S. JUSTINI
MARTYRIS
OPERA.

TOM. II.

John S. J. Watson.

St John's Coll:

Feb: 1847.

S. JUSTINI
PHILOSOPHI ET MARTYRIS
OPERA.

RECENSUIT

PROLEGOMENIS ADNOTATIONE AC VERSIONE

INSTRUXIT

INDICESQUE ADJECIT

JOANN. CAROL. THEOD. OTTO

JENENSIS

PHILOSOPHIAE DOCTOR THEOLOGIAE CANDIDATUS
SOCIETATIS LATINAE JENENSIS ET HISTORICO-THEOLOGICAE
LIPSIENSIS SODALIS ORDINARIUS.

TOMUS SECUNDUS.

JENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCXLIII.

JUSTINI MARTYRIS

O P E R A.

TOM. II.

DIALOGUS CUM TRYPHONE EPISTOLA AD DIOGNETUM
FRAGMENTA DEPERDITORUM ACTAQUE MARTYRII.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΡΥΦΩΝΑ ΙΟΥΔΑΙΟΝ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ.

---

1. *Περιπατοῦντί μοι ἕωθεν ἐν τοῖς* [1] *τοῦ ξύστου περιπάτοις* 217
συναντήσας τις μετὰ καὶ ἄλλων· Φιλόσοφε χαῖρε, ἔφη. Καὶ ἅμα B
εἰπὼν τοῦτο ἐπιστραφεὶς συμπεριεπάτει μοι· συνεπέστρεφον δ'
αὐτῷ καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ. Κἀγὼ ἔμπαλιν προσαγορεύσας αὐτόν·
Τί μάλιστα; ἔφην.

Ὁ δέ· Ἐδιδάχθην ἐν Ἄργει, φησίν, ὑπὸ Κορίνθου τοῦ Σωκρα-
τικοῦ, ὅτι οὐ δεῖ καταφρονεῖν οὐδὲ ἀμελεῖν τῶν περικειμένων [2] *τό-* C
δε τὸ σχῆμα, ἀλλ' ἐκ παντὸς φιλοφρονεῖσθαι, προσομιλεῖν τε αὐ-
τοῖς, εἴ τι ὄφελος ἐκ τῆς συνουσίας γένοιτο ἢ αὐτῷ ἐκείνῳ ἢ
ἐμοί. Ἀμφοτέροις δὲ ἀγαθόν ἐστι, κἂν θάτερος ᾖ ὠφελημένος.
Τούτου οὖν χάριν ὅταν ἴδω τινὰ ἐν τοιούτῳ σχήματι, ἀσμένως
αὐτῷ προσέρχομαι, σέ τε κατὰ τὰ αὐτὰ ἡδέως νῦν προσεῖπον·
οὗτοί τε συνεφέπονταί μοι, προσδοκῶντες καὶ αὐτοὶ ἀκούσεσθαί D
τι χρηστὸν ἐκ σοῦ.

[3] *Τίς δὲ σύ ἐσσι, φέριστε βροτῶν; Οὕτως προσπαίζων αὐτῷ ἔλεγον.*

Ὁ δὲ καὶ τοὔνομά μοι καὶ τὸ γένος ἐξεῖπεν ἁπλῶς· [4] *Τρύφων, φησί, καλοῦμαι, εἰμὶ δὲ Ἑβραῖος ἐκ περιτομῆς, φυγὼν* [5] *τὸν νῦν γενόμενον πόλεμον, ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Κορίνθῳ τὰ πολλὰ διάγων.*

1. τ. ξύστου] Hic xystus, si fides Eusebio (Hist. eccl. IV. c. 18. [ed. Heinichen. Tom. I.] p. 378.), Ephesi erat. Eodem in loco Apollonium disputare solitum esse Philostratus scribit IV. 3. et VIII. 26. referente Thirlbio.

2. τόδε τὸ σχῆμα] De Justino Euseb. l. c. IV. c. 11. (Tom. I.) p. 321.: Ἰουστῖνος ἐν **φιλοσόφου σχήματι** πρεσβεύων τὸν θεῖον λόγον. Coll. Hieronym. de vir. illustr. c. 23.: *Justinus philosophus,* ***habitu*** *quoque* ***philoso-***

E J U S D E M   J U S T I N I

CUM TRYPHONE JUDAEO

DIALOGUS.

---

1. Ambulanti mihi mane in xysti spatiis occurrens quidam una cum aliis: Philosóphe, inquit, salve! Et statim his dictis conversus una mecum ambulabat; simul conversi sunt quoque cum eo amici ejus. Tum ego vicissim illum salutans: Quid rerum, inquam, potissimum?

At ille: Docuit me Argis, inquit, Corinthus Socraticus non debere contemni aut negligi qui hanc vestem induti sunt, sed omnem eis humanitatem exhibendam eorumque consuetudine utendum, ut aliqua inde utilitas sive ad ipsum illum sive ad me redeat. Utrique autem bono est, si vel alteruter juvetur. Hanc igitur ob causam, quum aliquem in hac veste conspicio, libenter ad eum accedo, teque modo ea de causa laetus compellavi; isti autem me subsequuntur, quod et ipsi sperent se ex te utile aliquid audituros esse.

Tu vero quisnam es mortalium, praestantissime? Ita eum jocans alloquebar.

Ille autem et nomen mihi et genus ingenue edidit: Trypho, inquit, vocor, Hebraeus autem sum ex circumcisione, ex bello nuper gesto profugus, in Graecia ac quidem Corinthi plerumque degens.

p h i incedens, et Phot. Biblioth. Cod. 125. (ed. Bekker. Tom. I.) p. 95.: *Φιλοσοφῶν καὶ τοῖς λόγοις καὶ τῷ βίῳ καὶ τῷ σχήματι.*

3. *Τίς...βροτῶν*] Imitatur Homer. Il. VI. 123..

4. *Τρύφων*] Hic quinam fuerit, haud scimus. Cf. librum meum: De Justini Mart. scriptis et doctr. p. 22. sq..

5. *τὸν νῦν γενόμ. πόλεμον*] Hoc est bellum a Bar Cochba excitatum. Cf. libr. m. modo citat. p. 22. not. 1..

Καὶ τί ἄν, ἔφην ἐγώ, τοσοῦτον ἐκ φιλοσοφίας σύ τ᾽ ἂν ὠφεληθείης, ὅσον παρὰ τοῦ σοῦ νομοθέτου καὶ τῶν προφητῶν;

Τί γάρ; Οὐχ οἱ φιλόσοφοι περὶ θεοῦ τὸν ἅπαντα ποιοῦνται E
λόγον, ἐκεῖνος ἔλεγε, καὶ περὶ μοναρχίας αὐτοῖς καὶ προνοίας αἱ
ζητήσεις γίνονται ἑκάστοτε; Ἢ οὐ τοῦτο ἔργον ἐστὶ φιλοσοφίας,
ἐξετάζειν περὶ τοῦ θείου;

Ναί, ἔφην, οὕτω καὶ ἡμεῖς δεδοξάκαμεν. Ἀλλ᾽ [6] οἱ πλεῖ-
στοι οὐδὲ τούτου πεφροντίκασιν, εἴτε εἷς εἴτε καὶ πλείους εἰσὶ
θεοί, καὶ εἴτε προνοοῦσιν ἡμῶν ἑκάστου εἴτε καὶ οὔ, ὡς μηδὲν
πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς γνώσεως ταύτης συντελούσης· [7] ἀλλὰ καὶ 218
ἡμᾶς ἐπιχειροῦσι πείθειν, ὡς τοῦ μὲν σύμπαντος καὶ αὐτῶν τῶν
γενῶν καὶ εἰδῶν ἐπιμελεῖται θεός, ἐμοῦ δὲ καὶ σοῦ οὐκ ἔτι καὶ
[8] τοῦ καθ᾽ ἕκαστα, [9] ἐπεὶ οὐδ᾽ ἂν ηὐχόμεθα αὐτῷ δι᾽ ὅλης νυ-
κτὸς καὶ ἡμέρας. Τοῦτο δὲ ὅπη αὐτοῖς τελευτᾷ, οὐ χαλεπὸν συν-
νοῆσαι· [10] ἄδεια γὰρ καὶ ἐλευθερία λέγειν καὶ ἕπεσθαι τοῖς δοξά-
ζουσι ταῦτα, ποιεῖν τε ὅ τι βούλονται καὶ λέγειν, μήτε κόλασιν
[11] φοβουμένοις μήτε ἀγαθὸν ἐλπίζουσί τι ἐκ θεοῦ. Πῶς γάρ; B
Οἵ γε ἀεὶ [12] ταὐτὰ ἔσεσθαι λέγουσι καὶ [13] ἔτι ἐμὲ καὶ [14] σὲ ἔμπαλιν
βιώσεσθαι ὁμοίως, μήτε κρείσσονας μήτε χείρους γεγονότας. [15] Ἄλ-
λοι δέ τινες, ὑποστησάμενοι ἀθάνατον καὶ ἀσώματον τὴν ψυχήν,
οὔτε κακόν τι δράσαντες ἡγοῦνται δώσειν δίκην (ἀπαθὲς γὰρ τὸ

6. οἱ πλεῖστοι etc.] Redarguit Justinus quum illius aevi philosophos (coll. Lucian. Icaromenipp. c. 9.), tum Stoicos: hi enim minimi faciebant Dei cognitionem (c. 2. p. 218. E. 219. A, Theophil. ad Autol. c. 4.); agnoscebant quidem providentiam, ita tamen, ut magna dii curent, parva negligant (Cicer. de nat. deor. II. c. 66.) etc..

7. ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς] Pro ἀλλὰ καὶ Thirlb. (in Add.) mallet ἄλλοι δὲ (καί), sed recte vulgatam lectionem retinet. Stephan. et Jebb. ὑμᾶς ediderunt, quod jam Sylburgius, Langum et Wolfium secutus, probe mutavit in ἡμᾶς. Et sic revera in utroque Cod. msto (Reg. et Clarom.).

8. τοῦ καθ᾽ ἕκαστα] Pro vulg. τοῦ καθέκαστα mallet Sylburg. τῶν καθέκαστα vel τοῦ καθέκαστον.

9. ἐπεὶ οὐδ᾽ ἂν] Pearson. conjectat οὐδ᾽ ἐπειδάν. Scriptori anonymo in Miscell. observatt. in auctores veteres et recentiores Vol. I. Tom. 3. p. 369. non liquet illum genuinam invenisse lectionem. „Si, inquit, omittimus ἐπεί, sensus bonus est. Deus curam non gerit particularium, singulatim uniuscujusque hominis, οὐδ᾽ ἂν ηὐχ. etc.,

Sed quid te, inquam, tantum philosophia juvare possit, quantum legislator tuus et prophetae?

Quidni? inquit ille. Annon philosophorum sermo omnis de Deo versatur, ac de ejus monarchia et providentia quaestiones ab eis semper instituuntur? Aut philosophiae annon hoc opus est de Deo quaerere?

Sane, inquam, ita et nos existimamus. Sed plerique ne id quidem laborant, utrum unus an plures sint dii, et unicuique nostrum utrum provideant necne, quasi haec cognitio nihil ad beate vivendum afferat. Quinetiam persuadere nobis conantur Deum universi quidem ac ipsorum generum et specierum curam gerere, mei autem et tui et singulorum non item, alioquin eum nequaquam tota nocte ac die precaremur. Hoc autem quonam illis evadat, non difficile est intellectu. Proposita enim est ita sentientibus impunitas et licentia disserendi et sequendi, quo libuerit, ac agendi quidquid voluerint et dicendi, nec supplicium metuentibus nec boni quidquam a Deo sperantibus. Quomodo enim metuant aut sperent? Scilicet eadem semper futura dicunt atque insuper me et te eodem rursus modo victuros, nec meliores factos nec deteriores. Alii quidam, quum immortalem et incorpoream animam esse ponant, nec poenas daturos se putant, si quid mali fecerint (pati enim non

licet illum noctibus atque diebus imploremus." Inutilis labor! Locus sanus est, ut quisque videt.

10. ἄδεια . . . λέγειν] Perion. scribit ἄδεια γὰρ καὶ ἐλευθερία ἕπεται τοῖς δοξάζουσι ταῦτα, ποιεῖν τε ὅ τι βούλονται καὶ λέγειν. Bene quidem; ast non semper Martyr orationis elegantia utitur.

11. φοβουμένοις] Uterque Cod. mstus ad marginem φοβουμένους et ἐλπίζοντας, casu ad infinitivum relato, non ad δοξάζουσι.

12. ταὐτὰ] Ita emendavi vulg. ταῦτα. Justinus *TAYTA* scripsit.

13. ἔτι] Vulgo ἐπ', quod omnino deleri vult Perionius. Rectius Sylburg. et Pearson., quibuscum Thirlb. et Maran. faciunt, censent mutandum in ἔτι; nam τι et π facillime confundi poterant. Reposui igitur.

14. σὲ] Sic est in Codice, quem Thirlb. Parisiis inspiciendum curavit, h. e. Clarom.; idem jam conjecerant Perion., Sylburg. et Pearson. pro vulg. ἐς (supra: ἐμοῦ δὲ καὶ σοῦ), at Maran. demum textui inseruit.

15. Ἄλλοι δέ τινες] Nonnullos notat Platonicos, de quibus loquitur infra c. 5.. *Maranus.*

ἀσώματον), οὔτε ἀθανάτου αὐτῆς ὑπαρχούσης δέονταί τι τοῦ θεοῦ ἔτι.

Καὶ ὃς ἀστεῖον ὑπομειδιάσας· Σὺ δὲ πῶς, ἔφη, περὶ τούτων φρονεῖς καὶ τίνα γνώμην περὶ θεοῦ ἔχεις καὶ τίς ἡ σὴ φιλοσοφία, εἰπὲ ἡμῖν.

2. Ἐγώ σοι, ἔφην, ἐρῶ, ὅ γέ μοι καταφαίνεται. Ἔστι γὰρ C
τῷ ὄντι φιλοσοφία μέγιστον κτῆμα καὶ τιμιώτατον θεῷ, [1] ᾧ τε
προσάγει καὶ συνίστησιν ἡμᾶς μόνη, καὶ [2] ὅσιοι ὡς ἀληθῶς οὗτοί
εἰσιν, οἱ φιλοσοφίᾳ τὸν νοῦν προσεσχηκότες. Τί ποτε δέ ἐστι
φιλοσοφία καὶ οὗ χάριν κατεπέμφθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς
πολλοὺς λέληθεν· οὐ γὰρ ἂν Πλατωνικοὶ ἦσαν οὐδὲ Στωϊκοὶ οὐδὲ
Περιπατητικοὶ οὐδὲ [3] Θεωρητικοὶ οὐδὲ Πυθαγορικοί, [4] μιᾶς οὔσης
ταύτης ἐπιστήμης. Οὗ δὲ χάριν πολύκρανος [5] ἐγενήθη, θέλω εἰ- D
πεῖν. Συνέβη τοῖς πρώτοις ἁψαμένοις αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο ἐν-
δόξοις γενομένοις ἀκολουθῆσαι τοὺς ἔπειτα μηδὲν ἐξετάσαντας ἀλη-
θείας πέρι, καταπλαγέντας δὲ μόνον τὴν καρτερίαν αὐτῶν καὶ
τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὸ ξένον τῶν λόγων ταῦτα ἀληθῆ νομίσαι, ἃ
παρὰ τοῦ διδασκάλου ἕκαστος ἔμαθεν, εἶτα καὶ αὐτούς, τοῖς ἔπει-
τα παραδόντας τοιαῦτα ἅττα καὶ ἄλλα τούτοις προσεοικότα, τοῦτο E
κληθῆναι τοὔνομα, ὅπερ ἐκαλεῖτο ὁ πατὴρ τοῦ λόγου. Ἐγώ τε κατ'
ἀρχὰς οὕτω ποθῶν καὶ αὐτὸς συμβαλεῖν [6] τούτων ἑνί, ἐπέδωκα
ἐμαυτὸν Στωϊκῷ τινί· καὶ διατρίψας ἱκανὸν μετ' αὐτοῦ χρόνον,
ἐπεὶ οὐδὲν πλέον ἐγίνετό μοι περὶ θεοῦ (οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἠπίστατο, 219
[7] οὐδὲ ἀναγκαίαν ἔλεγε ταύτην εἶναι τὴν μάθησιν), τούτου μὲν
ἀπηλλάγην, ἐπ' ἄλλον δὲ ἧκα, Περιπατητικὸν καλούμενον, δρι-

1. ᾧ] Hoc relativum Sylburg. assentiente Jebbio expungendum putat, ut legatur . . . τιμιώτατον, θεῷ τε etc.. Etsi non mala (c. 3. p. 220. C: διὸ χρὴ πάντα ἄνθρ. φιλοσοφεῖν καὶ τοῦτο μέγιστον κ. τιμιώτατον ἔργον ἡγεῖσθαι), tamen non adeo necessaria conjectura.

2. ὅσιοι] Videtur Langus legisse ὄλβιοι (*felices*), sed nulla prorsus ratione. Loquitur enim Justinus non de philosophia ethnicorum, sed de christiana doctrina, quam infra c. 8. declarat solam esse certam atque utilem philosophiam, seque tunc demum fuisse philosophum, cum factus est Christianus. Thirlbii ergo, legendum conjicientis σοφοί, inutilis conjectura. *Maranus.*

3. Θεωρητικοὶ] Theoreticos opinatur Maranus appellari eos, qui a practicae philosophiae magistris diversi sunt. Nescio an melius cum

potest quod incorporeum est), nec jam Deo, quum immortalis sit anima, quidquam indigent.

Tum ille urbane subridens: Tu vero, inquit, his de rebus quid censeas et quae tua de Deo sententia sit et quae philosophia, expone nobis.

2. Equidem tibi, inquam, quid mihi videatur edisseram. Est enim revera maxima possessio philosophia ac plurimi apud Deum pretii, ad quem nos perducit cuique nos sola commendat, et vere illi sancti sunt qui animum ad philosophiam adjungunt. Quid autem sit philosophia et quam ob causam ad homines demissa, plerosque latet; nam nec Platonici essent nec Stoici nec Peripatetici nec Theoretici nec Pythagorici, quum una sit haec scientia. Unde autem multiceps evaserit, juvat dicere. Accidit, ut iis, qui philosophiam primi attigerunt eaque re clari exstitere, successores de veritate non perquirentes adhaererent, atque eorum constantiam dumtaxat et continentiam et novum sermonum genus admirati ea arbitrarentur vera esse, quae a suo quisque magistro didicisset, ac deinde quum eadem ipsi suis quoque successoribus et alia quaedam affinia tradidissent, eo nomine designarentur, quo appellatus erat doctrinae pater. Ego quoque quum initio cuperem horum alicui in sermonem venire, dedi me cuidam Stoico; satisque diu cum eo versatus, quum nihilo plura didicissem de Deo (nam nec sciebat ipse, neque hanc scientiam necessariam putabat), ab eo discessi atque ad alium me contuli, quem Peripateticum vocabant, hominem, ut

Lango et Heumanno (Miscell. Lips. nov. Vol. III. P. 2. p. 233.) Sceptici s. Pyrrhonii significentur h. e., Gellio Noct. Attic. XI. c. 5. teste, *consideratores, qui in quaerendo semper considerandoque sunt et nihil decernunt, nihil constituunt.*

4. *μιᾶς οὔσης*] Laudat Maranus Julian. orat. VI. p. 184. ed. Spanhem.: *Μηδεὶς οὖν ἡμῖν τὴν φιλοσοφίαν εἰς πολλὰ διαιρείτω μηδὲ εἰς πολλὰ τεμνέτω, μᾶλλον δὲ μὴ πολλὰς ἐκ μιᾶς ποιείτω· ὥσπερ γὰρ ἀλήθεια μία, οὕτω δὲ καὶ φιλοσοφία.*

5. *ἐγενήθη*] Hoc debetur Sylburgio; vulgo enim *ἐγγεννήθη*, quod etiam Thirlb. (in Corrig.) et Maran. (in Add.) respuunt.

6. *τούτων ἑνί*] Haec verba editores Marano excepto minus bene cum *ἐπέδωκα* jungunt.

7. *οὐδὲ... μάθησιν*] Cf. c. 1. p. 217. E (not. 6.).

μύν, ὡς ᾤετο. Καί μου ἀνασχόμενος οὗτος τὰς πρώτας ἡμέρας
[8] ἠξίου με ἔπειτα μισθὸν ὁρίσαι, ὡς μὴ ἀνωφελὴς ἡ συνουσία
γίγνοιτο ἡμῖν. Καὶ αὐτὸν ἐγὼ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν κατέλιπον,
μηδὲ φιλόσοφον οἰηθεὶς ὅλως. Τῆς δὲ ψυχῆς ἔτι μου σπαργώσης
ἀκοῦσαι τὸ ἴδιον καὶ τὸ ἐξαίρετον τῆς φιλοσοφίας, προσῆλθον εὐ-
δοκιμοῦντι μάλιστα Πυθαγορείῳ, ἀνδρὶ πολὺ ἐπὶ τῇ σοφίᾳ φρο- B
νοῦντι. Κἄπειτα ὡς διελέχθην αὐτῷ, βουλόμενος ἀκροατὴς αὐ-
τοῦ καὶ συνουσιαστὴς γενέσθαι· Τί δαί; [9] Ὡμίλησας, ἔφη, μου-
σικῇ καὶ ἀστρονομίᾳ καὶ γεωμετρίᾳ; Ἢ δοκεῖς κατόψεσθαί τι τῶν
εἰς εὐδαιμονίαν συντελούντων, εἰ μὴ ταῦτα πρῶτον διδαχθείης,
ἃ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν περισπάσει καὶ τοῖς νοητοῖς αὐ-
τὴν παρασκευάσει χρησίμην, ὥστε αὐτὸ κατιδεῖν τὸ καλὸν καὶ
αὐτὸ ὅ ἐστιν ἀγαθόν; Πολλά τε ἐπαινέσας ταῦτα τὰ μαθήματα
καὶ ἀναγκαῖα εἰπὼν ἀπέπεμπέ με, ἐπεὶ αὐτῷ ὡμολόγησα μὴ εἰδέ- C
ναι. Ἐδυσφόρουν οὖν, ὡς τὸ εἰκός, ἀποτυχὼν τῆς ἐλπίδος, καὶ
μᾶλλον ἢ ἐπίστασθαί τι αὐτὸν ᾠόμην· πάλιν τε τὸν χρόνον
σκοπῶν, ὃν ἔμελλον ἐκτρίβειν περὶ ἐκεῖνα τὰ μαθήματα, οὐκ ἠνει-
χόμην εἰς μακρὰν ἀποτιθέμενος. Ἐν ἀμηχανίᾳ δέ μου ὄντος ἔδοξέ
μοι καὶ τοῖς Πλατωνικοῖς ἐντυχεῖν· πολὺ γὰρ καὶ τούτων ἦν κλέος. D
Καὶ δὴ νεωστὶ ἐπιδημήσαντι [10] τῇ ἡμετέρᾳ πόλει συνετῷ ἀνδρὶ καὶ
[11] προὔχοντι ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς συνδιέτριβον ὡς τὰ μάλιστα,
καὶ προέκοπτον καὶ πλεῖστον ὅσον ἑκάστης ἡμέρας ἐπεδίδουν. Καί
με [12] ᾕρει σφόδρα ἡ τῶν ἀσωμάτων νόησις, καὶ ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν
[13] ἀνεπτέρου μοι τὴν φρόνησιν, ὀλίγου τε ἐντὸς χρόνου ᾤμην σο-

8. *ἠξίου ... ὁρίσαι*] Philosophorum aviditas saepe a scriptoribus notatur. Vid. Lucian. Nigrin. c. 25., Piscat. c. 34. sqq., Icaromenipp. c. 5., 30. sq. al.; coll. Tatian. Orat. adv. Gr. c. 19. p. 157. D. ed. Colon..

9. *Ὡμίλησας . . . γεωμετρίᾳ*] Eludit hunc morem Lucian. vit. auct. c. 2. sqq.. De Origene autem apud Euseb. Hist. eccl. VI. c. 18. (ed. Heinichen. Tom. II.) p. 198. legitur: *Εἰσῆγέ τε γὰρ ὅσους εὐφυῶς ἔχοντας ἑώρα καὶ ἐπὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα, γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικὴν καὶ τὰ ἄλλα π ρ ο π α ι δ ε ύ μ α τ α παραδιδούς.*

10. *τῇ ἡμετέρᾳ πόλει*] Aut Flavia Neapolis (Apol. I. c. 1. p. 53. B) indicatur (nec obstare videntur verba *ἡμετέρᾳ — συνδιέτριβον* etc.) aut Ephesus (vid. c. 1. not. 1.).

11. *προὔχ. ἐν τ. Πλατ.*] Quis

sibi ipse videbatur, acutum. Quumque is me primis diebus pertulisset, rogavit postea ut mercedem designarem, quo fructuosa nobis esset inter nos consuetudo. Hac ipsa de causa missum illum feci, ne philosophum quidem omnino arbitratus. Sed quum animus adhuc studio flagraret id quod philosophiae proprium et praecipuum est audiendi, celeberrimum adii Pythagoreum, hominem de sapientia valde gloriantem. Deinde ut collocutus sum cum eo, auditor illius et discipulus fieri cupiens: Quid ergo? Dedisti, inquit, operam musicae et astronomiae et geometriae? An putas perspecturum te quidquam eorum, quae beatae vitae conducunt, nisi haec prius didiceris, quae animum a rebus sensum moventibus abstrahent et ad ea, quae mente percipiuntur, idoneum efficient, ut ipsum pulchrum et ipsum bonum intueatur? Pluribus quum has disciplinas laudasset ac necessarias praedicasset, dimisit me a se, postquam ei confessus sum me nescire. Ferebam igitur, ut par erat, moleste quod spe excidissem, eoque magis quod mihi aliquid scire videretur; rursus quum tempus illud considerarem, quod mihi in his disciplinis conterendum erat, non ferebam me in longum tempus rejici. In hac consilii inopia visum est, ut ad Platonicos quoque me conferrem; nam et ii magno in pretio erant. Itaque cum viro quodam prudenti et inter Platonicos excellenti, qui recens in urbem nostram advenerat, plurimum versabar, et proficiebam et quotidie mihi quam maximae accessiones fiebant. Valde me devinciebat incorporearum rerum intelligentia, ac meae menti alas addebat idearum contemplatio: sapiensque mihi videbar intra breve tempus evasisse

hic philosophus Platonicus? An Maximus Tyrius? *Pearsonus.*

12. *ᾔρει*] Vulgo *ᾕρει*, quod R. Stephan. pro *ἤρεσκε* *(placebat)* dictum putat. Sed jam Henricus illius filius (in edit. epist. ad Diogn. p. 83.) *ᾔρει* reposuit eumque Sylburg. et Maran. sunt secuti; et certe idem loquendi genus usurpatur in Orat. ad Gr. c. 5. p. 40. D: *Ταῦτά με εἷλε* etc..

13. *ἀνεπτέρου μοι τ. φρόνησιν*] Narrans progressus suos in philosophiae Platonicae studio, eleganter utitur hac phrasi Platonicis usitatissima. *Thirlbius.*

φὸς γεγονέναι καὶ ὑπὸ βλακείας ἤλπιζον αὐτίκα κατόψεσθαι τὸν E
θεόν· [14] τοῦτο γὰρ τέλος τῆς Πλάτωνος φιλοσοφίας.

3. Καί μου οὕτως διακειμένου ἐπεὶ ἔδοξέ ποτε πολλῆς [1] ἠρεμίας ἐμφορηθῆναι καὶ [2] τὸν τῶν ἀνθρώπων ἀλεεῖναι πάτον, ἐπορευόμην εἴς τι χωρίον οὐ μακρὰν θαλάσσης. Πλησίον δέ μου γενομένου ἐκείνου τοῦ τόπου, ἔνθα ἔμελλον ἀφικόμενος πρὸς ἐμαυ-
τῷ ἔσεσθαι, [3] παλαιός τις πρεσβύτης, ἰδέσθαι οὐκ εὐκαταφρόνη- 220
τος, πρᾷον καὶ σεμνὸν ἦθος ἐμφαίνων, ὀλίγον ἀποδέων μου παρείπετο. Ὡς δὲ ἐπεστράφην εἰς αὐτόν, ὑποστὰς ἐνητένισα δριμύτερον αὐτῷ.

Καὶ ὅς· Γνωρίζεις με; ἔφη.

Ἠρνησάμην ἐγώ.

Τί οὖν, μοι ἔφη, οὕτως με κατανοεῖς;

Θαυμάζω, ἔφην, ὅτι ἔτυχες ἐν τῷ αὐτῷ μοι γενέσθαι· οὐ γὰρ προσεδόκησα ὄψεσθαί τινα ἀνδρῶν ἐνθάδε.

Ὁ δέ· Οἰκείων τινῶν, φησί μοι, πεφρόντικα. Οὗτοι δέ μοί εἰσιν ἀπόδημοι· ἔρχομαι οὖν καὶ αὐτὸς σκοπήσων τὰ περὶ αὐτούς,
εἰ ἄρα φανήσονταί ποθεν. Σὺ δὲ τί ἐνθάδε; ἐμοὶ ἐκεῖνος. B

Χαίρω, ἔφην, ταῖς τοιαύταις διατριβαῖς· ἀνεμπόδιστος γάρ μοι ὁ διάλογος πρὸς ἐμαυτὸν γίνεται, [4] μὴ ἐναντία δρώσαις ὡσανεί· φιλολογίᾳ τε ἀνυτικώτατά ἐστι τὰ τοιάδε χωρία.

14. τοῦτο γ. τέλ. τ. Πλ. φιλ.] Quare ceteris philosophis, qui finem alibi ponebant, Platonicos praefert Augustin. de civit. Dei VIII. c. 8.: „Cedant igitur hi omnes illis philosophis, qui non dixerunt beatum hominem fruentem corpore vel fruentem animo, sed fruentem Deo: non sicut corpore vel seipso animus aut sicut amico amicus, sed sicut luce oculus." Coll. c. 12..

1. ἠρεμίας] Thirlb. sine causa ἐρημίας conjectat.

2. τὸν . . . πάτον] Imitatur Homer. Il. VI. 202..

3. παλαιός τις πρεσβ. etc.] Plato Parmen. p. 127. B. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. X. p. 72.): Εὖ μάλα ἤδη πρεσβύτην εἶναι, σφόδρα πολιόν, καλὸν δὲ καὶ ἀγαθὸν τὴν ὄψιν. Inde, siquidem magistrum suum imitatus sit Justinus, Thirlbius monet nostro loco legendum esse πολιός τις πρεσβύτης. At nihil vero mutamus, quum etiam in ceteris verbis Justinus a Platone recedat nec sermonis obstet consuetudo; sic παλαιὸς γέρων (Hom. Od. XIII. 432.) et παλαιὴ γρηῦς (l. c. XIX. 346.). Ceterum quinam fuerit ille senex, quocum Martyr concurrisse se refert, non constat

ac prae stoliditate in spem veneram videndi protinus Dei; hic enim finis est Platonis philosophiae.

3. Sic affectus quum vellem aliquando plurima solitudine animum explere atque hominum vestigia vitare, profectus sum in agrum quemdam non remotum a mari. Quum autem propinquarem huic loco, ubi, posteaquam advenissem, mecum esse volebam, vetulus quidam senex, non sane aspectu contemnendus, comitatem et gravitatem prae se ferens, modico me intervallo assectabatur. Conversus in eum substiti atque oculos in eum acrius defixi.

Tum ille: Mene, inquit, cognoscis?

Negavi ego.

Quid me igitur, inquit, ita contemplaris?

Miror, inquam, assecutum te esse, ut mecum in eodem loco esses; non enim fore exspectabam, ut quemquam hîc viderem.

Ille autem: Sollicitus sum, inquit, de meorum nonnullis. Hi peregre mihi abierunt; veni ergo et ipse spectatum, an sese mihi alicunde ostensuri sint. Tu vero quidnam hîc rerum? mihi ille dixit.

Delector, inquam, ejusmodi deambulationibus; nam quum nihil afferant, quod interpellet, mecum ipse sine ullo impedimento colloquor: et sunt haec loca philologiae aptissima.

inter viros doctos. Cf. librum meum: De Justini Mart. scriptis et doctr. p. 2. not. 7.. Imo Thirlbius totam in dubio ponit narrationem istam, cui fidem adjungere non debeamus. Repugnat Semischius: *Justin d. Märtyr.* P. I. p. 15. sqq..

4. *μὴ ἐναντία δρώσαις ὡσανεί*] Hoc commation Perionio et Sylburgio scrupulum movet, praesertim quum insolens ac poesi magis quam prosae usitata sit particulae *ὡσανεί* et derivatorum ex ea postpositio. Quapropter legi volunt ...*διατριβαῖς, ὡσανεὶ μὴ ἐναντία δρώσαις· ἀνεμπόδιστος γάρ μοι* etc.. Sed admonente Marano necesse non videtur accuratissimam verborum constructionom a. S. Justino petere. Alteram Perion. emendationem proponit, quam Jebb. jure improbat; scilicet pro *δρώσαις* censet ille *δράσαις* reponendum: *itaque noli huic instituto meo adversari.* Melius addit Sylburg., fortasse non Justini esse hoc commation, sed a docto aliquo *ἐξηγητικῶς* additum: in cujusmodi enarrationibus *δηλαδή, δηλονότι* et similia non raro postponuntur.

[5] Φιλολόγος οὖν τις εἶ σύ, ἔφη, φιλεργὸς δὲ οὐδαμῶς οὐδὲ
φιλαλήθης, οὐδὲ πειρᾷ πρακτικὸς εἶναι μᾶλλον ἢ σοφιστής;

Τί δ' ἄν, ἔφην ἐγώ, τούτου μεῖζον [6] ἔργον ἄν τις ἐργάσαιτο,
τοῦ [7] δεῖξαι μὲν τὸν λόγον ἡγεμονεύοντα πάντων, [8] συλλαβόντα
δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ ὀχούμενον καθορᾶν τὴν τῶν ἄλλων πλάνην καὶ C
τὰ ἐκείνων ἐπιτηδεύματα, ὡς οὐδὲν ὑγιὲς δρῶσιν οὐδὲ θεῷ φίλον;
Ἄνευ δὲ φιλοσοφίας καὶ ὀρθοῦ λόγου οὐκ ἄν τῳ παρείη φρόνησις.
Διὸ χρὴ πάντα ἄνθρωπον φιλοσοφεῖν καὶ τοῦτο μέγιστον καὶ τι-
μιώτατον ἔργον ἡγεῖσθαι, τὰ δὲ λοιπὰ δεύτερα καὶ τρίτα, καὶ
φιλοσοφίας μὲν ἀπηρτημένα μέτρια καὶ ἀποδοχῆς ἄξια, [9] στερη- D
θέντα δὲ ταύτης καὶ μὴ παρεπομένης τοῖς μεταχειριζομένοις αὐτὰ
φορτικὰ καὶ βάναυσα.

[10] Ἡ οὖν φιλοσοφία εὐδαιμονίαν ποιεῖ; ἔφη ὑποτυχὼν ἐκεῖνος.

Καὶ μάλιστα, ἔφην ἐγώ, καὶ μόνη.

Τί γάρ ἐστι φιλοσοφία, φησί, καὶ τίς ἡ εὐδαιμονία αὐτῆς, εἰ μή τι κωλύει φράζειν, φράσον.

Φιλοσοφία μέν, ἦν δ' ἐγώ, ἐπιστήμη ἐστὶ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ
ἀληθοῦς ἐπίγνωσις, εὐδαιμονία δὲ ταύτης τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς E
σοφίας γέρας.

[11] Θεὸν δὲ σὺ τί καλεῖς; ἔφη.

5. Φιλολόγος] Inest Marano recte observante graeco sermoni acumen quoddam, quod latine reddi nequit. Nam λόγος quum tam o r a t i o n e m quam r a t i o n e m significet, Justinus posteriori significatu vocem usurpat, quamquam a sene vituperatur, quasi priori cepisset significatu. Maranus in medium provocat Tertullianum, cui philosophus et Christianus tantum videntur differre, quantum *verborum et factorum operator* (Apol. adv. gent. c. 46. [Opp. ed. Leopold. P. I.] p. 121.).

6. ἔργον] In libris mstis et editis legitur ἀγαθόν, quod nullo modo ferri potest. Quis tandem μεῖζον ἀγαθὸν ἐργάζεσθαι dixerit? Videlicet reponendum est ἔργον, uti ante me Thirlbius observavit. Etenim paulo infra: Διὸ χρὴ πάντα ἄνθρ. φιλοσοφεῖν καὶ τοῦτο μ έ γ ι σ τ ο ν καὶ τιμιώτατον ἔ ρ γ ο ν ἡγεῖσθαι. Utrobique autem antecedentia respiciuntur senis verba: Φιλολόγος οὖν τις εἶ σύ, φ ι λ ε ρ γ ὸ ς δὲ οὐδαμῶς.

7. δεῖξαι] Thirlb. mallet διῶξαι, quae conjectura Marano pariter atque mihi displicet.

8. συλλαβόντα ... ὀχούμενον] Imitatur Thirlbio jam animadvertente Platonem, qui in Phaed. p. 85.

Orationis ergo, inquit, amator es, operis autem et veritatis nequaquam, nec actuosus esse conaris potius quam sophista?

Quod tandem, inquam, majus opus facere quisquam possit, quam si rationem omnibus imperare demonstret, eamque apprehendens eique veluti insidens aliorum errores et studia consideret, quomodo nihil agant quod sanum sit, nihil quod Deo placeat? Sine philosophia et recta ratione nemini inesse potest prudentia. Idcirco omni homini philosophandum est atque hoc maximum et praeclarissimum opus existimandum, cetera vero in secundis et tertiis ponenda; ac philosophiae quidem si adjuncta fuerint, moderata et quae assumantur digna, si vero incomitata et destituta ab ea sint, quum iis importuna, quorum manibus tractantur, tum etiam illiberalia ducenda sunt.

Philosophia igitur beatitudinem efficit? inferens ille dixit.

Maxime, inquam, et sola quidem.

Igitur quid sit philosophia, inquit, et quae ejus beatitudo, nisi quid eloqui prohibet, eloquere.

Philosophia, inquam, est illius quod est scientia et veri cognitio, beatitudo autem hujus scientiae et sapientiae praemium.

Deum autem quidnam vocas? inquit.

C. D (Vol. I. p. 194.) dicit elaborandum esse, *τὸν γοῦν βέλτιστον τῶν ἀνθρωπίνων λόγων λαβόντα καὶ δυσεξελεγκτότατον, ἐπὶ τούτου ὀχούμενον ὥσπερ ἐπὶ σχεδίας, κινδυνεύοντα διαπλεῦσαι τὸν βίον, εἰ μή τις δύναιτο ἀσφαλέστερον καὶ ἀκινδυνότερον ἐπὶ βεβαιοτέρου ὀχήματος, [ἢ] λόγου θείου τινός, διαπορευθῆναι.*

9. *στερηθ. δὲ ταύτης καὶ* etc.] Thirlb. mallet *στερηθ. δέ, καὶ ταύτης* etc.. Mihi vulgata lectio proba est, *ταύτης* quum facillime queat suppleri.

10. *Ἡ... ὑποτυχὼν ἐκ.*] Uterque Cod. mstus habet: *Εἰ οὖν φιλοσοφία εὐδαιμονίαν ποιεῖ, ἔφη, οὐχ ὁ τυχὼν ἐκεῖνος.* Ad marginem autem notatiuncula est haecce: *Οἶμαι οὕτως ἂν εἴη κάλλιον· ἦ οὖν φιλοσοφία εὐδαιμονίαν ποιεῖ, ἔφη ὑποτυχὼν ἐκεῖνος.* Et ita Stephan. probe (vid. c. 4. p. 222. B) reposuit in textu eumque ceteri secuti sunt, nisi quod praeeunte Sylburgio ἡ pro ἦ malunt.

11. *Θεὸν*] Thirlb. legendum dicit *τὸ ὂν* et mox *τοῦτο δὲ* pro *τοῦτο δή.* Non tamen corruptus videtur contextus, ut Maran. recte contendit.

Τὸ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως [12] αἰεὶ ἔχον καὶ τοῦ εἶναι πᾶσι τοῖς ἄλλοις αἴτιον, τοῦτο δή ἐστιν ὁ θεός. Οὕτως ἐγὼ ἀπεκρινάμην αὐτῷ· καὶ ἐτέρπετο ἐκεῖνος ἀκούων μου, οὕτως τέ με ἤρετο πάλιν.

Ἐπιστήμη οὐκ ἔστι κοινὸν ὄνομα διαφόρων πραγμάτων; Ἔν τε γὰρ ταῖς τέχναις ἁπάσαις ὁ ἐπιστάμενος τούτων τινὰ ἐπιστήμων καλεῖται, ἔν τε στρατηγικῇ καὶ κυβερνητικῇ καὶ [13] ἰατρικῇ 221
ὁμοίως. Ἔν τε τοῖς θείοις καὶ ἀνθρωπείοις οὐχ οὕτως ἔχει. Ἐπιστήμη τίς ἐστιν ἡ παρέχουσα αὐτῶν τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τῶν θείων γνῶσιν, ἔπειτα τῆς τούτων θειότητος καὶ δικαιοσύνης ἐπίγνωσιν;

Καὶ μάλα, ἔφην.

Τί οὖν; Ὁμοίως ἐστὶν ἄνθρωπον εἰδέναι καὶ θεόν, ὡς μουσικὴν καὶ ἀριθμητικὴν καὶ ἀστρονομίαν ἤ τι τοιοῦτον;

Οὐδαμῶς, ἔφην.

Οὐκ ὀρθῶς ἄρα ἀπεκρίθης ἐμοί, ἔφη ἐκεῖνος· [14] αἵ μὲν γὰρ ἐκ μαθήσεως προσγίνονται ἡμῖν ἢ διατριβῆς τινός, αἵ δὲ B
ἐκ τοῦ ἰδέσθαι παρέχουσι τὴν ἐπιστήμην. [15] Εἴ γέ σοι λέγοι τις ὅτι ἐστὶν ἐν [16] Ἰνδίᾳ ζῶον φυὴν οὐχ ὅμοιον τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖον ἢ τοῖον, πολυειδὲς καὶ ποικίλον, οὐκ ἂν πρότερον εἰδείης ἢ ἴδοις αὐτό, ἀλλ' οὐδὲ [17] λόγον ἂν ἔχοις εἰπεῖν αὐτοῦ τινά, εἰ μὴ ἀκούσαις τοῦ ἑωρακότος.

Οὐ γάρ, φημί.

Πῶς οὖν ἄν, ἔφη, περὶ θεοῦ ὀρθῶς φρονοῖεν οἱ φιλόσοφοι ἢ λέγοιέν τι ἀληθές, ἐπιστήμην αὐτοῦ μὴ ἔχοντες, μηδὲ C
ἰδόντες ποτὲ ἢ ἀκούσαντες;

Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὀφθαλμοῖς, ἦν δ' ἐγώ, [18] αὐτοῖς, [19] πά-

12. αἰεὶ] Thirlb. ἀεί.

13. ἰατρικῇ ὁμοίως. Ἔν τε etc.] Verba in Codd. mstis et editis sic distinguuntur: ἰατρικῇ, ὁμοίως ἔν τε τ. θείοις κ. ἀνθρωπείοις, οὐχ οὕτως ἔχει; Ἐπιστήμη . . . γνῶσιν. Ἔπειτα (Thirlb. γνῶσιν, ἔπειτα) ... ἐπίγνωσιν; At senex ille, ut ex sequentibus apparet, homines negat cogitatione aut experientia Dei scientiam consequi posse: hunc scilicet solo visu vel eorum qui viderint disciplina percipi. Quocirca ὁμοίως cum praecedentibus conjunxi; sic jam Maran. edidit. Eidem negatio (οὐχ) videtur expungenda (*In div. et hum. rebus an ita se res habet?*), quam equidem retinui interrogationis signo post ἔχει deleto.

Quod idem est eodemque modo semper se habet et quod ceteris omnibus causa est, cur sint, hoc sane Deus est. Ita illi ego respondi; et ille me libenter audiebat, rursusque ita me interrogavit.

Scientia annon commune nomen est rerum diversarum? In omnibus enim artibus qui harum aliquam novit dicitur sciens, in imperatoria, in gubernatoria, in medica similiter. In rebus divinis et humanis non ita se res habet. Estne scientia quaepiam, quae divinarum et humanarum rerum cognitionem afferat, ac deinde quae sit in illis divinitatis et justitiae ratio demonstret?

Maxime, inquam.

Quid igitur? Idem est hominem et Deum nosse, ac musicam, arithmeticam, astronomiam aut aliquid simile?

Minime gentium, inquam.

Non recte ergo mihi respondisti, inquit ille. Aliae enim disciplina et assuetudine quadam a nobis comparantur, aliae vero ex visu scientiam efficiunt. Si quis tibi dicat esse in India animal natura non simile ceteris omnibus, sed tale aut tale, multiforme ac varium: non prius scias quale sit, quam videris, sed nec ullam illius rationem possis reddere, nisi ex eo, qui viderit, audieris.

Non profecto, inquam.

Quomodo igitur, inquit, de Deo philosophi recte sentiant aut quidquam veri dicant, scientiam illius non habentes, quippe qui nec visu nec auditione quidquam de eo umquam perceperint?

At oculis, inquam, pater, divinum numen, ut cetera ani-

14. *αἱ μὲν . . . αἱ δὲ*] Mallet Thirlb. *τὰ μὲν ... τὰ δὲ* vel *αἱ μὲν ... ταῦτα δέ.*

15. *Εἴ γε*] Alii legent *εἰ γάρ.* Tu nihil muta. *Thirlbius.*

16. *Ἰνδίᾳ*] Recte in India. Plin. VII. 2.: „Praecipue India Aethiopumque tractus miraculis scatent.“ *Thirlbius.*

17. *λόγον ... τινά*] Thirlb. conjicit *εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ* vel *λέγειν ἂν ἔχοις περὶ αὐτοῦ τι.* Attamen non depravatus videtur textus.

18. *αὐτοῖς*] Praeter necessitatam mavult Thirlb. *αἰσθητοῖς* et mox *οἷς* pro *ὡς.*

19. *πάτερ*] Hoc nomen nescio cur redundare videatur Perionio. Est enim, ut Sylburg. monet, honoris causa additum, praesertim

περ, ὁρατὸν τὸ θεῖον ὡς [20] τὰ ἄλλα ζῶα, ἀλλὰ μόνῳ νῷ καταληπτόν, ὥς φησι Πλάτων, καὶ ἐγὼ πείθομαι αὐτῷ.

4. Ἔστιν οὖν, φησί, τῷ νῷ ἡμῶν τοιαύτη τις καὶ τοσαύτη δύναμις, [1] ἢ μὴ τάχιον δι' αἰσθήσεως ἔλαβεν; [2] Ἦ τὸν θεὸν ἀνθρώπου νοῦς ὄψεταί ποτε μὴ ἁγίῳ πνεύματι κεκοσμημένος;

Φησὶ γὰρ [3] Πλάτων, ἦν δ' ἐγώ, αὐτὸ τοιοῦτον εἶναι τὸ τοῦ νοῦ ὄμμα καὶ πρὸς τοῦτο ἡμῖν δεδόσθαι, ὡς δύνασθαι καθορᾶν D αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ὂν εἰλικρινεῖ αὐτῷ ἐκείνῳ, ὃ τῶν νοητῶν ἁπάντων ἐστὶν αἴτιον, οὐ χρῶμα ἔχον, οὐ σχῆμα, οὐ μέγεθος οὐδὲ οὐδὲν ὧν ὀφθαλμὸς βλέπει· [4] ἀλλά τι ὂν τοῦτ' αὐτό, [5] φησί, ὂν ἐπέκεινα πάσης οὐσίας, οὔτε ῥητὸν οὔτε ἀγορευτόν, ἀλλὰ μόνον καλὸν καὶ ἀγαθόν, ἐξαίφνης ταῖς εὖ πεφυκυίαις ψυχαῖς ἐγγινόμενον διὰ τὸ συγγενὲς καὶ ἔρωτα τοῦ ἰδέσθαι. E

Τίς οὖν ἡμῖν, ἔλεγε, συγγένεια πρὸς τὸν θεόν ἐστιν; Ἦ καὶ ἡ ψυχὴ θεία καὶ ἀθάνατός ἐστι καὶ αὐτοῦ ἐκείνου [6] τοῦ βασι-

quum Justinus hunc senem supra (p. 219. E.) dixerit canitie pariter atque moribus venerabilem fuisse.

20. τὰ ἄλλα ζῶα] Illud ἄλλα Perion. non a Martyre positum opinatur, quandoquidem nefas sit Deum animal ab illo dictum credere. At Justinus vero hic Platonicus est, ut ceteri editores recte animadverterunt. Satis constat Deum a Platone ζῶον (vern. Wesen) ἀΐδιον vocari: Tim. p. 37. D (Vol. IX. p. 317.), coll. Epinom. p. 984. sq. (Vol. IX. p. 258. sqq.); idem in Tim. p. 77. B (p. 403.): Πᾶν γὰρ οὖν, ὅ τί περ ἂν μετάσχῃ τοῦ ζῆν, ζῶον μὲν ἂν ἐν δίκῃ λέγοιτο ὀρθότατα. Aliter praeterea bene defendi poterit vulgaris lectio. Thirlbio enim observante ἄλλος saepenumero in imperfecta et impropria relatione usurpatur. Affert Theaet. p. 174. B (Vol. II. p. 117.): εἴ ἄνθρωπός ἐστιν ἤ τι ἄλλο θρέμμα. Alcib. I. p. 112. B (Vol. V. p. 22.): τοῖς τε Ἀχαιοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις (vern. wie auch) Τρωσίν. De legg. XI. p. 916. D (Vol. IX. p. 128.): ἀλαττόμενος ἢ νόμισμα ἀντὶ νομίσματος ἢ καὶ τῶν ἄλλων ζώων ὁτιοῦν. Adde Gorg. p. 473. G (Vol. IV. p. 59.): ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ξένων al. — Coll. Apol. I. c. 6. p. 56. C: τὸν παρ' αὐτοῦ υἱὸν...καὶ τὸν τῶν ἄλλων ... ἀγγέλων στρατόν. Quod autem, inquit ille V. D., animalium hic mentionem facit Justinus, id propter senis animal Indicum factum est, cui exemplo hic respondet.

1. ἢ] Haec a me recepta emendatio debetur Marano. Vulgo ὅ. Dicit Thirlbius respici notum illud: Quidquid animo cernimus, id omne oritur a sensibus.

2. Ἦ... κεκοσμ.] Irenaeus adv. haeres. IV. c. 20. §. 6. p. 254. ed. Massuet.: „Videbitur Deus ab hominibus, qui portant Spiritum ejus.“ Coll. ib. §. 8. sqq. p. 255. sq.

malia, ab illis videri non potest, sed sola mente percipi, ut ait Plato, cui ego assentior.

4. Inest igitur, inquit, menti nostrae talis quaedam ac tanta vis, aut non citius sensu percepisset? Aut Deum videbit aliquando humana mens Spiritu sancto non exornata?

Ait enim Plato, inquam, talem esse mentis oculum atque ad hoc nobis datum fuisse, ut ipsum illud quod est hoc ipso integro oculo videre possimus, quod causa est eorum omnium, quae mente percipiuntur, non colorem habens, non figuram, non magnitudinem nec quidquam eorum quae oculis cernuntur: sed hoc ipsum quod est quiddam est, inquit, quod supra omnem essentiam est, non enarrabile, non explicabile, solum pulchrum et bonum, illico animis a natura bene informatis insitum ob cognationem et videndi cupiditatem.

Quaenam igitur nobis, ajebat, cognatio cum Deo? Num anima divina et immortalis est et ipsius regiae illius mentis par-

3. *Πλάτων*] Cf. Phaedon. p. 65. E. 66. A. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. I. p. 149.): *Ἆρ᾽ οὖν ἐκεῖνος ἂν τοῦτο ποιήσειε καθαρώτατα, ὅστις ὅ τι μάλιστα αὐτῇ τῇ διανοίᾳ ἴοι ἐφ᾽ ἕκαστον, μήτε τὴν ὄψιν παρατιθέμενος ἐν τῷ διανοεῖσθαι μήτε τινὰ ἄλλην αἴσθησιν ἐφέλκων μηδεμίαν μετὰ τοῦ λογισμοῦ, ἀλλ᾽ αὐτῇ καθ᾽ αὑτὴν εἰλικρινεῖ τῇ διανοίᾳ χρώμενος αὐτὸ καθ᾽ αὑτὸ εἰλικρινὲς ἕκαστον ἐπιχειροῖ θηρεύειν τῶν ὄντων* etc.. *Ἆρ᾽ οὐχ οὗτός ἐστιν, ὦ Σ., εἴπερ τις ἄλλος, ὁ τευξόμενος τοῦ ὄντος;* Alii fortasse scribent hîc et apud Justinum *εἱλικρινεῖ* (c. spir. asp.).

4. *ἀλλά τι* etc.] Sc. *ἐστί* s. *εἶναι*. Vulgo *ἀλλά . . . φημί* etc.. Thirlb. conjicit *ἀλλὰ τὸ ὂν τὸ αὐτὸ* vel *τοῦτ᾽ αὐτό* (supra *αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ὄν*), idem *ἀλλὰ τί;* vel *ἀλλὰ τί ὂν τοῦτ᾽ αὐτό φημι;* Maran. *ἀλλὰ τί ὄν;* vel *ἀλλά τι ὂν τοιοῦτον.* Non muto nisi *φημί;* scilicet Platonis verba quum afferantur, est *φησὶ* refingendum: saepissime enim *Σ* et *Μ* in Codd. mstis confunduntur. Aliis fortasse scribere placet *ὃ* (sc. *ἐστί*) *ἐπέκ.* pro *ὂν ἐπ.*; sed ferri potest scriptura vulgaris.

5. *φησί*] Cf. Plat. de republ. p. 509. B (Vol. VII. p. 120.): *οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ᾽ ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος.*

6. *τοῦ βασιλικοῦ νοῦ*] Plat. Phileb. p. 30. D (Vol. IV. p. 248.): *Οὐκοῦν ἐν μὲν τῇ τοῦ Διὸς ἐρεῖς φύσει βασιλικὴν μὲν ψυχήν, βασιλικὸν δὲ νοῦν ἐγγίγνεσθαι.* — Apulej. Pymand. p. 192. ed. Flor.: „Mens quidem . . . ex ipsa dei essentia, si qua est ejus essentia, nascitur“ etc..

λικοῦ νοῦ μέρος; Ὡς δὲ ἐκεῖνος ὁρᾷ τὸν θεόν, οὕτω καὶ ἡμῖν ἐφικτὸν τῷ ἡμετέρῳ νῷ συλλαβεῖν τὸ θεῖον καὶ τοὐντεῦθεν ἤδη εὐδαιμονεῖν;

Πάνυ μὲν οὖν, ἔφην.

Πᾶσαι δ' [7] αὐτὸ διὰ πάντων αἱ ψυχαὶ χωροῦσι τῶν ζώων, ἠρώτα, ἢ ἄλλη μὲν ἀνθρώπου, ἄλλη δὲ ἵππου καὶ ὄνου;

Οὔκ, ἀλλ' αἱ αὐταὶ ἐν πᾶσίν εἰσιν, ἀπεκρινάμην. 222

Ὄψονται ἄρα, φησί, καὶ ἵπποι καὶ ὄνοι ἢ εἶδόν ποτε τὸν θεόν;

Οὔκ, ἔφην· οὐδὲ γὰρ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπον, εἰ μή τις ἐν δίκῃ βιώσαιτο, καθηράμενος δικαιοσύνῃ καὶ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ πάσῃ.

Οὐκ ἄρα, ἔφη, διὰ τὸ συγγενὲς ὁρᾷ τὸν θεὸν οὐδ' ὅτι [8] νοῦς ἐστίν, ἀλλ' ὅτι σώφρων καὶ δίκαιος.

Ναί, ἔφην, καὶ διὰ τὸ ἔχειν ᾧ νοεῖ τὸν θεόν.

Τί οὖν; Ἀδικοῦσί τινα αἶγες ἢ πρόβατα;

Οὐδὲν οὐδένα, ἦν δ' ἐγώ.

Ὄψονται ἄρα, φησί, κατὰ τὸν σὸν λόγον καὶ ταῦτα τὰ ζῶα. B

Οὔ· [9] τὸ γὰρ σῶμα αὐτοῖς τοιοῦτον ὂν ἐμπόδιόν ἐστιν.

Εἰ λάβοιεν φωνὴν τὰ ζῶα ταῦτα, ὑποτυχὼν ἐκεῖνος, εὖ ἴσθι ὅτι πολὺ ἂν εὐλογώτερον ἐκεῖνα τῷ ἡμετέρῳ σώματι λοιδοροῖντο· νῦν δ' ἐάσωμεν οὕτω, καί σοι ὡς λέγεις συγκεχωρήσθω. Ἐκεῖνο δέ μοι εἰπέ, ἕως ἐν τῷ σώματί ἐστιν ἡ ψυχὴ βλέπει, ἢ ἀπαλλαγεῖσα τούτου;

Καὶ [10] ἕως μέν ἐστιν ἐν ἀνθρώπου εἴδει, δυνατὸν αὐτῇ,

7. *αὐτὸ*] Sc. *τὸ θεῖον*. Vulgo *αὐτῷ*, quod tolerari nequit, ne ea quidem ratione, qua ad Platonem refertur: *secundum eum*. Accusativum desiderat *χωροῦσι*, quod antecedenti *συλλαβεῖν* respondet. Thirlb. vult *Πᾶσαι δ' αὐτὸ καὶ πάντων* etc.; attamen praepositionem *διά*, ut jam Maran. indicavit, nihil vetat retinere.

8. *νοῦς ἐστίν*] Thirlbii conjectura *νουν ἔχει* (in resp.: *δ. τ. ἔχειν ᾧ νοεῖ*. — Plat. Tim. p. 30. B [Vol. IX. p. 305.]: *νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δὲ ἐν σώματι συνιστάς*) acute excogitata est, sed non adeo necessaria videtur. Recte autem Maran. quoque verba ad *ψυχὴν* retulit; ceteri vertunt: *neque eo quod mens sit, verum quod castus et justus*. — Post *δίκαιος* quemadmodum paulo infra post *ζῶα* vulgo exstat interrogationis nota, quam Thirlbio praeeunte sustuli.

ticula? Et quemadmodum illa Deum videt, ita consequi possumus, ut mente nostra divinum numen complectamur atque inde jam simus beati?

Omnino, inquam.

Non illud comprehendunt animae omnium animalium, interrogabat ille, an alia hominis anima, alia equi et asini?

Minime, sed eaedem sunt in omnibus, respondi.

Videbunt igitur, inquit, equi et asini aut viderunt Deum aliquando?

Minime, inquam; nam ne hominum quidem vulgus, nisi quis juste vixerit, justitia ceterisque omnibus virtutibus lustratus.

Non jam ergo, inquit, propter cognationem videt Deum neque eo quod mens sit, sed quia temperans et justa.

Sane, inquam, et quia habet quo Deum intelligat.

Quid igitur? Faciunt cuiquam injuriam caprae et oves?

Nemini profecto, inquam.

Videbunt ergo, inquit, secundum tuam ratiocinationem et ista animantia.

Minime; illis enim corpus, quum tale sit, impedimento est.

Si vocem accipiant haec animantia, inferens ille inquit, probe scias multo potiori jure convicium corpori nostro factura; nunc autem id omittamus, ac tibi ita esse, ut dicis, concedatur. Sed hoc mihi responde, utrum anima Deum videat, quamdiu in corpore est, an postquam eo soluta?

Quamdiu in hominis forma est, inquam, potest id mente

9. *τὸ … ἐστιν*] Jebb. affert Platonem et Pythagoram, qui auctore Plutarcho (?) de placitis philosoph. V. c. 20. eadem dixere: nempe brutis inesse animas rationales (*λογικὰς ψυχάς*), quo minus vero rationem illam naturalem exerant, corporum organa esse impedimento.

10. *ἕως μέν ἐστιν ἐν ἀνθρώπου εἴδει*] Plato Phaedon. p. 72. E. 73. A (Vol. I. p. 165.): *Τοῦτο δὲ ἀδύνατον, εἰ μὴ ἦν που ἡμῶν ἡ ψυχὴ πρὶν ἐν τῷδε τῷ ἀνθρωπίνῳ εἴδει γενέσθαι.* Ib. p. 76. C (p. 173.): *Ἦσαν ἄρα, ὦ Σιμμία, αἱ ψυχαὶ καὶ πρότερον, πρὶν εἶναι ἐν ἀνθρώπου εἴδει.* Ib. p. 92. B (p. 209.): *εἶναι τὴν ψυχὴν πρὶν καὶ εἰς ἀνθρώπου εἶδός τε καὶ σῶμα ἀφικέσθαι.* Id. Phaedr. p. 249. A. B (Vol. X. p. 326.): *διάγουσιν ἀξίως οὗ ἐν ἀνθρώπου εἴδει ἐβίωσαν βίον.* *Thirlbius.* Idem V. D. mox pro *ἐγγενέσθαι* mallet

φημί, ἐγγενέσθαι διὰ τοῦ νοῦ, [11] μάλιστα δὲ ἀπολυθεῖσα τοῦ C
σώματος καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν γενομένη τυγχάνει οὗ ἤρα πάντα τὸν χρόνον [12] πάντως.

Ἦ καὶ μέμνηται τούτου πάλιν ἐν ἀνθρώπῳ γενομένη;

Οὔ μοι δοκεῖ, ἔφην.

Τί οὖν ὄφελος ταῖς ἰδούσαις, ἢ τί πλέον τοῦ μὴ ἰδόντος ὁ ἰδὼν ἔχει, εἰ μηδὲ αὐτὸ τοῦτο ὅτι εἶδε μέμνηται;

Οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ἦν δ' ἐγώ.

Αἱ δὲ ἀνάξιαι ταύτης τῆς θέας κριθεῖσαι τί πάσχουσιν; ἔφη.

[13] Εἴς τινα θηρίων ἐνδεσμεύονται σώματα, καὶ αὕτη ἐστὶ D
κόλασις αὐτῶν.

Οἴδασιν οὖν ὅτι διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐν τοιούτοις εἰσὶ σώμασι καὶ ὅτι ἐξήμαρτόν τι;

Οὐ νομίζω.

Οὐδὲ ταύταις ἄρα ὄφελός τι τῆς κολάσεως, [14] ὡς ἔοικεν· ἀλλ' οὐδὲ κολάζεσθαι αὐτὰς λέγοιμι, εἰ μὴ ἀντιλαμβάνονται τῆς κολάσεως.

Οὐ γάρ.

Οὔτε οὖν ὁρῶσι τὸν θεὸν αἱ ψυχαί, οὔτε μεταμείβουσιν εἰς ἕτερα σώματα· [15] ᾔδεσαν γὰρ ἂν ὅτι κολάζονται οὕτως, καὶ ἐφο-
βοῦντο ἂν καὶ τὸ τυχὸν ἐξαμαρτεῖν ὕστερον. Νοεῖν δὲ αὐτὰς E

συγγίνεσθαι, quod Marano non videtur necessarium.

11. μάλιστα...πάντως] Plato Phaedon. p. 66. B (Vol. I. p. 150.): ...ὅτι, ἕως ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν καὶ ξυμπεφυρμένη ᾖ ἡμῶν ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ τοιούτου κακοῦ, οὐ μή ποτε κτησώμεθα ἱκανῶς οὗ ἐπιθυμοῦμεν. Et mox ibidem p. 66. D. E. 67. A (p. 151.): Ἀλλὰ τῷ ὄντι ἡμῖν δέδεικται ὅτι, εἰ μέλλομέν ποτε καθαρῶς τι εἴσεσθαι, ἀπαλλακτέον αὐτοῦ καὶ αὐτῇ τῇ ψυχῇ θεατέον αὐτὰ τὰ πράγματα· καὶ τότε, ὡς ἔοικεν, ἡμῖν ἔσται οὗ ἐπιθυμοῦμέν τε καί φαμεν ἐρασταὶ εἶναι, φρονήσεως, ἐπειδὰν τελευτήσωμεν, ὡς ὁ λόγος σημαίνει, ζῶσι δὲ οὔ.... Τότε γὰρ αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἔσται ἡ ψυχὴ χωρὶς τοῦ σώματος, πρότερον δ' οὔ. Et p. 67. E. 68. A (p. 154.): Οὐ πολλὴ ἂν ἀλογία εἴη, εἰ μὴ ἄσμενοι ἐκεῖσε ἴοιεν, οἷ ἀφικομένοις ἐλπίς ἐστιν οὗ διὰ βίου ἤρων τυχεῖν; *Thirlbius.*

12. πάντως] Cod. Reg. et editi πάντων, Clarom. πάντα. Pro πάντων, quod Thirlb. penitus deleri mallet, censet Sylburg. reponendum πάντων μάλιστα vel ὑπὲρ πάντων,

consequi, sed tum maxime, quum corpore soluta est ac secum ipsa versatur, rei quovis tempore adamatae omnino fit compos.

An etiam vidisse se meminit, quum ad hominem redit?

Non mihi videtur, inquam.

Quid igitur prodest vidisse, aut qui vidit quid amplius habet quam qui non vidit, si ne illud quidem ipsum, nempe vidisse se, habet in memoria?

Dicere non possum, inquam.

Quae vero indignae judicatae sunt, quae viderent, quid patiuntur? inquit.

In aliqua ferarum corpora velut in vincula conjiciuntur, atque haec illarum poena est.

Noverunt igitur hanc ob causam sese in illis esse corporibus, atque aliquid a se peccatum esse?

Non puto.

Nihil igitur utilitatis, ut patet, ex poena percipiunt; imo ne puniri quidem eas dixerim, si poenam non sentiunt.

Non sane.

Non ergo Deum vident animae, nec migrant in alia corpora: scirent enim sese ita puniri, ac metuerent ne quid deinceps vel leviter peccarent. Quod autem intelligere possint Deum

melius Pearson. et Maran. πάντως. Nimirum *N* et *Σ* facile confundi poterant.

13. *Εἴς . . . αὐτῶν*] Cf. Plat. Phaed. p. 81. sq. (Vol. I. p. 184. sqq.) et Tim. p. 42. (Vol. IX. p. 327. sq.).

14. *ὡς ἔοικεν*] Hoc Justini potius videtur esse dictum quam senis. Sed si Justino tribuatur, legendum erit, ut paulo post, *οὐκ ἔοικεν*. *Maranus.*

15. *ᾔδεσαν*] Vulgo Stephani errore *ᾔδοσαν*. Recepi ex utroque Cod. msto *ᾔδεσαν*, pro quo Thirlb. et Maran. volunt legi *ᾔδεισαν*; idem jam Sylburg. et Pearson. conjecerant. Ceterum eodem adversus *μετεμψύχωσιν* rationis momento utitur Irenaeus l. c. II. c. 33. §. 1. p. 167.: „Si enim ob hoc emittebantur (sc. animae), uti in omni fierent operatione, oportebat eas meminisse eorum, quae ante facta sunt, uti ea quae deerant adimplerent et non circa eadem semper volutantes continuatim miserabiliter laborarent.“ Praeterea Jebb. laudat Clement. Al. (?) Eclog. proph. c. 17.: *Ἔχρην γὰρ καὶ εἰδέναι ἡμᾶς ὅπου ἦμεν, εἰ προῆμεν.* Addit Tertull. de anima c. 31. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 212..

δύνασθαι ὅτι ἔστι θεός, καὶ δικαιοσύνη καὶ εὐσέβεια καλόν, κἀγὼ συντίθεμαι, ἔφη.

Ὀρθῶς λέγεις, εἶπον.

5. Οὐδὲν οὖν ἴσασι περὶ τούτων ἐκεῖνοι οἱ φιλόσοφοι· οὐδὲ γὰρ ὅ τί ποτέ ἐστι ψυχὴ ἔχουσιν εἰπεῖν.

Οὐκ ἔοικεν.

Οὐδὲ μὴν ἀθάνατον χρὴ λέγειν αὐτήν· ὅτι εἰ ἀθάνατός ἐστι, καὶ ἀγέννητος δηλαδή.

[1] Ἀγέννητος δὲ καὶ ἀθάνατός ἐστι κατά τινας λεγομένους 223
Πλατωνικούς.

Ἦ καὶ τὸν κόσμον σὺ ἀγέννητον λέγεις;

Εἰσὶν οἱ λέγοντες, οὐ μέντοι γε αὐτοῖς συγκατατίθεμαι ἐγώ.

Ὀρθῶς ποιῶν. [2] Τίνα γὰρ λόγον ἔχει, σῶμα οὕτω στερεὸν καὶ ἀντιτυπίαν ἔχον καὶ σύνθετον καὶ ἀλλοιούμενον καὶ φθίνον καὶ γινόμενον ἑκάστης ἡμέρας μὴ ἀπ' ἀρχῆς τινὸς ἡγεῖσθαι γεγονέναι; Εἰ δ' ὁ κόσμος γεννητός, ἀνάγκη καὶ τὰς ψυχὰς γεγονέναι
[3] καὶ οὐκ εἶναί ποι τάχα· διὰ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἐγένοντο καὶ B
τὰ ἄλλα ζῶα, εἰ ὅλως κατ' ἰδίαν καὶ μὴ μετὰ τῶν ἰδίων σωμάτων φήσεις αὐτὰς γεγονέναι.

Οὕτως δοκεῖ ὀρθῶς ἔχειν.

Οὐκ ἄρα ἀθάνατοι.

[4] Οὔκ, ἐπειδὴ καὶ ὁ κόσμος γεννητὸς ἡμῖν ἐφάνη.

[5] Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀποθνήσκειν φημὶ πάσας τὰς ψυχὰς ἐγώ·

1. *Ἀγέννητος ... Πλάτων.*] Haec quoque verba editores excepto Marano in senem contulerunt. Ceterum cf. Plat. Phaedr. p. 245. sq. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. X. p. 318. sqq.).

2. *Τίνα γὰρ λόγον ἔχει, σῶμα οὕτω στερεὸν* etc.] Plat. Tim. p. 28. B (Vol. IX. p. 302.): Ὁ δὴ πᾶς οὐρανὸς ἢ κόσμος ἢ καὶ ἄλλο ὅ τί ποτε ὀνομαζόμενος μάλιστ' ἂν δέχοιτο, τοῦθ' ἡμῖν ὠνομάσθω· σκεπτέον δ' οὖν περὶ αὐτοῦ πρῶτον, ὅπερ ὑπόκειται περὶ παντὸς ἐν ἀρχῇ δεῖν σκοπεῖν, πότερον ἦν ἀεί, γενέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν, ἀπ' ἀρχῆς τινὸς ἀρξάμενος. Γέγονεν· ὁρατὸς γὰρ ἁπτός τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων, πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα αἰσθητά, τὰ δὲ αἰσθητά, δόξῃ περιληπτὰ μετὰ αἰσθήσεως, γιγνόμενα καὶ γεννητὰ ἐφάνη. Lactantius Institt. div. II. c. 9. p. 111.; „Quidquid est solido et contractibili corpore, accipit externam vim. Quod accipit vim, dissolubile est. Quod dissolvitur, interit. Quod interit, ortum sit necesse est.“ *Thirlbius.*

3. *καὶ οὐκ εἶναί ποι τάχα*]

esse, ac justitiam et pietatem praeclarum quidpiam esse, id ipse, inquit, assentior.

Recte dicis, inquam.

5. Nihil igitur his de rebus sciunt isti philosophi: nec enim quid sit anima explicare possunt.

Idem mihi videtur.

Neque etiam immortalis dicenda est; nam si immortalis, etiam profecto ingenita.

Increatam autem et immortalem existimant nonnulli, qui Platonici dicuntur.

Sed tu an ipsum mundum ingenitum dicis?

Sunt qui dicant, sed his ego non assentior.

Recte facis. Quam enim habet rationem corpus, quod adeo solidum et durum et coagmentatum est quodque immutatur et perit et nascitur quotidie, non ab aliqua causa ortum censere? Quodsi mundus genitus est, necesse est animas quoque genitas esse ac posse nullas esse; sunt enim factae hominum et ceterorum animalium causa, si omnino separatim ac non una cum propriis corporibus genitas dices.

Videtur hoc recte se habere.

Non ergo immortales sunt.

Non, siquidem statuimus et mundum esse genitum.

Verum enimvero neutiquam mori dico universas animas;

Langus legit *καὶ εἶναί ποι τάχα.*

4. *Οὔκ*] Cod. Clarom. *οὔ*. Antea (post *ἀθάν.*) notam interrogandi habet; sic et Maranus.

5. *Ἀλλὰ . . . ἐγώ*] In hoc commatio cum accentu efferenda sunt verba *οὐδὲ ἀποθνήσκειν*: *prorsus non perire.* Vox *πᾶσας*, quae omitti poterat, ad *τὰς ψυχὰς* addita est notionis amplificandae gratia: *animas quae* vel *quotcunque sunt.* Senex igitur affirmat universas animas (*πασ. τ. ψυχ.*) immortales esse (*οὐδὲ ἀποθν.*). Aliter locus explicari nequit, id quod etiam Maranus (sic vertit: *Non tamen perire dico ullas animas;* — sed minus bene *οὐδὲ πᾶσας* connectit: *nullas*) intellexit. Firmatur enim haec explicatio verbis appositis: *ἕρμαιον γὰρ ἦν* (sc. si morerentur animae) *ὡς ἀληθῶς τοῖς κακοῖς.* Itaque et malorum animae neutiquam moriuntur, quia id illis in lucro futurum esset. „Si quas, inquit recte Maranus, excipiendas putasset quae morerentur, non alias excepisset quam malorum; nemo enim suspicabitur eum animas justorum interituras credidisse. Ergo cum nominatim malo-

[6] ἕρμαιον γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς τοῖς κακοῖς. [7] Ἀλλὰ τί; [8] Τὰς μὲν τῶν εὐσεβῶν ἐν κρείττονί ποι χώρῳ μένειν, τὰς δὲ ἀδίκους καὶ πονηρὰς ἐν χείρονι, τὸν τῆς κρίσεως ἐκδεχομένας χρόνον τότε. C
[9] Οὕτως αἳ μέν, ἄξιαι τοῦ θεοῦ φανεῖσαι, οὐκ ἀποθνήσκουσιν ἔτι· [10] αἳ δὲ κολάζονται, ἔστ' ἂν αὐτὰς καὶ εἶναι καὶ κολάζεσθαι ὁ θεὸς θέλῃ.

[11] Ἆρα τοιοῦτόν ἐστιν ὃ λέγεις, οἷον καὶ [12] Πλάτων ἐν Τιμαίῳ αἰνίσσεται περὶ τοῦ κόσμου, [13] λέγων ὅτι αὐτὸς μὲν καὶ φθαρτός ἐστιν ᾗ γέγονεν, οὐ λυθήσεται δὲ οὐδὲ τεύξεται θανάτου μοίρας διὰ τὴν βούλησιν τοῦ θεοῦ; Τοῦτ' αὐτό σοι δοκεῖ καὶ περὶ

rum animas non mori pronuntiat, omnibus prorsus aeternitatem adstruit.“ Ad ea si animum attendisset Roesslerus (*Bibl. d. KVV.* Tom. I. p. 141.), melius haud dubie interpretatus esset. Exponitur enim in capp. 5. et 6., animam sua natura s. p e r s e, genita quum sit, morti obnoxiam esse ac p o s s e interire. Nihilosecius i m m o r t a l e m esse, ita tamen, ut immortalitas d o n u m sit a Deo datum: hunc scilicet v e l l e, ut nec solvatur anima nec in mortis fatum incurrat. Idem docet Irenaeus adv. haeres. II. c. 34. §. 2 — 4. p. 169. ed. Massuet.. — Non ad manus erat (Dodwell): An explication of a famous passage in the Dialogue of S. Justin M. with Tryph. concerning the immortality of humane souls, in ejusd.: The natural mortality of humane souls clearly demonstrated from the holy scriptures and the concurrent testimonies of the primitive writers. Lond. 1708. 8.

6. *ἕρμαιον ... κακοῖς*] Eodem argumento utitur Justinus iisdem fere verbis in Apol. c. 18. p. 64. E; ibid. not. 2. similem Platonis sententiam laudavimus.

7. *Ἀλλὰ τί*] Haec verba Jebb. tribuit Justino. Sec parum interest.

8. *Τὰς ... τότε*] Irenaeus l. c. V. c. 31. §. 2. p. 331.: *Αἱ ψυχαὶ ἀπέρχονται εἰς* ... (vers. lat. *invisibilem*) *τὸν τόπον τὸν ὡρισμένον αὐταῖς ἀπὸ τοῦ θεοῦ, κἀκεῖ μέχρι τῆς ἀναστάσεως φοιτῶσι π ε ρ ι μ έ ν ο υ σ α ι τ ὴ ν ἀ ν ά σ τ α σ ι ν.* Coll. Novatian. de trinit. c. 2.. Pro *τότε*, quod ferri potest (*tunc*, vern. *dann*), Thirlbius Marano adstipulante vult *ποτὲ* legi.

9. *Οὕτως ... κολάζονται*] Conjicit Thirlb. *ὅπως ... ἀποθνήσκωσιν ... κολάζωνται.* Idem mallet *τῷ θεῷ.* Non muto. Participium *φανεῖσαι* autem pro vulg. *φανεῖσθαι* scribendum esse, vidit jam Wolfius; sed solus Sylburgius textui inseruit.

10. *αἳ δὲ ... θέλῃ*] Irenaeus l. c. II. c. 34. §. 3. p. 169.: „Sic et de animabus et de spiritibus et omnino de omnibus his, quae facta sunt, cogitans quis, minime peccabit: quando omnia, quae facta sunt, initium quidem facturae suae habeant, perseverant autem q u o a d u s q u e e a D e u s e t e s s e e t p e r-

vere enim de lucro id esset improbis. Quid igitur? Piorum quidem animas in meliore loco manere, iniquorum autem et malorum in deteriore, tunc judicii tempus exspectantes. Sic istae, quum Deo dignae judicatae fuerint, non jam moriuntur; hae vero puniuntur, quamdiu eas et esse et puniri Deus voluerit.

Num quod dicis tale est, quale id quod et Plato in Timaeo subobscure tradit de mundo, corruptioni obnoxium dicens, quatenus genitus est, futurum tamen propter Dei voluntatem, ut nec solvatur nec in mortis fatum incurrat? Hoc ipsum tibi pla-

severare voluerit. Laudavit ante me illum locum Thirlbius. „Quod vero, inquit Jebb., dicit Justinus malorum animas esse excruciandas, quoad eas et esse et excruciari vult Deus, haec verba haud ita sunt accipienda, quasi ambigeret S. Martyr de aeternis impiorum suppliciis, quos utique *αἰωνίαν κόλασιν κολασθήσεσθαι* perspicue alibi asseverasset (Apol. I. c. 8. p. 57. B; coll, c. 28. p. 71. B, Dial. c. Tr. c. 130. p. 359. D. al.), verum ut innueret, non per seipsas animas existere, sed propter Dei voluntatem, quem penes est et interficere et in nihilum illas redigere, quandocunque voluerit.“

11. *Ἆρα τοιοῦτόν* etc.] Incipit loqui Justinus: ubi desinat, minus liquet. Stephan., Lang., Sylburg., Jebb. senis responsionem ordiuntur a verbis *Ὅσα γάρ ἐστι*, Thirlb. melius inde a *Τούτου χάριν*. Optime autem Maranus haec omnia, quae arcte cohaerent, Justino restituit. Videbantur quidem illi critico verba *Τὸ γὰρ ἀγέννητον* etc. prima specie in senem conferenda, ut Platoni, qui materiam aeternam et increatam putabat, adversantia. Sed, ut inter alia probe observat, paulo ante dicit Justinus solum Deum esse ingenitum, quare non mirum, si hic duo esse ingenita negat. Huc accedit, quod idem, dum duo ingenita esse negat, animum ad ipsam materiam non advertit, sed de mundo, qui ex materia factus est, ac de rebus loquitur, quae universo mundo continentur.

12. *Πλάτων . . . περὶ τ. κόσμου* etc.] Tim. p. 41. A. B (Vol. IX. p. 324. sq.): *Ἐπεὶ δ' οὖν πάντες ὅσοι τε περιπολοῦσι φανερῶς καὶ ὅσοι φαίνονται καθ' ὅσον ἂν ἐθέλωσι θεοὶ γένεσιν ἔσχον, λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ τόδε τὸ πᾶν γεννήσας τάδε· Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γ' ἐθέλοντος. Τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν, τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν κακοῦ. Δι' ἃ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δέσμου καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων οἷς ὅτ' ἐγίγνεσθε ξυνεδεῖσθε.* Vid. Cohort. ad. Gr. c. 23. p. 21. C. D.

13. *λέγων*] Thirlb. vitiose *λέγω*.

ψυχῆς καὶ ἁπλῶς πάντων πέρι λέγεσθαι; Ὅσα γάρ ἐστι μετὰ τὸν D
θεὸν ἢ ἔσται ποτέ, ταῦτα φύσιν φθαρτὴν [14] ἔχειν, καὶ οἷά τε
ἐξαφανισθῆναι καὶ μὴ εἶναι ἔτι· μόνος γὰρ ἀγέννητος καὶ ἄφθαρ-
τος ὁ θεὸς καὶ διὰ τοῦτο θεός ἐστι, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα μετὰ τοῦ-
τον γεννητὰ καὶ φθαρτά. Τούτου χάριν καὶ [15] ἀποθνήσκουσιν
αἱ ψυχαὶ καὶ κολάζονται· ἐπεὶ εἰ ἀγέννητοι ἦσαν, οὔτ' ἂν ἐξημάρ-
τανον οὔτε ἀφροσύνης [16] ἀνάπλεῳ ἦσαν οὐδὲ δειλαὶ καὶ θρασεῖαι
πάλιν, ἀλλ' οὐδὲ ἑκοῦσαί ποτε [17] εἰς σύας ἐχώρουν καὶ ὄφεις καὶ E
κύνας, οὐδὲ μὴν ἀναγκάζεσθαι αὐτὰς θέμις, εἴπερ εἰσὶν ἀγέννη-
τοι. Τὸ γὰρ ἀγέννητον τῷ ἀγεννήτῳ ὅμοιόν ἐστι καὶ ἴσον καὶ
ταὐτόν, καὶ οὔτε δυνάμει οὔτε τιμῇ προκριθείη ἂν θατέρου τὸ
ἕτερον, ὅθεν οὐδὲ πολλά ἐστι τὰ ἀγέννητα· εἰ γὰρ διαφορά τις
ἦν ἐν αὐτοῖς, οὐκ ἂν εὕροις ἀναζητῶν τὸ αἴτιον τῆς διαφορᾶς, 224
ἀλλ' [18] ἐπ' ἄπειρον ἀεὶ τὴν διάνοιαν πέμπων ἐπὶ ἑνός ποτε στήσῃ
ἀγεννήτου καμὼν καὶ τοῦτο φήσεις ἁπάντων αἴτιον. [19] Εἶτε ἔλα-
θε, φημὶ ἐγώ, Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν σοφοὺς ἄνδρας, οἳ ὥσπερ
τεῖχος ἡμῖν καὶ ἔρεισμα φιλοσοφίας ἐξεγένοντο;

6. Οὐδὲν ἐμοί, ἔφη, μέλει Πλάτωνος οὐδὲ Πυθαγόρου οὐδὲ
ἁπλῶς οὐδενὸς ὅλως τοιαῦτα δοξάζοντος. Τὸ γὰρ ἀληθὲς οὕτως
ἔχει· μάθοις δ' ἂν ἐντεῦθεν. Ἡ ψυχὴ ἤτοι ζωή ἐστιν ἢ ζωὴν ἔχει. B
Εἰ μὲν οὖν ζωή ἐστιν, ἄλλο τι ἂν ποιήσειε ζῆν, οὐχ ἑαυτήν, ὡς
καὶ [1] κίνησις ἄλλο τι κινήσειε μᾶλλον ἢ ἑαυτήν. Ὅτι δὲ ζῇ ψυχή,

14. ἔχειν] Si senex hîc loqui incipit, pro ἔχειν legendum erit ἔχει, uti jam Thirlb. adnotavit. Nos servamus lectionem receptam supplendo ex praecedentibus Πλάτων αἰνίσσεται.

15. ἀποθνήσκουσιν] Fortius dictum est quam οὐκ ἀθάνατοί s. θνηταί εἰσιν. Cf. supra p. 222. E (vid. not. 5. fin. et 10.).

16. ἀνάπλεῳ] Ita recte Sylburg. et Maran.; ceteri ἀνάπλεω (sine ι subscr.), ut in utroque Cod. msto.

17. εἰς σύας ἐχώρουν etc.] Concesserat supra (c. 4. p. 222. D) Justinus, animas neutiquam in alia corpora migrare. Fortasse igitur hîc eas indicat, quae sunt in brutis; scilicet c. 4. p. 222. E. in omnibus easdem esse contendit.

18. ἐπ' ἄπειρον ... αἴτιον] Thirlb. laudat Irenaeum l. c. II. c. 16. §. 3. p. 137.: „Quanto igitur tutius et diligentius, quod est verum statim initio confiteri, quoniam fabricator Deus hic, qui mundum fecit, solus est Deus et non est alius Deus praeter eum: — quam post tantam irreligiositatem et circuitum d e f e s s o s cogi a l i q u a n d o i n a l i q u o u n o s t a t u e r e s e n s u m et ex eo figurationem factorum confiteri?“

cet de anima ac generatim de omnibus dici? Quaecumque enim post Deum sunt aut erunt aliquando, ea naturam habent corruptioni obnoxiam, ac talia sunt ut aboleri possint et jam nulla esse; solus enim Deus nec genitus nec corruptioni obnoxius est ac propterea Deus est: reliqua vero omnia, quae post eum sunt, genita et corruptioni obnoxia. Qua de causa animae et moriuntur et puniuntur. Nam si ingenitae essent, nec peccarent nec stultitia redundarent nec ignavae essent nec rursum feroces, neque etiam sua sponte in sues umquam migrarent et serpentes et canes, imo nefas illas cogi, si ingenitae sunt. Ingenitum enim ingenito simile est et par et idem, nec potestate aut dignitate alterum alteri praeferatur, unde non multa sunt ingenita. Nam si quid inter illa discriminis esset, numquam tamen hujus discriminis causam investigando reperires, sed cogitationem semper in infinitatem immittens tandem in aliquo ingenito defessus haerebis illudque omnium causam esse dices. An vero Platonem, ajebam, et Pythagoram haec latuere, homines sapientes, qui nobis veluti murus et propugnaculum philosophiae exstitere?

6. Nihil Platonem moror, inquit, nec Pythagoram nec quemquam omnino qui talia opinetur. Sic enim se veritas habet, idque inde perspicies. Anima vel vita est vel vitam habet. Quodsi vita esset, aliud quidpiam vivere faceret, non seipsam, sicut et motus aliud quidpiam movet potius quam seipsum. Animam autem vivere, nemo negaverit. Sed si vivit, non ideo vivit,

19. *Εἴτε ἔλαθε* etc.] Haec verba, ut Maran. admonuit, antecedentibus *Ἆρα τοιοῦτόν* etc. respondent et absolvunt quaestionem: *Utrum id, quod dicis, ad Platonis sententiam in Timaeo de mundo propositam revocari potest? ... An latuit Platonem?* Multa quum interjecta essent, usurpantur verba *φημὶ ἐγώ*, quibus non semper (Marano animadvertente) novus loquendi ordo designatur. Cf. c. 5. p. 222. E ... *κἀγὼ συντίθεμαι, ἔφη*. Vulgata lectio *Εἶτα* (*Itaque*: Thirlb. vult *Ἢ ταῦτα* vel *Εἶτα ταῦτα*) pro *Εἴτε*, quod Marano debetur, responsionem contineret prorsus non quadrantem ad proxime antecedentia, ubi nihil contra illam Platonis sententiam dicitur. Insuper lectio a nobis recepta optime convenit in ea quae sequuntur: *Οὐδὲν ἐμοί, ἔφη, μέλει Πλάτωνος* etc..

1. *κίνησις*] Mallet Sylburg. *ἡ κίνησις*.

οὐδεὶς ἀντείποι. Εἰ δὲ ζῇ, [2] οὐ ζωὴ οὖσα ζῇ, ἀλλὰ μεταλαμβά-
νουσα τῆς ζωῆς· ἕτερον δέ τι τὸ μετέχον τινὸς ἐκείνου οὗ μετέχει.
Ζωῆς δὲ ψυχὴ μετέχει, ἐπεὶ ζῆν αὐτὴν ὁ θεὸς βούλεται. [3] Οὕτως
ἄρα καὶ οὐ μεθέξει ποτέ, ὅταν αὐτὴν μὴ θέλοι ζῆν· οὐ γὰρ [4] δι' C
αὐτῆς ἐστὶ τὸ ζῆν ὡς τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ ὥσπερ ἄνθρωπος οὐ δια-
παντός ἐστιν οὐδὲ σύνεστιν ἀεὶ τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὅτε ἂν δέῃ
λυθῆναι τὴν ἁρμονίαν ταύτην, καταλείπει ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα καὶ
ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν, οὕτως καί, ὅταν δέῃ τὴν ψυχὴν μηκέτι
εἶναι, [5] ἀπέστη ἀπ' αὐτῆς τὸ ζωτικὸν πνεῦμα καὶ οὐκ ἔστιν ἡ
ψυχὴ ἔτι, ἀλλὰ καὶ [6] αὐτὴ ὅθεν ἐλήφθη ἐκεῖσε χωρεῖ πάλιν.

7. Τίνι οὖν, φημί, ἔτι τις χρήσαιτο διδασκάλῳ ἢ πόθεν
ὠφεληθείη τις, εἰ μηδὲ ἐν τούτοις τὸ ἀληθές ἐστιν; D

Ἐγένοντό τινες πρὸ πολλοῦ χρόνου πάντων τούτων τῶν νο-
μιζομένων φιλοσόφων παλαιότεροι, μακάριοι καὶ δίκαιοι καὶ θεο-
φιλεῖς, θείῳ πνεύματι λαλήσαντες καὶ τὰ μέλλοντα θεσπίσαντες, ἃ
δὴ νῦν γίνεται· προφήτας δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν. Οὗτοι μόνοι
τὸ ἀληθὲς καὶ εἶδον καὶ ἐξεῖπον ἀνθρώποις, μήτ' εὐλαβηθέντες
μήτε δυσωπηθέντες τινά, μὴ ἡττημένοι δόξης, ἀλλὰ μόνα ταῦ- E
τα εἰπόντες ἃ ἤκουσαν καὶ ἃ εἶδον ἁγίῳ πληρωθέντες πνεύ-
ματι. Συγγράμματα δὲ αὐτῶν ἔτι καὶ νῦν διαμένει, καὶ ἔστιν
ἐντυχόντα τούτοις πλεῖστον ὠφεληθῆναι καὶ περὶ ἀρχῶν καὶ περὶ
τέλους καὶ ὧν χρὴ εἰδέναι τὸν φιλόσοφον, πιστεύσαντα ἐκείνοις.
Οὐ γὰρ μετὰ ἀποδείξεως πεποίηνται [1] τότε τοὺς λόγους, ἅτε ἀνω-

2. οὐ ζωὴ ... τ. ζωῆς] Imitatus est hunc locum Irenaeus adv. haeres. II. c. 34. §. 4. p. 169. ed. Massuet.: „Anima ipsa quidem non est vita, participatur autem a Deo sibi praestitam vitam.“ Refellit autem senex hoc loco sententiam Platonis, qui in Phaedone p. 105. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. I. p. 238. sqq.) animam immortalem esse demonstrat, quia quidquid complectitur anima, semper illi vitam affert, nec proinde contrarium illius, quod semper affert, accipere possit. Idem Plato in Phaedro p. 245. C (Vol. X. p. 318.). Sic loquitur: *Πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος· τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον, τὸ δ' ἄλλο κινοῦν καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει καὶ ζωῆς. Μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινοῦν, ἅτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτό, οὔποτε λήγει κινούμενον.* Contra senex animam a seipsa nec motum nec vitam accipere pronuntiat. Sensit Justinus Platonem ab eo refelli, siquidem sene desinente ait: *Τίνι*

quod vita est, sed quod vitae particeps; aliud autem id quod alicujus est particeps, aliud id cujus est particeps. Vitae autem anima est particeps, quod eam Deus vivere vult. Sic etiam particeps aliquando non erit, quum eam Deus vivere nolet; non enim ut Dei, ita etiam animae propria vita est, verum quemadmodum homo non semper constat neque perpetuo corpus cum anima conjunctum est, sed quum solvi oportet hanc harmoniam, anima corpus relinquit nec jam exstat homo: sic etiam, quando animam non jam esse oportuerit, discedit ab ea spiritus vitalis nec jam exstat anima, sed et ipsa unde sumta est eo revertitur.

7. Quonam ergo jam quis, inquam, utatur magistro aut unde adjuvetur, si ne isti quidem verum viderunt?

Exstitere longe ab hoc tempore viri quidam istis omnibus, qui philosophi existimantur, antiquiores, beati et justi et Deo cari, qui Spiritu sancto afflante locuti et futura vaticinati sunt, quae quidem nunc fiunt: Prophetae vocantur. Hi verum soli et viderunt et hominibus nuntiarunt, nec metuentes nec reveriti quemquam nec gloriae cupiditate victi, sed ea tantum praedicantes quae audierant et viderant Spiritu sancto repleti. Exstant adhuc eorum scripta, quae si quis legat, plurimam inde et de principiis et de fine et de iis, quae philosophus scire debet, cognitionem adipisci poterit, fidem illis habens. Neque enim tunc demonstrationibus in disserendo utebantur, quippe

οὖν ἔτι τις χρήσαιτο διδασκάλῳ ἢ πόθεν ὠφεληθείη τις, εἰ μηδὲ ἐν τούτοις (Plat. videlicet atque Pythag.) *τὸ ἀληθές ἐστιν; Maranus.*

3. *Οὕτως . . . ζῆν*] His verbis nihil exprimitur nisi hoc: animam non per seipsam vivere, non propriam ei vitam inesse quemadmodum Deo. Vid. c. 5. not. 15..

4. *δι' αὐτῆς*] H. e. *per seipsam*. Cf. Apol. I. c. 5. not. 4.. Haud male Maran. *ἴδιον αὐτῆς* conjicit.

5. *ἀπέστη . . . ἔτι*] His, Jebb. inquit, consona habet S. Theophilus Ant. ad Autol. I. c. 7., non de sola anima sed de tota hujusce Universi mole scribens: *Οὗτός μου θεὸς . . . δοὺς πνεῦμα τὸ τρέφον αὐτήν* (sc. τ. *γῆν*), *οὗ ἡ πνοὴ ζωογονεῖ τὸ πᾶν· ὃς ἐὰν συσχῇ τὸ πνεῦμα παρ' ἑαυτῷ, ἐκλείψει τὸ πᾶν. Τούτῳ λαλεῖς, ἄνθρωπε, τοῦτον τὸ πνεῦμα ἀναπνεῖς.*

6. *αὐτὴ . . . πάλιν*] Coll. Eccles. XII. 7..

1. *τότε*] Pearson. conjicit *ποτέ.*

τέρω πάσης ἀποδείξεως ὄντες ἀξιόπιστοι μάρτυρες τῆς ἀληθείας· 225
τὰ δὲ ἀποβάντα καὶ ἀποβαίνοντα ἐξαναγκάζει συντίθεσθαι τοῖς
λελαλημένοις δι' αὐτῶν. Καίτοι γε καὶ διὰ τὰς δυνάμεις, ἃς ἐπε-
τέλουν, πιστεύεσθαι δίκαιοι ἦσαν, ἐπειδὴ καὶ τὸν ποιητὴν τῶν
ὅλων [2] θεὸν καὶ πατέρα ἐδόξαζον καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ Χριστὸν
υἱὸν αὐτοῦ κατήγγελλον, ὅπερ οἱ ἀπὸ τοῦ πλάνου καὶ ἀκαθάρτου
πνεύματος ἐμπιπλάμενοι ψευδοπροφῆται οὔτε ἐποίησαν οὔτε ποιοῦ-
σιν, ἀλλὰ δυνάμεις τινὰς ἐνεργεῖν εἰς κατάπληξιν τῶν ἀνθρώπων B
τολμῶσι καὶ [3] τὰ τῆς πλάνης πνεύματα καὶ δαιμόνια δοξολογοῦσιν.
Εὔχου δέ σοι πρὸ πάντων φωτὸς ἀνοιχθῆναι πύλας· [4] οὐ γὰρ
συνοπτὰ οὐδὲ συννοητὰ πασίν ἐστιν, εἰ μή τῳ θεὸς δῷ συνιέναι
καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῦ.

8. Ταῦτα καὶ ἔτι ἄλλα πολλὰ εἰπὼν ἐκεῖνος, ἃ νῦν καιρὸς
οὐκ ἔστι λέγειν, ᾤχετο, κελεύσας διώκειν αὐτά· καὶ οὐκ ἔτι αὐ-
τὸν εἶδον. [1] Ἐμοὶ δὲ παραχρῆμα πῦρ ἐν τῇ ψυχῇ ἀνήφθη, καὶ
ἔρως εἶχέ με τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵ εἰσι C
Χριστοῦ φίλοι· διαλογιζόμενός τε πρὸς ἐμαυτὸν τοὺς λόγους αὐτοῦ
[2] ταύτην μόνην εὕρισκον φιλοσοφίαν ἀσφαλῆ τε καὶ σύμφορον.
Οὕτως δὴ καὶ διὰ ταῦτα φιλόσοφος ἐγώ. [3] Βουλοίμην δ' ἂν καὶ
πάντας ἴσον ἐμοὶ θυμὸν ποιησαμένους μὴ ἀφίστασθαι τῶν τοῦ
σωτῆρος λόγων· δέος γάρ τι ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἱκανοὶ δυσω- D
πῆσαι τοὺς ἐκτρεπομένους τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ, ἀνάπαυσίς τε ἡδίστη
γίνεται τοῖς ἐκμελετῶσιν αὐτούς. Εἰ οὖν τι καὶ σοὶ περὶ σεαυτοῦ
μέλει καὶ ἀντιποιῇ σωτηρίας καὶ ἐπὶ τῷ θεῷ πέποιθας, [4] ἅπερ οὐκ
ἀλλοτρίῳ τοῦ πράγματος, πάρεστιν ἐπιγνόντι σοι τὸν Χριστὸν τοῦ
θεοῦ καὶ [5] τελείῳ γενομένῳ εὐδαιμονεῖν.

2. θεὸν κ. πατέρα] Conjectat Thirlb. κ. πατέρα θεόν.

3. τὰ . . . δαιμόνια] Coll. 1. Timoth. IV. 1..

4. οὐ...αὐτοῦ] Quare c. 58. p. 280. B. ait: Οὐδὲ δύναμις ἐμοὶ τοιαύτη τις ἐστίν, ἀλλὰ χάρις παρὰ θεοῦ μόνη εἰς τὸ συνιέναι τὰς γραφὰς αὐτοῦ ἐδόθη μοι. Jam Philo (De Cherub. c. 9. [Opp. ed. Richt. T. I.] p. 205.) inspirationem quamdam necessariam putabat ad scripturam sacram recte intelligendam.

1. Ἐμοὶ . . . εἶχέ] Sic ex levi mutatione Thirlb. refingendum censet pro lectione vulgari Ἐμοῦ . . . ἔχει, quae nulla ratione potest ferri. Nec tam fidum librariorum mancipium sum, ut formas legitimas non reponam in textu. Aliis fortasse libet legere ᾕρει; vid. c. 2. not. 12..

2. ταύτην . . . ἐγώ] Trypho c. 1. p. 218. B: Τίς ἡ σὴ φιλοσοφία,

qui supra demonstrationem omnem gravissimi testes fuerint veritatis: sed quae evenerunt et eveniunt, assentiri cogunt eorum vaticiniis. Quamquam et ob miracula, quae ediderunt, digni fuere, quibus crederetur, siquidem creatorem universorum Deum et patrem celebrabant et missum ab eo Christum, qui filius ejus est, hominibus nuntiabant, quod quidem falsi prophetae, mendaci et impuro spiritu repleti, nec fecere nec faciunt, sed quaedam prodigia edere audent ad percellendos homines ac spiritus erroris et daemonia celebrant. Tu vero ante omnia precare lucis portas tibi aperiri; non enim haec quisquam perspicere et intelligere potest, nisi cui Deus intelligere dederit et Christus ejus.

8. Haec ille et multa alia quum dixisset, quae referre non est hujus temporis, abiens praecepit, ut ea meditando persequerer; neque eum amplius vidi. Mihi vero statim in animo ignis accensus est, meque amor invasit prophetarum et hominum illorum, qui Christi sunt amici; ac revolvens mecum illius sermones, hanc solam comperi esse philosophiam tutam atque utilem. Ad hunc modum atque hac de causa ego philosophus prodii. Vellem equidem, ut omnes rationem meae similem animo ineuntes a Salvatoris doctrina non aberrarent; habet enim in se terribilem quamdam majestatem et ad eos permovendos idonea est, qui de recta via deflexerunt: his autem, qui eam meditantur, suavissima est requies. Si qua ergo tui ipsius cura tangeris salutisque cupidus es ac Deo confidis, licet tibi, utpote ab ipsa re non alieno, ubi Christum Dei agnoveris et initiatus fueris, beate vivere.

εἰπὲ ἡμῖν.

3. *Βουλοίμην ... λόγων*] Coll. Act. apost. XXVI. 29. Praeter alios Tatianus quoque (Orat. adv. Graec. c. 29. p. 165. B. coll. c. 35. p. 170. B. ed. Colon.) et Theophilus Ant. (ad Autol. I. c. 14. p. 78. D) quum Veteris Testamenti tum scriptorum propheticorum lectione ad rem christianam pervenere.

4. *ἅπερ οὐκ ἀλλ. τ. πρ.*] *ἅπερ* i. q. *ἅτε* (c. 7. p. 224. E). Illa verba Perionius ad Deum refert, ad Tryphonem Langus, quocum Maranus facit: Judaeus enim quum in prophetis tam multa de Christo legeret, alienus quodam modo ab iis, quae Christum spectant, videri non debebat.

5. *τελείῳ γενομένῳ*] Perion.,

Ταῦτά μου, [6] φίλτατε, εἰπόντος οἱ μετὰ τοῦ Τρύφωνος ἀνε-
γέλασαν, αὐτὸς δὲ ὑπομειδιάσας· Τὰ μὲν ἄλλα σου, φησίν, ἀπο-
δέχομαι καὶ ἄγαμαι τῆς περὶ τὸ θεῖον ὁρμῆς, ἄμεινον δὲ ἦν φιλο- E
σοφεῖν ἔτι σε τὴν Πλάτωνος ἢ ἄλλου του φιλοσοφίαν, ἀσκοῦντα
καρτερίαν καὶ ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην, ἢ λόγοις ἐξαπατηθῆ-
ναι ψευδέσι καὶ ἀνθρώποις ἀκολουθῆσαι οὐδενὸς ἀξίοις. Μένοντι
γάρ σοι ἐν ἐκείνῳ τῷ τῆς φιλοσοφίας τρόπῳ καὶ ζῶντι ἀμέμπτως 226
ἐλπὶς ὑπελείπετο ἀμείνονος μοίρας· καταλιπόντι δὲ τὸν θεὸν καὶ
εἰς ἄνθρωπον ἐλπίσαντι ποία ἔτι περιλείπεται σωτηρία; Εἰ οὖν
καὶ ἐμοῦ θέλεις ἀκοῦσαι (φίλον γάρ σε ἤδη νενόμικα), πρῶτον
μὲν περιτεμοῦ, εἶτα φύλαξον, ὡς νενόμισται, τὸ σάββατον καὶ
τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς νουμηνίας τοῦ θεοῦ καὶ ἁπλῶς τὰ ἐν τῷ νόμῳ B
γεγραμμένα πάντα ποίει, καὶ τότε σοι ἴσως ἔλεος ἔσται παρὰ
θεοῦ. Χριστὸς δὲ εἰ καὶ [7] γεγένηται καὶ ἔστι που, ἄγνωστός
ἐστι καὶ οὐδὲ αὐτός πω ἑαυτὸν ἐπίσταται οὐδὲ ἔχει δύναμίν τινα,
μέχρις ἂν ἐλθὼν Ἠλίας χρίσῃ αὐτὸν καὶ φανερὸν πᾶσι ποιήσῃ·
ὑμεῖς δὲ ματαίαν ἀκοὴν παραδεξάμενοι Χριστὸν ἑαυτοῖς τινὰ ἀνα-
πλάσσετε καὶ αὐτοῦ χάριν τανῦν ἀσκόπως ἀπόλλυσθε.

9. Συγγνώμη σοι, ἔφην, ὦ ἄνθρωπε, καὶ ἀφεθείη σοι· οὐ
γὰρ οἶδας ὃ λέγεις, ἀλλὰ πειθόμενος τοῖς διδασκάλοις, οἳ οὐ συν- C
ίασι τὰς γραφάς, καὶ ἀπομαντευόμενος λέγεις ὅ τι ἂν σοι ἐπὶ
θυμὸν ἔλθοι. [1] Εἰ δὲ βούλοιο τούτου πέρι δέξασθαι λόγον, ὡς
οὐ πεπλανήμεθα [2] οὐδὲ παυσόμεθα ὁμολογοῦντες [3] τοῦτον, κἂν

Lang., Jebb., Thirlb. vitae perfectionem (Clem. Al. Paedag. I. c. 6. §. 26. [Opp. ed. Klotz. Tom. I.] p. 122.) intelligunt, baptismum Sylburg. et Maran.. Hic revera significatur, ita tamen, ut eo simul illa comprehendatur. C. 44. p. 263. B. C: . . . δι' ἧς ὁδοῦ . . . ἐλπὶς τῆς κληρονομίας τῶν κατηγγ. ἀγαθῶν· ἔστι δ' οὐκ ἄλλη ἢ αὕτη, ἵνα τοῦτον τὸν Χριστὸν ἐπιγνόντες καὶ λουσάμενοι τὸ ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν διὰ Ἠσ. κηρ. λουτρὸν ἀναμαρτήτως λοιπὸν ζήσητε. Comp. Apol. I. c. 66. p. 98. A.

6. φίλτατε] Sc. Μάρκε Πομπήϊε (c. 141. p. 371. B), de quo adeas librum meum: De Justini Mart. scriptis et doctr. p. 23..

7. γεγένηται] Mallet Thirlb. γεγέννηται. Sed cf. c. 69. p. 295. A., Apol. I. c. 21. p. 66. E. al..

1. Εἰ δὲ β. τούτου πέρι δέξασθαι etc.] Omnes praeter Maranum ediderunt περιδέξασθαι, quod in Cod. Reg. est. Thirlb. conjecit παραδέξασθαι; sed nostram firmat scripturam Cod. Clarom. eamdemque (coll. c. 5. p. 223. C) jam Sylburg. indicat. Idem V. D. post λόγον deesse putat μαθήσῃ, κατα-

Quae quum dixissem, carissime, riserunt socii Tryphonis, ipse autem subridens: Cetera quidem tua, inquit, probo ac vehemens rerum divinarum studium admiror, sed satius erat adhuc te philosophari in Platonis aut alterius cujusdam disciplina, dantem operam constantiae et continentiae et temperantiae, quam falsis decipi sermonibus ac hominibus adhaerescere nullius pretii. Manenti enim tibi in illo philosophiae instituto et citra culpam viventi spes relinquebatur sortis melioris; Deum autem deserenti et spem in homine constituenti quid adhuc relinquitur salutis? Quare si me quoque audire voles (jam enim te amicum existimo), fac primum ut circumcidaris, deinde observa, ut lege sancitum est, sabbatum et dies festos et novilunia Dei, uno verbo quae in lege scripta sunt omnia exsequere, et tum tibi forsitan misericordia erit a Deo. Christus autem siquidem natus est aut uspiam versatur, ignotus est ac ne ipse quidem seipsum novit nec ulla virtute praeditus est, donec eum adveniens Elias unxerit et manifestum omnibus fecerit; vos autem inani auditione excepta Christum vobis quemdam fingitis et ejus causa nunc peritis inconsiderate.

9. Ignoscatur, inquam, o homo, et condonetur tibi: neque enim scis quid dicas, sed obsequens magistris, qui Scripturas non intelligunt, et hariolans loqueris, quidquid tibi in mentem venerit. Quodsi id tibi rationibus probari pateris, nos scilicet deceptos non esse nec desituros hunc confiteri, etiamsi nobis

νοήσεις (*intelligas profecto*) vel simile quid. Maran. locum sanare studet negligendo illud *γὰρ* post *παρεστῶτι* vel legendo *γέ*, ut inde a *παρεστῶτι* apodosis incipiat. Sed tum quoque particula *γάρ*, cui proprie vis affirmandi et asseverandi (vern. *gar*, *in der That*) inest, videtur retineri posse. Verum enim vero ne hoc quidem necessarium est, si *εἰ* cum Thirlbio *utinam* interpreteris, quo modo facile fertur; quamquam quosdam video, qui malint *εἴθε*.

2. *οὐδὲ πανσόμεθα*] Haec dicit Justinus, ut inepta Tryphonis consilia refellat, qui ad circumcisionem amplectendam hortatus fuerat. Simili modo refelluntur, qui metuere se fingebant, ne Christiani Crucifixo relicto Polycarpum colere inciperent. *Atque haec ajebant*, inquit ecclesia Smyrnensis in Act. S. Polycarpi, *suggerentibus et instantibus Judaeis ... ignari quod nec Christum umquam derelinquere poterimus ... nec alium quemquam colere* (*ἀγνοοῦντες ὅτι οὔτε τὸν Χριστὸν ποτὲ καταλιπεῖν δυνησόμεθα... οὔτε ἕτερόν τινα σέβειν*). *Maranus.*

3. *τοῦτον*] Cod. Reg. ad mar-

τὰ ἐξ ἀνθρώπων ἡμῖν ἐπιφέρωνται ὀνείδη, κἂν ὁ δεινότατος ἀπει-
πεῖν ἀναγκάζῃ τύραννος· παρεστῶτι γὰρ δείξω, ὅτι οὐ κενοῖς
ἐπιστεύσαμεν μύθοις οὐδὲ ἀναποδείκτοις λόγοις, ἀλλὰ μεστοῖς D
πνεύματος θείου καὶ δυνάμει βρύουσι καὶ τεθηλόσι χάριτι. Ἀνε-
γέλασαν οὖν πάλιν οἱ μετ' αὐτοῦ καὶ ἄκοσμον ἀνεφθέγγοντο· ἐγὼ
δὲ ἀναστὰς οἷός τ' ἤμην ἀπέρχεσθαι, ὁ δέ μου τοῦ ἱματίου λαβό-
μενος οὐ πρὶν [4] ἀνήσειν ἔφη, πρὶν ὃ ὑπεσχόμην ἐκτελέσαι. Μὴ
οὖν, ἔφην, θορυβείτωσαν οἱ ἑταῖροί σου μηδὲ ἀσχημονείτωσαν
οὕτως, ἀλλ' εἰ μὲν βούλονται, μετὰ ἡσυχίας ἀκροάσθωσαν, εἰ δὲ
καὶ ἀσχολία τις αὐτοῖς ὑπέρτερος ἐμποδών ἐστιν, ἀπίτωσαν· ἡ- E
μεῖς δὲ ὑποχωρήσαντές ποι καὶ ἀναπαυσάμενοι περαίνωμεν τὸν
λόγον. Ἔδοξε καὶ τῷ Τρύφωνι οὕτως ἡμᾶς ποιῆσαι, καὶ δὴ
ἐκνεύσαντες εἰς τὸ μέσον τοῦ ξύστου στάδιον ᾔειμεν· τῶν δὲ
σὺν αὐτῷ δύο χλευάσαντες καὶ τὴν σπουδὴν ἡμῶν ἐπισκώψαντες
ἀπηλλάγησαν. Ἡμεῖς δὲ ὡς ἐγενόμεθα ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ἔνθα 227
ἑκατέρωθεν λίθινοί εἰσι θῶκοι, ἐν τῷ ἑτέρῳ καθεσθέντες οἱ μετὰ
τοῦ Τρύφωνος, ἐμβαλόντος τινὸς αὐτῶν λόγον περὶ τοῦ κατὰ
τὴν Ἰουδαίαν γενομένου πολέμου, διελάλουν.

10. Ὡς δὲ ἀνεπαύσαντο, ἐγὼ οὕτως αὐτοῖς πάλιν ἠρξάμην·
Μὴ ἄλλο τί ἐστιν ὃ ἐπιμέμφεσθε ἡμᾶς, ἄνδρες φίλοι, ἢ τοῦτο,
ὅτι οὐ κατὰ τὸν νόμον βιοῦμεν, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς προγόνοις ὑμῶν
περιτεμνόμεθα τὴν σάρκα, οὐδὲ ὡς ὑμεῖς σαββατίζομεν; Ἢ καὶ
ὁ βίος ἡμῶν καὶ τὸ ἦθος διαβέβληται παρ' ὑμῖν; Τοῦτο δ' ἔστιν B
ὃ λέγω, μὴ καὶ ὑμεῖς πεπιστεύκατε περὶ ἡμῶν, [1] ὅτι δὴ ἐσθίομεν
ἀνθρώπους καὶ μετὰ τὴν εἰλαπίνην ἀποσβεννύντες τοὺς λύχνους
ἀθέσμοις μίξεσιν ἐγκυλιόμεθα, ἢ αὐτὸ τοῦτο καταγινώσκετε ἡ-
μῶν μόνον, ὅτι τοιούτοις προσέχομεν λόγοις καὶ οὐκ ἀληθεῖ, ὡς
οἴεσθε, πιστεύομεν δόξῃ;

Τοῦτ' ἐστὶν ὃ θαυμάζομεν, ἔφη ὁ Τρύφων, περὶ δὲ ὧν οἱ

ginem εἰς τοῦτον.

4. ἀνήσειν] Sic Lang., Pearson. et Maran. recte censent reponendum esse. Vulg. enim ἀνύσειν cum Sylburgio vix ita defendi poterit, ut subaudiatur τι (*effecturum me aliquid*). Thirlb. conjecerat ἀπονεύσειν, sed (in Add.), uti Sylburgius, Langi emendationem amplectitur.

1. ὅτι . . . ἐγκυλιόμεθα] Vid.

opprobria ab hominibus inferantur, etiamsi saevissimus deficere cogat tyrannus: praesenti tibi demonstrabo, non vanis nos credidisse fabulis nec destitutis argumento sermonibus, sed Spiritu sancto plenis et virtute scatentibus et gratia efflorescentibus. Riserunt igitur iterum ejus comites atque indecore clamarunt: tum ego quum surrexissem, abeunti similis eram, sed ille arrepta veste prius dimissurum negavit, quam promissum exsolvissem. Ne ergo tumultuentur, inquam, socii tui nec sic se gerant indecore, sed si volunt, silentio auscultent, si qua autem potior eos occupatio interpellat, abeant; nos autem secedamus aliquo ibique requiescentes disputationem exsequamur. Visum est etiam Tryphoni, ut ita faceremus, quumque inter nos innuissemus, in medium xysti stadium venimus; duo autem ex ejus comitibus, quum cavillati essent et in studium nostrum jocati, discesserunt. Ubi in illo loco fuimus, ubi sedilia lapidea sunt ex utraque parte, amici Tryphonis in altera sedentes, quum eorum aliquis de bello in Judaea gesto mentionem injecisset, colloquebantur.

10. Postquam finem fecere, ita ad eos rursum incepi: Utrum aliud nihil in nobis, amici, reprehenditis, nisi quod secundum legem non vivamus, neque ut majores vestri carne circumcidamur, neque ut vos sabbata servemus? An vita etiam et mores nostri malis apud vos rumoribus flagrant? Quod autem dico hoc est, utrum vos quoque de nobis opinionem accepistis, humanis nos vesci carnibus et post epulum exstinctis lucernis in flagitiis nefandis volutari, an hoc ipsum in nobis solum condemnatis, quod ejusmodi adhaereamus doctrinae ac falsae, ut vobis videtur, opinioni credamus?

Hoc est quod miramur, inquit Trypho, quae autem dicti-

Apol. I. c. 26. not. 29.. Coll. Origen. c. Cels. VI. 27. (Opp. ed. de la Rue Tom. I.) p 651.: *Δοκεῖ μοι* (Celsus) *παραπλήσιον Ἰουδαίοις πεποιηκέναι τοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκαλίας κατασκεδάσασι δυσφημίαν τοῦ λόγου· ὡς ἄρα καταθύσαντες παιδίον μεταλαμβάνουσιν αὐτοῦ τῶν σαρκῶν, καὶ πάλιν ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ λόγου τὰ τοῦ σκότους πράττειν βουλόμενοι σβεννύουσι μὲν τὸ φῶς, ἕκαστος δὲ τῇ παρατυχούσῃ μίγνυται* etc..

πολλοὶ λέγουσιν, [2] οὐ πιστεῦσαι ἄξιον· πόῤῥω γὰρ κεχώρηκε τῆς
ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὑμῶν δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ λεγομένῳ εὐαγγε- C
λίῳ παραγγέλματα θαυμαστὰ οὕτως καὶ μεγάλα ἐπίσταμαι εἶναι,
ὡς ὑπολαμβάνειν μηδένα δύνασθαι φυλάξαι αὐτά· ἐμοὶ γὰρ ἐμέ-
λησεν ἐντυχεῖν αὐτοῖς. Ἐκεῖνο δὲ ἀποροῦμεν μάλιστα, εἰ ὑμεῖς,
εὐσεβεῖν λέγοντες καὶ τῶν ἄλλων οἰόμενοι διαφέρειν, κατ' οὐδὲν
αὐτῶν ἀπολείπεσθε, οὐδὲ διαλλάσσετε ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τὸν ὑμέ-
τερον βίον ἐν τῷ μήτε τὰς ἑορτὰς μήτε τὰ σάββατα τηρεῖν μήτε D
τὴν περιτομὴν ἔχειν, καὶ ἔτι ἐπ' ἄνθρωπον [3] σταυρωθέντα τὰς
ἐλπίδας ποιούμενοι ὅμως ἐλπίζετε τεύξεσθαι ἀγαθοῦ τινὸς παρὰ
τοῦ θεοῦ, μὴ ποιοῦντες αὐτοῦ τὰς ἐντολάς. Ἢ οὐκ [4] ἀνέγνως,
ὅτι [5] ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ γένους αὐτῆς, ἥτις
οὐ περιτμηθήσεται τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ; Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν
[6] ἀλλογενῶν καὶ περὶ τῶν ἀργυρωνήτων διέσταλται. Ταύτης οὖν
τῆς διαθήκης [7] εὐθέως καταφρονήσαντες ὑμεῖς ἀμελεῖτε καὶ [8] τῶν E
ἔπειτα, καὶ πείθειν ἡμᾶς ἐπιχειρεῖτε ὡς εἰδότες τὸν θεόν, μηδὲν
πράσσοντες ὧν οἱ φοβούμενοι τὸν θεόν. Εἰ οὖν ἔχεις πρὸς ταῦ-
τα ἀπολογήσασθαι καὶ ἐπιδεῖξαι, ᾧτινι τρόπῳ ἐλπίζετε ὁτιοῦν κἂν
μὴ φυλάσσοντες τὸν νόμον, τοῦτό σου ἡδέως ἀκούσαιμεν μάλιστα,
καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὁμοίως [9] συνεξετάσωμεν.

11. Οὔτε ἔσται ποτὲ ἄλλος θεός, ὦ Τρύφων, οὔτε ἦν ἀπ'
αἰῶνος (ἐγὼ οὕτως πρὸς αὐτόν) πλὴν τοῦ ποιήσαντος καὶ δια- 228
τάξαντος τόδε τὸ πᾶν. Οὐδὲ ἄλλον μὲν ἡμῶν, ἄλλον δὲ ὑμῶν
ἡγούμεθα θεόν, ἀλλ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐξαγαγόντα τοὺς πατέρας
ὑμῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ βραχίονι ὑψηλῷ·
οὐδ' εἰς ἄλλον τινὰ ἠλπίκαμεν (οὐ γάρ ἐστιν), ἀλλ' εἰς τοῦτον,

2. οὐ ... φύσεως] Tertullianus Apolog. c. 8. (Opp. ed. Leopold. P. I.) p. 66.: „Ut fidem naturae ipsius appellem adversus eos, qui talia credenda esse praesumunt.“

3. σταυρωθέντα] Stephan. et Jebb. hîc et in sequentibus aliquoties habent στρωθέντα scripturae compendio, quo στρὸς pro σταυρός passim invenitur.

4. ἀνέγνως] Alii scribent ἂν ἔγνως. Quod tu cave faxis. Infra c. 11. p. 228. A. C. Justinus respondens: Νυνὶ δὲ ἀνέγνων γὰρ ... Ἢ σύ (hoc ἐμφατικῶς dictum; reddit enim Tryphoni interrogationem suam) ταῦτα οὐκ ἀνέγνως etc..

5. ἐξολοθρευθήσεται ... ἡμέρᾳ] Genes. XVII. 14..

6. ἀλλογενῶν] Fortasse οἰκογενῶν. Vid. Genes. XVII. 12. sq..

tant multi, fide digna non sunt; longe enim abhorrent ab humana natura. Sed et vestra illa in eo, quod vocatis, evangelio praecepta ita mirabilia et magna esse scio, ut suspicio sit neminem ea posse servare; mihi enim curae fuit, ut ea legerem. In eo autem potissimum haeremus incerti, quod, quum vos pietatem colere dicatis et ceteris praestare arbitremini, nulla tamen in re ab eis discedatis, nec vitam vestram a gentibus segregetis, ut qui nec ferias nec sabbata servetis nec circumcisionem habeatis: deinde etiam quod, quum spes in homine crucifixo positas habeatis, speretis tamen aliquid boni a Deo consecuturos non observatis ejus mandatis. An non legisti, *deletum iri animam illam ex genere suo, quae non circumcidetur octavo die?* Quod quidem pariter et de alienigenis et de pretio emtis sancitum est. Hoc igitur foedus statim contemnentes etiam quae consequuntur floccifacitis, ac nobis persuadere conamini Deum vobis notum esse, licet nihil eorum faciatis, quae praestant Deum timentes. Quodsi potes his de rebus satisfacere ac demonstrare, quo tandem pacto quidquam speretis, quamvis legem non custodiatis, id ex te libentissime audiemus, ac cetera similiter una excutiemus.

11. Nec alius umquam erit Deus, Trypho, nec alius a saeculo exstitit (ita ego ad illum) praeter eum qui hanc universitatem fecit ac disposuit. Neque alium nobis, alium vobis Deum esse ducimus, sed ipsum illum, qui patres vestros eduxit e terra Aegypti in manu potenti et brachio excelso; neque in alium quemquam speramus (non enim alius est), sed in eum, in quem

Sed est quod pro vulgata lectione dici possit. *Thirlbius.*

7. εὐθέως] H. e. *protinus.* Habebat enim Marano adnotante circumcisio aliquid molesti, quod statim animos alienabat. Quapropter non opus est Thirlbii conjecturis εὐήθως vel (transposito vocabulo) εὐθέως ἀμελεῖτε. Ipsi V. D. neutrum placet; inde putat, εὐθέως idem esse ac *temere.*

8. τῶν ἔπειτα] Non aeternae legis observationem in Christianis requirit Judaeus: nam supra illorum in hoc genere doctrinam admirabilem esse confessus est: sed ejusmodi praecepta ab illis negligi queritur, quae ex circumcisione consequebantur. *Maranus.*

9. συνεξετάσωμεν] Legi potest etiam συνεξετάσομεν. *Sylburgius.*

εἰς ὃν καὶ ὑμεῖς, τὸν θεὸν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ.
[1] Ἠλπίκαμεν δὲ οὐ διά Μωσέως οὐδὲ διὰ τοῦ νόμου· ἦ γὰρ ἂν
τὸ αὐτὸ ὑμῖν ἐποιοῦμεν. [2] Νυνὶ δὲ ἀνέγνων γάρ, ὦ Τρύφων, B
ὅτι ἔσοιτο καὶ τελευταῖος νόμος καὶ διαθήκη κυριωτάτη πασῶν,
ἣν νῦν δέον φυλάσσειν πάντας ἀνθρώπους, ὅσοι τῆς τοῦ θεοῦ
κληρονομίας ἀντιποιοῦνται. Ὁ γὰρ ἐν Χωρὴβ παλαιὸς ἤδη νόμος
καὶ ὑμῶν μόνων, ὁ δὲ πάντων ἁπλῶς· [3] νόμος δὲ κατὰ νόμου
τεθεὶς τὸν πρὸ αὐτοῦ ἔπαυσε, καὶ διαθήκη μετέπειτα γενομένη τὴν
προτέραν ὁμοίως [4] ἔστησεν. [5] Αἰώνιός τε ἡμῖν νόμος καὶ τελευ-
ταῖος ὁ Χριστὸς ἐδόθη καὶ ἡ διαθήκη πιστή, μεθ' ἣν οὐ νόμος, C
οὐ πρόσταγμα, οὐκ ἐντολή. [6] Ἦ σὺ ταῦτα οὐκ ἀνέγνως, ἅ φησιν
Ἡσαΐας; [7] Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατέ μου, λαός μου, καὶ οἱ βασι-
λεῖς πρός με ἐνωτίζεσθε, ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ ἡ
κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ
ἐξελεύσεται τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπι-
οῦσι. Καὶ διὰ Ἰερεμίου περὶ ταύτης αὐτῆς τῆς καινῆς διαθήκης
οὕτω φησίν· [8] Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ διαθήσο- D
μαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινήν, οὐχ ἣν
διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ, ᾗ ἐπελαβόμην τῆς χει-
ρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Εἰ οὖν ὁ θεὸς

1. *Ἠλπίκαμεν*] Hoc reponendum esse pro vulg. *ἠλπίσαμεν*, jam Sylburg. intellexit; sic etiam paulo antea legitur.

2. *Νυνὶ δὲ ἀνέγνων γάρ*] Editores post Stephanum verba *ἀνέγνων γὰρ* commatibus male includunt: *At nunc, legi enim, o Tr., futuram fuisse legem* etc.. Imo enim vero Maranus totum hunc locum inde ab *ἀνέγκων* ad *Αἰγύπτου* usque inclusoriis hamis notat. Omnes vexavit particula *γάρ*. Haec autem saepe post *νῦν δὲ* sic infertur, ut pro bipartita oratione simplex ponatur. Igitur: *So aber habe ich ja gelesen*, h. e.: *Nunc autem non eadem ratione ac vos spero et ago, quum legerim* etc.. Scilicet supra c. 10. p. 227. D. quaesierat Trypho: *Ἦ οὐκ ἀνέγνως* etc.. Sic Plato Euthyph. p. 11. C. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. I. p. 24.): *Νῦν δὲ σαὶ γὰρ αἱ ὑποθέσεις εἰσίν*. Vern.: *So aber sind es ja deine Annahmen*, h. e.: *Nunc autem ridere me non potes, quum tuae sint suppositiones istae*. Ib. p. 14. C (p. 31.): *Νῦν δὲ ἀνάγκη γὰρ ... ἀκολουθεῖν*. Conviv. p. 180. C (Vol. X. p. 182.): *Νῦν δὲ οὐ γάρ ἐστιν εἷς* al..

3. *νόμος δὲ κατὰ νόμου*] Non video cur displiceat haec scriptura erudito Londinensi editori, qui legendum arbitratur *νόμος δὲ μετὰ νόμον*. Legem adversus legem positam esse eo sensu docet Justinus, quod veritas adversus umbram,

et vos, Deum Abrahami et Isaaci et Jacobi. Speramus autem non per Mosen neque per legem; sic enim idem ac vos faceremus. Nunc vero legi, Trypho, novissimam legem futuram esse et foedus omnium firmissimum, quod nunc custodiri ab omnibus decet, quicumque haereditatem Dei consequi volunt. Nam quae in Chorebo promulgata lex est, vetus jam et vestra dumtaxat est, haec autem omnium prorsus est; lex autem adversus legem posita priorem abrogat, et similiter foedus posterius superiori finem imponit. Aeterna autem nobis et novissima lex Christus datus est et foedus fidele, post quod non lex, non praeceptum, non mandatum. An tu ea non legisti, quae dicit Jesaias? *Audite me, audite me, popule mi, et reges auscultate mihi, quoniam lex a me exibit et judicium meum in lucem gentium. Appropinquat celeriter justitia mea, et egredietur salutare meum, et in brachium meum gentes sperabunt.* Et per Jeremiam de hoc ipso foedere sic loquitur: *Ecce dies veniunt, dicit dominus, et instituam domui Israelis et domui Judae foedus novum, non quod testatus sum patribus eorum in die, qua apprehendi manum ipsorum, ut educerem eos ex terra Aegypti.* Si ergo novum foedus Deus institu-

testamentum aeternum adversus temporarium constitui dicitur. At non verendum, ne Justinus faveat haereticorum illius aetatis impietati, qui Evangelium opponebant Legi, ut veritatem mendacio et errori, et utriusque alium esse Deum fingebant. *Maranus.*

4. ἔστησεν] Sylburg. aptius putat *ἔσβεσεν (exstinxit).* At ἔστησεν belle respondet antecedenti verbo ἔπαυσε.

5. *Αἰώνιός τε* etc.] S. Clemens sub finem Strom. I. sic loquitur: *Μωσῆς δὲ φαίνεται τὸν κύριον διαθήκην καλῶν· ἰδοὺ ἐγώ, λέγων, ἡ διαθήκη μοῦ μετὰ σοῦ* (Genes. XVII. 4.). ... *Ἐν δὲ τῷ Πέτρου κηρύγματι εὕροις ἂν νόμον καὶ λόγον τὸν κύριον προσαγορευόμενον.* — Videtur Justinus in ejusmodi testimoniis de Christo intelligendis consentire cum Clemente et Christum existimasse in Jesaiae testimonio proxime sequenti legem, judicium, justitiam et salutare appellari. *Maranus.* Fortasse Martyr pro *τε* scripsit *δέ*, quod ante me Thirlb. conjecit. Sed non muto. Cf. c. 1. p. 217. D, c. 2. p. 218. E, c. 3. p. 220. B. E. al..

6. *Ἢ ... ἀνέγνως*] Vid. c. 10. not. 4..

7. *Ἀκούσατέ ... ἐλπιοῦσι*] Jesai. LI. 4. sq..

8. *Ἰδοὺ ... Αἰγύπτου*] Jerem. XXXI. 31. sq..

διαθήκην καινὴν ἐκήρυξε μέλλουσαν διαταχθήσεσθαι καὶ ταύτην εἰς
φῶς ἐθνῶν, ὁρῶμεν δὲ καὶ [9] πεπείσμεθα διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ
τοῦ σταυρωθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τῶν εἰδώλων καὶ τῆς ἄλλης
ἀδικίας προσελθόντας τῷ θεῷ καὶ μέχρι θανάτου ὑπομένοντας [10] τὴν E
ὁμολογίαν καὶ εὐσέβειαν ποιεῖσθαι, καὶ ἐκ τῶν ἔργων καὶ ἐκ τῆς
παρακολουθούσης δυνάμεως συνιέναι πᾶσι δυνατόν, ὅτι [11] οὗτός
ἐστιν ὁ καινὸς νόμος καὶ ἡ καινὴ διαθήκη καὶ ἡ προσδοκία τῶν
ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν ἀναμενόντων τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ ἀγαθά.
Ἰσραηλιτικὸν γὰρ τὸ ἀληθινόν, πνευματικόν, καὶ Ἰούδα γένος καὶ 229
Ἰακὼβ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἀβραάμ, τοῦ ἐν ἀκροβυστίᾳ ἐπὶ τῇ πίστει
μαρτυρηθέντος ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ εὐλογηθέντος καὶ πατρὸς πολ-
λῶν ἐθνῶν κληθέντος, ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ [12] διὰ τούτου τοῦ σταυρω-
θέντος Χριστοῦ τῷ θεῷ προσαχθέντες, ὡς καὶ προκοπτόντων
ἡμῖν τῶν λόγων ἀποδειχθήσεται.

12. Ἔλεγον δὲ ἔτι καὶ προσέφερον, ὅτι καὶ ἐν ἄλλοις λό-
γοις Ἠσαΐας βοᾷ· [1] Ἀκούσατέ μου τοὺς λόγους, καὶ ζήσεται ἡ
ψυχὴ ὑμῶν, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια B
Δαβὶδ τὰ πιστά. Ἰδοὺ μάρτυρα αὐτὸν ἔθνεσι δέδωκα. Ἔθνη,
ἃ οὐκ οἴδασί σε, ἐπικαλέσονταί σε, λαοί, οἳ οὐκ ἐπίσταν-
ταί σε, καταφεύξονται ἐπί σε, ἕνεκεν τοῦ θεοῦ σου τοῦ ἁγίου
Ἰσραήλ, ὅτι ἐδόξασέ σε. Τοῦτον αὐτὸν ὑμεῖς ἠτιμώσατε τὸν
νόμον καὶ τὴν καινὴν ἁγίαν αὐτοῦ διαθήκην ἐφαυλίσατε, καὶ
οὐδὲ νῦν παραδέχεσθε οὐδὲ μετανοεῖτε πράξαντες κακῶς· [2] ἔτι C
γὰρ τὰ ὦτα ὑμῶν πέφρακται, οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν [3] πεπήρωνται,
καὶ πεπάχυται ἡ [4] καρδία. Κέκραγεν Ἰερεμίας, καὶ οὐδ' οὕτως
ἀκούετε· πάρεστιν ὁ νομοθέτης, καὶ οὐχ ὁρᾶτε· [5] πτωχοὶ εὐαγ-

9. *πεπείσμεθα*] Stephan. praeter necessitatem mallet *πεπύσμεθα* (*audivimus*).

10. *τὴν ὁμολ. καὶ εὐσέβ.*] Thirlbius: Fortasse, inquit, *τὴν ὁμολογίαν τῆς εὐσεβείας*. Sed nihil muto.

11. *οὗτός ἐ. ὁ καινὸς νόμος*] Haec de Christo intelligenda, ut patet ex his quae modo diximus (vid. not. 5., coll. c. 43. p. 261. C. al.). Ita etiam visum erudito Londinensi editori, qui interpretes reprehendit, quod ita reddiderint: *hanc esse novam legem*. *Maranus*.

12. *διὰ τούτου ... προσαχθ.*] Hac de formula consulas Apol. I. c. 49. not. 7.:

1. *Ἀκούσατέ ... ἐδόξ. σε*] Jesai. LV. 3. — 5..

2. *ἔτι ... καρδία*] Jesai. VI. 10..

3. *πεπήρωνται*] Wolf. sine cau-

tum iri praedicavit idque in lucem gentium, videmus autem ac persuasum habemus per nomen ipsius crucifixi Jesu Christi a simulacris et ab alia nequitia homines ad Deum accedere et ad mortem usque in confessione et pietate perseverare: quum ex operibus tum ex consequentibus miraculis licet omnibus intelligere, hunc esse novam legem et novum foedus et exspectationem eorum qui ex omnibus gentibus a Deo bona exspectant. Israeliticum enim verum, spirituale, et Judae genus et Jacobi et Isaaci et Abrahami, qui in praeputio propter fidem habuit comprobationem et benedictionem accepit et pater multarum gentium vocatus est, nos sumus, qui ad Deum per hunc crucifixum Christum perducti sumus, quemadmodum et oratione nobis procedente demonstrabitur.

12. Dicebam quoque et proferebam, alio etiam loco Jesaiam clamare: *Audite verba mea, et vivet anima vestra, et instituam vobis foedus sempiternum, sancta Davidis fidelia. Ecce testem gentibus dedi eum. Gentes, quae non noverunt te, invocabunt te, populi, qui nesciunt te, confugient ad te, propter Deum tuum sanctum Israelis, quoniam glorificavit te.* Hanc ipsam legem contumelia affecistis novumque illius sanctum foedus floccifecistis, ac ne nunc quidem recipitis nec prave factorum poenitentiam agitis: *adhuc enim aures vestrae obturatae sunt, oculi vestri obcaecati, et incrassatum est cor vestrum.* Exclamat Jeremias, ac ne sic quidem auditis; adest legislator, nec videtis; pauperes evangelium suscipiunt,

sa mavult *πεπώρωνται.*

4. *καρδία. Κέκραγεν Ἰερεμ.*] Eamdem distinctionem jam a Thirlbio indicatam Maranus optimo jure recepit. Sic enim singula hujus commatii membra venuste sibi respondent. Ceteri interpungunt perperam: ... *καρδία, κέκραγεν Ἰερ.* etc., ut proxima verba (*ἔτι ... καρδία*) attribuantur Jeremiae. Cujus in vaticiniis quum non inveniantur, Langus in interpretatione *Esaias* posuit. Respicit autem Martyr, ut Maran. quoque vidit, haud dubie ad superius Jeremiae testimonium (c. 11. p. 228. D), cujus contemtum Judaeis exprobrat. Quocirca non est, cur cum Thirlbio fortasse legendum existimemus *Ἰωάννης* aut *Ἠλίας*.

5. *πτωχοὶ ... βλέπουσιν*] Ev. Matth. XI. 5.

γελίζονται, τυφλοὶ βλέπουσι, καὶ οὐ συνίετε. [6] Δευτέρας ἤδη
χρεία περιτομῆς, καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τῇ σαρκὶ μέγα φρονεῖτε· σαββα-
τίζειν ὑμᾶς ὁ καινὸς νόμος [7] διαπαντὸς ἐθέλει, καὶ ὑμεῖς μίαν
ἀργοῦντες ἡμέραν εὐσεβεῖν δοκεῖτε, μὴ νοοῦντες, διὰ τί ὑμῖν
προσετάγη· καὶ ἐὰν ἄζυμον ἄρτον φάγητε, πεπληρωκέναι τὸ θέ-
λημα τοῦ θεοῦ φατέ. Οὐκ ἐν τούτοις εὐδοκεῖ κύριος ὁ θεὸς D
[8] ἡμῶν. Εἴ τις ἔστιν ἐν ὑμῖν ἐπίορκος ἢ κλέπτης, παυσάσθω·
εἴ τις μοιχός, μετανοησάτω, [9] καὶ σεσαββάτικε τὰ τρυφερὰ καὶ
ἀληθινὰ σάββατα τοῦ θεοῦ· [10] εἴ τις καθαρὰς οὐκ ἔχει χεῖρας,
λουσάσθω, καὶ [11] καθαρός ἐστιν.

13. Οὐ γὰρ [1] δή γε εἰς βαλανεῖον ὑμᾶς ἔπεμπεν [2] Ἠσαΐας
ἀπολουσομένους ἐκεῖ τὸν φόνον καὶ τὰς ἄλλας ἁμαρτίας, [3] οὓς
οὐδὲ τὸ τῆς θαλάσσης ἱκανὸν πᾶν ὕδωρ καθαρίσαι, ἀλλά, ὡς εἰ- E
κός, πάλαι τοῦτο [4] ἐκεῖνο τὸ σωτήριον λουτρὸν ἦν, [5] ὃ εἶπε, τὸ
τοῖς μεταγινώσκουσι καὶ μηκέτι αἵμασι τράγων καὶ προβάτων ἢ
σποδῷ δαμάλεως ἢ σεμιδάλεως προσφοραῖς [6] καθαριζομένοις, ἀλ-
λὰ πίστει διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ,
ὃς διὰ τοῦτο ἀπέθανεν, ὡς αὐτὸς Ἠσαΐας ἔφη, οὕτω λέγων·
[7] Ἀποκαλύψει κύριος τὸν βραχίονα αὐτοῦ τὸν ἅγιον ἐνώπιον πάν-
των τῶν ἐθνῶν, καὶ ὄψονται πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἄκρα τῆς γῆς 230
τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ. Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἀπόστητε,
ἐξέλθετε ἐκεῖθεν καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅψησθε, ἐξέλθετε ἐκ μέσου
αὐτῆς, ἀφορίσθητε οἱ φέροντες τὰ σκεύη κυρίου, ὅτι οὐ μετὰ

6. *Δευτέρας ... φρονεῖτε*] Coll. ep. ad Philipp. III. 3.. Pro *ἐπὶ τῇ σαρκὶ* Thirlb. mavult *ἐπὶ τῇ σαρκικῇ* vel *ἐπὶ τῇ ἐν τῇ σαρκί*. Ast nihil mutandum.

7. *διαπαντὸς*] Hoc ad *σαββατ.* referendum est. Tertullianus adv. Judaeos c. 4. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 298.: „Unde nos intelligimus magis, sabbatizare nos ab omni opere servili semper debere, et non tantum septimo quoque die, sed per omne tempus.“

8. *ἡμῶν*] Thirlb. mallet *ὑμῶν*.

9. *καὶ ... θεοῦ*] Coll. Jesai. LVIII. 13..

10. *εἴ τις καθ. οὐκ ἔχει χεῖρας*] His verbis Thirlb. (in Addend.) hîc non tam facinorosos quam homicidas opinatur denotatos esse. Mox (c. 13.) *ἀπολ. ἐκεῖ τ. φόνον κ. τ. ἄλλ. ἁμαρτίας*.

11. *καθαρός ἐστιν*] Arcerius mavult *καθ. ἔσται*. Sic et Langus. Sed ad vulgatam lectionem defendendam Jebb. probe affert c. 14. p. 231. C. D: *Βάπτ. τ. ψυχὴν ... καὶ ἰδοὺ τὸ σῶμα καθ. ἐστι.*

caeci vident, nec intelligitis. Altera jam opus est circumcisione, vos autem in carne plurimum gloriamini; praecipit nova lex, ut perpetuum sabbatum celebretis, vos autem quod inertes estis per unum diem, pii vobis esse videmini, non intelligentes, cur id vobis praescriptum sit; et panem absque fermento si edatis, a vobis divinam voluntatem impletam dicitis. Non haec domino Deo nostro placent. Si quis in vobis est perjurus aut fur, desinat; si quis moechus, poenitentiam agat: et suavissima ac vera Dei sabbata celebravit; si quis puras manus non habet, lavet, et purus est.

13. Neque enim vos ad balneum misit Jesaias, ut ibi caedem et alia peccata ablueretis, quos expurgare ne tota quidem maris aqua idonea est, sed, ut par est, jam tum ipsum illud lavacrum salutare praedicabat, quod eorum est, qui poenitentiam agunt nec jam hircorum et ovium sanguine aut vitulae cinere similacve oblationibus expiantur, sed fide per sanguinem Christi et mortem ejus, qui ea ipsa de causa mortuus est, quemadmodum Jesaias ait his verbis: *Revelabit dominus brachium suum in conspectu cunctarum gentium, et videbunt omnes gentes et terrae fines salutem quae est a Deo. Recedite, recedite, recedite, egredimini inde et immundum nolite tangere, exite de medio ejus, separamini qui portatis vasa domini, quia non in tumultu ambulatis; praecedet enim ante*

1. *δή*] Maran. *δὲ* contra codices.

2. *Ἡσαΐας*] Coll. Jesai. I. 16..

3. *οὓς*] Thirlb. mallet *ἅς*: correctio calculo critico indigna.

4. *ἐκεῖνο ... θάν. αὐτοῦ*] Coll. ep. ad Hebr. IX. 13. sq..

5. *ὃ εἶπε, τὸ*] Codd. msti et editi corrupte *ὃ εἵπετο* (*quod secutum est*). Scriptura a nobis recepta debetur Marano. Sic enim infra c. 14. p. 231. C: *Τοῦτ' ἐκεῖνο, ὃ προηγόρευε, τὸ βάπτισμα, τὸ μόνον καθαρίσαι τοὺς μετανοήσαντας δυνάμενον, τοῦτό ἐστι τὸ ὕδωρ τῆς ζωῆς*. Et c. 44. p. 263. C: *τὸ ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν διὰ Ἡσαΐου κηρυχθὲν λουτρόν*. Justinum, inquit V. D., loqui de Christianorum baptismate manifestum est ex his verbis: *καὶ μηκέτι αἵμασι* etc..

6. *καθαριζομένοις*] Ita Maran. emendavit; exstat enim in libris mstis et editis *καθαριζομένους*, quod non potest ferri.

7. *Ἀποκαλύψει ... μεμισημένην*] Jesai. LII. 10. — LIV. 6..

ταραχῆς [8] πορεύεσθε· πορεύσεται γὰρ πρὸ προσώπου ὑμῶν κύ-
ριος καὶ ὁ ἐπισυνάγων ὑμᾶς κύριος ὁ θεὸς Ἰσραήλ. Ἰδοὺ συνήσει
ὁ παῖς μου καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται σφόδρα. Ὃν τρό-
πον ἐκστήσονται πολλοὶ ἐπί σε, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ τῶν ἀνθρώ- B
πων τὸ εἶδος καὶ ἡ δόξα σου, οὕτω θαυμασθήσονται ἔθνη πολλὰ
ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσι βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ
ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται, καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. Κύ-
ριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκα-
λύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς [9] παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῇ
διψώσῃ. Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα· καὶ εἴδομεν αὐτὸν καὶ
οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλεῖ- C
πον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ
εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτι-
μάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ
περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ
καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. [10] Οὗτος δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς
ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· παιδεία
εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάν- D
τες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανή-
θη. Καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ αὐ-
τὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ὡς πρό-
βατον [11] εἰς σφαγὴν ἤχθη· καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος
ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει
αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται;
Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ E
μου ἥκει εἰς θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς
αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι ἀνομίαν
οὐκ ἐποίησε καὶ οὐχ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ κύ-
ριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς. Ἐὰν [12] δῶτε περὶ
τῆς ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον. Καὶ βού-

8. πορεύεσθε] Hanc lectionem habent etiam Aquila et Theodotion et sex Codd. msti Alexandrinae versionis (ed. Holmes.). Quare cum Marano non assentior Thirlbio, qui (in Corrig.) legendum monet πορεύσεσθε apud Justinum.

9. παιδίον] Uterque Cod. mstus mendose πεδίον.

10. Οὗτος] Vide annon Justinus fortasse scripserit rectius Αὐτός, ut in Bibliis et Apol. I. c. 50.

faciem vestram dominus et colliget vos dominus Deus Israelis. Ecce intelliget puer meus et exaltabitur et glorificabitur valde. Sicut stupebunt super te multi — sic ingloria erit ab hominibus species et gloria tua — sic mirabuntur gentes multae super eo, et continebunt reges os suum: quia quibus non est adnuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent. Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium domini cui revelatum est? Adnuntiavimus in conspectu ejus tamquam puerulus, tamquam radix in terra sitienti. Non est species ei neque gloria; et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species ejus inhonorata et deficiens prae filiis hominum. Homo in plaga positus et sciens ferre infirmitatem, quia aversa est facies ejus, despecta neque reputata. Iste peccata nostra portat et pro nobis dolet, et nos reputavimus eum esse in labore et in plaga et in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra et infirmatus est propter iniquitates nostras; disciplina pacis nostrae super eum, livore ejus nos sanati sumus. Omnes quasi oves erravimus, homo in via sua erravit. Et dominus tradidit eum propter iniquitates nostras, et ipse propter afflictionem non aperit os suum. Sicut ovis ad victimam ductus est; et sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperit os suum. In humilitate sua judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus; ab iniquitatibus populi mei transiit in mortem. Et dabo pessimos pro sepultura ejus et divites pro morte illius, quia iniquitatem non fecit neque est inventus dolus in ore ejus. Et dominus vult mundare eum a plaga. Si dederitis pro peccato, anima vestra videbit semen longaevum. Et vult dominus auferre de

p. 85. E.

11. *εἰς σφαγὴν*] C. 111. p. 338. C, c. 114. p. 341. D, Apol. I. c. 50. p. 86. A. *ἐπὶ σφαγήν*, quemadmodum Septuaginta. Et sic hîc quoque Martyr videtur scripsisse. Non vero mutamus.

12. *δῶτε*] Hoc reposui ex utroque Cod. msto. Nempe editio Stephaniana ceteraeque omnes habent *δῶται*, quod in Cod. Alex. *τῶν ο'* invenitur.

λεται κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι
αὐτῷ φῶς, καὶ πλᾶσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύ-
οντα πολλοῖς. Καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο
αὐτὸς κληρονομήσει πολλούς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα, ἀνθ' 231
ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις
ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε καὶ διὰ τὰς ἀνο-
μίας αὐτῶν παρεδόθη. Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον
καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλ-
λον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Εἶπε γὰρ κύριος· Πλάτυνον τὸν
τόπον τῆς σκηνῆς σου [13] καὶ τῶν αὐλέων σου, πῆξον, μὴ φείσῃ,
μάκρυνον τὰ σχοινίσματά σου καὶ τοὺς πασσάλους σου κατίσχυσον,
εἰς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον· καὶ τὸ σπέρμα σου B
ἔθνη κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἠρημωμένας κατοικιεῖς. Μὴ φοβοῦ,
ὅτι κατῃσχύνθης, μηδὲ ἐντραπῇς, ὅτι ὠνειδίσθης, ὅτι αἰσχύνην
αἰώνιον ἐπιλήσῃ, καὶ ὄνειδος τῆς χηρείας σου οὐ μνησθήσῃ· ὅτι
κύριος ἐποίησεν ὄνομα ἑαυτῷ, καὶ ὁ ῥυσάμενός σε, αὐτὸς θεὸς
Ἰσραήλ, πάσῃ τῇ γῇ κληθήσεται. Ὡς γυναῖκα καταλελειμμένην
καὶ ὀλιγόψυχον κέκληκέ σε ὁ κύριος, ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος με-
μισημένην.

14. Διὰ τοῦ λουτροῦ οὖν τῆς μετανοίας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ C
θεοῦ, ὃ ὑπὲρ τῆς ἀνομίας τῶν λαῶν τοῦ θεοῦ γέγονεν, ὡς Ἡσαΐ-
ας βοᾷ, ἡμεῖς ἐπιστεύσαμεν, καὶ γνωρίζομεν, ὅτι τοῦτ' ἐκεῖνο, ὃ
προηγόρευε, τὸ βάπτισμα, τὸ μόνον καθαρίσαι τοὺς μετανοήσαν-
τας δυνάμενον, τοῦτό ἐστι τὸ [1] ὕδωρ τῆς ζωῆς· οὓς δὲ ὑμεῖς ὠ-
ρύξατε λάκκους ἑαυτοῖς, συντετριμμένοι εἰσὶ καὶ οὐδὲν ὑμῖν χρή-
σιμοι. Τί γὰρ ὄφελος ἐκείνου τοῦ βαπτίσματος, ὃ τὴν σάρκα καὶ
μόνον τὸ σῶμα φαιδρύνει; Βαπτίσθητε τὴν ψυχὴν ἀπὸ ὀργῆς καὶ D
ἀπὸ πλεονεξίας, ἀπὸ φθόνου, ἀπὸ μίσους· καὶ ἰδοὺ τὸ σῶμα κα-
θαρόν ἐστι. [2] Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ σύμβολον τῶν ἀζύμων, ἵνα μὴ
τὰ παλαιὰ τῆς κακῆς ζύμης ἔργα πράττητε. Ὑμεῖς δὲ πάντα σαρ-
κικῶς νενοήκατε καὶ ἡγεῖσθε εὐσέβειαν, ἐὰν τοιαῦτα ποιοῦντες τὰς

13. *καὶ τῶν αὐλέων*] Ita uterque Cod. mstus. Ad marginem adscriptum est *αὐλαίων σου σφίγξον, μή*. Maran. vero *κ. τ. αὐλαίων* et ceteri editores Stephanum secuti *καὶ τὰς δέρεις τῶν αὐλέων σου πῆξον* etc. legunt. Ipse Thirlb. *τ. δέρεις* retinuit, licet sciret in Cod.

dolore animae ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentia, justificare justum bene servientem multis. Et peccata nostra ipse portabit. Propterea ipse possidebit multos et fortium dividet spolia, pro eo quod tradita est ad mortem anima ejus, et in iniquis reputatus est, et ipse peccata multorum tulit et propter iniquitates eorum traditus est. Laetare sterilis quae non paris, erumpe et clama quae non parturis; quoniam multo plures sunt filii desertae, quam ejus quae habet virum! Dixit enim dominus: Dilata locum tabernaculi tui et tentoriorum tuorum, fige, ne parcas, protende funiculos tuos et palos tuos conforta, ad dextra et sinistra distende: et semen tuum possidebit gentes, et civitates desertas inhabitari facies. Noli timere, quia confusa es, neque confundaris, quia exprobratum tibi est; confusionem enim aeternam oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuae memor non eris ultra: quia dominus fecit nomen sibi, et qui eruit te, ipse Deus Israelis, omni terrae vocabitur. Tamquam mulierem derelictam et pusillanimem vocavit te dominus, tamquam mulierem ab adolescentia odio habitam.

14. Itaque per lavacrum poenitentiae et cognitionis Dei, quod pro peccatis populorum Dei institutum est, ut clamat Jesaias, nos credidimus, et testamur ipsum illum ab eo praenuntiatum baptisma, quod solum poenitentes expiare potest, hanc esse aquam vitae; quas autem vobis fodistis cisternas, eae contritae sunt ac vobis prorsus inutiles. Quae enim utilitas illius baptismatis, quod carnem ac solum corpus nitidum facit? Baptizetur anima vestra ab iracundia et avaritia, ab invidia et odio; et ecce corpus purum est. Hanc enim habent panes azymi significationem, ut ne vetera mali fermenti opera agatis. Vos autem omnia carnali modo intelligitis ac pietatem putatis esse, si, dum haec facitis, dolo animi vestri et omni prorsus nequi-

MS. (h. e. Clarom.), quem Parisiis conferendum curavit, illa verba non comparere.

1. ὕδωρ... εἰσὶ] Coll. Jerem. II. 13..

2. Τοῦτο . . . πράττητε] Coll. 1. Corinth. V. 8..

ψυχὰς μεμεστωμένοι ἦτε δόλου καὶ πάσης κακίας ἁπλῶς. Διὸ
καὶ μετὰ τὰς ἑπτὰ ἡμέρας τῶν ἀζυμοφαγιῶν [3] νέαν ζύμην φυρᾶσαι E
ἑαυτοῖς ὁ θεὸς παρήγγειλε, τουτέστιν ἄλλων ἔργων πρᾶξιν καὶ μὴ τῶν παλαιῶν καὶ φαύλων τὴν μίμησιν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν, ὃ ἀξιοῖ ὑμᾶς οὗτος ὁ καινὸς νομοθέτης, τοὺς [4] προλελεγμένους ὑπ' ἐμοῦ λόγους πάλιν ἀνιστορήσω μετὰ καὶ τῶν ἄλλων τῶν παραλειφθέντων. Εἴρηνται δὲ ὑπὸ τοῦ Ἡσαΐου οὕτως· [5] Εἰσακούσετέ μου, [6] καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν δια- 232
θήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια τοῦ Δαβὶδ τὰ πιστά. [7] Ἰδοὺ μαρτύριον αὐτὸν ἔθνεσι δέδωκα, ἄρχοντα καὶ προστάσσοντα ἔθνεσιν. Ἔθνη, ἃ οὐκ οἴδασί σε, ἐπικαλέσονταί σε, καὶ λαοί, οἳ οὐκ ἐπίστανταί σε, ἐπί σε καταφεύξονται, ἕνεκεν τοῦ θεοῦ σου τοῦ ἁγίου Ἰσραήλ, ὅτι ἐδόξασέ σε. Ζητήσατε τὸν θεὸν καὶ ἐν τῷ εὑρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε, ἡνίκα ἂν ἐγγίζῃ ὑμῖν. Ἀπολιπέτω ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὰς βουλὰς αὐτοῦ καὶ ἐπιστραφή-
τω ἐπὶ κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται, ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀφήσει τὰς ἁμαρ- B
τίας ὑμῶν. Οὐ γάρ εἰσιν αἱ βουλαί μου ὥσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδὲ αἱ ὁδοί μου ὥσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, ἀλλὰ ὅσον ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, τοσοῦτον ἀπέχει ἡ ὁδός μου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. Ὡς γὰρ ἂν καταβῇ χιὼν ἢ ὑετὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ οὐκ ἀποστραφήσεται, ἕως ἂν μεθύσῃ τὴν γῆν καὶ ἐκτέκῃ καὶ ἐκβλαστήσῃ καὶ δῷ σπέρμα τῷ σπείραντι καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν, οὕτως ἔσται τὸ ῥῆμά μου, ὃ
ἂν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματός μου· οὐ μὴ [8] ἀποστραφῇ, ἕως ἂν συν- C
τελεσθῇ πάντα ὅσα ἠθέλησα, καὶ εὐοδώσω τὰ ἐντάλματά μου. Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε καὶ ἐν χαρᾷ [9] διδαχθήσεσθε· τὰ γὰρ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξαλοῦνται προσδεχόμενοι ὑμᾶς, καὶ πάντα τὰ

3. νέαν ζύμην] Frustra quaerit Jebb., ubinam Justinus in Scripturis legerit praeceptum fuisse, ut novum fermentum adhiberetur post septem dies azymorum. Cum praecepisset Deus, ut fermentum ex omnibus finibus Judaeorum per septem dies removeretur, nonne hoc praecepto aliud continebatur, ut post dies azymorum novo fermento uterentur? *Maranus*.

4. προλελεγμένους] Cf. c. 12. p. 229. A. B.

5. Εἰσακούσετέ . . . ἐκλείψει] Jesai. LV. 3. — 13.

6. καὶ ζήσεται] Sylburg. et Morell. ex Bibliis addunt ἐν ἀγαθοῖς. Paulo ante voluerat Thirlb. legi Εἰσακούσατε (imperativo modo); sed in Corrig. illud retractat.

tia cumulati sint. Quamobrem praecepit Deus, ut, postquam septem diebus azymos panes comedistis, novum vobis fermentum subigeretis, hoc est, aliorum operum effectionem nec veterum et malorum imitationem. Ut autem pateat illud ipsum esse, quod a vobis novus hic legislator postulat, recitata a me verba iterum referam cum aliis, quae praetermissa fuerant. Sic autem a Jesaia proferuntur: *Exaudietis me, et vivet anima vestra, et constituam vobis foedus aeternum, sancta Davidis fidelia. Ecce testimonium gentibus dedi eum, principem et praecipientem gentibus. Gentes, quae non noverunt te, invocabunt te, et populi, qui ignorant te, ad te confugient, propter Deum tuum sanctum Israelis, quoniam glorificavit te. Quaerite Deum et, quum inveneritis eum, invocate, quando vobis appropinquaverit. Derelinquat impius vias suas et vir iniquus cogitationes et convertatur ad dominum, et misericordiam consequetur, quia multum dimittet peccata vestra. Non enim sunt cogitationes meae sicut cogitationes vestrae, neque viae meae sicut viae vestrae, sed quantum abest coelum a terra, tantum abest via mea a via vestra et cogitationes vestrae a mente mea. Quomodo enim descendit nix aut pluvia de coelo et non revertetur, donec inebriet terram et producere et germinare faciat et det semen seminanti et panem ad comedendum: sic erit verbum meum, quod exierit de ore meo; non revertetur, donec compleverit omnia quaecumque volui, et prospera fecero praecepta mea. In laetitia enim egrediemini et in gaudio docebimini; montes enim et colles exsilient exspectantes vos, et omnia ligna agro-*

7. *Ἰδοὺ μαρτύριον αὐτὸν*] Ita emendant Perion., Thirlb. et Maran.. Vulgo *Ἰδοὺ μαρτύριον· Αὐτὸν ἔθν. δέδ. ἄρχ.* etc.. Illa autem distinguendi ratio praeferenda est: videlicet supra c. 12.: *Ἰδοὺ μάρτυρα αὐτὸν* etc.. Ceterum Justini proposito satis convenit *μαρτύριον*; ejusmodi enim Scripturae effatis videtur adductus, ut Christum ipsum novam esse legem doceret. Cf. c. 11. not. 11..

8. *ἀποστραφῇ*] Maran. *ἐπιστραφῇ* contra codices.

9. *διδαχθήσεσθε*] In nostris omnibus exemplaribus et in Justiniano vitiose et corrupte scriptum esse puto *διδαχθήσεσθε* pro *διαχθήσεσθε* (*deducemini*). *Perionius.*

ξύλα τῶν ἀγρῶν ἐπικροτήσει τοῖς κλάδοις, καὶ ἀντὶ τῆς στοιβῆς
ἀναβήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κονύζης ἀναβήσεται μυρσίνη,
καὶ ἔσται κύριος εἰς ὄνομα καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον καὶ οὐκ ἐκλεί-
ψει. Τῶν τε λόγων τούτων καὶ τοιούτων εἰρημένων ὑπὸ τῶν D
προφητῶν, ἔλεγον, ὦ Τρύφων, οἱ μὲν εἴρηνται εἰς τὴν πρώτην
παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾗ καὶ ἄτιμος καὶ ἀειδὴς καὶ θνητὸς
φανήσεσθαι κεκηρυγμένος ἐστίν, οἱ δὲ εἰς τὴν δευτέραν αὐτοῦ
παρουσίαν, ὅτε ἐν δόξῃ καὶ ἐπάνω τῶν νεφελῶν παρέσται, καὶ
ὄψεται ὁ λαὸς ὑμῶν καὶ γνωριεῖ, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, ὡς [10]Ὠ-
σηέ, εἷς τῶν δώδεκα προφητῶν, καὶ [11]Δανιὴλ προεῖπον, [12]εἰ- E
ρημένοι εἰσί.

15. Καὶ τὴν ἀληθινὴν οὖν τοῦ θεοῦ νηστείαν μάθετε νη-
στεύειν, ὡς Ἠσαΐας φησίν, ἵνα τῷ θεῷ εὐαρεστῆτε. Κέκραγε
δὲ Ἠσαΐας οὕτως· [1]Ἀναβόησον ἐν ἰσχύϊ καὶ μὴ φείσῃ, ὡς σάλ-
πιγγι ὕψωσον τὴν φωνήν σου καὶ ἀνάγγειλον τῷ γένει μου τὰ
ἁμαρτήματα αὐτῶν καὶ τῷ οἴκῳ Ἰακὼβ τὰς ἀνομίας αὐτῶν. Ἐ-
μὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι καὶ γνῶναι τὰς ὁδούς μου ἐπιθυ-
μοῦσιν, ὡς λαὸς δικαιοσύνην πεποιηκὼς καὶ κρίσιν θεοῦ οὐκ ἐγ-
καταλελοιπώς. Αἰτοῦσί με νῦν κρίσιν δικαίαν καὶ ἐγγίζειν θεῷ 233
ἐπιθυμοῦσι λέγοντες· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν καὶ οὐκ εἶδες, ἐτα-
πεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ οὐκ ἔγνως; Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέ-
ραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὑρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν καὶ πάν-
τας τοὺς ὑποχειρίους ὑμῶν ὑπονύσσετε· ἰδοὺ εἰς κρίσεις καὶ μά-
χας νηστεύετε καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινόν. Ἵνα τί μοι νηστεύετε
[2]ὡς σήμερον, ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν; Οὐ ταύ-
την τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν ταπεινοῦν ἄνθρω- B
πον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· οὐδ᾽ ἂν κάμψῃς ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν
σου καὶ σάκκον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃς, οὐδ᾽ οὕτω καλέσετε νη-
στείαν καὶ ἡμέραν δεκτὴν τῷ κυρίῳ. Οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐγὼ
ἐξελεξάμην, λέγει κύριος· ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας,
διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπόστελλε τεθραυσμέ-
νους ἐν ἀφέσει καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα. Διάθρυπτε

10. Ὠσηέ] Memoriae lapsu pro Zacharia (coll. XII. 10.).

11. Δανιήλ] Coll. Dan. VII. 13..

12. εἰρημ. εἰσί] In libris mstis et editis καὶ praemittitur, quod jam Sylburgio recte animadvertente su-

rum applaudent ramis, et pro staeba ascendet cyparissus, et pro conyza ascendet myrtus, et erit dominus in nomen et in signum sempiternum et non deficiet. Ex his et aliis ejusmodi prophetarum dictis, Trypho, aiebam, alia in primum Christi adventum dicta sunt, in quo inhonoratus et informis et mortalis appariturus esse promulgatus est, alia in alterum ejus adventum dicta sunt, quum in gloria et in nubibus aderit, ac videbit populus vester et agnoscet, in quem pupugerunt, quemadmodum Hoseas, unus duodecim prophetarum, et Daniel praedixerunt.

15. Verum igitur Dei jejunium discite observare, quemadmodum ait Jesaias, ut Deo placeatis. Ita autem exclamat Jesaias: *Proclama in fortitudine et ne parcas, quasi tuba exalta vocem tuam et adnuntia generi meo peccata eorum et domui Jacobi iniquitates eorum. Me de die in diem quaerunt et scire vias meas volunt, quasi populus, qui justitiam fecerit et judicium Dei non dereliquerit. Petunt me nunc judicium justum et appropinquare Deo cupiunt dicentes: Quare jejunavimus et non vidisti, humiliavimus animas nostras et non cognovisti? In diebus enim jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras et omnes subjectos vobis caeditis: ecce ad lites et jurgia jejunatis et percutitis pugnis humilem. Cur mihi jejunatis ut hodie, ut audiatur in clamore vox vestra? Non hoc jejunium elegi, ut in die humiliet homo animam suam; atque si incurvaveris quasi circulum collum tuum et saccum et cinerem substraveris, ne sic quidem vocabitis jejunium et diem acceptum domino. Non tale jejunium elegi, dicit dominus: sed solve omnem colligationem iniquitatis, dissolve obligationes violentorum contractuum, dimitte fractos in remissione et omnem syngrapham iniquam discerpe. Fran-*

perfluum est; verba enim εἰρημ. εἰσὶ pendent ab antecedentibus illis οἱ δὲ εἰς etc.. Expunxi igitur istam conjunctionem, originem quum ducat a scriba parum attento.

1. Ἀναβόησον...ὕδωρ] Jesai. LVIII, 1.—11..

2. ὡς σήμ., ἀκουσθ.] Sic Thirlb. et Maran.. Vulgo ὡς σήμ. ἀκουσθ.: *ut hodie audiatur.*

πεινῶντι τὸν ἄρτον σου καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν C
οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γυμνόν, περίβαλλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει. Τότε ῥαγήσεται πρώϊμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ [3] ἱμάτιά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ θεοῦ περιστελεῖ σε. Τότε βοήσῃ, καὶ ὁ θεὸς εἰσακούσεταί σου· ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ· Ἰδοὺ πάρειμι. Ἐὰν δὲ ἀφέλῃς ἀπό σου σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ, καὶ διδῷς πεινῶντι τὸν ἄρτον σου ἐκ ψυχῆς καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσῃς, τότε ἀνα- D
τελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς [4] μεσημβρία, καὶ ἔσται ὁ θεός σου μετά σου διαπαντός, καὶ ἐμπλησθήσῃ καθὰ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή σου, καὶ τὰ ὀστᾶ σου πιανθήσονται καὶ ἔσται ὡς κῆπος μεθύων καὶ πηγὴ ὕδατος ἢ γῆ, ἢ μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. Περιτέμεσθε οὖν τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς E
[5] οἱ λόγοι τοῦ θεοῦ διὰ πάντων τούτων τῶν λόγων ἀξιοῦσι.

16. Καὶ διὰ [1] Μωσέως κέκραγεν ὁ θεὸς αὐτὸς οὕτως λέγων· [2] Καὶ περιτεμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν καὶ τὸν τράχηλον οὐ σκληρυνεῖτε ἔτι· ὁ γὰρ κύριος, ὁ θεὸς ὑμῶν [3] καὶ κύριος τῶν κυρίων, θεὸς μέγας καὶ ἰσχυρὸς καὶ φοβερός, ὅστις οὐ θαυμάζει πρόσωπον οὐδὲ μὴ λάβῃ δῶρον. Καὶ ἐν τῷ Λευιτικῷ· [4] Ὅτι παρέβησαν καὶ ὑπερεῖδόν με καὶ ὅτι ἐπορεύθησαν ἐναντίον μου

3. ἱμάτια] Ita uterque Cod. mstus et Maran.. Stephan. autem ceterique editores mutaverunt in ἰάματα, id quod recte apud Septuaginta legitur, non tamen apud Martyrem; illud scilicet erratum apud alios quoque Patres deprehenditur. Nam ut Cyprianum, Ambrosium et Augustinum praetermittamus, jam Barnabas epist. c. 3. (Patrr. apost. Opp. ed. Hefele) p. 4. allegat: *Et vestimenta tua cito oriuntur.* Atque Tertullianus de resurrect. c. 27. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 123. iisdem verbis (*et vestimenta tua citius orientur*) carnis resurrectionem significari est opinatus.

4. μεσημβρία] Steph. μεσυμβρία.

5. οἱ λόγοι ... ἀξιοῦσι] Haec vulgaris scriptura; sed locum depravatum putat Thirlbius. „Si quis, inquit, audacior criticus pro λόγοι legerit προφῆται, non magnopere repugnaremus." Rejecta autem hac liberiore emendandi ratione reponendum censet ὡς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ... ἀξιοῖ (Apol. II. c. 10. p. 49. A). Quid vero? Οἱ λόγοι τοῦ θεοῦ, ut Maran. recte admonet, sunt hic ipsa Dei suo nomine loquentis verba (αὐτοῦ ῥήματα τοῦ θεοῦ: c. 28. p. 246. A), quia videlicet in testi-

ge esurienti panem tuum et pauperes sine tecto induc in domum tuam; si videris nudum, operi, et domesticos seminis tui non despicies. Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et praeibit in conspectu tuo justitia tua, et gloria Dei circumdabit te. Tum clamabis, et Deus exaudiet te; adhuc loquente te dicet: Ecce adsum. Si abstuleris a te colligationem et manuum complicationem et verbum murmurationis, et dederis esurienti panem ex anima tua et animam humiliatam saturaveris, tunc orietur in tenebris lumen tuum, et tenebrae tuae erunt sicut meridies, et erit Deus tuus tecum semper, et impleberis sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent et erunt ut hortus inebriatus et fons undae aut terra, cui non deficit aqua. Circumcidamini igitur praeputium cordis vestri, quemadmodum verba Dei in omnibus his dictis postulant.

16. Etiam per Mosen clamavit Deus ipse his verbis: *Et circumcidemini duritiem cordis vestri et cervicem non indurabitis amplius; quia dominus, Deus vester et dominus dominorum, Deus magnus et fortis et terribilis, qui non admiratur personam neque accipiet munus.* Et in Levitico: *Quoniam praevaricati sunt et despexerunt me et quoniam ambu-*

moniis a Justino allatis non propheta loquitur, sed ipse Deus. Docet enim ille (Apol. I. c. 36. p. 76. D. E), semper esse in Scriptura attendendum, quinam loquatur: utrum Deus, an aliae personae. Hinc mox c. 16.: *Καὶ διὰ Μωσέως* (hoc respondet verbis *διὰ πάντ. τούτ. τ. λόγων*) *κέκραγεν ὁ θεὸς αὐτός* (sunt igitur *λόγοι τοῦ θεοῦ*). Coll. ibid. p. 234. C. et alibi saepe. Scriptor anonymus in Miscell. observatt. in auctores veteres et recentiores Vol. I. Tom. 3. p. 371. legi vult *λογίων* (*λόγια* i. q. *dicta*) pro *λόγων*: *quemadmodum verba Dei omnibus his locis flagitant.* Neque hac emendatione est opus; nempe *τούτ. τ. λόγ.* fere eamdem vim posset obtinere. Recte autem Lang. vertit: *in dictis hisce* (vern.: *in diesen Aussprüchen*), scil. antea laudatis. Vid. etiam c. 19. not. 14..

1. *Μωσέως*] Vulgo *Μωϋσέως*, et sic deinceps interdum. Sed literam *υ*, quum in utroque Cod. msto haud raro non compareat, semper expungendam duxi. Cf. Coh. c. 9. not. 9..

2. *Καὶ...δῶρον*] Deuteron. X. 16. sq..

3. *καὶ*] Justinus fortasse *οὗτος* scripsit, quemadmodum Septuaginta.

4. *Ὅτι...αὐτῶν*] Levit. XXVI. 40. sq..

πλάγιοι, καὶ ἐγὼ ἐπορεύθην μετ' αὐτῶν πλαγίως, καὶ ἀπολῶ αὐ-
τοὺς ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Τότε ἐντραπήσεται ἡ καρδία
ἡ ἀπερίτμητος αὐτῶν. Ἡ γὰρ ἀπὸ Ἀβραὰμ κατὰ σάρκα περιτο- 234
μὴ εἰς σημεῖον ἐδόθη, ἵνα ἦτε ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ [5] ἡμῶν
ἀφωρισμένοι, καὶ ἵνα μόνοι πάθητε ἃ νῦν ἐν δίκῃ πάσχετε, καὶ
ἵνα γένωνται [6] αἱ χῶραι ὑμῶν ἔρημοι καὶ αἱ πόλεις πυρίκαυστοι,
καὶ τοὺς καρποὺς ἐνώπιον ὑμῶν κατεσθίωσιν ἀλλότριοι, καὶ [7] μη-
δεὶς ἐξ ὑμῶν ἐπιβαίνῃ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Οὐ γὰρ ἐξ ἄλλου τι-
νὸς γνωρίζεσθε παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἢ [8] ἀπὸ τῆς ἐν
σαρκὶ ὑμῶν περιτομῆς. Οὐδεὶς γὰρ ὑμῶν, ὡς νομίζω, τολμή- B
σει εἰπεῖν, ὅτι μὴ καὶ προγνώστης τῶν γίνεσθαι μελλόντων ἦν καί
ἐστιν ὁ θεὸς καὶ τὰ ἄξια ἑκάστῳ προετοιμάζων. Καὶ ὑμῖν οὖν
ταῦτα καλῶς καὶ δικαίως γέγονεν. Ἀπεκτείνατε γὰρ τὸν δίκαιον
καὶ πρὸ αὐτοῦ τοὺς προφήτας αὐτοῦ· [9] καὶ νῦν τοὺς ἐλπίζοντας
ἐπ' αὐτὸν καὶ τὸν πέμψαντα αὐτὸν παντοκράτορα καὶ ποιητὴν τῶν
ὅλων θεὸν ἀθετεῖτε καί, ὅσον ἐφ' ὑμῖν, ἀτιμάζετε, [10] καταρώμε-

5. ἡμῶν] Stephan. (ad edit. calcem) mavult ὑμῶν: *a vobis ipsis.* Non video causam.

6. αἱ χῶραι ... ἀλλότριοι] Coll. Jesai. I. 7..

7. μηδεὶς ... Ἱερουσαλήμ] Lege Hadriani ingressus in regionem circa Hierosolyma interdictus erat Judaeis. Vid. Apol. I. c. 47. p. 84. B. C (not. 4.).

8. ἀπὸ τ. ἐν σαρκὶ ὑμῶν περιτομῆς] Eo attentius consideranda haec S. Martyris sententia, quod saepe in hoc Dialogo repetitur. Ignorationem et infirmitatem Deo Judaeorum affingebant haeretici, ut videre est apud Iren. adv. haer. IV. c. 4. p. 231. ed. Massuet., ob eversam Hierosolymam et Mosaicae legis instituta ad perniciem Judaeorum conversa. Contra Justinus Dei providentiam in hoc maxime admiratur, quod, cum pleraque instituta alibi quam Hierosolymis observari non possent, ipsa circumcisio, quae alibi observari poterat, aditum Judaeis in hanc urbem praecluderet. Circumcisionem institutam fuisse, ut Judaei ab aliis gentibus secernerentur, scriptores plurimi dixere. Sed quod institutum dicit Justinus, ut hac nota distincti punirentur, id Tertullianus imitatur in libro adv. Jud. c. 3. ([Opp. ed. Leopold. P. IV.] p. 296.). „Dari enim habebat, inquit, circumcisio, sed in signum, unde Israel in novissimo tempore dignosci haberet, quando secundum sua merita in sanctam civitatem ingredi prohiberetur.... Haec igitur Dei providentia fuit dandi circumcisionem Israel in signum, unde dignosci posset, cum adveniret tempus, quo meritis suis supradictis in Hierusalem admitti prohiberetur.“ Forte in eamdem sententiam accipi debet, quod ait Irenaeus l. c. IV. c. 16. §. 1. p. 246. circumcisionem

laverunt ex adverso mihi ad sinistram, ambulavi et ipse cum eis sinistre, et perdam eos in terra inimicorum eorum. Tunc confundetur cor eorum incircumcisum. Haec enim ab Abrahamo accepta secundum carnem circumcisio in signum data est, ut ab aliis gentibus et a nobis discreti sitis, et ut soli patiamini quae nunc merito patimini, et ut regiones vestrae in solitudinem redigantur civitatesque igne vastentur, et fruges vestras in conspectu vestro alieni consumant, nec quisquam vestrum Hierosolyma ascendat. Non enim alia re a ceteris hominibus dignoscimini, nisi vestra in carne circumcisione. Neminem enim vestrum fore arbitror, qui negare audeat praescium esse et fuisse futurorum Deum ac digna cuique praemia praeparare. Recte igitur et merito haec vobis evenerunt. Occidistis enim justum et ante eum prophetas ejus; et nunc eos qui sperant in illum et in summum regem et creatorem universorum Deum, a quo missus est, aspernamini et, quantum in vobis est, afficitis

in signo datam, „ut cognoscibile perseveret genus Abrahae.“ Vid. III. c. 12. §. 11. p. 198.. *Maranus.*

9. *καὶ νῦν ... ἐπ' αὐτὸν*] Haec verba etiam pendere possunt ab *Ἀπεκτείνατε.* Nos vulgo receptam interpungendi rationem servamus.

10. *καταρώμενοι ... Χριστόν*] Idem Judaeis exprobrat S. Justinus c. 47. p. 266. E, c. 96. p. 323. D, c. 108. p. 335. D, c. 117. p. 345. A. Ex c. 137. p. 366. E. apparet, precibus absolutis diras imprecationes recitatas esse. Epiphanius adv. haeres. I. 29. 9. (Opp. ed. Petav. Tom. I.) p. 124. non Christianos universos, sed haereticos Nazaraeos exsecratione refert devotos esse. *Πάνυ δὲ οὗτοι*, inquit, *ἐχθροὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὑπάρχουσιν· οὐ μόνον γὰρ οἱ τῶν Ἰουδαίων παῖδες πρὸς τούτους κέκτηνται μῖσος, ἀλλὰ ἀνιστάμενοι ἕωθεν καὶ μέσης ἡμέρας καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν, τρὶς τῆς ἡμέρας, ὅτε εὐχὰς ἐπιτελοῦσιν ἐν ταῖς αὐτῶν συναγωγαῖς, ἐπαρῶνται αὐτοῖς καὶ ἀναθεματίζουσι φάσκοντες, ὅτι ἐπικαταράσαι ὁ θεὸς τοὺς Ναζωραίους. Καὶ γὰρ τούτοις περισσότερον ἐνέχουσι διὰ τὸ ἀπὸ Ἰουδαίων αὐτοὺς ὄντας Ἰησοῦν κηρύσσειν εἶναι Χριστόν.* At vero non Martyr, sed Epiphanius errasse videtur; is scilicet, ut Maran. (p. 228. not. d) recte animadvertit, nominis errore deceptus haereticorum Nazaraeorum sectam sumsit pro Christianis, quos ipse in primordiis Nazaraeos vocatos fuisse ibidem (I. 29. 1. p. 117.) testatur. Affert V. D. praeterea Tertull. adv. Marc. IV. c. 8. (P. III.) p. 156.: „Nazaraeus vocari habebat secundum prophetiam Christus creatoris; unde et ipso nomine nos Judaei Nazarenos appellant per eum.“ Re-

νοι ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ τὸν Χριστόν. C
Οὐ γὰρ ἐξουσίαν ἔχετε αὐτόχειρες γενέσθαι ἡμῶν διὰ τοὺς νῦν ἐπικρατοῦντας· ὁσάκις δὲ ἂν ἐδυνήθητε, [11] καὶ τοῦτο ἐπράξατε. Διὸ καὶ ἐμβοᾷ ὑμῖν ὁ θεὸς διὰ τοῦ Ἠσαΐου λέγων· [12] Ἴδετε ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο [13] καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ, καὶ ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ γὰρ προσώπου τῆς ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος. Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, ἦρται ἐκ τοῦ μέσου. Ὑμεῖς προσηγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἄνομοι, σπέρμα μοιχῶν καὶ τέκνα πόρνης. Ἐν τίνι ἐνετρυφᾶτε καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοίξατε D
τὸ στόμα καὶ ἐπὶ τίνι ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν;

17. Οὐχ οὕτως γὰρ τὰ ἄλλα ἔθνη εἰς ταύτην τὴν ἀδικίαν τὴν εἰς ἡμᾶς καὶ τὸν Χριστὸν ἐνέχονται, ὅσον ὑμεῖς, [1] οἳ κἀκείνοις τῆς κατὰ τοῦ δικαίου καὶ ἡμῶν τῶν ἀπ' ἐκείνου κακῆς προλήψεως αἴτιοι ὑπάρχετε· μετὰ γὰρ τὸ σταυρῶσαι ὑμᾶς ἐκεῖνον τὸν μόνον ἄμωμον καὶ δίκαιον ἄνθρωπον, [2] δι' οὗ τῶν μωλώπων ἴασις γί- E
νεται τοῖς δι' αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πατέρα [3] προσχωροῦσιν, ἐπειδὴ ἐγνώκατε αὐτὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν καὶ ἀναβάντα εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς αἱ προφητεῖαι προεμήνυον γενησόμενον, [4] οὐ μόνον οὐ

cte igitur Hieronymus in Jesai. LII. 5. (Opp. ed. Vallars. Tom. IV.) p. 604.: „Et sub nomine, ut saepe dixi (coll. ib. V. 18. p. 81. al.), Nazarenorum ter in die in Christianos congerunt maledicta.“ — Judaei ad hunc usque diem Christianos devovere solent; qua de re plura dabit Jo. Buxtorf.: Synag. jud. (ed. 5. Basil. 1712. 8) p. 416. 422. 461. 476. 557..

11. καὶ τοῦτο ἐπράξατε] Vid. c. 110. p. 337. D, c. 133. p. 363. D, Apol. I. c. 31. p. 72. E, c. 36. p. 76. E.

12. Ἴδετε ... γλῶσσαν] Jesai. LVII. 1.—4..

13. καὶ ... αἴρονται] Haec verba in Codd. mstis et editis non comparent. Sed leguntur c. 110. p. 337. E et Apol. I. c. 48. p. 84. D. Et rectissime contendit Thirlbius illa a librario, non a Justino praetermissa esse; nempe errandi ansam dedit repetitum καὶ οὐδείς. Neminem igitur puto dubitaturum, quin jure restituerim.

1. οἳ κἀκείνοις] Codd. msti οἷς κἀκείνοις, quae verba nescio quomodo recte defendi possint. Quare jam Stephan. (ad edit. calcem) legi vult οἷς κἀκείνης, melius autem Sylburg. et Morell. textui inseruere οἳ κἀκείνοις (etiam Langus: *qui illis*), quod et Thirlb. probat.

2. δι' ... γίνεται] Coll. Jesai. LIII. 5..

3. προσχωροῦσιν] Codd. msti,

contumelia, diris voventes in synagogis vestris eos qui in Christum credunt. Non enim ea vobis adest potestas, ut manus nobis inferatis, propter eos qui nunc rerum potiuntur; quoties autem adfuit, id quoque fecistis. Propterea Deus ad vos clamat per Jesaiam prophetam his verbis: *Videte quomodo periit justus et nemo percipit corde, et viri justi tolluntur et nemo considerat. A facie enim iniquitatis sublatus est justus. Erit in pace sepultura ejus, sublatus est e medio. Vos huc produxistis, filii iniqui, semen adulterorum et filii fornicariae. In quo lusistis et super quem os aperuistis et super quem linguam laxastis?*

17. Non enim injuriae nobis et Christo illatae tanta in aliis gentibus culpa residet, quanta in vobis, qui illis etiam anticipatae de justo et de nobis, qui ab eo orti sumus, malae opinionis auctores estis; postquam enim solum illum inculpatum et justum hominem, cujus vibicibus sanantur qui per eum ad patrem accedunt, cruci affixistis, quum cum sciretis ex mortuis resurrexisse et in coelum ascendisse, ut prophetiae futurum praedicebant, non modo poenitentiam admissorum scele-

Stephan. et Jebb. *προχωροῦσιν*. Sed illud jam Langus agnoscit idemque repetitur c. 43. p. 261. D.

4. *οὐ μόνον . . . ἁπλῶς ἀνθρ.*] Citat hunc locum Eusebius Hist. eccles. IV. c. 18. (ed. Heinichen. Tom. I.) p. 378.. — Justini Codd. msti et editi *οὐ μόνον οὐ μετεν.*, Euseb. vulgo *οὐ μόνον δὲ οὐ*. Maranus autem refert Eusebii codicem Colbertinum valde antiquum ejusdemque duo Regios, quorum alter vetustissimus (quibus adde Savilianum in bibliotheca Bodlejana hodie servatum; unus ex Regiis eodem Marano adnotante habet *οὐ μόνον δὲ οὐδὲ μετεν.*), praebere *οὐ μόνον δὲ μετεν.*. Quare V. D. etiam apud Martyrem ita legendum censuit eumque secutus Burton posterius *οὐ* e textu Eusebiano expulit. Sed mutatio vix videtur necessaria. Non enim veri simile est, secundam illam negationem in diversissimis (Justini et Eusebii) Codd. mstis, in quibus invenitur, a librariis additam fuisse. Insuper loquendi ratio *οὐ μόνον οὐ* passim invenitur; coll. v. c. locum simillimum c. 108. p. 335. C: *οὐ μόνον οὐ μετενοήσατε, . . . ἀλλ', ὡς προεῖπον* (sc. nostro loco), *ἄνδρας χειρ. ἐκλεκτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπέμψατε κηρύσσοντας, ὅτι αἵρεσίς τις ἄθεος . . . ἐγήγερται* etc. Verba *οὐ μετεν.* unam efficiunt notionem: *abstinuistis a poenitentia; ἀλλὰ* autem, cui *καὶ* recte non adjectum est, rem amplificat: *imo potius*. Cf. Apol. I. c. 5. p. 56. B. (not. 6.) al..

μετενοήσατε ἐφ᾽ οἷς ἐπράξατε [5] κακῶς, [6] ἀλλὰ ἄνδρας ἐκλεκτοὺς
ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ [7] ἐκλεξάμενοι τότε ἐξεπέμψατε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν,
λέγοντες αἵρεσιν [8] ἄθεον Χριστιανῶν πεφηνέναι, [9] καταλέγοντές 235
τε ταῦτα, ἅπερ καθ᾽ ἡμῶν οἱ ἀγνοοῦντες [10] ἡμᾶς πάντες λέγουσιν·
ὥστε οὐ μόνον ἑαυτοῖς ἀδικίας αἴτιοι ὑπάρχετε, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλ-
λοις ἅπασιν ἁπλῶς ἀνθρώποις. Καὶ δικαίως βοᾷ Ἡσαΐας· [11] Δι᾽
ὑμᾶς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Καί· [12] Οὐαὶ
τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ᾽ ἑαυτῶν,
εἰπόντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστί. Τοί-
νυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ·
πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. Καὶ B
πάλιν ἐν ἄλλοις· [13] Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ὡς
σχοινίῳ μακρῷ καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλεως τὰς ἀνομίας, οἱ
λέγοντες· Τὸ τάχος αὐτοῦ ἐγγισάτω, καὶ ἐλθέτω ἡ βουλὴ τοῦ
ἁγίου Ἰσραήλ, ἵνα γνῶμεν. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν
[14] καὶ τὸ καλὸν πονηρόν, οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος καὶ τὸ σκό-
τος φῶς, οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ καὶ τὸ γλυκὺ πικρόν. Κα-
τὰ οὖν τοῦ μόνου ἀμώμου καὶ δικαίου [15] φωτὸς τοῖς ἀνθρώποις C

5. *κακῶς*] Sic Eusebius et Nicephorus et Rufinus. Ex sex Eusebii codicibus, quorum variae lectiones mecum communicatae fuerunt, tres vetustissimi sic habent cum duobus aliis non ita antiquis. Editiones S. Justini *κακοῖς*, quod quidem satis arridet Valesio; at mihi eo minus probatur, quod ipse Justinus antea dicebat c. 12. *οὐδὲ μετανοεῖτε πράξαντες κακῶς*. *Maranus.*

6. *ἀλλὰ... λέγουσιν*] Idem c. 108. p. 335. C. et c. 117. p. 345. A. Judaeis exprobrat: hos scilicet per totum terrarum orbem misisse, qui Christum ejusque asseclas in suspicionem adducerent. Tertullianus ad nation. I. c. 14. (Opp. ed. Leopold. P. I.) p. 148.: „Et credidit vulgus Judaeo. Quod enim aliud genus seminarium est infamiae nostrae?“ Adde adv. Marc. III. c. 23. (P. III.) p. 140. et adv. Jud. c. 13. (P. IV.) p. 326.. Commentarii vicem, inquit Thirlbius, optime supplebit egregius plane locus Eusebii in Jesaiae XVIII. 1. sq. p. 424. sq.: *Εὕρομεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντες τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι γράμματα διαχαράξαντες εἰς πάντα διεπέμψαντο τὰ ἔθνη τοῖς ἁπανταχοῦ Ἰουδαίοις διαβάλλοντες τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ὡς αἵρεσιν καινὴν καὶ ἀλλοτρίαν τοῦ θεοῦ, παρήγγελλόν τε δι᾽ ἀποστολῶν μὴ παραδέξασθαι αὐτήν. . . . Οἵ τε ἀπόστολοι αὐτῶν ἐπιστολὰς βιβλίνας κομιζόμενοι... ἁπανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ σωτῆρος*

rum non egistis, sed selectos viros tunc Hierosolymis in universum orbem misistis, impiam Christianorum haeresim prodiisse dicentes eaque spargentes, quae in nos ab iis omnibus, quibus noti non sumus, dicuntur. Itaque non vobis solum iniquitatis causa estis, sed aliis etiam omnibus prorsus hominibus. Ac merito clamat Jesaias: *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus.* Et: *Vae animae ipsorum, propterea quod consilium pravum ceperunt adversus seipsos, dicentes: Vinciamus justum, quia inutilis nobis est. Itaque fructus operum suorum comedunt. Vae iniquo: mala secundum opera ipsius contingent ei.* Et rursus alibi: *Vae qui trahunt peccata sua in funiculo longo et quasi loro jugi vitulae iniquitates, qui dicunt: Celeritas ejus appropinquet, et veniat consilium sancti Israelis, ut cognoscamus. Vae qui dicunt malum bonum et bonum malum, qui ponunt lucem tenebras et tenebras lucem, qui ponunt amarum dulce et dulce amarum!* Itaque id vobis studio habuistis, ut in solam illam inculpatam et justam lucem, quae hominibus a Deo missa fuerat,

ἡμῶν ἐνδιαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους.

7. *ἐκλεξάμενοι*] Vetustissimorum Eusebii Colbertinorum Codd. alter *ἐπιλεξάμενοι*. Legitur (vulgo) apud Eusebium *ἐκλεξάμενοι τότε ἀπὸ Ἱερουσαλήμ*. Ibidem nonnulli codices recentiores *εἰς ἅπασαν*. *Maranus.*

8. *ἄθεον*] Tres Eusebii Codd. vetustissimi *ἀθέων* referente Marano. Sed recepta lectio etiam firmatur gemello loco c. 108. (vid. not. 4.). Mox Euseb. *πεφάνθαι*.

9. *καταλ. τε*] Ex Eusebio addidimus particulam, quae tamen deerat in vetustissimorum Colbertinorum altero. *Maranus.* Coll. not. 16..

10. *ἡμᾶς πάντες*] Eusebius *ἡμᾶς ἅπαντες*. Habent tamen nonnulli codices recentiores ut Justinus. *Maranus.*

11. *Δι᾽ . . . ἔθνεσι*] Jesai. LII. 5..

12. *Οὐαὶ . . . αὐτῷ*] Jesai. III. 9.—11..

13. *Οὐαὶ . . . πικρόν*] Jesai. V. 18.—20..

14. *καὶ τ. κ. πονηρ.*] Haec verba in Codd. mstis desiderantur; sed jam Stephan. reposuit (coll. c. 133. p. 363. B): videntnr a librariis omissa esse. Mox respiciuntur: *πικρὰ κ. σκοτεινὰ κ. ἄδικα.*

15. *φωτὸς . . . θεοῦ*] Langus: *lucem.* Perionius: *in eum qui unus scelere culpaque vacat.* Justinus utramque vocis significationem respexit. *Thirlbius.* Coll. ev. Joann. I. 9., VIII. 12., XII. 46. al..

πεμφθέντος παρὰ τοῦ θεοῦ [16] τὰ πικρὰ καὶ σκοτεινὰ καὶ ἄδικα
καταλεχθῆναι ἐν πάσῃ τῇ γῇ ἐσπουδάσατε. Δύσχρηστος γὰρ ὑμῖν
ἔδοξεν εἶναι βοῶν παρ' ὑμῖν· [17] Γέγραπται· Ὁ οἶκός μου οἶκος
προσευχῆς ἐστίν, ὑμεῖς δὲ πεποιήκατε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν.
Καὶ τὰς τραπέζας τῶν ἐν τῷ ναῷ κολλυβιστῶν κατέστρεψε καὶ
ἐβόα· [18] Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὑποκριταί, ὅτι D
ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ πήγανον, τὴν δὲ ἀγάπην τοῦ
θεοῦ καὶ τὴν κρίσιν οὐ κατανοεῖτε· [19] τάφοι κεκονιαμένοι, ἔξωθεν φαινόμενοι ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμοντες ὀστέων νεκρῶν. Καὶ
τοῖς γραμματεῦσιν· [20] Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς, ὅτι τὰς κλεῖς ἔχετε,
καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχεσθε καὶ τοὺς εἰσερχομένους κωλύετε· [21] ὁδηγοὶ τυφλοί.

18. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνέγνως, ὦ Τρύφων, ὡς αὐτὸς [1] ὁμολογήσας
ἔφης, τὰ ὑπ' ἐκείνου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν διδαχθέντα, οὐκ E
ἄτοπον νομίζω πεποιηκέναι καὶ βραχέα τῶν ἐκείνου λόγια πρὸς
τοῖς προφητικοῖς ἐπιμνησθείς. [2] Λούσασθε οὖν καὶ νῦν καθαροὶ
γένεσθε καὶ ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς
δὲ λούσασθαι ὑμῖν τοῦτο τὸ λουτρὸν κελεύει ὁ θεὸς καὶ [3] περιτέμνεσθαι τὴν ἀληθινὴν περιτομήν. Ἡμεῖς γὰρ καὶ ταύτην ἂν τὴν
περιτομὴν τὴν κατὰ σάρκα καὶ τὰ σάββατα καὶ τὰς ἑορτὰς πάσας ἁπλῶς ἐφυλάσσομεν, εἰ μὴ ἔγνωμεν, δι' ἣν αἰτίαν καὶ ὑμῖν
προσετάγη, τουτέστι διὰ τὰς ἀνομίας ὑμῶν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν.
Εἰ γὰρ ὑπομένομεν πάντα τὰ ἐξ ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων 236
φαύλων ἐνεργούμενα εἰς ἡμᾶς φέρειν, [4] ὡς καὶ μέχρι τῶν ἀῤῥήτων, θανάτου καὶ τιμωριῶν εὐχόμενοι ἐλεηθῆναι καὶ τοὺς τὰ

16. τὰ πικρὰ καὶ σκοτεινὰ] Liquet hîc memorari horrenda illa crimina, quae Christianis affingi solebant, nempe Thyesteas coenas et promiscuos concubitus. Hinc paulo ante dicebat: *καταλέγοντές τε ταῦτα, ἅπερ καθ' ἡμῶν οἱ ἀγνοοῦντες ἡμᾶς πάντες λέγουσιν.* *Maranus*. Vid. c. 10. not. 1..

17. *Γέγραπται . . . λῃστῶν*] Ev. Luc. XIX. 46. coll. Matth. XXI. 13..

18. *Οὐαὶ . . . κατανοεῖτε*] Ev. Matth. XXIII. 23. et Luc. XI. 42..

19. *τάφοι . . . νεκρῶν*] Ev. Matth. XXIII. 27..

20. *Οὐαὶ . . . κωλύετε*] Ev. Luc. XI. 52. coll. Matth. XXIII. 14.. In utroque Cod. msto ad marginem legitur quemadmodum apud Lucam l. c.: *οὐκ εἰσέλθετε καὶ τοὺς ἐρχομένους ἐκωλύσατε.*

21. *ὁδηγοὶ τυφλοί*] Ev. Matth. XXIII. 16. 24..

acerba et tenebricosa et injusta in toto terrarum orbe jactarentur crimina. Importuna enim vobis esse visa est, quum apud vos clamaret: *Scriptum est: Domus mea domus precationis est, vos autem fecistis eam speluncam latronum.* Quinetiam mensas in templo nummulariorum evertit et exclamavit: *Vae vobis, Scribae et Pharisei, simulatores, quia decimatis mentam et rutam, dilectionem autem Dei et judicium non consideratis: sepulcra dealbata, quae extrinsecus apparent speciosa, intus autem plena sunt ossibus cadaverum.* Et ad Scribas: *Vae vobis, Scribae, quia claves habetis, et ipsi non ingredimini et ingredi volentes prohibetis: duces caeci.*

18. Quoniam enim legisti, Trypho, ut ipse confessus es, quae noster ille Salvator docuit, non absurde mihi fecisse videor, ut brevia quaedam illius oracula propheticis adjungerem. Lavamini igitur ac nunc mundi estote et auferte nequitias ab animis vestris, quemadmodum jubet Deus, ut hoc lavemini lavacro et vera circumcisione circumcidamini. Nos enim hanc quoque carnis circumcisionem et sabbata et ferias omnes omnino observaremus, nisi cognitum nobis esset, quam ob causam haec vobis ipsis indicta sint, id est, propter iniquitates vestras et cordis duritiem. Nam si constanter omnia perferimus, quaecumque in nos homines et daemones mali moliuntur, utpote etiam inter nefandas res, mortem ac supplicia precantes, ut vel ii, qui nos ita pertractant, misericordiam consequantur, nec cui-

1. *ὁμολογήσας ἔφης*] Thirlb. mallet *ὁμολόγησας, ἔφην.*

2. *Λούσασθε ... ὑμῶν*] Coll. Jesai. I. 16..

3. *περιτέμνεσθαι*] Conjecit Thirlb. *περιτέμνεσθε*, quod jam Maran. improbavit.

4. *ὡς .... τιμωριῶν*] Sylburg. subaudiendum censet *προχωρεῖν, προιέναι* vel simile quid. Tum licet exspectaveris *εὐχομένους* et *βουλομένους*, tamen non opus est accusativo; vid. Apol. I. c. 11. not. 2.. Sed *ὡς* cum partic. haud insolenter est dictum: *quippe (tales,) qui precemur*, sive *precaturi* (vern. *mit dem Vorsatz zu bitten* = *βουλόμενοι εὔχεσθαι*). Explicantur illis verbis vel amplificantur ea quae antecedunt. — Praeter necessitatem Thirlb. deleto *καὶ* legendum conjicit: *μέχρι τῶν ἀῤῥήτων θανάτου τιμωριῶν* aut *μέχρι τῶν ἐσχάτων τιμωριῶν* (c. 46. p. 265. D), ut istud *θανάτου* pro interpretamento habeatur.

τοιαῦτα διατιθέντας ἡμᾶς, καὶ μηδὲ μικρὸν ἀμείβεσθαι μηδένα βουλόμενοι, ὡς ὁ καινὸς νομοθέτης ἐκέλευσεν ἡμῖν, πῶς οὐχὶ καὶ τὰ [5] μηδὲ βλάπτοντα ἡμᾶς, περιτομὴν δὲ σαρκικὴν λέγω καὶ σάββατα καὶ τὰς ἑορτάς, ἐφυλάσσομεν, ὦ Τρύφων;

19. [1] Τοῦτό ἐστιν ὃ ἀπορεῖν ἄξιόν ἐστιν, ὅτι τοιαῦτα ὑπομένοντες οὐχὶ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, περὶ ὧν νῦν ζητοῦμεν, φυλάσσετε. B

Οὐ γὰρ πᾶσιν ἀναγκαῖα αὕτη ἡ περιτομή, ἀλλ' ὑμῖν μόνοις, ἵνα, [2] ὡς προέφην, ταῦτα πάθητε, ἃ νῦν ἐν δίκῃ πάσχετε. Οὐδὲ γὰρ τὸ βάπτισμα ἐκεῖνο τὸ ἀνωφελὲς τὸ τῶν λάκκων προσλαμβάνομεν· οὐδὲν γὰρ πρὸς τὸ βάπτισμα τοῦτο τὸ τῆς ζωῆς ἐστί. Διὸ καὶ κέκραγεν ὁ θεός, ὅτι [3] ἐγκατελίπετε αὐτόν, πηγὴν ζῶσαν, C καὶ ὠρύξατε ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται συνέχειν ὕδωρ. Καὶ ὑμεῖς μέν, οἱ τὴν σάρκα περιτετμημένοι, χρῄζετε τῆς ἡμετέρας περιτομῆς, ἡμεῖς δέ, ταύτην ἔχοντες, οὐδὲν ἐκείνης δεόμεθα. [4] Εἰ γὰρ ἦν ἀναγκαία, ὡς δοκεῖτε, οὐκ ἂν ἀκρόβυστον ὁ θεὸς ἔπλασε τὸν Ἀδάμ, οὐδὲ [5] ἐπέβλεψεν ἐπὶ τοῖς δώροις τοῦ ἐν ἀκροβυστίᾳ σαρκὸς προσενέγκαντος θυσίας Ἄβελ, οὐδ' ἂν [6] εὐηρέστησεν ἐν ἀκροβυστίᾳ Ἐνώχ, καὶ οὐχ εὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός. [7] Λὼτ ἀπερίτμητος ἐκ Σοδόμων D ἐσώθη [8] αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἀγγέλων αὐτὸν καὶ τοῦ κυρίου προπεμψάντων. Νῶε ἀρχὴ [9] γένους· ἀλλ' οὖν ἅμα τοῖς τέκνοις ἀπε-

5. μηδὲ] Thirlb. mavult μηδὲν (jam Lang. vertit *nihil*), quod Maran. probat. Sed μηδέ, ut Londinensis ille editor bene vidit, maximis istis cruciatibus rectissime opponitur.

1. Τοῦτό ... φυλάσσετε] Haec, inquit Maran., profecto non Justinus disserit, sed Trypho, cujus similem sententiam jam vidimus c. 10. p. 227. C. Restituenda ergo haec verba Tryphoni et pro vulg. φυλάσσομεν legendum φυλάσσετε. — Idem jam Thirlb. scite observavit, nisi quod insuper velit ἐφυλάσσομεν; Καὶ ὁ Τρύφων· Τοῦτό etc. pro ἐφυλάσσομεν, ὦ Τρύφων;

2. ὡς προέφην] Vid. c. 16. p. 234. A.

3. ἐγκατελίπετε ... ὕδωρ] Jerem. II. 13.

4. Εἰ γὰρ ἦν ἀναγκαία etc.] Haec Justini ratiocinatio, ut Jebb. adnotavit, reperitur apud Tertullianum adv. Jud. c. 2. (Opp. ed. Leopold. Tom. IV.) p. 295. et Cyprianum adv. Jud. II. c. 8. (Opp. ed. Fell.) p. 23., quibus Maran. addidit Lactant. Institt. div. IV. c. 18.

5. ἐπέπλεψεν ... Ἄβελ] Coll.

quam ne leviter quidem rependi volentes, sicuti nobis praecepit novus legislator: quomodo non ea etiam, quae nos ne laedunt quidem, carnis dico circumcisionem et sabbata et ferias, Trypho, observaremus?

19. Hoc est in quo dubii merito haereamus, cur, quum haec perferatis, non etiam cetera omnia, de quibus nunc quaerimus, observetis.

Non sane omnibus necessaria est haec circumcisio, sed vobis solis, ut, quemadmodum antea dixi, ea patiamini, quae merito vestro patimini. Neque etiam inutilem illum baptismum cisternarum suscipimus; nihil enim est ad hunc vitae baptismum. Ideo etiam exclamavit Deus, quod *dereliqueritis eum, fontem vivum, et foderitis vobismetipsis cisternas dissipatas, quae non possunt continere aquam.* Ac vos quidem, qui carne circumcisi estis, indigetis nostra circumcisione, nos autem, quum hanc habeamus, nihil ista opus habemus. Nam si esset necessaria, ut existimatis, non finxisset Deus Adamum cum praeputio, nec Abelis dona respexisset, qui in carnis praeputio victimas obtulit, nec ei placuisset in praeputio Henochus, qui non est inventus, propterea quod transtulit eum Deus. Lotus incircumcisus ex Sodomis salvus evasit ipsis illis angelis eum et domino deducentibus. Noachus principium generis; sed tamen una cum filiis incircumcisus in arcam ingressus est.

Genes. IV. 4..

6. *εὐηρέστησεν ... θεός*] Genes. V. 24..

7. *Λὼτ ἀπερίτμητος* etc.] Marano adnotante Justini vestigia manifeste premunt Irenaeus adv. haeres. IV. c. 16. §. 2. p. 246. ed. Massuet. et Tertullianus l. c..

8. *αὐτῶν ... αὐτὸν*] Anonymus scriptor in Miscell. observatt. in auctores veteres et recentiores Vol. I. Tom. 3. p. 371. scribi vult *αὐτῶν ἐκεῖνον τῶν ἀγγέλων, αὐτοῦ καὶ τοῦ κυρίου προπεμψάντων.* Si quid mutandum, rectius haud dubie ita emendaveris: *αὐτὸν ἐκείνων τῶν ἀγγ., αὐτοῦ καὶ* etc..

9. *γένους· ἀλλ' οὖν*] Fortasse *γένους ἄλλου, ἅμα* etc.: *Noachus, principium alterius s. novi generis, una cum filiis* etc.. Hoc video jam ante me conjecisse scriptorem anonymum l. c. p. 372.. Cf. c. 138. p. 367. D: *Ὁ γὰρ Χριστὸς ... καὶ ἀρχὴ πάλιν ἄλλου γένους γέγονεν. ... ὃν τρόπον καὶ Νῶε ἐν ξύλῳ διεσώθη ἐποχούμενος τοῖς ὕδασι μετὰ τῶν ἰδίων.* Non tamen mutamus, quum etiam vulgaris lectio (quippe difficilior) bene

ρίτμητος εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσῆλθεν. Ἀπερίτμητος ἦν ὁ ἱερεὺς τοῦ
ὑψίστου Μελχισεδέκ, ᾧ καὶ δεκάτας προσφορὰς ἔδωκεν Ἀβραὰμ
ὁ πρῶτος τὴν κατὰ σάρκα περιτομὴν λαβών, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν·
οὗ κατὰ τὴν τάξιν τὸν αἰώνιον ἱερέα ὁ θεὸς καταστήσειν διὰ τοῦ E
[10] Δαβὶδ μεμήνυκεν. Ὑμῖν οὖν μόνοις ἀναγκαία ἦν ἡ περιτομὴ αὕτη,
ἵνα ὁ λαὸς οὐ λαὸς ᾖ καὶ τὸ ἔθνος οὐκ ἔθνος, ὥς καὶ [11] Ὠσηέ, εἷς
τῶν δώδεκα προφητῶν, φησί. Καὶ γὰρ μὴ σαββατίσαντες οἱ προω-
νομασμένοι πάντες δίκαιοι τῷ θεῷ εὐηρέστησαν καὶ μετ' αὐτοὺς Ἀ-
βραὰμ καὶ οἱ τούτου υἱοὶ ἅπαντες μέχρι Μωσέως, ἐφ' οὗ [12] ἄδικος καὶ 237
ἀχάριστος εἰς τὸν θεὸν ὁ λαὸς ὑμῶν ἐφάνη ἐν τῇ ἐρήμῳ μοσχοποιή-
σας. Ὅθεν ὁ θεὸς ἁρμοσάμενος πρὸς τὸν λαὸν ἐκεῖνον καὶ θυσίας
φέρειν ὡς πρὸς ὄνομα αὐτοῦ ἐνετείλατο, ἵνα μὴ εἰδωλολατρῆτε· ὅ-
περ οὐδὲ ἐφυλάξατε, ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν ἐθύετε [13] τοῖς δαιμο-
νίοις. Καὶ σαββατίζειν οὖν ὑμῖν προστέταχεν, ἵνα μνήμην λαμβά-
νητε τοῦ θεοῦ· καὶ γὰρ [14] ὁ λόγος αὐτοῦ τοῦτο σημαίνει λέγων·
[15] Τοῦ γινώσκειν ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ὁ λυτρωσάμενος ὑμᾶς.

20. Καὶ γὰρ βρωμάτων τινῶν ἀπέχεσθαι προσέταξεν ὑμῖν, B
[1] ἵνα καὶ ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχητε τὸν θεόν,

se habeat; etenim ἀλλ' οὖν est Latin. *at*, *verumtamen*, vern. *aber doch*. Cf. Plat. Protag. p. 327. C. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. III. p. 121.), de republ. VI. p. 509. D (Vol. VII. p. 121.) al..

10. Δαβὶδ] Psalm. CX. 4..

11. Ὠσηέ] Hos. I. 9..

12. ἄδικος ... εἰδωλολ.] Constitt. apost. I. c. 6.: Ἔστω δέ σοι πρὸ ὀφθαλμῶν γινώσκειν, τί νόμος φυσικὸς καὶ τί τὰ τῆς δευτερώσεως, τά τε ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῖς μοσχοποιήσασι δοθέντα ἐπείσακτα etc.. Irenaeus adv. haeres. IV. c. 14. §. 2. p. 244.: „His qui inquieti erant in eremo dans aptissimam legem." C. 15. §. 1. p. 244.: „At ubi conversi sunt in vituli factionem et reversi sunt animis suis in Aegyptum, servi pro liberis concupiscentes esse, aptam concupiscentiae suae acceperunt reliquam servitutem." Chrysostomus adv. Jud. II. p. 462.: Ἐπειδὴ δὲ εἶδεν μαιμονέμους, ἀγχομένους, ἐπιθυμοῦντας θυσιῶν ... ἐπέτρεψε τὰς θυσίας etc.. Similiter alii (v. c. Hieronym. in Jesai. I. 12.). *Thirlbius.*

13. τ. δαιμονίοις] H. e. Molocho, cui Israelitae filios suos sacrificabant Scriptura saepe testante.

14. ὁ λόγος αὐτοῦ τ. σημαίνει λέγων] Haec fere idem exprimunt, quod paulo ante κέκραγεν ὁ θεὸς et ὁ θεὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ μεμήνυκεν ac similes dictiones hoc in dialogo persaepe obviae, v. c. ὁ λόγος (τοῦ θεοῦ) φησίν, ἔφη, λέγει, εἶπε, καλεῖ etc.: c. 93. p. 321. C, c. 58. p. 280. D, c. 60. p. 283. D. E, c. 62. p. 285. A, c. 77. p. 303. A. al..

Incircumcisus erat sacerdos Altissimi Melchisedecus, cui et decimas obtulit Abrahamus, is qui primus carnis circumcisionem accepit, eique benedixit ille, cujus secundum ordinem Deus aeternum sacerdotem se instituturum esse Davidis ore declaravit. Vobis igitur solis necessaria fuit haec circumcisio, ut populus non esset populus ac gens non gens, quemadmodum etiam Hoseas, unus duodecim prophetarum, ait. Etenim justi omnes, quos modo recensui, quamvis sabbata non observarent, Deo placuere ac post eos Abrahamus ejusque posteri omnes usque ad Mosen, sub quo injustus populus vester et ingratus in Deum repertus est conflato in solitudine vitulo. Unde accommodans se ad hunc populum Deus praecepit hostias offerri tamquam nomini suo, ne simulacra coleretis: quod ipsum tamen non servastis, sed liberos vestros immolastis daemoniis. Jussit sabbatum quoque observari, ut memoriam Dei teneretis; nam etiam effatum ejus hoc declarat dicens: *Ut cognoscatis me esse Deum redemtorem vestrum.*

20. Similiter mandavit, ut a cibis quibusdam abstineretis, ut etiam inter edendum et bibendum ante oculos haberetis

Haud raro addita est praepositio *διὰ* cum prophetae vel sacri scriptoris nomine in casu genitivo, v. c. *διὰ Δαβίδ*, *διὰ Ζαχαρίου* etc.: c. 28. p. 246. B, c. 49. p. 268. B, c. 52. p. 272. B. al.. Enimvero tum certe in Dialogo *λόγος τ. θεοῦ* non significat Logon divinum (sic Thirlbius: vid. ejus conjecturam supra c. 15. not. 5.), qui (coll. Apol. I. c. 33. p. 75. D, c. 36. p. 76. D, II. c. 10. p. 49. A) viros sacros inspiraverit (nec obstant verba c. 128. p. 258. B: *καὶ λόγον καλοῦσιν, ἐπειδὴ καὶ τὰς παρὰ τοῦ πατρὸς ὁμιλίας φέρει τοῖς ἀνθρώποις* — haec videlicet non ad inspirationem sensu strictiori dictam, verum ad theophanias referenda sunt), nec Scripturam divinam (ita fere semper reddit Maranus), sed effatum s. oraculum (Langus: *verbum)* Dei, quod per prophetas edidit. Nam *διὰ* illis locis est *prophetae ope* s. *interveniente propheta*, vern. *durch Vermittelung des* —. Hinc *οἱ λόγοι* (*τοῦ θεοῦ*) *κηρύσσουσι, ἀξιοῦσι* etc.: c. 63. p. 287. C, c. 15. p. 233. E al.. Quae semel hîc monuisse sufficiat.

15. *Τοῦ . . . ὑμᾶς*] Ezech. XX. 12. 20..

1. *ἵνα καὶ ἐν τῷ ἐσθίειν* etc.] Idem docent Clemens Alex. Paedag. II. c. 1. §. 14—17. (Opp. ed. Klotz. Tom. I.) p. 193. sqq., Tertullianus adv. Marc. II. c. 18. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 96., Novatianus de cib. Jud. c. 4., Constitt. apost. VI. c. 20.. *Maranus.*

εὐκατάφοροι ὄντες καὶ εὐχερεῖς πρὸς τὸ ἀφίστασθαι τῆς γνώ-
σεως αὐτοῦ, ὡς καὶ Μωσῆς φησίν· [2]Ἔφαγε καὶ ἔπιεν ὁ λαὸς
καὶ ἀνέστη τοῦ παίζειν. Καὶ πάλιν· [3]Ἔφαγεν Ἰακὼβ καὶ ἐνε-
πλήσθη [4] καὶ ἐλιπάνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος· ἐλιπάν-
θη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη, καὶ ἐγκατέλιπε θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐ-
τόν. Τῷ γὰρ Νῶε ὅτι συγκεχώρητο ὑπὸ τοῦ θεοῦ, δικαίῳ ὄντι, C
πᾶν ἔμψυχον ἐσθίειν πλὴν κρέας ἐν αἵματι, [5] ὅπερ ἐστὶ νεκριμαῖον,
διὰ Μωσέως ἀνιστορήθη ὑμῖν ἐν τῇ βίβλῳ τῆς [6] γενέσεως. Καὶ
[7] βουλομένου αὐτοῦ εἰπεῖν· [8] ὡς λάχανα χόρτου, προεῖπον ἐγώ·
Τό· ὡς λάχανα χόρτου, [9] τοῦ μὴ ἀκούσεσθε, ὡς εἴρηται ὑπὸ τοῦ
θεοῦ, ὅτι ὡς τὰ λάχανα εἰς τροφὴν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπεποιήκει ὁ
θεός, οὕτως καὶ τὰ ζῶα εἰς κρεωφαγίαν [10] ἐδεδώκει; Ἀλλ' ἐπεί
τινα τῶν χόρτων οὐκ ἐσθίομεν, οὕτω καὶ διαστολὴν ἔκτοτε τῷ D
Νῶε διεστάλθαι φατέ. Οὐχ ὡς ἐξηγεῖσθε, πιστευτέον. Πρῶτον
μὲν γὰρ ὅτι πᾶν λάχανον χόρτος ἐστὶ καὶ [11] βιβρώσκεσθαι, δυνά-
μενος λέγειν καὶ κρατύνειν, οὐκ ἐν τούτῳ ἀσχοληθήσομαι. Ἀλλὰ
εἰ καὶ τὰ λάχανα τοῦ χόρτου διακρίνομεν, μὴ πάντα ἐσθίοντες,

2. Ἔφαγε . . . παίζειν] Exod. XXXII. 6..

3. Ἔφαγεν ... αὐτόν] Deuteron. XXXII. 15..

4. καὶ ἐλιπάνθη] Desunt haec apud Septuaginta et Justini negligentiae imputantur ab erudito Londinensi editore; sed tamen hunc locum S. Joannes Chrysostomus eodem prorsus modo refert Homil. in Jud. I. c. 2. p. 589.. Ex his autem testimoniis alterum ex libro Exodi petitum ad ea spectat, quae ante leges Mosaicas, alterum ex Deuteronomio ad ea, quae post has leges contigere. Atque id quidem videtur Justinus hac mente fecisse, ut probaret legem non solum Judaeis ob nequitiam et cor durissimum impositam fuisse, sed etiam illos minime hac lege sanatos fuisse. *Maranus.*

5. ὅπερ ἐστὶ νεκριμαῖον] Sic recte edidit Sylburg. ex conjectura H. Stephani (in edit. epist. ad Diogn. p. 59.). Vulgo enim mendose ὅπ. ἐστὶν ἐκριμαῖον, quod Jebb. perverse vult retineri (*ejectitium*). Langus censuerat emendandum ἐκκρεμαῖον, quasi dicas *pensile* seu *suspensum.*

6. γενέσεως] Genes. IX. 4..

7. βουλομένου αὐτοῦ εἰπεῖν etc.] Non soli Judaei illud Scripturae objiciebant (*ut olera herbae*), sed ipsi etiam haeretici, qui carnium usum vetabant, hoc Scripturae testimonio errorem tuebantur, ut videre est apud Basilium epist. 236. c. 4.. Sed merito demonstrat Justinus hunc locum favere Christianis, et quemadmodum nonnullis oleribus abstinemus, non quod impurae sint, sed quod noceant, ita licentiam Noe concessam animalium

Deum, quippe quum faciles sitis et proclives ad abjiciendam ejus cognitionem, quemadmodum et Moses ait: *Edit et bibit populus et surrexit ad ludendum.* Et rursus: *Edit Jacobus et saturatus est et impinguatus, recalcitravit dilectus: impinguatus est, incrassatus, dilatatus, et dereliquit Deum factorem suum.* Noacho enim, homini justo, concessum esse a Deo, ut animatum omne praeter carnes in sanguine, hoc est suffocatum, ederet, narravit vobis Moses in libro Genesis. Parante illo haec objicere: *ut olera herbae*, occupavi ego: Illud: *ut olera herbae*, cur non eo sensu accipietis, quo dictum est a Deo, scilicet Deum, quemadmodum herbas homini ad victum paraverat, ita animalia dedisse, ut carnem ederet? Sed quia quaedam olera non edimus, propterea discrimen jam tum Noacho praescriptum esse dicitis. Nequaquam ut exponitis, ita credendum. Primum enim olus omne herbam esse et manducari quum dicere et confirmare possim, in hoc non immorabor. Sed etsi olera herbae discernimus, non omnia edentes, non

edendorum non aliis quam naturae et rationis finibus contineri. Ita porro solemne fuit Christianis victus sui rationem hoc Scripturae testimonio defendere, ut eos Julianus exagitet apud Cyrillum Alex. IX. (Opp. ed. Aubert. Tom. VI.) p. 319., quod puros se, ut Judaei, non praebeant, sed omnia, ut *olera herbae*, edenda pronuntient. Idem imperator in sexta oratione ridet illud hominum genus, quod promiscue omnia comedit *tamquam olera herbarum.* Tum addit: *Γνωρίζεις, οἶμαι, τῶν Γαλιλαίων τὰ ῥήματα. Maranus.*

8. ὡς λάχ. χόρτον] Genes. IX. 3..

9. τοῦ μὴ ἀκούσεσθε] Illud τοῦ expungendum censet Stephan. (ad edit. calcem) et Sylburg. expunxit. Perion. legit οὐ μὴ ἀκούετε eique Thirlb. videtur assentire. At recte vero Maran. vulgarem retinet lectionem Codd. mstis probatam. Nam τοῦ hîc idem est atque τίνος omisso χάριν vel ἕνεκα; exemplum habes Apol. II. c. 2. p. 43. A (not. 18.), coll. Cohort. ad Gr. c. 28. p. 27. A. et c. 34. p. 32. B. Vid. praeterea c. 21. not. 2..

10. ἐδεδώκει . . . πιστευτέον] Ante Marani tempora male sic distinguebatur: ἐδεδώκει· ἀλλ' . . . φατέ, οὐχ (Thirlb. ἐδεδώκει, ἀλλ' ... φατέ· οὐχ) etc.. Hinc Sylburgio φατέ vel tollendum videtur vel in infinitivum φάναι transmutandum. Sed recta interpunctione locus sanatur.

11. βιβρώσκεσθαι] Hoc ut retineamus, subaudiendum ἐπιτήδειον vel simile adjectivum, aut indicative legendum βιβρώσκεται. *Sylburgius.* Thirlb. legit λάχ. χόρτον.

οὐ διὰ τὸ εἶναι αὐτὰ κοινὰ ἢ ἀκάθαρτα οὐκ ἐσθίομεν, ἀλλὰ ἢ
διὰ τὸ πικρὰ ἢ θανάσιμα ἢ [12] ἀκανθώδη· τῶν δὲ γλυκέων πάντων E
καὶ τροφιμωτάτων καὶ καλλίστων, θαλασσίων τε καὶ χερσαίων, ἐ-
φιέμεθα καὶ μετέχομεν. [13] Οὕτω καὶ τῶν ἀκαθάρτων καὶ ἀδίκων
καὶ παρανόμων ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἐκέλευσεν ὁ θεὸς διὰ Μωσέως,
[14] ἐπειδὴ καὶ τὸ μάννα ἐσθίοντες ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ τὰ θαυμάσια
πάντα ὁρῶντες ὑμῖν ὑπὸ τοῦ θεοῦ γινόμενα, μόσχον τὸν χρύσεον
ποιήσαντες προσεκυνεῖτε. Ὥστε δικαίως ἀεὶ βοᾷ· [15] Υἱοὶ ἀσύνε-
τοι, οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς.

21. Καὶ ὅτι διὰ τὰς ἀδικίας ὑμῶν καὶ τῶν πατέρων ὑμῶν 238
εἰς σημεῖον, ὡς προέφην, καὶ τὸ σάββατον ἐντέταλται ὁ θεὸς φυ-
λάσσειν ὑμᾶς καὶ τὰ ἄλλα προστάγματα προσετετάχει, καὶ σημαί-
νει ὅτι διὰ τὰ ἔθνη, ἵνα μὴ βεβηλωθῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρ' αὐ-
τοῖς, διὰ τοῦτο εἴασε τινὰς ἐξ ὑμῶν ὅλως ζῶντας, αὗται αἱ φωναὶ
αὐτοῦ τὴν ἀπόδειξιν ποιήσασθαι δύνανται ὑμῖν. Εἰσὶ δὲ εἰρη-
μέναι διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ οὕτως· [1] Ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν· ἐν τοῖς
προστάγμασί μου πορεύεσθε, καὶ τὰ δικαιώματά μου φυλάσσετε, B
καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν Αἰγύπτου μὴ συναναμίγνυσθε, καὶ τὰ
σάββατά μου ἁγιάζετε, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ
ὑμῶν, [2] τοῦ γινώσκειν ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν. Καὶ παρεπι-
κράνατέ με, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν τοῖς προστάγμασί μου οὐκ
ἐπορεύθησαν, καὶ τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐφύλαξαν, τοῦ ποιεῖν
αὐτά, ἃ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ τὰ
σάββατά μου ἐβεβήλουν. Καὶ εἶπα τοῦ ἐκχέαι τὸν θυμόν μου C
ἐπ' αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ, τοῦ συντελέσαι ὀργήν μου ἐπ' αὐ-
τούς, καὶ οὐκ ἐποίησα, ὅπως τὸ ὄνομά μου τὸ παράπαν μὴ
βεβηλωθῇ ἐνώπιον τῶν [3] ἐθνῶν. Ἐξήγαγον αὐτοὺς κατ' ὀφθαλ-
μοὺς αὐτῶν. Καὶ ἐγὼ ἐξῇρα τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτοὺς ἐν τῇ

12. ἀκανθώδη] Subaudiendum ex praecedentibus verbum εἶναι. *Sylburgius.*

13. Οὕτω καὶ etc.] Sic se habet S. Martyris ratiocinatio interpretibus minus perspecta. Quemadmodum ab oleribus nonnullis abstinemus, non quod lege ulla vetita sint, sed quod noxia, ita lex abstinendi ab animalibus injustis et rapacibus Noae imposita non fuit, sed vobis ob peccata hoc jugum imponi oportebat. Frustra ergo Thirlbius hîc deesse aliquammulta opinatus est. *Maranus.*

14. ἐπειδὴ καὶ τὸ μάννα etc.] Hoc observant etiam Irenaeus, cujus verba c. 19. not. 12. allegavi-

idcirco, quod impura aut immunda sint, non edimus, sed quod aut amara aut lethifera aut spinosa; dulcia autem et ad alendum aptissima quaeque et pulcherrima, sive sint maritima sive terrestria, appetimus et sumimus. Sic etiam ut ab impuris et injustis et rapacibus abstineretis, praecepit vobis Deus per Mosen, quia tum, quum manna ederetis in deserto et miracula omnia vobis a Deo exhibita videretis, vitulum aureum conflastis et adorastis. Quapropter merito clamat indesinenter: *Filii insipientes, non est fides in ipsis.*

21. Quod autem propter vestras ac patrum vestrorum iniquitates in signum, ut jam dixit, etiam sabbatum a vobis Deus jussit observari aliaque praecepta imposuit, et quod significat se propter gentes, ne nomen suum apud eas profanaretur, aliquos omnino ex vobis vivos reliquisse, id vobis ipsa ejus verba demonstrare possunt. Ita autem sunt per Ezechielem expressa: *Ego dominus Deus vester: in praeceptis meis ambulate, et jura mea custodite, et in adinventionibus Aegypti ne commisceamini, et sabbata mea sanctificate, et erunt signum inter me et vos, ut sciatis me esse dominum Deum vestrum. Et exacerbavistis me, et filii vestri in praeceptis meis non ambulaverunt, et jura mea non custodierunt ut ea facerent, quae qui fecerit homo, vivet in eis, verum sabbata mea violaverunt. Et dixi me effusurum furorem meum super eos in deserto, ut complerem iram meam in eos, et non feci, ut nomen meum omnino non violaretur coram gentibus. Eduxi eos in oculis earum. Et ego extuli manum meam super eos in*

mus, et Tertullianus l. c.; idem luculenter exponunt Constitt. apost. l. c.

15. *Υἱοὶ ... αὐτοῖς*] Deuteron. XXXII. 20. coll. Jerem. IV. 22.

1. *Ἐγὼ ... ἀφανίσω*] Ezech. XX. 19.—26.

2. *τοῦ γινώσκειν*] Hic, ut alibi saepe apud LXX, omissum est ἕνεκα. Sic paulo infra τοῦ ποιεῖν αὐτά, τοῦ ἐκχέαι, τοῦ συντελέσαι, τοῦ διασκορπίσαι. — Plat. Gorg. p. 457. E. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. IV. p. 27.): τοῦ καταφανὲς γενέσθαι h. e. *ut res manifesta fiat.* Thucyd. I. 23.: τοῦ μή τινας ζητῆσαί ποτε h. e. *ne quos aliquando requirat.* Vid. supra c. 20. not. 9.

3. *ἐθνῶν. Ἐξήγ.*] Monet Thirlbius legendum ἐθνῶν ὧν ἐξήγαγον: *e quibus eduxi.* Mox vulgo αὐτῶν, καὶ etc.

ἐρήμῳ, τοῦ διασκορπίσαι ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ διασπεῖραι αὐτοὺς
ἐν ταῖς χώραις, ἀνθ' ὧν τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐποίησαν, καὶ τὰ
προστάγματά μου ἀπώσαντο, καὶ τὰ σάββατά μου ἐβεβήλουν, καὶ
ὀπίσω τῶν ἐνθυμημάτων τῶν πατέρων αὐτῶν ἦσαν οἱ ὀφθαλμοὶ D
αὐτῶν. Καὶ ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ καὶ δικαιώ-
ματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς· καὶ μιανῶ αὐτοὺς ἐν τοῖς
[4] δόμασιν αὐτῶν, ἐν τῷ διαπορεύεσθαί με πᾶν διανοῖγον μήτραν,
ὅπως ἀφανίσω.

22. Καὶ ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ ὑμῶν καὶ διὰ τὰς
εἰδωλολατρίας, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ ἐνδεὴς εἶναι τῶν τοιούτων προσ-
φορῶν, ἐνετείλατο ὁμοίως ταῦτα γίνεσθαι, ἀκούσατε, πῶς περὶ E
τούτων λέγει διὰ Ἀμώς, ἑνὸς τῶν δώδεκα, βοῶν· [1] Οὐαὶ οἱ ἐπι-
θυμοῦντες τὴν ἡμέραν τοῦ κυρίου. Ἵνα τί αὕτη ὑμῖν ἡ ἡμέρα
τοῦ κυρίου; Καὶ αὐτή ἐστι σκότος καὶ οὐ φῶς. Ὃν τρόπον ὅταν
ἐκφύγῃ ἄνθρωπος ἐκ προσώπου τοῦ λέοντος, καὶ συναντήσῃ αὐ-
τῷ ἡ ἄρκτος, καὶ εἰσπηδήσῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ ἀπερείσηται
τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τὸν τοῖχον, καὶ δάκῃ αὐτὸν ὁ ὄφις. Οὐχὶ
σκότος ἡ ἡμέρα τοῦ κυρίου καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων
φέγγος [2] αὐτοῖς; Μεμίσηκα, ἀπῶσμαι τὰς ἑορτὰς ὑμῶν, καὶ οὐ
μὴ ὀσφρανθῶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν· διότι ἐὰν ἐνέγκητέ μοι 239
τὰ ὁλοκαυτώματα καὶ τὰς θυσίας ὑμῶν, οὐ προσδέξομαι αὐτὰ
καὶ [3] σωτηρίου ἐπιφανείας ὑμῶν οὐκ ἐπιβλέψομαι. Ἀπόστησον
ἀπ' ἐμοῦ πλῆθος ᾠδῶν σου καὶ ψαλμῶν· ὀργάνων σου οὐκ ἀκού-
σομαι. Καὶ κυλισθήσεται ὡς ὕδωρ κρίμα καὶ ἡ δικαιοσύνη ὡς
χειμάῤῥους ἄβατος. Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἐν
τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραήλ; λέγει κύριος. Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκη-
νὴν τοῦ Μολὸχ καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥαφάν, τοὺς τύ- B
πους, οὓς ἐποιήσατε ἑαυτοῖς. Καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Δα-
μασκοῦ, λέγει κύριος, ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ. Οὐαὶ
οἱ κατασπαταλῶντες Σιὼν καὶ τοῖς πεποιθόσιν ἐπὶ τὸ ὄρος Σαμα-

4. δόμασιν] Uterque Cod. mstus δώμασιν haud dubie librariorum errore. Quare jam Stephan. emendavit. Sed retinuit Perionius (*in aedibus*) propter id, quod sequitur de puero primigenio.

1. Οὐαὶ ... Ἐφραΐμ] Amos. V. 18. — VI. 7.

2. αὐτοῖς] Sic uterque Cod. mstus, sed Stephanus et post eum omnes Marano excepto edidere αὐτῆς (subaudito fortasse ἡμέρας),

deserto, ut dispergerem in nationibus et disseminarem eos in regionibus, eo quod jura mea non fecerant, et praecepta mea repulerant, et sabbata mea violaverant, et post cogitationes patrum suorum erant oculi ipsorum. Et ego dedi eis praecepta non bona, et jura, in quibus non vivent; et polluam eos in muneribus eorum, quum pertransibo omne adaperiens vulvam ut aboleam.

22. Atque ut perspiciatis, propter peccata populi vestri et simulacrorum cultus praecepisse illum similiter, ut dona offerrentur, non autem quod iis indigeret, audite, quid de his dicat per Amosum, unum ex duodecim, clamans: *Vae desiderantibus diem domini. Ad quid haec vobis dies domini? Et ea est tenebrae et non lux. Quomodo quum fugiat homo e conspectu leonis, et obviam ei fiat ursus, et introeat in domum suam et innitatur manibus suis super parietem, et mordeat eum coluber. Nonne tenebrae dies domini et non lux, et caligo non habens splendorem illis? Odi, repuli festivitates vestras, et non olfaciam in conventibus vestris. Quare quum obtuleritis mihi holocausta et sacrificia vestra, non suscipiam ea et salutaris apparitiones vestras non respiciam. Aufer a me multitudinem carminum tuorum et psalmorum; organa tua non audiam. Et volvetur sicut aqua judicium et justitia sicut torrens non vadosus. Num victimas et hostias obtulistis mihi in solitudine, domus Israelis? dicit dominus. Et assumsistis tabernaculum Molochi et sidus Dei vestri Raphani, figuras, quas fecistis vobis. Et transferam vos trans Damascum, dicit dominus, Deus omnipotens nomen ei. Vae iis qui in deliciis versantur in Sione et qui confidunt in monte Samariae. Qui nominati sunt in ducibus, vinde-*

quod legitur in aliquot τῶν ο′ Codd. mstis. Rectius fuisset αὕτη.

3. σωτηρίον] Monet Thirlbius in Bibliis Ald. et Complut. et apud Cyrill. Al. et Theodoret. (quibus adde Cod. Alex. multosque alios apud Holmes.) legi ut apud Martyrem, sed tamen scribendum esse σωτήριον. Hieronym.: *Salutare praesentiae vestrae non respiciam.* Nihil autem in Justiniano contextu mutandum est.

ρείας. [4] Οἱ ὠνομασμένοι ἐπὶ τοῖς ἀρχηγοῖς ἀπετρύγησαν ἀρχὰς ἐθνῶν· εἰσῆλθον ἑαυτοῖς οἶκος Ἰσραήλ. Διάβητε πάντες εἰς Χαλάνην καὶ ἴδετε, καὶ πορεύθητε ἐκεῖθεν εἰς Ἀμὰθ τὴν μεγάλην, C
καὶ κατάβητε ἐκεῖθεν εἰς Γὲθ τῶν ἀλλοφύλων, τὰς κρατίστας ἐκ πασῶν τῶν βασιλειῶν τούτων, εἰ πλείονά ἐστι τὰ ὅρια αὐτῶν τῶν ὁρίων ὑμῶν. Οἱ ἐρχόμενοι εἰς ἡμέραν πονηράν, οἱ ἐγγίζοντες καὶ ἐφαπτόμενοι σαββάτων ψευδῶν, οἱ κοιμώμενοι ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων καὶ κατασπαταλῶντες ἐπὶ ταῖς στρωμναῖς αὐτῶν, οἱ ἐσθίοντες ἄρνας ἐκ ποιμνίων καὶ μοσχάρια ἐκ μέσου βουκολίων γαλαθηνά, οἱ ἐπικροτοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὀργάνων, ὡς ἑστῶ- D
τα ἐλογίσαντο καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα, οἱ πίνοντες ἐν φιάλαις οἶνον καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι, καὶ οὐκ ἔπασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ. Διὰ τοῦτο νῦν αἰχμάλωτοι ἔσονται ἀπ' ἀρχῆς δυναστῶν τῶν ἀποικιζομένων, καὶ μεταστραφήσεται οἴκημα κακούργων, καὶ ἐξαρθήσεται χρεμετισμὸς ἵππων ἐξ Ἐφραΐμ. Καὶ πάλιν διὰ Ἱερεμίου· [5] Συναγάγετε τὰ κρέα ὑμῶν καὶ τὰς θυσίας E
καὶ φάγετε, ὅτι οὔτε περὶ θυσιῶν ἢ σπονδῶν ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν, ᾗ ἡμέρᾳ ἐπελαβόμην τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Καὶ πάλιν διὰ Δαβὶδ [6] ἐν τεσσαρακοστῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ οὕτως ἔφη· [7] Θεὸς θεῶν κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν. Ἐκ Σιὼν ἡ εὐπρέπεια τῆς [8] ὡραιότητος αὐτοῦ. Ὁ θεὸς ἐμφανῶς ἥξει, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται· πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ καταιγὶς σφόδρα. Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν, τοῦ διακρῖναι τὸν λαὸν αὐτοῦ.
[9] Συναγάγετε αὐτῷ τοὺς ὁσίους αὐτοῦ, τοὺς διατιθεμένους τὴν 240

4. Οἱ ὠνομασμένοι . . . ἐθνῶν] Duae hic translationes conflatae sunt; namque apud Septuaginta tantum exstant verba ἀπετρύγησαν ἀρχὰς ἐθνῶν. Censet Maranus fortasse scripsisse Justinum οἱ ὠνομ. ἐπὶ τ. ἀρχ., interpretationem autem LXX virorum ad marginem ab aliquo librario appositam esse, unde in textum obrepserit.

5. Συναγάγετε . . . Αἰγύπτου] Jerem. VII. 21. sq.

6. ἐν τεσσ.] Malit Sylburg. ἐν τῷ τεσσ.

7. Θεὸς . . . σωτήριόν μου] Psalm. L.. Fere nihil a vulgata Bibliorum lectione discrepat, quamquam nulla comprehensio ex aliis libris a Martyre profertur, in qua non multae compareant dissimilitudines. Jam Perionius hoc putat in causa esse, quod psalmorum li-

miarunt primitias gentium: ingressi sunt sibi ipsis domus Israelis. Transite omnes Chalanen et videte, et ite inde Hamathum magnum, et descendite inde Gethum alienigenarum, optima ex omnibus regnis his, si ampliores sunt termini eorum terminis vestris. Qui veniunt in diem malum, qui appropinquant et tangunt sabbata mendacia, qui dormiunt in lectis eburneis et affluunt deliciis in stratis suis, qui edunt agnos de gregibus et lactentes vitulos de medio armentorum, qui applaudunt ad vocem organorum: quasi stantia putaverunt et non quasi fugientia: qui bibunt phialis vinum et primis unguentis unguntur, et nihil patiebantur super contritione Josephi. Quapropter nunc captivi erunt in primo ordine optimatum alio transeuntium, et transmutabitur domicilium maleficorum, et tolletur hinnitus equorum ex Ephraimo. Ac rursus per Jeremiam: *Congregate carnes vestras et victimas et comedite, quia minime de victimis et libationibus praecepi patribus vestris, quo die apprehendi manum eorum, ut educerem eos ex terra Aegypti.* Et rursus per Davidem in quadragesimo nono psalmo sic locutus est: *Deus deorum dominus locutus est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum. Ex Sione species decoris ejus. Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit: ignis in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida. Advocabit coelum sursum et terram, ut judicet populum suum. Congregate ei sanctos ejus, qui disponunt foedus ejus super sacrificia. Et adnuntiabunt coeli justitiam*

ber vulgo non solum legi, sed etiam edisci solebat; itaque librarii facilius errores corrigere poterant, si qui erant. Refragatur Thirlbius, qui istam convenientiam memoriae Justini adscribit. „Psalmi enim, inquit, semper magna pars erant Christianorum sacrorum, ut minime mirum sit, si, qui reliquas scripturas pene omnes memoriter recitare poterant, id quod de multis patrum persuasissimum habeo, psalterium ad verbum memoriae infixum haberent."

8. *ὡραιότητος*] Stephan. *ὁραιότητος* et infra *ὁραιότης* mendose.

9. *Συναγάγετε*] Perperam Stephanus exemplar suum secutus *συναγάγεται* edidit. Jam Sylburg. emendavit.

διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις. Καὶ ἀναγγελοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν
δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὅτι ὁ θεὸς κριτής ἐστιν. Ἄκουσον, λαός μου,
καὶ λαλήσω σοι, Ἰσραήλ, καὶ διαμαρτυροῦμαί σοι· ὁ θεός, ὁ
θεός σου εἰμὶ ἐγώ. Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε· τὰ δὲ
ὁλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. Οὐ δέξομαι ἐκ
τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου [10] χιμάρους,
ὅτι ἐμά ἐστι πάντα τὰ θηρία [11] τοῦ ἀγροῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι
καὶ βόες· ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡραιότης B
ἀγροῦ μετ᾽ ἐμοῦ ἐστίν. Ἐὰν πεινάσω, οὐ μή σοι εἴπω· ἐμὴ γάρ
ἐστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Μὴ φάγωμαι κρέα
ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίωμαι; Θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέ-
σεως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου· καὶ ἐπικάλεσαί με
ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. Τῷ δὲ
ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός· Ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου,
καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου [12] διὰ στόματός σου; Σὺ δὲ C
ἐμίσησας παιδείαν καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω.
Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχοῦ τὴν μερίδα
σου ἐτίθεις. Τὸ στόμα σου ἐπλεόνασε κακίαν, καὶ ἡ γλῶσσά σου
περιέπλεκε δολιότητας. Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελά-
λεις καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρός σου ἐτίθεις σκάνδαλον. Ταῦτα
ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα· ὑπέλαβες ἀνομίαν ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιος.
Ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου. D
Σύνετε δὴ ταῦτα [13] οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ θεοῦ, μήποτε ἁρπάσῃ,
καὶ οὐ μὴ ᾖ ὁ ῥυόμενος. Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός,
ᾗ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου. Οὔτε οὖν θυσίας παρ᾽ ὑμῶν λαμ-
βάνει, οὔτε ὡς ἐνδεὴς τὴν ἀρχὴν ἐνετείλατο ποιεῖν, ἀλλὰ διὰ τὰς
ἁμαρτίας ὑμῶν. Καὶ γὰρ τὸν ναὸν τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπικληθέντα
οὐχ ὡς ἐνδεὴς ὢν ὡμολόγησεν οἶκον αὐτοῦ ἢ αὐλήν, ἀλλ᾽ ὅπως E
[14] κἂν κατὰ τοῦτο προσέχοντες αὐτῷ μὴ εἰδωλολατρῆτε. Καὶ ὅτι
τοῦτό ἐστιν, Ἡσαΐας λέγει· [15] Ποῖον οἶκον ᾠκοδομήσατέ μοι; λέ-
γει κύριος. Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν πο-
δῶν μου.

10. χιμάρους] Codd. msti χειμάῤῥους, nihil ad rem. Stephan. χιμάῤῥους (?) scripsit.

11. τοῦ ἀγροῦ] Codd. msti ad marginem τοῦ δρυμοῦ.

12. διὰ στόματός σου] Codd.

ejus, quia Deus judex est. Audi, popule mi, et loquar tibi, Israel, et testificabor tibi: Deus, Deus tuus sum ego. Non de sacrificiis tuis arguam te: holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tua vitulos neque de gregibus tuis hircos, quia meae sunt omnes bestiae agri, pecora in montibus et boves; novi omnia volatilia coeli, et decus agri mecum est. Si esuriero, non dicam tibi; meus est enim orbis terrae et plenitudo ejus. Num manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua; et invoca me in die tribulationis, et eruam te, et honorificabis me. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras jura mea, et assumis foedus meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam et projecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adultero portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris et adversus filium matris tuae ponebas scandalum. Haec fecisti, et tacui: suspicatus es me iniquitate tibi fore similem. Arguam te et statuam contra faciem tuam peccata tua. Intelligite utique haec qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat, et non sit qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter, quo ostendam illi salutare meum. Itaque sacrificia nec a vobis recipit, neque ut iis indigens primitus fieri praecepit, sed propter peccata vestra. Nam et ipsum templum, quod Hierosolymitanum vocatur, non ut eo indigens domum suam vel aulam appellavit, sed ut saltem ibi in eum intenti simulacra ne coleretis. Hoc ita esse patet ex his Jesaiae verbis: *Qualem domum aedificastis mihi? dicit dominus. Coelum mihi sedes, et terra scabellum pedum meorum.*

msti *διὰ χειλέων σου* ad marginem.

13. *οἱ*] Omisit Maran. contra codices.

14. *κἂν*] Vulgo *καὶ* inepte. Quapropter illud jam a Marano conjectatum (comp. c. 27. p. 244. D: *ἵνα κἂν οὕτως* al.) confidenter in textum recepi.

15. *Ποῖον ... μου*] Jesai. LXVI. 1..

23. Ἐὰν δὲ ταῦτα οὕτως μὴ ὁμολογήσωμεν, συμβήσεται ἡ-
μῖν εἰς ἄτοπα ἐμπίπτειν νοήματα, ὡς τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μὴ ὄν-
τος τοῦ κατὰ τὸν Ἐνὼχ καὶ τοὺς ἄλλους [1] πάντας, οἳ μήτε περι-
τομὴν τὴν κατὰ σάρκα ἔχοντες μήτε σάββατα ἐφύλαξαν μήτε δὲ τὰ
ἄλλα, Μωσέως ἐντειλαμένου ταῦτα ποιεῖν, ἢ τὰ αὐτὰ [2] αὐτὸν δί-
καια μὴ ἀεὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων βεβουλῆσθαι πράσσειν, ἅπερ 241
γελοῖα καὶ ἀνόητα ὁμολογεῖν φαίνεται. Δι᾽ αἰτίαν δὲ τὴν τῶν
ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων τὸν αὐτὸν ὄντα ἀεὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα
ἐντετάλθαι ὁμολογεῖν, καὶ φιλάνθρωπον καὶ προγνώστην καὶ ἀνεν-
δεῆ καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν ἀποφαίνειν ἐστίν. Ἐπεὶ εἰ μὴ ταῦ-
τα οὕτως ἔχει, ἀποκρίνασθέ μοι, ὦ ἄνδρες, περὶ τῶν ζητουμέ-
νων τούτων ὅ τι φρονεῖτε. Καὶ μηδὲν μηδενὸς ἀποκριναμένου·
Διὰ ταῦτά [3] σοι, [4] ὦ Τρύφων, καὶ τοῖς βουλομένοις προσηλύ- B
τοις γενέσθαι κηρύξω ἐγὼ θεῖον λόγον, ὃν παρ᾽ ἐκείνου ἤκουσα
[5] τοῦ ἀνδρός. Ὁρᾶτε ὅτι [6] τὰ στοιχεῖα οὐκ ἀργεῖ οὐδὲ σαββατί-
ζει. Μείνατε [7] ὡς γεγένησθε. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ οὐκ ἦν
χρεία περιτομῆς οὐδὲ πρὸ Μωσέως σαββατισμοῦ καὶ ἑορτῶν καὶ
προσφορῶν, οὐδὲ νῦν, μετὰ τὸν κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ
[8] δίχα ἁμαρτίας [9] διὰ τῆς ἀπὸ γένους τοῦ Ἀβραὰμ παρθένου γεν-

1. πάντας] Non dubito fore plerosque, qui legendum putent πατριάρχας vel πατέρας. Nos nihil mutamus. *Thirlbius.*

2. αὐτὸν] Sic pro vulg. αὐτῶν scribendum esse jam Sylburg. intellexit, cui adstipulantur editores. Illud enim, ut Maran. dicit, postulat sententiae series, tum quod c. 30. p. 247. A. Justinus iterum ait Judaeos materiam dare accusandi Dei, quasi non eamdem semper justitiam homines docuerit.

3. σοι] Hoc pro τοι, quod est in Codd. mstis, reponendum jam Stephan. (ad edit. calcem) admonuit; textui inseruerunt Sylburg. et (qui eum semper sequitur) Morell.. Literae σ et τ saepe confunduntur, cujus rei exemplum iterum habes paulo infra: c. 24. not. 1..

4. ὦ Τρύφων] Conjicit Thirlbius addendum esse ἔφην, quod quidem minime necessarium. Saepe enim in toto Dialogo hoc verbum omittitur, cum novus ordo loquendi incipitur. P r o s e l y t i hic intelligendi qui ad christianam religionem accedunt. Vid. infra c. 28.. *Maranus.*

5. τοῦ ἀνδρός] Intellige senem illum, qui Justinum ad rem christianam adduxit (c. 3. — 8. p. 220. — 225.).

6. τὰ στοιχεῖα] Vulgo vertunt *elementa (et primordia).* Maran. affert Hilarium in Psalm. XCVI. n. 7.: „Sed requies nulla est, et cursus idem est, et ut sex diebus, ita et sabbato omnium elementorum officia

23. Quodsi haec sic non fuerimus professi, eveniet nobis, ut in absurdas incidamus cogitationes, quasi non idem Deus fuerit temporibus Henochi et ceterorum omnium, qui nec circumcisionem carnis habuere nec sabbata et alia ejusmodi observarunt, quippe quum a Mose haec instituta fuerint, vel non eamdem justitiam ab omni semper hominum genere observari voluerit, quae profecto profiteri ridiculum et stultum esse liquet. Sed eum, qui semper idem est, haec et alia ejusmodi propter homines peccatores profiteri praescripsisse, et perhumanum illum et praescium et nullius rei egenum et justum et bonum pronuntiare est. Quodsi haec ita se non habent, respondete mihi, o viri, his de rebus, de quibus quaerimus, quid sentiatis. Nemine respondente: Tibi ergo, Trypho, et iis, qui proselyti esse volunt, divinam praedicabo doctrinam, quam ex illo viro audivi. Videtis sidera nec otiari nec sabbata agere. Manete ut nati estis. Si enim nec ante Abrahamum circumcisione nec ante Mosen sabbato et feriis et muneribus opus erat: neque nunc similiter opus est, postquam secundum voluntatem patris absque peccato per virginem ab Abrahamo oriundam genitus

continentur." Tamen melius videtur reddi *sidera*, quod jam Thirlb. maluit. Cf. Apol. II. c. 5. not. 2. et 3.. Cum eodem V. D. interrogationis signum delevi post σαββατίζει in vulgato textu collocatum. Ceterum Marano jam adnotante idem rationis momentum, cujus ipse Christus auctor est (ev. Joann. V. 17.), infra repetitur c. 29. p. 246. E.

7. ὡς γεγένησθε] Perionius: *ut facti estis*, Langus: *sicut generati estis* (ὡς γεγέννησθε). Vid. c. 8. not. 7..

8. δίχα ἁμαρτίας] Quod Thirlbius pro his verbis legendum proponit διὰ Μαρίας, id ipse fatetur sibi haud satisfacere. Illa enim ad generationis actum referenda sunt: is est δίχα ἁμαρτ.; siquidem in generatione vitiosa quaedam cupiditas cernitur, Jesus Christus natus est ex virgine, ἵνα καταργήσῃ γέννησιν ἐπιθυμίας ἀνόμου (de resurrect. c. 3.) h. e. ista cupiditas (ἁμαρτία) ut tolleretur.

9. διὰ τῆς etc.] In Codd. mstis et editis male omittitur praepositio. Maran. desiderat ἐκ vel ἀπό. Ego διὰ reposui quum propter frequentem hujus praepositionis usum in ista formula apud Martyrem (coll. Apol. I. c. 22. not. 6.), tum propter locum gemellum c. 43. p. 261. C: ... τὸν διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Ἀβραὰμ ... παρθένου γεννηθέντα υἱὸν τοῦ θεοῦ Χριστόν. Adde c. 100. p. 327. A. al..

νηθέντα υἱὸν θεοῦ Ἰησοῦν Χριστόν, ὁμοίως ἐστὶ χρεία. Καὶ γὰρ C
αὐτὸς ὁ Ἀβραὰμ ἐν ἀκροβυστίᾳ ὢν διὰ τὴν πίστιν, ἣν ἐπίστευσε
τῷ θεῷ, ἐδικαιώθη καὶ εὐλογήθη, ὡς [10] ἡ γραφὴ σημαίνει· τὴν
δὲ περιτομὴν εἰς σημεῖον, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοσύνην ἔλαβεν, ὡς
καὶ αἱ γραφαὶ καὶ τὰ πράγματα ἀναγκάζει [11] ἡμᾶς ὁμολογεῖν. Ὥστε
δικαίως εἴρητο περὶ ἐκείνου τοῦ λαοῦ, ὅτι [12] ἐξολοθρευθήσεται
ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ γένους αὐτῆς, ἣ οὐ περιτμηθήσεται τῇ ἡμέ-
ρᾳ τῇ ὀγδόῃ. Καὶ τὸ μὴ δύνασθαι δὲ τὸ θῆλυ γένος τὴν σαρκι- D
κὴν περιτομὴν λαμβάνειν, δείκνυσιν ὅτι εἰς σημεῖον ἡ περιτομὴ
αὕτη δέδοται, ἀλλ' οὐχ [13] ὡς ἔργον δικαιοσύνης· τὰ γὰρ δίκαια καὶ
ἐνάρετα ἅπαντα ὁμοίως καὶ τὰς θηλείας [14] δύνασθαι φυλάσσειν
ὁ θεὸς ἐποίησεν. Ἀλλὰ σχῆμα μὲν τὸ τῆς σαρκὸς ἕτερον καὶ
ἕτερον ὁρῶμεν γεγενημένον ἄῤῥενος καὶ θηλείας, διὰ δὲ τοῦτο
οὐδὲ δίκαιον οὐδὲ ἄδικον οὐδέτερον αὐτῶν ἐπιστάμεθα, ἀλλὰ δι'
εὐσέβειαν καὶ [15] δικαιοσύνην.

24. Καὶ τοῦτο μὲν οὖν δυνατὸν ἦν ἡμῖν ἐπιδεῖξαι, ὦ ἄνδρες, E
ἔλεγον, [1] ὅτι ἡ ἡμέρα ἡ ὀγδόη μυστήριόν τι εἶχε κηρυσσόμενον
διὰ τούτων ὑπὸ τοῦ θεοῦ μᾶλλον τῆς ἑβδόμης. Ἀλλ' ἵνα τανῦν
μὴ ἐπ' ἄλλους ἐκτρέπεσθαι λόγους δοκῶ, σύνετε, βοῶ, ὅτι [2] τὸ
αἷμα τῆς περιτομῆς ἐκείνης κατήργηται, καὶ αἵματι σωτηρίῳ πε-
πιστεύκαμεν· ἄλλη διαθήκη τανῦν, καὶ [3] ἄλλος ἐξῆλθεν ἐκ Σιὼν 242
[4] νόμος. Ἰησοῦς Χριστὸς πάντας τοὺς βουλομένους περιτέμνει,

10. ἡ γραφὴ] Coll. Genes. XV. 6.

11. ἡμᾶς] Legi potest etiam ὑμᾶς. *Sylburgius.*

12. ἐξολ. . . . ὀγδόῃ] Genes. XVII. 14.

13. ὡς ἔργον] Thirlbius quamquam fatetur conjici posse εἰς ἔργον, praesertim quum paulo ante Justinus dixerit τ. δὲ περ. εἰς σημ., ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοσ. ἔλαβεν, tamen nihil mutandum censet. — Simili argumento Cyprianus adv. Jud. I. c. 8. utitur.

14. δύνασθαι] Thirlb. δυναμένας conjicit praeter necessitatem.

15. δικαιοσύνην] Addit uterque Cod. mstus ὥσπερ ἄνωθεν ἐκηρύσσετο, πετρίναις μαχαίραις. Quae verba quum paulo post (c. 24. p. 242. A) suo loco legantur, recte a Sylburgio, Morello et Marano ex aliena sede sublata sunt. Jebb. quoque et Thirlb. verum cognoverunt, non tamen verba ista expunxerunt. Langus eorum loco, ut ejus versio (*justum, aut per idololatriam et injustitiam injustum*) indicat, reposuit haecce: δι' εὐσ. κ. δικ. δίκαιον, ἢ δι' εἰδολολατρίαν καὶ ἀδι-

est filius Dei Jesus Christus. Nam et ipse Abrahamus, quum in praeputio esset, propter fidem, qua credidit Deo, justificatus et benedictus est, ut Scriptura demonstrat; circumcisionem autem in signum, non ad justitiam accepit, ut et Scripturae et res ipsae nos cogunt confiteri. Quocirca jure de populo illo dictum est, *deletum iri animam ex genere suo, quae non circumcidetur die octavo.* Nam quod genus muliebre carnalem circumcisionem accipere non potest, id argumento est in signum circumcisionem istam datam esse, non ut opus justitiae; sic enim Deus mulieres fecit, ut, quae justitiam et virtutem spectant, ea pariter ipsae quoque omnia observare possent. Ac speciem quidem carnis aliam maris, aliam feminae creatam videmus, at neutrum ea causa justum aut injustum esse perspicimus, sed propter pietatem et justitiam.

24. Atque illud quidem vobis poteram demonstrare, o viri, inquiebam, diem octavum potius quam septimum aliquid mysterii habuisse, quod per haec a Deo promulgatum sit. Sed ne nunc in alios sermones digredi videar, intelligite quod clamo: Sanguis circumcisionis illius obsolevit et sanguini salutari credidimus; aliud nunc foedus, alia ex Sione exiit lex. Jesus Christus omnes, qui volunt, circumcidit, ut olim praedicatum

κίαν ἄδικον. Sed jam Sylburgio admonente textus non mutilus est nec eget ista additione. Quod enim, ut Marani verbis utar, ait Justinus utrumque sexum justum esse aut injustum, non ob speciem carnis, sed ob pietatem et justitiam, intellige ob pietatem et justitiam observatam aut violatam.

1. *ὅτι ἡ ἡμέρα ἡ ὀγδόη μυστήριον* etc.] Hoc mysterium explicatur c. 41. p. 260. C. D. — Stephan. *ὅσι* edidit, quod in Cod. Reg. invenerat; idem Jebb. perverse retinuit in textu. Sunt fortasse, qui *ὡς* a Justino existiment scriptum esse. Quod tamen minus probatur. Vid. c. 23. not. 3..

2. *τὸ . . . κατήργηται*] Barnabas c. 9.: *Ἡ γὰρ περιτομή, ἐφ' ᾗ πεποίθασι, κατήργηται.* *Thirlbius.*

3. *ἄλλος . . . νόμος*] Coll. Jesai. II. 3. et Mich. IV. 2..

4. *νόμος. Ἰησοῦς Χρ.*] Quid si legerimus *ἄλλος ἐξῆλθεν ἐκ Σιὼν νόμος, Ἰησοῦς Χριστός, ὃς* etc. ex mente Langi (c. 11. p. 228. B. C, c. 43. p. 261. C. al.)? Sed lectio recepta nescio quid habet concitatius et vehementius, et proinde huic loco aptior esse videatur. *Thirlbius.*

ὥσπερ ἄνωθεν [5] ἐκηρύσσετο, πετρίναις μαχαίραις, [6] ἵνα γένηται
ἔθνος δίκαιον, λαὸς φυλάσσων πίστιν, ἀντιλαμβανόμενος ἀληθείας
καὶ φυλάσσων εἰρήνην. Δεῦτε σὺν ἐμοὶ πάντες [7] οἱ φοβούμενοι
τὸν θεόν, οἱ θέλοντες τὰ ἀγαθὰ Ἱερουσαλὴμ ἰδεῖν. [8] Δεῦτε, πο-
ρευθῶμεν τῷ φωτὶ κυρίου· ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶ-
κον Ἰακώβ. [9] Δεῦτε πάντα τὰ ἔθνη, συναχθῶμεν εἰς Ἱερουσα- B
λὴμ τὴν μηκέτι πολεμουμένην διὰ τὰς ἀνομίας τῶν λαῶν. [10] Ἐμ-
φανὴς γὰρ ἐγενήθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ
ἐπερωτῶσι, βοᾷ διὰ Ἡσαΐου. Εἶπα· Ἰδού εἰμι, [11] ἔθνεσιν, οἳ
οὐκ ἐπεκαλέσαντό μου τὸ ὄνομα. Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὅλην
τὴν ἡμέραν ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, τοῖς πορευομέ-
νοις ὁδῷ οὐ καλῇ, ἀλλὰ ὀπίσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Λαὸς ὁ
παροξύνων με ἐναντίον μου.

25. [1] Σὺν ὑμῖν καὶ κληρονομῆσαι βουλήσονται κἂν ὀλίγον
τόπον οὗτοι οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς καὶ λέγοντες εἶναι τέκνα Ἀβρα- C
άμ, ὡς διὰ τοῦ Ἡσαΐου βοᾷ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὡς ἀπὸ προσώπου
αὐτῶν [2] λέγων τάδε· [3] Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ
τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου καὶ δόξης. Ποῦ δή ἐστιν ὁ ζῆλός σου
καὶ ἡ ἰσχύς; Ποῦ ἐστὶ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου, ὅτι ἠνέσχου
ἡμῶν, κύριε; Σὺ γὰρ ἡμῶν εἶ πατήρ, ὅτι Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω
ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ [4] ἐπέγνω ἡμᾶς. Ἀλλὰ σύ, κύριε πατὴρ
ἡμῶν, ῥῦσαι ἡμᾶς· ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστί. Τί D
ἐπλάνησας ἡμᾶς, κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ἐσκλήρυνας ἡμῶν
τὴν καρδίαν, τοῦ μὴ φοβεῖσθαί σε; Ἐπίστρεψον διὰ τοὺς δούλους
σου, διὰ τὰς φυλὰς τῆς κληρονομίας σου, ἵνα μικρὸν κληρονομή-

5. ἐκηρύσσετο] Jos. V. 2..
6. ἵνα ... εἰρήν.] Jesai. XXVI. 2. sq..
7. οἱ ... ἰδεῖν] Psalm. CXXVII. 4. sq..
8. Δεῦτε ... Ἰακώβ] Jesai. II. 5. sq..
9. Δεῦτε ... λαῶν] Coll. Jerem. III. 17., XV. et XXXIV..
10. Ἐμφανὴς ... μου] Jesai. LXV. 1.—3..
11. ἔθνεσιν] Fortasse non nemini melius videtur cum Septuaginta ἔθνει legere, ut c. 119. p. 347. C. coll. Apol. I. c. 49. p. 84. E. Non mutamus.

1. Σὺν ὑμῖν] Legit Langus σὺν ἡμῖν. — Si quis retinere malit illud σὺν ὑμῖν, referendum erit ad gentes, quas Justinus jam antea compellabat. Atque haec quidem ad gentes apostrophe minus forte videbitur homini cum Judaeis in xysto colloquenti convenire: sed ta-

fuit, cultris lapideis, ut fiat gens justa, populus servans fidem, retinens veritatis et custodiens pacem. Venite mecum omnes, qui timetis Deum, qui bona Hierosolymorum videre cupitis. Venite, accedamus ad lucem domini; liberavit enim populum suum, domum Jacobi. Venite omnes gentes, conveniamus Hierosolyma, quae non amplius expugnantur propter peccata populorum. *Manifestus enim factus sum his, qui me non quaerunt, inventus sum ab his, qui me non interrogant*, clamat per Jesaiam. *Dixi: Adsum, gentibus, quae non invocaverunt nomen meum. Expandi manus meas toto die ad populum incredulum et contradicentem, qui ambulabant in via non bona, sed post peccata sua. Populus est qui exacerbat me in conspectu meo.*

25. Vobiscum vel paululum loci etiam haereditate accipere isti cupient, qui seipsos justificant seque filios Abrahami esse dicunt, quemadmodum per Jesaiam clamat Spiritus sanctus, velut ex persona eorum sic loquens: *Convertere de coelo, et vide de domo sanctuarii tui et gloriae. Ubi est zelus tuus et fortitudo? Ubi est multitudo misericordiae tuae, quia sustinuisti nos, domine? Tu enim es pater noster, quia Abrahamus non cognovit nos, et Israel non cognovit nos. Sed tu, domine pater noster, libera nos; ab initio nomen tuum super nos est. Cur aberrare nos fecisti, domine, de via tua, indurasti corda nostra, ne timeremus te? Convertere propter servos tuos, propter tribus haereditatis tuae, ut paululum haereditate accipiamus de monte*

men eamdem figuram non multo post adhibet Justinus, nempe c. 29.. *Maranus*. Cf. paulo infra c. 26. init.: *τὰ δὲ ἔθνη . . . αὐτοὶ κληρονομήσουσιν* etc.. Illud *κληρονομῆσαι* significat Judaeos optaturos, ut salutem aeternam, quemadmodum gentes in Christo fiduciam collocantes, etiam per gratiam consequantur, non per legem et originem ductam ab Abrahamo. Thirlb. pro *καὶ* (ante *κληρον.*) conjicit *δέ*, quod non adeo necessarium est.

2. *λέγων*] Neutro etiam genere legi potest *λέγον*, relatum ad *τὸ πνεῦμα*. *Sylburgius.*

3. *Ἐπίστρεψον ... σφόδρα*] Jes. LXIII. 15.—LXIV. 12..

4. *ἐπέγνω*] Hoc reponendum esse pro vulg. *ἀπέγνω* jam Thirlb. et Maran. monuerunt. Nam *ἐπ* et *ἀπ* saepe a librariis confunduntur (coll. Cohort. ad Gr. c. 13. not. 10.).

σωμεν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου σου. Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ
ἦρξας ἡμῶν, οὐδὲ ἐπεκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς. Ἐὰν ἀνοί- E
ξῃς τὸν οὐρανόν, τρόμος λήψεται ἀπό σου ὄρη, καὶ τακήσονται, ὡς
ἀπὸ πυρὸς κηρὸς τήκεται· καὶ κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεναντίους,
καὶ φανερὸν ἔσται τὸ ὄνομά σου ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, ἀπὸ προσώ-
που σου ἔθνη ταραχθήσονται. Ὅταν ποιῇς τὰ ἔνδοξα, τρόμος λή-
ψεται ἀπό σου ὄρη. Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν οὐδὲ οἱ ὀφθαλ-
μοὶ ἡμῶν εἶδον θεὸν πλήν σου καὶ τὰ ἔργα σου, ἃ ποιήσεις τοῖς
[5] μετανοοῦσιν ἔλεον. Συναντήσεται τοῖς ποιοῦσι τὸ δίκαιον, καὶ
τῶν ὁδῶν σου μνησθήσονται. Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡ-
μάρτομεν. Διὰ τοῦτο ἐπλανήθημεν καὶ ἐγενόμεθα ἀκάθαρτοι πάν- 243
τες, καὶ ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν, καὶ
ἐξεῤῥύημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· οὕτως ἄνεμος οἴσει
ἡμᾶς. Καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐπικαλούμενος τὸ ὄνομά σου, καὶ [6] οὐ
μνησθεὶς ἀντιλαβέσθαι σου, ὅτι ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου ἀφ'
ἡμῶν καὶ παρέδωκας ἡμᾶς διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. [7] Καὶ νῦν
ἐπίστρεψον, κύριε, ὅτι λαός σου πάντες ἡμεῖς. Ἡ πόλις τοῦ ἁγίου
σου ἐγενήθη ἔρημος, Σιὼν ὡς ἔρημος [8] ἐγενήθη, Ἱερουσαλὴμ εἰς B
κατάραν· ὁ οἶκος, τὸ ἅγιον ἡμῶν, καὶ ἡ δόξα, ἣν εὐλόγησαν
οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη πυρίκαυστος, καὶ πάντα τὰ [9] ἔθη ἔν-
δοξα συνέπεσε. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἀνέσχου, κύριε, καὶ ἐσιώπησας
καὶ ἐταπείνωσας ἡμᾶς σφόδρα.

Καὶ ὁ Τρύφων· Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγεις, ὅτι οὐδεὶς ἡμῶν κληρονομήσει ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ τοῦ θεοῦ οὐδέν;

26. Κἀγώ· [1] Οὐ τοῦτό φημι, ἀλλ' οἱ τὸν Χριστὸν διώξαν-

5. μετανοοῦσιν] Glossema esse videtur ad verba ὑπομένουσιν ἔλεον (*his qui exspectant misericordiam*: sic nempe LXX) explicanda, quod a librario perperam in textum est intrusum participio ὑπομένουσιν ejecto. Cod. Clarom. habet τὰ ἔργα σου ποιήσει τοῖς μετανοοῦσιν ἔλεον.

6. οὐ] Justinus fortasse scripsit ὃ, quemadmodum et Septuaginta. Sed recepta lectio quum possit ferri, non mutamus.

7. Καὶ νῦν ἐπίστρ., κ., ὅτι λαός etc.] Septuaginta: Καὶ νῦν, κύριε, πατὴρ ἡμῶν σύ, ἡμεῖς δὲ πηλός, ἔργα τῶν χειρῶν σου πάντες. Μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα καὶ μὴ ἐν καιρῷ μνησθῇς ἁμαρτιῶν ἡμῶν· καὶ νῦν ἐπίβλεψον, ὅτι λαός etc.. Nisi egregie fallor, haec omnia Justino restituenda sunt; videlicet librario ansam errandi praebuit repetitum καὶ νῦν. De simili errore adeas c. 16. not. 13. coll. c.

sancto tuo. Facti sumus ut ab initio, quum non dominareris nostri, neque invocatum esset nomen tuum super nos. Quum aperueris coelum, tremor apprehendet ex te montes, et liquescent, sicut igne cera liquescit; et comburet ignis adversarios, et manifestum erit nomen tuum in adversariis: a facie tua gentes turbabuntur. Quum feceris gloriosa, tremor apprehendet ex te montes. A saeculo non audivimus neque oculi nostri viderunt Deum praeter te et opera tua, quae facies poenitentiam agentibus, misericordiam. Occurret facientibus justitiam, et viarum tuarum recordabuntur. Ecce tu iratus es, et nos peccavimus. Idcirco in errorem inducti sumus et facti sumus immundi omnes, et ut pannus sedentis omnis justitia nostra, et defluximus ut folia propter iniquitates nostras: sic ventus auferet nos. Et non est qui invocet nomen tuum, neque qui recordatus sit ut apprehendat te, quoniam avertisti faciem tuam a nobis et tradidisti nos propter peccata nostra. Etiam nunc convertere, domine, quia populus tuus omnes nos. Civitas sanctuarii tui est deserta, Sion quasi solitudo facta est, Hierosolyma in maledictionem; domus, sanctuarium nostrum, et gloria, cui benedixerunt patres nostri, est igne combusta, et omnia gloriosa instituta conciderunt. Et in his sustinuisti, domine, et tacuisti et humiliasti nos valde.

Ac Trypho: Quid est quod ais, neminem nostrum haereditate quidquam accepturum esse in monte sancto Dei?

26. Et ego: Non hoc dico, verum qui Christum persecuti

17. not. 14.. Verba ista dummodo Martyr alibi recitasset, libenter hîc insererem textui.

8. ἐγενήθη] Stephan. male ἐγενήθη, quod omnes editores emendarunt. Cf. c. 2. not. 5..

9. ἔθη] In Codd. mstis et editis invenitur ἔθνη, quod nec comparet apud Septuaginta nec in Apol. I. c. 47. p. 84. A, ubi idem locus laudatur. Quocirca haud dubie non nemini illud videtur expungendum. Quod non fecerim: Fortasse enim Justinus scripsit ἔθη, quod sententiae satis accommodatum ante me Maranus conjecit. Ἔθνη autem et ἔθη interdum confunduntur a librariis, cujus rei exemplum videsis Apol. I. c. 53. not. 2..

1. *Οὐ τοῦτό φημι*] Sic Thirlbius interpunxit. Antea enim: *Καὶ ὁ Τρύφων· Τί οὖν ἐστ. ὃ λέγεις*

τες καὶ διώκοντες καὶ μὴ μετανοοῦντες οὐ κληρονομήσουσιν ἐν τῷ
ὄρει τῷ ἁγίῳ οὐδέν, τὰ δὲ ἔθνη τὰ πιστεύσαντα εἰς αὐτὸν καὶ με- C
τανοήσαντα ἐφ' οἷς ἥμαρτον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι μετὰ τῶν πα-
τριαρχῶν καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν δικαίων ὅσοι ἀπὸ Ἰακὼβ
[2] γεγέννηνται· εἰ καὶ μὴ σαββατίζουσι μηδὲ περιτέμνονται μη-
δὲ τὰς ἑορτὰς φυλάσσουσι, πάντως κληρονομήσουσι τὴν ἁγίαν τοῦ
θεοῦ κληρονομίαν. *Λέγει γὰρ ὁ θεὸς διὰ Ἠσαΐου οὕτως*· [3] *Ἐγὼ
κύριος ὁ θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρός* D
*σου καὶ ἰσχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς
ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπε-
δημένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει. Καὶ πά-
λιν· [4] Ἐξάρατε [5] σύσσημον εἰς τὰ ἔθνη. Ἰδοὺ γὰρ κύριος ἐποίη-
σεν ἀκουστὸν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· Εἴπατε ταῖς θυγατράσι Σιών·
Ἰδού σοι ὁ σωτὴρ παραγέγονεν ἀπέχων τὸν ἑαυτοῦ μισθὸν καὶ τὸ
ἔργον ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ καλέσει αὐτὸν λαὸν ἅγιον, λελυ-* E
*τρωμένον ὑπὸ κυρίου, σὺ δὲ κληθήσῃ ἐπιζητουμένη πόλις καὶ οὐ
καταλελειμμένη. Τίς οὗτος ὁ παραγινόμενος ἐξ Ἐδώμ, ἐρύθημα
ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσόρ; Οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ, ἀναβαίνων βίᾳ
μετὰ ἰσχύος; Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ κρίσιν σωτηρίου.
Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πα-
τητοῦ [6] ληνοῦ; Πλήρης καταπεπατημένης ληνὸν ἐπάτησα μονώ-
τατος, καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ· καὶ κατεπάτησα* 244
*αὐτοὺς ἐν θυμῷ καὶ κατέθλασα αὐτοὺς ὡς γῆν καὶ κατήγαγον τὸ
αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως ἦλθεν αὐτοῖς, καὶ
ἐνιαυτὸς λυτρώσεως πάρεστι. Καὶ ἐπέβλεψα καὶ οὐκ ἦν βοηθός,
καὶ προσενόησα καὶ οὐδεὶς ἀντελάβετο· καὶ ἐῤῥύσατο ὁ βραχίων,
καὶ ὁ θυμός μου ἐπέστη, καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν τῇ ὀργῇ μου
καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν.* B

—; Ceteri editores ut in libris mstis *Οὐ τοῦτο, φημί*. Cf. c. 23. not. 4..

2. *γεγέννηνται· εἰ ... φυλάσσουσι, πάντως*] Ita codices et recte quidem. Maran. vero *γεγέννηνται, εἰ — φυλάσσουσι. Πάντως.*

3. *Ἐγὼ ... σκότει*] Jesai. XLII. 6. sq..

4. *Ἐξάρατε ... γῆν*] Jesai. LXII. 10. — LXIII. 6..

5. *σύσσημον*] Hanc lectionem reponendam esse jam Stephan. (ad edit. calcem) et Sylburg. monuere. Vulgo enim inepte legitur *συσσεισμόν*, quod haud dubie librarius in

sunt et persequuntur atque poenitentiam non agunt, nullam capient in monte sancto haereditatem; gentes autem, quae in illum crediderint et poenitentiam egerint peccatorum, ipsae haereditatem habebunt cum patriarchis et prophetis et justis quicumque a Jacobo prognati sunt: etiamsi sabbata non servent neque circumcidantur neque dies festos celebrent, omnino sanctam Dei haereditatem adibunt. Deus enim per Jesaiam ita loquitur: *Ego dominus Deus vocavi te in justitia, et tenebo dextram tuam et confortabo te, atque dedi te in foedus generis, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, educeres e vinculis vinctos et e domo carceris sedentes in tenebris.* Et iterum: *Elevate signum in gentes. Ecce enim dominus fecit auditum usque ad extremum terrae: Dicite filiabus Sionis: Ecce tibi salvator venit habens mercedem suam et opus a facie sua; et vocabit eum populum sanctum, redemtum a domino, tu autem vocaberis requisita civitas et non derelicta. Quis est iste adveniens ex Edom, rubor vestium ejus ex Bosor? Iste formosus in stola, ascendens violenter cum fortitudine? Ego loquor justitiam et judicium salutaris. Cur rubra sunt vestimenta tua, et indumenta tua veluti a torculari calcato? Uvae calcatae plenus torcular solus calcavi, et gentium non est vir mecum; et conculcavi eos in furore et confregi eos ut terram et deduxi sanguinem eorum in terram. Dies enim retributionis venit eis, et annus redemtionis adest. Et aspexi et non erat auxiliator, et consideravi et nullus praebebat auxilium; et eruit brachium, et furor meus advenit, et conculcavi eos in ira mea et deduxi sanguinem eorum in terram.*

Justinianum textum importavit. Similem errorem correxi c. 22. not. 10..

6. *ληνοῦ; Πλήρης*] Hoc Maran. ex utroque Cod. msto reposuit pro *ληνοῦ, πλήρους* etc., quod Stephano originem debet. Quum hîc iterum (comp. c. 22. not. 4.) duae interpretationes conjungantur, idem Maran. alteram (*ληνὸν ἐπάτ. μον.*) Martyri attribuit, alteram (*πλήρης καταπ.*) librariis ut vulgatae LXX interpretationi consonam. Sed et tres *τῶν ο΄* Codd. msti apud Holmes. ita legunt, ut est in textu Justiniano.

27. Καὶ ὁ Τρύφων· Διὰ τί ἅπερ βούλει ἐκλεγόμενος ἀπὸ τῶν προφητικῶν λόγων λέγεις, ἃ δὲ διαῤῥήδην κελεύει σαββατίζειν, οὐ μέμνησαι; Διὰ γὰρ Ἠσαΐου οὕτως εἴρηται· [1] Ἐὰν ἀποστρέψῃς τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματά σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἁγίᾳ, καὶ καλέσῃς τὰ σάββατα τρυφερὰ ἅγια τοῦ θεοῦ σου, οὐκ ἄρῃς τὸν πόδα σου ἐπ᾽ ἔργον οὐδὲ μὴ λαλήσῃς λόγον ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἔσῃ πεποιθὼς ἐπὶ κύριον, καὶ ἀναβιβάσει σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς καὶ ψωμιεῖ σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ, τοῦ πατρός σου· τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. C

Κἀγώ· Οὐχ ὡς ἐναντιουμένων μοι τῶν τοιούτων προφητειῶν, ὦ φίλοι, παρέλιπον αὐτάς, ἀλλὰ ὡς ὑμῶν νενοηκότων καὶ νοούντων, ὅτι, κἂν διὰ πάντων τῶν προφητῶν κελεύῃ ὑμῖν τὰ αὐτὰ ποιεῖν, ἃ καὶ διὰ Μωσέως ἐκέλευσε, διὰ τὸ σκληροκάρδιον ὑμῶν καὶ ἀχάριστον εἰς αὐτὸν ἀεὶ τὰ αὐτὰ βοᾷ, D ἵνα κἂν οὕτως ποτὲ μετανοήσαντες εὐαρεστῆτε αὐτῷ, καὶ μήτε [2] τὰ τέκνα ὑμῶν τοῖς δαιμονίοις θύητε, [3] μήτε [4] κοινωνοὶ κλεπτῶν καὶ φιλοῦντες δῶρα καὶ διώκοντες ἀνταπόδομα, ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες, ἀλλ᾽ οὐδὲ [5] πλήρεις τὰς χεῖρας αἵματος. Καὶ γὰρ [6] αἱ θυγατέρες Σιὼν ἐπορεύθησαν ἐν ὑψηλῷ τραχήλῳ, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν ἅμα παίζουσαι καὶ σύρουσαι τοὺς χιτῶνας. Καὶ [7] πάντες γὰρ ἐξέκλιναν, βοᾷ, πάντες [8] ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. E Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν [9] ἐδολιοῦσαν, τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν, σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Ὥστε ὃν τρόπον [10] τὴν ἀρχὴν διὰ τὰς κακίας ὑμῶν ταῦτα ἐντέταλτο,

1. Ἐὰν ... ταῦτα] Jesai. LVIII. 13. sq..

2. τὰ ... θύητε] Psalm. CVI. 37. coll. Jesai. LVII. 5. sq..

3. μήτε κοινωνοὶ] Fortasse (sic et Thirlbium video conjecisse) μήτε ἦτε: facile enim ἦτε occasione ejusdem syllabae proxime praecedentis excidere poterat. Quod si non vis, cum Marano ὄντες suppleas.

4. κοινωνοὶ ... προσέχ.] Jesai. I. 23..

5. πλήρεις ... αἵματος] Jesai. I. 15..

6. αἱ θυγ. ... χιτῶνας] Jesai. III. 16..

7. πάντες ... ἔγνωσαν] Psalm. XIV. 2. sq., V. 9., CXL. 4. et Jesai. LIX. 7. sq. coll. ep. ad Rom. III. 11. — 17..

8. ἅμα] Hoc (*unâ omnes*) ex

27. Hic Trypho: Cur quae placent ex propheticis sermonibus selecta recitas, quae vero nominatim sabbatum observare jubent, eorum non meministi? Sic enim per Jesaiam dictum est: *Si averteris pedem tuum a sabbatis, ut non facias voluntates tuas in die sancto, et vocaveris sabbata delicata sancta Dei tui, non moveris pedem tuum ad opus nec locutus fueris verbum ex ore tuo: et domino confides, et perducet te ad bona terrae et pascet te haereditate Jacobi, patris tui; os enim domini haec locutum est.*

Tum ego: Non quod mihi adversentur ejusmodi prophetiae, amici, eas praetermisi, sed quod intellexeritis et intelligatis, etiamsi Deus vobis per omnes prophetas eadem praecipiat facienda, quae et per Mosen praecepit, eadem illum semper clamare propter duritiam cordis vestri et ingratam in illum mentem, ut hoc saltem modo poenitentiam aliquando agentes ei placeatis, nec *liberos vestros daemoniis immoletis*, nec *furum participes sitis et diligentes munera et persequentes retributionem, pupillis non judicantes et judicio viduae animum non advertentes*, denique ut nec *manus plenas sanguine habeatis*. Nam et *filiae Sionis extento ingressae sunt collo, et nutibus oculorum simul ludentes et tunicas trahentes*. Etenim *omnes declinaverunt*, clamat ille, *omnes simul improbi evaserunt: non est sapiens, non est usque ad unum. Linguis suis dolose agebant, sepulcrum patens guttur eorum, venenum aspidum sub labiis eorum, contritio et miseria in viis eorum et viam pacis ignorant.* Quemadmodum ergo haec

Psalm. XIV. 3. et ep. ad Rom. III. 12. refingendum esse pro vulg. ἄρα (videlicet ϱ et μ facile confundi poterant) nemo infitiabitur. Mox aut συνίων (a forma συνίω) scribas, aut, quod magis placet, συνιῶν (a forma συνιέω); nempe vulgo male legitur συνιών.

9. ἐδολιοῦσαν] Dorice pro ἐδολίουν. *Gallandius*. Rectius dixeris formam Alexandrinam.

10. τὴν ἀρχὴν] Maran. *ab initio*, Lang. melius *principio*. Alii fortasse vertent *omnino*. Male. Nam τ. ἀρχήν, h. e. tempus quo primum Deus — per Mosen — praecepta dedit (διὰ τ. κακίας ὑμῶν), opponitur posteriori aetati qua iterum ac saepius ista — per prophetas — commendavit (εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ). Vid. Apol. I. c. 10. not. 3..

ὁμοίως διὰ τὴν ἐν τούτοις [11] ὑπομονήν, μᾶλλον δὲ ἐπίτασιν, [12] διὰ τῶν αὐτῶν εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ καὶ γνῶσιν ὑμᾶς καλεῖ. Ὑμεῖς 245
δὲ λαὸς σκληροκάρδιος καὶ ἀσύνετος [13] καὶ τυφλὸς καὶ χωλὸς καὶ [14] υἱοὶ οἷς οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς, ὡς αὐτὸς λέγει, ἐστέ, [15] τοῖς χείλεσιν αὐτὸν μόνον τιμῶντες, τῇ δὲ καρδίᾳ πόῤῥω αὐτοῦ ὄντες, ἰδίας διδασκαλίας καὶ μὴ [16] τὰ ἐκείνου διδάσκοντες. Ἐπεί, εἴπατέ μοι, [17] τοὺς ἀρχιερεῖς ἁμαρτάνειν τοῖς σάββασι προσφέροντας τὰς προσφορὰς ἐβούλετο ὁ θεός, ἢ τοὺς περιτεμνομένους καὶ περιτέμνοντας τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, κελεύων τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ ἐκ B
παντὸς περιτέμνεσθαι τοὺς γεννηθέντας ὁμοίως, κἂν ᾖ ἡμέρα τῶν σαββάτων; Ἢ οὐκ ἠδύνατο πρὸ μιᾶς ἡμέρας ἢ μετὰ μίαν ἡμέραν τοῦ σαββάτου ἐνεργεῖν τοὺς γεννωμένους, εἰ ἠπίστατο κακὸν εἶναι ἐν τοῖς σάββασιν; Ἢ καὶ τοὺς πρὸ Μωσέως καὶ Ἀβραὰμ ὠνομασμένους δικαίους καὶ εὐαρέστους αὐτῷ γενομένους, μήτε τὴν ἀκροβυστίαν περιτετμημένους μήτε τὰ σάββατα φυλάξαντας, διὰ τί οὐκ ἐδίδασκε ταῦτα ποιεῖν;

28. Καὶ ὁ Τρύφων· Καὶ [1] πρότερον ἀκηκόαμέν σου τοῦτο C
προβάλλοντος καὶ ἐπεστήσαμεν· ἄξιον γάρ, ὡς ἀληθῶς εἰπεῖν, [2] ἐπιστάσεως. Καὶ οὔ μοι ὃ τοῖς πολλοῖς δοκεῖ λέγειν, ὅτι ἔδοξεν

11. ὑπομονήν] Sylburgius eumque secutus Morellus non male ediderunt ἐπιμονήν, quod magis ad rem est. Conjicere possis, verba μᾶλλον δὲ ἐπίτασιν (Lang. vertit: *seu potius exaggerationem eorum* — sc. vitiorum — *vestram)* esse librarii notam margini adscriptam et posthac in textum receptam. Cf. Apol. I. c. 3. not. 1.. Ast non ausus sum hic mutare, quum sint quae pro vulgata lectione dici possint.

12. διὰ τῶν αὐτῶν] H. e. ἐνταλμάτων; antea videlicet ταῦτα ἐντέταλτο. Langus: *per eadem vos oracula.*

13. καὶ τυφλὸς καὶ χωλὸς] Legendum esse καὶ τυφλὸς καὶ κωφὸς contendit eruditus Londinensis editor, tum quia infra c. 123. Judaei vocantur caeci et surdi et a Justino et ab Esaia (XLII. 19.) quem citat Justinus, tum quia nusquam claudi vocantur. Equidem huic sententiae libentissime assentirer, si Justinus hoc loco testimonium Esaiae, in quo caeci et surdi vocantur, explicaret et Judaeis eodem modo ac c. 123. objiceret. Praeterea Judaeis exprobratur, quod claudicent in semitis suis, Psalm. XVIII. 45.. Vid. 1. Reg. XVIII. 21.. Forte ad haec loca respexit Justinus. *Maranus.*

14. υἱοὶ ... αὐτοῖς] Deuteron. XXXII. 20..

15. τοῖς ... διδάσκοντες] Jesai. XXIX. 13..

16. τὰ ἐκείνου] Thirlb. conjectat τὰς ἐκείνου, sed nihil mutandum existimat.

initio propter nequitiam vestram praescripserat, sic propter vestram in ea perseverantiam, vel potius animi intentionem, per eadem vos Deus ad recordationem sui et cognitionem vocat. Vos autem estis populus duri cordis et insipiens et caecus et claudus et *filii quibus non est fides in ipsis*, quemadmodum ipse ait, *labiis tantum illum honorantes, corde autem longe ab eo remoti, propriam vestram, non illius doctrinam docentes.* Siquidem, dicite mihi, voluitne Deus pontifices peccare, dum sabbatis munera offerunt, aut circumcisos et circumcidentes die sabbati, dum jubet omnino die octavo natos pueros pariter circumcidi, etiamsi dies sabbati fuerit? An non poterat uno ante vel post sabbatum die natos pueros circumcidere, si id ducebat nefas esse sabbatis? Aut qui justi ante Mosen et Abrahamum appellati sunt eique accepti exstitere, quum nec circumcisi essent praeputio nec sabbata observarent, cur eos haec facere non docebat?

28. Ad haec Trypho: Jam ex te audivimus, quum id proponeres, et animum advertimus; digna enim res est, ut vere dicam, animadversione. Neque idem mihi, quod multis, vide-

17. *τοὺς ἀρχιερεῖς* etc.] Jebb. laudat Irenaeum adv. haeres. IV. c. 8. §. 2. p. 236. ed. Massuet.: „Non enim prohibebat lex curari homines sabbatis, quae et circumcidebat eos in hac die et pro populo jubebat ministeria sacerdotibus perficere.“ Vid. Numer. XXVIII. 9. sq. coll. ev. Matth. XII. 5.. Idem argumentum repetit Justinus c. 29. p. 246. E.

1. *πρότερον*] Cf. c. 19. p. 236..

2. *ἐπιστάσεως. Καὶ οὔ μοι ὃ*] Vulgo *ἐπιστάσεως, καὶ ὅ μοι τοῖς πολλοῖς δοκεῖ λέγειν, ὅτι* etc. vitiose. Quare Perionius emendandum putat *ὅ μοι καὶ τοῖς πολλ. δοκεῖ, λέγειν ὅτι ἔδοξεν ἐμαυτῷ*: *Aequum est enim, ut vere dicam, in retentione quod mihi multisque videtur, id mihi ipsi videri et placere dicere.* Non melius Langus: *Dicendum autem videtur, ut mea et multorum fert opinio, hoc ita illi placitum fuisse.* Sylburgius posteaquam duas proposuit conjecturas ex Langiana versione ductas (*καί μοι, ὃ τοῖς πολλοῖς, δοκεῖ* — vel *καί μοι ὁμοῦ τοῖς πολλοῖς δοκεῖ*), sed menti Tryphonis contrarias, tertiam negatione recte adhibita addit propius ad illius sententiam accedentem: *καὶ μή, ὃ τοῖς πολλοῖς δοκεῖ, λέγειν ὅτι* etc.. Sed hanc quoque lectionem inconcinnam et salebrosam et ne graecam quidem esse jure Thirlbius contendit, qui omnino scribendum proponit *καὶ οὔ μοι, ὃ τοῖς πολλοῖς, δοκεῖ λέγειν, ὅτι* etc.. Et rectissime quidem eamdem scripturam

αὐτῷ· τοῦτο γάρ ἐστι πρόφασις ἀεὶ τοῖς μὴ δυναμένοις ἀποκρίνασθαι πρὸς τὸ ζητούμενον.

Κἀγώ· Ἐπειδὴ ἀπό τε τῶν γραφῶν καὶ τῶν πραγμάτων τάς
τε ἀποδείξεις καὶ τὰς ὁμιλίας ποιοῦμαι, ἔλεγον, μὴ ὑπερτίθεσθε
μηδὲ διστάζετε πιστεῦσαι τῷ ἀπεριτμήτῳ ἐμοί. [3] Βραχὺς οὗτος D
ὑμῖν περιλείπεται προσηλύσεως χρόνος· ἐὰν φθάσῃ ὁ Χριστὸς ἐλ-
θεῖν, μάτην μετανοήσετε, μάτην κλαύσετε· οὐ γὰρ εἰσακούσεται
ὑμῶν. [4] Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώματα, Ἱερεμίας τῷ λαῷ κέκραγε, καὶ
μὴ σπείρετε ἐπ' ἀκάνθας. [5] Περιτέμνετε τῷ κυρίῳ καὶ [6] περι-
τέμνεσθε τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν. Μὴ οὖν εἰς ἀκάν-
θας σπείρετε καὶ ἀνήροτον χωρίον, ὅθεν ὑμῖν καρπὸς οὐκ [7] ἔστι.
Γνῶτε τὸν Χριστόν, καὶ ἰδοὺ νειὸς καλή, [8] καλὴ καὶ πίων ἐν ταῖς E
καρδίαις ὑμῶν. [9] Ἰδοὺ γὰρ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ
ἐπισκέψομαι ἐπὶ πάντας περιτετμημένους ἀκροβυστίας αὐτῶν, ἐπ'
Αἴγυπτον καὶ ἐπὶ Ἰούδαν καὶ ἐπὶ Ἐδὼμ καὶ ἐπὶ υἱοὺς Μωάβ,
ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα καὶ πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ἀπερίτμη-
τος καρδίας αὐτῶν. Ὁρᾶτε ὡς οὐ ταύτην τὴν περιτομὴν τὴν εἰς
σημεῖον δοθεῖσαν ὁ θεὸς θέλει· [10] οὐδὲ γὰρ Αἰγυπτίοις χρήσιμος
οὐδὲ τοῖς υἱοῖς Μωὰβ οὐδὲ τοῖς υἱοῖς Ἐδώμ. Ἀλλὰ κἂν Σκύθης 246
ᾖ τις ἢ Πέρσης, ἔχει δὲ τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν καὶ τοῦ Χριστοῦ
αὐτοῦ καὶ φυλάσσει τὰ αἰώνια δίκαια, περιτέτμηται τὴν καλὴν καὶ
ὀφέλιμον περιτομὴν καὶ φίλος ἐστὶ τῷ θεῷ, [11] καὶ ἐπὶ τοῖς δώ-
ροις αὐτοῦ καὶ ταῖς προσφοραῖς χαίρει. Παρέξω δὲ ὑμῖν, ἄν-
δρες φίλοι, καὶ [12] αὐτοῦ ῥήματα τοῦ θεοῦ, ὁπότε πρὸς τὸν λαὸν

Maranus (idem minus probabile οὔ μοι ὁμοῖα τ. πολλ.) defendit. Fatetur enim, ut docti monachi verbis utar, Trypho eos, qui dicunt ita Deo visum esse, ad hanc cavillationem confugere, quia rei quaesitae respondere non possunt. Quomodo ergo hanc responsionem ipse amplexus esset? Non solus — id V. D. probe addit — Trypho ita locutus, sed etiam alius ex ejus comitibus c. 94. p. 322. B. C. ingenue fatetur consultos magistros sibi non satisfecisse.

3. Βραχὺς etc.] Primitiva ecclesia secundum Christi adventum proxime adesse putabat. Tertullian. de cultu femin. II. c. 9. (Opp. ed. Leopold. P. II.) p. 93.: „Nos sumus, in quos decurrerunt fines seculorum.“

4. Νεώσατε ... ὑμῶν] Jerem. IV. 3. sq..

5. Περιτέμνετε] Fortasse legendum περιτέμνεσθε vel cum LXX περιτμήθητε. *Thirlbius.*

tur dicendum, ita illi visum esse; hoc enim semper effugium est iis, qui ad rem quaesitam non possunt respondere.

Hic ego: Quandoquidem ex Scripturis et ex ipsis rebus demonstrandi et disserendi rationem deduco, ajebam, ne differatis neve dubitetis mihi, homini incircumciso, credere. Breve enim hoc vobis relinquitur ad nos accedendi tempus; si Christus venire occupaverit, frustra vos poenitebit, frustra plorabitis: non enim vos exaudiet. *Novate vobis novalia*, clamat populo Jeremias, *et nolite serere super spinas. Circumcidimini domino et circumcidite praeputium cordis vestri.* Ne ergo seratis super spinas et terram non aratam, ex qua fructus vobis non est. Cognoscite Christum, et ecce novale pulchrum, pulchrum et pingue in cordibus vestris. *Ecce enim dies veniunt, dicit dominus, et visitabo super omnes qui circumcisi sunt praeputia sua, super Aegyptum et super Judam et super Edomum et super filios Moabi, quia omnes gentes incircumcisae et omnis domus Israelis incircumcisa cordibus suis.* Videtis Deum hanc circumcisionem in signum datam nolle; neque enim Aegyptiis prodest nec filiis Moabi nec filiis Edomi. At etiamsi quis Scytha sit aut Persa, modo habeat Dei cognitionem et Christi ejus ac aeterna jura custodiat, circumcisus est praeclara et utili circumcisione ac Deo amicus est, et donis ejus et oblationibus ille gaudet. Proferam autem vobis, viri amici, ipsius etiam Dei verba, quum populum allocutus est per

6. *περιτέμνεσθε*] Thirlb. mallet *περιτέμεσθε* cum LXX; verum et illa lectio quadam gaudet auctoritate: vid. Holmes. ad l. c..

7. *ἔστι*] Vult Thirlb. *ἔσται*. Sed vid. c. 12. not. 11..

8. *καλὴ*] Hanc vocem codicibus probatam Maran. omisit errore procul dubio.

9. *Ἰδοὺ ... αὐτῶν*] Jerem. IX. 25. sq..

10. *οὐδὲ γὰρ Αἴγ.* etc.] De hac Aegyptiorum et aliarum gentium circumcisione vide Barnab. epist. c. 9. et notas Cotelerii. *Maranus.* Post ὁ θεὸς θέλει in omnibus libris Thirlbiano excepto nota interrogandi deprehenditur.

11. *καὶ ἐπὶ*] Potest etiam legi, ut Sylburg. noster loquitur, *ὃς ἐπί*. Sed nihil muto. In antecedentibus (*κἂν ᾖ — ἔχει δὲ*) nota modi variationem.

12. *αὐτοῦ ῥήματα τοῦ θεοῦ*] In Codd. mstis et editis *αὐτουργήματα τοῦ θεοῦ*. Emendatio Thirl-

εἶπε διὰ Μαλαχίου, ἑνὸς τῶν δώδεκα προφητῶν. Ἔστι δὲ ταῦτα·
[13] Οὐκ ἔστι θέλημά μου ἐν ὑμῖν, λέγει κύριος, καὶ τὰς θυσίας B
ὑμῶν οὐ [14] προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυσία προσφέρεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά, ὅτι τιμᾶται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει κύριος,
ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. Καὶ διὰ τοῦ Δαβὶδ ἔφη· [15] Λαός, ὃν C
οὐκ ἔγνων, ἐδούλευσέ μοι, εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μου.

29. Δοξάσωμεν τὸν θεόν, ἅμα τὰ ἔθνη συνελθόντα, ὅτι καὶ ἡμᾶς ἐπεσκέψατο· δοξάσωμεν αὐτὸν διὰ τοῦ βασιλέως τῆς δόξης, διὰ τοῦ κυρίου τῶν δυνάμεων· εὐδόκησε γὰρ καὶ εἰς τὰ ἔθνη, καὶ [1] τὰς θυσίας ἥδιον παρ' ἡμῶν ἢ παρ' ὑμῶν λαμβάνει. Τίς οὖν ἔτι μοι περιτομῆς λόγος ὑπὸ τοῦ θεοῦ μαρτυρηθέντι; Τίς ἐκείνου τοῦ βαπτίσματος χρεία ἁγίῳ πνεύματι βεβαπτισμένῳ; Ταῦ-
τα οἶμαι λέγων πείσειν καὶ τοὺς βραχὺν νοῦν κεκτημένους. Οὐ D
γὰρ ὑπ' ἐμοῦ συνεσκευασμένοι εἰσὶν οἱ λόγοι οὐδὲ τέχνῃ ἀνθρωπίνῃ κεκαλλωπισμένοι, ἀλλὰ τούτους Δαβὶδ μὲν ἔψαλλεν, Ἠσαΐας δὲ εὐηγγελίζετο, [2] Ζαχαρίας δὲ ἐκήρυξε, Μωσῆς δὲ ἀνέγραψεν. Ἐπιγινώσκεις αὐτούς, Τρύφων; Ἐν τοῖς ὑμετέροις ἀπόκεινται γράμμασι, [3] μᾶλλον δὲ οὐχ ὑμετέροις, ἀλλ' ἡμετέροις· ἡμεῖς γὰρ αὐ-
τοῖς πειθόμεθα, ὑμεῖς δὲ ἀναγινώσκοντες οὐ νοεῖτε τὸν ἐν αὐτοῖς E
νοῦν. Μὴ οὖν ἄχθεσθε, μηδὲ ὀνειδίζετε ἡμῖν τὴν τοῦ σώματος ἀκροβυστίαν, ἣν αὐτὸς ὁ θεὸς ἔπλασε, μηδέ, [4] ὅτι θερμὸν πίνομεν ἐν τοῖς σάββασι, δεινὸν ἡγεῖσθε· ἐπειδὴ καὶ [5] ὁ θεὸς τὴν αὐτὴν διοίκησιν τοῦ κόσμου ὁμοίως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ πεποίη-

bio debetur. Sic c. 21. p. 238. A. *αὗται αἱ φωναὶ αὐτοῦ.* Deus enim ipse loquitur; vid. c. 15. not. 5.. Proponit V. D. quoque *αὐτὰ ῥήματα.* Sed *ἅ ποτε*, quod pro *ὁπότε* censet reponendum, Marano jam animadvertente non adeo necessarium videtur.

13. *Οὐκ ... αὐτό*] Malach. I. 10.—12..

14. *προσδέξομαι*] Vulgo *προσδέχομαι* errore librarii, ut Thirlb. recte vidit. Illud praebent Septuaginta et ipse Martyr c. 41. p. 260. B. et c. 117. p. 344. E.

15. *Λαός ... μου*] Psalm. XVIII. 43. sq..

1. *τὰς θυσ. ἥδ. π. ἡμῶν ἢ π. ὑμῶν λαμβ.*] Hoc argumentum fusius prosequitur Tertullianus adv. Jud. c. 5., quem vide. *Jebb.*

2. *Ζαχαρίας*] Langus: *Malachias.*

3. *μᾶλλον ... ἡμετέροις*] Vid. Cohort. ad Gr. c. 13. p. 14. D. Idem Barnab. epist. c. 4. (Patrr. apost.

Malachiam, unum duodecim prophetarum. Sic autem se habent: *Non est voluntas mea in vobis, dicit dominus, et sacrificia vestra non suscipiam de manibus vestris: propterea quod ab ortu solis usque ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, et in omni loco sacrificium offertur nomini meo et sacrificium purum, quia honoratur nomen meum in gentibus, dicit dominus, vos autem illud profanatis.* Et per Davidem ait: *Populus, quem non cognovi, servivit mihi: in auditu auris obedivit mihi.*

29. Glorificemus Deum, una congregatae gentes, quod nos quoque inviserit; glorificemus eum per regem gloriae, per dominum virtutum! Est enim pronus etiam in gentes, ac victimas libentius a nobis quam a vobis accipit. Quid igitur mihi adhuc opus est circumcisione, qui Dei testimonio comprobatus sum? Quis usus hujus baptismatis, qui Spiritu sancto baptizatus sum? Videor mihi haec edisserens iis etiam, qui parum intelligentia praediti sunt, persuasurus. Non enim haec verba a me composita sunt neque humana arte exornata, sed ea David psallendo cecinit, Jesaias evangelizavit, Zacharias promulgavit, Moses scripsit. Agnoscis ea, Trypho? Vestris consignata sunt literis, vel potius non vestris, sed nostris; nos enim iis adhaeremus, vos autem legendo sententiam non perspicitis. Ne sit igitur vobis molestum, nec in probri loco nobis objiciatis corporis praeputium, quod Deus ipse formavit, neque, quod calidam sabbatis bibamus, dirum existimetis: siquidem Deus mundum perinde hoc etiam die ac ceteris omnibus guber-

Opp. ed. Hefele) p. 5. ait: „Dicunt quia testamentum illorum et *non* (sic legendum) nostrum est. Nostrum autem, quia illi in perpetuum perdiderunt illud quod Moyses accepit.“ Adde Euseb. Demonstr. ev. I. c. 6..

4. ὅτι ... σάββασι] Huic Justini testimonio Petavius (Animadvv. in Epiphan. p. 336.) contradicere putat Ignatii epist. longior. ad Magnes. c. 9., ubi aquae tepidae potus (καὶ χλιαρὰ πίνων) inter instituta numeratur Judaica. At vero recte Thirlbius admonet χλιαρὰ non esse calidam aquam, sed tepidam, utpote pridie calefactam; sic enim legem de igne sabbato non accendendo (coll. Exod. XVI. 23.) vallabant.

5. ὁ θεὸς ... ἄλλαις] Coll. ev. Joann. V. 17.; vid. supra c. 23. p. 241. B (not. 6.).

ται καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἁπάσαις, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τὰς προσφορὰς καθὰ καὶ ταῖς ἄλλαις ἡμέραις καὶ ἐν ταύτῃ κεκελευσμένοι ἦσαν ποιεῖσθαι, καὶ οἱ τοσοῦτοι δίκαιοι μηδὲν τούτων τῶν νομίμων πράξαντες μεμαρτύρηνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ. 247

30. Ἀλλὰ τῇ [1] αὐτῶν κακίᾳ ἐγκαλεῖτε, ὅτι καὶ συκοφαντεῖσθαι δυνατός ἐστιν ὁ θεὸς ὑπὸ τῶν νοῦν μὴ ἐχόντων, ὡς τὰ αὐτὰ δίκαια μὴ πάντας ἀεὶ διδάξας. Πολλοῖς γὰρ ἀνθρώποις ἄλογα καὶ οὐκ ἄξια θεοῦ τὰ τοιαῦτα διδάγματα ἔδοξεν εἶναι, μὴ λαβοῦσι χάριν τοῦ γνῶναι, ὅτι τὸν λαὸν ὑμῶν πονηρευόμενον καὶ ἐν νόσῳ ψυχικῇ ὑπάρχοντα [2] εἰς ἐπιστροφὴν καὶ [3] μετάνοιαν τοῦ πνεύματος κέκληκε, καὶ [4] αἰώνιός ἐστι [5] μετὰ τὸν Μωσέως θάνατον B
προελθοῦσα ἡ προφητεία. [6] Καὶ διὰ τοῦ ψαλμοῦ τοῦτο εἴρηται, ὦ ἄνδρες. Καὶ ὅτι [7] γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον ὁμολογοῦ-

1. αὐτῶν] Stephan. et Thirlb. αὐτῶν. Sed tum Justinus scripsisset ἑαυτῶν. Vid. c. 6. not. 4..

2. εἰς ἐπιστρ.] Coll. Psalm. XIX. 7..

3. μετάνοιαν τοῦ πνεύματος] Legitur vulgo μετ. τ. πατρός. — „Saepe, inquit Maranus, errarunt librarii in his vocibus πατρὸς et πνεύματος, quia breviter scriptae ad hunc modum, πρς πνς, simillimae sunt. Sic apud Tatianum c. 5, et apud Methodium in Conviv. decem virgg. p. 93. λόγος πνεύματος pro eo quod legendum est, λόγος πατρός: *Verbum Patris.* Sic ergo hoc loco legendum videtur μετάνοιαν πνεύματος. Nimirum, ut calumnias propulset a lege, docet carnalibus illius praeceptis, ex quibus nonnulli ansam ad blasphemias arripiebant, Judaeos ad spiritalem conversionem vocatos fuisse. Similia habes apud Irenaeum IV. c. 14. §. 3. (p. 244. ed. Massuet.). *Facile autem, inquit, ad idola revertentem populum erudiebat, per multas vocationes praestruens eos perseverare et servire Deo: per ea, quae erant secunda, ad prima vocans, hoc est per typica ad vera et per temporalia ad aeterna et per carnalia ad spiritalia et per terrena ad coelestia.* Legem eo consilio institutam fuisse, ut ad veram conversionem Judaeos vocaret, pluribus locis docet Augustinus; vid. lib. de gratia Christi c. 8.. Thirlbius legi posse conjicit μετάνοιαν τῶν πάρος vel τὸ πάρος, quamquam fatetur neutrum sibi valde placere. Langus ita vertit, quasi addendum esset καὶ ἐπίγνωσιν post μετάνοιαν."

4. αἰώνιός... προφητεία] Ante haec verba suppleas ὅτι ex antecedentibus. Langus praeter necessitatem clausa post κέκληκε periodo et post καὶ conjunctione ὅτι inserta hoc membrum cum sequenti (καὶ διὰ τ. ψαλμ. etc.) connectit. Vocat autem Justinus αἰων. προφη-

nat, pontifices quoque sicuti ceteris diebus ita etiam isto jussi sunt muneribus offerendis operari, denique tot justi, quum nullum ex his legis institutis observassent, ipsius Dei testimonio comprobati fuere.

30. Sed nequitiae vestrae adscribite, quod etiam calumniis Deus appeti possit ab hominibus mente captis, quasi non eamdem semper omnes justitiam docuerit. Ejusmodi enim instituta a ratione aliena nec Deo digna multis hominibus visa sunt, qui gratiam intelligendi non acceperunt populum vestrum improbe agentem et animae morbo laborantem istis institutis ad conversionem et poenitentiam spiritus vocatum fuisse, ac aeternam esse prophetiam, quae post Mosis mortem prodiit. Atque id quidem per psalmum dictum fuit, o viri. Haec autem *(judicia domini)* nobis, quibus sapientiam praestiterunt, *dulciora super*

τεΐαν eam, quae Psalm. XIX. 7. — 9. continetur: Ὁ νόμος τοῦ κυρίου ἄμωμος ... ὁ φόβος κυρίου ἁγνὸς διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Recte Maranus: P r o p h e t i a m vocat haec verba, vel quia depromta sunt ex libro prophetico (sic paulo infra ὁ λόγος τῆς προφητείας), vel quia praedictionem christianae legis continent, a e t e r n a m autem, quia lex illa non, ut Mosaicum institutum, finem habitura erat, sed in saeculum saeculi permansura. Vid. c. 34.

5. μετὰ τὸν Μωσ. θάν.] Quomodo negare potuit Justinus aeternam legem sub Mose prodiisse, cum ipse fateatur infra c. 45. in hac lege non ea solum praescribi quae ad duritiam cordis instituta sunt, sed ea etiam q u a e n a t u r â p r a e c l a r a e t p i a e t j u s t a s u n t? Justinus legem Mosis, sive decalogi praecepta traderet, sive alia praescriberet ad duritiam cordis aut ad rerum futurarum praesignificationem, literam occidentem esse existimabat, utpote scriptam in tabulis lapideis, non in cordibus per Spiritum sanctum, qui caritatem diffundit. Hoc ipso in loco Judaeorum et Christianorum discrimen inde repetit, quod Christiani judicia domini dulciora super mel et favum existiment ac ne morte quidem proposita nomen Dei abnegent, non illi quidem propriis viribus, s e d p e r C h r i s t u m a d D e u m c o n v e r s i e u m q u e a d j u t o r e m e t r e d e m t o r e m v o c a n t e s, c u j u s v e l n o m i n i s p o t e n t i a m d a e m o n i a p e r h o r r e s c u n t. *Maranus.*

6. Καὶ διὰ τ. ψαλμοῦ] Videtur hoc loco brevitatis causa praetermissus sive a Justino sive a librariis Psalmus (XIX.): *Coeli enarrant.* Nonnulla enim ex hoc Psalmo explicat Justinus, quasi ipsum antea recitasset. *Maranus.* Deesse etiam alia Thirlbius perperam putat.

7. γλυκ. ... κηρίον] Ps. XIX.

μεν αὐτὰ [8] οἱ σοφισθέντες ἀπ' αὐτῶν, ἐκ τοῦ καὶ μέχρι θανάτου
ἀνεξαρνήτους ἡμᾶς γίνεσθαι τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ φαίνεται. Ὅτι
δὲ καὶ αἰτοῦμεν αὐτὸν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν, ἵνα [9] ἀπὸ τῶν
ἀλλοτρίων, τουτέστιν ἀπὸ τῶν πονηρῶν καὶ πλάνων πνευμάτων
συντηρήσῃ ἡμᾶς, [10] ὡς ἀπὸ προσώπου ἑνὸς τῶν εἰς αὐτὸν πι- C
στευόντων σχηματοποιήσας ὁ λόγος τῆς προφητείας λέγει, πᾶσι
φανερόν ἐστιν. Ἀπὸ γὰρ τῶν δαιμονίων, ἅ ἐστιν ἀλλότρια τῆς
θεοσεβείας τοῦ θεοῦ, οἷς πάλαι προσεκυνοῦμεν, [11] τὸν θεὸν ἀεὶ
διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ συντηρηθῆναι παρακαλοῦμεν, [12] ἵνα μετὰ τὸ
ἐπιστρέψαι πρὸς θεὸν δι' αὐτοῦ ἄμωμοι ὦμεν. [13] Βοηθὸν γὰρ
ἐκεῖνον καὶ λυτρωτὴν καλοῦμεν, οὗ καὶ τὴν τοῦ ὀνόματος ἰσχὺν
καὶ τὰ δαιμόνια τρέμει, καὶ σήμερον ἐξορκιζόμενα κατὰ τοῦ ὀνό- D
ματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τοῦ
γενομένου ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας, ὑποτάσσεται, ὡς καὶ ἐκ τού-
του πᾶσι φανερὸν εἶναι, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ τοσαύτην ἔδωκεν αὐ-
τῷ δύναμιν, ὥστε καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεσθαι τῷ ὀνόματι αὐ-
τοῦ καὶ τῇ τοῦ γενομένου πάθους αὐτοῦ οἰκονομίᾳ.

31. Εἰ δὲ τῇ τοῦ πάθους αὐτοῦ οἰκονομίᾳ τοσαύτη δύναμις
δείκνυται παρακολουθήσασα καὶ παρακολουθοῦσα, πόση ἡ ἐν τῇ E
ἐνδόξῳ γινομένη αὐτοῦ παρουσίᾳ; Ὡς υἱὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐπάνω
νεφελῶν ἐλεύσεται, ὡς Δανιὴλ ἐμήνυσεν, ἀγγέλων σὺν αὐτῷ ἀφι-
κνουμένων. Εἰσὶ δὲ οἱ λόγοι οὗτοι· [1] Ἐθεώρουν ἕως ὅτου θρό-
νοι ἐτέθησαν, καὶ ὁ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο, ἔχων περιβολὴν
ὡσεὶ χιόνα λευκήν, καὶ τὸ τρίχωμα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον
καθαρόν, ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡσεὶ φλὸξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ
φλέγον. Ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἐκπορευόμενος ἐκ προσώπου αὐ- 248
τοῦ· χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ καὶ μύριαι μυριάδες παρει-
στήκεισαν αὐτῷ. Βίβλοι ἀνεῴχθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισεν.

10. Referas αὐτὰ ad Dei διδάγματα (Lang.). Maran. non male κρίματα κυρίου ex Ps. l. c. supplet.

8. οἱ σοφ. ἀπ' αὐτ.] Psalm. XIX. 7..

9. ἀ. τ. ἀλλοτρ. etc.] Psalm. XIX. 13..

10. ὡς] Haec vocula vulgo omissa est male. Quare reposui. Vid. Apol. I. c. 33. not. 8. coll. c. 38. not. 6. al.. Minus recte Sylburg. καὶ vel aliam particulam similem post λέγει desiderat.

11. τ. θεὸν ... παρακαλοῦμεν etc.] Occurrit formula precum hu-

mel et favum videri ex eo perspicitur, quod ne morte quidem proposita adducamur, ut nomen ejus abnegemus. Illud etiam manifestum omnibus est nos, qui in eum credimus, ab eo petere, ut *ab alienis*, hoc est a nefariis et fallacibus spiritibus nos custodiat, quemadmodum prophetiae effatum ex persona unius eorum, qui in illum credunt, figurate declarat. Nam ut a daemoniis per Jesum Christum custodiamur, quae a Dei cultu aliena sunt, quaeque olim adorabamus, Deum semper obsecramus, ut, postquam per eum ad Deum conversi fuimus, intaminati simus. Adjutorem enim et redemtorem eum vocamus, cujus vel nominis potentiam ipsa daemonia perhorrescunt, ac hodie per nomen Jesu Christi sub Pontio Pilato, Judaeae procuratore, crucifixi adjurata subjiciuntur: inde quoque omnibus patet tantam ei datam a patre potestatem, ut nomini ejus et passionis dispensationi etiam daemonia subjiciantur.

31. Quodsi potentiam, quae ejus passionis dispensationem consecuta est et consequitur, tantam esse demonstratur, quanta tandem ea futura est in glorioso ejus adventu? Veniet enim tamquam filius hominis in nubibus, ut Daniel declaravit, angelis cum eo advenientibus. Sunt autem illius verba haec: *Aspiciebam donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit, habens operimentum quasi nivem candidam, et caesaries capitis ejus quasi lana munda, thronus ejus quasi flamma ignis, rotae ejus ignis urens. Fluvius ignis volvebatur profluens a facie ejus; mille millia ministrabant ei et dena millia denum millium assistebant ei. Libri aperti sunt, et judicium sedit. Aspiciebam tum vocem sermonum*

jusmodi in Constitt. apost. VIII. c. 11.. Episcopus precatur pro fidelibus: *Φύλαξον αὐτοὺς ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους, ἵνα ὦσιν ἅγιοι σώματι καὶ ψυχῇ μὴ ἔχοντες σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων. ... Ῥύσαι αὐτοὺς ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πραγμάτων ἐν σκότει διαπορευομένου* etc.. *Jebb.*

12. *ἵνα ... ὦμεν*] Ps. XIX. 13. coll. ib. 7..

13. *Βοηθὸν γ. ἐ. κ. λυτρωτὴν*] Ps. XIX. 14.: *K., βοηθέ μου κ. λυτρωτά μου.*

1. *Ἐθεώρουν ... ἐτήρησα*] Dan. VII. 9. — 28..

Ἐθεώρουν τότε τὴν φωνὴν τῶν μεγάλων λόγων, ὧν τὸ κέρας λα-
λεῖ, καὶ ἀπετυμπανίσθη τὸ θηρίον, καὶ ἀπώλετο τὸ σῶμα αὐτοῦ
καὶ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρός· καὶ τὰ λοιπὰ θηρία μετεστάθη τῆς
ἀρχῆς αὐτῶν, καὶ χρόνος ζωῆς τοῖς θηρίοις ἐδόθη ἕως καιροῦ B
καὶ χρόνου. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ μετὰ
τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος· καὶ ἦλ-
θεν ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν [2] καὶ παρῆν ἐνώπιον αὐτοῦ,
καὶ οἱ παρεστηκότες προσήγαγον αὐτόν. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξου-
σία καὶ τιμὴ βασιλική, καὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς κατὰ γένη
καὶ πᾶσα δόξα λατρεύουσα· καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος,
ἥτις οὐ μὴ ἀρθῇ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ μὴ φθαρῇ. Καὶ C
ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου ἐν τῇ ἕξει μου, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφα-
λῆς μου ἐτάρασσόν με. Καὶ προσῆλθον πρὸς ἕνα τῶν ἑστώτων καὶ
τὴν ἀκρίβειαν ἐζήτουν παρ᾽ αὐτοῦ ὑπὲρ πάντων τούτων. Ἀπο-
κριθεὶς δὲ λέγει μοι καὶ τὴν κρίσιν τῶν λόγων ἐδήλωσέ μοι·
Ταῦτα τὰ θηρία τὰ μεγάλα εἰσὶ τέσσαρες βασιλεῖαι, αἳ ἀπολοῦν-
ται ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ οὐ παραλήψονται τὴν βασιλείαν ἕως αἰῶνος
καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. Τότε ἤθελον ἐξακριβώσασθαι D
ὑπὲρ τοῦ τετάρτου θηρίου τοῦ καταφθείροντος πάντα καὶ ὑπερ-
φόβου, καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ,
ἐσθίον καὶ λεπτύνον καὶ τὰ ἐπίλοιπα αὐτοῦ τοῖς ποσὶ κατεπάτει·
καὶ περὶ τῶν δέκα κεράτων αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ ἐκ τοῦ
ἑνὸς τοῦ προσφυέντος, καὶ ἐξέπεσον ἐκ τῶν προτέρων δι᾽ αὐτοῦ
τρία, καὶ τὸ κέρας ἐκεῖνο εἶχεν ὀφθαλμοὺς καὶ στόμα λαλοῦν με- E
γάλα, καὶ ἡ πρόσοψις αὐτοῦ ὑπερέφερε τὰ ἄλλα. Καὶ κατενόουν
τὸ κέρας ἐκεῖνο πόλεμον συνιστάμενον πρὸς τοὺς ἁγίους καὶ τρο-
πούμενον αὐτοὺς [3] ἕως τοῦ ἐλθεῖν τὸν παλαιὸν ἡμερῶν, καὶ τὴν
κρίσιν ἔδωκε τοῖς ἁγίοις τοῦ ὑψίστου, καὶ ὁ καιρὸς ἐνέστη, καὶ
τὸ βασίλειον κατέσχον ἅγιοι ὑψίστου. Καὶ ἐῤῥέθη μοι περὶ τοῦ
τετάρτου θηρίου· Βασιλεία τετάρτη ἔσται ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτις διοί-
σει παρὰ πάσας τὰς βασιλείας ταύτας, καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν

2. καὶ παρῆν ... αὐτόν] Denuo (vid. c. 26. not. 6.) duae versiones coaluerunt. Sed jam Martyr ita legit in suo codice: c. 79. p. 305. D: πρὸς τὸν παλαιὸν τ. ἡμ. προσάγεται. Similiter Tertull. adv. Marc. III. c. 7. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 117.: „et aderat in con-

grandium, quos cornu loquebatur: et distenta est bestia, et interiit corpus ejus et datum est in combustionem ignis; etiam reliquae bestiae privatae sunt principatu suo, et tempus vitae bestiis concessum usque ad certum diem et tempus. Aspiciebam in visione noctis: et ecce cum nubibus coeli tamquam filius hominis veniebat; et venit usque ad antiquum dierum et aderat in conspectu ejus, et qui assistebant adduxerunt eum. Et data est ei potestas et dignitas regia, et omnes gentes terrae per genera sua et omnis gloria serviebant; et potestas ejus potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus non interibit. Et horruit spiritus meus in conditione mea, et visiones capitis mei turbabant me. Et accessi ad unum assistentium et veritatem quaerebam ab eo de omnibus his. Respondens autem dixit mihi et judicium sermonum declaravit mihi: Hae bestiae magnae quatuor sunt regna, quae disperibunt a terra, et non suscipient regnum usque in saeculum et usque in saeculum saeculorum. Tunc volui accurate exquirere de quarta bestia, corrumpente omnia et admodum terribili, cujus dentes ferrei et ungues aenei, comedebat et comminuebat et reliqua pedibus suis conculcabat: et de decem cornibus ejus in capite, et de uno quod succrevit, per quod ex prioribus tria protrusa sunt; et cornu illud habebat oculos et os loquens grandia, et aspectus ejus excellebat alia. Et animadvertebam cornu illud bellum movere in sanctos et fundere eos, donec venit antiquus dierum et judicium dedit sanctis Altissimi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti Altissimi. Et dictum mihi est de quarta bestia: Regnum quartum erit in terra, quod longe superabit omnia haec regna, atque devorabit universam terram et devastabit et delebit eam. Et decem cornua — decem

spectu ejus, et qui adsistebant adduxerunt illum.“ Adde Cyprian. adv. Jud. II. c. 26..

3. ἕως τοῦ ἐλθεῖν τὸν παλαιὸν ἡμ] Biblia ἕως οὗ ἦλθεν ὁ παλαιὸς ἡμερῶν, quomodo Justinum quoque scripsisse sequentia ostendere videantur. Nihil tamen muto. *Thirlbius.*

γῆν καὶ ἀναστατώσει αὐτὴν καὶ καταλεανεῖ αὐτήν. Καὶ τὰ δέκα
κέρατα, δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται [4] μετ' αὐτούς, καὶ οὗτος διοί-
σει κακοῖς ὑπὲρ τοὺς πρώτους, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει, καὶ
ῥήματα πρὸς τὸν ὕψιστον λαλήσει, καὶ ἑτέρους ἁγίους τοῦ ὑψίστου
καταστρέψει, καὶ προσδέξεται ἀλλοιῶσαι καιροὺς καὶ χρόνους· καὶ 249
παραδοθήσεται εἰς χεῖρας [5] αὐτοῦ ἕως καιροῦ καὶ καιρῶν καὶ ἥμισυ
καιροῦ. Καὶ ἡ κρίσις ἐκάθισε, καὶ τὴν ἀρχὴν μεταστήσουσι τοῦ ἀφα-
νίσαι καὶ τοῦ ἀπολέσαι ἕως τέλους. Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία
καὶ ἡ μεγαλειότης τῶν τόπων τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν βασιλειῶν ἐδό-
θη λαῷ ἁγίῳ ὑψίστου βασιλεῦσαι βασιλείαν αἰώνιον· καὶ πᾶσαι
ἐξουσίαι ὑποταγήσονται αὐτῷ καὶ πειθαρχήσουσιν αὐτῷ. Ἕως ὧδε B
τὸ τέλος τοῦ λόγου. Ἐγὼ Δανιὴλ ἐκστάσει περιειχόμην σφόδρα, καὶ
ἡ [6] ἕξις διήνεγκεν ἐμοί, καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐτήρησα.

32. Καὶ ὁ Τρύφων παυσαμένου μου εἶπεν· Ὦ ἄνθρωπε, αὗ-
ται ἡμᾶς αἱ γραφαὶ καὶ τοιαῦται ἔνδοξον καὶ μέγαν ἀναμένειν τὸν
παρὰ τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ὡς υἱὸν ἀνθρώπου παραλαμβά-
νοντα τὴν αἰώνιον βασιλείαν ἀναγκάζουσιν· οὗτος δὲ ὁ ὑμέτερος C
λεγόμενος Χριστὸς ἄτιμος καὶ ἄδοξος γέγονεν, ὡς καὶ τῇ ἐσχάτῃ
κατάρᾳ τῇ ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ περιπεσεῖν· ἐσταυρώθη γάρ.

Κἀγὼ πρὸς αὐτόν· Εἰ μέν, ὦ ἄνδρες, μὴ ἀπὸ τῶν γραφῶν,
ὧν [1] προανιστόρησα, τὸ [2] εἶδος αὐτοῦ ἄδοξον καὶ τὸ γένος αὐτοῦ
ἀδιήγητον, καὶ ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τοὺς πλουσίους θανατω-
θήσεσθαι, καὶ τῷ μώλωπι αὐτοῦ [3] ἡμεῖς ἰάθημεν, καὶ ὡς πρό-
βατον ἀχθήσεσθαι ἐλέγετο, καὶ δύο παρουσίας αὐτοῦ γενήσεσθαι D
[4] ἐξηγησάμην, μίαν μέν, ἐν ᾗ ἐξεκεντήθη ὑφ' ὑμῶν, δευτέραν δέ,
ὅτε [5] ἐπιγνώσεσθε εἰς ὃν ἐξεκεντήσατε, καὶ κόψονται αἱ φυλαὶ

4. *μετ' αὐτούς*] Praeeunte Thirlbio monet Maranus legendum esse *καὶ ἕτερος μετ' αὐτούς*. Jam Langus: *atque alius post eos*. Concedo equidem nonnulla hîc librariorum culpa excidisse, ad quae οὗτος referri queat; at de verbis male omissis quum non satis constet, nihil textui inserui. Etenim nonne etiam conjicere licet *καὶ ἕτερος ἀναστήσεται μετ' αὐτούς* (Theodotion: *καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος*) sive *καὶ ἄλλος μετ' αὐτούς* (LXX: *καὶ ὁ ἄλλος βασιλεὺς μετὰ τούτους στήσεται*) et similia?

5. *αὐτοῦ ἕως καιροῦ*] Sic Morell. et Maran. ediderunt. Ceteri licet Perionio praeeunte verum cognoverint, in textu tamen retinuerunt *ἕως καιροῦ αὐτοῦ*, quae prava verborum collocatio etiam in

reges consurgent (atque alius) post eos, et is malis superabit priores, et tres reges humiliabit, et verba in Altissimum loquetur, et ceteros sanctos Altissimi evertet, et sumet sibi ut alteret dies et tempora; et tradentur in manus ejus usque ad tempus et tempora et dimidium temporis. Et judicium sedit, et principatum transferent, ut aboleant et disperdant usque ad finem. Et regnum et potestas et amplitudo locorum regnorum, quae sub coelo sunt, data est populo sancto Altissimi, ut regnent regno sempiterno; potestates omnes subjicientur et obedient ei. Huc usque finis effati. Ego Daniel ecstasi circumdabar valde, et conditio ad me pertinuit, et verbum in corde meo servavi.

32. Hic Trypho quiescente me dixit: O homo, istae nos et aliae ejusmodi Scripturae gloriosum cogunt et magnum exspectare eum, qui regnum aeternum ab antiquo dierum tamquam filius hominis accipit; vester autem ille Christus, quem ita vocatis, inhonoratus et inglorius fuit, ita ut etiam in extremam illam, quae in lege Dei sancitur, exsecrationem incurreret: est enim in crucem actus.

Tum ego ad illum: Si, o viri, Scripturae, quas jam recitavi, non *ejus speciem ingloriam fore ac genus inenarrabile* dicerent, et *pro morte ejus divites morte affectum*, et *ejus livore nos sanatum*, et *ipsum tamquam ovem abductum iri;* si non exposuissem duplicem illius adventum, alterum, in quo punctus est a vobis, alterum, in quo *agnoscetis in quem pupugistis, et plangent tribus vestrae, tribus ad tribum, mulie-*

utroque Cod. msto invenitur.

6. ἕξις] Hoc jam Thirlbio (idem praeter illud — sed male — legendum proponit ὄψις) et Marano arrisit omnibusque puto probatum iri; recepi igitur pro vulgata λέξις, quae tolerari non potest.

1. προανιστόρησα] Cf. c. 13. p. 230. sq..

2. εἶδος... ἀχθήσεσθαι] Jesai. LIII. 2. 3. 8. 9. 5. 7..

3. ἡμεῖς ἰάθημεν] Concinnior esset oratio, si eodem structurae genere legeremus καὶ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμᾶς ἰαθήσεσθαι (vel ἰαθῆναι: Maran. — minus bene); ferri tamen et haec lectio potest, prophetae verbis (LIII. 5.) absque ulla mutatione retentis. *Sylburgius.*

4. ἐξηγησ.] Cf. c. 14. p. 232. D.

5. ἐπιγνώσεσθε... κατ' ἰδίαν] Zachar. XII. 10. — 14..

ὑμῶν, φυλὴ πρὸς φυλήν, αἱ γυναῖκες κατ' ἰδίαν καὶ οἱ ἄνδρες
κατ' ἰδίαν, ἀσαφῆ καὶ ἄπορα ἐδόκουν λέγειν· νῦν δὲ διὰ πάντων
τῶν λόγων ἀπὸ τῶν παρ' ὑμῖν ἁγίων καὶ προφητικῶν γραφῶν τὰς
πάσας ἀποδείξεις ποιοῦμαι, ἐλπίζων τινὰ ἐξ ὑμῶν δύνασθαι εὑρε-
θῆναι [6] ἐκ τοῦ κατὰ χάριν τὴν ἀπὸ τοῦ κυρίου σαβαὼθ περιλει- E
φθέντος εἰς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν. Ἵνα οὖν καὶ σαφέστερον ὑμῖν
τὸ ζητούμενον νῦν γένηται, ἐρῶ ὑμῖν καὶ ἄλλους λόγους τοὺς
εἰρημένους διὰ Δαβὶδ τοῦ μακαρίου, ἐξ ὧν καὶ κύριον τὸν Χρι-
στὸν ὑπὸ τοῦ ἁγίου προφητικοῦ πνεύματος λεγόμενον νοήσετε, καὶ
τὸν κύριον πάντων πατέρα ἀνάγοντα αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ [7] κα-
θίζοντα αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ, ἕως ἂν θῇ τοὺς ἐχθροὺς ὑποπό-
διον τῶν ποδῶν αὐτοῦ· ὅπερ γίνεται ἐξότου εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνε-
λήφθη μετὰ τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι ὁ ἡμέτερος κύριος Ἰησοῦς 250
Χριστός, τῶν χρόνων συμπληρουμένων καὶ τοῦ βλάσφημα καὶ
τολμηρὰ εἰς τὸν ὕψιστον μέλλοντος λαλεῖν ἤδη ἐπὶ θύραις ὄντος,
[8] ὃν [9] καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἥμισυ καιροῦ διακαθέξειν Δανιὴλ μη-
νύει. Καὶ ὑμεῖς ἀγνοοῦντες, [10] πόσον χρόνον διακατέχειν μέλλει,
ἄλλο ἡγεῖσθε· τὸν γὰρ καιρὸν ἑκατὸν ἔτη ἐξηγεῖσθε λέγεσθαι. Εἰ
δὲ τοῦτό ἐστιν, εἰς τὸ ἐλάχιστον [11] τὸν τῆς ἀνομίας ἄνθρωπον
τριακόσια πεντήκοντα ἔτη βασιλεῦσαι δεῖ, ἵνα τὸ εἰρημένον ὑπὸ B
τοῦ ἁγίου Δανιήλ· [12] καὶ καιρῶν, δύο μόνους καιροὺς λέγεσθαι
ἀριθμήσωμεν. [13] Καὶ ταῦτα δὲ πάντα, ἃ ἔλεγον, ἐν παρεκβάσεσι
λέγω πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἤδη ποτὲ πεισθέντες τῷ εἰρημένῳ καθ' ὑμῶν
ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὅτι [14] υἱοὶ ἀσύνετοί ἐστε, [15] καὶ τό· [16] Διὰ τοῦτο

6. ἐκ τοῦ ... περιλειφθέντος] Supple σπέρματος. Vid. c. 55. et 64.. *Maranus.*

7. καθίζοντα...αὐτοῦ] Psalm. CX. 1..

8. ὃν] Hoc relativum deest in Codd. mstis; sed conjecit jam Langus (vertens *quem*) omnesque post eum editores comprobavere: textui igitur inserui.

9. καιρὸν ... διακαθ.] Dan. VII. 25..

10. πόσον χρόνον etc.] Hunc Danielis computum per *triennium et sex menses* explicat Irenaeus, *in quibus veniens* (Antichristus) *regnabit super terram.* Iren. adv. haeres. V, c. 25. (§. 3. p. 323. ed. Massuet.). Calculi rationem vide in Grabii annotationibus in locum. *Jebb.*

11. τ. τ. ἀνομίας ἄνθρ.] Coll. 2. Thessal. II. 8..

12. καὶ καιρῶν] Cod. Clarom. mendose καὶ καιρόν. Wolfius reposuit περὶ καιρόν. Sed, id quod jam Sylburg. admonuit, mutatione nihil opus est, quia Danielis, non Justini verba sunt.

res seorsum et viri seorsum: obscura et incerta dicere viderer. Nunc vero in omni hoc colloquio ex sanctis apud vos et propheticis Scripturis omnem demonstrandi rationem instituo, sperans vestrum aliquem ex eo reperiri posse semine, quod per gratiam domini Sabaoth reliquum ad salutem aeternam factum est. Itaque ut et clarius vobis id quod quaerimus nunc fiat, afferam alia etiam verba per Davidem beatum pronuntiata, ex quibus Christum intelligetis a sancto prophetico Spiritu etiam dominum dici et a domino omnium parente e terris revocari et *ad ipsius dextram collocari, donec ponat inimicos scabellum pedum ejus;* quod quidem jam inde fit ex quo in coelum ascendit redivivus ex mortuis dominus noster Jesus Christus, temporibus ad finem currentibus jamque eo pro foribus adstante, qui impia et nefanda in Altissimum locuturus est, quem *tempus et tempora et dimidium temporis dominaturum esse* Daniel declarat. Vos autem ignari, quamdiu permansurus sit, aliud existimatis; *tempus* enim centum annos interpretamini. Quod quidem si ita est, hominem iniquitatis trecentos ad minimum et quinquaginta annos regnare oportet, ut id, quod a sancto Daniele dictum est: *et tempora*, pro duobus tantum temporibus numeremus. Haec autem omnia, quae dixi, digrediens a proposito vobis dico, ut tandem aliquando fidem habentes iis quae in vos a Deo dicuntur: *vos filios insipientes esse*, et his verbis: *Propterea ecce*

13. *Καὶ ταῦτα δὲ πάντα* etc.] Quare *πάντα*, quare *παρεκβάσεσι* post unam eamque brevissimam digressionem? Miror itaque nemini adhuc venisse in mentem hujusmodi interpunctionis: *Καὶ ταῦτα δὲ πάντα ἃ ἔλεγον ἐν παρεκβάσεσι, λέγω πρὸς ὑμᾶς ἵνα* etc., sed neque sic haec mihi satisfaciunt. Quid si sic legamus? *Καὶ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα, ἔλεγον, ἐν παρεκβ. λέγω* etc. Sed neque hoc satisfacit. Verum non obliviscendum, quali cum scriptore negotium nobis sit. *Thirlbius.*

14. *υἱοὶ … ἐστε*] Jerem. IV. 22..

15. *καὶ τό*] Thirlb. legendum monet *καὶ τῷ*. Hoc sane melius se habet quam illud *τό*, quod sic tantum defendi poterit, ut sit casus accus. absolute positus: *et quod attinet hoc*, sive *respectu habito horum verborum;* vern. *und mit Rücksicht auf folgende Stelle.* Pariter infra c. 33. p. 250. E: *Τὸ γάρ·* *Ὤμοσε* (vern. *Anlangend die Worte:* *Ὤμ.*) etc. *ὁ θεὸς … ἀρχιερέα αὐτὸν … εἶναι ἐδήλωσε.*

16. *Διὰ … κρύψω*] Jes. XXIX. 14..

ἰδοὺ προσθήσω τοῦ μεταθεῖναι τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ μεταθήσω αὐ-
τούς, καὶ ἀφελῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνε-
τῶν αὐτῶν [17] κρύψω, παύσησθε καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ὑμῶν ἀκού- C
οντας πλανῶντες, καὶ παρ' ἡμῶν [18] μανθάνοντες τῶν σοφισθέντων
ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος. Εἰσὶν οὖν καὶ οἱ λόγοι οἱ διὰ
Δαβὶδ λεχθέντες οὗτοι· [19] Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου
ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν πο-
δῶν σου. Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος ἐκ Σιών· καὶ
κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Μετά σου ἡ ἀρχὴ ἐν
ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου· ἐκ
γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. Ὤμοσε κύριος καὶ οὐ μετα- D
μεληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισε-
δέκ. Κύριος ἐκ δεξιῶν σου· συνέθλασεν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῦ
βασιλεῖς. Κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι, πληρώσει [20] πτώματα. Ἐκ χει-
μάῤῥου ἐν ὁδῷ πίεται· διὰ τοῦτο ὑψώσει κεφαλήν.

33. [1] Καὶ τοῦτον τὸν ψαλμὸν ὅτι εἰς τὸν Ἐζεκίαν τὸν βασιλέα
εἰρῆσθαι ἐξηγεῖσθαι τολμᾶτε, οὐκ ἀγνοῶ, ἐπεῖπον· ὅτι δὲ πε-
πλάνησθε, ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων αὐτίκα ὑμῖν ἀποδείξω. [2] Ὤμωσε E
κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, εἴρηται, καί· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν
αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, καὶ τὰ ἐπαγόμενα καὶ τὰ προά-
γοντα. [3] Ἱερεὺς δὲ ὅτι οὔτε γέγονεν Ἐζεκίας οὔτε ἐστὶν αἰώνιος
ἱερεὺς τοῦ θεοῦ, οὐδὲ ὑμεῖς ἀντειπεῖν τολμήσετε· ὅτι δὲ περὶ
τοῦ ἡμετέρου Ἰησοῦ εἴρηται, καὶ [4] αὗται αἱ φωναὶ σημαίνουσι.
[5] Τὰ δὲ ὦτα ὑμῶν πέφρακται καὶ αἱ καρδίαι [6] πεπήρωνται. Τὸ
γάρ· Ὤμοσε κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν 251

17. *κρύψω*] Uterque Cod. mstus *ἀθετήσω* ad marginem.

18. *μανθάνοντες*] Sylburg. ceterique mallent subjunctivum *μανθάνητε* vel imperativum *μανθάνετε*. At receptam tuetur lectionem Maranus: haec enim referri possunt ad superius verbum *πεισθέντες*.

19. *Εἶπεν ... κεφαλήν*] Psalm. CX.

20. *πτώματα*] Sequitur in Bibliis *συνθλάσει κεφαλὰς ἐπὶ γῆς πολλῶν*, quae verba librariorum culpa intercidisse jam Thirlbius suspicatus est. Solet enim Justinus psalmos satis accurate recitare.

1. *Καὶ ... ἀγνοῶ*] Thirlbio animadvertente Tertullianus adv. Marc. V. c. 9. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 281. idem dicit quod Justinus, sed ab eo mutuatus pro more suo. „Dicunt (inquit) hunc psalmum in Ezechiam cecinisse, quia is sederit ad dexteram templi et hostes ejus

apponam ut transferam populum hunc, et transferam eos, et auferam sapientiam sapientium et intelligentiam intelligentium ipsorum occultabo, desinatis et vos ipsos et eos qui vos audiunt in errorem inducere, et a nobis, quibus Christi gratia sapientiam praestitit, ediscatis. Sic autem se habent verba Davidis: *Dixit dominus domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam potentiae emittet tibi dominus ex Sione; et dominare in mediis inimicis tuis. Tecum principatus die potentiae tuae in splendoribus sanctorum tuorum; ex utero ante luciferum genui te. Juravit dominus et non poenitebit eum: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedeci. Dominus a dextris tuis: confregit in die irae suae reges. Judicabit in gentibus, implebit cadavera. E torrente in via bibet; propterea exaltabit caput.*

33. Atque hunc quidem psalmum (sic einm pergebam) non ignoro ita a vobis exponi, ut in Ezechiam dictum esse audeatis dicere; vos autem errore labi, protinus vobis ex verbis ipsis demonstrabo. *Juravit dominus et non poenitebit eum*, dictum est, et: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedeci*, quaeque sequuntur et praecedunt. Ezechiam autem nec sacerdotem fuisse nec aeternum Dei sacerdotem esse, ne ipsi quidem contra audebitis dicere; id vero de Jesu nostro dictum esse ipsa verba declarant. Sed *aures vestrae obturatae sunt et corda obcaecata.* His enim verbis: *Juravit do-*

averterit Deus." Nempe erant ei ante oculos haec Justini Dial. c. 83. p. 309. B: . . . εἰς Ἐζεκίαν εἰρῆσθαι ἐτόλμησαν ὑμῶν οἱ διδάσκαλοι ἐξηγήσασθαι, ὡς κελευσθέντος αὐτοῦ ἐν δεξιᾷ τοῦ ναοῦ καθεσθῆναι etc..

2. Ὤμωσε ... Μελχισ.] Psalm. CX. 4.; idem comma paulo infra laudatur.

3. Ἱερεὺς ... θεοῦ] Tertull. l. c.: „Nec sacerdos autem Ezechias, nec in aevum, etsi fuisset."

4. αὗται αἱ φ.] Thirlb. mallet αὐταὶ αἱ φ. sine causa. Similiter c. 21. p. 238. A: αὗται αἱ φ. ... ἀπόδειξιν ποιήσ. δύνανται.

5. Τὰ ... πεπήρωνται] Jesai. VI. 10..

6. πεπήρωνται] Aptius in margine utriusque Cod. msti πεπώρωνται (*indurata sunt*), quod et Wolfius probat. Legitur c. 12. p. 229. C: ὀφθαλμοὶ ὑμῶν πεπήρωνται.

αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, μεθ' ὅρκου ὁ θεὸς διὰ τὴν
ἀπιστίαν ὑμῶν ἀρχιερέα αὐτὸν κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ εἶναι
ἐδήλωσε, τουτέστιν, ὃν τρόπον ὁ Μελχισεδὲκ ἱερεὺς ὑψίστου ὑπὸ
Μωσέως ἀναγέγραπται γεγενῆσθαι, καὶ οὗτος τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ
ἱερεὺς ἦν, [7] καὶ τὸν ἐν περιτομῇ δεκάτας αὐτῷ προσενέγκαντα
Ἀβραὰμ εὐλόγησεν, οὕτως τὸν αἰώνιον αὐτοῦ ἱερέα, [8] καὶ κύριον
ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος καλούμενον, ὁ θεὸς τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ B
γενήσεσθαι ἐδήλου· καὶ τοὺς ἐν περιτομῇ προσιόντας αὐτῷ, τουτ-
έστι πιστεύοντας αὐτῷ καὶ τὰς εὐλογίας παρ' αὐτοῦ ζητοῦντας,
[9] καὶ αὐτοὺς προσδέξεται καὶ εὐλογήσει. Καὶ ὅτι ταπεινὸς ἔσται
πρῶτον ἄνθρωπος, εἶτα ὑψωθήσεται, τὰ ἐπὶ τέλει τοῦ ψαλμοῦ
δηλοῖ· [10] Ἐκ χειμάῤῥου γὰρ ἐν ὁδῷ πίεται, καὶ ἅμα· Διὰ τοῦτο
ὑψώσει κεφαλήν.

34. Ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὸ πεῖσαι ὑμᾶς, ὅτι τῶν γραφῶν οὐδὲν C
συνήκατε, καὶ ἄλλου ψαλμοῦ [1] τῷ Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύμα-
τος εἰρημένου ἀναμνήσομαι, ὃν εἰς Σαλομῶνα, τὸν γενόμενον καὶ
αὐτὸν βασιλέα ὑμῶν, εἰρῆσθαι λέγετε· εἰς δὲ τὸν Χριστὸν ἡμῶν
καὶ αὐτὸς εἴρηται. Ὑμεῖς δὲ ἀπὸ τῶν ὁμωνύμων λέξεων ἑαυτοὺς
ἐξαπατᾶτε. [2] Ὅπου γὰρ [3] ὁ νόμος τοῦ κυρίου ἄμωμος εἴρηται,
οὐχὶ τὸν μετ' ἐκεῖνον μέλλοντα, ἀλλὰ τὸν διὰ Μωσέως ἐξηγεῖσθε,
τοῦ θεοῦ βοῶντος [4] καινὸν νόμον καὶ καινὴν διαθήκην διαθήσε-
σθαι. Καὶ ὅπου λέλεκται· [5] Ὁ θεός, τὸ κρῖμά σου τῷ βασιλεῖ
δός, ἐπειδὴ βασιλεὺς Σαλομὼν γέγονεν, εἰς αὐτὸν τὸν ψαλμὸν D
εἰρῆσθαί φατε, τῶν λόγων τοῦ ψαλμοῦ διαῤῥήδην κηρυσσόντων

7. καὶ τὸν ἐν περιτομῇ ... εὐλογ.] Lapsus est hîc Justinus; nam Abraamus tunc temporis non erat circumcisus. Exscripsit, ut alia multa Justini, ita etiam hunc errorem Tertullianus adv. Jud. c. 3. et iterum adv. Marc. V. c. 9. *Thirlbius.* Paulo ante οὗτος fere superfluum est.

8. καὶ κύριον] Conjicit Thirlb. τὸν καὶ κύριον, sed non mutat. Κύριος autem vocatur in hoc psalmo CX. 1..

9. κ. αὐτοὺς προσδέξεται κ. εὐλογήσει] Alii legent καὶ αὐτὸς, alii fortasse καὶ αὐτοὺς (vel αὐτὸν) προσδέξεσθαι καὶ εὐλογήσειν. Nos nihil mutamus. *Thirlbius.* Auctor est Tertullianus, ut Justini verba de tota gente Judaeorum ad Christum redeunte recte intelligat Maranus. „At in Christum — inquit adv. Marc. V. c. 9. p. 281. — conveniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius et legitimus Dei antistes, praeputiati sacer-

minus et non poenitebit eum: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedeci, jurejurando Deus propter incredulitatem vestram interposito pontificem illum secundum ordinem Melchisedeci esse declaravit, hoc est, quemadmodum Melchisedecus sacerdos Altissimi fuisse a Mose scriptus est, isque eorum, qui in praeputio erant, sacerdos erat, et Abrahamo decimas ipsi in circumcisione offerenti benedixit: sic Deus aeternum suum sacerdotem, qui et dominus a Spiritu sancto vocatus est, eorum, qui in praeputio sunt, sacerdotem fore, et circumcisos quoque ipsos ad eum accedentes, hoc est in eum credentes et benedictionem ab eo quaerentes, suscepturum esse et illis benedicturum declaravit. Primo autem humilem fore hominem, deinde exaltatum iri in extremo psalmo ostenditur: *E torrente* enim *in via bibet*, et simul: *Propterea exaltabit caput.*

34. Adhuc autem ut vobis persuadeam nihil vos Scripturarum intelligere, alium quoque psalmum Davidi a Spiritu sancto dictatum commemorabo, quem quidem in Salomonem, qui et ipse rex vester fuit, dictum esse contenditis; sed is quoque in Christum nostrum editus est. Vos autem ex aequivocis nominibus fucum vobis ipsis facitis. Ubi enim *lex domini immaculata* dicitur, legem intelligitis non eam quae post Mosen futura erat, sed eam quae per ipsum data est, quamvis Deus clamet se *novam legem ac novum foedus instituturum esse.* Et ubi dictum est: *Deus, judicium tuum regi da*, quia rex fuit Salomon, psalmum in eum dictum esse vultis, quamvis

dotii pontifex, tum in nationibus constitutus, a quibus magis suscipi habebat, cognituram se quandoque circumcisionem et Abrahae gentem, cum ultimo venerit, acceptatione et benedictione dignabitur."

10. *Ἐκ...κεφαλ.*] Ps. CX. 7..

1. *τῷ Δαβὶδ*] Legendum conjicit Thirlbius *τοῦ διὰ Δαβίδ.* Sed recte Marano videtur Justinus respicere ad psalmi titulum, *ψαλμὸς τῷ Δαυίδ*, quem proinde Davidi dictatum a Spiritu sancto credebat.

2. *Ὅπου... διαθήσεσθαι*] Coll. ep. ad Hebr. VIII. 7. sq..

3. *ὁ νόμος τ. κ. ἄμωμ.*] Psalm. XIX. 7.. Maran. articulum *ὁ* errore omisit.

4. *καινὸν ... διαθήσ.*] Jerem. XXXI. 31..

5. *Ὁ θεός... δός*] Ps. LXXII. 1..

εἰς τὸν αἰώνιον βασιλέα, τουτέστιν εἰς τὸν Χριστόν, εἰρῆσθαι· ὁ γὰρ Χριστὸς βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς καὶ θεὸς καὶ κύριος καὶ ἄγγελος καὶ ἄνθρωπος καὶ ἀρχιστράτηγος καὶ λίθος καὶ παιδίον γεν-
νώμενον καὶ παθητὸς γενόμενος πρῶτον, εἶτα εἰς οὐρανὸν ἀνερ- E
χόμενος καὶ πάλιν παραγινόμενος μετὰ δόξης καὶ αἰώνιον τὴν βασιλείαν ἔχων κεκήρυκται, ὡς ἀπὸ πασῶν τῶν γραφῶν ἀποδείκνυμι. Ἵνα δὲ καὶ ὃ εἶπον νοήσητε, τοὺς τοῦ ψαλμοῦ λόγους λέγω. Εἰσὶ δ' οὗτοι· [6] Ὁ θεός, τὸ κρῖμά σου τῷ βασιλεῖ δὸς καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως, κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιο-
σύνῃ καὶ τοὺς πτωχούς σου ἐν κρίσει. Ἀναλαβέτω τὰ ὄρη εἰρή- 252
νην τῷ λαῷ καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. Κρινεῖ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων, καὶ ταπεινώσει συκοφάντην· καὶ συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σελήνης εἰς γενεὰς γενεῶν. Καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον καὶ ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν. Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη. Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης. Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται Αἰθίο-
πες, καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ χοῦν λείξουσι. Βασιλεῖς Θαρσεῖς καὶ B
νῆσοι δῶρα προσάξουσι, βασιλεῖς Ἀῤῥάβων καὶ Σαββᾶ δῶρα προσάξουσι, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσιν αὐτῷ· ὅτι ἐῤῥύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου καὶ πένητα, ᾧ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. Φείσεται πτωχοῦ καὶ πένητος, καὶ ψυχὰς πενήτων σώσει· ἐκ τόκου καὶ ἐξ ἀδικίας λυτρώσεται τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καὶ ἔντιμον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώ-
πιον αὐτῶν. Καὶ ζήσεται καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσίου τῆς C
Ἀῤῥαβίας, καὶ προσεύξονται διαπαντὸς περὶ αὐτοῦ· ὅλην τὴν ἡμέραν εὐλογήσουσιν αὐτόν. Καὶ ἔσται στήριγμα ἐν τῇ [7] γῇ, ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων ὑπεραρθήσεται· ὑπὲρ τὸν Λίβανον ὁ καρπὸς αὐτοῦ, καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. Ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας· πρὸ τοῦ ἡλίου [8] διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς· πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν. Εὐ-
λογητὸς κύριος, ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος, καὶ D

6. Ὁ θεός ... γένοιτο] Psalm. LXXII. 1.—19..

psalmi verba diserte declarent eum in aeternum regem, hoc est in Christum, editum esse; Christus enim rex et sacerdos et deus et dominus et angelus et homo et archidux et lapis et puer natus et primo perpessioni obnoxius, deinde in coelum rediens et rursus cum gloria veniens et regnum habens aeternum praedicatus est, quemadmodum ex omnibus Scripturis demonstro. Ut autem id etiam quod dico intelligatis, psalmi verba recitabo. Sunt autem haec: *Deus, judicium tuum regi da et justitiam tuam filio regis, ut judicet populum tuum in justitia et pauperes tuos in judicio. Suscipiant montes pacem populo et colles justitiam. Judicabit pauperes populi et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem: et permanebit cum sole et ante lunam in generationes generationum. Descendet sicut pluvia in vellus et sicut stilla destillans super terram. Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna. Et dominabitur a mari usque ad mare et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum. Coram eo procident Aethiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tartessides et insulae munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent, et adorabunt eum omnes reges terrae, et omnes gentes servient ei: quia liberavit egenum a potente et pauperem, cui non erat adjutor. Parcet inopi et pauperi, et animas pauperum salvas faciet; ex usura et iniquitate redimet animas eorum, et honorabile nomen ejus coram illis. Et vivet et dabitur ei de auro Arabiae, et orabunt semper de eo; tota die benedicent ei. Et erit firmamentum in terra, super summos montes extolletur; super Libanum fructus ejus, et florebunt de civitate sicut olus terrae. Erit nomen ejus benedictum in saecula; ante solem permanet nomen ejus. Et benedicentur in eo omnes tribus terrae; omnes gentes beatificabunt eum. Benedictus dominus, Deus Israelis, qui facit mirabilia solus,*

7. *γῇ, ἐπ' ... ὑπεραρθήσεται· ὑπὲρ*] Ita Codd. msti. Sed Thirlb. distinxit: *γῇ ἐπ' ... ὀρέων· ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ* etc., ut in Bibliis.

8. *διαμένει*] Fortasse *διαμενεῖ*. Sed illud habet Martyr iterum c. 64. p. 288. D. Quocirca nihil mutandum videtur.

εὐλογημένον τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Γένοιτο, γένοιτο. Καὶ ἐπὶ τέλει τοῦ ψαλμοῦ τούτου, οὗ ἔφην, γέγραπται· [9] Ἐξέλιπον οἱ ὕμνοι Δαβίδ, υἱοῦ Ἰεσσαί. Καὶ ὅτι μὲν βασιλεὺς ἐγένετο ἐπιφανὴς καὶ μέγας ὁ Σολομών, ἐφ' οὗ
[10] ὁ οἶκος Ἱερουσαλὴμ ἐπικληθεὶς ἀνῳκοδομήθη, ἐπίσταμαι· [11] ὅτι E
δὲ οὐδὲν τῶν ἐν τῷ ψαλμῷ εἰρημένων συνέβη αὐτῷ, φαίνεται. Οὔτε γὰρ πάντες οἱ βασιλεῖς προσεκύνησαν αὐτῷ, οὔτε μέχρι τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης ἐβασίλευσεν, οὔτε οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πεσόντες χοῦν ἔλειξαν. [12] Ἀλλὰ καὶ τολμῶ λέγειν ἃ γέγραπται [13] ἐν ταῖς βασιλείαις ὑπ' αὐτοῦ πραχθέντα, ὅτι [14] διὰ γυναῖκα ἐν Σιδῶνι εἰδωλολάτρει· ὅπερ οὐχ ὑπομένουσι πρᾶξαι οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπιγνόντες τὸν
ποιητὴν τῶν ὅλων θεόν, ἀλλὰ πᾶσαν αἰκίαν καὶ τιμωρίαν μέχρις 253
ἐσχάτου θανάτου ὑπομένουσι [15] περὶ τοῦ μήτε εἰδωλολατρῆσαι μήτε εἰδωλόθυτα φαγεῖν.

35. Καὶ ὁ Τρύφων· Καὶ μὴν [1] πολλοὺς τῶν τὸν Ἰησοῦν

9. Ἐξέλιπον ... Ἰεσσαί] Psalm. LXXII. 20.

10. ὁ οἶκος Ἱερουσαλ. ἐπικλ.] Non male Maran. supplet τῆς, ut legitur c. 36. p. 255. D. τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων. Supra c. 22. p. 240. D. τὸν ναὸν τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπικληθέντα. Unde Thirlb. legi mallet ὁ οἶκος ὁ ἐν Ἱερ. ἐπικλ., vel ὁ οἶκος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπικλ., quae tamen et ipsa satis dura critico illi videntur esse.

11. ὅτι δὲ οὐδὲν etc.] Idem pluribus exsequitur Tertullianus adv. Marc. V. c. 9. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 282.

12. Ἀλλὰ ... εἰδωλολάτρει] Tertullianus l. c. Justini vestigiis: „Contra Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in Deo gloriam amisit, per mulierem in idololatriam usque pertractus."

13. ἐν ταῖς βασιλείαις] Uterque Cod. mstus ad marginem ἐν τῇ βίβλῳ τῶν βασιλειῶν. Cf. Cohort. ad. Gr. c. 31. p. 30. C.

14. διὰ γυναῖκα ἐν Σιδῶνι εἰδωλολάτρει] Salomonem in Sidoniorum urbe simulacra coluisse, nuspiam narratur. Quid igitur? Fortasse Justinus noster erravit, cujus similes naevos habes Apol. I. c. 26. not. 13., c. 31. not. 3. et 6., c. 42. not. 3., c. 62. not. 4. al.. Quod si non velis statuere, per me legas (τῷ) ἐν Σιδῶνι εἰδώλῳ ἐλάτρευε (h. e. τῇ Ἀστάρτῃ, βδελ. Σιδωνίων: 1. Regg. XI. 5.): *Sidoniorum simulacrum coluit.* Illud διὰ γυναῖκα autem noli mutare in διὰ γυναῖκας, quod exspectaveris (1. Regg. XI. 3.); firmat enim receptam lectionem Tertullianus l. c. (vid. not. 12.): *per mulierem.* — Male

et benedictum nomen gloriae ejus in saeculum et in saeculum saeculi: et replebitur gloria ejus omnis terra. Fiat, fiat! Et in fine hujus psalmi, quem retuli, scriptum est: *Defecerunt hymni Davidis, filii Jessae.* Ac regem quidem illustrem et magnum fuisse Salomonem, sub quo templum illud, quod vocatur Hierosolymitanum, constructum est, haud ignoro; sed nihil ex his, quae in psalmo dicuntur, illi contigisse liquet. Nam nec omnes reges eum adoraverunt, nec usque ad terminos orbis terrarum regnavit, nec inimici ejus coram eo cadentes terram linxerunt. Audeo vero et ea dicere quae ab eo facta esse in libris Regnorum scripta sunt, nempe illum propter mulierem Sidone simulacra coluisse; quod quidem ut committant, minime adducuntur qui ex gentibus per Jesum crucifixum cognoverunt creatorem universorum Deum, sed cruciatum omnem et supplicium ad extremam usque mortem perferunt, ne aut simulacra colant aut simulacris edant immolata.

35. Tum Trypho: Ex his tamen, inquit, qui Jesum sese

Langus: *mulieris Sidoniae causa.* Thirlbius proponit argutius quam verius legendum *ἐν Σιῶνι* — vel *Σιὼν* — *εἰδωλολάτρει* (1. Regg. XI. 7. sq.: *T. ᾠκοδ. Σ. ὑψηλὸν τ. X. ε. M. ἐν τῷ ὄρει τῷ κατὰ πρόσωπον Ἱερουσ.* etc.; sed hîc designatur mons oliveti: cf. 2. Regg. XXIII. 13.), qua emendatione rejecta conjicit *διὰ γυναῖκας* — vel etiam *γυναῖκα* — *θεὸν ἰδὼν* (*δὶς*) *εἰδωλολάτρει* (1. Regg. III. 5., IX. 2., XI. 9. et mox hîc: *οἱ διὰ Ἰησοῦ τοῦ σταυρ. ἐπιγνόντες τὸν θεόν*). Neutram Londinensis editoris conjecturam probat Maranus, qui, nisi quis *ὡς ἐν Σιδῶνι* (vid. c. 30. not. 10.) malit, legit *τοῖς ἐν Σιδῶνι εἰδώλοις ἐλατρεύει* (?): *pr. mulierem Sidonia simulacra coluisse.* — Hoc unum liceat addere doctis viris considerandum. Nonne illud *ἐν Σιδῶνι* fortasse est nota sive supra lineam sive ad marginem ab librario collocata, quae in textum deinde irrepsit? Huic conjecturae ipse Tertullianus magnopere favet: is videlicet loco supra laudato, quo S. Martyrem imitatur, verba ista incommoda omittit hincque in suo codice non videtur legisse.

15. *περὶ τοῦ*] Vern. *in Betreff des* — sive *darum dafs* etc. h. e. *propter simulacra non colenda.* Sed fortasse legendum est *ὑπὲρ τοῦ*, quod jam Thirlbius conjecit. Apol. I. c. 39. p. 78. B: *ὑπὲρ τοῦ μηδὲ ψεύδεσθαι . . . ἀποθνήσκομεν.* Dial. c. 121. p. 350. A: *ὑπομένοντας πάντα πάσχειν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀρνήσασθαι αὐτόν.* C. 131. p. 360. D: *Πάνθ᾽ ὑπομένομεν ὑπὲρ τοῦ μηδὲ μέχρι φωνῆς ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστόν.*

1. *πολλοὺς*] H. e. Gnosticos.

λεγόντων ὁμολογεῖν καὶ λεγομένων Χριστιανῶν πυνθάνομαι ἐσθί-
ειν τὰ εἰδωλόθυτα καὶ [2] μηδὲν ἐκ τούτου βλάπτεσθαι λέγειν.

Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Καὶ ἐκ τοῦ τοιούτους εἶναι ἄνδρας,
ὁμολογοῦντας ἑαυτοὺς εἶναι Χριστιανοὺς καὶ τὸν σταυρωθέντα
Ἰησοῦν ὁμολογεῖν καὶ κύριον καὶ Χριστόν, καὶ μὴ τὰ ἐκείνου δι- B
δάγματα διδάσκοντας, ἀλλὰ [3] τὰ ἀπὸ τῶν τῆς πλάνης πνευμάτων,
ἡμεῖς, οἱ τῆς ἀληθινῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ καθαρᾶς διδασκαλίας
μαθηταί, [4] πιστότεροι καὶ βεβαιότεροι γινόμεθα ἐν τῇ ἐλπίδι
τῇ κατηγγελμένῃ ὑπ᾽ αὐτοῦ. Ἃ γὰρ προλαβὼν μέλλειν γίνεσθαι
ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἔφη, ταῦτα ὄψει καὶ ἐνεργείᾳ ὁρῶμεν τελού-
μενα. Εἶπε γάρ· [5] Πολλοὶ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἔξω-
θεν ἐνδεδυμένοι δέρματα προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπα-
γες. Καί· [6] Ἔσονται σχίσματα καὶ αἱρέσεις. Καί· [7] Προσέχετε C
ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἐλεύσονται πρὸς ὑμᾶς, ἔξωθεν
ἐνδεδυμένοι δέρματα προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες.
Καί· [8] Ἀναστήσονται πολλοὶ ψευδόχριστοι καὶ [9] ψευδοαπόστολοι
καὶ πολλοὺς τῶν πιστῶν πλανήσουσιν. Εἰσὶν οὖν [10] καὶ ἐγένον-
το, ὦ φίλοι ἄνδρες, πολλοί, οἳ ἄθεα καὶ βλάσφημα λέγειν καὶ
πράττειν ἐδίδαξαν, ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ [11] προσελθόντες· καί D
εἰσιν [12] ὑφ᾽ ἡμῶν ἀπὸ τῆς προσωνυμίας τῶν ἀνδρῶν, ἐξ οὗπερ
ἑκάστη διδαχὴ καὶ γνώμη ἤρξατο. [13] Ἄλλοι γὰρ κατ᾽ ἄλλον τρό-

2. *μηδὲν ἐκ τούτου βλάπτεσθαι*] Causam affert Irenaeus adv. haeres. I. c. 6. §. 2. p. 29. sq. ed. Massuet..

3. *τὰ ἀπὸ τῶν τ. π. πνευμάτων*] Uterque Cod. mstus ad marginem *τὰ ἀπὸ τοῦ τ. π. πνεύματα* — fortasse *πνεύματος* (Sylburg.) scil. *διδάγματα*: *dogmata a spiritu erroris profecta.* Sed lectio recepta recte se habet, ut patet etiam ex c. 7. p. 225. B: *τὰ τῆς πλάνης πνεύματα.* Coll. 1. Timoth. IV. 1..

4. *πιστότεροι...πλανήσουσιν*] Haec imitatus est Tertullianus de praescriptt. haeret. c. 4. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 3..

5. *Πολλοὶ . . . ἅρπαγες*] Ev. Matth. XXIV. 5. et VII. 15..

6. *Ἔσονται . . . αἱρέσεις*] Coll. 1. Corinth. XI. 18. sq.. Et ad haec Pauli verba respexit Tertullianus loco citato, quo Martyrem imitatus est: „Et ideo haereses quoque oportebat esse" etc.. Paulo antea: „Memores simus tam dominicarum pronuntiationum quam apostolicarum literarum, quae nobis et futuras haereses praenuntiaverunt et fugiendas praefinierunt." — Hom. Clement. XVI. c. 21. p. 736. ed. Cotel.: *Ἔσονται γάρ, ὡς*

confiteri dicunt et Christiani appellantur, multos esse audio, qui simulacris immolata manducent seque nihil ex ea re laedi dictitent.

Tum ego respondi: Etiam ex eo, quod ejusmodi exstent homines, qui se esse Christianos profiteantur et Jesum, qui crucifixus est, dominum et Christum confiteri, nec tamen illius doctrinam teneant, sed eam quae est a spiritibus erroris, nos, qui verae Jesu Christi ac purae doctrinae discipuli sumus, firmiores in fide et constantiores reddimur in spe ab eo adnuntiata. Nam quae in suo nomine eventura praedixit, ea oculis et effectu ad exitum perducta cernimus. Dixit enim: *Multi venient in nomine meo, extrinsecus ovium pellibus induti, intus autem sunt lupi rapaces.* Et: *Erunt schismata et haereses.* Et: *Cavete vobis a pseudoprophetis, qui venient ad vos, extrinsecus induti pellibus ovium, intus autem sunt lupi rapaces.* Et: *Exsurgent multi pseudochristi et pseudoapostoli et multos fidelium seducent.* Sunt igitur, viri amici, et fuerunt permulti, qui impia et nefanda dicere ac facere docerent, in nomine Jesu prodeuntes: suntque a nobis appellati ex eorum virorum nomine, a quibus doctrina quaeque et opinio ortum habuit. Alii enim alio modo in Deum universorum

ὁ κύριος εἶπεν, ψευδαπόστολοι, ψευδεῖς προφῆται, αἱρέσεις, φιλαρχίαι.

7. *Προσέχετε ... ἅρπαγες*] Ev. Matth. VII. 15..

8. *Ἀναστήσονται ... πλανήσουσιν*] Ev. Matth. XXIV. 11. 24. (Marc. XIII. 22.).

9. *ψευδοαπόστολοι*] Coll. 2. Corinth. XI. 13.. Tertullianus l. c.: „Qui pseudoprophetae sunt, nisi falsi praedicatores? Qui pseudoapostoli, nisi adulteri evangelizatores? Qui antichristi — nisi Christi rebelles?"

10. *καὶ ἐγένοντο*] Thirlb. nescio cur (in Addend.) conjecerit *καὶ ἀεὶ ἐγένοντο.*

11. *προσελθόντες*] H. e. *Christianos se profitentes:* *τὸν Ἰησοῦν λέγοντες ὁμολογεῖν*, ut supra. Mallet Thirlb. *προελθόντες*. Sed supra: *ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς* (Matth. VII. 15.).

12. *ὑφ' ἡμῶν*] Addendum videtur aut supplendum *καλούμενοι* vel *ὀνομαζόμενοι*, ut infra legitur. Pearson. conjectat *ἐφ' ἡμῶν*: *nostris temporibus.*

13. *Ἄλλοι γὰρ ... τελετ. κοινωνοῦσι*] Haec verba Thirlb. et Maran. uncis includunt, quasi parenthetice sint prolata.

πον βλασφημεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων [14] καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον ἐλεύσεσθαι Χριστὸν καὶ τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ διδάσκουσιν· ὧν οὐδενὶ κοινωνοῦμεν, οἱ γνωρίζοντες ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀδίκους καὶ ἀνόμους αὐτοὺς ὑπάρχοντας, E
καί, ἀντὶ τοῦ τὸν Ἰησοῦν σέβειν, ὀνόματι μόνον [15] ὁμολογεῖν. Καὶ Χριστιανοὺς ἑαυτοὺς λέγουσιν, ὃν τρόπον οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ἐπιγράφουσι τοῖς χειροποιήτοις, καὶ [16] ἀνόμοις καὶ ἀθέοις τελεταῖς κοινωνοῦσι. Καί εἰσιν αὐτῶν οἱ μέν τινες καλούμενοι [17] Μαρκιανοί, οἱ δὲ Οὐαλεντινιανοί, οἱ δὲ [18] Βασιλιδιανοί, οἱ δὲ [19] Σατορνιλιανοὶ καὶ ἄλλοι ἄλλῳ ὀνόματι, ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου τῆς γνώμης ἕκαστος [20] ὀνομαζόμενος, ὃν τρόπον καὶ ἕκαστος τῶν φιλοσοφεῖν νομιζόντων, [21] ὡς ἐν ἀρχῇ προεῖπον, ἀπὸ 254
τοῦ πατρὸς τοῦ λόγου [22] τὸ ὄνομα ἧς φιλοσοφεῖ φιλοσοφίας ἡγεῖ-

14. καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητ. etc.] Perspicuum est de iisdem haereticis dicta esse, qui Jesum et Christum esse et Dominum confitebantur, sed eum a prophetis creatoris et Dei Judaeorum praedictum fuisse negabant, quia creatorem et Deum Judaeorum (τ. θεὸν Ἀβραὰμ κ. Ἰσ. κ. Ἰακ.) ejusque prophetias ac totum vetus Testamentum omnino rejiciebant. *Maranus.*

15. ὁμολογεῖν] Hoc propinquius σέβειν respicit, cum structurae lex requirat potius participium ὁμολογοῦντας. *Sylburgius.* Infinitivum ὁμολογεῖν si quis a διδάσκουσιν pendere diceret, nimis incommode verba ὧν οὐδενὶ ... ὑπάρχοντας essent interjecta.

16. ἀνόμ. κ. ἀθ. τελεταῖς κοινωνοῦσι] *Nefandis ac impiis sacris communicant*, nimirum edendo de iis, quae daemoniis consecrata sunt. Neque enim verisimile est Justinum ad ipsa haereticorum mysteria respicere, et hoc loco affirmare quod in Apol. I. c. 26. fatetur se nescire, utrum fabulosa illa facinora haeretici necne committant. Praeterea observandum est Justinum respondere Tryphoni, qui de idolothytis tantum loquutus fuerat. Non exspectabant nefarii homines dum a judicibus cogerentur, sed sua sponte dies festos gentilium obibant, ut sacrorum participes fierent. Id ex his verbis Irenaei perspicitur: *Καὶ γὰρ εἰδωλόθυτα ἀδιαφόρως ἐσθίουσι, μηδὲ μολύνεσθαι ὑπ' αὐτῶν ἡγούμενοι, καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἑορτάσιμον τῶν ἐθνῶν τέρψιν, εἰς τιμὴν τῶν εἰδώλων γενομένην, πρῶτοι συνίασιν.* Iren. I. c. 6. §. 3. p. 30.. *Maranus.*

17. *Μαρκιανοί*] Lang., Sylburg., Jebb. et Maran. Marcionitas designatos putant. Quorum profecto exspectaveris mentionem hic injectam. Cf. Apol. I. c. 26. p. 70. A. B, c. 58. p. 92. A. B. al.. At nullibi vero Marcionis asseclae (vul-

et in eum, quem venturum praedixerat, Christum et in Deum Abrahami et Isaaci et Jacobi blasphemias docent; cum horum nemine communicamus, quum atheos et impios et injustos et exleges eos esse sciamus ac Jesum minime colere, sed verbis tantum confiteri. Atque illi non secus ac qui in gentibus nomen Dei operibus manu factis inscribunt, Christianos se esse dicunt et nefandorum impiorumque sacrificiorum participes fiunt. Nonnulli vocantur Marciani, alii Valentiniani, alii Basilidiani, alii Satorniliani et alii alio nomine, a suae quisque sententiae principe nomen obtinens: quemadmodum unusquisque eorum qui philosophari sibi videntur, ut initio dixi, acceptum a parente doctrinae nomen ejus philosophiae, quam sequitur, exi-

go *Μαρκιωνισταί*) vocantur *Μαρκιανοί*. Quodsi vulgaris lectio vera est, rectius Thirlbius haereticos intelligit, qui vulgo Marcosii appellantur. Quorum quum parens sit *Μάρκος*, ex Valentinianis progressus nullique illius scholae ducum, ne ipsi quidem Ptolemaeo, discipulorum numero secundus (Iren. adv. haer. I. c. 13. sqq. p. 59. sqq., Euseb. Hist. eccl. IV. c. 11. [ed. Heinichen. Tom. I.] p. 319. coll. Epiphan. Haer. XXXIV.), haud male *Μαρκιανοὶ* dicuntur, ut *Χριστιανοὶ* a Christo, *Οὐαλεντινιανοὶ* a Valentino etc.; similiter apud Romanos Marciani a Marco nomen ducunt: cf. Capitol. vit. Pertin. c. 15.. Unde conjicere possis, illum Marcum dogmata sua haeretica jam circa medium saeculum secundum sparsisse, id quod quidem testimoniis aliunde petitis infirmari nequit. De aliquo Marci sectatore est fortasse etiam illud ὁ *Μαρκιανὸς* explicandum apud Eusebium l. c. VI. c. 12. (Tom. II.) p. 178.: *ὁποίας ἦν αἱρέσεως ὁ Μαρκιανός*; tum scilicet quadam cum vi additum esset ad rem amplificandam. Ceterum idem Eusebius in loco fere gemello (IV. c. 22. [Tom. I.] p. 384.) ex Hegesippo allato eodem habet ordine ut Justinus noster: *Μαρκιωνισταὶ καὶ Καρποκρατιανοὶ καὶ Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Βασιλειδιανοὶ καὶ Σατορνιλιανοί*. Sed multi Codd. msti (Medic., Mazar., Fuket., Savil., Dresd.: cf. Heinich. Supplemm. notarum ad Eus. H. E. p. 34.) et Nicephorus *Μαρκιανισταὶ* praebent; viderint quorum interfuerit, annon haec lectio sit germana.

18. *Βασιλιδιανοί*] Maran. mallet *Βασιλειδιανοί*.

19. *Σατορνιλιανοὶ*] Uterque Cod. mstus et Stephan. *Σατορνηλιανοί*. H et I saepe in codicibus confunduntur; cf. de monarch. c. 4. not. 6. al..

20. *ὀνομαζόμενος*] Thirlb. *ὀνομαζόμενοι* conjicit sine causa.

21. *ὡς ἐ. ἀ. προεῖπον*] Cf. c. 2. p. 218. D. E.

22. *τὸ ὄν. ἧς φιλοσοφεῖ φιλ. ἡγ. φέρειν*] Thirlb. acute conjicit ... *ἧς φιλοσοφεῖν φιλ. ἡγ., φέρει*. Nihil tamen videtur mutandum esse.

ται φέρειν, [23] ὡς καὶ ἐκ τούτων ἡμεῖς, ὡς ἔφην, τὸν Ἰησοῦν καὶ τῶν μετ' αὐτὸν γενησομένων προγνώστην ἐπιστάμεθα, καὶ ἐξ ἄλλων δὲ πολλῶν ὧν προεῖπε γενήσεσθαι τοῖς πιστεύουσι καὶ ὁμολογοῦσιν αὐτὸν Χριστόν. Καὶ γὰρ ἃ πάσχομεν πάντα ἀναιρούμενοι ὑπὸ τῶν οἰκείων, [24] προεῖπεν ἡμῖν μέλλειν γενέσθαι, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον ἐπιλήψιμον αὐτοῦ λόγον ἢ πρᾶξιν φαίνεσθαι.
[25] Διὸ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀνθρώπων B
τῶν ἐχθραινόντων ἡμῖν εὐχόμεθα, ἵνα μεταγνόντες σὺν ἡμῖν μὴ βλασφημῆτε τὸν διά τε τῶν ἔργων καὶ τῶν [26] ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ νῦν γινομένων δυνάμεων, καὶ ἀπὸ τῶν τῆς διδαχῆς λόγων καὶ ἀπὸ τῶν προφητευθεισῶν εἰς αὐτὸν προφητειῶν ἄμωμον καὶ ἀνέγκλητον κατὰ πάντα Χριστὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ πιστεύ-
σαντες εἰς αὐτὸν ἐν τῇ πάλιν γενησομένῃ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ C
σωθῆτε καὶ μὴ καταδικασθῆτε εἰς τὸ πῦρ ὑπ' αὐτοῦ.

36. Κἀκεῖνος ἀπεκρίνατο· Ἔστω καὶ ταῦτα οὕτως ἔχοντα ὡς λέγεις, καὶ ὅτι [1] παθητὸς Χριστὸς προεφητεύθη μέλλειν εἶναι, [2] καὶ λίθος κέκληται, καὶ ἔνδοξος μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν, ἐν ᾗ παθητὸς φαίνεσθαι κεκήρυκτο, ἐλευσόμενος καὶ [3] κριτὴς πάντων λοιπόν, καὶ αἰώνιος βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς γενησόμενος· εἰ οὗ-
τος δέ ἐστι, περὶ οὗ ταῦτα προεφητεύθη, ἀπόδειξον. D

Κἀγώ· Ὡς βούλει, ὦ Τρύφων, ἐλεύσομαι πρὸς ἃς βούλει ταύτας ἀποδείξεις ἐν τῷ ἁρμόζοντι τόπῳ, ἔφην· τανῦν δὲ συγχωρήσεις μοι πρῶτον ἐπιμνησθῆναι ὧνπερ βούλομαι προφητειῶν, εἰς [4] ἐπίδειξιν ὅτι καὶ θεὸς καὶ κύριος τῶν δυνάμεων ὁ Χριστὸς καὶ

23. ὡς] Vulgo φέρειν. ὡς etc.. Forte ὥστε legendum esse jam Maran. observavit.

24. προεῖπεν] Cf. ev. Matth. X. 21. sq..

25. Διὸ...εὐχόμεθα] Id est, dum praedictae a Christo persequutiones eveniunt, non modo animum non despondemus, sed etiam tormenta itá constanter perferimus, ut pro ipsis etiam persequutoribus precemur. Hanc esse Justini sententiam perspicitur ex Apol. I. c. 57. et Dialog. c. 96. et aliis ejusmodi locis. *Maranus.*

26. ἀπὸ] Pearson. mavult ἐπί. Sed tum etiam τῷ ὀνόματι scribas necesse est; cf. c. 39. p. 258. C: καὶ τὰ γινόμενα ἐπὶ τῷ ὀνόμ. αὐτοῦ. Alius κατὰ conjecerit, quod Apol. II. c. 6. p. 45. A, c. 85. p. 311. B. al. reperitur. Sed est quo vulgata lectio possit defendi.

1. παθητὸς... εἶναι] Coll. Actt.

stimat ferendum: ita ut quum ex his, ut dixi, Jesum etiam eorum, quae post ipsum futura erant, praescium fuisse sciamus, tum ex multis aliis, quae eventura praedixit credentibus ac profitentibus ipsum esse Christum. Etenim quaecumque patimur, dum a propinquis necamur, nobis eventura praenuntiavit, ita ut pateat nullo modo reprehendi posse ejus sermonem aut actionem. Quapropter et pro vobis et pro aliis omnibus hominibus, qui nos oderunt, precamur, ut nobiscum resipiscentes in eum, quem et opera et quae etiamnunc ejus nominis appellatione fiunt miracula et doctrinae sermones et vaticinia de eo praenuntiata declarant intaminatum inculpatumque in omnibus, Jesum Christum, blasphemias non evomatis, sed in eum credentes salutem in secundo ejus adventu, qui gloriosus futurus est, consequamini nec ad ignem ab eo condemnemini.

36. Atque ille respondit: Sint etiam ista ut dicis: fac Christum lapidem vocatum fuisse, fac praedictum esse eum passibilem fore, et post primum ejus adventum, in quo passibilis apparitururs esse praenuntiatus est, gloriose rediturum ac judicem deinceps omnium, et aeternum regem ac sacerdotem futurum; utrum autem iste sit, de quo haec praedicta sunt, demonstra.

Tum ego: Ut placet, Trypho, veniam ad eas quas vis demonstrationes, ajebam, suo loco; sed nunc per te mihi liceat prius commemorare quas volo prophetias, ut Christum demonstrem et Deum et dominum virtutum et Jacobum per similitu-

apost. XXVI. 22. sq..

2. *καὶ λίθος κέκληται*] Non video, cur haec verba, quae superioribus Justini dictis c. 34. respondent, hunc in locum Thirlbius irrepsisse putet. Commodius illa quidem ponerentur ante *καὶ παθητὸς προεφητεύθη*, idque in interpretando sum sequutus. Sed saepe in hoc Dialogo accuratissimam verborum constructionem negligit Justinus, ut supra c. 3. in his verbis *μὴ ἐναντία δρώσαις ὡσανεί*, et infra c. 43. *κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλήν*, et c. 86. initio. *Maranus.*

3. *κριτὴς πάντων λοιπόν* etc.] Illud *κριτὴς* ad *ἐλευσόμ.* referas; cf. c. 49. p. 268. B. *ἔνδοξ. κ. κριτ. ἀπ. ἐλεύσεται.* Thirlb. mavult *κριτὴς πάντων, καὶ αἰώνιος λοιπὸν βασιλεύς.* Nihil mutandum.

4. *ἐπίδειξιν*] Forte *ἀπόδειξιν.* Sed parum interest, nisi quod ita potius soleat Justinus. *Thirlbius.*

*Ἰακὼβ καλεῖται ἐν παραβολῇ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ οἱ
παρ' ὑμῖν [5] ἐξηγηταί, ὡς θεὸς βοᾷ, ἀνόητοί εἰσι, μὴ εἰς τὸν Χρι-
στὸν εἰρῆσθαι λέγοντες, ἀλλ' εἰς Σαλομῶνα, ὅτε εἰσέφερε τὴν σκη-* E
*νὴν τοῦ μαρτυρίου εἰς τὸν ναὸν ὃν ᾠκοδόμησεν. Ἔστι δὲ ψαλ-
μὸς τοῦ Δαβὶδ οὗτος· [6] Τοῦ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς,
ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Αὐτὸς ἐπὶ θα-
λασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἡτοίμασεν αὐτήν. Τίς
ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου, ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ
αὐτοῦ; Ἀθῷος χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὃς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ
ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ οὐκ ὤμοσεν ἐπὶ δόλῳ τῷ πλησίον* 255
*αὐτοῦ· οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ κυρίου καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ
θεοῦ σωτῆρος αὐτοῦ. Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν κύριον, ζη-
τούντων [7] τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρ-
χοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ
βασιλεὺς τῆς δόξης. Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύ-
ριος κραταιὸς καὶ [8] δυνατὸς ἐν πολέμῳ. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχον-
τες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βα-
σιλεὺς τῆς δόξης. Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος* B
*τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Κύριος οὖν
τῶν δυνάμεων ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Σαλομὼν [9] ἀποδέδεικται· ἀλλὰ ὁ
ἡμέτερος Χριστὸς ὅτε ἐκ νεκρῶν ἀνέστη καὶ ἀνέβαινεν εἰς τὸν οὐ-
ρανόν, κελεύονται οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ταχθέντες ὑπὸ τοῦ θεοῦ
ἄρχοντες ἀνοῖξαι τὰς πύλας τῶν οὐρανῶν, ἵνα εἰσέλθῃ οὗτος ὅς
ἐστι βασιλεὺς τῆς δόξης, καὶ ἀναβὰς καθίσῃ ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός,
ἕως ἂν θῇ τοὺς ἐχθροὺς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὡς [10] διὰ* C
*τοῦ ἄλλου ψαλμοῦ δεδήλωται. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἐν οὐρανῷ ἄρχοντες
ἑώρων [11] ἀειδῆ καὶ ἄτιμον τὸ εἶδος καὶ ἄδοξον ἔχοντα αὐτόν, οὐ
γνωρίζοντες αὐτὸν ἐπυνθάνοντο· Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς*

5. *ἐξηγηταί ... εἰσι*] Cf. Jerem. IV. 22..

6. *Τοῦ ... δόξης*] Ps. XXIV.

7. *τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ*] Quod Justinus paulo ante dixit *καὶ Ἰακὼβ καλεῖται ἐν παραβολῇ*, id Thirlbio, quocum Maran. facit, suadere videtur illum scripsisse *τὸ πρόσωπόν σου Ἰακώβ*. In uno Cod. msto apud Holmes. *αὐτοῦ* pro *τοῦ θεοῦ* exstat. Vet. Lat.: *quaerentium faciem Jacob.*

8. *δυνατὸς ἐν πολέμῳ*] LXX: *δυνατός, κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ*. Opinatur Perionius librarium, similitudine falsum, ista duo

dinem vocari a Spiritu sancto, atque vestros interpretes, ut Deus clamat, insipientes esse, qui haec non in Christum dicta esse contendant, sed in Salomonem, quum tabernaculum testimonii in templum a se aedificatum inferret. Est autem psalmus Davidis hic: *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo. Ipse super maria fundavit eum et super flumina praeparavit eum. Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus et mundus corde, qui non accepit in vano animam suam et non juravit in dolo proximo suo; hic accipiet benedictionem a domino et misericordiam a Deo salvatore suo. Haec est generatio quaerentium dominum, quaerentium faciem Dei Jacobi. Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens in bello. Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum, ipse est rex gloriae.* Dominum ergo virtutum Salomonem non esse demonstravi; sed Christus noster quum ex mortuis resurrexisset et in coelum ascenderet, jubentur in coelis ordinati a Deo principes aperire portas coelorum, ut intret is qui est rex gloriae, et ascendens sedeat ad dextram patris, donec ponat inimicos scabellum pedum ejus, quemadmodum ex alio psalmo ostendimus. Quum enim coeli principes informi eum et ingloria et humili specie viderent nec eum cognoscerent, ita percontabantur: *Quis est iste rex gloriae?* Et re-

verba omisisse. Sed et Chrysostomus ita legit ut Martyr.

9. *ἀποδέδεικται*] Cf. c. 34. p. 251. D. 252. E. Langus autem illa ad proxime praecedentia refert: *per psalmum hunc ostensum est.* In interpunctione Maranum secutus sum; ceteri, ut est in Codd. mstis, sic distinguunt: *ἀποδέδεικται, ἀλλὰ ὁ ἡμ. Χριστός. Ὅτε* etc., pro quo Thirlb. commendat *Χριστός, ὅς.*

10. *διὰ ... δεδήλωται*] Psalm. CX. 1.; cf. 32. p. 249. E. 250. C.

11. *ἀειδῆ κ. ἄτ. τ. εἶδ.*] Humilem istum statum, quem primi adventus finibus circumscribere solet (c. 32. p. 249. D, c. 49. p. 268. B. al., coll. c. 121. p. 350. A), hîc ad ipsam refert ascensionem. Eumdem psalmum de Christo dictum esse ait c. 85..

δόξης; Καὶ ἀποκρίνεται αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ ἀπὸ προσώ-
που τοῦ πατρὸς ἢ ἀπὸ τοῦ ἰδίου· Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς
οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ὅτι γὰρ οὔτε περὶ Σαλομῶνος,
ἐνδόξου οὕτω βασιλέως ὄντος, οὔτε περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυ-
ρίου τῶν ἐφεστώτων ταῖς πύλαις τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων ἐτόλ- D
μησεν ἄν τις εἰπεῖν· Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; πᾶς
ὁστισοῦν ὁμολογήσει.

37. Καὶ ἐν διαψάλματι τεσσαρακοστοῦ ἕκτου ψαλμοῦ, ἔφην,
εἰς τὸν Χριστὸν οὕτως εἴρηται· [1]Ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ,
κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Ψάλατε τῷ θεῷ ἡμῶν, ψάλατε, ψά-
λατε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλατε. Ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ
θεός, ψάλατε συνετῶς. Ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη, ὁ θεὸς E
κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. Ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν
μετὰ τοῦ θεοῦ Ἀβραάμ, ὅτι τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα
ἐπήρθησαν. Καὶ ἐν ἐνενηκοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ ὀνειδίζει ὑμᾶς τὸ
πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τοῦτον, ὃν μὴ θέλετε βασιλέα εἶναι, βασι-
λέα καὶ κύριον καὶ τοῦ Σαμουὴλ καὶ τοῦ Ἀαρὼν καὶ Μωσέως καὶ
τῶν ἄλλων πάντων ἁπλῶς ὄντα μηνύει. Εἰσὶ δὲ οἱ λόγοι τοῦ
ψαλμοῦ οὗτοι· [2]Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί· ὁ κα- 256
θήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ, σαλευθήτω ἡ γῆ. Κύριος ἐν Σιὼν
μέγας καὶ ὑψηλός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς λαούς. Ἐξομολογησάσθω-
σαν τῷ ὀνόματί σου τῷ μεγάλῳ, ὅτι φοβερὸν καὶ ἅγιόν ἐστι, καὶ
τιμὴ βασιλέως κρίσιν ἀγαπᾷ. Σὺ ἡτοίμασας εὐθύτητας, κρίσιν
καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακὼβ σὺ ἐποίησας. Ὑψοῦτε κύριον τὸν θεὸν
ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός
ἐστι. Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ B
ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἐπεκαλοῦντο, φησὶν ἡ
γραφή, τὸν κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουεν αὐτῶν. Ἐν στύλῳ νε-
φέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς· [3]ἐφύλασσον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ
τὸ πρόσταγμα ὃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, σὺ ἐπήκουες
αὐτῶν· ὁ θεός, σὺ εὐίλατος ἐγένου αὐτοῖς καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ
πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. Ὑψοῦτε κύριον [4]τὸν θεὸν ἡ-
μῶν καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ, ὅτι ἅγιος κύριος ὁ
θεὸς ἡμῶν.

1. Ἀνέβη...ἐπήρθησαν] Psalm. XLVII. 6.—9.

spondet eis Spiritus sanctus aut patris aut suo ipsius nomine: *Dominus virtutum*, *iste ipse est rex gloriae.* Nam nec de Salomone, qui adeo gloriosus exstitit rex, nec de tabernaculo testimonii quemquam eorum, qui ad portas templi Hierosolymitani excubabant, ausurum fuisse dicere: *Quis est iste rex gloriae?* quilibet fatebitur.

37. Atque in diapsalmate psalmi quadragesimi sexti, ajebam, haec in Christum dicta sunt: *Ascendit Deus in jubilo, dominus in voce tubae. Psallite Deo nostro, psallite, psallite regi nostro, psallite. Quoniam rex omnis terrae Deus, psallite intelligenter. Regnavit Deus super gentes, Deus sedet in sede sancta sua. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abrahami, quoniam Dei fortes terrae valde elevati sunt.* Et in psalmo nonagesimo octavo exprobrat vobis Spiritus sanctus, et hunc, quem non vultis regem esse, regem et dominum et Samuelis et Aaronis et Mosis et aliorum prorsus omnium esse declarat. Sunt vero psalmi verba haec: *Dominus regnavit, irascantur populi; sedet super Cherubim, moveatur terra. Dominus in Sione magnus et excelsus est super omnes populos. Celebranto nomen tuum magnum, quoniam terribile et sanctum est, et honor regis judicium diligit. Tu parasti rectitudines, judicium et justitiam in Jacobo tu fecisti. Exaltate dominum Deum nostrum et adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctus est. Moses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus; invocabant,* ait Scriptura, *dominum, et ipse exaudiebat eos. In columna nubis loquebatur ad eos: custodiebant testimonia ejus, et praeceptum quod dedit eis. Domine Deus noster, tu exaudiebas eos; Deus, tu propitius fuisti eis et ulciscens in omnes adinventiones eorum. Exaltate dominum Deum nostrum et adorate in monte sancto ejus, quoniam sanctus dominus Deus noster.*

2. Ὁ κύρ. ... ἡμῶν] Ps. XCIX..
3. ἐφύλασσον] In omnibus editis libris praemittitur ὅτι, quod, quum in utroque Cod. msto non compareat, censui ejiciendum esse.
4. τὸν] Maran. omisit errore,

38. Καὶ ὁ Τρύφων εἶπεν· Ὦ ἄνθρωπε, καλὸν ἦν πεισθέν- C
τας ἡμᾶς [1] τοῖς διδασκάλοις, νομοθετήσασι μηδενὶ ἐξ ὑμῶν ὁμιλεῖν,
μηδέ σοι τούτων κοινωνῆσαι τῶν λόγων· βλάσφημα γὰρ πολλὰ
λέγεις, τὸν σταυρωθέντα τοῦτον ἀξιῶν πείθειν ἡμᾶς γεγενῆσθαι
μετὰ Μωσέως καὶ Ἀαρὼν καὶ λελαληκέναι αὐτοῖς ἐν στύλῳ νεφέ-
λης, εἶτα ἄνθρωπον γενόμενον σταυρωθῆναι, καὶ ἀναβεβηκέναι
εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ πάλιν [2] παραγίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ προσ- D
κυνητὸν εἶναι.

Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Οἶδα ὅτι, ὡς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἔφη,
[3] κέκρυπται ἀφ' ὑμῶν ἡ σοφία ἡ μεγάλη αὕτη τοῦ ποιητοῦ τῶν
ὅλων καὶ παντοκράτορος θεοῦ. Διὸ συμπαθῶν ὑμῖν προσκάμνειν
ἀγωνίζομαι, ὅπως τὰ παράδοξα ἡμῶν ταῦτα νοήσητε, εἰ δὲ μή,
ἵνα κἂν αὐτὸς ἀθῶος ὦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Ἔτι γὰρ καὶ [4] παρα-
δοξοτέρους δοκοῦντας ἄλλους λόγους ἀκούσετε· μὴ ταράσσεσθε δέ, E
ἀλλὰ μᾶλλον προθυμότεροι [5] γινόμενοι ἀκροαταὶ καὶ ἐξετασταὶ μέ-
νετε, καταφρονοῦντες τῆς παραδόσεως τῶν ὑμετέρων διδασκάλων,
ἐπεὶ οὐ [6] τὰ διὰ τοῦ θεοῦ ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ἐλέγ-
χονται νοεῖν δυνάμενοι, ἀλλὰ τὰ ἴδια μᾶλλον διδάσκειν προαιρού-
μενοι. Ἐν τεσσαρακοστῷ οὖν τετάρτῳ ψαλμῷ ὁμοίως εἴρηται εἰς
τὸν Χριστὸν ταῦτα· [7] Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν·
λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμ- 257
ματέως ὀξυγράφου. Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώ-
πων, ἐξεχύθη χάρις ἐν χείλεσί σου· διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ θεὸς
εἰς τὸν αἰῶνα. Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου,
[8] δυνατέ· τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου καὶ ἔντεινε καὶ

1. τοῖς ... ὁμιλεῖν] Hoc Rabbinorum edictum Martyr exprobrat c. 112. p. 339. D.

2. παραγίνεσθαι] Sylburg. praesens pro futuro positum esse recte monet. Sunt temporum immutationes Justino familiares.

3. κέκρυπται ... θεοῦ] Cf. Jesai. XXIX. 14. coll. 1. Corinth. I. 19. 24. et II. 7. sq..

4. παραδοξοτέρους] Ea imprimis innuere videtur S. Martyr quae in secunda et tertia dialogi parte de Christi (τοῦ λόγου) generatione (c. 48. sqq.) et vocatione gentium Judaeis reprobatis (c. 109. sqq.) exponit.

5. γινόμενοι] Maran. γενόμενοι mendose.

6. τὰ διὰ ... προαιρούμενοι] Tentavit hunc locum Thirlbius, sed frustra. Nimirum delendum censet διά, vel legendum διατάγματα (s. διδάγματα) τοῦ θεοῦ vel τὰ τοῦ

38. Hic Trypho: O homo, inquit, praeclare faceremus, si magistris nostris morem gerentes, qui vestrum cuiquam venire in colloquium lege vetuerunt, ne horum quidem sermonum communionem tecum haberemus; impia enim multa dicis, crucifixum illum persuadere nobis postulans cum Mose et Aarone versatum fuisse et eos in columna nubis allocutum, deinde hominem factum ac cruci affixum fuisse, et in coelum ascendisse, et rursus in terram venturum, eumdemque adorandum esse.

Tum ego respondi: Scio absconditam vobis esse, ut Dei effatum ait, magnam illam creatoris omnium et omnipotentis Dei sapientiam. Quare misericordia in vos commotus contentione omni allaboro, ut haec nostra, quae praeter opinionem vestram dicuntur, intelligatis, sin minus, ut ipse saltem crimine vacem in die judicii. Adhuc enim audietis quae ab opinione vestra magis remota videantur; sed ne turbemini, quin potius alacriores auditores et inquisitores manete, traditionem magistrorum vestrorum contemnentes: eo quippe nomine arguuntur a Spiritu sancto, quod intelligere non possint quae a Deo docentur, sed sua magis docere studeant. In psalmo igitur quadragesimo quarto haec in Christum similiter dicta sunt: *Eructavit cor meum verbum bonum: dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribae velociter scribentis. Speciosus forma prae filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in aeternum. Accingere gladio tuo super femur tuum, o potens; decore tuo et pulchritudine tua*

θεοῦ διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος. Scite Maranus: ,,Nec, inquit, eruditus ille vir nec alii interpretes Justini (Perion. et Lang.) viderunt illud *ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος* referri ad verbum *ἐλέγχονται*, quo quidem semel animadverso non difficiles erunt hae voces: *τὰ διὰ τοῦ θεοῦ.* Subaudiendum enim *διδασκόμενα* aut aliquod simile verbum, quod Justinus lectori supplendum relinquere solet. Sic enim c. 34.: *ὅπου γὰρ ὁ νόμος... οὐχὶ τὸν μετ' ἐκεῖνον μέλλοντα, ἀλλὰ τὸν διὰ Μωσέως ἐξηγεῖσθε.* Et c. 53.: *τὸν διὰ τῶν προφητῶν νόμον.* Et c. 85.: *ὁ λόγος ὁ τῆς προφητείας τῆς διὰ Δαβίδ.* Vid. Apol. I. c. 59..“

7. *Ἐξηρεύξατο... αἰῶνος*] Ps. XLV..

8. *δυνατέ· τῇ... σου καὶ ἔντ.*] Sic Maran. interpungit. Vulgo *δυνατέ, τῇ... σου· καὶ ἔντ.* etc..

κατευοδοῦ καὶ βασίλευε, ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δι-
καιοσύνης· καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιά σου. Τὰ βέλη σου
ἠκονημένα, δυνατέ, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν B
ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπη-
σας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε [9] ὁ
θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.
Σμύρναν καὶ στακτὴν καὶ κασίαν ἀπὸ τῶν ἱματίων σου, ἀπὸ βά- C
ρεων ἐλεφαντίνων, ἐξ ὧν εὔφρανάν σε. Θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ
τιμῇ σου· παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύ-
σῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ
κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ
πατρός σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐ-
τός ἐστι κύριός σου, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ. Καὶ θυγάτηρ
Τύρου ἐν δώροις· τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ D
λαοῦ. Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν, ἐν
[10] κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Ἀπενεχθήσον-
ται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω [11] αὐτῆς· αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενε-
χθήσονταί σοι. Ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει, ἀχθή-
σονται εἰς ναὸν βασιλέως. Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν οἱ
υἱοί σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Μνη-
σθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· διὰ τοῦτο λαοὶ E
ἐξομολογήσονταί σοι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

39. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν, ἐπεῖπον, εἰ καὶ ἡμᾶς μισεῖτε τοὺς ταῦτα νοοῦντας καὶ ἐλέγχοντας ὑμῶν τὴν ἀεὶ σκληροκάρδιον γνώμην. [1] Καὶ γὰρ Ἠλίας περὶ ὑμῶν πρὸς τὸν θεὸν ἐντυγχάνων οὕτως λέγει· [2] Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν· κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου. Καὶ ἀποκρίνεται αὐτῷ· [3] Ἔτι εἰσί μοι ἑπτακισχίλιοι ἄνδρες, οἳ οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. Ὃν οὖν τρόπον διὰ τοὺς

9. ὁ θεός, ὁ θεός σου] In Codd. mstis illud ὁ θεός omittitur haud dubie librariorum incuria nec in editis comparet. Quod quum etiam c. 56. p. 277. C, c. 63. p. 287. A, c. 86. p. 313. C. et apud Septuaginta exstet, equidem censui reponendum esse.

10. κροσσωτοῖς] Sic Jebb. et Thirlb.. Ceteri κροσωτοῖς.

et intende et prospere procede et regna, propter veritatem et mansuetudinem et justitiam: et deducet te mirabiliter dextra tua. Sagittae tuae acutae, o potens — populi sub te cadent — in corde inimicorum regis. Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi; virga rectitudinis est virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis prae consortibus tuis. Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te. Filiae regum in honore tuo: astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, variegata. Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum, quia ipse est dominus tuus, et adorabunt eum. Et filia Tyri in muneribus; vultum tuum deprecabuntur divites plebis. Omnis gloria filiae regis intrinsecus, in fimbriis aureis, circumamicta, variegata. Adducentur regi virgines post eam; proximae ejus adducentur tibi. Adducentur in laetitia et exsultatione, ducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram. Recordabor nominis tui in omni generatione et generatione: propterea populi celebrabunt te in saeculum et in saeculum saeculi.

39. Nec quidquam mirum, ajebam, si nos quoque odistis, qui haec intelligimus et cordis vestri semper obdurescentis sententiam arguimus. Nam et Elias de vobis cum Deo agens haec ait: *Domine, prophetas tuos occiderunt et altaria tua everterunt; et ego relictus sum solus, et quaerunt animam meam.* Et ei respondetur: *Adhuc mihi supersunt septem millia hominum, qui non flexerunt genu Baali.* Quemadmodum igi-

11. *αὐτῆς*] Sic editi omnes, sed uterque Cod. mstus *αὐτοῦ*. Nolui mutare.

1. *Καὶ γὰρ Ἡλίας*] Major ut sit emphasis, Sylburg. mallet *Καὶ γὰρ καὶ Ἡλίας* vel *καὶ Ἡλίας γάρ*.

2. *Κύριε . . . ψυχ. μου*] 1. Regg. XIX. 10. coll. ep. ad Rom. XI. 2. sq..

3. *Ἔτι . . . Βάαλ*] 1. Regg. XIX. 18. coll. ep. ad Rom. XI. 4..

ἑπτακισχιλίους ἐκείνους τὴν ὀργὴν οὐκ ἐπέφερε τότε ὁ θεός, τὸν
αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν [4] οὐδέπω τὴν κρίσιν ἐπήνεγκεν ἢ ἐπάγει, 258
γινώσκων ἔτι καθ' ἡμέραν τινὰς μαθητευομένους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπολείποντας τὴν ὁδὸν τῆς πλάνης, οἳ καὶ λαμβάνουσι δόματα ἕκαστος, ὡς ἄξιοί εἰσι, φωτιζόμενοι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ τούτου· [5] ὁ μὲν γὰρ λαμβάνει συνέσεως πνεῦμα, ὁ δὲ βουλῆς, ὁ δὲ ἰσχύος, ὁ δὲ ἰάσεως, ὁ δὲ προγνώσεως, ὁ δὲ διδασκαλίας, ὁ δὲ φόβου θεοῦ.

Καὶ ὁ Τρύφων πρὸς ταῦτα εἶπέ μοι· Ὅτι παραφρονεῖς ταῦ-
τα λέγων, ἐπίστασθαί σε βούλομαι. B

Κἀγὼ πρὸς αὐτόν· Ἄκουσον, ὦ οὗτος, ἔλεγον, ὅτι οὐ μέμηνα οὐδὲ παραφρονῶ, ἀλλὰ μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλευσιν προεφητεύθη αἰχμαλωτεῦσαι αὐτὸν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ δοῦναι ἡμῖν δόματα. Εἰσὶ δὲ οἱ λόγοι οὗτοι· [6] Ἀνέβη εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Οἱ λαβόντες οὖν ἡμεῖς δόματα παρὰ τοῦ εἰς ὕψος ἀναβάντος Χριστοῦ ὑμᾶς, [7] τοὺς σοφοὺς ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον ἑαυ-
τῶν ἐπιστήμονας, ἀπὸ τῶν προφητικῶν λόγων ἀποδείκνυμεν ἀνοή- C
τους καὶ [8] χείλεσι μόνον τιμῶντας τὸν θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ καὶ ἐν ἔργοις καὶ γνώσει καὶ καρδίᾳ μέχρι θανάτου, [9] οἱ ἐκ πάσης τῆς ἀληθείας μεμαθητευμένοι, τιμῶμεν. Ὑμεῖς δὲ ἴσως καὶ διὰ τοῦτο διστάζετε ὁμολογῆσαι ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὡς αἱ γραφαὶ ἀποδεικνύουσι [10] καὶ τὰ φαινόμενα καὶ τὰ γινόμενα ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ἵνα μὴ διώκησθε ὑπὸ τῶν ἀρχόν-
των, [11] οἳ οὐ παύσονται ἀπὸ τῆς τοῦ πονηροῦ καὶ πλάνου πνεύ- D
ματος, τοῦ ὄφεως, ἐνεργείας θανατοῦντες καὶ διώκοντες τοὺς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὁμολογοῦντας, ἕως πάλιν παρῇ καὶ καταλύσῃ πάντας καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ προσνείμῃ.

4. οὐδέπω τ. κρίσιν] Vid. Apol. II. c. 7. p. 45. B.

5. ὁ μὲν ... θεοῦ] Haec gratia spiritus septiformis originem trahit ex Jesai. XI. 2. coll. 1. Corinth. XII. 7.—10..

6. Ἀνέβη ... ἀνθρώποις] Psalm. LXVIII. 18. coll. ep. ad Ephes. IV. 8..

7. τοὺς ... ἐπιστήμονας] Jesai. V. 21..

8. χείλ. ... τιμ.] Jesai. XXIX. 13.

9. οἱ ... μεμαθητευμένοι] Coll. ev. Joann. VIII. 31. sq. et XVI. 13.. In universum Christianis totius veritatis cognitionem attribuit (Apol. II. c. 8. p. 46. D); quare parum refert, utrum hic Catholicos oppo-

tur propter illa septem millia suam tum Deus iracundiam non emittebat, ita et nunc judicium nondum intulit aut infert, quippe quum sciat adhuc quotidie nonnullos in nomen Christi sui institui et ab erroris via discedere, qui etiam dona accipiunt, ut quisque dignus est, per hujus Christi nomen illuminati; hic enim accipit spiritum sapientiae, ille consilii, alius fortitudinis, alius curationis, alius praecognitionis, alius doctrinae, alius timoris Dei.

Ad haec Trypho dixit mihi: Te haec dicentem desipere, scias volo.

At ego ad illum: Audi, sodes, ajebam, quia nec insanio nec desipio, sed praedictum est fore, ut Christus post ascensum in coelum nos ab errore captivos abducat ac dona nobis det. Sunt autem verba haec: *Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus.* Nos igitur donis ab eo qui in altum ascendit Christo acceptis vos, *qui in vobis ipsis sapientes estis et coram vobis ipsis scientes,* ex propheticis effatis demonstramus desipere ac *solis labiis colere* Deum ejusque Christum; nos autem, qui in omni veritate sumus instituti, et operibus et cognitione et corde ad mortem usque colimus. Vos autem forte etiam idcirco dubitatis hunc, quemadmodum declarant Scripturae et quae in omnium oculis posita sunt et quae in ejus nomine fiunt, Christum esse confiteri, ne vos insectentur principes, qui nefarii et fallacis spiritus, serpentis, operatione eos qui nomen Christi confitentur occidere et insectari non desinent, donec iterum adsit et omnes destruat et digna cuique praemia rependat.

nat Haereticis (sic c. 35. p. 253. B), an — id quod veri similius est — Christianos Judaeis.

10. *καὶ τὰ φαινόμενα*] Maran. gentium conversionem designatam putat. Verbis autem *καὶ τὰ γινόμενα ἐ. τ. ὀν. αὐτ.* aperte indicantur miracula in Christi nomine fieri solita.

11. *οἳ οὐ παύσονται* etc.] Non providebat S. Martyr fore aliquando, ut ecclesia sub imperatoribus christianis floreret. Atque in hoc assentientem habet Tertullianum, qui sic loquitur Apologet. c. 21.: „Sed et Caesares credidissent super Christo, si aut Caesares non essent seculo necessarii, aut si et Christiani potuissent esse Caesares.“ *Maranus.*

Καὶ ὁ Τρύφων· Ἤδη οὖν τὸν λόγον ἀπόδος ἡμῖν, ὅτι οὗτος,
ὃν φῂς ἐσταυρῶσθαι καὶ ἀνεληλυθέναι εἰς τὸν οὐρανόν, ἐστὶν ὁ
Χριστὸς τοῦ θεοῦ. Ὅτι γὰρ καὶ παθητὸς ὁ Χριστὸς διὰ τῶν
γραφῶν κηρύσσεται, καὶ μετὰ δόξης πάλιν [12] παραγίνεσθαι, καὶ E
αἰώνιον τὴν βασιλείαν πάντων τῶν ἐθνῶν λήψεσθαι πάσης βασι-
λείας αὐτῷ ὑποτασσομένης, ἱκανῶς διὰ τῶν προανιστορημένων
ὑπό σου γραφῶν ἀποδέδεικται· ὅτι δὲ οὗτός ἐστιν, ἀπόδειξον ἡμῖν.

Κἀγώ· Ἀποδέδεικται μὲν ἤδη, ὦ ἄνδρες, τοῖς ὦτα ἔχουσι
καὶ ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ὑφ' ὑμῶν· ἀλλ' ὅπως μὴ νομίσητε ἀπο-
ρεῖν με καὶ μὴ δύνασθαι καὶ πρὸς ἃ ἀξιοῦτε ἀποδείξεις ποιεῖσθαι, 259
ὡς ὑπεσχόμην, ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ ποιήσομαι, τανῦν δὲ ἐπὶ
τὴν συνάφειαν ὧν ἐποιούμην λόγων ἀποτρέχω.

40 Τὸ μυστήριον οὖν τοῦ προβάτου, [1] ὃ τὸ πάσχα θύειν
ἐντέταλται ὁ θεός, τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ, [2] οὗ τῷ αἵματι [3] κατὰ
τὸν λόγον τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως χρίονται τοὺς οἴκους ἑαυτῶν,
τουτέστιν ἑαυτούς, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· [4] ὅτι γὰρ τὸ πλά-
σμα, ὃ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδάμ, οἶκος ἐγένετο τοῦ ἐμφυσήμα-
τος τοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ πάντες νοεῖν δύνασθε. Καὶ ὅτι B
πρόσκαιρος ἦν καὶ αὕτη ἡ ἐντολή, οὕτως ἀποδείκνυμι. [5] Οὐδα-
μοῦ θύεσθαι τὸ πρόβατον τοῦ πάσχα ὁ θεὸς συγχωρεῖ, [6] εἰ μὴ
ἐπὶ τόπῳ ᾧ ἐπικέκληται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐλεύσονται ἡ-
μέραι μετὰ τὸ παθεῖν τὸν Χριστόν, ὅτε καὶ ὁ τόπος τῆς Ἱερουσα-
λὴμ τοῖς ἐχθροῖς ὑμῶν παραδοθήσεται καὶ παύσονται ἅπασαι ἁ-
πλῶς προσφοραὶ γινόμεναι. [7] Καὶ τὸ κελευσθὲν πρόβατον ἐκεῖνο
ὀπτὸν ὅλον γίνεσθαι τοῦ πάθους τοῦ σταυροῦ, δι' οὗ πάσχειν C
ἔμελλεν ὁ Χριστός, σύμβολον ἦν. [8] Τὸ γὰρ ὀπτώμενον πρόβατον

12. παραγίνεσθαι ... λήψεσθαι] Cum his infinitivis Sylburg. vult subaudiri *μέλλει*. Pendent potius a *κηρύσσεται*. Vid. c. 38. not. 2..

1. ὃ τὸ πάσχα θύειν] Similis constructio mox occurrit: *τὸ πλάσμα, ὃ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδάμ.* Itaque illud *τὸ πάσχα* idem valet ac paschalis victima, nec necesse est legere *τῷ πάσχα*, ut erudito Londinensi editori visum est. *Maranus.*

2. οὗ ... ἑαυτῶν] Vid. Exod. XII. 7..

3. κατὰ ... πίστεως] Coll. ep. ad Rom. XII. 6..

4. ὅτι ... δύνασθε] Coll. Genes. II. 7. et 1. Corinth. III. 16.. *Τοῦ ἐμφυσήμ.*: *inspirationis* (Lang.) s. *afflati a Deo spiritus* (Maran.); vern. *Einhauch.*

Hic Trypho: Jam igitur rationem nobis affer, cur iste, quem crucifixum esse dicis et in coelum ascendisse, Christus sit Dei. Passibilem enim Christum in Scripturis praedicari, et rursus cum gloria venturum, et aeternum omnium gentium imperium accepturum omnibus regnis ei subjectis, satis ex Scripturis a te supra recitatis demonstratum est; hunc autem ipsum esse nobis demonstra.

At ego: Id jam, viri, iis qui aures habent demonstratum est vel ex his quae a vobis concessa sunt; sed ne me putetis haerere nec ea quoque quae petitis demonstrare posse, faciam id convenienti loco, ut pollicitus sum, nunc autem seriem institutae orationis prosequor.

40. Mysterium igitur agni, quem pascha immolare praecepit Deus, figura erat Christi, cujus sanguine pro fidei in eum ratione domos suas inungunt qui credunt in eum, id est seipsos; nam illud plasma, quod Deus effinxit Adamum, domum fuisse exspirationis Dei, vos quoque omnes intelligere potestis. Hoc autem ipsum etiam praeceptum ad tempus datum sic demonstro. Nullibi agnum paschae Deus immolari sinit, nisi in loco, in quo invocatum est nomen ejus: quum sciret venturos post Christi passionem dies, quibus locus Hierosolymorum hostibus vestris traderetur et omnes prorsus oblationes fieri desinerent. Atque hic agnus, quem totum assari praecipitur, supplicii crucis, per quam Christus erat passurus, symbolum erat. Agnus enim, qui assatur, ad similitudinem figurae crucis dispo-

5. *Οὐδαμοῦ ... ὄνομα αὐτοῦ*] Vid. Deuteron. XVI. 5. sq..

6. *εἰ μὴ ἐπὶ τόπῳ* etc.] Hoc argumento, quod evidenter probat legem non aeternam esse, ut Judaei sibi fingebant, sed ad tempus datam, usi sunt multi alii scriptores, ut Tertullianus adv. Jud. c. 5., Eusebius Demonstr. evang. c. 6., S. Joannes Chrysost. Orat. in Jud., S. Cyrillus in Jul. IX. p. 312. (ed. Aubert). *Maranus.*

7. *Καὶ τὸ κελευσθὲν*] Thirlb. conjicit *Καὶ τὸ κελευσθῆναι.* At paulo infra: *Καὶ οἱ... τράγοι... κελευσθέντες γίνεσθαι.*

8. *Τὸ γὰρ ὀπτώμενον πρόβ.* etc.] Cujuslibet agni, non paschalis tantum, assationem hic describi, Thirlbius monet provocans ad ipsa verba et seriem orationis. Adstipulatur Maranus.

σχηματιζόμενον ὁμοίως τῷ σχήματι τοῦ σταυροῦ ὀπτᾶται· εἷς γὰρ
ὄρθιος ὀβελίσκος διαπερονᾶται ἀπὸ τῶν κατωτάτω μερῶν μέχρι
τῆς κεφαλῆς, καὶ εἷς πάλιν κατὰ τὸ μετάφρενον, ᾧ προσαρτῶνται
καὶ αἱ χεῖρες τοῦ προβάτου. [9] *Καὶ οἱ ἐν τῇ νηστείᾳ δὲ* [10] *τράγοι*
δύο ὅμοιοι κελευσθέντες γίνεσθαι, ὧν ὁ εἷς ἀποπομπαῖος ἐγίνετο,
ὁ δὲ ἕτερος εἰς προσφοράν, τῶν δύο παρουσιῶν τοῦ Χριστοῦ κα- D
ταγγελία ἦσαν· μιᾶς μέν, ἐν ᾗ ὡς ἀποπομπαῖον αὐτὸν παρεπέμ-
ψαντο οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ ὑμῶν καὶ οἱ ἱερεῖς, ἐπιβαλόντες
αὐτῷ τὰς χεῖρας καὶ θανατώσαντες αὐτόν, καὶ τῆς δευτέρας δὲ
αὐτοῦ παρουσίας, [11] ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τῶν Ἱεροσολύμων [12] ἐπι-
γνώσεσθε αὐτόν, τὸν ἀτιμωθέντα ὑφ' ὑμῶν, [13] καὶ προσφορὰ ἦν
ὑπὲρ πάντων τῶν μετανοεῖν βουλομένων ἁμαρτωλῶν καὶ νηστευ- E
όντων ἣν καταλέγει [14] Ἠσαΐας νηστείαν, διασπῶντες στραγγαλιὰς
βιαίων συναλλαγμάτων καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τὰ κατηριθμημένα
ὑπ' αὐτοῦ, ἃ καὶ αὐτὸς [15] ἀνιστόρησα, φυλάσσοντες, ἃ ποι-
οῦσιν οἱ τῷ Ἰησοῦ πιστεύοντες. Καὶ ὅτι καὶ ἡ τῶν δύο τράγων
τῶν νηστείᾳ κελευσθέντων προσφέρεσθαι προσφορὰ [16] οὐδαμοῦ ὁ-
μοίως συγκεχώρηται γίνεσθαι, εἰ μὴ ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐπίστασθε.

41. Καὶ ἡ τῆς σεμιδάλεως δὲ προσφορά, ὦ ἄνδρες, ἔλεγον,
ἡ ὑπὲρ τῶν καθαριζομένων ἀπὸ τῆς λέπρας προσφέρεσθαι παρα-
δοθεῖσα, τύπος ἦν τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας, ὃν εἰς ἀνάμνησιν 260
τοῦ πάθους, οὗ ἔπαθεν ὑπὲρ τῶν καθαιρομένων τὰς ψυχὰς ἀπὸ
πάσης πονηρίας ἀνθρώπων, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν πα-
ρέδωκε ποιεῖν, ἵνα ἅμα τε εὐχαριστῶμεν τῷ θεῷ ὑπέρ τε τοῦ τὸν
κόσμον ἐκτικέναι σὺν πᾶσι τοῖς ἐν αὐτῷ διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ
ὑπὲρ τοῦ ἀπὸ τῆς κακίας, ἐν ᾗ γεγόναμεν, ἠλευθερωκέναι ἡμᾶς,
καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καταλελυκέναι τελείαν κατάλυσιν

9. *Καὶ … προσφοράν*] Vid. Levit. XVI. 5. sqq.

10. *τράγοι δύο ὅμοιοι κελ. γίν.*] Hujus explicationis auctorem fuisse Justino S. Barnabam, seu quicumque alius epistolam scripserit, quae Barnabae tribuitur, recte censet Maranus. Vid. huj. epist. c. 7. (Patrr. apost. opp. ed. Hefele) p. 11. sq.; etiam Tertullianus adv. Jud. c. 14. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 328. coll. adv. Marc. III. c. 7. (P. III.) p. 118. Barnabae verba fere sua fecit. Vid. et Cyrill. Alex. l. c. IX. p. 302. At in sacra scriptura ne verbum quidem de hircorum inter se similitudine. De ea quae dicunt illi desumsisse videntur Jeb-

situs assatur; alterum enim veru ab infimis partibus ad caput usque recta transfigitur, alterum vero secundum scapulas, ad quod etiam manus agni suspenduntur. Atque etiam duo illi hirci, quos in jejunio similes offerri praescriptum erat, quorum alter emissarius erat, alter offerebatur, duplicem Christi adventum nuntiabant: alterum, in quo eum velut emissarium seniores populi vestri et sacerdotes eduxerunt, manus ei injicientes et morte eum mulctantes, alterum vero, quia in eodem Hierosolymorum loco agnoscetis eum, quem contumelia affecistis quique oblatio erat pro omnibus peccatoribus poenitentiam agere volentibus et jejunium illud quod recenset Jesaias observantibus, *colligationes violentorum contractuum dissolvendo* ac cetera similiter ab eo enumerata et a me recitata observando, quae faciunt qui credunt in Jesum. Hanc autem etiam duorum hircorum oblationem, qui in jejunio jussi erant offerri, similiter alibi quam Hierosolymis fieri nefas fuisse scitis.

41. Similae quoque oblatio, viri, ajebam, pro iis, qui a lepra purgabantur, praescripta, figura erat panis eucharistiae, quem dominus noster Jesus Christus in recordationem passionis pro his qui ab omni pravitate purgantur susceptae fieri praecepit, ut et simul gratias agamus Deo, tum quod mundum et omnia, quae in eo sunt, propter hominem creaverit, tum quod nos a nequitia, in qua fuimus, liberaverit, atque principatus et potestates funditus profligaverit per eum qui de ejus volun-

bio observante ex Hebraeorum traditionibus non scriptis. Similes autem istos hircos esse debere (nimirum colore, statura et pretio) docent Talmudistae in Tr. Joma c. 6. §. 1..

11. *ὅτι*] Mallet Thirlbius *ὅτε*. Sed non est necesse ita legere, quia, ut Maranus admonet, rationem affert Martyr, cur oblatus ille similis hircus secundae repraesentationi Christi respondeat.

12. *ἐπιγνώσεσθε*] Vulgo vitiose *ἐπιγνωσθήσεσθε*. Illud legendum jam Sylburg. vidit. Sic et c. 32. p. 249. D.

13. *καὶ προσφ. ἦν*] Ante haec verba haud male ὃς poneretur. Sed vid. c. 28. not. 11..

14. *Ἠσαΐας*] Coll. Jesai. LVIII. 5.—7..

15. *ἀνιστόρ.*] Cf. c. 15. p. 233..

16. *οὐδαμοῦ ... Ἱεροσολύμοις*] Vid. Deuteron. XII. 1.—14..

διὰ τοῦ παθητοῦ γενομένου κατὰ τὴν βουλὴν αὐτοῦ. Ὅθεν περὶ B
μὲν τῶν ὑφ' ὑμῶν τότε προσφερομένων θυσιῶν λέγει ὁ θεός, [1] ὡς
προέφην, διὰ Μαλαχίου, ἑνὸς τῶν δώδεκα· [2] Οὐκ ἔστι θέλημά μου
ἐν ὑμῖν, λέγει κύριος, καὶ τὰς θυσίας ὑμῶν οὐ προσδέξομαι ἐκ
τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου ἕως δυσμῶν τὸ ὄνο-
μά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα
προσφέρεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά, ὅτι μέγα τὸ ὄνο-
μά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει κύριος, ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. C
Περὶ δὲ τῶν ἐν παντὶ τόπῳ ὑφ' ἡμῶν τῶν ἐθνῶν προσφερομένων
αὐτῷ θυσιῶν, τουτέστι τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτη-
ρίου ὁμοίως τῆς εὐχαριστίας, προλέγει τότε εἰπὼν καὶ τὸ ὄνομα
αὐτοῦ δοξάζειν ἡμᾶς, ὑμᾶς δὲ βεβηλοῦν. Ἡ δὲ ἐντολὴ τῆς περι-
τομῆς, κελεύουσα [3] τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἐκ παντὸς περιτέμνειν τὰ γεν-
νώμενα, τύπος ἦν τῆς ἀληθινῆς περιτομῆς, ἣν [4] περιετμήθημεν
ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ πονηρίας διὰ τοῦ ἀπὸ νεκρῶν ἀναστάντος [5] τῇ D
μιᾷ τῶν σαββάτων ἡμέρᾳ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν· μία
γὰρ τῶν σαββάτων, [6] πρώτη μένουσα τῶν πασῶν ἡμερῶν, κατὰ
τὸν ἀριθμὸν πάλιν τῶν πασῶν ἡμερῶν τῆς κυκλοφορίας ὀγδόη
καλεῖται καὶ πρώτη οὖσα μένει.

42. Ἀλλὰ καὶ τὸ [1] δώδεκα κώδωνας ἐξῆφθαι τοῦ ποδήρους
τοῦ ἀρχιερέως παραδεδόσθαι τῶν δώδεκα ἀποστόλων τῶν ἐξαφθέν-
των ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ αἰωνίου ἱερέως Χριστοῦ, δι' ὧν τῆς
φωνῆς ἡ πᾶσα γῆ τῆς δόξης καὶ χάριτος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ E
αὐτοῦ ἐπληρώθη, σύμβολον ἦν. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· [2] Εἰς
πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς
οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Καὶ ὁ Ἡσαΐας ὡς ἀπὸ προσώπου
τῶν ἀποστόλων λεγόντων τῷ Χριστῷ, ὅτι οὐχὶ τῇ ἀκοῇ αὐτῶν

1. ὡς προέφην] Cf. c. 28. p. 246. B.

2. Οὐκ ... αὐτό] Malach. I. 10. — 12.

3. τῇ ... γεννώμενα] Vid. Genes. XVII. 12.

4. περιετμήθημεν] Stephan. et Jebb. περιετετμήθημεν.

5. τῇ μιᾷ τ. σαββάτ. ἡμέρᾳ etc.] Septimo hebdomadis die h. e. sabbato dominus jacuit in sepulcro: octavo die h. e. die solis (Apol. I. c. 67. p. 99. B), qui primus hebdomatis est, resurgendo nos renovavit. Eadem habemus c. 24. p. 241. E. et c. 138. p. 367. D. Cf. Lactant. Institt. div. IV. c. 17., August. de civit. Dei XVI. c. 26. alios.

6. πρώτη μένουσα] Non male

tate passioni factus est obnoxius. Hinc de sacrificiis tunc a vobis oblatis Deus, ut jam dixi, per Malachiam, unum ex duodecim, ait: *Non est voluntas mea in vobis, dicit dominus, et sacrificia vestra non suscipiam de manibus vestris: propterea quod ab ortu solis usque ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo et victima pura, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit dominus, vos autem illud profanatis.* De iis autem quae in omni loco a nobis gentibus offeruntur ei sacrificiis, hoc est de pane eucharistiae et de calice similiter eucharistiae, jam tum praedicit etiam hoc addens, nomen suum a nobis glorificari, a vobis autem profanari. Jam vero praeceptum illud circumcisionis, ut infantes octavo die omnino circumcidantur, figura erat verae circumcisionis, qua ab errore et nequitia per eum qui a mortuis resurrexit primo septimanae die, Jesum Christum dominum nostrum, circumcisi sumus; primus enim septimanae, quum primus maneat omnium dierum, rursus secundum numerum omnium dierum in orbem elabentium vocatur octavus et primus esse non desinit.

42. Quinetiam quod traditum erat, ut duodecim tintinnabula ex talari veste summi sacerdotis appenderentur, duodecim apostolorum ex virtute aeterni sacerdotis Christi pendentium, quorum vox universam terram gloria et gratia Dei et Christi ejus replevit, symbolum fuit. Quapropter David ait: *In omnem terram exiit sonus eorum et in fines orbis terrae verba eorum.* Et Jesaias velut ex persona apostolorum Christo dicentium non ipsorum praedicationi, sed ejus, a quo missi

conjecit Thirlb. *πρώτη μὲν οὖσα.* Non autem mutamus; nam paulo post *πρώτη οὖσα μένει.*

1. *δώδεκα κώδωνας*] Duodecim fuisse tintinnabula neque Scriptura (Exod. XXVIII. 33. sqq.) refert neque Josephus (Antiqq. Jud. III. c. 7. §. 4. sqq. [Opp. ed. Richter. Tom. I.] p. 145. sqq.). Tertullianus adv. Marc. IV. c. 13. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 172. duodecim apostolos opinatur praesignificari duodecim gemmis in tunica sacerdotali Aaronis (Exod. XXVIII. 9. sqq.). Quibus cum gemmis Justinus noster fortasse tintinnabula confudit.

2. *Εἰς … αὐτῶν*] Ps. XIX. 4.

*πιστεύουσιν, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ πέμψαντος αὐτοὺς δυνάμει, [3] διὸ λέγει οὕτως· [4] Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς παιδίον,
ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ, καὶ τὰ ἑξῆς τῆς προφητείας [5] προλελεγμένα.* 261
*Τὸ δὲ εἰπεῖν τὸν λόγον ὡς ἀπὸ προσώπου πολλῶν· Ἀνηγγείλαμεν ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ἐπαγαγεῖν· ὡς παιδίον, δηλωτικὸν τοῦ τοὺς [6] πονηροὺς ὑπηκόους αὐτοῦ γενομένους ὑπηρετῆσαι τῇ κελεύσει αὐτοῦ καὶ πάντας ὡς ἓν παιδίον γεγενῆσθαι. Ὁποῖον καὶ ἐπὶ τοῦ σώματός ἐστιν ἰδεῖν· [7] πολλῶν ἀριθμουμένων μελῶν τὰ σύμπαντα ἓν καλεῖται καί ἐστι σῶμα· καὶ γὰρ δῆμος καὶ ἐκκλησία, πολλοὶ τὸν
ἀριθμὸν ὄντες ἄνθρωποι, ὡς ἓν ὄντες πρᾶγμα τῇ μιᾷ κλήσει κα-* B
*λοῦνται καὶ προσαγορεύονται. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα ἁπλῶς, ὦ ἄνδρες, ἔφην, τὰ ὑπὸ Μωσέως διαταχθέντα δύναμαι καταριθμῶν ἀποδεικνύναι τύπους καὶ σύμβολα καὶ καταγγελίας τῶν τῷ Χριστῷ γίνεσθαι μελλόντων καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστεύειν προεγνωσμένων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ὁμοίως γίνεσθαι μελλόντων. Ἀλλὰ
ἐπειδὴ καὶ ἃ κατηριθμησάμην τανῦν ἱκανὰ δοκεῖ μοι εἶναι, ἐπὶ* C
τὸν λόγον [8] τῇ τάξει παριὼν ἔρχομαι.

43. *Ὡς οὖν ἀπὸ Ἀβραὰμ ἤρξατο περιτομὴ καὶ ἀπὸ Μωσέως σάββατον καὶ θυσίαι καὶ προσφοραὶ καὶ ἑορταί, καὶ ἀπεδείχθη διὰ τὸ σκληροκάρδιον τοῦ λαοῦ ὑμῶν ταῦτα διατετάχθαι, οὕτως παύσασθαι ἔδει [1] κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλὴν εἰς τὸν διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Ἀβραὰμ καὶ [2] φυλῆς Ἰούδα καὶ Δαβὶδ παρθένου γεννηθέντα υἱὸν τοῦ θεοῦ Χριστόν, ὅστις καὶ αἰώνιος νόμος καὶ
καινὴ διαθήκη τῷ παντὶ κόσμῳ ἐκηρύσσετο προελευσόμενος, ὡς* D
αἱ προλελεγμέναι προφητεῖαι σημαίνουσι. Καὶ ἡμεῖς, οἱ διὰ τούτου προσχωρήσαντες τῷ θεῷ, οὐ ταύτην τὴν κατὰ σάρκα παρε-

3. *διὸ λέγει οὕτως*] Legendum conjicit Thirlbius *δυνάμει δηλονότι, λέγει οὕτως*. Sed forte illud *διὸ* redundat hoc loco, ut saepe alias *δέ*, *γάρ*, *οὖν* apud Justinum, dum disserendi ardorem sequitur. Vid. c. 56. initio. *Maranus*.

4. *Κύριε … διψώσῃ*] Jesai. LIII. 1. sq.

5. *προλελ.*] Cf. c. 13. p. 230. sq..

6. *πονηρούς*] Thirlb. *πολλοὺς* conjectat praeter necessitatem.

7. *πολλῶν … καλοῦνται*] Coll. 1. Corinth. XII. 12..

8. *τῇ τάξει*] Conjicit Thirlbius *τὸν ἐν τῇ τάξει*, vel *ἐπ' ἄλλον λόγον* pro *ἐπὶ τὸν λόγον*. Non mutamus.

1. *κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βου-*

sunt, potestati fidem haberi, sic ait: *Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium domini cui revelatum est? Adnuntiavimus in conspectu ejus tamquam puerulus, tamquam radix in terra sitienti*, et quae sequuntur jam ex eadem prophetia depromta. Quod autem ait effatum velut ex persona multorum: *Adnuntiavimus in conspectu ejus*, et addit: *tamquam puerulus*, significat id quod evenit, ut pravi homines ei submissi ipsius jussis ministrarent et omnes instar unius pueruli fierent. Quale est etiam quod in corpore videre licet: quum multa membra numerentur, omnia unum vocantur et sunt corpus; nam et populus et ecclesia, quum multi sint numero homines, tamquam una res essent, appellatione una vocantur et designantur. Ac cetera quidem prorsus omnia, o viri, inquiebam, a Mose instituta enumerans demonstrare possum figuras et signa et praenuntiationes fuisse eorum quae Christo eventura erant, tum eorum qui in eum credituri praenoscebantur, denique eorum similiter quae Christus ipse facturus erat. Sed quia quae recensui satis mihi impraesentiarum videntur esse, ad orationis seriem revertor.

43. Quemadmodum igitur ab Abrahamo circumcisio, a Mose autem sabbatum et victimae et oblationes et feriae inceperant atque, ut demonstratum est, ob duritiam cordis populi vestri instituta fuerant, ita ea desinere oportebat in eum, qui secundum voluntatem patris per virginem generis Abrahami et tribus Judae et stirpis Davidis genitus est, filium Dei Christum: qui et lex aeterna et novum foedus universo mundo praedicabatur adventurus, ut jam allata oracula demonstrant. Ac nos quidem, qui per eum ad Deum accessimus, non istam car-

λὴν] Haec referri debent ad incarnationem, quam Justinus patris voluntate factam dicere solet, ut Apol. I. c. 46. et 63., Apol. II. c. 6., Dial. c. Tr. c. 23., 48., 87. (Ergo ἔδει εἰς τὸν κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλὴν διὰ etc.). Similis verborum constructio, vel librariorum vel ipsius Justini properantis incuriâ, animadvertitur in his verbis c. 86. *μετὰ τὸ σταυρωθῆναι τοῦτον ὃν ἔνδοξον πάλιν παραγενήσεσθαι ἀποδεικνύουσιν αἱ γραφαί. Maranus.*

2. φυλῆς] Hoc vix exspectaveris. At non delendum censeo, quum possit ferri.

λάβομεν περιτομήν, ἀλλὰ πνευματικήν, ἣν Ἐνὼχ καὶ οἱ ὅμοιοι ἐφύλαξαν· [3] ἡμεῖς δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτήν, ἐπειδὴ ἁμαρτωλοὶ ἐγεγόνειμεν, διὰ τὸ ἔλεος τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐλάβομεν, καὶ E
πᾶσιν ἐφετὸν ὁμοίως λαμβάνειν. Περὶ δὲ τοῦ τῆς γενέσεως αὐτοῦ μυστηρίου ἤδη λέγειν κατεπείγοντος λέγω. Ἡσαΐας οὖν περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἀνεκδιήγητόν ἐστιν ἀνθρώποις, οὕτως ἔφη, ὡς καὶ [4] προγέγραπται· [5] Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου [6] ἤχθη εἰς θάνατον. Ὡς ἀνεκδιηγήτου οὖν ὄντος τοῦ γένους τούτου ἀποθνήσκειν μέλλοντος, ἵνα τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰαθῶμεν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἄνθρωποι, τὸ προφητικὸν πνεῦμα 262
ταῦτα εἶπεν. Ἔτι καὶ ἵνα, ὃν τρόπον γέγονεν ἐν κόσμῳ γεννηθείς, ἐπιγνῶναι ἔχωσιν οἱ πιστεύοντες αὐτῷ ἄνθρωποι, διὰ τοῦ αὐτοῦ Ἡσαΐου τὸ προφητικὸν πνεῦμα ὡς μέλλει γίνεσθαι προεφήτευσεν οὕτως· [7] Καὶ προσέθετο κύριος λαλῆσαι τῷ Ἄχαζ, λέγων· [8] Αἴτησον σεαυτῷ σημεῖον παρὰ κυρίου τοῦ θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἄχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω οὐδὲ μὴ πειράσω κύριον. Καὶ εἶπεν Ἡσαΐας· [9] Ἀκούετε δή, ὁ οἶκος Δαβίδ. Μὴ μικρὸν B
ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; Καὶ πῶς κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν, καὶ [10] καλέσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἢ προελέσθαι [11] πονηρὰ καὶ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, [12] ἀπειθεῖ πονηρὰ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. [13] Διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ σκῦλα [14] Σαμαρείας C
ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. [15] Καὶ [16] καταληφθήσεται ἡ γῆ, ἣν

3. ἡμεῖς ... ἐλάβομεν] Coll. ep. ad Coloss. II. 11. sq..

4. προγέγραπται] Cf. c. 13. p. 230. D. E.

5. Τὴν ... θάνατον] Jesai. LIII. 8..

6. ἤχθη] Uterque Cod. mstus ἤχθην. C. 13. p. 230. E. et Apol. I. c. 51. p. 86. C. ἥκει. Firmatur illud c. 89. p. 317. B: ὅτι ἀπὸ τ. ἀνομιῶν τ. λαοῦ ἀχθήσεται εἰς θάνατον.

7. Καὶ ... ἀγαθόν] Jesai. VII. 10.—16..

8. Αἴτησον] Alii fortasse scriberent Αἴτησαι, ut c. 66. p. 290. D. Sed illud etiam in quodam Cod. msto apud Holmes. exstat.

9. Ἀκούετε] Fortasse Ἀκούσατε, ut c. 66..

nis circumcisionem accepimus, sed spiritualem, quam Henochus et similes custodierunt; atque hanc per baptismum, quia peccatores fueramus, misericordia Dei consecuti sumus, et omnibus licet similiter consequi. Sed quum de illius nativitatis mysterio disputatio jam urgeat, id mihi agendum est. Jesaias igitur de ipsius Christi genere, non enarrabile id hominibus esse, sic asseruit, ut jam scripsimus: *Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus; ab iniquitatibus populi mei ductus est in mortem.* Qui ergo moriturus erat, ut ejus vibice homines peccatores sanaremur, ejus genus non enarrabile esse propheticus Spiritus illis verbis dixit. Praeterea ut, quonam modo genitus in mundum venerit, credentes ei homines cognoscere possent, per eumdem Jesaiam Spiritus propheticus rem, ut erat eventura, praedixit his verbis: *Et adjecit dominus loqui ad Achasum, dicens: Pete tibi signum a domino Deo tuo in profundum vel in excelsum. Et dixit Achasus: Non petam neque tentabo dominum. Et dixit Jesaias: Audite nunc, domus Davidis! Num parum vobis est certamen praebere hominibus? Et quomodo domino praebetis certamen? Propterea dabit dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. Butyrum et mel comedet, antequam sciat aut praeeligat mala et eligat bonum: quoniam antequam sciat puerulus bonum aut malum, reprobat mala eligendo bonum. Antequam sciat puerulus vocare patrem aut matrem, tollet virtutem Damasci et spolia Samariae coram rege Assyriorum. Et capietur terra, quam tu du-*

10. *καλέσεται*] Conjicit Thirlb. *καλέσετε.*

11. *πονηρὰ καὶ ἐκλέξασθαι*] Cod. Clarom. *πονηρὰ ἐκλέξεται.* Et sic c. 66..

12. *ἀπειθεῖ πον.*] Quoniam haec phrasis insolens, Wolfius reposuerat *ἀπωθεῖ πον.*: *repellit mala.*

13. *Διότι ... βασ. Ἀσσυρ.*] Jesai. VIII. 4..

14. *Σαμαρείας*] Stephan. *Σαμαρίας.*

15. *Καὶ ... Ἀσσυρίων*] Jesai. VII. 16. sq..

16. *καταληφθήσεται*] Ita etiam infra p. 290. vitiose pro *καταλειφθήσεται*; red librariorumne errore an ipsius Justini, difficile est dictu. *Thirlbius.*

σὺ σκληρῶς οἴσεις ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων. Ἀλλ' ἐπάξει ὁ θεὸς ἐπί σε καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου ἡμέρας, αἳ οὐδέπω ἥκασιν ἐπί σε ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ἧς ἀφεῖλεν Ἐφραῒμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Ὅτι μὲν οὖν ἐν τῷ γένει τῷ κατὰ σάρκα τοῦ Ἀβραὰμ οὐδεὶς οὐδέποτε ἀπὸ παρθένου [17] γεγέννηται οὐδὲ λέλεκται γεγεννημένος, ἀλλ' ἢ οὗτος ὁ ἡμέ- D
τερος Χριστός, πᾶσι φανερόν ἐστιν. [18] Ἐπεὶ δὲ ὑμεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν τολμᾶτε λέγειν μηδὲ εἰρῆσθαι ἐν τῇ προφητείᾳ τοῦ Ἡσαΐου· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, ἀλλ'· Ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν, καὶ ἐξηγεῖσθε τὴν προφητείαν ὡς εἰς Ἐζεκίαν, τὸν γενόμενον ὑμῶν βασιλέα, πειράσομαι καὶ ἐν τούτῳ καθ' ὑμῶν βραχέα ἐξηγήσασθαι καὶ ἀποδεῖξαι εἰς τοῦτον εἰρῆ- E
σθαι τὸν ὁμολογούμενον ὑφ' ἡμῶν Χριστόν.

44. Οὕτω γὰρ κατὰ πάντα ἀθῷος ὑμῶν χάριν εὑρεθήσομαι, εἰ ἀποδείξεις ποιούμενος ἀγωνίζομαι ὑμᾶς πεισθῆναι· ἐὰν δὲ ὑμεῖς, σκληροκάρδιοι μένοντες ἢ ἀσθενεῖς τὴν γνώμην διὰ τὸν ἀφωρισμένον τοῖς Χριστιανοῖς θάνατον, τῷ ἀληθεῖ συντίθεσθαι μὴ βούλησθε, ἑαυτοῖς αἴτιοι φανήσεσθε. [1] Καὶ ἐξαπατᾶτε ἑαυτούς, ὑπονοοῦντες διὰ τὸ εἶναι τοῦ Ἀβραὰμ κατὰ σάρκα σπέρμα πάντως κληρονομήσειν τὰ κατηγγελμένα παρὰ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ δοθήσεσθαι ἀγαθά. Οὐδεὶς γὰρ [2] οὐδὲν ἐκείνων οὐδαμόθεν λα- 263
βεῖν ἔχει πλὴν οἱ τῇ γνώμῃ ἐξομοιωθέντες τῇ πίστει τοῦ Ἀβραὰμ καὶ [3] ἐπιγνόντες τὰ μυστήρια πάντα, λέγω δὲ ὅτι τὶς μὲν ἐντολὴ

17. γεγέννηται ... γεγεννημένος] Vulgo γεγένηται et γεγενημένος. Illud vero praetuli, praesertim quum in loco gemino c. 66. p. 291. A, ubi respicit Martyr quae hîc dixit, ita sit scriptum. Confunduntur interdum ista verba; cf. c. 2. not. 5. et c. 25. not. 8.

18. Ἐπεὶ δὲ ὑμεῖς etc.] Irenaeus adv. haeres. III. c. 21. §. 1. p. 215. ed. Massuet.: Ἀλλ' οὐχ ὡς ἔνιοί φασι τῶν νῦν μεθερμηνεύειν τολμώντων τὴν γραφήν· Ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱόν, ὡς Θεοδοτίων ἡρμήνευσεν ὁ Ἐφέσιος καὶ Ἀκύλας ὁ Ποντικός, ἀμφότεροι Ἰουδαῖοι προσήλυτοι.

1. Καὶ ἐξαπατᾶτε ἑαυτούς] Non difficile est hujus loci juncturam cum praecedenti animadvertere. Postquam dixit Justinus magnam culpam commerituros Judaeos, si veritati assentiri nolint, refellit inanem eorum fiduciam, quae ad spernendas Justini minas incitare poterat. Idem ergo est ac si dixisset: Nec justa est vestra fiducia, sed

riter feres a facie duorum regum. Sed adducet Deus super te et super populum tuum et super domum patris tui dies, qui nondum venerunt super te a die, quo abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum. Neminem sane in Abrahami secundum carnem genere umquam exstitisse praeter hunc Christum nostrum, qui ex virgine natus esset aut natus diceretur, omnibus manifestum est. Sed quia vos ac magistri vestri asserere audetis neutiquam dictum esse in prophetia Jesaiae: *Ecce virgo in utero habebit*, sed: *Ecce adolescentula in utero concipiet et pariet filium*, et quia prophetiam ita exponitis, quasi in Ezechiam, qui rex vester fuit, dicta esset: conabor de hoc quoque contra vos pauca disserere et in hunc dictam demonstrare, quem Christum esse confitemur.

44. Sic enim omnino, quantum ad vos attinet, innocens reperiar, si demonstrationibus adhibendis in id incumbam, ut vobis persuadeam; sin autem vos, in cordis duritia manentes aut animo infirmi ob sancitam in Christianos mortem, veritati nolueritis assentiri, manifestum erit vos mali auctores esse vobismetipsis. Ac vos quidem ipsi decipitis, qui eo, quod semen Abrahami sitis secundum carnem, omnino bonorum, de quibus nuntiatum est fore ut a Deo per Christum dentur, haereditatem accepturos putetis. Nemo enim quidquam ex his accipere ulla ratione potest praeter eos qui animo assimilati fuerint Abrahami fidei et mysteria omnia agnoverint, id est, alia quaedam praece-

vos ipsi decipitis etc.. Quare inutiles Thirlbii conjecturae *καὶ ἐξαπατήσετε, καὶ γὰρ ἐξαπατᾶτε, καὶ μὴ ἐξαπατᾶτε.* Fatetur ipse sibi eas non placere. *Maranus.*

2. *οὐδὲν ἐκείνων*] Sc. *ἀγαθῶν*: *Nemo quidquam ex his bonis percipere potest.* Codd. msti et editi *οὐδὲ ἐκ.*. Langus: *Nemo enim etiam* [*patrum*] *illorum ulla ex parte accipere ea potest.* Maranus: *ne ex illo quidem*, sc. Abrahami, *semine*, ita ut etiam paganis necessaria fuerit illius fidei imitatio. Sed *οὐδὲν ἐκ.* reponendum esse rectissime Thirlbius animadvertit; hoc nempe, ut in aprico est, et nexus sententiarum fulcit et sermonis consuetudo. Cf. c. 25. p. 243. B: *Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγεις, ὅτι οὐδεὶς ἡμῶν κληρονομήσει ... οὐδέν*; C. 26. p. 243. B. C: *μὴ μετανοοῦντες οὐ κληρονομήσουσι ... οὐδέν.*

3. *ἐπιγνόντες τὰ μυστήρια πάντα* etc.] Addit Justinus, quaenam illa sit omnium mysteriorum co-

εἰς θεοσέβειαν καὶ δικαιοπραξίαν διετέτακτο, τὶς δὲ ἐντολὴ καὶ πρᾶξις ὁμοίως εἴρητο ἢ εἰς μυστήριον τοῦ Χριστοῦ [4] ἢ διὰ τὸ σκληροκάρδιον τοῦ λαοῦ ὑμῶν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν, ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ περὶ τούτου ἀποφαινόμενος ὁ θεὸς εἶπεν· [5] Ἐὰν Νῶε καὶ [6] Ἰακὼβ καὶ Δανιὴλ ἐξαιτήσωνται ἢ υἱοὺς ἢ θυγατέρας, οὐ μὴ δοθήσεται αὐτοῖς. Καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ εἰς τοῦτο αὐτὸ [7] ἔφη B
οὕτως· [8] Εἶπε κύριος ὁ θεός· Καὶ ἐξελεύσονται καὶ ὄψονται τὰ κῶλα τῶν παραβεβηκότων ἀνθρώπων· ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί. [9] Ὡς τεμόντας ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν τὴν ἐλπίδα ταύτην σπουδάσαι δεῖ ἐπιγνῶναι, δι' ἧς ὁδοῦ ἄφεσις ὑμῖν τῶν ἁμαρτιῶν γενήσεται καὶ ἐλπὶς τῆς κληρονομίας τῶν κατηγγελμένων ἀγαθῶν· ἔστι δ' οὐκ ἄλλη ἢ αὕτη, ἵνα τοῦτον τὸν C
Χριστὸν ἐπιγνόντες καὶ λουσάμενοι τὸ ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν διὰ [10] Ἡσαΐου κηρυχθὲν λουτρὸν ἀναμαρτήτως λοιπὸν ζήσητε.

45. Καὶ ὁ Τρύφων· Εἰ καὶ ἐγκόπτειν δοκῶ τοῖς λόγοις τούτοις οἷς λέγεις ἀναγκαίοις οὖσιν ἐξετασθῆναι, ἀλλ' οὖν κατεπείγοντος τοῦ ἐπερωτήματος, ὃ ἐξετάσαι βούλομαι, ἀνάσχου μου πρῶτον.

Κἀγώ· Ὅσα βούλει ἐξέταζε, ὥς σοι ἐπέρχεται· ἐγὼ γὰρ καὶ μετὰ τὰς ἐξετάσεις καὶ ἀποκρίσεις τοὺς λόγους ἀναλαμβάνειν πει- D
ράσομαι καὶ πληροῦν.

Κἀκεῖνος· Εἰπὲ οὖν μοι, ἔφη· Οἱ ζήσαντες κατὰ τὸν νό-

gnitio ad salutem necessaria. Quum autem necesse sit Judaeis, Abrahami fidem ut imitentur, illud etiam necesse est, ut fiduciam non in legis ritibus ponant, sed haec instituta distinguant a lege Dei aeterna. Mallet Thirlbius *μυστ. ταῦτα.*

4. ἢ] Deest haec vocula in Codd. mstis et editis. Reponendam eam esse jam Langus vidit.

5. Ἐὰν ... αὐτοῖς] Ezech. XIV. 20.

6. Ἰακὼβ] Ita Codd. msti hic pariter atque paulo post (c. 45. p. 263. D. et p. 264. A) et infra c. 140. p. 369. D. At Sylburgius, Langum secutus, ex illiusque auctoritate Morellus textui inseruerunt Ἰώβ, quod in vulg. Bibliis habetur. Marano recte monente J a c o b i nomen nostro loco aptissimum erat ad refellendam Jacobi posterorum arrogantiam.

7. ἔφη οὕτως· Εἶπε] Codd.

pta ad Dei cultum et justitiae observationem esse data, alia autem praecepta et opera vel ad Christi mysterium vel ob duritiam cordis populi vestri similiter esse descripta. Atque ita sese rem habere Deus in Ezechiele de ea pronuntians dixit: *Si Noachus et Jacobus et Daniel depoposcerint vel filios vel filias, non dabitur eis.* Et apud Jesaiam in hanc ipsam sententiam ita loquitur: *Dixit dominus Deus: Et egredientur et videbunt membra praevaricatorum hominum; vermis enim eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in spectaculum omni carni.* Quapropter hanc spem ex animis vestris recidentes elaborare oportet, ut cognoscatis, quanam via remissio peccatorum vobis contingat et spes haereditatis promissorum bonorum; est autem non alia nisi haec, ut hunc Christum agnoscentes et illo ad peccatorum remissionem baptismo, quem Jesaias praedicavit, abluti sine peccato deinceps vivatis.

45. Tum Trypho: Etsi ea videor interpellare, quae ad pertractandum necessaria edisseris, urgente tamen ea quaestione, quam ponere volo, fac primum ut me perferas.

Ego autem: Quidquid placuerit interroga, ut tibi in mentem veniet; nam etiam post interrogata et responsa orationem resumere conabor et absolvere.

At ille: Dic mihi igitur, inquit: Qui secundum praescripta legis per Mosen institutae vixerunt, utrum ii similiter ac

msti, Stephan. et Jebb. ἔφη· Οὕτως εἶπε, licet verum ille jam viderit. Cf. Cohort. ad Gr. c. 29. not. 6..

8. *Εἶπε... σαρκί*] Jesai. LXVI. 23. sq..

9. Ὡς] H. e. *(ita) ut*, vern. so *dafs*, *daher.* Similiter ὥς cum indicativo modo supra c. 35. p. 254. A. (not. 23.). Cf. ep. ad. Hebr. III. 11. et IV. 3.; adde Herod. Hist. I. c. 163. et II. c. 135. atque alios classicos scriptores. Marano legendum videtur Ὥστε.

10. *Ἠσαΐου*] Cf. Jesai. I. 16.. Vid. c. 13. p 229. D, c. 14. p. 231. C, c. 18. p. 235. E. Alii quoque ablutionem istam de Christianorum baptismate sunt interpretati, ut Cyprian. adv. Jud. I. c. 24..

μον τὸν διαταχθέντα διὰ Μωσέως ζήσονται ὁμοίως τῷ [1]Ἰακὼβ καὶ τῷ Ἐνὼχ καὶ τῷ Νῶε ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει ἢ οὔ;

Κἀγὼ πρὸς αὐτόν· Εἰπόντος μου, ὦ ἄνθρωπε, τὰ λελεγμένα ὑπὸ τοῦ Ἰεζεκιήλ, ὅτι κἂν Νῶε καὶ Δανιὴλ καὶ [2]Ἰακὼβ ἐξαιτήσωνται υἱοὺς [3]καὶ θυγατέρας, οὐ δοθήσεται αὐτοῖς, ἀλλ' ἕκα- E
στος τῇ αὐτοῦ [4]δικαιοσύνῃ δηλονότι σωθήσεται, ὅτι καὶ τοὺς κατὰ τὸν νόμον τὸν Μωσέως πολιτευσαμένους ὁμοίως σωθήσεσθαι εἶπον. [5]Καὶ γὰρ ἐν τῷ Μωσέως νόμῳ τὰ φύσει καλὰ καὶ εὐσεβῆ καὶ δίκαια νενομοθέτηται πράττειν [6]τοὺς πειθομένους αὐτοῖς, καὶ πρὸς σκληροκαρδίαν δὲ τοῦ λαοῦ διαταχθέντα [7]γίνεσθαι ὁμοίως ἀναγέγραπται, ἃ καὶ ἔπραττον οἱ ὑπὸ τὸν νόμον. [8]Ἐπεὶ οἳ τὰ καθόλου καὶ φύσει καὶ αἰώνια καλὰ ἐποίουν, εὐάρεστοί
εἰσι τῷ θεῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ τούτου ἐν τῇ ἀναστάσει ὁμοίως 264
τοῖς [9]προγενομένοις αὐτῶν δικαίοις, Νῶε καὶ Ἐνὼχ καὶ [10]Ἰακὼβ καὶ εἴ τινες ἄλλοι γεγόνασι, σωθήσονται [11]σὺν τοῖς ἐπιγνοῦσι τὸν Χριστὸν τοῦτον τοῦ θεοῦ υἱόν, ὃς καὶ [12]πρὸ ἑωσφόρου καὶ σελήνης ἦν, καὶ διὰ τῆς παρθένου ταύτης τῆς ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Δαβὶδ γεννηθῆναι σαρκοποιηθεὶς ὑπέμεινεν, [13]ἵνα διὰ τῆς οἰκονομίας ταύτης ὁ πονηρευσάμενος τὴν ἀρχὴν ὄφις καὶ οἱ ἐξομοιωθέντες
αὐτῷ ἄγγελοι καταλυθῶσι, καὶ [14]ὁ θάνατος καταφρονηθῇ καὶ ἐν B
τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ ἀπὸ τῶν πιστευόντων αὐτῷ καὶ εὐαρέστως ζώντων παύσηται τέλεον, ὕστερον μηκέτ' ὤν, ὅταν οἱ μὲν εἰς κρίσιν καὶ καταδίκην τοῦ πυρὸς ἀπαύστως κολά-

1. Ἰακὼβ] Hîc quoque (vid. c. 44. not. 6.) Sylburg. et Morell. Ἰὼβ reposuerunt. At vero Ezechiel neque citatur hîc neque respicitur. Henocho quoque, ut Thirlbius praeterea observat, quid fiet, si propter Ezech. XIV. Jacobo nullus hîc locus sit?

2. Ἰακὼβ] Sylburg. et Morell Ἰώβ. Vid. anteced. notam.

3. καὶ θυγ.] Thirlb. conjicit ἢ θυγ., ut c. 44. p. 263. A. et c. 140. p. 369. D. Vix mutandum.

4. δικαιοσ. δηλονότι σωθ., ὅτι] Mallet Thirlb. δικαιοσ. σωθ., δῆλον ὅτι — vel δικαιοσ. δηλονότι σωθήσεται, δῆλον ὅτι.

5. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Μωσ. etc.] Vid. Constitt. apost. I. c. 6. et VI. c. 20.

6. τοὺς πειθομένους αὐτοῖς] Relativum αὐτοῖς respicit nomen extrinsecus intellectum, nempe τοῖς τοῦ νόμου προστάγμασιν; alioqui enim singulariter legendum esset αὐτῷ, scil. τῷ νόμῳ. *Sylburgius.*

7. γίνεσθαι] Thirlb. τινὰ conjicit.

Jacobus, Henochus et Noachus in resurrectione mortuorum vivent nec ne?

Et ego ad illum: Quum ea protuli, o homo, quae ab Ezechiele dicta sunt: *Etiamsi Noachus, Daniel et Jacobus filios et filias depoposcerint, non eis concessum iri*, sed pro se quemque sua ipsius videlicet justitia salvum fore, eos quoque, qui secundum legem Mosis vixerunt, salvos similiter futuros dixi. Etenim quae natura praeclara et pia et justa sunt, ea in Mosis lege his, qui legi parent, facienda praescribuntur, et quae ad duritiam cordis populi jussa sunt observari, ea similiter praescripta sunt et ab his, qui sub lege erant, observata. Siquidem qui ea faciebant quae universe et natura et perpetuo praeclara sunt, ii Deo grati sunt et per hunc Christum in resurrectione similiter atque ii qui ante eos justi fuere, Noachus et Henochus et Jacobus et si qui alii, salutem consequentur una cum iis qui hunc Christum Dei filium agnoscunt, qui et ante luciferum et lunam erat, et per illam Davidici generis virginem caro factus nasci sustinuit, ut per hanc dispensationem ille, qui ab initio improbe egit, serpens et assimilati ei angeli profligentur, ac mors contemnatur et in secundo ipsius Christi adventu ab his, qui in eum credunt et ita vivunt ut ei placeant, penitus facessat, nec jam ulla sit, quum alii quidem in judicium et condemnationem ignis perpetuo pu-

8. *Ἐπεὶ οἱ τὰ καθόλου* etc.] Vid. Apol. I. c. 46. p. 83. C. D.

9. *προγενομένοις*] Fortasse *προγεγενημένοις*. Vid. Apol. II. c. 10. not. 2.. Non mutamus. Cf. Apol. I. l. c. D: *Ὥστε καὶ οἱ προγενόμενοι* etc..

10. *Ἰακώβ*] Et hic quoque (vid. not. 2.) reponunt Sylburg. et Morell. *Ἰώβ*. Lege quae not. 1. contra diximus.

11. *σὺν τοῖς ἐπιγνοῦσι τὸν Χριστὸν τοῦτον*] Illud *ἐπιγνοῦσι* de iis intelligendum qui post Christi adventum fuere. Neque enim duos ordines salvandorum instituit Justinus, quorum alii Christum cognoverint sive in eum crediderint, alii non: nec quidquam magis alienum a S. Martyris doctrina, quam Christum veteribus patriarchis cognitum negare. *Maranus.*

12. *πρὸ ἑωσφόρου κ. σελήνης*] Cf. Psalm. CX. 3. et LXXII. 5..

13. *ἵνα ... καταλυθῶσι*] Coll. 1. Joann. III. 8..

14. *ὁ θάνατος ... συνῶσιν*] Coll. Apocal. XXI. 4..

ζεσθαι πεμφθῶσιν, οἱ δὲ [15] *ἐν ἀπαθείᾳ καὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ ἀλυπίᾳ καὶ ἀθανασίᾳ συνῶσιν.*

46. *Ἐὰν δέ τινες καὶ νῦν ζῆν βούλωνται φυλάσσοντες τὰ* C
διὰ Μωσέως διαταχθέντα καὶ πιστεύσωσιν ἐπὶ τοῦτον τὸν σταυρωθέντα Ἰησοῦν, ἐπιγνόντες ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ καὶ αὐτῷ δέδοται τὸ κρῖναι πάντας ἁπλῶς [1] *καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἡ αἰώνιος βασιλεία, δύνανται καὶ αὐτοὶ σωθῆναι; ἐπυνθάνετό μου.*

Κἀγὼ πάλιν· Συσκεψώμεθα κἀκεῖνο, εἰ ἔνεστιν, ἔλεγον, φυλάσσειν τὰ διὰ Μωσέως διαταχθέντα ἅπαντα νῦν.

Κἀκεῖνος ἀπεκρίνατο· Οὔ· γνωρίζομεν γὰρ [2] *ὅτι, ὡς ἔφης,*
οὔτε [3] *πρόβατον τοῦ πάσχα ἀλλαχόσε θύειν δυνατὸν οὔτε τοὺς* D
τῇ νηστείᾳ κελευσθέντας προσφέρεσθαι χιμάρους οὔτε τὰς ἄλλας ἁπλῶς ἁπάσας προσφοράς.

Κἀγώ· Τίνα [4] *οὖν ἃ δυνατόν ἐστι φυλάσσειν, παρακαλῶ, λέγε αὐτός·* [5] *πεισθήσῃ γὰρ ὅτι μὴ φυλάσσων τὰ αἰώνια δικαιώματά τις ἢ πράξας σωθῆναι ἐκ παντὸς ἔχει.*

Κἀκεῖνος· Τὸ σαββατίζειν λέγω καὶ τὸ περιτέμνεσθαι καὶ τὸ
τὰ ἔμμηνα φυλάσσειν καὶ τὸ βαπτίζεσθαι ἁψάμενόν τινος ὧν ἀπη- E
γόρευται ὑπὸ Μωσέως ἢ [6] *ἐν συνουσίᾳ γενόμενον.*

15. *ἐν ἀπαθείᾳ . . . συνῶσιν*] H. Stephan. (in edit. epist. ad. Diogn. p. 56. et 67.) praepositionem *ἐν* ejiciendam putat, ea nempe ratione, qua dicunt *πενίᾳ συζῆν*. Attamen potest retineri, si cum Lango et Sylburgio *συνῶσιν* absolute capiamus pro *ἅμα ὦσιν* vel *ἑαυτοῖς συνῶσιν*: *conjuncti vivant*. Quid? Etiam suppleri potest *τῷ θεῷ*: *cum Deo erunt*. Cf. Apol. I. c. 10. p. 58. C: *οἳ ἐὰν ἀξίους . . . ἑαυτοὺς . . . δείξωσι, τῆς μετ' αὐτοῦ* (sc. *θεοῦ*) *ἀναστροφῆς καταξιωθῆναι προσειλήφαμεν συμβασιλεύοντας, ἀφθάρτους καὶ ἀπαθεῖς γενομένους*. Apol. II. c. 1. p. 41. C: *ἐν ἀπαθείᾳ συγγενέσθαι τῷ θεῷ*.

1. *καὶ αὐτοῦ ἐστ. ἡ αἰών. βασιλεία*] Opinatur Bullus (Judic. eccles. cath. etc. c. 6. §. 16.) Justinum respexisse symboli Hierosolymitani clausulam illam: *Cujus regni non erit finis.*

2. *ὅτι*] In Codd. mstis et editis perverse *ἔτι*.

3. *πρόβατον τοῦ πάσχα* etc.] Pulsi Jerosolymis Judaei jacturam sacrificii variis modis sarcire tentabant. *Per diversa*, inquit Hilarius in psalm. 58. n. 12., *speciem sacerdotii illius legitimi et holocausti et circumcisionis imitantur.* S. Phileas Martyr instante Culciano praefecto, ut saltem Deo sacrificaret, ita respondit: *Solis Judaeis praeceptum fuerat sacrificare Deo soli in Jerosolyma. Nunc autem peccant Judaei in aliis locis solemnia*

niendi mittentur, alii vero in statu perpessionis et corruptionis et doloris experte et immortalitate simul vivent.

46. Si qui autem etiamnunc vivere velint observantes Mosis instituta et credant in hunc Jesum crucifixum, agnoscentes eum esse Christum Dei eique datum esse omnes omnino judicare ejusque regnum esse aeternum, an ii quoque salvi esse possunt? Ita me ille interrogabat.

At ego rursus: Id quoque, inquiebam, una consideremus, an nunc liceat omnia servare, quae per Mosen praescripta sunt.

Respondit ille: Nequaquam; agnoscimus enim, quemadmodum dixisti, nec agnum paschae alibi immolari posse nec hircos in jejunio jussos offerri nec ceteras omnes omnino oblationes.

Tum ego: Quaenam ergo illa sint, quae possint observari, ipse, quaeso, edissere; tibi enim persuasum erit posse aliquem non observatis nec perfectis aeternis justitiae praeceptis salutem omnino consequi.

At ille: Sabbata peragere et circumcidi et menses observare et ablui, si quid a Mose prohibitum attigeris vel in concubitu fueris.

sua celebrantes. De iisdem S. Augustinus Retractt. II. c. 10. sic loquitur: *Eos et nunc videmus sine sacrificiis remansisse, nisi forte, quod per Pascha immolent ovem, hoc in sacrificio deputetur.* Vide Julianum apud Cyrill. Alex. IX. p. 305. (ed. Aubert.). *Maranus.*

4. *οὖν ἃ δυνατόν*] Cod. Reg. et editi *ἀδύνατον*, pro quo Jebb. vult *οὐκ ἀδύνατον* vel *οὖν δυνατόν*, quod et Thirlb. amplectitur. Sic jam Langus: *Quae igitur servari queant.* Lectionem, quam praeeunte Marano recepi, Cod. Clarom. praebet.

5. *πεισθήσῃ γὰρ* etc.] Thirlb. ante *ἔχει* negationem *οὐκ* poni vult et *πεισθήσῃ* active sumi: *facile enim vobis persuadebitis* etc.. Hoc male factum. Etenim Justinus cum quadam ironia ex Judaeorum sententia loquitur, qui cerimonias quoque pro sempiternis sanctionibus habent. Sic jam Sylburgius et Maranus, quorum hic ita interpretatur: „Videbis salutem aeternam non observatis illis mandatis, quae tu aeterna esse ac numquam praetermittenda existimas, comparari posse, quippe cum nec circumcisionem, ut paulo post probat Justinus, ii qui ante Abraham fuerunt, nec caetera instituta ipse Abraham ejusque usque ad Mosem posteri observaverint.“

6. *ἐν συνουσίᾳ*] Codd. msti ad marginem *ἐν οὐσίᾳ*.

Κἀγὼ ἔφην· Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ Νῶε καὶ
Ἰὼβ καὶ εἴ τινες ἄλλοι γεγόνασι πρὸ τούτων ἢ μετὰ τούτους ὁμοίως
δίκαιοι, λέγω δὲ καὶ Σάῤῥαν, τὴν γυναῖκα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ Ῥε-
βέκκαν, τὴν τοῦ Ἰσαάκ, καὶ Ῥαχήλ, τὴν τοῦ Ἰακώβ, καὶ Λείαν
καὶ τὰς λοιπὰς ἄλλας τὰς τοιαύτας μέχρι τῆς Μωσέως, [7] τοῦ πι-
στοῦ θεράποντος, μητρός, μηδὲν τούτων [8] φυλάξαντας, εἰ δοκοῦ-
σιν ὑμῖν σωθήσεσθαι;

Καὶ ὁ Τρύφων ἀπεκρίνατο· Οὐ περιετέτμητο Ἀβραὰμ καὶ οἱ
μετ' αὐτόν;

Κἀγώ· Ἐπίσταμαι, ἔφην, ὅτι περιετέτμητο Ἀβραὰμ καὶ οἱ 265
μετ' αὐτόν· διὰ τί δὲ ἐδόθη αὐτοῖς ἡ περιτομή, ἐν πολλοῖς τοῖς
[9] προλελεγμένοις εἶπον, καὶ εἰ μὴ δυσωπεῖ ὑμᾶς τὰ λεγόμενα, πά-
λιν [10] ἐξετάσωμεν τὸν λόγον. Ὅτι δὲ μέχρι Μωσέως οὐδεὶς ἁπλῶς
δίκαιος οὐδὲν ὅλως τούτων περὶ ὧν [11] ἐζητοῦμεν ἐφύλαξεν οὐδὲ
ἐντολὴν ἔλαβε φυλάσσειν, πλὴν τὴν ἀρχὴν λαβούσης ἀπὸ Ἀβραὰμ
τῆς περιτομῆς, ἐπίστασθε.

Κἀκεῖνος· Ἐπιστάμεθα, ἔφη, καὶ ὅτι σώζονται ὁμολογοῦμεν. B

Κἀγὼ πάλιν· [12] Διὰ τὸ σκληροκάρδιον τοῦ λαοῦ ὑμῶν πάν-
τα τὰ τοιαῦτα ἐντάλματα νοεῖτε τὸν θεὸν διὰ Μωσέως ἐντει-
λάμενον ὑμῖν, ἵνα διὰ πολλῶν τούτων ἐν πάσῃ πράξει πρὸ ὀ-
φθαλμῶν ἀεὶ ἔχητε τὸν θεὸν καὶ μήτε ἀδικεῖν μήτε ἀσεβεῖν ἄρχη-
σθε. Καὶ γὰρ τὸ [13] κόκκινον βάμμα περιτιθέναι αὐτοῖς ἐνετεί-
λατο ὑμῖν, ἵνα διὰ τούτου μὴ λήθη ὑμᾶς λαμβάνῃ τοῦ θεοῦ,
καὶ [14] φυλακτήριον ἐν ὑμέσι λεπτοτάτοις γεγραμμένων χαρακτή- C
ρων τινῶν, ἃ πάντως ἅγια νοοῦμεν εἶναι, περικεῖσθαι ὑμᾶς ἐκέ-
λευσε, καὶ διὰ τούτων δυσωπῶν ὑμᾶς ἀεὶ μνήμην ἔχειν τοῦ
θεοῦ, [15] ἅμα τε καὶ ἔλεγχον ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Οὐδὲ μι-

7. τοῦ πιστοῦ θεράπ.] Cf. Numer. XII. 7..

8. φυλάξαντας] Thirlb. φυλάξαντες legi jubet.

9. προλελ. εἶπον] Cf. c. 16. p. 234. A. et c. 28. p. 245. E. 246. A.

10. ἐξετάσωμεν] Fortasse ἐξετάσομεν, quod jam Maran. conjecit. Sed nihil tamen mutandum videtur.

11. ἐζητοῦμεν] Thirlb. conjicit ζητοῦμεν sine causa.

12. Διὰ] Vult Thirlb. Καὶ διά.

13. κόκκινον βάμμα] Cf. Numer. XV. 38.—40..

14. φυλακτήριον] Cf. Deuteron. VI. 6.—8..

15. ἅμα τε κ. ἔλεγχον ἐ. τ. κ. ὑμῶν. Οὐδὲ] Sic Codd. msti, nisi quod comma praebent post ὑμῶν,

Tum ego ajebam: Abrahamus et Isaacus et Jacobus et Noachus et Jobus et si qui alii ante vel post eos justi similiter fuere, Saram dico, uxorem Abrahami, et Rebeccam Isaaci et Rachelem atque Liam Jacobi et reliquas alias ejusmodi usque ad Mosis, fidelis famuli, matrem, quum nihil horum custodiverint, num vobis salutem videntur adepturi?

Respondit Trypho: Non circumcisus est Abrahamus et qui post eum fuere?

Ego vero: Scio, inquam, Abrahamum ejusque posteros circumcisos fuisse; cur autem data illis circumcisio fuerit, pluribus supra dixi, et si vos quae dicta sunt non inflectunt, rem denuo examinemus. Ex justis autem hominibus neminem prorsus usque ad Mosen quidquam eorum de quibus modo quaerebamus, praeter eam quae ab Abrahamo initium habuit circumcisionem, observasse aut observandi praeceptum accepisse scitis.

Et ille: Scimus, inquit, et eos salvari confitemur.

Ego rursus: Considerate omnia ejusmodi praecepta propter duritiam cordis populi vestri per Mosen vobis a Deo tradita esse, ut admoniti pluribus hisce rebus in omni actione Deum semper ante oculos haberetis ac neque injuste neque impie agere inciperetis. Etenim coccineum panniculum ut vobis circumponeretis praecepit, cujus ope nulla vos Dei caperet oblivio, et phylacterium descriptis quibusdam literis in membranis tenuissimis, quae quidem omnino sancta esse intelligimus, jussit circumdari, his etiam rebus exstimulans vos, ut semper memoriam haberetis Dei et simul reprehensionem in cordibus vestris. Non tamen exiguam Dei colendi memo-

quod tamen nostrae interpunctioni favet. Nam locum ita interpretandum censeo, ut ἔλεγχον (v. Brunn: *Warnungszeichen)* a verbo ἔχειν pendeat et *Οὐδὲ* idem valeat quod *Οὐ δέ*. Qua quidem ratione scripsissem, si omnino necesse esset. Alii fortasse vertent *ne — quidem*. Langus: *ne exiguam quidem tamen Dei colendi recordationem retinuistis.* Jebb. minus recte: *Non exiguam igitur Dei colendi monitionem habetis.* Sed Thirlbius et Maranus prorsus nullam inter ὑμῶν et οὐδὲ distinguendi notam ponunt, ita quidem, ut ille conjiciat legendum ἅμα τὲ κ. ἐλέγχων ἐ. τ. κ. ὑμῶν ὅτι μικρὰν μνήμην ἔχ. etc., hic ἅμα τε κ. ἐλέγχων ὅτι ἐν τ. καρδίαις: *et simul exprobrans, quod*

κρὰν μνήμην [16] ἔχετε τοῦ θεοσεβεῖν καὶ οὐδ' οὕτως ἐπείσθητε μὴ
εἰδωλολατρεῖν, ἀλλ' ἐπὶ Ἠλίου ὀνομάζων τὸν ἀριθμὸν τῶν μὴ
καμψάντων γόνυ τῇ Βάαλ ἑπτακισχιλίους τὸν [17] ἀριθμὸν ὄντας D
[18] εἶπε, καὶ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν θυσίαν πεποιηκέναι
τοῖς εἰδώλοις [19] ἐλέγχει ὑμᾶς. Ἡμεῖς δέ, ὑπὲρ τοῦ μὴ θυσιάζειν
οἷς πάλαι ἐθύομεν, ὑπομένομεν τὰς ἐσχάτας τιμωρίας καὶ θανα-
τούμενοι χαίρομεν, πιστεύοντες ὅτι ἀναστήσει ἡμᾶς ὁ θεὸς διὰ τοῦ
Χριστοῦ αὐτοῦ καὶ ἀφθάρτους καὶ ἀπαθεῖς καὶ ἀθανάτους ποιήσει·
[20] καὶ οὐδὲν συμβάλλεσθαι πρὸς δικαιοπραξίαν καὶ εὐσέβειαν τὰ E
διὰ τὴν σκληροκαρδίαν τοῦ λαοῦ ὑμῶν διαταχθέντα γινώσκομεν.

47. Καὶ ὁ Τρύφων πάλιν· Ἐὰν δέ τις, εἰδὼς ὅτι ταῦτα οὕ-
τως ἔχει, μετὰ τοῦ καὶ τοῦτον εἶναι τὸν Χριστὸν ἐπίστασθαι δηλο-
νότι καὶ πεπιστευκέναι καὶ πείθεσθαι αὐτῷ, βούλεται καὶ ταῦτα
φυλάσσειν, σωθήσεται; ἐπυνθάνετο.

Κἀγώ· Ὡς μὲν ἐμοὶ δοκεῖ, ὦ Τρύφων, λέγω ὅτι σωθήσε-
ται ὁ τοιοῦτος, ἐὰν μὴ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, λέγω δὴ τοὺς
ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τῆς πλάνης περιτμηθέν- 266
τας, ἐκ παντὸς πείθειν ἀγωνίζηται ταὐτὰ αὐτῷ φυλάσσειν, λέγων
οὐ σωθήσεσθαι αὐτούς, ἐὰν μὴ ταῦτα φυλάξωσιν, ὁποῖον [1] ἐν
ἀρχῇ τῶν λόγων καὶ σὺ ἔπραττες, ἀποφαινόμενος οὐ σωθήσε-
σθαί με, ἐὰν μὴ ταῦτα φυλάξω.

Κἀκεῖνος· Διὰ τί οὖν εἶπας· Ὡς μὲν ἐμοὶ δοκεῖ, σωθήσε-
ται ὁ τοιοῦτος, [2] εἰ μή τι εἰσὶν οἱ λέγοντες ὅτι οὐ σωθήσονται
οἱ τοιοῦτοι;

Εἰσίν, ἀπεκρινάμην, ὦ Τρύφων, καὶ μηδὲ κοινωνεῖν ὁμι-
λίας ἢ ἑστίας τοῖς [3] τοιούτοις τολμῶντες· οἷς ἐγὼ οὐ σύναινός B
εἰμι. Ἀλλ' ἐὰν αὐτοὶ διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς γνώμης καὶ τὰ ὅσα
δύνανται νῦν ἐκ τῶν Μωσέως, ἃ διὰ τὸ σκληροκάρδιον τοῦ λαοῦ

nullam illius (Dei) *colendi memoriam teneretis. Vobis tamen ne sic quidem* (καὶ οὐδ' οὕτως etc.) *persuasum est* etc..

16. ἔχετε] Sylburg. cum Lango εἴχετε mallet.

17. ἀριθμὸν ὄντας] Thirlb. ἀριθμὸν μόνον ὄντας conjectat argutius quam verius.

18. εἶπε] Cf. 1. Regg. XIX. 18. coll. ep. ad Rom. XI. 4..

19. ἐλέγχει] Cf. Jesai. LVII. 5. sq..

20. καὶ οὐδὲν etc.] Vid. supra B: Διὰ τὸ σκληροκάρδιον etc..

riam tenetis et ne sic quidem vobis persuasum est, ut simulacra ne coleretis; Eliae enim tempore eorum numerum recensens, qui genu Baali non flexerant, septem millia numero esse dixit, et apud Jesaiam vobiscum expostulat, quod vestros etiam filios simulacris immolaveritis. Nos autem, ne iis sacra faciamus quibus olim fecimus, extrema supplicia perferimus et dum occidimur, laetamur, minime dubii, quin nos Deus per Christum suum ad vitam revocaturus sit atque incorruptos et perpessionis expertes et immortales facturus; et quae ob duritiam cordis populi vestri instituta sunt, ea nihil ad justitiae observationem et pietatem afferre novimus.

47. Rursus Trypho: Si quis, haec ita se habere sciens, praeterquam quod hunc Christum esse agnoscat videlicet eique credat et obediat, haec quoque instituta observare voluerit, utrum is salvabitur? Ita ille sciscitabatur.

At ego: Ut mihi quidem videtur, Trypho, hominem ejusmodi salvum dico futurum, si modo ceteris hominibus, id est iis qui ex gentibus per Christum ab errore circumcisi sunt, omnino persuadere non conetur, ut eadem ac ipse observent, salutem eos negans adepturos, nisi haec custodiant, quale est quod et initio colloquii faciebas, quum pronuntiares salvum me non futurum, nisi haec observarem.

Tum ille: Cur igitur dixisti: *Ut mihi quidem videtur, talis salvus erit*, nisi quia sunt qui tales negent salvos futuros?

Sunt, inquiebam, o Trypho, et quidem nec sermonis nec hospitii communione cum talibus conjungi audent: quibus ego non assentior. Sed si illi ob animi infirmitatem etiam quaecumque nunc possunt ex iis, quae a Mose propter duritiam

1. *ἐν ἀρχῇ*] Cf. c. 8. p. 226. A. B.

2. *εἰ μή τι*] Pearsono *εἰ* redundare videtur. *Cur igitur dixisti: Ut mihi quidem videtur, talis salvus erit? Num sunt qui tales salvos futuros negent?*

3. *τοιούτοις*] H. e. qui postea, quam Jesum esse Christum agnoverint, legis quoque instituta volunt observare (Trypho paulo ante: *μετὰ τοῦ καὶ τοῦτον εἶναι τὸν Χριστὸν ἐπίστασθαι ... βούλεται καὶ ταῦτα φυλάσσειν*) — id quod in causa erat, cur nonnulli a communione illos excluderent.

νοοῦμεν διατετάχθαι, μετὰ τοῦ ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν ἐλπίζειν
καὶ τὰς αἰωνίους καὶ φύσει δικαιοπραξίας καὶ εὐσεβείας φυλάσ-
σειν [4] βούλωνται καὶ αἱρῶνται συζῆν τοῖς Χριστιανοῖς καὶ πιστοῖς,
ὡς προεῖπον, μὴ πείθοντες αὐτοὺς μήτε περιτέμνεσθαι ὁμοίως C
αὐτοῖς μήτε σαββατίζειν μήτε ἄλλα ὅσα τοιαῦτά ἐστι τηρεῖν, καὶ
προσλαμβάνεσθαι καὶ κοινωνεῖν ἁπάντων, ὡς ὁμοσπλάγχνοις καὶ
ἀδελφοῖς, [5] δεῖν ἀποφαίνομαι. Ἐὰν δὲ οἱ ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ
ὑμετέρου πιστεύειν λέγοντες ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστόν, ὦ Τρύφων,
ἔλεγον, ἐκ παντὸς κατὰ τὸν διὰ Μωσέως διαταχθέντα νόμον ἀναγ- D
κάζωσι ζῆν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντας ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν
ἢ μὴ κοινωνεῖν αὐτοῖς τῆς τοιαύτης συνδιαγωγῆς αἱρῶνται, ὁμοί-
ως καὶ τούτους οὐκ ἀποδέχομαι. Τοὺς δὲ πειθομένους αὐτοῖς ἐπὶ
τὴν ἔννομον πολιτείαν μετὰ τοῦ φυλάσσειν τὴν εἰς τὸν Χριστὸν
τοῦ θεοῦ ὁμολογίαν καὶ σωθήσεσθαι [6] ἴσως ὑπολαμβάνω. Τοὺς
δὲ ὁμολογήσαντας καὶ ἐπιγνόντας τοῦτον εἶναι τὸν Χριστὸν καὶ
ἡτινιοῦν αἰτίᾳ μεταβάντας ἐπὶ τὴν ἔννομον πολιτείαν, ἀρνησαμέ-
νους ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ πρὶν τελευτῆς μὴ μεταγνόν-
τας οὐδόλως σωθήσεσθαι ἀποφαίνομαι. Καὶ τοὺς ἀπὸ τοῦ σπέρ- E
ματος τοῦ Ἀβραὰμ ζῶντας κατὰ τὸν νόμον καὶ ἐπὶ τοῦτον τὸν
Χριστὸν μὴ πιστεύοντας πρὶν τελευτῆς τοῦ βίου οὐ σωθήσεσθαι
ὁμοίως ἀποφαίνομαι, καὶ μάλιστα τοὺς [7] ἐν ταῖς συναγωγαῖς κα-
ταναθεματίσαντας καὶ καταναθεματίζοντας ἐπ' αὐτὸν τοῦτον τὸν
Χριστὸν [8] καὶ πᾶν ὅπως τύχωσι τῆς σωτηρίας καὶ τῆς τιμωρίας
τῆς ἐν τῷ πυρὶ ἀπαλλαγῶσιν. [9] Ἡ γὰρ χρηστότης καὶ ἡ φιλαν-

4. βούλωνται] Stephan. βούλονται mendose.

5. δεῖν ἀποφαίνομαι] Ita jam Sylburgio observante Martyr sine dubio scripsit; nempe eodem modo et paulo infra bis et alibi ἀποφαίνομαι saepe occurrit. In Codd. mstis et editis δεῖν ἀποφαίνεσθαι, quod solus Maranus male sic defendere studet, ut ἀποφαίνεσθαι ad superiora verba referat, quasi scriptum sit ἀλλὰ σύναινός εἰμι τοῦ (?) ἀποφαίνεσθαι.

6. ἴσως] Alii interpretabuntur *similiter*. Male Langus: *itidem non salvari putem*.

7. ἐν τ. συναγωγαῖς ... Χριστὸν] Cf. c. 16. not. 10.

8. καὶ πᾶν ὅπως] Videtur aliquid deesse. Langus legit καταναθεματίζοντας τοὺς ἐπ' αὐτὸν τοῦτον τὸν Χριστὸν πιστεύοντας, καὶ μὴ μετανοοῦντας καὶ πᾶν πράττοντας ὅπως τύχωσι: *Jugulant in hunc ipsum Christum credentes [nisi resipiscentes faciant] omnia, quo salutem consequantur*. Sylburgius

cordis populi instituta novimus, cum spe in hunc Christum et aeternorum et naturalium justitiae pietatisque praeceptorum observatione conjungere voluerint, modo cum Christianis et fidelibus vivere non recusent nec iis, ut jam dixi, suadeant, ut similit ac ipsi circumcidantur aut sabbata et alia ejusmodi custodiant, eos suscipiendos esse et cum iis omnium rerum communionem, ut cum hominibus eodem modo affectis et fratribus, tenendam esse censeo. Sin autem qui ex vestro genere in hunc Christum sese dicunt credere, Trypho, ajebam, eos qui ex gentibus in hunc Christum credunt omnino secundum legem per Mosen institutam cogant vivere aut ejusmodi consuetudine cum eis conjungi nolint, non sane hos etiam similiter probo. Qui vero ab eis ad legis observationem cum confessione in Christum Dei conjungendam adducti fuerint, eos forsitan etiam salutem adepturos arbitror. At qui posteaquam confessi fuerint et agnoverint hunc esse Christum, quacumque de causa ad legis observationem traducti negaverint hunc esse Christum nec poenitentiam ante mortem egerint, nullam iis salutem fore censeo. Et qui ex semine Abrahami orti secundum legem vixerint nec ante vitae exitum in hunc Christum crediderint, similiter salvos minime futuros esse censeo, eos praesertim qui in synagogis execrati sunt et execrantur eos qui in hunc ipsum Christum credunt, ut salutem assequantur et ab ignis supplicio liberentur. Nam qui poenitentiam peccatorum agit, eum beni-

brevius legi mallet *καταναθεματίζοντας τοὺς ἐπ' αὐτὸν τοῦτον τὸν Χριστὸν πιστεύοντας καὶ πᾶν πράττοντας ὅπως τύχωσι*, ut posteriora illa duo commatia de Christianis intelligantur. Et haec sane sententia requiritur; cf. c. 108. p. 335. D: *καταρᾶσθαι αὐτοῦ καὶ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν*. Quid? Fortasse Justinus scripsit: *καταναθεματίζοντας ἐπ' αὐτὸν τοῦτον τὸν Χριστὸν πιστεύοντας ὅπως* etc. (*qui propterea fiduciam in Christo collocant, ut*), ut c. 16. p. 234. C: *καταρώμενοι ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ τὸν Χριστόν* (coll. c. 96. p. 323. D). Minime autem placet Marani conjectura *κἂν πάνυ πως* etc. (*omnino enim salutem assequerentur*) subintelligendo videlicet: *si ante mortis exitum credant.* Insuper verba *καὶ μάλιστα ... Χριστὸν* parenthesi includit. Cod. Clarom. *καταθεματίσαντας καὶ καταθεματίζοντας ... καὶ πᾶν. ὅπως* etc..

9. *Ἡ γὰρ ... ἔχει*] Coll. ep. ad Rom. II. 4..

θρωπία τοῦ θεοῦ καὶ τὸ ἄμετρον τοῦ πλούτου [10] αὐτοῦ τὸν μετανοοῦντα ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων, ὡς δι' [11] Ἰεζεκιὴλ μηνύει, ὡς δίκαιον καὶ ἀναμάρτητον ἔχει· καὶ τὸν ἀπὸ [12] εὐσεβείας ἢ δικαιοπραξίας μετατιθέμενον ἐπὶ ἀδικίαν καὶ ἀθεότητα ὡς ἁμαρτωλὸν καὶ ἄδικον καὶ ἀσεβῆ ἐπίσταται. Διὸ καὶ ὁ ἡμέτερος κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν· [13] Ἐν οἷς ἂν ὑμᾶς καταλάβω, ἐν τούτοις καὶ κρινῶ. 267

48. Καὶ ὁ Τρύφων· Καὶ περὶ τούτων ὅσα φρονεῖς ἀκηκόαμεν, εἶπεν. Ἀναλαβὼν οὖν τὸν λόγον, ὅθεν ἐπαύσω, πέραινε· B
παράδοξός [1] τις γάρ ποτε καὶ μὴ δυνάμενος ὅλως ἀποδειχθῆναι δοκεῖ μοι εἶναι· τὸ γὰρ λέγειν σε προϋπάρχειν θεὸν ὄντα πρὸ αἰώνων τοῦτον τὸν Χριστόν, εἶτα καὶ γεννηθῆναι ἄνθρωπον γενόμενον ὑπομεῖναι, καὶ ὅτι οὐκ ἄνθρωπος [2] ἐξ ἀνθρώπου, οὐ μόνον παράδοξον δοκεῖ μοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ μωρόν.

Κἀγὼ πρὸς ταῦτα ἔφην· Οἶδ' ὅτι παράδοξος ὁ λόγος δοκεῖ C
εἶναι, καὶ μάλιστα τοῖς ἀπὸ τοῦ γένους ὑμῶν, οἵτινες τὰ τοῦ θεοῦ οὔτε νοῆσαι οὔτε ποιῆσαί ποτε βεβούλησθε, ἀλλὰ τὰ τῶν διδασκάλων ὑμῶν, ὡς αὐτὸς ὁ θεὸς [3] βοᾷ. Ἤδη μέντοι, ὦ Τρύφων, εἶπον, οὐκ ἀπόλλυται τὸ [4] τοῦτον εἶναι Χριστὸν τοῦ θεοῦ, ἐὰν ἀποδεῖξαι μὴ δύνωμαι ὅτι καὶ προϋπῆρχεν υἱὸς τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων, [5] θεὸς ὤν, καὶ γεγέννηται ἄνθρωπος διὰ τῆς παρθένου. Ἀλλὰ ἐκ παντὸς ἀποδεικνυμένου ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χρι- D
στὸς ὁ τοῦ θεοῦ, [6] ὅστις οὗτος ἔσται, [7] ἐὰν δὲ μὴ ἀποδεικνύω ὅτι προϋπῆρχε καὶ γεννηθῆναι ἄνθρωπος ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, σάρκα

10. αὐτοῦ] Thirlb. conjicit αὐτῆς. Sed ne hoc quidem illi placet.

11. Ἰεζεκιὴλ] Cf. Ez. XXXIII. 12. — 20..

12. εὐσ. ἢ δικ.] Thirlb. notat rectius εὐσ. καὶ δικ. dici.

13. Ἐν ... κρινῶ] Fere idem dictum Clemens Alex. de div. serv. §. 40. (Opp. ed. Klotz. Tom. III.) p. 352. Deo attribuit per prophetam aliquem loquenti, idque ad Ezechielem (coll. VII. 3. 8., XVIII. 30., XXIV. 14., XXXIII. 20.) diserte refert Joannes Climacus in Scala Parad. p. 159.. Plurimi autem praeeunte Grabio (Spicileg. SS. PP. sec. I. p. 14. et 327.) haud male illud censent ex evangelio secundum Hebraeos desumtum esse. Quid? Fortasse ad locum Joann. V. 30.: Καθὼς ἀκούω, κρίνω (coll. VIII. 16.), minus diligenter expressum est.

1. τις γάρ ποτε] Redundat postrema vox et vacat, nec videtur collocanda post δυνάμενος, ut placuit Sylburgio. *Maranus.*

2. ἐξ ἀνθρώπου] Fortasse ἐξ

gnitas et humanitas Dei et immensitas divitiarum ejus, quemadmodum per Ezechielem declarat, perinde ac justum et peccato carentem habet; qui autem a pietate et justitiae observatione ad injustitiam et impietatem delabitur, eum ut peccatorem et injustum et impium numerat. Quapropter dominus noster Jesus Christus dixit: *In quibus vos deprehendero, in his et judicabo.*

48. Hic Trypho: Et his de rebus quid sentires audivimus, ajebat. Repetens igitur sermonem, in quo desieras, absolve; nam abhorrens quidam ab opinione mihi videtur et qui prorsus demonstrari non possit: quod enim ais praeexstitisse Deum ante saecula hunc Christum, deinde etiam nasci hominem factum sustinuisse, nec hominem ex homine esse, id non solum ab opinione abhorrens mihi videtur, sed etiam stultum.

Ad haec ego dixi: Scio hanc doctrinam ab opinione abhorrentem videri, praesertim vestri generis hominibus, qui quae Dei sunt nec intelligere nec facere umquam voluistis, sed quae sunt magistrorum vestrorum, quemadmodum ipse Deus clamat. Verumtamen, Trypho, ajebam, nequaquam irritum est quod demonstravi, hunc esse Christum Dei, si demonstrare non possim illum etiam praeexstitisse filium creatoris universorum, Deum existentem, et hominem per virginem genitum esse. Sed quum omnino demonstratum sit hunc esse Christum Dei, quicumque is sit — si minus demonstravero praeexstitisse atque

ἀνθρώπων, ut paulo infra et c. 49. p. 268. A, Apol. I. c. 21. p. 67. B. al..

3. βοᾷ] Cf. Jesai. XXIX. 13..

4. τοῦτον] Vulgo τοιοῦτον. Illud Grotio (ad Luc. XXIII. 35.) debetur (jam Langus: *Christum hunc esse Dei*) probaturque ab omnibus editoribus. Quare reposui.

5. θεὸς ὤν] Thirlb. conjicit καὶ θεὸς ὤν. Etsi non mala, non tamen necessaria emendatio; jam supra: θεὸν ὄντα.

6. ὅστις οὗτος ἔσται] H. e. sive θεὸς sive ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπων.

7. ἐὰν δὲ μὴ] Incommode δὲ ita positum est, ut antea exspectaveris ἀποδεικνύμενον sc. ἐστί. Thirlb. mallet καὶ vel δὴ aut antea ἀποδεικνύμενον μένει Videtur autem ista vocula redundare, ut c. 45. p. 263. E, Apol. II. c. 1. p. 41. B. al.; cf. c. 42. not. 3.. Editores Thirlbio et Marano exceptis male sic distinguunt: παρθένου, ἀλλὰ... ἔσται· ἐὰν δὲ μὴ etc..

ἔχων, κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλὴν ὑπέμεινεν, ἐν τούτῳ πεπλα-
νῆσθαί με μόνον λέγειν δίκαιον, [8] ἀλλὰ μὴ ἀρνεῖσθαι ὅτι οὗτός
ἐστιν ὁ Χριστός, ἐὰν φαίνηται ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπων γεννη-
θείς, καὶ [9] ἐκλογῇ γενόμενος εἰς τὸ Χριστὸν εἶναι ἀποδεικνύηται. E
Καὶ γάρ εἰσί [10] τινες, ὦ φίλοι, ἔλεγον, ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου γένους
ὁμολογοῦντες αὐτὸν Χριστὸν εἶναι, ἄνθρωπον δὲ ἐξ ἀνθρώπων
γενόμενον ἀποφαινόμενοι· οἷς οὐ συντίθεμαι, [11] οὐδ' ἂν πλεῖστοι
ταὐτά μοι δοξάσαντες εἴποιεν, ἐπειδὴ οὐκ ἀνθρωπείοις διδάγμασι
κεκελεύσμεθα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ πείθεσθαι, ἀλλὰ τοῖς διὰ
τῶν μακαρίων προφητῶν κηρυχθεῖσι καὶ δι' αὐτοῦ διδαχθεῖσι.

49. Καὶ ὁ Τρύφων· Ἐμοὶ μὲν δοκοῦσιν, εἶπεν, οἱ λέγοντες [1] ἄν- 268
θρωπον γεγονέναι αὐτὸν καὶ κατ' ἐκλογὴν κεχρίσθαι [2] καὶ Χριστὸν
γεγονέναι πιθανώτερον ὑμῶν λέγειν τῶν ταῦτα ἅπερ φὴς λεγόν-
των· καὶ γὰρ πάντες ἡμεῖς τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀνθρώπων
προσδοκῶμεν γενήσεσθαι καὶ τὸν Ἠλίαν [3] χρίσαι αὐτὸν ἐλθόντα.
Ἐὰν δὲ οὗτος φαίνηται ὢν ὁ Χριστός, ἄνθρωπον μὲν ἐξ ἀνθρώ-
πων γενόμενον ἐκ παντὸς ἐπίστασθαι δεῖ· ἐκ δὲ τοῦ μηδὲ Ἠλίαν
ἐληλυθέναι οὐδὲ τοῦτον ἀποφαίνομαι [4] εἶναι. B

Κἀγὼ πάλιν ἐπυθόμην αὐτοῦ· Οὐχὶ Ἠλίαν φησὶν ὁ λόγος διὰ [5] Ζαχαρίου ἐλεύσεσθαι πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς μεγάλης καὶ φοβερᾶς ταύτης τοῦ κυρίου;

Κἀκεῖνος ἀπεκρίνατο· Μάλιστα.

8. *ἀλλὰ μὴ*] Sc. *δίκαιον.*

9. *ἐκλογῇ γεν. εἰς τὸ Χρ. εἶναι*] Hoc reposui in textum pro *ἐκλογὴ γεν. εἰς τὸν Χρ. εἶναι*, quod male comparet in Codd. mstis et editis. Illud *ἐκλογῇ* jam Stephan. (ad edit. calcem) conjecit; c. 49. p. 268. A. *κατ' ἐκλογήν.* Thirlb. vult *ἐκλεγόμενος* vel *ἐκλελεγμένος, εἰς τὸ Χρ. εἶναι.*

10. *τινες ... ἡμετέρου γένους*] *Quidam ex* n o s t r o h. e. Christianorum (hos enim — tum orthodoxos tum haereticos — hîc opponit Judaeis) *genere* h. e. E b i o n i t a e, de quibus adeas Euseb. Hist. eccl. III. c. 27. (ed. Heinichen. Tom. I.) p. 252. sq.. Uterque Londinensis editor Bullo (Judic. eccl. cath. c. 7. §. 6. p. 73.) praeeunte (etiam Perion.: *generis vestri)* legendum opinatur *ὑμετέρου*, quia Ebionitae a Judaeis orti sint. Quod, ut vides, minime necessarium. Etiam haereticis nomen imponebatur Christianorum: c. 35. p. 253. A. et Apol. I. c. 26. p. 70. B; cf. c. 82. p. 308. C: *Καὶ παρ' ἡ μ ῖ ν νῦν πολλοί*

hominem perpessionibus nostris obnoxium et carnem habentem nasci secundum patris voluntatem sustinuisse: in hoc tantum aequum fuerit me errasse dicere, non autem negare eum Christum esse, etiamsi tamquam homo ex hominibus genitus videatur, nec quidquam amplius demonstretur, nisi eum electione consecutum esse, ut Christus esset. Sunt enim quidam, amici, ajebam, ex nostro genere, qui eum Christum esse confitentur, quamvis hominem ex hominibus genitum pronuntient: quibus ego non assentior, nec assentirer, etiamsi maxima pars, quae mecum consentit, idem diceret; non enim humanis doctrinis jussi sumus ab ipso Christo credere, sed iis quae a beatis prophetis praedicata et ab ipso tradita sunt.

49. Et Trypho: Mihi quidem videntur, inquit, qui illum hominem fuisse et electione unctum et Christum factum esse dicunt, probabilius quam vos, qui ea quae retulisti tenetis, dicere; nam et nos omnes Christum hominem ex hominibus exspectamus nasciturum et ab Elia, quando is venerit, unctum iri. Quodsi iste Christus esse videatur, homo ex hominibus omnino existimandus est; sed quia nondum venit Elias, neque hunc Christum esse censeo.

Rursus ergo illum percontatus sum: Annon effatum per Zachariam dicit Eliam ante magnum illum et terribilem domini diem esse venturum?

Respondit ille: Maxime.

εἰσι καὶ ψευδοδιδάσκαλοι.

11. οὐδ' ... εἴποιεν] Langus: *neque id sane multi, qui in eadem mecum sententia sunt, dixerint.* Similiter Perionius. At Gelenius: *Quibus non assentio, ne si maxima quidem esset turba sic opinantium.* Ego Marani sum interpretationem secutus. *Πλεῖστοι* sunt Christiani in universum; oppositum est illud quodammodo antecedenti *τινες*. Pro *ταὐτά μοι* Stephan., Jebb. et Thirlb. *ταῦτά μοι* scripserunt. Cf. c. 1. not. 12..

1. *ἄνθρωπον*] Addendum censet Thirlb. *ἐξ ἀνθρώπων.*

2. *καὶ Χριστὸν γεγον.*]. Nempe post baptismum. Cf. Theodoret. Haeret. fab. II. 1..

3. *χρίσαι*] Aoristum *χρίσαι* pro fut. *χρίσειν* positum, ut alibi. *Sylburgius.*

4. *εἶναι*] Si cui magis placeat *ἐληλυθέναι*, utatur suo jure: nos nihil mutamus neque mutandum putamus. *Thirlbius.*

5. *Ζαχαρίου*] Memoriae lapsu pro *Μαλαχίου* (IV. 5.).

Ἐὰν οὖν ὁ λόγος ἀναγκάζῃ ὁμολογεῖν, ὅτι δύο παρουσίαι τοῦ
Χριστοῦ προεφητεύοντο γενησόμεναι, μία μέν, ἐν ᾗ παθητὸς καὶ
ἄτιμος καὶ ἀειδὴς φανήσεται, ἡ δὲ ἑτέρα, ἐν ᾗ καὶ ἔνδοξος καὶ
κριτὴς ἁπάντων ἐλεύσεται, ὡς καὶ ἐν πολλοῖς τοῖς [6] προλελεγμένοις C
ἀποδέδεικται, οὐχὶ τῆς φοβερᾶς καὶ μεγάλης ἡμέρας, τουτέστι τῆς
δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ, πρόοδον γενήσεσθαι τὸν Ἠλίαν νοή-
σομεν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ κεκηρυχέναι;

Μάλιστα, ἀπεκρίνατο.

Καὶ ὁ ἡμέτερος οὖν κύριος, ἔφην, τοῦτο αὐτὸ ἐν τοῖς διδάγμα-
σιν αὐτοῦ παρέδωκε γενησόμενον, εἰπὼν [7] καὶ Ἠλίαν ἐλεύσεσθαι·
καὶ ἡμεῖς τοῦτο ἐπιστάμεθα γενησόμενον, ὅταν μέλλῃ ἐν δόξῃ ἐξ οὐ- D
ρανῶν παραγίνεσθαι ὁ ἡμέτερος κύριος Ἰησοῦς Χριστός, οὗ καὶ
τῆς πρώτης φανερώσεως κῆρυξ [8] προῆλθε τὸ ἐν Ἠλίᾳ γενόμενον
πνεῦμα τοῦ θεοῦ, ἐν Ἰωάννῃ, τῷ γενομένῳ ἐν τῷ γένει ὑμῶν
προφήτῃ, μεθ' ὃν οὐδεὶς ἕτερος [9] λοιπὸς παρ' ὑμῖν ἐφάνη προφή-
της· ὅστις ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καθεζόμενος ἐβόα· [10] Ἐγὼ
μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ἥξει δὲ ὁ ἰσχυρότερός
μου, οὗ οὐκ εἰμι ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς E
βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. Οὗ τὸ πτύον αὐτοῦ ἐν τῇ
χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ καὶ τὸν σῖτον συν-
άξει εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.
[11] Καὶ τοῦτον αὐτὸν τὸν προφήτην συνεκεκλείκει ὁ βασιλεὺς ὑμῶν
Ἡρώδης εἰς φυλακήν, καὶ γενεσίων ἡμέρας τελουμένης, ὀρχουμέ-
νης τῆς [12] ἐξαδελφῆς αὐτοῦ [13] τοῦ Ἡρώδου εὐαρέστως αὐτῷ, εἶ-
πεν αὐτῇ αἰτήσασθαι ὃ ἐὰν βούληται. Καὶ ἡ μήτηρ τῆς παιδὸς
ὑπέλαβεν αὐτῇ αἰτήσασθαι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ ἐν τῇ φυλα-
κῇ· καὶ αἰτησάσης ἔπεμψε καὶ ἐπὶ πίνακι [14] ἐναχθῆναι τὴν κεφα-
λὴν Ἰωάννου ἐκέλευσε. Διὸ καὶ ὁ ἡμέτερος Χριστὸς εἰρήκει ἐπὶ 269
γῆς τότε τοῖς λέγουσι πρὸ τοῦ Χριστοῦ Ἠλίαν δεῖν ἐλθεῖν· [15] Ἠλίας

6. προλελεγμένοις] Cf. c. 14. p. 232. D. et c. 32. p. 249. D. E.

7. καὶ Ἠλίαν ἐλεύσ.] Coll. ev. Matth. XVII. 11..

8. προῆλθε ... Ἰωάννῃ] Coll. ev. Luc. I. 17..

9. λοιπὸς] Fortasse λοιπόν. Sed lectio vulgata ferri potest. *Thirlbius.*

10. Ἐγὼ ... ἀσβέστῳ] Ev. Matth. III. 11. sq. coll. Luc. III. 16. sq..

11. Καὶ ... ἐκέλευσε] Coll. ev. Matth. XIV. 3.—11., Marc. VI. 17.

Si igitur effatum confiteri cogit duplicem Christi adventum esse praedictum, alterum, in quo perpessionibus obnoxius et inglorius et informis apparebit, alterum, in quo circumfluens gloria et judex omnium adveniet, quemadmodum et supra pluribus demonstratum est: annon divino effato praedicatum intelligemus, Eliam terribilis et magni diei, id est secundi ejus adventus, praecursorem futurum esse?

Maxime, respondit ille.

Atque hoc ipsum, ajebam, dominus noster in doctrinis suis futurum esse tradidit, quum dixit *Eliam quoque esse venturum:* quod quidem nos futurum esse scimus, quum e coelis gloriose dominus noster Jesus Christus venturus est, cujus etiam primi adventus Spiritus Dei, qui in Elia fuerat, praeco praecessit in Joanne, vestri generis propheta, post quem nemo alius reliquus propheta apud vos exstitit; is ad Jordanem amnem considens clamabat: *Ego quidem vos baptizo aqua ad poenitentiam; veniet autem fortior me, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni. Cujus ventilabrum in manu ejus, et permundabit aream suam et congregabit triticum in horreum, paleam autem comburet igni inextinguibili.* Atque hunc ipsum prophetam rex vester Herodes conjecerat in carcerem, quumque natalitia celebrarentur, saltante fratris filia delectatus jussit eam petere quidquid vellet. Tum puellam mater submonuit, ut Joannis in vincula conjecti caput peteret; quod quum illa petiisset, misit rex et caput Joannis in lance jussit afferri. Quapropter et Christus noster, quum adhuc in terris versaretur, his qui oportere asserebant, ut Elias ante Christum veniret, haec dixit: *Elias quidem venturus et instauraturus est*

— 28. et Luc. III. 20..

12. ἐξαδελφῆς] Stephan. et Jebb. perperam divise scribunt ἐξ ἀδελφῆς.

13. τ. Ἡρώδου] Verus et germanus criticus *furcillis* hoc *ejiceret* tamquam manifestissimum glossema. Nos nihil mutamus. *Thirlbius.*

14. ἐναχθῆναι] Non male conjicit Sylburg. ἐνεχθῆναι ex Matth. XIV. 11. et Marc. VI. 27..

15. Ἠλίας ... ἠθέλησαν] Ev. Matth. XVII. 11. sq..

μὲν ἐλεύσεται καὶ ἀποκαταστήσει πάντα· λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι Ἠλίας ἤδη ἦλθε, καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτόν, ἀλλ' ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. Καὶ γέγραπται, ὅτι [16] τότε συνῆκαν οἱ μαθηταὶ ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς.

Καὶ ὁ Τρύφων· Καὶ τοῦτο παράδοξον λέγειν μοι δοκεῖς, ὅτι [17] τὸ ἐν Ἠλίᾳ τοῦ θεοῦ γενόμενον προφητικὸν πνεῦμα καὶ ἐν Ἰω- B
άννῃ γέγονε.

Κἀγὼ πρὸς ταῦτα· Οὐ δοκεῖ σοι ἐπὶ Ἰησοῦν, τὸν τοῦ Ναυῆ, τὸν διαδεξάμενον τὴν λαογησίαν μετὰ Μωσέα, τὸ αὐτὸ γεγονέναι, [18] ὅτε ἐῤῥέθη τῷ Μωσεῖ ἐπιθεῖναι τῷ Ἰησοῦ τὰς χεῖρας, εἰπόντος αὐτοῦ τοῦ θεοῦ· Κἀγὼ μεταθήσω ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐν σοὶ ἐπ' αὐτόν;

Κἀκεῖνος· Μάλιστα.

Ὡς οὖν, φημί, ἔτι ὄντος τότε ἐν ἀνθρώποις τοῦ Μωσέως, με- C
τέθηκεν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ ἐν Μωσεῖ πνεύματος, οὕτως καὶ [19] ἀπὸ τοῦ Ἠλίου ἐπὶ τὸν Ἰωάννην ἐλθεῖν ὁ θεὸς δυνατὸς ἦν ποιῆσαι, ἵνα ὥσπερ ὁ Χριστὸς τῇ πρώτῃ παρουσίᾳ ἄδοξος ἐφάνη, οὕτως καὶ τοῦ πνεύματος [20] τοῦ ἐν Ἠλίᾳ πάντοτε καθαρεύοντος, [21] ὡς τοῦ Χριστοῦ, ἄδοξος ἡ πρώτη παρουσία νοηθῇ. [22] Κρυφίᾳ γὰρ χειρὶ ὁ κύριος πολεμεῖν τὸν Ἀμαλὴκ εἴρηται, καὶ ὅτι ἔπεσεν ὁ Ἀμαλὴκ οὐκ ἀρνήσεσθε. Εἰ δὲ ἐν τῇ ἐνδόξῳ παρουσίᾳ τοῦ D
Χριστοῦ πολεμηθήσεσθαι τὸν Ἀμαλὴκ μόνον λέγεται, ποῖος καρπὸς ἔσται τοῦ λόγου, ὅς φησι· Κρυφίᾳ χειρὶ ὁ θεὸς πολεμεῖ τὸν Ἀμαλήκ; [23] Νοῆσαι δύνασθε ὅτι κρυφία δύναμις τοῦ θεοῦ γέγονε τῷ σταυρωθέντι Χριστῷ, ὃν καὶ τὰ δαιμόνια φρίσσει καὶ πᾶσαι ἁπλῶς αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι [24] τῆς γῆς.

16. *τότε ... αὐτοῖς*] Ev. Matth. XVII. 13..

17. *τὸ ἐν Ἠλ.* etc.] Meliori ordine supra p. 268. D: *τὸ ἐν Ἠλίᾳ γενόμ. πν. τοῦ θεοῦ*. Cf. c. 43. not. 1..

18. *ὅτε ... αὐτόν*] His quae leguntur Numer. XXVII. 18. et Deuteron. XXXIV. 9. Justinus commiscuit ea quae de LXX senioribus dicit Deus Numer. XI. 17.. Id jam Thirlb. observavit.

19. *ἀπὸ τοῦ Ἠλίου*] Forte subaudiendum *πνεύματος*. At legendum non videtur, ut conjicit Thirlbius, *τὸ τοῦ Ἠλίου* vel *τὸ πνεῦμα τοῦ Ἠλίου*. *Maranus.*

20. *τ. ἐν Ἠλίᾳ πάντ. καθαρ.*] Spiritus ille, de quo dominus in Joannem transtulit, semper in Elia purus exsistebat, id est, minime laesus aut violatus fuit hac com-

omnia; dico autem vobis, Eliam jam venisse, et non agnoverunt eum, sed fecerunt ei quaecumque voluerunt. Et scriptum est: *tunc discipulos intellexisse eum de Joanne Baptista id illis dixisse.*

Tum Trypho: Videtur id quoque mihi ab opinione abhorrere, quod spiritum propheticum Dei, qui in Elia fuerat, etiam in Joanne dicis fuisse.

Ad haec ego: Non tibi videtur idem factum fuisse in Jesu, Navae filio, qui populi ducendi provinciam post Mosen suscepit, Deo ipso, quum jussus est Moses ut manus Jesu imponeret, dicente: *Et ego transferam de spiritu, qui in te est, in ipsum?*

Tum ille: Maxime.

Quemadmodum igitur, inquam, quum adhuc Moses inter homines versaretur, transtulit Deus in Jesum ex eo spiritu, qui erat in Mose, ita ab Elia in Joannem transferre potuit Deus: ut quemadmodum Christus priore adventu inglorius apparuit, ita etiam illius spiritus, qui in Elia semper purus manebat, itidem ut Christi, inglorius primus adventus intelligeretur. *Occulta* enim *manu dominus debellare Amalecum* dictus est, nec Amalecum cecidisse negabitis. Si vero in glorioso tantum Christi adventu debellatum iri Amalecum dicatur, quis fructus erit effati, quod ait: *Occulta manu Deus debellat Amalecum?* Occultam ergo Dei virtutem intelligere potestis in Christo crucifixo fuisse, quem daemones tremunt et omnes prorsus principatus et potestates terrae.

municatione. *Maranus.*

21. *ὡς τοῦ Χριστοῦ*] Confidenter reposui illud *ὡς* vulgo omissum a librariis ob similem sonum syllabae praecedentis, id quod jam Maran. probe animadvertit. Vid. c. 30. not. 10. Improbanda Thirlbii conjectatio: *τ. π. τ. ἐν Ἠλίᾳ, πάντοτε καθαρμοσθέντος* (vel *καθαρμόζοντος*) *τῷ Χριστῷ*, etc.

22. *Κρυφίᾳ ... Ἀμαλὴκ*] Exod. XVII. 16. Idem locus paulo post.

23. *Νοῆσαι*] Mallet Sylburgius post *Νοῆσαι* inseri *οὖν* aut simile ratiocinativum. Jam Langus: *Intelligere e r g o potestis* etc.

24. *τῆς γῆς*] Haec delenda videntur Thirlbio; sed *δεδίασι*, quod legi posse censet, nimis magna esset mutatio, ut ipse concedit.

50. Καὶ ὁ Τρύφων· Ἔοικάς μοι ἐκ πολλῆς προστρίψεως τῆς
πρὸς πολλοὺς [1] περὶ πάντων τῶν ζητουμένων γεγονέναι καὶ διὰ E
τοῦτο ἑτοίμως ἔχειν ἀποκρίνεσθαι πρὸς πάντα, ἃ ἂν ἐπερωτη-
θῇς. [2] Ἀπόκριναι οὖν μοι πρότερον, πῶς ἔχεις ἀποδεῖξαι ὅτι
καὶ ἄλλος θεὸς παρὰ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων, καὶ τότε ἀποδείξεις
ὅτι καὶ γεννηθῆναι διὰ τῆς παρθένου ὑπέμεινε.

Κἀγὼ ἔφην· Πρότερόν μοι συγχώρησον εἰπεῖν λόγους τινὰς ἐκ τῆς Ἠσαΐου προφητείας τοὺς εἰρημένους περὶ τῆς προελεύσεως, [3] ἣν προελήλυθεν αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τούτου Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς καὶ προφήτης γενόμενος.

Κἀκεῖνος· Συγχωρῶ.

Κἀγὼ εἶπον· Ἠσαΐας οὖν περὶ τῆς Ἰωάννου προελεύσεως οὕ-
τως προεῖπε· [4] Καὶ εἶπεν Ἐζεκίας πρὸς Ἠσαΐαν· Ἀγαθὸς ὁ λόγος 270
κυρίου, ὃν ἐλάλησε· Γενέσθω εἰρήνη καὶ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἡμέ-
ραις μου. Καί· [5] Παρακαλεῖτε τὸν λαόν· ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς
τὴν καρδίαν Ἱερουσαλὴμ καὶ παρακαλέσατε αὐτήν, ὅτι ἐπλήσθη
ἡ ταπείνωσις αὐτῆς· λέλυται αὐτῆς ἡ ἁμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χει-
ρὸς κυρίου διπλᾶ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς. Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρή-
μῳ· Ἑτοιμάσατε τὰς ὁδοὺς κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους
τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ B
βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν καὶ
ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας· καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα κυρίου, καὶ ὄψε-
ται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, ὅτι κύριος ἐλάλησε. Φωνὴ
λέγοντος· Βόησον. Καὶ εἶπον· Τί βοήσω; Πᾶσα σὰρξ χόρτος καὶ
πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος καὶ
τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, τὸ δὲ ῥῆμα κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. C
Ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὕψωσον
τῇ ἰσχύϊ τὴν φωνήν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. Ὑψώ-
σατε, μὴ φοβεῖσθε. [6] Εἶπον ταῖς πόλεσιν Ἰούδα· Ἰδοὺ ὁ θεὸς
ὑμῶν· κύριος ἰδοὺ μετ' ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας
ἔρχεται. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ.

1. περὶ] Thirlb. conjicit ἔμπειρος, nisi forte (sic in Addend.) magis placeat legere ἐν πολλῇ προστρίψει τῇ πρὸς πολλοὺς pro ἐκ πολλῆς προστρίψεως τῆς πρὸς πολλούς. Ipsi tamen neutra conjectura satisfacit.

2. Ἀπόκριναι] Sic recte Syl-

50. Hic Trypho: Videris mihi ab assidua cum multis de omnibus rebus controversis conflictatione venisse ac propterea paratus esse ad omnia respondere, quae ex te quaeruntur. Mihi igitur prius responde, quomodo demonstrare possis alium etiam esse Deum praeter creatorem universorum, ac tum demonstrabis eum etiam nasci per virginem sustinuisse.

Tum ego dixi: Prius mihi permitte nonnulla ex Jesaiae vaticinio verba proferre dicta de illo praecursionis munere, quo ante hunc ipsum dominum nostrum Jesum Christum Joannes Baptista et propheta perfunctus est.

Et ille: Permitto.

Tum ego dixi: Jesaias igitur de Joannis praecursione ita praedixit: *Et dixit Ezechias Jesaiae: Bonum verbum domini, quod locutus est: Fiat pax et justitia in diebus meis.* Et: *Consolamini populum; sacerdotes, loquimini ad cor Hierosolymae et consolamini eam, quia completa est humilitas ejus: solutum est peccatum ejus, quia recepit de manu domini duplicia peccata sua. Vox clamantis in deserto: Parate vias domini, rectas facite semitas Dei nostri! Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur: et erunt omnia prava in directum et aspera in vias planas; et apparebit gloria domini, et videbit omnis caro salutare Dei: quia dominus locutus est. Vox dicentis: Clama! Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro herba et omnis gloria hominis quasi flos herbae. Exaruit herba et flos ejus cecidit, verbum autem domini manet in aeternum. In montem excelsum ascende, quae evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, quae evangelizas Hierosolyma. Exaltate, nolite timere. Dic civitatibus Judae: Ecce Deus vester; dominus ecce cum virtute venit, et brachium cum dominatione venit. Ecce merces cum eo et opus in conspectu ejus. Sicut pastor*

burg. et Morell.. Ceteri mendose *Ἀπόκρινε.*

3. ἦν] Pearson. ἧς legit.

4. *Καὶ ... μου*] Jes. XXXIX. 8..

5. *Παρακαλεῖτε ... ἐλογίσθησαν*] Jesai. XL. 1. — 17..

6. *Εἶπον*] Langus: *Dixi.* Male; est enim imperat. aor. I.. Septuaginta vulgo *εἰπόν* (imperat. aor. II.), quod et Thirlbio placet.

Ὡς ποιμὴν ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι συνάξει
ἄρνας, καὶ τὴν ἐν γαστρὶ ἔχουσαν παρακαλέσει. Τίς ἐμέτρησε τῇ D
χειρὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρα-
κί; Τίς ἔστησε τὰ ὄρη σταθμῷ καὶ τὰς νάπας ζυγῷ; Τίς ἔγνω νοῦν
κυρίου, καὶ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἐγένετο, ὃς συμβιβάσει αὐτόν;
Ἢ πρὸς τίνα συνεβουλεύσατο, καὶ συνεβίβασεν αὐτόν; Ἢ τίς ἔδει-
ξεν αὐτῷ κρίσιν; Ἢ ὁδὸν συνέσεως τίς ἐγνώρισεν αὐτῷ; Πάντα
τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, E
καὶ ὡς πτύελος λογισθήσονται. Ὁ δὲ Λίβανος οὐχ [7] ἱκανὸς εἰς
καῦσιν, καὶ τὰ τετράποδα οὐχ ἱκανὰ εἰς ὁλοκάρπωσιν, καὶ πάντα
τὰ ἔθνη οὐθέν, καὶ εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν.

51. Καὶ παυσαμένου μου εἶπεν ὁ Τρύφων· Ἀμφίβολοι μὲν
πάντες οἱ λόγοι τῆς προφητείας ἣν φῂς σύ, ὦ ἄνθρωπε, καὶ οὐ-
δὲν τμητικὸν εἰς ἀπόδειξιν οὗπερ βούλει ἀποδεῖξαι ἔχοντες.

Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Εἰ μὲν μὴ ἐπαύσαντο καὶ οὐκέτι ἐγένον-
το οἱ προφῆται ἐν τῷ γένει ὑμῶν, ὦ Τρύφων, μετὰ τοῦτον τὸν
Ἰωάννην, [1] δῆλον ὅτι ἃ λέγω εἰς Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν ἴσως ἀμφί-
βολα [2] ἐνοεῖτε εἶναι τὰ λεγόμενα. Εἰ δὲ Ἰωάννης μὲν προελήλυθε
βοῶν τοῖς ἀνθρώποις μετανοεῖν, καὶ Χριστὸς ἔτι αὐτοῦ καθεζο- 271
μένου ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ ἐπελθὼν [3] ἔπαυσέ τε αὐτὸν τοῦ
προφητεύειν καὶ βαπτίζειν, καὶ εὐηγγελίζετο καὶ αὐτὸς λέγων ὅτι
ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ
παθεῖν ἀπὸ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων καὶ σταυρωθῆναι καὶ
τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι, καὶ πάλιν παραγενήσεσθαι ἐν Ἱερουσα-
λὴμ καὶ τότε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ συμπιεῖν πάλιν καὶ συμφαγεῖν, B
καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τῆς παρουσίας αὐτοῦ χρόνῳ, ὡς προέφην, γε-
νήσεσθαι [4] ἱερεῖς καὶ ψευδοπροφήτας ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προε-
μήνυσε καὶ οὕτω φαίνεται ὄντα· πῶς ἔτι ἀμφιβάλλειν ἐστίν, ἔργῳ

7. ἱκανὸς] Ita recte Sylburg. et Morell. ediderunt. Vulgo mendose ἱκανῶς.

1. δῆλον . . . *Χριστὸν*] Haec forte delenda censet Thirlbius.

2. ἐνοεῖτε] Dixerat Trypho ambigua sibi videri prophetiae verba. Cur ergo ait Justinus ἴσως ἀμφίβολα ἐνοεῖτε: *forte ambigue dicta vobis viderentur.* Sed si legamus ἐνοεῖτο, soluta erit difficultas. *Maranus.* Non mutamus.

3. ἔπαυσέ τε αὐτὸν τ. προφητεύειν] In eamdem sententiam Justi-

pascet gregem suum, et brachio congregabit agnos, et praegnantem consolabitur. Quis mensus est manu aquam et coelum palmo et omnem terram pugillo? Quis statuit montes libra et saltus statera? Qui cognovit mentem domini, et quis consiliarius ejus fuit, qui doceat eum? Aut quocum consilium iniit, qui eum docuit? Aut quis ostendit ei judicium? Aut viam intelligentiae quis monstravit ei? Omnes gentes sicut stilla de situla, et quasi momentum staterae reputatae sunt, et quasi sputum reputabuntur. Libanus autem non sufficit ad comburendum, et quadrupedia non sufficiunt ad holocaustum, et cunctae gentes nihilum, et in nihilum reputatae sunt.

51. Desinente me dixit Trypho: Ambigua omnia prophetiae a te allatae verba, nec quidquam habent, quo decidatur id quod demonstrare vis.

Tum ego respondi: Si quidem non evenisset, Trypho, ut desinerent ac jam omnino nulli essent post hunc Joannem in vestro genere prophetae: quae videlicet a me in Jesum Christum proferuntur, ambigue fortasse dicta viderentur. Sed si Joannes quidem praecessit clamans hominibus ut poenitentiam agerent, eique adhuc ad fluvium Jordanem sedenti superveniens Christus finem attulit vaticinandi et baptizandi, ipse autem evangelium quoque praedicare coepit, regnum coelorum dicens appropinquare, seque multa a Scribis et Pharisaeis pati oportere et crucifigi et tertio die resurgere, ac futurum ut iterum Hierosolyma veniret tumque una cum discipulis ederet et biberet, atque medio ante adventum ipsius tempore, ut jam dixi, sacerdotes et prophetae falsi in ipsius nomine prodirent, quae quidem ita evenisse liquet: quomodo adhuc ambigere fas est,

nus infra c. 87. interpretatur illud Jesaiae: *Et requiescet super eum Spiritus Domini.* Justinum imitatur Tertullianus in Marc. IV. c. 18.. *Maranus.*

4. *ἱερεῖς κ. ψευδοπρ.*] Sylburgius, „ἱερεῖς si Justinus scripsit," intelligit ψευδιερεῖς. Si emendare vis, αἱρέσεις cum Thirlbio et Marano legas. Supra enim c. 35. p. 253. C (quare ὡς προέφην) verba tamquam a Christo pronuntiata affert haecce: *Ἔσονται σχίσματα καὶ αἱρέσεις.*

πεισθῆναι ὑμῶν ἐχόντων; [5] Εἰρήκει δὲ περὶ τοῦ μηκέτι γενήσε-
σθαι ἐν τῷ γένει ὑμῶν προφήτην καὶ περὶ τοῦ ἐπιγνῶναι ὅτι ἡ
πάλαι κηρυσσομένη ὑπὸ τοῦ θεοῦ καινὴ διαθήκη [6] διαταχθήσεσθαι C
ἤδη τότε παρῆν, τουτέστιν αὐτὸς ὢν ὁ Χριστός, οὕτως· [7] Ὁ νό-
μος καὶ οἱ προφῆται μέχρι Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ· ἐξότου ἡ βα-
σιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. Καὶ
εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. Ὁ
ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

52. Καὶ διὰ Ἰακὼβ δὲ τοῦ πατριάρχου προεφητεύθη ὅτι δύο
τοῦ Χριστοῦ παρουσίαι ἔσονται, καὶ ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ παθητὸς
ἔσται, καὶ ὅτι μετὰ τὸ αὐτὸν ἐλθεῖν οὔτε προφήτης οὔτε βασιλεὺς D
ἐν τῷ γένει [1] ὑμῶν, ἐπήνεγκα, καὶ ὅτι τὰ ἔθνη, πιστεύοντα ἐπὶ τὸν
παθητὸν Χριστόν, πάλιν παραγενησόμενον προσδοκήσει. Ἐν πα-
ραβολῇ δὲ καὶ παρακεκαλυμμένως τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον [2] διὰ τοῦτο
αὐτὰ ἐλελαλήκει, ἔφην. Οὕτως δὲ εἰρηκέναι ἐπήνεγκα· [3] Ἰούδα,
ἤνεσάν σε οἱ ἀδελφοί σου, αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νώτου τῶν ἐχθρῶν
σου, προσκυνήσουσί σε οἱ υἱοὶ τοῦ πατρός σου. Σκύμνος λέον-
τος Ἰούδα· ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης. Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη
ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων E
ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ [4] τὰ
ἀποκείμενα αὐτῷ· καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν, δεσμεύων
πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ [5] καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου
αὐτοῦ. Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς
τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Χαροποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου καὶ
λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ὡς γάλα. Ὅτι οὖν οὐδέποτε ἐν τῷ γένει
ὑμῶν ἐπαύσατο οὔτε προφήτης οὔτε ἄρχων, ἐξότου ἀρχὴν ἔλαβε, 272
μέχρις οὗ οὗτος Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ γέγονε καὶ ἔπαθεν, οὐδ' ἀναι-

5. Εἰρήκει] In Codd. mstis male . . . ἐχόντων. εἰρήκειν . . . ὁ Χριστός. οὕτως ὁ νόμος etc.. Et istud εἰρήκειν editores perverse retinuerunt, licet jam Langus verum viderit: *Dixit porro.* Huc referendum οὕτως quod sequitur.

6. διαταχθήσεσθαι] Morell. inepte edidit διαταχθήσεται καὶ ἤδη τότε etc..

7. Ὁ νόμος . . . ἀκουέτω] Ev. Matth. XI. 12.—14. et Luc. XVI. 16..

1. ὑμῶν, ἐπήνεγκα, καί] Ita Maran. recte distinxit; etenim verba καὶ ὅτι τὰ ἔθνη etc. non ab ἐπήνεγκα, sed a προεφητεύθη pendere apparet ex prophetia quae sequitur. Ceteri male: ὑμῶν. ἐπήνεγκα καὶ etc.: *Intuli quoque, et*

quum res ipsae vobis persuadere possint? Dixerat autem nullum deinceps in vestro genere prophetam futurum atque homines agnituros esse novum illud foedus, quod olim Deus institutum iri praedicaverat, jam tum adesse, hoc est seipsum, quippe qui Christus esset, in hunc modum: *Lex et prophetae usque ad Joannem Baptistam; ex hoc tempore regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus erat. Qui habet aures audiendi, audiat.*

52. Illud etiam a Jacobo patriarcha praedictum est duos Christi adventus futuros, eumque in primo perpessionibus obnoxium fore, ac post, quam advenerit, nec prophetam nec regem in vestro genere futurum (ita enim pergebam), gentes autem, in Christum passionibus obnoxium credentes, rursus venturum exspectaturas. Atque hac de causa, ajebam, in parabolis et arcane Spiritus sanctus haec tradidit. Sic autem illum locutum esse addidi: *Juda, laudaverunt te fratres tui, manus tuae super dorsum inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda: ex germine, mi fili, ascendisti. Recumbens dormivit sicut leo et sicut catulus: quis suscitabit eum? Non deficiet princeps ex Juda et dux ex femoribus ejus, donec veniant quae reposita sunt ei; et ipse erit exspectatio gentium, ligans ad vitem pullum suum et ad helicem pullum asinae suae. Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae amictum suum. Fulvi oculi ejus vino et candidi dentes ejus ut lac.* Porro in genere vestro, ex quo initium accepit, usque ad illud tempus quo hic Jesus Christus natus ac passus est, prophetam aut principem esse um-

gentes ... exspectaturas esse (Langus).

2. *διὰ τοῦτο*] Ne videlicet Judaei aperta de eorum reprobatione et gentium vocatione testimonia expungerent, ut clarius declarat Justinus c. 120.. *Maranus.*

3. *Ἰούδα ... γάλα*] Gen. XLIX. 8. — 12..

4. *τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ*] Uterque Cod. mstus ad marginem ὃ ἀπόκειται. Vid. Apol. I. c. 32. not. 2. et c. 54. not. 7.. Etiam c. 120. p. 348. B. se ad Judaeorum interpretationes accommodans τὰ ἀποκ. αὐτῷ legit, addit tamen germanam τῶν ο′ lectionem esse ᾧ ἀπόκειται.

5. *καὶ ... αὐτοῦ*] Vid. Apol. I. c. 54. not. 8..

σχύντως τολμήσετε εἰπεῖν ἢ ἀποδεῖξαι ἔχετε. [6] Καὶ γὰρ Ἡρώδην, [7] ἀφ' οὗ ἔπαθεν, Ἀσκαλωνίτην γεγονέναι λέγοντες, ὅμως ἐν τῷ γένει ὑμῶν ὄντα λέγετε ἀρχιερέα, ὥστε καὶ τότε ὄντος ὑμῖν κατὰ τὸν νόμον τοῦ Μωσέως καὶ προσφορὰς προσφέροντος καὶ τὰ ἄλλα νόμιμα φυλάσσοντος, καὶ προφητῶν κατὰ διαδοχὴν μέχρις Ἰωάννου B
γεγενημένων, ὡς καὶ ὅτε εἰς Βαβυλῶνα ἀπήχθη ὁ λαὸς ὑμῶν, πολεμηθείσης τῆς γῆς καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἀρθέντων, [8] μὴ παύσασθαι ἐξ ὑμῶν προφήτην, ὃς κύριος καὶ ἡγούμενος καὶ ἄρχων τοῦ λαοῦ ὑμῶν ἦν. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς προφήταις πνεῦμα καὶ τοὺς βασιλεῖς ὑμῖν [9] ἔχριε καὶ καθίστα. Μετὰ δὲ τὴν Ἰησοῦ τοῦ ἡμετέρου Χριστοῦ ἐν τῷ γένει ὑμῶν φανέρωσιν καὶ θάνατον οὐδαμοῦ προφήτης γέγονεν οὐδέ ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι ὑμᾶς ὑπὸ ἴδιον C
βασιλέα ἐπαύσατο, καὶ προσέτι [10] ἡ γῆ ὑμῶν ἠρημώθη καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον καταλέλειπται. Τὸ δὲ εἰπεῖν τὸν λόγον διὰ τοῦ Ἰακώβ· [11] Καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν, συμβολικῶς δύο παρουσίας αὐτοῦ ἐσήμανε καὶ τὰ ἔθνη [12] μέλλειν αὐτῷ πιστεύειν, [13] ὅπερ ὀψέ ποτε πάρεστιν ἰδεῖν ὑμῖν· οἱ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων διὰ τῆς πίστεως τῆς τοῦ Χριστοῦ θεοσεβεῖς καὶ δίκαιοι D
γενόμενοι, πάλιν παραγενησόμενον αὐτὸν προσδοκῶμεν.

6. *Καὶ γὰρ ... λέγοντες*] Haec esse videtur hujus loci sententia. Nimirum Judaei, ut eluderent prophetiam, hac inter alias cavillatione utebantur, ut sceptrum e tribu Juda, antequam Jesus nasceretur, recessisse dicerent, quippe cum Herodes, qui ante Christi passionem mortuus est, Ascalonita fuerit. Demonstrat ergo Justinus sacerdotes et sacrificia tunc illis minime defuisse. *Maranus.*

7. *ἀφ' οὗ ἔπαθεν*] Omnes interpretes: *sub quo passus est*, quasi scripsisset Justinus *ἐφ' οὗ ἔπαθεν.* Si vera est lectio vulgaris, rectius: *a quo* h. e. *per quem* (vern. *von dem her*) *passus est.* Qua in re Justinum erravisse nemo nescit. De simili anachronismo cf. Apol. I. c. 31. not. 3., coll. Dial. c. Tr. c. 34. not. 14.. Sin autem S. Martyrem a foeda ignoratione liberare velis, verbum *παθεῖν* non ad mortem referas, sed latiori sensu (de fuga Aegyptiaca) accipias necesse est. Jam Thirlbius legendum proponit *ἀφ' οὗ ἔφυγεν.* Quod si non placet, *ἀπὸ* de tempore explices: *inde a quo* (vern. *seit dem*), quod minus accurate, imo insolenter dictum esset pro: *post quem passus est.* Ita quidem Maranus interpretatur. Sunt fortasse qui verba ista incommoda statuant glossema esse imperiti cujusdam librarii, quod posthac in textum sit importatum.

8. *μὴ παύσασθαι*] Casaubonus (adv. Baron. p. 13.) putat deesse verbum *λέγετε* aut ex superioribus

quam desiisse, nec impudenter dicere audebitis nec habetis demonstrare. Nam quum Herodem, post quem passus est, Ascalonitam dicitis fuisse, tamen in genere vestro summum sacerdotem fatemini exstitisse; quare quum etiam tum habueritis qui secundum legem Mosis et dona offerret et cetera legis instituta servaret, quumque prophetae secundum successionem usque ad Joannem exstiterint: quemadmodum et tunc exstitere, quum populus vester vastata terra et sacris vasis sublatis Babylonem abductus est: — non defuit apud vos propheta, qui dominus et dux et princeps populi vestri esset. Spiritus enim, qui erat in prophetis, reges vobis ungebat et constituebat. At postquam Jesus Christus noster in vestro genere apparuit et morti traditus est, nusquam exstitit aut exstat propheta, sed et proprio regi parere desiistis, ac praeterea terra vestra penitus vastata ac veluti pomorum custodia derelicta. Quod autem effatum per Jacobum dicit: *Et ipse erit exspectatio gentium*, arcane duos fore Christi adventus ac gentes in eum credituras significabat, id quod vobis tandem aliquando cernere licet; nam qui ex omnibus gentibus per Christi fidem Dei cultores et justi facti sumus, rursus eum venturum exspectamus.

repetendum esse. Neque deest neque repetendum est; nam infinitivum *παύσασθαι* regitur ab antecedente *ὥστε*, non, ut Thirlbius perperam ait, a conjunctione *ὡς*. Verba *ὡς . . . ἀρθέντων* sic sunt interjecta, in parenthesi ut possint locari, quo modo Maran. edidit.

9. *ἔχριε*] Hoc Maran. ex utroque Cod. msto reposuit pro *ἔχρισε*, quod in editis erat.

10. *ἡ γῆ . . . καταλέλ.*] Coll. Jesai. I. 7. sq..

11. *Καὶ ... ἐθνῶν*] Gen. XLIX. 10..

12. *μέλλειν αὐτῷ πιστεύειν*] Thirlb. conjicit *μᾶλλον αὐτῷ πιστεύσειν*. Sic alibi Justinus. Non tamen ille criticus quidquam nostro loco mutandum dicit. Cf. c. 53. D: *τ. ἐθνῶν ὁμ. τῶν μελλόντων πιστεύειν αὐτῷ.*

13. *ὅπερ ὀψέ ποτε*] H. e. *tandem aliquando*. Et haec lectio haud male se habet. Sed Martyr fortasse *ὄψει* scripsit. C. 87. p. 314. D: *ὅπερ καὶ ὄψει ὑμῖν ἰδεῖν ἐστι*. C. 96. p. 323. D: *ὅπερ καὶ ὄψει ἰδεῖν ὑμῖν ἐστι γινόμενον*. Adde locum gemellum Apol. I. c. 32. p. 73. D: *Τὸ δέ· Αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν, μηνυτικὸν ἦν ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν προσδοκήσουσιν αὐτὸν πάλιν παραγενησόμενον, ὅπερ ὄψει ὑμῖν πάρεστιν ἰδεῖν καὶ ἔργῳ πεισθῆναι· ἐκ πάντων γὰρ γενῶν* etc.. Idem et Thirlbium conjecisse video; at nuspiam additum est *ποτε*.

53. Καὶ τό· [1]Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ καὶ
τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου, καὶ τῶν ἔργων, τῶν ἐπὶ τῆς πρώ-
της αὐτοῦ παρουσίας [2]γενομένων ὑπ᾿ αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐθνῶν ὁ-
μοίως, τῶν μελλόντων πιστεύειν αὐτῷ, προδήλωσις ἦν. Οὗτοι γὰρ
ὡς πῶλος ἀσαγὴς καὶ ζυγὸν ἐπὶ αὐχένα μὴ ἔχων τὸν ἑαυτοῦ, μέ-
χρις ὁ Χριστὸς οὗτος ἐλθὼν διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πέμψας ἐμα- E
θήτευσεν αὐτούς, καὶ τὸν ζυγὸν τοῦ λόγου αὐτοῦ [3]βαστάσαντες
τὸν νῶτον ὑπέθηκαν πρὸς τὸ πάντα ὑπομένειν διὰ τὰ προσδοκώ-
μενα καὶ ὑπ᾿ αὐτοῦ κατηγγελμένα ἀγαθά. Καὶ ὄνον δέ τινα ἀλη-
θῶς σὺν πώλῳ αὐτῆς [4]προσδεδεμένην ἔν τινι εἰσόδῳ κώμης Βηθ-
φαγῆς λεγομένης, ὅτε ἔμελλεν εἰσέρχεσθαι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ κύ-
ριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐκέλευσε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἀγαγεῖν
αὐτῷ, καὶ ἐπικαθίσας ἐπεισελήλυθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα· [5]ὅ, πῶς
ἐπεπροφήτευτο διαῤῥήδην γενήσεσθαι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, γενόμενον
ὑπ᾿ αὐτοῦ καὶ γνωσθέν, τὸν Χριστὸν ὄντα αὐτὸν φανερὸν ἐποίει. 273
Καὶ τούτων ἁπάντων γενομένων καὶ ἀπὸ τῶν γραφῶν ἀποδεικνυ-
μένων, ὑμεῖς ἔτι σκληροκάρδιοί ἐστε. Προεφητεύθη δὲ ὑπὸ Ζα-
χαρίου, ἑνὸς τῶν δώδεκα, τοῦτο μέλλειν γίνεσθαι, οὕτως· [6]Χαῖρε
σφόδρα, θύγατερ Σιών, ἀλάλαξον, κήρυσσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ·
ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἥξει σοὶ δίκαιος καὶ σώζων αὐτὸς καὶ πραῢς
καὶ πτωχός, ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον ὄνου. Τὸ δὲ καὶ
ὄνον ὑποζύγιον [7]ἤδη μετὰ τοῦ πώλου αὐτῆς ὀνομάζειν τὸ προφη-
τικὸν πνεῦμα μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἰακὼβ ἐν τῇ [8]κτήσει αὐτὸν B
ἔχειν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὡς προέφην, [9]ἀμ-
φότερα τὰ ζῶα κελεῦσαι ἀγαγεῖν, προαγγελία ἦν [10]καὶ τῶν ἀπὸ

1. *Δεσμεύων ... ὄνου*] Genes. XLIX. 11.

2. *γενομένων*] Forte legendum *γενησομένων*. Apol. I. (c. 32.) p. 73. E: *Τὸ δέ· Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ καὶ πλύνων τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐν αἵματι σταφυλῆς, σύμβολον δηλωτικὸν ἦν τῶν γενησομένων τῷ Χριστῷ καὶ τῶν ὑπ᾿ αὐτοῦ πραχθησομένων.* Sed vulgata lectio ferri potest. *Thirlbius.*

3. *βαστάσαντες*] Sic reposui pro vulg. *βαστάξαντες*, quod Justinianae dictioni repugnat. Ξ et Σ saepe in codicibus confunduntur.

4. *προσδεδεμένην*] Thirlb. mallet *πρὸς ἄμπελον δεδεμένην*, quemadmodum Apol. I. l. c.: *πῶλος γάρ τις ὄνου εἱστήκει πρὸς ἄμπελον δεδεμένος*. Non mutamus.

5. *ὅ, πῶς*] Nisi concedere vis, *πῶς* interdum apud inferioris aetatis scriptores comparationi inser-

53. Et illud: *Ligans ad vitem pullum suum et ad helicem pullum asinae*, tum rerum, quae in priore ejus adventu ab eo sunt gestae, tum gentium, quae in eum crediturae erant, praesignificatio erat. Nam gentes veluti pullus erant nec clitellas nec cervice jugum ferens, donec hic Christus, postquam venit, missis discipulis eas edoceret, et jugum ejus doctrinae ferentes dorsum summitterent ad omnia perferenda ob exspectata et ab eo promissa bona. Ac revera dominus noster Jesus Christus Hierosolyma ingressurus praecepit discipulis, ut asinam quamdam, quae una cum pullo suo in introitu vici Bethphage dicti alligata erat, ad se adducerent, eique insidens Hierosolyma ingressus est: quod, quemadmodum conceptis verbis praedictum fuerat a Christo factum iri, ab eo in omnium oculis factum, Christum eum esse aperte declarabat. Et quum haec omnia contigerint et ex Scripturis demonstrentur, adhuc tamen duro corde estis. Rem ita eventuram Zacharias, unus ex duodecim, praedixit his verbis: *Laetare vehementer, filia Sionis, jubila, adnuntia, filia Hierosolymorum; ecce rex tuus veniet tibi justus et salvans ipse et mitis et pauper, vectus subjugali et pullo asinae.* Quod autem Spiritus propheticus cum patriarcha Jacobo nominatim asinam quoque jugalem cum ejus pullo ipsum in possessione habiturum dicit, deinde etiam quod ipse discipulis, ut jam dixi, praecepit, ut utrumque animal adducerent, id praesignificatio erat eorum quoque qui ex synagoga vestra erant, simul cum iis qui ex gentibus credi-

vire (sic censet Maran. in Addend.), ὃ ὅπως ex levi emendatione scribendum erit. Vix opus est οὕτω ante *γενόμενον.* Thirlbio placuit ὅπερ ὡς.

6. *Χαῖρε ... ὄνον*] Zachar. IX. 9..

7. *ἤδη*] Thirlb. mallet *τῇδε.*

8. *κτήσει*] Codd. msti et editi *κτίσει*, quod non ita defendi potest, ut sit *ἐν τῇ Γενέσει* (Pearson.). Nimirum debetur Iotacismo. De utriusque vocis confusione in codicibus haud raro obvia vide exemplum de monarch. c. 4. not. 6.. Maranus mallet *χρήσει* *(ad usus suos ab eo adhibitam dicit)*, quod et Langus legit. Sylburg. autem ad lectionem illam stabiliendam c. 52. p. 271. E. affert: *τὸν πῶλον αὐτοῦ.* Reposuimus igitur.

9. *ἀμφότερα*] Vulgo *γὰρ* additum est, quod expungendum erat, ut quisque videt.

10. *καὶ τῶν*] Hunc articulum

τῆς συναγωγῆς ὑμῶν ἅμα τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύειν ἐπ' αὐ-
τὸν [11] μέλλουσιν. Ὡς γὰρ τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν σύμβολον ἦν ὁ
ἀσαγὴς πῶλος, οὕτως καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ ὑμετέρου λαοῦ ἡ ὑποσα-
γὴς ὄνος· τὸν γὰρ διὰ τῶν προφητῶν νόμον ἐπικείμενον ἔχετε. C
Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου, ὅτι παταχθήσεται αὐτὸς
οὗτος ὁ Χριστὸς καὶ διασκορπισθήσονται οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, προε-
φητεύθη· ὅπερ καὶ γέγονε. [12] Μετὰ γὰρ τὸ σταυρωθῆναι αὐτὸν οἱ
σὺν αὐτῷ ὄντες μαθηταὶ αὐτοῦ διεσκεδάσθησαν, [13] μέχρις ὅτε ἀνέ-
στη ἐκ νεκρῶν καὶ πέπεικεν αὐτοὺς ὅτι οὕτως προεπεφήτευτο περὶ
αὐτοῦ παθεῖν αὐτόν· καὶ οὕτω πεισθέντες καὶ εἰς τὴν πᾶσαν οἰ-
κουμένην ἐξελθόντες ταῦτα ἐδίδαξαν. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς βέβαιοι ἐν
τῇ πίστει καὶ μαθητείᾳ αὐτοῦ ἐσμέν, ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τῶν [14] προ- D
φητῶν καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην εἰς ὄνομα τοῦ ἐσταυρω-
μένου ἐκείνου ὁρωμένων καὶ γενομένων θεοσεβῶν τὴν πειθὼ ἔχο-
μεν. Ἔστι δὲ τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου ταῦτα· [15] Ῥομφαία,
ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα μου καὶ ἐπ' ἄνδρα τοῦ λαοῦ μου, λέγει
κύριος τῶν δυνάμεων· πάταξον τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθή-
σονται τὰ πρόβατα αὐτοῦ.

54. Καὶ τὸ ὑπὸ Μωσέως δὲ ἀνιστορημένον καὶ ὑπὸ τοῦ πα- E
τριάρχου Ἰακὼβ προπεφητευμένον, τό· [1] Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στο-
λὴν αὐτοῦ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ, τὸ τῷ
αἵματι αὐτοῦ ἀποπλύνειν μέλλειν τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ἐδήλου.
Στολὴν γὰρ αὐτοῦ ἐκάλεσε τὸ ἅγιον πνεῦμα τοὺς δι' αὐτοῦ ἄφεσιν
ἁμαρτιῶν λαβόντας, ἐν οἷς ἀεὶ δυνάμει μὲν πάρεστι, καὶ ἐναργῶς
δὲ παρέσται ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ. [2] Τὸ δὲ αἷμα τῆς
σταφυλῆς εἰπεῖν τὸν λόγον, διὰ τῆς τέχνης δεδήλωκεν ὅτι αἷμα 274
μὲν ἔχει ὁ Χριστός, [3] ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀνθρώπου σπέρματος, ἀλλ' ἐκ

suppeditavit codex uterque ms.. Necesse ergo non est legere ὡς καὶ ἀπὸ τῆς subaudiendo τινές, ut conjiciebat Sylburgius. *Maranus.*

11. μέλλουσιν] Hoc copulandum cum ἅμα τοῖς. Melius legeretur μελλόντων ad καὶ τῶν relatum: *qui ex synagoga una cum iis, qui ex gentibus, credituri erant.* Similem scriptoris incuriam habes c. 55. (not. 12.): Προσέχετε τοιγαροῦν οἵσπερ μέλλω ἀναμιμνήσκειν ἀπὸ τῶν ἁγίων γραφῶν οὐδὲ ἐξηγηθῆναι δεομένων.

12. Μετὰ ... παθ. αὐτόν] Coll. ev. Luc. XXIV. 25. sq..

13. μέχρις ὅτε] Uterque Cod. mstus ad marginem μέχρις ὅτου,

turi in eum erant. Quemadmodum enim iis, qui ex gentibus, signum erat pullus nondum oneri assuetus, ita et iis, qui ex vestro populo, asina clitellaria; nam eam, quae per prophetas promulgata est, impositam legem habetis. Sed et per Zachariam prophetam praedictum est fore, ut ipse hic Christus percuteretur ejusque discipuli dispergerentur: quod et evenit. Postquam enim cruci affixus est, dispersi sunt qui cum eo erant discipuli ejus, quoad resurrexit a mortuis eisque persuasit praedictum de se esse, fore ut ita pateretur; atque illi hunc in modum ad credendum adducti et in totum orbem terrarum profecti haec docuerunt. Hinc et nos in fide et disciplina illius confirmamur: quippe quum et ex prophetis et ex iis, quos in nomen illius crucifixi per orbem terrarum Dei cultores factos videmus, credendi momenta ducamus. Quae autem a Zacharia dicta sunt, ita se habent: *Framea, excitare super pastorem meum et super virum populi mei, dicit dominus exercituum; percute pastorem, et dispergentur oves ejus.*

54. Et quod a Mose literis mandatum est et a Jacobo patriarcha praedictum: *Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae amictum suum*, futurum significabat, ut sanguine suo eos qui in se credunt ablueret. Stolam enim ejus Spiritus sanctus eos vocavit qui per eum peccatorum remissionem acceperunt, in quibus virtute quidem semper adest, manifeste autem aderit in secundo suo adventu. Quod autem sanguinem uvae dicit effatum, hac veluti arte declarat sanguinem quidem habere Christum, nequaquam autem ex hominis semine, sed ex

quod usitatius est.

14. *προφητῶν*] Thirlb. (in Addend.) conjicit *προφητειῶν*. At lectio recepta haud contemnenda.

15. *Ῥόμφαία ... αὐτοῦ*] Zachar. XIII. 7..

1. *Πλυνεῖ ... αὐτοῦ*] Genes. XLIX. 11.. — Eamdem hujus loci interpretationem iisdem fere verbis habes Apol. I. c. 32. p. 74. A — C.

2. *Τὸ*] Exspectaveris *Τῷ*. Sed vid. c. 32. not. 15..

3. *ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀνθρώπου*] Vocem *ἀλλ'*, quae vulgo male (nempe praecedit *μέν*) omissa est, reponendam esse jam Thirlbius recte monuit. Eadem exstat quoque in locis

τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως. Ὃν γὰρ τρόπον τὸ τῆς ἀμπέλου αἷμα οὐκ ἄνθρωπος ἐγέννησεν, [4] ἀλλὰ θεός, οὕτως καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα οὐκ ἐξ ἀνθρωπείου γένους ἔσεσθαι, ἀλλ᾽ ἐκ θεοῦ δυνάμεως προεμήνυσεν. Ἡ δὲ προφητεία αὕτη, ὦ ἄνδρες, ἣν ἔλεγον, [5] ἀποδεικνύει ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπων, κατὰ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γεννηθείς.

55. Καὶ ὁ Τρύφων ἀπεκρίνατο· Μεμνησόμεθα καὶ ταύτης B
τῆς ἐξηγήσεώς σου, ἐὰν καὶ δι᾽ ἄλλων κρατύνῃς καὶ τοῦτο τὸ ἀπόρημα. Τανῦν δὲ ἤδη ἀναλαβὼν τὸν λόγον ἀπόδειξον ἡμῖν ὅτι ἕτερος θεὸς παρὰ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ὡμολόγηται εἶναι, φυλαξάμενος λέγειν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, ἃ [1] γέγραπται τοῖς ἔθνεσι συγκεχωρηκέναι τὸν θεὸν ὡς
θεοὺς προσκυνεῖν· καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ [2] ὥσπερ χρώμενοι προφῆ- C
ται πολλάκις λέγουσιν ὅτι [3] ὁ θεός σου θεὸς τῶν θεῶν ἐστι καὶ κύριος τῶν κυρίων, προστιθέντες ὁ μέγας καὶ ἰσχυρὸς καὶ φοβερὸς πολλάκις. Οὐ γὰρ ὡς ὄντων θεῶν ταῦτα λέγεται, ἀλλ᾽ ὡς τοῦ λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς, ὅτι τῶν νομιζομένων θεῶν καὶ κυρίων ὁ τῷ ὄντι θεός, ὁ τὰ πάντα ποιήσας, κύριος μόνος ἐστίν. Ἵνα γὰρ καὶ τοῦτο ἐλέγξῃ τὸ ἅγιον πνεῦμα, διὰ τοῦ ἁγίου [4] Δαβὶδ
εἶπεν· [5] Οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, νομιζόμενοι θεοί, εἴδωλα δαιμονίων D
εἰσίν, ἀλλ᾽ οὐ θεοί. [6] Καὶ ἐπάγει κατάραν τοῖς ποιοῦσιν αὐτὰ καὶ προσκυνοῦσι.

Κἀγώ· Οὐ [7] ταύτας μὲν τὰς ἀποδείξεις ἔμελλον φέρειν, εἶπον, ὦ Τρύφων, δι᾽ ὧν καταδικάζεσθαι τοὺς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα

parallelis c. 76. p. 301. C. et Apol. I. l. c. B. Quapropter reposui in textu. Notat Sylburgius etiam legi posse ἐξ ἀνθρωπείου σπέρματος, ut paulo post. Sed alterum loquendi genus, ut V. D. probe addit, repetitur etiam infra c. 68. p. 293. D. Apol. I. l. c.: ἀλλ᾽ οὐκ ἐξ ἀνθρωπείου σπέρματος, ἀλλ᾽ ἐκ θείας δυνάμεως.

4. ἀλλὰ θεός] Fortasse ἀλλ᾽ ὁ θεός, ut c. 76. p. 301. C. et Apol. I. l. c.: Sed ferri potest vulgata.

5. ἀποδεικνύει] Sic Sylburg., Morell. et Maran. bene ediderunt. Ceteri vitiose ἀποδεικνύειν, quod et Thirlb. improbat. Simile librariorum parum attentorum mendum emendavi c. 47. not. 5. et c. 51. not. 5.. Coll. Apol. I. c. 12. not. 14..

1. γέγραπται] Cf. Deuteron. IV. 19.. Vid. c. 121. p. 341. E. Eamdem sententiam Clemens Alex. Strom. VI. c. 14. §. 110. sq. (Opp. ed. Klotz. Vol. III.) p. 165. sq. explicat.

Dei virtute. Quemadmodum enim uvae sanguinem non generavit homo, sed Deus: ita et Christi sanguinem non ex humano semine, sed ex Dei virtute futurum praedixit. Haec autem ipsa prophetia, quam attuli, o viri, Christum demonstrat non esse hominem ex hominibus communi hominum more genitum.

55. Tum Trypho respondit: Habebimus etiam in memoria tuam illam interpretationem, si et aliis argumentis hanc quoque quaestionem firmaveris. Nunc autem revocata unde digressa est oratione demonstra nobis alium Deum a Spiritu prophetico praeter creatorem universorum agnosci, cavens tamen ne solem et lunam dicas, quae scriptum est gentibus concessa a Deo fuisse, ut ea tamquam deos colerent: atque hoc effato quodammodo utentes prophetae saepe dicunt: *Deus tuus Deus deorum est et dominus dominorum*, saepe addentes: *magnus et fortis et terribilis.* Non enim haec eo dicuntur, quod isti sint dii, sed quod effatum nos doceat ex his, qui existimantur dii et domini, verum illum Deum, qui omnia creavit, solum esse dominum. Quod quidem ut evinceret Spiritus sanctus, per Davidem dixit: *Dii gentium*, qui existimantur dii, *simulacra daemoniorum sunt*, *non dii.* Et execrationem inducit iis qui haec faciunt et colunt.

Tum ego: Non eram allaturus, ajebam, Trypho, has demonstrationes, quibus eos condemnari scio qui haec et similia

2. *ὥσπερ χρώμενοι* etc.] Non male fortasse legemus *ὡς παραχρώμενοι προφῆται πολλάκις λέγουσιν*: *prophetae tanquam abutentes* (Dei appellatione) *multoties dicunt. Sylburgius.* Non muto. Particulam *γάρ*, quae sequitur (*Οὐ γὰρ ὡς* etc.), referas ad *φυλαξάμενος*.

3. *ὁ . . . φοβερὸς*] Deuteron. X. 17..

4. *Δαβὶδ*] Maran. *Δαυὶδ* contra codices.

5. *Οἱ . . . θεοί*] Psalm. XCVI. 5. et 1. Chron. XVI. 26.. Vid. librum meum: De Justini Mart. scriptis et doctr. p. 147. sq. not. 21..

6. *Καὶ προσκυν.*] Coll. Psalm. CXV. 4. 8.: *Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. . . . Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.*

7. *ταύτας*] Thirlb. *τοιαύτας* conjicit.

προσκυνοῦντας ἐπίσταμαι, ἀλλὰ τοιαύτας, πρὸς ἃς ἀντειπεῖν μὲν οὐδεὶς δυνήσεται. Ξέναι δέ σοι δόξουσιν εἶναι, καίπερ [8] καθ' ἡμέραν ἀναγινωσκόμεναι ὑφ' ὑμῶν, ὡς καὶ ἐκ τούτου [9] συνεῖναι ὑμᾶς, ὅτι διὰ τὴν ὑμετέραν κακίαν ἀπέκρυψεν ὁ θεὸς ἀφ' ὑμῶν E
τὸ δύνασθαι νοεῖν τὴν σοφίαν τὴν ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, πλὴν τινῶν, [10] οἷς κατὰ χάριν τῆς πολυσπλαγχνίας αὐτοῦ, ὡς ἔφη [11] Ἡσαΐας, ἐγκατέλιπε σπέρμα εἰς σωτηρίαν, ἵνα μὴ ὡς Σοδομιτῶν καὶ Γομοῤῥαίων τέλεον καὶ τὸ ὑμέτερον γένος ἀπόληται. Προσέχετε τοιγαροῦν οἷσπερ μέλλω ἀναμιμνήσκειν ἀπὸ τῶν ἁγίων γραφῶν οὐδὲ ἐξηγηθῆναι [12] δεομένων, ἀλλὰ μόνον ἀκουσθῆναι.

56. Μωσῆς οὖν, ὁ μακάριος καὶ [1] πιστὸς θεράπων θεοῦ,
[2] μηνύων ὅτι ὁ ὀφθεὶς τῷ Ἀβραὰμ πρὸς τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ θεὸς 275
σὺν τοῖς ἅμα αὐτῷ ἐπὶ τὴν Σοδόμων κρίσιν πεμφθεῖσι δύο ἀγγέλοις ὑπὸ ἄλλου, τοῦ ἐν τοῖς ὑπερουρανίοις ἀεὶ μένοντος καὶ οὐδενὶ ὀφθέντος ἢ ὁμιλήσαντος δι' ἑαυτοῦ ποτέ, ὃν ποιητὴν τῶν ὅλων καὶ πατέρα νοοῦμεν· οὕτω γάρ φησιν· [3] Ὤφθη δὲ αὐτῷ ὁ θεὸς πρὸς τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ, καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θύρᾳ τῆς σκηνῆς μεσημβρίας. Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδε, καὶ B
ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες εἱστήκεισαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν συνέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ εἶπε· [4] καὶ τὰ λοιπὰ μέχρι τοῦ· [5] Ὤρθρισε δὲ Ἀβραὰμ τῷ πρωῒ εἰς τὸν τόπον, οὗ εἱστήκει ἔναντι κυρίου, καὶ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας καὶ ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς τῆς περιχώρου καὶ εἶδε, καὶ ἰδοὺ ἀνέβαινε

8. καθ' ἡμέραν] Scil. in synagogis.

9. συνεῖναι ὑμᾶς] Pearson. legi vult συνιέναι (sed vid. Apol. I. c. 60. not. 10.) et Maran. ἡμᾶς.

10. οἷς] Maran. (in Addend.) interpretatur: *in quibus*, quum Justinus non de tota gente loquatur, cui semen relictum sit ad salutem, sed de ipso illo in paucis conservato semine.

11. Ἡσαΐας] Cf. Jesai. I. 9.

12. δεομένων] Melius sane δεομένοις, sed tamen ferri potest illud δεομένων: neque enim de omnibus generatim Scripturis intelligi debet, sed de iis quibus uti statuerat Justinus ad Christi divinitatis defensionem. Paulo ante c. 53. (vid. ibid. not. 11.) similem habemus vel librariorum vel potius Justini properantis incuriam: προαγγελία ἦν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς συναγωγῆς ὑμῶν ἅμα τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύειν ἐπ' αὐτὸν μελλουσιν. *Maranus.*

colunt, sed eas, contra quas nemo dicere poterit. Novae autem tibi videbuntur, quamvis quotidie a vobis legantur, ut inde quoque intelligere possitis, ob vestram nequitiam a Deo potestatem sapientiae, quae in verbis ejus inest, intelligendae absconditam fuisse, exceptis nonnullis, quibus secundum summae suae misericordiae gratiam, ut ait Jesaias, semen ad salutem reliquit, ne, ut Sodomitarum et Gomorrhaeorum, ita et genus vestrum periret. Animum igitur ad ea advertite, quae ex sanctis Scripturis commemoraturus sum, quas quidem explicari minime opus erit, sed tantum audiri.

56. Moses igitur, beatus ille et fidelis famulus Dei, Deum esse declarat eum qui Abrahamo ad quercum Mambrae visus est cum duobus angelis simul cum eo ad judicium Sodomorum missis ab alio, qui in supercoelestibus semper manet ac nemini umquam visus aut per se quemquam allocutus est, quem creatorem universorum et parentem intelligimus; sic enim loquitur: *Apparuit autem ei Deus ad quercum Mambrae, quum ille sederet in ostio tabernaculi meridie. Sed respiciens oculis vidit, et ecce tres viri stabant supra eum; quos quum vidisset, occurrit obviam eis ab ostio tabernaculi sui, et adoravit super terram et dixit:* et cetera usque ad: *Mane autem surgens Abrahamus ivit ad locum, in quo steterat coram domino, et inspexit in faciem Sodomorum et Gomorrhae et in faciem terrae circumjacentis et vidit, et ecce ascendebat flamma de terra tamquam vapor camini.* Et quum referen-

1. *πιστ. θεράπ.*] Cf. Numer. XII. 7..

2. *μηνύων ... οὕτω γάρ φησιν*] Thirlb. vult *μηνύει ὅτι ὤφθη*, vel *μηνύων ὅτι ὤφθη ... οὕτω φησίν*. Similiter Maranus. Non vero mutamus. Justinus enim ad demonstrationes properans orationem imperfectam relinquit, cujus incuriae exemplum exstat etiam c. 42. (not. 3.). Ceterum struas: *μην. ὅτι θεός*, sc. *ἐστί*, *ὁ ὀφθ.* etc..

3. *Ὤφθη ... εἶπε*] Gen. XVIII. 1.—3..

4. *καὶ τὰ λοιπὰ μέχρι τοῦ*] Haec non Justini, sed librarii verba esse, compendium hîc facientis, liquet ex eo quod infra p. 278. B. dicitur: *οὐ γὰρ γραφεῖν πάλιν τὰ αὐτὰ τῶν πάντων προγεγραμμένων δοκεῖ μοι.*

5. *Ὤρθρισε ... καμίνου*] Genes. XIX. 27. sq..

φλὸξ ἐκ τῆς γῆς ὡσεὶ ἀτμὶς καμίνου. Καὶ παυσάμενος λοιπὸν τοῦ λέγειν, ἐπυθόμην αὐτῶν, εἰ ἐνενοήκεισαν τὰ εἰρημένα. C

Οἱ δὲ ἔφασαν νενοηκέναι μέν, μηδὲν δὲ ἔχειν εἰς ἀπόδειξιν [6] τοὺς λελεγμένους λόγους, ὅτι θεὸς ἢ κύριος ἄλλος τίς ἐστιν ἢ λέλεκται [7] ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος παρὰ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων.

Κἀγὼ πάλιν· Ἃ λέγω πειράσομαι ὑμᾶς πεῖσαι, νοήσαντας τὰς γραφάς, ὅτι ἐστὶ καὶ λέγεται θεὸς καὶ κύριος ἕτερος [8] ὑπὸ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων, ὃς καὶ ἄγγελος καλεῖται, διὰ τὸ ἀγγέλλειν τοῖς ἀνθρώποις ὅσαπερ βούλεται αὐτοῖς ἀγγεῖλαι ὁ τῶν ὅλων ποιητής, D
ὑπὲρ ὃν ἄλλος θεὸς οὐκ ἔστι. Καὶ ἀνιστορῶν πάλιν τὰ προλεχθέντα ἐπυθόμην τοῦ Τρύφωνος· Δοκεῖ σοι ὀφθῆναι ὑπὸ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρῆ ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ὡς ὁ λόγος λέγει;

Κἀκεῖνος. Μάλιστα.

Καὶ εἷς, ἔφην, ἐκείνων ἦν τῶν τριῶν, οὓς ἄνδρας ἑωρᾶσθαι τῷ Ἀβραὰμ τὸ ἅγιον προφητικὸν πνεῦμα λέγει;

Κἀκεῖνος· Οὔ· ἀλλὰ ὤπτο μὲν αὐτῷ ὁ θεὸς πρὸ τῆς τῶν E
τριῶν ὀπτασίας· εἶτα οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι, οὓς ἄνδρας ὁ λόγος ὀνομάζει, ἄγγελοι ἦσαν, [9] δύο μὲν αὐτῶν πεμφθέντες ἐπὶ τὴν Σοδόμων ἀπώλειαν, εἷς δὲ εὐαγγελιζόμενος τῇ Σάῤῥᾳ ὅτι τέκνον ἕξει, ἐφ' ᾧ ἐπέπεμπτο, καὶ [10] ἀπαρτήσας ἀπήλλακτο.

Πῶς οὖν, εἶπον, ὁ εἷς [11] τῶν τριῶν γενόμενος ἐν τῇ σκηνῇ, ὁ καὶ εἰπών· [12] Εἰς ὥρας ἀνακάμψω πρός σε, καὶ τῇ Σάῤῥᾳ υἱὸς

6. *τοὺς λελ. λόγους*] Haec Thirlb. expellenda censet tamquam glossema.

7. *ὑπὸ*] Hoc reposui pro vulg. *ἀπό*, quod non ita legitur apud Martyrem.

8. *ὑπὸ*] Hoc probe Maranus ex utroque Cod. msto reposuit pro *ὑπέρ* (eodem improbato Wolfius *παρά* conjecerat; sic et Langus: *praeter*), quod Stephanus male (ut jam perspicuum est ex verbis paulo post obviis: *ὑπὲρ ὃν ἄλλος θεὸς οὐκ ἔστι*) in textum induxerat. Thirlbius quamquam ex codice, quem Parisiis inspiciendum curavit, genuinam cognovit scripturam, non tamen in textu collocavit. Scilicet Stephanianum textum nimis anxie sequitur. Alii, inquit, fortasse potius legent *υἱὸς τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων ὢν* vel *ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος παρὰ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων.* Quod vix crediderim ac ne vix quidem.

9. *δύο μὲν αὐτῶν* etc.] Satis convenit Tryphoni cum reliquis Judaeis, qui etiam horum angelorum nomina scire se profitentur. Ajunt

dae Scripturae finem fecissem, quaerebam ex eis, an dicta intellexissent.

Illi autem intellexisse se responderunt, sed allata verba nihil habere, quod alium quemdam Deum aut dominum esse aut a Spiritu sancto dictum esse demonstret praeter creatorem universorum.

Tum ego rursus: Enitar vobis, quandoquidem Scripturas intelligitis, ea quae dico persuadere, nimirum alium esse et dici sub creatore universorum Deum et dominum, qui et angelus vocatur, quia nuntiat hominibus quaecumque illis nuntiare vult universorum creator, supra quem alius non est Deus. Quumque verba jam allata iterum referrem, Tryphonem interrogabam: Num Deum existimas sub quercu Mambrae Abrahamo visum esse, ut effatum dicit?

Et ille: Profecto.

Num unus, inquiebam, ex tribus illis erat, quos propheticus Spiritus viros appellat et Abrahamo visos esse narrat?

Nequaquam, inquit ille: sed visus est ei Deus, antequam tres apparerent; tres autem illi, quos effatum viros appellat, angeli erant, duo quidem missi ad excidium Sodomorum, unus autem Sarae nuntians futurum ei filium, cujus rei causa missus fuerat, et abiens discessit.

Quomodo igitur, ajebam, unum illum ex tribus, qui in tabernaculo dixerat: *In horas revertar ad te, et Sarae filius*

fuisse Michaelem, Gabrielem et Raphaelem. Neque tantum affirmant, sed ex Scriptura etiam probant. — Josephus Antiqq. I. c. 12. p. 20.: Ἐμήνυσαν ἑαυτοὺς ὄντας ἀγγέλους τοῦ ϑεοῦ, καὶ ὅτι πεμφϑείη μὲν ὁ εἷς σημαίνων (f. πεμφϑεῖεν, ὁ μὲν εἷς σημανῶν) περὶ τοῦ παιδός, δύο δὲ Σοδομίτας καταστρεψόμενοι. *Thirlbius.*

10. ἀπαρτήσας] Legi posset ἀπαρτίσας: *re perfecta.* Sed minime necessarium id videtur. *Maranus.* Improbandae autem Thirlbii conjecturae: εἷς δὲ εὐαγγελισάμενος... ἐπέπεμπτο, ἀπαρτήσας ἀπήλλακτο — vel εἷς δὲ εὐαγγελισόμενος... ὃς καὶ ἀπαρτίσας ἐφ᾽ ᾧ ἐπέπεμπτο, ἀπήλλακτο — vel εἷς δὲ... ἐπέπεμπτο, ὃ καὶ ἀπαρτίσας ἀπήλλακτο.

11. τῶν τριῶν γενόμενος] Thirlb. conjicit τῶν τριῶν τῶν γενομένων.

12. Εἰς ... γενήσεται] Genes. XVIII. 14..

γενήσεται, φαίνεται ἐπανελθὼν γενομένου τῇ Σάῤῥᾳ υἱοῦ, καὶ
θεὸν αὐτὸν ὄντα ὁ προφητικὸς λόγος κἀκεῖ σημαίνει; Ἵνα δὲ φανε- 276
ρὸν ὑμῖν γένηται ὃ λέγω, ἀκούσατε τῶν ὑπὸ Μωσέως διαῤῥήδην
εἰρημένων· Ἔστι δὲ ταῦτα· [13] Ἰδοῦσα δὲ Σάῤῥα τὸν υἱὸν Ἄγαρ,
τῆς παιδίσκης τῆς Αἰγυπτίας, ὃς ἐγένετο τῷ Ἀβραάμ, παίζοντα
μετὰ Ἰσαάκ, τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, εἶπε τῷ Ἀβραάμ· Ἔκβαλε τὴν παι-
δίσκην ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ [14] κληρονομήσει ὁ υἱὸς
τῆς παιδίσκης ταύτης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ. Σκληρὸν δὲ ἐφά-
νη τὸ ῥῆμα σφόδρα ἐναντίον Ἀβραὰμ περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Εἶπε B
δὲ ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ· Μὴ σκληρὸν ἔστω ἐναντίον σου περὶ τοῦ
παιδίου καὶ περὶ τῆς παιδίσκης· πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ σοι Σάῤῥα,
ἄκουε τῆς φωνῆς αὐτῆς, ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.
Νενοήκατε οὖν ὅτι ὁ εἰπὼν τότε ὑπὸ τὴν δρῦν ἐπαναστρέψαι, ὡς
προηπίστατο ἀναγκαῖον εἶναι τῷ Ἀβραὰμ συμβουλεῦσαι ἅπερ ἐβού-
λετο αὐτὸν Σάῤῥα, ἐπανελήλυθεν, ὡς γέγραπται, καὶ θεός ἐστιν,
ὡς οἱ λόγοι σημαίνουσιν οὕτως εἰρημένοι· [15] Εἶπε δὲ ὁ θεὸς τῷ C
Ἀβραάμ· Μὴ σκληρὸν ἔστω ἐναντίον σου περὶ τοῦ παιδίου καὶ
περὶ τῆς παιδίσκης; ἐπυνθανόμην.

Καὶ ὁ Τρύφων ἔφη· Μάλιστα· οὐκ ἐκ τούτου δὲ ἀπέδειξας
ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ θεὸς παρὰ τοῦτον τὸν ὀφθέντα τῷ Ἀβραάμ, ὃς
καὶ τοῖς ἄλλοις πατριάρχαις καὶ προφήταις ὤπτο, ἀλλ' ἡμᾶς ἀπέ-
δειξας οὐκ ὀρθῶς νενοηκότας ὅτι οἱ τρεῖς, οἱ ἐν τῇ σκηνῇ παρὰ
τῷ Ἀβραὰμ γενόμενοι, ὅλοι ἄγγελοι ἦσαν.

Καὶ πάλιν ἐγώ· Εἰ οὖν καὶ ἀπὸ τῶν γραφῶν μὴ εἶχον ἀπο- D
δεῖξαι ὑμῖν, ὅτι εἷς τῶν τριῶν ἐκείνων καὶ [16] ὁ θεός ἐστι καὶ ἄγ-
γελος καλεῖται, ἐκ τοῦ ἀγγέλλειν, ὡς προέφην, οἷσπερ βούλεται τὰ
παρ' αὐτοῦ ὁ τῶν ὅλων ποιητὴς θεός, τοῦτον τὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν
ἰδέᾳ ἀνδρὸς ὁμοίως τοῖς σὺν αὐτῷ παραγενομένοις δυσὶν ἀγγέλοις
φαινόμενον τῷ Ἀβραάμ, τὸν καὶ πρὸ ποιήσεως κόσμου ὄντα θεόν,
[17] τοῦτο νοεῖν ὑμᾶς εὔλογον ἦν; ὅπερ τὸ πᾶν ἔθνος ὑμῶν νοεῖ. E

13. Ἰδοῦσα ... σπέρμα] Genes. XXI. 9.—12..

14. κληρονομήσει] Cod. Reg. κληρονομήσει σε.

15. Εἶπε ... παιδ.] Gen. XXI. 12.

16. ὁ θεός] Sexcenties Christus, ὁ λόγος, a Justino θεὸς omisso articulo appellatur, qua in re Alexandrinam loquendi consuetudinem sequitur. Vid. Apol. I. c. 10. not. 8.. Quodsi nostro loco articulus est praefixus (sic praeterea bis tantum: c. 75. p. 300. E et c. 113. p. 340. D), id librarii non

nascetur, reversum esse apparet post natum Sarae filium, eumque Deum esse hoc etiam in loco propheticum effatum declarat? Sed ut id quod dico manifestum vobis sit, audite quae concepti verbis a Mose dicta sunt. Sic autem habent: *Quum autem vidisset Sara filium Agaris, ancillae Aegyptiae, qui genitus fuerat Abrahamo, ludentem cum Isaaco, filio suo, dixit Abrahamo: Ejice ancillam hanc et filium ejus; non enim haeres erit filius ancillae hujus cum filio meo Isaaco. Durum autem valde visum est verbum Abrahamo de filio suo. Dixit autem Deus Abrahamo: Ne durum sit tibi de puero et de ancilla; omnia quaecumque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus, quoniam in Isaaco vocabitur tibi semen.* Num igitur intellexistis eum, qui tum sub quercu dixerat se reversurum — prout necessarium esse praenoscebat ea Abrahamo suadere quae ab ipso Sara contendebat: reversum esse, ut scriptum est, et Deum esse, ut verba declarant sic prolata: *Dixit autem Deus Abrahamo: Ne durum sit tibi de puero et de ancilla?* Ita eos interrogabam.

Et Trypho dixit: Maxime; verum ex his minime demonstrasti alium esse Deum praeter hunc, qui Abrahamo ceterisque patriarchis et prophetis visus est, sed nos probasti minus recte existimasse tres illos, qui in tabernaculo apud Abrahamum fuerunt, angelos omnes fuisse.

Rursus ego: Siquidem ex Scripturis ipsis demonstrare non possem, unum ex tribus illis et Deum esse et, ut antea dixi, angelum vocari, quod nuntium iis perferat quibus mandata sua perferri vult universorum creator Deus: merito sane de ipso illo, qui in terris in viri specie non secus ac duo angeli cum eo advenientes visus est Abrahamo et ante mundum conditum Deus erat, idem sentiretis, quod tota gens vestra sentit.

admodum attenti errorem sapit. Supremus autem Deus, ὁ ὄντως θεός, a Martyre mox ὁ θεὸς mox θεὸς vocatur.

17. τοῦτο] Vulgo τοῦτον. Sed liquet illud refingendum esse. Vulgaris enim scriptura fluxit a ν sequentis verbi νοεῖν. Thirlbio pro τοῦτον placet τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν, quae nimis magna mutatio foret. Idem conjectat τοῦτον . . . ὅνπερ τὸ πᾶν etc. .

Καὶ πάνυ, ἔφη· οὕτως γὰρ καὶ [18] μέχρι τοῦ δεῦρο εἴχομεν.

Κἀγὼ πάλιν εἶπον· Ἐπὶ τὰς γραφὰς ἐπανελθὼν πειράσομαι πεῖσαι ὑμᾶς, ὅτι οὗτος ὅ τε τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰακὼβ καὶ τῷ Μωσεῖ ὦφθαι λεγόμενος καὶ γεγραμμένος θεὸς ἕτερός ἐστι τοῦ τὰ πάντα ποιήσαντος θεοῦ, ἀριθμῷ λέγω, ἀλλὰ οὐ γνώμῃ· [19] οὐδὲν γάρ φημι αὐτὸν [20] πεπραχέναι ποτέ, ἢ ἅπερ [21] αὐτὸν ὁ τὸν κόσμον ποιήσας, ὑπὲρ ὃν ἄλλος οὐκ ἔστι θεός, βεβούληται καὶ πρᾶξαι καὶ ὁμιλῆσαι.

Καὶ ὁ Τρύφων. Ὅτι οὖν καί ἐστιν ἀπόδειξον ἤδη, ἵνα καὶ 277
τούτῳ συνθώμεθα· οὐ γὰρ παρὰ γνώμην τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων [22] φάσκειν τι ἢ πεποιηκέναι αὐτὸν ἢ λελαληκέναι λέγειν σε ὑπολαμβάνομεν.

Κἀγὼ εἶπον· Ἡ γραφὴ οὖν ἡ προλελεγμένη παρ᾽ ἐμοῦ τοῦτο φανερὸν ὑμῖν ποιήσει. Ἔστι δὲ ταῦτα· [23] Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λὼτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγώρ. Καὶ ὁ κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας καὶ πᾶσαν τὴν περίοικον.

Καὶ ὁ [24] τέταρτος τῶν σὺν Τρύφωνι παραμεινάντων ἔφη· B
[25] Ὃν οὖν ὁ λόγος διὰ Μωσέως τῶν δύο ἀγγέλων κατελθόντων εἰς

18. *μέχρι τοῦ δεῦρο*] Hoc debetur Lango et ab omnibus editoribus probatur; textui confidenter inserui pro vulg. *μ. τ. δευτέρου*, quod noli sic defendere, ut *θεοῦ* suppleas (per Judaicam derisionem).

19. *οὐδὲν ... ὁμιλῆσαι*] Coll. ev. Joann. XII. 49..

20. *πεπραχέναι ποτέ*] Videtur addendum esse *ἢ ὡμιληκέναι*. Paulo post enim: *καὶ πρᾶξαι καὶ ὁμιλῆσαι* (infra: *πεποιηκέναι αὐτὸν ἢ λελαληκέναι*). Errandi ansam librario dedit repetitum *ἤ*. Thirlbius praeeunte Clerico minus recte voluit *ἢ εἰπεῖν*.

21. *αὐτὸν*] Neminem arbitror dubitaturum, quin recte restituerim pro vulg. *αὐτός*, quod, ut in aprico est, originem duxit a casu qui sequitur nominativo *ὁ τ. κ. ποιήσας*. Vid. not. 17. al..

22. *φάσκειν*] Hoc superfluum videtur. Sed vid. ev. Joann. l. c.: *τί εἴπω καὶ τί λαλήσω*.

23. *Ὁ ἥλιος . . . περίοικον*] Genes. XIX. 23.—25..

24. *τέταρτος*] Conjicit Thirlb. *ἕτερος*.

25. *Ὃν οὖν ὁ λόγος* etc.] Langus expungit *καὶ* post *Σόδομα* et post *παρὰ τοῦτον* subaudit *τὸν τῶν ὅλων ποιητήν*. Sylburgio autem locus ita fortasse interpolandus videtur: *Ὃν οὖν ὁ λόγος . . . εἰς Σόδομα τρίτον καὶ κύριον ὠνόμασε παρὰ τὸν ἕνα, τοῦτον καὶ τὸν θεὸν αὐτὸν τὸν ὀφθ.* etc.: *Quem igitur verbum per Mosen duorum angelorum Sodomam digressorum tertium*

Omnino, inquit; ita enim hucusque tenuimus.

Tum ego rursus dixi: Ad Scripturas me referens persuadere vobis conabor hunc ipsum, qui Abrahamo et Jacobo et Mosi visus esse dicitur ac Deus ibi vocatur, alium esse ab eo qui omnia creavit Deo, numero dico, non sententia; nihil enim eum umquam fecisse affirmo, nisi quod eum mundi creator, supra quem alius non est Deus, voluit et facere et dicere.

Tum Trypho: Fac igitur hunc esse demonstres, ut id quoque tibi assentiamur; non enim id te dicere suspicamur, aliquid eum praeter sententiam creatoris universorum aut fecisse aut locutum esse.

Ego autem dixi: Scriptura a me jam allata id vobis ante oculos ponet. Sic autem se habet: *Sol egressus est super terram, et Lotus ingressus est Segorem. Et dominus pluit super Sodoma sulphur et ignem a domino de coelo, et subvertit civitates has et omnem regionem in circuitu.*

Hîc qui cum Tryphone quartus remanserat inquiebat: Quem igitur ex duobus angelis Sodoma petentibus effatum per Mo-

nominavit et dominum praeter illum unum (supremum), *eum etiam Deum ipsum, qui cum Abrahamo locutus est, dicere necesse est?* Minori mutatione: "Ον οὖν ὁ λόγος ... παρὰ τοῦτον καὶ θεόν, τὸν αὐτὸν τὸν ὀφθ. etc.: *Quem igitur verbum per Mosen, duobus illis angelis Sodomam digressis, unum* (et solum scil. ex tribus illis) *dominum Deumque nominavit praeter illum* (summum Deum), *eumne istum ipsum, qui Abrahamo visus est, necessarium est dicere?* Verum enim vero istae conjecturae a sententiarum nexu longe aberrant easque merito dicit Thirlbius lectione vulgata pejores esse; ipse autem non habet quae ad locum explicandum proferat. Nihil immutandum censet Maranus, qui, ut sententiae series perspiciatur, duo scite animadvertit: „1°. Fatetur Tryphonis comes, id quod Justinus tantopere contendebat, duas esse personas, quibus nomen Domini dandum sit. 2°. Sed totam rem sic interpretatur, quasi angelorum, qui Sodoma petierunt, alter appelletur Dominus praeter ipsum Abrahae conspectum Deum. Duo pariter observanda in Justini responsione: laudat et confirmat id, quod Tryphonis socius concedere videbatur, alium esse, praeter creatorem universorum, qui Dominus a Scriptura dicatur; deinde promittit se demonstraturum, non alterum ex duobus angelis, qui Sodoma petierunt, a Scriptura Dominum vocari, sed eum qui cum illis erat

Σόδομα καὶ κύριον ἕνα ὠνόμασε, παρὰ τοῦτον καὶ τὸν θεὸν αὐ-
τὸν [26] τὸν ὀφθέντα τῷ Ἀβραὰμ λέγειν ἀνάγκη.

Οὐ διὰ τοῦτο, ἔφην, μόνον, ὅπερ ἦν, ἐκ παντὸς τρόπου
ὁμολογεῖν ἔδει, [27] ὅτι καὶ παρὰ τὸν νοούμενον ποιητὴν τῶν ὅλων
ἄλλος τις κυριολογεῖται ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὐ μόνον δὲ C
διὰ Μωσέως, ἀλλὰ καὶ διὰ [28] Δαβίδ. Καὶ γὰρ καὶ δι' ἐκείνου
εἴρηται· [29] Λέγει ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν
μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου,
[30] ὡς προείρηκα. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις λόγοις· [31] Ὁ θρόνος
σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ
ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίση-
σας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον
ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Εἰ οὖν καὶ ἄλλον τινὰ D
θεολογεῖν καὶ κυριολογεῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φατὲ ὑμεῖς παρὰ
[32] τὸν πατέρα τὸν ὅλων καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ἀποκρίνασθέ
μοι, ἐμοῦ ἀποδεῖξαι ὑμῖν ὑπισχνουμένου ἀπ' αὐτῶν τῶν γραφῶν,
ὅτι οὐχ εἷς τῶν δύο ἀγγέλων τῶν κατελθόντων εἰς Σόδομά ἐστιν
ὃν ἔφη ἡ γραφὴ κύριον, ἀλλ' ἐκεῖνον τὸν σὺν αὐτοῖς καὶ θεὸν
λεγόμενον ὀφθέντα τῷ Ἀβραάμ.

Καὶ ὁ Τρύφων· Ἀποδείκνυε· καὶ γάρ, ὡς ὁρᾷς, ἤτε ἡμέρα E
προκόπτει, καὶ [33] ἡμεῖς πρὸς τὰς οὕτως ἐπικινδύνους ἀποκρίσεις
οὐκ ἐσμεν ἕτοιμοι, ἐπειδὴ οὐδενὸς οὐδέποτε ταῦτα ἐρευνῶντος ἢ
ζητοῦντος ἢ ἀποδεικνύντος ἀκηκόαμεν. Καί σου λέγοντος οὐκ
ἠνειχόμεθα, εἰ μὴ πάντα ἐπὶ τὰς γραφὰς [34] ἀνῆγες· ἐξ αὐτῶν γὰρ
τὰς ἀποδείξεις ποιεῖσθαι σπουδάζεις, καὶ μηδένα ὑπὲρ τὸν ποιη-
τὴν τῶν ὅλων εἶναι θεὸν ἀποφαίνῃ.

Κἀγώ· Ἐπίστασθε οὖν, ἔφην, ὅτι ἡ γραφὴ λέγει· [35] Καὶ
εἶπε κύριος πρὸς Ἀβραάμ· Τί ὅτι ἐγέλασε Σάῤῥα λέγουσα· Ἆρά γε 278

quique Deus Abrahae visus dicitur. Summa ergo inter Justini et ejus adversariorum dicta consensio." — Illud καί (καὶ κύριον ἕνα etc.) indicat eum, de quo sermo est, non modo angelum, sed etiam dominum appellari.

26. τὸν] A Marano errore omissum.

27. ὅτι] Langus legit ἀλλ' ὅτι vel ὅτι δέ: *sed etiam quia.*

28. Δαβίδ] Maran. Δαυίδ.

29. Λέγει ... σου] Psalm. CX. 1.

30. ὡς προείρηκα] Cf. c. 32. p. 250. C.

sen etiam dominum solum appellat, praeter eum ipse etiam Deus, qui Abrahamo apparuit, necessario dicendus est.

Non hanc tantum ob causam, inquiebam, id quod res est, omnino confiteri oportebat alium quemdam, praeter eum quem creatorem universorum agnoscimus, a Spiritu sancto dominum appellari: neque id solum per Mosen, sed etiam per Davidem. Etenim et per eum dictum est: *Dicit dominus domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, ut jam recitavi. Et rursus aliis verbis: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi; virga rectitudinis est virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis prae consortibus tuis.* Utrum igitur alium quemdam a Spiritu sancto, praeter creatorem universorum et Christum ejus, Deum et dominum vocari dicatis, respondete mihi; nam recipio vobis demonstraturum me ex ipsis Scripturis non alterum duorum angelorum, qui Sodoma petebant, a Scriptura dominum appellari, sed eum qui cum illis erat quique Deus Abrahamo visus dicitur.

Tum Trypho: Demonstra; nam ut vides, dies procedit, nec ad responsiones ita periculosas parati sumus, propterea quod neminem umquam ista investigantem aut quaerentem aut demonstrantem audivimus. Neque te disserentem tulissemus, nisi ad Scripturas omnia referres; ex iis enim demonstrandi rationem deducere studes, nec alium supra universorum Deum esse pronuntias.

Tum ego: Scitis igitur, inquiebam, Scripturam dicere: *Et dixit dominus ad Abrahamum: Cur risit Sara dicens:*

31. *Ὁ θρόνος . . . σου*] Psalm. XLV. 6. sq..

32. τὸν πατέρα τὸν ὅλων] Grabius (ad Iren. p. 208.) legit τ. π. τῶν ὅλων. Sed illud alibi etiam: c. 60. p. 283. B, Apol. I. c. 13. p. 61. A (not. 5.), c. 58. p. 92. A (not. 2.).

33. ἡμεῖς] Stephan. mendose ὑμεῖς.

34. ἀνῆγες . . . ἀποφαίνῃ] Frustra conjicit Thirlbius ἀνῆγες (ἐξ . . . σπουδάζεις) καὶ . . . ὅλων θεὸν ἀπεφάνου.

35. *Καὶ ... ἔσται*] Genes. XVIII. 13. sq..

ἀληθῶς τέξομαι; Ἐγὼ δὲ γεγήρακα. Μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ θεῷ
ῥῆμα; Εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον [36] ἀναστρέφω πρός σε εἰς ὥρας, καὶ
τῇ Σάῤῥᾳ υἱὸς ἔσται. Καὶ μετὰ μικρόν· [37] Ἐξαναστάντες δὲ ἐκεῖ-
θεν οἱ ἄνδρες κατέβλεψαν ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας·
Ἀβραὰμ δὲ συνεπορεύετο μετ' αὐτῶν [38] συμπροπέμπων αὐτούς. Ὁ
δὲ κύριος εἶπεν· Οὐ μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραάμ, τοῦ παιδός μου,
ἃ ἐγὼ ποιῶ. Καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν οὕτως φησίν· [39] Εἶπε κύ- B
ριος· Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας πεπλήθυνται, καὶ αἱ ἁμαρ-
τίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα. Καταβὰς οὖν ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν
κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρός με συντελοῦνται, εἰ δὲ μή,
ἵνα γνῶ. Καὶ ἀποστρέψαντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς Σόδο-
μα. Ἀβραὰμ [40] δὲ ἦν ἑστηκὼς ἔναντι κυρίου, καὶ ἐγγίσας Ἀβραὰμ
εἶπεν· Μὴ συναπολέσῃς δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς; καὶ τὰ ἑξῆς· οὐ
γὰρ γράφειν πάλιν τὰ αὐτὰ τῶν πάντων προγεγραμμένων δοκεῖ C
μοι, ἀλλ' ἐκεῖνα, δι' ὧν καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῷ Τρύφωνι καὶ τοῖς
σὺν αὐτῷ πεποίημαι, λέγειν ἀναγκαῖον. Τότε οὖν ἦλθον ἐπὶ τὰ
ἑξῆς, ἐν οἷς λέλεκται ταῦτα· [41] Ἀπῆλθε δὲ κύριος, ὡς ἐπαύσατο
λέγων τῷ Ἀβραάμ, [42] καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Ἦλθον
δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἑσπέρας· Λὼτ δὲ ἐκάθητο παρὰ
τὴν πύλην Σοδόμων· καὶ τὰ ἑξῆς ὁμοίως μέχρι τοῦ· [43] Ἐκτείναν-
τες δὲ οἱ ἄνδρες τὰς χεῖρας ἐπίασαν τὸν Λὼτ πρὸς ἑαυτοὺς εἰς D
τὸν οἶκον καὶ τὴν θύραν τοῦ οἴκου προσέκλεισαν· καὶ τὰ ἑπόμενα
μέχρι τοῦ· [44] Καὶ ἐκράτησαν οἱ ἄγγελοι τῆς χειρὸς αὐτοῦ καὶ τῆς
χειρὸς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν χειρῶν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ
ἐν τῷ φείσασθαι κύριον αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἐξήγαγον αὐ-
τοὺς ἔξω, καὶ εἶπον· Σῶζε, σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχήν. Μὴ πε-
ριβλέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ στῇς ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ· εἰς τὸ E
ὄρος σώζου, μήποτε συμπαραληφθῇς. Εἶπε δὲ Λὼτ πρὸς αὐτούς·
Δέομαι, κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου ἔλεος ἐναντίον σου, καὶ

36. ἀναστρέφω] Thirlb. et Galland. volunt cum Septuaginta ἀναστρέψω. C. 126. p. 356. B. ἀποστρέψω. Sed illud ἀναστρέφω est etiam in Cod. quodam τῶν ο' apud Holmes. ideoque non temere mutandum.

37. Ἐξαναστάντες ... ποιῶ] Genes. XVIII. 16. sq..

38. συμπροπέμπων] Hoc requiritur, ut ante me Sylburg. vidit. Vulgo συμπέμπων scribae errore.

39. Εἶπε ... ἀσεβοῦς] Genes. XVIII. 20. — 23..

40. δὲ ἦν] Sylburg. δὲ [ἔτι] ἦν edidit. Sed deest ἔτι etiam in multis LXX interpretum Codd. mstis

Num utique vere pariam? Ego autem senui. Num apud Deum impossibile est verbum? Ad tempus hoc revertor ad te in horas, et erit Sarae filius. Et paulo post: *Exsurgentes autem inde viri conspexerunt in faciem Sodomorum et Gomorrhae; Abrahamus autem simul proficiscebatur cum eis comitans eos. Dominus autem dixit: Non abscondam ego ab Abrahamo, servo meo, quae ego facio.* Et rursus post pauca sic ait: *Dixit dominus: Clamor Sodomorum et Gomorrhae multiplicatus est, et peccata eorum magna admodum. Descendens ergo videbo, an secundum clamorem ipsorum venientem ad me consummentur, sin minus, ut sciam. Et recedentes inde viri venerunt Sodoma. Abrahamus autem erat stans in conspectu domini, et appropinquans Abrahamus dixit: Num simul perdes justum cum impio?* et quae sequuntur; non enim eadem rursus videntur scribenda, quum omnia prius scripserim, sed ea, ex quibus demonstrationem Tryphoni et sociis ejus confeci, necesse est dicere. Tum ergo veni ad ea quae sequuntur, in quibus haec dicuntur: *Abiit autem dominus, postquam loqui desiit cum Abrahamo, et is reversus est in locum suum. Venerunt autem angeli duo Sodoma vesperi; Lotus autem sedebat ad portam Sodomorum:* et quae sequuntur usque ad: *Extendentes autem viri manus attraxerunt Lotum ad seipsos in domum et ostium domus clauserunt:* et sequentia usque ad: *Et apprehenderunt angeli manum ejus et manum uxoris ejus et manus filiarum ejus, eo quod parceret dominus ei. Et factum est, postquam eduxerunt eos foras, ut dicerent: Salva, salva animam tuam. Ne respexeris retrorsum, nec steteris in omni circa regione; in montem salvum te fac, ne forte simul comprehendaris. Dixit autem Lotus ad illos: Oro, domine, quia invenit servus tuus misericordiam coram te,*

(vid. Holmes.).

41. *Ἀπῆλθε . . . Σοδόμων*] Genes. XVIII. 33. et XIX. 1..

42. *καὶ ἀπῆλθεν*] Aut addendum est post *καὶ* (Thirlb.) aut certe subaudiendum (Maran.) *Ἀβραάμ.*

43. *Ἐκτείναντες . . . προσέκλεισαν*] Genes. XIX. 10..

44. *Καὶ . . . περίοικον*] Genes. XIX. 16. — 25..

ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμὲ τοῦ ζῆν τὴν ψυχήν μου· ἐγὼ δὲ οὐ δύναμαι διασωθῆναι εἰς τὸ ὄρος, μὴ καταλάβῃ με τὰ κακὰ καὶ ἀποθάνω. Ἰδοὺ ἡ πόλις αὕτη ἐγγὺς τοῦ καταφυγεῖν ἐστὶν ἐκεῖ μικρά· ἐκεῖ σωθήσομαι, ὡς μικρά ἐστι, καὶ ζήσεται ἡ ψυχή μου. Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ τοῦ μὴ καταστρέψαι τὴν πόλιν, περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον τοῦ σωθῆναι ἐκεῖ· οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. Διὰ τοῦτο 279
ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Σηγώρ. Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λὼτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγώρ. Καὶ ὁ κύριος ἔβρεξεν εἰς Σόδομα καὶ Γομόῤῥα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας καὶ πᾶσαν τὴν περίοικον. Καὶ πάλιν παυσάμενος ἐπέφερον· Καὶ νῦν οὐ νενοήκατε, φίλοι, ὅτι ὁ εἷς τῶν τριῶν, ὁ καὶ θεὸς καὶ κύριος τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπηρετῶν, κύριος τῶν δύο ἀγγέλων; [45] Προσελθόντων γὰρ αὐτῶν εἰς Σόδομα αὐτὸς ὑπολειφθεὶς προσωμίλει τῷ Ἀβραὰμ τὰ ἀναγεγραμ- B
μένα ὑπὸ Μωσέως· οὗ καὶ αὐτοῦ ἀπελθόντος μετὰ τὰς ὁμιλίας ὁ Ἀβραὰμ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Οὗ ἐλθόντος, οὐκέτι δύο ἄγγελοι ὁμιλοῦσι τῷ Λώτ, ἀλλ' αὐτός, ὡς ὁ λόγος δηλοῖ, καὶ κύριός ἐστι, παρὰ κυρίου τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, τουτέστι τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων, λαβὼν τὸ ταῦτα ἀπενεγκεῖν Σοδόμοις καὶ Γομόῤῥοις, ἅπερ ὁ λόγος καταριθμεῖ οὕτως εἰπών· [46] Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γομόῤῥα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ κυρίου ἐκ τοῦ C
οὐρανοῦ.

57. Καὶ ὁ Τρύφων σιγήσαντός μου εἶπεν· Ὅτι μὲν ἡ γραφὴ τοῦτο ἀναγκάζει ὁμολογεῖν ἡμᾶς, φαίνεται, [1] ὅτι δὲ ἀπορῆσαι ἄξιόν ἐστι περὶ τοῦ λεγομένου, ὅτι ἔφαγε τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ κατασκευασθέντα καὶ παρατεθέντα, καὶ σὺ ἂν ὁμολογήσειας.

Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Ὅτι μὲν βεβρώκασι, γέγραπται· εἰ δὲ τοὺς τρεῖς ἀκούσαιμεν λελέχθαι βεβρωκέναι καὶ μὴ τοὺς δύο μόνους, οἵτινες ἄγγελοι τῷ ὄντι ἦσαν καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, [2] ὡς δη- D

45. Προσελθόντων] Sylburg. scribendum putat προαπελθόντων (*prius digressis*), Thirlb. προελθόντων.

46. Κύριος ... οὐρανοῦ] Genes. XIX. 24.

1. ὅτι ... ὁμολογήσειας] Stephan. male ὅ, τι ... ὁμολογήσειας;

et magnificasti justitiam tuam, quod facis in me, ut vivat anima mea; ego autem non possum salvari in montem, ne forte comprehendant me mala et moriar. Ecce haec civitas prope est, quo confugiam, exigua; isthic salvus ero — quam modica est — et vivet anima mea. Et dixit ei: Ecce admiratus sum faciem tuam etiam in verbo hoc, ut non evertam civitatem, de qua locutus es. Festina igitur ut salveris isthic; non enim potero facere rem, donec tu venias illuc. Propterea vocavit nomen civitatis Segor. Sol egressus est super terram, et Lotus ingressus est Segorem. Et dominus pluit super Sodoma et Gomorrham sulphur et ignem a domino de coelo, et evertit civitates has et omnem regionem in circuitu. Haec ubi desii, rursus adjeci: An ne nunc quidem, amici, intellexistis unum ex tribus, qui et Deus et dominus est, ei qui in coelo est ministrans, duorum angelorum esse dominum? His enim Sodoma profectis relictus ipse cum Abrahamo ea loquitur, quae a Mose narrantur: qui quum et ipse discessisset post colloquium, reversus est Abrahamus ad locum suum. Is autem ubi advenit, non jam duo angeli, sed ipse cum Loto, ut effatum declarat, colloquitur, ac dominus est, ab eo qui in coelis est domino, id est a creatore universorum accipiens, ut haec infligat Sodomis et Gomorrhae, quae effatum enumerat his verbis: *Dominus pluit super Sodoma et Gomorrham sulphur et ignem a domino de coelo.*

57. Hic Trypho tacente me dixit: Atque id quidem ut fateamur, a Scriptura nos cogi manifestum est, sed quod parata ab Abrahamo et apposita comedisse dicitur, id dignum esse de quo ambigatur, ne ipse quidem negaveris.

Tum ego respondi: Scriptum id quidem est eos comedisse; si autem dictum esset tres comedisse nec duo tantum, qui vere angeli erant et in coelo, ut nobis liquet, nutriuntur, quamvis

2. ὡς] Hanc voculam vulgo omissam censui reponendam esse, praesertim quum a Martyre sic usurpari soleat. Haud raro autem interiit (vid. c. 49. not. 21.), maxime, id quod etiam nostro loco accidit, ob similitudinem cum ultima praecedentis vocis syllaba.

λόν ἐστιν [3] ἡμῖν, τρεφόμενοι, κἂν μὴ ὁμοίαν τροφήν, ἧπερ οἱ ἄνθρωποι χρώμεθα, τρέφονται (περὶ γὰρ τῆς τροφῆς τοῦ [4] μάννα, ἣν ἐτράφησαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ γραφὴ οὕτω λέγει, ὅτι [5] ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγον), εἴποιμ' ἂν ὅτι ὁ λόγος, ὁ λέγων βεβρωκέναι, οὕτως ἂν λέγοι, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ εἴποιμεν ἐπὶ πυρός, ὅτι πάντα κατέφαγεν, [6] ἀλλὰ μὴ πάντως τοῦτο ἐξακούειν, ὅτι ὀδοῦσι καὶ γνάθοις μασώμενοι βεβρώκασιν. Ὥστε E
οὐδὲ ἐνταῦθα ἀπορήσαιμεν ἂν περὶ οὐδενός, εἰ τροπολογίας ἔμπειροι κἂν μικρὸν ὑπέρχωμεν.

Καὶ ὁ Τρύφων· Δυνατὸν καὶ ταῦτα οὕτω θεραπευθῆναι περὶ τρόπου βρώσεως, παρ' ὃν [7] ἀναλώσαντας τὰ παρασκευασθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ βεβρωκέναι γεγραμμένον ἐστίν. Ὥστε ἔρχου ἤδη ἀποδώσων ἡμῖν τὸν λόγον, πῶς [8] οὗτος ὁ τῷ Ἀβραὰμ ὀφθεὶς θεός, καὶ ὑπηρέτης ὢν τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων θεοῦ, διὰ 280
τῆς παρθένου γεννηθείς, ἄνθρωπος ὁμοιοπαθὴς πᾶσιν, ὡς προέφης, γέγονεν.

Κἀγώ· Συγχώρει, ὦ Τρύφων, πρότερον, εἶπον, καὶ ἄλλας τινὰς ἀποδείξεις τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ συναγαγεῖν διὰ πολλῶν, ἵνα καὶ ὑμεῖς πεπεισμένοι καὶ περὶ τούτου ἦτε, καὶ μετὰ τοῦτο ὃν ἀπαιτεῖς λόγον ἀποδώσω.

Κἀκεῖνος· Ὡς σοὶ δοκεῖ, ἔφη, πρᾶττε· καὶ ἐμοὶ γὰρ πάνυ ποθητὸν πρᾶγμα πράξεις.

58. Κἀγὼ εἶπον· Γραφὰς ὑμῖν ἀνιστορεῖν μέλλω, οὐ κατασκευὴν λόγων ἐν μόνῃ τέχνῃ ἐπιδείκνυσθαι σπεύδω· οὐδὲ γὰρ B
δύναμις ἐμοὶ τοιαύτη τίς ἐστιν, [1] ἀλλὰ χάρις παρὰ θεοῦ μόνη εἰς τὸ συνιέναι τὰς γραφὰς αὐτοῦ ἐδόθη μοι, ἧς χάριτος καὶ πάντας κοινωνοὺς ἀμισθωτὶ καὶ ἀφθόνως παρακαλῶ γίνεσθαι, ὅπως μὴ καὶ τούτου χάριν κρίσιν ὀφλήσω, [2] ἐν ἧπερ μέλλει κρίσει διὰ τοῦ κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ ποιητὴς τῶν ὅλων θεὸς ποιεῖσθαι.

3. ἡμῖν] Fortasse ὑμῖν. Hoc jam Thirlb. conjectavit.

4. μάννα] Hunc angelorum cibum esse etiam Clemens Alex. Paedag. I. c. 6. §. 41. (Opp. ed. Klotz. Tom. I.) p. 134. et Tertullianus de carne Chr. c. 6. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 70., adv. Jud. c. 3. p. 297. al. docent.

5. ἄρτον . . . ἔφαγον] Psalm. LXXVIII. 25..

6. ἀλλὰ] Maran. supplet particulam ὡς, quam antea posuit Justinus.

7. ἀναλώσαντας . . . γεγραμμέ-

non eadem, ac nos homines, utantur alimonia (nam de illo mannae cibo, quo patres vestri in deserto vixerunt, Scriptura sic loquitur, ut eos dicat *panem angelorum manducasse*), equidem existimaverim effatum, quod eos manducasse dicit, perinde loqui ac si nos de igne dicamus, omnia eum devorasse, minime vero ita esse accipiendum, ut eos dentibus et maxillis mandentes edisse dicamus. Quare ne hic quidem ulla de re haerebimus, si tropologiae vel levem usum habeamus.

Et Trypho: Haec quidem sic expediri possunt, si distinguatur edendi modus, quatenus consumtis quae ab Abrahamo praeparata fuerant eos edisse scriptum est. Quare jam aggredere ad id nobis explicandum, quomodo ille Abrahamo visus Deus, qui et creatoris universorum Dei minister est, ex virgine genitus, homo similia omnibus perferens, ut jam dixisti, factus sit.

At ego: Prius, inquam, per te mihi liceat, Trypho, alia quaedam argumenta ad hoc caput pluribus demonstrandum colligere, ut et vobis id quoque exploratum sit: ac postea petitum a te sermonem reddam.

Tum ille: Fac, inquit, ut tibi videtur; mihi enim rem optatam facies.

58. Et ego dixi: Scripturas vobis referam, nec apparatum verborum ad solam artem ostentare volo; neque enim mihi est ejusmodi facultas, sed tantum gratia mihi a Deo concessa, ut ejus Scripturas intelligam: cujus gratiae omnes adhortor ut gratis et copiose participes fiant, ne vel hac de causa condemner in judicio, quod creator universorum Deus per dominum meum Jesum Christum facturus est.

νον ἐστίν] Thirlb. conjicit *ἀναλώσαντες* ... *γεγραμμένοι εἰσί.*

8. *οὗτος ὁ τῷ Ἀβρ. ὀφθεὶς θεός, καὶ ὑπηρέτης ὢν τοῦ ποιητοῦ*] Haud male etiam sic distingui posset: *οὗτος ὁ τῷ Ἀβρ. ὀφθείς; θεὸς καὶ ὑπηρέτης ὢν* etc.. Sed vid. c. 58. p. 280. C (not. 5).

1. *ἀλλὰ χάρις παρὰ θεοῦ* etc.] Cf. c. 7. p. 225. B (not. 4.).

2. *ἐν ᾗπερ μέλλει κρίσει*] H. e. *ἐν τῇ κρίσει ἥνπερ μέλλει.* Quare non necesse est cum Stephano (ad ed. calcem) et Arcerio *κρίσιν* legere.

Καὶ ὁ Τρύφων· Ἀξίως μὲν θεοσεβείας καὶ τοῦτο πράττεις·
εἰρωνεύεσθαι δέ μοι δοκεῖς, λέγων δύναμιν λόγων τεχνικῶν μὴ C
κεκτῆσθαι.

Κἀγὼ πάλιν ἀπεκρινάμην· Ἐπεί σοι δοκεῖ [3] ταῦτα οὕτως
ἔχειν, ἐχέτω· ἐγὼ δὲ πέπεισμαι [4] ἀληθῶς εἶναι. Ἀλλ᾽ ἵνα μᾶλ-
λον τὰς ἀποδείξεις τὰς λοιπὰς ἤδη ποιήσωμαι, πρόσεχε τὸν νοῦν.

Κἀκεῖνος· Λέγε.

Κἀγώ· Ὑπὸ Μωσέως, ὦ ἀδελφοί, πάλιν γέγραπται, ἔλεγον,
ὅτι οὗτος [5] ὁ ὀφθεὶς τοῖς πατριάρχαις λεγόμενος θεὸς καὶ [6] ἄγγε-
λος καὶ κύριος λέγεται, ἵνα καὶ ἐκ τούτων ἐπιγνῶτε αὐτὸν ὑπηρε- D
τοῦντα τῷ τῶν ὅλων πατρί, ὡς ἤδη συνέθεσθε, καὶ διὰ πλειό-
νων πεπεισμένοι βεβαίως μενεῖτε. Ἐξηγούμενος οὖν διὰ Μωσέως
ὁ λόγος τοῦ θεοῦ τὰ περὶ Ἰακώβ, τοῦ υἱωνοῦ τοῦ Ἀβραάμ, οὕτως
φησί· [7] Καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἐκίσσων τὰ πρόβατα ἐν γαστρὶ λαμβά-
νοντα, καὶ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτὰ ἐν τῷ ὕπνῳ· καὶ ἰδοὺ οἱ
τράγοι καὶ οἱ κριοί, ἀναβαίνοντες ἐπὶ τὰ πρόβατα καὶ τὰς αἶγας,
διάλευκοι καὶ ποικίλοι καὶ σποδοειδεῖς ῥαντοί. Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγ- E
γελος τοῦ θεοῦ καθ᾽ ὕπνους· Ἰακώβ, Ἰακώβ. Ἐγὼ δὲ εἶπον· Τί
ἐστι, κύριε; Καὶ εἶπεν· Ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἴδε
τοὺς τράγους καὶ τοὺς κριοὺς ἀναβαίνοντας ἐπὶ τὰ πρόβατα καὶ τὰς
αἶγας, διαλεύκους καὶ ποικίλους καὶ σποδοειδεῖς ῥαντούς· ἑώρακα
γὰρ ὅσα σοι Λάβαν ποιεῖ. Ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῷ
τόπῳ θεοῦ, οὗ ἤλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην καὶ ηὔξω ἐκεῖ εὐχήν. Νῦν
οὖν [8] ἔξελθε καὶ ἀνάστηθι ἐκ τῆς γῆς ταύτης καὶ ἄπελθε εἰς τὴν
γῆν τῆς γενέσεώς σου, καὶ ἔσομαι μετά σου. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις
λόγοις περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰακὼβ λέγων οὕτως φησίν· [9] Ἀναστὰς δὲ 281
τὴν νύκτα ἐκείνην ἔλαβε τὰς δύο γυναῖκας καὶ τὰς δύο παιδίσκας
καὶ τὰ ἕνδεκα παιδία αὐτοῦ καὶ διέβη τὴν διάβασιν τοῦ Ἰαβώχ,
καὶ ἔλαβεν αὐτοὺς καὶ διέβη τὸν χειμάῤῥουν καὶ διεβίβασε πάντα

3. ταῦτα] Thirlb. mallet τοῦτο, quo quidem non opus est.

4. ἀληθῶς εἶναι] Belle Thirlb. conjicit legendum ἄλλως εἶναι vel ἀληθῶς εἰπεῖν. Videtur tamen nihil mutandum.

5. ὁ ὀφθεὶς ... θεὸς] Respicere videtur ad ipsius Dei verba, quae non multo post sequuntur: Ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ὁ ὀφθείς σοι. *Maranus.*

6. ἄγγελος καὶ κύριος] Sequitur: ἵνα καὶ ἐκ τ ο ύ τ ω ν ἐπιγνῶτε αὐτὸν ὑ π η ρ ε τ ο ῦ ν τ α τῷ τ.

Hic Trypho: Digne quidem religione etiam hoc facis; sed mihi dissimulatione uti videris, quum te orationis artificiosae facultatem assecutum negas.

Rursus ego respondi: Quoniam haec ita se habere tibi videntur, ita sane habeant; mihi autem persuasum est verum esse quod dixeram. Sed ut jam reliquas potius demonstrationes persequar, animum adverte.

Et ille: Loquere.

Tum ego: Rursus a Mose, ajebam, fratres, scriptum est ipsum illum, qui visus patriarchis Deus dicitur, angelum et dominum vocari, ut ex his etiam cognoscatis eum parenti universorum ministrare, quemadmodum jam assensi estis, et constanter pluribus argumentis persuasum habere pergetis. Referens igitur per Mosen effatum divinum ea quae Jacobum, Abrahami nepotem, spectant, ita loquitur: *Et factum est, quando concipiebant oves in utero accipientes, ut viderem eas oculis in somnis; et ecce hirci et arietes, ascendentes super oves et capras, subalbi et varii et cineritii sparsi. Et dixit mihi angelus Dei per somnum: Jacob, Jacob! Ego autem dixi: Quid est, domine? Et dixit: Respice oculis tuis et vide hircos et arietes ascendentes super oves et capras, subalbos et varios et cineritios sparsos; vidi enim quaecumque tibi Laban facit. Ego sum Deus, qui apparui tibi in loco Dei, ubi unxisti mihi titulum et vovisti votum. Nunc igitur exi et consurge de terra hac et abi in terram generationis tuae, et ero tecum.* Atque iterum alio loco de Jacobo loquens ita dicit: *Surgens autem nocte illa accepit duas uxores et duas ancillas et undecim parvulos suos et transiit transitum Jaboci, et accepit eos et transiit torrentem et traduxit omnia*

5. *πατρί.* Similiter paulo infra: ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ. Quapropter nostro loco ἄγγελος τοῦ κυρίου exspectaveris. Non tamen muto.

7. *Καὶ . . . σου*] Genes. XXXI. 10. — 13..

8. *ἔξελθε καὶ ἀνάστηθι*] Schema est prothysteron; legendum enim ἀνάστηθι καὶ ἔξελθε. Videtur illud schema, ut Thirlbius quoque censet, ex fabrica librariorum prodiisse.

9. *Ἀναστὰς . . . ψυχή μου*] Genes. XXXII. 22. — 30..

τὰ αὐτοῦ. Ὑπελείφθη δὲ Ἰακὼβ μόνος· καὶ ἐπάλαιεν [10] ἄνθρω-
πος μετ' αὐτοῦ ἕως πρωΐ. Εἶδε δὲ ὅτι οὐ δύναται πρὸς αὐτόν,
καὶ ἥψατο τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνάρκησε τὸ πλάτος
τοῦ μηροῦ Ἰακὼβ ἐν τῷ παλαίειν αὐτὸν μετ' αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν
αὐτῷ· Ἀπόστειλόν με· ἀνέβη γὰρ ὁ ὄρθρος. Ὁ δὲ εἶπεν· Οὐ μή B
σε ἀποστείλω, [11] ἂν μή με εὐλογήσῃς. Εἶπε δὲ αὐτῷ· Τί τὸ
ὄνομά σου ἐστίν; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰακώβ. Εἶπε δὲ αὐτῷ· Οὐ [12] κλη-
θήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου·
ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ τοῦ θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔσῃ.
Ἠρώτησε δὲ Ἰακὼβ καὶ εἶπεν· Ἀνάγγειλόν μοι τὸ ὄνομά σου. Καὶ
εἶπεν· Ἵνα τί τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν
ἐκεῖ. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακὼβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Εἶδος θεοῦ· C
εἶδον γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ [13] ἐχάρη ἡ ψυχή
μου. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις [14] περὶ τοῦ αὐτοῦ Ἰακὼβ ἐξαγγέλλων
ταῦτά φησιν· [15] Ἦλθε δὲ Ἰακὼβ εἰς Λουζᾶ, ἥ ἐστιν εἰς γῆν Χα-
ναᾶν, ἥ ἐστι Βαιθήλ, αὐτὸς καὶ πᾶς ὁ λαός, ὃς ἦν μετ' αὐτοῦ.
Καὶ ᾠκοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τό-
που ἐκείνου Βαιθήλ· ἐκεῖ γὰρ ἐφάνη αὐτῷ ὁ θεὸς ἐν τῷ ἀποδι-
δράσκειν ἀπὸ προσώπου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἠσαῦ. Ἀπέθανε δὲ D
Δεβόῤῥα, ἡ τροφὸς Ῥεβέκκας, καὶ ἐτάφη κατωτέρω Βαιθὴλ ὑπὸ
τὴν βάλανον, καὶ ἐκάλεσεν Ἰακὼβ τὸ ὄνομα αὐτῆς Βάλανον πέν-
θους. Ὤφθη δὲ ὁ θεὸς τῷ Ἰακὼβ ἔτι ἐν Λουζᾷ, ὅτε παρεγένετο
ἐκ Μεσοποταμίας τῆς Συρίας, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν. Καὶ εἶπεν
αὐτῷ ὁ θεός· Τὸ ὄνομά σου Ἰακὼβ οὐ κληθήσεται ἔτι, ἀλλὰ Ἰσρα-
ὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου. Θεὸς καλεῖται καὶ θεός ἐστι καὶ ἔσται.
Καὶ συννευσάντων ταῖς κεφαλαῖς ἁπάντων ἔφην ἐγώ· Καὶ τοὺς E
λόγους, οἳ ἀγγέλλουσι πῶς ὤφθη αὐτῷ, φεύγοντι τὸν ἀδελφὸν
Ἠσαῦ, οὗτος καὶ ἄγγελος καὶ θεὸς καὶ κύριος καὶ ἐν ἰδέᾳ ἀνδρὸς
τῷ Ἀβραὰμ φανεὶς καὶ ἐν ἰδέᾳ ἀνθρώπου αὐτῷ τῷ Ἰακὼβ παλαί-
σας, ἀναγκαῖον εἶναι εἰπεῖν ὑμῖν λογιζόμενος λέγω. Εἰσὶ δὲ οὗ-

10. ἄνθρωπος] Vulgo ἄγγελος. At Thirlbio bene notante non potest dubitari, quin ἄνθρωπος cum Bibliis legendum sit. Hanc enim lectionem postulant ea quae exponuntur infra p. 281. E: θεὸς καὶ κύριος καὶ ἐν ἰδέᾳ ἀ ν θ ρ ώ π ο υ αὐτῷ τῷ Ἰακὼβ παλαίσας. Et c. 126. p. 355. E: μετὰ Ἰακὼβ ἄνθρωπος ἐπάλαιε. Facile autem errare poterant librarii in illis vocibus, quia breviter scriptae ad hunc

sua. Remansit autem Jacobus solus: et luctabatur angelus cum eo usque mane. Vidit autem se non valere adversus eum, et tetigit latitudinem femoris ejus, et obtorpuit latitudo femoris Jacobi, dum luctatur ipse cum eo. Et dixit ei: Dimitte me; ascendit enim diluculum. At ille dixit: Non te dimittam, nisi mihi benedixeris. Dixit autem ei: Quod est nomen tuum? At ille dixit: Jacobus. Et dixit ei: Non vocabitur nomen tuum Jacobus, sed Israel erit nomen tuum: quia invaluisti cum Deo, et cum hominibus potens eris. Jacobus autem interrogavit et dixit: Adnuntia mihi nomen tuum. Et dixit: Cur interrogas tu nomen meum? Et benedixit ei istic. Et vocavit Jacobus nomen loci illius Visionem Dei; vidi enim Deum facie ad faciem, et gavisa est anima mea. Et iterum alibi de eodem Jacobo verba faciens haec dicit: *Venit autem Jacobus Luzam, quae est in terra Chananaea, quae est Bethel, et ipse et omnis populus, qui erat cum eo. Et aedificavit ibi aram, et vocavit nomen loci Bethel: illic enim apparuit ei Deus, quum ipse fugeret a facie fratris sui Esavi. Mortua est autem Debora, nutrix Rebeccae, et sepulta est infra Bethel sub quercu, et vocavit Jacobus nomen ejus Quercum luctus. Apparuit autem Deus ipsi Jacobo adhuc Luzae, quando advenit ex Mesopotamia Syriae, et benedixit ei. Et dixit ei Deus: Nomen tuum jam non vocabitur Jacobus, sed Israel erit nomen tuum.* Deus vocatur et Deus est et erit. Et quum capite omnes annuissent, dixi ego: Illa etiam Scripturae testimonia, in quibus narratur quomodo ei, fratrem Esavum fugienti, apparuerit ille et angelus et Deus et dominus, qui et in specie viri Abrahamo visus et in specie hominis cum Jacobo luctatus est, necesse esse vobis referre arbitror. Sunt autem ejusmodi: *Et exiit*

modum, *ἀνος ἀγος*, simillimae sunt.

11. *ἂν*] Maran. *ἐάν*, ut LXX.

12. *κληϑ.*] Maran. *κληϑ. ἔτι*, ut LXX.

13. *ἐχάρη*] Biblia et Justinus c. 126. p. 355. E. *ἐσώϑη*, quod et nostro loco videtur legendum esse.

14. *περὶ τοῦ* etc.] Mallet Thirlbius *τὰ περὶ τοῦ* etc..

15. *Ἦλϑε . . . ὄνομά σου*] Genes. XXXV. 6.—10..

τοι· [16] Καὶ ἐξῆλθεν Ἰακὼβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου καὶ ἐπορεύθη εἰς Χαράν. Καὶ ἀπήντησε τόπῳ καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ· ἔδυ γὰρ ὁ ἥλιος. Καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου καὶ ἔθηκε πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ καὶ ἐνυπνιάσθη· καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ 282
ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς, ὁ δὲ κύριος ἐστήρικτο ἐπ' αὐτήν. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι κύριος, ὁ θεὸς Ἀβραάμ, τοῦ πατρός σου, καὶ Ἰσαάκ. Μὴ φοβοῦ. Ἡ γῆ, ἐφ' ἧς σὺ καθεύδεις ἐπ' αὐτῆς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου· καὶ ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς ἡ ἄμμος τῆς γῆς, καὶ πλατυνθήσεται εἰς θάλασσαν καὶ νότον καὶ βοῤῥᾶν καὶ ἀνατολάς, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἔν σοι πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς B
καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετά σου, διαφυλάσσων σε ἐν ὁδῷ πάσῃ ᾗ ἂν πορευθῇς, καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν ταύτην, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπω ἕως τοῦ ποιῆσαί με πάντα ὅσα ἐλάλησά σοι. Καὶ ἐξηγέρθη Ἰακὼβ ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ καὶ εἶπεν ὅτι· Ἐστὶ κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν. Καὶ ἐφοβήθη καὶ εἶπεν· Ὡς φοβερὸς ὁ τόπος οὗτος. Οὐκ ἔστι τοῦτο
[17] ἀλλ' ἢ οἶκος τοῦ θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ C
ἀνέστη Ἰακὼβ τῷ πρωῒ καὶ ἔλαβε τὸν λίθον, ὃν ὑπέθηκεν ἐκεῖ πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν στήλην καὶ [18] ἐπέχεε τὸ ἔλαιον ἐπὶ τὸ ἄκρον [19] αὐτοῦ. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακὼβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου Οἶκος θεοῦ· καὶ Οὐλαμμάους ἦν τὸ ὄνομα τῇ πόλει τὸ πρότερον.

59. Καὶ ταῦτα εἰπών· Ἀνάσχεσθέ μου, ἔλεγον, καὶ ἀπὸ τῆς βίβλου τῆς ἐξόδου ἀποδεικνύοντος ὑμῖν, πῶς ὁ αὐτὸς οὗτος καὶ ἄγγελος καὶ θεὸς καὶ κύριος καὶ ἀνὴρ καὶ ἄνθρωπος, Ἀβραὰμ καὶ D
[1] Ἰακὼβ φανείς, ἐν πυρὶ φλογὸς ἐκ βάτου πέφανται καὶ ὡμίλησε τῷ Μωσεῖ. Κἀκείνων ἡδέως καὶ ἀκαμάτως καὶ προθύμως ἀκούειν λεγόντων ἐπέφερον· Ταῦτα δέ ἐστιν ἐν τῇ βίβλῳ, ἣ ἐπιγράφεται

16. Καὶ ἐξῆλθ. ... πρότερον] Gen. XXVIII. 10.—19..

17. ἀλλ' ἢ] Thirlb. et Maran. ἀλλ' ἤ.

18. ἐπέχεε τὸ ἔλαιον] Sunt qui fide et periculo suo legere juberent ἐπεχεῖτο (vel ἐπεχέατο) ἔλαιον. Nos nihil mutamus. Biblia ἐπέχεεν ἔλαιον. *Thirlbius.*

19. αὐτοῦ] Hoc Maran. reposuit ex utroque Cod. msto pro αὐ-

Jacobus a puteo juramenti et profectus est Charanem. Et venit ad quemdam locum et dormivit ibi; occiderat enim sol. Et sumsit ex lapidibus loci et posuit ad caput suum, et dormivit in loco illo et somniavit: et ecce scala stabilita in terra, cujus caput pertingebat ad coelum, et angeli Dei ascendebant et descendebant in ea, dominus vero incumbebat super eam. Hic dixit: Ego sum dominus, Deus Abrahami, patris tui, et Isaaci. Noli timere! Terra, in qua dormis, tibi dabo eam et semini tuo: et erit semen tuum sicut arena terrae, et dilatabitur ad mare et notum et boream et orientem, et benedicentur in te omnes tribus terrae et in semine tuo. Et ecce ego sum tecum, custodiens te in omni via quacumque ibis, et reducam te in terram hanc, quia te non derelinquam, donec faciam omnia quaecumque locutus sum tibi. Et surrexit Jacobus de somno suo et dixit: Dominus est in loco hoc, ego autem nesciebam. Et timuit et dixit: Quam terribilis est locus hic! Non est hoc aliud quam domus Dei, et haec porta coeli. Et surrexit Jacobus mane et sumsit lapidem, quem supposuerat ibi ad caput suum, et statuit eum titulum et superfudit oleum in cacumen ejus. Et appellavit Jacobus nomen loci Domum Dei: et Ulammaus erat nomen civitatis antea.

59. Haec quum dixissem: Sustinete me, ajebam, ex libro quoque Exodi vobis demonstrantem, quomodo ipse ille et angelus et Deus et dominus et vir et homo, qui Abrahamo et Jacobo visus est, in igne flammae ex rubo apparuerit et collocutus sit cum Mose. His autem libenter et citra molestiam et alacriter audire se asserentibus intuli: Exstant haec in eo libro, qui inscribitur Exodus: *Sed post dies multos illos mortuus*

τῆς, quod antea in editis erat.

1. Ἰακώβ] Vulgo Ἰσαάκ. At vero Jacobi nomen ob antecedentia in locum Isaaci substituendum esse jam Langus vidit. Atque mox c. 60. p. 283. A: ὁ ἀποδειχθεὶς ὑμῖν ὤφθαι τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰακώβ. Coll. c. 56. p. 276. E. al.. Thirlbius mallet: ὡς ἀνὴρ καὶ ἄνθρωπος Ἀβραὰμ καὶ Ἰακὼβ φανείς. Nemo autem leget Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ.

ἔξοδος· [2] Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας τὰς πολλὰς ἐκείνας ἐτελεύτησεν ὁ
βασιλεὺς Αἰγύπτου, καὶ κατεστέναξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔρ-
γων· καὶ τὰ λοιπὰ μέχρι τοῦ· [3] Ἐλθὼν συνάγαγε τὴν γερουσίαν
Ἰσραήλ, καὶ [4] ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Κύριος, ὁ θεὸς τῶν πατέρων E
ὑμῶν, ὤφθη μοι, ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ θεὸς
Ἰακώβ, λέγων· Ἐπισκοπῇ ἐπισκέπτομαι ὑμᾶς καὶ ὅσα συμβέβηκεν
ὑμῖν ἐν Αἰγύπτῳ. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἐπέφερον· Ὦ ἄνδρες, νενοή-
κατε, λέγων, ὅτι ὃν λέγει Μωσῆς ἄγγελον ἐν πυρὶ φλογὸς λελα-
ληκέναι αὐτῷ, οὗτος αὐτὸς θεὸς ὢν σημαίνει τῷ Μωσεῖ ὅτι αὐ-
τός ἐστιν ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ;

60. Καὶ ὁ Τρύφων· Οὐ τοῦτο νοοῦμεν ἀπὸ τῶν λόγων τῶν
προλελεγμένων, ἔλεγεν, ἀλλ' ὅτι ἄγγελος μὲν ἦν ὁ ὀφθεὶς ἐν φλογὶ
πυρός, [1] θεὸς δὲ ὁ ὁμιλῶν τῷ Μωσεῖ, ὥστε καὶ ἄγγελον καὶ θεόν, 283
δύο ὁμοῦ ὄντας, ἐν τῇ τότε ὀπτασίᾳ γεγενῆσθαι.

Κἀγὼ πάλιν ἀπεκρινάμην· Εἰ καὶ τοῦτο γέγονε τότε, ὦ φί-
λοι, ὡς καὶ ἄγγελον καὶ θεὸν ὁμοῦ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ τῇ τῷ Μωσεῖ
γενομένῃ ὑπάρξαι, [2] ὡς καὶ ἀποδέδεικται ὑμῖν διὰ τῶν προγεγραμ-
μένων λόγων, οὐχ ὁ ποιητὴς τῶν ὅλων ἔσται θεὸς ὁ τῷ Μωσεῖ
εἰπὼν αὐτὸν εἶναι θεὸν Ἀβραὰμ καὶ θεὸν Ἰσαὰκ καὶ θεὸν Ἰακώβ,
ἀλλ' ὁ ἀποδειχθεὶς ὑμῖν ὦφθαι τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰακώβ, τῇ B
τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων θελήσει ὑπηρετῶν καὶ ἐν τῇ κρίσει τῶν
Σοδόμων τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὁμοίως ὑπηρετήσας· ὥστε, κἄν, ὥς
φατε, ἔχῃ ὅτι δύο ἦσαν, καὶ ἄγγελος καὶ θεός, οὐ τὸν ποιητὴν
[3] τὸν ὅλων καὶ πατέρα, καταλιπόντα τὰ ὑπὲρ οὐρανὸν ἅπαντα, ἐν
ὀλίγῳ γῆς μορίῳ πεφάνθαι πᾶς ὁστισοῦν, κἂν μικρὸν νοῦν ἔχων,
τολμήσει εἰπεῖν.

Καὶ ὁ Τρύφων· Ἐπειδὴ ἤδη προαποδέδεικται ὅτι ὁ ὀφθεὶς
τῷ Ἀβραὰμ θεὸς καὶ κύριος ὠνομασμένος ὑπὸ κυρίου τοῦ ἐν οὐ- C
ρανοῖς λαβὼν τὰ ἐπαχθέντα τῇ Σοδόμων γῇ ἐπήγαγε, [4] καὶ νῦν,

2. Μετὰ ... ἔργων] Exod. II. 23.
3. Ἐλθὼν ... Αἰγύπτῳ] Exod. III. 16.
4. ἐρεῖς] Stephan. mendose ἱερεῖς et Jebb. ἐρεῖς ἱερεῖς.
1. θεὸς δὲ ὁ ὁμιλῶν τῷ Μωσεῖ] Adnotante Jebbio eadem de Judaeis recenset Justinus in Apol. I. c. 63. p. 96. A. B: Οἵτινες ἔχοντες ῥητῶς εἰρημένον ἐν τοῖς Μωσέως συντάγμασι· Καὶ ἐλάλησεν ἄγγελος τοῦ θεοῦ τῷ Μωσεῖ etc., τὸν τῶν ὅλων πατέρα καὶ δημιουργὸν τὸν ταῦτα εἰπόντα λέγουσιν εἶναι.

est rex Aegypti, et ingemuerunt filii Israelis ab operibus: et reliqua usque ad illud: *Vadens congrega senatum Israelis, et dices ad eos: Dominus, Deus patrum vestrorum, apparuit mihi, Deus Abrahami et Deus Isaaci et Deus Jacobi, dicens: Visitatione visito vos et quaecumque accidere vobis in Aegypto.* Ad haec adjeci dicens: Intelligitis, o viri, quem angelum Moses secum in igne flammae collocutum dicit, eum ipsum, quum Deus sit, declarare Mosi, Deum se esse Abrahami et Isaaci et Jacobi?

60. Et Trypho: Non hoc, inquit, intelligimus ex verbis a te recitatis, sed angelum quidem fuisse eum qui visus est in igne flammae, Deum autem cum Mose collocutum, ita ut duo simul, angelus et Deus, in hac tum visione exstiterint.

Tum ego rursus respondi: Etiamsi id tum, amici, factum esset ut angelus et Deus simul in visione Mosi oblatâ essent, tamen qui dixit Mosi se Deum esse Abrahami et Deum Isaaci et Deum Jacobi, is, ut vobis ex verbis jam descriptis demonstratum est, non creator universorum Deus erit, sed idem ac ille, quem Abrahamo et Jacobo apparuisse ac creatoris universorum voluntati ministrare ejusque consilio pariter in Sodomorum judicio ministrasse demonstratum vobis est: ita ut, etiamsi, ut dicitis, duo fuerint, et angelus et Deus, nemo tamen non omnino mente captus auctorem universorum et parentem relictis omnibus supercoelestibus in parva terrae particula visum dicere audeat.

At Trypho: Quandoquidem jam demonstratum est eum, qui visus Abrahamo Deus ac dominus vocatur, ab eo qui in coelis est domino accepisse quae terrae Sodomorum inflixit, nunc,

2. ὡς καὶ . . . λόγων] Haec verba Perionius et Langus plane contra mentem Justini ad antecedentia referunt, ut verba οὐχ ὁ ποιητὴς etc. incipiant apodosin.

3. τὸν ὅλων] Fortasse τῶν. Sed vid. c. 56. not. 32.

4. καὶ νῦν, κἂν] Vulgo καὶ νῦν καί. Illud Maranus conjecit. „Liquet enim, inquit, Tryphonem hîc Justino assentiri et ad praecedentia illius verba respicere. Quare dicere non potuit: *et nunc etiam angelus erat Deus cum eo qui ap-*

κἂν ἄγγελος ἦν σὺν τῷ φανέντι τῷ Μωσεῖ [5] θεῷ γεγενημένος,
[6] τὸν θεόν, τὸν ἀπὸ τῆς βάτου ὁμιλήσαντα τῷ Μωσεῖ, οὐ τὸν
ποιητὴν τῶν ὅλων θεὸν νοήσομεν γεγονέναι, ἀλλ' ἐκεῖνον τὸν καὶ
τῷ Ἀβραὰμ [7] καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακὼβ ἀποδειχθέντα πεφανερῶ-
σθαι, ὃς καὶ ἄγγελος τοῦ τῶν ὅλων ποιητοῦ θεοῦ καλεῖται καὶ
νοεῖται εἶναι ἐκ τοῦ διαγγέλλειν τοῖς ἀνθρώποις τὰ παρὰ τοῦ πα- D
τρὸς καὶ ποιητοῦ τῶν ἁπάντων.

Κἀγὼ πάλιν· Ἤδη μέντοι, ὦ Τρύφων, ἀποδείξω ὅτι πρὸς
τῇ Μωσέως ὀπτασίᾳ αὐτὸς οὗτος μόνος, καὶ ἄγγελος καλούμενος
καὶ θεὸς ὑπάρχων, ὤφθη καὶ προσωμίλησε τῷ Μωσεῖ. Οὕτως
γὰρ ἔφη ὁ λόγος· [8] Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος κυρίου ἐν πυρὶ φλο-
γὸς ἐκ βάτου· καὶ ὁρᾷ ὅτι ὁ βάτος καίεται πυρί, ὁ δὲ βάτος οὐ E
κατεκαίετο. Ὁ δὲ Μωσῆς εἶπε· Παρελθὼν ὄψομαι τὸ ὅραμα τοῦτο
τὸ μέγα, ὅτι οὐ κατακαίεται ὁ βάτος. Ὡς δ' εἶδε κύριος ὅτι
προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν κύριος ἐκ τῆς βάτου. Ὃν οὖν τρό-
πον τὸν τῷ Ἰακὼβ ὀφθέντα κατὰ τοὺς ὕπνους ἄγγελον ὁ λόγος
λέγει, εἶτα αὐτὸν τὸν ὀφθέντα κατὰ τοὺς ὕπνους ἄγγελον εἰρηκέ-
ναι αὐτῷ ὅτι· [9] Ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ὁ ὀφθείς σοι, ὅτε ἀπεδίδρα-
σκες ἀπὸ προσώπου Ἠσαῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ
ἐν τῇ κρίσει τῶν Σοδόμων κύριον παρὰ κυρίου τοῦ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς τὴν κρίσιν ἐπενηνοχέναι ἔφη, οὕτως καὶ ἐνταῦθα ὁ λόγος, 284
λέγων ἄγγελον κυρίου ὦφθαι τῷ Μωσεῖ καὶ μετέπειτα κύριον αὐ-
τὸν ὄντα καὶ θεὸν σημαίνων, τὸν αὐτὸν λέγει ὃν καὶ διὰ πολλῶν
τῶν λελεγμένων ὑπηρετοῦντα τῷ ὑπὲρ κόσμον θεῷ, ὑπὲρ ὃν ἄλλος
οὐκ ἔστι, σημαίνει.

61. Μαρτύριον δὲ καὶ ἄλλο ὑμῖν, ὦ φίλοι, ἔφην, ἀπὸ τῶν γραφῶν δώσω, ὅτι [1] ἀρχὴν πρὸ πάντων τῶν κτισμάτων ὁ θεὸς

paruit Mosi. Non enim id dixerat Justinus, sed tantum: *etiamsi angelus et Deus simul essent.*" Exemplum voculae καὶ et κἂν confusae habes c. 22. not. 14..

5. θεῷ] Hoc a Marano conjectatum (antea ἄγγελον καὶ θεόν) textui fidenter inserui pro vulg. θεός, quod ortum duxit a sequenti casu nomin. γεγενημένος. Sylburg. voluit καὶ θεὸς γεγ. et Thirlb. θεὸς γεγραμμένος.

6. τὸν θεόν] Articulum Maran. praefixit ex utroque Cod. msto.

7. καὶ τῷ Ἰσαάκ] Gen. XXVI. 2. (24.): Ὤφθη δὲ αὐτῷ (τῷ Ἰσαάκ) κύριος. Quamquam fortasse non Trypho, sed librarius secundum istum patriarcham addidit. Certe neutiquam supra demonstratum est

etiamsi angelus adfuisset cum Deo qui Mosi apparuit, Deum, qui ex rubo collocutus est cum Mose, non creatorem universorum Deum intelligemus fuisse, sed eum quem et Abrahamo et Isaaco et Jacobo apparuisse demonstratum est, qui etiam universorum creatoris Dei angelus vocatur et esse intelligitur, eo quod a patre et creatore universorum mandata ad homines perferat.

Tum ego rursus: Jam demonstrabo, Trypho, in Mosis visione ipsum illum, qui et angelus vocatur et Deus est, solum apparuisse Mosi et cum eo collocutum esse. Sic enim ajebat effatum: *Apparuit autem ei angelus domini in igne flammae ex rubo; et videt rubum ardere igne, rubus vero non comburebatur. Moses autem dixit: Vadens videbo visionem hanc magnam, quod non comburitur rubus. Cernens autem dominus quod accederet ad videndum, vocavit eum dominus ex rubo.* Quemadmodum igitur effatum eum, qui Jacobo in somnis apparuit, angelum appellat, deinde ipsum illum, qui in somnis apparuit, angelum ipsi dixisse narrat: *Ego sum Deus, qui apparui tibi, quum fugeres a facie Esavi fratris tui*, et sub Abrahamo in judicio Sodomorum dominum a domino in coelis judicium intulisse dixit: ita et hic effatum, angelum domini Mosi apparuisse referens ac postea dominum illum et Deum esse declarans, non alium designat, quam quem pluribus testimoniis jam allatis Deo supermundano, supra quem alius non est, ministrare significat.

61. Alio etiam vobis, amici, ex Scripturis testimonio demonstrabo Deum ante omnes res creatas principium genuisse ex

Deum Isaaco apparuisse. Vid. c. 59. not. 1..

8. Ὤφθη . . . βάτου] Exod. III. 2.—4..

9. Ἐγώ . . . σου] Coll. Genes. XXXI. 13. et XXXV. 1. 7..

1. ἀρχὴν πρὸ πάντων] Reddendum non duxi: *initio ante omnia* (Langus: *primitus ante creaturas omnes*; tum scribendum erat τὴν ἀρχήν), sed: *principium* (vern. *als Princip des Seins) ante omnia.* — Non solus hunc Scripturae locum (Prov. VIII. 22.) ita accepit Justinus. Aquila pro hac voce posuit κεφάλαιον. Tatianus Orat. c. Gr. c. 5. de hac Filii seu Verbi generatione sic loquitur: Τοῦτον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν. Athenagoras Apol. c. 10. eodem sensu hanc vocem acce-

γεγέννηκε δύναμιν τινὰ ἐξ ἑαυτοῦ λογικήν, ἥτις καὶ δόξα κυρίου ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου καλεῖται ποτὲ δὲ υἱὸς ποτὲ δὲ σοφία B ποτὲ δὲ ἄγγελος ποτὲ δὲ θεὸς ποτὲ δὲ κύριος καὶ λόγος, ποτὲ δὲ [2] ἀρχιστράτηγον ἑαυτὸν λέγει, ἐν ἀνθρώπου μορφῇ φανέντα τῷ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦ· [3] ἔχει γὰρ [4] πάντα προσονομάζεσθαι ἔκ τε τοῦ ὑπηρετεῖν τῷ πατρικῷ βουλήματι καὶ ἐκ τοῦ ἀπὸ τοῦ πατρὸς θελήσει [5] γεγενῆσθαι. [6] Ἀλλ' οὐ τοιοῦτον, ὁποῖον καὶ ἐφ' ἡμῶν [7] γινόμενον ὁρῶμεν; [8] Λόγον γάρ τινα προβάλλοντες, [9] λόγον γεννῶμεν, C οὐ κατὰ ἀποτομήν, ὡς ἐλαττωθῆναι τὸν ἐν ἡμῖν λόγον προβαλλόμενοι. Καὶ ὁποῖον ἐπὶ πυρὸς ὁρῶμεν ἄλλο γινόμενον, οὐκ ἐλαττουμένου ἐκείνου ἐξ οὗ ἡ ἄναψις γέγονεν, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ μένοντος, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀναφθὲν καὶ αὐτὸ ὂν φαίνεται, οὐκ ἐλαττῶσαν ἐκεῖνο ἐξ οὗ ἀνήφθη. Μαρτυρήσει δέ μοι ὁ λόγος τῆς σοφίας, αὐτὸς ὢν οὗτος ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων γεννηθεὶς καὶ λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις καὶ δόξα τοῦ γεννήσαν- D

pit. Origenes in Joan. p. 17. ex hoc Salomonis loco probat Verbum esse ἀρχὴν γενέσεως. Hoc testimonium eodem ac Justinus sensu intellexit Tertullianus, qui et eodem modo adv. Hermogenem c. 18. et adv. Praxean c. 7. illud citat: *Dominus condidit me initium viarum.* Ita etiam citat Irenaeus adv. haeres. IV. c. 20. §. 3.. *Maranus.* — Ceterum generatio, de qua Martyr loquitur, hîc quoque ea est, quam Logo ad mundi creationem prodeunti constanter attribuere solet. Vid. Apol. II. c. 6. not. 2..

2. ἀρχιστράτηγον ἑαυτὸν λέγει] Sc. ὁ λόγος. Cf. Jos. V. 13. sq..

3. ἔχει] Sic edidi pro ἔχειν, quod vulgo mendose legitur. Vid. c. 54. not. 5..

4. πάντα] Fortasse ταῦτα aut πάντα ταῦτα. Non mutamus, ferri quum possit lectio vulgaris.

5. γεγενῆσθαι] Thirlb. scribendum monet γεγεννῆσθαι. Paulo post enim λόγον γεννῶμεν. Sed vid. c. 23. not. 7..

6. Ἀλλ' οὐ τοιοῦτον] Scil. ratio qua Deus Logon (δύναμιν λογικήν) ex se genuit: Logi enim generatione pater non est imminutus, h. e. ipse non factus est ἄλογος nec quidquam mutationis aut detrimenti cepit. Ista autem verba Langus ejicit; reddit enim: *Qualem generationem in nobis quoque quodam videmus fieri modo.* Aeque Thirlbio ac Marano (hic vertit: *Quale est quod in nobis fieri videmus*) injecta videntur esse ab indocto homine, quem, ut illius verbis utar, „sollicitum atque occupatum habuit cura ὀρθοδοξίας.“ Nec viris doctis omnino repugnaverim; etenim verbis Ἀλλ' οὐ τοιοῦτον deletis belle legitur: Ὁποῖον καὶ ἐφ' ἡμῶν γινόμενον ὁρῶμεν. Nimirum male scribitur vulgo: Ἀλλ' οὐ τοιοῦτον

seipso virtutem quamdam rationalem, quae et gloria domini a Spiritu sancto vocatur ac nunc filius nunc sapientia nunc angelus nunc deus nunc dominus et logos, interdum etiam archiducem se ipse appellat, Jesu, filio Navae, in forma hominis apparens; habet enim has omnes appellationes ex eo, quod et patris voluntati ministrat et voluntate ex patre genitus est. Nonne vero hoc tale est, quale etiam in nobis fieri videmus? Aliquem enim sermonem proferentes, sermonem gignimus, non tamen cum abscissione, ita ut sermo ille, qui in nobis est, dum eum proferimus, imminuatur. Quale est etiam quod videmus ex igne alium ignem nasci, non imminuto eo ex quo iste accensus est, et qui ex eo accensus est, exstat ipse et apparet, nec eum imminuit ex quo accensus est. Testis mihi erit logos sapientiae, ipse ille Deus ex patre universorum genitus, qui et logos et sapientia et virtus et gloria est genitoris, per Salomonem haec

. . . ὁρῶμεν. *Λόγον* etc. h. e. *Non tale est quale . . . videmus.* Sic sane, ut nemo non videt, mens Justini plane pervertitur. Qui quidem ad hunc locum revocans c. 128. p. 358. D. haecce profert: . . . *εἰπών, τὴν δύναμιν ταύτην γεγεννῆσθαι ἀπὸ τοῦ πατρός, δυνάμει καὶ βουλῇ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐ κατὰ ἀποτομήν, ὡς ἀπομεριζομένης τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ὁποῖα τὰ ἄλλα πάντα μεριζόμενα καὶ τεμνόμενα οὐ τὰ αὐτά ἐστιν ἃ καὶ πρὶν τμηθῆναι* etc.. Verum enim vero nondum ausus sum tria ista verba expungere, sed interpunctione locum sanare studui, ita quidem, post *ὁρῶμεν* ut collocarem signum interrogandi, id quod jam Jebb. suasit. Aliis fortasse placet legere *'Αλλ' οὖν τοιοῦτον* (vid. c. 19. not. 9.) aut *'Αλλ' οὐ κατὰ ἀποτομήν* (vid. c. 128. p. 358. D).

7. *γινόμενον*] Hoc pro vulg. *γενόμενον* est reponendum, ut jam Thirlb. notavit.

8. *Λόγον γάρ τινα προβ.* etc.] Utramque magistri sui similitudinem Tatianus Orat. c. Gr. c. 5. p. 145. B. C. ed. Colon. mutuatus est. Adde Tertullian. Apolog. c. 21. (Opp. ed. Leopold. P. I.) p. 87. sq., adv. Prax. c. 8. (P. IV.) p. 256. et Lactant. Institt. div. IV. c. 29.. Improbat vero hujuscemodi analogias Irenaeus adv. haeres. II. c. 13. p. 130. sqq. ed. Massuet..

9. *λόγον γεννῶμεν*] Inest in graeca dictione acumen quoddam, quod latine non potest reddi. Nempe *λόγος* non modo sermonem sonat, verum etiam rationem. Vid. c. 3. not. 5.. Roesslerus (*Bibl. d. KVV.* P. I. p. 161. sq.): *Denn wenn wir ein (vernünftiges) Wort ausstoſsen, so erzeugen wir Vernunft, ohne daſs uns etwas genommen oder die Vernunft* (sive *Denkkraft*) *in uns gemindert würde.*

τος ὑπάρχων καὶ διὰ Σολομῶνος [10] φήσαντος ταῦτα· [11] Ἐὰν ἀναγ-
γείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος
ἀριθμῆσαι. Κύριος ἔκτισέ με [12] ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐ-
τοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν
ποιῆσαι καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὰς πηγὰς
προελθεῖν τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ τὰ ὄρη ἑδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάν-
των τῶν βουνῶν γεννᾷ με. Ὁ θεὸς ἐποίησε χώραν καὶ ἀοίκητον E
καὶ ἄκρα οἰκούμενα ὑπ' οὐρανόν. Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν,
συμπαρήμην αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀφώριζε τὸν αὐτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέ-
μων, ἡνίκα ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ ἄνω νέφη καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐποίει
πηγὰς ἀβύσσου, ἡνίκα ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἤμην
παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα. Ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν δὲ
εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ, [13] ὅτι εὐφραίνε-
το τὴν οἰκουμένην συντελέσας καὶ εὐφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων. 285
Νῦν οὖν, υἱέ, ἄκουέ μου. Μακάριος ἀνήρ, ὃς εἰσακούσεταί μου,
καὶ ἄνθρωπος, ὃς τὰς ὁδούς μου φυλάξει, [14] ἀγρυπνῶν ἐπ' ἐμαῖς
θύραις καθ' ἡμέραν, τηρῶν σταθμοὺς ἐμῶν εἰσόδων· αἱ γὰρ ἔξο-
δοί μου ἔξοδοι ζωῆς, καὶ ἡτοίμασται θέλησις παρὰ κυρίου. Οἱ δὲ
εἰς ἐμὲ ἁμαρτάνοντες ἀσεβοῦσιν εἰς τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, καὶ οἱ
μισοῦντές με ἀγαπῶσι θάνατον.

62. Καὶ τοῦτο αὐτό, ὦ φίλοι, εἶπε καὶ διὰ Μωσέως ὁ τοῦ
θεοῦ λόγος, μηνύων ἡμῖν, [1] ὃν ἐδήλωσε, τὸν θεὸν λέγειν τούτῳ B
αὐτῷ τῷ [2] νοήματι ἐπὶ τῆς ποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου, λέγων ταῦτα·

10. *φήσαντος ταῦτα*] Legere mallem *φήσας ταῦτα* referendo ad *λόγος*. Sed tamen quominus vulgatam lectionem immutem, hac retineor ratione, quod similia videam apud Justinum exempla. Non multo post, nempe c. 62. legimus: *τοῦτ' αὐτὸ καὶ γέννημα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐγεγέννητο . . . καὶ δι' ἀποκαλύψεως τῆς γεγενημένης Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ, εἶπον, τοῦτο αὐτὸ εἰπόντος*. Et c. 63.: *οὐ σημαίνει ὑμῖν ὅτι ἄνωθεν καὶ διὰ γαστρὸς ἀνθρωπείας ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τῶν ὅλων γεννᾶσθαι αὐτὸν ἔμελλε; καὶ ἐν ἑτέροις εἰπών* etc.. Vide c. 113. sub finem, ubi pariter Deus narrasse dicitur secundam circumcisionem a Josua per gladios lapideos peractam fuisse. Ex quo patet Justinum Deo patri non ea solum Scripturae testimonia, in quibus pater loquitur, sed alia etiam interdum attribuere. Non videtur ergo mutandum illud *φήσαντος*, cum satis commode ad Deum patrem (antea: *τοῦ γεννήσαντος*) referri possit. Vid. c. 91. initio. *Maranus.*

11. *Ἐὰν . . . θάνατον*] Proverb.

locuti: *Quum adnuntiavero vobis quae quotidie fiunt, quae a saeculo sunt memorans recensebo. Dominus condidit me initium viarum suarum ad opera sua. Ante saeculum fundavit me, in principio, priusquam terram faceret et priusquam abyssos faceret, priusquam fontes aquarum erumperent, priusquam montes stabilirentur: ante omnes colles generat me. Deus fecit regionem et solitudinem et summa loca quae incoluntur sub coelo. Quum pararet coelum, eram cum eo, et quum designaret thronum suum super ventis, quum firmas faceret summas nubes et stabiles faceret fontes abyssi, quum firma faceret fundamenta terrae: eram apud eum componens. Ego eram quacum gaudebat; quotidie autem laetabar in conspectu ejus quovis tempore, quoniam delectabatur orbe habitabili consummato et delectabatur in filiis hominum. Nunc igitur, fili, audi me. Beatus vir, qui exaudiet me, et homo, qui vias meas custodiet, vigilans ad fores meas quotidie, servans postes introitus mei; exitus enim mei sunt exitus vitae, et praeparata est voluntas a domino. Qui vero in me delinquunt, impii sunt in suas ipsorum animas: et qui oderunt me, diligunt mortem.*

62. Hoc ipsum, amici, per Mosen quoque divinum effatum praedicavit, indicans nobis ad eum, quem demonstravit, haec a Deo in eamdem sententiam dici in hominis creatione: *Facia-*

VIII. 21. — 36..

12. *ἀρχὴν ὁδῶν*] Codd. msti et editi *ἀρχήν*, *ὁδὸν* etc.; At vero, ut ante me Maran. animadvertit, vix dubium est, quin Martyr scripserit *ὁδῶν*, quod in Bibliis exstat. Nam eamdem scripturam c. 129. p. 359. A. praebet, et Christum *ἀρχὴν* quidem ac *σοφίαν* a Salomone appellari observat, *ὁδὸν* vero appellari non dicit.

13. *ὅτι*] Thirlb. monet legendum esse *ὅτε* cum Septuaginta. Non mutamus.

14. *ἀγρυπνῶν*] Vulgo vitiose *ὑπνῶν* quod dormiens scriba induxit.

1. *ὃν ἐδήλωσε*] Indicatur Logos, de quo paulo ante effatum divinum (per Salomonem) egerat. Maranus vero illud *ὃν ἐδήλ.* ad Mosen refert supplendo *ἀρχήν* (*principium*), ut Genes. I. 1. verbis *ἐν ἀρχῇ* designetur Logos. Quid? Non dubito fore plerosque, qui Justinum *ὃν ἐδήλωσα* scripsisse putent.

2. *νοήματι*] Thirlb. conjicit *γεννήματι*. Paulo infra enim: *ἀπὸ τ. πατρὸς προβ. γέννημα ... καὶ τούτῳ ὁ πατὴρ προσομιλεῖ, ὡς ὁ*

[3] Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν·
καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ
οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν
ἑρπετῶν τῶν ἑρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄν-
θρωπον, κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίη-
σεν αὐτούς. Καὶ εὐλόγησεν ὁ θεὸς αὐτοὺς λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ C
πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. Καὶ
ὅπως μὴ [4] ἀλλάσσοντες τοὺς προλελεγμένους λόγους ἐκεῖνα λέγητε ἃ
οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν λέγουσιν, ἢ ὅτι πρὸς ἑαυτὸν ἔλεγεν ὁ θεός·
Ποιήσωμεν, ὁποῖον καὶ ἡμεῖς μέλλοντές τι ποιεῖν πολλάκις πρὸς
ἑαυτοὺς λέγομεν· Ποιήσωμεν, [5] ἢ ὅτι πρὸς τὰ στοιχεῖα, τουτέστι
τὴν γῆν καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως, ἐξ ὧν νοοῦμεν τὸν ἄνθρωπον γεγο- D
νέναι, θεὸν εἰρηκέναι· Ποιήσωμεν, λόγους τοὺς εἰρημένους ὑπ᾽
αὐτοῦ τοῦ Μωσέως πάλιν ἱστορήσω, ἐξ ὧν ἀναμφιλέκτως πρός
τινα, καὶ ἀριθμῷ ὄντα ἕτερον [6] καὶ λογικὸν ὑπάρχοντα, ὡμιλη-
κέναι αὐτὸν ἐπιγνῶναι ἔχομεν. Εἰσὶ δὲ οἱ λόγοι οὗτοι· [7] Καὶ εἶ-
πεν ὁ θεός· Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν κα-
λὸν καὶ πονηρόν. [8] Οὐκοῦν εἰπών· ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, καὶ ἀριθμὸν
τῶν ἀλλήλοις συνόντων, καὶ τὸ ἐλάχιστον δύο [9] μεμήνυκεν. Οὐ E
γάρ, ὅπερ ἡ [10] παρ᾽ ὑμῖν λεγομένη αἵρεσις δογματίζει, φαίην ἂν

λόγος διὰ τοῦ Σολομῶνος ἐδήλωσεν, ὅτι ... καὶ γέννημα ὑπὸ τ. θεοῦ ἐγεγέννητο. Similiter c. 129. p. 359. B. Non mutamus, quum tolerari possit vulgaris scriptura.

3. Ποιήσωμεν ... αὐτῆς] Genes. I. 26.—28..

4. ἀλλάσσοντες] Mallet Thirlb. ἀλύσκοντες: *effugientes*. Sed hoc ne ipsi quidem penitus placet.

5. ἢ ὅτι ... θεὸν εἰρηκέναι] Exspectaveris θεὸς εἴρηκε. Et hoc legi jubet Thirlbius, librarium existimans mutasse ob verba proxime antecedentia ἄνθρωπον γεγονέναι. Idem Maranus censet, nisi quis ὅτι deleri velit. At nihil vero immutandum. Constat enim post particulam ὅτι, verbum sentiendi vel dicendi sequentem, haud raro accusativum cum infinitivo collocari, id quod tum potissimum solet fieri, quum sententia interjecta est, ut nostro loco τουτέστι ... γεγονέναι. Vid. c. 45. p. 263. E: ... ὅτι καὶ τοὺς κατὰ τὸν νόμον τὸν Μωσέως πολιτευσαμένους ὁμοίως σωθήσεσθαι εἶπον. Coll. Act. apost. XXVII. 10.: θεωρῶ ὅτι ... μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. Idem usus etiam apud classicos scriptores obtinet. Cf. Plat. Phileb. p. 63. B. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. IV. p. 314.): Οἶμαι μὲν πρὸς ταῦτα τόδ᾽ αὐτὰς ἀναγκαιότατον εἶναι λέγειν ... ὅτι ... τὸ μόνον καὶ ἔρημον εἰλικρινὲς εἶναί τι γένος. Sed quid plura?

mus hominem secundum imaginem nostram et secundum similitudinem: et habeant principatum piscium maris et volatilium coeli et pecorum et omnis terrae et omnium reptilium repentium super terram. Et fecit Deus hominem: ad imaginem Dei fecit eum; masculum et feminam fecit eos. Et benedixit eis Deus dicens: Crescite et multiplicamini et replete terram et dominamini ei. Ac ne allata a me verba immutantes idem dicatis ac magistri vestri, vel ad seipsum dixisse Deum: *Faciamus*, quemadmodum et nos aliquid facturi saepe ad nosmetipsos dicimus: *Faciamus*, vel ad elementa, id est terram et cetera similiter, ex quibus hominem factum intelligimus, Deum dixisse: *Faciamus* — ejusdem Mosis dicta rursus afferam, ex quibus dubitatione omni praeclusa eum cum aliquo, qui et numero alius sit et rationalis, collocutum cognoscere possumus. Sunt autem haec verba: *Et dixit Deus: Ecce Adamus factus est quasi unus ex nobis, ut sciat bonum et malum.* Dum ergo dicit: *quasi unus ex nobis*, et numerum eorum qui inter se conjuncti sint, et saltem duos declaravit. Neque enim quod illa, quae apud vos dicitur, haeresis decernit, id ego verum esse existimaverim, aut ejus magistri id demonstrare

6. *καὶ λογικὸν*] Vulgo *καὶ* non legitur. Sed, ut Thirlbii utar verbis, „cum duas hîc opiniones, quas modo recitaverat, oppugnet Justinus atque alteri opponat *ἀριθμῷ ὄντα ἕτερον*, alteri *λογικὸν ὑπάρχοντα*, dubitari non potest, quin legendum sit *καὶ λογικὸν ὑπάρχοντα*. Quid, quod et ipsa particula *καί*, alteri membro praefixa, quamvis apud Justinum saepissime redundet, sociam hîc reposcere videtur.“ Itaque reposui.

7. *Καὶ . . . πονηρόν*] Genes. III. 22..

8. *Οὐκοῦν*] Sylburg., Morell., Jebb. et Maran. interrogative *Οὐκ οὖν* contra Codd. mstos.

9. *μεμήνυκεν*] Stephan. et Jebb. mendose *μεμήνυσεν*.

10. *παρ' ὑμῖν*] Legendum pronuntiat Thirlbius *παρ' ἡμῖν*, quia haeretici ex Judaeis orti, nempe Saturninus et Menander et Marcus, hominem angelorum opus esse dixerunt, ut videre est apud Iren. I. c. 24. (§. 1. p. 100. ed. Massuet.) et Tertull. de resur. carnis c. 5. et de anima c. 23.. Sed huic sententiae multa reclamant: 1°. Suas habuere haereses Judaei, quae nostris haeresibus, inprimis Menandro et Saturnino, multa suppeditarunt. 2°. Secta, quam hîc refellit Justinus, statuebat Deum dixisse angelis: *Faciamus* etc.. At ipsi angeli, prout fingebant Menander et Saturninus, „*adhortati sunt semetipsos, di-*

ἐγὼ ἀληθὲς εἶναι, ἢ οἱ ἐκείνης διδάσκαλοι ἀποδεῖξαι δύνανται, ὅτι ἀγγέλοις ἔλεγεν, ἢ ὅτι ἀγγέλων ποίημα ἦν τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπειον. Ἀλλὰ τοῦτο [11] τὸ τῷ ὄντι ἀπὸ τοῦ πατρὸς προβληθὲν γέννημα πρὸ πάντων τῶν ποιημάτων συνῆν τῷ πατρὶ καὶ τούτῳ ὁ πατὴρ [12] προσομιλεῖ, ὡς ὁ λόγος διὰ τοῦ Σολομῶνος ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ [13] ἀρχὴ πρὸ πάντων τῶν ποιημάτων τοῦτ' αὐτὸ καὶ γέννημα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐγεγέννητο, ὃ σοφία διὰ Σολομῶνος καλεῖται, καὶ δι' ἀποκαλύψεως τῆς γεγενημένης Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ, εἶπον, τοῦτο αὐ- 286
τὸ [14] εἰπόντος. Ἵνα δὲ καὶ ἐκ τούτων φανερὸν ὑμῖν γένηται ὃ λέγω, ἀκούσατε καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ βιβλίου Ἰησοῦ. Ἔστι δὲ ταῦτα· [15] Καὶ ἐγένετο ὡς ἦν Ἰησοῦς ἐν Ἱεριχώ, ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ ἄνθρωπον ἑστηκότα κατέναντι [16] αὐτοῦ. Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· Ἡμέτερος εἶ ἢ τῶν ὑπεναντίων; Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως κυρίου, νῦν παραγέγονα. Καὶ Ἰησοῦς ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν καὶ εἶπεν αὐτῷ· Δέσποτα, τί προστάσσεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; Καὶ λέγει ὁ ἀρχιστράτηγος κυρίου B
πρὸς Ἰησοῦν· Λῦσαι τὰ ὑποδήματα τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐφ' οὗ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστί. Καὶ ἡ Ἱεριχὼ συγκεκλεισμένη ἦν καὶ ὠχυρωμένη, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῆς [17] ἐξεπορεύετο. Καὶ εἶπε κύριος πρὸς Ἰησοῦν· Ἰδοὺ παραδίδωμί σοι τὴν Ἱεριχὼ ὑποχείριον καὶ τὸν βασιλέα αὐτῆς τὸν ἐν αὐτῇ, δυνατοὺς ὄντας ἰσχύϊ.

63. Καὶ ὁ Τρύφων· Ἰσχυρῶς καὶ διὰ πολλῶν δείκνυταί σοι C
τοῦτο, φίλε, ἔφη. Λοιπὸν οὖν καὶ ὅτι οὗτος διὰ τῆς παρθένου

centes: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem" (Iren. l. c.). 3°. Vox illa *διδάσκαλοι* Rabbinis optime convenit. Sic eos pluribus locis appellat Justinus. 4°. Magistri illi non aliam ob causam videntur illud „*Faciamus*" angelis dictum finxisse, nisi ut testimonium eraderent, quo personae divinae demonstrantur. Hac autem nota Judaeos facile agnosco, nequaquam vero Saturninum et Marcum. *Maranus.* Pearson. quoque *ἡμῖν* conjecit, Marcionitas existimans designatos esse.

11. *τὸ . . . προβληθὲν γένν. . . . συνῆν τῷ πατρὶ*] Verba *πρὸ πάντων τῶν ποιημάτων* ad *συνῆν* referas. Opponuntur autem sibi *συνεῖναι* et *προβάλλεσθαι* : *λόγος ἐνδιάθετος* et *προφορικός*. Pariter Apol. II. c. 6. p. 44. D : *συνὼν καὶ γεννώμενος*, ubi videsis not. 2..

12. *προσομιλεῖ*] Nempe Genes. I. 26. (not. 3.) et III. 22. (not. 7.). Jebbius praeeunte Grabio mallet *προσομίλει*. Exigua quidem mutatio est, sed non necessaria.

13. *ἀρχὴ*] Grabius (Annott. ad Bulli defensionem fidei Nic. c. 2. §.

possint, nempe angelos eum allocutum, aut angelorum opus esse corpus humanum. Sed haec ipsa vere ex patre prolata progenies ante res omnes creatas una erat cum patre et cum ea pater colloquitur: quemadmodum effatum per Salomonem declaravit, hanc ipsam, quae Sapientia a Salomone dicitur, et principium ante omnia opera et progeniem a Deo genitam esse, qui idem etiam docet per revelationem Josuae filio Navae factam. Ut autem ex his quoque perspicuum vobis fiat id quod a me asseritur, audite et haec verba ex libro Josuae depromta: *Et factum est quum esset Jesus Jerichunte, respiciens oculis videt hominem ex adverso sibi stantem. Et accedens Jesus dixit ei: Noster es an adversariorum? At ille dixit ei: Ego sum archidux virtutis domini: nunc adveni. Et Jesus cecidit in faciem super terram et dixit ei: Domine, quid praecipis tuo famulo? Et ait archidux domini ad Jesum: Solve calceamenta pedum tuorum; locus enim, in quo stas, terra sancta est. Et Jericho clausa erat ac munita, et nemo prodibat ex illa. Et dixit dominus ad Jesum: Ecce ego trado tibi Jerichuntem subjugatam et regem ejus, qui est in ea, et potentes viros fortitudine.*

63. Tum Trypho: Praevalide, inquit, ac pluribus, amice, id a te demonstratum est. Quod igitur superest, eum per vir-

1. p. 191.) et post eum Londinenses editores legendum existimant *ἀρχήν*: *initio*. Sed eos egregie refellunt supra (vid. c. 61. not. 1.) allata veterum testimonia, qui Verbum non initio, sed potius initium et principium dicunt genitum fuisse. *Maranus*. Inde quoque supervacaneae sunt Thirlbii conjecturae: *τοῦτο τὸ γέννημα* vel *τοῦτ' αὐτὸ γέννημα* vel *τοῦτ' αὐτὸ τὸ γέννημα* pro *τοῦτ' αὐτὸ καὶ γέννημα*. Videlicet *καὶ* non debet deesse.

14. *εἰπόντος*] Hoc ad *θεοῦ* referendum. Vid. c. 61. not. 10.. Perperam igitur Sylburg. *εἴρηται* legi vult vel simile quid. Nec melius Thirlb. opinatur quidquam intercidisse.

15. *Καὶ ... ἰσχύϊ*] Jos. V. 13. — VI. 2..

16. *αὐτοῦ*] Biblia *αὐτοῦ καὶ ἡ ῥομφαία ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ*. Verba omissa esse videntur a librario, cui errandi dedit occasionem repetitum *αὐτοῦ*.

17. *ἐξεπορεύετο*] Fortasse interierunt verba *οὐδὲ εἰσεπορεύετο* (in causa esse potest duplex — *ἐπορεύετο*), quae apud Septuaginta adduntur.

ἄνθρωπος γεννηθῆναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βούλησιν ὑπέμεινεν, ἀπόδειξον, καὶ σταυρωθῆναι καὶ [1] ἀποθανεῖν· δῆλον δὲ καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα ἀναστὰς ἀνελήλυθεν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀπόδειξον.

Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Ἤδη καὶ τοῦτο ἀποδέδεικταί μοι, ὦ ἄν-
δρες, ἐν τοῖς προανιστορημένοις λόγοις τῶν [2] προφητειῶν, οὓς
δι' ὑμᾶς πάλιν ἀναμιμνησκόμενος καὶ ἐξηγούμενος πειράσομαι καὶ D
εἰς τὴν περὶ τούτου συγκατάθεσιν ἀγαγεῖν ὑμᾶς. Ὁ γοῦν λόγος,
ὃν ἔφη Ἡσαΐας· [3] Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ὅτι αἴρεται
ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, οὐ δοκεῖ σοι λελέχθαι ὡς οὐκ ἐξ ἀνθρώ-
πων ἔχοντος τὸ γένος τοῦ διὰ τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ εἰς θάνατον
παραδεδόσθαι εἰρημένου ὑπὸ τοῦ θεοῦ; Περὶ οὗ καὶ Μωσῆς τοῦ
αἵματος, [4] ὡς προέφην, [5] αἵματι σταφυλῆς, ἐν παραβολῇ εἰπών, E
τὴν στολὴν αὐτοῦ [6] πλυνεῖν ἔφη, [7] ὡς τοῦ αἵματος αὐτοῦ οὐκ ἐξ
ἀνθρωπείου σπέρματος γεγεννημένου, ἀλλ' ἐκ θελήματος θεοῦ.
Καὶ τὰ ὑπὸ Δαβὶδ εἰρημένα· [8] Ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων
σου, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. Ὤμοσε κύριος καὶ
οὐ μεταμεληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελ-
χισεδέκ, οὐ σημαίνει [9] ὑμῖν ὅτι [10] ἄνωθεν καὶ διὰ γαστρὸς ἀνθρω-
πείας ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τῶν ὅλων [11] γεννᾶσθαι αὐτὸν ἔμελλε; καὶ
ἐν ἑτέροις [12] εἰπὼν τοῖς καὶ αὐτοῖς [13] προλελεγμένοις· [14] Ὁ θρόνος
σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ 287
ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας
ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλ-
λιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Σμύρναν καὶ στακτὴν καὶ κασ-
σίαν ἀπὸ τῶν ἱματίων σου, ἀπὸ βάρεων ἐλεφαντίνων, ἐξ ὧν εὔ-
φρανάν σε. Θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου· παρέστη ἡ βα-

1. ἀποθανεῖν· δῆλον δὲ καὶ] Thirlb. conjicit ἀποθανεῖν δηλαδή, καί, sed inutili labore.

2. προφητειῶν] Melius sane legeretur προφητῶν cum Lango, verum et vulgaris lectio ferri potest.

3. Τὴν ... αὐτοῦ] Jesai. LIII. 8..

4. ὡς προέφην] Cf. c. 54. p. 273. E. 274. A.

5. αἵματι ... πλυνεῖν] Genes. XLIX. 11..

6. πλυνεῖν] Vulgo πλύνειν. Sed futurum tempus est c. 52. p. 271. E. et c. 54. p. 273. E. Quare reposui ex levissima et paene nulla mutatione.

7. ὡς ... θεοῦ] Coll. ev. Joann. I. 13..

8. Ἐν ... Μελχισεδέκ] Psalm. CX. 3. sq..

9. ὑμῖν] Sylburg. et Morell. ἡμῖν ediderunt, quam lectionem

ginem hominem de patris sui voluntate nasci et crucifigi et mori non refugisse, ac postea videlicet resurrexisse et in coelum ascendisse, fac ut demonstres.

Sic ego respondi: Id jam a me effectum est, o viri, ex prophetiarum verbis, quae jam recitata iterum vestra causa referens et explicans persuadere vobis conabor, ut in hoc quoque mihi assentiamini. Quod igitur dicit Jesaias: *Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur a terra vita ejus* — nonne tibi eo dictum videtur, quod, qui ob iniquitates populi in mortem a Deo traditus dicitur, is genus ex hominibus non habeat? De cujus sanguine etiam Moses, ut jam dixi, quum per similitudinem loqueretur, *sanguine uvae suam illum stolam lavaturum esse* dixit, quippe quum ejus sanguis non ex semine humano generatus sit, sed ex voluntate Dei. Et quae a Davide dicta sunt: *In splendoribus sanctorum tuorum, ex utero ante luciferum genui te. Juravit dominus et non poenitebit eum: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedeci* — nonne vobis significant antiquitus futurum fuisse, ut eum etiam ex humano utero Deus et pater universorum gigneret? qui quidem et alio in testimonio, quod et ipsum jam recitatum est, dicit: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi; virga rectitudinis est virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis prae consortibus tuis. Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te. Filiae regum in honore tuo: astitit regina*

Thirlb. quoque potiorem esse existimat. Sed antea Justinus dixit: *οὐ δοκεῖ σοι λελέχθαι.*

10. *ἄνωθεν*] Minus commode hunc locum de generatione ex virgine intelligit Justinus. Illud *ἄνωθεν* non idem valet ac *coelitus* (Lang.), sed idem ac *antiquitus*, quo sensu usurpatur c. 24.. *Maranus.*

11. *γεννᾶσθαι αὐτὸν ἔμελλε*] Mallet Sylburg. *γεννᾶσθαι αὐτὸν ἤθελε* vel *γεννῆσαι αὐτὸν ἔμελλε.* Sed non necesse est mutare.

12. *εἰπὼν*] Subaudias *θεὸς* ex proxime antecedentibus. Vid. c. 61. not. 10.. Male Thirlb. *εἶπον* conjectat.

13. *προλελεγμένοις*] Cf. c. 38. p. 257. B. C. et c. 56. p. 277. C.

14. *Ὁ θρόνος . . . αὐτῷ*] Psalm. XLV. 6. — 12..

σίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ B
ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστι κύριός σου, καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ. Ὅτι γοῦν καὶ προσκυνητός ἐστι καὶ θεὸς καὶ Χριστὸς ὑπὸ τοῦ [15] ταῦτα ποιήσαντος μαρτυρούμενος, καὶ οἱ λόγοι οὗτοι διαῤῥήδην σημαίνουσι. Καὶ ὅτι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, ὡς οὖσι μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ συναγωγῇ καὶ μιᾷ ἐκκλησίᾳ, [16] ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ὡς θυγατρί, τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ [17] γενομένῃ καὶ μετασχούσῃ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (Χριστιανοὶ γὰρ C
πάντες καλούμεθα), ὁμοίως φανερῶς οἱ λόγοι κηρύσσουσι, διδάσκοντες ἡμᾶς καὶ τῶν παλαιῶν πατρῴων ἐθῶν ἐπιλαθέσθαι, οὕτως ἔχοντες· [18] Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστι κύριός σου, καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ.

64. Καὶ ὁ Τρύφων· Ἔστω ὑμῶν τῶν ἐξ ἐθνῶν κύριος καὶ D
Χριστὸς καὶ θεὸς γνωριζόμενος, ὡς αἱ γραφαὶ σημαίνουσιν, οἵτινες καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Χριστιανοὶ καλεῖσθαι πάντες ἐσχήκατε· ἡμεῖς δέ, τοῦ θεοῦ τοῦ καὶ αὐτὸν τοῦτον ποιήσαντος λατρευταὶ ὄντες, οὐ δεόμεθα τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ οὐδὲ τῆς προσκυνήσεως.

Κἀγὼ πρὸς ταῦτα εἶπον· Ὦ Τρύφων, εἰ ὁμοίως ὑμῖν φιλέριστος καὶ κενὸς ὑπῆρχον, οὐκ ἂν ἔτι προσέμενον κοινωνῶν ὑμῖν E

15. *ταῦτα ποιήσαντος*] Haec verba de *rerum creatore* interpretatur Langus adstipulante Thirlbio (c. 68. p. 293. C). Melius referuntur ad *Scripturarum auctorem* (nimirum in iis quae proxime praecedunt aliquot Scripturae loci laudati sunt; coll. not. 11. et 12.) vel, si mavis, cum Marano ad eum qui *filii incarnationem et vocationem gentium perfecit*. Huic interpretationi favet series disputationis. Cf. c. 119. p. 346. D. E: *Οἴεσθε ἂν ἡμᾶς ποτὲ ... νενοηκέναι δυνηθῆναι ἐν ταῖς γραφαῖς ταῦτα, εἰ μὴ θελήματα τοῦ θελήσαντος αὐτὰ ἐλάβομεν χάριν τοῦ νοῆσαι;*

16. *ὁ λόγος τοῦ θεοῦ*] Deest *λέγει*, *εἶπε*, *εἴρηκε* (Maran. *εἴρηται*: c. 65. p. 289. D. al.) aut simile quidpiam. Vid. c. 19. not. 14.. Verba autem *τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐξ ὀνόμ.* etc. appositionis locum obtinent ad ea quae praecedunt (*τοῖς εἰς αὐτὸν πιστ.* etc.) accuratius definienda.

17. *γενομένῃ*] Legendum putat Sylburgius *λεγομένῃ*, ac duo simil-

a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, variegata. Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum, quia ipse est dominus tuus, et adorabis eum. Igitur eum et adorandum esse et Deum et Christum illius, qui haec perfecit, testimonio declaratum, manifeste ex his etiam verbis perspicitur. Qui autem in illum credunt, quum una sint anima et una synagoga et una ecclesia, idcirco ecclesiam, quae ex illius nomine constituta illiusque nominis particeps est (omnes enim Christiani vocamur), veluti filiam divino effato compellari, similiter haec verba manifeste demonstrant: quibus illud etiam edocemur, ut antiqua patrum nostrorum instituta oblivioni tradamus. Sic autem habent: *Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum, quia ipse est dominus tuus, et adorabis eum.*

64. Hic Trypho: Sit sane vester, qui ex gentibus estis, ille dominus et Christus et Deus agnitus, quemadmodum Scripturae significant, qui etiam ex ejus nomine habuistis omnes ut Christiani diceremini; nobis autem, qui Dei, a quo etiam hic ipse factus est, cultores sumus, nihil opus est, ut eum confiteamur aut adoremus.

Ad haec ego dixi: Si vobis, Thrypho, studio contentionis et levitate similis essem, non jam adhuc perseverarem vobiscum

lima loca pariter immutat, nempe c. 96. et c. 117.. Sed vox illa *γενομένῃ* cum sua sponte percommoda est, tum pluribus Justini locis confirmatur. Ait c. 135.: *ἡμεῖς ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ Χριστοῦ λατομηθέντες, Ἰσραηλιτικὸν τὸ ἀληθινόν ἐσμεν γένος.* Et c. 138.: *ὁ γὰρ Χριστός, πρωτότοκος πάσης κτίσεως ὤν, καὶ ἀρχὴ πάλιν ἄλλου γένους γέγονεν τοῦ ἀναγεννηθέντος δι' αὐτοῦ.* Vid. c. 110.. *Maranus.*

18. *Ἄκουσον* etc.] Respicit Martyr haec psalmi XLV. jam antea laudati verba (v. 10.—12.): *θύγατερ — ἐπιλάθου — προσκυνήσεις.* Supra enim: *Ὅτι γοῦν καὶ προσκυνητός ἐστι … οἱ λόγοι … σημαίνουσι. Καὶ ὅτι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν … ὁ λόγος τοῦ θεοῦ* (coll. not. 11.) *ὡς θυγατρὶ* (*λέγει*) … *ὁμοίως φαν. οἱ λόγοι κηρύσσουσι, διδάσκοντες ἡμᾶς καὶ τ. παλαιῶν πατρ. ἐθῶν ἐπιλαθέσθαι.*

τῶν λόγων, οὐ συνιέναι τὰ λεγόμενα παρασκευαζομένοις, ἀλλά τι λέγειν μόνον θήγουσιν ἑαυτούς· νῦν δέ, ἐπεὶ κρίσιν θεοῦ δέδοικα, οὐ φθάνω ἀποφαίνεσθαι περὶ οὐδενὸς τῶν ἀπὸ τοῦ γένους ὑμῶν, [1] εἰ μή τίς ἐστιν ἀπὸ τῶν κατὰ χάριν τὴν ἀπὸ κυρίου σαβαὼθ σωθῆναι δυναμένων. Διὸ κἂν ὑμεῖς πονηρεύησθε, προσμενῶ πρὸς ὁτιοῦν [2] προβαλεῖσθε καὶ ἀντιλέγετε ἀποκρινόμενος, καὶ τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς πάντας ἁπλῶς τοὺς ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων συζητεῖν ἢ πυνθάνεσθαί μου περὶ τούτων βουλομένους πράττω. Ὅτι οὖν οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ ὑμετέρου διὰ [3] τούτου [4] σώ- 288
ζονται καὶ ἐν τῇ τούτου μερίδι εἰσί, τοῖς προλελεγμένοις ὑπ' ἐμοῦ ἀπὸ τῶν γραφῶν εἰ προσεσχήκειτε, ἐνενοήκειτε ἂν ἤδη [5] κἀμὲ δηλονότι περὶ τούτου οὐκ ἂν ἠρωτήσατε. Πάλιν δὲ ἐρῶ τὰ [6] προλελεγμένα μοι ἀπὸ τοῦ Δαβίδ, καὶ ἀξιῶ ὑμᾶς πρὸς τὸ συνιέναι, μὴ πρὸς τὸ πονηρεύεσθαι καὶ ἀντιλέγειν μόνον ἑαυτοὺς ὀτρύναι. Εἰσὶν οὖν οἱ λόγοι, οὕς φησιν ὁ Δαβίδ, οὗτοι· [7] Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί· ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ, σα- B
λευθήτω ἡ γῆ. Κύριος ἐν Σιὼν μέγας καὶ ὑψηλός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς λαούς. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ ὀνόματί σου τῷ μεγάλῳ, ὅτι φοβερὸν καὶ ἅγιόν ἐστι, καὶ τιμὴ βασιλέως κρίσιν ἀγαπᾷ. Σὺ ἡτοίμασας εὐθύτητας, κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακὼβ σὺ ἐποίησας. Ὑψοῦτε κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστι. Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἐπεκαλοῦντο τὸν κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουεν αὐ- C

1. *εἰ μή ... δυναμένων*] Pro vulg. *δυνάμενος*, quod nescio quomodo probe defendere velis, reponendum censui *δυναμένων*, quod Cod. Clarom. in margine habet. Thirlb. vult *εἰ μήτι ... δυναμένων*. Langus: *praeterquam si quis ex eis sit, qui secundum gratiam domini Zebaoth salvari possint.* Ille autem Londinensis editor contra istam versionem monet haecce: „Verens judicium Dei non audet de quopiam Judaeorum pronunciare, non esse eum *ἐκ τοῦ καταλείμματος τῶν σωθησομένων*, quamvis licet indocilem animum prodat et alienum ab amore veritatis. Hoc videtur voluisse Justinus.“ Cf. c. 32. p. 249. E. et c. 55. p. 274. E. — Jesai. I. 9. et X. 22. coll. ep. ad Rom. IX. 27. — 29..

2. *προβαλεῖσθε καὶ ἀντιλέγετε*] Forsan congruentius *προβαλεῖσθε καὶ ἀντιλέξετε*, eodem utrobique tempore, futuro scilicet. *Sylburgius.*

communicare sermones, quippe qui non ad ea quae dicuntur intelligenda vos paretis, sed tantum ad aliquid dicendum exacuatis; nunc autem, quia judicium Dei formido, de nullo ex vestro genere praejudico, utrum is non sit ex eorum numero, qui secundum gratiam domini Sabaoth salvari possunt. Quapropter quamvis non probe agatis, pergam tamen, quidquid a vobis propositum aut contra fuerit dictum, ad id respondere: et idem etiam adversus omnes omnino ex omni hominum genere, qui his de rebus aut mecum commentari aut ex me sciscitari voluerint, facio. Si igitur animum ad ea quae ex Scripturis attuli advertissetis, eos etiam, qui ex vestro genere salvantur, per hunc salvari atque in ejus parte esse intellexissetis profecto nec me videlicet ea de re essetis percontati. Iterum igitur referam quae ex Davide antea protuli, ac vos oro ut ad intelligendum, non autem ad improbe agendum et tantummodo contradicendum vos incitetis. Verba autem, quae David dixit, sic habent: *Dominus regnavit, irascantur populi; sedet super Cherubim, moveatur terra. Dominus in Sione magnus et excelsus est super omnes populos. Celebranto nomen tuum magnum, quoniam terribile et sanctum est, et honor regis judicium diligit. Tu parasti rectitudines, judicium et justitiam in Jacobo tu fecisti. Exaltate dominum Deum nostrum et adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctus est. Moses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus; invocabant dominum, et ipse exaudie-*

3. τούτου] Scil. *Χριστοῦ*.

4. σώζονται] Maran. σώσονται.

5. κἀμὲ ... ἠρωτήσατε] Haec Thirlbio glossam olere videntur, praesertim quum Trypho non sententiam Justini rogaverit, sed suam asseveranter exposuerit.

6. προλελ.] Cf. c. 37. p. 256. A. B.

7. Ὁ κύριος ... αὐτοῖς] Psalm. XCIX. 1.—7.. Hunc psalmum de Christo dictum esse Justinus contendit, hoc principio fretus, quod jam pluribus argumentis probaverat, non Patrem Mosi apparuisse, sed Filium. Hac autem mente psalmum illum profert, ut ex his, quae de Domino in Sion magno et judicium et justitiam in Jacob faciente, tum etiam de Moyse et Aaron dicuntur, Judaicam superbiam refellat, quae se Christi gratia negabat indigere, eosque demonstret non posse salvari, nisi Christum adorent. *Maranus.*

τῶν. Ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς, [8] ὅτι ἐφύλασσον τὰ
μαρτύρια αὐτοῦ καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ, ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Καὶ
ἐν ἄλλοις τοῖς καὶ αὐτοῖς [9] προανιστορημένοις διὰ τοῦ Δαβὶδ λε-
χθεῖσι λόγοις, οὓς εἰς Σολομῶνα ἀνοήτως φάσκετε εἰρῆσθαι, [10] ἐπι-
γεγραμμένους εἰς Σολομῶνα, ἐξ ὧν καὶ τὸ ὅτι εἰς Σολομῶνα οὐκ
εἴρηνται ἀποδείκνυται, καὶ ὅτι οὗτος καὶ πρὸ τοῦ ἡλίου ἦν, καὶ οἱ
ἀπὸ τοῦ λαοῦ ὑμῶν σωζόμενοι δι᾽ αὐτοῦ σωθήσονται. Εἰσὶ δὲ D
οὗτοι· [11] Ὁ θεός, τὸ κρῖμά σου τῷ βασιλεῖ δὸς καὶ τὴν δικαιο-
σύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως· [12] κρινεῖ τὸν λαόν σου ἐν δικαιο-
σύνῃ καὶ τοὺς πτωχούς σου ἐν κρίσει. Ἀναλαβέτωσαν τὰ ὄρη τῷ
λαῷ εἰρήνην καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. Κρινεῖ τοὺς πτωχοὺς τοῦ
λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων, καὶ ταπεινώσει συκο-
φάντην· καὶ συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σελήνης εἰς γε-
νεὰς γενεῶν· καὶ τὰ λοιπὰ ἄχρι τοῦ· [13] Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει
τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ E
τῆς γῆς· πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν. Εὐλογητὸς κύριος,
ὁ θεὸς Ἰσραήλ, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος, [14] καὶ εὐλογητὸν τὸ
ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ πληρωθή-
σεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Γένοιτο, γένοιτο. Καὶ ἐκ τῶν
ἄλλων [15] ὧν προεῖπον ὁμοίως διὰ Δαβὶδ λελέχθαι λόγων, ὅτι ἀπ᾽
ἄκρων τῶν οὐρανῶν προέρχεσθαι ἔμελλεν καὶ πάλιν εἰς τοὺς αὐ-
τοὺς τόπους ἀνιέναι ἐμηνύετο, ἀναμνήσθητε, ἵνα καὶ θεὸν ἄνω-
θεν προελθόντα καὶ ἄνθρωπον ἐν ἀνθρώποις γενόμενον γνωρίσητε,
καὶ πάλιν ἐκεῖνον παραγενησόμενον, [16] ὃν ὁρᾶν μέλλουσι καὶ κό- 289
πτεσθαι οἱ ἐκκεντήσαντες αὐτόν. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· [17] Οἱ οὐρανοὶ

8. ὅτι etc.] Sunt fortasse qui ὅτι ejiciendum putent et τὸ πρόσταγμα ὃ legendum, quae lectio (quippe potior) c. 37. exstat; ad eumdemque locum Martyr hîc revocat; vid. not. 6.. Non tamen muto.

9. προανιστ.] Cf. c. 34. p. 251. E. 252.

10. ἐπιγεγραμμ. εἰς Σολ.] Haec causam continent, qua commoti psalmum Judaei in Salomonem contendant dictum esse. Igitur male hîc Sylburg. tautologiam odoratus est, videlicet Langiana versione in errorem inductus: *quae in Salomonem concepta et scripta esse insipienter asseveratis.* Opinatur V. D. sic brevius efferri posse: οὓς εἰς Σολ. ἀνοήτως εἰρημένους τε καὶ ἐπιγεγραμμένους (vel εἰρῆσθαί τε καὶ ἐπιγεγράφθαι) φάσκετε — id quod praeter Jebbium nemo probabit.

11. Ὁ θεός ... γενεῶν] Psalm.

bat eos. In columna nubis loquebatur ad eos, quoniam custodiebant testimonia ejus et praecepta ejus, quae dedit eis. Sunt etiam alia verba, quae a Davide pronuntiata et a me jam allata in Salomonem dicta esse, propterea quod in Salomonem inscripta sunt, insipienter contenditis: sed ex illis demonstratur quum in Salomonem dicta non fuisse, tum etiam hunc ipsum ante solem esse, eosque ex vestro populo, qui salvantur, per eum salvatum iri. Sic autem habent: *Deus, judicium tuum regi da et justitiam tuam filio regis; judicabit populum tuum in justitia et pauperes tuos in judicio. Suscipiant montes pacem populo et colles justitiam. Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem: et permanebit cum sole et ante lunam in generationes generationum:* et reliqua usque ad: *Ante solem permanet nomen ejus. Et benedicentur in eo omnes tribus terrae; omnes gentes magnificabunt eum. Benedictus dominus, Deus Israelis, qui facit mirabilia solus, et benedictum nomen gloriae ejus in saeculum saeculi: et replebitur gloria ejus omnis terra. Fiat, fiat!* Aliis etiam ex verbis pariter a Davide, ut supra dixi, pronuntiatis, futurum fuisse, ut e summo coelo progrederetur, ejusque in eadem loca indicari reditum recordamini, ut illum et Deum e coelo prodiisse et hominem inter homines factum esse agnoscatis, ac rursus adventurum, quem quidem videbunt et plangent qui illum pupugerunt. Sunt autem haec verba: *Coeli enarrant gloriam Dei, et opus manuum*

LXXII. 1. — 5.

12. *κρινεῖ*] Ita uterque Cod. mstus et ad marginem *κρίνειν*. Ac hoc quidem (sic et Justinus c. 34. p. 251. E) in textum induxit Stephanus, illud autem (sic et nonnulli Codd. msti *τῶν ο'* apud Holmes.) Maranus reposuit.

13. *Πρὸ ... γένοιτο*] Ps. LXXII. 17. — 19..

14. *καὶ*] Maran. male omisit.

15. *ὧν προεῖπον*] Cf. c. 42. p. 260. E, ubi tamen Psalm. XIX. 4. ad apostolos applicatur. Vid. c. 67. not. 6.. Langus autem Justinum ad eum psalterii locum respexisse putat, qui citatur et exponitur c. 63. p. 286. E. (ψ'. CX.), cui non multum absimilis alius e psalmis locus c. 36. p. 254. E (ψ'. XXIV.).

16. *ὃν ... αὐτόν*] Coll. Zachar. XII. 10..

17. *Οἱ οὐρανοὶ ... αὐτοῦ*] Ps. XIX. 1. — 6..

διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νὺξ τῇ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν. Οὐκ εἰσὶ λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκήνωμα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπο- B
ρευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν. Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάντημα αὐτοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀποκρυβήσεται τῆς θέρμης αὐτοῦ.

65. Καὶ ὁ Τρύφων ἔφη· Ὑπὸ τῶν τοσούτων γραφῶν δυσωπούμενος οὐκ οἶδα, τί φῶ περὶ τῆς γραφῆς ἣν ἔφη Ἡσαΐας, καθ' ἣν ὁ θεὸς οὐδενὶ ἑτέρῳ δοῦναι τὴν δόξαν αὐτοῦ λέγει, οὕτως εἰπών· [1]Ἐγὼ κύριος ὁ θεός, τοῦτό μου ὄνομα, τὴν δόξαν μου C
ἑτέρῳ οὐ μὴ δώσω οὐδὲ τὰς ἀρετάς μου.

Κἀγώ· Εἰ μὲν ἁπλῶς καὶ μὴ μετὰ κακίας τούτους τοὺς λόγους εἰπὼν ἐσίγησας, ὦ Τρύφων, μήτε τοὺς πρὸ αὐτῶν προειπὼν μήτε τοὺς ἐπακολουθοῦντας συνάψας, [2]συγγνωστὸς εἶ, εἰ δὲ χάριν τοῦ νομίζειν δύνασθαι εἰς ἀπορίαν ἐμβάλλειν τὸν λόγον, ἵν' εἴπω ἐναντίας εἶναι τὰς γραφὰς ἀλλήλαις, πεπλάνησαι· οὐ γὰρ τολμήσω τοῦτό ποτε ἢ ἐνθυμηθῆναι ἢ εἰπεῖν, ἀλλ' ἐὰν τοιαύτη τις δοκοῦσα εἶναι γραφὴ προβληθῇ, καὶ [3]πρόφασιν ἔχῃ ὡς ἐναν- D
τία οὖσα, ἐκ παντὸς πεπεισμένος ὅτι οὐδεμία γραφὴ τῇ ἑτέρᾳ ἐναντία ἐστίν, αὐτὸς μὴ νοεῖν μᾶλλον ὁμολογήσω τὰ εἰρημένα, καὶ τοὺς ἐναντίας τὰς γραφὰς ὑπολαμβάνοντας τὸ αὐτὸ φρονεῖν μᾶλλον ἐμοὶ πεῖσαι ἀγωνίσομαι. Ὅπως δ' ἂν ἧς προτεθεικὼς τὸ πρόβλημα, θεὸς ἐπίσταται. Ἐγὼ δὲ ὡς εἴρηται ὁ λόγος ἀναμνήσω ὑμᾶς, ὅπως καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου γνωρίσητε ὅτι ὁ θεὸς τῷ Χριστῷ αὐτοῦ E
μόνῳ τὴν δόξαν δίδωσιν. Ἀναλήψομαι δὲ βραχεῖς τινὰς λόγους, ὦ ἄνδρες, τοὺς ἐν συναφείᾳ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τοῦ Τρύφωνος καὶ τοὺς ὁμοίως συνημμένους κατ' ἐπακολούθησιν· οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας περικοπῆς αὐτοὺς ἐρῶ, ἀλλ' ὑφ' ἓν ὡς εἰσι συνημμένοι· καὶ

1. Ἐγὼ ... μου] Jes. XLII. 8..

2. συγγνωστὸς εἶ] Antichronismus est, praesens εἶ pro praeterito ἦς. *Sylburgius.* Hunc iterum (vid. c. 64. not. 10.) in errorem duxit

ejus adnuntiat firmamentum. Dies diei eructat verbum, et nox nocti adnuntiat scientiam. Non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur voces. In omnem terram exiit sonus eorum et in fines orbis terrae verba eorum. In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo exsultabit ut gigas ad currendam viam. A summo coelo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum coeli, nec est qui se abscondat a calore ejus.

65. Hic Trypho dixit: Tot Scripturarum auctoritate permotus haud scio, quid de illa Scriptura dicam, qua Deus apud Jesaiam nulli alii gloriam suam daturum se esse declarat his verbis: *Ego dominus Deus, hoc nomen meum, et gloriam meam alteri non dabo neque virtutes meas.*

At ego: Si simpliciter ac citra malignitatem his verbis recitatis conticuisti, Trypho, nec ea praefatus quae praecedunt nec quae consequuntur subjungens, tibi ignosci potest, sin autem ob eam causam, quod te existimaveris disputationem in eas angustias conjicere posse, ut Scripturas inter se dicerem pugnare, errasti; id enim numquam audebo nec cogitare nec dicere, sed si quae proponatur Scriptura, quae ejusmodi esse videatur, et praetextum, quasi esset alteri contraria, praebeat: quum omnino persuasum habeam nullam Scripturam alteri contrariam esse, fatebor potius me non intelligere quae dicuntur, et iis, qui Scripturas inter se pugnare suspicantur, ut idem potius ac ego sentiant, persuadere conabor. Quo autem animo hanc quaestionem posueris, novit Deus. Ego autem Scripturam vobis, ita ut expressa est, in memoriam redigam, ut etiam ex hac cognoscatis Deum soli Christo suo gloriam dare. Resumam autem pauca quaedam verba, o viri, ex quibus ea nexa sunt quae protulit Trypho, deinde ea similiter quae consecutione sunt conjuncta; non enim alio ex loco proferam, sed ita ut se habent in unum conjuncta: ac vos mihi animum advertite.

Langus sic vertens: *Siquidem... conticuisses... veniam mereceris.*

3. πρόφασιν] Uterque Cod. mstus ὑπόφασιν ad marginem.

ὑμεῖς τὸν νοῦν χρήσατέ μοι. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· [4] Οὕτω λέγει κύριος ὁ θεός, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ πήξας αὐτόν, ὁ στερεώσας τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· Ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρός σου καὶ ἰσχύσω σε, καὶ ἔδω- 290
κά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει. Ἐγὼ κύριος ὁ θεός, τοῦτό μου ὄνομα, τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ μὴ δώσω οὐδὲ τὰς ἀρετάς μου τοῖς γλυπτοῖς. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἥκει, καινὰ ἃ ἐγὼ ἀναγγέλλω, καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐδηλώθη ὑμῖν. Ὑμνήσατε τῷ θεῷ ὕμνον καινόν· ἀρχὴ αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, οἱ [5] καταβαίνοντες τὴν θάλασσαν B
[6] καὶ πλέοντες ἀεί, νῆσοι καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς. Εὐφράνθητι ἔρημος καὶ αἱ κῶμαι αὐτῶν καὶ αἱ ἐπαύλεις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδὰρ εὐφρανθήσονται, καὶ οἱ κατοικοῦντες πέτραν ἀπ' ἄκρου τῶν ὀρέων βοήσονται, δώσουσι τῷ θεῷ δόξαν, τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγελοῦσι. Κύριος ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, συντρίψει πόλεμον, ἐπεγερεῖ ζῆλον καὶ βοήσεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς μετ' ἰσχύος. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἔφην πρὸς αὐτούς· C
Νενοήκατε, ὦ φίλοι, ὅτι ὁ θεὸς λέγει δώσειν τούτῳ, ὃν εἰς φῶς ἐθνῶν κατέστησε, δόξαν καὶ οὐκ ἄλλῳ τινί, ἀλλ' οὐχ, ὡς ἔφη Τρύφων, ὡς ἑαυτῷ κατέχοντος τοῦ θεοῦ τὴν δόξαν;

Καὶ ὁ Τρύφων ἀπεκρίνατο· Νενοήκαμεν καὶ τοῦτο· πέραινε τοιγαροῦν καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῦ λόγου.

66. Κἀγὼ πάλιν ἀναλαβὼν τὸν λόγον, ὁπόθεν [1] τὴν ἀρχὴν ἐπεπαύμην ἀποδεικνύων ὅτι ἐκ παρθένου γεννητὸς καὶ διὰ παρθέ- D
νου γεννηθῆναι αὐτὸν διὰ Ἠσαΐου ἐπεπροφήτευτο, καὶ αὐτὴν τὴν προφητείαν πάλιν ἔλεγον. Ἔστι δὲ αὕτη· [2] Καὶ προσέθετο κύριος λαλῆσαι τῷ Ἄχαζ, λέγων· Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ κυρίου τοῦ θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἄχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω οὐδὲ μὴ πειράσω κύριον. Καὶ εἶπεν Ἠσαΐας· Ἀκούσατε δή,

4. Οὕτω ... ἰσχύος] Jes. XLII. 5.—13..

5. καταβαίν. τὴν θάλ.] Vulgo καταβ. εἰς τὴν θάλ.. Sed Maran. expungit praepositionem, quippe quae in utroque Cod. msto non compareat.

6. καὶ πλέοντες ἀεί, νῆσοι]

Sunt autem ejusmodi: *Sic dicit dominus Deus, qui fecit coelum et defixit illud, qui firmavit terram et quae in ea, et qui dat spirationem populo, qui super eam, et spiritum calcantibus eam: Ego dominus Deus vocavi te in justitia, et tenebo dextram tuam et confortabo te, et dedi te in foedus generis, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, educeres e vinculis vinctos et e domo carceris sedentes in tenebris. Ego dominus Deus, hoc nomen meum, gloriam meam alteri non dabo neque virtutes meas sculptilibus. Quae ab initio fuere, ecce veniunt, nova sunt quae ego adnuntio, et antequam adnuntientur, manifestata sunt vobis. Canite domino canticum novum: principatus ejus a summo terrae, descendentes in mare et navigantes semper, insulae et habitantes eas. Laetare desertum et vici eorum et villae, et habitantes Cedarem laetabuntur, et habitantes petram de summis montibus clamabunt, dabunt Deo gloriam, virtutes ejus in insulis nuntiabunt. Dominus Deus virtutum egredietur, conteret bellum, excitabit zelum et clamabit contra inimicos cum fortitudine.* His recitatis ita eos compellavi: Intellexistis, amici, Deum declarare sese ei, quem constituit in lucem gentium, nec ulli alii gloriam daturum, nequaquam autem sibi ipsi, ut dixit Trypho, gloriam Deum retinere?

Tum Trypho respondit: Id quoque intelleximus; absolve igitur quae dicenda supererant.

66. Tum ego revocato sermone, quem initio intermiseram, quum eum ex virgine genitum esse atque hanc per virginem generationem per Jesaiam praedictam fuisse demonstrarem, ipsum vaticinium denuo recitavi in haec verba: *Et adjecit dominus loqui ad Achasum, dicens: Pete tibi ipsi signum a domino Deo tuo in profundum vel in excelsum. Et dixit*

Thirlb. legi jubet cum Bibliis καὶ πλέοντες αὐτήν, αἱ νῆσοι etc. vel saltem καὶ πλέοντες, αἱ νῆσοι etc.. Nihil vero necesse est immutare.

1. τὴν ἀρχὴν] Cf. c. 43. p. 261. C. 262..

2. *Καὶ* ... ἀγαθόν] Jesai. VII. 10.—16..

οἶκος Δαβίδ. Μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; Καὶ
πῶς κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει κύριος αὐτὸς ὑμῖν E
σημεῖον. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν,
καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Βούτυρον καὶ μέλι
φάγεται. Πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἢ προελέσθαι πονηρά, ἐκλέξεται
τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον κακὸν ἢ ἀγαθόν, ἀ-
πειθεῖ [3] πονηρὰ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. [4] Διότι πρὶν ἢ γνῶ-
ναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμα-
σκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. [5] Καὶ
καταληφθήσεται ἡ γῆ, [6] ἣν σὺ σκληρῶς οἴσεις ἀπὸ προσώπου τῶν
δύο βασιλέων. Ἀλλ' ἐπάξει ὁ θεὸς ἐπί σε καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου 291
καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου ἡμέρας, αἳ οὐδέπω ἥκασιν ἀπὸ
τῆς ἡμέρας, ἧς ἀφεῖλεν Ἐφραῒμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλέα Ἀσσυρίων.
Καὶ ἐπέφερον· [7] Ὅτι μὲν οὖν ἐν τῷ γένει τῷ κατὰ σάρκα Ἀβραὰμ
οὐδεὶς οὐδέποτε [8] ἀπὸ παρθένου γεγέννηται οὐδὲ λέλεκται γεγεννη-
μένος, ἀλλ' ἢ οὗτος ὁ ἡμέτερος Χριστός, πᾶσι φανερόν ἐστι.

67. Καὶ ὁ Τρύφων ἀπεκρίνατο· [1] Ἡ γραφὴ οὐκ ἔχει· Ἰδοὺ
ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν, ἀλλ'· Ἰδοὺ ἡ νε-
ᾶνις ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν, καὶ τὰ ἑξῆς λοιπὰ ὡς B
ἔφης. Ἔστι δὲ ἡ πᾶσα προφητεία λελεγμένη εἰς Ἐξεκίαν, εἰς ὃν
καὶ ἀποδείκνυται ἀποβάντα κατὰ τὴν προφητείαν ταύτην. Ἐν δὲ
τοῖς τῶν λεγομένων Ἑλλήνων μύθοις λέλεκται ὅτι Περσεὺς ἐκ Δα-
νάης, παρθένου οὔσης, ἐν χρυσοῦ μορφῇ ῥεύσαντος ἐπ' αὐτὴν τοῦ
παρ' αὐτοῖς Διὸς καλουμένου, γεγέννηται· καὶ ὑμεῖς τὰ αὐτὰ ἐκεί-
νοις λέγοντες αἰδεῖσθαι ὀφείλετε, καὶ μᾶλλον ἄνθρωπον ἐξ ἀνθρώ- C

3. πονηρὰ] Uterque Cod. mstus ad marginem πονηρίαις. In Cod. Clarom. verba τὸ παιδίον κακὸν ἢ ἀγαθόν, ἀπειθεῖ πονηρὰ (τοῦ ad marg.) ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Διότι πρὶν ἢ γνῶναι τό exstincta sunt.

4. Διότι . . . βασ. Ἀσσυρ.] Jes. VIII. 4.

5. Καὶ ... Ἀσσυρίων] Jesai. VII. 16. sq.

6. ἣν σὺ] Hae voculae vulgo non leguntur. Ast jam Thirlbius, quocum Maranus facit, istas censuit reponendas esse sine ulla dubitatione. Sic locus refertur c. 43. Igitur refinxi.

7. Ὅτι . . . φαν. ἐστι] Respicit Martyr ad c. 43., ubi eadem verba habes. Nostro autem loco Codd. msti et editi mendose habent τοῦ κατὰ σάρκα Ἀβραάμ. C. 43.: τῷ κατὰ σάρκα τοῦ Ἀβραάμ. Quocirca sal-

Achasus: Non petam neque tentabo dominum. Et dixit Jesaias: Audite nunc, domus Davidis! Num parum vobis est certamen praebere hominibus? Et quomodo domino praebetis certamen? Propterea dabit dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel. Butyrum et mel comedet. Antequam sciat aut praeeligat mala, eliget bonum: quoniam antequam sciat puer malum aut bonum, reprobat mala eligendo bonum. Antequam sciat puerulus vocare patrem aut matrem, tollet virtutem Damasci et spolia Samariae coram rege Assyriorum. Et capietur terra, quam tu duriter feres a facie duorum regum. Sed adducet Deus super te et super populum tuum et super domum patris tui dies, qui nondum venerunt a die, quo abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum. Deinde haec adjeci: Neminem quidem in Abrahami secundum carnem genere umquam exstitisse praeter hunc Christum nostrum, qui a virgine natus esset aut natus diceretur, omnibus perspicuum est.

67. Tum Trypho respondit: Scriptura non habet: *Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium*, sed: *Ecce adolescentula in utero concipiet et pariet filium*, et quae ordine sequuntur, ut a te recitata sunt. Tota autem prophetia in Ezechiam dicta est, in quem etiam evenisse demonstrantur, quae hac prophetia continentur. Perhibetur autem in eorum qui Graeci dicuntur fabulis, Perseum ex Danae virgine, quum in auri forma influxisset in eam is qui apud illos dicitur Jupiter, genitum esse; ac vos sane pudere deberet eadem illis dicere,

tem τοῦ mutavi in τῷ, τοῦ autem ante Ἀβραὰμ non reposui, quandoquidem non omnino est necessarium (c. 59. p. 282. E. al.). Jam Thirlbius illud voluerat Marano quadamtenus adstipulante.

8. *ἀπὸ παρθένου*] Supra eodem in capite *ἐκ παρθένου* et *διὰ παρθένου*. Cf. Apol. I. c. 22. not. 6..

1. *Ἡ γραφὴ οὐκ ἔχει* etc.] Cf. c. 43. p. 262. D (not. 18.) et c. 71. p. 297. D. Vid. Credneri *Beiträge zur Einleitung in d. biblisch. Schriften* Tom. II. (Hal. 1838. 8.) p. 196. sqq. — Hujus autem prophetiae eventum in Ezechiam evenire non potuisse infra c. 77. p. 302. sq. contra Tryphonem probatur.

πων [2] γενόμενον λέγειν τὸν Ἰησοῦν τοῦτον, καί, ἐὰν ἀποδείκνυτε ἀπὸ τῶν γραφῶν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, διὰ τὸ ἐννόμως καὶ τελέως πολιτεύεσθαι αὐτὸν κατηξιῶσθαι τοῦ ἐκλεγῆναι εἰς Χριστόν, ἀλλὰ μὴ τερατολογεῖν τολμᾶτε, ὅπως μήτε ὁμοίως τοῖς Ἕλλησι μωραίνειν ἐλέγχησθε.

Καὶ ἐγὼ πρὸς ταῦτα ἔφην· Ὦ Τρύφων, ἐκεῖνό σε πεπεῖσθαι βούλομαι καὶ πάντας ἁπλῶς ἀνθρώπους, ὅτι, κἂν γελοιάζοντες ἢ ἐπιτωθάζοντες χείρονα λέγητε, οὐκ ἐκστήσετέ με τῶν προκειμέ- D
νων, ἀλλ' [3] ἐξ ὧν εἰς ἔλεγχον νομίζετε προβάλλειν λόγων τε ἢ πραγμάτων, ἐξ αὐτῶν τὰς ἀποδείξεις τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεγομένων μετὰ μαρτυρίας τῶν γραφῶν ἀεὶ ποιήσομαι. Οὐκ ὀρθῶς μέντοι οὐδὲ φιλαλήθως ποιεῖς, κἀκεῖνα, [4] περὶ ὧν ἀεὶ συγκαταθέσεις ἡμῖν [5] γεγένηνται, ὅτι διὰ τὸ σκληροκάρδιον τοῦ λαοῦ ὑμῶν διὰ Μωσέως τινὲς τῶν ἐντολῶν τεθειμέναι εἰσίν, ἀναλύειν πειρώμενος. Ἔφης E
γὰρ διὰ τὸ ἐννόμως πολιτεύεσθαι ἐκλελέχθαι αὐτὸν καὶ Χριστὸν γεγενῆσθαι, εἰ ἄρα οὗτος ἀποδειχθείη ὤν.

Καὶ ὁ Τρύφων· Σὺ γὰρ [6] ὡμολόγησας ἡμῖν, ἔφη, ὅτι καὶ περιετμήθη καὶ τὰ ἄλλα τὰ νόμιμα τὰ διὰ Μωσέως διαταχθέντα ἐφύλαξε.

Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Ὡμολόγησά τε καὶ ὁμολογῶ· ἀλλ' οὐχ ὡς δικαιούμενον αὐτὸν διὰ τούτων ὡμολόγησα ὑπομεμενηκέναι [7] πάντα, ἀλλὰ τὴν οἰκονομίαν ἀπαρτίζοντα, ἣν ἤθελεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ τῶν ὅλων ποιητὴς καὶ κύριος καὶ θεός. Καὶ γὰρ τὸ ἀποθα- 292
νεῖν σταυρωθέντα ὁμολογῶ ὑπομεῖναι αὐτὸν καὶ τὸ ἄνθρωπον γενέσθαι καὶ τοσαῦτα παθεῖν ὅσα διέθεσαν αὐτὸν οἱ ἀπὸ τοῦ γένους

2. *γενόμενον*] Vulgo mendose *λεγόμενοι*. Solus Morellus illud *γενόμ.* (*ortum*, *natum*) textui inseruit.

3. *ἐξ ὧν*] Sic edidi pro *ἐξ αὐτῶν*, quod, ut per se patet, non debebam retinere. Sylburgius mallit, ne quid e vulgatae scripturae vestigiis pereat, *ἐξ' ὧν ἂν* (sed assumto *ἂν* etiam subjunctive scribendum foret *νομίζητε*) vel cum emphasi *ἐξ αὐτῶν ὧν* et in redditione itidem *ἐξ αὐτῶν τούτων* (sed tum nimis magna mutatio foret).

4. *περὶ ὧν ἀεὶ*] Videtur prima specie illud *ἀεὶ* transpositum fuisse ac legendum *ἀεὶ περὶ ὧν*. Non enim ea de re semper convenerat Justinum inter et Judaeos, sed potius Judaei, postquam veteris et novi

satiusque esset hominem ex hominibus genitum fateri hunc Jesum, ac, si ipsum Christum esse ex Scripturis demonstretis, ob consentaneam legi et perfectam vitam id honoris consecutum dicere, ut in Christum eligeretur: sed portenta audacter effutire non debetis, ne pariter ac Graeci desipere arguamini.

Ad haec ego dixi: Persuasum tibi, Trypho, et omnibus omnino hominibus esse volo, etiamsi jocando et cachinnando pejora dicatis, non tamen futurum ut me a proposito dimoveatis: sed quibus ex verbis aut rebus expeditam vobis esse refellendi rationem putatis, ex his demonstrationes eorum, quae a me dicuntur, cum testimonio Scripturarum semper deducam. Ceterum nec recte facis nec ut veri amatorem decet, qui ea etiam, de quibus semper inter nos convenerat, nempe praecepta quaedam vobis a Mose ob duritiam cordis populi vestri posita fuisse, dissolvere coneris. Dixisti enim, eo quod convenienter legi viveret, electum eum esse et factum Christum, si tamen eum demonstretur esse Christum.

Hic Trypho: Ipse enim nobis, inquit, confessus es et circumcisum eum esse et ceteras leges per Mosen institutas servasse.

Tum ego respondi: Confessus sum et confiteor; sed non idcirco omnia eum sustinuisse confessus sum, quod per ea justificaretur, sed ut dispensationem perficeret, quam pater ipsius et universorum creator et dominus et Deus volebat. Nam et eum confiteor cruci affixum mori non refugisse et hominem fieri et ea pati quaecumque in eum vestri generis homines ausi

Testamenti distinctionem admiserant, semper ad ingenium redibant ac Justinum cogebant tam saepe eamdem quaestionem revolvere. Sed tamen illud ἀεὶ hanc potest habere sententiam, Judaeos semper argumentis Justini cessisse, quoties ea de re disseruit. *Maranus.*

5. γεγένηνται] Thirlb. et Maran. vitiose γεγέννηνται.

6. ὡμολόγησας] Justinum id confitentem hactenus non vidimus: nec tamen putandum est locum, ubi id confitebatur, intercidisse, ut suspicatus est Perionius. Interdum enim Justinus ea, quae loco suo non retulerat, alibi data occasione commemorat. Vide infra c. 80. *Maranus.*

7. πάντα] Thirlb. αὐτὰ conjicit.

ὑμῶν. [8] Ἐπεὶ πάλιν, ὦ Τρύφων, μὴ [9] συντίθεσαι οἷς φθάνεις συντεθειμένος, ἀπόκριναί μοι· [10] Οἱ πρὸ Μωσέως γενόμενοι δίκαιοι καὶ πατριάρχαι, μηδὲν φυλάξαντες τῶν ὅσα ἀποδείκνυσιν ὁ λόγος ἀρχὴν διαταγῆς εἰληφέναι διὰ Μωσέως, σώζονται ἐν τῇ τῶν μακαρίων κληρονομίᾳ ἢ οὔ;

Καὶ ὁ Τρύφων ἔφη· Αἱ γραφαὶ ἀναγκάζουσί με ὁμολογεῖν. B

Ὁμοίως δὲ ἀνερωτῶ σε πάλιν, ἔφην· [11] Τὰς προσφορὰς καὶ τὰς θυσίας δι' ἔνδειαν ὁ θεὸς ἐνετείλατο ποιεῖν τοὺς πατέρας ὑμῶν, ἢ διὰ τὸ σκληροκάρδιον αὐτῶν καὶ εὐχερὲς πρὸς εἰδωλολατρείαν;

[12] Καὶ τοῦτο, ἔφη, αἱ γραφαὶ ὁμοίως ἀναγκάζουσιν ὁμολογεῖν ἡμᾶς.

[13] Καὶ ὅτι, φημί, καινὴν διαθήκην διαθήσεσθαι ὁ θεὸς ἐπήγγελται παρὰ τὴν ἐν ὄρει Χωρήβ, [14] ὁμοίως αἱ γραφαὶ προεῖπον;

Καὶ τοῦτο ἀπεκρίνατο προειρῆσθαι.

Κἀγὼ πάλιν· Ἡ δὲ παλαιὰ διαθήκη, ἔφην, μετὰ φόβου καὶ C τρόμου διετάγη τοῖς πατράσιν ὑμῶν, ὡς μηδὲ δύνασθαι αὐτοὺς ἐπαΐειν τοῦ θεοῦ;

Κἀκεῖνος ὡμολόγησε.

Τί οὖν, ἔφην, [15] ἑτέραν διαθήκην ἔσεσθαι ὁ θεὸς ὑπέσχετο, οὐχ ὡς ἐκείνη διετάγη, καὶ ἄνευ φόβου καὶ τρόμου καὶ ἀστραπῶν διαταγῆναι αὐτοῖς ἔφη, καὶ [16] δεικνύουσαν τί μὲν ὡς αἰώνιον καὶ παντὶ γένει ἁρμόζον καὶ ἔνταλμα καὶ ἔργον [17] ὁ θεὸς ἐπίσταται, τί δὲ πρὸς τὸ σκληροκάρδιον τοῦ λαοῦ ὑμῶν ἁρμοσάμενος, ὡς καὶ D διὰ τῶν προφητῶν βοᾷ, ἐνετέταλτο;

8. Ἐπεὶ] Thirlb. et Maran. volunt addi δέ. Sed defectus conjunctionis, ut Londinensis ille editor recte observat, animo concitato et in disputando vehementi forsitan imputari possit.

9. συντίθεσαι] Hanc formam (statim: οἷς φθάνεις) in textu colloco pro συντίθεσθε, quod (Stephano auctore) in editis est, quum uterque Cod. mstus συντίθεσθαι praebeat. Jam Langus verum vidit vertens: *quando rursus ab eis dissentis.*

10. Οἱ πρὸ Μωσέως etc.] Cf. c. 19. p. 236..

11. Τὰς προσφορὰς etc.] Cf. c. 22. sq. p. 238. sqq..

12. Καὶ ... ἡμᾶς] Idem fatentur principes Rabbinorum, Maimonides et Abarbanel, ne Justinum Judaeum suum nimis flexibilem hîc finxisse putes. *Thirlbius.*

13. Καὶ ὅτι, φ., καινὴν etc.] Cf. c. 11. p. 228..

14. ὁμοίως αἱ γραφαὶ προεῖ-

sunt. Sed quia rursus, Trypho, ab iis discedis quibus modo assentiebaris, responde mihi: Qui ante Mosen justi et patriarchae exstitere, quum nihil eorum observaverint quaecumque Scriptura demonstrat initium institutionis a Mose accepisse, salutem ii assequentur in beatorum haereditate nec ne?

Et Trypho: Cogunt me, inquit, Scripturae confiteri.

Iterum te, inquam, similiter interrogo: Dona et victimas Deus ob penuriam patribus vestris imperavit, an propter duritiam cordis illorum et animum ad simulacra colenda proclivem?

Id quoque, inquit, cogunt nos Scripturae pariter confiteri.

Deinde vero, inquam, Deum promisisse novum foedus a se institutum iri praeter illud, quod in monte Chorebo editum est, annon similiter Scripturae praedixerunt?

In quoque praedictum fuisse respondit.

Tum ego rursus: Vetus autem foedus, inquam, nonne patribus vestris cum metu et tremore sancitum est, ita ut Deum ne exaudire quidem possent?

Confessus est ille.

Cur igitur, inquam, aliud foedus Deus futurum promisit, nec ut istud institutum fuerat, sed sine metu et tremore et fulguribus institutum iri dixit, et tale ut demonstret quodnam praeceptum sive opus aeternum et omni generi conveniens judicet Deus, quodnam autem accommodate ad duritiam cordis populi vestri, quemadmodum etiam per prophetas clamat, mandaverit?

πον] Haec verba Thirlbius (in Addend.) contendit librario alicui aut emendatori originem debere. Verumtamen nihil ejiciendum videtur.

15. *ἑτέραν ... αὐτοῖς*] Cf. Jerem. XXXI. 31. sq., Exod. XIX. 16. coll. ep. ad Hebr. XII. 18. sq..

16. *δεικνύουσαν*] Non hoc solum in loco, sed etiam supra c. 30. et 34. christianae religionis proprium esse statuit, quid intersit inter legem et gratiam, inter vetus et novum Testamentum demonstrare. *Maranus.* Wolf. pro *τί μὲν ... τί δὲ* legi vult *τῇ μὲν ... τῇ δέ.* Mallet Thirlb. *αὐτοῖς ἔφη; Οὐ δείκνυσιν ὅτι τὶ μὲν ... τὶ δὲ ...;*

17. *ὁ θεὸς ἐπίσταται*] Observante Marano commodius legeretur *ἐπιτάσσεται.* Attamen nihil mutandum censet; illud enim verbum *ἐπίσταμαι* interdum idem valet ac *decernere.* Cyrill. Alex. adv. Julian. IX. p. 305. ed. Aubert.: *Τοὺς τῶν θυσιῶν ἠπίστατο* (*agnovit*) *τρόπους Μωσῆς.*

Καὶ τούτῳ συνθέσθαι, ἔφη, ἐκ παντὸς τοὺς φιλαλήθεις, ἀλλὰ μὴ φιλέριδας ἀναγκαῖον.

Κἀγώ· Οὐκ οἶδ᾽ ὅπως, ἔφην, φιλερίστους τινὰς ἀποκαλῶν, αὐτὸς πολλάκις ἐν τούτῳ ἐφάνης τῷ ἔργῳ ὤν, ἀντειπὼν πολλάκις οἷς συνετέθης.

68. Καὶ ὁ Τρύφων· Ἄπιστον γὰρ καὶ ἀδύνατον σχεδὸν πρᾶγμα ἐπιχειρεῖς ἀποδεικνύναι, ὅτι θεὸς ὑπέμεινε γεννηθῆναι καὶ ἄν- E
θρωπος γενέσθαι.

Εἰ τοῦτο, ἔφην, ἐπ᾽ ἀνθρωπείοις διδάγμασιν ἢ ἐπιχειρήμασιν ἐπεβαλόμην ἀποδεικνύναι, ἀνασχέσθαι μου οὐκ ἂν ἔδει ὑμᾶς· εἰ δὲ γραφὰς καὶ εἰς τοῦτο εἰρημένας τοσαύτας, πλειστάκις αὐτὰς λέγων, ἀξιῶ ὑμᾶς ἐπιγνῶναι [1] αὐτάς, σκληροκάρδιοι πρὸς τὸ γνῶναι νοῦν καὶ θέλημα τοῦ θεοῦ γίνεσθε. Εἰ δὲ βούλεσθε τοιοῦτοι 293
ἀεὶ μένειν, ἐγὼ μὲν οὐδὲν ἂν βλαβείην· τὰ δὲ αὐτὰ ἀεὶ ἔχων, ἃ καὶ πρὸ τοῦ συμβαλεῖν ὑμῖν εἶχον, ἀπαλλάξομαι ὑμῶν.

Καὶ ὁ Τρύφων· Ὅρα, ὦ φίλε, ἔφη, ὅτι μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ καμάτου γέγονέ σοι τὸ κτήσασθαι αὐτά· καὶ ἡμᾶς οὖν, βασανίσαντας πάντα τὰ ἐπιτρέχοντα, συνθέσθαι δεῖ οἷς ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς αἱ γραφαί.

Κἀγὼ πρὸς ταῦτα· Οὐκ ἀξιῶ, εἶπον, ὑμᾶς μὴ παντὶ τρόπῳ ἀγωνιζομένους τὴν ἐξέτασιν τῶν ζητουμένων ποιεῖσθαι, ἀλλ᾽ ἐκεί- B
νοις μὴ πάλιν ἀντιλέγειν, μηδὲν ἔχοντας λέγειν, [2] οἷς ἔφητε συνθέσθαι.

Καὶ ὁ Τρύφων ἔφη· Τοῦτο πειρασόμεθα πράξειν.

Πάλιν ἐγὼ ἔφην· Πρὸς τοῖς ἀνηρωτημένοις [3] καὶ νῦν ὑπ᾽ ἐμοῦ πάλιν ἀνερωτήσασθαι ὑμᾶς βούλομαι· διὰ γὰρ τῶν ἀνερωτήσεων τούτων καὶ περαιωθῆναι σὺν τάχει τὸν λόγον ἀγωνιοῦμαι.

Καὶ ὁ Τρύφων ἔφη· Ἀνερώτα.

Κἀγὼ εἶπον· Μήτι ἄλλον τινὰ προσκυνητὸν καὶ κύριον καὶ C
θεὸν λεγόμενον ἐν ταῖς γραφαῖς νοεῖτε εἶναι πλὴν τοῦ τοῦτο ποιή-

1. αὐτάς, σκληροκ.] Repetitum pronomen vexaverat Thirlbium, sed, ut posthac (in Addend.) cognovit, is loquendi modus interdum invenitur. Idem V. D. mallet μὴ σκληροκάρδιοι legere. Locus sanus est.

2. οἷς ἔφητε συνθέσθαι] Thirlbius opinatur fieri potuisse, ut Martyr scripserit ἔφθητε, quemadmodum supra c. 67. p. 292. A: οἷς φθάνεις συντεθειμένος. Vix crediderim; nam tum participium quo-

Id quoque assentiri, inquit, omnino necesse est quotquot veritatis amatores, non contentionis cupidi fuerint.

Hic ego: Non video, inquam, quomodo, nonnullos contentionis cupidos appellans, ipse idem saepe visus sis committere, quippe qui saepe contra ea dixeris, quae assensus fueras.

68. Tum Trypho: Rem enim incredibilem et impossibilem propemodum demonstrare conaris, Deum nasci et hominem fieri non dedignatum esse.

Si hoc, inquam, humanis doctrinis et argumentis aggrederer demonstrare, non aequum esset ut me ferretis; si vero Scripturas easque tam multas in hanc dictas sententiam ac saepe easdem referens, rogo ut eas intelligatis, corde ad cognoscendam Dei sententiam ac voluntatem obduruistis. Quodsi semper iidem permanere vultis, equidem inde nihil laedar, sed eadem semper habens, ac priusquam vobiscum congrederer, a vobis discedam.

Hic Trypho: Reputa, inquit, amice, non sine multo labore et sudore tibi contigisse ut haec acquireres; quare nos quoque oportet omnia, quae occurrunt, diligenter explorare ac tum demum iis assensum praebere, quibus Scripturae cogunt assentiri.

Ad haec ego: Non id, ajebam, a vobis peto, ut ne omni animi contentione quae in quaestionem veniunt exploretis, sed ne, nihil habentes quod dicatis, rursus contra ea veniatis, quibus vos dixistis assentiri.

Tum Trypho dixit: Ita facere conabimur.

Rursus ego: Praeter ea, inquam, quae etiam nunc ex vobis sciscitatus sum, iterum vos interrogare volo; his enim interrogationibus etiam breviter disputationem absolvere conabor.

Hic Trypho: Interroga, inquit.

Tum ego dixi: Num quem alium adorandum et dominum et Deum in Scripturis dici existimatis praeter creatorem hujus

que reponendum est, quae mutatio foret nimis magna.

3. καὶ νῦν ὑπ' ἐμοῦ] Sylburg. observat convenientius fore, si scribatur ὑπ' ἐμοῦ καὶ νῦν. Sed transpositione non opus est; nam καὶ νῦν hic valet *etiam modo*, ut ante me Maran. admonuit.

σαντος τὸ πᾶν καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ τῶν τοσούτων γραφῶν
ἀπεδείχθη ὑμῖν ἄνθρωπος γενόμενος;

Καὶ ὁ Τρύφων· Πῶς τοῦτο δυνάμεθα [4] εἶναι ὁμολογῆσαι,
ὁπότε, εἰ καὶ ἄλλος τίς ἐστι πλὴν τοῦ πατρὸς μόνου, τὴν τοσαύ-
την ζήτησιν ἐποιησάμεθα;

Κἀγὼ πάλιν· Ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ταῦτα ὑμᾶς ἐρωτῆσαι, ὅπως
γνῶ, μήτι ἄλλο φρονεῖτε [5] παρ' ἃ τέως ὡμολογήσατε. D

Κἀκεῖνος· Οὔ, ἄνθρωπε, ἔφη.

Κἀγὼ πάλιν· Ὑμῶν οὖν ταῦτα ἀληθῶς συντιθεμένων καὶ
τοῦ λόγου λέγοντος· [6] Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; οὐκ ἤδη
καὶ νοεῖν ὀφείλετε ὅτι οὐκ ἔστι γένους ἀνθρώπου σπέρμα;

Καὶ ὁ Τρύφων· Πῶς οὖν ὁ λόγος λέγει τῷ Δαβίδ, ὅτι [7] ἀπὸ
τῆς ὀσφύος αὐτοῦ λήψεται ἑαυτῷ υἱὸν ὁ θεὸς καὶ κατορθώσει αὐτῷ
τὴν βασιλείαν καὶ καθίσει αὐτὸν ἐπὶ θρόνου τῆς δόξης αὐτοῦ; E

Κἀγὼ ἔφην· Ὦ Τρύφων, εἰ μὲν καὶ τὴν προφητείαν, ἣν
ἔφη Ἡσαΐας, οὔ φησι [8] πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Δαβίδ· Ἰδοὺ ἡ παρθέ-
νος ἐν γαστρὶ λήψεται, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον οἶκον τῶν δώδεκα φυλῶν,
ἴσως ἂν ἀπορίαν εἶχε τὸ πρᾶγμα· ἐπειδὴ δὲ καὶ [9] αὐτὴ ἡ προφη-
τεία πρὸς τὸν οἶκον Δαβὶδ εἴρηται, τὸ εἰρημένον πρὸς Δαβὶδ ὑπὸ
θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, διὰ Ἡσαΐου ὡς ἔμελλε γίνεσθαι ἐξηγήθη. Εἰ 294
μήτι τοῦτο οὐκ ἐπίστασθε, ὦ φίλοι, ἔφην, ὅτι πολλοὺς λόγους,
τοὺς [10] ἐπικεκαλυμμένως καὶ ἐν παραβολαῖς ἢ μυστηρίοις ἢ ἐν συμ-
βόλοις ἔργων λελεγμένους, οἱ μετ' ἐκείνους τοὺς εἰπόντας ἢ πρά-
ξαντας γενόμενοι προφῆται ἐξηγήσαντο.

Καὶ μάλα, ἔφη ὁ Τρύφων.

Ἐὰν οὖν ἀποδείξω τὴν προφητείαν ταύτην τοῦ Ἡσαΐου εἰς
τοῦτον τὸν ἡμέτερον Χριστὸν εἰρημένην, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸν Ἐζεκίαν,

4. εἶναι] Pro hoc verbo Wolf. ἔτι legit, quod Sylburg. probat. Referas εἶναι ad τοῦτο. Mox autem ad ἔστι subaudias θεὸς ex praecedentibus.

5. παρ' ἃ τέως ὡμολογήσατε] Vulgo vitiose παρὰ θεῷ ὁμολογήσατε. Illud, quod textui inseruit ante me solus Morellus, sagacissime conjecit Wolfius omnesque editores assensu comprobavere. Cf. c. 80. p. 306. D: ὡς ἕτερα λέγειν παρ' ἃ φρονῶ.

6. Τὴν ... διηγήσεται] Jesai. LIII. 8..

7. ἀπὸ ... αὐτοῦ] Cf. Psalm. CXXXII. 11. (2. Samuel. VII. 12.—16.) coll. Actt. apost. II. 30. (ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος, LXX: ἐ. κ. τ. κοιλίας).

universi et Christum, quem vobis tot ex Scripturis hominem factum esse demonstravi?

Et Trypho: Quomodo id esse possimus confiteri, quum de eo etiam, an praeter solum patrem alius quisquam sit, tantam quaestionem moverimus?

Rursus ego: Necesse est id quoque ex vobis scisciter, ut sciam, num quid aliud sentiatis praeter id quod modo confessi estis?

Atque ille: Nihil, inquit, o homo.

Tum ego: Quum igitur his vere assentiamini quumque effatum dicat: *Generationem ejus quis enarrabit?* annon tandem intelligere debetis eum non esse humani generis semen?

At Trypho: Quomodo igitur effatum dicit Davidi, fore ut ex ejus lumbis filium sibi Deus assumat et regnum ei tradat et in sede gloriae suae collocet?

Tum ego dixi: Si quidem, Trypho, vaticinium illud Jesaias: *Ecce virgo in utero concipiet*, non ad Davidis, sed ad aliam ex duodecim tribubus domum edidisset, haberet forte res aliquid dubitationis; sed quum ipsa prophetia ad domum Davidis edita sit: quae ad Davidem in mysterio dixit Deus, ea Jesaias, ut erant eventura, ita exposuit. Nisi forte illud, amici, inquam, ignoratis, multa, arcane et parabolis aut mysteriis et actionum quarumdam signis prolata, a prophetis post eos, qui haec dixere aut egere, exortis fuisse explicata.

Maxime, inquit Trypho.

Si ergo hanc Jesaiae prophetiam in nostrum hunc Christum, minime vero in Ezechiam, ut vobis placet, dictam esse demon-

8. *πρὸς τ. οἶκον τ. Δαβίδ*] Jesai. VII. 13. sq.: *Ἀκούσατε δὴ οἶκος Δαυίδ* etc..

9. *αὐτὴ*] Lang. legit demonstr. *αὕτη*.

10. *ἐπικεκαλυμμένως*] Sic lego pro vulg. *ἀποκεκαλυμμένως*, quod, quum significatus (*aperte:* nuspiam vero *ἀποκαλύπτω* idem est ac *abscondo*, ut Maran. temere statuit) non in rem quadret, nullo prorsus modo potest ferri. Facillime autem *ἀπὸ* et *ἐπὶ* a librario non satis attento confundebantur; vid. exemplum c. 25. not. 4.. Cf. praeterea c. 130. p. 359. C: *Εἰσὶ δὲ εἰρημένοι* (sc. *οἱ λόγοι*) ... *ἐπικεκαλυμμένως*. Thirlbius cur praeferat *παρακεκαλυμμένως* (c. 76. p. 301. C. et 302. A) nescio.

ὥς φατε ὑμεῖς, οὐχὶ καὶ ἐν τούτῳ δυσωπήσω ὑμᾶς μὴ πείθεσθαι
τοῖς διδασκάλοις ὑμῶν, οἵτινες τολμῶσι λέγειν τὴν ἐξήγησιν, ἣν B
ἐξηγήσαντο οἱ ἑβδομήκοντα ὑμῶν πρεσβύτεροι παρὰ Πτολεμαίῳ τῷ
τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖ γενόμενοι, μὴ εἶναι ἔν τισιν ἀληθῆ; Ἃ
γὰρ ἂν διαῤῥήδην ἐν ταῖς γραφαῖς φαίνονται ἐλέγχοντα αὐτῶν τὴν
ἀνόητον καὶ φίλαυτον γνώμην, ταῦτα τολμῶσι λέγειν μὴ οὕτω
[11] γεγράφθαι· [12] ἃ δ' ἂν καὶ ἕλκειν πρὸς ἃς νομίζουσι δύνασθαι
ἁρμόζειν πράξεις ἀνθρωπείους, ταῦτα οὐκ εἰς τοῦτον τὸν ἡμέτε- C
ρον Ἰησοῦν Χριστὸν εἰρῆσθαι λέγουσιν, ἀλλ' εἰς ὃν αὐτοὶ ἐξηγεῖ-
σθαι ἐπιχειροῦσιν. Ὁποῖον καὶ τὴν γραφὴν ταύτην, περὶ ἧς ἡ
νῦν ὁμιλία ἐστίν, ἐδίδαξαν ὑμᾶς λέγοντες εἰς Ἐζεκίαν αὐτὴν εἰρῆ-
σθαι, ὅπερ, [13] ὡς ὑπεσχόμην, ἀποδείξω ψεύδεσθαι αὐτούς. Ἃς
δ' ἂν λέγωμεν αὐτοῖς γραφάς, αἳ διαῤῥήδην τὸν Χριστὸν καὶ παθη-
τὸν καὶ προσκυνητὸν καὶ θεὸν ἀποδεικνύουσιν, ἃς καὶ προανιστό-
ρησα ὑμῖν, ταύτας εἰς Χριστὸν μὲν εἰρῆσθαι ἀναγκαζόμενοι συν- D
τίθενται, τοῦτον δὲ μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν τολμῶσι λέγειν· ἐλεύ-
σεσθαι δὲ καὶ παθεῖν καὶ βασιλεῦσαι [14] καὶ προσκυνητὸν γενέσθαι
θεὸν ὁμολογοῦσιν, ὅπερ γελοῖον καὶ ἀνόητον [15] ὃν ὁμοίως ἀποδεί-
ξω. Ἀλλ' ἐπεὶ [16] κατεπείγει με πρότερον πρὸς τὰ ὑπό σου ἐν γε-
λοίῳ τρόπῳ εἰρημένα ἀποκρίνασθαι, πρὸς ταῦτα τὰς ἀποκρίσεις
ποιήσομαι, καὶ πρὸς τὰ ἐπίλοιπα ἐς ὕστερον τὰς ἀποδείξεις δώσω.

69. Εὖ ἴσθι οὖν, ὦ Τρύφων, λέγων ἐπέφερον, ὅτι ἃ πα- E
ραποιήσας ὁ λεγόμενος διάβολος ἐν τοῖς Ἕλλησι λεχθῆναι ἐποίησεν,
ὡς [1] καὶ διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μάγων ἐνήργησε καὶ διὰ τῶν ἐπὶ

11. γεγράφθαι] Nimirum in hebraeis exemplaribus.

12. ἃ δ' ἂν καὶ ἕλκειν etc.] Post ἕλκειν subaudiendum νομίζουσιν. Pro πρὸς ἅς, ad πράξεις relatum, in Codd. mstis et editis male πρὸς ἃ legitur; videlicet ansam errandi videtur praebuisse ἃ antecedens. Jam Lang. et Sylburg. illud conjectarunt. Calculum adjecit Maranus. Ast male Thirlbius ita locum (ἃ δ' ἂν...ἀνθρ.) sanare studet: πρὸς ἃ δ' ἂν ἕλκειν νομίζουσι δύνασθαι ἁρμόζειν (vel καὶ ἁρμόζειν) πράξεις ἀνθρωπείους. Nempe haec mutatio nimis recederet a vulgari scriptura.

13. ὡς ὑπεσχόμην] Cf. c. 43. p. 262. D. E.

14. καὶ προσκυνητὸν γενέσθαι θεὸν] Conjicit Thirlb. καὶ θεόν, quia paulo ante in hac ipsa periodo ita legatur; pariter supra p. 293. C. et c. 64. p. 287. B. Sed fatetur V. D. alibi quoque (c. 126. p. 355. C. coll. c. 76. p. 302. B) legi προσ-

stravero, annon id quoque a vobis impetrabo, ut ne fidem magistris vestris habeatis, quippe qui interpretationem a septuaginta vestris senioribus apud Ptolemaeum, Aegyptiorum regem, adornatam quibusdam in rebus veram non esse audeant pronuntiare? Nam quae diserte in Scripturis insipientem eorum et sui amantem sententiam arguere manifestum est, ea negare audent ita esse scripta; quae vero trahere et ad humanas actiones accommodare posse sibi videntur, ea asserunt non in nostrum hunc Jesum Christum esse dicta, sed in quem ipsis interpretari placet. Sic Scripturam illam, de qua nunc agimus, docuerunt vos in Ezechiam esse dictam, in quo quidem, ut promisi, mentiri eos demonstrabo. Quando autem eis Scripturas illas objicimus, quae supra a me recitatae Christum conceptis verbis passibilem et adorandum et Deum demonstrant, assentiuntur illi quidem necessitate adducti in Christum dictas esse, sed hunc negare audent Christum esse: venturum autem et passurum et regnaturum et adorandum Deum fore confitentur, quod quidem ridiculum et stultum esse pariter demonstrabo. Sed quia festinatione urgeor, ut iis prius respondeam quae per ridiculum a te dicta sunt, his quidem respondebo, ac postea ad ea quae supersunt demonstranda progrediar.

69. Probe igitur scias, Trypho, (sic enim pergebam) quae corrupit is qui dicitur diabolus atque ut apud Graecos narrarentur perfecit, quemadmodum et per magos in Aegypto et per

κυνητὸν θεόν, nisi et hoc sit eodem modo emendandum. — Aorista βασιλεῦσαι et γενέσθαι pro futuris posita sunt.

15. ὂν] Vulgo mendose ὅ, quod a prima vocis ὁμοίως syllaba videtur fluxisse. Pronuntiat Maran. aut cum Morello ὂν edendum (sed supra: ὅπερ ... ἀποδείξω), aut, id quod Sylburg. quoque voluit, delendum illud ὅ. Attamen censeo ὂν reponendum esse. C. 139. p. 369. D: ἅπερ ἀπέδειξαν αἱ γραφαὶ οὐκ ὄντα. Mecum sentiunt Pearsonus et Thirlbius.

16. κατεπείγει με] Legendum opinatur Thirlb. κατεπείγομαι, sed eum refellit, ut Maran. admonet, ipse Justinus dicens c. 43. p. 261 E: Περὶ δὲ τοῦ τῆς γενέσεως αὐτοῦ μυστηρίου ἤδη λέγειν καὶ ἐπείγοντος λέγω.

1. καὶ διὰ ... ψευδοπροφ.] Cf. Exod. VII. 11. 12. 22. et 1. Regg. XVIII..

Ἠλίᾳ ψευδοπροφητῶν, καὶ ταῦτα βεβαίαν μου τὴν ἐν ταῖς γραφαῖς γνῶσιν καὶ πίστιν κατέστησεν. Ὅταν γὰρ Διόνυσον μὲν υἱὸν τοῦ Διὸς ἐκ μίξεως, ἣν [2] μεμίχθαι αὐτὸν τῇ Σεμέλῃ, γεγενῆσθαι 295
λέγωσι, καὶ τοῦτον εὑρετὴν ἀμπέλου γενόμενον, καὶ διασπαραχθέντα καὶ ἀποθανόντα ἀναστῆναι, εἰς οὐρανόν τε ἀνεληλυθέναι ἱστορῶσι, καὶ [3] ὄνον ἐν τοῖς μυστηρίοις αὐτοῦ [4] παραφέρωσιν, οὐχὶ τὴν [5] προλελεγμένην ὑπὸ Μωσέως ἀναγραφεῖσαν Ἰακὼβ τοῦ πατριάρχου προφητείαν μεμιμῆσθαι αὐτὸν νοῶ; Ἐπὰν δὲ τὸν Ἡρακλέα ἰσχυρὸν καὶ περινοστήσαντα πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ αὐτὸν τῷ Διῒ ἐξ Ἀλκμήνης γενόμενον, καὶ ἀποθανόντα εἰς οὐρανὸν ἀνεληλυθέναι λέγωσιν, οὐχὶ τὴν· [6] Ἰσχυρὸς ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ, περὶ Χριστοῦ λελεγμένην γραφὴν ὁμοίως μεμιμῆσθαι νοῶ; [7] Ὅταν δὲ τὸν Ἀσκληπιὸν νεκροὺς ἀνεγείραντα καὶ τὰ ἄλλα πάθη θεραπεύσαντα παραφέρῃ, οὐχὶ τὰς περὶ Χριστοῦ ὁμοίως προφητείας μεμιμῆσθαι τοῦτον καὶ ἐπὶ τούτῳ φημί; Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀνιστόρησα πρὸς ὑμᾶς τοιαύτην γραφήν, ἣ σημαίνει τὸν Χριστὸν ταῦτα ποιήσειν, καὶ μιᾶς τινὸς ἀναγκαίως ἐπιμνησθήσομαι, ἐξ ἧς καὶ [8] συνεῖναι ὑμῖν δυνατόν, πῶς καὶ τοῖς ἐρήμοις γνώσεως θεοῦ, C
λέγω δὲ τοῖς ἔθνεσιν, οἳ καὶ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐχ ἑώρων οὐδὲ καρδίαν ἔχοντες συνίεσαν, τὰ ἐξ ὕλης κατασκευάσματα προσκυνοῦντες, ὁ λόγος προέλεγεν ἀρνηθῆναι αὐτὰ καὶ ἐλπίζειν ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστόν. Εἴρηται δὲ οὕτως· [9] Εὐφράνθητι ἔρημος ἡ διψῶσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ [10] ἐξανθείτω ὡς κρίνον. Καὶ ἐξαν-

2. μεμίχθαι] Subaudias λέγουσιν. Saepe relativum ista ratione cum infinitivo copulatur.

3. ὄνον] Codd. msti et editi οἶνον. At hîc vero, quemadmodum in loco parallelo Apol. I. c. 54. p. 89. D (not 9.), est omnino scribendum ὄνον, quod et uterque Cod. mstus ad marginem habet et editores Marano excepto probant. Constat asinum Baccho sacrum fuisse. Plinius Hist. nat. XXIV. c. 1. (ed. Paris. Tom. IV.) p. 304.: „Ferulae asinis gratissimo sunt in pabulo, ceteris vero jumentis praesentaneo veneno; qua de causa id animal Libero Patri assignatur, cui et ferula.“ Phurnutus de nat. deor. p. 77. ed. Ald.: Οἱ ὄνοι ἐν ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ (sc. Διονύσου) θαμίζουσι. Adde Hygin. Poet. astron. (Mythogr. lat. ed. Amstelod.) p. 398..

4. παραφέρωσιν] Apol. I. c. 54. p. 89. D: ἀναγράφουσι. Contendit Thirlbius περιφέρωσιν nostro loco scribendum esse. Marano autem videtur παραφέρειν hîc idem sonare ac *praeter fas et veritatem inducere*. Sic paulo infra de eodem diabolo: Ὅταν δὲ τὸν Ἀσκλη-

falsos Eliae tempore prophetas operatus est, his meam in Scripturis intelligentiam et fidem confirmari. Nam quum Bacchum ex Jovis cum Semele consuetudine genitum dicunt, eumque inventorem vitis fuisse, et discerptum mortuumque resurrexisse et in coelum ascendisse perhibent, et asinum in ejus mysteria inducunt, nonne illud supra recitatum Jacobi oraculum, quod Moses literis mandavit, a diabolo imitatione expressum intelligo? Quum autem Herculem fortem fuisse et totum orbem terrarum peragrasse dicunt, eumdemque Jovi ex Alcmene genitum, et post mortem in coelum ascendisse, nonne Scripturam illam, quae de Christo dicit: *Fortis ut gigas ad currendum viam suam*, similiter eum imitatum intelligo? Quum autem Aesculapium mortuos excitantem et alios morbos curantem inducit, nonne edita de Christo vaticinia in hoc quoque similiter imitatum dixerim? Sed quia nullam vobis ejusmodi Scripturam attuli, quae Christum haec facturum demonstraret, necessario aliquam unam commemorabo, ex qua intelligere poteritis, quomodo etiam hominibus a Dei cognitione vacuis — dico gentes, qui oculos habentes non videbant et cor habentes non intelligebant, simulacra ex materia fabrefacta adorantes — effatum praenuntiaverit fore, ut simulacris nuntium remittant et in hunc Christum sperent. Sic autem dictum est: *Laetare desertum sitiens, exsultet solitudo et floreat sicut lilium. Et efflore-*

πιὸν ... παραφέρῃ. Similiter de daemoniis Apol. I. c. 54. p. 90. B: τὸν Ἀσκληπιὸν παρήνεγκαν. Coll. ibid. c. 36. not. 1. — Illud ἐν τοῖς μυστ. (exspectaveris εἰς τὰ μυστ.) non est offensioni. Hac enim ratione ἐν interdum cum verbo, quo motus exprimitur, copulari nemo nescit. Cf. Thucyd. de bello Pelop. IV. c. 42. (cur. Morstadt. Vol. I.) p. 353.: Ἐν Ἀμπρακίᾳ καὶ ἐν Λευκαδίᾳ ἀπήεσαν. Ev. Matth. X. 16.: Ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβ. ἐν μέσῳ λύκων.

5. προλελεγμένην] Cf. c. 51. p. 271. E (Genes. XLIX. 11. sq.).

6. Ἰσχυρὸς ... αὐτοῦ] Psalm. XIX. 5.. Vulgo mendose Ἰσχυρόν. Vid. geminum locum Apol. I. c. 54. p. 90. A (not. 17.).

7. Ὅταν ... φημί] Similiter in Apol. I. l. c., coll. ibid. c. 22. p. 68. B.

8. συνεῖναι] Pearson. legit συνιέναι, qua emendatione recte supersedemus; vid. c. 55. not. 9..

9. Εὐφράνθητι ... ἔσται] Jesai. XXXV. 1. — 7..

10. ἐξανθείτω] Stephan. ἐξανθήτω vitiose.

θήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἡ δόξα τοῦ D
Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. Καὶ ὁ λαός μου ὄψεται τὸ ὕψος κυρίου καὶ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. Ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμέναι καὶ γόνατα παραλελυμένα. Παρακαλεῖσθε οἱ ὀλιγόψυχοι τῇ καρδίᾳ, ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει· αὐτὸς ἥξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται· E
τότε ἁλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων, ὅτι ἐῤῥάγη ἐν ἐρήμῳ ὕδωρ καὶ φάραγξ ἐν [11] τῇ διψώσῃ, καὶ ἡ ἄνυδρος ἔσται εἰς ἕλη, καὶ εἰς διψῶσαν γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται. Πηγὴ ὕδατος ζῶντος παρὰ θεοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ γνώσεως θεοῦ τῇ τῶν ἐθνῶν γῇ ἀνέβλυσεν οὗτος ὁ Χριστός, ὃς καὶ ἐν τῷ γένει ὑμῶν πέφανται, καὶ τοὺς ἐκ γενετῆς καὶ κατὰ τὴν σάρκα [12] πηροὺς καὶ κωφοὺς καὶ χωλοὺς ἰάσατο, τὸν μὲν ἅλλεσθαι, τὸν δὲ καὶ ἀκού- 296
ειν, τὸν δὲ καὶ ὁρᾶν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ποιήσας· καὶ νεκροὺς δὲ ἀναστήσας καὶ ζῆν ποιήσας, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐδυσώπει τοὺς τότε ὄντας ἀνθρώπους, ἐπιγνῶναι αὐτόν. Οἱ δὲ καὶ ταῦτα ὁρῶντες γινόμενα, φαντασίαν μαγικὴν γίνεσθαι ἔλεγον· καὶ γὰρ [13] μάγον εἶναι αὐτὸν ἐτόλμων λέγειν καὶ [14] λαοπλάνον. Αὐτὸς δὲ καὶ ταῦτα ἐποίει πείθων καὶ τοὺς ἐπ' αὐτὸν πιστεύειν μέλλοντας, ὅτι, κἂν τις ἐν λώβῃ τινὶ σώματος ὑπάρχων φύλαξ τῶν παραδεδομένων B
ὑπ' αὐτοῦ διδαγμάτων ὑπάρξῃ, ὁλόκληρον αὐτὸν ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ μετὰ τοῦ καὶ ἀθάνατον καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀλύπητον ποιῆσαι ἀναστήσει.

70. Ὅταν δὲ οἱ τὰ [1] τοῦ Μίθρου μυστήρια παραδιδόντες λέγωσιν ἐκ πέτρας [2] γεγενῆσθαι αὐτὸν καὶ σπήλαιον καλῶσι τὸν τόπον, ἔνθα [3] μυεῖν τοὺς πειθομένους αὐτῷ παραδιδοῦσιν, ἐνταῦθα οὐχὶ

11. τῇ] Sic solus Justinus. Septuaginta γῇ. Saepe enim *T* et *Γ* confunduntur in codicibus. Cf. Apol. I. c. 4. not. 2.

12. πηροὺς] Si quis *debiles* vertere velit, per me licet. Apol. I. c. 22. p. 68. B (not. 7.) πονηρούς.

13. μάγον] Coll. ev. Matth. IX. 34., XII. 24. (Marc. III. 22. et Luc. XI. 15.). — Clement. Recognitt. I. c. 58.: „Signa et prodigia, quae fecit (sc. Christus), ut magus, non ut propheta fecit.“ Lactant. Institt. divin. V. c. 3.: „Fecit mirabilia: magum putassemus, ut et vos putatis et Judaei tunc putaverunt.“

scent et exsultabunt deserta Jordanis, et gloria Libani data est ei et honor Carmeli. Et populus meus videbit altitudinem domini et gloriam Dei. Confortamini manus remissae et genua dissoluta. Consolamini vos, pusillanimes corde, confortamini, nolite timere. Ecce Deus noster judicium retribuit et retribuet; ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum audient; tunc saliet sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum: quia scissa est in deserto aqua et torrens in terra sitienti, et erit inaquosa in paludes, et in sitiente terra fons aquae erit. Fons aquae vivae a Deo in terra, quantum ad cognitionem Dei spectat, deserta, gentium videlicet, scaturivit hic Christus, qui et in vestra gente apparuit, atque homines ab ipso ortu et secundum carnem caecos et surdos et claudos sanavit, verbo suo efficiens, ut alius quidem exsiliret, alius audiret, alius videret; quinetiam mortuos exsuscitans et vitae restituens, etiam ex operibus homines illius aetatis excitabat, ut eum agnoscerent. Isti autem quum haec etiam fieri viderent, magicas esse praestigias dicebant; eum enim magum et populi deceptorem dicere audebant. Haec autem ipse eo quoque consilio faciebat, ut et credituris sibi hominibus persuaderet, etiamsi quis aliquo corporis vitio laboret, modo tradita a se praecepta custodiat, integrum illum a se in secundo suo adventu ac praeterea immortalem et corruptionis et doloris expertem excitatum iri.

70. Quum autem Mithrae mysteriorum antistites hunc ex petra genitum dicunt et speluncam vocant eum locum, ubi eos initiari perhibent qui illi credunt, nonne hìc illos imitatos scio

Adde epist. I. Pilati in Fabricii Cod. apocr. Ni Ti Tom. I. p. 300.: „Principes Judaeorum et tenuerunt eum mihique tradiderunt ... asserentes istum magum esse et contra legem eorum agere.“

14. *λαοπλάνον*] Coll. ev. Joann. VII. 12. et Matth. XXVII. 63..

1. *τοῦ Μίθρου μυστήρια*] Vid. Apol. I. c. 66. not. 5..

2. *γεγενῆσθαι*] Thirlb. vult *γεγεννῆσθαι* legi. Sed vid. c. 69. p. 295. A. et c. 61. not. 5..

3. *μυεῖν*] Maranus reddit: *ubi ab eo initiari perhibent eos qui ipsi credunt.* In loco gemello c. 78. p.

τὸ εἰρημένον ὑπὸ Δανιήλ, ὅτι [4] λίθος ἄνευ χειρῶν ἐτμήθη ἐξ ὄρους
μεγάλου, μεμιμῆσθαι αὐτοὺς ἐπίσταμαι, [5] καὶ τὰ ὑπ' Ἡσαΐου ὁμοί- C
ως, [6] οὗ καὶ τοὺς λόγους πάντας μιμήσασθαι ἐπεχείρησαν; Δικαιο-
πραξίας γὰρ λόγους καὶ παρ' ἐκείνοις λέγεσθαι [7] ἐτεχνάσαντο. Τοὺς
δὲ εἰρημένους λόγους τοῦ Ἡσαΐου ἀναγκαίως ἀνιστορήσω ὑμῖν,
ὅπως ἐξ αὐτῶν γνῶτε ταῦθ' οὕτως ἔχειν. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· [8] Ἀκού-
σατε, οἱ πόῤῥωθεν, ἃ ἐποίησα, [9] γνώσονται οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχύν
μου. Ἀπέστησαν οἱ ἐν Σιὼν [10] ἄνομοι· λήψεται τρόμος τοὺς ἀσε-
βεῖς. [11] Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; [12] Πορευόμε- D
νος ἐν δικαιοσύνῃ, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδόν, μισῶν ἀνομίαν καὶ ἀδι-
κίαν, καὶ τὰς χεῖρας ἀφωσιωμένος ἀπὸ δώρων, βαρύνων ὦτα,
ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν ἄδικον αἵματος, καμμύων τοὺς ὀφθαλμούς,
ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν· οὗτος οἰκήσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυ-
ρᾶς. Ἄρτος δοθήσεται αὐτῷ, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. Βασι-
λέα μετὰ δόξης ὄψεσθε, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν [13] ὄψονται πόῤῥω- E
θεν. Ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει φόβον [14] κυρίου. Ποῦ ἐστιν ὁ

304. B: μυεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν.

4. λίθος ... μεγάλου] Dan. II. 34.

5. καὶ τὰ ὑπ' Ἡσαΐου] Sic sanantur verba καὶ ταῦτα ποιῆσαι, quae vulgo corrupte leguntur. Infra c. 78. p. 304. A: Ὅτι δὲ Ἡσαΐας καὶ περὶ τοῦ συμβόλου τοῦ κατὰ τὸ σπήλαιον προεκεκηρύχει, ἀνιστόρησα ὑμῖν etc.. Ortum autem corruptionis facile cognoscis. Emendationem a nobis in textu positam jam Thirlbius et Maranus commendarunt. Sed male praeterea affert ille καὶ ταῦτα τοῦ Ἡσαΐου, hic καὶ ταῦτα Ἡσαΐου. Nempe praecedit τὸ εἰρημένον ὑπὸ Δανιήλ.

6. οὗ καὶ τοὺς λόγους πάντας etc.] Ait Justinus sacerdotes Mithrae omnia Esaiae verba mox referenda imitatos esse, idque ut probet, unico contentus est exemplo, nempe justitiae praeceptis, quae illi, ut in his Esaiae verbis: *Qui ambulat in justitia* etc., tradere solebant. Multa alia omisit Justinus, ut facilia et obvia. *Maranus.* Jesaias v. c. panis et aquae mentionem facit; etiam in Mithrae mysteriis panis et aquae poculum apponebatur Justino referente in Apol. I. c. 66. p. 98. C.

7. ἐτεχνάσαντο] Scil. οἱ τὰ τοῦ Μίθρου μυστήρια παραδιδόντες h. e. Mithrae sacerdotes. Per hos enim d i a b o l u s (infra p. 297. B: καὶ τοῦτο μιμήσασθαι τὸν πλάνον ὄφιν — vid. c. 69. p. 294. E) operatus est. In Apologia I. autem (c. 54. p. 89.) prophetiarum imitationem attribuit operationi d a e m o n u m. Eosdem nostro loco male subaudit Maranus: *Machinati sunt* scil. *d a e m o n e s.* Inde illud ἐκείνοις non ad Mithrae sacerdotes referas (sic Maran.), sed ad initiatos.

8. Ἀκούσατε ... σύνεσις] Jesai.

id quod a Daniele dictum est, *lapidem abscissum esse sine manibus ex magno monte*, et quod a Jesaia similiter, cujus omnia etiam verba imitari conati sunt? Machinati enim sunt, ut sermones etiam apud istos de justitiae observatione haberentur. Necesse est autem Jesaiae verba vobis referam, ut ex illis perspiciatis ita sese rem habere. Sunt autem ejusmodi: *Audite, qui longe estis, quae feci, scient qui appropinquant fortitudinem meam. Recesserunt qui erant in Sione iniqui; apprehendet tremor impios. Quis adnuntiabit vobis locum aeternum? Qui ambulat in justitia, qui loquitur rectam viam, qui odit iniquitatem et injustitiam, et manus puras habet a muneribus, qui obturat aures, ut ne audiat judicium sanguinis injustum, claudit oculos, ut ne videat iniquitatem: is habitabit in excelsa spelunca petrae fortissimae. Panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. Regem cum gloria videbitis, et oculi vestri videbunt longe. Anima vestra meditabitur*

XXXIII. 13.—19..

9. *γνώσονται*] Editores ante Maranum *καὶ* praemittunt contra utrumque Cod. mstum. Arcerius mallet imper. *γνώσατε*. Constanter LXX: *Ἀκούσονται ... γνώσονται.*

10. *ἄνομοι*] Haec vox in editis ante Maran. repetitur.

11. *Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τ. τόπ. αἰών.*] A librariis propter similitudinem omissa sunt *Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται. Perionius.* Desunt quoque in quibusdam *τῶν ο'* exemplaribus (vid. Holmes.), ut conjicere liceat jam Justinum ea non invenisse in suo codice. Quamquam ad rem bene quadrant; etenim Mithra fere idem est ac ignis, id quod respondet igni apud Jesaiam. Sed vid. not. 6..

12. *Πορευόμενος ... ἀφωσιωμένος*] In Codd. mstis et editis *πορευόμενον ... λαλοῦντα ... μισοῦντα ... ἀφωσιωμένον.* Confidenter emendavi. Videlicet accusativi illi, qui ne uno quidem LXX virorum firmantur codice, non a Justino introducti sunt, sed ab aliquo librario, utpote qui ad exemplum proxime antecedentium (*τὸν τόπον τὸν αἰώνιον*), nulla sententiae ratione habita, interrogandi notam temere post *ἀπὸ δώρων* (non post *αἰώνιον*) collocaret. Mecum faciunt Thirlbius et Maranus.

13. *ὄψονται*] Septuaginta recte *γῆν* addunt, quod hîc fortasse scribae negligentia est omissum.

14. *κυρίου*] Hoc vocabulum male additur; sed idem agnoscunt quidam Codd. msti apud Holmes. et Barnabas epist. c. 4. (Patrr. apost. opp. ed. Hefele) p. 6.. Atque infra Justinus: *μελετήσειν φόβον κυρίου προέγνωστο.*

γραμματικός; Ποῦ εἰσιν οἱ βουλεύοντες; Ποῦ ἐστιν ὁ ἀριθμῶν τοὺς τρεφομένους, μικρὸν καὶ μέγαν λαόν; Ὧι οὐ συνεβουλεύσαντο, οὐδὲ ᾔδεισαν βάθη φωνῶν, ὥστε μὴ ἀκοῦσαι· λαὸς πεφαυλισμένος, καὶ οὐκ ἔστι τῷ ἀκούοντι σύνεσις. [15]Ὅτι μὲν οὖν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ προφητείᾳ περὶ τοῦ ἄρτου, ὃν παρέδωκεν ἡμῖν ὁ ἡμέτερος Χριστὸς ποιεῖν εἰς ἀνάμνησιν [16]τοῦ τε σωματοποιήσασθαι αὐτὸν διὰ τοὺς 297
πιστεύοντας εἰς αὐτόν, δι' οὓς καὶ παθητὸς γέγονε, καὶ περὶ τοῦ ποτηρίου, ὃ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ παρέδωκεν εὐχαριστοῦντας ποιεῖν, φαίνεται. Καὶ ὅτι βασιλέα τοῦτον αὐτὸν μετὰ δόξης ὀψόμεθα, αὕτη ἡ προφητεία δηλοῖ· καὶ ὅτι λαός, ὁ εἰς αὐτὸν πιστεύειν προεγνωσμένος, [17]μελετήσειν φόβον κυρίου προέγνωστο, αὗται αἱ λέξεις τῆς προφητείας βοῶσι· καὶ ὅτι οἱ τὰ γράμματα τῶν γραφῶν ἐπίστασθαι λογιζόμενοι, καὶ ἀκούοντες τῶν προφητειῶν οὐκ ἔχουσι σύνεσιν, ὁμοίως αὗται αἱ γραφαὶ κεκράγασιν. [18]Ὅταν δέ, B
ὦ Τρύφων, ἔφην, ἐκ παρθένου γεγεννῆσθαι τὸν Περσέα [19]ἀκούω, καὶ τοῦτο μιμήσασθαι τὸν πλάνον ὄφιν συνίημι.

71. Ἀλλ' οὐχὶ τοῖς διδασκάλοις ὑμῶν πείθομαι, μὴ συντεθειμένοις καλῶς [1]ἐξηγεῖσθαι τὰ ὑπὸ τῶν παρὰ Πτολεμαίῳ τῷ Αἰγυπτίων γενομένῳ βασιλεῖ ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξηγεῖσθαι πειρῶνται. Καὶ ὅτι πολλὰς [2]γραφὰς τέλεον περιεῖλον ἀπὸ τῶν ἐξηγήσεων τῶν γεγενημένων ὑπὸ τῶν παρὰ Πτολεμαίῳ C
γεγενημένων πρεσβυτέρων, ἐξ ὧν διαῤῥήδην οὗτος αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὅτι θεὸς καὶ ἄνθρωπος καὶ σταυρούμενος καὶ ἀποθνήσκων κεκηρυγμένος ἀποδείκνυται, εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι· ἃς ἐπειδὴ ἀρνεῖσθαι πάντας τοὺς ἀπὸ τοῦ γένους ὑμῶν ἐπίσταμαι, ταῖς τοιαύ-

15. Ὅτι etc.] Thirlbio videtur aliquid deesse. Fortasse καὶ *(etiam)* ante περὶ inserendum est.

16. τοῦ τε σωματοποιήσασθαι] Illi τε sequens καὶ (δι' οὓς καὶ παθ.) respondet quodammodo contra graecam consuetudinem. Erat autem scribendum: ... εἰς ἀνάμνησιν τοῦ τε σωμ. αὐτὸν ... καὶ τοῦ παθητὸν γεγ. αὐτόν. C. 41. p. 260. A: ... ἄρτον τῆς εὐχαριστίας, ὃν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ πάθους, οὗ ἔπαθεν ..., Ἰησ. Χρ. ὁ κύριος ἡμῶν παρέδωκε ποιεῖν. Non opus est Thirlbii (in Addend.) emendatione τοῦ σεσωματοποιῆσθαι.

17. μελετήσειν] Uterque Cod. mstus et Stephan. μελετήσει vitiose.

18. Ὅταν δέ etc.] Gemina habentur in Apol. I. c. 54. p. 90. A (not. 16.).

19. ἀκούω] Codd. msti et editi ἀκούσω. Male, ut ante me Pearson. vidit; jam Langus vertit: *audio.*

timorem domini. Ubi est literatus? Ubi sunt consiliatores? Ubi est eos numerans qui nutriuntur, parvum et magnum populum? Quocum consilia non agitarunt, neque profunditatem vocum sciverunt; ita ut non audirent; populus vitiosus, et non est audienti intelligentia. Liquet igitur in hac quoque prophetia et de pane illo praedici, quem nobis Christus noster facere praecepit in memoriam corporis a se assumti propter credentes in ipsum, propter quos et passibilis factus est, et de calice, quem in memoriam sanguinis sui cum gratiarum actione fieri praecepit. Atque hunc ipsum regem gloria circumfluentem nos visuros eadem prophetia declarat; ac futurum etiam ut populus, qui in eum praenoscebatur crediturus, timorem Dei meditaretur, id praecognitum fuisse, ipsa prophetiae verba clamant; denique eos qui literas Scripturarum scire sibi videntur, prophetiarum intelligentiam, etiam quum eas audiunt, non habere, similiter hae Scripturae vociferantur. Quando autem, Trypho, inquiebam, ex virgine genitum audio Perseum, id quoque fraudulentum serpentem imitatum intelligo.

71. Sed minime mihi probantur magistri vestri, qui septuaginta illos senes apud Ptolemaeum Aegyptiorum regem recte interpretatos esse assentiri nolunt, sed ipsi interpretari aggrediuntur. Neque illud etiam vobis ignoratum velim, multas Scripturas, ex quibus perspicue hunc ipsum, qui cruci affixus fuit, et Deum et hominem et crucifixum et morientem praedicatum esse demonstratur, omnino ab eis ex illa interpretatione, quam senes apud Ptolemaeum adornarunt, deletas fuisse; quas quia scio ab omnibus vestri generis hominibus negari, ejusmodi

Supra: *Ὅταν λέγωσιν . . . καλῶσι.* C. 69. p. 295. A: *Ὅταν . . . λέγωσι . . . ἱστορῶσι, παραφέρωσιν.* Ibid. B: *Ὅταν . . . παραφέρῃ.*

1. *ἐξηγεῖσθαι*] Convenientius, opinor, *ἐξηγῆσθαι*, tempore praeterito. *Sylburgius.* Fortasse paulo ante legendum *συντιθεμένοις.*

2. *γραφὰς*] H. e. Scripturae locos (*Schriftstellen*). Sic persaepe (c. 56. p. 277. A, c. 65. p. 289. B. D, c. 69. p. 295. B. al.) Justinus hanc vocem usurpat. Ad nostrum locum respiciens Eusebius Hist. eccl. IV. c. 18. (ed. Heinichen. Tom. I.) p. 379. ait: *Καὶ ῥητῶν δέ τινων προφητικῶν μνημονεύει* (Justin.), *διελέγχων τὸν Τρύφωνα, ὡς ἂν περικοψάντων αὐτὰ Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς γραφῆς.*

ταις ζητήσεσιν οὐ προσβάλλω, ἀλλ' [3] ἐπὶ τὰς ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ἔτι παρ' ὑμῖν τὰς ζητήσεις ποιεῖν [4] ἔρχομαι. Καὶ γὰρ ὅσας ὑμῖν D ἀνήνεγκα, ταύτας γνωρίζετε, πλὴν ὅτι περὶ τῆς λέξεως τῆς· [5] Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, ἀντείπατε λέγοντες εἰρῆσθαι· Ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ λήψεται. Καὶ [6] ὑπεσχόμην ἀπόδειξιν ποιήσασθαι οὐκ εἰς Ἐζεκίαν, ὡς ἐδιδάχθητε, τὴν προφητείαν εἰρῆσθαι, ἀλλ' εἰς τοῦτον τὸν ἐμὸν Χριστόν· [7] καὶ δὴ τὴν ἀπόδειξιν ποιήσομαι.

Καὶ ὁ Τρύφων εἶπε· Πρῶτον ἀξιοῦμεν εἰπεῖν σε ἡμῖν καί E [8] τινας ὧν λέγεις τέλεον [9] παραγεγράφθαι γραφῶν.

72. Κἀγὼ εἶπον· Ὡς ὑμῖν φίλον, πράξω. Ἀπὸ μὲν οὖν τῶν ἐξηγήσεων, ὧν ἐξηγήσατο Ἔσδρας εἰς τὸν νόμον τὸν περὶ τοῦ πάσχα, τὴν ἐξήγησιν ταύτην ἀφείλοντο· [1] Καὶ εἶπεν Ἔσδρας τῷ λαῷ· Τοῦτο τὸ πάσχα ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ ἡ καταφυγὴ ἡμῶν. Καὶ ἐὰν διανοηθῆτε καὶ ἀναβῇ [2] ὑμῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ὅτι [3] μέλλομεν

3. ἐπὶ τὰς] Thirlb. ἐπὶ τὸ mallet. Locus sanus est; struas: ἀλλ' ἔρχομαι ποιεῖν τὰς ζητήσεις ἐπὶ τὰς (scil. γραφάς — oppositum est antecedenti ἅς) ἐκ τῶν... ὑμῖν (h. e. αἵ εἰσιν ἐκ τῶν ... ὑμῖν).

4. ἔρχομαι] Marano videtur legendum esse εὔχομαι: *profiteor*. Apol. I. c. 15. p. 62. B: εὔχ. ... δεῖξαι. Alius conjecerit ποιῶν. C. 42. p. 261. C: ἐπὶ τὸν λόγον τῇ τάξει παριὼν ἔρχομαι. Plat. Phaed. p. 100. B. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. I. p. 227.): Ἔρχομαι γὰρ δὴ ἐπιχειρῶν σοι ἐπιδείξασθαι. Herod. Hist. I. c. 194.: ἔρχομαι φράσων (part. fut.: *je m'en vais vous dire*). Sed ferri potest vulgaris lectio.

5. Ἰδοὺ . . . λήψεται] Jesai. VII. 14..

6. ὑπεσχόμην] Cf. c. 68. p. 294. A. Vid. etiam c. 43. p. 262. D.

7. καὶ δὴ] Thirlb. καὶ ἤδη conjicit. C. 39. p. 258. D: Ἤδη οὖν τὸν λόγον ἀπόδος ἡμῖν. C. 43. p. 261. E: ... ἤδη λέγειν κατεπείγοντος λέγω. C. 56. p. 277. A: Ὅτι οὖν καί ἐστιν ἀπόδειξον ἤδη. C. 58. p. 280. C: ... τὰς ἀποδείξεις τ. λοιπὰς ἤδη ποιήσωμαι. C. 60. p. 283. D: Ἤδη μέντοι ... ἀποδείξω. Apol. I. c. 30. p. 72. A: ... τὴν ἀπόδειξιν ἤδη ποιησόμεθα. Verumtamen non mutamus, vulgata scriptura quum possit ferri.

8. τινας] Stephan. et Jebb. interrogative τίνας, quasi pro ὧν scriptum esset οὖν.

9. παραγεγράφθαι] Bene Thirlb. conjicit legendum esse περιγεγράφθαι: *delere*, Lat. *circumscribere* (Cicer. de fin. III. c. 9., in Verr. I. c. 16.); hoc enim verbum recte quadrat ad περιεῖλον (supra p. 297. B), ἀφείλοντο, περιέκοψαν, ἐξέκοψαν (c. 72. p. 297. E. 298. A — C. coll. c. 73. p. 298. D. 299. B. C). Non tamen ausus sum mutare; nam et

quaestionibus non adhibeo, sed in eas, quae sunt ex illo genere, quod adhuc a vobis ratum habetur, investigationem dirigere aggredior. Etenim quascumque vobis attuli, eas agnoscitis, nisi quod de illa voce: *Ecce virgo in utero concipiet*, litem movistis asserentes ita dictum esse: *Ecce adolescentula in utero concipiet*. Atque promisi demonstraturum me hanc prophetiam non in Ezechiam, ut didicistis, sed in hunc meum Christum dictam esse; quae quidem demonstratio jam mihi instituenda.

Hic Trypho dixit: Rogamus te, ut prius ex Scripturis, quas penitus deletas fuisse dicis, nonnullas saltem in medium proferas.

72. Tum ego dixi: Ut vobis placet, ita faciam. Ex his igitur, quae Esdras in legem de paschate sancitam disseruit, haec reciderunt: *Et dixit Esdras populo: Hoc pascha salvator noster est et perfugium nostrum. Ac si intellexeritis et ascenderit in cor vestrum: quia futurum est ut eum hu-*

infra (c. 73. p. 299. B) παραγράφειν reperitur. Quod quum proprie sit *juxta* (παρὰ) *textum* (h. e. ad marginem) *scribere*, facile notio nascitur, qua sonat *ejicere e textu* sive *expungere*, *delere*, ita quidem, ut in locum ejectorum verborum aut alia substituantur (sic c. 84. p. 310. C. E. παραγράφειν usurpatur) aut nulla (sic hîc, qua de causa non male praefixum est τέλεον). Opponitur ἐγγράφειν. Cf. c. 72. p. 298. B: ἡ περικοπὴ ... ἐστὶν ἐγγεγραμμένη ἔν τισιν ἀντιγράφοις.

1. *Καὶ ... ἔθνεσι*] Hoc testimonium, quod in sacris codicibus non exstat, latine refertur a Lactantio non sine aliqua discrepantia. Institutt. div. IV. c. 18.: *Apud Esdram ita scriptum est: Et dixit Esdras ad populum: Hoc pascha salvator noster est et refugium nostrum. Cogitate et ascendat in cor vestrum, quoniam habemus humiliare eum in signo; et post haec sperabimus in eum, ne deseratur hic locus in aeternum tempus, dicit dominus Deus virtutum. Si non credideritis ei neque exaudieritis adnuntiationem ejus, eritis derisio in gentibus.* Obscuriora sunt latina Lactantii quam graeca Justini. *Maranus.* Patet ista verba ab aliquo Christiano conficta esse (et, siquidem in codices τῶν ο′ transierunt, post Esdr. VI. 21. collocata), non a Judaeis deleta. Qua in re fatendum erit, imprudentia lapsum esse Justinum et ab aliis deceptum, data tamen opera et scientem decepisse neminem.

2. *ὑμῶν*] Thirlb. suspicatur *ὑμῖν* legendum esse. Sed contextus sanus est; cf. v. c. Jesai. LXV. 17.: οὐ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν.

3. *μέλλομεν*] Libenter legeret

αὐτὸν ταπεινοῦν ἐν [4] σημείῳ, [5] καὶ μετὰ ταῦτα ἐλπίσωμεν ἐπ' αὐ- 298
τόν, οὐ μὴ ἐρημωθῇ ὁ τόπος οὗτος εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον, λέγει
ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων· ἐὰν δὲ μὴ πιστεύσητε αὐτῷ μηδὲ εἰσακού-
σητε τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ἔσεσθε ἐπίχαρμα τοῖς ἔθνεσι. Καὶ
ἀπὸ τῶν διὰ Ἰερεμίου λεχθέντων ταῦτα περιέκοψαν· [6] Ἐγὼ ὡς
ἀρνίον [7] ἄκακον, φερόμενον τοῦ θύεσθαι. Ἐπ' ἐμὲ ἐλογίζοντο
λογισμὸν λέγοντες· Δεῦτε, ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ
καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἐκ γῆς ζώντων, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ
μὴ μνησθῇ οὐκέτι. [8] Καὶ ἐπειδὴ αὕτη ἡ περικοπὴ ἡ ἐκ τῶν λόγων B
τοῦ Ἰερεμίου ἔτι ἐστὶν ἐγγεγραμμένη [9] ἔν τισιν ἀντιγράφοις τῶν
ἐν συναγωγαῖς Ἰουδαίων (πρὸ γὰρ ὀλίγου χρόνου ταῦτα ἐξέκοψαν),
ἐπειδὰν καὶ ἐκ τούτων τῶν λόγων ἀποδεικνύηται ὅτι ἐβουλεύσαντο
Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀναιρεῖν αὐτὸν σταυρώσαντες
[10] βουλευσάμενοι, καὶ αὐτὸς μηνύεται, ὡς καὶ διὰ τοῦ [11] Ἡσαΐου
προεφητεύθη, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος, καὶ ἐνθάδε ὡς
ἀρνίον ἄκακον δηλοῦται· [12] ὧν ἀπορούμενοι ἐπὶ τὸ βλασφημεῖν C
χωροῦσι. Καὶ ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ αὐτοῦ Ἰερεμίου ὁμοίως ταῦτα

Maran. ἐμέλλομεν: *quia futurum erat*, ut eum humiliaremus, h. e. quia Jesum definito consilio et praescientia Dei traditum interemimus.

4. σημείῳ] J. Clericus (Hist. eccles. p. 526.) legit σήματι. Nos vulgatam lectionem retinendam putamus. *Thirlbius*. Σημεῖον idem est ac *crux*. Cf. Apol. I. c. 60. not. 3..

5. καὶ] Maran. mallet κἄν, sed ex antecedentibus potest ἐάν suppleri. Quod quum ita sit, perperam quoque J. Davisius (ad Lactantii Epit. p. 137.) mox ἐλπίσομεν legit. Apud Lactantium quidem legitur *sperabimus*, verum, ut Thirlb. jam monuit, id nihil ad nos; ille enim verba ista longe aliter recitat atque Justinus.

6. Ἐγὼ ... οὐκέτι] Jerem. XI. 19.. Hic locus hodie in omnibus Bibliorum exemplaribus mstis et editis integer reperitur. Martyr ipse mox fatetur intactum eum exstitisse in nonnullis Judaeorum codicibus.

7. ἄκακον] Deest hoc vocabulum in Codd. mstis et editis. Nihilosecius id refingendum esse putavi, praesertim quum paulo post Martyr dicat: καὶ ἐνθάδε ὡς ἀρνίον ἄκακον δηλοῦται. Firmatur etiam omnibus LXX virorum codicibus. Pearson., Thirlb., Maran. mecum faciunt.

8. Καὶ ἐπειδὴ ... χωροῦσι] Hic locus editores mirum in modum torsit. Thirlbius: „Hunc locum, inquit, ex sententia expedire non possum. Cohaerebit fortasse aliquanto melius si deleas ὧν, vel pro ὧν ἀπορούμενοι legas ἀποφωρώμενοι, vel δι' αὐτῶν (λόγων) ἀπορούμενοι, vel δι' αὐτῶν (ἀντι-

miliemus in signo: si saltem postea speremus in eum, non desolabitur locus iste in omne tempus, dicit Deus virtutum; sin autem non credideritis ei neque audieritis praedicationem ejus, ludibrium eritis gentibus. Et ex Jeremiae verbis haec reciderunt: *Ego ut agnus innocens, qui portatur ad immolandum. Super me cogitaverunt cogitationem dicentes: Venite, mittamus lignum in panem ejus et tollamus eum e terra viventium, et nomen ejus non memoretur amplius.* Quum autem hunc ex Jeremia locum adhuc nonnulla ex his, quae in Judaeorum synagogis asservantur, exemplaria scriptum retineant (non enim ita pridem haec reciderunt) — quandoquidem ex his etiam verbis demonstratur consilium a Judaeis initum fuisse, ut Christum crucifigentes occiderent: et ipse ostenditur, quemadmodum a Jesaia quoque praenuntiatum est, velut ovis qui ad necem abducitur, et hoc loco velut agnus innocens designatur; quibus rebus in angustias conjecti ad blasphemias se convertunt. Haec etiam ex Jeremiae dictis simili-

γράφων) ἀποφωρώμενοι, vel si legas Καίπερ, ἔφην, aut καὶ ἐπήνεγκα, — δηλοῦται· δι' ὧν (vel ὅθεν) ἀπορούμενοι vel ἀποφωρώμενοι, vel λόγων ἀπορούμενοι, etc.“ Melius Maranus: mallet is legi μηνύηται (nam antea ἀποδεικνύηται), ita ut verbum δηλοῦται expungendum esset; insuper ἐξ ante ὧν supplet. Scilicet vertit: . . . *si quando ex his etiam verbis demonstretur . . . ipsumque* (Christum) *ostendatur, quemadmodum et ab Esaia praenuntiatur velut ovis ad necem abductus, ita etiam hoc loco velut agnum minime malum describi: his rebus* etc.. Verbis igitur ὧν ἀπορούμενοι incipit redditionem. Quae si cui placeant, utatur suo jure: nos nihil mutamus neque mutandum putamus. Etenim ita interpretamur, apodosin ut incipiant verba καὶ αὐτὸς μηνύεται, quibus καὶ ἐνθάδε . . . δηλοῦται respondent; καὶ — καὶ (καὶ αὐτὸς — καὶ ἐνθάδε) hîc = *quum — tum.* Porro comma a Marano sublatum post προεφητεύθη reposui codicibus fretus, ut illud ὡς πρόβ. ἐπὶ σφαγ. ἀγόμ. a μηνύεται pendeat. Verba autem: ἐπειδὰν καὶ ... βουλευσάμενοι, ut patet, pertinent ad apodosin causamque continent.

9. ἔν τισιν . . . Ἰουδαίων] Fortasse τοῖς ἐν συναγωγαῖς Ἰουδαίων, aut ἀντιγράφων τῶν etc.. Sed vulgata lectio ferri potest. *Thirlbius.*

10. βουλευσάμενοι] Hoc ad ἐβουλεύσαντο referas: *Judaeos consilium iniisse de ipso Christo, statuentes eum occidere crucis supplicio.*

11. Ἡσαΐου] Cf. Jesai. LIII. 7..

12. ὧν ἀπορούμ.] Scil. Ἰουδαῖοι. Pro ὧν forsan scribendum est ὡς = ὥστε. Cf. c. 44. not. 9..

περιέκοψαν· [13] Ἐμνήσθη δὲ κύριος ὁ θεὸς [14] ἀπὸ Ἰσραὴλ τῶν νεκρῶν αὐτοῦ τῶν κεκοιμημένων εἰς γῆν χώματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς ἀναγγελίσασθαι αὐτοῖς τὸ σωτήριον αὐτοῦ.

73. Καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνενηκοστοῦ πέμπτου ψαλμοῦ τῶν διὰ Δαβὶδ λεχθέντων λόγων λέξεις βραχείας ἀφείλοντο ταύτας· [1] ἀπὸ τοῦ D ξύλου. Εἰρημένου γὰρ τοῦ λόγου· Εἴπατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν· Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἀφῆκαν· [2] Εἴπατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν· Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν. Ἐν δὲ τοῖς ἔθνεσι περὶ οὐδενὸς ὡς θεοῦ καὶ κυρίου ἐλέχθη ποτὲ ἀπὸ τῶν τοῦ γένους ὑμῶν ἀνθρώπων ὅτι ἐβασίλευσεν, ἀλλ' ἢ περὶ τούτου μόνου τοῦ σταυρωθέντος, ὃν καὶ σεσῶσθαι ἀναστάντα ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, μηνύον ὅτι οὐκ ἔστιν ὅμοιος τοῖς τῶν ἐθνῶν θεοῖς· ἐκεῖνα E γὰρ εἴδωλά ἐστι δαιμονίων. Ἀλλ' ὅπως τὸ λεγόμενον νοήσητε, τὸν πάντα ψαλμὸν ἀπαγγελῶ ὑμῖν. Ἔστι δὲ οὗτος· [3] Ἄισατε τῷ κυρίῳ ᾆσμα καινόν· ᾄσατε τῷ κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄισατε τῷ κυρίῳ καὶ εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· εὐαγγελίζεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, ὅτι μέγας κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα, φοβερός ἐστιν ὑπὲρ πάντας τοὺς θεούς, ὅτι

13. Ἐμνήσθη ... αὐτοῦ] Deest etiam hoc testimonium in nostris codicibus; citatur ab Irenaeo adv. haeres. III. c. 20. §. 4. p. 214. ed. Massuet. sub nomine Esaiae et IV. c. 22. §. 1. p. 259. sub Jeremiae. Sic autem priore loco: *Et commemoratus est dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui dormierant in terra sepultionis: et descendit ad eos evangelizare salutem quae est ab eo, ut salvaret eos. Maranus.* Eumdem locum non sine aliqua scripturae varietate ac tacito prophetae nomine denuo citat Irenaeus l. l. IV. c. 33. §. 1. p. 270., §. 12. p. 273. et V. c. 31. §. 1. p. 330. sq.. Coll. 1. Petr. III. 19. et IV. 6..

14. ἀπὸ Ἰσραὴλ] Congruentius fere cum interprete (Lango) legemus τῶν ἀπὸ Ἰσραήλ (transposito articulo), nisi malis ὁ θεὸς Ἰσραὴλ vel ὁ θεὸς ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ (praepositione ἀπὸ vel expuncta vel in nomen ὁ ἅγιος versa), quae postrema lectio videtur esse verissima. *Sylburgius.* Latina quoque Irenaei versio ll. cc. praebet *sanctus Israel.* Quapropter Massuetus (ad l. III. c. 20.) praeeunte Grabio observat Irenaeum legisse ἅγιος Ἰσραὴλ pro eo quod mendose apud Justinum legatur ἀπὸ Ἰσραήλ. Nam vox ΑΓΙΟΣ, quoad ultimam literam Σ abbreviata, a librario facile in ΑΠΟ poterat immutari. Eamdem emendationem Jebb. et Thirlb. probant, neque Maran. repugnat. Nondum tamen mutare ausus sum, vulgaris

ter reciderunt: *Recordatus est dominus Deus mortuorum suorum ex Israele, qui obdormierunt in terra aggeris, et descendit ad eos, ut evangelizaret eis salutare suum.*

73. Et ex psalmo Davidis nonagesimo quinto perpauca haec abstulerunt: *a ligno.* Nam quum ita dictum fuisset: *Dicite in gentibus: Dominus regnavit a ligno*, reliquerunt: *Dicite in gentibus: Dominus regnavit.* Nemo autem umquam ex vestro genere exstitit, de quo tamquam de Deo et domino diceretur, eum in gentibus regnasse, praeter hunc solum crucifixum, quem et resurgentum ex mortuis liberatum esse Spiritus sanctus in eodem psalmo asserit, eumque diis gentium similem non esse declarat; illos enim esse simulacra daemoniorum. Sed ut quid dicatur intelligatis, totum vobis psalmum recitabo. Sic autem habet: *Cantate domino canticum novum; cantate domino, omnis terra. Cantate domino et benedicite nomini ejus; bene nuntiate de die in diem salutare ejus. Adnuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus: quoniam magnus est dominus et laudabilis valde, terribilis est super omnes Deos, quoniam omnes dii*

textus quum queat aliquatenus tolerari.

1. ἀπὸ τοῦ ξύλου] Haec verba — bona hoc S. Justini venia dixerim — non a Judaeis resecta sunt, sed ab aliquo Christiano addita. Potissimum autem a scriptoribus latinae ecclesiae solent usurpari. Tertullian. adv. Jud. c. 10. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 317.: *Age nunc, si legisti penes prophetam in psalmis: Dominus regnavit a ligno, exspecto, quid intelligas, ne forte lignarium aliquem regem significari putetis, et non Christum, qui exinde a passione crucis* (sic lego pro *ligni*, quod Leop. pro vulg. *Christi* edidit) *superata morte regnavit.* Similiter citant Ambrosius, Augustinus, Leo, Gregorius Magnus alii. Sed apud Graecos vix ullum istorum verborum vestigium deprehenditur excepto hoc Justini testimonio. Londinenses editores proferunt Barnabae epist. c. 8. (Patrr. apost. Opp. ed. Hefele) p. 13.: ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῷ ξύλῳ. Citari etiam possunt, inquit Maranus, nonnulla veterum haereticorum scripta, de quibus sic loquitur Celsus apud Origen. l. VI. p. 298.: Πανταχοῦ δ' ἐκεῖ τὸ τῆς ζωῆς ξύλον καὶ ἀνάστασις σαρκὸς ἀπὸ τοῦ ξύλου. In quodam psalterii codice valde antiquo (apud Holmes.) ἀπὸ τῷ ξύλῳ (sic) legitur.

2. Εἴπατε . . . ἐβασίλευσεν] Ps. XCVI. 10.

3. Ἄισατε ... αὐτοῦ] Ps. XCVI.

πάντες [4] οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια· ὁ δὲ κύριος τοὺς οὐρανοὺς
ἐποίησεν. Ἐξομολόγησις καὶ ὡραιότης ἐνώπιον αὐτοῦ, ἁγιωσύνη 299
καὶ μεγαλοπρέπεια ἐν τῷ ἁγιάσματι αὐτοῦ. [5] Ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ,
αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ δόξαν καὶ τιμήν, ἐνέγ-
κατε τῷ κυρίῳ δόξαν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Αἴρετε θυσίας καὶ εἰσπο-
ρεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ, προσκυνήσατε τῷ κυρίῳ ἐν αὐλῇ
ἁγίᾳ αὐτοῦ. Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Εἴ-
πατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν· Ὁ κύριος ἐβασίλευσε [6] (ἀπὸ τοῦ ξύλου). Καὶ
γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται· κρινεῖ B
λαοὺς ἐν εὐθύτητι. Εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω
ἡ γῆ, σαλευθήσεται ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Χαρήσε-
ται τὰ πεδία καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα
τοῦ δρυμοῦ ἀπὸ προσώπου κυρίου, ὅτι ἔρχεται, ὅτι ἔρχεται κρῖ-
ναι τὴν γῆν. Κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς ἐν
τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ.

Καὶ ὁ Τρύφων· Εἰ μέν, ὡς ἔφης, εἶπε, [7] παρέγραψάν τι ἀπὸ
τῶν γραφῶν οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, θεὸς δύναται ἐπίστασθαι· C
ἀπίστῳ δὲ ἔοικε τὸ τοιοῦτον.

Ναί, ἔφην, ἀπίστῳ ἔοικε· φοβερώτερον γάρ ἐστι τῆς μοσχοποιΐας, [8] ἣν ἐποίησαν ἐπὶ γῆς μάννα πεπλησμένοι, καὶ τοῦ τὰ τέκνα θύειν τοῖς δαιμονίοις, ἢ τοῦ αὐτοὺς [9] τοὺς προφήτας ἀνηρηκέναι. Ἀλλὰ δή, ἔφην, [10] μοι νομίζεσθε μηδὲ ἀκηκοέναι [11] ἃς

4. οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια] Supra legebatur ἐκεῖνα (dii gentium) γὰρ εἴδωλά ἐστι δαιμονίων, quae verba ex duobus locis (Psalm. XCVI. 5. et 1. Chron. XVI. 26.) coaluere. Similiter c. 55. p. 274. D (ibid. not. 5.) et Apol. I. c. 41. p. 80. A. Quid igitur? Nostro loco non εἴδωλα δαιμονίων, sed δαιμόνια habemus. An hoc librariis imputandum? ,,Fortasse, inquit Thirlbius, psalmum integrum recitaturus, psalterium consuluit et quae ibi erant descripsit, oblitus eorum quae supra scripserat, atque eo pacto veram lectionem postea impressam in animo habuit. Quae tamen conjectura neutiquam satisfacit.“ Quum et infra c. 79. p. 306. B. et c. 83. p. 309. E. reperiatur ista lectio, non hic mutamus.

5. Ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ, αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν] Sic non legisse videtur Justinus in hoc psalmo. Cf. c. 74. p. 300. A. et ibid. not. 5..

6. (ἀπὸ τοῦ ξύλου)] Mirum cur haec verba non adjiciantur in Codd. mstis. Nempe supra contendit Justinus legendum esse ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου eamque ob causam psalmum recitat. Quare haud

gentium daemonia; dominus autem coelos fecit. Confessio et pulchritudo in conspectu ejus, sanctitas et magnificentia in sanctificatione ejus. Afferte domino, patriae gentium, afferte domino gloriam et honorem, afferte domino gloriam in nomine ejus. Tollite hostias et introite in atria ejus, adorate dominum in atrio sancto ejus. Commoveatur a facie ejus universa terra. Dicite in gentibus: Dominus regnavit (a ligno). Etenim correxit orbem terrae, qui non commovebitur; judicabit populos in aequitate. Laetentur coeli et exsultet terra, commoveatur mare et plenitudo ejus. Gaudebunt campi et omnia quae in eis sunt, exsultabunt omnia ligna silvae a facie domini: quoniam venit, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terrae in aequitate et populos in veritate sua.

Hic Trypho: Utrum, ajebat, aliquid ex Scripturis, ut asseris, principes populi deleverint, Deus scire potest; videtur autem id incredibile.

Sane, inquiebam, incredibile videtur; est enim horribilius quidpiam, quam quod ab eis commissum est, quum vitulum conflarunt manna in terris expleti, aut quum filios immolarunt daemoniis, aut quum ipsos prophetas occiderunt. Sed mihi, inquiebam, videmini prorsus non audivisse de Scripturis,

dubium quin nostro loco legerit eadem ratione, praesertim quum et in Apol. I. c. 41. p. 80. B. ἀπὸ τοῦ ξύλου addat. Maranus culpam inclinavit in librarios, utpote quorum nota sit in ejusmodi rebus audacia. Reposui in textu ista verba, ita quidem, ut uncis ea includerem. Similiter jam Langus.

7. παρέγραψαν] Uterque Cod. mstus ad marginem περιέγραψαν. Et hoc legi volunt Sylburg., Jebb., Thirlb.; sed vid. c. 71. not. 9..

8. ἦν] Uterque Cod. mstus ἧς ad marginem.

9. τοὺς] Deest apud Maranum.

10. μοι νομίζεσθε] Thirlb. μὴ conjecit et Sylburg. monuit νομίζετε legi posse.

11. ἃς εἶπον περὶ τοῦ κτλ.] Si vulgatam velis lectionem retinere, struas: ἀκηκοέναι ἃς εἶπον γραφὰς περὶ etc., vel: ἀκηκοέναι περὶ τ. κτλ. αὐτ. γραφάς, ἃς εἶπον. Lubenter scripserim ἃ εἶπον etc.. Interdum enim ἃ et ἃς confunduntur; cf. c. 68. not. 12.. Eamdem jam Pearson. et Thirlb. emendationem proposuere probavitque Maranus. Londinensis ille editor praeterea commendat ἃς εἶπον περικεκοφέναι

εἶπον περὶ τοῦ κεκλοφέναι αὐτοὺς γραφάς· [12] ὑπὲρ αὐταρκείας γὰρ αἱ τοσαῦται προανιστορημέναι εἰσὶν εἰς ἀπόδειξιν τῶν ζητηθέντων, μετὰ τῶν λεχθήσεσθαι [13] μελλόντων, παρ' [14] ὑμῖν παραπεφυλα- D
γμένων.

74. Καὶ ὁ Τρύφων ἔφη· Ὅτι δι' ἡμᾶς ἀξιώσαντας ἀνιστόρησας αὐτάς, ἐπιστάμεθα. Περὶ δὲ τοῦ ψαλμοῦ τούτου, ὃν τελευταῖον ἔφης ἀπὸ τῶν Δαβὶδ λόγων, οὐ δοκεῖ μοι εἰς ἄλλον τινὰ εἰρῆσθαι, ἀλλ' εἰς τὸν πατέρα, τὸν καὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν ποιήσαντα· σὺ δ' αὐτὸν φῂς εἰς τὸν παθητὸν τοῦτον, ὃν καὶ
Χριστὸν εἶναι σπουδάζεις ἀποδεικνύναι, εἰρῆσθαι. E

Καὶ ἀπεκρινάμην· Διὰ λέξεως [1] ἣν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τούτῳ τῷ ψαλμῷ ἀνεφθέγξατο, νοήσατε λέγοντός μου, παρακαλῶ, καὶ γνώσεσθε οὔτε κακῶς με λέγειν οὐθ' [2] ὑμᾶς ὄντως κεκηλῆσθαι· οὕτως γὰρ ἂν καὶ πολλὰ ἄλλα νοῆσαι τῶν ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰρημένων καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι δυνήσεσθε. [3] Ἄισατε τῷ κυρίῳ ᾆσμα καινόν· ᾄσατε τῷ κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄισατε τῷ κυρίῳ καὶ εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· εὐαγγελίζεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον [4] αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐ-
τοῦ. Ὡς [5] τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τῶν ὅλων ᾄδοντας καὶ ψάλλοντας 300
τοὺς ἀπὸ πάσης τῆς γῆς γνόντας τὸ σωτήριον τοῦτο μυστήριον, τουτέστι τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τούτους ἔσωσεν, ἐνδιάγοντας, κελεύει, ἐπιγνόντας ὅτι καὶ αἰνετὸς καὶ φοβερὸς καὶ ποιητὴς τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ὁ τοῦτο τὸ σωτήριον ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπείου γένους ποιήσας, τὸν καὶ μετὰ τὸ σταυρωθῆναι ἀποθνήσκοντα [6] καὶ βασιλεύειν πάσης τῆς γῆς κατηξιωμένον ὑπ' αὐτοῦ,

(aut [in Add.] παρακεκλοφέναι) αὐτοὺς γραφάς.

12. ὑπὲρ αὐταρκείας] Thirlb. ὑπεραυταρκεῖς conjectat.

13. μελλόντων] Mavult Thirlb. μελλουσῶν.

14. ὑμῖν] Vulgo mendose ἡμῖν. Jam Thirlb. affert c. 71. p. 297. C: ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ἔτι παρ' ὑ μ ῖ ν τὰς ζητήσεις ποιεῖν ἔρχομαι. Et c. 120. p. 349. A: οὐδὲ ἀπὸ τῶν μὴ ὁμολογουμένων ὑφ ὑ μ ῶ ν γραφῶν . . . τὴν ἀπόδειξιν τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ ποιήσασθαι ἐσπούδασα, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὁμολογουμένων μέχρι νῦν ὑφ' ὑ μ ῶ ν.

1. ἣν] Thirlb. mallet ἃ legi sine ratione.

2. ὑμᾶς] Melius profecto ἡμᾶς, ut initio Dialogi c. 9., ubi Justinus probaturum se pollicetur, Christianos non vanis, ut dixerat Trypho, credidisse sermonibus. *Maranus.* Verum enim vero contextus bene

quas furto ab illis sublatas dixi. Satis enim superque sufficiunt ad demonstrationem eorum, quae in quaestionem veniunt, tot jam antea allatae Scripturae, praeter eas, quae apud vos servatae deinceps proferentur.

74. Tum Trypho dixit: Rogatu nostro eas a te recitatas esse scimus. At psalmus ille, quem postremum ex Davidis oraculis recitasti, non mihi videtur in alium dictus esse, quam in patrem, qui coelum et terram creavit; tu vero eum dictum esse contendis in istum perpessionibus obnoxium, quem et Christum esse conaris demonstrare.

Ad haec ego: Locutionem a Spiritu sancto in hoc psalmo pronuntiatam adhibenti mihi animum advertite, quaeso, ac videbitis nec me improbe dicere nec vos prorsus lactatos fuisse; sic enim et multa alia ex Spiritus sancti dictis per vos ipsi, quum a me discesseritis, intelligere poteritis. *Cantate domino canticum novum; cantate domino, omnis terra. Cantate domino et benedicite nomini ejus; bene nuntiate de die in diem salutare ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.* Hortatur ut qui ex toto terrarum orbe salutare illud mysterium, id est passionem Christi, per quam a Deo sunt salvati, cognoscunt, ii Deo et patri universorum indesinenter canant et psallant, agnoscentes laudabilem et terribilem et conditorem coeli et terrae eum esse, a quo haec salus humano generi facta est, ille videlicet qui, postquam cruci affixus et mortuus est, regno totius orbis terrarum ab eo donatus est, quemadmodum et

habere videtur.

3. *Ἄισατε ... αὐτοῦ*] Psalm. XCVI. 1. — 3..

4. *αὐτοῦ*] Apud LXX interpretes sequitur et apud Justinum supra c. 73. p. 298. E. *ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ.* Haec verba scribae negligentia (ob *αὐτοῦ* repetitum) hîc omissa esse videntur.

5. *τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τῶν ὅλων*] Non legebat Justinus in hoc psalmo: *Afferte domino, patriae gentium* (vid. c. 73. not. 5.), sed ut habemus in Apol. I. c. 41.: *Δότε τῷ κυρίῳ τῷ πατρὶ τῶν αἰώνων δόξαν.* Non dubium quin ita legerit Justinus, cum primam hujus psalmi partem patri attribuat, ad filium autem ista referat: *Dominus regnavit a ligno. Maranus* (in Addend.).

6. *καὶ βασιλεύειν*] Sententiae seriem perspicere operae pretium est.

[7] ὡς καὶ διὰ *** [8] τῆς γῆς, εἰς ἣν οὗτος εἰσπορεύεται εἰς αὐτήν, B
καὶ ἐγκαταλείψουσί με καὶ διασκεδάσουσι τὴν διαθήκην μου, [9] ἣν
διεθέμην αὐτοῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ καταλείψω αὐτοὺς καὶ
ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν· καὶ ἔσται κατάβρωμα,
καὶ εὑρήσουσιν αὐτὸν κακὰ πολλὰ καὶ θλίψεις. Καὶ ἐρεῖ τῇ ἡμέρᾳ
ἐκείνῃ· Διότι οὐκ ἔστι κύριος ὁ θεός μου ἐν ἡμῖν, [10] εὕροσάν με
τὰ κακὰ ταῦτα. Ἐγὼ δὲ ἀποστροφῇ ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου
ἀπ' αὐτῶν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, διὰ πάσας τὰς κακίας, ἃς ἐποίησαν, C
ὅτι ἐπέστρεψαν ἐπὶ θεοὺς ἀλλοτρίους.

75. Ἐν δὲ τῷ βιβλίῳ τῆς ἐξόδου, ὅτι [1] αὐτοῦ τὸ ὄνομα τοῦ

Cum moleste ferret Trypho, quod psalmus: *Cantate domino canticum novum: cantate domino omnis terra*, ad Christum referretur, ita rem temperat Justinus, ut partim patri, partim filio psalmum hunc tribuat. Nam Deo patri, qui est laudabilis et terribilis et coelos fecit, gratias agi declarat, quod salutare suum constituerit, nempe filium crucifixum et resuscitatum et regnantem in universa terra. Itaque ad patrem refert primam psalmi partem; alteram autem, nempe: *Dominus regnavit a ligno* etc. filio reservat. *Maranus.*

7. ὡς καὶ διὰ * * * τῆς γῆς] Codd. msti ὡς καὶ διὰ τῆς γῆς etc., quasi omnia bene cohaereant. At enimvero aliquid deesse nemo non videt. Itaque Langus existimat „primum a Justino hîc absolutam esse psalmi XCVI. expositionem, deinde post digressionem de mutilatis per Judaeos Scripturae locis resumtum esse Jesaiae oraculum de Christo e virgine nato, tum in sequenti Mosis loco ex Deuteron. c. XXXI. actum esse de Israelis in terram promissam inductione per cognominem Christo Jesum, Navae filium, ac primum quidem de illius Jesu transnominatione dictum esse, deinde de populi defectione.“ Sed haec Langi opinio est mere commenticia, nihil quum sit quo probari queat. Sylburgius quoque, Grabius (Spicil. SS. PP. sec. II. p. 161. sq.), Londinenses editores et Gallandius m u l t a hîc excidisse putant et inter ea finem colloquii prioris initiumque posterioris. Etenim disputationem cum Tryphone per biduum habitam fuisse, ex c. 78. p. 304. A, c. 85. p. 311. D. 312. B, c. 92. p. 320. B, c. 94. p. 322. B, c. 118. p. 346. D. constat; idem testatur Joannes Damasc. Sacr. Parall. (Opp. ed. Lequien. Tom. II.) p. 754. locum excitans ἐκ τοῦ πρὸς Τρύφωνα β' λόγου h. e. *ex s e c u n d a Dialogi parte.* Marano vero p a u c a tantum deesse videntur. „1°. Semper Justinus versatur in ea digressione, ad quam eum vocaverat Trypho, nec redit ad propositum, id est ad explicationem hujus prophetiae: *Ecce virgo*, nisi c. 77. 2°. Quidquid disserit usque ad c. illud 77. eo spectat, ut probetur Christum esse dominum regnantem a ligno. Hinc sub finem c. 76. concludit Justinus prophetas praedixisse

per *** *terrae, in quam hic ingreditur, et derelinquent me, et dissipabunt foedus meum, quod pepigi cum eis die illo. Et derelinquam eos et avertam faciem meam ab eis; et erit esca, et invenient eum mala multa et tribulationes. Et dicet die illo: Quoniam non est dominus meus in nobis, invenerunt me mala haec. Ego autem avertendo avertam faciem meam ab eis die illo propter omnia mala, quae fecerunt, quoniam abierunt ad deos alienos.*

75. In libro autem Exodi nomen ipsius Dei, quod nec

Christum passurum et postea regnaturum. 3⁰. Eodem spectant duo illa testimonia psalmo *Cantate* subjuncta, quorum in primo fit mentio de terra promissa, in quam Judaei introducti sunt; in altero Deus, qui hanc terram dedit, nomen suum Jesum esse declarat. Haec autem testimonia non alio tendunt, nisi ut probetur in Christo humilitas carnis et majestas regni. Unde statim addit Justinus eum, qui regnum accipit aeternum, a Daniele tamquam filium hominis vocari. Quare non plura hoc loco deesse crediderim, quam quae Justinus dicere solet, cum ab uno testimonio ad aliud transit; desunt etiam priora verba testimonii ex Deuteronomio petiti. Atque in hunc modum videtur lacuna expleri posse: ὡς καὶ διὰ τῆς γῆς, εἰς ἣν ἔφη εἰσάξειν τοὺς πατέρας ὑμῶν, φαίνεται. Ἔφη δὲ οὕτως h. e. *quemadmodum et per terram perspicitur, in quam se introducturum dixit patres vestros.* Verba autem Scripturae sic explenda: Οὗτος ὁ λαὸς ἐκπορνεύσει ὀπίσω θεῶν ἀλλοτρίων τῆς γῆς. Videtur repetitio harum vocum τῆς γῆς locum errandi librariis dedisse." Non sane inde a c. 70. p. 296. B, ubi de Mithriacis sacris loquitur, ad c. 78. p. 304. A. usque, ubi hesterna sacrorum illorum commemoratio in gratiam eorum repetitur qui pridie non adfuerant, disputatio videtur interrumpi potuisse. Sis vide etiam librum meum: De Justini Mart. scriptis et doctr. p. 25.. „Sic — inquit Maranus in Praefat. p. XCI. — totum Dialogum pertexuit Justinus, ut intermissionis illius, quam nox attulit, nullam prorsus rationem habeat, sed omnia eadem serie comprehendat: sive id commodius ei visum est, nec lectorem rei non necessariae narratione interpellare voluit, sive non omnia eodem ordine, quo fuerant disputata, retulit, sed ut memoriam subibant vel ut ad certa quaedam genera revocari poterant."

8. τῆς γῆς ... ἀλλοτρίους] Deuteron. XXXI. 16. — 18.

9. ἣν διεθ. αὐτοῖς] Septuaginta addunt καὶ ὀργισθήσομαι θυμῷ εἰς αὐτούς. Ita et nostro loco refingendum esse Thirlb. opinatur.

10. εὕροσάν] Stephan. et Sylburg. εὕρησάν.

1. αὐτ. τὸ ὄνομα τ. θεοῦ κ. Ἰησ. ἦν etc.] Tertullianus adv. Marc.

θεοῦ καὶ Ἰησοῦς ἦν, ὃ λέγει [2] τῷ Ἀβραὰμ μὴ δεδηλῶσθαι μηδὲ τῷ
Ἰακώβ, διὰ [3] Μωσέως ἐν μυστηρίῳ ὁμοίως ἐξηγγέλθη, καὶ ἡμεῖς
νενοήκαμεν. Οὕτως δὲ εἴρηται· [4] Καὶ εἶπε κύριος τῷ Μωσεῖ·
Εἰπὲ τῷ λαῷ τούτῳ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ
προσώπου σου, ἵνα φυλάσσῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπως εἰσαγάγῃ σε εἰς
τὴν γῆν, ἣν ἡτοίμασά σοι. Πρόσεχε [5] αὐτῷ καὶ εἰσάκουε αὐτοῦ, D
μὴ ἀπείθει αὐτῷ. Οὐ γὰρ μὴ ὑποστείληταί σε· τὸ γὰρ ὄνομά μου
ἐστὶν ἐπ' αὐτῷ. Τίς οὖν εἰς τὴν γῆν εἰσήγαγε τοὺς πατέρας [6] ὑμῶν;
Ἤδη ποτὲ νοήσατε, [7] ὅτι ὁ ἐν τῷ ὀνόματι [8] τούτῳ ἐπονομασθεὶς
Ἰησοῦς, πρότερον Αὐσῆς καλούμενος. Εἰ γὰρ τοῦτο νοήσετε, καὶ
ὅτι τὸ ὄνομα [9] αὐτοῦ εἰπόντος τῷ Μωσεῖ· τὸ γὰρ ὄνομά μου
ἐστὶν ἐπ' αὐτῷ, Ἰησοῦς ἦν, ἐπιγνώσεσθε. Καὶ γὰρ καὶ Ἰσραὴλ E
αὐτὸς ἦν [10] καλούμενος, καὶ τὸν Ἰακὼβ τούτῳ τῷ ὀνόματι ὁμοίως
μετωνομάκει. Ὅτι δὲ καὶ ἄγγελοι καὶ ἀπόστολοι τοῦ θεοῦ λέγονται
οἱ ἀγγέλλειν τὰ παρ' αὐτοῦ ἀποστελλόμενοι προφῆται, ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ
δεδήλωται. Λέγει γὰρ ἐκεῖ ὁ Ἡσαΐας· [11] Ἀπόστειλόν με. Καὶ ὅτι
προφήτης ἰσχυρὸς καὶ μέγας γέγονεν ὁ ἐπονομασθεὶς τῷ Ἰησοῦ ὀνό-
ματι, φανερὸν πᾶσίν ἐστιν. Εἰ οὖν ἐν τοσαύταις μορφαῖς οἴδαμεν
πεφανερῶσθαι [12] τὸν θεὸν ἐκείνῳ τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰακὼβ καὶ 301
τῷ Μωσεῖ, πῶς ἀποροῦμεν καὶ ἀπιστοῦμεν κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς
τῶν ὅλων βουλὴν καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν διὰ παρθένου γεννηθῆναι
μὴ δεδυνῆσθαι, καὶ ταῦτα ἔχοντες γραφὰς [13] τοσαύτας, ἐξ ὧν συν-

IV. c. 7. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 156.: „Nam et prophetam meminerat sanctum dei praedicasse, et Jesu nomen dei esse in filio Nave.“

2. τ. Ἀβρ. μὴ δεδηλ.] Censet Perion. adjiciendum esse μηδὲ τῷ Ἰσαὰκ ob Exod. VI. 2. sq., quem ad locum Justinus respicit. Idem V. D. et δηλῶσαι legi posse dicit. Vid. c. 59. not. 1..

3. Μωσέως] Maran. Μωυσέως edidit et infra Μωυσεῖ.

4. Καὶ εἶπε . . . αὐτῷ] Exod. XX. 22. et XXIII. 20. sq..

5. αὐτῷ] Aliis fortasse placet legere αὑτῷ vel rectius ἑαυτῷ (scilicet haec forma Justino solemnis est) = σεαυτῷ. Non mutamus. Cyprian.: *Observa eum.* Tertullian.: *Intende illi.*

6. ὑμῶν; Ἤδη] Ita Thirlb. bene interpunxit. Vulgo ὑμῶν, ἤδη. Ad ὅτι suppleas εἰσήγαγε.

7. ὅτι . . . καλούμενος] Similiter saepe Justinus; cf. c. 106. p. 334. A, c. 113. p. 340. A. B, c. 132. p. 361. E. 362. C. Tertullianus adv. Marc. III. c. 16. (P. III.) p. 130.: „Cum successor Moysi destinaretur Auses filius Nave, transfertur certe de pristino nomine et incipit vocari Jesus. . . . Etiam nominis dominici

Abrahamo nec Jacobo declaratum dicit, etiam Jesum fuisse, Moses arcane similiter pronuntiat, nosque intelleximus. Sic autem dictum est: *Et dixit dominus Mosi: Dic populo isti: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, ut custodiat te in via et introducat te in terram, quam paravi tibi. Observa eum et audi eum, ne rebella ei. Non enim dimittet te; nomen enim meum est in eo.* Quis igitur patres vestros in terram introduxit? Jam tandem considerate, illum fuisse qui hoc nomine cognominatus est Jesus, quum Auses antea vocaretur. Nam si id consideraveritis, illud quoque intelligetis, nomen ejus qui dixit Mosi: *nomen enim meum est in eo*, Jesum fuisse. Nam et Israel ipse vocabatur, et Jacobo hoc cognomen imposuit. Angelos autem et apostolos Dei vocari prophetas illos, qui ad nuntianda ejus mandata mittuntur, apud Jesaiam declaratur. Ibi enim dicit Jesaias: *Mitte me.* Fortem autem et magnum prophetam fuisse eum, qui Jesu cognomen accepit, omnibus perspicuum est. Quodsi tot in formis Deum Abrahamo illi et Jacobo et Mosi visum esse scimus, cur haeremus incerti nec credere volumus eum secundum voluntatem patris universorum etiam hominem ex virgine nasci potuisse, praesertim

inauguratus est figura, Jesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum jam tunc esse testatus est, cum ad Moysen loquebatur ..: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam*" etc.. Adv. Jud. c. 9. (P. IV.) p. 312. sq.. Lactant. Institt. divin. IV. c. 17.: „Christi figuram gerebat ille Jesus. Qui quum primum Auses vocaretur, Moyses futura praesentiens jussit eum Jesum vocari" etc.. Adde Clem. Paedag. I. c. 7. §. 60. (Opp. ed. Klotz. Tom. I.) p. 147., Euseb. Hist. eccles. I. c. 3. (ed. Heinichen. Tom. I.) p. 29., Cyrill. adv. Julian. VIII. (Opp. ed. Aubert. Tom. VI.) p. 281..

8. τούτῳ] Langus legit τούτον.

9. αὐτοῦ εἰπόντος] Legendum, ni fallor, αὐτοῦ τοῦ εἰπόντος. *Maranus.*

10. καλούμενος] Scil. Christus. Vid. c. 125. p. 354..

11. Ἀπόστειλόν με] Jes. VI. 8..

12. τὸν θεὸν ἐκείνῳ] Fortasse θεὸν sine articulo. Cf. c. 56. not. 16.. Sylburg. autem pro ἐκείνῳ mallet ἐκεῖνον.

13. τοσαύτας] Sic recte monet Thirlb. ex levi mutatione refingendum esse pro vulg. τοιαύτας. C. 68. p. 292. E: εἰ δὲ γραφὰς καὶ εἰς τοῦτο εἰρημένας τοσαύτας. Ib. p. 293. C: διὰ τῶν τοσούτων γραφῶν. C. 100. p. 327. D: περὶ οὗ τὰς τοσαύτας γραφὰς ἀπε-

νοῆσαί ἐστι διαῤῥήδην ὅτι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλὴν καὶ τοῦτο γέγονεν;

76. Ὅταν γὰρ [1] ὡς υἱὸν ἀνθρώπου λέγῃ Δανιὴλ τὸν παρα-
λαμβάνοντα τὴν αἰώνιον βασιλείαν, οὐκ αὐτὸ τοῦτο αἰνίσσεται;
Τὸ γὰρ ὡς υἱὸν ἀνθρώπου εἰπεῖν, φαινόμενον μὲν καὶ [2] γενόμε- B
νον ἄνθρωπον μηνύει, οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνου δὲ σπέρματος ὑπάρ-
χοντα δηλοῖ. Καὶ τὸ [3] λίθον τοῦτον εἰπεῖν ἄνευ χειρῶν τμηθέντα,
ἐν μυστηρίῳ τὸ αὐτὸ κέκραγε· τὸ γὰρ ἄνευ χειρῶν εἰπεῖν αὐτὸν
ἐκτετμῆσθαι, [4] ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον ἔργον, ἀλλὰ τῆς βουλῆς
τοῦ προβάλλοντος αὐτὸν πατρὸς τῶν ὅλων θεοῦ. Καὶ τὸ Ἡσαΐαν
φάναι· [5] Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ἀνεκδιήγητον ἔχοντα C
τὸ γένος αὐτὸν ἐδήλου· [6] οὐδεὶς γάρ, ἄνθρωπος ὢν ἐξ ἀνθρώ-
πων, ἀνεκδιήγητον ἔχει τὸ γένος. Καὶ τὸ τὸν Μωσέα εἰπεῖν [7] πλυ-
νεῖν αὐτὸν τὴν στολὴν [8] αὐτοῦ ἐν αἵματι σταφυλῆς, οὐχ, ὃ καὶ
ἤδη [9] πολλάκις πρὸς ὑμᾶς παρακεκαλυμμένως [10] πεπροφητευκέναι
αὐτὸν εἶπον, ἐστίν; ὅτι αἷμα μὲν ἔχειν αὐτὸν προεμήνυεν, ἀλλ'
οὐκ ἐξ ἀνθρώπων· ὃν τρόπον τὸ τῆς ἀμπέλου αἷμα οὐκ ἄνθρω-
πος ἐγέννησεν, ἀλλ' ὁ θεός. Καὶ Ἡσαΐας δὲ [11] μεγάλης βουλῆς
ἄγγελον αὐτὸν εἰπών, οὐχὶ τούτων, ὧνπερ ἐδίδαξεν ἐλθών, δι- D
δάσκαλον αὐτὸν [12] γεγενῆσθαι προεκήρυσσεν; Ἃ γὰρ μεγάλα ἐβε-
βούλευτο ὁ πατὴρ εἴς τε πάντας τοὺς εὐαρέστους γενομένους αὐτῷ
καὶ γενησομένους ἀνθρώπους, καὶ τοὺς ἀποστάντας τῆς βουλῆς
αὐτοῦ ὁμοίως ἀνθρώπους ἢ ἀγγέλους, οὗτος μόνος ἀπαρακαλύπτως
ἐδίδαξεν εἰπών· [13] Ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν [14] καὶ δυσμῶν, καὶ ἀνα-
κλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν
οὐρανῶν· οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος E

δείξαμεν εἰρῆσθαι. Sic saepenumero legitur.

1. *ὡς υἱὸν ἀνθρ.* etc.] Dan. VII. 13. sq..

2. *γενόμενον*] Sine causa Sylburg. admittit *λεγόμενον*.

3. *λίθον ... τμηθ.*] Dan. II. 34..

4. *ὅτι*] Reponendum est aut supplendum saltem ex antecedentibus *δηλοῖ* vel simile quidpiam.

5. *Τὴν ... διηγήσ.*] Jes. LIII. 8..

6. *οὐδεὶς γάρ*] Rectius sine dubio *οὐδεὶς δέ*. Sed Justinus non est is, apud quem quae lectio optima sit, ea statim vera existimanda sit. *Thirlbius.*

7. *πλυνεῖν ... σταφυλῆς*] Genes. XLIX. 11.. Vulgo minus belle *πλύνειν* scribitur; vid. c. 63. not. 6..

8. *αὐτοῦ*] Stephan. et Sylburg.

quum tot habeamus Scripturas, ex quibus aperte intelligere liceat id quoque de patris voluntate factum esse?

76. Nam Daniel, quum *tamquam filium hominis* appellat eum, qui regnum aeternum accipit, nonne id ipsum innuit? Quod enim *tamquam filium hominis* dicit, hominem quidem visum et factum esse significat, ex semine autem humano constitutum non fuisse declarat. Et quum eum vocat *lapidem sine manibus abscissum*, arcane idem clamat; nam quod eum *sine manibus abscissum fuisse* dicit, idem valet ac eum non esse hominum opus, sed voluntatis illius, qui eum produxit, patris universorum Dei. Et quod Jesaias dicit: *Generationem ejus quis enarrabit?* genus eum non enarrabile habere demonstrat; nemo enim est, qui, quum homo ex hominibus sit, genus habeat non enarrabile. Et quod Moses dixit *suam eum stolam in sanguine uvae lavaturum*, nonne id ipsum est, quod saepe vos monui arcane ab eo praenuntiatum: ita ut sanguinem quidem ei inesse significaverit, sed nequaquam ex hominibus, quemadmodum uvae sanguinem non homo generavit, sed Deus? Et quod eum Jesaias *magni consilii angelum* vocat, nonne eorum, quae adveniens edocuit, magistrum illum et doctorem futurum praenuntiabat? Magna enim patris consilia tum in omnes, qui ipsi placuerant et placituri erant, homines, tum in desciscentes ab ejus voluntate homines pariter et angelos, solus hic aperte edocuit dicens: *Venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abrahamo et Isaaco et Jacobo in regno coelorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores.*

perperam αὐτοῦ edidere.

9. πολλάκις] Cf. c. 54. p. 273. E. et c. 63. p. 286. E.

10. πεπροφητευκέναι] Sic Cod. Reg. ad marginem habet, sed in textu προπεφητευκέναι, id quod etiam Clarom. ad marginem praebet. Editores omnes recte (c. 77. p. 302. C. et saepius) πεπροφητ. textui inseruerunt.

11. μεγάλ. βουλ. ἄγγ.] Jesai. IX. 6..

12. γεγενῆσθαι] Futuro quoque tempore legi potest γενήσεσθαι. *Sylburgius.*

13. Ἥξουσιν ... ἐξώτερον] Ev. Matth. VIII. 11. sq..

14. καὶ δυσμῶν] Haec desunt male in editione Maranca.

τὸ ἐξώτερον. Καί· [15] Πολλοὶ ἐροῦσί μοι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Κύ-
ριε, κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι ἐφάγομεν καὶ ἐπίομεν καὶ προεφη-
τεύσαμεν καὶ δαιμόνια ἐξεβάλομεν; Καὶ ἐρῶ αὐτοῖς· Ἀναχωρεῖτε
ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις, οἷς καταδικάζειν τοὺς ἀναξίους
μὴ σώζεσθαι [16] μέλλει, ἔφη ἐρεῖν· [17] Ὑπάγετε εἰς τὸ σκότος τὸ
ἐξώτερον, ὃ ἡτοίμασεν ὁ πατὴρ τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐ-
τοῦ. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις λόγοις ἔφη· [18] Δίδωμι ὑμῖν ἐξουσίαν
καταπατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ σκολοπενδρῶν καὶ ἐπά- 302
νω πάσης δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ νῦν ἡμεῖς, οἱ πιστεύοντες
ἐπὶ τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου Ἰησοῦν κύριον ἡμῶν,
τὰ δαιμόνια πάντα καὶ πνεύματα πονηρὰ ἐξορκίζοντες ὑποτασσό-
μενα ἡμῖν ἔχομεν. [19] Εἰ γὰρ [20] διὰ τῶν προφητῶν παρακεκαλυμ-
μένως κεκήρυκτο παθητὸς γενησόμενος ὁ Χριστὸς καὶ μετὰ ταῦτα
πάντων κυριεύσων, [21] ἀλλ' οὖν γε ὑπ' οὐδενὸς νοεῖσθαι ἐδύνατο,
μέχρις αὐτὸς ἔπεισε τοὺς ἀποστόλους ἐν ταῖς γραφαῖς ταῦτα κε- B
κηρύχθαι διαῤῥήδην. Ἐβόα γὰρ πρὸ τοῦ σταυρωθῆναι· [22] Δεῖ
τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ὑπὸ
τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ
ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Καὶ [23] Δαβὶδ δὲ [24] πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης ἐκ
γαστρὸς γεννηθήσεσθαι αὐτὸν κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλὴν ἐκή-
ρυξε, καὶ [25] θεὸν ἰσχυρὸν καὶ προσκυνητόν, [26] Χριστὸν ὄντα,
ἐδήλωσε.

77. Καὶ ὁ Τρύφων εἶπεν· Ὅτι μὲν [1] οὖν καὶ τοιαῦτα καὶ

15. *Πολλοὶ . . . ἐμοῦ*] Ev. Luc. XIII. 26. et Matth. VII. 22. sq..

16. *μέλλει*] Hoc ad *καταδικάζειν* pertinet. In Codd. mstis et editis male *μέλλειν* exstat, qui infinitivus modus a scriba ob sequens *ἔφη* inductus est. Vid. c. 61. not. 3. (coll. c. 70. not. 17.).

17. *Ὑπάγετε . . . αὐτοῦ*] Ev. Matth. XXV. 41..

18. *Δίδωμι . . . ἐχθροῦ*] Ev. Luc. X. 19..

19. *Εἰ γὰρ*] Fortasse legendum *εἰ καὶ γάρ*, aut *εἰ γὰρ* eo sensu intelligendum. *Thirlbius.*

20. *διὰ . . . Χριστὸς*] Coll. Actt. apost. XXVI. 22. sq..

21. *ἀλλ' οὖν γε* etc.] Probare pergit Christum esse *magni consilii angelum* et ab eo homines maximarum rerum cognitionem accepisse. Similia disserit Irenaeus adv. haer. IV. c. 26. §. 1.. *Maranus.*

22. *Δεῖ . . . ἀναστῆναι*] Ev. Marc. VIII. 31. et Luc. IX. 22..

23. *Δαβὶδ*] Maran. *Δαυὶδ* contra codices.

24. *πρὸ ἡλίου . . . αὐτὸν*] Ps.

Et: *Multi dicent mihi illo die: Domine, domine, nonne in nomine tuo edimus et bibimus et prophetavimus et daemonia ejecimus? Et dicam eis: Discedite a me.* Et aliis verbis, quibus indignos qui salventur condemnaturus est, dicturum se declaravit: *Abite in tenebras exteriores, quas paravit pater Satanae et angelis ejus.* Et rursus aliis verbis ait: *Do vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et scolopendras et super omnem vim inimici.* Et nunc qui in crucifixum sub Pontio Pilato Jesum dominum nostrum credimus, daemonia omnia et malos spiritus adjurando potestati nostrae subjicimus. Quamvis enim tecte per prophetas praedicatum fuisset Christum esse passurum ac postea omnibus imperaturum, id tamen a nemine intelligi poterat, donec ipse apostolis persuasit haec in Scripturis nominatim esse pradicata. Clamabat enim ante, quam in crucem ageretur: *Oportet filium hominis multa pati et rejici a Scribis et Pharisaeis, et crucifigi et tertio die resurgere.* Et David praedicavit *eum ante solem et lunam ex utero natum iri* secundum patris voluntatem, eumque, quum Christus sit, Deum fortem et adorandum esse declaravit.

77. At Trypho: Equidem tibi assentior satis inesse tot ac

CX. 3. et LXXII. 5. 17.. Similiter supra c. 63. p. 286. E: *Καὶ τὰ ὑπὸ Δαβὶδ εἰρημένα· Ἐν ταῖς λαμπρ. τ. ἁγ. σου, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε* (ψ' CX.) ... *οὐ σημαίνει ὑμῖν ὅτι ἄνωθεν* (hoc videtur respondere verbis illis *πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης*: ψ' LXXII.) *καὶ διὰ γαστρὸς ἀνθρωπείας ὁ θεὸς ... γεννᾶσθαι αὐτὸν ἔμελλε;* At Christus vero non est ex Maria genitus ante solem et lunam sive ante luciferum. Illud ergo *ἐγέννησά σε*, ut Maran. ait, idem esse Justinus putabat ac *gignere decrevi*. Apertior est, ut idem ille V. D. observat, sententia Tertulliani, qui (adv. Marc. V. c. 9. [Opp. ed. Leopold. P. III.] p. 281.) Christum ex utero Mariae genitum dicit *ante luciferum* eapropter, quod nocte editus est.

25. *θεὸν ... προσκυν.*] Psalm. XIX. 5. (vid. c. 69. p. 295. B: not. 6.). — XLV. 12. (c. 63. p. 287. B. C: not. 18.), LXXII. 11. (c. 34. p. 252. E).

26. *Χριστὸν ὄντα*] Coll. Psalm. XLV. 7.: *Ἔχρισέ σε ὁ θεός*, quae verba S. Martyr de divina virtute intelligit, qua praeditus est Christus a patre coelesti. Cf. Apol. II. c. 6. not. 4..

1. *οὖν*] Omisit Maran. errore.

τοσαῦτα ἱκανὰ δυσωπῆσαί ἐστι, σύμφημί σοι· ὅτι δὲ ἀπαιτῶ σε C
τὸν λόγον, [2] ὃν πολλάκις [3] προεβάλλου, ἀποδεῖξαι, εἰδέναι [4] σε
βούλομαι. [5] Περαίωσον οὖν καὶ αὐτὸν ἡμῖν, ἵνα ἴδωμεν καὶ ὡς
ἐκεῖνον εἰς Χριστὸν τοῦτον τὸν ὑμέτερον ἀποδεικνύεις εἰρῆσθαι·
ἡμεῖς γὰρ εἰς Ἐζεκίαν αὐτὸν λέγομεν πεπροφητεῦσθαι.

Κἀγὼ ἔφην· Ὡς [6] βούλεσθε, καὶ τοῦτο πράξω· ἀποδείξατε
δέ μοι ὑμεῖς πρῶτον, ὅτι εἰς τὸν Ἐζεκίαν εἴρηται, [7] ὅτι, [8] πρὶν
ἢ γνῶναι αὐτὸν καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, ἔλαβε δύναμιν Δαμα- D
σκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. [9] Οὐ
γὰρ ὡς βούλεσθε ἐξηγεῖσθαι συγχωρηθήσεται ὑμῖν, ὅτι Ἐζεκίας
ἐπολέμησε τοῖς ἐν Δαμασκῷ ἢ ἐν Σαμαρείᾳ ἔναντι βασιλέως Ἀσ-
συρίων. [10] Πρὶν ἢ γὰρ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μη-
τέρα, ὁ προφητικὸς λόγος ἔφη, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ
σκῦλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. Εἰ γὰρ μὴ μετὰ
προσθήκης ταῦτα εἶπε τὸ προφητικὸν πνεῦμα· Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ E
παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ
σκῦλα Σαμαρείας, ἀλλὰ μόνον εἰρήκει· Καὶ τέξεται υἱὸν καὶ λήψεται
δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ σκῦλα Σαμαρείας, ἐδύνασθε λέγειν· Ἐπει-
δὴ προεγίνωσκεν ὁ θεὸς μέλλειν αὐτὸν λήψεσθαι ταῦτα, προει-
ρήκει. [11] Νῦν δὲ μετὰ τῆς προσθήκης ταύτης εἴρηκεν ἡ προφη-

2. ὃν] In Codd. mstis et editis legitur λόγον ὧν πολλ. προεβ. ἀποδ. ita, ut ἀποδεῖξαι a προεβάλλου pendeat, non ab ἀπαιτῶ. Hanc vulgatam lectionem falsam esse, jam ex iis quae statim sequuntur, αὐτὸν (Περαίωσον οὖν καὶ αὐτὸν ἡμῖν — ac paulo post: αὐτὸν λέγομεν) et ἐκεῖνον, facile est intellectu. Illa autem verba, λόγον ὃν πολλ. προεβάλλου, accipienda sunt de effato: Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται (Jesai. VII. 14.). Etenim Justinus quum c. 71. p. 297. D. verba ista aliter a Judaeis reddi contendisset, a Tryphone interpellatur rogante, ut ex Scripturae testimoniis, quae deleta fuisse dixerit, nonnulla saltem proferat. Quo facto Judaeus hic (c. 77.) sese victum esse confessus petit a Martyre, ut jam prius inceptam explicationem illius oraculi (λόγον) proponat, h. e. ut id demonstret de Christo dictum esse. Textui igitur inserui lectionem ὃν jam a Thirlbio et Marano indicatam.

3. προεβάλλου] Sylburg. frustra προεβάλου mallet.

4. σε] Haec vocula vulgo omissa refingenda mihi erat. Cf. c. 39. p. 258. B: ἐπίστασθαί σε βούλομαι. C. 71. p. 297. C: εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι. Similiter saepius.

5. Περαίωσον οὖν καὶ αὐτὸν] C. 68. p. 293. B: περαιωθῆναι ... τὸν λόγον ἀγωνιοῦμαι. — C. 65. p. 290. C: Πέραινε ... τὰ

tantis rationibus ad persuadendum momenti; sed scias velim me a te effatum, quod saepe demonstraturum pollicitus es, reposcere. Fac igitur illud nobis expedias, ut videamus quonam pacto in vestrum istum Christum demonstres id dictum esse; nos enim in Ezechiam id praenuntiatum fuisse dicimus.

Tum ego dixi: Ut vultis, hoc etiam faciam; sed mihi prius demonstrate de Ezechia dictum esse, eum, antequam patrem aut matrem vocare nosset, virtutem Damasci et spolia Samariae coram rege Assyriorum cepisse. Non enim vobis concedetur, ut vestro arbitratu hanc interpretationem afferatis, Ezechiam adversus Damascum et in Samaria coram rege Assyriorum bellum gessisse. *Antequam* enim *norit puerulus vocare patrem aut matrem*, inquit propheticum effatum, *capiet virtutem Damasci et spolia Samariae coram rege Assyriorum.* Nam si propheticus Spiritus cum additamento non dixisset: *Antequam norit puerulus vocare patrem aut matrem, capiet virtutem Damasci et spolia Samariae*, sed tantum retulisset: *Et pariet filium et capiet virtutem Damasci et spolia Samariae*, dicere poteratis: Quia futurum praenoscebat Deus, ut haec caperet Ezechias, idcirco praedixit. Nunc autem cum hoc additamento dicit prophetia: *Antequam norit pueru-*

ἐπίλοιπα τοῦ λόγου.

6. *βούλεσθε*] Maran. *βούλεσθαι* mendose.

7. *ὅτι*] Conjicit Thirlb. *ἢ ὅτι* vel *καὶ ὅτι* praeter necessitatem.

8. *πρὶν ἢ γνῶναι* etc.] Quae sequuntur maximam partem imitatus est Tertullianus adv. Marc. III. c. 13. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 125. sq., unde iisdem fere verbis in librum adv. Jud. c. 9. (P. IV.) p. 309. sqq. transtulit.

9. *Οὐ γὰρ ὡς βουλ.* etc.] Ex illis verbis *πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν* etc. Tertullianus adv. Jud. l. c. Judaeos lepide deridet, prophetiam de rege bellatore interpretantes: „Scilicet vagitu — inquit — ad arma esset convocaturus infans, et signum belli non tuba, sed crepitaculo daturus, nec ex equo vel de muro, sed de nutricis et gerulae suae dorso sive collo hostem designaturus, atque ita Damascum et Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes vos infantes in proelium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati, et butyro stipendiati, qui ante norint lanceare quam lancinare.“

10. *Πρὶν . . . Ἀσσυρίων*] Jesai. VIII. 4.

11. *Νῦν δὲ . . . Σαμαρείας*] Quod Martyr relinquit subintelli-

τεία· Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψε- 303
ται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ σκύλα Σαμαρείας. Καὶ οὐδενὶ τῶν ἐν
Ἰουδαίοις ποτὲ συμβεβηκέναι τοῦτο ἀποδεῖξαι ἔχετε, ἡμεῖς δὲ ἔχομεν
ἀποδεῖξαι τοῦτο γενόμενον ἐν τῷ ἡμετέρῳ Χριστῷ. Ἅμα γὰρ τῷ
γεννηθῆναι αὐτὸν μάγοι ἀπὸ Ἀῤῥαβίας παραγενόμενοι προσεκύνησαν
αὐτῷ, πρότερον ἐλθόντες πρὸς Ἡρώδην τὸν ἐν τῇ γῇ ὑμῶν τότε
βασιλεύοντα, [12] ὃν ὁ λόγος καλεῖ βασιλέα Ἀσσυρίων διὰ τὴν ἄθεον
καὶ ἄνομον αὐτοῦ γνώμην. [13] Ἐπίστασθε γὰρ τοιαῦτα, ἔφην, ἐν
παραβολαῖς καὶ ὁμοιώσεσι πολλάκις λαλοῦν τὸ ἅγιον πνεῦμα· οἷον B
πεποίηκε καὶ πρὸς τὸν λαὸν ἅπαντα τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις, πολλά-
κις φῆσαν πρὸς αὐτούς· [14] Ὁ πατήρ σου Ἀμοῤῥαῖος καὶ ἡ μήτηρ
σου Χετταία.

78. [1] Καὶ γὰρ οὗτος ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, μαθὼν παρὰ τῶν
πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ ὑμῶν, τότε ἐλθόντων πρὸς αὐτὸν τῶν
ἀπὸ Ἀῤῥαβίας μάγων καὶ εἰπόντων, [2] ἐξ ἀστέρος τοῦ ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ φανέντος ἐγνωκέναι ὅτι βασιλεὺς [3] γεγένηται ἐν τῇ χώρᾳ C
ὑμῶν, καὶ ἤλθομεν [4] προσκυνῆσαι αὐτόν, [5] καὶ ἐν Βηθλεὲμ τῶν
πρεσβυτέρων εἰπόντων, ὅτι γέγραπται ἐν τῷ προφήτῃ οὕτως·
Καὶ σὺ Βηθλεέμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμό-
σιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν
λαόν μου. [6] Τῶν ἀπὸ Ἀῤῥαβίας οὖν μάγων ἐλθόντων εἰς Βηθλεὲμ
καὶ προσκυνησάντων τὸ παιδίον καὶ προσενεγκάντων αὐτῷ δῶρα, D
χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν, [7] ἐπειδὴ κατὰ ἀποκάλυψιν μετὰ

gendum, addit Tertullianus l. c. dicens: „Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam virum facere (adv. Marc.: vivere), ante virtutem Damasci sumere quam patrem nosse, sequitur, ut figurate pronuntiatum videatur."

12. ὃν ὁ λόγος καλεῖ βασ. τ. Ἀσσυρίων] Eodem modo Tertullianus adv. Marc. l. c. exponit: „Adversus regem autem Assyriorum adversus Herodem intellige, cui utique adversati sunt magi tunc non renuntiando de Christo, quem interficere quaerebat."

13. Ἐπίστασθε γὰρ τοιαῦτα etc.] Tertullianus adv. Jud. l. c.: „Nec hoc enim novum scripturis divinis, figurate uti translatione hominum ex comparatione criminum. Nam et archontas Sodomorum appellat archontas vestros, populum vestrum populum Gomorrae vocat, cum jam olim essent civitates istae exstinctae. Et alibi per prophetam ad populum Israel dicit: *pater*, inquit, *tuus Amorraeus et mater tua Cethaea*."

14. Ὁ πατὴρ . . . Χετταία] Ezech. XVI. 3.

lus vocare patrem aut matrem, capiet virtutem Damasci et spolia Samariae. Ac vos quidem, cui id unquam apud Judaeos contigerit, demonstrare neminem potestis: nos autem in Christo nostro factum demonstrare possumus. Statim enim atque natus est, magi ex Arabia profecti eum adoraverunt, quum prius se ad Herodem in terra vestra tunc regnantem contulissent: quem quidem effatum regem Assyriorum vocat ob impium et improbum ejus animum. Scitis enim saepe a Spiritu sancto res ejusmodi in parabolis et similitudinibus dici; quale est quod et in omnem Hierosolymorum populum usurpavit, saepe illos ita compellans: *Pater tuus Amorrhaeus et mater tua Chettaea.*

78. Etenim Herodes ille rex, quum ad eum tunc magi ex Arabia venissent ac dicerent: *Ex stella, quae in coelo apparuit, cognovimus natum esse regem in terra vestra, eumque adoratum venimus*, edoctus est a senioribus populi vestri, qui *Bethlehemi* responderunt, quod ita scriptum sit a propheta: *Et tu Bethlehemum, terra Judae, nequaquam minima es in principibus Judae; ex te enim egredietur dux, qui pascet populum meum.* Illi igitur ex Arabia magi, quum Bethlehemum venissent ac puerum adorassent eique munera, aurum et thus et myrrham, obtulissent, per revelationem admoniti sunt, adorato Bethlehemi puero, ne ad Herodem redirent. Ac Jo-

1. *Καὶ γὰρ οὗτος ὁ βασιλεὺς Ἡρ.*] Ab his verbis usque ad ista *Καὶ ὁ Ἡρώδης μὴ ἐπανελθόντων* longissimam habemus parenthesin (hoc et Sylburg. animadvertit) eamque aliis parenthesibus implicatam. Nam ut probet Justinus impietatem Herodis ex nefando illius in infantes facinore, plurima intexit quae hanc crudelissimam stragem praecesserunt. *Maranus.*

2. *ἐξ . . . προσκ. αὐτόν*] Ev. Matth. II. 2..

3. *γεγένηται*] Monet Thirlb. ut legamus *γεγέννηται*. Vid. c. 70. not. 2..

4. *προσκυν. αὐτόν*] Uterque Cod. mstus ad marginem *προσκυν. αὐτῷ*, id quod haud raro occurrit (c. 88. p. 315. C, c. 106. p. 334. B: sic et Matth. l. c.); sed *προσκ.* etiam cum accusativo struitur (paulo post *μετὰ τὸ προσκυνῆσαι τὸν παῖδα*, coll. Apol. I. c. 16. p. 63. D. al.).

5. *καὶ . . . λαόν μου*] (Mich. V. 2.) Ev. Matth. II. 5. sq..

6. *Τῶν . . . Ἡρώδην*] Coll. ev. Matth. II. 11. sq..

7. *ἐπειδή*] Convenientius foret

τὸ προσκυνῆσαι τὸν παῖδα ἐν Βηθλεὲμ ἐκελεύσθησαν μὴ ἐπανελθεῖν πρὸς τὸν Ἡρώδην. [8] Καὶ Ἰωσὴφ δέ, ὁ τὴν Μαρίαν μεμνηστευμένος, βουληθεὶς πρότερον ἐκβαλεῖν [9] τὴν μνηστὴν αὐτῷ Μαριάμ, νομίζων ἐγκυμονεῖν αὐτὴν ἀπὸ συνουσίας ἀνδρός, τουτέστιν ἀπὸ πορνείας, δι' ὁράματος [10] κεκέλευστο μὴ ἐκβαλεῖν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰπόντος αὐτῷ τοῦ φανέντος ἀγγέλου, ὅτι ἐκ πνεύματος ἁγίου ὃ ἔχει κατὰ γαστρός ἐστι. [11] Φοβηθεὶς οὖν οὐκ ἐκβέβληκεν αὐτήν, [12] ἀλλὰ ἀπογραφῆς οὔσης ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τότε πρώτης ἐπὶ E
[13] Κυρηνίου ἀνεληλύθει ἀπὸ Ναζαρέτ, ἔνθα ᾤκει, εἰς Βηθλεέμ, ὅθεν ἦν, ἀπογράψασθαι· ἀπὸ γὰρ τῆς κατοικούσης τὴν γῆν ἐκείνην φυλῆς Ἰούδα τὸ γένος ἦν. [14] Καὶ αὐτὸς ἅμα τῇ Μαρίᾳ κελεύεται ἐξελθεῖν εἰς Αἴγυπτον καὶ εἶναι ἐκεῖ ἅμα τῷ παιδίῳ, ἄχρις ἂν αὐτοῖς πάλιν ἀποκαλυφθῇ ἐπανελθεῖν εἰς τὴν Ἰουδαίαν. [15] Γεννηθέντος δὲ τότε τοῦ παιδίου ἐν Βηθλεέμ, ἐπειδὴ Ἰωσὴφ οὐκ εἶχεν ἐν τῇ κώμῃ ἐκείνῃ [16] που καταλῦσαι, [17] ἐν σπηλαίῳ τινὶ σύνεγ- 304
γυς τῆς κώμης κατέλυσε· καὶ τότε αὐτῶν ὄντων ἐκεῖ ἐτετόκει ἡ Μαρία τὸν Χριστὸν καὶ ἐν φάτνῃ αὐτὸν ἐτεθείκει, ὅπου ἐλθόντες οἱ ἀπὸ Ἀῤῥαβίας μάγοι εὗρον αὐτόν. Ὅτι δὲ Ἡσαΐας καὶ περὶ τοῦ συμβόλου τοῦ κατὰ τὸ σπήλαιον προεκεκηρύχει, [18] ἀνι-

ἔπειτα. Sed tota hîc pendet oratio, ut jam Sylburg. notavit.

8. Καὶ Ἰωσὴφ ... ἐκβέβλ. αὐτήν] Coll. ev. Matth. I. 18.—24..

9. τ. μνηστὴν αὐτῷ] Thirlb. τ. μ. αὐτοῦ mallet. Non muto.

10. κεκέλευστο] Plusquamperfectum praeteritum positum pro perfecto κεκέλευσται, ut supra multoties. *Sylburgius.*

11. Φοβηθεὶς] *Ductus reverentia* scil. mandati angelici (Matth. I. 24.). Langus: *Timore* (Maran. *metu*) *perculsus.*

12. ἀλλὰ ... γένος ἦν] Coll. ev. Luc. II. 1.—5..

13. Κυρηνίου] Cf. Apol. I. c. 34. p. 75. E (not. 2.).

14. Καὶ ... Ἰουδαίαν] Coll. ev. Matth. II. 13..

15. Γεννηθέντος ... ἐτεθείκει] Coll. ev. Luc. II. 6. sq.. — Quia participium γεννηθέντος pugnantiam aliquam parere videtur, quod puerum Bethlehemi natum esse et natum esse in spelunca ei vicina quodammodo pugnant, propterea Perionius existimat fortasse legi posse ὑπάρχοντος. Sed ea lectione haud opus est, cum ἐν Βηθλεὲμ accipi possit pro *in Bethlehemi vicinia, in agro Bethlehemensi,* metonymico tropo. *Sylburgius.*

16. που καταλῦσαι] Vulgo ποῦ καταλῦσαι, quibus in verbis Sylburgio adnotante duplicis lectionis sunt vestigia, et indefinitae που καταλῦσαι, et interrogativae ποῦ

sephus quidem, Mariae sponsus, quum prius vellet sponsam suam ejicere, arbitratus ex viri consuetudine, id est ex stupro, gravidam esse, viso ipsi oblato jussus est uxorem suam non ejicere, angelo, qui ei apparebat, asserente: *ex Spiritu sancto esse, quod illa in utero habeat.* Reverentia igitur tactus eam non ejecit: sed quum census in Judaea tum primum haberetur sub Quirinio, Nazaretho, ubi degebat, Bethlehemum, unde oriundus erat, profectus est, ut censeretur; nam ex tribu Juda hanc terram incolente genus ducebat. Et ipse una cum Maria jubetur in Aegyptum discedere ibique cum puero commorari, donec divinitus admoneantur, ut in Judaeam redeant. Nato autem Bethlehemi puero, quum Josephus in hoc vico non haberet quo diverteret, in speluncam quamdam vico proximam concessit; quumque ibi essent, peperit Maria Christum et eum in praesepi posuit, ubi a magis ex Arabia venientibus repertus est. Vobis equidem jam demonstravi, inquiebam, Jesaiam de signo hanc speluncam adumbrante vaticinatum esse, sed pro-

καταλύσαι (vel *ποῦ καταλύσει*). Lucas II. 7. ait: *Οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι.*

17. *ἐν σπηλαίῳ τινὶ σύνεγγυς τῆς κώμης*] Maran. post *ἐν* inserit *δὲ* contra codices. S p e l u n c a m autem Lucas l. c. prorsus non commemorat. At de ea consentiunt inter auctores apocryphos Protevang. Jacobi c. 18. (Cod. apocr. Ni Ti ed. Thilo. Tom. I.) p. 240., Histor. Josephi c. 7. p. 16., Evang. infantiae c. 2. p. 66. et Histor. de nativ. Mariae c. 14. p. 381.. Ex vetustioribus ecclesiae Patribus praeter Justinum nostrum Origenes c. Cels. I. c. 51. (Opp. ed. de la Rue Vol. I.) p. 367. speluncam fuisse locum nativitatis Christi asserit: *Δείκνυται τὸ ἐν Βηθλεὲμ* (h. e. *in territorio Bethlehemitico*: vid. not. 15.) *σπήλαιον, ἔνθα ἐγεννήθη, καὶ ἡ ἐν τῷ σπηλαίῳ φάτνη, ἔνθα ἐσπαργανώθη.* Nec defuere inferiori aetate Patres aliique permulti, qui eamdem narrarent fabulam; eos Thilo l. c. p. 382. omnes diligenter recenset. Idem V. D. inter alia scite haec (p. 383.) disserit: „Non obscura est traditionis ecclesiasticae origo. Provocat enim Justinus ad Jesaiae vaticinium cap. XXXIII. 16. *οὗτος οἰκήσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς.* Secundum hoc igitur vaticinium quum Christiani Judaicis opinionibus imbuti putarent necesse fuisse, ut Christus in specu nasceretur, mox id fere factum esse divulgatum est, atque in regione Bethlehemi petrosa facile specus aliquis natalis Christi monstratus.“

18. *ἀνιστόρησα . . . προέγραψα*] Cf. c. 70. p. 296. B. C. — Jesai. XXXIII. 13.—19..

στόρησα ὑμῖν, ἔφην, καὶ δι' αὐτοὺς δὲ τοὺς σήμερον σὺν ὑμῖν
ἐλθόντας πάλιν τῆς περικοπῆς ἐπιμνησθήσομαι, εἶπον· καὶ ἀνι-
στόρησα ἣν καὶ προέγραψα ἀπὸ τοῦ Ἡσαΐου περικοπήν, εἰπὼν
[19] διὰ τοὺς λόγους ἐκείνους [20] τοὺς τὰ Μίθρα μυστήρια παραδιδόν- B
τας, ἐν τόπῳ ἐπικαλουμένῳ παρ' αὐτοῖς σπηλαίῳ μυεῖσθαι [21] ὑπ'
αὐτῶν, ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐνεργηθῆναι εἰπεῖν. [22] Καὶ ὁ Ἡρώδης
μὴ ἐπανελθόντων πρὸς αὐτὸν τῶν ἀπὸ Ἀῤῥαβίας μάγων, ὡς ἠ-
ξίωσεν αὐτοὺς ποιῆσαι, ἀλλὰ κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς δι' ἄλλης
ὁδοῦ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ἀπαλλαγέντων, καὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἅμα
τῇ Μαρίᾳ καὶ τῷ παιδίῳ, ὡς καὶ αὐτοῖς ἀποκεκάλυπτο, ἤδη ἐξελ-
θόντων εἰς Αἴγυπτον, οὐ γινώσκων τὸν παῖδα, ὃν ἐληλύθεισαν C
προσκυνῆσαι οἱ μάγοι, πάντας ἁπλῶς τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθ-
λεὲμ ἐκέλευσεν ἀναιρεθῆναι. Καὶ τοῦτο ἐπεπροφήτευτο μέλλειν γί-
νεσθαι διὰ Ἱερεμίου, εἰπόντος δι' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος οὕ-
τως· [23] Φωνὴ ἐν Ῥαμᾷ ἠκούσθη, κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολύς·
Ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι, ὅτι
οὐκ εἰσί. Διὰ οὖν τὴν φωνήν, ἣ ἔμελλεν ἀκούεσθαι ἀπὸ Ῥαμᾶ,
τουτέστιν ἀπὸ τῆς Ἀῤῥαβίας (ἔστι γὰρ καὶ μέχρι τοῦ νῦν τόπος
καλούμενος ἐν Ἀῤῥαβίᾳ Ῥαμᾶ), κλαυθμὸς ἔμελλεν τὸν τόπον κα- D
ταλαμβάνειν, ὅπου Ῥαχήλ, ἡ γυνὴ Ἰακώβ, τοῦ ἐπικληθέντος Ἰ-
σραήλ, τοῦ ἁγίου πατριάρχου, τέθαπται, τουτέστι τὴν Βηθλεέμ,
κλαιουσῶν τῶν γυναικῶν τὰ τέκνα τὰ ἴδια τὰ ἀνῃρημένα καὶ μὴ
παράκλησιν ἐχουσῶν ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐταῖς. Καὶ γὰρ τὸ εἰ-
πεῖν τὸν Ἡσαΐαν· [24] Λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ σκῦλα Σα-
μαρείας, τὴν τοῦ πονηροῦ δαίμονος, τοῦ ἐν Δαμασκῷ οἰκοῦντος, E
δύναμιν ἐσήμαινε νικηθήσεσθαι τῷ Χριστῷ ἅμα τῷ γεννηθῆναι·
ὅπερ δείκνυται γεγενημένον. [25] Οἱ γὰρ μάγοι, οἵτινες ἐσκυλευμέ-

19. δ. τ. λόγ. ἐκ.] Scil. τοῦ Ἡσαΐου (XXXIII. 16.).

20. τοὺς τὰ Μίθρα μυστήρια] C. 70. p. 296. B: οἱ τὰ τοῦ Μίθρου μυστήρια παραδ.. Apol. I. c. 66. p. 98. C (not. 5.): ἐν τοῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις. Mallet Thirlb. τὰ μιθριακὰ vel τὰ Μίθρου vel τὰ τοῦ Μίθρα, sed ipse concedit ferri posse lectionem vulgatam. C. 74. p. 299. D: ἀπὸ τῶν Δαβὶδ λόγων. Vid. c. 66. not. 7..

21. ὑπ' αὐτῶν] H. e. τῶν τὰ Μίθρα μυστήρια παραδιδόντων. Maran. vult ὑπ' αὐτοῦ, ut sacerdotes dicant eos, qui initiabantur, ab ipso Mithra initiari. Et sic reddidit quoque. Cf. c. 70. p. 296. B (not. 3.).

22. Καὶ ὁ Ἡρώδης etc.] Hic

pter eos, qui hodie vobiscum venerunt, locum repetam, dixi: et tum recitavi locum jam a me ex Jesaia descriptum, adjiciens Mithrae mysteriorum antistites propter illa verba a diabolo impulsos esse, ut in loco, qui apud ipsos spelunca dicitur, suos initiari ab ipsis dicerent. Herodes igitur, quum illi ex Arabia magi ad eum non rediissent, quod tamen ut facerent eos rogaverat, sed alio itinere, ut jussi fuerant, regionem suam repetiissent, quumque Josephus una cum Maria et puerulo, prout divinitus admoniti fuerant, jam in Aegyptum profecti essent, Herodes, inquam, puerum illum, quem magi adoratum venerant, non cognoscens, omnes omnino pueros Bethlehemi jussit occidi. Atque id eventurum Jeremias praedixerat, sic per eum loquente Spiritu sancto: *Vox Ramae audita est, ploratus et ululatus multus; Rachel plorat filios suos, et noluit consolationem accipere, quia non sunt.* Itaque propter vocem, quae ex Rama exaudienda erat, id est ex Arabia (est enim etiam hucusque in Arabia locus qui Rama dicitur), locum illum, ubi Rachel, uxor Jacobi, sancti patriarchae, qui cognominatus est Israel, sepulta est, id est Bethlehemum, ploratus impleturus erat plorantibus proprios filios interfectos mulieribus atque insolabiliter hunc casum lugentibus. Nam et quod dicit Jesaias: *Capiet virtutem Damasci et spolia Samariae*, significabat nefarii daemonis, qui Damasci habitabat, potestatem a Christo, statim atque natus esset, victum iri: quod quidem factum esse demonstratur. Magi enim, qui ut spolia

igitur post longum hyperbaton (vid. not. 1.) redditio est. — Coll. ev. Matth. II. 16. — 18..

23. *Φωνὴ . . . εἰσί*] (Jer. XXXI. 15.) Ev. Matth. II. 18..

24. *Λήψεται . . . Σαμαρείας*] Jes. VIII. 4.. — Quae statim sequuntur verba, *ἅμα τῷ γεννηθῆναι*, suadere videantur addendam esse *προσθήκην* illam de qua paulo ante (c. 77. p. 302. E) Justinus, haec scilicet verba: *πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα.* Verum in hujusmodi rebus plurimum valere debet librorum MSS. auctoritas; neque summa semper *ἀκρίβεια* vel a diligentissimis scriptoribus expectanda est, multo minus a nostro. *Thirlbius.*

25. *Οἱ γὰρ μάγοι, οἵτ. ἐσκυλευμένοι ἦσαν* etc.] Vid. Montacutii Origg. eccles. Tom. I. (Lond. 1636. Fol.) p. 182. sqq..

νοι ἦσαν πρὸς πάσας κακὰς πράξεις τὰς ἐνεργουμένας ὑπὸ τοῦ δαιμονίου ἐκείνου, ἐλθόντες καὶ προσκυνήσαντες τῷ Χριστῷ φαίνονται ἀποστάντες τῆς σκυλευσάσης αὐτοὺς δυνάμεως ἐκείνης, ἣν ἐν μυστηρίῳ ἐσήμαινεν ἡμῖν ὁ λόγος οἰκεῖν ἐν Δαμασκῷ. Ἁμαρτωλὸν δὲ καὶ ἄδικον οὖσαν ἐν παραβολῇ τὴν δύναμιν [26] ἐκείνην 305
καλῶς Σαμάρειαν καλεῖ. Ὅτι δὲ [27] Δαμασκὸς τῆς Ἀῤῥαβικῆς γῆς ἦν καὶ ἔστιν, εἰ καὶ νῦν προσνενέμηται τῇ Συροφοινίκῃ λεγομένῃ, οὐδ' ὑμῶν τινὲς ἀρνήσασθαι δύνανται. Ὥστε καλὸν ἂν εἴη ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες, ἃ μὴ νενοήκατε, παρὰ τῶν λαβόντων χάριν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν μανθάνειν, ἀλλὰ μὴ κατὰ πάντα ἀγωνίζεσθαι τὰ ὑμέτερα διδάγματα κρατύνειν, ἀτιμάζοντας τὰ τοῦ
θεοῦ. Διὸ καὶ εἰς ἡμᾶς μετετέθη ἡ χάρις αὕτη, ὡς Ἡσαΐας φη- B
σὶν εἰπὼν οὕτως· [28] Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος· τοῖς χείλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονταί με, ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας διδάσκοντες. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ προσθήσω τοῦ μεταθεῖναι τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ μεταθήσω αὐτούς, καὶ ἀφελῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν αὐτῶν, τὴν δὲ σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.

79. Καὶ ὁ Τρύφων, ὑπαγανακτῶν μέν, αἰδούμενος δὲ τὰς C
γραφάς, ὡς ἐδηλοῦτο ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, εἶπε πρός με· Τὰ μὲν τοῦ θεοῦ ἅγιά ἐστιν, αἱ δὲ ὑμέτεραι ἐξηγήσεις τετεχνασμέναι εἰσίν, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐξηγημένων ὑπό σου, μᾶλλον δὲ καὶ βλάσφημοι· [1] ἀγγέλους γὰρ πονηρευσαμένους καὶ ἀποστάντας τοῦ θεοῦ λέγεις.

26. *ἐκείνην καλῶς Σαμάρειαν καλεῖ*] Similia habet Tertullianus adv. Jud. c. 9. (coll. adv. Marc. c. 13.: vid. supra c. 77. not. 8.): „Spolia autem Samariae, ipsos magos, qui cum illum cognovissent et muneribus honorassent et genu posito adorassent, quasi dominum et regem, sub testimonio judicis et indicis stellae, spolia sunt facti Samariae, id est idololatriae, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariae nomine notavit, ut ignominiosae ob idololatriam, quae desciverat tunc a Deo sub rege Hieroboam.“ Marano autem animadvertente Tertullianus ita differt a Justino, ut magos *spolia Samariae* appellatos existimet non propterea, quod diaboli, sed quod ipsius Christi fuerint praeda.

27. *Δαμασκὸς ... λεγομένῃ*] Hac in divisione Martyrem sequitur Tertullianus l. c. (coll. adv. Marc. l. c.): „Damascus Arabiae retro deputabatur, antequam transscripta esset in

rapti fuerant ad malas quasque actiones, ad quas eos ille daemon impellebat: ubi Christum adoratum venerunt, defecere, ut manifestum est, ab ea, quae illos ut spolia rapuerat, potestate, quam nobis arcane effatum Damasci habitare indicat. Illam autem potestatem, quum peccatrix et iniqua sit, praeclare Samariam per similitudinem appellat. Damascum autem Arabicae regionis fuisse et esse, quamvis nunc ei, quae Syrophoenice dicitur, accenseatur, ne vestrum quidem quisquam negare potest. Quamobrem praeclarum fuerit, o viri, quae minus intelligitis, ea ab his, qui gratiam a Deo acceperunt, id est a nobis Christianis discere, nequaquam autem in omnibus contendere, ut doctrinam vestram divina contemta stabiliatis. Quare etiam in nos translata est haec gratia, ut ait Jesaias his verbis: *Appropinquat mihi populus iste: labiis suis honorant me, cor autem eorum procul abest a me; sed frustra me colunt, praecepta hominum ac doctrinas docentes. Propterea ecce ego apponam ut transferam populum hunc, et transferam eos, et auferam sapientiam sapientium ipsorum, intelligentiam autem intelligentium abolebo.*

79. Hic Trypho subirascens quidem, sed tamen Scripturas reveritus, ut ex ejus vultu patebat, ita dixit ad me: Eloquia quidem Dei sancta sunt, vestrae autem interpretationes, ut vel ex his, quae a te exposita sunt, apparet, arte compositae sunt vel potius impiae; angelos enim improbe se gessisse et a Deo defecisse dicis.

Syrophoenicen ex distinctione Syriarum“ (a Romanis scilicet facta). Uterque igitur laxiorem vocis *Arabiae* usum admittit.

28. Ἐγγίζει . . . ἀθετήσω] Jesai. XXIX. 13. sq..

1. ἀγγέλους . . . λέγεις] Haec doctrina nonne Christianis cum Judaeis communis erat? Antea adduxerat Justinus locum Jesaianum: *Λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ σκῦλα Σαμαρείας*, et significari dixerat Christum, quamprimum natus esset, debellasse diabolum et magos Bethlehemum delatos abalienasse a diabolo suique cultores fecisse. Haec interpretatio Tryphoni rejicienda erat. Heumannus igitur (Miscell. Lips. nov. Vol. III. P. 2. p. 232.) censet nonnulla hic verba deesse, quae restituere non sit critici, sed hominis divini. At vero ipse Martyr respondens contra Judaeum probat (malos) angelos maligne egisse et defecisse a Deo.

Κἀγώ, ἐνδοτικώτερον τῇ φωνῇ παρασκευάσαι αὐτὸν βουλό-
μενος πρὸς τὸ ἀκούειν μου, ἀπεκρινάμην λέγων· Ἄγαμαί σου,
ἄνθρωπε, τὸ εὐλαβὲς τοῦτο, καὶ εὔχομαι τὴν αὐτὴν διάθεσίν σε D
ἔχειν καὶ περὶ ὃν διακονεῖν γεγραμμένοι εἰσὶν οἱ ἄγγελοι, ὡς Δα-
νιὴλ φησιν, ὅτι [2] ὡς υἱὸς ἀνθρώπου πρὸς τὸν παλαιὸν τῶν ἡμε-
ρῶν [3] προσάγεται, καὶ αὐτῷ δίδοται πᾶσα βασιλεία εἰς τὸν αἰῶνα
τοῦ αἰῶνος. Ἵνα δὲ γνωρίζῃς, εἶπον, ὦ ἄνθρωπε, μὴ [4] ἡμε-
τέρᾳ τόλμῃ χρησαμένους τὴν ἐξήγησιν ταύτην, ἣν μέμφῃ, πεποι-
ῆσθαι ἡμᾶς, μαρτυρίαν σοι ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Ἠσαΐου δώσω, ὅτι
πονηροὺς ἀγγέλους κατῳκηκέναι καὶ κατοικεῖν λέγει καὶ ἐν Τάνει,
τῇ Αἰγυπτίᾳ χώρᾳ. Εἰσὶ δὲ οἱ λόγοι οὗτοι· [5] Οὐαὶ τέκνα ἀπο- E
στάται· [6] τάδε λέγει κύριος· Ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι᾽ ἐμοῦ καὶ
συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου, προσθεῖναι ἁμαρτίας ἐφ᾽
ἁμαρτίαις, οἱ [7] πονηρευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον (ἐμὲ δὲ
οὐκ ἠρώτησαν) τοῦ βοηθηθῆναι ὑπὸ Φαραὼ καὶ σκεπασθῆναι
σκέπην Αἰγυπτίων. Ἔσται γὰρ ὑμῖν ἡ σκέπη Φαραὼ εἰς αἰσχύ-
νην, καὶ τοῖς πεποιθόσιν ἐπ᾽ Αἰγυπτίους ὄνειδος, ὅτι εἰσὶν ἐν
Τάνει ἀρχηγοὶ ἄγγελοι πονηροί. Μάτην κοπιάσουσι πρὸς λαόν, ὃς 306
οὐκ ὠφελήσει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλ᾽ εἰς αἰσχύνην καὶ ὄνειδος.
Ἀλλὰ καὶ Ζαχαρίας φησίν, ὡς καὶ αὐτὸς [8] ἐμνημόνευσας, ὅτι [9] ὁ
διάβολος εἱστήκει ἐκ δεξιῶν Ἰησοῦ τοῦ ἱερέως, ἀντικεῖσθαι αὐτῷ,
[10] καὶ εἰπεῖν· Ἐπιτιμήσαι σοι κύριος ὁ [11] ἐκλεξάμενος Ἱερουσαλήμ.
Καὶ πάλιν ἐν τῷ Ἰὼβ γέγραπται, ὡς καὶ αὐτὸς ἔφης, ὅτι [12] οἱ
ἄγγελοι ἦλθον στῆναι ἔμπροσθεν κυρίου, καὶ ὁ διάβολος ἅμα αὐ-
τοῖς ἐληλύθει. Καὶ ὑπὸ Μωσέως ἐν ἀρχῇ [13] τῆς Γενέσεως ὄφιν B
πλανήσαντα τὴν Εὔαν γεγραμμένον ἔχομεν καὶ κεκατηραμένον. Καὶ

2. *ὡς . . . αἰῶνος*] Dan. VII. 13. sq.. Pro *ὅτι* Thirlb. male *ὅτε* conjectat.

3. *προσάγεται*] Sc. ab his qui adstant h. e. ab a n g e l i s. Mentio *τῶν παρεστηκότων* non adeo necessaria est; nec probamus Thirlbii conjecturam: *ὅτι ὡς υἱὸν . . . ἡμερῶν προσήγαγον οἱ ἄγγελοι, καὶ αὐτῷ* etc..

4. *ἡμετέρᾳ*] Thirlb. minus belle *ὑμετέρᾳ* mallet.

5. *Οὐαὶ . . . ὄνειδος*] Jes. XXX. 1. — 5..

6. *τάδε*] Maran. *τὰ δὲ* contra codices.

7. *πονηρευόμενοι*] Sic vitiose pro *πορευόμενοι* legitur, nescimus num Justini an librariorum culpa.

8. *ἐμνημόνευσας*] Facta est supra mentio angelorum praevarica-

Tum ego remissiori voce, ut eum ad me audiendum praepararem, ita respondi: Admiror, homo, religionem hanc tuam, teque eodem animo affici precor in eum, cui scriptum est angelos ministrare, quemadmodum ait Daniel, *eum tamquam filium hominis ad antiquum dierum adduci, eique regnum omne dari in saeculum saeculi.* Ut autem perspectum habeas, o homo, ajebam, nequaquam propria nos audacia adductos esse, ut eam, de qua quereris, interpretationem adhiberemus, testimonium tibi ex ipso Jesaia proferam, qui Tani quoque, regione Aegypti, malos angelos habitasse ait et habitare. Sunt autem haec verba: *Vae filii desertores, haec dicit dominus: Fecistis consilium non per me et pacta non per spiritum meum, ut adderetis peccata peccatis, maligne agentes, ut descenderetis in Aegyptum (me autem non interrogaverunt), ut acciperent auxilium a Pharaone et tegerentur umbraculo Aegyptiorum. Erit enim vobis protectio Pharaonis in confusionem et his qui confidunt in Aegyptiis opprobrium, quoniam sunt Tani principes angeli maligni. Frustra laborabunt ad populum, qui eis non proderit ad auxilium, sed ad confusionem et opprobrium.* Sed et Zacharias dicit, quemadmodum ipse commemorasti, *diabolum stetisse a dextris Jesu sacerdotis, ut adversaretur ei, et dominum dixisse: Increpet te dominus, qui elegit Hierosolyma.* Ac rursus in libro Jobi scriptum est, ut ipse dixisti, *angelos venisse ut assisterent coram domino, et diabolum una cum illis adfuisse.* Et a Mose in principio Genesis scriptum habemus, Evam a ser-

torum, qui perinde judicabuntur atque homines peccatores, item daemonis maligni, Damascum incolentis: diaboli autem et Jesu sacerdotis minime, sicuti neque ipsius Job et simul diaboli qui ad eum advenit. *Langus.* Vid. c. 80. not. 3..

9. *ὁ διάβολος . . . Ἱερουσαλήμ*] Zach. III. 1. sq..

10. *καὶ εἰπεῖν*] Subaudiendum *τὸν κύριον*, quae vox non omittitur infra c. 115.. *Maranus.*

11. *ἐκλεξάμενος*] Sic et c. 115. p. 342. E. Vulgo procul dubio mendose *ἐκδεξάμενος*. Facillime *Δ* et *Λ* confundi poterant a librariis.

12. *οἱ . . . ἐληλύθει*] Job. I. 6. coll. II. 1..

13. *τ. Γενέσ.*] Coll. Genes. III. 1.—6. et 14..

[14]ἐν Αἰγύπτῳ ὅτι [15]μάγοι ἦσαν ἐξισοῦσθαι τῇ δυνάμει τῇ ἐνεργουμένῃ διὰ τοῦ [16]πιστοῦ θεράποντος Μωσέως ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἔγνωμεν. Καὶ Δαβὶδ ὅτι· [17]Οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνιά εἰσιν, εἶπεν, ἐπίστασθε.

80. Καὶ ὁ Τρύφων πρὸς ταῦτα ἔφη· Εἶπον πρός σε, ὦ ἄνθρωπε, ὅτι ἀσφαλὴς ἐν πᾶσι σπουδάζεις εἶναι ταῖς γραφαῖς προσπλεκόμενος. Εἰπὲ δέ μοι, [1]ἀληθῶς ὑμεῖς ἀνοικοδομηθῆναι τὸν C
τόπον Ἱερουσαλὴμ τοῦτον ὁμολογεῖτε, καὶ συναχθήσεσθαι τὸν λαὸν ὑμῶν καὶ εὐφρανθῆναι σὺν τῷ Χριστῷ ἅμα τοῖς πατριάρχαις καὶ τοῖς προφήταις καὶ [2]τοῖς ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου γένους ἢ καὶ τῶν προσηλύτων γενομένων πρὶν ἐλθεῖν ὑμῶν τὸν Χριστὸν προσδοκᾶτε, ἢ ἵνα δόξῃς περικρατεῖν ἡμῶν ἐν ταῖς ζητήσεσι, πρὸς τὸ ταῦτα ὁμολογεῖν ἐχώρησας;

Κἀγὼ εἶπον· Οὐχ οὕτω τάλας ἐγώ, ὦ Τρύφων, ὡς ἕτερα D
λέγειν παρ' ἃ φρονῶ. [3]Ὡμολόγησα οὖν σοι καὶ πρότερον, ὅτι ἐγὼ μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ ταῦτα φρονοῦμεν, [4]ὡς καὶ πάντως ἐπίστασθε τοῦτο γενησόμενον· [5]πολλοὺς δ' αὖ καὶ τῶν τῆς καθαρᾶς

14. ἐν Αἰγύπτῳ... θεοῦ] Coll. Exod. VII. 12. 22. VIII. 7.; sed non omnia miracula adaequare potuerunt: l. c. VIII. 18. et IX. 11..

15. μάγοι ἦσαν ἐξισοῦσθαι] Thirlbio videtur semisomnis librarius integrum versum praetermisisse. Melius Maranus reponendum censet ἐποίησαν (Exod. VIII. 18.: ἐποίησαν δὲ ὡσαύτως καὶ οἱ ἐπαοιδοὶ ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν ἐξαγαγεῖν σκνίφα) vel, id quod ipse praefert, ἐπείρησαν.

16. πίστου θεράποντ.] Coll. Num. XII. 7..

17. Οἱ... εἰσιν] Ps. XCVI. 5..

1. ἀληθῶς] Editores ante Maranum referebant ad εἰπὲ vertentes: *Dic autem mihi verum.*

2. τοῖς... προσδοκᾶτε] Langus προσδοκᾶτε refert male ad πρὶν ἐλθεῖν: *priusquam Christum adventurum exspectatis.* Thirlb. pro τῶν προσηλ. γεν. malebat τοῖς προσηλύτοις γενομένοις: sed genitivi ab ἀπὸ praecedente pendent. Aut designantur Judaei eorumque proselyti, qui ob fidem ante primum Christi adventum praestitam salvi erunt (c. 45. p. 264. A), aut Judaei (ante Christi incarnationem) fideles indicantur Judaeique Christianorum facti proselyti ante secundum adventum (nam qui Christum post, quam advenit, non agnoverunt, nulla iis salus erit: c. 47. p. 266. E). Tum προσήλυτοι in Christianorum numero sunt habendi. Paulo ante autem dixit Trypho τ. λαὸν ὑμῶν, distinguens ab iis quos posthac nominat. Prior igitur interpretatio praeferenda videtur.

3. Ὡμολόγησα οὖν σοι καὶ πρότερον] Utrum injuria tempo-

pente deceptam fuisse eumque diris devotum. Et in Aegypto magos scimus conatos esse imitari virtutem illam, quam per fidelem famulum Deus operabatur. Nec vos latet dixisse Davidem: *Dii gentium daemonia.*

80. Et Trypho ad haec ajebat: Jam tibi dixi, o homo, a te in omnibus provideri, ut Scripturis implicatus in tuto verseris. Sed age dic mihi: vere hunc vos Hierosolymorum locum instauratum iri fatemini, ac populum vestrum congregatum iri et cum Christo beate victurum exspectatis una cum patriarchis et prophetis iisque qui ex nostro genere fuerunt vel etiam proselyti facti sunt ante, quam Christus vester veniret, — an, ut videaris nos abunde in controversiis superare, eo confugisti ut haec fatereris?

Tum ego: Non ita miser sum, inquam, Trypho, ut alia quam sentio loquar. Tibi igitur et antea confessus sum, me et multos alios haec sentire, ut et plane scitis sic futurum: at multos rursus eosque ex illo Christianorum genere, quod pu-

rum exciderunt quae Justinus de Jerosolymorum instauratione disseruisse se narrat, an cum sancto Martyri dialogum scribenti hactenus in mentem non venissent, nunc oblata occasione commemorantur? Equidem locum non video, ex quo haec excidere potuerint; nihil enim mancum, nihil hiulcum in superiori parte dialogi. Quamobrem multo malim ab ipso Justino, quam ab ipsis librariis praetermissa dicere. Quid enim mirum, si longa ac variis rebus implicata disputatio non eo semper ordine referatur, quo habita fuerat? Atque hujus rei exemplum non longe repetendum. Nam supra c. 79. referuntur Tryphonis de angelis dicta: sed non tam multa referuntur, quam multa ille dixerat. Ille enim Zachariae et Jobi testimonia citavit, quae Justinus, dum illius verba refert, brevitatis causa praetermisit (c. 79. not. 8., coll. c. 67. not. 6.). Videtur Justinus de instauratione Jerosolymorum disseruisse in prima parte dialogi c. 45., ubi de iis agit, qui ex gente Judaeorum in resurrectione salvabuntur. *Maranus.*

4. *ὡς κ. πάντ. ἐπίστασθε τ. γεν.*] Hanc opinionem origine Judaicam esse, inter omnes constat. Thirlb. vero legi vult: *τοῦτο φρονοῦμεν ὡς κ. πάντ. ἐπίστασθαι τ. γεν.*, et Maran. non mutata vocula *ταῦτα* tantum *ἐπίστασθαι* putat recipiendum esse: *ita ut omnino perspectum habeamus sic futurum.*

5. *πολλοὺς δ' αὖ καὶ τῶν τῆς καθαρᾶς* etc.] Paulo infra Justinus: *Ἐγὼ*, inquit, *δὲ καὶ εἴ τινές εἰσιν ὀρθογνώμονες κατὰ πάντα Χριστιανοί, καὶ σαρκὸς*

*καὶ εὐσεβοῦς ὄντων Χριστιανῶν γνώμης τοῦτο μὴ γνωρίζειν ἐσή-
μανά σοι. Τοὺς γὰρ λεγομένους μὲν Χριστιανούς, ὄντας δὲ ἀθέ-
ους καὶ ἀσεβεῖς αἱρεσιώτας, ὅτι κατὰ πάντα βλάσφημα καὶ ἄθεα
καὶ ἀνόητα διδάσκουσιν, [6] ἐδήλωσά σοι. Ὅτι δ' οὐκ ἐφ' ὑμῶν* E
*μόνων τοῦτο λέγειν με ἐπίστασθε, τῶν γεγενημένων ἡμῖν λόγων
ἁπάντων, [7] ὡς δύναμίς μου, σύνταξιν ποιήσομαι, ἐν οἷς καὶ τοῦ-
το ὁμολογοῦντά με, ὃ καὶ πρὸς ὑμᾶς ὁμολογῶ, ἐγγράψω. Οὐ
γὰρ ἀνθρώποις μᾶλλόν ἢ ἀνθρωπίνοις διδάγμασιν αἱροῦμαι ἀκο-
λουθεῖν, ἀλλὰ θεῷ καὶ τοῖς παρ' ἐκείνου διδάγμασιν. Εἰ γὰρ καὶ
συνεβάλετε ὑμεῖς τισὶ λεγομένοις Χριστιανοῖς καὶ τοῦτο μὴ ὁμολο-
γοῦσιν, ἀλλὰ καὶ [8] βλασφημεῖν τολμῶσι τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν* 307
*θεὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν θεὸν Ἰακώβ, οἳ καὶ λέγουσι μὴ εἶναι νεκρῶν
ἀνάστασιν, ἀλλὰ [9] ἅμα τῷ ἀποθνήσκειν τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀνα-
λαμβάνεσθαι εἰς τὸν οὐρανόν, μὴ ὑπολάβητε αὐτοὺς Χριστιανούς,
ὥσπερ οὐδὲ Ἰουδαίους, ἄν τις ὀρθῶς ἐξετάσῃ, ὁμολογήσειεν εἶναι
τοὺς [10] Σαδδουκαίους ἢ τὰς ὁμοίας αἱρέσεις [11] Γενιστῶν καὶ Με-*

ἀνάστασιν γενήσεσθαι ἐπιστάμεθα etc.. Ne sententiarum repugnantia oriatur, Medus (Clavis apocalypt. Cantabr. 1649. 4. p. 277.) et Tillotsonus (Reg. fidei P. III. p. 756. sqq.) legunt... *τῶν οὐ τῆς καθαρᾶς*, Dallaeus (De poenis et satisfactt. human. Amstelaed. 1649. 4. p. 493. sq.), Münscherus (*Handb. d. christl. Dogmengesch.* Tom. II. p. 455. sq.) aliique recentiores (vid. Semisch.: *Justin d. Märtyr.* P. II. p. 469.) *τῶν μὴ τῆς καθαρᾶς*. Sed Martyr, ut jam Thirlbius indicavit, aperte distinguit inter duas orthodoxorum partes: alii enim in *omnibus* (*κατὰ πάντα*) recte sentiunt ideoque de regno millenario non dubitant, alii sequuntur quidem puram doctrinam, sed in eo tamen ab orthodoxia recedunt, quod reprobant chiliasmum.

6. *ἐδήλωσά σοι*] Coll. c. 35. p. 253. B. E.

7. *ὡς δύναμίς μου*] Etiam dativo casu legi potest *ὡς δύναμίς μοι*: quod alibi *ὅση μοι δύναμις*. *Sylburgius.*

8. *βλασφημ. τολμ.* etc.] Quum Gnosticos notat tum Marcionitas.

9. *ἅμα... οὐρανόν*] Ergo putavit animas non intrare coelum ante resurrectionem; cf. c. 5. p. 223. B. C (not. 8.). Irenaeus adv. haeres. V. c. 31. §. 2. p. 331.: „Haeretici, inquit, despicientes plasmationem Dei et non suscipientes salutem carnis suae, contemnentes autem et repromissionem Dei et totum supergredientes Deum sensu, simulatque mortui fuerint, dicunt se supergredi coelos“ etc.

10. *Σαδδουκαίους ... Βαπτιστῶν*] Etiam Hegesippus apud Euseb. Hist. eccl. IV. c. 22. (ed. Heinichen. Tom. I.) p. 385. sq. septem haereses (Israeliticae originis)

ram et piam sequitur sententiam, id non agnoscere tibi significavi. Nam quod spectat ad eos, qui Christiani quidem dicuntur, sed athei et impii sunt haeretici, blasphema illos in omnibus et impia et insana docere tibi demonstravi. Atque ut sciatis me non apud vos solos haec praedicare, librum pro viribus componam omnium sermonum, quos inter nos habuimus, in quibus, quod apud vos profiteor, idem me profitentem describam. Non enim hominibus potius aut humanis doctrinis adhaerendum mihi esse statuo, sed Deo et iis quae ab eo tradita sunt. Nam si etiam incidistis in nonnullos, qui Christiani quidem vocantur, haec autem minime tenent, sed etiam Deum Abrahami et Deum Isaaci et Deum Jacobi blasphemiis appetere audent, ac nullam dicunt esse mortuorum resurrectionem, sed statim, atque moriantur, animas suas in coelum suscipi: cavete, ne eos existimetis Christianos, quemadmodum nec Judaeos, si quis recte perpendat, esse fateatur Sadducaeos vel similes

recenset, sed aliis eas nominibus appellat: *Ἦσαν δὲ*, inquit, *γνῶμαι διάφοροι ἐν τῇ περιτομῇ*, (scil.) *ἐν υἱοῖς Ἰσραήλ· τῶν κατὰ τῆς φυλῆς Ἰούδα καὶ τοῦ Χριστοῦ αὗται· Ἐσσαῖοι, Γαλιλαῖοι, Ἡμεροβαπτισταί, Μασβωθαῖοι, Σαμαρεῖται, Σαδδουκαῖοι, Φαρισαῖοι.* Epiphanius quoque septem Judaeorum haereses agnoscit, auctor vero indiculi haereseon apud Hieronymum decem numerat. Vid. Vales. et Heinich. ad Euseb. l. c..

11. *Γενιστᾶν καὶ Μεριστῶν*] Quinam fuerint, non satis liquet. Auctor indiculi haeres. Genistas ita dictos putat, quoniam e genere Abrahami sint, Meristas vero, quoniam separent Scripturas, non credentes omnibus prophetis. Isidori (Origg. VIII. c. 4. p. 65.) haec verba sunt: „Genistae dicti eo, quod de genere Abrahae esse se glorientur; nam cum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique, relinquentes uxores suas, Babylonicis mulieribus adhaeserunt, quidam autem Israeliticis tantum conjugiis contenti vel ex eis geniti cum reversi essent de Babylonia, diviserunt se ab omni populo et assumserunt sibi hoc nomen jactantiae. Meristae appellati eo, quod separant Scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes aliis et aliis spiritibus illos prophetasse; *μέρος* enim graece latine pars dicitur.“ Sylburgius *Μεριστὰς* fortasse Essaeos esse opinatur, quippe qui separatis locis habitarint et omnia communia inter se habuerint. Maranus vero, propterea quod Judaeorum sectae de fato et providentia dissenserint, Genistas crediderit dictos fuisse, qui mundum generatim a Deo administrari, Meristas vero, qui fatum sive providentiam ad singulos ho-

ϱιστῶν καὶ [12] Γαλιλαίων καὶ [13] Ἑλληνιανῶν καὶ [14] Φαρισαίων καὶ Βαπτιστῶν (καὶ μὴ ἀηδῶς ἀκούσητέ μου πάντα ἃ φρονῶ λέγοντος), ἀλλὰ λεγομένους μὲν Ἰουδαίους καὶ τέκνα Ἀβραάμ, καὶ χείλεσιν ὁμολογοῦντας τὸν θεόν, ὡς αὐτὸς [15] κέκραγεν ὁ θεός, τὴν δὲ καρδίαν πόῤῥω [16] ἔχειν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ καὶ εἴ τινές εἰσιν ὀρθογνώμονες κατὰ πάντα Χριστιανοί, καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν γενήσεσθαι ἐπιστάμεθα [17] καὶ χίλια ἔτη ἐν Ἱερουσαλὴμ οἰκοδομηθείσῃ καὶ κοσμηθείσῃ καὶ πλατυνθείσῃ, [18] ὡς οἱ προφῆται [19] Ἰεζεκιὴλ καὶ Ἠσαΐας καὶ οἱ ἄλλοι ὁμολογοῦσιν. B

81. Οὕτως γὰρ Ἠσαΐας περὶ τῆς χιλιονταετηρίδος ταύτης εἶπεν· [1] Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινή, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων οὐδὲ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὑρήσουσιν ἐν αὐτῇ, ὅσα ἐγὼ κτίζω· ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀγαλλίαμα καὶ τὸν λαόν μου εὐφροσύνην, καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ λαῷ μου. Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν αὐτῇ φωνὴ κλαυθμοῦ οὐδὲ φωνὴ κραυγῆς, καὶ οὐ μὴ γένηται ἔτι ἐκεῖ ἄωρος ἡμέραις καὶ πρεσβύτης, ὃς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ· ἔσται γὰρ ὁ νέος υἱὸς ἑκατὸν ἐτῶν, ὁ δὲ ἀποθνήσκων ἁμαρτωλὸς υἱὸς ἑκατὸν ἐτῶν καὶ ἐπικατάρατος ἔσται. Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσι, καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελῶνας καὶ αὐτοὶ [2] φάγωνται τὰ γεννήματα αὐτῶν καὶ τὸν οἶνον πίωνται.

(C and D margin letters beside lines "εἶπεν· Ἔσται…" and "ϱος ἡμέραις…")

mines pertinere censebant. Hoc est hariolari.

12. Γαλιλαίων] Hujus sectae auctor et princeps fuit Judas Galilaeus, qui post exilium regis Archelai, cum Romani in Judaea censum agere vellent, populares suos ad retinendam pristinam libertatem excitavit. Vide Actt. apost. V. 37. et Joseph. Antiqq. XVIII. c. 1. § 1. et 6. *Kortholtus.* De iis supra memoratus indiculus refert: „Galilaei dicunt Christum venisse et docuisse eos, ne dicerent dominum Caesarem neve ejus monitis uterentur."

13. Ἑλληνιανῶν] Horum praeter Justinum nemo veterum mentionem fecit. Jos. Scaliger (De tribus Judaeorum sectis syntagm. ed. Jac. Trigland. Delph. 1703. 4. P. I. p. 379.) eos ab auctore sive haeresiarcha Hellenio deducit, J. Drusius (Ad voces hebr. Ni Ti commentar. Franek. Fris. 1616. 4. p. 219.) Herodianos putat designari. Thirlbius legi malit Ἡλιακῶν vel Ἑλκεσαίων vel, quod propius ad vulgarem lectionem accedit, Ἑλληλιανῶν, ut intelligatur celebris illa schola R. Hillelis sive Hellelis.

14. Φαρισαίων καὶ Βαπτιστῶν]

sectas Genistarum et Meristarum et Galilaeorum et Hellenianorum et Pharisaeorum et Baptistarum (ne vobis ingratum sit quidquid sentiam eloquentem audire), sed nomine tenus Judaeos et filios Abrahami, ac labiis Deum colentes, ut ipse Deus clamat, corde autem longe ab eo remotos. Ego autem et si qui recte in omnibus sentiunt Christiani, et carnis resurrectionem futuram scimus et mille annos Hierosolymis aedificatis et ornatis et amplificatis, ut Ezechiel et Jesaias et ceteri prophetae promittunt.

81. Sic enim Jesaias de hoc mille annorum spatio locutus est: *Erit enim coelum novum et terra nova, et non recordabuntur priorum nec venient in cor eorum, sed gaudium et exsultationem invenient in ipsa, quae ego creo: quia ecce ego facio exsultationem Hierosolyma et populum meum laetitiam, et exsultabo in Hierosolymis et laetabor in populo meo. Et non ultra audietur in eis vox fletus neque vox clamoris, et non erit amplius ibi immatura aliquis aetate et senex, qui non impleat tempus suum; erit enim adolescens filius centum annorum, moriens vero peccator filius centum annorum etiam maledictus erit. Et aedificabunt domos et ipsi inhabitabunt, et plantabunt vineas et ipsi comedent genimina earum et vinum bibent. Non aedifica-*

Vulgo *φαρισσαίων* (sed vid. c. 51. p. 271. A. al.) *βαπτιστῶν*. At vero *καὶ* inserendum esse jam Langus vidit; probant ceteri editores et Grotius ad Marc. VII. 4..

15. *κέκρ.*] Jesai. XXIX. 13..

16. *ἔχειν*] Refertur ad propinquius *κέκραγεν*: alioqui enim *ἔχοντας* esse debebat. *Sylburgius.*

17. *καὶ χίλια ἔτη*] Sc. *γενήσεσθαι ἐπιστάμεθα*. Ergo non necessarium cum Clerico (Histor. eccles. p. 642.) *εὐσεβεῖς βιώσεσθαι* omissum putare.

18. *ὡς οἱ πρ.*] Vulgo *ὡς* male deest; in causa esse videtur sequens *οἱ*. Id refingendum esse etiam Thirlb. et Maran. observarunt. Cf. c. 57. not. 2..

19. *Ἰεζεκιὴλ*] Coll. Ezechiel. XXXVII. 12. sqq..

1. *Ἔσται . . . κύριος*] Jes. LXV. 17.—25..

2. *φάγωνται τὰ γεννήματα . . . πίωνται*] Legendum videtur *φάγονται . . . πίονται*, ut jam Thirlbius adnotavit. Pro *γενήματα* reposui *γεννήματα*.

*Οὐ μὴ [3] οἰκοδομήσωσι καὶ ἄλλοι κατοικήσουσι, καὶ οὐ μὴ [4] φυτεύ-
σωσι καὶ ἄλλοι φάγονται· κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς
ζωῆς αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου ἔσονται, τὰ ἔργα τῶν πόνων αὐ- E
τῶν [5] πλεονάσουσιν. Οἱ ἐκλεκτοί μου οὐ μὴ πονέσουσιν εἰς κενὸν
οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν· ὅτι σπέρμα δίκαιον καὶ εὐλο-
γημένον ὑπὸ κυρίου ἔσονται, καὶ [6] ἔγγονα αὐτῶν μετ' αὐτῶν. Καὶ
ἔσται πρὶν ἢ κεκράξαι αὐτούς, ἐγὼ ἐπακούσομαι αὐτῶν· ἔτι λα-
λούντων αὐτῶν ἐρῶ· Τί ἐστι; Τότε λύκοι καὶ ἄρνες ἅμα βοσκη-
θήσονται, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα, ὄφις δὲ γῆν ὡς
ἄρτον. Οὐκ ἀδικήσουσιν οὐδὲ λυμανοῦνται ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ,
λέγει κύριος. Τὸ οὖν εἰρημένον ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, ἔφην·
[7] Κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας [8] τοῦ ξύλου αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου ἔσον- 308
ται, τὰ ἔργα τῶν πόνων [9] αὐτῶν, νενοήκαμεν, ὅτι χίλια ἔτη ἐν
μυστηρίῳ μηνύει. Ὡς γὰρ τῷ Ἀδὰμ εἴρητο, ὅτι [10] ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ
φάγῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἐν ἐκείνῃ ἀποθανεῖται, [11] ἔγνωμεν αὐτὸν
μὴ ἀναπληρώσαντα χίλια ἔτη. Συνήκαμεν καὶ τὸ εἰρημένον, ὅτι
[12] ἡμέρα [13] κυρίου ὡς χίλια ἔτη, εἰς τοῦτο [14] συνάγειν. Καὶ ἐπει-
δὴ καὶ παρ' ἡμῖν ἀνήρ τις, ᾧ ὄνομα Ἰωάννης, [15] εἷς τῶν ἀποστό-
λων τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἀποκαλύψει γενομένῃ αὐτῷ χίλια ἔτη ποιή- B
σειν ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς τῷ ἡμετέρῳ Χριστῷ πιστεύσαντας [16] προε-*

3. *οἰκοδομήσωσι*] Cod. Reg. ad marginem *οἰκοδομήσουσι*.

4. *φυτεύσωσι*] Cod. Reg. *φυτεύσουσι* ad marginem.

5. *πλεονάσουσιν*] LXX: *παλαιώσουσιν*. Et sic apud Justinum quoque legendum videtur.

6. *ἔγγονα*] Mallet Thirlbius *ἔκγονα*, sed illud saepe usurpatur a Septuaginta eorumque nonnullis Codd. mstis hîc quoque firmatur.

7. *Κατὰ . . . αὐτῶν*] Jes. LXV. 22.

8. *τ. ξύλου*] Sylburg. et Morell. *τ. ξύλου* [*τῆς ζωῆς*] ediderunt. Sed verba *τῆς ζωῆς* videntur ab ipso Justino omissa esse, quum mox in loco (ex Genes. II. 17.) huc spectante tantummodo *τοῦ ξύλου* legatur.

9. *αὐτῶν*] Fortasse addendum est *πλεονάσουσιν* vel rectius *παλαιώσουσιν*. Vid. not. 5. Alioqui verba locum appositionis obtinerent ad *αἱ ἡμέραι*: dei populus illos sibi dies laboribus suis paravit *(qui sunt opus sive donum laborum)*.

10. *ᾗ . . . ἀποθανεῖται*] Genes. II. 17.

11. *ἔγνωμεν*] Thirlb. *καὶ ἔγνωμεν . . . ἔτη, συνήκαμεν* mallet. Locus ita explicandus videtur: Illa verba: *Dies populi dei erunt secundum dies ligni*, arcane designant mille annos. Nam Deus dicit: *Ada-*

bunt et alii inhabitabunt, et non plantabunt et alii comedent; secundum enim dies ligni vitae erunt dies populi mei, opera laborum eorum multiplicabuntur. Electi mei non laborabunt in vanum neque filios generabunt in maledictionem: quia semen justum et benedictum a domino erunt, et nepotes eorum cum eis. Et erit, antequam ipsi clament, ego exaudiam eos; adhuc loquentibus illis dicam: Quid est? Tum lupi et agni simul pascentur, et leo sicut bos comedet paleas, serpens autem terram velut panem. Non nocebunt neque corrumpent in monte sancto, dicit dominus. Quod igitur his in verbis dicitur: *Nam secundum dies ligni dies populi mei erunt, opera laborum eorum*, mille annos arcane designari intelligimus. Quum enim Adamo dictum fuisset, *quo die de ligno edisset, eo moriturum*, mille illum annos non implevisse scimus. Illud etiam: *Dies domini tamquam mille anni*, eodem pertinere intelligimus. Huc accedit quod vir etiam apud nos nomine Joannes, unus ex Christi apostolis, in revelatione ipsi facta mille annos Hierosolymis transacturos esse praedixit eos, qui Christo nostro crediderint, ac postea gene-

mum eodem die, quo de ligno edisset, moriturum esse; is autem (μὴ ἀναπλ. = *non t r a n s g r e s s u s e s t tempus mille annorum)* fere mille annos vixit (Genes. V. 5.): dies igitur domini est tamquam mille anni, et per mille annos Christus Hierosolymis cum suis regnabit. — Irenaeus adv. haeres. V. c. 23. §. 2. p. 321. ed. Massuet.: „Quidam autem rursus in millesimum annum revocant mortem Adae: quoniam enim *dies Domini sicut mille anni:* non superposuit (h. e. *excessit)* autem mille annos, sed intra eos mortuus est, transgressionis adimplens sententiam.“

12. ἡμέρα . . . ἔτη] Psalm. XC. 4. (2. Petr. III. 8.).

13. κυρίου] Vult Sylburg. κυρίῳ. Sed vulgarem scripturam *(dies domini)* Irenaeus quoque l. c. habet.

14. συνάγειν] Vulgo vitiose συνάγει. Vid. c. 70. not. 17.. Sylburg. cum Lango mallet Συνήκ. δὲ καὶ ὅτι τὸ εἰρημ. etc..

15. εἷς . . . Χριστοῦ] Hanc appositionem in dubium vocavit Rettig., contra quem dixit Lücke: *Versuch einer vollständ. Einleit. in die Offenbarung Johannis und in die gesammte apokalypt. Literatur* (Bonnae 1832. 8) p. 280. sqq.. Eusebius Hist. eccl. IV. c. 18. (ed. Heinichen. Tom. I.) p. 379.: *Μέμνηται δὲ* (Justinus) *καὶ τῆς Ἰωάννου ἀποκαλύψεως, σ α φ ῶ ς τοῦ ἀποστόλου αὐτὴν εἶναι λέγων.*

16. προεφήτευσε] Apocal. XX. 4. — 6..

φήτευσε, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν καθολικὴν καί, συνελόντι φάναι, [17] αἰωνίαν ὁμοθυμαδὸν ἅμα πάντων ἀνάστασιν γενήσεσθαι καὶ κρίσιν. [18] Ὅπερ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν εἶπεν, ὅτι [19] οὔτε γαμήσουσιν οὔτε γαμηθήσονται, ἀλλὰ ἰσάγγελοι ἔσονται, τέκνα τοῦ θεοῦ τῆς ἀναστάσεως ὄντες.

82. [1] Παρὰ γὰρ ἡμῖν καὶ μέχρι νῦν προφητικὰ χαρίσματά ἐστιν, ἐξ οὗ καὶ αὐτοὶ συνιέναι ὀφείλετε, ὅτι τὰ πάλαι ἐν τῷ C
γένει ὑμῶν ὄντα εἰς ἡμᾶς μετετέθη. Ὅνπερ δὲ τρόπον καὶ ψευδοπροφῆται ἐπὶ τῶν παρ' ὑμῖν γενομένων ἁγίων προφητῶν ἦσαν, [2] καὶ παρ' ἡμῖν νῦν πολλοί εἰσι καὶ ψευδοδιδάσκαλοι, οὓς φυλάσσεσθαι προεῖπεν ἡμῖν ὁ ἡμέτερος κύριος, ὡς ἐν μηδενὶ ὑστερεῖσθαι ἡμᾶς, ἐπισταμένους ὅτι προγνώστης ἦν τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τὴν ἀπὸ τῶν νεκρῶν καὶ ἄνοδον τὴν εἰς οὐρανὸν μελλόντων γίνεσθαι ἡμῖν. Εἶπε γάρ, ὅτι [3] φονεύεσθαι καὶ D
μισεῖσθαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μέλλομεν, καὶ ὅτι [4] ψευδοπροφῆται καὶ ψευδόχριστοι πολλοὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ παρελεύσονται καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν· ὅπερ καί ἐστι. [5] Πολλοὶ γὰρ ἄθεα καὶ βλάσφημα καὶ ἄδικα ἐν ὀνόματι αὐτοῦ παραχαράσσοντες ἐδίδαξαν, καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος διαβόλου ἐμβαλλόμενα ταῖς διανοίαις αὐτῶν ἐδίδαξαν καὶ διδάσκουσι μέχρι νῦν· οὓς ὁμοίως ὑμῖν μεταπείθειν μὴ πλανᾶσθαι ἀγωνιζόμεθα, εἰδό- E

17. *αἰωνίαν*] Heumannus (Miscell. Lips. nov. Vol. III. P. 2. p. 230. sq.) contendit scribi oportere *αἰώνων* (*postea universalem et, ut verbo dicam, a e t a t u m communiter omnium resurrectionem futuram esse et judicium*), quum *αἰὼν* sit *humanae vitae spatium* (Homer. Il. V. 685. et X. 415.), quod alias Graeci *γενεὰν* vocant. Sed *αἰωνία ἀνάστασις* est *resurrectio in aeternum tempus* (*f ü r die Ewigkeit*). Cf. Apocal. VI. 2.: *ἀναστάσεώς τε νεκρῶν καὶ κρίματος αἰωνίου*: *Vergeltung für ewig*; coll. ev. Marc. III. 29.. Idem Heumannus (l. c.) quaerit, quid sibi velit *ὁμοθυμαδόν*, quum *ἅμα* sufficiat; fit ei verisimile, Martyrem scripsisse *ὁμοθυμαδὸν πάντες* et *ἅμα* ad interpretandum *ὁμοθυμαδὸν* margini a docto quodam lectore inscriptum irrepsisse postea in textum. Quid vero? Nonne utrumque vocabulum Justino licuit conjungere ad sententiam fortius exprimendam? Sic et Plautus in Mostell. IV. 3. 43.: „I mecum, obsecro, u n a s i m u l." Illud *ὁμοθ.* hîc non est *unanimiter* (*einmüthig*), ut omnes interpretes male verterunt, sed *u n a* (Sap. XVIII. 5. 12., Job. XVI. 10., XXI. 26.; coll. Actt. apost. I. 14., II. 1., V. 12.).

18. *Ὅπερ* etc.] Placuit Thirl-

ralem et, ut verbo dicam, aeternam una simul omnium resurrectionem futuram esse et judicium. Quod quidem etiam dominus noster pronuntiavit: *Neque nubent neque nubentur, sed aequales angelis erunt, quum sint filii Dei resurrectionis.*

82. Apud nos enim etiam nunc dona exstant prophetica, ex quo et ipsi intelligere debetis, quae apud vos olim fuere, ea in nos esse translata. Quemadmodum autem apud vos, quum sancti essent prophetae, falsi quoque exstiterunt, ita etiam apud nos nunc multi versantur et falsi doctores, quos ut caveremus, praemonuit nos dominus noster, ita ut nihil imparatis nobis eveniat, quippe quum praescium eum sciamus fuisse eorum, quae post ipsius resurrectionem ex mortuis et ascensum in coelum eventura nobis erant. Futurum enim esse dixit, ut occideremur et odio haberemur propter nomen ipsius, ac falsi prophetae et falsi Christi in nomine ipsius multi prodirent et plurimos seducerent; quod quidem et evenit. Multi enim impia et blasphema et iniqua in ejus nomine adulterantes tradiderunt, et quae ab impuro spiritu diabolo mentibus ipsorum injecta sunt, docuerunt et etiam nunc docent; quibus idem quod vobis persuadere conamur, ut ab errore discedant, quippe quum perspectum habeamus, quicumque verum possit dicere

bio edere: *Καὶ ἐπειδὴ* (h. e. *et scimus futurum esse illud regnum mille annorum, quum etiam apud nos* etc.)...*κρίσιν* (ὅπερ...ὄντες) *παρὰ γὰρ* etc..

19. *οὔτε . . . ὄντες*] Ev. Luc. XX. 35. sq.. Ex hoc loco Thirlbius nostrum opinatur emendandum esse.

1. *Παρὰ γὰρ ἡμῖν* etc.] Quia paulo ante dixerat Joannem, unum ex duodecim, prophetae apud Christianos munere perfunctum esse, inde nata occasio loquendi de propheticis Christianorum donis. *Maranus.*

2. *καὶ*] Conjeceris Justinum fortasse scripsisse *οὕτως καὶ* (c. 33. p. 251. A) vel *ὁμοίως καὶ* (c. 27. p. 244. E) vel *τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ* (Apol. I. c. 10. p. 58. C, c. 52. p. 87. A. al.). Sed ferri potest vulgata lectio.

3. *φονεύεσθαι . . . μέλλομεν*] Coll. evang. Matth. X. 21. sq. et XXIV. 9..

4. *ψευδοπροφῆται . . . παρελεύσονται*] Coll. ev. Matth. XXIV. 5. 11. 24..

5. *Πολλοὶ γὰρ* etc.] Cf. c. 35. p. 253. B—D.

τες ὅτι [6] πᾶς ὁ δυνάμενος λέγειν τὸ ἀληθὲς καὶ μὴ λέγων κρι-
θήσεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὡς διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ διεμαρτύρατο ὁ θεὸς
εἰπών, ὅτι [7] Σκοπὸν τέθεικά σε τῷ οἴκῳ Ἰούδα. Ἐὰν ἁμάρτῃ
ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ μὴ διαμαρτύρῃ αὐτῷ, αὐτὸς μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ
αὐτοῦ ἀπολεῖται, παρά σου δὲ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητήσω· ἐὰν δὲ
διαμαρτύρῃ αὐτῷ, ἀθῷος ἔσῃ. Διὰ δέος οὖν καὶ ἡμεῖς σπουδά-
ζομεν ὁμιλεῖν κατὰ τὰς γραφάς, ἀλλ' οὐ διὰ φιλοχρηματίαν ἢ φι- 309
λοδοξίαν ἢ φιληδονίαν· ἐν οὐδενὶ γὰρ τούτων ἐλέγξαι ἡμᾶς ὄντας
δύναταί τις. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως τοῖς ἄρχουσι τοῦ λαοῦ τοῦ ὑμετέ-
ρου θέλομεν ζῆν, οὓς ὀνειδίζει ὁ θεὸς λέγων· [8] Οἱ ἄρχοντες ὑμῶν
κοινωνοὶ κλεπτῶν, φιλοῦντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα. Εἰ
δέ τινας καὶ ἐν ἡμῖν τοιούτους γνωρίζετε, ἀλλ' οὖν γε τὰς γραφὰς
καὶ τὸν Χριστὸν διὰ τοὺς τοιούτους μὴ [9] βλασφημῆτε καὶ παρεξ-
ηγεῖσθαι σπουδάζητε.

83. Καὶ γὰρ τό· [1] Λέγει κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ
δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν B
σου, εἰς Ἐζεκίαν εἰρῆσθαι ἐτόλμησαν ὑμῶν οἱ διδάσκαλοι ἐξηγήσα-
σθαι, [2] ὡς κελευσθέντος αὐτοῦ ἐν δεξιᾷ τοῦ ναοῦ καθεσθῆναι,
ὅτε προσέπεμψεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἀπειλῶν, καὶ ἐσημάν-
θη αὐτῷ διὰ τοῦ Ἠσαΐου μὴ φοβεῖσθαι αὐτόν. Καὶ ὅτι μὲν γέ-
γονε τὰ λεχθέντα ὑπὸ [3] Ἠσαΐου οὕτως, καὶ ἀπεστράφη ὁ βασιλεὺς
Ἀσσυρίων τοῦ μὴ πολεμῆσαι τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐν ἡμέραις τοῦ Ἐζε- C
κίου, καὶ ἄγγελος κυρίου ἀνεῖλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυ-
ρίων εἰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας, καὶ ἐπιστάμεθα καὶ
ὁμολογοῦμεν. Ὅτι δὲ εἰς αὐτὸν οὐκ εἴρηται ὁ ψαλμός, δῆλον.
Ἔχει γὰρ οὕτως· [4] Λέγει κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν
μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.
Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ κατακυριεύσει
ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν [5] σου. Ἐν λαμπρότητι τῶν ἁγίων πρὸ ἑωσ- D

6. πᾶς ... θεοῦ] Citavit hunc locum Joannes Damasc. in Sacr. Parall. (Opp. ed. Lequien Tom. II.) p. 754.

7. Σκοπὸν ... ἐκζητήσω] Ezech. III. 17. — 19. (XXXIII. 7. — 9.).

8. Οἱ ... ἀνταπόδομα] Jesai. I. 23.

9. βλασφ. κ. παρεξ.] Distinguenda sunt quae Justinus non distinxit, et blasphemiae ad Christum, pravae interpretationes ad Scriptu-

nec dicat, eum a Deo judicatum iri, quemadmodum Deus per Ezechielem testatus est his verbis: *Speculatorem posui te domui Judae. Si peccaverit peccator et non testificatus ei fueris, ipse quidem peccato suo peribit, a te autem sanguinem ejus requiram: si vero testificatus ei fueris, innocens eris.* Metu igitur adducti et nos sermones secundum Scripturas conferre studemus, minime autem pecuniae aut gloriae aut voluptatis cupiditate; nullum enim ex his est vitiis, cujus nos quisquam arguere possit. Neque enim similiter ac principes populi vestri vivere volumus, quibus Deus hoc probrum objicit: *Principes vestri socii furum, diligentes dona, persequentes retributionem.* Quod si quos etiam inter nos tales noveritis, ne Scripturas idcirco et Christum blasphemiis appetatis aut prave interpretari studeatis.

83. Illud enim: *Dicit dominus domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, ita interpretari ausi sunt magistri vestri, ut in Ezechiam dictum esse contenderent, quasi is jussus sit in dextra parte templi sedere, quum ad eum misit rex Assyriorum minitans, eique per Jesaiam significatum est, ne hunc timeret. Atque Jesaiae quidem dicta sic evenisse, ut dicta fuerant, et regem Assyriorum aversum fuisse, quominus Hierosolyma diebus Ezechiae oppugnaret, atque ab angelo domini occisa in castris Assyriorum ad centum octoginta quinque hominum millia, et novimus et confitemur. Psalmum autem in eum dictum non fuisse perspicuum est. Sic enim habet: *Dixit dominus domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam potentiae emittet super Hierosolyma et dominabitur in mediis inimicis tuis. In splen-*

ras referendae. *Maranus.*

1. *Λέγει .... ποδ. σου*] Psalm. CX. 1..

2. *ὡς ... καθεσθῆναι*] Transtulit haec Tertullianus: vid. c. 33. not. 1..

3. *Ἠσαΐου*] Jesai. XXXVII. 33.—38. et 2. Regg. XIX. 32.—37..

4. *Λέγει ... Μελχισεδέκ*] Psalm. CX. 1.—4..

5. *σου*] Haec obscura et dura sunt: *Virgam virtutis emittet* (Christus) *et* (illa) *dominabitur in medio*

φόρου ἐγέννησά σε. Ὤμοσε κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Σὺ
ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Ὅτι οὖν Ἐζε-
κίας οὐκ ἔστιν ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ,
τίς οὐχ ὁμολογεῖ; Καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ λυτρούμενος τὴν Ἱερουσα-
λήμ, τίς οὐκ ἐπίσταται; Καὶ ὅτι ῥάβδον δυνάμεως αὐτὸς οὐκ ἀπέ-
στειλεν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ κατεκυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν αὐ-
τοῦ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἦν ὁ ἀποστρέψας ἀπ' αὐτοῦ κλαίοντος καὶ ὀδυ- E
ρομένου τοὺς πολεμίους, τίς οὐ γινώσκει; Ὁ δὲ ἡμέτερος Ἰησοῦς,
οὐδέπω ἐνδόξως ἐλθών, [6] ῥάβδον δυνάμεως εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐξα-
πέστειλε, τὸν λόγον τῆς κλήσεως καὶ τῆς μετανοίας πρὸς τὰ ἔθνη
ἅπαντα, ὅπου τὰ δαιμόνια ἀπεκυρίευεν αὐτῶν, ὥς φησι Δαβίδ·
[7] Οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. Καὶ ἰσχυρὸς ὁ λόγος αὐτοῦ πέ-
πεικε πολλοὺς καταλιπεῖν δαιμόνια, οἷς ἐδούλευον, καὶ ἐπὶ τὸν 310
παντοκράτορα θεὸν δι' αὐτοῦ πιστεύειν, [8] ὅτι δαιμόνιά εἰσιν οἱ
θεοὶ τῶν ἐθνῶν. Καὶ τό· [9] Ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων ἐκ
γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, τῷ Χριστῷ εἴρηται, [10] ὡς
προέφημεν.

84. Καὶ τό· [1] Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξε-
ται υἱόν, εἰς τοῦτον προείρητο. Εἰ γὰρ μὴ ἐκ παρθένου οὗτος,
περὶ οὗ Ἡσαΐας ἔλεγεν, ἔμελλεν γεννᾶσθαι, [2] εἰς ὃν τὸ ἅγιον πνεῦ-

inimicorum tuorum. Videtur ergo legendum ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ (*inimicorum suorum*), ut paulo post, ubi Ezechiae haec aptari non posse demonstrat Justinus. *Maranus.*

6. ῥάβδον δυν. εἰς Ἱερουσ. ἐξαπ.] Sic etiam paulo ante de Ezechia dicebat: ῥάβδον δυνάμεως αὐτὸς οὐκ ἀπέστειλεν εἰς Ἱερουσαλήμ. In ipso psalmo, qualem recitat Justinus, habemus ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Nemo est sane, qui non hîc facinus aliquod suspicetur librariorum. Nullum enim exstat exemplum ejusmodi lectionis non solum apud alios scriptores, sed etiam apud Justinum, qui legit supra c. 33. ἐκ Σιὼν et Apol. I. c. 45. ἐξ Ἱερουσαλήμ, et legem novam Jerosolymis progressam dicit, ut jam vidimus c. 11. et 24.. Praeterea durior videri possit haec verborum constructio: εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐξαπέστειλε τὸν λόγον τῆς μετανοίας πρὸς τὰ ἔθνη ἅπαντα. Commodius et aptius diceretur verbum evangelii Jerosolymis missum esse ad omnes gentes. Sed cum semel habeamus ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, bis eodem sensu εἰς Ἱερουσαλήμ, non temere rejicienda tribus locis repetita scriptura. Illud πρὸς τὰ ἔθνη ἅπαντα minus durum videbitur, si referatur ad nomen κλήσεως. Sed praecipue nobis observanda ratio-

dore sanctorum ex utero ante luciferum genui te. Juravit dominus et non poenitebit eum: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedeci. Ezechiam igitur non esse sacerdotem in aeternum secundum ordinem Melchisedeci, quis non fateatur? Nec eum esse Hierosolymorum liberatorem, quis nescit? Nec eum in urbem Hierosolymorum virgam virtutis emisisse, quae dominata sit in medio inimicorum suorum, sed Deum esse, qui ab eo flente et plorante hostes avertit, quis non noverit? Noster autem Jesus, qui nondum gloriose advenit, virgam virtutis emisit in urbem Hierosolymorum, verbum vocationis et poenitentiae ad omnes gentes, ubi daemonia suo eas imperio tenebant, quemadmodum ait David: *Dii gentium daemonia.* Ac praepotens illius verbum multis persuasit, ut daemonia, quibus serviebant, relinquerent et per eum in Deum omnipotentem crederent, quoniam daemonia sunt dii gentium. Illud autem: *In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te*, Christo dictum est, ut jam monuimus.

84. Atque illud etiam: *Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium*, in eum praedictum fuerat. Nam si ille, de quo loquebatur Jesaias, non erat ex virgine nasciturus, quis tan-

cinatio Justini. *Virgam virtutis* interpretatur *verbum vocationis et poenitentiae ad omnes gentes* sive donum Spiritus sancti apostolis immissum, cum omnes essent Jerosolymis in eodem loco. Quare haec virga virtutis ante emissa est in urbem Jerosolymam, quam ex ea egrederetur. Illam autem Jerosolyma missam dicere, Justini proposito conducebat. Nam ne Judaei dicerent Ezechiam precibus suis impetrasse et emisisse ex urbe virgam virtutis, qua profligati hostes: occurrit Justinus et observat virgam virtutis non solum Jerosolymis emissam esse, sed etiam Jerosolyma, quod Ezechiae aptari non poterat. *Maranus.*

7. *Οἱ... δαιμόνια*] Ps. XCVI. 5.

8. ὅτι ... ἐθνῶν] Haec verba censet Thirlbius forte ex margine irrepsisse.

9. Ἐν ... σε] Psalm. CX. 3.

10. ὡς προέφημεν] Cf. c. 63. p. 286. E.

1. Ἰδοὺ ... υἱόν] Jesai. VII. 14.

2. εἰς ὃν] Interrogative capiendum pro εἰς τίνα: quod non est infrequens. *Sylburgius.* Thirlb. vult εἰς ὅ.

μα ἐβόα; [3] Ἰδοὺ κύριος [4] αὐτὸς δώσει σημεῖον· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν; [5] Εἰ γὰρ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις B ἅπασι πρωτοτόκοις καὶ οὗτος γεννᾶσθαι ἐκ συνουσίας ἔμελλε, τί καὶ ὁ θεὸς σημεῖον, ὃ μὴ πᾶσι τοῖς πρωτοτόκοις κοινόν ἐστιν, [6] ἔλεγε ποιεῖν; Ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς σημεῖον καὶ πιστὸν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἔμελλε γίνεσθαι, τουτέστι διὰ παρθενικῆς μήτρας [7] τὸν πρωτότοκον τῶν πάντων ποιημάτων σαρκοποιηθέντα ἀληθῶς παιδίον γενέσθαι, προλαβὼν αὐτὸ διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος κατὰ ἄλλον καὶ ἄλλον τρόπον, [8] ὡς ἀνιστόρησα ὑμῖν, προεκήρυξεν, ἵνα, ὅταν γένηται, δυνάμει καὶ βουλῇ τοῦ τῶν C ὅλων ποιητοῦ γενόμενον γνωσθῇ· ὡς καὶ ἀπὸ πλευρᾶς μιᾶς τοῦ Ἀδὰμ ἡ Εὔα γέγονε, καὶ ὥσπερ τἆλλα πάντα ζῶα λόγῳ θεοῦ τὴν ἀρχὴν ἐγεννήθη. Ὑμεῖς δὲ καὶ ἐν τούτοις παραγράφειν τὰς ἐξηγήσεις, ἃς ἐξηγήσαντο οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν παρὰ Πτολεμαίῳ, τῷ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖ γενομένῳ, τολμᾶτε λέγοντες μὴ ἔχειν τὴν γραφήν, ὡς ἐκεῖνοι ἐξηγήσαντο, ἀλλ'· Ἰδού, φησίν, ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ ἕξει, [9] ὡς μεγάλων πραγμάτων σημαινομένων, εἰ γυνὴ D ἀπὸ συνουσίας τίκτειν ἔμελλεν, ὅπερ πᾶσαι αἱ νεάνιδες γυναῖκες ποιοῦσι πλὴν τῶν στειρῶν, ἃς καὶ αὐτὰς βουληθεὶς ὁ θεὸς γεννᾶν ποιῆσαι δυνατός· [10] ἡ μήτηρ γὰρ τοῦ Σαμουὴλ μὴ τίκτουσα διὰ βουλὴν θεοῦ τέτοκε καὶ [11] ἡ γυνὴ τοῦ ἁγίου πατριάρχου Ἀβραὰμ καὶ [12] Ἐλισάβετ, ἡ τὸν βαπτιστὴν Ἰωάννην τεκοῦσα, καὶ ἄλλαι τινὲς ὁμοίως. Ὥστε οὐκ ἀδύνατον ὑπολαμβάνειν δεῖ ὑμᾶς πάντα E

3. Ἰδοὺ ... υἱόν] Jesai. VII 14..

4. αὐτὸς] Maran. αὐτὸς ἡμῖν (sic LXX) edidit.

5. Εἰ γὰρ ... ἐμ. γίνεσθαι] Similiter Tertullianus adv. Jud. c. 9. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 310.: „Sed et virginem, inquiunt (sc. *Judaei*), parere natura non patitur, et tamen credendum est prophetae. Et merito. Praestruxit enim fidem incredibili rei, dicendo, quod signum esset futurum. *Propterea*, inquit, *dabitur vobis signum: ecce virgo concipiet in utero et pariet filium.* Signum autem a Deo nisi novitas aliqua monstruosa fuisset, signum non videretur.“ Coll. adv. Marc. III. c. 13. (P. III.) p. 125..

6. ἔλεγε ποιεῖν] Mallet fortasse aliquis ἔμελλε ποιεῖν (*facturus erat*), ut antea et paulo post: sed non minus conveniens tamen ἔλεγε. *Sylburgius.*

7. τ. πρωτότ. τ. πάντ. ποιημ.] Coll. ep. ad Coloss. I. 15..

8. ὡς ἀνιστ.] In textu vulgari ὡς non legitur (vid. c. 80. not. 18.) utique contra consuetudinem Justi-

dem ille est, de quo Spiritus sanctus clamabat: *Ecce dominus ipse dabit signum; ecce virgo in utero concipiet et pariet filium?* Nam si hic quoque, perinde ac alii omnes primogeniti, ex concubitu oriturus erat, cur Deus ipse signum, quod minime omnibus primogenitis commune esset, daturum se dicebat? Sed quod vere signum est quodque certum humano generi futurum erat, nempe ex virginali utero primogenitum omnium rerum conditarum, carnem factum, vere puerum nasci, id praeoccupans per Spiritum propheticum aliis atque aliis modis, ut vobis exposui, praenuntiavit, ut, quum factum esset, potestate et voluntate creatoris universorum factum esse agnosceretur: quemadmodum ex una Adami costa Eva genita est, ac cetera omnia animantia verbo Dei initio generata sunt. Vos autem in his quoque interpretationes, quas seniores vestri edidere, quum apud Ptolemaeum, Aegyptiorum regem, essent, pervertere audetis asserentes Scripturam non habere, ut illi exposuerunt, sed: *Ecce adolescentula in utero habebit*, quasi res magnae significarentur, si mulier ex concubitu paritura esset, quod juniores omnes mulieres faciunt exceptis sterilibus, quas et ipsae ut pariant potest Deus efficere, si velit. Samuelis enim mater quum non pareret, Dei voluntate peperit: sic etiam uxor Abrahami, sancti illius patriarchae, et Elisabetha, quae Joannem Baptistam genuit, et quaedam aliae similiter. Quapropter neutiquam suspicari debetis, non posse Deum omnia

nianam. Quare reposui.

9. ὡς . . . στειρῶν] Jam Thirlbius affert Iren. adv. haeres. III. c. 27. p. 217. ed. Massuet.: „Quid enim magnum aut quod signum fieret in eo, quod adolescentula concipiens ex viro peperisset, quod evenit omnibus quae pariunt mulieribus?" Adde Tertullian. adv. Jud. l. c.: „Denique si, quando ad dejiciendos aliquos ab hac divina praedicatione vel convertere [singulos] simplices quosque gestitis, mentiri audetis, quasi non virginem, sed juvenculam concepturam et parituram Scriptura contineat: hinc quoque revincimini, quod nihil signi videri possit res quotidiania, juvenculae scilicet praegnatus et partus." Coll. adv. Marc. l. c..

10. ἡ μήτηρ . . . τετ.] Cf. 1. Sam. I. 20..

11. ἡ γυνὴ . . . Ἀβρ.] Cf. Gen. XXI. 2..

12. Ἐλισάβετ . . . τεκ.] Cf. ev. Luc. I. 57.. Maran. male Ἐλισώβετ.

δύνασθαι τὸν θεὸν ὅσα βούλεται. Καὶ μάλιστα ἐπειδὴ ἐπεπροφήτευτο μέλλειν γίνεσθαι, μὴ [13] παραγράφειν ἢ παρεξηγεῖσθαι τολμᾶτε τὰς προφητείας, ἐπεὶ ἑαυτοὺς μόνους ἀδικήσετε, τὸν δὲ θεὸν οὐ βλάψετε.

85. Καὶ γὰρ τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν· [1] Ἄρατε πύλας,
οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, ἵνα εἰσελθῇ ὁ 311
βασιλεὺς τῆς δόξης, ὁμοίως εἰς τὸν Ἐζεκίαν τολμῶσί τινες ἐξ ὑμῶν
ἐξηγεῖσθαι εἰρῆσθαι, ἄλλοι δὲ εἰς Σολομῶνα· οὐδὲ εἰς τοῦτον
οὐδὲ εἰς ἐκεῖνον οὔτε εἰς ἄλλον ἁπλῶς λεγόμενον ὑμῶν βασιλέα
δυνατὸν ἀποδειχθῆναι εἰρῆσθαι, εἰς δὲ μόνον τοῦτον τὸν ἡμέτερον
Χριστόν, [2] τὸν ἀειδῆ καὶ ἄτιμον φανέντα, ὡς Ἡσαΐας ἔφη
καὶ Δαβὶδ καὶ πᾶσαι αἱ γραφαί, ὅς ἐστι κύριος τῶν δυνάμεων διὰ
τὸ θέλημα τοῦ δόντος αὐτῷ πατρός, ὃς καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν B
καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς καὶ ὁ ψαλμὸς καὶ αἱ ἄλλαι γραφαὶ
ἐδήλουν, καὶ κύριον αὐτὸν τῶν δυνάμεων κατήγγελλον, ὡς
καὶ νῦν ἐκ τῶν ὑπ' ὄψιν γινομένων ῥᾷον ὑμᾶς πεισθῆναι, ἐὰν
θέλητε. [3] Κατὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τούτου τοῦ υἱοῦ τοῦ
θεοῦ καὶ [4] πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, καὶ διὰ παρθένου γεννηθέντος
καὶ παθητοῦ γενομένου ἀνθρώπου, καὶ σταυρωθέντος
ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὑμῶν καὶ ἀποθανόντος, καὶ
ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν καὶ ἀναβάντος εἰς τὸν οὐρανόν, πᾶν δαι- C
μόνιον ἐξορκιζόμενον νικᾶται καὶ ὑποτάσσεται. [5] Ἐὰν δὲ κατὰ
παντὸς ὀνόματος τῶν παρ' ὑμῖν γεγενημένων ἢ βασιλέων ἢ δικαίων
ἢ προφητῶν ἢ πατριαρχῶν ἐξορκίζητε ὑμεῖς, οὐχ ὑποταγήσεται

13. *παραγράφειν*] Scribendo videlicet *νεᾶνις* pro *παρθένος*: vid. c. 71. not. 9.. *Παρεξηγεῖσθαι* (c. 82. p. 309. A) est *perverse interpretari*: v. c. ita ut oraculum Jes. VII. 14. in Ezechiam (c. 83.), non in Christum dictum esse opinarentur. Sic etiam c. 68. p. 294. B. C. tantummodo haec duo Judaeis objicit artificia: quod testimonia, quibus premebantur, aut non ita scripta esse, ut a Christianis proferebantur, aut in Christum dicta non esse contenderent.

1. *Ἄρατε ... δόξης*] Ps. XXIV. 7..

2. *τὸν ἀειδῆ κ. ἄτιμον φανέντα*] Frustra quaereremus, quorsum haec spectarent, aut quomodo ad ea, quae psalmo XXIII. (s. XXIV.) de aperiendis regi gloriae portis aeternis dicuntur, pertinere possent, nisi haec ejus loci expositio supra (c. 36. p. 255. C) extaret: *Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἐν οὐρανῷ ἄρχοντες ἑώρων ἀειδῆ καὶ ἄτιμον τὸ εἶδος καὶ ἄδοξον ἔχοντα αὐτόν,*

facere quae vult. Praecipue vero quum praedictum sit ita eventurum, ne prophetias pervertere aut prave interpretari audeatis, siquidem vobis injuriam solis facietis, Deum autem nihil laedetis.

85. Atque hoc etiam vaticinium: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, ut ingrediatur rex gloriae*, quidam ex vobis ad Ezechiam interpretando detorquere audent, alii ad Salomonem: quum nec in hunc nec in illum nec in ullum omnino alium ex vestris regibus dictum esse demonstrari possit, sed tantum in nostrum hunc Christum, qui informis et inglorius apparuit, ut Jesaias et David et Scripturae omnes testantur, qui dominus est virtutum per voluntatem patris hoc ei dantis, qui ex mortuis etiam resurrexit et ascendit in coelum, quemadmodum et psalmus et ceterae Scripturae declarabant, eumque dominum virtutum praedicabant, id quod vobis etiam nunc facile est ex his, quae in omnium oculis geruntur, perspicere, si velitis. Nam per nomen ipsius illius filii Dei et omnis creaturae primogeniti, qui ex virgine natus est et homo perpessionibus obnoxius factus, et sub Pontio Pilato a populo vestro crucifixus et mortuus est, ac resurrexit ex mortuis et ascendit in coelum, daemonium quodlibet adjuratum vincitur et subjicitur. Si vero per nomen quodlibet eorum, qui apud vos fuerunt, regum aut justorum aut prophetarum aut patriarcharum a vobis adjurentur, nullum sub-

οὐ γνωρίζοντες αὐτὸν ἐπυνθάνοντο· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Thirlbius.

3. *Κατὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος … ὑποτάσσεται*] Brevis haec Christi historia non videtur temere addita esse; respiciuntur fortasse antiquae formulae exorcizandi. Origenes c. Cels. I. c. 6. (Opp. ed. de la Rue Tom. I.) p. 325.: *Οὐ γὰρ κατακηλήσεσιν ἰσχύειν δοκοῦσιν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ μετὰ τῆς ἀπαγγελίας τῶν περὶ αὐτὸν ἱστοριῶν.*

4. *πρωτοτ. πασ. κτίσ.*] Coll. ep. ad Coloss. I. 15..

5. *Ἐὰν δὲ … οὐδ. τ. δαιμονίων*] *Τί οὖν; Ὁ Σολομὼν οὐκ ἐδεσπότευσε τῶν δαιμόνων; Οὐχὶ πάντας ὑφ' ἓν ὡς ἕνα συνέκλεισεν; Οὐχὶ μέχρι τῆς σήμερον τοῦτον δεδοίκασιν;* Haec Judaei apud Leontium Constantinopolitanum p. 724. Tom. I. Auctarii novi Bibl. PP.. Vid. Josephi Antiqq. VIII. c. 2. p. 257. sq. et Gregentii Disput. p. 27.. *Thirlbius.*

οὐδὲν τῶν δαιμονίων· [6] ἀλλ' εἰ ἄρα ἐξορκίζοι τις ὑμῶν κατὰ τοῦ
θεοῦ Ἀβραὰμ καὶ θεοῦ Ἰσαὰκ καὶ θεοῦ Ἰακώβ, ἴσως ὑποταγήσε-
ται. Ἤδη μέντοι οἱ ἐξ ὑμῶν [7] ἐπορκισταὶ τῇ τέχνῃ, ὥσπερ καὶ τὰ D
ἔθνη, χρώμενοι ἐξορκίζουσι καὶ θυμιάμασι καὶ [8] καταδέσμοις χρῶν-
ται, εἶπον. Ὅτι δὲ καὶ ἄγγελοι καὶ δυνάμεις εἰσίν, οἷς ὁ λόγος
ὁ τῆς προφητείας τῆς διὰ Δαβὶδ [9] ἐπᾶραι τὰς πύλας, ἵνα εἰσέλ-
θῃ οὗτος ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς κύριος τῶν δυνάμεων κατὰ τὸ
θέλημα τοῦ πατρός, Ἰησοῦς Χριστός, ὁ λόγος τοῦ Δαβὶδ ὁμοίως
ἀπέδειξεν, οὗ καὶ πάλιν ἐπιμνησθήσομαι διὰ τούτους τοὺς μὴ καὶ
χθὲς συνάντας ἡμῖν, δι' οὓς καὶ πολλὰ τῶν χθὲς εἰρημένων ἐπὶ E
κεφαλαίων λέγω. Καὶ νῦν πρὸς ὑμᾶς ἐὰν τοῦτο λέγω, εἰ καὶ
[10] ἐταυτολόγησα πολλάκις, οὐκ ἄτοπον [11] εἰπεῖν ἐπίσταμαι· γελοῖον
μὲν γὰρ πρᾶγμά ἐστιν ὁρᾶν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ
[12] ἄλλα ἄστρα τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἀεὶ καὶ τὰς τροπὰς τῶν ὡρῶν
ποιεῖσθαι, καὶ τὸν ψηφιστικὸν ἄνδρα, εἰ [13] ἐξετάζοιτο, τὰ δὶς
δύο πόσα ἐστί, διὰ τὸ πολλάκις εἰρηκέναι ὅτι τέσσαρα, [14] οὐ παύ- 312
σεσθαι τοῦ πάλιν λέγειν ὅτι τέσσαρα, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως, ὅσα

6. *ἀλλ' εἰ . . . ὑποταγήσεται*] Idem docent Irenaeus adv. haeres. II. c. 6. §. 2. p. 122. ed. Massuet. et Origenes l. c. I. c. 22. p. 339. sq., IV. c. 33. p. 526. al.; is testatur ll. cc. Abrahami, Isaaci et Jacobi nomina in incantationibus et magicis operationibus ab ipsis ethnicis usurpata esse.

7. *ἐπορκισταὶ*] Sunt fortasse, qui *ἐξορκισταὶ* legerint. Sed vid. Apol. II. c. 6. not. 10..

8. *καταδέσμοις χρῶνται, εἶπον*] Casaubonus ad Marc. Anton. I. §. 6. nostrum locum emendare et interpretari conatur legendo *καταδέσμοις χρῶνται ἐπῶν*. Optimo jure (cf. c. 78. p. 304. A) hanc conjecturam Thirlbius et Maranus reprobant. Ille autem Londinensis editor, non multum a Casauboniana explicatione recedens, *καταδέσμους* opinatur carmina fuisse, quibus daemonium, suffimentis (*θυμιάμασι*) ex daemoniaco fugatum, ita vinciretur, ut redire non posset; Maranus vero *καταδέσμους* (Apol. II. c. 6. p. 45. A: *ὑπὸ τῶν ἄλλων πάντων ἐπορκιστῶν καὶ ἐπαστῶν καὶ φαρμακευτῶν μὴ ἰαθέντας* etc.) aliquam esse credit *φαρμακείας* speciem. Videntur *κατάδεσμοι* vincula magica esse sive ligaturae magicae, quibus daemones constringuntur, aut ne post, quam expulsi sunt, redeant neve noceant (sic apud Justinum), aut ut eorum auxilio magi ad arbitrium utantur (sic e. g. apud Euseb. de laud. Constant. p. 644. D. ed. Vales.: *Αὐτοὺς* [sc. *δαίμονας*] *καταδέσμοις τισὶν . . . παρέδρους ἑαυτοῖς ἐφειλκύσαντο*. Coll. Plat. de republ. II. p. 364. C. ed. Steph.: *ἐπαγωγαῖς τισι καὶ καταδέσμοις* [*defixionibus magicis*: de legg. p. 933. A. D. *καταδέσεις*

jicietur daemonium; si quis tamen vestrum per Deum Abrahami et Deum Isaaci et Deum Jacobi adjuret, fortasse subjicietur. Jam vero exorcistas vestros dixi arte adhibita, perinde atque gentes, adjurare atque suffitibus et vinculis uti. Angelos autem et virtutes esse, quos Davidicae prophetiae effatum portas jubet attollere, ut introeat ille redivivus ex mortuis dominus virtutum secundum voluntatem patris, Jesus Christus, effatum Davidis similiter demonstravit, quod quidem iterum commemorabo propter eos qui heri nobiscum non erant, quorum gratia etiam multa hesterno die dicta summatim refero. Ac nunc quidem si id vobis dixero, etsi saepe eadem inculcavi, nihil tamen absurdi dicturum me esse confido; ridiculum enim fuerit, solem et lunam videre ac cetera sidera eamdem semper viam insistere easdemque tempestatum vices reducere, et rationum computatorem, si rogetur, bis duo quot faciant, etsi saepe dixerit quatuor, non tamen idcirco desinere quatuor dicere, et alia ejusmodi, quaecumque certo asseverantur, eo-

dicuntur] τοὺς θεούς, ὥς φασι, πείθοντές σφισιν ὑπηρετεῖν).

9. ἐπᾶραι] Ante hanc vocem vel post legendum vel subaudiendum κελεύει (vel simile verbum). Saepe a Justino praetermissa ejusmodi verba. Vide c. 89. et 90. (coll. c. 38. not. 6.). Supra Justinus, nempe c. 36., probavit Christum esse regem gloriae ac dominum virtutum et coelestibus principibus praecipi ut portas suas attollant. Sed ibidem non legimus haec verba: *Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus*, quibus tamen Justinus mox dicet usum se fuisse, ut probaret angelos esse, quibus mandatum est ut portas attollerent. Non tamen mancus aut hiulcus ille locus est, neque alius assignari potest, in quo id praestiterit Justinus. Immerito ergo culpentur librarii, quod omiserint haec verba: sed ipsi Justino hoc tribuendum, qui in scribendo dialogo nonnulla interdum omittit, quae postea opportune occurrunt, sive id arte et data opera factum, sive quod memoria nonnumquam effluat ac postea res praetermissas revocet. *Maranus.*

10. ἐταυτολόγησα] Uterque Cod. mstus et Stephan. ἐπαυτολόγησα.

11. εἰπεῖν] Thirlb. conjicit ποιεῖν.

12. ἄλλα] Hanc vocem, quae deerat in editis, Maran. ex utroque Cod. msto reposuit.

13. ἐξετάζοιτο] Vulgo ἐξετάζοι τὸ mendose.

14. οὐ] Hoc textui inserui utpote necessarium ad sententiarum nexum. Jam Langus ita legit.

παγίως ὁμολογεῖται, ἀεὶ ὡσαύτως λέγεσθαι καὶ [15] ὁμολογεῖσθαι,
τὸν δὲ ἀπὸ τῶν γραφῶν τῶν προφητικῶν ὁμιλίας ποιούμενον ἐᾶν
καὶ μὴ τὰς αὐτὰς ἀεὶ λέγειν γραφάς, ἀλλ' ἡγεῖσθαι ἑαυτὸν [16] βέλ-
τιον τῆς γραφῆς γεννήσαντα εἰπεῖν. Ἔστιν οὖν ὁ λόγος, δι' οὗ
[17] ἐσήμανα τὸν θεὸν δηλοῦν ὅτι καὶ ἄγγελοί εἰσιν ἐν οὐρανῷ καὶ B
δυνάμεις, οὗτος· [18] Αἰνεῖτε τὸν κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε
αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις· αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ,
αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ.

Καὶ Μνασέας δέ τις ὀνόματι τῶν συνελθόντων αὐτοῖς τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ εἶπε· Καὶ ἡμεῖς χαίρομεν πάλιν πειρωμένου σου τὰ αὐτὰ λέγειν δι' ἡμᾶς.

Κἀγὼ εἶπον· Ἀκούσατε φίλοι, τίνι γραφῇ πειθόμενος ταῦτα
πράττω. Ἰησοῦς ἐκέλευσεν ἀγαπᾶν καὶ τοὺς ἐχθρούς, ὅπερ καὶ C
διὰ Ἠσαΐου ἐκεκήρυκτο διὰ πλειόνων, ἐν οἷς καὶ τὸ μυστήριον
[19] τῆς πάλιν γενέσεως ἡμῶν, καὶ ἁπλῶς πάντων τῶν τὸν Χρι-
στὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ φανήσεσθαι προσδοκώντων καὶ δι' ἔργων εὐα-
ρεστεῖν αὐτῷ σπουδαζόντων. Εἰσὶ δὲ οἱ διὰ Ἠσαΐου λόγοι οὗτοι·
[20] Ἀκούσατε τὸ ῥῆμα κυρίου, οἱ τρέμοντες τὸ ῥῆμα αὐτοῦ. Εἴπα-
τε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις τὸ ὄνο-
μα κυρίου δοξασθῆναι. Ὤφθη ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν, κἀκεῖ-
νοι αἰσχυνθήσονται. Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, [21] φωνὴ λαοῦ, D
φωνὴ κυρίου ἀποδιδόντος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερηφάνοις. Πρὶν
ἢ τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν καὶ πρὶν ἐλθεῖν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων,
ἐξέτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτον, καὶ τίς ἑώρακεν οὕτως,
εἰ ὤδινεν ἡ γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, εἰ δὲ καὶ τέκοι ἔθνος εἰσάπαξ, ὅτι
ὤδινε καὶ ἔτεκε Σιὼν τὰ παιδία αὐτῆς; Ἐγὼ δὲ ἔδωκα τὴν προσ-
δοκίαν ταύτην καὶ [22] οὐ γεννώσῃ, εἶπε κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ γεννῶ-
σαν καὶ στεῖραν ἐποίησα, λέγει κύριος. Εὐφράνθητι, Ἱερουσα- E
λήμ, καὶ πανηγυρίσατε πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν· χαίρετε πάν-

15. ὁμολογεῖσθαι] Minime placet Thirlbii conjectatio legentis ποιεῖσθαι.

16. βέλτιον τῆς] Thirlb. βέλτιόν τι conjicit.

17. ἐσήμανα] Sic emendavi vulgatam lectionem ἐσήμανε. Liquet enim, ut jam Thirlbio praeeunte Maranus admonuit, Justinum ea repetere quae pridie dixerat. Pearson. autem mox δηλῶν legit.

18. Αἰνεῖτε ... αὐτοῦ] Psalm.

dem semper modo dici et asseverari: eum autem, qui ex Scripturis propheticis disserendi rationem depromat, missas Scripturas facere nec easdem semper referre, sed melius aliquid Scriptura pariturum se et locuturum existimare. Effatum autem, quo Deum declarare dixi angelos et virtutes in coelo esse, ita se habet: *Laudate dominum de coelis, laudate eum in excelsis; laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus.*

Hîc unus ex his, qui postridie cum eis venerant, Mnaseas nomine: Et nobis, inquit, pergratum facis, quod eadem nostra causa referre instituas.

Tum ego: Audite, inquam, amici, qua Scriptura adductus hoc faciam. Praecepit Jesus, ut etiam inimicos diligamus: quod idem et per Jesaiam praedicatum fuerat pluribus verbis, in quibus etiam nostrae regenerationis mysterium continetur, et omnium omnino, qui Christum Hierosolymis visum iri exspectant eique operibus placere student. Verba Jesaiae hujusmodi sunt: *Audite verbum domini, qui tremitis sermonem ejus. Dicite, fratres nostri, iis qui oderunt vos et abominantur, ut nomen domini glorificetur. Visus est in laetitia eorum, et illi confundentur. Vox clamoris e civitate, vox populi, vox domini retribuentis retributionem superbis. Antequam parturiens pariat et antequam veniat labor dolorum, peperit masculum. Quis audivit tale, et quis vidit sic: si parturivit terra uno die, si vero et peperit gentem nixu uno, quia parturivit et peperit Sion parvulos suos? Ego autem dedi exspectationem hanc et non parienti, dixit dominus: ecce ego parientem et sterilem feci, dicit dominus. Laetare, Hierosolyma, et conventus agite omnes, qui diligitis eam;*

CXLVIII. 1. sq..

19. τῆς πάλιν γεν.] Sic confidenter edidi pro vulg. πάλιν τῆς γεν. (c. 118. p. 346. B: ἐν τῇ πάλιν παρουσίᾳ). Idem vel παλιγγενεσίας jam Sylburg. conjecit.

20. Ἀκούσατε ... αὐτοῦ] Jes. LXVI. 5.—11..

21. φωνὴ λαοῦ] Hoc ex utroque Cod. msto reposui; in editis cum LXX φωνὴ ἐκ ναοῦ legitur.

22. οὐ γεννώσῃ] Mallet. Thirlb. οὐ γεννήσω. Nihil mutandum.

τες, ὅσοι πενθεῖτε ἐπ᾽ αὐτήν, ἵνα θηλάσητε καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μασθοῦ παρακλήσεως αὐτῆς, ἵνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσόδου δόξης [23] αὐτοῦ.

86. *Καὶ ταῦτα εἰπὼν προσέθηκα*· Ὅτι δὲ [1] μετὰ τὸ σταυρωθῆναι τοῦτον, ὃν ἔνδοξον πάλιν παραγενήσεσθαι ἀποδεικνύουσιν αἱ γραφαί, σύμβολον εἶχε τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὃ ἐν τῷ παραδείσῳ πεφυτεῦσθαι ἐλέλεκτο, καὶ τῶν [2] γενησομένων πᾶσι τοῖς δικαίοις, ἀκούσατε. [3] Μωσῆς μετὰ ῥάβδου ἐπὶ τὴν τοῦ λαοῦ ἀπο- 313
λύτρωσιν ἐπέμφθη, καὶ ταύτην ἔχων μετὰ χεῖρας ἐν ἀρχῇ τοῦ λαοῦ διέτεμε τὴν θάλασσαν, διὰ ταύτης ἀπὸ τῆς πέτρας ὕδωρ ἀναβλύσαν ἑώρα· καὶ [4] ξύλον βαλὼν εἰς τὸ ἐν Μεῤῥᾷ ὕδωρ, πικρὸν ὄν, γλυκὺ ἐποίησε. [5] Ῥάβδους βαλὼν Ἰακὼβ εἰς τὰς ληνοὺς τῶν ὑδάτων ἐγκισσῆσαι τὰ πρόβατα τοῦ μητραδέλφου, ἵνα τὰ γεννώμενα ἐξ αὐτῶν κτήσηται, ἐπέτυχεν· [6] ἐν ῥάβδῳ αὐτοῦ διεληλυθέναι τὸν ποταμὸν ὁ αὐτὸς Ἰακὼβ καυχᾶται. [7] Κλίμακα ἔφη ἑωρᾶσθαι αὐτῷ, καὶ τὸν θεὸν ἐπ᾽ αὐτῆς ἐστηρίχθαι ἡ γραφὴ δε- B
δήλωκε· καὶ ὅτι οὐχ ὁ πατὴρ ἦν, ἀπὸ τῶν γραφῶν [8] ἀπεδείξαμεν. Καὶ [9] ἐπὶ λίθου καταχέας ἔλαιον ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ Ἰακὼβ στήλην τῷ ὀφθέντι αὐτῷ θεῷ [10] ἀληλιφέναι ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ θεοῦ μαρτυρεῖται. Καὶ ὅτι λίθος Χριστὸς διὰ πολλῶν γραφῶν συμβολικῶς ἐκηρύσσετο, ὁμοίως [11] ἀπεδείξαμεν· καὶ ὅτι τὸ χρίσμα πᾶν, εἴτε ἐλαίου εἴτε στακτῆς εἴτε τῶν ἄλλων τῶν τῆς συνθέσεως τοῦ μύρου χρισμάτων, τούτου ἦν, ὁμοίως [12] ἀπεδείξαμεν τοῦ λό- C
γου λέγοντος· [13] Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον

23. *αὐτοῦ*] Legitur *αὐτῆς* in Bibliis, idque ipsi fonti consentaneum: sed libenter crediderim Justinum scripsisse *αὐτοῦ*, quod ad Christum referri potest. Hunc enim ex hoc loco concludit visum iri Jerosolymis, idque satis congruit cum his verbis: *ab ingressu gloriae ejus. Maranus.*

1. *μετὰ τὸ σταυρωθῆναι*] Sylburg., cui Jebb. et Thirlb. adstipulari videntur, aptius legi mallet *καὶ τὸ σταυρωθῆναι*. Maran. retinet vulgatam lectionem, quum manifestum sit illa verba referri ad ea quae sequuntur, nempe ad *πάλιν παραγενήσεσθαι*. Ad marginem utriusque Cod. msti apposita est haec nota, quae Marano animadvertente non videtur hominis esse hunc locum intelligentis: *οἶμαι σύμβολον ἔχοντα τὸν σταυρὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς θέλει*: *Videtur mihi dicere Christum rediturum habentem crucem ut signum ligni vitae.* Vid. c. 43. not. 1.

gaudete omnes, quicumque lugetis super eam, ut sugatis et impleamini ab ubere consolationis ejus, ut post, quam suxeritis, deliciis affluatis ab introitu gloriae ejus.

86. His recitatis adjeci: Quem autem Scripturae rursus gloriose, postquam crucifixus fuisset, venturum demonstrant, illius symbolum fuisse tum lignum vitae, quod dictum fuerat in paradiso plantatum fuisse, tum ea quae omnibus justis eventura erant, audite. Moses cum virga missus est ad populum liberandum, eamque manibus gestans quum populo antecederet, mare dissecuit, per eam ex petra aquam scaturientem vidit; ac ligno in aquam Merrae injecto dulcem ex amara effecit. Virgis Jacobus in canales aquarum injectis consecutus est, ut materni avunculi oves foetae fierent, quo foetus earum ipse possideret; virga sua transiisse se fluvium idem Jacobus gloriatur. Scalam a se visam esse dixit, eique Deum innixum fuisse Scriptura demonstrat; et patrem non fuisse ex Scripturis demonstravimus. Et quum Jacobus lapidi oleum infudisset in eodem loco, testimonium accepit ab ipso illo, qui ei apparuerat, Deo, quod columnam Deo sibi viso inunxisset. Christum autem lapidis nomine per multas Scripturas arcane designari, et quodcumque unguentum, sive olei sive stactae sive aliarum ex unguenti compositione unctionum, ipsius fuisse similiter demonstravimus effato dicente: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis prae consortibus tuis.* Etenim reges

2. *γενησομένων*] Monet Thirlb. legendum *γενομένων*.

3. *Μωσῆς ... ἑώρα*] Coll. Exod. IV. 17., XIV. 16. 21., XVII. 5. sq..

4. *ξύλον ... ἐποίησε*] Coll. Exod. XV. 23. — 25..

5. *Ῥάβδους ... ἐπέτυχεν*] Coll. Genes. XXX. 37. sq..

6. *ἐν ... καυχᾶται*] Coll. Genes. XXXII. 10..

7. *Κλίμακα ... δεδήλ.*] Coll. Genes. XXVIII. 12. sq..

8. *ἀπεδείξαμεν*] Cf. c. 60. p 283. C — E. Thirlbius verba *καὶ ὅτι οὐχ ὁ πατὴρ ... τοιαῦτα ἔχει ἢ ἔσχε* parenthesi inclusit.

9. *ἐπὶ ... μαρτυρ.*] Coll. Genes. XXVIII. 18. et XXXI. 13..

10. *ἀληλιφέναι*] Maran. male *ἀληλειφέναι*.

11. *ἀπεδείξαμεν*] Cf. c. 70. p. 296. B. et c. 76. p. 301. B.

12. *ἀπεδείξαμεν*] Cf. c. 63. p. 287. A. B. coll. c. 56. p. 277. C. D.

13. *Διὰ ... σου*] Ps. XLV. 7..

ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Καὶ γὰρ οἱ βασιλεῖς πάντες καὶ οἱ χριστοὶ ἀπὸ τούτου μετέσχον καὶ βασιλεῖς καλεῖσθαι καὶ χριστοί· ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἔλαβε τὸ βασιλεὺς καὶ Χριστὸς καὶ ἱερεὺς [14] καὶ ἄγγελος, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἔχει ἢ ἔσχε. [15] Ῥάβδος ἡ Ἀαρὼν βλαστὸν κομίσασα ἀρχιερέα αὐτὸν ἀπέδειξε. [16] Ῥάβδον ἐκ ῥίζης Ἰεσσαὶ γενήσεσθαι τὸν Χριστὸν D
Ἡσαΐας προεφήτευσε. Καὶ Δαβὶδ [17] ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ [18] δώσειν ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποῤῥυήσεσθαι, φησὶν εἶναι τὸν δίκαιον. Καὶ [19] ὡς φοῖνιξ ἀνθήσειν ὁ δίκαιος εἴρηται. [20] Ἀπὸ ξύλου τῷ Ἀβραὰμ ὤφθη ὁ θεός, ὡς γέγραπται, πρὸς τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ. [21] Ἑβδομήκοντα ἰτέας καὶ δώδεκα πηγὰς E
εὗρεν ὁ λαὸς διαβὰς [22] τὸν Ἰορδάνην. [23] Ἐν ῥάβδῳ καὶ βακτηρίῳ παρακεκλῆσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ Δαβὶδ λέγει. [24] Ξύλον Ἐλισσαῖος βαλὼν εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἀνήνεγκε τὸν σίδηρον τῆς ἀξίνης, ἐν ᾗ πεπορευμένοι ἦσαν οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν κόψαι ξύλα εἰς οἰκοδομὴν τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ τὸν νόμον καὶ τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ λέγειν καὶ μελετᾶν ἐβούλοντο· ὡς καὶ ἡμᾶς βεβαπτισμένους ταῖς βαρυτάταις ἁμαρτίαις, ἃς ἐπράξαμεν, διὰ τοῦ σταυρω- 314
θῆναι ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ δι' ὕδατος ἁγνίσαι ὁ Χριστὸς ἡμῶν ἐλυτρώσατο καὶ οἶκον εὐχῆς καὶ προσκυνήσεως ἐποίησε. Καὶ [25] ῥάβδος ἦν ἡ δείξασα Ἰούδαν πατέρα τῶν ἀπὸ Θάμαρ [26] διὰ μέγα μυστήριον γεννηθέντων.

14. καὶ ἄγγελος] Adde aut supple saltem εἶναι vel λέγεσθαι. Etiam cum ἔσχε subaudiendum καλεῖσθαι vel aliud hujusmodi verbum.

15. Ῥάβδος ... ἀπέδειξε] Coll. Num. XVII. 8..

16. Ῥάβδον ... προεφήτ.] Jes. XI. 1..

17. ὡς ... δίκαιον] Psalm. I. 3..

18. δώσειν] Cum infinitivis δώσειν et ἀποῤῥυήσεσθαι subaudiendum e sequentibus finitum verbum φησί (Maran. supplet ἔφη), aut extrinsecus subintelligendum μέλλει. *Sylburgius.*

19. ὡς ... εἴρηται] Coll. Psalm. XCII. 13.. Pro vulg. ἀνθίσειν reposui ἀνθήσειν, quod Sylburgio praeeunte etiam Maranus legendum censuit. Cf. Cohort. c. 20. not. 2., de monarch. c. 4. not. 6. al..

20. Ἀπὸ ... Μαμβρῇ] Genes. XVIII. 1.. Pro ἀπὸ ξύλου uterque Cod. mstus ad marginem habet ἐπὶ ξύλου (Sylburg. mallet ὑπὸ ξύλου: *sub ligno*) et pro τῇ Μαμβρῇ ibidem exstat ἐν τῇ Μαμβρῇ.

et uncti omnes ab eo habuerunt, ut et reges et uncti vocarentur: quemadmodum et ipse a patre accepit, ut rex et Christus et sacerdos et angelus esset, et quaecumque habet aut habuit. Aaronis virga quum fruticata esset, pontificem eum declaravit. *Virgam e radice Jessae* nasciturum esse Christum Jesaias praedixit. Et David *tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit tempore suo, et folium ejus non defluet*, ait *esse justum.* Etiam dictum est fore, ut justus sicut palma floreat. Ex ligno visus est Abrahamo Deus, quemadmodum scriptum est, *ad quercum Mambrae.* Septuaginta salices et duodecim fontes invenit populus transmisso Jordane. *Virga et baculo consolationem se a Deo accepisse* David dicit. Ligno Elisaeus in fluvium Jordanem misso ferrum securis revocavit, quacum profecti fuerant filii prophetarum, ut ligna caederent ad aedificandam domum, in qua legem et mandata Dei praedicare et meditari volebant: quemadmodum et nos peccatis gravissimis, quae admisimus, demersos Christus noster tum per lignum, in quo crucifixus est, tum per aquam, qua expiamur, liberavit ac domum precationis et adorationis effecit. Virga etiam erat, quae Judam eorum patrem esse demonstravit, quos ex Thamare non sine magno mysterio genuerat.

21. *Ἑβδομήκοντα ... Ἰορδάνην*] Coll. Exod. XV. 27. et Num. XXXIII. 9..

22. *τ. Ἰορδάνην*] *Ἁμάρτημα μνημονικόν.* Accidit enim id quod narrat, postquam transiverant mare rubrum, non Jordanem. *Thirlbius.*

23. *Ἐν ... λέγει*] Ps. XXIII. 4..

24. *Ξύλον ... ἐβούλοντο*] Coll. 2. Regg. VI. 1.—7.. Similia habes, ut Maranus observat, apud Irenaeum adv. haeres. V. c. 17. p. 314. ed. Massuet. et in Fragmm. p. 347.. Justinum, ut idem ille V. D. adnotat, etiam imitatur Tertullianus adv. Jud. c. 13. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 324. quum pluribus ligni crucis figuris recensendis, tum maxime hoc Elisaei miraculo.

25. *ῥάβδος ... γεννηθέντων*] Coll. Genes. XXXVIII. 25. sq..

26. *διὰ μέγα μυστήριον*] Thirlbius loco allato ex Iren. I. c. IV. c. 25. p. 261., ubi haec de vocatione gentium et reprobatione Judaeorum intelliguntur, addit: „Nescio an hoc sit mysterium, quod voluit noster; certe non absimile est ejus mysteriis.“ Sed tamen non soli Justinus et Irenaeus, sed multi alii Patres ita censuere. *Maranus.*

87. Καὶ ὁ Τρύφων, εἰπόντος μου ταῦτα, ἔφη· Μή με λοιπὸν ὑπολάμβανε ἀνατρέπειν πειρώμενον [1] τὰ ὑπό σου λεγόμενα πυνθάνεσθαι ὅσα ἂν πυνθάνωμαι, ἀλλὰ βούλεσθαι μανθάνειν περὶ τού- B
των αὐτῶν ὧν ἂν ἐρωτῶ. Εἰπὲ οὖν μοι, διὰ τοῦ Ἠσαΐου εἰπόντος [2] τοῦ λόγου· [3] Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἀναβήσεται ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, καὶ ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου θεοῦ (καὶ [4] ὁμολογήσας ταῦτα πρός με, ἔλεγεν, εἰς Χριστὸν εἰρῆσθαι, καὶ θεὸν αὐτὸν προϋπάρχοντα λέγεις, καὶ κατὰ τὴν βουλὴν C
τοῦ θεοῦ σαρκοποιηθέντα αὐτὸν λέγεις διὰ τῆς παρθένου γεγεννῆσθαι ἄνθρωπον), πῶς δύναται ἀποδειχθῆναι προϋπάρχων, ὅστις διὰ τῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἃς καταριθμεῖ ὁ λόγος διὰ Ἠσαΐου, πληροῦται, ὡς ἐνδεὴς τούτων ὑπάρχων;

Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Νουνεχέστατα μὲν καὶ συνετώτατα ἠρώτησας· ἀληθῶς γὰρ ἀπόρημα δοκεῖ εἶναι· ἀλλ' ἵνα ἴδῃς καὶ τὸν περὶ τούτων λόγον, ἄκουε ὧν λέγω. Ταύτας τὰς κατηριθμημένας D
τοῦ πνεύματος δυνάμεις οὐχ ὡς ἐνδεοῦς αὐτοῦ τούτων ὄντος φησὶν ὁ λόγος ἐπεληλυθέναι ἐπ' αὐτόν, ἀλλ' ὡς ἐπ' ἐκεῖνον ἀνάπαυσιν μελλουσῶν ποιεῖσθαι, τουτέστιν [5] ἐπ' αὐτοῦ πέρας ποιεῖσθαι τοῦ μηκέτι ἐν τῷ γένει ὑμῶν κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος προφήτας γενήσεσθαι, ὅπερ καὶ ὄψει ὑμῖν ἰδεῖν ἐστι· μετ' ἐκεῖνον γὰρ οὐδεὶς ὅλως προφήτης παρ' ὑμῖν γεγένηται. Καὶ ὅτι οἱ παρ' ὑμῖν προ- E
φῆται, ἕκαστος μίαν τινὰ ἢ καὶ δευτέραν δύναμιν παρὰ τοῦ θεοῦ λαμβάνοντες, ταῦτα ἐποίουν καὶ ἐλάλουν, ἃ καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν ἐμάθομεν, κατανοήσατε καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ λεγόμενα. Σοφίας μὲν γὰρ πνεῦμα Σολομῶν ἔσχε, συνέσεως δὲ καὶ βουλῆς Δα-

1. τὰ ὑπό σου λεγόμ.] Vult Thirlbius τὰ ὑπ' ἐμοῦ ὁμολογούμενα (c. 67. p. 291. D), qua conjectura supersedere possumus.

2. τ. λόγου] Wolf. conjicit τ. λογίου vel τ. θεοῦ, sed sine causa; designatur enim e f f a t u m s. o r a c u l u m per prophetam editum: cf. c. 15. not. 5. et c. 19. not. 14.

3. Ἐξελεύσεται ... θεοῦ] Jesai. XI. 1.—3.

4. ὁμολογήσας] Frustra Sylburgius (quocum Jebb. et Thirlb. sentire videntur) legendum putat ἐπεὶ ὡμολόγησας. Nihil prorsus in hoc loco viderunt, qui Justinum, minime vero Tryphonem haec pronuntiare arbitrati sunt. *Maranus.* Idem V. D. recte parenthesi verba

87. Ac Trypho, quum haec dixissem: Ne me, inquit, deinceps existimes evertere tentantem quae a te dicuntur, percontari quidquid percontatus fuero, sed de his ipsis, quae percontabor, velle perdiscere. Dic igitur mihi: Quum effatum per Jesaiam dicat: *Egredietur virga e radice Jessae, et flos ascendet de radice Jessae, et requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Dei* (haec autem mihi, ajebat, in Christum dicta esse confessus, eum tamen Deum praeexstitisse dicis, et carnem factum secundum voluntatem Dei eum dicis ex virgine hominem genitum esse): quomodo praeexstitisse demonstrari potest, qui per virtutes Spiritus sancti, quas effatum per Jesaiam enumerat, completur, perinde ac illis indigeat?

Tum ego respondi: Acutissime et prudentissime interrogasti: vere enim videtur esse ambigendi locus; sed ut horum quoque rationem perspicias, audi quae dicturus sum. Has Spiritus virtutes, quae supra enumeratae sunt, non ideo effatum in eum delapsas dicit, quod illis indigeret, sed quod in eo requieturae essent, hoc est finem in eo habiturae, ita ut nulli deinceps in vestro genere prophetae veteri more exstarent: quod vobis licet vel ipsis oculis cernere; post eum enim nullus apud vos exstitit propheta. Atque ut vobis pateat prophetas, quum unam quisque aut alteram virtutem a Deo accepissent, ea fecisse et dixisse, quae nos quoque ex Scripturis didicimus, his etiam quae a me dicuntur animum advertite. Sapientiae enim spiritum Salomo habuit, intelligentiae et con-

ista inclusit. Pearson. voluit εἰ pro εἰς scribi.

5. ἐπ' αὐτοῦ πέρας ποιεῖσθαι] Justinum imitatur Tertullianus adv. Marc. V. c. 8.. Quod autem ait lib. de Baptismo c. 10.: „quum ipsum, quod coeleste in Joanne fuerat, spiritus prophetiae, post totius spiritus in dominum translationem usque adeo defecerit, ut quem praedicaverat, quem advenientem designaverat, postmodum an ipse esset, miserit sciscitatum,“ auctorem hujus sententiae non videtur habuisse Justinum, qui hoc tantum dicit supra c. 51., Christum Joannis prophetiae et baptismi finem imposuisse. *Maranus.*

*νιήλ, ἰσχύος δὲ καὶ εὐσεβείας Μωσῆς, καὶ Ἠλίας φόβου, καὶ
γνώσεως Ἠσαΐας· καὶ οἱ ἄλλοι αὖ ὁμοίως ἢ μίαν ἕκαστος ἢ ἐναλ-* 315
*λὰξ ἄλλην τινὰ μετ' ἄλλης δυνάμεως ἔσχον, οἷον καὶ Ἱερεμίας καὶ
οἱ δώδεκα καὶ Δαβὶδ καὶ οἱ ἄλλοι ἁπλῶς, ὅσοι γεγόνασι παρ' ὑμῖν
προφῆται. [6] Ἀνεπαύσατο οὖν, τουτέστιν ἐπαύσατο, ἐλθόντος
ἐκείνου, μεθ' ὃν τῆς οἰκονομίας ταύτης [7] τοῖς ἐν ἀνθρώποις
αὐτοῦ γενομένοις χρόνοις παύσασθαι ἔδει αὐτὰ ἀφ' ὑμῶν, καὶ
ἐν τούτῳ ἀνάπαυσιν λαβόντα πάλιν, ὡς ἐπεπροφήτευτο, [8] γενή-
σεσθαι δόματα, ἃ ἀπὸ τῆς χάριτος τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος
ἐκείνου τοῖς ἐπ' αὐτὸν πιστεύουσι δίδωσιν, ὡς ἄξιον ἕκαστον ἐπί-
σταται. [9] Ὅτι ἐπεπροφήτευτο τοῦτο μέλλειν γίνεσθαι ὑπ' αὐτοῦ* B
*μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνέλευσιν αὐτοῦ, [10] εἶπον μὲν ἤδη καὶ πά-
λιν λέγω. Εἶπεν οὖν· [11] Ἀνέβη εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσεν αἰχμα-
λωσίαν, ἔδωκε δόματα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν ἐν
ἑτέρᾳ προφητείᾳ εἴρηται· [12] Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα, ἐκχεῶ τὸ πνεῦ-
μά μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα καὶ ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς
δούλας μου, καὶ προφητεύσουσι.*

88. *Καὶ παρ' ἡμῖν ἐστιν ἰδεῖν καὶ θηλείας καὶ ἄρσενας, χα-
ρίσματα ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ ἔχοντας. Ὥστε οὐ διὰ τὸ* C
*εἶναι αὐτὸν ἐνδεῆ δυνάμεως ἐπεπροφήτευτο ἐλεύσεσθαι ἐπ' αὐτὸν
τὰς δυνάμεις τὰς κατηριθμημένας ὑπὸ Ἠσαΐου, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐπέ-
κεινα μὴ μέλλειν ἔσεσθαι. Μαρτύριον δὲ καὶ τοῦτο ἔστω ὑμῖν,
ὃ [1] ἔφην πρὸς ὑμᾶς γεγονέναι ὑπὸ τῶν [2] Ἀῤῥαβίας μάγων, οἵτι-
νες ἅμα τῷ γεννηθῆναι τὸ παιδίον ἐλθόντες προσεκύνησαν αὐτῷ.*

6. *Ἀνεπαύσατο οὖν, τουτέστιν ἐπαύσατο*] Tertullianus adv. Jud. c. 8. (Opp. ed. Leopold. T. IV.) p. 307.: „Omnis plenitudo spiritualium retro charismatum in Christo cesserunt (leg. *cessarunt*), signante visionem et prophetias omnes, quas adventu suo adimplevit."

7. *τοῖς ἐν ἀνθρώποις αὐτοῦ γενομένοις χρόνοις*] Langus vertit: *post quem temporibus oeconomiae istius suae inter homines exactis virtutes eas cessare a vobis oportebat.* Locus corruptus est. Thirlbius conjicit *μεθ' ὅν, τ. οἰκ. τ. τῆς ἐν ἀνθρ. γενομένης, παύσασθαι* etc. nulla verborum *αὐτοῦ* et *χρόνοις* habita ratione. Quod quum sit nimiae licentiae, emendat . . . *γενομένης χρόνοις* vel . . . *γενομένων χρόνων*. Etiam vulgatam lectionem retineri posse censet mutato tantum *τοῖς* in *τῆς*, ut *γενομένοις χρόνοις* absolute ponatur. Marano

silii Daniel, fortitudinis et pietatis Moses, timoris Elias, scientiae Jesaias; atque alii similiter aut singulas quisque virtutes aut vicissim cum alia quapiam conjunctas habuere, velut Jeremias et duodecim et David et ceteri omnino, quicumque apud vos exstiterunt prophetae. Requievit igitur, hoc est desiit, spiritus, postquam ille advenit, cujus susceptae inter homines dispensationis temporibus finem apud vos habere oportebat, et in eo requiescentia rursus, ut praedictum fuerat, effundi dona illa, quae ex gratia virtutis spiritus illius largitur iis qui in ipsum credunt, prout quemque dignum judicat. Quod quidem eum postquam in coelum ascendisset ita facturum, jam dixi iterumque dico. Dictum est igitur: *Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona filiis hominum.* Et rursus in alio vaticinio dictum est: *Et erit postea, effundam spiritum meum super omnem carnem et super servos meos et super servas meas, et prophetabunt.*

88. Atque apud nos videre est et mulieres et viros, qui dona a Spiritu Dei habent. Quare non quod virtutis esset indigus, praedictum est venturas in eum virtutes a Jesaia enumeratas, sed quod ultra futurae non essent. Atque illud etiam vobis testimonio sit, quod vobis dixi ab Arabiae magis factum, qui quum, statim ac puer natus est, venissent, adoraverunt eum. Etenim in lucem editus suam virtutem habuit; et cre-

scribendum videtur *τῆς ἐν ἀνθρ. αὐτῷ γενομένης χρόνοις*. Equidem lego *τῆς ἐν ἀνθρ. αὐτοῦ γενομένης χρόνοις* h. e. *post quem, temporibus oeconomiae hujus inter homines ipsius* (nempe inter populares) *susceptae, a vobis* (Judaeis) *cessare oportebat illa Spiritus δόματα*. Ast nondum quidquam mutavi in textu.

8. *γενήσεσθαι*] Maran. *γεννήσεσθαι* mendose.

9. *Ὅτι*] Sylburg. vult *Ὅτι δὲ* et Thirlb. *Καὶ ὅτι*.

10. *εἶπον*] Cf. c. 39. p. 258. B.

11. *Ἀνέβη ... ἀνθρώπων*] Ps. LXVIII. 18. coll. ep. ad Ephes. IV. 8..

12. *Καὶ . . . προφητεύσουσι*] Joel. II. 28. sq..

1. *ἔφην*] Cf. c. 78. p. 303. C. D. 304. A.

2. *Ἀῤῥαβίας*] Conjicit Thirlb. *ἀπὸ Ἀῤῥαβίας*.

[3] Καὶ γὰρ γεννηθεὶς δύναμιν τὴν αὐτοῦ ἔσχε· καὶ αὐξάνων κατὰ
τὸ κοινὸν τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀνθρώπων, χρώμενος τοῖς ἁρμό- D
ζουσιν, ἑκάστῃ αὐξήσει τὸ οἰκεῖον ἀπένειμε, τρεφόμενος τὰς πά-
σας τροφάς, [4] καὶ τριάκοντα ἔτη ἢ πλείονα ἢ καὶ ἐλάσσονα μείνας,
μέχρις οὗ προελήλυθεν Ἰωάννης κῆρυξ αὐτοῦ τῆς παρουσίας καὶ
τὴν τοῦ βαπτίσματος ὁδὸν προϊών, ὡς καὶ [5] προαπέδειξα. [6] Καὶ
τότε ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμόν, ἔνθα ὁ
Ἰωάννης ἐβάπτιζε, κατελθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸ ὕδωρ [7] καὶ πῦρ
ἀνήφθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ ἀναδύντος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὕδατος E
ὡς περιστερὰν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπιπτῆναι ἐπ' αὐτὸν ἔγραψαν οἱ
ἀπόστολοι αὐτοῦ τούτου τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν. Καὶ οὐχ ὡς ἐνδεᾶ
αὐτὸν τοῦ βαπτισθῆναι ἢ τοῦ ἐπελθόντος ἐν εἴδει περιστερᾶς πνεύ-
ματος οἴδαμεν αὐτὸν ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸν ποταμόν, ὥσπερ οὐδὲ τὸ
γεννηθῆναι αὐτὸν καὶ σταυρωθῆναι ὡς ἐνδεὴς τούτων ὑπέμεινεν,
ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ γένους τοῦ τῶν ἀνθρώπων, ὃ [8] ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ [9] ὑπὸ 316

3. *Καὶ . . . τροφάς*] Coll. ev. Luc. II. 40..

4. *καὶ . . . προϊών*] Coll. ev. Luc. III. 23..

5. *προαπέδειξα*] Cf. c. 51. p. 271. A.

6. *Καὶ τότε ... ἐπ' αὐτὸν*] Coll. ev. Matth. III. 13. 16. et Luc. III. 21. sq..

7. *καὶ πῦρ ἀνήφθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ*] Nonnulli fortasse pro *ἀνήφθη* legendum putabunt *ἀνῆφθαι*: alii, iique, nisi me fallit animus, multo plures, magnopere repugnabunt. *Thirlbius*. Scilicet Justinus ipsa verborum constructione indicare videtur, verba *ἔγραψαν ἀπόστολοι* ad posteriorem tantum propositionem de columbae descensu, non ad priorem de accenso igne referenda esse. Certe de hoc i g n e s p l e n d e s c e n t e neutiquam nostra referunt evangelia, sed libri dumtaxat apocryphi. Ista enim fabula narrabatur in Praedicatione Pauli, ut docet nos scriptor (Ursinus, monachus Afer: vid. J. A. Fabricii Cod. apocr. Ni Ti P. III. p. 654.) libelli de baptismo haereticorum, qui adnexus est Cypriani operibus. Is (p. 30. ed. Oxon.) ait: „Est autem adulterini hujus, imo internecini baptismatis, si quis alius auctor, tum etiam quidam ab eisdem ipsis haereticis propter hunc eundem errorem confictus liber, qui inscribitur *Pauli Praedicatio*; in quo libro contra omnes scripturas et de peccato proprio confitentem invenies Christum, qui solus omnino nihil deliquit, et ad accipiendum Joannis baptisma pene invitum a matre sua Maria esse compulsum: item, c u m b a p t i z a r e t u r, i g n e m s u p e r a q u a m e s s e v i s u m." Paulo aliter evangelium Ebionitarum teste Epiphanio Haeres. XXX. §. 13.: *Καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν πολλὰ ἐπιφέρει, ὅτι τοῦ λαοῦ βα-*

scens communi aliorum omnium hominum more, rebus utens congruis, suum cuique incremento tribuebat, cibis omnibus ali solitus, et sic annos plus minus triginta permanens, donec Joannes illius adventus praeco prodiret ac viam baptismo, ut supra demonstravi, praepararet. Quumque tum Jesus ad Jordanem fluvium venisset, ubi Joannes baptizabat, descendente Jesu in aquam etiam ignis accensus est in Jordane, et ei ex aqua prodeunti Spiritum sanctum instar columbae involasse scripserunt apostoli hujus ipsius Christi nostri. Nec tamen quod baptismo egeret aut delabente in columbae specie Spiritu, idcirco eum ad fluvium venisse novimus, quemadmodum nec nasci nec crucifigi ideo sustinuit, quod his rebus indigeret, sed pro humano genere, quod ab Adamo in mortem et serpentis frau-

πτισθέντος ἦλθε καὶ Ἰησοῦς καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, καὶ ὡς ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ ὕδατος (Justin. κατελθόντος τ. Ἰ. ἐπὶ τ. ὕ.), ἠνοίγησαν οἱ οὐρανοὶ καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ... καὶ εὐθὺς περιέλαμψε τὸν τόπον φῶς μέγα. — Exstat etiam, ut observat Maranus, ejus rei testimonium in Oracull. Sibyll. VII. 81. — 83. (apud Galland. Bibl. vett. PP. Tom. I. p. 387. C), ubi legitur:

Ὅς σε λόγον γέννησε πατήρ, πνεῦμ' ὄρνιν ἀφῆκε,
Ὀξὺν ἀπαγγελτῆρα λόγων, λόγον ὕδασιν ἁγνοῖς,
Ῥαίνων σὸν βάπτισμα, δι' οὗ πυρὸς ἐξεφαάνθης.

Scripsi πνεῦμα ὄ. ἀφῆκε ex emendatione Marani pro vulg. πάτερ ὄ. ἀφῆκα (cf. c. 30. not. 3.). Liturgia Syrorum (cf. Severi Alex. de ritibus baptismi et sacrae synaxis apud Syros Christianos receptis liber ed. G. Fabric. Boderianus. Antverp. 1572. 4. p. 24.; coll. Biblioth. SS. PP. ed. de la Bigne. Tom. VI. ed. 2. p. 45.) in narratione historiae circa baptismum habet: „Quo tempore ascendit ab aquis, sol inclinavit radios suos.“

8. ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ] Male Perionius *Adami opera*, Langus *per Adam.* Interpretandum est *(inde) ab Adamo* (vern. *seit Adam;* similiter Roessler. *Bibl. d. KVV.* P. I. p. 167. et v. Brunn: *von Adam an).* Sic et Maranus.

9. ὑπὸ θάν. καὶ πλάνην τ. τ. ὄφεως] Thirlb. conjicit διὰ πλάνην. Affert c. 79. p. 306. B: ὄφιν πλανήσαντα τὴν Εὔαν — c. 124. p. 353. E: διὰ τὸ ἀποπλανῆσαι τὴν Εὔαν — c. 100. p. 327. C: δι' ἧς ὁδοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ ὄφεως παρακοὴ τὴν ἀρχὴν ἔλαβε — c. 112. p. 339. C: ἐπὶ θηρίον, δι' οὗ ἡ παράβασις καὶ παρακοὴ τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν. Sed nihil mutandum; illa videlicet exempla, praesertim quum in iis nulla mortis mentio fiat, non quadrant ad nostrum locum.

θάνατον καὶ πλάνην τὴν τοῦ ὄφεως ἐπεπτώκει, [10] παρὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν ἑκάστου αὐτῶν πονηρευσαμένου. Βουλόμενος γὰρ τούτους ἐν ἐλευθέρᾳ προαιρέσει καὶ αὐτεξουσίους γενομένους, τούς τε ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ὁ θεὸς πράττειν ὅσα ἕκαστον ἐνεδυνάμωσε δύνασθαι ποιεῖν, ἐποίησεν, εἰ μὲν τὰ εὐάρεστα αὐτῷ αἱροῖντο, καὶ ἀφθάρτους καὶ ἀτιμωρήτους αὐτοὺς τηρῆσαι, ἐὰν δὲ πονηρεύσωνται, ὡς αὐτῷ δοκεῖ, ἕκαστον κολάζειν. Καὶ γὰρ οὐδὲ τὸ καθεσθέντα αὐτὸν ὄνῳ εἰσελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὡς B [11] ἀπεδείξαμεν πεπροφητεῦσθαι, δύναμιν αὐτῷ ἐνεποίει εἰς τὸ Χριστὸν εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἀνθρώποις γνώρισμα ἔφερεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὅνπερ τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου ἔδει γνώρισμα τοῖς ἀνθρώποις εἶναι, ὅπως ἐπιγνῶσι, τίς ἐστὶν ὁ Χριστός. [12] Ἰωάννου γὰρ καθεζομένου ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου καὶ κηρύσσοντος βάπτισμα μετανοίας, καὶ ζώνην δερματίνην καὶ ἔνδυμα ἀπὸ τριχῶν καμήλου μόνον φοροῦντος καὶ μηδὲν ἐσθίοντος πλὴν ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον, [13] οἱ ἄνθρωποι ὑπελάμβανον αὐτὸν εἶναι τὸν C Χριστόν· πρὸς οὓς καὶ αὐτὸς ἐβόα· [14] Οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστός, ἀλλὰ φωνὴ βοῶντος· [15] ἥξει γὰρ ὁ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι. Καὶ ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, [16] καὶ νομιζομένου Ἰωσὴφ τοῦ τέκτονος υἱοῦ ὑπάρχειν,

10. *παρὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν ἑκ. αὐτ. πονηρ.*] Hic locus interpretes mirum in modum torsit. Perverse Perionius πονηρευσαμένου ad Adamum refert: *qui praeter privatam ac propriam uniuscujusque eorum culpam deliquerat.* Gelenius: *praeter suam culpam utroque parente in peccatum prolapso.* Langus: *ut interim propriam pro se maligne agentis cujusque culpam taceam.* Roessler l. c.: *da ohnedieſs (?) ein jeder aus eigener Verschuldung gesündiget hat.* Inepte v. Brunn πονηρευσαμένου ad ὄφεως refert: *die ausser dem, was sich jeder durch eigene Schuld zuzog, viel Uebel demselben zufügte.* Ehem jam satis! Illud παρὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν, ut jam ex iis quae Martyr adjicit intelligitur, Marano recte observante idem sonat ac *suâ propriâ cujusque culpâ.* Notus est usus iste praepositionis παρά; vid. Apol. II. c. 14. not. 2. Semisch. *Justin der Märtyr.* P. II. p. 399. not. 2. probe affert etiam Athenag. de resurrect. c. 16. p. 58. C. ed. Colon.: *παρ' ἣν αἰτίαν*, h. e. *Quam ob causam*: vern. *Aus diesem Grunde.* Iren. adv. haeres. IV. c. 76. p. 286. ed. Massuet.: *Παρὰ τὴν αὐτῶν ἀπέστησαν αἰτίαν, ἐλεύθερα καὶ αὐτεξούσια τὴν γνώμην γεγονότα.* Clem. Al. Paedag. I. c. 8. §. 66. (Opp. ed. Klotz. Tom. I.) p. 151.: οὓς

dem inciderat, sua unoquoque culpa improbe agente. Nam quum vellet Deus angelos et homines, libera eligendi potestate praeditos ac sui juris, ea agere quaecumque ipsis agendi facultatem dedisset, tales eos fecit: ut, si ipsi placentia eligerent, corruptionis et poenae expertes servaret, sin autem improbe agerent, suo arbitratu in unumquemque animadverteret. Etenim neque quod asino insidens Hierosolyma ingressus est, ut praedictum esse demonstravimus, id virtutem ei praestabat ut Christus esset, sed hominibus indicium faciebat eum esse Christum, quemadmodum etiam Joanne baptizante indicia hominibus dare oportebat, ut, quinam esset Christus, dignoscerent. Nam quum sederet ad Jordanem Joannes et baptisma poenitentiae praedicaret, ac tantummodo zonam pelliceam et vestem tantum ex cameli pilis contextam gestaret nec quidquam praeter locustas et mel agreste ederet, suspicabantur homines eum esse Christum; ad quos ipse clamabat: *Non ego sum Christus, sed vox clamantis; veniet enim fortior me, cujus non sum dignus ut calceamenta portem.* Et quum venisset Jesus ad Jordanem et Josephi fabri filius crederetur, et in-

καὶ ἐξὸν αὐτῷ ἀπολέσαι παρὰ τὰς ἰδίας αἰτίας. Minime autem nostro loco peccatum haereditate omnibus acceptum et propria cujusque peccata distinguuntur (ita Maranus statuit; coll. ejus Praefat. P. II. p. XXV.); sed illi genitivi absoluti *ἑκάστου αὐτῶν* (scil. *ἀνθρώπων* — antea enim *γέν. τ. τ. ἀνθρώπων*) *πονηρευσαμένου* manifeste rationem inducunt, cur homines eorum quae Adamiticum peccatum consecuta sunt participes fiant. Itaque interpreteris vern.: ... *das Geschlecht der Menschen, welches* s e i t *Adam dem Tode und der Verführung der Schlange verfallen war,* w e i l *ein Jeder von ihnen durch eigene Schuld schlecht gehandelt hat.* C. 124. p. 254. A: *οὗτοι ὁμ. τῷ Ἀδὰμ κ. τῇ Εὔᾳ ἐξομοιούμενοι* (sc. peccando) *θάνατον ἑαυτοῖς ἐργάζονται.*

11. *ἀπεδείξαμεν*] Cf. c. 53. p. 273. A.

12. *Ἰωάννου ... ἄγριον*] Coll. ev. Matth. III. 1. 4., Marc. I. 4. 6., Luc. III. 3..

13. *οἱ ἄνθρ. ... Χριστόν*] Ev. Luc. III. 15..

14. *Οὐκ ... βοῶντος*] Ev. Jo. I. 20. 23..

15. *ἥξει ... βαστάσαι*] Ev. Luc. III. 16. et Matth. III. 11..

16. *κ. νομιζ. Ἰωσ. τ. τέκτ. υἱοῦ ὑπ.*] Luc. III. 23.: *ὤν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσήφ.* Matth. XIII. 55.: *Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός;*

[17] *καὶ ἀειδοῦς, ὡς αἱ γραφαὶ ἐκήρυσσον, φαινομένου,* [18] *καὶ τέ-*
κτονος νομιζομένου (ταῦτα γὰρ τὰ [19] *τεκτονικὰ ἔργα εἰργάζετο ἐν*
ἀνθρώποις ὤν, ἄροτρα καὶ ζυγά, διὰ τούτων καὶ τὰ τῆς δικαιο- D
σύνης σύμβολα διδάσκων καὶ [20] *ἐνεργῆ βίον),* [21] *τὸ πνεῦμα οὖν τὸ*
ἅγιον καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὡς προέφην, ἐν εἴδει περιστερᾶς
ἐπέπτη αὐτῷ, καὶ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἅμα ἐληλύθει, ἥτις καὶ
διὰ Δαβὶδ λεγομένη, ὡς ἀπὸ προσώπου [22] *αὐτοῦ λέγοντος ὅπερ*
αὐτῷ ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἔμελλε λέγεσθαι· [23] *Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ*
σήμερον γεγέννηκά σε· [24] *τότε γένεσιν αὐτοῦ λέγων γίνεσθαι τοῖς* E

17. *κ. ἀειδοῦς ... φαινομ.*] Cf. c. 14. p. 232. D; vid. c. 36. not. 11..

18. *κ. τέκτονος νομιζομένου (ταῦτα γὰρ ... ζυγά*] Marc. VI. 3.: *Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων;* At vero non ita Origenes in suis exemplaribus videtur legisse, qui c. Cels. VI. c. 36. (Opp. ed. de la Rue. Tom. I.) p. 659. adversario in artem Christi fabrilem jocanti respondet Christum in evangeliis nusquam fabrum appellatum esse: *Οὐδαμοῦ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις φερομένων εὐαγγελίων τέκτων αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀναγέγραπται.* Libanius sophista apud Theodoret. Hist. eccl. c. 18. (Opp. ed. Sirmond. Tom. III.) p. 656. rogans ex paedagogo christiano: *Τί ποιεῖ ὁ τοῦ τέκτονος υἱός;* responsum tulit: *Γλωσσόκομον (feretrum) ὁ τοῦ παντὸς κατασκευάζει δημιουργός, ὃν σὺ κωμῳδῶν τέκτονος υἱὸν προσηγόρευσας.* Similiter vero ut Justinus refert evangelium infantiae Servatoris arab. c. 38. (Cod. apocr. Ni Ti ed. Thilo. Tom. I.) p. 112. ex Sikii versione: „Josephus autem per totam urbem (h. e. Bethlehemum: cf. c. 27.) circumiens dominum Jesum secum ducebat, cum propter artificium ejus homines illum accerserent, ut portas ipsis aut mulctralia aut cribra aut arcas conficeret; eratque cum ipso dominus Jesus, quocunque proficisceretur.“ Ib. c. 39. p. 114.. Evangel. Thomae c. 13. p. 304.: *Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ τέκτων ἦν, (καὶ) ἐποίει ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἄροτρα καὶ ζυγούς. ... Ἔστη δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους καὶ ἐκράτησε τὸ κολοβώτερον ξύλον* etc.. Atque sunt, quibus traditio ista commendetur.

19. *τεκτονικὰ ἔργα*] Uterque Cod. mstus *τεκτονικὰ ὄργανα* ad marginem.

20. *ἐνεργῆ*] Sic Wolf. et Sylburg. emendarunt vulg. *ἀεργῆ*, cui libenter non privandi, sed augendi vim (tale *α* euphon. est in *ἀτενής, ἀσκελής, ἀχανής, ἄξυλος* al.) attribuerem, si talem vocabuli usum exemplis probare possem. At *ἐνεργῆ* vero firmatur c. 96. p. 323. D (*ἐνεργῆ τὴν κατάραν*) et c. 102. p. 329. D (*καρπὸν ἐνεργῆ*). Quapropter emendationem in textum recepi. Langus legit *οὐκ ἀεργῆ*: *non otiosam.*

21. *τ. πνεῦμα ... γεγέννηκά σε*] Luc. III. 21. sq..

22. *αὐτοῦ ... αὐτῷ*] Haec pronomina, ut paulo ante *ἐπέπτη αὐ-*

formis, ut Scripturae praedicabant, videretur, et faber ipse existimaretur (haec enim fabrilia opera faciebat, quum inter homines versaretur, aratra et juga, his rebus etiam justitiae insignia et vitam actuosam docens), Spiritus sanctus propter homines, ut jam dixi, in specie columbae in eum involavit, ac vox e coelo venit, quae per Davidem dicta fuerat, tamquam ex Christi persona proferentem quod ei pater erat dicturus:

τῷ, ad Christum referenda sunt. Christus enim dicit in Ps. II. 7.: *Κύριος εἶπε πρός με.* — Cf. Apol. I. c. 36. p. 76. D. E.

23. *Υἱός...γεγ. σε*] Psalm. II. 7.. Illud Justinus iterum c. 103. p. 331. C. tradit. Nec non in Cod. Cantabr. aliisque Ni Ti Codd. mstis (vid. N. T. rec. Lachmann. T. I. p. 341.) solemnis ille V. Ti locus (etiam laudatus Actt. XIII. 33. et Hebr. I. 5. V. 5.) evang. Luc. III. 22. coelesti subjicitur voci. Idem jam testatus est Augustinus de consensu evangel. II. 14.: „Illud vero quod nonnulli codices habent secundum Lucam, hoc illa voce sonuisse quod in psalmo scriptum est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, quamquam in antiquioribus codicibus graecis non inveniri perhibeatur, tamen si aliquibus fide dignis exemplaribus confirmari possit, quid aliud quam utrumque intelligendum est quolibet verborum ordine de coelo sonuisse?“ Simili sane modo in fragmento evangelii Ebionitarum apud Epiphanium Haeres. XXX. §. 13. utrumque de coelo sonuisse narratur: *Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα· Σύ μου εἶ ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ ηὐδόκησα· καὶ πάλιν· Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* — A Thirlbio praeterea afferuntur Clemens Alex. Paedag. I. c. 6. §. 25. p. 121.: *Αὐτίκα γοῦν βαπτιζομένῳ τῷ κυρίῳ ἀπ' οὐρανῶν ἐπήχησε φωνὴ μάρτυς ἠγαπημένου· Υἱός μου εἶ σὺ ἀγαπητός, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* Methodius Conviv. virg. p. 112. ed. Combef.: *Ἔοικε δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῦτο μάλιστα προσεοικέναι καὶ συμφωνεῖν, τὸ χρησμῳδούμενον ἄνωθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς τῷ Χριστῷ ἐπὶ τὸν ἁγνισμὸν ἥκοντι τοῦ ὕδατος ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμ. γεγ. σε.* Lactantius Institt. div. c. 15.: „Tunc vox audita de coelo est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.*“ Augustinus Enchirid. ad Laurent. c. 49.: „Vox illa patris, quae super baptizatum facta est: *Ego hodie genui te.*“

24. *τότε...γίνεσθαι*] Thirlb. *τοῖς ἀνθρώποις* (post *λέγων γίνεσθαι*) locandum censet post *ἔμελλε γίνεσθαι*. Partic. *λέγων* pertinet ad eum, qui dicit *ἐγὼ σ. γεγένν. σε*. Vid. c. 63. not. 12.. Huic Justini sententiae simillimam profert ille Londinensis editor ex Methodii loco modo citato: *Τὸ δέ· Ἐγὼ σήμερον γεγ. σε, ὅτι προόντα ἤδη πρὸ τῶν αἰώνων ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐβουλήθην καὶ τῷ κόσμῳ γεννῆσαι, ὃ δή ἐστι, πρόσθεν ἀγνοούμενον γνωρίσαι.*

ἀνθρώποις, ἐξ ὅτου ἡ γνῶσις αὐτοῦ ἔμελλε γίνεσθαι· [25] Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

89. Καὶ ὁ Τρύφων· Εὖ ἴσθι, ἔφη, ὅτι καὶ πᾶν τὸ γένος
ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἐκδέχεται, καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ γραφαί, ἃς ἔφης,
εἰς αὐτὸν [1] εἴρηνται, ὁμολογοῦμεν· καὶ ὅτι τὸ Ἰησοῦς ὄνομα δε-
δυσώπηκέ με, τῷ τοῦ Ναυῆ υἱῷ ἐπικληθέν, [2] ἐκδότως ἔχειν καὶ 317
πρὸς τοῦτο, καὶ τοῦτό φημι. Εἰ δὲ καὶ ἀτίμως οὕτως [3] σταυρω-
θῆναι τὸν Χριστόν, ἀποροῦμεν· [4] ἐπικατάρατος γὰρ ὁ σταυρού-
μενος ἐν τῷ νόμῳ λέγεται εἶναι· ὥστε πρὸς τοῦτο ἀκμὴν δυσπεί-
στως ἔχω. Παθητὸν μὲν τὸν Χριστὸν ὅτι αἱ γραφαὶ κηρύσσουσι,
φανερόν ἐστιν· εἰ δὲ διὰ τοῦ ἐν τῷ νόμῳ κεκατηραμένου πά-
θους, βουλόμεθα μαθεῖν, εἰ ἔχεις καὶ περὶ τούτου ἀποδεῖξαι. B

Εἰ μὲν μὴ ἔμελλε πάσχειν ὁ Χριστός, φημὶ αὐτῷ ἐγώ, μηδὲ
προεῖπον οἱ προφῆται ὅτι ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἀχθήσεται
εἰς θάνατον καὶ ἀτιμωθήσεται καὶ μαστιχθήσεται καὶ ἐν τοῖς ἀνό-
μοις λογισθήσεται καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀχθήσεται, οὗ
τὸ γένος ἐξηγήσασθαι ἔχειν οὐδένα φησὶν ὁ προφήτης, καλῶς εἶχε
θαυμάζειν. Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι τὸ χαρακτηρίζον αὐτὸν καὶ πᾶσι
μηνύον, πῶς οὐχὶ καὶ ἡμεῖς θαῤῥοῦντες πεπιστεύκαμεν εἰς αὐτόν; C
Καὶ ὅσοι νενοήκασι τὰ τῶν προφητῶν, [5] τοῦτον φήσουσιν, οὐκ
ἄλλον, εἰ μόνον ἀκούσειαν ὅτι οὗτος ἐσταυρωμένος.

25. Υἱός ... σε] Haec superfluere videntur, id quod jam Maran. notavit.

1. εἴρηνται] Stephan. εὕρηνται vitiose.

2. ἐκδότως ἔχειν καὶ πρὸς τοῦτο] Qui Justinum exagitarunt, quasi hoc loco Tryphonem totius gentis nomine confitentem inducat, Scripturas, de quibus hactenus disputatum fuerat, de Christo dictas esse: hi videntur aliud agentes hunc locum legisse. Tria enim in verbis Tryphonis facile est animadvertere: declarat Christum a tota gente exspectari; deinde suo et sociorum praesentium nomine fatetur Scripturas, quas Justinus explicuerat, Christo congruere, quamvis Jesum esse hunc Christum nondum assentiatur; denique suis ipse verbis fatetur se iis, quae de Jesu filio Navae dicta fuerant, commoveri, ut ad id quoque assentiendum inclinet, nempe Jesu Nazareni figuram fuisse filium Navae. *Maranus.* Pro ἐκδότως Thirlb. (in Addend.) ἐνδότως suspicatus est. Aliis fortasse placet legere τοῦτον pro τοῦτο: Jesu nomen, quo filius Navae cognominatus est, facit, ut propensior sim in vestrum Jesum. Sed emendatione recte supersedemus.

3. σταυρωθῆναι] Desiderat Sylburg., cui Jebb. et Thirlb. adstipulari videntur, ἔδει, ἐχρῆν vel

Filius meus es tu, ego hodie genui te: tum demum eum nasci hominibus et oriri asserens, quum eis innotesceret.

89. Hic Trypho: Probe scias, inquit, et Christum a nostro omni genere exspectari, et Scripturas omnes, quas attulisti, nos in illum dictas confiteri; illud etiam fateor me Jesu nomine, quo filius Navae cognominatus fuit, commotum fuisse, ut ad manus huic quoque rei dandas inclinarem. Utrum autem tam inhoneste Christum crucifixum iri praedictum sit, id nobis dubium videtur; maledictus enim in lege dicitur qui crucifigitur: quare admodum difficile est id mihi persuadere. Passurus quidem Christus manifeste in Scripturis praedicatur; utrum autem maledictum illud in lege supplicii genus passurus, discere volumus, si quid habes ad eam quoque rem demonstrandam.

Si quidem passurus, inquam, Christus non fuisset, nec prophetae praedixissent fore, ut a peccatis populi ad mortem abduceretur et ignominia afficeretur et flagellis caederetur et inter improbos numeraretur et tamquam ovis ad victimam duceretur, cujus genus a nemine enarrari posse asserit propheta: haud abs re esset mirari. Sin autem haec propria eum nota distinguit et omnibus manifestum facit, quomodo non et nos fidenter in eum credidissemus? Et quicumque prophetas intelligunt, hunc esse Christum asserent, non alium, si tantum audiant hunc crucifixum esse.

simile quid. Sed probe Maran. animadvertit, istam loquendi rationem Justino notissimam fuisse. Sic paulo post: *εἰ δὲ διὰ τοῦ … πάθους.* C. 90. p. 317. C: *εἰ δὲ καὶ σταυρωθῆναι* etc.. Vid. etiam c. 85. not. 9..

4. *ἐπικατάρατος … εἶναι*] Deuteron. XXI. 23. coll. ep. ad Galat. III. 13..

5. *τοῦτον … ἐσταυρωμ.*] Observat Maranus hanc ratiocinationem transtulisse, ut multas alias, Tertullianum in librum adv. Marc. III. c. 19. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 135.: „Sufficit in meum Christum solius mortis prophetia. Ex hoc enim, quod non est edita qualitas mortis, potuit et per crucem evenisse, tum alii deputandam (vulg. *deputandà*), si in alium fuisset praedicatum.“ Editor ille Thirlbio praeeunte post *ἐσταυρωμένος* interrogationis signum collocavit.

90. *Καὶ ἡμᾶς οὖν, ἔφη, προβίβασον ἐκ τῶν γραφῶν, ἵνα
σοὶ πεισθῶμεν καὶ ἡμεῖς. Παθεῖν μὲν γὰρ καὶ ὡς πρόβατον ἀ-
χθήσεσθαι οἴδαμεν· εἰ δὲ καὶ σταυρωθῆναι καὶ οὕτως αἰσχρῶς καὶ
ἀτίμως* [1] *ἀποθανεῖν διὰ τοῦ κεκατηραμένου ἐν τῷ νόμῳ θανάτου,
ἀπόδειξον ἡμῖν· ἡμεῖς γὰρ οὐδ' εἰς ἔννοιαν τούτου ἐλθεῖν δυνά-* D
μεθα.

Οἶσθα, ἔφην, ὅτι, ὅσα εἶπον καὶ ἐποίησαν οἱ προφῆται,
ὡς καὶ [2] ὡμολογήθη ὑμῖν, παραβολαῖς καὶ τύποις [3] ἀπεκάλυψαν,
ὡς μὴ ῥᾳδίως [4] τὰ πλεῖστα ὑπὸ πάντων νοηθῆναι, κρύπτοντες
τὴν ἐν αὐτοῖς ἀλήθειαν, ὡς καὶ πονέσαι τοὺς ζητοῦντας εὑρεῖν
καὶ μαθεῖν.

Οἱ δὲ ἔφησαν· [5] *Καὶ ὡμολογήθη ἡμῖν.*

Ἀκούοις ἂν οὖν, φημί, τὸ μετὰ τοῦτο. Μωσῆς γὰρ πρῶ-
τος ἐξέφανεν αὐτοῦ ταύτην τὴν δοκοῦσαν κατάραν δι' ὧν ἐποί- E
ησε σημείων.

Τίνων τούτων, ἔφη, λέγεις;

[6] Ὅτε ὁ λαός, φημί, ἐπολέμει τῷ Ἀμαλὴκ καὶ ὁ τοῦ Ναυῆ
υἱὸς ὁ ἐπονομασθεὶς τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι τῆς μάχης ἦρχεν, αὐτὸς
Μωσῆς ηὔχετο τῷ θεῷ τὰς χεῖρας [7] ἑκατέρως ἐκπετάσας, Ὢρ δὲ
καὶ Ἀαρὼν ὑπεβάσταζον αὐτὰς πανῆμαρ, ἵνα μὴ κοπωθέντος αὐ-
τοῦ χαλασθῶσιν. Εἰ γὰρ ἐνεδεδώκει τι τοῦ σχήματος τούτου τοῦ 318
τὸν σταυρὸν μιμουμένου, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς Μωσέως γραφαῖς,
ὁ λαὸς ἡττᾶτο, εἰ δὲ ἐν τῇ τάξει ἔμενε ταύτῃ, Ἀμαλὴκ ἐνικᾶτο
τοσοῦτον, καὶ ἰσχύων διὰ τοῦ σταυροῦ ἴσχυεν. [8] Οὐ γὰρ ὅτι οὔ-

1. *ἀποθανεῖν*] Sylburg. desiderat *ἔμελλεν, ἔδει* vel simile quodpiam verbum. Sed vid. c. 89. not. 3..

2. *ὡμολ. ὑμῖν*] Cf. c. 68. p. 294. A. Maran. vult *ὡμολ. ἡμῖν*: *ut inter nos convenit.* Sed hac emendatione facile caremus.

3. *ἀπεκάλυψαν*] Inest verbo potestas *revelandi* (c. 68. not. 10.); vern. *das haben sie in Gleichnissen und Bildern enthüllt (offenbart).* C. 68. p. 294. A: *λόγους . . . ἐν παραβολαῖς* etc. *λελεγμένους.* Neutiquam hîc opus est Thirlbii conjecturá *ἐπεκάλυψαν*: *contexerunt.*

4. *τὰ πλεῖστα*] Sc. eorum *ὅσα εἶπον καὶ ἐποίησαν.* Huc etiam referas *ἐν αὐτοῖς* quod sequitur. Cf. c. 92. p. 319. C.

5. *Καὶ ὡμ. ἡμῖν*] Pro *Καὶ* non minus apte legerimus *Ναί. Sylburgius.*

6. *Ὅτε ὁ λαός* etc.] Coll. Exod. XVII. 9. sqq.; vid. c. 75. not. 7..

7. *ἑκατέρως*] Sylburg. admittit *ἑκατέρας* et Thirlb. *ἑκατέρωσε.*

90. Nos igitur, inquit, ex Scripturis edoce, ut ipsi quoque tibi assentiamur. Passurum enim et tamquam ovem ductum iri scimus; sed utrum etiam crucifigendus et tam ignominiose tamque inhoneste mortem in lege maledictam obiturus, fac nobis demonstres: id enim nos ne cogitare quidem possumus.

Nosti, inquam, prophetas, quaecumque fecerunt aut dixerunt, ea signis et imaginibus, ut et a vobis concessum est, indicasse, ut non facile pleraque ab omnibus intelligerentur, et veritatem illis insitam abscondisse, ut et qui eam invenire et discere studerent, non sine labore id assequerentur.

Illi autem dixerunt: Hoc sane concessum est a nobis.

Audi igitur, inquam, quid sequatur. Moses enim apparentem illam crucis detestationem primus signis, quae ab eo expressa sunt, declaravit.

Quaenam ista, inquit, dicis?

Quum populus, inquam, cum Amaleco bellum gereret ac Navae filius, qui Jesus cognominatus est, primus esset in acie, Moses ipse Deum orabat manibus utrimque extensis, Or autem et Aaron eas toto die sustinebant, ne eo lassato demitterentur. Si quid enim de hoc signo crucem imitante remiserat, populus vincebatur, ut in Mosis libris scriptum est: si vero in hoc situ permanebat, tamdiu vincebatur Amalecus, et qui viribus praestabat, per crucem praestabat. Non enim propterea po-

8. *Οὐ γὰρ ... ὀκλάσ. τινος*] Transtulit haec, ut jam Jebb. vidit, Tertullianus in librum adv. Jud. c. 10. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 317.: „Jam vero Moyses, quid utique tantum tunc, cum Jesus adversus Amalech proeliabatur, expansis manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis, magis utique genibus positis et manibus caedentibus pectus et facie humi volutata orationem commendare debuisset, nisi quia illic, ubi nomen Jesu dicebatur dimicaturi quandoque adversus diabolum, crucis habitus quoque erat necessarius, per quam Jesus victoriam esset relaturus?" Eadem habes in libro adv. Marc. III. c. 18. (P. III.) p. 133.. Cf. Barnab. epist. c. 12.. Sed tamen, inquit Maranus, cum Moses virgam manibus teneret Josue cum Amalech pugnante (dixerat enim: *Cras ego stabo in vertice collis habens virgam Dei in manu mea)* cumque Scriptura, ut

τως ηὔχετο Μωσῆς, διὰ τοῦτο κρείσσων ὁ λαὸς ἐγίνετο, ἀλλ' ὅτι, ἐν ἀρχῇ τῆς μάχης τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ ὄντος, αὐτὸς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐποίει. Τίς γὰρ οὐκ ἐπίσταται ὑμῶν, ὅτι μάλιστα μὲν ἡ μετὰ οἴκτου καὶ δακρύων εὐχὴ μειλίσσεται τὸν θεὸν καὶ ἡ ἐν πρηνεῖ κατακλίσει καὶ ἐν γόνασιν ὀκλάσαντός τι- B
νος; Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἐπὶ λίθου καθεζόμενος οὔτε αὐτὸς ηὔξατο οὔτε ἄλλος ὕστερον· ἔχει δὲ καὶ ὁ λίθος σύμβολον, [9] ὡς ἀπέδειξα, πρὸς τὸν Χριστόν.

91. Καὶ γὰρ δι' ἄλλου μηνύων τὴν ἰσχὺν τοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ ὁ θεὸς διὰ Μωσέως εἶπεν ἐν εὐλογίᾳ, ἣν εὐλόγει τὸν Ἰωσήφ· [1] Ἀπὸ εὐλογίας κυρίου ἡ γῆ αὐτοῦ, ἀπὸ ὡρῶν οὐρανῶν καὶ δρόσων, καὶ ἀπὸ ἀβύσσου πηγῶν κάτωθεν [2] καὶ καθαρῶν· γεννήματα ἡλίου τροπῶν· καὶ ἀπὸ συνόδων μηνῶν καὶ ἀπὸ κορυ- C
φῆς ὀρέων ἀρχῆς καὶ ἀπὸ κορυφῆς βουνῶν [3] καὶ ποταμῶν ἀεννάων καὶ [4] καρπῶν γῆς πληρώσεως. Καὶ τὰ δεκτὰ τῷ ὀφθέντι ἐν τῇ βάτῳ ἔλθοισαν ἐπὶ κεφαλὴν Ἰωσὴφ καὶ ἐπὶ κορυφῆς. Δοξασθεὶς ἐν [5] ἀδελφοῖς πρωτότοκος, ταύρου τὸ κάλλος αὐτοῦ, κέρατα μονοκέρωτος τὰ κέρατα αὐτοῦ, ἐν αὐτοῖς ἔθνη κερατιεῖ ἅμα ἕως [6] ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. Μονοκέρωτος γὰρ κέρατα οὐδενὸς ἄλλου D
πράγματος ἢ σχήματος [7] ἔχοι ἄν τις εἰπεῖν καὶ ἀποδεῖξαι, εἰ μὴ τοῦ τύπου, ὃς τὸν σταυρὸν δείκνυσιν. [8] Ὄρθιον γὰρ τὸ ἓν ἐστι

observat Origenes homil. II. in Exod., non dicat Mosen extendisse manus, sed levasse: dubium nonnullis videtur id quod Justinus et alii plures dixere, Mosen expansis manibus figuram crucis expressisse. Julius Firmicus in libro de errore profan. relig. existimat crucem ex virga a Mose factam fuisse.

9. ὡς ἀπέδειξα] Cf. c. 70. p. 296. B, c. 76. p. 301. B, c. 86. p. 313. B — coll. c. 100. p. 327. C. et c. 113. p. 341. B.

1. Ἀπὸ . . . γῆς] Deuteron. XXXIII. 13.—17..

2. καὶ καθαρῶν· γεννήματα] Vitiose pro καὶ καθ' ὥραν γεννήματα, quod est in Cod. quodam msto τῶν ο' apud Holmes.. LXX: καὶ καθ' ὥραν γεννημάτων. Et sic Thirlbius nostro loco scribendum censet. Non mutavi nisi γενήματα, quod vulgo legitur.

3. καὶ ποταμῶν] Haec neque LXX agnoscunt neque Biblia Hebraica; addita sunt, ut Thirlb. jam adnotavit, propter ἀεννάων.

4. καρπῶν] LXX: καθ' ὥραν. Sed non videtur illud mendum esse librariorum Justini.

5. ἀδελφοῖς πρωτότ., ταύρου] Ita uterque Cod. mstus, Stephan. et Thirlb. distinguunt. Etiam Tertullian. adv. Jud. c. 10. (Opp. ed.

pulus vincebat, quod Moses ita precaretur, sed quia, quum nomen Jesu esset in prima acie, ipse crucis signum exhibebat. Quis enim vestrum ignorat, ea maxime prece Deum placari, quae cum ejulatu et lacrymis et prono corpore et flexis genibus funditur? Ad hunc autem modum in lapide sedens nec ipse postea nec alius quisquam oravit; habet etiam lapis significationem, ut ostendi, Christo convenientem.

91. Atque etiam alia Deus ratione per Mosen vim mysterii crucis indicans dicit in benedictione, qua Josepho benedicit: *A benedictione domini terra ejus, ab horis coeli et rore, et ab abysso fontium deorsum et aquarum purarum: germina solis conversionis: et a coitionibus mensium et a vertice montium et a vertice collium et fluminum perennium et fructuum terrae plenitudinis. Et accepta ei, qui visus est in rubo, veniant super caput Josephi et verticem. Gloria evectus inter fratres primogenitus, tauri pulchritudo ejus, cornua unicornis cornua ejus, ipsis gentes petet simul inde usque ab extremo terrae.* Unicornis enim cornua nemo dicere aut demonstrare possit in alia re aut figura inveniri, nisi in ea, quae crucem exhibet. Rectum enim unum lignum est, a quo

Leopold. P. IV.) p. 316. et adv. Marc. III. c. 18. (P. III.) p. 132., a verbis *Tauri decor ejus* incipiens, vocem *primogenitus* videtur ad ea rejicere quae praecedunt; transtulit autem ll. cc. ex Justino. Ceteri ἀδελφοῖς· πρωτότοκος ταύρου etc..

6. ἀπ' ἄκρου] Tertullian. ll. cc. *ad summum usque terrae*; videtur legisse ἐπ' ἄκρου.

7. ἔχοι ἄν τις] Sic Maran. ex utroque Cod. msto reposuit; vulgo ἔχει ἄν τις. Jam Sylburg. et Pearson. illud conjecerant. Ille autem post σχήματος censet εἰκόνισμα inserendum esse, quo bene caremus.

8. Ὄρθιον . . . πεπηγμένον] Crux igitur nihil aliud est nisi lignum erectum (ὄρθιον ξύλον). Cujus ligni, quum aliud lignum transversarium adaptatur, summa pars (τὸ ἀνώτατον μέρος: h. e. vertex, cui impingebatur titulus aut causa mortis) habet cornu formam: pariter utraque transversarii ligni pars prominens (τὰ ἄκρα h. e. extremitates, quibus manus clavis affigebantur) cornu speciem gerit; aliud etiam cornu in illo ligno cernitur, quod in media cruce fixum est, ut insideant qui cruci affiguntur. Itaque crux composita est ex cornibus unicornis. Tertullianus adv. Jud. l. c. „*Tauri decor ejus, cornua*

ξύλον, ἀφ' οὗ ἐστι τὸ ἀνώτατον μέρος εἰς κέρας ὑπερηρμένον, ὅταν τὸ ἄλλο ξύλον προσαρμοσθῇ, καὶ ἑκατέρωθεν ὡς κέρατα τῷ ἑνὶ κέρατι παρεζευγμένα τὰ ἄκρα [9] φαίνηται· [10] καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον [11] ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστίν, ἐφ' ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι, καὶ βλέπεται ὡς κέρας καὶ αὐτὸ σὺν τοῖς E
ἄλλοις κέρασι συνεσχηματισμένον καὶ πεπηγμένον. Καὶ τό· [12] Ἐν αὐτοῖς ἔθνη κερατιεῖ ἅμα ἕως ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, δηλωτικόν ἐστι τοῦ νῦν γεγενημένου πράγματος ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Κερατισθέντες γάρ, τουτέστι κατανυγέντες, οἱ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τούτου τοῦ μυστηρίου εἰς τὴν θεοσέβειαν ἐτράπησαν ἀπὸ τῶν ματαίων εἰδώλων καὶ δαιμόνων, τοῖς δὲ ἀπίστοις τὸ αὐτὸ σχῆμα εἰς κατάλυσιν καὶ καταδίκην δηλοῦται· ὃν τρόπον [13] ἐν τῷ ἀπ' Αἰγύπτου ἐξελ- 319
θόντι λαῷ διά τε τοῦ τύπου τῆς ἐκτάσεως τῶν χειρῶν τοῦ Μωσέως καὶ τῆς τοῦ Ναυῆ υἱοῦ ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ ὁ Ἀμαλὴκ μὲν ἡττᾶτο, Ἰσραὴλ δὲ ἐνίκα. Καὶ διὰ τοῦ τύπου δὲ καὶ σημείου τοῦ [14] κατὰ τῶν δακόντων τῷ Ἰσραὴλ ὄφεων ἡ ἀνάθεσις φαίνεται γεγενημένη ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πιστευόντων, ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος θάνατος γενήσεσθαι ἔκτοτε προεκηρύσσετο B
τῷ ὄφει, σωτηρία δὲ τοῖς καταδακνομένοις ὑπ' αὐτοῦ καὶ προσφεύγουσι τῷ [15] τὸν ἐσταυρωμένον υἱὸν αὐτοῦ πέμψαντι εἰς τὸν κόσμον· οὐ γὰρ ἐπὶ ὄφιν [16] ἡμᾶς πιστεύειν τὸ προφητικὸν πνεῦμα διὰ Μωσέως ἐδίδασκεν, ὁπότε καὶ [16] καταρᾶσθαι αὐτὸν τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ [18] δηλοῖ, καὶ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ ἀναιρεθήσεσθαι ὡς πο-

unicornis cornua ejus, in eis nationes ventilabit pariter ad summum usque terrae. Non utique rhinoceros destinabatur unicornis vel minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utramque dispositionem, aliis ferus, ut judex, aliis mansuetus, ut salvator, cujus cornua essent crucis aestimata. Nam et in antemna navis, quae crucis pars est, cornua extremitates hujus vocantur, unicornis autem media stipite palus." Eadem deprehendes adv. Marc. l. c. p. 133.

9. φαίνηται] Conjeceris φαίνεται. Sed illud ferimus.

10. καὶ . . . σταυρ.] Fortasse Justini vestigiis Irenaeus adv. haeres. II. c. 24. §. 4. p. 151. sq. ed. Massuet.: „Habitus crucis fines et summitates habet quinque, duos in longitudine et duos in latitudine et unum in medio, in quo requiescit qui clavis affigitur."

11. ὡς κέρας] Non male fortasse legeris εἰς κέρας: *in cornu figuram eminet.* Paulo ante εἰς κέρας ὑπερηρμένον: *in speciem cornu elevatum est.* Non muto.

summa pars in cornu attollitur, quum adaptatum fuerit aliud lignum, et utrimque extrema, veluti cornua uni cornu adjuncta, apparuerint; et quod in medio figitur, ut ei insideant qui crucifiguntur, ipsum etiam veluti cornu eminet et cornu speciem exhibet cum aliis cornibus conformatum et fixum. Illud autem: *His gentes petet simul inde usque ab extremo terrae*, demonstrat id quod hodie in omnibus gentibus factum videmus. Cornu enim petiti, hoc est compuncti, per hoc mysterium homines ex omnibus gentibus ab inanibus simulacris et daemonibus ad Dei cultum conversi sunt, incredulis autem idem signum in excidium et condemnationem ostenditur; eodem modo in populo, qui ex Aegypto discesserat, per illam manuum Mosis extensarum speciem et per nomen Jesu filio Navae impositum Amalecus quidem vincebatur, Israel autem vincebat. Atque illam etiam figuram illudque signum, quod adversus serpentium morsus Israeli institutum est, ad eorum salutem erectum esse liquet, qui jam tum praenuntiatam fuisse credunt et mortem serpenti per eum, qui crucifigendus erat, futuram, et salutem iis qui serpentis morsibus laesi ad eum, a quo crucifixus ille filius in mundum missus est, confugiunt; non enim nos in serpentem credere Spiritus propheticus per Mosen docebat, quippe quum eum initio diris a Deo devotum esse demonstret, et apud Jesaiam

12. Ἐν . . . γῆς] Deut. XXXIII. 17. (vid. not. 1.). Cum αὐτοῖς subintelligendum κέρασι.

13. ἐν τῷ ἀπ' Αἰγ. ἐξελθόντι λαῷ] Exspectaveris ἐν τῷ ἀπ' Αἰγ. ἐξελθεῖν τὸν λαόν, quemadmodum Apol. I. c. 60. p. 93. A: ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Αἰγ. οἱ Ἰσρ. . . ., ἀπήντησαν αὐτοῖς ἰοβ. θηρία. Sed nihil mutandum.

14. κατὰ τ. δακ. τῷ Ἰσρ. ὄφεων etc.] Cf. Numer. XXI. 6.—9.. Melius sane legeretur κατὰ τ. δακ. τὸν Ἰσρ. ὄφεων vel κατὰ τ. δακ. ὄφεων τῷ Ἰσρ. ἡ ἀνάθ. φαίν. γεγ. (Sylburg.). Pro σημ. τοῦ, quod tolerari potest, Thirlb. σημ. τούτου mallet scribi.

15. τὸν ἐσταυρωμένον] Stephan. vitiose τῶν ἐσταυρωμένων.

16. ἡμᾶς] Vult Thirlb. ὑμᾶς ob antecedentia et locum parallelum c. 112. p. 339. A. Non mutamus.

17. καταρᾶσθαι] Rectius, id quod jam Sylburg. monuit, tempus praeteritum usurparetur κατηρᾶσθαι.

18. δηλοῖ] Genes. III. 14..

λέμιον διὰ τῆς μεγάλης μαχαίρας, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός, [19] σημαίνει. C

92. Εἰ οὖν τις μὴ μετὰ μεγάλης χάριτος τῆς παρὰ θεοῦ λάβοι νοῆσαι τὰ εἰρημένα καὶ γεγενημένα ὑπὸ τῶν προφητῶν, οὐδὲν αὐτὸν ὀνήσει τὸ τὰς ῥήσεις δοκεῖν λέγειν ἢ τὰ γεγενημένα, εἰ μὴ λόγον ἕξει καὶ περὶ αὐτῶν ἀποδιδόναι. Ἀλλὰ μήτι γε καὶ εὐκαταφρόνητα δόξει τοῖς πολλοῖς ὑπὸ τῶν μὴ νοούντων αὐτὰ λεγόμενα; Εἰ γάρ τις ἐξετάζειν βούλοιτο ὑμᾶς, ὅτι Ἐνὼχ καὶ Νῶε ἅμα τοῖς τέκνοις, καὶ εἴ τινες ἄλλοι τοιοῦτοι γεγόνασι, μήτε ἐν περιτομῇ D γενόμενοι μήτε σαββατίσαντες εὐηρέστησαν τῷ θεῷ, τίς ἡ αἰτία τοῦ δι' ἄλλων [1] προστατῶν καὶ νομοθεσίας μετὰ τοσαύτας γενεὰς ἀξιοῦν τὸν θεὸν δικαιοῦσθαι μὲν τοὺς ἀπὸ Ἀβραὰμ μέχρι Μωσέως διὰ περιτομῆς, τοὺς δὲ ἀπὸ Μωσέως καὶ διὰ περιτομῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐντολῶν, τουτέστι σαββάτου καὶ θυσιῶν καὶ [2] σποδῶν καὶ προσφορῶν, [3] εἰ μή, [4] ὡς προείρηται ὑπ' ἐμοῦ, ἀποδείξετε, ὅτι E διὰ τὸ τὸν θεόν, προγνώστην ὄντα, ἐγνωκέναι ἄξιον γενησόμενον τὸν λαὸν ὑμῶν ἐκβληθῆναι ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ μηδένα ἐπιτρέπεσθαι εἰσελθεῖν ἐκεῖ; Οὐδαμόθεν γὰρ ἀλλαχόθεν ἐστὲ γνωριζόμενοι, [5] ὡς προέφην, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς περὶ τὴν σάρκα περιτομῆς. Οὐδὲ γὰρ Ἀβραὰμ διὰ τὴν περιτομὴν δίκαιος εἶναι ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐμαρτυρήθη, ἀλλὰ διὰ τὴν πίστιν· πρὸ τοῦ γὰρ περιτμηθῆναι 320 αὐτὸν εἴρηται περὶ αὐτοῦ οὕτως· [6] Ἐπίστευσε δὲ τῷ θεῷ Ἀβραάμ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐν ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ἡμῶν πιστεύοντες τῷ θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ περιτομὴν ἔχοντες τὴν ὠφελοῦσαν ἡμᾶς τοὺς κεκτημένους, τουτέστι τῆς καρδίας, δίκαιοι καὶ εὐάρεστοι τῷ θεῷ ἐλπίζομεν φανῆναι, ἐπειδὴ καὶ ἤδη μεμαρτυρήμεθα διὰ τῶν προφητικῶν λόγων ὑπ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ σαββατίζειν καὶ τὰς προσφορὰς φέρειν κελευσθῆναι

19. σημαίνει] Jes. XXVII. 1..

1. προστατῶν] Legi posset etiam προσταγῶν (Τ et Γ confundi poterant: vid. c. 69. not. 11.), sed ferri tamen et προστατῶν potest. *Sylburgius.* Apte designantur Abrahamus et Moses.

2. σποδῶν] Thirlb. et Maran. σπονδῶν legi volunt. Recte fortasse. Sed c. 13. p. 229. E: μηκέτι αἵμασι τράγων καὶ προβάτων ἢ σποδῷ δαμάλεως ἢ σεμιδάλεως προσφοραῖς καθαριζομένοις, ἀλλὰ πίστει.

3. εἰ μή . . . ἐκεῖ;] Reposui signum interrogationis. Langus non

magno gladio (is autem Christus) tamquam hostem necatum iri significet.

92. Si quis igitur magnam hanc a Deo gratiam non acceperit, ut prophetarum dicta et facta intelligat, nihil ei proderit verba et gesta, quorum rationem reddere non possit, eloqui videri. Sed nonne etiam contemtu digna multis videbuntur, si ab his qui non intelligunt proferantur? Nam si quis quaerere ex vobis velit, cur Deus, quum Henochus et Noachus cum liberis, et si qui alii ejusmodi exstitere, sine circumcisione et sabbatis ipsi placuerint, per alios duces et legis institutionem tot elapsis aetatibus justificari voluerit eos quidem, qui ab Abrahamo ad Mosen fuerunt, per circumcisionem, eos autem, qui post Mosen, tum per circumcisionem tum per alia praecepta, hoc est sabbatum, victimas, cineres et oblationes: nisi, ut jam dixi, id causae demonstretis fuisse, quod populum vestrum praescius omnium Deus meriturum cognoverit, ut Hierosolymis pelleretur nec cuiquam eo ingredi liceret? Nulla enim re alia dignoscimini, ut jam dixi, nisi ista carnis circumcisione. Neque enim Abrahamum Deus justum per circumcisionem fuisse testatus est, sed per fidem; ante enim quam circumcisus esset, ita de eo dictum legimus: *Credidit Abrahamus Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Et nos igitur, qui in praeputio carnis nostrae credimus Deo per Christum ac circumcisionem habemus nobis eam adeptis utilem, hoc est cordis circumcisionem, futurum speramus ut justi et Deo grati reperiamur, siquidem jam etiam ab eo testimonium per prophetica effata accepimus. Quod autem sabbata servare et munera offerre jussi estis, quodque lo-

male subaudit: *τί ἕξετε ἀποκρίνασθαι; quid habebitis quod respondeatis?* Tales conclusiones in sermone quotidiano saepe omittere solemus. Perperam Maran. ad sensum absolvendum addit: *calumniis appetetur Deus* (infra enim: *συκοφαντηθήσεται ὁ θεός*), et verba *οὐδαμόθεν . . . ὑπ' αὐτοῦ* uncis includit.

4. *ὡς προείρηται*] Cf. c. 16. p. 234. A. B. et c. 40. p. 259. B.

5. *ὡς προέφην*] Cf. c. 16. p. 234. A.

6. *Ἐπίστευσε . . . δικαιοσύνην*] Genes. XV. 6..

ὑμᾶς, καὶ τόπον εἰς ὄνομα τοῦ θεοῦ ἐπικληθῆναι ἀνασχέσθαι τὸν B
κύριον, [7] ἵνα, [8] ὡς εἴρηται, μὴ εἰδωλολατροῦντες καὶ ἀμνημονοῦντες τοῦ θεοῦ, ἀσεβεῖς καὶ ἄθεοι γένησθε, ὡς ἀεὶ φαίνεσθε γεγενημένοι. Καὶ ὅτι διὰ ταῦτα ἐνετέταλτο ὁ θεὸς τὰς περὶ σαββάτων καὶ προσφορῶν ἐντολάς, προαποδέδεικταί μοι διὰ τῶν προειρημένων· διὰ δὲ τοὺς σήμερον ἐλθόντας καὶ τὰ αὐτὰ σχεδὸν πάντα
βούλομαι ἀναλαμβάνειν. Ἐπεὶ εἰ μὴ [9] τοῦτό ἐστι, συκοφαντηθή- C
σεται ὁ θεός, ὡς μήτε πρόγνωσιν ἔχων μήτε τὰ αὐτὰ δίκαια πάντας διδάσκων καὶ εἰδέναι καὶ πράττειν (πολλαὶ γὰρ γενεαὶ ἀνθρώπων πρὸ Μωσέως φαίνονται γεγενημέναι), [10] καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθὴς λόγος ὁ λέγων, ὡς [11] ἀληθὴς ὁ θεὸς καὶ δίκαιος καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ κρίσεις, [12] καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ ἀληθὴς ὁ λόγος, καὶ [13] θεὸς ὑμᾶς τοιούτους μὴ εἶναι ἀσυνέτους καὶ φιλαύτους ἀεὶ βούλεται, ὅπως σωθῆτε [14] μετὰ τοῦ Χριστοῦ,
τοῦ εὐαρεστοῦντος τῷ θεῷ καὶ μεμαρτυρημένου, ὡς προέφην διὰ D
τῶν ἁγίων προφητικῶν λόγων τὴν ἀπόδειξιν ποιήσας.

93. Τὰ γὰρ ἀεὶ καὶ δι' ὅλου δίκαια καὶ πᾶσαν δικαιοσύνην παρέχει ἐν παντὶ γένει ἀνθρώπων, καὶ ἔστι πᾶν γένος γνωρίζον ὅτι μοιχεία κακὸν καὶ πορνεία καὶ [1] ἀνδροφονία καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Κἂν πάντες πράττωσιν αὐτά, ἀλλ' οὖν γε τοῦ ἐπίστασθαι

7. ἵνα] Langus antea supplet *factum est.* Maran. non bene ad superiora εἰ μὴ ἀποδείξετε ὅτι refert.

8. ὡς εἴρηται] Cf. c. 19.—22. p. 237. — 240..

9. τοῦτό] H. e. si Deus illas leges non dedit ad evitandam εἰδωλολατρείαν. Ceterum cf. c. 23. p. 240. E: Ἐὰν δὲ ταῦτα οὕτως μὴ ὁμολογήσωμεν, συμβήσεται ἡμῖν εἰς ἄτοπα ἐμπίπτειν νοήματα, ὡς τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μὴ ὄντος τοῦ κατὰ τὸν Ἐνὼχ etc..

10. καὶ οὐκ ἔστιν ... καὶ πᾶσαι] Vulgo corrupte καὶ οὐκ ἔστι λογος ὁ λέγων, ὡς οὐκ ἀληθὴς ὁ θεὸς etc.. Equidem ita emendare studui, ut ἀληθὴς ante λόγος reponerem et οὐκ post ὡς delerem. Exspectaveris quoque καὶ οὐκ ἔσται ob antecedens συκοφαντηθήσεται, sed ἔστι ferri potest. Praeterea Thirlb. conjicit: καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθὴς ὁ λόγος ὁ λέγων ὡς δίκαιος ὁ θεός, καὶ πᾶσαι, aut ... ὡς εὐθὺς (ψ' XCII. 15.) ὁ θεὸς καὶ δίκαιος, aut ... θεὸς ἀληθὴς καὶ δίκαιος. Maran. similiter legi vult: καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθὴς λόγος ὁ λέγων ὡς ἀληθὴς (vel ἀληθινὸς vel εὐθὺς) ὁ κύριος καὶ δίκαιος.

11. ἀληθὴς ... κρίσεις] Deuteron. XXXII. 4. coll. Psalm. XXV. 10..

cum de suo nomine dominus vocari sustinuit, factum est, ne, ut diximus, ad simulacrorum cultum delapsi ac Dei immemores, impii et athei essetis, quales semper vos fuisse patet. Atque hanc fuisse causam, cur Deus de sabbatis et donis leges sanciret, a me supra demonstratum est; propter eos autem, qui hodie venerunt, eadem paene omnia repetere volo. Nam si id ita non est, calumniis appetetur Deus, quasi nec futurorum praescius sit nec eamdem omnes justitiam noscere et observare docuerit (multas enim generationes hominum ante Mosen fuisse liquet), neque verum est effatum, quod dicit *Deum esse verum et justum atque omnes vias ejus judicia, nec esse iniquitatem in eo.* Sed quia verum est effatum, etiam Deus tales vos semper esse non vult, insipientes et vestri amantes, ut cum Christo salutem assequamini, qui placuit Deo ab eoque, ut ex sanctis propheticis effatis demonstravi, testimonium accepit.

93. Nam semper et ubique justa ac totam justitiam in omni hominum genere exhibet, et omne genus novit adulterium esse malum et fornicationem et homicidium et quaecumque alia similia. Quae quidem etiamsi omnes faciant, non tamen asse-

12. καὶ ... αὐτῷ] Psalm. XCII. 15..

13. θεὸς] Maran. articulum ὁ praefixit.

14. μετὰ τοῦ Χριστοῦ] H. e. conjuncti cum Christo, aut ejus auxilio, ut beatitudinis auctor sit. Sic μετὰ saepe usurpatur. Cf. Actt. apost. XIII. 17.: μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ: *brachio excelso*, vern. *mittelst;* coll. ev. Luc. XVII. 15. al.. Recte igitur supersedemus Thirlbii conjectura: ὅπως σωθῆτε μετὰ τῶν (vel μεθ' ἡμῶν τῶν, vel μετὰ τῶν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν) διὰ τοῦ Χριστοῦ τούτου εὐαρεστούντων τῷ θεῷ καὶ μεμαρτυρημένων etc.. Ipsum V. D. mutationis istius magnitudo valde movisse videtur; non enim praetermittendum putat, quin vulgarem scripturam explicet in hunc modum: „ut salvemini et proinde ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ μερίδι ἦτε, et *ubi ille est et vos sitis.*“ C. 80. p. 306. C: συναχθήσεσθαι τὸν λαὸν ὑμῶν καὶ εὐφρανθῆναι σὺν τῷ Χριστῷ. C. 139. p. 369. A: ἅμα αὐτῷ (sc. Χριστῷ) ἐν τῇ γῇ ἐκείνῃ γενησόμενοι καὶ τὰ αἰώνια καὶ ἄφθαρτα κληρονομήσειν. Apol. I. c. 8. p. 57. A: τῆς μετὰ θεοῦ ... διαγωγῆς. Ib. c. 11. p. 58. E: ὑμεῖς ... ἀκρίτως ἀνθρώπινον (sc. βασιλείαν) λέγειν ἡμᾶς ὑπειλήφατε, ἡμῶν τὴν μετὰ θεοῦ λεγόντων.

1. ἀνδροφονία] Uterque Cod. mstus ἀνδρομανία in margine.

ἀδικοῦντες, ὅταν πράττωσι ταῦτα, οὐκ ἀπηλλαγμένοι εἰσί, πλὴν E
ὅσοι ὑπὸ ἀκαθάρτου πνεύματος ἐμπεφορημένοι [2] καὶ ἀνατροφῆς
καὶ ἐθῶν φαύλων καὶ νόμων πονηρῶν διαφθαρέντες τὰς φυσικὰς
ἐννοίας ἀπώλεσαν, μᾶλλον δὲ ἔσβεσαν ἢ [3] ἐπεσχημένας ἔχουσιν.
Ἰδεῖν γάρ ἐστι καὶ τοὺς [4] τοιούτους μὴ τὰ αὐτὰ παθεῖν βουλομένους
ἅπερ αὐτοὶ τοὺς ἄλλους διατιθέασι, καὶ ἐν συνειδήσεσιν ἐχθραῖς
ταῦτα ὀνειδίζοντας ἀλλήλοις ἅπερ ἐργάζονται. Ὅθεν μοι
δοκεῖ καλῶς εἰρῆσθαι ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου κυρίου καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ 321
Χριστοῦ, [5] ἐν δυσὶν ἐντολαῖς πᾶσαν δικαιοσύνην καὶ εὐσέβειαν πληροῦσθαι·
εἰσὶ δὲ αὗται· [6] Ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης
τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου καὶ τὸν πλησίον σου
ὡς σεαυτόν. Ὁ γὰρ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος
ἀγαπῶν τὸν θεόν, πλήρης θεοσεβοῦς γνώμης ὑπάρχων, οὐδένα
ἄλλον τιμήσει θεόν· καὶ ἄγγελον ἐκεῖνον [7] ἂν τιμήσῃ θεοῦ βουλο- B
μένου, τὸν ἀγαπώμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ. Καὶ ὁ
τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν ἀγαπῶν, ἅπερ [8] αὑτῷ βούλεται ἀγαθά,
κἀκείνῳ βουλήσεται· οὐδεὶς δὲ ἑαυτῷ κακὰ βουλήσεται. Ταῦτ'
οὖν τῷ πλησίον καὶ εὔξαιτ' ἂν καὶ ἐργάσαιτο γενέσθαι, ἅπερ καὶ
ἑαυτῷ, ὁ τὸν πλησίον ἀγαπῶν· πλησίον δὲ ἀνθρώπου οὐδὲν ἄλλο
ἐστίν, ἢ τὸ ὁμοιοπαθὲς καὶ λογικὸν ζῶον, ὁ ἄνθρωπος. Διχῇ
οὖν τῆς πάσης δικαιοσύνης τετμημένης, πρός τε θεὸν καὶ ἀνθρώ- C
πους, ὅστις, φησὶν ὁ λόγος, ἀγαπᾷ κύριον τὸν θεὸν ἐξ ὅλης τῆς
καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν, δίκαιος
ἀληθῶς ἂν εἴη. Ὑμεῖς δὲ οὔτε πρὸς θεὸν οὔτε πρὸς τοὺς προφήτας
οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς φιλίαν ἢ ἀγάπην ἔχοντες οὐδέποτε ἐδείχθητε,
ἀλλ', ὡς δείκνυται, καὶ εἰδωλολάτραι πάντοτε καὶ φονεῖς τῶν
δικαίων εὑρίσκεσθε, ὡς καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τὰς χεῖρας
ἐπιβαλεῖν ὑμᾶς καὶ μέχρι νῦν ἐπιμένειν τῇ κακίᾳ ὑμῶν, [9] καταρω- D
μένους καὶ τῶν τοῦτον τὸν ἐσταυρωμένον ὑφ' ὑμῶν ἀποδεικνύντων

2. καὶ ἀνατροφῆς] Deest fortasse hic, ut H. Stephan. (in edit. epist. ad Diogn. p. 54.) recte monet, aliquid, et scripserat Justinus καὶ (Thirlb. mallet ἢ) ὑπὸ φαύλης ἀνατροφῆς vel ὑπὸ κακῆς ἀνατροφῆς.

3. ἐπεσχημένας ἔχ.] Nulla enim est legis naturalis ignoratio.

4. τοιούτους] Hoc Maran. ex utroque Cod. msto textui inseruit. Thirlb. conjecerat αὐτούς.

5. ἐν ... πληροῦσθαι] Evang. Matth. XXII. 40.

quuntur, ut, quum ea faciunt, inique a se fieri ignorent, iis exceptis quicumque impuro spiritu pleni vel prava institutione et malis moribus et nefariis legibus corrupti naturales notiones amiserunt vel potius exstinxerunt aut inhibitas tenent. Videre enim est etiam ejusmodi homines eadem pati nolle quae ipsi aliis faciunt, ac sibi invicem conscientia inimica ea exprobrare quae perpetrant. * Unde mihi praeclare a domino nostro et salvatore Jesu Christo dictum videtur, *duobus praeceptis justitiam omnem et pietatem adimpleri;* sunt autem haec: *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex totis viribus tuis et proximum tuum ut teipsum.* Nam qui ex toto corde et ex totis viribus diligit Deum, is, quum piae sententiae plenus sit, nullum alium Deum colet; et nuntium illum Deo jubente colet, quem ipse dominus et Deus diligit. Et qui proximum diligit tamquam seipsum eadem illi bona, atque ipse sibi, optabit; nemo autem sibi mala evenire vult. Igitur qui proximum diligit eadem illi, atque ipse sibi, precabitur ac navabit: proximus autem hominis non alius est, quam illud similibus perpessionibus obnoxium et ratione praeditum animal, homo. Bifariam igitur distributa omni justitia, in Deum et homines, quicumque, ait effatum, diligit dominum Deum ex toto corde et ex totis viribus et proximum ut seipsum, is vere justus fuerit. Vos autem neque in Deum neque in prophetas neque in vosmetipsos amorem umquam aut caritatem declarastis, sed semper, ut manifestum est, et simulacrorum cultores et justorum interfectores vos praebuistis, ita ut et ipsi Christo manus intuleritis et adhuc in vestra permaneatis nequitia, diris etiam eos agentes, qui hunc a vobis crucifixum demonstrant esse Christum; ad haec etiam illum

6. *Ἀγαπήσεις . . . σεαυτόν*] Ev. Luc. X. 27. coll. Marc. XII. 30. sq..

7. *ἂν τιμήσῃ*] Convenientius potentiali modo *ἂν τιμήσαι* seu *ἂν τιμήσειε*: *honoraverit*, ut infra *εὔξαιτ' ἂν* et *ἂν εἴη*. *Sylburgius.*

8. *αὑτῷ*] Galland. *αὐτῷ* edidit; rectius apud Justinum est *ἑαυτῷ* (sic Thirlb. vult), ut etiam paulo post. Sed facile pati possumus *αὐτῷ* pro *ἑαυτῷ*, *αὑτοῦ* pro *ἑαυτοῦ* etc. more prisco; vid. c. 6. not. 4., c. 75. not. 5., c. 76. not. 8. al..

9. *καταρωμένους . . . Χριστόν*] Vid. c. 16. not. 10..

εἶναι τὸν Χριστόν· καὶ πρὸς τούτοις ἐκεῖνον μὲν ὡς ἐχθρὸν θεοῦ καὶ κατηραμένον ἀξιοῦτε ἀποδεικνύναι ἐσταυρῶσθαι, ὅπερ τῆς ἀλογίστου ὑμῶν γνώμης ἔργον ἐστίν. Ἔχοντες γὰρ ἀφορμὰς ἀπὸ E τῶν γενομένων [10] σημείων διὰ Μωσέως συνιέναι ὅτι οὗτός ἐστιν, οὐ βούλεσθε, ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτοις, ἡμᾶς ἀλογεῖν δύνασθαι ὑπολαμβάνοντες, συζητεῖτε ὅπερ ὑμῖν συμβαίνει, καὶ ὑμεῖς ἀπορεῖτε λόγων, ὅταν εὐτόνῳ τινὶ Χριστιανῷ συμβάλητε.

94. Εἴπατε γάρ μοι, οὐχὶ θεὸς ἦν ὁ ἐντειλάμενος διὰ Μωσέως, μήτε εἰκόνα μήτε ὁμοίωμα μήτε τῶν ἐν οὐρανῷ ἄνω μήτε τῶν ἐπὶ γῆς ὅλως ποιῆσαι, καὶ [1] αὐτὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ [2] διὰ τοῦ Μωσέως τὸν χαλκοῦν ὄφιν ἐνήργησε γενέσθαι καὶ [3] ἐπὶ σημεῖον 322 ἔστησε, δι' οὗ σημείου ἐσώζοντο οἱ ὀφιόδηκτοι, καὶ ἀναίτιός ἐστιν ἀδικίας; [4] Μυστήριον γὰρ διὰ τούτου, [5] ὡς προέφην, ἐκήρυσσε, δι' οὗ καταλύειν μὲν τὴν δύναμιν τοῦ ὄφεως, τοῦ καὶ τὴν παράβασιν ὑπὸ τοῦ Ἀδὰμ γενέσθαι ἐργασαμένου, ἐκήρυσσε, σωτηρίαν δὲ τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τοῦτον τὸν διὰ τοῦ σημείου τούτου, [6] τουτέστι τὸν σταυροῦσθαι μέλλοντα, ἀπὸ τῶν δηγμάτων τοῦ ὄφεως, ἅπερ εἰσὶν αἱ κακαὶ πράξεις, εἰδωλολατρεῖαι καὶ ἄλλαι ἀδικίαι. B Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο νοηθήσεται, δότε μοι λόγον, ὅτου χάριν τὸν χαλκοῦν ὄφιν Μωσῆς [7] ἐπὶ σημείου ἔστησε, καὶ [8] προσβλέπειν

10. σημείων] Nempe aeneo serpente et manibus ad profligandum Amalec in crucis morem extensis (c. 90.). *Maranus.*

1. αὐτὸς ... ὀφιόδηκτοι] Coll. Numer. XXI. 8. sq..

2. διὰ τοῦ Μωσέως] Thirlb. conjicit δι' αὐτοῦ vel διὰ τοῦ αὐτοῦ. Nihil mutandum.

3. ἐπὶ σημεῖον ἔστησε] *Signo imposuit*, id est cruci. Nam signi nomine crucem intelligit Justinus et serpentem aeneum cruci impositum fuisse existimat. Cf. Apol. I. c. 60. (not. 3.). Hoc ipso in loco idem declarat his verbis: *in eum qui per hoc signum*, id est *per crucem, erat passurus.* Eadem habet vetus Barnabae interpres c. 12.: *et posuit in cruce* (in textu ἐνδόξως). Justini verborum imitatorem habemus Tertullianum, qui adv. Jud. c. 10. sic loquitur: „Idem rursus Moyses, post interdictam omnis rei similitudinem, cur aeneum serpentem ligno impositum pendentis habitu in spectaculum Israeli salutare proposuit eo tempore, quo a serpentibus post idololatriam exterminabantur, nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus designabatur, et laeso cuique ab ejusmodi colubris, id est angelis ejus, a delictorum pec-

ut Dei inimicum et maledictum in crucem actum esse conamini demonstrare: quod sane alieni a ratione animi vestri opus est. Nam quum ex signis a Mose factis intelligendi copiam habeatis eum esse Christum, non modo non vultis, sed etiam, in angustias nos conjici posse existimantes, quaestiones ponitis quaecumque in mentem veniunt, nec tamen ipsi habetis quod dicatis, quando in firmum aliquem Christianum incideritis.

94. Dicite enim mihi: nonne Deus erat, qui per Mosen praecepit, ne qua omnino effingeretur imago aut simulacrum sive eorum quae in coelo sunt sursum, sive eorum quae in terris sunt deorsum, et tamen ipse in solitudine per Mosen effecit, ut serpens aeneus fieret, eumque signo imposuit, quo signo servabantur qui a serpentibus morsi fuerant, nec ullam injustitiae culpam sustinet? Per hanc enim rem mysterium, ut supra dixi, praedicabat, quo serpentis quidem, qui etiam praevaricationis ab Adamo commissae auctor fuerat, potestatem sese dissoluturum praedicabat, credentibus autem in eum, qui per hoc signum, hoc est per crucem, passurus erat, praedicabat salutem ex morsibus serpentis, qui nihil aliud sunt quam pravae actiones, simulacrorum cultus et alia injuste facta. Nisi enim ita res intelligatur, rationem mihi date, cur Moses serpentem aeneum signo imposuerit, ac jusserit ut eum intueren-

cantia ad Christi crucis sacramenta intento, salus efficiebatur? Nam qui in illam tunc respiciebat, a morsu serpentium liberabatur.“ Vix dubium est, quin legendum non sit „serpentem l i g n o impositum,“ sed, ut apud Justinum, „serpentem s i g n o impositum:“ *ἐπὶ σημείου* (Num. XXI. 8.); crux autem aenea erat (Apol. I. l. c.). *Maranus.*

4. *Μυστήριον . . . ἀδικίαι*] Coll. ev. Joann. III. 14..

5. *ὡς προέφην*] Cf. c. 91. p. 319. A.

6. *τουτέστι τὸν σταυροῦσθαι μέλλοντα*] Deest aliquid; sententia tamen manifesta est. Forte legendum *τουτέστι τοῦ σταυροῦ* (vel *τοῦ σταυροῦσθαι*) *θανατοῦσθαι μέλλοντα. Thirlbius.*

7. *ἐπὶ σημείου*] Sic Maran. ex utroque Cod. msto edidit. Ceteri *ἐπὶ σημεῖον*, ut supra.

8. *προσβλέπειν*] Sic et Apol. I. c. 60. p. 93. A. Sed uterque Cod. mstus, Jebb. et Thirlb. (licet is verum viderit Sylburgio praeeunte) praebent male *προβλέπειν*. Saepe *προ* et *προς* confunduntur; vid. e. g. Cohort. ad. Gr. c. 30. not. 12. et de monarch. c. 4. not. 3..

[9] αὐτὸν τοὺς δακνομένους ἐκέλευσε, καὶ ἐθεραπεύοντο οἱ δακνόμενοι, καὶ ταῦτα αὐτὸς κελεύσας μηδενὸς ὅλως ὁμοίωμα ποιεῖν.

Καὶ ὁ ἕτερος τῶν τῇ δευτέρᾳ ἀφιγμένων εἶπεν· Ἀληθῶς
εἶπας· οὐκ ἔχομεν λόγον διδόναι· καὶ γὰρ ἐγὼ περὶ τούτου πολ-
λάκις τοὺς διδασκάλους ἠρώτησα, καὶ οὐδείς μοι λόγον ἀπέδωκεν. C
Ὥστε λέγε σὺ ἃ λέγεις· προσέχομεν γάρ σοι μυστήριον ἀποκα-
λύπτοντι, [10] δι᾽ ὧν καὶ τὰ τῶν προφητῶν διδάγματα συκοφαν-
τητά ἐστι.

Κἀγώ· Ὅνπερ οὖν τρόπον τὸ σημεῖον διὰ τοῦ χαλκοῦ ὄφεως γενέσθαι ὁ θεὸς ἐκέλευσε καὶ ἀναίτιός ἐστιν, οὕτω δὴ καὶ ἐν τῷ νόμῳ κατάρα κεῖται κατὰ τῶν σταυρουμένων ἀνθρώπων· οὐκ ἔτι δὲ καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ κατάρα κεῖται, δι᾽ οὗ σώζει πάντας τοὺς κατάρας ἄξια πράξαντας.

95. Καὶ γὰρ πᾶν γένος ἀνθρώπων εὑρεθήσεται ὑπὸ [1] κατά- D
ραν ὂν κατὰ τὸν νόμον Μωσέως. [2] Ἐπικατάρατος γὰρ εἴρηται πᾶς,
ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν [3] τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ
ποιῆσαι αὐτά. Καὶ οὐδεὶς ἀκριβῶς πάντα ἐποίησεν [4](οὐδ᾽ ὑμεῖς τολ-
μήσετε ἀντειπεῖν), ἀλλ᾽ εἰσὶν οἳ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀλλήλων τὰ ἐντε-
ταλμένα ἐφύλαξαν. Εἰ δὲ οἱ ὑπὸ τὸν νόμον τοῦτον ὑπὸ κατάραν E
φαίνονται εἶναι διὰ τὸ μὴ πάντα φυλάξαι, οὐχὶ πολὺ μᾶλλον πάντα
τὰ ἔθνη φανήσονται ὑπὸ κατάραν ὄντα, καὶ εἰδωλολατροῦντα καὶ
παιδοφθοροῦντα καὶ τὰ ἄλλα κακὰ ἐργαζόμενα; Εἰ οὖν καὶ τὸν ἑαυ-
τοῦ Χριστὸν ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων ὁ πατὴρ τῶν
ὅλων τὰς πάντων κατάρας ἀναδέξασθαι ἐβουλήθη, εἰδὼς ὅτι ἀνα- 323
στήσει αὐτὸν σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα, διὰ τί ὡς κεκατηραμέ-
νου τοῦ ὑπομείναντος κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλὴν ταῦτα παθεῖν
τὸν λόγον ποιεῖτε καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἑαυτοὺς θρηνεῖτε; Εἰ γὰρ καὶ ὁ
πατὴρ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς παθεῖν ταῦτα αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπείου
γένους ἐνήργησεν, ὑμεῖς οὐχ ὡς γνώμῃ θεοῦ ὑπηρετοῦντες τοῦτο
ἐπράξατε· οὐδὲ γὰρ τοὺς προφήτας ἀναιροῦντες εὐσέβειαν εἰργά-

9. αὐτὸν] In utriusque Cod. msti margine αὐτῷ. Apol. I. c.: Ἐὰν προσβλέπητε τῷ τύπῳ τούτῳ.

10. δι᾽ ὧν] H. e. τούτων δι᾽ ἅ.

1. κατ. ὂν κατὰ τ. ν. Μωσέως. Ἐπ.] Maran. male distinguit: κατ. ὂν. κατὰ τ. ν. Μωσέως ἐπικατ..

2. Ἐπικατάρατος . . . αὐτά] Deuteron. XXVII. 26. coll. ep. ad

tur qui morsibus petiti fuerant, ex quo etiam illi sanabantur, idque quum ipse sanxisset, ne ullius omnino rei simulacrum fieret.

Et alter eorum qui postridie venerunt: Vera, inquit, dixisti: rationem afferre non possumus; nam et ego saepe ea de re magistros nostros interrogavi, nec quisquam mihi rationem reddidit. Quapropter perge quod dicere instituisti; tibi enim mysterium recludenti attendimus, qua de causa etiam prophetarum oracula calumniis pateant.

Tum ego: Quemadmodum Deus signum per serpentem aeneum fieri jussit nec tamen in culpa est, sic etiam in lege maledictio posita est in homines crucifixos; nequaquam autem in Christum Dei maledictio posita est, per quem omnes, qui res maledictione dignas gesserunt, a Deo salvantur.

95. Nam omne humanum genus maledictioni obnoxium reperietur secundum legem Mosis. *Maledictus* enim *quisque* dictus est, *qui non permanet in eis quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.* Nemo certe omnia accurate observavit (neque vos contradicere audebitis), sed alii aliis plus minusve praecepta observarunt. Quodsi huic legi subditos sub maledictione esse patet, quod non omnia observaverint: nonne multo magis patebit gentes omnes, quae simulacra colunt et pueris stupra inferunt et alia nefarie faciunt, sub maledictione esse? Igitur si pro hominibus ex omni genere suum etiam Christum parens universorum maledictiones omnium in se suscipere voluit, quum futurum sciret, ut eum crucifixum et mortuum excitaret ad vitam: cur de eo, qui secundum patris voluntatem haec pati non refugit, ita loquimini quasi is maledictus fuisset, ac non potius vosmetipsos lugetis? Etsi enim ab ipso etiam illius patre perfectum est, ut haec pro humano genere pateretur, nequaquam vos id fecistis, ut Dei consilio inserviretis:

Galat. III. 10..

3. τοῖς] Thirlb. suspicatur πᾶσι τοῖς, quod ll. cc. legitur. Et mox Justinus: οὐδεὶς ἀκριβῶς π ά ν τ α ἐποίησεν.

4. (οὐδ' ... ἀντειπεῖν)] Haec verba uncis includenda putavi (Apol. I. c. 19. p. 65. D); alioquin ante οὐδεὶς conjunctio ὅτι collocanda esset (Dial. c. 33. p. 250. E).

σασθε. Καὶ μή τις ὑμῶν λεγέτω· Εἰ ὁ πατὴρ αὐτὸν ἠθέλησε ταῦτα B
παθεῖν, [5] ἵνα τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἴασις γένηται τῷ γένει τῶν ἀν-
θρώπων, ἡμεῖς οὐδὲν ἠδικήσαμεν. Εἰ μὲν οὖν μετανοοῦντες ἐπὶ
τοῖς ἡμαρτημένοις καὶ ἐπιγνόντες τοῦτον εἶναι τὸν Χριστὸν καὶ
φυλάσσοντες αὐτοῦ τὰς ἐντολὰς [6] ταῦτα φήσετε, ἄφεσις ὑμῖν τῶν
ἁμαρτιῶν ὅτι ἔσται, [7] προεῖπον. Εἰ δὲ αὐτοῦ τε ἐκείνου καὶ τῶν
εἰς ἐκεῖνον πιστευόντων καταρᾶσθε καί, ὁπόταν ἐξουσίαν ἔχητε,
ἀναιρεῖτε, πῶς οὐχὶ καὶ τὸ ἐκείνῳ ἐπιβεβληκέναι τὰς χεῖρας ὑμῶν, C
ὡς παρὰ ἀδίκων καὶ ἁμαρτωλῶν καὶ μέχρις ὅλου σκληροκαρδίων
καὶ ἀσυνέτων, ἐκζητηθήσεται;

96. Καὶ γὰρ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι [1] Ἐπικατάρατος
πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου, οὐχ ὡς τοῦ θεοῦ καταρωμένου τού-
του τοῦ ἐσταυρωμένου ἡμῶν τονοῖ τὴν ἐλπίδα ἐκκρεμαμένην ἀπὸ
τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ, [2] ἀλλ' ὡς προειπόντος τοῦ θεοῦ [3] τὸ
ὑφ' ὑμῶν πάντων καὶ τῶν ὁμοίων ὑμῖν, μὴ ἐπισταμένων τοῦτον D
εἶναι τὸν πρὸ πάντων ὄντα καὶ αἰώνιον τοῦ θεοῦ ἱερέα καὶ βασι-
λέα καὶ Χριστόν, μέλλον γίνεσθαι. Ὅπερ καὶ ὄψει ἰδεῖν ὑμῖν ἐστι
γινόμενον· [4] ὑμεῖς γὰρ ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν καταρᾶσθε πάν-
των τῶν ἀπ' ἐκείνου [5] γενομένων Χριστιανῶν, καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη,
ἃ καὶ ἐνεργῇ τὴν κατάραν ἐργάζονται, ἀναιροῦντα τοὺς μόνον ὁ-
μολογοῦντας ἑαυτοὺς εἶναι Χριστιανούς· οἷς ἡμεῖς ἅπασι λέγομεν, E
ὅτι [6] Ἀδελφοὶ ἡμῶν ἐστέ, ἐπίγνωτε μᾶλλον τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ.
Καὶ μὴ πειθομένων ἡμῖν μήτε ἐκείνων μήτε ὑμῶν, ἀλλὰ ἀρνεῖ-

5. ἵνα ... ἀνθρώπων] Coll. Jes. LIII. 5..

6. ταῦτα φήσετε] Nempe Deum patrem voluisse Christum haec pati, ut livore ejus sanaremur. At nequaquam Judaeis concedit, ut se occidendo Christo nihil peccasse dicant. *Maranus.*

7. προεῖπον] Cf. c. 44. p. 263. C. coll. c 47. p. 266. D. E.

1. Ἐπικατάρατος . . . ξύλου] Deuteron. XXI. 23. coll. ep. ad Galat. III. 13..

2. ἀλλ' ὡς προειπόντος τ. θεοῦ etc.] Jam duas explicationes testimonii a Judaeis objecti subjecerat, nunc tertiam adjungit. Contendebat 1°. illud „*Maledictus omnis qui pendet a ligno*", itidem ut Mosaica instituta, ita exponendum esse, ut nequaquam in sola littera haereamus. 2°. Fatetur ad Christum referri posse, quatenus in se suscepit maledictionem, in quam Judaei et gentes inciderant. 3°. Nunc iisdem verbis praedictionem eorum, quae Judaei in Christianos commissuri erant, contineri demonstrat. *Maranus.*

3. τὸ ὑφ' ὑμῶν ... μὴ ἐπιστα-

neque enim prophetis occidendis pietatem coluistis. Nec quisquam ex vobis dicat: Si voluit pater haec eum pati, ut ejus livore genus humanum sanaretur, nihil nos iniqui fecimus. Quodsi haec ita dicetis, ut peccatorum poenitentiam agatis et hunc Christum esse agnoscatis ejusque mandata servetis, jam dixi futuram vobis peccatorum remissionem. Sed si et ipsum illum et in illum credentes diris agatis et, quum facultas aderit, occidatis: quomodo non etiam ob illatas ei manus poenae a vobis, ut ab injustis et peccatoribus et corde omnino obduratis et insipientibus, repetentur?

96. Etenim quod in lege dictum est: *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, non quod Deus maledicat huic crucifixo, spem nostram ex hoc Christo crucifixo suspensam confirmat, sed quod praedicat Deus id quod vos omnes et qui vestri similes sunt, ignorantes hunc esse qui ante omnia est et aeternus Dei sacerdos et rex et Christus, facturi eratis. Quod quidem licet vel ipsis oculis factum videre. Vos enim in synagogis vestris maledicitis omnibus, qui ab eo facti sunt Christiani, idemque faciunt ceterae gentes, quae ipsam maledictionem in rem conferunt, necem inferentes, si quis tantum fateatur se esse Christianum; quibus omnibus dicimus: *Fratres nostri estis*, quin potius Dei veritatem cognoscite. Quum autem nec vos nec illos flectamus, sed utrique a nobis dimicatione contendatis, ut

μένων ... μέλλον γίνεσθαι] Vulgo admodum vitiose τὸ ὑφ' ὑμῶν ... μὴ ἐπιστάμενον ... μέλλοντα γίνεσθαι, quae verba Sylburg. ita reddit: *quod praedixerit Deus (id quod a vobis omnibus et a vestri similibus ignoratur) hunc esse qui ante omnia fuerit, eundemque aeternum Dei sacerdotem ac regem esse Christumque futurum esse.* Idem V. D. et Pearson. commendant etiam τὸν pro τό: *hunc qui a vobis ... eum esse qui ante omnia* etc. At primum participio ἐπιστάμενον passivam obtrudunt significationem; tum sententia ista nimis est a Martyris proposito remota. Ansam autem corruptionis facile vides. Idcirco non dubitavi Thirlbii emendationem etiam Marano probatam textui inserere.

4. ὑμεῖς ... Χριστιανῶν] Vid. c. 16. not. 10.

5. γενομένων] Observat Sylburg. legi posse λεγομένων. Sed vid. c. 63. not. 17.

6. Ἀδελφοὶ ... ἐστέ] Jesai. LXVI. 5.

σθαι ἡμᾶς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἀγωνιζομένων, θανατοῦσθαι
μᾶλλον αἱρούμεθα καὶ ὑπομένομεν, πεπεισμένοι ὅτι πάνθ' ὅσα ὑπέ-
σχηται ὁ θεὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀγαθά, ἀποδώσει ἡμῖν. Καὶ πρὸς
τούτοις πᾶσιν εὐχόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα ἐλεηθῆτε ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.
Οὗτος γὰρ ἐδίδαξεν ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὔχεσθαι εἰπών· 324
[7] Γίνεσθε χρηστοὶ καὶ οἰκτίρμονες, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐρά-
νιος. Καὶ γὰρ τὸν παντοκράτορα θεὸν χρηστὸν καὶ οἰκτίρμονα
ὁρῶμεν, [8] τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντα ἐπὶ ἀχαρίστους καὶ δι-
καίους, καὶ βρέχοντα ἐπὶ ὁσίους καὶ πονηρούς, οὓς πάντας ὅτι
καὶ κρίνειν μέλλει ἐδίδαξε.

97. Καὶ γὰρ οὐδὲ τὸ μέχρις ἑσπέρας μεῖναι τὸν προφήτην
Μωσῆν, ὅτε τὰς χεῖρας αὐτοῦ ὑπεβάσταζον Ὢρ καὶ Ἀαρών, ἐπὶ B
τοῦ σχήματος τούτου εἰκῆ γέγονε. Καὶ γὰρ ὁ κύριος σχεδὸν μέ-
χρις ἑσπέρας ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ ξύλου, καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔθαψαν αὐ-
τόν· εἶτα ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Τοῦτο διὰ Δαβὶδ οὕτως ἐκ-
πεφώνητο· [1] Φωνῇ μου πρὸς κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου
ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ. Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα· ἐξηγέρθην,
ὅτι κύριος ἀντελάβετό μου. Καὶ διὰ Ἠσαΐου ὁμοίως εἴρητο περὶ
τούτου, δι' οὗ τρόπου ἀποθνήσκειν ἔμελλεν, οὕτως· [2] Ἐξεπέτα- C
σά μου τὰς χεῖρας ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, τοῖς
[3] πορευομένοις ἐν ὁδῷ οὐ καλῇ. Καὶ ὅτι ἔμελλεν ἀνίστασθαι, αὐ-
τὸς Ἠσαΐας ἔφη· [4] Ἡ ταφὴ αὐτοῦ ἦρται ἐκ τοῦ μέσου. Καί· [5] Δώ-
σω τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ ἐν ἄλλοις πά-
λιν λόγοις Δαβὶδ εἰς τὸ πάθος καὶ τὸν σταυρὸν ἐν παραβολῇ μυ-
στηριώδει οὕτως εἶπεν ἐν εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· [6] Ὤρυξαν χεῖ-
ράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου· αὐτοὶ

7. Γίνεσθε ... οὐράνιος] Ev. Luc. VI. 36..

8. τὸν ἥλιον ... πονηρούς] Coll. ev. Matth. V. 45..

1. Φωνῇ ... μου] Psalm. III. 5. sq..

2. Ἐξεπέτασά ... καλῇ] Jesai. LXV. 2..

3. πορευομένοις] Ita non solum apud Septuaginta, sed etiam c. 24. p. 242. B, Apol. I. 35. p. 76. A, c. 38. p. 77. C, c. 49. p. 84. E legitur. At uterque Cod. mstus πονηρευομένοις praebet haud dubie culpa librariorum; vid. c. 79. not. 7.. Quapropter jam Stephan. emendavit nec dubitavi illud retinere in textu.

4. Ἡ ... μέσου] Jesai. LVII. 2.. — Illud reperitur etiam c. 118.

nomen Christi negemus: mortem potius eligimus et perferimus, minime dubii quin Deus quaecumque bona per Christum promisit, ea nobis praestiturus sit. Ad haec omnia pro vobis oramus, ut Christus vestri misereatur. Is enim etiam pro inimicis precari docuit his verbis: *Estote benigni et misericordes, sicut etiam pater vester coelestis.* Etenim omnipotentem Deum videmus benignum esse et misericordem, solem suum super ingratos pariter et justos oriri facientem ac super sanctos et improbos pluentem, quos omnes judicaturum quoque se esse docuit.

97. Neque etiam illud temere factum est, ut propheta Moses, quum manus ejus sustinuerunt Or et Aaron, in hoc statu ad vesperam usque permaneret. Nam et dominus fere usque ad vesperam in ligno mansit, et ad vesperam sepeliverunt eum; deinde resurrexit tertio die. Quod ipsum Davidis voce ita praedicatum fuerat: *Voce mea ad dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo. Ego dormivi et soporatus sum: exsurrexi, quia dominus suscepit me.* Ac per Jesaiam similiter, quo mortis genere obiturus esset, ita praenuntiatum est: *Expandi manus meas ad populum incredulum et contradicentem, ambulantem in via non bona.* Eum autem resurrecturum esse idem Jesaias ait: *Sepultura ejus sublata est e medio.* Et: *Dabo divites pro morte ipsius.* Rursus alibi David de passione et cruce sic per arcanam similitudinem locutus est in psalmo vicesimo primo: *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi vero considera-*

p. 346. A. Sed c. 16. p. 234. C. et Apol. I. c. 48. p. 84. D: *"Εσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, ἦρται ἐκ τοῦ μέσου.* Eodem modo LXX. — Tertullianus adv. Marc. III. c. 19. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 135.: „Et mortem autem et sepulturam et resurrectionem Christi mei una voce Esaiae volo ostendere dicentis: *Sepultura ejus sublata de medio est.* Nec sepultus enim esset, nisi mortuus, nec sepultura ejus sublata de medio, nisi per resurrectionem."

5. *Δώσω ... αὐτοῦ*] Jesai. LIII. 9.. Vulgo male: ... *μέσον, καὶ δώσω* etc.: ... *ex medio, et dabo* etc..

6. *"Ωρυξαν ... κλῆρον*] Psalm. XXII. 16.—18..

δὲ κατενόησαν καὶ ἐπεῖδόν με. Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυ- D
τοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. [7] Ὅτε γὰρ
ἐσταύρωσαν αὐτόν, [8] ἐμπήσσοντες τοὺς ἥλους τὰς χεῖρας καὶ τοὺς
πόδας αὐτοῦ ὤρυξαν, καὶ οἱ σταυρώσαντες αὐτὸν ἐμέρισαν τὰ
ἱμάτια αὐτοῦ ἑαυτοῖς, λαχμὸν βάλλοντες ἕκαστος κατὰ τὴν τοῦ
κλήρου ἐπιβολήν, [9] ὃ ἐκλέξασθαι ἐβεβούλητο. [10] Καὶ τοῦτόν αὐ-
τὸν τὸν ψαλμὸν οὐκ εἰς τὸν Χριστὸν εἰρῆσθαι λέγετε, κατὰ πάν-
τα τυφλώττοντες καὶ μὴ συνιέντες ὅτι οὐδεὶς ἐν τῷ γένει ὑμῶν E
λεχθεὶς ποτε [11] βασιλεύς, Χριστός, πόδας καὶ χεῖρας ὠρύγη ζῶν
καὶ διὰ τούτου τοῦ μυστηρίου ἀποθανών, τουτέστι τοῦ σταυρω-
θῆναι, εἰ μὴ μόνος οὗτος ὁ Ἰησοῦς.

98. Καὶ τὸν πάντα δὲ ψαλμὸν εἴποιμι ἄν, ὅπως καὶ τὸ πρὸς
τὸν πατέρα εὐσεβὲς αὐτοῦ ἀκούσητε, καὶ ὡς εἰς ἐκεῖνον πάντα ἀνα-
φέρει, ὡς αὐτὸς δι' ἐκείνου καὶ σωθῆναι ἀπὸ τοῦ θανάτου τούτου
αἰτῶν, ἅμα τε δηλῶν ἐν τῷ ψαλμῷ, ὁποῖοι ἦσαν οἱ ἐπισυνιστάμενοι 325
κατ' αὐτοῦ, καὶ ἀποδεικνύων ὅτι ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος [1] ἀντι-
ληπτικῶς παθῶν. Ἔστι δὲ οὗτος· [2] *Ὁ θεός, ὁ θεός μου, πρόσχες
μοι. Ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ
λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. Ὁ θεός μου, κεκράξομαι ἡμέρας
πρός σε καὶ οὐκ εἰσακούσῃ, καὶ νυκτὸς καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί.
Σὺ δὲ ἐν ἁγίῳ κατοικεῖς, ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ. Ἐπί σοι ἤλπισαν
οἱ πατέρες ἡμῶν, ἤλπισαν καὶ* [3] *ἐρύσω αὐτούς· πρός σε ἐκέκρα-
ξαν καὶ ἐσώθησαν, ἐπί σοι ἤλπισαν καὶ οὐ κατῃσχύνθησαν. Ἐγὼ* B
*δέ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξου-
θένημα λαοῦ. Πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με, καὶ
ἐλάλησαν χείλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλήν· Ἤλπισεν ἐπὶ κύριον, ῥυσά-*

7. *Ὅτε . . . βάλλοντες*] Coll. ev. Joann. XX. 25. et Matth. XXVII. 35..

8. *ἐμπήσσοντες*] Arcerius mavult *ἐμπήξαντες*.

9. *ὃ*] Maran. censet *ἐφ' ὃ* scribendum esse, ut in psalmo: *ἐπὶ τὸν ἱματ. μου ἔβαλον κλῆρον.*

10. *Καὶ τοῦτ. αὐτ. τ. ψ.* etc.] Haec imitatur Tertullianus l. c. p. 134. et adv. Jud. c. 10. (P. IV.) p. 318..

11. *βασιλεύς, Χριστός*] Legendum, ut jam Thirlb. monuit, *βασ. καὶ Χριστ.* vel, id quod praeferendum, *βασ. ἢ Χριστός*, nam *Χριστ.* (*unctus*) explicationis causa additum est. Quid? Fortasse *Χριστὸς* supra lineam positum vel margini adscriptum postea irrepsit

verunt et inspexerunt me. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Nam quum eum crucifixerunt, fixis clavis manus ejus et pedes foderunt, et qui eum crucifixerant diviserunt sibi vestimenta ejus, et alea jacta, quod quisque eligere voluerat, id sorti subjecerunt. Atque hunc ipsum psalmum in Christum negatis esse dictum, in omnibus caecutientes nec intelligentes nullum umquam in vestro genere regem vel Christum appellatum fuisse, qui pedes et manus vivus perfoderetur et per hoc mysterium moreretur, id est crucifigeretur, praeter hunc solum Jesum.

98. Ac totum quidem psalmum proferam, ut et illius in patrem pietatem audiatis, et quomodo omnia ad eum referat seque per eum etiam ab hac morte servari petat, simul in psalmo declarans, quales essent qui in eum insurrexere, seque vere hominem factum fuisse perpessiones sentientem demonstrans. Sic autem habet: *Deus, Deus meus, respice in me. Quare dereliquisti me? Longe a salute mea verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo ad te per diem et non exaudies, et nocte et non ad ignorantiam mihi. Tu autem in sancto habitas, laus Israelis. In te speraverunt patres nostri, speraverunt et liberasti eos; ad te clamaverunt et salvi facti sunt, in te speraverunt et non sunt confusi. Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abjectio populi. Omnes conspicientes me subsannaverunt me, et locuti sunt labiis, moverunt caput: Speravit in dominum, eruat eum: salvum faciat eum, quoniam vult eum.*

in textum. Sic sane liquet, cur utique contra Martyris consuetudinem particula sit omissa. Tertullian. ll. cc.: „Quem crucem nec ipse David passus est nec ullus r e x Judaeorum.“

1. ἀντιληπτικῶς παθών] Vulgo ἀντιληπτικῶς παθῶν, idque probat Maranus. Sed ἀντ. παθών, quod edidi, legendum esse jam Stephan. (in edit. calce) recte observavit. Etiam alterius lectionis vestigia insunt vulgatae, scil. ἀντιληπτικὸς παθῶν.

2. Ὁ θεός ... Ἰσραήλ] Psalm. XXII. 1.—23..

3. ἐρύσω] Usitatius ἐῤῥύσω, ut in vulg. Bibliis et infra c. 101. p. 327. E. Illud ἐρύσω est quoque in aliquot Codd. mstis τῶν ο′ apud Holmes..

σθω αὐτόν, σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν. Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐκ-
σπάσας με [4] ἐκ γαστρός, ἡ ἐλπίς μου ἀπὸ μασθῶν τῆς μητρός μου·
ἐπί σε ἐπεῤῥίφην ἐκ μήτρας, ἀπὸ γαστρὸς μητρός μου θεός μου C
εἶ σύ. Μὴ ἀποστῇς ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι θλίψις ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ
βοηθῶν μοι. Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοί, ταῦροι πίονες
περιέσχον με· ἤνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἁρπάζων
καὶ ὠρυόμενος. Ὡσεὶ ὕδωρ ἐξεχύθη καὶ διεσκορπίσθη πάντα τὰ
ὀστᾶ μου. [5] Ἐγενήθη ἡ καρδία μου ὡσεὶ κηρὸς τηκόμενος ἐν μέ-
σῳ τῆς κοιλίας μου· ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχύς μου, καὶ ἡ
γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου, καὶ εἰς χοῦν θανάτου
κατήγαγές με· ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοί, συναγωγὴ πονη- D
ρευομένων περιέσχον με. Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξη-
ρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου· αὐτοὶ δὲ κατενόησαν καὶ ἐπεῖδόν με.
Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου
ἔβαλον κλῆρον. Σὺ δέ, κύριε, μὴ μακρύνῃς τὴν βοήθειάν σου
ἀπ' ἐμοῦ· εἰς τὴν ἀντίληψίν μου πρόσχες. Ῥῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας
τὴν ψυχήν μου καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου· σῶσόν με
ἐκ στόματος λέοντος καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπείνωσίν E
μου. Διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκ-
κλησίας ὑμνήσω σε. Οἱ φοβούμενοι τὸν κύριον, αἰνέσατε αὐτόν·
ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰακώβ, δοξάσατε αὐτόν· φοβηθήτωσαν ἀπ' αὐ-
τοῦ ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰσραήλ.

99. Καὶ εἰπὼν ταῦτα ἐπήνεγκα· Ὅλον οὖν τὸν ψαλμὸν οὕτως
ἀποδείξω ὑμῖν εἰς τὸν Χριστὸν εἰρημένον, πάλιν αὐτὸν δι' ὧν
ἐξηγοῦμαι. Ὃ οὖν εὐθὺς λέγει· [1] Ὁ θεός, ὁ θεός μου, πρόσχες
μοι. Ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; τοῦτο ἄνωθεν προεῖπεν, ὅπερ ἐπὶ 326
Χριστοῦ ἔμελλε [2] λέγεσθαι. Σταυρωθεὶς γὰρ εἶπεν· [3] Ὁ θεός, ὁ
θεός, ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; Καὶ τὰ ἑξῆς· [4] Μακρὰν ἀπὸ τῆς
σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. Ὁ θεός μου,
κεκράξομαι ἡμέρας πρός σε καὶ οὐκ εἰσακούσῃ, καὶ νυκτὸς καὶ οὐκ

4. ἐκ γαστρός] Thirlb. fecit ἐκ τῆς γαστρὸς contra codices.

5. Ἐγενήθη] Legitur in utroque Cod. msto ἐγεννήθη, quod jam Stephan. probe emendavit.

1. Ὁ θεός ... με] Ps. XXII. 1..

2. λέγεσθαι] Frustra Sylburgius obtrudit γενέσθαι. Mox enim aget Justinus de iis quae Christus facturus erat, nunc de iis quae dicturus. Neque etiam legendum, ut idem se ab Arcerio monitum fuisse

Nam tu es, qui extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meae; in te projectus sum ex utero, a ventre matris meae Deus meus es tu. Ne discedas a me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet me. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me; aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens et rugiens. Sicut aqua effusa sunt et dispersa omnia ossa mea. Factum est cor meum sicut cera liquescens in medio ventre meo; exaruit sicut testa virtus mea, et lingua mea adhaesit faucibus meis, et in pulverem mortis deduxisti me: quoniam circumdederunt me canes multi, caterva malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Tu autem, domine, ne elongaveris auxilium tuum a me: ad defensionem meam respice. Erue a framea animam meam et de manu canis unigenitam meam; serva me ex ore leonis et a cornibus unicornium humilitatem meam. Narrabo nomen tuum fratribus meis, in media ecclesia laudabo te. Qui timetis dominum, laudate eum; universum semen Jacobi, glorificate eum: timeat eum omne semen Israelis.

99. His recitatis intuli: Totum ergo psalmum in Christum ita esse dictum, ex iis demonstrabo, quae rursus illum enarrans edisseram. Quod igitur statim dicit: *Deus, Deus meus, respice in me. Quare dereliquisti me?* his verbis antiquitus praedicabatur id quod Christi tempore dicendum erat. Cruci enim affixus dicebat: *Deus, Deus, quare dereliquisti me?* Et quae sequuntur: *Longe a salute mea verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo ad te per diem et non exau-*

dicit, ὑπὸ *Χρ.* ἔμελλε λέγεσθαι. Illud enim ἐπὶ *Χρ.* tempus designat et opponitur praecedenti voci ἄνωθεν, quae idem valet ac *olim* et *antiquitus*. Vide infra c. 111. 115. et 119.. *Maranus.*

3. Ὁ θεός ... με] Ev. Matth. XXVII. 46. et Marc. XV. 34..

4. *Μακρὰν ... ἐμοί*] Ps. XXII. 1. sq..

εἰς [5] ἄνοιαν ἐμοί, ὥσπερ καὶ αὐτὰ ἃ ποιεῖν ἔμελλε, ἐλέλεκτο. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ, ᾗπερ ἔμελλε σταυροῦσθαι, τρεῖς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ παραλαβὼν εἰς τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον [6] ἐλαιῶν, παρακείμενον εὐθὺς τῷ ναῷ τῷ ἐν Ἱερουσαλήμ, ηὔχετο λέγων· [7] Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ μετὰ τοῦτο B
εὐχόμενος λέγει· Μὴ ὡς ἐγὼ βούλομαι, ἀλλ' ὡς σὺ θέλεις· δηλῶν διὰ τούτων ὅτι ἀληθῶς παθητὸς ἄνθρωπος γεγένηται. Ἀλλ' ἵνα μή τις λέγῃ· Ἠγνόει οὖν ὅτι μέλλει πάσχειν, ἐπάγει ἐν τῷ ψαλμῷ εὐθύς· Καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί. Ὅνπερ τρόπον οὐδὲ τῷ θεῷ εἰς ἄνοιαν ἦν τὸ [8] ἐρωτᾶν τὸν Ἀδάμ, ποῦ ἐστίν, οὐδὲ τὸν Καΐν, ποῦ Ἄβελ, ἀλλ' εἰς τὸ ἕκαστον ἐλέγξαι, ὁποῖός ἐστι, καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν C
γνῶσιν πάντων διὰ τοῦ ἀναγραφῆναι ἐλθεῖν, [9] καὶ οὕτως ἐσήμαινεν οὐκ εἰς ἄνοιαν τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῶν νομιζόντων μὴ εἶναι αὐτὸν Χριστόν, ἀλλ' ἡγουμένων θανατώσειν αὐτὸν καὶ ὡς κοινὸν ἄνθρωπον ἐν Ἅιδου [10] μενεῖν.

100. Τὸ δὲ ἀκόλουθον· [1] Σὺ δὲ ἐν ἁγίῳ κατοικεῖς, ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ, ἐσήμαινεν ὅτι ἐπαίνου ἄξιον καὶ θαυμασμοῦ μέλλει ποιεῖν, μετὰ τὸ σταυρωθῆναι [2] ἀνίστασθαι μέλλων τῇ τρίτῃ ἡ- D
μέρᾳ ἐκ νεκρῶν, ὃ ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ λαβὼν ἔχει. Ὅτι γὰρ καὶ Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ καλεῖται ὁ Χριστός, [3] ἀπέδειξα· καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ εὐλογίᾳ καὶ Ἰωσὴφ καὶ Ἰούδα τὰ περὶ αὐτοῦ κεκηρύχθαι ἐν μυστηρίῳ [4] ἀπέδειξα· καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ δὲ γέγραπται εἰπών· [5] Πάντα μοι παραδέδοται ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ οἷς ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Ἀπεκάλυψεν οὖν ἡμῖν πάντα, ὅσα καὶ ἀπὸ τῶν γραφῶν διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ νενοήκαμεν, γνόντες αὐτὸν E

5. ἄνοιαν] Sic et in sequentibus legitur aliquoties. Quum vero Justinus paulo infra dicat: ἠγνόει οὖν ὅτι μέλλει πάσχειν, videtur Sylburgio non ἄνοιαν legisse, sed ἄγνοιαν, aut certe ἄνοιαν pro ἄγνοιαν accepisse. Illud οὐκ εἰς ἄν. ἐμοὶ significat Christum bene intellexisse quid sibi esset eventurum.

6. ἐλαιῶν] Vulgo ἐλαιών: *qui Olivetum dicitur.* Scriptura a me recepta non solum in evangeliis, sed etiam infra (c. 103.) constanter usurpatur.

7. Πάτερ ... θέλεις] Ev. Matth. XXVI. 39. 42.

8. ἐρωτᾶν ... Ἄβελ] Coll. Genes. III. 9. et IV. 9.

dies, et nocte et non ad ignorantiam mihi, haec, quemadmodum et ea quae Christus erat facturus, ita dicta sunt. Quo enim die crucifigendus erat, quum tres discipulorum suorum in montem, qui dicitur Olivarum quique templo Hierosolymitano ex adverso situs est, secum perduxisset, ita precatus est: *Pater, si fieri potest, abeat a me calix iste.* Deinde hanc precem addidit: *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis:* quibus verbis declarat se vere perpessioni obnoxium hominem factum esse. Sed ne quis dicat: Ignorabat igitur se esse passurum, statim addit in psalmo: *Et non ad ignorantiam mihi.* Quemadmodum enim Deo ad ignorantiam non fuit, quod Adamum interrogavit, ubinam esset, et Cainum, ubinam Abel, sed ut unumquemque argueret, qualis esset, et omnium cognitio ad nos scripto consignata perveniret: ita et Christus declarat non ad suam esse, sed ad eorum ignorantiam, qui eum Christum non esse, sed se necem ei illaturos eumque ut communem hominem in inferis mansurum existimabant.

100. Quod autem sequitur: *Tu autem in sancto habitas, laus Israelis*, declarabat eum rem laude dignam et admiratione facturum, utpote qui tertio die post crucis supplicium resurrecturus esset ex mortuis, id quod a patre acceptum habet. Christum enim Jacobum et Israelem vocari probavi; ejusque res non in sola Josephi et Judae benedictione arcane praedicatas esse demonstravi, sed etiam in evangelio dixisse scribitur: *Omnia mihi tradita sunt a patre, et nemo novit patrem nisi filius, neque filium nisi pater et quibus filius revelaverit.* Nobis igitur revelavit omnia, quaecumque etiam ex Scripturis

9. *καὶ οὕτως*] Maran. mavult *καὶ (ita) οὗτος*.

10. *μενεῖν*] Sic rectius scribitur, ut Thirlb. et Maran. admonuerunt, pro vulg. *μένειν*. Vid. c. 76. not. 7.

1. *Σὺ ... Ἰσραήλ*] Ps. XXII. 3..

2. *ἀνίστασθαι ... ἔχει*] Coll. ev. Joann. X. 18..

3. *ἀπέδειξα*] Cf. c. 36. p. 254. D. et c. 75. p. 300. E. Infra c. 123. p. 353. B. rationem addit, cur per Jacobum et Israelem fuerit repraesentatus.

4. *ἀπέδειξα*] Cf. c. 91. p. 318. B. et c. 52. p. 271. C. D.

5. *Πάντα ... ἀποκαλύψῃ*] Ev. Matth. XI. 27..

[6] πρωτότοκον μὲν τοῦ θεοῦ καὶ πρὸ πάντων τῶν κτισμάτων, καὶ
τῶν πατριαρχῶν υἱόν, ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀπὸ γένους αὐτῶν παρθένου
[7] σαρκοποιηθεὶς καὶ ἄνθρωπος ἀειδής, ἄτιμος καὶ παθητὸς ὑπέ-
μεινε γενέσθαι. Ὅθεν καὶ ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἔφη, ὅτε περὶ τοῦ 327
πάσχειν αὐτὸν μέλλειν διελέγετο, ὅτι [8] Δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ὑπὸ τῶν [9] Φαρισαίων καὶ γραμ-
ματέων, καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Υἱὸν
οὖν ἀνθρώπου ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἤτοι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τῆς διὰ
παρθένου, ἥτις ἦν, ὡς ἔφην, ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ Ἰακὼβ καὶ Ἰσα-
ὰκ καὶ Ἀβραὰμ γένους, ἢ διὰ τὸ εἶναι [10] αὐτὸν τὸν Ἀβραὰμ πα-
τέρα καὶ τούτων τῶν κατηριθμημένων, ἐξ ὧν κατάγει ἡ Μαρία τὸ B
γένος· καὶ γὰρ πατέρας τῶν γεννωμένων ταῖς θυγατράσιν αὐτῶν
τέκνων τοὺς τῶν θηλειῶν γεννήτορας ἐπιστάμεθα. [11] Καὶ γὰρ υἱὸν
θεοῦ, Χριστόν, κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀποκάλυψιν ἐπιγνόντα
αὐτὸν ἕνα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Σίμωνα πρότερον καλούμενον,
ἐπωνόμασε Πέτρον. Καὶ υἱὸν θεοῦ γεγραμμένον αὐτὸν ἐν τοῖς ἀ-
πομνημονεύμασι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἔχοντες καὶ υἱὸν αὐτὸν λέ-
γοντες νενοήκαμεν [12] ὄντα καὶ πρὸ πάντων ποιημάτων ἀπὸ τοῦ
πατρὸς δυνάμει αὐτοῦ καὶ βουλῇ προελθόντα, ὃς καὶ σοφία καὶ C
[13] ἡμέρα καὶ ἀνατολὴ καὶ μάχαιρα καὶ λίθος καὶ ῥάβδος καὶ Ἰακὼβ
καὶ Ἰσραὴλ κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον τρόπον ἐν τοῖς τῶν προφητῶν
λόγοις προσηγόρευται, καὶ διὰ τῆς παρθένου [14] ἄνθρωπον γεγονέ-
ναι, [15] ἵνα καὶ δι' ἧς ὁδοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ ὄφεως παρακοὴ τὴν ἀρχὴν

6. πρωτότοκον ... κτισμάτων] Coll. ep. ad Coloss. I. 15. 17..

7. σαρκοπ. καὶ ἄνθρ. ἀ., ἄτιμος] Thirlb. suspicatur σαρκοπ. ἄνθρ. ἀ. καὶ ἄτιμος.

8. Δεῖ ... ἀναστῆναι] Ev. Marc. VIII. 31. et Luc. IX. 22..

9. Φαρισαίων] Vulgo Φαρισσαίων. Sed vid. c. 76. p. 302. B. coll. c. 80. not. 14..

10. αὐτὸν τ. Ἀβραὰμ πατέρα] Conjectat Thirlb. αὐτὸν τ. Ἀδὰμ πατέρα, Maran. αὐτοῦ τ. Ἀδὰμ πατέρα. *Filius hominis*, quia filius Adami. C. 124. p. 353. E: τῶν ἀνθρώπων, τοῦ Ἀδὰμ λέγω καὶ τῆς Εὔας. Etsi non mala, tamen non valde necessaria conjectura. Si emendare velis, legas αὐτοῦ τ. Ἀβρ. π..

11. Καὶ ... ἔχοντες] Ev. Matth. XVI. 15. — 18..

12. ὄντα] Omisit Maran. mendose.

13. ἡμέρα] Ceteras appellationes quibus ex locis deducat Justinus, non difficile est animadvertere. Quo autem in Scripturae loco Christum appellari diem existimaverit, non ita facile est pronun-

per ejus gratiam intelleximus, eum agnoscentes primogenitum Dei esse et ante res omnes creatas, et patriarcharum filium, utpote qui, per virginem ab eis ortam caro factus, informis homo et inglorius et perpessionibus obnoxius fieri voluerit. Hinc in sermonibus suis dicebat, quum de futura sua passione dissereret: *Oportet filium hominis multa pati et rejici a Pharisaeis et Scribis, et crucifigi et tertio die resurgere.* Filium igitur hominis seipsum dicebat, vel quia natus erat ex virgine, quae, ut dixi, ex Davidis et Jacobi et Isaaci et Abrahami genere orta erat, vel quia ipsius pater exstitit Abrahamus et eorum quos recensui, ex quibus genus ducit Maria; etenim qui feminas genuere, eos liberorum, quos filiae suscipiunt, patres esse scimus. Nam et unum ex discipulis suis, qui eum revelante ipsius patre filium Dei, Christum, esse agnoverat, Petrum appellavit, quum prius Simon vocaretur. Et quum eum filium Dei esse in commentariis apostolorum scriptum legamus, et filium dicimus illum et esse intelligimus et ante omnes res creatas ex patre, ipsius virtute et voluntate, prodiisse (qui quidem et sapientia et dies et oriens et gladius et lapis et virga et Jacobus et Israel alio atque alio modo in prophetarum libris appellatus est) et per virginem hominem esse factum, ut qua via initium orta a serpente inobedientia accepit, eadem etiam dissolutionem acciperet. Eva enim, quum virgo esset et incor-

tiare. Sed tamen videtur in animo habuisse illud psalmi CXVII. 24.: *Haec est dies, quam fecit dominus. Maranus.*

14. *ἄνθρωπον γεγονέναι*] Sic edo ex Grabii ad Iren. adv. haer. V. c. 19. p. 429. conjectura pro vulg. *ἄνθρωπος γεγονέναι*, quod ad praecedens verbum *νενοήκαμέν* referas. Similiter multoties apud Justinum. Minus belle Sylburgius cum *ἄνθρωπος γεγονέναι* subaudiendum opinatur *προείρηται, ὑπέμεινε* vel simile quid, aut indicative legendum *γέγονε*.

15. *ἵνα καὶ δι᾽ ἧς ὁδοῦ* etc.] Occurrit, ut jam Jebb. observavit, eadem comparatio apud Iren. l. c. III. c. 22. §. 4. p. 219. sq. ed. Massuet.: „Quemadmodum illa (*Eva*) virum quidem habens Adam, virgo tamen adhuc exsistens, ... inobediens facta et sibi et universo generi humano causa facta est mortis: sic et Maria habens praedestinatum virum, et tamen virgo, obediens et sibi et universo generi humano causa facta est salutis.“ Item V. c. 19. §. 1. p. 316.: „Quemadmodum enim illa (*Eva*) per angeli

ἔλαβε, [16] διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ καὶ κατάλυσιν λάβῃ. Παρθένος γὰρ
οὖσα [17] Εὔα καὶ ἄφθορος, τὸν λόγον τὸν ἀπὸ τοῦ ὄφεως συλλα-
βοῦσα, παρακοὴν καὶ θάνατον ἔτεκε· πίστιν δὲ καὶ χαρὰν λαβοῦσα D
Μαρία ἡ παρθένος εὐαγγελιζομένου αὐτῇ Γαβριὴλ ἀγγέλου, [18] ὅτι
πνεῦμα κυρίου ἐπ' αὐτὴν ἐπελεύσεται καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιά-
σει αὐτήν, διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐξ αὐτῆς [19] ἅγιόν ἐστιν υἱὸς θεοῦ,
ἀπεκρίνατο· [20] Γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Καὶ διὰ ταύτης
γεγέννηται οὗτος, περὶ οὗ τὰς τοσαύτας γραφὰς ἀπεδείξαμεν εἰρῆ-
σθαι, δι' οὗ ὁ θεὸς τόν τε ὄφιν καὶ τοὺς ὁμοιωθέντας ἀγγέλους
καὶ ἀνθρώπους καταλύει, ἀπαλλαγὴν δὲ τοῦ θανάτου τοῖς μετα- E
γινώσκουσιν ἀπὸ τῶν φαύλων καὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν ἐργάζεται.

101. Τὰ δὲ ἀκόλουθα τοῦ ψαλμοῦ ταῦτα, ἐν οἷς λέγει· [1] Ἐπί
σοι ἤλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἤλπισαν καὶ ἐῤῥύσω αὐτούς· πρός
σε ἐκέκραξαν [2] καὶ ἐσώθησαν, ἐπί σοι ἤλπισαν καὶ οὐ κατῃσχύν-
θησαν· ἐγὼ δέ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος ἀνθρώ-
πων καὶ ἐξουδένωμα λαοῦ, δηλωτικά ἐστι τοῦ καὶ πατέρας αὐτὸν
ὁμολογεῖν τοὺς ἐλπίσαντας ἐπὶ τὸν θεὸν καὶ σωθέντας ὑπ' αὐτοῦ, 328
οἵτινες καὶ πατέρες ἦσαν τῆς παρθένου, δι' ἧς ἐγεννήθη ἄνθρω-
πος γενόμενος· καὶ αὐτὸς σωθήσεσθαι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ μη-
νύων, ἀλλ' οὐ τῇ αὐτοῦ βουλῇ ἢ ἰσχύϊ πράττειν τι καυχώμενος.
Καὶ γὰρ ἐπὶ γῆς τὸ αὐτὸ ἔπραξε· [3] λέγοντος αὐτῷ τινός· [4] Διδά-
σκαλε ἀγαθέ, ἀπεκρίνατο· Τί με λέγεις ἀγαθόν; Εἷς ἐστὶν ἀγα-
θός, ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τὸ δὲ εἰπεῖν· Ἐγώ εἰμι

sermonem seducta est, ut effugeret Deum, praevaricata verbum ejus: ita et haec *(Maria)* per angelicum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum, obediens ejus verbo. . . . Et quemadmodum adstrictum est morti genus humanum per virginem, salvatur per virginem.“ Praeterea affert V. D. locum geminum apud Tertullian. de carne Christi c. 17. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 83. sq.: „Ante omnia autem commendanda erit ratio, quae praefuit, ut Dei filius de virgine nasceretur. . . . In virginem enim adhuc Evam irrepserat verbum aedificatorium mortis; in virginem aeque introducendum erat Dei verbum exstructorium vitae, ut, quod per ejusmodi sexum abierat in perditionem, per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eva serpenti, credidit Maria Gabrieli; quod illa credendo deliquit, haec credendo delevit.“ Addit Maran. locum Epiphan. Haeres. LXXVIII. c. 18. (ed. Petav. Tom. I.) p. 1050. — Cf. etiam librum meum: De Justini Mart.

rupta, sermone serpentis concepto inobedientiam et mortem peperit; Maria autem virgo, quum fidem et gaudium percepisset, nuntianti angelo Gabrieli laetum nuntium, nempe *Spiritum domini in ipsam superventurum et virtutem Altissimi ipsi obumbraturam, ideoque id, quod nascetur ex ea sanctum, esse filium Dei*, respondit: *Fiat mihi secundum verbum tuum.* Et ex hac ille genitus est, de quo tot Scripturas dictas esse demonstravimus, per quem Deus serpentem eique assimilatos angelos et homines profligat, prave factorum autem poenitentiam agentes et in eum credentes a morte liberat.

101. Quae autem in psalmo sequuntur: *In te speraverunt patres nostri, speraverunt et liberasti eos; ad te clamaverunt et salvi facti sunt, in te speraverunt et non sunt confusi: ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abjectio populi*, ea declarant patres ab illo agnosci eos, qui speraverunt in Deum et ab eo salvi facti sunt, qui quidem et patres erant virginis illius, ex qua genitus est homo factus: simulque ipse demonstrat sese ab eodem Deo servatum iri, nec se voluntate sua aut viribus quidquam facere gloriatur. Nam et idem in terris faciebat: quum ei quidam diceret: *Magister bone*, respondit: *Quid me appellas bonum? Unus bonus est, pater meus qui in coelis est.* His autem verbis:

scriptt. et doctr. p. 157. et 155. not. 41., atque Semisch. *Justin d. Märt.* P. II. p. 407. et 401. sq. not. 2..

16. *διὰ*] Maran. *καὶ διὰ* edidit.

17. *Εὔα ... ἔτεκε*] Coll. ep. Jacob. I. 15..

18. *ὅτι ... θεοῦ*] Ev. Luc. I. 35..

19. *ἅγιόν ἐστι*] Mavult Sylburg. *ἅγιον ἔσται*. Luc. *κληθήσεται*. Vid. c. 28. not. 7..

20. *Γένοιτό ... σου*] Ev. Luc. I. 38..

1. *Ἐπί ... λαοῦ*] Psalm. XXII. 4.—6..

2. *καὶ ἐσώθησαν, ἐπί σοι ἤλπισαν*] Haec verba, quae incuria librariorum interciderunt, censui reponenda esse quum propterea, quod in Bibliis et supra c. 98. p. 325. A. exstant, tum quod statim ad ea respicitur: *τοὺς ἐλπίσαντας ἐπὶ τὸν θεὸν καὶ σωθέντας ὑπ' αὐτοῦ.* Idem statuerunt Thirlbius et Maranus.

3. *λέγοντος*] Morell. edidit *καὶ λέγοντος*. Thirlb. mavult *λέγοντος γὰρ* etc.. Non mutamus.

4. *Διδάσκαλε ... οὐρανοῖς*] Ev. Matth. XIX. 16. sq..

σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ, ἅπερ φαίνεται καὶ ὄντα, καὶ [5] γινόμενα αὐτῷ προέλεγεν. Ὄνει- B
δος μὲν γὰρ ἡμῖν, τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἀνθρώποις, πανταχοῦ ἐστίν· ἐξουθένημα δὲ τοῦ λαοῦ, ὅτι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὑμῶν ἐξουθενωθεὶς καὶ ἀτιμωθεὶς ταῦτα ἔπαθεν ἅπερ διεθήκατε αὐτόν. Καὶ τὰ ἀκόλουθα· [6] Πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με, καὶ ἐλάλησαν ἐν χείλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλήν· Ἤλπισεν ἐπὶ κύριον, [7] ῥυσάσθω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν, τὰ αὐτὰ ὁμοίως ἐγγίνεσθαι αὐτῷ προεῖπεν. [8] Οἱ γὰρ θεωροῦντες αὐτὸν ἐσταυρωμένον καὶ κεφαλὰς ἕκαστος ἐκίνουν καὶ τὰ χείλη διέστρεφον καὶ τοῖς μυξωτῆρ- C
σιν [9] ἐν ἀλλήλοις διερινοῦντες ἔλεγον εἰρωνευόμενοι ταῦτα ἃ καὶ ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ γέγραπται· Υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν ἔλεγε, καταβὰς περιπατείτω· σωσάτω αὐτὸν ὁ θεός.

102. Καὶ τὰ ἑξῆς· [1] Ἡ ἐλπίς μου ἀπὸ μασθῶν τῆς μητρός μου· ἐπὶ σὲ ἐπεῤῥίφην ἐκ μήτρας, ἀπὸ γαστρὸς μητρός μου θεός μου εἶ σύ, [2] ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν μοι. Περιεκύκλωσάν με μό- D
σχοι πολλοί, ταῦροι πίονες περιέσχον με· ἤνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἁρπάζων καὶ ὠρυόμενος. Ὡσεὶ ὕδωρ ἐξεχύθη καὶ διεσκορπίσθη πάντα τὰ ὀστᾶ μου. Ἐγενήθη ἡ καρδία μου ὡσεὶ κηρὸς τηκόμενος ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου· ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχύς μου, καὶ ἡ γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου, τῶν [3] γεγενημένων τὴν προαγγελίαν ἐποιεῖτο· [4] τὸ γάρ· Ἡ ἐλπίς μου ἀπὸ μασθῶν τῆς μητρός μου. Ἅμα γὰρ [5] τῷ γεννηθῆναι E
αὐτὸν ἐν Βηθλεέμ, [6] ὡς προέφην, παρὰ τῶν ἀπὸ Ἀῤῥαβίας μάγων μαθὼν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰ κατ' αὐτόν, ἐπεβούλευσεν ἀνε-

5. γινόμενα] Frustra hic γενόμενα obtrudit Sylburgius, cum manifeste Justinus loquatur de iis, quae tunc Christianis eveniebant. *Maranus.*

6. Πάντες . . . αὐτόν] Psalm. XXII. 7. sq..

7. ῥυσάσθω αὐτόν] Omissum videtur potius a librario quam a Justino σωσάτω αὐτόν, quod et in Bibliis et c. 98. p. 325. B. legitur. Infra quoque: σωσάτω αὐτὸν ὁ θεός. Verumtamen hic non mutamus in textu, quum ferri possit.

8. Οἱ γὰρ . . . θεός] Ev. Matth. XXVII. 39. 40. 43., Luc. XXIII. 35..

9. ἐν ἀλλήλοις διερινοῦντες] Pro ἐν ἀλλήλοις, quod edidi, vulgo male legitur ἐν ἄλλοις. Illud Sylburgio debetur, qui praeterea minus belle ἐναμίλλοις vel ἐναύ-

Ego sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abjectio populi, ea praedicebantur quae et adesse et evenire illi manifestum est. Nobis enim, hominibus in eum credentibus, opprobrium ubique est; *abjectio* autem *populi*, quia a populo vestro contemtus et ignominia affectus ea passus est quae in eum consuluistis. Et quae sequuntur: *Omnes conspicientes me subsannaverunt me, et locuti sunt labiis, moverunt caput: Speravit in dominum: eripiat eum, quoniam vult eum*, pariter praedicebant eadem haec illi eventura. Nam qui eum crucifixum videbant, capita quisque movebant et labia distorquebant, ac naribus inter se certantes ea per jocum dicebant quae etiam in commentariis apostolorum ejus scripta sunt: *Filium Dei seipsum dixit, descendat et ambulet; salvet eum Deus.*

102. Quae autem sequuntur: *Spes mea ab uberibus matris meae; in te projectus sum ex utero, a ventre matris meae Deus meus es tu, quoniam non est qui me adjuvet. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me; aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens et rugiens. Sicut aqua effusa sunt et dissipata omnia ossa mea. Factum est cor meum sicut cera liquescens in medio ventre meo; exaruit sicut testa virtus mea, et lingua mea adhaesit faucibus meis*, eorum, quae evenerunt, praenuntiationem habebant, velut illud: *Spes mea ab uberibus matris meae.* Statim enim atque Bethlehemi natus est, rex Herodes, ut dixi, qui a magis ex Arabia venientibus de eo didicerat, insidias ejus

λοις conjecit; Maran. ἐναλλάξ. Pro διεϱινοῦντες Arcerio διεῤῥινοῦντες placet, Sylburgio autem διαϱινοῦντες seu διαῤῥινοῦντες.

1. Ἡ ἐλπίς ... λάϱ. μου] Ps. XXII. 9. — 15..

2. ὅτι οὐκ ἔστ. ὁ βοηθ. μοι] Biblia et Justinus supra c. 98. p. 325. C: Μὴ ἀποστῇς ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι θλίψις ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστ. etc.. Sed nihil nostro loco addendum videtur; fortasse enim Justinus ipse omisit.

3. γεγενημένων] Sylburg. admittit etiam γενησομένων, licet illud ferri possit.

4. τὸ γάϱ] Scil. πϱοαγγελίαν ἐποιεῖτο. Spectat ad antecedens καὶ τὰ ἑξῆς.

5. τῷ] Stephan. τὸ mendose.

6. ὡς πϱοέφην] Cf. c. 78. p. 304. B. C.

λεῖν αὐτόν, καὶ κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ κέλευσιν Ἰωσὴφ λαβὼν αὐτὸν
ἅμα τῇ Μαρίᾳ ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον· μετὰ γὰρ τὸ κηρύξαι αὐ-
τὸν τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον ἀνδρωθέντα ὁ πατὴρ θανατωθήσεσθαι
αὐτὸν ἐκεκρίκει ὃν ἐγεγεννήκει. Ἐὰν δέ τις ἡμῖν λέγῃ· Μὴ γὰρ
οὐκ ἠδύνατο ὁ θεὸς μᾶλλον τὸν Ἡρώδην ἀποκτεῖναι; προλαβὼν 329
λέγω· Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο ὁ θεὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν ὄφιν ἐξᾶ-
ραι τοῦ μὴ εἶναι καὶ μὴ εἰπεῖν, ὅτι [7] Καὶ ἔχθραν θήσω ἀναμέ-
σον αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικός, καὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ τοῦ
σπέρματος αὐτῆς; Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο εὐθὺς πλῆθος ἀνθρώπων
ποιῆσαι; Ἀλλ' ὡς ἐγίνωσκε καλὸν εἶναι γενέσθαι, ἐποίησεν αὐτεξ-
ουσίους πρὸς δικαιοπραξίαν καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους, καὶ
χρόνους ὥρισε μέχρις οὗ ἐγίνωσκε καλὸν εἶναι τὸ αὐτεξούσιον ἔχειν
αὐτούς· καὶ [8] ὅτι καλὸν εἶναι ὁμοίως ἐγνώριζε, καὶ καθολικὰς καὶ B
μερικὰς κρίσεις ἐποίει, πεφυλαγμένου μέντοι τοῦ αὐτεξουσίου. Ὅ-
θεν φησὶν ὁ λόγος καὶ [9] ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ πύργου καταβολῇ καὶ τῇ
τῶν γλωσσῶν πολυφθογγίᾳ καὶ ἐξαλλοιώσει ταῦτα· [10] Καὶ εἶπε κύ-
ριος· Ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χεῖλος ἓν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆ-
σαι· καὶ νῦν οὐκ ἐκλείψει ἐξ αὐτῶν πάντα ὅσα ἂν ἐπίθωνται
ποιεῖν. [11] Καί τό τε· Ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχύς μου, καὶ ἡ
γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου, ὁμοίως τῶν ὑπ' αὐτοῦ C
μελλόντων γίνεσθαι κατὰ τὸ τοῦ πατρὸς θέλημα προαγγελία ἦν.
Ἡ γὰρ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ λόγου δύναμις, δι' ἧς ἀεὶ ἤλεγχε τοὺς
συζητοῦντας αὐτῷ [12] Φαρισαίους καὶ γραμματεῖς καὶ ἁπλῶς τοὺς
ἐν τῷ γένει ὑμῶν διδασκάλους, ἐποχὴν ἔσχε δίκην πολυύδρου καὶ
ἰσχυρᾶς πηγῆς, ἧς τὸ ὕδωρ ἀπεστράφη [13] σιγήσαντος αὐτοῦ καὶ
μηκέτι ἐπὶ Πιλάτου ἀποκρίνασθαι μηδὲν μηδενὶ βουλομένου, ὡς

7. *Καὶ . . . αὐτῆς*] Gen. III. 15..

8. ὅτι] Thirlb. (in Addend.) ὅτε conjectat.

9. ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ πύργου καταβολῇ] Fortasse vult ἐν τῇ κρίσει τῇ ἐπὶ τοῦ πύργου καταβολῇ, quod tamen durum. Non male dixisset ἐπὶ τῇ τοῦ πύργου κατασκευῇ, quemadmodum de eadem re Cyrillus c. Jul. VII. p. 268. Et erunt fortasse qui legendum putent eodem sensu ἐπὶ τῇ τοῦ πύργου καταβολῇ: nam ἐν τῇ ἐπὶ τὸν πύργον καταβάσει nimis magna mutatio videretur. *Thirlbius.*

10. *Καὶ . . . ποιεῖν*] Genes. XI. 6..

11. *Καὶ τό τε*] Alterutrum ut

vitae molitus est; sed Josephus Dei jussu eum cum Maria assumens in Aegyptum abiit: statuerat enim pater, qui eum genuerat, ut non ante occideretur, quam ipsius verbum vir factus praedicasset. Si quis autem dicat: Nonne poterat Deus Herodem potius interficere? huic quaestioni sic occurram: Nonne poterat Deus initio etiam serpentem e medio tollere nec dicere: *Inimicitias ponam inter eum et mulierem, et inter semen illius et semen hujus?* Nonne poterat statim multitudinem hominum creare? Sed, ut praeclarum esse judicabat, liberos ad justitiae observationem angelos et homines creavit, ac tempora definivit quoad bonum esse judicaret eos libero uti arbitrio; atque quia pariter praeclarum esse judicabat, et generalia et particularia judicia fecit, manente utique libero arbitrio. Unde Scriptura in turris exstructione et linguarum multiplici divisione ac mutatione haec dicit: *Et dixit dominus: Ecce genus unum et labium unum, et hoc facere coeperunt; et nunc non deficient ab eis quaecumque tentaverint facere.* Illud autem: *Exaruit sicut testa virtus mea, et lingua mea adhaesit faucibus meis,* similiter eorum, quae secundum voluntatem patris facturus erat, praenuntiatio fuit. Potentis enim illius verbi vis, per quam semper Pharisaeos et Scribas, qui cum eo disputabant, et omnes prorsus in genere vestro magistros arguebat, suspensa constitit instar exuberantis et validi fontis, cujus aqua aversa est, quum sileret ipse ac nemini quidquam coram Pilato respondere vellet, quemadmodum in commentariis apostolorum

redundans expungi potest vel καὶ vel τε, nisi forte τό γε malis, quod tamen minus huc quadrat. *Sylburgius.* Nihil expungo; cf. Homer. Il. I. 521. IX. 159. al..

12. Φαρισαίους] Sic scribendum pro vulg. Φαρισσαίους aut hoc semper retinendum est. Vid. c. 100. not. 9..

13. σιγήσαντος αὐτοῦ etc.] Similia, ut jam Jebb. adnotat, habet Tertullianus adv. Marc. V. c. 42. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 251.: „Tanquam agnus enim coram tondente, sic non aperuit os suum, quia dominus dederat illi linguam disciplinae, ut sciret quomodo (Thirlb. legit *quando*) eum oporteret proferre sermonem (Jes. L. 4.), illam scilicet linguam, quam in psalmo (XXII. 16.) adglutinatam gutturi suo tunc probabat non loquendo.“

ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ [14] δεδήλωται, ὅ- D
πως καὶ τὸ διὰ Ἠσαΐου εἰρημένον καρπὸν ἐνεργῇ ἔχῃ, ὅπου εἴρη-
ται· [15] Κύριος δίδωσί μοι γλῶσσαν τοῦ γνῶναι ἡνίκα με δεῖ εἰπεῖν
λόγον. Τὸ δὲ καὶ εἰπεῖν αὐτόν· [16] Θεός μου εἶ σύ, μὴ ἀποστῇς
ἀπ' ἐμοῦ, διδάσκοντος ἅμα ὅτι ἐπὶ θεὸν τὸν πάντα ποιήσαντα ἐλ-
πίζειν δεῖ πάντας καὶ παρ' ἐκείνου μόνου σωτηρίαν καὶ βοήθειαν
ζητεῖν, ἀλλὰ μὴ ὡς [17] τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων διὰ γένος ἢ E
πλοῦτον ἢ ἰσχὺν ἢ σοφίαν νομίζειν δύνασθαι σώζεσθαι· ὁποῖον
καὶ ὑμεῖς ἀεὶ δὲ ἐπράξατε, ποτὲ μὲν μοσχοποιήσαντες, ἀεὶ δὲ
ἀχάριστοι καὶ φονεῖς τῶν δικαίων καὶ τετυφωμένοι διὰ τὸ γένος
φαινόμενοι. Εἰ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ φαίνεται [18] μήτε διὰ τὸ εἶ-
ναι υἱὸς μήτε κατὰ τὸ εἶναι ἰσχυρὸς μήτε διὰ τὸ σοφὸς λέγων δύ- 330
νασθαι σώζεσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀναμάρτητος εἶναι, ὡς Ἠσαΐας
φησὶν μηδὲ μέχρι φωνῆς ἡμαρτηκέναι αὐτόν ([19] ἀνομίαν γὰρ οὐκ
ἐποίησεν οὐδὲ δόλον τῷ στόματι), ἄνευ τοῦ θεοῦ σωθήσεσθαι μὴ
δύνασθαι, πῶς ὑμεῖς ἢ καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἄνευ τῆς ἐλπίδος ταύτης
σωθήσεσθαι προσδοκῶντες οὐχ ἑαυτοὺς ἀπατᾶν λογίζεσθε;

103. *Τὰ δὲ ἑξῆς εἰρημένα ἐν τῷ ψαλμῷ· [1] Ὅτι θλίψις ἐγγύς,*
ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν μοι. Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοί,
ταῦροι πίονες περιέσχον με· ἤνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς B
λέων ἁρπάζων καὶ ὠρυόμενος· ὡσεὶ ὕδωρ ἐξεχύθη καὶ διεσκορπί-
σθη πάντα τὰ ὀστᾶ μου, τῶν ὁμοίως αὐτῷ συμβάντων προαγγε-
λία ἦν. Ἐκείνης γὰρ τῆς νυκτός, ὅτε [2] ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν
ἐπῆλθον αὐτῷ οἱ ἀπὸ τοῦ λαοῦ ὑμῶν ὑπὸ τῶν [3] Φαρισαίων καὶ
γραμματέων [4] κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐπιπεμφθέντες, ἐκύκλωσαν

14. *δεδήλωται*] Coll. ev. Matth. XXVII. 13. sq., Marc. XV. 4. sq. et Luc. XXIII. 9..

15. *Κύριος ... λόγον*] Jesai. L. 4..

16. *Θεός ... ἐμοῦ*] Ps. XXII. 10. sq..

17. *τ. λοιποὺς*] Sunt qui pro *λοιποὺς* legerent *πλείους*, *πλείστους*, *πολλούς*, *ἀλόγους*, quidvis denique potius quam haec ferrent. Tu, si me audies, nihil mutabis. *Thirlbius* (in Addend.).

18. *μήτε*] Sic Sylburg., Morell. et Thirlb. recte legunt. Ceteri editores illam vocem admodum necessariam non receperunt; deest quoque in Codd. mstis. Tres illi editores etiam post *σοφὸς* adjecerunt *εἶναι*, quod quidem expunxi ut prorsus inutile.

19. *ἀνομίαν ... στόματι*] Jes. LIII. 9..

ejus demonstratum est, ut et illius Jesaiae dicti fructus efficax exstaret: *Dominus dat mihi linguam, ut norim quando me oporteat verbum perloqui.* Quod autem dicit: *Deus meus es tu, ne discedas a me*, simul docet in Deum, qui omnia creavit, sperare omnes debere et ab eo solo salutem auxiliumque quaerere, nec ceterorum hominum more salutem propter genus aut divitias aut robur aut sapientiam assequi se posse opinari; quale est quod ipsi quoque semper fecistis, qui aliquando quidem vitulum conflastis, semper autem ingratos et justorum interfectores et arrogantia ob genus vestrum inflatos vos exhibuistis. Nam si filius Dei, nec quia filius est nec quia fortis nec quia sapiens, servari se posse dicit, sed, quum peccato immunis sit, quemadmodum ait Jesaias eum nec voce tenus peccasse (*iniquitatem enim non fecit nec dolum ore commisit*), sine Deo servari se non posse declarat: quomodo vos et alii, qui sine illa spe salutem exspectatis, non a vobismetipsis vos decipi cogitatis?

103. Quae deinde in psalmo dicuntur: *Quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet me. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me; aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens et rugiens: sicut aqua effusa sunt et dispersa omnia ossa mea*, similiter eorum, quae illi evenerunt, vaticinium fuerunt. Illa enim nocte, quando ex monte Olivarum in eum irruerunt quos ex populo vestro Pharisaei et Scribae pro sua in docendo auctoritate submise-

1. *Ὅτι ... μου*] Psalm. XXII. 11. — 14..

2. *ἀπὸ τοῦ ὄρους*] Legendum *ἐπὶ τοῦ ὄρους* monet Thirlbius. Sed si quid mutandum esset, legi oporteret *ἐπὶ τὸ ὄρος*. Sic enim infra *εἰς τὸ ὄρος* bis repetitur (sic et c. 99. p. 326. A). Videtur supponere Justinus Judaeos ex aliqua montis parte in Christum, qui erat in valle monti subjecta, irruisse. *Maranus.* Coll. ev. Matth. XXVI. 30., Marc. XIV. 26., Luc. XXII. 39..

3. *Φαρισαίων*] Vulgo *Φαρισσαίων*. Vid. c. 102. not. 12..

4. *κατὰ τὴν διδασκαλίαν*] Non male Thirlb. *καὶ τῶν διδασκάλων* conjectat. Sed non mutamus. Valet illud: *juxta praescriptum eorum* sive *doctrina eorum incitati.* Infra: *οὕτως οἱ διδ. ὑμῶν τ. τέκνοις αὐτῶν αἴτιοι ἦσαν* etc..

αὐτόν, οὓς μόσχους κερατιστὰς καὶ προώλεις ὁ λόγος ἔλεγε. Καὶ C
τό· Ταῦροι πίονες περιέσχον με, εἰπεῖν, τοὺς καὶ αὐτοὺς μὲν τὰ
ὅμοια τοῖς μόσχοις ποιήσαντας, ὅτε ἤχθη [5] πρὸς τοὺς διδασκάλους
ὑμῶν, προέλεγεν· οὓς ὡς ταύρους διὰ τοῦτο ὁ λόγος εἶπεν, ἐπει-
δὴ τοὺς ταύρους τοῦ εἶναι [6] μόσχους αἰτίους οἴδαμεν. Ὡς οὖν
πατέρες εἰσὶ τῶν μόσχων οἱ ταῦροι, οὕτως οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν
τοῖς τέκνοις αὐτῶν αἴτιοι ἦσαν τοῦ ἐξελθόντας εἰς τὸ ὄρος τῶν
ἐλαιῶν συλλαβεῖν αὐτὸν καὶ ἄγειν ἐπ' αὐτούς. Καὶ τὸ εἰπεῖν·
Ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν, δηλωτικὸν καὶ αὐτὸ τοῦ γενομένου. D
Οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ μέχρις [7] ἑνὸς ἀνθρώπου βοηθεῖν αὐτῷ ὡς ἀνα-
μαρτήτῳ [8] βοηθὸς ὑπῆρχε. Καὶ τό· Ἤνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα
αὐτῶν ὡς λέων ὠρυόμενος, δηλοῖ τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων τότε
ὄντα, καὶ αὐτὸν Ἡρώδην λεγόμενον, διάδοχον γεγενημένον Ἡρώ-
δου τοῦ, ὅτε ἐγεγέννητο, ἀνελόντος πάντας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ ἐκεί-
νου τοῦ καιροῦ γεννηθέντας παῖδας διὰ τὸ ὑπονοεῖν ἐν αὐτοῖς
πάντως εἶναι τὸν περὶ οὗ εἰρήκεισαν αὐτῷ οἱ ἀπὸ Ἀῤῥαβίας ἐλθόν- E
τες μάγοι· [9] μὴ ἐπιστάμενος τὴν τοῦ ἰσχυροτέρου πάντων βουλήν,
ὡς εἰς Αἴγυπτον τῷ Ἰωσὴφ καὶ τῇ Μαρίᾳ ἐκεκελεύκει ἀπαλλαγῆναι
λαβοῦσι τὸ παιδίον καὶ εἶναι ἐκεῖ, ἄχρις ἂν πάλιν αὐτοῖς ἀποκα-
λυφθῇ ἐπανελθεῖν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν· [10] κἀκεῖ ἦσαν ἀπελθόν-
τες, ἄχρις ἂν ἀπέθανεν ὁ ἀποκτείνας τὰ ἐν Βηθλεὲμ παιδία Ἡρώ-
δης καὶ Ἀρχέλαος αὐτὸν διεδέξατο· καὶ οὗτος ἐτελεύτα πρὶν τὸν 331
Χριστὸν [11] τὴν οἰκονομίαν τὴν κατὰ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς γεγε-
νημένην ὑπ' αὐτοῦ [12] ἐπὶ τῷ σταυρωθῆναι ἐλθεῖν. [13] Ἡρώδου δέ,
[14] τὸν Ἀρχέλαον διαδεξαμένου, λαβόντος τὴν ἐξουσίαν τὴν ἀπονε-
μηθεῖσαν αὐτῷ, ᾧ καὶ Πιλάτος χαριζόμενος δεδεμένον τὸν Ἰησοῦν
ἔπεμψε, καὶ τοῦτο γενησόμενον προειδὼς ὁ θεὸς εἰρήκει [15] οὕτως·

5. πρὸς τοὺς διδ. ὑμῶν] Thirlb. suspicatur πρὸς αὐτούς, τοὺς διδ. ὑμῶν.

6. μόσχους] Mallet Thirlb. μόσχοις.

7. ἑνὸς] Is Petrus fuit; coll. ev. Matth. XXVI. 51. et loca parall..

8. βοηθὸς] Non male se habet conjectura Pearsoni βουληθεὶς legentis.

9. μὴ ἐπιστάμενος] Exspectaveris μὴ ἐπισταμένου (δὲ) τὴν etc.. Vid. not. 19..

10. κἀκεῖ ... ἐλθεῖν] Coll. ev. Matth. II. 19.—23..

11. τὴν οἰκονομίαν] Thirlb. (in Addend.) dicit hîc aliquid de-

runt, circumdederunt eum illi, quos vitulos cornupetas et praemature exitiosos effatum vocavit. Illud autem: *Tauri pingues obsederunt me*, eos ipsos praenuntiabat, qui eadem ac vituli fecerunt, quum ad magistros vestros adductus est: quos quidem ut tauros effatum designat, quia tauros in causa esse scimus, cur existant vituli. Quemadmodum ergo tauri vitulorum patres sunt, sic magistri vestri filiis suis auctores fuerunt, ut in montem Olivarum egressi eum comprehenderent et ad se adducerent. Illud etiam: *Quoniam non est qui adjuvet*, id quod factum est demonstrat. Nam ne unus quidem ex omnibus opem illi ut innocenti tulit. Et illud: *Aperuerunt super me os suum sicut leo rugiens*, eum designat qui tum Judaeorum rex erat, Herodes et ipse dictus, successor illius Herodis, qui, quum Jesus natus est, omnes infantes circa illud tempus Bethlehemi natos sustulit, quod suspicaretur eum in hoc numero prorsus esse, de quo ex magis ab Arabia venientibus audierat; at consilium illius, qui omnibus fortior est, ignorabat, quomodo Josepho et Mariae praecepisset, ut in Aegyptum assumto puero abirent ibique manerent, donec eis iterum revelaretur, ut in patriam suam redirent: et ibi commorati sunt, donec moreretur Herodes, qui pueros circa Bethlehemum occidit, eique Archelaus succederet; is autem ante mortuus est, quam Christus susceptam ex patris voluntate dispensationem in cruce adimpleret. Quum autem Herodes, qui Archelao successit, potestatem, quae ipsi attributa fuerat, accepisset, Pilatus, ut gratum ei faceret, vinctum Jesum ad eum misit, quod etiam futurum praenoscens Deus sic praedicavit: *Et ab-*

esse. Legendum *εἰς τὴν οἰκονομίαν* opinatur Maranus. Ea tamen conjectatione recte supersedemus: Homer. Il. III. 262. et 312.: *βήσατο δίφρον* pro *εἰς δίφρον*. Od. I. 332.: *μνηστῆρας ἀφίκετο* pro *πρὸς μνηστῆρας*. Eurip. Phoen. 110.: *ἦλθε Πολυνείκης χθόνα*.

12. *ἐπὶ τῷ σταυρ.*] Sylburg. praeter necessitatem *ἐπὶ τὸ σταυρ.* admittit.

13. *Ἡρώδου ... ἔπεμψε*] Coll. Luc. XXIII. 7. sq..

14. *τὸν Ἀρχ. διαδ.*] Congruentius *τοῦ Ἀρχ. διαδ.* vel geminato articulo *τοῦ τὸν Ἀρχ. διαδ.*. *Sylburgius.*

15. *οὕτως*] Maran. *οὕτω*.

[16] *Καί γε αὐτὸν εἰς Ἀσσυρίου ἀπήνεγκαν ξένια τῷ βασιλεῖ. Ἢ λέ-
οντα τὸν ὠρυόμενον ἐπ' αὐτὸν ἔλεγε τὸν διάβολον, ὃν Μωσῆς μὲν* B
*ὄφιν καλεῖ, ἐν δὲ τῷ [17] Ἰὼβ καὶ τῷ [18] Ζαχαρίᾳ διάβολος κέκληται,
καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ σατανᾶς προσηγόρευται, ὄνομα ἀπὸ τῆς πρά-
ξεως ἧς ἔπραξε σύνθετον κτησάμενον αὐτὸν [19] μηνύων· [20] τὸ γὰρ
σατὰν τῇ Ἰουδαίων καὶ Σύρων φωνῇ ἀποστάτης ἐστί, τὸ δὲ νᾶς
ὄνομα, ἐξ οὗ ἡ ἑρμηνεία ὄφις ἐκλήθη, [21] ταὐτόν ἐστι σατᾶ τῇ
Ἑβραίων ἑρμηνευθείσῃ φωνῇ, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων τῶν εἰρημένων
ἓν ὄνομα γίνεται σατανᾶς. Καὶ γὰρ οὗτος ὁ διάβολος ἅμα τῷ
ἀναβῆναι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἰορδάνου, τῆς φωνῆς αὐ-* C
*τοῦ λεχθείσης· [22] Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, ἐν
τοῖς ἀπομνημονεύμασι τῶν ἀποστόλων γέγραπται προσελθὼν αὐ-
τῷ καὶ πειράζων μέχρι τοῦ εἰπεῖν αὐτῷ· [23] Πρόσκύνησόν μοι, καὶ
ἀποκρίνασθαι αὐτῷ τὸν Χριστόν· Ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· κύ-
ριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Ὡς
γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐπλάνησεν, [24] ἔλεγε [25] καὶ τοῦτον δυνηθῆναι ἐργά-* D
*σασθαί τι. Καὶ τό· [26] Ὡσεὶ ὕδωρ [27] ἐξεχύθη καὶ διεσκορπίσθη
πάντα τὰ ὀστᾶ μου· ἐγενήθη ἡ καρδία μου ὡσεὶ κηρὸς τηκόμενος
ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου, ὅπερ γέγονεν αὐτῷ ἐκείνης τῆς νυκτός,
ὅτε ἐπ' αὐτὸν ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν συλλαβεῖν αὐτόν,
προαγγελία ἦν. Ἐν γὰρ τοῖς ἀπομνημονεύμασι, ἅ φημι ὑπὸ τῶν
ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐκείνοις παρακολουθησάντων συντετά-
χθαι, [28] ὅτι ἱδρὼς ὡσεὶ θρόμβοι κατεχεῖτο αὐτοῦ εὐχομένου καὶ λέ-* E

16. *Καί ... βασιλεῖ*] Hos. X. 6.. Eodem modo hunc locum interpretatur Tertullianus adv. Marc. IV. c. 42. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 251.: „Nam et Herodi velut munus a Pilato missus. Osee vocibus fidem reddidit; de Christo enim prophetaverat: *Et vinctum eum ducent xenium regi.*“ Hunc locum jam Jebb. laudavit. Addit Thirlb. Cyrilli Hieros. Catech. XIII. §. 7. sq. p. 174., coll. Rufin. in Symbol. (Opp. Hieronym. ed. Martian. Tom. V.) p. 79.. Ad *εἰς Ἀσσυρίου* suppleas *οἶκον*.

17. *Ἰὼβ*] Job. I. [illegible] sq.. II. 1. ...

18. *Ζαχαρ.*] Zachar. III. 1. sq..

19. *μηνύων*] Convenientius *μηνύοντος*. Vid. not. 9..

20. *τὸ γὰρ σατὰν* etc.] Martyrem graeca terminatio *σατανᾶς* commovit, ut compositum putaret ex שָׂטָן (*ἀποστάτης*) et נָחָשׁ (*ὄφις*).

21. *ταὐτόν ... φωνῇ*] Aut legendum est *τοῦτό ἐστι* (*τοῦτ' ἐστί* s. *τουτέστι*) *κατὰ τὴν Ἑβρ. ἑρμηνευθεῖσαν φωνήν* (sic Maran.), aut *τ. ἐ. τῇ Ἑβρ. ἑρμηνευθείσῃ φωνῇ*. Alii conjecerint haec verba esse

duxerunt ipsum ad Assyrium hospitale munus regi. Aut etiam leonem rugientem super eum dicebat diabolum, qui a Mose serpens, apud Jobum autem et Zachariam diabolus et a Jesu Satanas appellatus est, compositum nomen illi ab actione, quam perpetravit, indictum declarante. Nam *Sata* Judaeorum et Syrorum lingua idem est atque apostata, illud autem *Nas* nomen est, ex quo serpens dictus est per interpretationem, hoc est si Hebraeorum vocem interpreteris: quibus ex utrisque vocibus fit unum nomen *Satanas*. Etenim statim atque Jesus ascendit e fluvio Jordane, ubi vox in eum edita est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, scriptum est in commentariis apostolorum diabolum illum ad eum accessisse et tentasse usque adeo ut ei diceret: *Adora me*, eique respondisse Christum: *Vade retro a me, Satana; dominum Deum tuum adora et illum solum venerare.* Quemadmodum enim Adamum decepit, putabat se in hunc quoque aliquid moliri posse. Et illud: *Sicut aqua effusa sunt et dispersa omnia ossa mea; factum est cor meum sicut cera liquescens in medio ventre meo*, praenuntiabat quod ei illa nocte contigit, quum adversus eum in montem Olivarum venerunt, ut eum comprehenderent. Nam in commentariis, quos ab ejus apostolis eorumque discipulis scriptos dico, proditum est *sudorem veluti guttas sanguinis ex eo defluxisse*, quum precaretur ac diceret: *Trans-*

glossema, quod in textum irrepserit.

22. *Υἱός ... σε*] Psalm. II. 7. (evang. Luc. III. 22.). Vid. c. 88. not. 23..

23. *Προσκ. μοι ... λατρεύσεις*] Ev. Matth. IV. 9. sq. et Luc. IV. 7. sq..

24. ἔλεγε] Sunt forte qui legendum putent ἔθελε: tu cave attingas verbum elegantissimum. Hom. Il. II. 37. III. 28.. *Thirlbius.*

25. καὶ τοῦτον] Vult Thirlb. καὶ κατὰ τοῦτον sine causa.

26. Ὡσεὶ ... μοῦ] Ps. XXII. 14..

27. ἐξεχύθη] Haec lectio permultis τῶν ο' Codd. mstis apud Holmes. firmata jam saepe (c. 98. 102. 103.) occurrit. Sed Marano videtur Martyr legisse ἐξεχύθην, quod praecipue referat ad ipsum Christi cor; mox enim: ἐντρόμου τῆς καρδίας δηλονότι οὔσης καὶ τῶν ὀστῶν ὁμοίως etc.. Quamquam nihil mutandum esse censeo.

28. ὅτι ... κατεχ.] Ante ὅτι deest γέγραπται (c. 104.) vel simile quid. — Ev. Luc. XXII. 44..

γοντος· [29] Παρελθέτω, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο, ἐντρόμου τῆς καρδίας δηλονότι οὔσης καὶ τῶν ὀστῶν ὁμοίως [30] καὶ ἐοικυίας τῆς καρδίας κηρῷ τηκομένῳ εἰς τὴν κοιλίαν, ὅπως [31] εἴδωμεν ὅτι ὁ πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν καὶ ἐν τοιούτοις πάθεσιν ἀληθῶς γεγονέναι δι' ἡμᾶς βεβούληται, καὶ μὴ λέγωμεν ὅτι ἐκεῖνος, τοῦ θεοῦ υἱὸς ὤν, οὐκ ἀντελαμβάνετο τῶν γινομένων καὶ συμβαινόντων αὐτῷ. Καὶ τό· [32] Ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχύς μου, καὶ ἡ γλῶσ- 332
σά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου, ὅπερ προεῖπον, [33] τῆς σιγῆς (ἐν μηδενὶ μηδὲν ἀποκρινόμενος ὁ πάντας ἐλέγχων ἀσόφους τοὺς παρ' ὑμῖν διδασκάλους) προαγγελία ἦν.

104. Καὶ τό· [1] Εἰς χοῦν θανάτου κατήγαγές με, ὅτι ἐκύκλωσάν με [2] κύνες πολλοί, συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχον με. Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου· αὐτοὶ δὲ κατενόησαν καὶ ἐπεῖδόν με· διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον, ὡς προ- B
εῖπον, προαγγελία ἦν, διὰ ποίου θανάτου καταδικάζειν αὐτὸν ἔμελλεν ἡ συναγωγὴ τῶν πονηρευομένων, οὓς καὶ κύνας καλεῖ, καὶ κυνηγοὺς μηνύων, ὅτι αὐτοὶ οἱ κυνηγήσαντες [3] καὶ συνήχθησαν οἱ ἀγωνιζόμενοι ἐπὶ τῷ [4] καταδικάσασθαι αὐτόν· ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ γέγραπται γενόμενον. Καὶ

29. Παρελθέτω ... τοῦτο] Ev. Matth. XXVI. 39. coll. Luc. XXII. 42..

30. καὶ] Omisit Maran. vitiose.

31. εἴδωμεν] Excusari potest haec lectio; si quis tamen εἰδῶμεν malit, nequaquam refragabor. *Sylburgius*. Perstringit Justinus Docetas, qui putativam, non veram Jesu Christi passionem docebant.

32. Ἐξηράνθη ... μου] Psalm. XXII. 15..

33. τῆς σιγῆς (ἐν μηδ. etc.] Sylburg. legi jubet τ. σιγῆς, ἐν ᾗ μηδενὶ μηδὲν ἀπεκρίνετο — Thirlb. τ. σιγῆς, ἣν ἐσίγησε vel ἐπὶ Πιλάτου ἐσίγησε, μηδενὶ etc.. Sed sunt hae mutationes nimis operosae. Satius est cum Marano parenthesin apponere. Non enim, inquit V. D., desunt similia exempla in hoc dialogo, in quo scribendo saepe Justinus ardorem animi magis quam grammaticas leges sequitur. Vid. not. 9. et 19., c. 61. (not. 10.).

1. Εἰς ... κλῆρον] Ps. XXII. 15. — 18..

2. κύνες πολλοί] Legitur in editis κύνες καὶ κυνηγοὶ πολλοί: sed illud καὶ κυνηγοί, quum in utroque Cod. msto desit, probe delevit Maranus. In margine utrius-

eat, si fieri potest, calix iste, contremiscente videlicet illius corde et ossibus similiter contremiscentibus ac corde speciem habente liquescentis in ventrem cerae, ut certo sciremus voluisse patrem in ejusmodi etiam perpessionibus filium suum vere propter nos versari, nec diceremus eum, quum filius Dei esset, non sensisse quae ei inflicta sunt quaeque ei acciderunt. Illud autem: *Exaruit sicut testa virtus mea, et lingua mea adhaesit faucibus meis*, silentium illud, de quo jam dixi, praenuntiabat, quum is, qui vestros omnes insipientes magistros arguere solebat, nullum omnino verbum respondit.

104. Et illud: *In pulverem mortis deduxisti me, quoniam circumdederunt me canes multi, caterva malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me: diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*, ut jam dixi, praenuntiatio fuit, quo mortis genere illum condemnatura esset improborum synagoga, quos et canes appellat, venatores quoque indicans, quoniam ipsi canum ductores etiam congregati erant quippe nihil aliud molientes, nisi ut eum condemnarent; quod quidem factum fuisse in ejus apostolorum commentariis perhibetur. Et

que codicis est haec nota adscripta: *ἐν ἄλλοις, κύνες καὶ κυνηγοὶ πολλοί.* Stephanum, qui verba illa textui inseruit, insuper ea videntur decepisse quae infra exstant: *οὓς καὶ κύνας καλεῖ καὶ κυνηγοὺς μηνύων ὅτι* etc., quae vulgo sic male distinguuntur, ut *κυνηγοὺς* referatur ad *καλεῖ.* Equidem comma post *καλεῖ* posui referens illam vocem ad *μηνύων.* Quo fit, ut istud *καὶ κυνηγοὶ* non habeat quo defendatur. Neque enim LXX agnoscunt neque Justinus supra c. 98. p. 325 C.

3. *καὶ συνήχθ. . . . γενόμ.*] Coll. ev. Matth. XXVI. 3. sq.. Sylburg. cum *κυνηγήσ.* subintelligendum dicit *ἦσαν* aut legendum *αὐτοὶ οἷον κυνηγήσοντες συνήχθησαν.* Male. Thirlb. tantummodo deleri vult alterum *οἱ*; concinnius tamen putat esse *καὶ αὐτοὶ οἱ κυνηγ. συνήχθησαν.* Sed vid. not. 2.. Illud *καὶ* autem ante *συνήχθησαν* non est offensioni; Justinus enim persaepe ea vocula utitur, ubi omitti poterat (c. 105. p. 333. B: *ὡς καὶ . . . καὶ τοῦτο ἔμ.* al.).

4. *καταδικάσασθαι*] Uterque Cod. mstus *καταδικασθῆναι* ad marginem.

ὅτι μετὰ τὸ σταυρωθῆναι αὐτὸν ἐμέρισαν ἑαυτοῖς οἱ σταυρώσαντες C
αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, [5] ἐδήλωσα.

105. *Τὰ δὲ ἀκόλουθα τοῦ ψαλμοῦ· [1] Σὺ δέ, κύριε, μὴ μακρύνῃς τὴν βοήθειάν σου ἀπ' ἐμοῦ· εἰς τὴν ἀντίληψίν μου πρόσχες. Ῥῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχήν μου καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς [2] τὴν μονογενῆ μου· σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπείνωσίν μου, ὁμοίως πάλιν διδασκαλία καὶ προαγγελία τῶν ὄντων αὐτῷ καὶ συμβαίνειν μελλόντων.
[3] Μονογενὴς γὰρ ὅτι ἦν τῷ πατρὶ τῶν ὅλων οὗτος, ἰδίως ἐξ αὐ- D
τοῦ [4] λόγος καὶ δύναμις [5] γεγενημένος, καὶ ὕστερον ἄνθρωπος διὰ τῆς παρθένου γενόμενος, ὡς ἀπὸ τῶν ἀπομνημονευμάτων ἐμάθομεν, [6] προεδήλωσα. Καὶ ὅτι σταυρωθεὶς ἀπέθανεν, ὁμοίως προεῖπε. Τὸ γάρ· Ῥῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχήν μου καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου· σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπείνωσίν μου, ὁμοίως [7] μηνύοντος,
δι' οὗ πάθους ἔμελλεν ἀποθνήσκειν, τουτέστι σταυροῦσθαι· τὸ E
γάρ· κεράτων μονοκερώτων, ὅτι τὸ σχῆμα [8] τοῦ σταυροῦ ἐστὶ μόνου, [9] προεξηγησάμην ὑμῖν. Καὶ τὸ ἀπὸ ῥομφαίας καὶ στόματος λέοντος καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς αἰτεῖν αὐτὸν τὴν ψυχὴν σωθῆναι, ἵνα μηδεὶς κυριεύσῃ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ αἴτησις ἦν, ἵνα, ἡνίκα ἡμεῖς πρὸς τῇ ἐξόδῳ τοῦ βίου γινόμεθα, τὰ αὐτὰ αἰτῶμεν τὸν θεὸν τὸν δυνάμενον ἀποστρέψαι πάντα ἀναιδῆ, [10] πονηρὸν ἄγγελον, μὴ λα-
βέσθαι ἡμῶν τῆς ψυχῆς. Καὶ ὅτι μένουσιν αἱ ψυχαί, [11] ἀπέδειξα 333

5. *ἐδήλωσα*] Cf. c. 97. p. 324. C. D.

1. *Σὺ ... ταπ. μου*] Ps. XXII. 19. — 21.

2. *τὴν μονογενῆ μου*] Sic et paulo infra; pariter LXX et supra c. 98. p. 325. D. Mox vero *Μονογενὴς γὰρ ὅτι* etc.: inde Maran. censet Martyrem legisse *τὸν μονογενῆ σου*. Vid. c. 103. not. 27..

3. *Μονογενὴς ... γεγενημ.*] Coll. ev. Joann. I. 18..

4. *λόγ. κ. δύν.*] Mallet Thirlb. *λόγ. κ. δύν. αὐτοῦ*. Apol. I. c. 22. p. 67. E: *ἰδίως παρὰ τὴν κοινὴν γένεσιν γεγενῆσθαι, αὐτὸν ἐκ θεοῦ λέγομεν λόγον θεοῦ*. Dial. c. 61. p. 284. C. D: *λόγος ... καὶ δύναμις ... τοῦ γεννήσαντος ὑπάρχων*. Non mutamus.

5. *γεγενημένος*] Thirlb. conjicit *γεγεννημένος*. Sed vid. Apol. I. l. c. et Dial. c. 78. not. 3..

6. *προεδήλωσα*] Cf. c. 100. p. 327. C.

7. *μηνύοντος, δι' οὗ πάθους* etc.] Tertullian. adv. Jud. c. 10. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 318.: „Cum auxilium patris imploraret: *Salvum me fac*, inquit, *ex ore leo-*

post, quam crucifixus est, istos qui eum crucifixerunt inter se divisisse ejus vestimenta, demonstravi.

105. Quae autem sequuntur in psalmo: *Tu autem, domine, ne elongaveris auxilium tuum a me: ad defensionem meam conspice. Erue a framea animam meam et de manu canis unigenitam meam; serva me ex ore leonis et a cornibus unicornium humilitatem meam*, similiter sunt documentum et praenuntiatio eorum quae illi insunt quaeque illi eventura erant. Unigenitum enim illum patri universorum fuisse, proprie logon et virtutem ex eo genitum, atque postea hominem natum per virginem, ut ex commentariis didicimus, antea demonstravi. Quod autem crucifixus mortem oppetiit, id similiter praedictum. Illud enim: *Erue a framea animam meam et de manu canis unigenitam meam; serva me ex ore leonis et a cornibus unicornium humilitatem meam*, similiter denuntiantis est, quo supplicii genere moriturus esset, id est cruce; illud enim: *a cornibus unicornium*, solius crucis formam exhibere, vobis antea exposui. Quod autem precatur animam suam a gladio et ore leonis et e manu canis liberari, precatio erat, ut ne quis ipsius animae dominaretur: ut, quum nos ad exitum vitae venimus, idem a Deo poscamus, qui impudentem omnem et malum angelum avertere potest, ne animam nostram capiat. Atque animas quidem manere, ex eo demonstravi, quod

nis, utique mortis, *et de cornibus unicornuorum humilitatem meam*, de apicibus scilicet crucis."

8. *τ. σταυροῦ ἐστὶ μόνον*] Pro his mallet Thirlb. *τ. σταυροῦ ἐσήμαινε* vel *σημαίνει*. Sed patrocinatur voci *μόνον* locus, ad quem nos rejicit scriptor.

9. *προεξηγησάμην*] Cf. c. 91. p. 318. D (not. 8.).

10. *πονηρὸν*] Suspicatus fueris *καὶ πονηρόν*. Non muto.

11. *ἀπέδειξα*] Deest haec demonstratio. — Coll. 1. Samuel. XXVIII. 7. sqq. et Apol. I. c. 18. not. 6.. — Idem cum Justino docent Origenes (Homil. in 1. Regg. XXVIII. [Opp. ed. de la Rue. Tom. II.] p. 490. sqq.) aliique Patres. At vero Tertullianus (de anima c. 57. p. 245.), Hieronymus (Comm. in Matth. VI. 31. al.), Pseudo-Justinus in Quaestt. et responss. ad orthod. (resp. ad quaest. LII. p. 422. C. ed. Colon.) et alii, quos Semisch. *Justin d. Märtyr*. P. II. p. 463. not. 4. recenset, docent Samuelis animam non revera fuisse ab inferis evocatam, sed tantummodo spectrum daemonum machinationibus

ὑμῖν ἐκ τοῦ καὶ τὴν Σαμουὴλ ψυχὴν κληθῆναι ὑπὸ τῆς ἐγγαστρι-
μύθου, ὡς ἠξίωσεν ὁ Σαούλ. Φαίνεται δὲ καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ ψυ-
χαὶ τῶν οὕτως δικαίων καὶ προφητῶν ὑπὸ ἐξουσίαν ἔπιπτον τῶν
τοιούτων δυνάμεων, ὁποία δὴ καὶ ἐν τῇ ἐγγαστριμύθῳ ἐκείνῃ ἐξ
αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὁμολογεῖται. Ὅθεν καὶ [12] οὗτος διδάσκει
ἡμᾶς καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τὸ πάντως [13] ἀγωνίζεσθαι, δι' οὓς
γίνεσθαι, καὶ πρὸς τῇ ἐξόδῳ αἰτεῖν μὴ ὑπὸ τοιαύτην τινὰ δύνα-
μιν ὑποπεσεῖν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, [14] φαίνεται. Καὶ γὰρ ἀποδιδοὺς B
τὸ πνεῦμα ἐπὶ τῷ σταυρῷ εἶπε· [15] Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατί-
θεμαι τὸ πνεῦμά μου, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων καὶ τοῦ-
το ἔμαθον. Καὶ [16] γὰρ πρὸς τὸ ὑπερβάλλειν τὴν [17] Φαρισαίων
πολιτείαν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ συνωθῶν, εἰ δὲ μή γε, ἐπίστασθαι
ὅτι οὐ σωθήσονται, ταῦτα εἰρηκέναι ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι γέ-
γραπται· [18] Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν
γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν C
τῶν οὐρανῶν.

106. [1] Καὶ ὅτι ἠπίστατο τὸν πατέρα αὐτοῦ πάντα παρέχειν
αὐτῷ, ὡς ἠξίου, καὶ [2] ἀνήγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ πάντας
τοὺς φοβουμένους τὸν θεὸν προέτρεπεν αἰνεῖν τὸν θεὸν διὰ τὸ ἐλεῆ-
σαι καὶ διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ σταυρωθέντος τούτου πᾶν γένος
[3] τῶν πιστευόντων ἀνθρώπων, καὶ ὅτι [4] ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ
ἔστη, τῶν ἀποστόλων, ([5] οἵτινες μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νε-
κρῶν καὶ πεισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ παθεῖν ἔλεγεν αὐ- D
τοῖς, ὅτι ταῦτα αὐτὸν δεῖ παθεῖν καὶ [6] ἀπὸ τῶν προφητῶν ὅτι προε-
κεκήρυκτο ταῦτα, μετενόησαν ἐπὶ τῷ ἀφίστασθαι αὐτοῦ, ὅτε ἐσταυ-

sub Samuelis forma regi apparuisse. Sed mire interdum hic fluctuant Patres (v. c. Basilius), ut Kortholtus observavit.

12. οὗτος] Legendum esse videtur ὁ θεός, quod etiam Thirlbium conjecisse video.

13. ἀγωνίζεσθαι] De strenua adversus diabolum per totam vitam dimicatione haec videntur intelligenda, eoque refertur praeceptum Christi, quod paulo post citatur, ut justitiam Pharisaeorum superemus. *Maranus.*

14. φαίνεται] Hoc verbum delendum censet Thirlbius. Maranus refert ad δι' οὓς γίνεσθαι; perincommode tamen situm est. Pro δι' οὓς γίν. Sylburg. δικαίους γίν. conjecit; jam Gelenius: *ut contendamus ad justitiam.*

15. Πάτερ ... μου] Ev. Luc. XXIII. 46.

etiam Samuelis anima a ventriloqua Pythonissa, ut petierat Saulus, evocata sit. Apparet autem omnes animas ejusmodi justorum et prophetarum sub potestatem talium virtutum cecidisse, qualem virtutem et in ventriloqua illa fuisse rebus ipsis declaratur. Unde etiam Deus nos, propter quos haec fieri patet, per filium quoque suum edocet, ut omnino contendamus, et in exitu vitae precemur, ne animae nostrae sub aliquam ejusmodi potestatem cadant. Etenim quum spiritum in cruce redderet, dixit: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum!* ut ex commentariis id quoque didici. Et quum hortaretur discipulos suos, ut Pharisaeorum vivendi genus superarent, sin minus, salvos se non futuros scirent, haec dixisse in commentariis narratur: *Nisi justitia vestra praestantior fuerit ea, quam Scribae et Pharisaei exercent, non intrabitis in regnum coelorum.*

106. Quod autem sciebat patrem suum sibi omnia precanti traditurum, seque ab eo ex mortuis excitatum iri: quodque omnes Deum timentes hortatus est ut Deum laudent, quia etiam per mysterium crucifixi hujus misertus est omnis credentium hominum generis: quodque in medio fratrum suorum, apostolorum, stetit (qui quidem, postquam resurrexit a mortuis eisque persuasit, id quod etiam ante passionem illis dixerat, oportuisse haec ipsum pati eaque a prophetis fuisse praenuntiata, poenitentiam egerunt, quod ab eo defecissent, quum crucifigeretur) et, quum una

16. *γὰρ*] Hac vocula carere possemus.

17. *Φαρισαίων*] Hîc et paulo infra *Φαρισσαίων* vulgo. Vid. c. 102. not. 12..

18. *Ἐὰν ... οὐρανῶν*] Evang. Matth. V. 20..

1. *Καὶ ... νεκρῶν*] Coll. ev. Matth. XI. 27. (Joann. XIII. 3.), XVI. 21. et loca parall..

2. *ἀνήγειρεν*] Convenientius fut. *ἀνεγερεῖν*. *Sylburgius*.

3. *τ. πιστ. ἀνθρώπων*] Sylburg. desiderat *σῶσαι*. Sine causa; nam *καὶ* ante *διὰ τ. μυστ.* est idem atque *etiam*.

4. *ἐν ... ἀποστ.*] Coll. evang. Luc. XXIV. 36., Joann. XX. 19. (ep. ad Hebr. II. 11. sq.).

5. *οἵτινες ... ἐσταυρώθη*] Coll. ev. Luc. XXIV. 25. sq..

6. *ἀπὸ*] Legendum videtur *ὑπό*.

ρώθη) καὶ [7] μετ' αὐτῶν διάγων ὕμνησε τὸν θεόν, ὡς καὶ ἐν τοῖς
ἀπομνημονεύμασι τῶν ἀποστόλων δηλοῦται γεγενημένον, τὰ λεί-
ποντα τοῦ ψαλμοῦ ἐδήλωσεν. Ἔστι δὲ ταῦτα· [8] Διηγήσομαι τὸ
ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Οἱ
φοβούμενοι τὸν κύριον, αἰνέσατε αὐτόν· ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰακώβ, E
δοξάσατε αὐτόν· φοβηθήτωσαν αὐτὸν ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰσραήλ.
Καὶ τὸ εἰπεῖν [9] μετωνομακέναι αὐτὸν Πέτρον ἕνα τῶν ἀποστόλων,
καὶ γεγράφθαι [10] ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ γεγενημένον καὶ
τοῦτο, μετὰ τοῦ καὶ ἄλλους δύο ἀδελφούς, υἱοὺς Ζεβεδαίου ὄν-
τας, μετωνομακέναι ὀνόματι τοῦ Βοανεργές, ὅ ἐστιν [11] υἱοὶ βρον- 331
τῆς, σημαντικὸν ἦν τοῦ αὐτὸν ἐκεῖνον εἶναι, [12] δι' οὗ καὶ τὸ ἐπώ-
νυμον Ἰακὼβ τῷ Ἰσραὴλ ἐπικληθέντι ἐδόθη καὶ [13] τῷ Αὐσῇ ὄνομα
Ἰησοῦς ἐπεκλήθη, δι' οὗ ὀνόματος καὶ εἰσήχθη εἰς τὴν ἐπηγγελ-
μένην τοῖς πατριάρχαις γῆν ὁ περιλειφθεὶς ἀπὸ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου
ἐξελθόντων λαός. Καὶ ὅτι ὡς ἄστρον ἔμελλεν ἀνατέλλειν αὐτὸς

7. *μετ' ... θεόν*] Coll. evang. Matth. XXVI. 30..

8. *Διηγήσομαι ... Ἰσραήλ*] Ps. XXII. 22. sq..

9. *μετωνομακέναι ... βροντῆς*] Coll. ev. Marc. III. 16. sq..

10. *ἐν τ. ἀπομν. αὐτοῦ*] Ita Codd. msti et editi. Illud *αὐτοῦ* aut ad *Πέτρον* (scilicet Marci evangelium, in quo [vid. not. 9.] transnominatio ista narratur, ad Petrum referebat antiqua ecclesia: Papias ap. Euseb. Hist. eccl. III. c. 39. [ed. Heinichen. Tom. I.] p. 284. sq., Tertullianus adv. Marc. IV. c. 5. [Opp. ed. Leopold. P. III.] p. 151. sq., Irenaeus adv. haeres. III. 1. §. 1. p. 174. ed. Massuet. [ap. Euseb. l. c. V. c. 8. Tom. II. p. 53.], Origenes ap. Euseb. l. c. VI. c. 25. p. 224., Hieronymus ep. 150. ad Hedib. c. 11.) spectat aut, id quod non nemo praeferet, ad *αὐτόν* h. e. Christum. At vero nusquam alibi Justinus *ἀπομνημονεύματα Πέτρου* commemorat, nusquam usurpat formulam *ἀπομνημονεύματα Χριστοῦ*. Inde conjeceris pro *αὐτοῦ* — vel sexcentis codicibus reclamantibus — esse rescribendum *αὐτῶν* h. e. *ἀποστόλων*, quod proxime praecedit (*ἕνα τ. ἀποστόλων* et paulo ante: *ἀπομν. τ. ἀποστ.*, coll. c. 103. p. 331. C). Saepenumero enim utraque illa vox confundi solet; ut exemplum afferam, c. 118. p. 346. C. vulgo male *περὶ αὐτῶν* legitur pro *περὶ αὐτοῦ* (Jes. LII. 15.), quod recte c. 13. p. 230. B. et Apol. I. c. 50. p. 85. D. exstat. Similiter confunduntur a librariis *τούτων* et *τούτου* (Cohort. ad Gr. c. 28. not. 14.), *ὄντων* et *ὄντος* (l. c. c. 21. not. 6.), *θεῶν* et *θεοῦ* (l. c. not. 7. sq.), alia (Apol. I. c. 54. not. 15., Dial. c. 64. not. 1. al.). Nec dubito fore plerosque, qui *τῶν ἀποστόλων* omissum esse judicent, ut

cum eis versaretur, Deum laudavit, ut etiam in commentariis apostolorum declaratum est: haec ex reliquo psalmo manifesta fiunt. Sic autem habet: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in media ecclesia laudabo te. Qui timetis dominum, laudate eum; universum semen Jacobi, glorificate eum: metuat eum omne semen Israelis.* Quod autem unum ex apostolis mutato nomine Petrum appellasse dicitur, atque in commentariis ejus id quoque refertur, quodque praeterea duos alios fratres, Zebedaei filios, Boanerges, hoc est tonitrui filios, cognominavit: id argumento erat ipsum illum esse, a quo Jacobus Israelis et Auses Jesu nomine cognominatus est, per quod nomen etiam in terram patriarchis promissam introductus est populus superstes ex iis qui ex Aegypto profecti sunt. Eum autem tamquam astrum ex genere Abrahami oriturum Moses his ver-

legendum sit *ἐν τ. ἀπομν. τ. ἀποστόλων αὐτοῦ*, qua formula Martyr lubenter utitur: vid. paulo infra et c. 100. p. 327. B, c. 101. p. 328. C, c 102. p. 329. C, c. 104. p. 332. B. Illud autem *ἀποστόλων* repetitum nullam habet offensionem; Justinus enim non est is, qui tales repetitiones fugiat: cf. c. 92. p. 319. D: *τ. θεῷ . . . τ. θεὸν . . . μέχρι Μωσέως . . . ἀπὸ Μωσέως* — c. 94. p. 321. E (not. 2.): *διὰ Μωσέως . . . διὰ τ. Μωσέως* — c. 104. not. 3. al.. — Coll. c. 100. p. 327. B: *Καὶ γὰρ υἱὸν θεοῦ, Χριστόν, . . . ἐπιγνόντα αὐτὸν ἕνα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Σίμωνα πρότερον καλούμενον, ἐπωνόμασε Πέτρον· καὶ υἱὸν θεοῦ γεγραμμένον αὐτὸν ἐν τ. ἀπομν. τ. ἀποστ. αὐτοῦ ἔχοντες* etc..

11. *υἱοὶ βροντῆς*] Sic etiam Tertullianus adv. Marc. IV. c. 13. (p. 172.): „Mutat et Petro nomen de Simone, quia et creator Abrahae et Sarae et Auseae nomina reformavit, hunc vocando Jesum, illis syllabas adjiciendo.“ Sed facile non est haec Justini de Petro et filiis Zebedaei dicta cum superioribus connectere et ad quem psalmi versum referantur ostendere. Equidem fateor me seriem et continuationem non animadvertere, nisi legamus *τὸ ὄνομά μου*: *Narrabo nomen meum fratribus meis*, idque fecisse Christum intelligamus, cum mutatis Petro ac Joanni ejusque fratri nominibus eum se esse declaravit, qui Abrahae et filio Navae nomina mutaverat. Sin minus placeat haec conjectura, totus hic locus digressio erit ex commemoratione discipulorum nata. *Maranus.*

12. *δι' οὗ*] Sic ex levi emendatione (Apol. II. c. 14. not. 4.) ut legamus pro vulg. *διό*, monet Casaubonus adv. Baron. p. 258.; etiam Langus vertit: *per quem.*

13. *τῷ Αὐσῇ*] Sic edidi pro vulg. *τὸ Αὐσῇ*, quod jam Thirlb. correxit. — Cf. c. 75. not. 7..

διὰ τοῦ γένους τοῦ Ἀβραάμ, Μωσῆς [14] παρεδήλωσεν οὕτως εἰπών·
[15] Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακὼβ καὶ ἡγούμενος ἐξ Ἰσραήλ. Καὶ ἄλλη
δὲ γραφή φησιν· [16] Ἰδοὺ ἀνήρ, ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ. Ἀνατείλαν- B
τος οὖν [17] καὶ ἐν οὐρανῷ ἅμα τῷ γεννηθῆναι αὐτὸν ἀστέρος, ὡς
γέγραπται ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, οἱ ἀπὸ
Ἀῤῥαβίας μάγοι ἐκ τούτου ἐπιγνόντες παρεγένοντο καὶ προσεκύνη-
σαν αὐτῷ.

107. Καὶ ὅτι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἔμελλεν ἀναστήσεσθαι μετὰ τὸ
σταυρωθῆναι, γέγραπται ἐν [1] τοῖς ἀπομνημονεύμασιν, ὅτι οἱ ἀπὸ
τοῦ γένους ὑμῶν συζητοῦντες αὐτῷ ἔλεγον, ὅτι· [2] Δεῖξον ἡμῖν ση-
μεῖον. Καὶ ἀπεκρίνατο αὐτοῖς· Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς ση- C
μεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτοῖς, εἰ μὴ τὸ ση-
μεῖον Ἰωνᾶ. Καὶ ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ παρακεκαλυμμένα ἦν νοεῖ-
σθαι ὑπὸ τῶν ἀκουόντων, ὅτι μετὰ τὸ σταυρωθῆναι αὐτὸν τῇ
τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. Καὶ πονηροτέραν τὴν γενεὰν ὑμῶν καὶ
μοιχαλίδα μᾶλλον τῆς Νινευϊτῶν πόλεως ἐδήλου, οἵτινες, τοῦ
Ἰωνᾶ κηρύξαντος αὐτοῖς μετὰ τὸ ἐκβρασθῆναι αὐτὸν τῇ τρίτῃ ἡμέ- D
ρᾳ ἀπὸ τῆς κοιλίας τοῦ ἁδροῦ ἰχθύος, ὅτι [3] μετὰ (ἐν ἄλλοις τεσσα-
ράκοντα) τρεῖς ἡμέρας παμπληθεὶ ἀπολοῦνται, νηστείαν ἁπλῶς
πάντων ζώων, ἀνθρώπων τε καὶ ἀλόγων, μετὰ σακκοφορίας καὶ
ἐκτενοῦς ὀλολυγμοῦ καὶ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ἀληθινῆς μετανοίας αὐ-
τῶν καὶ ἀποταγῆς [4] τῆς πρὸς ἀδικίαν ἐκήρυξαν, πιστεύσαντες ὅτι
ἐλεήμων ὁ θεὸς καὶ φιλάνθρωπός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς μετατιθε-

14. παρεδήλωσεν] Conjicit legendum Thirlb. προεδήλωσεν.

15. Ἀνατελεῖ ... Ἰσραήλ] Numer. XXIV. 17..

16. Ἰδοὺ ... αὐτῷ] Zachar. VI. 12..

17. καὶ ἐν οὐρανῷ] Etiam in coelo stella exorta, quia scilicet alia in terris longe praestantior prodierat. *Maranus*.

1. τοῖς] Fortasse τοῖς αὐτοῖς. Non mutamus.

2. Δεῖξον ... Ἰωνᾶ etc.] Ev. Matth. XII. 38.—41. coll. XVI. 1. 4..

3. μετὰ (ἐν ἄλλ. τεσσ.) τρεῖς] Uterque Cod. mstus μετὰ ἐν ἄλλοις * τεσσαρακοντατρεῖς. Sylburgius, quocum Thirlbius sentire videtur, edidit μετὰ (ἐν ἄλλοις τρεῖς) τεσσαρακοντατρεῖς, ut haec inclusa per incuriam amanuensis e margine in contextum sint infulta. Arcerius τρεῖς expungit, et μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας legit itidemque paulo infra τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ, impe-

bis declaravit: *Orietur stella ex Jacobo et dux ex Israele.* Et alia Scriptura ait: *Ecce vir, oriens nomen ejus.* Quum igitur exorta esset et in coelo, statim atque natus est, stella, quemadmodum scriptum est in commentariis apostolorum ejus, ex Arabia magi re ex hoc signo cognita advenerunt eumque adoraverunt.

107. Quod autem tertio die, postquam crucifixus fuisset, resurrecturus erat, scriptum est in iisdem commentariis homines vestri generis, quum disputarent cum eo, dixisse: *Ostende nobis signum.* Et respondit iis: *Generatio prava et adultera signum quaerit, et signum non dabitur eis, nisi signum Jonae.* Quae quum ab eo dicerentur arcane, intelligere erat audientibus, eum, postquam crucifixus fuisset, tertio die resurrecturum esse. Ac vestram quidem generationem nequiorem et magis adulteram urbe Ninivitarum demonstrabat, quippe qui, quum eis Jonas e ventre magni piscis tertio die ejectus praedicasset fore, ut post (quadraginta) tres dies universi perirent, jejunium omnium prorsus animalium, hominum scilicet et pecudum, cum saccis et vehementi ejulatu et vera ex cordibus conversione et ab improbitate discessione promulgarent, credentes Deum misericordem et benignum esse in eos omnes qui a nequitia discedunt, ita ut ipse etiam rex civitatis illius

ritia scribarum, abbreviaturas ignorantium, mutationem invectam censens. Quadraginta autem dies (Jon. III. 4.) in hebraeo textu atque apud Aquilam et Theodotionem ponuntur. Ad eumdem modum (vid. not. 6.) fortasse Justinus quoque scripsit, unde (sic etiam censet Credner. *Beiträge zur Einleit. in d. biblisch. Schriften*, Tom. II. p. 282.) reponendum: μετὰ τεσσαράκοντα (ἐν ἄλλοις τρεῖς) ἡμέρας — et infra: τῇ τεσσαρακοστῇ (τρίτῃ) ἡμέρᾳ. Quae autem uncis inclusa sunt, non a Justino videntur addita esse, sed procul dubio postea in textum irrepserunt. Soli Septuaginta (Jon. l. c.) praebent τρεῖς ἡμέραι. Et ad illorum normam Maranus Martyrem scripsisse judicat: μετὰ (ἐν ἄλλοις τεσσαράκοντα) τρεῖς — et infra: τῇ (τεσσαρακοστῇ) τρίτῃ. Lacuna post ἐν ἄλλοις, quod in nota apposita legitur, verbo γράφεται est explenda.

4. τῆς πρὸς ἀδικίαν] Mallet fortasse aliquis τῆς προτέρας ἀδικίας (c. 121. p. 350. B). Sed ferri etiam vulgata lectio potest. *Sylburgius.*

*μένους ἀπὸ τῆς κακίας, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα τῆς πόλεως
ἐκείνης καὶ τοὺς μεγιστάνας ὁμοίως σακκοφορήσαντας προσμεμε-* E
*νηκέναι τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ ἱκεσίᾳ, καὶ ἐπιτυχεῖν μὴ καταστραφῆναι
τὴν πόλιν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰωνᾶ ἀνιωμένου ἐπὶ τῷ* [5] *τῇ
(τεσσαρακοστῇ) τρίτῃ ἡμέρᾳ, ὡς ἐκήρυξε, μὴ καταστραφῆναι τὴν
πόλιν, διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ ἐκ τῆς γῆς ἀνατεῖλαι αὐτῷ* [6] *σικυῶ-
να, ὑφ' ὃν καθεζόμενος ἐσκιάζετο ἀπὸ καύματος* [7] *(ἦν δὲ ὁ σικυὼν
κολόκυνθα αἰφνίδιος, μήτε φυτεύσαντος τοῦ Ἰωνᾶ μήτε ποτίσαν-* 335
τος, ἀλλ' ἐξαίφνης ἐπανατείλας αὐτῷ σκιὰν [8] *παρέχειν),* [9] *κἀκ τῆς
ἄλλης ξηρᾶναι αὐτόν, ἐφ' ᾧ ἐλυπεῖτο Ἰωνᾶς, καὶ ἤλεγξεν αὐτὸν
οὐ δικαίως ἀθυμοῦντα ἐπὶ τῷ μὴ κατεστράφθαι τὴν Νινευϊτῶν
πόλιν λέγων·* [10] *Σὺ ἐφείσω* [11] *περὶ τοῦ* [12] *σικυῶνος, οὗ οὐκ ἐκο-
πίασας ἐν αὐτῷ, οὔτε ἐξέθρεψας αὐτόν, ὃς ὑπὸ νύκτα αὐτοῦ ἦλ-
θε καὶ ὑπὸ νύκτα αὐτοῦ ἀπώλετο· κἀγὼ οὐ φείσομαι ὑπὲρ Νινευΐ,
τῆς πόλεως τῆς μεγάλης, ἐν ᾗ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα μυ-* B
*ριάδες ἀνδρῶν, οἳ οὐκ ἔγνωσαν ἀνὰ μέσον δεξιᾶς αὐτῶν καὶ ἀνὰ
μέσον ἀριστερᾶς αὐτῶν, καὶ κτήνη πολλά;*

108. *Καὶ ταῦτα οἱ ἀπὸ τοῦ γένους ὑμῶν ἐπιστάμενοι ἅπαν-
τες γεγενημένα ὑπὸ τοῦ Ἰωνᾶ, καὶ τοῦ Χριστοῦ παρ' ὑμῖν βοῶν-
τος ὅτι τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ δώσει ὑμῖν, προτρεπόμενος ἵνα κἂν μετὰ
τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἀπὸ τῶν νεκρῶν μετανοήσητε ἐφ' οἷς ἐπρά-
ξατε κακοῖς καὶ ὁμοίως Νινευΐταις προσκλαύσητε τῷ θεῷ, ὅπως
καὶ τὸ ἔθνος καὶ ἡ πόλις ὑμῶν μὴ ἁλῷ καταστραφεῖσα, ὡς κατε-* C
στράφη, [1] *καὶ οὐ μόνον οὐ μετενοήσατε, μαθόντες αὐτὸν ἀναστάν-*

5. *τῇ (τεσσαρ.) τρίτῃ*] Uterque Cod. mstus *τῇ τεσσαρ. τρίτῃ.* Vid. not. 3..

6. *σικυῶνα*] Mox *ὁ σικυὼν* et *τοῦ σικυῶνος*. Langus ceterique *σικυῶνα* vertunt *hederam*, sed est *area cucumeribus consita*; inde non quadrat ad explicationem additam: *ἦν δὲ ὁ σικυὼν κολόκυνθα αἰφνίδιος*. Nec quisquam veterum interpretum Jon. IV. 6. ista voce usus est. Recte vero Aquila et Theodotion *κικυῶν* (*κίκι, κούκι*: Herod. hist. II. c. 94., Diod. Sic. Bibl. I. c. 34.), *ricinus*, arbuscula celeriter crescens, sed culmum habens mollem, quo vel leviter laeso moritur. Quare (vid. not. 3.) haud dubie etiam apud Justinum (idem Credner. l. c. admonuit) *κικυῶνα* reponendum est. Facile autem *K* et *Σ* confundi poterant.

7. (*ἦν ... παρέχειν*)] Sic Thirlb. et Maran. edidere, et fortasse (id jam Credner. l. c. observavit) etiam haec explicatio (vid. not. 3.) e mar-

ac magnates similiter saccis induti in jejunio et supplicatione permanerent, atque ne urbs ipsorum everteretur impetrarent. Quinetiam quum moereret Jonas, quod die (quadragesimo) tertio, ut praedicaverat, urbs eversa non fuisset, prudenti consilio Deus ricino illi e terra proferendo, sub quo sedens ab aestu obumbrabatur (erat autem ricinus, repentina cucurbita, nec plantatus a Jona nec irrigatus, sed subito ad umbram ei praebendam exortus), eoque rursus alio consilio exsiccando, qua ex re angebatur Jonas, inique eum moerere arguit Deus, quod urbs Ninivitarum eversa non fuisset. *Tu pepercisti*, inquit, *ricino, in quo nihil fecisti operae, neque nutrivisti eum, qui sub noctem suam prodiit et sub noctem suam periit: et ego non parcam Ninivae, urbi magnae, in qua habitant plures quam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dextram suam et sinistram suam, et jumenta multa?*

108. Atque haec quidem quum scirent omnes vestri generis homines a Jona facta esse, quumque Christus apud vos clamaret se signum Jonae vobis daturum, adhortans ut saltem postea, quam a mortuis resurrexisset, poenitentiam improbe factorum ageretis et Ninivitarum exemplo lacrymis Deum flecteretis, ne gens et civitas vestra capta everteretur, quemadmodum eversa est: non modo poenitentiam non egistis, post-

gine in textum infulta est. Vulgo tantummodo verba ἦν ... αἰφνίδιος uncis includuntur.

8. παρέχειν] Ferri potest, si gerundive capiatur; aliter indicative παρεῖχεν legi potest. *Sylburgius.*

9. κἀκ τῆς ἄλλης] Supple οἰκονομίας: *ex alio praecepto.* Quemadmodum enim Deus praeceperat ricino, ut super Jonae caput adscenderet: sic etiam praecepit vermi, ut percuteret ricinum, unde exaresceret (Jon. IV. 6. sq.). Non igitur opus est Sylburgii conjectura ἀλέης seu ἀλέας *(caloris)* legentis, nisi quis malit εἵλης. Langus et Thirlbius volunt καὶ τῆς ἄλλης sc. ἡμέρας.

10. Σὺ ... πολλά] Jon. IV. 10. sq..

11. περὶ] Thirlb. mallet ὑπὲρ cum Bibliis.

12. σικυῶνος] Fortasse κικυῶνος. Vid. not. 6..

1. καὶ οὐ μόν. οὐ] Incipit apodosis. Quare vocula καὶ fortasse est expungenda; etiam in loco gemello c. 17. p. 234. E (not. 4.) omit-

τα ἐκ νεκρῶν, ἀλλ', [2] ὡς προεῖπον, ἄνδρας χειροτονήσαντες
ἐκλεκτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπέμψατε, [3] κηρύσσοντας
ὅτι αἵρεσίς τις ἄθεος καὶ ἄνομος ἐγήγερται ἀπὸ Ἰησοῦ τινὸς
Γαλιλαίου [4] πλάνου, ὃν σταυρωσάντων ἡμῶν, [5] οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ
κλέψαντες αὐτὸν ἀπὸ τοῦ μνήματος νυκτός, [6] ὁπόθεν κατετέθη D
ἀφηλωθεὶς ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, πλανῶσι τοὺς ἀνθρώπους λέγοντες
ἐγηγέρθαι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ εἰς οὐρανὸν ἀνεληλυθέναι· κατει-
πόντες δεδιδαχέναι καὶ ταῦτα [7] ἅπερ κατὰ τῶν ὁμολογούντων Χρι-
στὸν καὶ διδάσκαλον καὶ υἱὸν θεοῦ εἶναι παντὶ γένει ἀνθρώπων
ἄθεα καὶ ἄνομα καὶ ἀνόσια λέγετε. Πρὸς τούτοις καὶ ἁλούσης
ὑμῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς γῆς ἐρημωθείσης οὐ μετανοεῖτε, ἀλλὰ
καὶ [8] καταρᾶσθαι αὐτοῦ καὶ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτὸν πάντων E
τολμᾶτε. Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς καὶ τοὺς δι' ὑμᾶς τοιαῦτα καθ' ἡμῶν
ὑπειληφότας οὐ μισοῦμεν, ἀλλ' εὐχόμεθα κἂν νῦν μετανοήσαντας
πάντας ἐλέους τυχεῖν παρὰ τοῦ εὐσπλάγχνου καὶ πολυελέου πατρὸς
τῶν ὅλων θεοῦ.

109. Ἀλλ' ὅτι τὰ ἔθνη [1] μετανοεῖν ἀπὸ τῆς κακίας, ἐν ᾗ
πλανώμενοι ἐπολιτεύοντο, ἀκούσαντα τὸν [2] ἀπὸ τῶν ἀποστόλων 336
αὐτοῦ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ κηρυχθέντα [3] δι' αὐτῶν παθόντα λόγον, καὶ
λόγους βραχεῖς λέγοντός μου ἀπὸ προφητείας Μιχαίου, ἑνὸς τῶν
δώδεκα, ἀνάσχεσθε. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· [4] Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτου ἡμε-
ρῶν ἐμφανὲς τὸ ὄρος κυρίου, ἕτοιμον [5] ἐπ' ἄκρου τῶν ὀρέων, ἐπηρ-
μένον αὐτὸ ὑπὲρ τοὺς βουνούς· καὶ ποταμὸν θήσονται ἐπ' αὐτῷ

titur. Ast saepe a Justino usurpatur praeter rem; vid. c. 104. not. 3..

2. ὡς προεῖπον] Cf. c. 17. p. 234. E (not. 6.).

3. κηρύσσοντας] L. c. λέγοντες. Inde nostro loco mallet Maran. κηρύσσοντες. Sed illud ferri potest relatum ad ἐκλεκτούς. Infra tamen κατειπόντες.

4. πλάνου] Coll. evang. Matth. XXVII. 63..

5. οἱ μαθηταὶ . . . νυκτός] Coll. ev. Matth. XXVIII. 13. 15..

6. ὁπόθεν] Usitatius ὅπου. Sed illud referendum ad κλέψαντες, quasi dicamus (Maran.): surripientes ex quo loco repositus fuerat. Cf. c. 132. p. 362. B.

7. ἅπερ . . . λέγετε] Vid. c. 10. not. 1..

8. καταρᾶσθαι . . . τολμᾶτε] Vid. c. 16. not. 10..

1. μετανοεῖν] Supple ἔμελλον, quod quidem verbum cum antea posuerit Justinus, ubi de Christi resurrectione agere coepit, non miror hoc loco repetitum non fuisse. *Maranus.*

2. ἀπὸ τ. ἀποστόλων] Sylburg.

quam illum ex mortuis resurrexisse didicistis, sed etiam, ut jam dixi, delectos homines in totum terrarum orbem misistis, qui praedicarent impiam quamdam et exlegem sectam a plano quodam Jesu Galilaeo excitatam esse, et quum illum a nobis crucifixum discipuli ex monumento, in quo refixus e cruce depositus fuerat, noctu surripuerint, decipi ab illis homines, dum eum ex mortuis resurrexisse et in coelum ascendisse dictitant; quinetiam docuisse illum addidistis impia illa et nefanda et detestabilia facinora, quae adversus eos, qui illum Christum et doctorem et filium Dei profitentur, apud omne hominum genus spargitis. Ad haec capta quoque urbe vestra ac terra vastata poenitentiam non agitis, sed et illum et omnes, qui in illum credunt, diris devovere audetis. Nos autem nec vos odimus, nec eos qui talem de nobis opinionem a vobis accepere, sed precamur, ut nunc saltem poenitentiam agentes misericordiam omnes consequamini a perbenigno et admodum misericorde universorum parente Deo.

109. Quod autem gentes nequitiae, in qua errantes vivebant, poenitentiam erant acturae, postquam ex apostolis doctrinam, quam illi ab ipsis usque Hierosolymis praedicarunt, didicissent, pauca etiam verba ex Michaeae, unius ex duodecim, vaticinio recitantem me perferatis velim. Sunt autem haec: *Et erit novissimis diebus manifestus mons domini, paratus in summo montium, sublimatus ipse super colles; et fluvium*

mallet διὰ τ. ἀποστόλων. At recte monet Thirlbius: „Si quid mutandum, legerim potius ὑπὸ minima mutatione; sed ἀπὸ pro ὑπὸ vel διὰ apud nostrum aliosque scriptores saepius reperitur, quam ut librarios semper in culpa esse affirmare audeam.“

3. *δι᾽ αὐτῶν παθόντα*] Magis consentaneum opinatur esse Sylburg. *δι᾽ αὐτοὺς παθόντα*: *propter ipsos passum*. Optime Maranus: „Locus, inquit, enitescet legendo *μαθόντα*, quae quidem levissima immutatio est et maxime necessaria. Non enim de Verbo passo hîc agitur, sed de doctrina ab apostolis praedicata. Praecedens verbum *ἀκούσαντα* expungi posset; sed tamen non multum nocet, si addatur *καί*.“ Nondum mutavimus.

4. *Καὶ ... αἰῶνος*] Mich. IV, 1.—7..

5. *ἐπ᾽ ἄκρον*] Sic Maran. ex utroque Cod. msto reposuit pro *ἀπ᾽ ἄκρον*, quod male in editis erat.

λαοί, καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, ἀναβῶμεν
εἰς τὸ ὄρος κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ, καὶ φωτιοῦ- B
σιν ἡμᾶς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν ταῖς τρίβοις αὐτοῦ.
Ὅτι ἐκ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ.
Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον λαῶν πολλῶν, καὶ ἐλέγξει ἔθνη ἰσχυρὰ ἕως
μακράν· καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα καὶ τὰς
ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ μὴ ἄρῃ ἔθνος ἐπ' ἔθνος μά-
χαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν. Καὶ καθίσεται ἀνὴρ
ὑποκάτω ἀμπέλου αὐτοῦ καὶ ὑποκάτω συκῆς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔσται C
ὁ ἐκφοβῶν, ὅτι στόμα κυρίου τῶν δυνάμεων ἐλάλησεν· ὅτι πάν-
τες οἱ λαοὶ πορεύσονται ἐν ὀνόματι θεῶν αὐτῶν, ἡμεῖς δὲ πορευ-
σόμεθα ἐν ὀνόματι κυρίου θεοῦ ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἔσται
ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συνάξω τὴν ἐκτεθλιμμένην, καὶ τὴν ἐξωσμέ-
νην ἀθροίσω καὶ ἣν ἐκάκωσα, καὶ θήσω τὴν ἐκτεθλιμμένην εἰς
ὑπόλειμμα καὶ τὴν [6] ἐκπεπιεσμένην εἰς ἔθνος ἰσχυρόν· καὶ βασι-
λεύσει κύριος ἐπ' αὐτῶν ἐν τῷ ὄρει Σιὼν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως D
τοῦ αἰῶνος.

110. Καὶ τελέσας ταῦτα ἐπεῖπον· Καὶ ὅτι [1] οἱ διδάσκαλοι
ὑμῶν, ὦ ἄνδρες, τοὺς πάντας λόγους τῆς περικοπῆς ταύτης εἰς
τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦσιν εἰρῆσθαι, ἐπίσταμαι· καὶ αὐτὸν ὅτι οὐ-
δέπω φασὶν ἐληλυθέναι, καὶ τοῦτο γινώσκω· εἰ δὲ καὶ ἐληλυθέναι
λέγουσιν, [2] οὐ γινώσκεται ὃς ἐστιν, ἀλλ' ὅταν ἐμφανὴς καὶ ἔνδοξος
γένηται, τότε γνωσθήσεται ὃς ἐστι, φασί. Καὶ τότε τὰ εἰρημένα
ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ φασὶν ἀποβήσεσθαι, ὡς μηδενὸς μηδέπω
καρποῦ ἀπὸ τῶν λόγων τῆς προφητείας γενομένου· ἀλόγιστοι, μὴ E
συνιέντες, ὅπερ διὰ πάντων τῶν λόγων ἀποδέδεικται, ὅτι δύο
παρουσίαι αὐτοῦ κατηγγελμέναι εἰσί· μία μέν, ἐν ᾗ παθητὸς καὶ
ἄδοξος καὶ ἄτιμος καὶ σταυρούμενος κεκήρυκται, ἡ δὲ δευτέρα,
ἐν ᾗ μετὰ δόξης [3] ἀπὸ τῶν οὐρανῶν παρέσται, ὅταν καὶ ὁ τῆς
ἀποστασίας ἄνθρωπος, ὁ καὶ εἰς τὸν ὕψιστον ἔξαλλα [4] λαλῶν, ἐπὶ
τῆς γῆς ἄνομα τολμήσῃ εἰς ἡμᾶς τοὺς Χριστιανούς, [5] οἵτινες ἀπὸ

6. ἐκπεπιεσμένην] Ita Maran. edidit. Jam Sylburg. conjecerat pro vulg. ἐκπεπεισμένην.

1. οἱ] Omisit Maran. errore.

2. οὐ γινώσκεται ὅς ἐστιν etc.] Trypho c. 8. p. 226. B: Χριστὸς δὲ εἰ καὶ γεγένηται καὶ ἔστι που, ἄγνωστός ἐστι καὶ οὐδὲ αὐτός πω

ponent in ipso populi, et ambulabunt gentes multae et dicent: Venite, ascendamus ad montem domini et in domum Dei Jacobi: et ostendent nobis viam ejus, et ambulabimus in semitis ejus. Nam ex Sione exibit lex, et verbum domini Hierosolymis. Et judicabit inter populos multos, et arguet gentes fortes usque in longinquum; et concident gladios suos in aratra et hastas suas in falces: et non sumet gens contra gentem gladium, et non discent ultra belligerare. Et sedebit vir sub vite sua et sub ficu sua, et non erit qui exterreat: quia os domini virtutum locutum est: quia omnes populi ambulabunt in nomine deorum suorum, nos autem ambulabimus in nomine domini Dei nostri in aeternum. Et erit die illo, colligam angustiis affectam, et ejectam congregabo et eam quam afflixi, et ponam angustiis affectam in residuum et oppressam in gentem potentem: et regnabit dominus super eos in monte Sionis ex hoc tempore et usque in saeculum.

110. His recitatis haec addidi: Ac vestros quidem magistros, o viri, omnia hujus loci verba in Christum dicta confiteri non ignoro; eum autem nondum venisse, id quoque ab eis asseri intelligo: aut si etiam venisse dicant, nondum cognoscitur qualis sit, inquiunt, sed quum manifestus et gloriosus fuerit, tunc cognoscetur qualis sit. Tunc etiam eventura dicunt quae in hoc loco leguntur, quasi nondum ullus prophetiae fructus exstiterit: homines ratione destituti, qui non intelligant, id quod ex omnibus Scripturis demonstratum est, duos Christi adventus esse nuntiatos: alterum quidem, in quo perpessioni obnoxius et inglorius et ignominia affectus et crucifixus praedicatur, alterum vero, in quo cum gloria e coelis aderit, quando et defectionis homo, grandia etiam adversus Altissimum loquens, in terris nefanda audebit in nos Christianos,

ἑαυτὸν ἐπίσταται etc..

3. *ἀπὸ ... Χριστιανούς*] Coll. 2. Thessal. II. 3. sq..

4. *λαλῶν, ἐπὶ τ. γῆς ἄνομα*] Maran. sic distinxit: *λαλῶν ἐπὶ τ. γῆς, ἄνομα* etc..

5. *οἵτινες ... πίστιν* etc.] Hunc locum, ut jam Jebb. adnotavit, imi-

τοῦ νόμου καὶ τοῦ λόγου τοῦ [6] ἐπελθόντος ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ διὰ τῶν 337
τοῦ Ἰησοῦ ἀποστόλων τὴν θεοσέβειαν ἐπιγνόντες ἐπὶ τὸν θεὸν
Ἰακὼβ καὶ θεὸν Ἰσραὴλ κατεφύγομεν· καὶ οἱ πολέμου καὶ ἀλλη-
λοφονίας καὶ πάσης κακίας μεμεστωμένοι, ἀπὸ πάσης τῆς γῆς τὰ
πολεμικὰ ὄργανα ἕκαστος, τὰς μαχαίρας εἰς ἄροτρα καὶ τὰς ζιβύ-
νας εἰς γεωργικὰ μετεβάλομεν, καὶ γεωργοῦμεν εὐσέβειαν, δικαιοσύ-
νην, φιλανθρωπίαν, πίστιν, ἐλπίδα τὴν παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς διὰ
τοῦ σταυρωθέντος, ὑπὸ τὴν ἄμπελον τὴν ἑαυτοῦ ἕκαστος καθεζό-
μενοι, τουτέστι μόνῃ τῇ γαμετῇ γυναικὶ ἕκαστος χρώμενοι· ὅτι γὰρ B
ὁ λόγος ὁ προφητικὸς λέγει· [7] Καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ὡς ἄμπελος εὐθη-
νοῦσα, ἐπίστασθε. Καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν [8] ὁ ἐκφοβῶν καὶ δουλαγωγῶν
ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν πεπιστευκότας κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν, φα-
νερόν ἐστι. Κεφαλοτομούμενοι γὰρ καὶ σταυρούμενοι καὶ θηρίοις
παραβαλλόμενοι καὶ δεσμοῖς καὶ πυρὶ καὶ πάσαις ταῖς ἄλλαις βασά-
νοις ὅτι οὐκ ἀφιστάμεθα τῆς ὁμολογίας, δῆλόν ἐστιν, ἀλλ' ὅσῳπερ ἂν
τοιαῦτά τινα γίνηται, τοσούτῳ μᾶλλον ἄλλοι πλείονες πιστοὶ καὶ θεο- C
σεβεῖς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ γίγνονται. [9] Ὁποῖον ἐὰν ἀμπέ-
λου τις ἐκτέμῃ τὰ καρποφορήσαντα μέρη, εἰς τὸ ἀναβλαστῆσαι ἑτέ-
ρους κλάδους καὶ εὐθαλεῖς καὶ καρποφόρους ἀναδίδωσι, τὸν αὐτὸν
τρόπον καὶ ἐφ' ἡμῶν γίνεται· ἡ γὰρ φυτευθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ
ἄμπελος καὶ σωτῆρος Χριστοῦ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐστι. Τὰ δὲ λοιπὰ τῆς
προφητείας ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἀποβήσεται. [10] Τὴν D
γὰρ ἐκτεθλιμμένην, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ κόσμου, ὅσον ἐφ' ὑμῖν καὶ
τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις, οὐ μόνον ἀπὸ τῶν κτημάτων τῶν
ἰδίων ἕκαστος τῶν Χριστιανῶν ἐκβέβληται, ἀλλὰ καὶ τοῦ κόσμου
παντός, ζῆν μηδενὶ Χριστιανῷ [11] συγχωροῦντες. Ὑμεῖς δὲ ἐπὶ

tatus est Irenaeus adv. haer. IV. c. 34. §. 4. p. 275. ed. Massuet.: „Si autem libertatis lex, id est verbum Dei ab apostolis, qui ab Hierusalem exierunt, annuntiatum in universam terram, in tantum transmutationem fecit, ut gladios et lanceas bellatorias in aratra fabricaverit ipse et in falces, quae donavit ad metendum frumentum, in organa pacifica demutaverit, et jam nesciunt pugnare, sed percussi et alteram praebent maxillam: non de aliquo alio prophetae dixerunt haec, sed de eo, qui fecit ea."

6. ἐπελθόντος] Thirlb. jure suspicatur ἐξελθόντος. Respicit enim Justinus hîc ad verba Michaeae supra (c. 109.) citata: ἐξελεύσεται νόμος.

7. Καὶ . . . εὐθηνοῦσα] Psalm. CXXVIII. 3..

qui, postquam ex lege et doctrina Hierosolymis egressa rationem colendi Dei per apostolos Jesu cognovimus, ad Deum Jacobi et Deum Israelis confugimus; et qui bello et mutuis caedibus et improbitate omni cumulati eramus, in toto terrarum orbe instrumenta quisque bellica, enses in vomeres hastasque in agrestia arma mutavimus, et aramus pietatem, justitiam, humanitatem, fidem, spem illam quae est a patre per eum qui crucifixus est, sub sua quisque vite sedentes, id est sola quisque legitima uxore utentes; quod enim verbum propheticum dicit: *Et uxor ejus sicut vitis abundans*, id vobis perspectum est. Neminem autem esse, qui nos in Jesum per totum orbem terrarum credentes exterreat et in servitutem redigat, in promtu est. Dum enim gladio percutimur, dum crucifigimur, dum feris tradimur et vinculis et igni et omnibus aliis tormentis, a confessione, ut manifestum est, non discedimus, sed quanto magis magisque talia nobis infliguntur, eo plures alii per nomen Jesu fideles et pii fiunt. Quemadmodum vitis, si quis eas partes amputet quae fructum ferunt, ita proficit, ut alios florentes et fructiferos palmites rursus proferat: idem nobis quoque evenit; plantata enim a Deo et salvatore Christo vitis populus ejus est. Reliqua autem prophetiae in altero ejus adventu ad effectum perducentur. Illud enim: *angustiis affectam*, hanc habet sententiam, quod, quantum in vobis est et ceteris omnibus hominibus, non solum ex propriis possessionibus unusquisque Christianorum expellitur, sed etiam ex toto terrarum orbe, nec ulli Christiano vitam liberam relin-

8. *ὁ ἐκφ. κ. δουλ.*] Coll. Mich. IV. 4..

9. *Ὁποῖον* etc.] Non inelegans similitudo. Thirlb. laudat Horat. Od. IV. 4. 57. — 60..

10. *Τὴν γὰρ ἐκτεθλιμμένην*] Hic brevitatis causa omissa sunt sequentia: *καὶ ἐξωσμένην* (Mich. IV. 6.), ad quae potissimum referuntur quae Justinus de Christianis toto orbe expulsis disserit. *Maranus.* Thirlb. totum locum sic legere malit: *Τὴν γὰρ ἐκτ. τότε συνάξει, καὶ ἀθροίσει τὴν ἐξωσμένην, τουτέστιν ἀπὸ τ. κόσμου, ὅσον ἐφ' ὑμῖν κ. τ. ἄλλ. ἀπ. ἀνθρώποις, οἷς οὐ μόνον* etc.. Haec nimia foret mutatio. — Vid. c. 16. not. 11..

11. *συγχωροῦντες*] Vult Sylburg. *συγχωροῦσιν*, ut consonet cum dativo *ὑμῖν*. Sed illud facile

τὸν λαὸν ὑμῶν συμβεβηκέναι τοῦτό φατε. Εἰ δὲ ἐξεβλήθητε πο-
λεμηθέντες, δικαίως μὲν ὑμεῖς ταῦτα πεπόνθατε, ὡς αἱ γραφαὶ E
πᾶσαι μαρτυροῦσιν· [12] ἡμεῖς δέ, οὐδὲν τοιοῦτον πράξαντες μετὰ
τὸ ἐπιγνῶναι τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ, μαρτυρούμεθα ὑπὸ τοῦ
θεοῦ, σὺν τῷ δικαιοτάτῳ καὶ μόνῳ ἀσπίλῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ Χρι-
στῷ ὅτι [13] ἀπὸ γῆς αἰρόμεθα. Βοᾷ γὰρ Ἠσαΐας· [14] Ἰδοὺ ὡς ὁ
δίκαιος ἀπώλετο καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ, [15] καὶ ἄνδρες
δίκαιοι αἴρονται καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ.

111. Καὶ ὅτι δύο παρουσίας συμβολικῶς γενήσεσθαι τούτου 338
τοῦ Χριστοῦ καὶ [1] ἐπὶ Μωσέως [2] προελέγετο, προεῖπον διὰ τοῦ
συμβόλου τῶν ἐν τῇ νηστείᾳ προσφερομένων τράγων. Καὶ πάλιν
ἐν οἷς ἐποίησαν Μωσῆς καὶ Ἰησοῦς, τὸ αὐτὸ προκηρυσσόμενον
συμβολικῶς ἦν καὶ λεγόμενον. Ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν τὰς χεῖρας ἐκ-
τείνας ἐπὶ τοῦ βουνοῦ [3] μέχρις ἑσπέρας ἔμενεν ὑποβασταζομένων
τῶν χειρῶν, ὃ οὐδενὸς ἄλλου τύπον δείκνυσιν ἢ τοῦ σταυροῦ, ὁ
δὲ τῷ [4] Ἰησοῦ ὀνόματι μετονομασθεὶς ἦρχε τῆς μάχης, καὶ ἐνίκα B
Ἰσραήλ. [5] Ἦν δὲ καὶ τοῦτο ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἁγίων ἀνδρῶν
ἐκείνων καὶ προφητῶν τοῦ θεοῦ νοῆσαι γεγενημένον, ὅτι ἀμφό-
τερα τὰ μυστήρια εἷς αὐτῶν βαστάσαι οὐκ ἦν δυνατός, λέγω δὲ
τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ καὶ τὸν τύπον τῆς τοῦ ὀνόματος ἐπικλή-
σεως· ἑνὸς γὰρ μόνου ἡ ἰσχὺς αὕτη ἐστὶ καὶ ἦν καὶ ἔσται, οὗ καὶ
τὸ ὄνομα [5] πᾶσα ἀρχὴ δέδιεν, ὠδίνουσα ὅτι δι' αὐτοῦ καταλύεσθαι
μέλλουσιν. Ὁ οὖν παθητὸς ἡμῶν καὶ σταυρωθεὶς Χριστὸς οὐ
κατηράθη ὑπὸ τοῦ νόμου, ἀλλὰ μόνος σώσειν τοὺς μὴ ἀφιστα- C
μένους [6] τῆς πίστεως αὐτοῦ ἐδήλου. Καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ δὲ σω-

ferimus, quandoquidem eamdem enallagen apud optimos scriptores interdum invenimus. Saltem Justinus non semper leges grammaticas anxie observat. Vid. c. 103. not. 9. et 17..

12. *ἡμεῖς δέ, οὐδὲν* etc.] Fortasse vult *μαρτυρούμεθα ὅτι αἰρόμεθα ἀπὸ γῆς μηδὲν τοιοῦτον πράξαντες* id est *δίκαιοι*. *Thirlbius*. Tu nihil muta.

13. *ἀπὸ γῆς αἰρόμεθα*] Etiam haec Irenaeus l. c. imitatur.

14. *Ἰδοὺ ... κατανοεῖ*] Jesai. LVII. 1..

15. *καὶ*] Hanc voculam Maran. male omisit.

1. *ἐπὶ Μωσέως*] Necesse non est legere *ὑπὸ Μωσέως* (sic mallet Sylburg.). Supra Justinus dicebat c. 99. *ὅπερ ἐπὶ Χριστοῦ ἔμελλε λέγεσθαι*. Sic etiam c. 119. *τὸ λελεγμένον ἐπὶ Μωσέως*. *Maranus*.

quitis. Vos autem in populum vestrum haec evenisse dicitis. Qui quidem si expulsi estis bello superati, merito haec passi estis, ut Scripturae omnes testantur; nos autem, qui nihil tale commisimus post quam veritatem Dei cognovimus, testatur Deus una cum justissimo et solo intaminato et carente peccatis Christo e medio tolli. Clamat enim Jesaias: *Ecce quomodo periit justus et nemo percipit corde, et viri justi tolluntur et nemo considerat.*

111. Ac duos quidem hujus Christi adventus arcane etiam Mosis tempore praedictos fuisse, jam ex signo hircorum in jejunio oblatorum demonstravi. Et rursus in iis, quae Jesus et Moses fecerunt, idem arcane praenuntiatum et dictum est. Alter enim eorum expansis manibus in colle ad vesperam usque permansit, quum manus ejus sustentarentur, quod sane nullam aliam nisi crucis figuram exhibet, alter autem Jesu nomine cognominatus dux erat pugnae, et vincebat Israel. Illud etiam in ambobus illis sanctis viris et Dei prophetis factum intelligere est, nempe duo illa mysteria neutrum illorum portare solum potuisse, id est crucis et cognominis impositi signum; est enim et erat et erit unius ac solius ista vis, cujus vel nomen principatus omnis reformidat, tabescens quod per illum evertendus sit. Noster igitur passibilis et crucifixus Christus nequaquam diris a lege devotus fuit, sed solum se eos servaturum demonstrabat qui ab ejus fide non discedunt. Et eos quidem qui in Aegypto servati sunt, quum perirent primogenita Aegy-

2. *προελέγετο*] Cf. c. 40. p. 259. C. D.

3. *μέχρις ἑσπέρας*] Cf. c. 97. p. 324. A. B.

4. *Ἰησοῦ ὀνόμ. μετον.*] Cf. c. 90. not. 6..

5. *πᾶσα ἀρχὴ*] His verbis Justinus non solum malorum angelorum principatus videtur designare, sed etiam terrenas potestates, id est reges et praesides, quibus Christi nomen formidini esse docet c. 117.; Justinus, utpote regni mille annorum defensor, existimat reges cum Antichristo conjunctos a Christo profligatum iri: quod quidem Irenaeus lib. 5. et Lactantius lib. 7. uberius exponunt. *Maranus.*

6. *τῆς πίστεως*] In Codd. mstis et editis est *τῆς γῆς τέως* manifesto errore, ut jam observavit Sylburgius, cujus conjecturam textui inserui. Cf. c. 121. p. 350. B. Facile *ΠΙΣ* et *ΓΗΣ* confundi pote-

θέντας, ὅτε ἀπώλλυντο τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, τὸ τοῦ
πάσχα ἐῤῥύσατο αἷμα τὸ ἑκατέρωσε τῶν σταθμῶν καὶ τοῦ ὑπερ-
θύρου χρισθέν. [7] Ἦν γὰρ τὸ πάσχα ὁ Χριστός, ὁ τυθεὶς ὕστε-
ρον, ὡς καὶ Ἡσαΐας ἔφη· [8] Αὐτὸς ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη.
Καὶ ὅτι ἐν ἡμέρᾳ τοῦ πάσχα συνελάβετε αὐτὸν καὶ ὁμοίως ἐν τῷ
πάσχα ἐσταυρώσατε, γέγραπται. Ὡς δὲ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἔσωσε D
τὸ αἷμα τοῦ πάσχα, οὕτως καὶ τοὺς πιστεύσαντας ῥύσεται ἐκ θα-
νάτου τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ἔμελλεν οὖν ὁ θεὸς πλανᾶσθαι, εἰ
μὴ [9] τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπὶ τῶν θυρῶν ἐγεγόνει; Οὔ φημι ἐγώ, ἀλλ'
ὅτι προεκήρυσσε τὴν μέλλουσαν δι' αἵματος τοῦ Χριστοῦ γενήσε-
σθαι σωτηρίαν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ [10] τὸ σύμβολον
τοῦ κοκκίνου σπαρτίου, οὗ ἔδωκαν ἐν Ἱεριχῷ οἱ ἀπὸ Ἰησοῦ τοῦ
Ναυῆ πεμφθέντες κατάσκοποι Ῥαὰβ τῇ πόρνῃ, εἰπόντες προσδῆ- E
σαι αὐτὸ τῇ θυρίδι, δι' ἧς αὐτοὺς ἐχάλασεν ὅπως λάθωσι τοὺς
πολεμίους, ὁμοίως τὸ σύμβολον τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐδήλου,
δι' οὗ οἱ πάλαι πόρνοι καὶ ἄδικοι ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν σώζον-
ται, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβόντες καὶ μηκέτι ἁμαρτάνοντες.

112. Ὑμεῖς δέ, ταῦτα ταπεινῶς ἐξηγούμενοι, πολλὴν ἀσθέ-
νειαν καταψηφίζεσθε τοῦ θεοῦ, εἰ ταῦτα οὕτω ψιλῶς ἀκούοιτε καὶ 339
μὴ τὴν δύναμιν ἐξετάζοιτε τῶν εἰρημένων. Ἐπεὶ καὶ Μωσῆς οὕ-
τω παράνομος ἂν [1] κριθείη· αὐτὸς παραγγείλας μηδενὸς ὁμοίωμα
γίνεσθαι, μήτε τῶν [2] ἐπὶ τῷ οὐρανῷ μήτε τῶν ἐπὶ γῆς ἢ θαλάσ-
σης, ἔπειτα ὄφιν χαλκοῦν αὐτὸς ἐποίει, καὶ στήσας [3] ἐπὶ σημείου

rant. Maranus: „Lex, inquit, non modo non maledixit Christo, sed etiam demonstravit eum unicum esse salvatorem eorum, qui a fide non discedunt, sed ut Moses in erigendis manibus perseverant. Legi posset ἐδήλουτο, sed quia Christus auctor legis est, quatenus Verbum, nihil mutandum."

7. Ἦν . . . ὕστερον] Coll. 1. Corinth. V. 7..

8. Αὐτὸς . . . ἤχθη] Jes. LIII. 7..

9. τὸ σημεῖον τοῦτο] Videtur Justinus signum crucis intelligere, quia, ut paulo ante dixit, sanguine Israelitae et superliminare et utrimque postes illeverant. Idem videtur observasse Lactantius lib. 4. c. 26.: „Cujus rei (inquit) figuram Judaei etiam nunc exhibent, cum limina sua de cruore agni notant." Hieronymus in c. 26. Esaiae sic loquitur: „Venient autem omnes, ut videant gloriam Dei: et ponet in eis signum, quod in Ezechielis principio sub Thau litterae hebraicae interpretatione monstratur. Quo signo qui fuerit impressus,

ptiorum, sanguis paschae liberavit, postibus utrimque et superliminari adspersus. Pascha enim erat Christus, qui postea immolatus est, quemadmodum et Jesaias ait: *Ipse tamquam ovis ad victimam ductus est.* Eum autem die paschae a vobis comprehensum ac similiter in pascha cruci affixum fuisse scriptum est. Quemadmodum autem eos, qui in Aegypto erant, sanguis paschae servavit, sic et eos, qui crediderint, liberabit a morte sanguis Christi. Deus ergo hallucinaturus erat, nisi hoc signum super foribus exstitisset? Non sane id ego dixerim, sed praenuntiatam ab eo futuram humano generi per sanguinem Christi salutem. Nam et signum coccinei funiculi, quod Jerichunte dederunt meretrici Rahabae exploratores a Jesu Navae missi, fenestrae, per quam eos demisit ut hostes laterent, alligari jubentes, similiter signum exhibebat sanguinis Christi, per quem ex omnibus gentibus qui olim moechi et iniqui erant salvantur, remissionem peccatorum adepti nec jam amplius peccantes.

112. Vos autem, qui haec humiliter interpretamini, multam infirmitatem Deo affingitis, si haec ita jejune intelligatis nec vim investigetis eorum quae dicuntur. Nam hoc pacto et Moses violatae legis nomine arguetur; qui quum ipse sanxisset, ne qua effigies fieret, nec eorum quae in coelo sunt nec eorum quae in terra aut mari, idem postea serpentem aeneum fecit, et in eum cuidam signo impositum intueri jussit eos qui

manus persequentis effugiet. Hoc et postes domorum in Aegypto signabantur, quando pereunte Aegypto solus Israel mansit illaesus.“ *Maranus.*

10. *τὸ σύμβολον τ. κοκκίνου σπαρτίου* etc.] Omisit Maran. articulum *τὸ* errore. Jebb. laudat Clement. Rom. ep. 1. ad Corinth. c. 12.: *Καὶ προσέθεντο αὐτῇ δοῦναι σημεῖον, ὅπως κρεμάσῃ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτῆς κόκκινον, πρόδηλον ποιοῦντες ὅτι διὰ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου λύτρωσις ἔσται πᾶσιν τοῖς πιστεύουσιν καὶ ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸν θεόν.* Vid. Cotelerium ad h. loc., qui alios Patres recenset idem dicentes de illo funiculo coccineo.

1. *κριθείη· αὐτὸς*] Non male Thirlb. conjectat *κριθείη αὐτός, ὃς παραγγ.* etc. (vid. c. 40. not. 13.), Maran. *κριθείη αὐτός· παραγγείλας γὰρ* etc..

2. *ἐπὶ τῷ οὐρανῷ*] Usitatius *ἐν τῷ οὐρανῷ*. Cf. c. 93. p. 321. E. et Exod. XX. 4..

3. *ἐπὶ σημείου τινὸς*] Signo

τινὸς ἐκέλευσεν εἰς αὐτὸν ὁρᾶν τοὺς δεδηγμένους· οἱ δ' ἐσώζοντο
εἰς αὐτὸν ἀποβλέποντες. Ὁ ὄφις ἄρα νοηθήσεται σεσωκέναι τὸν B
λαὸν τότε, ὅν, [4] ὡς προεῖπον, [5] κατηράσατο ὁ θεὸς τὴν ἀρχήν,
καὶ [6] ἀνεῖλε διὰ τῆς μεγάλης μαχαίρας, ὡς Ἡσαΐας [7] βοᾷ; Καὶ οὕ-
τως ἀφρόνως παραδεξόμεθα τὰ τοιαῦτα, ὡς οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν
φασί, καὶ οὐ σύμβολα; Οὐχὶ δὲ ἀνοίσομεν ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ
σταυρωθέντος Ἰησοῦ τὸ σημεῖον, ἐπεὶ καὶ Μωσῆς διὰ τῆς ἐκτά-
σεως τῶν χειρῶν σὺν τῷ ἐπικληθέντι Ἰησοῦ ὀνόματι καὶ νικᾶν τὸν
λαὸν ὑμῶν εἰργάζοντο; Οὕτω γὰρ καὶ τοῦ ἀπορεῖν περὶ ὧν ἐποίη- C
σεν ὁ νομοθέτης παυσόμεθα. Οὐ γὰρ [8] καταλιπὼν τὸν θεὸν ἐπὶ
θηρίον, δι' οὗ ἡ παράβασις καὶ παρακοὴ τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν, ἔπειθε
τὸν λαὸν ἐλπίζειν. Καὶ ταῦτα μετὰ πολλοῦ νοῦ καὶ μυστηρίου
γέγονε καὶ ἐῤῥέθη διὰ τοῦ μακαρίου προφήτου· καὶ οὐδέν ἐστιν,
ὅ τις μέμψασθαι δικαίως ἔχει τῶν λελεγμένων ἢ γεγενημένων ὑπὸ
πάντων ἁπλῶς τῶν προφητῶν, ἐὰν τὴν γνῶσιν τὴν ἐν αὐτοῖς
ἔχητε. [9] Ἐὰν δὲ ὡς οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν, [10] διὰ τί κάμηλοι μὲν D
θήλειαι ἐν [11] τῷδε τῷ τόπῳ οὐ λέγονται, ἢ τί εἰσιν αἱ λεγόμεναι
κάμηλοι θήλειαι, ἢ διὰ τί σεμιδάλεως μέτρα τόσα καὶ ἐλαίου μέτρα
τόσα ἐν ταῖς προσφοραῖς, [12] μόνα ἐξηγοῦνται ὑμῖν καὶ ταῦτα τα-
πεινῶς καὶ χαμερπῶς, τὰ δὲ μεγάλα καὶ ἄξια ζητήσεως μηδέποτε
τολμῶσι λέγειν μηδὲ ἐξηγεῖσθαι, ἢ καὶ ἡμῶν ἐξηγουμένων παραγ-
γέλλουσιν ὑμῖν μηδὲ ὅλως ἐπαΐειν μηδὲ εἰς κοινωνίαν λόγων ἐλθεῖν,
[13] οὐχὶ δικαίως ἀκούσονται ἅπερ πρὸς αὐτοὺς ἔφη ὁ ἡμέτερος κύ- E
ριος Ἰησοῦς Χριστός· [14] Τάφοι κεκονιαμένοι, ἔξωθεν φαινόμε-
νοι ὡραῖοι καὶ ἔσωθεν γέμοντες ὀστέων νεκρῶν, τὸ ἡδύοσμον

alicui serpentem impositum fuisse dicit, non quod crucem fuisse dubitaret, sed habita ratione Judaeorum, quos certo sciebat negare non posse signo alicui impositum fuisse serpentem; at eos de cruce assentiri non ei constabat. *Maranus.*

4. ὡς προεῖπον] Cf. c. 91. p. 319. B. — Vulgo ὡς non legitur (vid. c. 84. not. 8.) ab omnibus editoribus desideratum.

5. κατηρ. ὁ θ. τ. ἀρχ.] Genes. III. 14..

6. ἀνεῖλε] Fortasse legendum est ἀνελεῖ transpositis literis, ut apud Jesaiam. In loco parall. ἀναιρεθήσεσθαι.

7. βοᾷ] Jesai. XXVII. 1..

8. καταλιπὼν] Est qui audacter reponeret καταλιπόντα et vehementer sibi plauderet et gratularetur de emendatione tam egregia. Nobis non est dubium, quin recepta lectio vera sit. *Thirlbius.*

morsu petiti fuerant: in quem quum illi intuerentur, salvi fiebant. Tunc igitur populum servasse existimabitur serpens ille, quem, ut supra dixi, Deus diris initio devovit, et magno gladio, ut clamat Jesaias, sustulit? Sicque haec insipienter, ut magistris vestris placet, non ut signa accipiemus? Neque ad imaginem Jesu crucifixi referemus signum, quum et Moses per manus expansas una cum eo, qui Jesu appellatione cognominatus est, etiam victoriam populo vestro confecerit? Hoc sane modo etiam desinemus dubii esse de iis quae legislator fecit. Non enim Deum relinquens populo auctor erat, ut in fera, per quam praevaricatio et inobedientia initium acceperat, spem constitueret. Sed haec non sine multa mente ac mysterio a beato propheta facta et dicta sunt; nec quidquam est, quod quis merito possit reprehendere in iis quae ab omnibus omnino prophetis facta aut dicta sunt, si scientiam in illis reconditam teneatis. Sin autem magistri vestri haec tantum: cur cameli feminae in hoc vel illo loco non dicantur, aut quid sint quae dicuntur cameli feminae, aut cur tot similae et tot olei mensurae in donis offerri solitae — vobis exponunt eaque humiliter et demisse, res vero magnas et investigatione dignas nunquam dicere aut explicare audent, vel etiam nobis exponentibus ne praebeatis aures aut in sermonis communionem veniatis dehortantur: nonne merito audient quae ad eos dixit dominus noster Jesus Christus: *Sepulcra dealbata, extrinsecus speciosa et intrinsecus plena ossibus mortuorum: mentam decimantes, came-*

9. *Ἐὰν δὲ ὡς οἱ διδ.* etc.] Aut delendum est *ὡς*, aut, id quod facile crediderim, legendum *οὕτως* (Thirlb.) vel *ὅσοι* (Maran.).

10. *διὰ τί ... κάμ. θήλειαι*] Lectio vulgata quid significare possit non video, nisi si respicitur genus verbi *κάμηλος* apud LXX interpretes, quod, ut et apud alios, plerumque foemininum est, in uno autem alterove loco masculinum, ut ii loci in priore quaestione intelligantur, in posteriore reliqui. *Thirlbius.*

11. *τῷδε*] Maran. *τῷ δὲ* fecit.

12. *μόνα*] Sic Maran. distinxit. Ceteri *προσφοραῖς μόνα, ἐξηγοῦνται* etc..

13. *οὐχὶ*] Maran. consulto post *ἐλθεῖν* punctum posuit, quod equidem nescio quomodo recte possit defendi.

14. *Τάφοι ... ὁδηγοί*] Evang. Matth. XXIII. 27. et 23 sq..

[15] ἀποδεκατοῦντες, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες, τυφλοὶ ὁδηγοί;
Ἐὰν οὖν μὴ τῶν [16] διδαγμάτων [17] τῶν ἑαυτοὺς ὑψούντων καὶ
θελόντων ῥαββὶ ῥαββὶ καλεῖσθαι καταφρονήσητε, καὶ μετὰ τοιαύ- 340
της ἐνστάσεως καὶ νοῦ τοῖς προφητικοῖς λόγοις προσέλθητε, ἵνα
τὰ αὐτὰ πάθητε ὑπὸ τῶν ὑμετέρων ἀνθρώπων ἃ καὶ αὐτοὶ οἱ
προφῆται ἔπαθον, οὐ δύνασθε ὅλως οὐδὲν ἀπὸ τῶν προφητικῶν
ὠφέλιμον λαβεῖν.

113. Ὃ δὲ λέγω τοιοῦτόν ἐστιν. Ἰησοῦν, ὡς προέφην πολ-
λάκις, Αὐσῆν καλούμενον, ἐκεῖνον τὸν μετὰ τοῦ Χαλὲβ κατάσκο-
πον εἰς τὴν Χαναὰν [1] ἐπὶ τὴν γῆν ἀποσταλέντα, Ἰησοῦν Μωσῆς
ἐκάλεσε. Τοῦτο σὺ οὐ ζητεῖς, δι' ἣν αἰτίαν ἐποίησεν, οὐκ ἀπο- B
ρεῖς, οὐδὲ φιλοπευστεῖς· τοιγαροῦν λέληθέ σε ὁ Χριστός, καὶ ἀνα-
γινώσκων οὐ συνίῃς, οὐδὲ νῦν, ἀκούων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χρι-
στὸς ἡμῶν, συλλογίζῃ οὐκ ἀργῶς οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἐκείνῳ τεθεῖσθαι
τοὔνομα. Ἀλλὰ διὰ τί μὲν [2] ἓν ἄλφα [3] πρώτῳ προσετέθη τῷ
Ἀβραὰμ ὀνόματι, θεολογεῖς, καὶ διὰ τί ἓν ῥῶ τῷ Σάῤῥας ὀνόματι,
ὁμοίως κομπολογεῖς· διὰ τί δὲ τὸ πατρόθεν ὄνομα τῷ Αὐσῇ, τῷ
υἱῷ Ναυῆ, ὅλον μετωνόμασται τῷ Ἰησοῦ, οὐ ζητεῖς [4] ὁμοίως. C
Ἐπειδὴ οὐ μόνον μετωνομάσθη [5] αὐτοῦ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ καὶ διά-
δοχος γενόμενος Μωσέως, μόνος τῶν ἀπ' Αἰγύπτου ἐξελθόντων
ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ ὄντων εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἁγίαν γῆν τὸν περι-
λειφθέντα λαόν· καὶ [6] ὃν τρόπον ἐκεῖνος εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἁγίαν

15. ἀποδεκατοῦντες] Lang., Sylburg. et Morell. addunt καὶ διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, quae verba fortasse ab ipso Justino memoriter referente omissa sunt.

16. διδαγμάτων] H. Stephan. (in edit. ep. ad Diogn. p. 89.) legit διδασκάλων praeter necessitatem. C. 38. p. 256. E: καταφρονοῦντες τῆς παραδόσεως τῶν ὑμετέρων διδασκάλων.

17. τῶν . . . καλεῖσθαι] Coll. ev. Matth. XXIII. 6. sq..

1. ἐπὶ τὴν γῆν] Dictum pro ἐπὶ τὴν τῆς γῆς ἐπίσκεψιν. Exstat vero historia Numer. XIII. *Sylburgius*. Cf. c. 75. not. 7..

2 ἓν ἄλφα] Videntur Judaei, dum in ejusmodi rebus totam religionem ponunt ac maxima quaeque negligunt, ut eis exprobrat Justinus, ethnicorum jocis materiam dedisse. Quale fuit illud cujusdam impii dicterium, qui teste Philone in Judaeorum religionem jocabatur, quod Deus in beneficii locum unum A nomini Abrahae addidisset et Saram una similiter littera auxisset. Addit Philo hunc hominem impietatis poenas cito dedisse et levi de causa vitam laqueo finivisse, de nom. mut. p. 1053. Vid. Euseb.

lum autem deglutientes, duces caeci? Nisi igitur eorum doctrinam contemnatis, qui seipsos efferunt ac Rabbi Rabbi appellari volunt, et ea animi constantia eaque mente ad prophetica scripta accedatis, ut eadem a vestris hominibus patiamini quae et ipsi prophetae passi sunt, nullam omnino potestis ex propheticis oraculis utilitatem percipere.

113. Quod autem dico istiusmodi est. Qui cum Chalebo in terram Chananaeam explorator missus est, hunc, ut jam saepe dixi, quum Auses vocaretur, Jesum Moses appellavit. Hoc tu non quaeris, quam ob causam fecerit, non ambigis, non studiose percunctaris; scilicet latet te Christus, nec legens intelligis, nec nunc, quum audias Jesum esse Christum nostrum, ratiocinando colligis nec frustra nec temere hoc isti nomen impositum fuisse. Sed cur unum alpha primo Abrahami nomini additum fuerit, sancte et religiose inquiris, et cur unum rho Sarae nomini, similiter magno apparatu disputas: cur autem patrium nomen Ausae, filio Navae, totum Jesu cognomine permutatum fuerit, non similiter quaeris. Postquam non modo ejus nomen immutatum est, sed etiam Mosis successor factus, solus ex aequalibus ab Aegypto profectis superstitem populum in terram sanctam introduxit; et quemadmodum

Praep. evang. p. 518. *Maranus.*

3. *πρώτῳ πρ. τῷ Ἀβρ. ὀνόμ.*] Thirlb. conjicit *τοῦ.* Sed parum refert, ut ipse V. D. concedit.

4. *ὁμοίως. Ἐπειδὴ* etc.] Sic Maranus. Ceteri *Ὁμοίως ἐπειδὴ* etc. Mallet ille *Ἐπεὶ δὲ* (*Sed quia*) pro *Ἐπειδή.* Non vero mutamus.

5. *αὐτοῦ*] Nescio quomodo magis placet *αὐτῷ.* Sed nihil muto. *Thirlbius.*

6. *ὃν τρόπον ἐκεῖνος* etc.] Similiter Tertullian. adv. Marc. III. c. 16. (Opp. ed. Leopold. P. III.) p. 130.: „Quia Jesus Christus secundum populum, quod sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle et lacte manantem, id est vitae aeternae possessionem, qua nihil dulcius, idque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Jesum, id est per evangelii gratiam, provenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id et Christi (praeceptis), petra enim Christus: ideo is vir, qui in hujus sacramenti imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, Jesus cognominatus.“ Adde loc. parall. in libro adv. Jud. c. 9. (P. IV.) p. 313.

γῆν τὸν λαόν, οὐχὶ Μωσῆς, καὶ ὡς ἐκεῖνος ἐν κλήρῳ διένειμεν
αὐτὴν τοῖς εἰσελθοῦσι μετ' αὐτοῦ, οὕτως καὶ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς
τὴν διασπορὰν τοῦ λαοῦ ἐπιστρέψει, καὶ διαμεριεῖ τὴν ἀγαθὴν
γῆν ἑκάστῳ, οὐκέτι δὲ κατὰ [7] ταὐτά. Ὁ μὲν γὰρ πρόσκαιρον ἔδω- D
κεν αὐτοῖς τὴν κληρονομίαν, ἅτε οὐ Χριστὸς [8] ὁ θεὸς ὢν οὐδὲ
υἱὸς θεοῦ, ὁ δὲ μετὰ τὴν [9] ἁγίαν ἀνάστασιν αἰώνιον ἡμῖν τὴν κα-
τάσχεσιν δώσει. Τὸν ἥλιον ἔστησεν ἐκεῖνος, μετονομασθεὶς πρό-
τερον τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι καὶ λαβὼν ἀπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ
[10] ἰσχύν. Ὅτι γὰρ Ἰησοῦς ἦν ὁ Μωσεῖ καὶ τῷ Ἀβραὰμ καὶ τοῖς
ἄλλοις ἁπλῶς πατριάρχαις φανεὶς καὶ ὁμιλήσας, τῷ τοῦ πατρὸς E
θελήματι ὑπηρετῶν, ἀπέδειξα· ὃς καὶ ἄνθρωπος γεννηθῆναι διὰ
τῆς παρθένου Μαρίας [11] ἦλθε, καί ἐστιν ἀεί, [12] ἐρῶ. Οὗτος γάρ
ἐστιν, [13] ἀφ' οὗ καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ δι' οὗ ὁ πατὴρ
μέλλει καινουργεῖν, [14] οὗτός ἐστιν ὁ ἐν Ἱερουσαλὴμ αἰώνιον φῶς
λάμπειν μέλλων, οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ βασι- 341
λεὺς Σαλὴμ καὶ αἰώνιος ἱερεὺς ὑψίστου ὑπάρχων. [15] Ἐκεῖνος
λέγεται δευτέραν περιτομὴν μαχαίραις πετρίναις τὸν λαὸν περιτε-
τμηκέναι (ὅπερ κήρυγμα ἦν τῆς περιτομῆς ταύτης ἧς περιέτεμεν
ἡμᾶς αὐτὸς Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπὸ τῶν λίθων καὶ τῶν ἄλλων εἰδώ-
λων) καὶ θημωνιὰς [16] ποιήσας τῶν ἀπὸ ἀκροβυστίας, τουτέστιν

7. ταὐτά] Sic dedi pro vulg. ταῦτα. Vid. c. 48. not. 11..

8. ὁ θεὸς] Fortasse θεὸς sine articulo. Vid. c. 56. not. 16..

9. ἁγίαν] Conjectat Thirlb. ἁγίων. Duas admittit Justinus resurrectiones, quarum priorem vocat ἁγίαν, posteriorem vero αἰωνίαν: illa est fidelium et justorum, haec omnium ceterorum hominum; inter utramque autem collocatum est tempus regni mille annorum. Vid. c. 81. p. 308. B (not. 17.).

10. ἰσχύν] Sylburgio et Thirlbio altera comparationis pars deesse videtur. Ille igitur censet addendum: τούτου δὲ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑπὲρ ἡμῶν πάσχοντος ὁ ἥλιος ἐξέλειψε (ut Matth. XXVII. et Luc. XXIII.) — hic vero: οὗτός ἐστιν ὁ ἐν Ἱερουσαλὴμ αἰώνιον φῶς λάμπειν μέλλων (ut paulo infra), aut etiam simul cum antecedente periodo: οὗτος γάρ ἐστιν ἀφ' οὗ τ. οὐρανὸν ... καινουργεῖν. „Sed, inquit recte Maranus, non viderunt ipsam comparationem in eo institui, quod alter solem stare fecerit, alter ei potestatem tanti miraculi dederit. Pergit in eamdem comparationem Justinus, cum ait coelum et terram per Christum renovatum iri. His enim verbis indicat, quanto praestantior sit filio Navae, qui potestatem a Christo acceptam in solem exercuit.“

non Moses, sed iste populum in terram sanctam introduxit eamque iis, qui secum ingressi fuerant, sorte distribuit, sic et Jesus Christus dispersionem populi convertet, ac terram bonam cuique dividet, non tamen eodem modo. Ille enim temporariam dedit illis haereditatem, utpote qui nec Christus Deus nec Dei erat filius, hic autem post sanctam resurrectionem aeternam nobis possessionem dabit. Solem ille fecit stare, quum prius Jesu appellatione cognominatus fuisset atque ab ejus spiritu vires accepisset. Jesum enim ipsum illum fuisse, qui Mosi et Abrahamo et aliis omnibus patriarchis visus est et cum eis collocutus, quum patris voluntati ministraret, jam a me demonstratum est; qui et advenit ut homo fieret per virginem Mariam, ac semper est. Hic enim ille est, inde a quo pater et coelum et terram ac per quem renovaturus est, hic ille est qui Hierosolymis aeternum lumen fulgebit, hic ille est secundum ordinem Melchisedeci rex Salemi et aeternus Altissimi sacerdos. Dicitur ille secunda circumcisione populum lapideis cultris circumcidisse (quod quidem praedicatio fuit circumcisionis illius, qua nos ipse Jesus Christus a lapidibus et aliis simulacris circumcidit) et acervos eorum cumulasse, qui a prae-

11. ἦλθε] Admittit Sylburg. ἤθελε sine causa.

12. ἐρῶ] Absolute positum est. Thirlb. vult ἐν οὐρανῷ. Sed mox Hierosolymis Christum ait regnaturum. Alii fortasse legent καὶ ὅτι ἐστὶν ἀεί, ἐρῶ.

13. ἀφ' οὗ . . . καινουργεῖν] Gelenius: *per quem coelum terramque pater condidit, per eumdem instauraturus.* Perionius et Langus ἀφ' οὗ reddunt: *a quo.* Thirlbius triplici ratione emendat: ἀφ' οὗ καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ — vel ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν — vel ἀφ' οὗ φεύξεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ (Apocal. XX. 11.). Tales emendationes nemini puto probatum iri. Maranus vero ἀφ' οὗ interpretatur *post quem.* Est sane *(inde) a quo*, vern. *seit* s. *nach welchem*: vid. c. 88. not. 8.. Sensus: Semper est Christus; a Christo enim inde ab ejus incarnatione mundus renovatur: frustra igitur alius a Judaeis exspectatur Christus.

14. οὗτός ... μέλλων] Coll. Jesai. LX. 1. 19. sq..

15. Ἐκεῖνος] Scil. Josua (Ἰησοῦς): Jos. V. 2. sq.. Quorum enim praeputia Josua circumcidit, hi exstitisse dicuntur τύπος eorum quos Christus ab errore circumcidit. Ad hunc Justini locum videtur respexisse Tertullian. ll. cc. (not. 6.).

16. ποιήσας] Exspectaveris ποι-

ἀπὸ τῆς πλάνης τοῦ κόσμου, ἐν παντὶ τόπῳ περιτμηθέντων πε-
τρίναις μαχαίραις, τοῖς Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν λόγοις. Ὅτι γὰρ
λίθος καὶ πέτρα ἐν παραβολαῖς ὁ Χριστὸς διὰ τῶν προφητῶν ἐκη- B
ρύσσετο, ἀποδέδεικταί μοι. Καὶ τὰς μαχαίρας οὖν τὰς πετρίνας
τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀκουσόμεθα, δι' ὧν ἀπὸ τῆς ἀκροβυστίας οἱ
πλανώμενοι τοσοῦτοι καρδίας περιτομὴν περιετμήθησαν, ἣν πε-
ριτμηθῆναι καὶ τοὺς ἔχοντας τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἀρχὴν λαβοῦ-
σαν περιτομὴν ὁ θεὸς διὰ τοῦ Ἰησοῦ [17] προὔτρεπεν ἔκτοτε, καὶ
τοὺς εἰσελθόντας εἰς τὴν γῆν ἐκείνην τὴν ἁγίαν δευτέραν περιτο- C
μὴν πετρίναις μαχαίραις εἰπὼν τὸν Ἰησοῦν περιτετμηκέναι αὐτούς.

114. Ἔσθ' ὅτε γὰρ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ [1] ἐναργῶς πράττε-
σθαί τι, ὃ τύπος τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι ἦν, ἐποίει, ἔσθ' ὅτε δὲ
καὶ λόγους ἐφθέγξατο περὶ τῶν ἀποβαίνειν μελλόντων, φθεγγό-
μενον αὐτοὺς ὡς τότε γινομένων ἢ καὶ γεγενημένων· ἣν τέχνην
ἐὰν μὴ εἰδῶσιν οἱ ἐντυγχάνοντες, οὐδὲ παρακολουθῆσαι τοῖς τῶν
προφητῶν λόγοις, ὡς δεῖ, δυνήσονται. Παραδείγματος δὲ χάριν
λόγους τινὰς προφητικοὺς εἴποιμ' ἄν, ὅπως παρακολουθήσητε τῷ D
λεγομένῳ. Ὅταν λέγῃ διὰ Ἠσαΐου· [2] Αὐτὸς ὡς πρόβατον ἐπὶ
σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ [3] κείροντος, ὡς ἤδη
τοῦ πάθους [4] γενομένου λέγει. Καὶ ὅταν πάλιν λέγῃ· [5] Ἐγὼ ἐξε-
πέτασα τὰς χεῖράς μου ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, καὶ
ὅταν λέγῃ· [6] Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; [7] ὡς ἤδη γεγε-
νημένων πραγμάτων ἐξαγγελίαν οἱ λόγοι σημαίνοντες λελεγμένοι E
εἰσί. Καὶ γὰρ ἐν παραβολῇ λίθον πολλαχοῦ καλεῖν ἀπέδειξα τὸν

ῆσαι: sed illud ferri potest. Vid. c. 101. p. 327. sq.: δηλωτικά ἐστι τοῦ . . . ὁμολογεῖν . . . καὶ αὐτὸς σωθήσεσθαι . . . μηνύων.

17. προὔτρεπεν ἔκτοτε, καὶ etc.] Thirlb. verba sic constituit: προὔτρεπεν ἔκτοτε διὰ τοῦ τοὺς . . . εἰπεῖν τὸν Ἰησοῦν (vel τῷ Ἰησοῦ, cui tamen obstat διὰ τοῦ Ἰησοῦ paulo ante) περιτετμηκέναι, aut περιτ. αὐτούς, nam similem pleonasmum et apud alios et alibi apud Justinum invenire est — vel sic: προὔτρεπεν ἐκ τοῦ καὶ τοὺς . . . εἰπεῖν etc. — vel sic minima mutatione: προὔτρεπεν ἔκτοτε, καὶ τοὺς . . . εἰπὼν etc. Et haec tantum emendatio digna est, quae a nobis recipiatur pro vulgata εἶπον, eamdemque probavit Maranus; „haec enim, inquit, referuntur ad Deum, qui, docendo in Scripturis Israelitas a Jesu secundam circumcisionem accepisse, hortatur ad veram

putio, id est ab errore mundi, in omni loco circumcisi sunt lapideis cultris, Jesu domini nostri verbis. Lapidem enim et petram in similitudinibus Christum a prophetis vocari jam a me demonstratum est. Lapideos igitur cultros verba ejus intelligemus, per quae tot a praeputio homines, qui in errore versabantur, cordis circumcisione circumcisi sunt: qua quidem ut ii etiam circumciderentur, qui circumcisionem ab Abrahamo initium ducentem habebant, jam tum Deus per Jesum hortabatur, quippe quum eos, qui in sanctam illam terram ingrediebantur, a Jesu secundam circumcisionem cultris lapideis dicat accepisse.

114. Interdum enim Spiritus sanctus efficiebat, ut clare aliquid fieret, quod quidem imago esset futuri, interdum autem et sermones pronuntiavit de futuris rebus, ita eos pronuntians quasi jam tum res fierent vel etiam factae fuissent: quam artem nisi legentes perspiciant, prophetica verba, ut par est, neutiquam assequi poterunt. Exempli gratia proferam verba quaedam prophetica, ut quod dico assequamini. Quum dicit per Jesaiam: *Ipse sicut ovis ad victimam ductus est, est sicut agnus coram tondente*, ita dicit, quasi jam peracta sit passio. Rursus quum ait: *Expandi manus meas ad populum incredulum et contradicentem*, et quum ait: *Domine, quis credidit auditui nostro?* ita haec dicuntur, quasi res jam actas nuntient. Sic etiam demonstravi saepe Christum ab eo in similitudine lapidem vocari et per tropologiam Jacobum et Israe-

circumcisionem.“ Vid. c. 61. not. 10.. Similiter *λέγων* et *λέγον* confunduntur: Cohort. ad Gr. c. 36. not. 2.; vid. Dial. c. 50. not. 6. al..

1. *ἐναργῶς*] Cod. Clarom. *ἐνεργῶς*. Sic etiam Reg. in margine.

2. *Αὐτὸς . . . κείροντος*] Jesai. LIII. 7..

3. *κείροντος*] Vulgo *κείραντος*. Illud ex levi mutatione reponendum erat, quum praesertim et supra c. 13. p. 230. D. et Apol. I. c. 50. p. 86. A. inveniatur. Sylburgius eumque secuti Morellus et Jebbius *ἄφωνος* addunt. Maranus a librariis fortasse omissum censet *οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα*.

4. *γενομένου*] Maran. legi vult *γινομένου*: *perageretur*.

5. *Ἐγὼ . . . ἀντιλέγοντα*] Jesai. LXV. 2..

6. *Κύριε ... ἡμῶν*] Jes. LIII. 1..

7. *ὡς*] In Codd. mstis et editis deest haec vocula, quae refingenda erat, ut nemo non videt.

Χριστὸν καὶ ἐν τροπολογίᾳ Ἰακὼβ καὶ Ἰσραήλ. Καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ· [8]Ὄψομαι τοὺς οὐρανούς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, ἐὰν μὴ ἀκούω [9]τῶν λόγων αὐτοῦ τὴν ἐργασίαν, οὐ συνετῶς ἀκούσομαι, ὥσπερ ὑμῶν οἱ διδάσκαλοι ἀξιοῦσιν, οἰόμενοι χεῖρας καὶ πόδας
καὶ δακτύλους καὶ ψυχὴν ἔχειν, ὡς σύνθετον ζῶον, τὸν πατέρα 342
τῶν ὅλων καὶ ἀγέννητον θεόν, οἵτινες καὶ διὰ τοῦτο ὦφθαι τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰακὼβ αὐτὸν τὸν πατέρα διδάσκουσι. Μακάριοι οὖν ἡμεῖς οἱ περιτμηθέντες πετρίναις μαχαίραις τὴν δευτέραν περιτομήν. Ὑμῶν μὲν γὰρ ἡ πρώτη διὰ σιδήρου γέγονε καὶ γίνεται· σκληροκάρδιοι γὰρ μένετε· ἡμῶν δὲ ἡ περιτομή, ἥτις δευτέρα ἀριθμῷ, μετὰ τὴν ὑμετέραν φανερωθεῖσα, διὰ λίθων ἀκροτόμων, τουτέστι διὰ τῶν λόγων τῶν διὰ τῶν ἀποστόλων τοῦ ἀκρογωνιαίου B
λίθου [10]καὶ τοῦ ἄνευ χειρῶν τμηθέντος, περιτέμνει ἡμᾶς ἀπό τε εἰδωλολατρείας καὶ πάσης ἁπλῶς κακίας· ὧν αἱ καρδίαι οὕτως περιτετμημέναι εἰσὶν ἀπὸ τῆς πονηρίας, [11]ὡς καὶ χαίρειν ἀποθνήσκοντας διὰ τὸ ὄνομα τὸ τῆς καλῆς πέτρας, καὶ ζῶν ὕδωρ ταῖς καρδίαις τῶν δι' αὐτοῦ ἀγαπησάντων τὸν πατέρα τῶν ὅλων βρυούσης, καὶ ποτιζούσης τοὺς βουλομένους τὸ τῆς ζωῆς ὕδωρ πιεῖν.
Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐ νοεῖτε λέγοντος· ἃ γὰρ ποιῆσαι τὸν Χριστὸν C
πεπροφήτευται, οὐ νενοήκατε, οὐδὲ ἡμῖν προσάγουσιν ὑμᾶς τοῖς γεγραμμένοις πιστεύετε. Ἰερεμίας μὲν γὰρ οὕτω βοᾷ· [12]Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι ἐγκατελίπετε πηγὴν ζῶσαν καὶ ὠρύξατε ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται συνέχειν ὕδωρ. [13]Μὴ ἔρημον ᾖ, οὗ ἐστι τὸ ὄρος Σιών, [14]ὅτι Ἱερουσαλὴμ βιβλίον ἀποστασίου ἔδωκα ἔμπροσθεν ὑμῶν;

115. Ἀλλὰ Ζαχαρίᾳ, ἐν παραβολῇ δεικνύντι τὸ μυστήριον
τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀποκεκρυμμένως κηρύσσοντι, πιστεῦσαι [1]ὀφείλετε. D
Ἔστι δὲ τὰ λεγόμενα ταῦτα· [2]Χαῖρε καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιών,

8. Ὄψομαι ... σου] Ps. VIII. 3..

9. τῶν λόγων αὐτοῦ τὴν ἐργασίαν] Maran. legi jubet τὸν λόγον (Logon) αὐτοῦ τ. ἐργ.. Rectius sane scriberetur τοῦ λόγου (Logi) αὐτοῦ τ. ἐργ.: terminationes ων et ου plerumque per compendia exaratae in codicibus saepe confunduntur (vid. c. 106. not. 10. al.). Ἐργασία autem (i. q. τὸ ἐργάζεσθαι) active capiendum: d. *Würken*. Per Logon Deus omnia operatus est. Cohort. ad Gr. c. 15. p. 16. B: ... λόγον, δι' οὗ ο ὐ ρ α ν ὸ ς καὶ γῆ καὶ ἡ πᾶσα ἐγένετο κτίσις. Vid. librum meum: De Ju-

lem. Ac rursus quum dicit: *Videbo coelos, opera digitorum tuorum,* nisi intelligam verborum ejus operationem, insipienter intelligam, quemadmodum magistris vestris placet, qui manus et pedes et digitos et animam habere instar animalis compositi existimant parentem universorum et ingenitum Deum, et idcirco visum esse Abrahamo et Jacobo ipsum patrem docent. Praeclare ergo in nobis agitur, qui cultris lapideis circumcisi sumus secunda circumcisione. Prima enim illa vestra ferro peracta est et peragitur: duro enim corde permanetis; nostra autem circumcisio, quae secunda numero est, post vestram instituta, per lapides acutos, id est per sermones apostolorum summi illius angularis lapidis et sine manibus abscissi, circumcidit nos a simulacrorum cultu et ab omni prorsus pravitate. Quorum corda ita sunt pravitate circumcisa, ut laeti mortem oppetamus propter nomen praeclarae illius petrae, quae et in eorum corda, qui per ipsum diligunt patrem universorum, aquam vivam emittit, et eos potat qui aquam vitae sitiunt. Sed haec dicente me non intelligitis; quae enim facturum esse Christum prophetae praedixerunt, ea non intelligitis, nec nobis, qui vos ad Scripturas adducimus, creditis. Jeremias enim ita clamat: *Vae vobis, quia dereliquistis fontem vivum et fodistis vobis cisternas dissipatas, quae non poterunt continere aquam. Num solitudo erit, ubi est mons Sionis, quoniam Hierosolymis libellum repudii dedi in conspectu vestro?*

115. Sed Zachariae, Christi mysterium in parabola ostendenti et arcane praedicanti, credere debetis. Sunt autem haec illius verba: *Gaude et laetare, filia Sionis: quoniam ecce ego*

stini Mart. scriptt. et doctr. p. 88..

10. *καὶ τοῦ ἁ. χειρ.*] Alii fortasse legent pro *καὶ τοῦ* inverso ordine *τοῦ καί*. Nos nihil quicquam mutandum judicamus. *Thirlbius.*

11. *ὡς καὶ ... ὕδωρ πιεῖν*] Coll. ev. Joann. IV. 14..

12. *Οὐαὶ ... ὕδωρ*] Jerem. II. 12. sq..

13. *Μὴ ... Σιών*] Jes. XVI. 1..

14. *ὅτι ... ὑμῶν*] Jer. III. 8..

1. *ὀφείλετε*] Potest etiam *ὠφείλετε* legi, tempore praeterito. *Sylburgius.* Potest scriptura vulgaris retineri ideoque debet.

2. *Χαῖρε ... πυρός*] Zachar.

ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ἔρχομαι καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σοῦ, λέγει κύριος.
Καὶ προστεθήσονται ἔθνη πολλὰ πρὸς κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ,
καὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν· καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σοῦ, καὶ
γνώσονται ὅτι κύριος τῶν δυνάμεων ἀπέσταλκέ με πρός σε. Καὶ
κατακληρονομήσει κύριος τὸν Ἰούδαν καὶ τὴν μερίδα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν
γῆν τὴν ἁγίαν, καὶ ἐκλέξεται [3] ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Εὐλαβείσθω E
πᾶσα σὰρξ ἀπὸ προσώπου κυρίου, ὅτι ἐξεγήγερται ἐκ νεφελῶν ἁγίων
αὐτοῦ. Καὶ ἔδειξέ μοι Ἰησοῦν, τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, ἑστῶτα
πρὸ προσώπου [4] ἀγγέλου· καὶ διάβολος εἱστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ
τοῦ ἀντικεῖσθαι αὐτῷ. Καὶ εἶπε κύριος πρὸς τὸν διάβολον· Ἐπι-
τιμήσαι κύριος ἔν σοι, ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ. Οὐχὶ ἰδοὺ
τοῦτο δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός;

Μέλλοντί τε τῷ Τρύφωνι ἀποκρίνεσθαι καὶ ἀντιλέγειν μοι
ἔφην· Πρῶτον ἀνάμεινον καὶ ἄκουσον ἃ λέγω. Οὐ γὰρ ἣν ὑπο- 343
λαμβάνεις ἐξήγησιν ποιεῖσθαι μέλλω, ὡς μὴ γεγενημένου ἱερέως
τινὸς Ἰησοῦ ὀνόματι ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ γῇ, ὅπου αἰχμάλωτος ὁ
λαὸς ὑμῶν. Ὅπερ εἰ καὶ ἐποίουν, [5] ἀπέδειξα ὅτι ἦν μὲν Ἰησοῦς
ἱερεὺς ἐν τῷ γένει ὑμῶν· τοῦτον δὲ αὐτὸν οὐκ ἐν τῇ ἀποκαλύψει
αὐτοῦ ἑωράκει ὁ προφήτης, ὥσπερ οὐδὲ τὸν διάβολον καὶ τὸν τοῦ
κυρίου ἄγγελον οὐκ αὐτοψίᾳ, ἐν καταστάσει ὤν, ἑωράκει, ἀλλ'
ἐν ἐκστάσει, ἀποκαλύψεως αὐτῷ γεγενημένης. Νῦν δὲ λέγω ὅτι B
ὅνπερ τρόπον διὰ τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος [6] τῷ Ναυῆ υἱῷ καὶ δυνά-
μεις καὶ πράξεις τινὰς προκηρυσσούσας τὰ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου κυ-
ρίου μέλλοντα γίνεσθαι πεποιηκέναι [7] ἔφη, οὕτω καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ
ἐν Βαβυλῶνι Ἰησοῦ ἱερέως γενομένου ἐν τῷ λαῷ ὑμῶν ἀποκάλυ-
ψιν ἔρχομαι νῦν ἀποδεῖξαι [8] ἀποκήρυξιν εἶναι τῶν ὑπὸ τοῦ ἡμε-

II. 10. — III. 2..

3. ἐπὶ] Perion. vult ἔτι. Sed illud, quod jam Thirlb. defendit, est etiam in aliquo τῶν ο' Cod. msto apud Holmes..

4. ἀγγέλου] Fortasse ex Bibliis addendum κυρίου (sic et infra τ. τ. κυρ. ἀγγ.), quod cur omissum sit, facile est intellectu.

5. ἀπέδειξα] Locus difficillimus est. Langus legit ἀπέδειξας: *demonstrares tu tamen* etc.. Maran. conjicit: ἀπέδ. ὅτι, ἣν (pro ἦν: Justino autem illa forma non est solemnis) μὲν ... ὑμῶν (scil. ἦν), τοῦτον δὲ etc. (commate post ὑμῶν posito pro puncto, quod est in codicibus). Eodem redit, si malis: ἀπέδ. ὅτι, εἰ ἦν μὲν (sive εἰ μὲν ἦν) ... ὑμῶν, τοῦτον δὲ etc.: *demonstrarem futurum non fuisse, si Jesus*

venio et habitabo in medio tui, dicit dominus. Et applicabuntur gentes multae ad dominum die illo, et erunt mihi in populum; et habitabo in medio tui, et cognoscent dominum virtutum misisse me ad te. Et possidebit dominus Judam et partem suam in terra sancta, et eliget Hierosolyma. Timeat omnis caro a facie domini, quoniam surrexit de nubibus sanctis suis. Et ostendit mihi Jesum, sacerdotem magnum, stantem ante faciem angeli; et diabolus stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit dominus ad diabolum: Increpet dominus in te, qui elegit Hierosolyma. Nonne ecce hoc torris est erectus de igne?

Quum Trypho respondere et mihi contradicere pararet: Fac primum, inquam, expectes et audias quid dicam. Non enim quam suspicaris expositionem allaturus sum, ut nullum sacerdotem Jesu nomine in terra Babylonia, ubi populus vester captivus erat, exstitisse dicam. Quod quidem si etiam facerem, demonstravi Jesum sacerdotem fuisse in genere vestro; hunc autem ipsum propheta in sua revelatione non vidit, quemadmodum nec diabolum nec angelum domini ipsis oculis, intra se constitutus, vidit, sed in ecstasi, revelatione ipsi facta. Nunc autem quod dico sic se habet. Quemadmodum effatum a filio Navae virtutes et actiones quasdam, quae res a domino nostro gerendas praenuntiabant, per nomen Jesu editas esse dixit: ita et hanc sub illo Jesu, qui sacerdos Babylone in populo vestro fuit, revelationem nunc aggredior demonstrare praedicationem fuisse eorum, quae noster sacerdos et Deus et Christus, pa-

sacerdos in vestro genere fuisset, ut eum propheta in sua revelatione videret. Recte Maranus: „Negare non vult Justinus sacerdotem Jesum exstitisse in terra Babylonis, sed tamen declarat probabilem materiam sibi non defuturam, si litigare velit: quia propheta, quemadmodum nec diabolum nec angelum oculis suis vidit, sed oblata revelatione, sic summum sacerdotem, si vivus is exstitisset, non in revelatione, sed coram cernere debuisset. — Justinus fatetur hîc agi de filio Josedech: at ea, quae ad Christum spectant, significari contendit."

6. *τῷ Ναυῆ υἱῷ*] Aut legendum *τὸν Ναυῆ υἱόν*, aut *πεποιῆσθαι* pro *πεποιηκέναι*.

7. *ἔφη*] Scil. *ὁ λόγος* (cf. c. 87. not. 2.). Conjecit Thirlb. *ἔφην*.

8. *ἀποκήρυξιν*] Hoc optimo

τέρου ἱερέως καὶ θεοῦ καὶ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων, γίνεσθαι μελλόντων. Ἤδη μέντοι ἐθαύμαζον, ἔφην, διὰ τί καὶ πρὸ μικροῦ ἡσυχίαν ἤγάγετε ἐμοῦ λέγοντος, ἢ πῶς οὐκ ἐπελάβε- C
σθέ μου [9] εἰπόντος ὅτι ὁ τοῦ Ναυῆ υἱὸς τῶν ἐξελθόντων ἀπ' Αἰγύπτου ὁμηλίκων μόνος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἁγίαν γῆν καὶ οἱ γεγραμμένοι ἀφήλικες τῆς γενεᾶς ἐκείνης. Ὥσπερ γὰρ αἱ μυῖαι ἐπὶ τὰ ἕλκη προστρέχετε καὶ ἐφίπτασθε. Κἂν γὰρ μυρία τις εἴπῃ καλῶς, ἓν δὲ μικρὸν ὁτιοῦν [10] εἴη μὴ εὐάρεστον ὑμῖν ἢ μὴ νοούμενον ἢ μὴ πρὸς τὸ ἀκριβές, τῶν μὲν πολλῶν καλῶν οὐ πεφροντίκατε, D
τοῦ δὲ μικροῦ ῥηματίου ἐπιλαμβάνεσθε καὶ κατασκευάζειν αὐτὸ ὡς ἀσέβημα καὶ ἀδίκημα σπουδάζετε, ἵνα [11] τῇ αὐτῇ ὁμοίᾳ κρίσει ὑπὸ τοῦ θεοῦ κρινόμενοι πολὺ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν μεγάλων τολμημάτων εἴτε κακῶν πράξεων εἴτε φαύλων ἐξηγήσεων, ἃς παραποιοῦντες ἐξηγεῖσθε, λόγον [12] δώσετε. [13] Ὃ γὰρ κρίμα κρίνετε, δίκαιόν ἐστιν ὑμᾶς κριθῆναι.

116. Ἀλλ' ἵνα τὸν λόγον τὸν περὶ τῆς ἀποκαλύψεως [1] Ἰησοῦ E
Χριστοῦ τοῦ ἁγίου ἀποδιδῶ ὑμῖν, ἀναλαμβάνω τὸν λόγον καί φημι κἀκείνην τὴν ἀποκάλυψιν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀρχιερέα τοῦτον τὸν σταυρωθέντα πιστεύοντας γεγενῆσθαι, οἵτινες ἐν πορνείαις καὶ ἁπλῶς πάσῃ ῥυπαρᾷ πράξει ὑπάρχοντες διὰ τῆς παρὰ τοῦ ἡμετέρου Ἰησοῦ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ χάριτος
[2] τὰ ῥυπαρὰ πάντα, ἃ ἠμφιέσμεθα, κακὰ ἀπεδυσάμεθα, οἷς ὁ διά- 344
βολος ἐφέστηκεν ἀεὶ ἀντικείμενος καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἕλκειν πάντας βουλόμενος, καὶ ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ, τουτέστιν ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ πεμφθεῖσα ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπιτιμᾷ αὐτῷ [3] καὶ ἀφίσταται ἀφ' ἡμῶν. Καὶ ὥσπερ ἀπὸ πυρὸς ἐξεσπασμένοι ἐσμέν,

jure putat Sylburg. amanuensium culpa scriptum pro προκήρυξιν, vitio e vicinia tracto: quod descriptoribus non est infrequens.

9. εἰπόντος ὅτι etc.] Cf. c. 113. p. 340. C.

10. εἴη] Iterum variatio modi: hic εἴη et versu praecedente εἴπῃ. *Sylburgius.*

11. τῇ αὐτῇ ὁμοίᾳ] Sylburg. inter τῇ αὐτῇ et ὁμοίᾳ desiderat καὶ aut aliam hujusmodi conjunctionem.

12. δώσετε] Sic ex Cod. Clarom. edidi pro vulg. δώσητε (vid. de monarch. c. 6. not. 10.), quod usitatum non est. Sylburg. conjecerat δῶτε vel δώητε. Illam autem codicis lectionem a me receptam etiam Thirlb. probavit.

tris universorum filius, facturus erat. Jam autem miratus sum, inquam, cur paulo ante dicente me quieveritis, aut non reprehenderitis, quum dicerem filium Navae ex aequalibus ab Aegypto profectis solum in terram sanctam ingressum esse cum iis, qui hac aetate natu minores descripti fuerant. Nam instar muscarum ad ulcera accurritis et advolatis. Si quis enim sexcenta praeclare dicat, unum autem quamlibet minutum vobis non placeat aut a vobis non intelligatur aut minus accuratum sit: de plurimis praeclare dictis parum laboratis, pusillum autem verbulum arripitis idque in piaculi ac sceleris loco statuere conamini, ut simili modo a Deo judicati multo magis magnorum facinorum sive improbe factorum sive pravarum interpretationum, quas adulterando adhibetis, rationem reddatis. Quo enim judicio judicatis, eodem vos aequum est judicari.

116. Sed ut vobis rationem reddam de revelatione Jesu Christi sancti, repeto sermonem ac dico hanc quoque revelationem in nos factam esse, qui in Christum summum sacerdotem hunc crucifixum credimus: qui quum in stupris et omni prorsus sordida actione versaremur, per gratiam a nostro Jesu secundum voluntatem ipsius patris concessam sordida omnia, quibus induti eramus, mala exuimus: quibus diabolus instat semper adversans et omnes ad se trahere volens, sed angelus Dei, id est virtus Dei nobis per Jesum Christum immissa, increpat eum et a nobis discedit. At tamquam ex igne extracti sumus, quum prioribus peccatis expurgati, tum ex tribulatione

13. *῞Ο . . . κριθῆναι*] Coll. ev. Matth. VII. 2..

1. *Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἁγίου*] Thirlbius: „Caecus est, inquit, qui non videt haec corrupta esse.“ Legendum monet *Ζαχαρίου*, vel *Ἰησοῦ καὶ τοῦ ἀγγέλου*, vel *καὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ κυρίου*, vel — id quod praefert — *Ἰησοῦ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου* (Zach. III. 1. 8. VI. 11.). Fatetur Maranus sibi hanc corruptelam non apparere. *Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χρ. τ. ἁγ.* vocatur id quod supra c. 115. init. *μυστήριον τοῦ Χρ.* arcane a Zacharia praedicatum dicitur.

2. *τὰ ῥυπαρὰ ... ἀπεδυσ.*] Coll. Zachar. III. 3. sq..

3. *καὶ ἀφίσταται*] *Ἀφίσταται* positum pro activo *ἀφίστησι* seu *ἀφιστάνει*. *Sylburgius.*

ἀπὸ μὲν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν προτέρων καθαρισθέντες, ἀπὸ δὲ τῆς θλίψεως καὶ τῆς πυρώσεως, ἣν πυροῦσιν ἡμᾶς ὅ τε διάβολος καὶ οἱ αὐτοῦ ὑπηρέται [4] πάντες, [5] ἐξ ὧν καὶ πάλιν ἀποσπᾷ ἡμᾶς Ἰησοῦς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· [6] ἐνδῦσαι ἡμᾶς τὰ ἡτοιμασμένα ἐνδύματα, ἐὰν πράξωμεν αὐτοῦ τὰς ἐντολάς, ὑπέσχετο, καὶ αἰώνιον βασιλείαν προνοῆσαι ἐπήγγελται. Ὃν γὰρ τρόπον Ἰησοῦς ἐκεῖνος, ὁ λεγόμενος ὑπὸ τοῦ προφήτου ἱερεύς, [7] ῥυπαρὰ ἱμάτια ἐφάνη φορῶν διὰ τὸ γυναῖκα πόρνην λελέχθαι εἰληφέναι αὐτόν, καὶ δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρὸς ἐκλήθη [8] διὰ τὸ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰληφέναι, ἐπιτιμηθέντος καὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῷ διαβόλου, οὕτως ἡμεῖς, οἱ διὰ τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος ὡς εἷς ἄνθρωπος [9] πιστεύσαντες εἰς τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων θεόν, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ υἱοῦ [10] τὰ ῥυπαρὰ ἱμάτια, τουτέστι τὰς ἁμαρτίας, ἀπημφιεσμένοι, πυρωθέντες διὰ τοῦ λόγου τῆς κλήσεως αὐτοῦ, ἀρχιερατικὸν τὸ ἀληθινὸν γένος ἐσμὲν τοῦ θεοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς μαρτυρεῖ, [11] εἰπὼν ὅτι ἐν παντὶ τόπῳ ἐν τοῖς ἔθνεσι θυσίας εὐαρέστους αὐτῷ καὶ καθαρὰς [12] προσφέροντες. Οὐ δέχεται δὲ παρ' οὐδενὸς θυσίας ὁ θεός, εἰ μὴ διὰ τῶν ἱερέων αὐτοῦ.

B

C

D

117. [1] Πάντας οὖν, οἳ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου θυσίας, ἃς παρέδωκεν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς γίνεσθαι, τουτέστιν ἐπὶ τῇ εὐχαριστίᾳ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου, τὰς ἐν παντὶ τόπῳ τῆς γῆς

4. πάντες] Desideratur ἀπαλλαγέντες vel simile quid. Vid. c. 39. p. 258. D.

5. ἐξ ὧν etc.] Vulgo ἐξ ὧν ... θεοῦ, ἐνδῦσαι. Sylburg. pro ἀποσπᾷ legi vult ἀποσπάσας seu ἀποσπῶν, Maran. vero ἀποσπᾶν ... καὶ ἐνδῦσαι seu ἀποσπᾷ (saepe enim praesens pro futuro usurpat Justinus) ... ὃς ἐνδῦσαι. Vid. c. 40. not. 13..

6. ἐνδῦσαι . . . ἐπήγγελται] Coll. Zachar. III. 4. — 7. VI. 11. sqq. — Ev. Matth. XXV. 34..

7. ῥυπαρὰ . . . εἰληφ. αὐτόν] Hieronymus in loc.: „Quod autem sequitur: *Jesus erat indutus vestibus sordidis*, tripliciter interpretantur (sc. Judaei): vel ob conjugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter squalorem captivitatis.“ Ego hoc neque in Esdra neque in Malachia neque usquam in tota scriptura dici puto. Dicitur quidem de quibusdam ex filiis ejus 1 Esdr. X. 18., unde fortasse natum id commentum est. Quod Justinus dicit unde ortum sit, nequeo conjicere, nisi hunc Jesum cum Osea propheta, ejus pene cognomine, confuderit, vel hanc interpretationem Judaeorum ita intellexerit: quod eo factu facilius videatur, quod in scriptura mere-

eruendi et ex incendio nobis a diabolo ejusque omnibus ministris admoto, ex quibus nos etiam rursus extrahet Jesus Dei filius: se praeparatis vestibus nos induturum, si mandata ejus observemus, et regnum aeternum provisurum promisit. Quemadmodum enim Jesus ille, qui sacerdos a propheta dicitur, sordida ferens indumenta visus est, quia dictum est fornicariam illum uxorem accepisse, ac torris extractus ex igne vocatus est, quia remissionem peccatorum accepit, etiam increpito, qui ei adversabatur, diabolo: ita nos, qui per nomen Jesu instar unius hominis omnes in creatorem universorum Deum credimus, per nomen primogeniti illius filii sordidis vestibus, id est peccatis, exuti et per verbum illius vocationis inflammati, verum genus sacerdotale Dei sumus, ut Deus ipse testatur, quum sibi in omni loco in gentibus grata et pura sacrificia offerri dicit. A nemine autem Deus accipit sacrificia, nisi per ipsius sacerdotes.

117. Qui ergo per nomen illius offerunt sacrificia, quae a Jesu Christo praescripta, id est quae in eucharistia panis et calicis a Christianis in omni terrarum loco offeruntur, hos

trices saepe vocantur mulieres extraneae. *Thirlbius.* Praeferenda est altera conjectura: conjugium erat illicitum, quia alienigenam ille uxorem duxerat.

8. *διὰ τὸ ... εἰληφέναι*] Zachar. III. 4.: *Ἰδοὺ ἀφῄρηκα τὰς ἀνομίας σου.*

9. *πιστεύσαντες*] In Codd. mstis et editis male *πάντες ἔσονται.* Pro *ἔσονται* Sylburg. voluit *πιστεύοντες.* Quod textui jure optimo inserui, id debetur Thirlbio, cui etiam Maranus adstipulatur. C. 133. p. 363. D: *ἡμᾶς τοὺς πιστεύσαντας δι' αὐτοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τῶν ὅλων.* Adde c. 119. p. 348. A.

10. *τὰ ῥυπαρὰ ... ἁμαρτίας*] Zachar. III. 4.: *λέγων· Ἀφέλετε τὰ ἱμάτια τὰ ῥυπαρὰ ἀπ' αὐτοῦ· καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ ἀφῄρηκα τὰς ἀνομίας σου.*

11. *εἰπὼν*] Malach. I. 11..

12. *προσφέροντες*] Scil. *εἰσίν.* Thirlb. vero legit *προσφέρομεν* vel *θυσίαι εὐάρεστοι καὶ καθαραὶ προσφέρονται.*

1. *Πάντας οὖν, οἳ* etc.] Aut delendum *οἳ* (Stephan. in edit. calce), aut post *τούτου* addendum *αὐτῷ προσφέρουσιν* (Lang.), aut *προσφέρομεν* supplendum (Maran.), aut, ut sententia (mox: *τὰς δὲ* scil. *θυσίας*) melius cohaereat, deleto relativo legendum *Πάσας οὖν διὰ τοῦ* etc. (Jebb.).

*γινομένας ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, [2] προλαβὼν ὁ θεὸς μαρτυρεῖ εὐ-
αρέστους ὑπάρχειν αὐτῷ· τὰς δὲ ὑφ' ὑμῶν καὶ δι' ἐκείνων ὑμῶν
τῶν ἱερέων γινομένας ἀπαναίνεται λέγων· [3] Καὶ τὰς θυσίας ὑμῶν* E
*οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου
ἕως δυσμῶν [4] τὸ ὄνομά μου δεδόξασται, λέγει, ἐν τοῖς ἔθνεσιν,
ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. Καὶ μέχρι νῦν φιλονεικοῦντες λέγετε,
ὅτι τὰς μὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τῶν ἐκεῖ τότε οἰκούντων Ἰσραηλι-
τῶν καλουμένων θυσίας οὐ προσδέχεται ὁ θεός, τὰς δὲ διὰ τῶν
ἐν τῇ διασπορᾷ τότε δὴ ὄντων ἀπὸ τοῦ γένους ἐκείνου ἀνθρώπων
εὐχὰς προσίεσθαι αὐτὸν εἰρηκέναι, καὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν θυσίας* 345
*καλεῖν. Ὅτι μὲν οὖν καὶ εὐχαὶ καὶ εὐχαριστίαι, ὑπὸ τῶν ἀξίων
γινόμεναι, τέλειαι μόναι καὶ εὐάρεστοί εἰσι τῷ θεῷ θυσίαι, καὶ
αὐτός φημι. [5] Ταῦτα γὰρ μόνα καὶ Χριστιανοὶ παρέλαβον ποιεῖν,
καὶ ἐπ' ἀναμνήσει [6] δὲ τῆς τροφῆς αὐτῶν ξηρᾶς τε καὶ ὑγρᾶς, ἐν
ᾗ καὶ τοῦ πάθους, ὃ πέπονθε [7] δι' αὐτοὺς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, μέ-
μνηται· [8] οὗ τὸ ὄνομα βεβηλωθῆναι κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν καὶ
βλασφημεῖσθαι οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ λαοῦ ὑμῶν καὶ διδάσκαλοι εἰργά-* B
*σαντο, ἃ ῥυπαρὰ καὶ αὐτὰ [9] ἐνδύματα, περιτεθέντα ὑφ' ὑμῶν πᾶσι
τοῖς ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ [10] γενομένοις Χριστιανοῖς, δεί-
ξει αἰρόμενα ἀφ' ἡμῶν ὁ θεός, ὅταν πάντας ἀναστήσῃ, καὶ τοὺς
μὲν ἐν αἰωνίῳ καὶ ἀλύτῳ βασιλείᾳ ἀφθάρτους καὶ ἀθανάτους καὶ
ἀλύπους καταστήσῃ, τοὺς δὲ εἰς κόλασιν [11] αἰώνιον πυρὸς παρα-
πέμψῃ. Ὅτι δὲ ἑαυτοὺς πλανᾶτε καὶ ὑμεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι*

2. *προλαβὼν*] I. e. *praevertens.* Sunt fortasse qui legerint *προσλαβὼν* eo sensu, quo infra *προσδέχεσθαι* dicitur.

3. *Καὶ . . . αὐτό*] Malach. I. 10. — 12.

4. *τὸ ὄνομά μου δεδόξασται, λέγει, ἐν τοῖς ἔθνεσι*] Fortasse addendum ex Malach. I. 11. *καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά· διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι*, quod sequentia postulare videntur; haec enim verba praecipue respiciunt, atque aliter *τὰς δὲ διὰ τῶν ἐν τῇ διασπορᾷ* etc. non habebunt quo referantur. Quod si quis putet Justinum, tum cum haec citaret, praecedentium tantum rationem habuisse ideoque ita mutilata citasse, in sequentibus autem ad integrum locum respexisse, idque verisimilius existimet, quam librarium, iteratione vocis *ἔθνεσι* deceptum, omisisse intermedia: ego profecto prius illud fieri posse non negaverim, sed posterius multo credibilius habitum iri arbitror. Sed considera istud *λέγει*. *Thirlbius.*

omnes in antecessum Deus gratos sibi esse testatur; quae vero a vobis ac per vestros illos sacerdotes offeruntur, ea respuit dicens: *Et sacrificia vestra non suscipiam de manibus vestris: quoniam ab ortu solis usque ad occasum nomen meum glorificatur, inquit, in gentibus, vos autem profanatis illud.* Ac vos quidem usque adhuc contentionis studio dicitis Deum quidem sacrificia Hierosolymis ab his, qui tunc ibi Israelitae dicti habitabant, oblata non accipere, eorum autem preces, qui tunc ex illo genere in dispersione erant, gratas sibi esse dixisse, atque illorum preces sacrificia vocare. Preces et gratiarum actiones, quae a dignis peraguntur, sola esse perfecta et Deo accepta sacrificia, ipse quoque pronuntio. Haec enim Christiani quoque sola peragere didicerunt, etiam in recordatione alimoniae suae siccae et liquidae, in qua etiam passionis, quam propter eos pertulit filius Dei, memoria recolitur. Hujus nomen ut profanaretur per totum orbem terrarum et blasphemiis appeteretur, principes sacerdotum populi vestri et magistri perfecerunt: sed haec ipsa quoque sordida indumenta, a vobis imposita omnibus iis qui ex nomine Jesu facti sunt Christiani, Deus a nobis sublata ostendet, quum omnes ad vitam revocabit, et alios quidem in aeterno et indissolubili regno incorruptos et immortales et doloris expertes constituet, alios autem in aeternum ignis supplicium detrudet. Quod autem et

5. *Ταῦτα γὰρ μόνα*] Mallet Thirlb. *ταύτας γὰρ μόνας*, verum vulgaris scriptura facile fertur. Idem V. D. verba *ταῦτα . . . παραπέμψῃ* uncis inclusit.

6. *δὲ*] Redundat haec vocula.

7. *δι᾽ αὐτοὺς ὁ υἱὸς τ. θεοῦ*] Vulgo vitiose legitur *δι᾽ αὐτοῦ ὁ θεὸς τοῦ θεοῦ*. Lectio a nobis recepta Thirlbio et Marano probatur. Insuper Maranus vult scribi *μέμνηνται (recordantur)*; sed, ut jam Thirlb. admonuit, est illud hic omnino passivum tam significatione quam forma, si vera lectio est. De sententia loci adeas Semisch. *Justin d. Märtyr.* P. II. p. 452. sq..

8. *οὗ . . . εἰργάσαντο*] Cf. c. 16. not. 10. et c. 17. not. 6..

9. *ἐνδύματα*] Sic etiam vocat calumnias Christianis affictas Apol. II. c. 13. *Maranus.*

10. *γενομένοις*] Admittit Sylburg. etiam *λεγομένοις*. At vero vid. c. 63. not. 17..

11. *αἰώνιον πυρὸς*] Thirlb. conjectat *αἰωνίου πυρός*. Ipse tamen concedit ferri posse lectionem receptam.

ὑμῶν, ἐξηγούμενοι ὅτι περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ γένους ὑμῶν ἐν τῇ δια- C
σπορᾷ ὄντων ἔλεγεν ὁ λόγος, ὅτι τὰς εὐχὰς αὐτῶν καὶ θυσίας
καθαρὰς καὶ εὐαρέστους ἐν παντὶ τόπῳ γενομένας ἔλεγεν, ἐπί-
γνωτε ὅτι ψεύδεσθε καὶ ἑαυτοὺς κατὰ πάντα ἀπατᾶν πειρᾶσθε,
ὅτι πρῶτον μὲν [12] οὐδὲ νῦν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν ἐστὶν
ὑμῶν τὸ γένος, ἀλλ' ἔστι τὰ ἔθνη, ἐν οἷς οὐδέπω οὐδεὶς ὑμῶν
τοῦ γένους ᾤκησεν. Οὐδὲ ἓν γὰρ ὅλως [13] ἐστὶ τὸ γένος ἀνθρώ-
πων, εἴτε βαρβάρων εἴτε Ἑλλήνων εἴτε ἁπλῶς ᾡτινιοῦν ὀνόματι D
προσαγορευομένων, ἢ [14] ἁμαξοβίων ἢ [15] ἀοίκων καλουμένων ἢ
[16] ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων οἰκούντων, ἐν οἷς μὴ διὰ τοῦ ὀνόμα-
τος τοῦ σταυρωθέντος Ἰησοῦ εὐχαὶ καὶ εὐχαριστίαι τῷ πατρὶ καὶ
ποιητῇ τῶν ὅλων [17] γίνωνται. [18] Εἰδότες ὅτι κατ' ἐκεῖνο τοῦ και-
ροῦ, ὅτε ὁ προφήτης Μαλαχίας τοῦτο ἔλεγεν, οὐδέπω ἡ διασπορὰ
ὑμῶν ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ἐν ὅσῃ νῦν γεγόνατε, ἐγεγένητο, ὡς καὶ
ἀπὸ τῶν γραφῶν ἀποδείκνυται.

118. Ὥστε μᾶλλον παυσάμενοι τοῦ φιλεριστεῖν μετανοήσατε, E
πρὶν ἐλθεῖν τὴν μεγάλην ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐν ᾗ κόπτεσθαι μέλ-
λουσι πάντες οἱ ἀπὸ τῶν [1] φυλῶν ὑμῶν ἐκκεντήσαντες τοῦτον τὸν
Χριστόν, ὡς ἀπὸ γραφῆς ἀπέδειξα προειρημένον. Καὶ ὅτι ὤμοσε
κύριος [2] *Κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*, καὶ τί τὸ προειρημένον ἐστίν, 346

12. οὐδὲ νῦν] Ne nunc quidem, multo minus tunc cum haec scripsit Malachias, *ὅταν οὐδέποτε ἡ διασπορὰ ὑμῶν ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ἐν ὅσῃ νῦν γεγόνατε, ἐγεγένητο. Thirlbius.* Aliter Agrippa rex apud Joseph. de bello Jud. II. c. 16. (Opp. ed. Richter. Tom. V.) p. 250.: *Οὐ γάρ ἐστιν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης δῆμος ὁ μὴ μοῖραν ὑμετέραν ἔχων.*

13. ἐστὶ τὸ] Sylburg. lubentius scriberet ἐστί τι. Non vero est cur mutemus lectionem vulgatam; similiter enim Martyr alibi et alii haud raro. — Hermas Past. III. sim. 9. c. 17.: „Universae nationes, quae sub coelo sunt, audierunt et crediderunt.“ Similia praebent Irenaeus adv. haer. III. c. 4. §. 2. p. 178. ed. Mass., Tertullianus adv. Jud. c. 7. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 303., Lactantius de mort. persecc. c. 3. (statum ecclesiae post mortem Neronis describens). Sed, ut Maranus recte observat, haec Justini et aliorum testimonia nimis praefracte sumi non debent. Nam Origenes (in Matth. tract. 28.) multas fatetur esse nationes, quae nondum evangelii lucem receperint.

14. ἁμαξοβίων] Hi fuerunt gens Scythica. Horat. Od. III. 24. 10., Plin. Hist. nat. IV. c. 12 s. 25., Justin. Hist. II. 2..

15. ἀοίκων] Nomades potissimum vixerunt in Scythia (Plin. l. c. s. 26.), India (VI. c. 17. s. 20.),

ipsi vos decipitis et magistri vestri, dum effatum sic interpretamini, quasi de dispersis vestri generis hominibus dicat, preces eorum et sacrificia in omni loco pura et accepta esse: agnoscite vos mentiri et operam dare ut in omnibus vosmetipsos decipiatis, primum quidem quia ne nunc quidem ab ortu solis ad occasum diffusum est genus vestrum, sed sunt gentes, in quibus nondum quisquam vestrum habitavit. Atqui ne unum quidem est genus hominum — sive barbarorum sive Graecorum sive quocumque nomine appellentur, vel Hamaxobiorum, qui in plaustris degunt, vel Nomadum, qui domibus carent, vel Scenitarum, qui pecora pascentes habitant in tentoriis — in quo non per nomen crucifixi Jesu preces et gratiarum actiones patri et creatori universorum fiant. Deinde vero quia eo tempore, quo propheta Malachias haec dicebat, nondum dispersi eratis in omnes illas terrae partes, in quibus nunc estis, id quod etiam ex Scripturis perspicitur.

118. Quocirca satius est, ut contentionis studium deponentes poenitentiam agatis, antequam veniat magnus ille judicii dies, in quo plangent quicumque ex vestris tribubus Christum pupugerunt, prout praedictum ex Scriptura docui. Dominum autem jurasse *Secundum ordinem Melchisedeci*, et

Arabia (V. c. 16. s. 16.), Aethiopia (VI. c. 30. s. 35.), Numidia (V. c. 3. s. 2.).

16. *ἐν σκηναῖς κτην. οἰκ.*] Plin. l. c. VI. c. 8. s. 32.: „Sabaei Scenitae.“ Ib. V. c. 24. s. 21.: „Arabes Scenitae.“ Coll. Jul. Solin. Polyhist. c. 33.. — Genes. IV. 20.: Οὗτος (Ἰωβὴλ) ἦν πατὴρ οἰκούντων ἐν σκηναῖς, κτηνοτρόφων.

17. *γίνωνται*] Sic Stephan. et Thirlb. ediderunt. Ceteri *γίνονται.*

18. *Εἰδότες ὅτι*] Cum supra diceret Justinus *ὅτι πρῶτον μέν*, promittebat se pluribus rationum momentis probaturum absurdam esse Judaeorum interpretationem. Quare si legamus *εἶτα δὲ ὅτι* pro *εἰδότες ὅτι* (Sylburg. refert ad remotum illud *γένος ἀνθρώπων*), habebimus alterum argumentum, et apta et nexa erit S. Martyris oratio, quam illud verbum *εἰδότες* penitus deformabat. *Maranus.*

1. *φυλῶν*] Hoc cum Wolfio legendum esse pro *φαύλων*, quod invenitur in textu recepto, patescit ex c. 32. p. 249. D, c. 126. p. 355. D, Apol. I. c. 53. p. 87. E. Est autem locus desumtus ex Zachar. XII. 12..

2. *Κατὰ … Μελχισεδέκ*] Scil. *se sacerdotem eum inauguraturum esse.* Psalm. CX. 4..

[3] ἐξηγησάμην. Καὶ ὅτι περὶ τοῦ θάπτεσθαι μέλλοντος καὶ ἀνίστασθαι Χριστοῦ ἦν ἡ προφητεία τοῦ Ἠσαΐου φήσαντος· [4] Ἡ ταφὴ αὐτοῦ ἦρται ἐκ τοῦ μέσου, προεῖπον. Καὶ ὅτι κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν ἁπάντων αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστός, εἶπον ἐν πολλοῖς. Καὶ Νάθαν δὲ ὁμοίως περὶ τούτου λέγων πρὸς Δαβὶδ οὕτως ἐπήνεγκεν· [5] Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν, καὶ τὸ ἔλεός μου οὐ μὴ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, καθὼς ἐποίησα ἀπὸ τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ στήσω αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ μου B
καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἕως αἰῶνος. Καὶ τὸν ἡγούμενον δὲ ἐν τῷ οἴκῳ οὐκ ἄλλον [6] Ἰεζεκιὴλ λέγει ἢ τοῦτον αὐτόν. Οὗτος γὰρ ἐξαίρετος ἱερεὺς καὶ αἰώνιος βασιλεύς, ὁ Χριστός, ὡς υἱὸς θεοῦ· οὗ ἐν τῇ πάλιν παρουσίᾳ μὴ δόξητε λέγειν Ἠσαΐαν ἢ τοὺς ἄλλους προφήτας θυσίας ἀφ' αἱμάτων ἢ σπονδῶν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἀναφέρεσθαι, [7] ἀλλὰ ἀληθινοὺς καὶ πνευματικοὺς αἴνους καὶ εὐχαριστίας. [8] Καὶ οὐ μάτην ἡμεῖς εἰς τοῦτον πεπιστεύκαμεν, οὐδ' C
ἐπλανήθημεν ὑπὸ τῶν οὕτως διδαξάντων, ἀλλὰ καὶ θαυμαστῇ προνοίᾳ θεοῦ τοῦτο γέγονεν, ἵνα ἡμεῖς ὑμῶν τῶν νομιζομένων, οὐκ ὄντων δὲ οὔτε φιλοθέων οὔτε συνετῶν, συνετώτεροι καὶ θεοσεβέστεροι εὑρεθῶμεν διὰ τῆς κλήσεως τῆς καινῆς καὶ αἰωνίου διαθήκης, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο θαυμάζων Ἠσαΐας ἔφη· [9] Καὶ συνέξουσι βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ [10] αὐτοῦ, ὄψονται, καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; D
Καὶ ταῦτα λέγων, ἔφην, ὦ Τρύφων, ὡς ἐγχωρεῖ, διὰ τοὺς σήμερον σὺν σοὶ ἀφιγμένους [11] ταῦτα λέγειν πειρῶμαι, βραχέως μέντοι καὶ περικεκομμένως.

3. ἐξηγησάμην] Cf. c. 33. p. 250. sq..

4. Ἡ ... μέσου] Jesai. LVII. 2.; vid. c. 97. not. 4..

5. Ἐγὼ ... αἰῶνος] 2 Sam. VII. 14.—16..

6. Ἰεζεκιὴλ] Ez. XLIV. 3..

7. ἀλλὰ ἀληθινοὺς καὶ πνευματικοὺς etc.] Maranus vitiose comma ponit post πνευματικούς. Majori cum vi legeretur (Thirlb.): ἀλλ' ἀληθινὰς καὶ πνευματικάς, αἴνους κ. εὐχαριστίας. Opponuntur θυσίαι ἀφ' αἱμάτων. C. 117. p. 345. A: Εὐχαὶ καὶ εὐχαριστίαι ... τέλειαι μόναι κ. εὐάρ. εἰσι τῷ θεῷ θυσίαι. Non vero mutamus.

8. Καὶ οὐ μάτην etc.] C. 8. p. 225. E. 226. B. Trypho ait: Ἄμεινον δὲ ἦν φιλοσοφεῖν ἔτι σε τὴν

quid sibi velit haec praedictio, explicui. Atque hoc Jesaiae vaticinium: *Sepultura ejus ex medio sublata est*, de sepeliendo et resurrecturo Christo editum jam demonstravi. Atque ipsum hunc Christum vivorum et mortuorum omnium judicem esse pluribus disserui. Similiter Nathan, quum de eo loqueretur ad Davidem, sic intulit: *Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, et misericordiam meam non removebo ab eo, sicut feci ab eis qui ante eum erant; et statuam eum in domo mea et in regno ejus usque in saeculum.* Ducem autem in domo non alium Ezechiel nisi hunc ipsum dicit. Hic enim est eximius sacerdos et rex aeternus, Christus, utpote filius Dei: cujus in secundo adventu ne existimetis Jesaiam aut ceteros prophetas dicere, sacrificia sanguinis aut libationum altari imponi, sed veras et spirituales laudes et gratiarum actiones. Nec frustra nos in eum credidimus, nec ab eis, qui ita docuerunt, decepti sumus, sed et admirabili Dei providentia id contigit, ut vobis, qui Dei amantes et prudentes existimamini nec estis tamen, prudentiores nos et religiosiores inveniremur per vocationem novi et aeterni foederis, id est Christi. Hoc ipsum admirans Jesaias dixit: *Et continebunt reges os suum: quia quibus non est adnuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent. Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium domini cui revelatum est?* Atque haec quidem edisserens, inquam, Trypho, quantum licet, propter eos, qui tecum hodie venerunt, eadem conor dicere, breviter tamen et concise.

Πλάτωνος ἢ ἄλλου του φιλοσοφίαν ... ἢ λόγοις ἐξαπαθῆναι ψεύδεσι καὶ ἀνθρώποις ἀκολουθῆσαι οὐδενὸς ἀξίοις ... ὑμεῖς δὲ ματαίαν ἀκοὴν παραδεξάμενοι Χριστὸν ἑαυτοῖς τινὰ ἀναπλάσσετε καὶ αὐτοῦ χάριν τανῦν ἀσκόπως ἀπόλλυσθε.

9. *Καὶ . . . ἀπεκαλύφθη*] Jesai. LII. 15. LIII. 1..

10. *αὐτοῦ*] Vulgo male *αὐτῶν*. At requirit illud *αὐτοῦ* (scil. *Χριστοῦ*) nexus sententiarum; insuper firmatur c. 13. p. 230. B. et Apol. I. c. 50. p. 85. D. Facillime autem *ων* et *ου* (vid. c. 106. not. 10.) confunduntur. In textum igitur recepi emendationem.

11. *ταὐτὰ*] In Codd. mstis et editis est *ταῦτα*. Mox *τὰ αὐτά*. Vid. c. 1. not. 12..

Κἀκεῖνος· Εὖ ποιεῖς, ἔφη· κἂν διὰ πλειόνων δὲ καὶ τὰ αὐτὰ πάλιν λέγῃς, χαίρειν με καὶ τοὺς συνόντας τῇ ἀκροάσει γίνωσκε.

119. *Ἐγώ τε αὖ εἶπον· Οἴεσθε ἂν ἡμᾶς ποτέ, ὦ ἄνδρες, νενοηκέναι δυνηθῆναι ἐν ταῖς γραφαῖς ταῦτα, εἰ μὴ θελήματι* [1] *τοῦ* E
θελήσαντος αὐτὰ ἐλάβομεν χάριν τοῦ νοῆσαι; Ἵνα γένηται καὶ τὸ λελεγμένον [2] *ἐπὶ Μωσέως·* [3] *Παρώξυνάν με ἐπ' ἀλλοτρίοις, ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξεπίκρανάν με, ἔθυσαν* [4] *δαιμονίοις, οἷς οὐκ οἴδασι· καινοὶ καὶ πρόσφατοι ἥκασιν, οὓς οὐκ ᾔδεισαν οἱ πατέρες αὐτῶν. Θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες, καὶ ἐπελάθου θεοῦ τοῦ τρέφοντός σε. Καὶ εἶδε κύριος, καὶ ἐζήλωσε, καὶ παρωξύνθη δι' ὀργὴν υἱῶν αὐτοῦ καὶ θυγατέρων, καὶ εἶπεν· Ἀποστρέψω τὸ* 347
πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν, καὶ δείξω τί ἔσται αὐτοῖς ἐπ' ἐσχάτων, ὅτι γενεὰ ἐξεστραμμένη ἐστίν, υἱοὶ οἷς οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς. Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς· ὅτι πῦρ ἐκκέκαυται ἐκ τοῦ θυμοῦ μου, καὶ καυθήσεται ἕως [5] *ᾅδου· καταφάγεται τὴν γῆν καὶ τὰ γεννήματα αὐτῆς, φλέξει θεμέλια ὀρέων. Συνάξω εἰς αὐτοὺς κακά.* B
Καὶ μετὰ τὸ ἀναιρεθῆναι τὸν δίκαιον ἐκεῖνον ἡμεῖς λαὸς ἕτερος ἀνεθήλαμεν, καὶ ἐβλαστήσαμεν στάχυες καινοὶ καὶ εὐθαλεῖς, ὡς ἔφασαν οἱ προφῆται· [6] *Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν κύριον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰς λαόν, καὶ κατασκηνώσουσιν ἐν μέσῳ τῆς γῆς πάσης. Ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον λαός, ἀλλὰ καὶ λαὸς ἅγιός ἐσμεν,* [7] *ὡς ἐδείξαμεν ἤδη·* [8] *Καὶ καλέσουσιν αὐτὸν λαὸν ἅγιον, λελυτρωμένον ὑπὸ κυρίου. Οὐκοῦν οὐκ εὐκαταφρόνητος δῆμός* C
ἐσμεν οὐδὲ βάρβαρον φῦλον οὐδὲ [9] *ὁποῖα Καρῶν ἢ Φρυγῶν ἔθνη,*

1. *τ. θελ. αὐτὰ*] H. e. incarnationem filii ac vocationem gentium. Vid. c. 63. not. 15.. Thirlb. vult *τ. λαλήσαντος αὐτά*.

2. *ἐπὶ*] Sylburg. *ἐπὶ* pro *ὑπὸ* positum putat. Male. Indicatur tempus. Vid. c. 111. not. 1..

3. *Παρώξυνάν ... κακά*] Deuter. XXXII. 16.—23..

4. *δαιμονίοις*] Biblia addunt *καὶ οὐ θεῷ, θεοῖς* — et pro *οἴδασιν* praebent *ᾔδεισαν*. Sic etiam apud Justinum Thirlbius censet legendum esse. At Onkelosus quoque et Jonathan ista verba omittunt, *οἴδασιν* vero est in quodam *τῶν ο'* cod. msto apud Holmes..

5. *ᾅδου*] Addunt LXX *κάτω*.

At ille: Recte, inquit, facis; ac etiamsi pluribus et eadem iterum dicas, scito me et eos qui adsunt audiendo delectari.

119. Tum ego rursus dixi: Putatis, o viri, futurum fuisse, ut haec in Scripturis intelligere possemus, nisi voluntate ejus, qui haec voluit, intelligendi gratiam accepissemus? Nimirum ut et illud fiat quod tempore Mosis dictum est: *Irritaverunt me in alienis, in abominationibus suis exacerbaverunt me, sacrificaverunt daemoniis, quae non noverant: novi et recentes venerunt, quos non noverunt patres eorum. Deum, qui te genuit, dereliquisti, et oblitus es Dei nutrientis te. Et vidit dominus, et zelavit, et exacerbatus est propter iram filiorum suorum et filiarum, et dixit: Avertam faciem meam ab eis, et ostendam quid futurum sit eis in novissimis, quoniam generatio perversa est, filii quibus non est fides in eis. Ipsi ad zelum provocaverunt me in Non-Deo, exacerbaverunt me in idolis suis; et ego provocabo eos ad zelum in Non-gente, in gente stulta irritabo eos: quoniam ignis accensus est ex furore meo, et ardebit usque ad infernum; devorabit terram et genimina ejus, comburet fundamenta montium. Congregabo in eos mala.* Et postquam justus ille occisus est, nos populus alter refloruimus, et novae ac florentes spicae germinavimus, quemadmodum dixerunt prophetae: *Et confugient gentes multae ad dominum illo die in populum, et habitabunt in medio universae terrae.* Nos autem non modo populus, sed etiam populus sanctus sumus, ut jam demonstravimus: *Et vocabunt eum populum sanctum, redemtum a domino.* Quapropter non contemnendus populus sumus nec barbara natio nec quales Carum aut Phry-

Facile apud Martyrem (sequitur *κ α τ α φάγ.*) intercidere poterat. Apol. I. c. 60. p. 93. C: *καταφάγεται μέχρι τῆς ἀβύσσου κ ά τ ω.*

6. *Καὶ ... πάσης*] Zach. II. 11..

7. *ὡς ἐδείξαμεν*] Cf. c. 110. p. 337..

8. *Καὶ ... κυρίου*] Jesai. LXII. 12..

9. *ὁποῖα Καρῶν*] Alludit ad Hom. Il. II. 867.: *Καρῶν ἡγήσατο βαρβαροφώνων.* Etiam Phryges magno laborabant contemtu. Cicero pro Flacco c. 27. proverbium commemorat: „Phrygem plagis fieri solere meliorem.“

[10] *ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐξελέξατο ὁ θεὸς καὶ ἐμφανὴς ἐγενήθη τοῖς μὴ
ἐπερωτῶσιν αὐτόν.* [11] *Ἰδοὺ θεός εἰμι, φησί, τῷ ἔθνει, οἳ οὐκ
ἐπεκαλέσαντο τὸ ὄνομά μου. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἐκεῖνο τὸ ἔθνος,*
[12] *ὃ πάλαι τῷ Ἀβραὰμ ὁ θεὸς ὑπέσχετο, καὶ πατέρα πολλῶν ἐ-
θνῶν θήσειν ἐπηγγείλατο, οὐκ Ἀῤῥάβων οὐδ' Αἰγυπτίων οὐδ' Ἰδου-
μαίων λέγων· ἐπεὶ καὶ Ἰσμαὴλ μεγάλου πατὴρ ἔθνους ἐγένετο καὶ* D
*Ἠσαῦ, καὶ Ἀμανιτῶν ἔστι νῦν πολὺ πλῆθος. Νῶε δὲ καὶ αὐτοῦ
Ἀβραὰμ πατὴρ ἦν καὶ ἁπλῶς παντὸς ἀνθρώπων γένους, ἄλλοι
δὲ ἄλλων πρόγονοι.* [13] *Τί οὖν πλέον ἐνθάδε ὁ Χριστὸς χαρίζεται
τῷ Ἀβραάμ; Ὅτι διὰ τῆς ὁμοίας κλήσεως φωνῇ ἐκάλεσεν αὐτόν,
εἰπὼν* [14] *ἐξελθεῖν ἀπὸ τῆς γῆς, ἐν ᾗ ᾤκει. Καὶ ἡμᾶς δὲ ἅπαντας* E
*δι' ἐκείνης τῆς φωνῆς ἐκάλεσε, καὶ ἐξήλθομεν ἤδη ἀπὸ τῆς πολι-
τείας, ἐν ᾗ ἐζῶμεν κατὰ τὰ κοινὰ τῶν ἄλλων τῆς γῆς οἰκητόρων
κακῶς ζῶντες·* [15] *καὶ σὺν τῷ Ἀβραὰμ τὴν ἁγίαν κληρονομήσομεν
γῆν, εἰς τὸν ἀπέραντον αἰῶνα τὴν κληρονομίαν ληψόμενοι, τέκνα
τοῦ Ἀβραὰμ διὰ τὴν ὁμοίαν πίστιν ὄντες. Ὃν γὰρ τρόπον ἐκεῖ-
νος τῇ φωνῇ τοῦ θεοῦ* [16] *ἐπίστευσε καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιο-
σύνην, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμεῖς τῇ φωνῇ τοῦ θεοῦ, τῇ διά
τε τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ λαληθείσῃ πάλιν καὶ τῇ διὰ τῶν* 348
*προφητῶν κηρυχθείσῃ ἡμῖν, πιστεύσαντες μέχρι τοῦ ἀποθνήσκειν
πᾶσι τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ ἀπεταξάμεθα. Ὁμοιόπιστον οὖν τὸ ἔθνος
καὶ θεοσεβὲς καὶ δίκαιον,* [17] *εὐφραῖνόν τὸν πατέρα, ὑπισχνεῖται
αὐτῷ, ἀλλ' οὐχ ὑμᾶς,* [18] *οἷς οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς.*

120. *Ὁρᾶτε μέντοι ὡς καὶ τῷ Ἰσαὰκ τὰ αὐτὰ καὶ τῷ Ἰακὼβ ὑπισχνεῖται. Οὕτω γὰρ λέγει τῷ Ἰσαάκ·* [1] *Καὶ εὐλογηθήσονται*

10. *ἀλλὰ ... θεὸς*] Coll. Deuter. XIV. 2..

11. *Ἰδοὺ ... μου*] Jesai. LXV. 1.. Sed LXX: *Εἶπα· Ἰδού εἰμι, τῷ ἔθνει, οἳ οὐκ* etc. (vid. c. 24. p. 242. B. et Apol. I. c. 49. p. 84. E). Quocirca melius hîc legeretur: *Ἰδοὺ θ. εἰμι, φημὶ τῷ ἔθνει (dico genti)*, *οἳ* etc. (vid. c. 4. not. 4.). Attamen vulgatus textus non mutandus videtur.

12. *ὃ ... ἐπηγγείλατο*] Genes. XII. 2. et XVII. 5..

13. *Τί* etc.] Jebb. et Thirlb. sic ediderunt: *Τί ... Ἀβραάμ, ὅτι* (Thirlb. mallet *ὅτε*) *διὰ ... ᾤκει; Καὶ* etc..

14. *ἐξελθεῖν ... ᾤκει*] Genes. XII. 1..

15. *καὶ σὺν τῷ Ἀβραὰμ* etc.]

gum gentes, sed nos quoque elegit Deus et manifestus apparuit non interrogantibus eum. *Ecce Deus sum*, inquit, *genti, quae non invocavit nomen meum*. Haec enim illa gens est, quam olim Deus Abrahamo pollicitus est, eumque *multarum gentium patrem* a se institutum iri promisit, non Arabum nec Aegyptiorum nec Idumaeorum patrem futurum dicens; nam et Ismael pater magnae gentis exstitit itidemque Esavus, et Ammonitarum magna nunc exstat multitudo. Noachus autem ipsius etiam Abrahami pater fuit ac totius prorsus hominum generis, et alii aliorum progenitores fuere. Quid igitur amplius hîc Abrahamo gratificatur Christus? Quod eum voce per similem vocationem vocavit, quum jussit *exire e terra, quam incolebat*. Et nos omnes per illam vocem vocavit, jamque exivimus ex illo vitae genere, in quo prave secundum communem ceterorum terrae incolarum morem versabamur: et cum Abrahamo sanctae terrae haeredes erimus, haereditatem in infinitum aevum cernentes, quippe quum filii Abrahami propter similem fidem simus. Quemadmodum enim ille voci Dei *credidit et reputatum est ei ad justitiam*, ita etiam nos, posteaquam voci Dei, tum per apostolos Christi denuo praedicatae tum per prophetas nobis promulgatae, credidimus, ad mortem usque omnibus rebus, quae in mundo sunt, renuntiavimus. Gentem igitur similis fidei et Dei cultricem et justam, quae patrem suum laetitia perfundat, at neutiquam vos ei promisit, *in quibus non est fides*.

120. Videte quomodo eadem et Isaaco et Jacobo promittat. Ita enim dicit ad Isaacum: *Et benedicentur in semine*

Irenaeus adv. haeres. V. c. 32. §. 2. p. 332. ed. Mass.: „Si ergo huic promisit Deus haereditatem terrae, non accepit autem in omni suo incolatu: oportet eum accipere cum semine suo, hoc est qui timent Deum et credunt in eum, in resurrectione justorum. Semen autem ejus ecclesia, per dominum adoptionem, quae est ad Deum, accipiens."

16. *ἐπίστευσε ... δικαιοσ.*] Genes. XV. 6..

17. *εὐφρ. τ. πατ.*] Coll. Prov. X. 1. et XV. 20..

18. *οἷς ... αὐτοῖς*] Deuter. XXXII. 20..

1. *Καὶ ... γῆς*] Gen. XXVI. 4..

ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· τῷ δὲ Ἰακώβ· [2] Καὶ B
εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ σπέρματί
σου. Οὐκέτι τοῦτο τῷ Ἠσαῦ οὐδὲ τῷ Ρουβὶμ λέγει οὐδὲ ἄλλῳ
τινί, [3] ἀλλ' ἐκείνοις ἐξ ὧν ἔμελλεν ἔσεσθαι κατὰ τὴν οἰκονομίαν
τὴν διὰ τῆς παρθένου Μαρίας ὁ Χριστός. Εἴγε δὲ καὶ τὴν [4] εὐ-
λογίαν Ἰούδα καταμάθοις, ἴδοις ἂν ὃ λέγω. [5] Μερίζεται γὰρ τὸ
σπέρμα ἐξ Ἰακώβ, καὶ διὰ Ἰούδα καὶ Φαρὲς καὶ Ἰεσσαὶ καὶ Δαβὶδ
κατέρχεται. Ταῦτα δ' ἦν σύμβολα, ὅτι τινὲς τοῦ γένους ὑμῶν εὑ- C
ρεθήσονται τέκνα Ἀβραάμ, καὶ ἐν μερίδι τοῦ Χριστοῦ [6] εὑρισκό-
μενοι, ἄλλοι δὲ τέκνα μὲν τοῦ Ἀβραάμ, [7] ὡς ἡ ἄμμος δὲ ἡ ἐπὶ τὸ
χεῖλος τῆς θαλάσσης ὄντες, ἥτις ἄγονός τε καὶ ἄκαρπος, πολλὴ
μὲν καὶ ἀναρίθμητος ὑπάρχουσα, οὐδὲν δὲ ὅλως καρπογονοῦσα,
ἀλλὰ μόνον τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης πίνουσα· ὅπερ καὶ τὸ ἐν τῷ
γένει ὑμῶν πολὺ πλῆθος ἐλέγχεται, πικρίας μὲν διδάγματα καὶ ἀ-
θεότητος συμπίνοντες, τὸν δὲ τοῦ θεοῦ λόγον ἀποπτύοντες. Φησὶ D
γοῦν καὶ [8] ἐν τῷ Ἰούδα· [9] Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡ-
γούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ·
καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν. Καὶ τοῦτο ὅτι οὐκ εἰς Ἰούδαν
ἐῤῥέθη, ἀλλ' εἰς τὸν Χριστόν, φαίνεται· καὶ γὰρ Ἰούδαν πάντες
οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πάντων οὐ προσδοκῶμεν, ἀλλὰ Ἰησοῦν τὸν καὶ
τοὺς πατέρας ὑμῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγαγόντα. Μέχρι γὰρ τῆς παρου-
σίας τοῦ Χριστοῦ ἡ προφητεία προεκήρυσσεν· Ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ
ἀπόκειται· καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν. Ἐλήλυθε τοιγαρ- E
οῦν, ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἀπεδείξαμεν, καὶ προσδοκᾶται πάλιν παρέ-
σεσθαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν Ἰησοῦς, [10] οὗ τὸ ὄνομα βεβηλοῦτε
ὑμεῖς καὶ βεβηλοῦσθαι ἐν πάσῃ τῇ γῇ ἐξεργάζεσθε. [11] Δυνατὸν
δὲ ἦν μοι, ἔφην, ὦ ἄνδρες, μάχεσθαι πρὸς ὑμᾶς περὶ τῆς λέξεως,
ἣν ὑμεῖς ἐξηγεῖσθε λέγοντες εἰρῆσθαι· Ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκεί-
μενα αὐτῷ· ἐπειδὴ οὐχ οὕτως ἐξηγήσαντο οἱ ἑβδομήκοντα, ἀλλ'·

2. *Καὶ . . . σου*] Gen. XXVIII. 14..

3. *ἀλλ' ἐκείνοις*] Thirlb. mallet *ἀλλ' ἢ ἐκείνοις*. Sed etiam c. 74 p. 299. D. legitur: *οὐ δοκεῖ μοι εἰς ἄλλον τινὰ εἰρῆσθαι, ἀλλ' εἰς τὸν πατέρα.*

4. *εὐλογ. Ἰ.*] Coll. Gen. XLIX. 10..

5. *Μερίζεται . . . κατέρχεται*] Coll. ev. Matth. I. 2. 3. 6..

6. *εὑρισκόμενοι*] Ex Thirlbii sententia melius *ἐῤῥιζωμένοι* (Sap. Sir. XXIV. 12.) legeretur. Nihil

tuo omnes gentes terrae; et ad Jacobum: *Et benedicentur in te omnes tribus terrae et in semine tuo.* Non id Esavo aut Rubeni dicit aut alii cuipiam, sed iis ex quibus Christus secundum illam ex virgine Maria dispensationem oriturus erat. Quodsi et Judae benedictionem consideres, quae dico perspicies. Dividitur enim semen ex Jacobo, et per Judam et Pharesum et Jessaeum et Davidem deducitur. Haec autem futurum significabant, ut quidam ex vestro genere filii Abrahami invenirentur et in parte Christi deprehenderentur, alii autem filii quidem Abrahami essent, sed instar arenae in maris littore jacentis, quae est infoecunda et infructuosa, atque plurima quidem et innumerabilis, nullum autem omnino fructum ferens ac tantum maris aquam ebibens; cujus quidem rei etiam magna illa in vestro genere multitudo arguitur, ut qui amaritudinis et impietatis doctrinas bibant, verbum autem Dei respuant. Ait igitur et in Juda: *Non deficiet princeps ex Juda et dux ex femoribus ejus, donec veniant quae reposita sunt ei; et ipse erit exspectatio gentium.* Atque hoc non in Judam, sed in Christum dictum esse liquet; etenim non Judam nos omnes ex omnibus gentibus exspectamus, sed Jesum, qui et patres vestros ex Aegypto eduxit. Nam usque ad Christi adventum prophetia praenuntiabat: *Donec veniat cui repositum est; et ipse erit exspectatio gentium.* Venit igitur, ut etiam multis demonstravimus, et exspectatur rursus venturus ex altis nubibus Jesus, cujus nomen profanatis et ut in toto orbe profanetur operam datis. Poteram equidem, inquam, o viri, contra vos decertare de voce illa, quam ita interpretamini, ut dictum esse asseratis: *Donec veniant quae reposita sunt ei;* non enim ita interpretati sunt Septuaginta, sed: *Do-*

vero mihi quidem videtur emendandum esse.

7. *ὡς ... θαλάσσ.*] Alludit ad Genes. XXII. 17..

8. *ἐν τ. Ἰούδᾳ*] H. e. *ubi de Juda sermo est.* Sic *ἐν Ἠλίᾳ* ep. ad Rom. XI. 2..

9. *Οὐκ ... ἐθνῶν*] Gen. XLIX. 10..

10. *οὗ ... ὑμεῖς*] Coll. Malach. I. 11. sq..

11. *Δυνατὸν δὲ ἦν* etc.] Vid. c. 52. not. 4..

῞Εως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀκόλουθα μηνύει ὅτι 349
περὶ Χριστοῦ εἴρηται (οὕτω γὰρ ἔχουσι· Καὶ αὐτὸς ἔσται προσδο-
κία ἐθνῶν), οὐ περὶ τοῦ λεξειδίου συζητῆσαι ὑμῖν ἔρχομαι, ὅνπερ
τρόπον οὐδὲ ἀπὸ τῶν μὴ ὁμολογουμένων ὑφ' ὑμῶν γραφῶν, ὧν
καὶ [12] ἀνιστόρησα, ἀπὸ λόγων Ἰερεμίου τοῦ προφήτου καὶ Ἔσδρα
καὶ Δαβίδ, τὴν ἀπόδειξιν τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ ποιήσασθαι ἐσπού-
δασα, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὁμολογουμένων μέχρι νῦν ὑφ' ὑμῶν· [13] ἃ
εἰ ἐνενοήκεισαν οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν, εὖ ἴστε ὅτι ἀφανῆ ἐπεποιή- B
κεισαν, ὡς καὶ τὰ περὶ τὸν θάνατον Ἠσαΐου, [14] ὃν πρίονι ξυλίνῳ
ἐπρίσατε, μυστήριον καὶ αὐτὸ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ τέμνειν ὑμῶν τὸ
γένος διχῇ μέλλοντος, καὶ τοὺς μὲν ἀξίους σὺν τοῖς ἁγίοις πατριάρ-
χαις καὶ προφήταις τῆς αἰωνίου βασιλείας καταξιοῦν μέλλοντος,
τοὺς δὲ ἐπὶ τὴν καταδίκην τοῦ ἀσβέστου πυρὸς σὺν τοῖς [15] ὁμοίοις
ἀπειθέσι καὶ ἀμεταθέτοις ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν πέμψειν ἤδη
φήσαντος. [16] Ἥξουσι γάρ, εἶπεν, ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν,
καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ἐν τῇ βα- C
σιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς
τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Καὶ ταῦτα [17] εἶπον, ὅτι οὐδὲν οὐδενὸς
φροντίζων, ἢ τοῦ τἀληθὲς λέγειν, λέγοιμι, οὐδένα δυσωπήσεσθαι
μέλλων, κἂν δέῃ παραυτίκα ὑφ' ὑμῶν μελισθῆναι. Οὐδὲ γὰρ
ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ ἐμοῦ, λέγω δὲ τῶν Σαμαρέων, τινὸς φρον-
τίδα ποιούμενος, [18] ἐγγράφως Καίσαρι προσομιλῶν, εἶπον πλανᾶ-

12. *ἀνιστόρησα*] Cf. c. 71.— 73. p. 297. sq..

13. *ἃ ... ἐπεποιήκεισαν*] Idem dicunt Irenaeus adv. haeres. III. c. 21. §. 1. p. 215. et §. 5. p. 217. ed. Mass., Eusebius demonstr. evang. VI. p. 257. ed. Colon., alii.

14. *ὃν πρίονι ξυλίνῳ ἐπρίσατε*] Jesaiam serra consectum periisse permulti narrant: auctor Ascens. Jesaiae vatis ap. Gfroerer. Proph. vett. pseudepigr. c. 5. p. 11. sq., Primasius et Theophylactus ad Hebr. XI. 37., Hieronymus comm. in Jes. LVII. 2., alii, quos Thirlbius recenset. Theoph. l. c.: *Ἐπρίσθησαν· ὡς Ἠσαΐας ὑπὸ Μανασσῆ, ὃν καὶ ξυλίνῳ πρίονί φασι πρισθῆναι, ἵνα ἀλγεινοτέρα αὐτῷ εἴη ἡ τιμωρία ἐπὶ πλεῖον κολαζομένῳ.* Hieron. in Jes. I. 10.: „Ajunt Hebraei ob duas causas interfectum Isaiam: quod *principes Sodomorum et populum Gomorrae* eos appellaverit, et quod, domino dicente ad Mosen *Non poteris videre faciem meam*, iste ausus sit dicere *Vidi dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum.*“

15. *ὁμοίοις*] Adverbialiter quoque legi potest *ὁμοίως*. *Sylburgius.*

16. *Ἥξουσι ... ἐξώτερον*] Ev.

nec veniat cui repositum est. Quum vero haec in Christum dicta esse pateat ex his quae sequuntur (sic enim habent: *Et ipse erit exspectatio gentium)*, de vocula in contentionem vobiscum non venio: quemadmodum nec ex Scripturis, quas non agnoscitis, id est ex recitatis a me Jeremiae prophetae et Esdrae et Davidis verbis, demonstrationem de Christo perficere studui, sed ex iis quae hucusque ratae a vobis habentur; quas si intellexissent doctores vestri, probe sciatis deleturos fuisse, quemadmodum etiam eas deleverunt, quae ad mortem Jesaiae spectant, quem serra lignea dissecuistis: id quod symbolum est Christi, qui genus vestrum bifariam divisurus est, et alios quidem pro meritis cum sanctis patriarchis et prophetis regno aeterno dignaturus est, alios vero in ignis inexstincti condemnationem cum similibus ex omni gente incredulis et immutari nolentibus immissurum se jam pronuntiavit. *Venient enim*, inquit, *ab occidente et oriente, et recumbent cum Abrahamo et Isaaco et Jacobo in regno coelorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores.* Atque haec dixi, quia nihil, in quo aliud curem quam ut verum dicam, dicere volo, neminem reveriturus, etiamsi oporteat e vestigio a vobis discerpi. Neque ex meo genere, id est ex Samaritanis, quemquam curans, quum Caesarem scripto compellarem, dixi eos

Matth. VIII. 11. sq..

17. *εἶπον*] Sic Perion., Sylburg. et Maran. pro vulg. *εἶπεν* legerunt. Sylburgius autem verius opinatur esse participium *εἰπὼν* et mox *ἔτι* pro *ὅτι*, ut sensus fiat: *Et haec quum dixi, propterea dicta velim, quia nullam amplius cujusquam rei curam ago quam ut verum dicam.* At Thirlbius conjicit *Καὶ ταῦτα ἃ εἶπον, ἅτε οὐδὲν οὐδενὸς φροντίζων*, vel *ὅτι ... φροντίζω* etc. — vel *Καὶ ταῦτα, εἶπον, ἅτε οὐδὲν οὐδενὸς φροντίζων*, vel *ὅτι ... φροντίζω* etc.. Et haec quidem emendatio videtur optima esse; jam Langus vertit: *Atque ista, inquam, dico, quod nihil omnino, praeterquam ut vera loquar, curem, neminem prorsus metuens.*

13. *ἐγγράφως*] Maranus vult reddi *oblato ad acta scripto*, h. e. quod petii ut in acta reciperetur — vel (in Addend.) *scripto actis consignato*, ut quid impetraverit dicat. Loca à V. D. allata non multum valent. Justinus vult exprimere, se non ore sed scripto Caesarem compellasse. Respicit autem alterutram apologiam: scilicet in utraque Simonem Magum et Samaritanos diserte commemorat. Ita

σθαι αὐτοὺς πειθομένους τῷ ἐν τῷ γένει αὐτῶν μάγῳ Σίμωνι, D
ὃν θεὸν ὑπὲρ ἄνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως εἶναι
λέγουσι.

121. *Καὶ ἡσυχίαν ἀγόντων αὐτῶν,* [1] *ἔφερον·* [2] *Διὰ Δαβὶδ*
περὶ τούτου λέγων τοῦ Χριστοῦ, ὦ φίλοι, οὐκέτι ἐν τῷ σπέρματι
αὐτοῦ εἶπεν εὐλογηθήσεσθαι τὰ ἔθνη, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ. Οὕτω δὲ
ἐκεῖ ἐστί· [3] *Τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἀνα-*
τελεῖ· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη. Εἰ δὲ ἐν
τῷ Χριστῷ εὐλογεῖται τὰ ἔθνη πάντα, καὶ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν E
ἐπὶ τοῦτον πιστεύομεν, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ ἡμεῖς οἱ δι'
αὐτοῦ εὐλογημένοι. Τὸν μὲν ἥλιον ὁ θεὸς ἐδεδώκει πρότερον εἰς
τὸ προσκυνεῖν αὐτόν, [4] *ὡς γέγραπται, καὶ οὐδένα οὐδέποτε ἰδεῖν*
ἐστὶν ὑπομείναντα διὰ τὴν πρὸς τὸν ἥλιον πίστιν ἀποθανεῖν· διὰ
δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων καὶ ὑπομεί- 350
ναντας καὶ ὑπομένοντας πάντα πάσχειν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀρνήσασθαι
αὐτὸν ἰδεῖν ἐστί. Πυρωδέστερος γὰρ αὐτοῦ ὁ τῆς ἀληθείας καὶ
σοφίας λόγος καὶ φωτεινότερος μᾶλλον τῶν ἡλίου δυνάμεών ἐστι,
καὶ εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ εἰσδύνων. Ὅθεν καὶ
ὁ λόγος ἔφη· [5] *Ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἀνατελεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ*
πάλιν· [6] *Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτοῦ, Ζαχαρίας φησί. Καὶ περὶ τοῦ*
αὐτοῦ λέγων εἶπεν, ὅτι [7] *Κόψονται φυλὴ κατὰ φυλήν.* [8] *Εἰ δὲ*

enim Apol. II. c. 15. p. 52. A: *Καὶ τοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ἔθνει ἀσεβοῦς καὶ πλάνου Σιμωνιανοῦ διδάγματος κατεφρόνησα.* Quum vero Martyr, ut Grabius (Spicileg. SS. PP. T. I. p. 158. sq.) admonuit, rem ipsam in Apol. I. c. 26. p. 69. D. dixerit his verbis: *Καὶ σχεδὸν πάντες μὲν Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, ὡς τὸν πρῶτον θεὸν ἐκεῖνον ὁμολογοῦντες, ἐκεῖνον καὶ προσκυνοῦσι* (coll. c. 56. p. 91. B. C) — quumque circumstantiae loci et temporis vix patiantur, dialogum cum Tryphone Ephesi habitum apologia posteriori posteriorem facere (hac enim oblata non amplius Roma abiisse nec diu supervixisse vulgo putatur Justinus), in communi sententia acquiesco, qua prioris apologiae hîc respectus habetur.

1. *ἔφερον*] Rectius (Sylburg.) forsan *ἐπέφερον*, ut infra c. 126. p. 356. C.

2. *Διὰ Δαβὶδ*] Lang. vertit: *David, de Christo hoc agens.* Melius Pearson. pro *διὰ* legit *διό.* Sed emendatione lubenter caremus. Supple *θεός* (Thirlb., v. Brunn) vel *γραφή* (Maran.) vel *λόγος* (ut paulo infra et c. 122.; vid. c. 115. not. 7.). Ut enim c. 120. p. 348. A. narratum est, Deus Isaaco et

errore decipi, ut qui Simoni gentis suae mago fidem haberent, quem Deum supra omnem principatum et potestatem et virtutem esse dicunt.

121. Quumque illi conticescerent, adjeci: Per Davidem, amici, de hoc Christo loquens non jam in *semine ejus* dicit benedictum iri gentes, sed *in ipso*. Sic autem ibi est: *Nomen ejus in saeculum, super solem exorietur; et benedicentur in ipso omnes gentes.* Porro si in Christo benedicuntur gentes omnes, et ex omnibus gentibus in hunc credimus: et ipse Christus est et nos per eum benedicti. Solem quidem Deus dederat prius ad adorandum, quemadmodum scriptum est: nec quisquam umquam exstitit, qui mortem propter fidem in solem oppeteret; at ex omni genere hominum videre est, qui propter nomen Jesu quaelibet supplicia et pertulerint et perferant, ne illum negent. Ardentior enim est illius veritatis et sapientiae sermo et lucidior multo solis virtutibus, et in recessus cordis et mentis penetrat. Unde etiam effatum dicit: *Super solem exorietur nomen ejus.* Et rursus: *Oriens nomen ejus*, inquit Zacharias. Is de eodem loquens ait: *Plangent tribus secundum tribum.* Quodsi in primo adventu, qui in-

Jacobo dixit in ipsorum semine omnes terrae gentes fore benedictas; nunc vero per Davidem de Christo loquens non jam, ut antea, in semine ejus, sed in ipso gentes benedictum iri dicit.

3. *Τὸ ... ἔθνη*] Ps. LXXII. 17.. Maran. distinctionis signum post *αἰῶνα* omisit. Ante *τὸ ὄνομα* Justinus c. 34. p. 252. C. praebet *ἔσται*, quod hîc post *ἐστι* facile potuit intercidere, ut Thirlbius quoque judicat. Sed, id quod idem V. D. probe observat, non minus verisimile est a Justino illud neglectum esse.

4. *ὡς γέγραπται*] Deuter. IV. 19.. Vid. c. 55. not. 1..

5. *Ὑπὲρ ... αὐτοῦ*] Ps. LXXII. 17..

6. *Ἀνατολὴ ... αὐτοῦ*] Zachar. VI. 12..

7. *Κόψονται ... φυλήν*] Zachar. XII. 12.. Stephan., Jebb. et Thirlb. male *ὄψονται* dant pro *κόψονται*.

8. *Εἰ δὲ*] Thirlb. mallet *εἰ γάρ*, ut totius loci haec connexio esset: *Κόψονται ... φυλήν* (scil. *ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ*). *Εἰ γὰρ ἐν τῇ ἀτίμῳ πρώτῃ παρουσίᾳ ... ἴσχυσε ... οὐκ ἐν τῇ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ... αὐτόν;*

ἐν τῇ ἀτίμῳ καὶ ἀειδεῖ καὶ ἐξουθενημένῃ πρώτῃ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοσοῦτον ἔλαμψε καὶ ἴσχυσεν, ὡς ἐν μηδενὶ γένει ἀγνοεῖσθαι αὐτὸν B
καὶ ἀπὸ παντὸς μετάνοιαν πεποιῆσθαι ἀπὸ τῆς παλαιᾶς κακῆς ἑκάστου γένους πολιτείας, [9] ὥστε καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεσθαι αὐτοῦ τῷ ὀνόματι καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς βασιλείας τούτου τὸ ὄνομα παρὰ πάντας τοὺς ἀποθανόντας δεδοικέναι, [10] οὐκ ἐκ παντὸς τρόπου ἐν τῇ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ καταλύσει πάντας [11] τοὺς μισήσαντας αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ ἀδίκως ἀποστάντας, τοὺς δὲ ἰδίους ἀναπαύσει, ἀποδιδοὺς αὐτοῖς τὰ προσδοκώμενα πάντα; C
Ἡμῖν οὖν ἐδόθη καὶ ἀκοῦσαι καὶ [12] συνεῖναι καὶ σωθῆναι διὰ τούτου τοῦ Χριστοῦ [13] καὶ τὰ τοῦ πατρὸς ἐπιγνῶναι πάντα. Διὰ τοῦτο ἔλεγε πρὸς αὐτόν· [14] Μέγα σοί ἐστι τοῦ κληθῆναί σε παῖδά μου, τοῦ στῆσαι τὰς φυλὰς τοῦ Ἰακὼβ καὶ τὰς διασπορὰς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι. Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν αὐτῶν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

122. Ταῦτα ὑμεῖς μὲν εἰς [1] τὸν γηόραν καὶ τοὺς προσηλύτους D
εἰρῆσθαι νομίζετε, τῷ ὄντι δὲ εἰς ἡμᾶς εἴρηται τοὺς διὰ Ἰησοῦ

9. ὥστε] Legit Thirlbius ὥς τε. Sed haec satis commode referuntur ad ea quae proxime praecedunt. Perspicuum enim est formidinem illam, quam Christi nomen daemonibus et potestatibus terrae (c. 49. p. 269. D) incutiebat, fructum esse evangelii in toto terrarum orbe praedicati. *Maranus.*

10. οὐκ] Hoc (cum puncto interrogante) pro vulg. οὓς reponendum una tantum litera mutata, Thirlbius admonuit recte (conjicit etiam πῶς οὐκ etc.) probavitque Maranus. Reposui igitur.

11. τ. μισήσαντας αὐτὸν] Thirlb. omisso vocabulo ἀδίκως ante ἀποστάντας legi vult τ. ἀδίκως μισήσαντας αὐτόν, ut Apol. I. c. 1. p. 53. B, c. 20. p. 66. D, c. 45. p. 83. B. coll. c. 4. p. 55. A. Sed nihil muto, vulgata scriptura quum possit tolerari.

12. συνεῖναι] Pearson. perperam συνιέναι legit. Vid. Apol. I. c. 14. not. 1..

13. καὶ ... πάντα] Coll. ev. Joann. XIV. 7..

14. Μέγα ... γῆς] Jes. XLIX. 6..

1. τὸν γηόραν] Melius penultima longa τ. γηώραν scriberetur. Gallandius mallet τὸν γειώραν vel τοὺς γειώρας. Itacismus (γιόρας s. γιώρας) fortasse in causa fuit, cur ει et η confunderentur; singularis vero numerus non admodum est offensioni. Vox respondet Syrorum גיורא (= Hebr. גֵּר h. e. *homo extra patriam degens, hospes, advena*), atque bis occurrit apud LXX Exod. XII. 19.: ἔν τε τοῖς γειώραις καὶ ἐν τοῖς αὐτόχθοσι

glorius et informis et despectus fuit, tantum resplenduit ac valuit, ut nulla in gente ignotus sit et ubique homines ex veteri cujusque gentis malo vivendi genere poenitentiam agant, unde ipsi etiam daemones ejus nomini subjiciuntur ac principatus omnes regnaque nomen ejus supra omnes defunctos reformidant: nonne in glorioso adventu omnes prorsus evertet, qui eum oderint et qui ab eo inique defecerint, suos autem inducet in requiem, omnibus eos exspectatis bonis remunerans? Nobis igitur datum est et audire et intelligere et salvari per hunc Christum et omnia quae sunt patris cognoscere. Propterea dicebat ad eum: *Magnum est tibi ut voceris servus meus, ut constituas tribus Jacobi et dispersiones Israelis convertas. Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem earum usque ad extremum terrae.*

122. Atque haec vos quidem in georam et proselytos dicta existimatis, revera autem in nos dicta sunt, qui per Jesum

τῆς γῆς — et Jesai. XIV. 1.: ὁ γειώρας προστεθήσεται πρὸς αὐτούς. Aquila, Symmachus et Theodotion hîc προσήλυτος praebent. Comp. Jul. Africani verba ap. Euseb. Hist. eccl. I. c. 7. (ed. Heinich. T. I.) p. 54. sq.. Hesychius γειώρας explicat γείτονας ἐξ ἄλλου γένους, καλουμένους τῷ Ἰσραὴλ προσηλύτους. Theodoretus in Jes. XIV. 1. (Opp. ed. Schulze T. II.) p. 266.: Γειώρας τῇ Ἑλλάδι φωνῇ ὁ προσήλυτος ἑρμηνεύεται· προσηλύτους δὲ ἐκάλουν τοὺς ἐκ τῶν ἐθνῶν προσιόντας καὶ τὴν νομικὴν πολιτείαν ἀσπαζομένους. Et significationem illam vides apud Justinum quoque observatam; dicit enim infra c. 123. p. 351. D: Οὐδὲν γὰρ χρῄζουσιν οἱ προσήλυτοι διαθήκης, εἰ... περὶ ἐκείνων οὕτως ἡ γραφὴ λέγει· Καὶ προστεθήσεται καὶ ὁ γηόρας πρὸς αὐτοὺς (Jes. l. c.) etc.. Non igitur γειώρας et προσηλύτους distinguit. Unde conjicere possis, nostro loco verba καὶ τοὺς προσηλύτους imperitia amanuensis in contextum esse infulta; fortasse enim quidam hujus loci lector ad τὸν γηόραν explicandum in margine aut supra lineam scripsit τοὺς προσηλύτους, quae verba indoctus librarius recepit in textum et connexionis causa καὶ inseruit. Quod si negaveris, concedas necesse est in vocula καὶ hîc aliquam explicandi vim inesse. Aliter Gallandius statuit. Nimirum is γειώρας ad proselytos *justitiae* s. *foederis* refert, προσηλύτους ad proselytos *portae* s. *domicilii* (illi se adigebant universae legi Mosaicae observandae, hi non item): — ast hoc discrimen quomodo possit probari, equidem nescio.

[2] πεφωτισμένους. [3] Ἦ γὰρ ἂν κἀκείνοις ἐμαρτύρει ὁ Χριστός· [4] νῦν δὲ διπλότερον υἱοὶ γεέννης, ὡς αὐτὸς εἶπε, [5] γίνεσθε. Οὐ πρὸς ἐκείνους οὖν οὐδὲ τὰ διὰ τῶν προφητῶν εἰρημένα λέλεκται, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς, περὶ ὧν ὁ λόγος λέγει· [6] Ἄξω ἐν ὁδῷ τυφλούς, ἣν οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τρίβους, [7] οὓς οὐκ ᾔδεισαν, πατήσουσι. Κἀγὼ μάρτυς, λέγει κύριος ὁ θεός, καὶ ὁ παῖς μου, ὃν ἐξελεξάμην. E Τίσιν οὖν μαρτυρεῖ ὁ Χριστός; Δῆλον ὡς τοῖς πεπιστευκόσιν. Οἱ δὲ προσήλυτοι οὐ μόνον οὐ πιστεύουσιν, ἀλλὰ διπλότερον ὑμῶν βλασφημοῦσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἡμᾶς τοὺς εἰς ἐκεῖνον πιστεύοντας καὶ φονεύειν καὶ αἰκίζειν βούλονται· κατὰ πάντα γὰρ ὑμῖν ἐξομοιοῦσθαι σπεύδουσι. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις βοᾷ· [8] Ἐγὼ κύριος ἐκάλεσά σε τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρός σου [9] καὶ ἰσχύσω σε, καὶ θήσω σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς 351 φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους. Ἐπεὶ καὶ ταῦτα, ὦ ἄνδρες, πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ περὶ τῶν ἐθνῶν τῶν πεφωτισμένων εἴρηται. Ἢ πάλιν ὑμεῖς ἐρεῖτε· Πρὸς τὸν νόμον λέγει καὶ τοὺς προσηλύτους ταῦτα;

Καὶ ὥσπερ ἐν θεάτρῳ ἀνέκραγόν τινες τῶν τῇ δευτέρᾳ ἀφιγμένων· Ἀλλὰ τί; Οὐ πρὸς τὸν νόμον λέγει καὶ τοὺς φωτιζομένους ὑπ' αὐτοῦ; Οὗτοι δέ εἰσιν οἱ προσήλυτοι.

Οὔκ, ἔφην, ἀπιδὼν πρὸς τὸν Τρύφωνα. Ἐπεὶ εἰ νόμος B εἶχε τὸ φωτίζειν τὰ ἔθνη καὶ τοὺς ἔχοντας αὐτόν, τίς χρεία καινῆς διαθήκης; [10] Ἐπειδὴ καινὴν διαθήκην καὶ νόμον αἰώνιον καὶ πρόσταγμα ὁ θεὸς προεκήρυσσε πέμψειν, οὐχὶ τὸν παλαιὸν νόμον ἀκουσόμεθα καὶ τοὺς προσηλύτους αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς προσηλύτους αὐτοῦ, ἡμᾶς τὰ ἔθνη, οὓς ἐφώτισεν, ὥς πού φησιν· [11] Οὕτω λέγει κύριος· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ C

2. πεφωτισμ.] Vid. Apol. I. c. 61. not. 13.

3. Ἦ γὰρ] Sic pro vulg. ἢ γὰρ edidit Maranus; agnoscunt etiam Langus et Sylburgius.

4. νῦν ... γίνεσθε] Ev. Matth. XXIII. 15. H. Stephan. (in edit. epist. ad Diogn. p. 88.) legendum conjicit νῦν δὲ διπλ. υἱοὺς γεέννης . . . γίνεσθαι ποιεῖτε. Non male Thirlb. vult γίνονται scribi. Servat scripturam receptam Maran.; vid. not. seq.

5. γίνεσθε] Nimirum cum Judaica instituta amplectimini. Quae enim proselytis dicit, ea Judaeis ipsis dici poterant, quibuscum pros-

illuminati sumus. Nam profecto istis quoque testimonium perhibuisset Christus: nunc autem duplo, ut ipse dixit, filii gehennae fitis. Non ergo ad eos prophetarum dicta pertinent, sed ad nos, de quibus effatum dicit: *Ducam caecos in via, quam nesciunt, et semitas, quas ignoraverunt, inambulabunt. Et ego testis, dicit dominus Deus, et puer meus, quem elegi.* Quibusnam igitur testimonium perhibet Christus? Credentibus videlicet. Proselyti autem non modo non credunt, sed duplo vos superant blasphemiis in nomen ejus evomendis, ac nos in eum credentes et occidere et excruciare volunt: in omnibus enim assimilari vobis conantur. Et rursus alibi clamat: *Ego dominus vocavi te in justitia, et apprehendam manum tuam et confortabo te, atque ponam te in foedus generis, in lucem gentium, ut aperias oculos caecorum, educas ex vinculis compeditos.* Nam haec quoque, o viri, ad Christum et de gentibus illuminatis dicta sunt. An rursus dicetis: Ad legem et ad proselytos haec dicit?

Et tamquam in theatro vociferati sunt nonnulli eorum qui postridie venerant: Quid? Nonne ad legem et ad eos, qui ab ea illuminantur, haec dicit? Hi autem sunt proselyti.

Minime, inquam, Tryphonem respiciens. Nam si lex gentes et eos, qui legem habent, illuminare posset, quid opus esset novo foedere? Quoniam novum foedus et aeternam legem ac mandatum missurum se Deus praenuntiabat, non veterem illam legem ejusque proselytos intelligemus, sed Christum ipsiusque proselytos, nos scilicet ex gentibus, quos illuminavit, quemadmodum alicubi ait: *Sic dicit dominus: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi, et*

elytos unum esse populum probat c. 123.. *Maranus.*

6. *Ἄξω ... ἐξελεξάμην*] Jesai. XLII. 16. et XLIII. 10..

7. *οὓς*] Exspectaveris *ἅς*. Ast vulgaris lectio etiam in aliquot *τῶν* ο' Codd. mstis apud Holmes. reperitur.

8. *Ἐγὼ ... πεπεδημένους*] Jes. XLII. 6. sq..

9. *καὶ*] Maran. omisit errore.

10. *Ἐπειδὴ*] Fortasse scripsit Justinus *ἐπεὶ δέ*. Sed ferri tamen et vulgata lectio potest.

11. *Οὕτω ... ἐρήμους*] Jesai. XLIX. 8..

σωτηρίας ἐβοήθησά σοι, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἐθνῶν, τοῦ καταστῆσαι τὴν γῆν καὶ κληρονομίαν κληρονομῆσαι ἐρήμους. Τίς οὖν ἡ κληρονομία τοῦ Χριστοῦ; Οὐχὶ τὰ ἔθνη; Τίς ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ; Οὐχ ὁ Χριστός; Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησίν· [12] Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

123. Ὡς οὖν πάντα ταῦτα εἴρηται πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὰ ἔθνη, οὕτως κἀκεῖνα εἰρῆσθαι νομίζετε. Οὐδὲν γὰρ χρήζουσιν D
οἱ προσήλυτοι διαθήκης, εἰ, ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς περιτεμνομένοις κειμένου νόμου, περὶ ἐκείνων οὕτως ἡ γραφὴ λέγει· [1] Καὶ προστεθήσεται καὶ ὁ γηόρας πρὸς αὐτούς, καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ. [2] Καὶ ὅτι μὲν προσήλυτος ὁ περιτεμνόμενος εἰς τῷ λαῷ προσκεχωρηκέναι ἐστὶν ὡς αὐτόχθων· ἡμεῖς δὲ λαὸς κεκλῆσθαι ἠξιωμένοι [3] ὁμοίως [4] ἔθνος ἐσμὲν διὰ τὸ ἀπερίτμητοι εἶναι. Πρὸς δὲ καὶ γελοῖόν ἐστιν ἡγεῖσθαι ὑμᾶς τῶν μὲν προση- E
λύτων αὐτῶν ἀνεῷχθαι τὰ ὄμματα, [5] ὑμῶν δὲ οὔ, καὶ ὑμᾶς μὲν ἀκούειν τυφλοὺς καὶ κωφούς, ἐκείνους δὲ πεφωτισμένους. [6] Καὶ ὅτι γελοιότερον ἀποβήσεταί ὑμῖν τὸ πρᾶγμα, εἰ τὸν νόμον τοῖς ἔθνεσι δεδόσθαι φήσετε, [7] ὑμεῖς οὔτε ἐκεῖνον τὸν νόμον ἔγνωτε. Ηὐλαβεῖσθε γὰρ ἂν τὴν τοῦ θεοῦ ὀργήν, καὶ υἱοὶ ἄνομοι καὶ

12. Υἱός ... γῆς] Ps. II. 7. sq..

1. Καὶ ... Ἰακώβ] Jesai. XIV. 1.. Vid. supra c. 122. not. 1..

2. Καὶ ὅτι etc.] Ex Cod. Reg. Stephan., Jebb. et Thirlb. ediderunt καὶ ὅτι μὲν προσήλυτος ὁ περιτεμνόμενος, εἰ τῷ λαῷ προσκεχωρηκέναι ἐστὶν ὡς etc., Sylburg. et Morell. ex emendatione καὶ ... περιτεμνόμενος, εἰ τῷ λαῷ προσκεχώρηκεν, ἐστὶν ὡς etc.. Addit autem Sylburg. προσκεχωρηκέναι ferri non posse, nisi addatur αὐτὸν συνέβη aut aliud ejusmodi. Et Thirlb. mallet καὶ ἔτι ... περιτεμνόμενος ἐν τῷ (vel ἐν τῷ τῷ) λαῷ προσκεχωρηκέναι ἐστὶν ὡς etc.. Cod. Clarom. praebet κ. ὅτι ... εἰς τῷ καλῷ προσκεχωρηκέναι etc., unde Maran. monstratam viam secutus κ. ὅτι ... εἰς τῷ λαῷ προσκ. etc. textui inseruit, id quod haud improbaverim. Tibi fortasse magis placet εἰς τὸ τῷ λαῷ πρ.. Ut ille V. D. ante me observavit, absurda inesset dubitatio in his verbis: *Proselytus circumcisus, si ad populum accesserit* — quasi ex proselytis circumcisis alii adjungerentur populo, alii non. Verbis autem καὶ ὅτι μὲν etc. secunda Justini ratio continetur. Tres enim, ut Maran. bene adnotat, rationes affert, cur praeclara illa testimonia ad proselytos Judaeorum detorqueri non possint. „Prima, quia Judaeis

dedi te in foedus gentium, ut constitueres terram et haereditatem acciperes loca deserta. Quaenam igitur haereditas Christi? Nonne gentes? Quodnam Dei foedus? Nonne Christus? Quemadmodum etiam alibi dicit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae.*

123. Quemadmodum igitur haec omnia ad Christum et gentes dicta sunt, ita etiam illa existimate esse dicta. Neutiquam enim indigent proselyti foedere, si, quum una et eadem lex omnibus circumcisis posita sit, de illis Scriptura sic loquitur: *Et apponetur etiam georas ad ipsos, et apponetur ad domum Jacobi.* Tum etiam quia proselytus, qui circumcisus est ut ad populum accedat, est instar indigenae: nos autem, qui populi appellatione dignati sumus, gens tamen sumus, eo quod non simus circumcisi. Praeterea ridiculum est, ut proselytorum quidem ipsorum oculos apertos esse, vestros autem nequaquam, ac vos quidem caecos et surdos, illos autem illuminatos dici existimetis. Res adhuc magis ridicula videbitur, si legem gentibus datam dicatis, vos autem ipsam illam legem non noveritis. Nam si nossetis, iram Dei metuis-

et proselytis una et eadem lex, non ergo in proselytis promissio novae legis impletur. Secunda, quia Judaei et proselyti unus sunt populus, unde manifesta conclusio est proselytos non esse illam gentium haereditatem Christo promissam. Tertia denique, quia absurdum foret proselytos illuminatos dici, caecos vero Judaeos.“

3. ὁμοίως] Jam Langus recte vertit: *tamen.* Ponitur enim illud interdum ubi ὅμως exspectabas. C. 124. p. 354. A: ... οὗτοι ὁμοίως τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὔᾳ ἐξομοιούμενοι. Sic Herod. Hist. VII. c. 121.: Οἱ μὲν δὴ πιεζόμενοι ὁμοίως τὰ ἐπιτασσόμενα ἐπετέλεον. Plat. Men. p. 78. D. ed. Steph.: κἂν ἀδίκως τις αὐτὰ πορίζηται, ὁμοίως σὺ αὐτὰ (αὐτὸ?) ἀρετὴν καλεῖς;

4. ἔθνος] Thirlb. mallet ἔθνη.

5. ὑμῶν ... ὑμᾶς] Vulgatus textus male dat ἡμῶν ... ἡμᾶς. Jam Langus verum vidit.

6. Καὶ ὅτι] Hîc etiam (vid. not. 2.) conjicit Thirlbius legendum καὶ ἔτι. Probabilior sane conjectura eique libenter assentior (vid. c. 46. not. 2.): quamvis illud καὶ ὅτι eodem sensu ac paulo ante intelligi possit. *Maranus.*

7. ὑμεῖς οὔτε] Fortasse ὑμεῖς δὲ οὐκ.

ῥεμβεύοντες οὐκ ἂν ἦτε, δυσωπούμενοι ἀκούειν ἑκάστοτε λέγοντος
αὐτοῦ· [8] Υἱοί, οἷς οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς· καί· [9] Τίς τυφλός, 352
ἀλλ' ἢ οἱ παῖδές μου, καὶ κωφός, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν;
Καὶ ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ θεοῦ. [10] Εἴδετε πολλάκις, καὶ
οὐκ ἐφυλάξασθε· ἀνεῳγμένα τὰ ὦτα ὑμῶν, καὶ οὐκ ἠκούσατε.
[11] Εἰ καλὸς ὑμῶν ὁ ἔπαινος τοῦ θεοῦ καὶ [12] θεοῦ μαρτυρία δού-
λοις πρέπουσα; Οὐκ αἰσχύνεσθε πολλάκις ταῦτα ἀκούοντες, οὐδὲ
ἀπειλοῦντος τοῦ θεοῦ φρίσσετε, ἀλλ' ἦ λαὸς μωρὸς καὶ [13] σκληρο-
κάρδιός ἐστε. [14] Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω τοῦ μεταθεῖναι τὸν
λαὸν τοῦτον, λέγει κύριος, καὶ μεταθήσω αὐτούς, καὶ ἀπολῶ B
τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν κρύψω. Εὐ-
λόγως. Οὐ γὰρ σοφοί ἐστε οὐδὲ συνετοί, ἀλλὰ δριμεῖς καὶ παν-
οῦργοι· [15] σοφοὶ εἰς τὸ κακοποιῆσαι μόνον, γνῶναι δὲ βουλὴν
θεοῦ κεκρυμμένην ἢ διαθήκην κυρίου πιστὴν ἢ [16] τρίβους αἰωνί-
ους εὑρεῖν [17] ἀδύνατοι. Τοιγαροῦν· [18] Ἐγερῶ, φησί, τῷ Ἰσραὴλ
καὶ τῷ Ἰούδᾳ σπέρμα ἀνθρώπων καὶ σπέρμα κτηνῶν. Καὶ διὰ
Ἡσαΐου περὶ ἄλλου Ἰσραὴλ οὕτω φησί· [19] Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται
τρίτος Ἰσραὴλ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ Αἰγυπτίοις, εὐλογημένος ἐν C
τῇ γῇ, ἣν εὐλόγησε κύριος σαβαὼθ λέγων· Εὐλογημένος ἔσται ὁ
λαός μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὁ ἐν Ἀσσυρίοις, καὶ ἡ κληρονομία μου
Ἰσραήλ. Εὐλογοῦντος οὖν τοῦ θεοῦ καὶ Ἰσραὴλ τοῦτον τὸν λαὸν
καλοῦντος καὶ κληρονομίαν αὐτοῦ βοῶντος εἶναι, πῶς οὐ μετανο-
εῖτε ἐπί τε τῷ ἑαυτοὺς ἀπατᾶν ὡς μόνοι Ἰσραὴλ ὄντες, καὶ ἐπὶ

8. *Υἱοί ... αὐτοῖς*] Deuteron. XXXII. 20..

9. *Τίς ... ἠκούσατε*] Jesai. XLII. 19. sq..

10. *Εἴδετε* etc.] Vulgatur distinguendi notis omissis et inepte usurpatis: *εἰ δέ γε* (pro *εἴδετε* Jes. XLII. 20.: *Γ* et *Τ* haud raro confunduntur; vid. c. 69. not. 11.) *πολλάκις καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε ἀνεῴγμενα τὰ ὦτα ὑμῶν, καὶ οὐκ ἠκούσατε εἰ καλὸς ... πρέπουσα, οὐκ* etc. Solus Maran. meliorem hic interpungendi rationem in textum introduxit. Ista autem verba (*εἴδετε ... ἠκούσατε*), quae Justino perperam attributa fuerant, Jesaiae restituenda esse Thirlbius probe observavit. Consentit Maranus.

11. *Εἰ καλὸς*] Thirlb. conjicit *εἰ* ejiciendum. Mallem cum eodem *Ἦ καλὸς* etc.. Cf. c. 122. p. 351. A. *H* et *EI* saepe a descriptoribus confunduntur, ut norunt eruditi.

12. *θεοῦ μαρτυρία δούλοις πρέπουσα*] Respicit Esaiae verba modo recitata: *ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ θεοῦ.* Quare fortasse

setis, nec filii iniqui essetis et errore vagantes, sed cavissetis ne eum semper dicentem audiretis: *Filii, quibus non est fides in ipsis;* et: *Quis caecus, nisi pueri mei, et surdus, nisi qui dominantur eis? Et excaecati sunt servi Dei. Vidistis saepe, et non observastis; apertae aures vestrae, et non audivistis.* Num praeclara haec laus, quam Deus vobis tribuit, et Dei testimonium servos decens? Non vos pudet eadem saepe audire, nec Deo comminante contremiscitis, sed profecto populus estis insipiens et corde obduratus. *Propterea ecce addam ut transferam populum hunc,* dicit dominus, *et transferam eos, et perdam sapientiam sapientium et intelligentiam intelligentium occultabo.* Merito sane. Non enim sapientes estis neque prudentes, sed astuti et versuti: in hoc tantum sapientes ut male agatis, absconditum autem Dei consilium aut foedus domini fidele cognoscere aut aeternas semitas invenire non potestis. Itaque: *Excitabo*, inquit, *Israeli et Judae semen hominum et semen pecudum.* Et per Jesaiam de alio Israele sic loquitur: *Die illo erit tertius Israel in Assyriis et Aegyptiis, benedictus in terra, quam benedixit dominus Sabaoth dicens: Benedictus erit populus meus, qui est in Aegypto et qui in Assyriis, et haereditas mea Israel.* Quum igitur Deus hunc populum benedicat et Israelem vocet ac haereditatem suam esse clamet: quomodo poenitentiam non agitis, et quod vos ipsi decipiatis, quasi soli Israel essetis, et

sic potius scripsisse videatur: *μαρτυρία δούλοις θεοῦ πρέπουσα* — praesertim cum nemini placere possit: *ὁ ἔπαινος τοῦ θεοῦ καὶ θεοῦ μαρτυρία.* Sed et huic quoque lectioni repugnare videtur prius *θεοῦ.* Fortasse delendum posterius. Sed nihil mutamus, quippe qui in hujusmodi rebus librariorum fide libenter stemus. *Thirlbius.*

13. *σκληροκάρδιός*] Mallet Thirlb. rescribere *ἀκάρδιός* fretus loco Jerem. V. 21. sq..

14. *Διὰ ... κρύψω*] Jes. XXIX. 14..

15. *σοφοὶ ... μόνον*] Coll. Jerem. IV. 22..

16. *τρίβους αἰων. εὑρ.*] Coll. Jerem. VI. 16..

17. *ἀδύνατοι*] Elegantius Thirlb. dicit esse *ἀσύνετοι.*

18. *Ἐγερῶ ... κτηνῶν*] Jerem. XXXI. 27..

19. *Τῇ ... Ἰσραήλ*] Jes. XIX. 24. sq..

τῷ καταρᾶσθαι τὸν εὐλογημένον τοῦ θεοῦ λαόν; Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς D
τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὰς πέριξ αὐτῆς ἔλεγε χώρας, οὕτω πάλιν
ἐπεῖπε· [20] Καὶ γεννήσω ἐφ᾽ ὑμᾶς ἀνθρώπους, τὸν λαόν μου Ἰσραήλ, καὶ κληρονομήσουσιν ὑμᾶς καὶ ἔσεσθε αὐτοῖς εἰς κατάσχεσιν, καὶ οὐ μὴ προστεθῆτε ἔτι ἀτεκνωθῆναι ἀπ᾽ αὐτῶν.

Τί οὖν; φησὶν ὁ Τρύφων. Ὑμεῖς Ἰσραήλ ἐστε καὶ περὶ ὑμῶν λέγει ταῦτα;

Εἰ μέν, ἔφην αὐτῷ, μὴ περὶ τούτων καὶ πολὺν λόγον πεποιήμεθα, κἂν ἀμφέβαλλον, μή τι οὐ [21] συνιῶν τοῦτο ἐρωτᾷς· E
ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ ἀποδείξεως καὶ συγκαταθέσεως καὶ τοῦτο συνηγάγομεν τὸ ζήτημα, οὐ νομίζω σε ἀγνοεῖν μὲν τὰ προειρημένα οὐδὲ πάλιν φιλεριστεῖν, ἀλλὰ προκαλεῖσθαί με καὶ [22] τούτοις τὴν αὐτὴν ἀπόδειξιν ποιήσασθαι. Καὶ τῷ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν νεύματι συντιθεμένου· Πάλιν, ἔλεγον ἐγώ, ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ, ὦσιν ἀκούοντες εἰ ἄρα ἀκούετε, περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων ὁ θεὸς ἐν παραβολῇ 353
Ἰακὼβ αὐτὸν καλεῖ καὶ Ἰσραήλ. [23] Οὕτω λέγει· [24] Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ [25] ἐκλεκτός μου, θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ᾽ αὐτόν, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. Οὐκ ἐρίσει οὔτε κράξει, οὔτε ἀκούσεταί τις ἐν ταῖς πλατείαις τὴν φωνὴν αὐτοῦ· κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει καὶ λίνον τυφόμενον οὐ μὴ σβέσει, [26] ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει, κρίσιν ἀναλήψει, καὶ οὐ μὴ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν· καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐλπιοῦσιν ἔθνη. Ὡς οὖν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς Ἰακὼβ ἐκείνου,
τοῦ καὶ Ἰσραὴλ ἐπικληθέντος, τὸ πᾶν γένος ὑμῶν προσηγόρευτο B
Ἰακὼβ καὶ Ἰσραήλ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ γεννήσαντος ἡμᾶς εἰς θεὸν Χριστοῦ, ὡς καὶ Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα καὶ Ἰωσὴφ καὶ Δαβίδ, καὶ [27] θεοῦ τέκνα ἀληθινὰ καλούμεθα καὶ ἐσμέν, οἱ τὰς ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ φυλάσσοντες.

20. Καὶ . . . αὐτῶν] Ezech. XXXVI. 12.

21. συνιῶν] Vulgo perperam συνιών. Vid. c. 27. not. 8.

22. τούτοις] H. e. τοῖς τῇ δευτέρᾳ ἀφιγμένοις. C. 122. p. 351. A.

23. Οὕτω λέγει] Inter οὕτω et λέγει desideratur δέ, γὰρ aut alia ejusmodi conjunctio, aut pro λέγει reponendum participium λέγων. *Sylburgius.* Non mutamus.

24. Ἰακὼβ . . . ἔθνη] Jesai. XLII. 1.—4.

25. ἐκλεκτός μου] Sic recte mihi videtur emendavisse Stephan. lectionem ἐκλεκτοῦ μου, in utroque Cod. msto obviam librariorum culpa, quippe qui dubio procul de-

quod benedictum hunc Dei populum exsecremini? Etenim postquam ad Hierosolyma et ad eas quae circa illa sunt regiones locutus est, sic rursus addidit: *Et generabo super vos homines, populum meum Israelem: et haereditate possidebunt vos et eritis eis in possessionem, et non addetur vobis ultra ut absque liberis vos faciant.*

Quid igitur? inquit Trypho. Vos Israel estis ac de vobis haec dicit?

Si quidem, ajebam illi, non de his jam disseruissem idque pluribus, utique dubitarem, utrum id minus intelligens interrogaveris; sed quia hanc quoque quaestionem et cum demonstratione et cum assensione conclusimus, non te existimo ignorare quae jam dicta sunt aut rursus contentionis studio indulgere, sed provocare ut his quoque eadem demonstrem. Tum illo oculorum nutu assentiente: Rursus, ajebam, in Jesaia, si auribus audientes auditis, de Christo Deus in parabola loquens, Jacobum illum et Israelem appellat. Sic ait: *Jacobus servus meus, suscipiam eum; Israel electus meus, dabo spiritum meum super eum, et judicium gentibus proferet. Non contendet neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem ejus; calamum contritum non confringet et linum fumigans non exstinguet, sed in veritatem proferet, judicium recipiet, et non frangetur, donec ponat in terra judicium: et in nomine ejus gentes sperabunt.* Quemadmodum igitur ab uno illo Jacobo, qui et Israel cognominatus est, omne genus vestrum Jacobus et Israel vocatum est: sic etiam nos a Christo, qui nos in Deo genuit, ut Jacobus et Israel et Juda et Josephus et David, etiam veri filii Dei vocamur et sumus, mandata Christi servantes.

ciperentur *αὐτοῦ* antecedente. C. 135. p. 365. A: *ὁ ἐκλεκτός μου.*

26. *ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει, κρίσιν ἀναλήψει*] Legendum cum LXX: *ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν, ἀναλάμψει* — quod monuit olim Grotius ad Matth. XII. 20. *Thirlbius.* Marano placuit edere *ἀλλὰ εἰς ἀλ. ἐξ. κρίσιν, ἀναλήψει* etc. commate inter *κρίσ.* et *ἀναλ.* collocato. Vid. c. 135. not. 4..

27. *θεοῦ ... φυλάσσοντες*] Coll. ev. Joann. I. 12. et ep. 1. Joann. III. 1. sq..

124. *Καὶ ἐπειδὴ εἶδον αὐτοὺς συνταραχθέντας ἐπὶ τῷ εἰπεῖν
με καὶ θεοῦ τέκνα εἶναι ἡμᾶς, προλαβὼν τὸ ἀνερωτηθῆναι εἶπον· C
Ἀκούσατε, ὦ ἄνδρες, πῶς τὸ ἅγιον πνεῦμα λέγει περὶ τοῦ λαοῦ
τούτου, ὅτι υἱοὶ ὑψίστου πάντες εἰσὶ καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν
παρέσται αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστός, τὴν κρίσιν [1] ἀπὸ παντὸς γένους
ἀνθρώπων ποιούμενος. Εἴρηνται δὲ οἱ λόγοι διὰ Δαβίδ, ὡς μὲν
ὑμεῖς ἐξηγεῖσθε, οὕτως· [2] Ὁ θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν
μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει. Ἕως πότε κρίνετε ἀδικίαν καὶ πρόσωπα
ἁμαρτωλῶν λαμβάνετε; Κρίνατε ὀρφανῷ καὶ πτωχῷ, καὶ ταπει-
νὸν καὶ πένητα δικαιώσατε. Ἐξέλεσθε πένητα, καὶ πτωχὸν ἐκ D
χειρὸς ἁμαρτωλοῦ ῥύσασθε. Οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκό-
τει διαπορεύονται· σαλευθήσονται πάντα τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Ἐγὼ
εἶπα· Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι
ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ἀνάστα ὁ θεός,
κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.
[3] Ἐν δὲ τῇ τῶν ἑβδομήκοντα ἐξηγήσει εἴρηται· Ἰδοὺ δὴ ὡς ἄνθρω- E
ποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτετε, ἵνα δηλώσῃ
καὶ τὴν παρακοὴν τῶν ἀνθρώπων, τοῦ Ἀδὰμ λέγω καὶ τῆς Εὔας,
καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ ἑνὸς τῶν ἀρχόντων, τουτέστι τοῦ κεκλημένου
ἐκείνου ὄφεως, πεσόντος πτῶσιν μεγάλην διὰ τὸ ἀποπλανῆσαι τὴν
Εὔαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ πρὸς τοῦτό μοι νῦν ὁ λόγος λέλεκται, ἀλλὰ
πρὸς τὸ ἀποδεῖξαι ὑμῖν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀνειδίζει τοὺς ἀν-
θρώπους, τοὺς καὶ θεῷ ὁμοίως ἀπαθεῖς καὶ ἀθανάτους, ἐὰν φυ- 354
λάξωσι τὰ προστάγματα αὐτοῦ, γεγενημένους καὶ κατηξιωμένους
ὑπ' αὐτοῦ υἱοὺς αὐτοῦ καλεῖσθαι, [4] καὶ οὗτοι ὁμοίως τῷ Ἀδὰμ
καὶ τῇ Εὔᾳ ἐξομοιούμενοι θάνατον ἑαυτοῖς ἐργάζονται· ἐχέτω καὶ*

1. *ἀπὸ παντὸς γένους ἀνθρώπων*] Nequaquam legendum *περί*, ut Sylburgius existimavit, sed sic intelligendum, quasi scriptum esset *ἀνθρώπων ἀπὸ παντὸς γένους* vel *τῶν ἀπὸ παντὸς γένους ἀνθρώπων.* Justino familiaris est haec loquendi ratio. Hinc c. 121. legimus *ἀπὸ παντὸς μετανοίαν πεποιῆσθαι.* *Maranus.*

2. *Ὁ θεὸς ... ἔθνεσιν*] Psalm. LXXXII..

3. *Ἐν δὲ τῇ τῶν ἑβδομ. ἐξηγήσει*] His verbis aperte respondent antecedentia *ὡς μὲν ὑμεῖς ἐξηγεῖσθε* (noli ea, quod psalmus Assapho tribuatur, ad *διὰ Δαβὶδ* referre), ut Justinus declaret aliquid esse discriminis inter Judaeorum et Septuaginta interpretationem. Huc respicit illud *πάλιν* c. 131. p. 360. C (ibid. not. 3.). Nullum vero dis-

124. Quumque eos viderem perturbatos, quia dixeram nos etiam Dei filios esse, interrogationi eorum occurrens dixi: Audite, o viri, quomodo Spiritus sanctus de populo isto dicat filios Altissimi omnes esse et in eorum conventu adfuturum ipsum illum Christum, ut omne hominum genus judicet. Verba autem per Davidem, ut vos quidem interpretamini, sic dicta sunt: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat. Quousque judicatis iniquitatem et facies peccatorum sumitis? Judicate pupillo et egeno, et humilem et pauperem justificate. Eripite pauperem, et egenum de manu peccatoris liberate. Non cognoverunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant: movebuntur omnia fundamenta terrae. Ego dixi: Dii estis et filii Altissimi omnes; vos autem sicut homines morimini, et sicut unus principum caditis. Exsurge Deus, judica terram, quoniam tu haereditabis in omnibus gentibus.* In Septuaginta autem interpretatione dictum est: *Ecce sicut homines morimini, et sicut unus principum caditis*, ut etiam inobedientiam hominum declaret, id est Adami et Evae, et casum unius ex principibus, id est illius qui serpens dictus est, et magno casu concidit, eo quod Evam decepisset. Sed quia non in hunc usum effatum illud nunc profero, sed ut vobis demonstrem Spiritum sanctum exprobrare hominibus, quod, quum ita sint facti ut Deo similes ac perpessionis et mortis expertes, si mandata ejus servent, futuri sint, quumque eo honore sint dignati ut ejus filii vocentur, ipsi Adamo et Evae assimilati mortem sibi ipsi confici-

crimen librarii reliquerunt. Vid. c. 22. not. 7.. Medicinam, quam Thirlbius desperaverat, excogitavit Maranus. Nimirum tota res expedietur, si supra legamus *ὡς ἄνθρωπος*, ut in textu hebraeo. Ipse Justinus, ut ille V. D. ait, non obscure indicat discrimen in eo positum esse, quod Septuaginta posuerint *ὡς ἄνθρωποι*; dicit enim illorum interpretationem aptam esse ad demonstrandam hominum inobedientiam, *τὴν παρακοὴν τῶν ἀνθρώπων*, Adami scilicet et Evae.

4. *καὶ οὗτοι ὁμοίως*] Thirlb. et Maran. rescribi volunt *καὶ οὗτοι ὅμως*. Sine causa. Vid. c. 123. not. 3.. Insuper ille V. D. pro *καὶ οὗτοι* conjicit *εἰ οὗτοι* vel *εἰ καὶ οὗτοι*. — Adeas etiam c. 88. not. 10..

ἡ ἑρμηνεία τοῦ ψαλμοῦ ὡς βούλεσθε, καὶ οὕτως ἀποδέδεικται, ὅτι θεοὶ κατηξίωνται [5] γενέσθαι, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες δύνασθαι γενέσθαι κατηξίωνται, καὶ παρ' ἑαυτοὺς καὶ κρίνεσθαι καὶ καταδικάζεσθαι μέλλουσιν, ὡς καὶ Ἀδὰμ καὶ Εὔα. Ὅτι δὲ καὶ θεὸν τὸν Χριστὸν καλεῖ, ἐν πολλοῖς ἀποδέδεικται.

125. Ἐβουλόμην, λέγω, παρ' ὑμῶν μαθεῖν, ὦ ἄνδρες, τίς B
ἡ δύναμις τοῦ Ἰσραὴλ ὀνόματος. Καὶ ἡσυχαζόντων αὐτῶν ἐπή-
νεγκα· Ἐγὼ ὃ ἐπίσταμαι ἐρῶ· οὔτε γὰρ εἰδότα μὴ λέγειν δίκαιον
ἡγοῦμαι, οὔτε ὑπονοοῦντα ἐπίστασθαι ὑμᾶς καὶ διὰ φθόνον ἢ [1] δι'
ἀπειρίαν τὴν τοῦ βούλεσθαι ἐπίσταμαι αὐτὸς φροντίζειν ἀεί, ἀλλὰ
πάντα ἁπλῶς καὶ ἀδόλως λέγειν, ὡς ὁ ἐμὸς κύριος εἶπεν· [2] Ἐξῆλ-
θεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι τὸν σπόρον· καὶ ὁ μὲν ἔπεσεν εἰς τὴν C
ὁδόν, ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας, ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὁ δὲ ἐπὶ τὴν
γῆν τὴν καλήν. Ἐλπίδι οὖν τοῦ εἶναί που καλὴν γῆν λέγειν δεῖ·
ἐπειδή γε ἐκεῖνος ὁ ἐμὸς κύριος, ὡς ἰσχυρὸς καὶ δυνατός, [3] τὰ
ἴδια παρὰ πάντων ἀπαιτήσει ἐλθών, καὶ τὸν οἰκονόμον [4] τὸν ἑαυ-
τοῦ οὐ καταδικάσει, εἰ γνωρίζοι αὐτόν, διὰ τὸ ἐπίστασθαι ὅτι δυ-
νατός ἐστιν ὁ κύριος αὐτοῦ καὶ ἐλθὼν ἀπαιτήσει τὰ ἴδια, ἐπὶ πᾶ-
σαν τράπεζαν διδόντα, ἀλλ' οὐ δι' αἰτίαν οἱανδηποτοῦν κατορύξαν- D
τα. Καὶ τὸ οὖν Ἰσραὴλ ὄνομα τοῦτο σημαίνει· ἄνθρωπος νικῶν
δύναμιν· [5] τὸ γὰρ Ἴσρα ἄνθρωπος νικῶν ἐστί, τὸ δὲ Ἢλ δύναμις.
Ὅπερ καὶ διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς πάλης, ἣν ἐπάλαισεν Ἰακὼβ μετὰ
[6] τοῦ φαινομένου μὲν ἐκ τοῦ τῇ τοῦ πατρὸς βουλῇ ὑπηρετεῖν, θεοῦ

5. *γενέσθαι*] Thirlb. mavult *λέγεσθαι*. Supra (ψ' LXXXII. 6.): *θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες*.

1. *δι' ἀπειρίαν* etc.] Locus non sanus est. Commation illud *ἐπίσταμαι αὐτὸς* Perionius per parenthesin collocatum opinatur. Non male Sylburgius *τοῦ βούλεσθαι* pro *μὴ βούλεσθαι* positum autumat, ut sit sensus: *neque enim, si quis sciat, justum existimo non dicere, neque rursum si quis suspicetur vos scire et propter invidiam imperitiamve nolle dicere, id ego semper curare scio; sed semper scio simpliciter et absque dolo dicere.* Thirlbius pro *τὴν τοῦ βούλ.* mavult *λέγειν οὐ βούλεσθαι*. Videtur autem Marano ceteris non immutatis pro *ἐπίσταμαι αὐτὸς* legendum *ἀπατᾶν ἑαυτούς*. Certe alias quoque (cf. etiam infra p. 355. B: *ὅτι καὶ ἐν τούτοις ἑαυτοὺς πλανᾶτε* etc.) Martyr exprobrat Judaeis, quod semetipsos decipiant. Tum ad *ἀλλὰ* esset ex praecedentibus *δίκαιον ἡγοῦμαι* supplendum.

2. *Ἐξῆλθεν . . . καλήν*] Evang. Matth. XIII. 3.—8..

ant: habeat etiam psalmi interpretatio ut vultis; sic tamen constabit omnibus concessum esse, ut dii et filii Altissimi fieri possint, ac pro se quemque et judicandum et condemnandum esse, quemadmodum Adamum et Evam. Christum autem etiam Deum vocari jam multis demonstratum est.

125. Sed, inquam, a vobis scire velim, o viri, quam vim habeat illud nomen Israelis. Quumque illi silerent, intuli: Dicam equidem quod scio; neque enim aequum esse arbitror, ut quod scio non eloquar aut, vos scire quidem sed invidia aut voluntaria imperitia vosmetipsos decipere suspicans, semper sollicitudine distringar, sed potius ut omnia simpliciter ac sine dolo proferam, quemadmodum dominus meus dixit: *Exiit sator ad seminandum semen; et aliud cecidit in viam, aliud in spinas, aliud in loca saxosa, aliud in terram bonam.* In spem igitur, alicubi esse terram bonam, dicendum est; nam dominus ille meus, tamquam fortis et potens, sua ab omnibus reposcet veniens: ac dispensatorem suum non condemnabit, si illum noverit, quum probe sciret dominum suum potentem esse et venientem sua repetiturum, ad omnem mensam dedisse quae acceperat, minime vero defodisse ob ullam prorsus causam. Id igitur valet Israelis nomen: homo vincens virtutem; *Isra* enim est homo vincens, *El* autem virtus. Quod quidem Christum ita facturum esse, quum homo factus fuisset, per mysterium illius etiam luctationis praedictum est, qua Jacobus luctatus est cum eo qui videbatur quidem, eo quod patris vo-

3. *τὰ ἴδια ... κατορύξαντα*] Coll. ev. Matth. XXV. 18.—27..

4. *τὸν*] Omisit Maranus contra codices.

5. *τὸ γὰρ ... δύναμις*] Vulgo male omittitur *νικῶν*, quod mihi erat refingendum, ut nemo non videt. Jam Drusius (Comment. minor. ad voces hebr. N. T. p. 16.), quem editores inde a Jebbio secuti sunt, commendavit voce ista paulo aliter collocata *τὸ γὰρ ''Ισρα ἄνθρ. ἐστι νικῶν*. Correctio certa est ex proxime antecedentibus. Itaque Justini opinione I s r a e l dictus est quasi איש שרה אל = *homo vincens potentiam.*

6. *τοῦ φαινομένου*] Scil. *ἐν ἰδέᾳ ἀνθρώπου.* (c. 58. p. 281. E). Designatur autem Logos; nunquam enim supremus Deus (ὁ ὄντως θεός) in terram descendit, ut Justinus multis locis docet.

δὲ ἐκ τοῦ εἶναι [7] τέκνον πρωτότοκον τῶν ὅλων κτισμάτων, ἐπε-
προφήτευτο οὕτως καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ὁ Χριστὸς ποιήσειν.
Ὅτε γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, [8] ὡς προεῖπον, προσῆλθεν αὐτῷ ὁ E
διάβολος, τουτέστιν ἡ δύναμις ἐκείνη ἡ καὶ ὄφις κεκλημένη καὶ
σατανᾶς, πειράζων αὐτόν, καὶ ἀγωνιζόμενος καταβαλεῖν διὰ τοῦ
ἀξιοῦν προσκυνῆσαι αὐτόν. Ὁ δὲ αὐτὸν κατέλυσε καὶ κατέβαλεν,
ἐλέγξας ὅτι πονηρός ἐστι, παρὰ τὴν γραφὴν ἀξιῶν προσκυνεῖσθαι
ὡς θεός, [9] ἀποστάτης τῆς τοῦ θεοῦ γνώμης γεγενημένος. Ἀπο-
κρίνεται γὰρ αὐτῷ· [10] Γέγραπται· Κύριον τὸν θεόν σου προσ-
κυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ ἡττημένος καὶ ἐλη- 355
λεγμένος ἀπένευσε τότε ὁ διάβολος. Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ναρκᾶν ἔμελ-
λε, τουτέστιν ἐν πόνῳ καὶ ἐν ἀντιλήψει τοῦ πάθους, ὅτε σταυ-
ροῦσθαι ἔμελλεν, ὁ Χριστὸς ὁ ἡμέτερος, καὶ τούτου προκήρυ-
ξιν ἐποίησε διὰ τοῦ ἅψασθαι τοῦ μηροῦ τοῦ Ἰακὼβ καὶ ναρκῆ-
σαι ποιῆσαι. Ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἦν ὄνομα αὐτῷ ἄνωθεν, ὃ ἐπωνόμασε
τὸν μακάριον Ἰακὼβ εὐλογῶν τῷ ἑαυτοῦ ὀνόματι, κηρύσσων καὶ
διὰ τούτου ὅτι πάντες οἱ δι' αὐτοῦ τῷ πατρὶ προσφεύγοντες [11] εὐ- B
λογημένος Ἰσραήλ ἐστιν. Ὑμεῖς δέ, μηδὲν τούτων νενοηκότες
μηδὲ νοεῖν παρασκευαζόμενοι, ἐπειδὴ κατὰ τὸ σαρκικὸν σπέρμα
τοῦ Ἰακὼβ τέκνα ἐστέ, πάντως σωθήσεσθαι προσδοκᾶτε. Ἀλλ'
ὅτι καὶ ἐν τούτοις ἑαυτοὺς πλανᾶτε, ἀποδέδεικταί μοι ἐν πολλοῖς.

126. Τίς δ' ἐστὶν οὗτος, ὃς καὶ ἄγγελος μεγάλης βουλῆς
ποτέ, καὶ ἀνὴρ διὰ Ἰεζεκιήλ, καὶ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου διὰ Δανιήλ,
καὶ παιδίον διὰ Ἠσαΐου, καὶ Χριστὸς [1] καὶ θεὸς προσκυνητὸς [2] διὰ C
Δαβίδ, καὶ Χριστὸς καὶ λίθος διὰ πολλῶν, καὶ σοφία διὰ Σολο-
μῶνος, καὶ Ἰωσὴφ καὶ Ἰούδας καὶ ἄστρον διὰ Μωσέως, καὶ ἀνα-
τολὴ διὰ Ζαχαρίου, καὶ παθητὸς καὶ Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ πάλιν
διὰ Ἠσαΐου καὶ ῥάβδος καὶ ἄνθος καὶ λίθος ἀκρογωνιαῖος κέκλη-
ται καὶ υἱὸς θεοῦ, εἰ ἐγνώκειτε, ὦ Τρύφων, ἔφην, οὐκ ἂν ἐβλα-

7. τέκνον ... κτισμάτων] Coll. ep. ad Coloss. I. 15.

8. ὡς προεῖπον] Cf. c. 103. p. 331. C.

9. ἀποστάτης] Vid. c. 103. p. 331. B (not. 20.). Eamdem interpretationem, ut Jebb. observat, sequitur Irenaeus adv. haer. V. c. 21. §. 2. p. 319. ed. Mass.: „Satana enim verbum hebraicum *apostatam* significat.“

10. Γέγραπται ... λατρεύσεις] Ev. Matth. IV. 10.

11. εὐλογ. Ἰσρ.] Coll. Jesai.

luntati ministraret, Deus autem est, eo quod filius primogenitus sit omnium creaturarum. Postquam enim homo factus est, ut jam dixi, accessit ad eum diabolus, id est virtus illa, quae et serpens vocatur et Satanas, tentans eum, et prosternere contendens postulando ut se adoraret. At Christus eum profligavit et prostravit, improbum esse arguens, qui contra Scripturam adorari se ut Deum postularet, a Dei voluntate factus apostata. Respondet enim illi: *Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis et ei soli servies.* Tum fractus et convictus diabolus discessit. Sed quia futurum etiam erat ut Christus noster marcesceret, id est in aerumna et passionis sensu in crucem actus versaretur, hujus quoque rei praenuntiationem exhibuit, quum Jacobi femur tetigit atque ut marcesceret effecit. Erat autem illi antiquitus nomen Israel, quo beatum Jacobum cognominavit, benedicens ei suo ipsius nomine, atque hac etiam ratione praedicens omnes, qui per eum ad patrem confugiunt, benedictum esse Israelem. Vos autem quum nihil horum intelligatis nec ad intelligendum parati sitis, quia secundum carnale semen filii estis Jacobi, salvos omnino vos futuros exspectatis. At vos in his quoque a vobismetipsis in errorem induci, pluribus a me demônstratum est.

126. Quis vero hic sit, qui et angelus magni consilii interdum, et vir ab Ezechiele, et tamquam filius hominis a Daniele, et puerulus a Jesaia, et Christus et Deus adorandus a Davide, et Christus et lapis a multis, et sapientia a Salomone, et Josephus et Judas et stella a Mose, et oriens a Zacharia, et rursus a Jesaia passibilis et Jacobus et Israel et virga et flos et lapis angularis et filius Dei vocatus est: si nossetis, Trypho, inquam, non eum profecto blasphemiis appeteretis,

XIX. 24. sq.; vid. c. 123. p. 352. C.

1. *καὶ θεὸς προσκυνητὸς*] Fortasse *καὶ θεὸς καὶ προσκυνητός*. Sed vid. c. 68. not. 14..

2. *διὰ Δαβίδ*] Sic edo pro vulg. *καὶ Δαβίδ*. Mecum sentiunt Thirlbius et Maranus. Messiam saepe in Scriptura Davidem appellari etiam Judaei credebant; quapropter Lango et Sylburgio satius videtur legere *διὰ Δαβίδ, καὶ Δαβὶδ* etc.: haec sane a librario propter sequentis commatii affinitatem facile poterant omitti.

σφημεῖτε εἰς αὐτὸν ἤδη καὶ παραγενόμενον καὶ γεννηθέντα καὶ πα-
θόντα καὶ ἀναβάντα εἰς τὸν οὐρανόν· ὃς καὶ πάλιν παρέσται, D
[3] καὶ τότε κόψονται ὑμῶν αἱ δώδεκα φυλαί. Ἐπεὶ εἰ [4] νενοήκατε
τὰ εἰρημένα ὑπὸ τῶν προφητῶν, οὐκ ἂν ἐξηρνεῖσθε αὐτὸν εἶναι
θεόν, τοῦ μόνου καὶ ἀγεννήτου καὶ ἀῤῥήτου θεοῦ υἱόν. Εἴρηται
γάρ που καὶ διὰ Μωσέως ἐν τῇ Ἐξόδῳ οὕτως· [5] Ἐλάλησε δὲ κύ-
ριος πρὸς Μωσῆν καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἐγώ εἰμι κύριος, καὶ ὤ-
φθην πρὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, θεὸς αὐτῶν, καὶ E
τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς, καὶ ἔστησα τὴν διαθήκην μου
πρὸς αὐτούς. Καὶ οὕτω πάλιν λέγει· [6] Μετὰ Ἰακὼβ ἄνθρωπος
ἐπάλαιε· καὶ θεόν φησιν εἶναι. [7] Εἶδον γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς
πρόσωπον, καὶ ἐσώθη ἡ ψυχή μου, λέγει εἰρηκέναι τὸν Ἰακώβ.
Καὶ ὅτι καὶ τὸν τόπον, ὅπου αὐτῷ ἐπάλαισε καὶ ὤφθη καὶ εὐλό-
γησε, καὶ ἐκάλεσεν Εἶδος θεοῦ, ἀνέγραψε. Καὶ τῷ Ἀβραὰμ [8] ὁ- 356
μοίως, Μωσῆς φησίν, ὤφθη ὁ θεὸς πρὸς τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ,
καθημένῳ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ [9] μεσημβρίας. Εἶτα
ταῦτα εἰπὼν ἐπιφέρει· [10] Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδε, καὶ
ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες εἱστήκεισαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν συνέδραμεν
εἰς συνάντησιν αὐτοῖς. Μετ' ὀλίγον δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὑπισχνεῖται
τῷ Ἀβραὰμ υἱόν· [11] Τί ὅτι ἐγέλασε Σάῤῥα λέγουσα· Ἆρά γε τέξο-
μαι; Ἐγὼ δὲ γεγήρακα. Μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ θεῷ ῥῆμα; Εἰς B
τὸν καιρὸν τοῦτον [12] ἀποστρέψω εἰς ὥρας, καὶ ἔσται τῇ Σάῤῥᾳ
υἱός. Καὶ ἀπαλλάσσονται ἀπὸ Ἀβραάμ. Καὶ οὕτω περὶ αὐτῶν
πάλιν λέγει· [13] Ἐξαναστάντες δὲ ἐκεῖθεν οἱ ἄνδρες κατέβλεψαν ἐπὶ
πρόσωπον Σοδόμων. Εἶτα πάλιν πρὸς τὸν Ἀβραὰμ [14] ὃς ἦν καὶ
ἔστιν ὥς λέγει· [15] Οὐ μὴ κρύψω ἀπὸ τοῦ παιδός μου Ἀβραὰμ ἐγὼ
ἃ μέλλω [16] ποιεῖν· καὶ τὰ ἑξῆς ἀνιστορημένα ἀπὸ τῶν τοῦ Μω-

3. *καὶ ... φυλαί*] Coll. Zachar. XII. 12..

4. *νενοήκατε*] Thirlb. conjicit *ἐνενοήκειτε*.

5. *Ἐλάλησε ... αὐτούς*] Exod. VI. 2.—4..

6. *Μετὰ ... ἐπάλαιε*] Genes. XXXII. 24.. Pro *μετὰ* Maran. *κατὰ* dedit contra codicum auctoritatem.

7. *Εἶδον ... μου*] Gen. XXXII. 30..

8. *ὁμοίως, Μωσ. φησίν*] Tu fortasse *ὁμοίως* ad *φησίν* retuleris.

9. *μεσημβρίας*] Stephan. *μεσυμβρίας*.

10. *Ἀναβλέψας ... αὐτούς*] Genes. XVIII. 2..

11. *Τί ... υἱός*] Genes. XVIII. 13. sq..

etiam postquam advenit et natus et passus est et in coelum ascendit; qui quidem rursus adveniet, ac tunc plangent duodecim vestrae tribus. Nam si intellexissetis quae a prophetis dicta sunt, non eum negassetis Deum esse, solius et ingeniti et non enarrabilis Dei filium. Dictum est enim alicubi et per Mosen in Exodo ad hunc modum: *Locutus est autem dominus ad Mosen et dixit ad eum: Ego sum dominus, et visus sum Abrahamo et Isaaco et Jacobo, Deus eorum, et nomen meum non indicavi eis, et pepigi foedus meum cum eis.* Sic etiam rursus ait: *Cum Jacobo homo luctatus est;* eumque Deum esse dicit. Nam Jacobum dixisse refert: *Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea.* Scribit etiam locum, ubi cum eo luctatus est eique apparuit et benedixit, ab eo vocatum fuisse *Visionem Dei.* Et Abrahamo similiter, ut ait Moses, Deus ad quercum Mambrae apparuit, sedenti ad ostium tabernaculi meridie. Deinde his dictis adjicit: *Suspiciens autem oculis vidit, et ecce tres viri stabant supra eum; quos quum vidisset, occurrit obviam eis.* Paulo post unus ex illis promittit Abrahamo filium: *Cur risit Sara dicens: Num igitur pariam? Ego autem consenui. An impossibile est apud Deum verbum? Ad tempus hoc revertar in horas, et erit Sarae filius.* Et discesserunt ab Abrahamo. Deinde sic de illis rursus loquitur: *Exsurgentes autem inde viri conspexerunt in faciem Sodomorum.* Tum rursus quomodo Abrahamum is qui est et qui erat sic alloquatur: *Non celabo Abrahamum servum meum quae facturus sum:* et quae sequuntur ex Mosis scriptis jam depromta et a me exposita rursus

12. *ἀποστρέψω*] Scripserit fortasse Justinus *ἀναστρέψω*, ut apud LXX. Ceterum in eadem LXXvirali versione frequenter usurpari *ἀποστρέφειν* pro *reverti*, viris eruditis jam observatum. *Gallandius.* Vid. c. 56. not. 36.

13. *Ἐξαναστάντες . . . Σοδόμων*] Genes. XVIII. 16.

14. *ὃς ἦν καὶ ἔστιν ὡς λέγει*] Pro *ὡς* fortasse cum Lango et Sylburgio *οὕτως* legendum est. Thirlb. vult: . . . *ἔστιν θεὸς λέγει.* Non muto.

15. *Οὐ . . . ποιεῖν*] Gen. XVIII. 17.

16. *ποιεῖν*] Maran. *ποιεῖ* mendose.

σέως καὶ ἐξηγημένα ὑπ' ἐμοῦ πάλιν ἔλεγον, δι' ὧν ἀποδέδεικται
ὑπὸ τῷ πατρὶ καὶ κυρίῳ τεταγμένος καὶ ὑπηρετῶν τῇ βουλῇ αὐτοῦ C
οὗτος ὃς ὤφθη τῷ τε Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακὼβ καὶ
τοῖς ἄλλοις πατριάρχαις, ἀναγεγραμμένος θεός, ἔλεγον. Ἐπέφε-
ρον δέ, εἰ καὶ μὴ εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν· Οὕτω δὲ καί, ὅτε
κρέας ἐπεθύμησεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ [17] ἀπιστεῖ Μωσῆς τῷ λελε-
γμένῳ κἀκεῖ [18] ἀγγέλῳ, ἐπαγγελλομένῳ δώσειν αὐτοῖς τὸν θεὸν εἰς
πλησμονήν, [19] αὐτός, ὢν καὶ θεὸς καὶ ἄγγελος παρὰ τοῦ πατρὸς
πεπεμμένος, ταῦτα εἰπεῖν καὶ πρᾶξαι δηλοῦται. Οὕτως γὰρ ἐπά- D
γει ἡ γραφὴ λέγουσα· [20] Καὶ εἶπε κύριος πρὸς Μωσῆν· Μὴ ἡ
χεὶρ κυρίου οὐκ ἐξαρκέσει; Ἤδη γνώσῃ, εἰ [21] ἐπικαλύψεταί σε ὁ
λόγος μου ἢ οὔ. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις λόγοις οὕτω φησί· [22] Κύ-
ριος δὲ εἶπε πρός με· Οὐ διαβήσῃ τὸν Ἰορδάνην τοῦτον. Κύριος
ὁ θεός σου, ὁ προπορευόμενος τοῦ προσώπου σου, αὐτὸς ἐξολο-
θρεύσει τὰ ἔθνη.

127. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ τοιαῦτά ἐστιν εἰρημένα τῷ νομοθέτῃ E
καὶ τοῖς προφήταις. Καὶ ἱκανῶς εἰρῆσθαί μοι ὑπολαμβάνω, [1] ὅτι,
ὅταν μου ὁ θεὸς λέγῃ· [2] Ἀνέβη ὁ θεὸς ἀπὸ Ἀβραάμ, ἤ· [3] Ἐλά-
λησε κύριος πρὸς Μωσῆν, καί· [4] Κατέβη κύριος τὸν πύργον ἰδεῖν
ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὅτε· [5] Ἔκλεισεν ὁ θεὸς
τὴν κιβωτὸν Νῶε ἔξωθεν, μὴ ἡγεῖσθε αὐτὸν τὸν ἀγέννητον θεὸν
καταβεβηκέναι ἢ ἀναβεβηκέναι ποθέν. Ὁ γὰρ ἄῤῥητος πατὴρ καὶ
κύριος τῶν πάντων οὔτε ποι ἀφῖκται οὔτε περιπατεῖ οὔτε καθεύ- 357
δει οὔτε ἀνίσταται, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτοῦ χώρᾳ, ὅπου ποτέ, μένει, ὀξὺ

17. ἀπιστεῖ] Sunt qui jusjurandum darent Justinum scripsisse ἠπιστεῖ. Nos in hujusmodi rebus in potestate librariorum sumus. *Thirlbius.*

18. ἀγγέλῳ] Fallitur, ut Thirlb. notat. Non enim vocatur angelus, sed dominus.

19. αὐτὸς ὢν . . . δηλοῦται] Istud πρᾶξαι suadere videatur Justinum plura descripsisse ex cap. XI. Numer. (aut certe in animo habuisse describere cum haec scriberet) quam hic sequuntur, nisi forte sic locum intelligendum putas: αὐτὸς δηλοῦται καὶ θεὸς ὤν, καὶ ἄγγελος, παρὰ τοῦ πατρὸς πεπεμμένος ταῦτα εἰπεῖν καὶ πρᾶξαι — cui interpretationi favere videntur et antecedentia et sequentia; mihi tamen non satisfacit. *Thirlbius* (in Addend.).

20. Καὶ . . . οὔ] Num. XI. 23.

21. ἐπικαλύψεται] Mihi legendum videtur ἐπικαταλήψεται cum Bibliis. Idem Thirlbius censet. Non

repetii, ex quibus, ajebam, demonstratur sub patre et domino subjectum esse et ejus voluntati ministrare istum qui Abrahamo et Isaaco et Jacobo et aliis patriarchis apparuit appellaturque in Scripturis Deus. Hic illud adjeci, etsi antea non dixeram: Sic vero etiam, quum carnem edere populus concupivit ac Moses ei qui illic etiam appellatur angelus, Deum ad satietatem illis daturum pollicenti, non credidit: ipse ille, qui et Deus est et angelus a patre missus fuerat, haec dixisse et fecisse narratur. Sic enim ait Scriptura: *Et dixit dominus ad Mosen: An manus domini non sufficiet? Jam cognosces, an operturum te sit verbum meum nec ne.* Et rursus alio in loco sic ait: *Dominus dixit ad me: Non transibis Jordanem istum. Dominus Deus tuus, qui praecedit ante faciem tuam, ipse exterminabit gentes.*

127. Sunt etiam alia ejusmodi legislatoris et prophetarum dicta. Et quae dixi sufficere mihi videntur, ut, quum Deus meus dicit: *Ascendit Deus ab Abrahamo*, aut: *Locutus est dominus ad Mosen*, et: *Descendit dominus ad videndam turrim quam aedificaverant filii hominum*, vel: *Clausit Deus arcam Noachi extrinsecus* — non existimetis ipsum ingenitum Deum descendisse aut aliquo ex loco ascendisse. Ille enim inenarrabilis pater et dominus universorum neque in aliquem locum venit neque ambulat neque dormit neque surgit, sed in regione sua, quaecumque tandem illa est, manet, acutum cernens et

vero mutamus.

22. *Κύριος ... ἔθνη*] Deuter. XXXI. 2. sq..

1. *ὅτι, ὅταν μου ὁ θεὸς λέγῃ*] Nodum in scirpo quaesiverunt editores. Vult Thirlb: *ὥστε, ὅταν πνεῦμα θεοῦ λέγῃ*. Melius Maran. conjicit *ὅτι, ὅταν που* (*alicubi*) *ὁ θ. λ.*, sed et hoc libenter caremus. Idem commendat *ὡς ... μὴ ἡγεῖσθαι.* At nihil audet mutare ob similem locum c. 80. p. 306. E: *Ὅτι δ' οὐκ ἐφ' ὑμῶν μόνων τοῦτο λέγειν με ἐπίστασθε, τῶν γεγενημένων ἡμῖν λόγων ἁπάντων... σύνταξιν ποιήσομαι.* Sylburg. autem verba *μὴ ἡγεῖσθε* pro *οὐχ ἡγητέον* posita autumat.

2. *Ἀνέβη ... Ἀβραάμ*] Genes. XVII. 22..

3. *Ἐλάλησε ... Μωσῆν*] Exod. VI. 2. 29. etc.. Stephan. et Jebb. *Μωσῆ* ediderunt.

4. *Κατέβη ... ἀνθρώπων*] Gen. XI. 5..

5. *Ἔκλεισεν ... ἔξωθεν*] Gen. VII. 16..

ὁρῶν καὶ ὀξὺ ἀκούων, οὐκ ὀφθαλμοῖς οὐδὲ ὠσίν, ἀλλὰ δυνάμει
ἀλέκτῳ· καὶ πάντα ἐφορᾷ καὶ πάντα γινώσκει, καὶ οὐδεὶς ἡμῶν
λέληθεν αὐτόν· οὔτε κινούμενος, ὁ τόπῳ τε ἀχώρητος καὶ τῷ κό-
σμῳ ὅλῳ, ὅς γε ἦν καὶ πρὶν τὸν κόσμον γενέσθαι. Πῶς ἂν οὖν
οὗτος ἢ λαλήσειε πρός τινα ἢ ὀφθείη τινὶ ἢ ἐν ἐλαχίστῳ μέρει γῆς
φανείη, ὁπότε γε οὐδὲ τὴν δόξαν τοῦ παρ' αὐτοῦ πεμφθέντος ἴσχυεν B
ὁ λαὸς ἰδεῖν ἐν Σινᾷ, οὐδ' αὐτὸς Μωσῆς ἴσχυσεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν
σκηνήν, ἣν ἐποίησεν, [6] εἰ μὲν ἐπληρώθη τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ δόξης,
οὐδὲ μὴν [7] ὁ ἱερεὺς ὑπέμεινε κατενώπιον τοῦ ναοῦ στῆναι, ὅτε τὴν
κιβωτὸν Σολομὼν εἰσεκόμισεν εἰς τὸν οἶκον τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ, ὃν
αὐτὸς ὁ Σολομὼν ᾠκοδομήκει; Οὔτε οὖν Ἀβραὰμ οὔτε Ἰσαὰκ οὔτε
Ἰακὼβ οὔτε ἄλλος ἀνθρώπων εἶδε τὸν πατέρα καὶ ἄῤῥητον κύριον
τῶν πάντων ἁπλῶς καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἐκεῖνον τὸν κατὰ C
βουλὴν τὴν ἐκείνου καὶ θεὸν ὄντα υἱὸν αὐτοῦ καὶ ἄγγελον ἐκ τοῦ
ὑπηρετεῖν τῇ γνώμῃ αὐτοῦ· ὃν καὶ ἄνθρωπον γεννηθῆναι διὰ τῆς
παρθένου βεβούληται, ὃς καὶ πῦρ ποτὲ γέγονε τῇ πρὸς Μωσέα
ὁμιλίᾳ τῇ ἀπὸ τῆς βάτου. Ἐπεὶ ἐὰν μὴ οὕτω νοήσωμεν τὰς γραφάς,
συμβήσεται τὸν πατέρα καὶ κύριον τῶν ὅλων μὴ γεγενῆσθαι τότε
ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτε διὰ Μωσέως λέλεκται· [8] *Καὶ κύριος ἔβρεξεν
ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεῖον παρὰ κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*, καὶ πάλιν D
διὰ Δαβὶδ ὅτε λέλεκται οὕτως· [9] *Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν,
καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δό-
ξης*, καὶ πάλιν ὅτε φησί· [10] *Λέγει κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου
ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν πο-
δῶν σου.*

128. [1] Καὶ ὅτι κύριος ὢν ὁ Χριστὸς καὶ θεὸς θεοῦ υἱὸς
ὑπάρχων, καὶ [2] δυνάμει φαινόμενος πρότερον ὡς ἀνὴρ καὶ ἄγγελος, E
καὶ ἐν πυρὸς δόξῃ, ὡς ἐν τῇ βάτῳ, πέφανται καὶ ἐπὶ τῆς κρίσεως

6. *εἰ μὲν ἐπλ.*] Sic mihi quidem legendum videtur pro vulg. *εἰ μὴ ἐπλ.*, Justinus ut cum Bibliis (Exod. XL. 35.) concilietur. Consentit Maranus. Thirlbius mallet *εἰ ἐπληρώθη*.

7. *ὁ ἱερεὺς*] 2 Chron. V. 14.: *οἱ ἱερεῖς*.

8. *Καὶ . . . οὐρανοῦ*] Genes. XIX. 24..

9. *Ἄρατε . . . δόξης*] Psalm. XXIV. 7..

10. *Λέγει . . . σου*] Ps. CX. 1..

1. *Καὶ ὅτι* etc.] Thirlbius legere mallet: *Καὶ ὅτι κύριος ὢν ὁ Χριστὸς καὶ θεός, θεοῦ υἱὸς ὑ-*

acutum audiens, non oculis quidem nec auribus, sed virtute non enarrabili: et omnia videt et omnia cognoscit, nec quisquam nostrum eum latet: nec movetur nec loco comprehendi potest, imo ne toto quidem mundo, quippe qui vel ante esset quam mundus fiebat. Quomodo igitur ille aut quemquam alloquatur aut cuiquam appareat aut in angustissima terrae parte conspiciatur, quum ne illius quidem, qui ab eo missus est, gloriam populus in Sina intueri potuerit, nec ipse Moses tabernaculum, quod fecerat, ingredi posset, si gloria Dei impletum esset, neque etiam sacerdos pro templo stare sustinuerit, quum arcam Salomo intulit in domum Hierosolymitanam, quam ipse construxerat? Nec Abrahamus igitur nec Isaacus nec Jacobus nec alius quisquam ex hominibus illum omnium omnino et ipsius Christi patrem et dominum non enarrabilem vidit, sed illum, qui secundum ejus voluntatem et Deus est, filius ipsius, et angelus ex eo quod ministrat ipsius voluntati: quem et hominem nasci per virginem voluit, qui et ignis aliquando fuit in colloquio cum Mose ex rubo. Nisi enim Scripturas ita intelligamus, eo res evadet, ut pater et dominus universorum tunc in coelis non fuerit, quum per Mosen dictum est: *Et dominus pluit super Sodoma ignem et sulphur a domino ex coelo*, aut quum rursus per Davidem dictum est: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternae, et introibit rex gloriae*, aut quum rursus ait: *Dicit dominus domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

128. Ac Christum quidem, qui dominus et Deus, Dei filius, est et virtute prius apparuit ut vir et angelus, etiam in ignis gloria, ut in rubo, et in judicio de Sodomis facto apparuisse,

πάρχων καὶ δύναμις, φαινόμενος (mox enim: ... *φάσκειν τὴν δύναμιν τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς τ. ὅ. φανεῖσαν τῷ Μωσεῖ ἢ τῷ Ἀβρ.* etc.) *πρότερον ὡς ἀνὴρ καὶ ἄγγελος ἐπὶ τῆς κρίσεως τῆς γεγενημένης ἐπὶ Σόδομα, καὶ ἐν πυρὸς δόξῃ ὡς ἐν τῇ βάτῳ πέφανται.* Sed conjecturam suam deserit V. D. ac nihil mutat.

2. *δυνάμει φαιν.*] Nimirum per operationem et virtutem: *πρότερον* i. e. ante incarnationem. *Maranus.*

τῆς γεγενημένης ἐπὶ Σόδομα, ἀποδέδεικται ἐν πολλοῖς τοῖς εἰρη-
μένοις. Ἀνιστόρουν δὲ πάλιν ἃ καὶ προέγραψα ἀπὸ τῆς Ἐξόδου
πάντα, περί τε τῆς ὀπτασίας τῆς ἐπὶ τῆς βάτου καὶ τῆς ἐπικλή-
σεως τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος, καὶ ἐπέλεγον· Καὶ μὴ νομίζητε, ὦ οὗ- 358
τοι, ὅτι περιττολογῶν ταῦτα λέγω πολλάκις, ἀλλ᾽ ἐπεὶ γινώσκω καί
τινας προλέγειν ταῦτα βουλομένους καὶ φάσκειν τὴν δύναμιν τὴν
παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων φανεῖσαν τῷ Μωσεῖ ἢ τῷ Ἀβραὰμ ἢ
τῷ Ἰακὼβ ἄγγελον καλεῖσθαι ἐν τῇ πρὸς ἀνθρώπους προόδῳ, ἐπειδὴ
δι᾽ αὐτῆς τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς τοῖς ἀνθρώποις ἀγγέλλεται, δόξαν
δέ, ἐπειδὴ ἐν ἀχωρήτῳ ποτὲ φαντασίᾳ φαίνεται, ἄνδρα δέ ποτε καὶ
ἄνθρωπον καλεῖσθαι, ἐπειδὴ ἐν μορφαῖς τοιαύταις σχηματιζόμε- B
νος φαίνεται αἷσπερ βούλεται ὁ πατήρ· καὶ λόγον [3]καλοῦσιν, ἐπει-
δὴ καὶ τὰς παρὰ τοῦ πατρὸς ὁμιλίας φέρει τοῖς ἀνθρώποις. [4]Ἄ-
τμητον δὲ καὶ ἀχώριστον τοῦ πατρὸς ταύτην τὴν δύναμιν ὑπάρχειν,
ὅνπερ τρόπον τὸ τοῦ ἡλίου φασὶ φῶς ἐπὶ γῆς εἶναι ἄτμητον καὶ
ἀχώριστον ὄντος τοῦ ἡλίου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅταν δύσῃ, [5]συν-
αποφέρεται τὸ φῶς· οὕτως ὁ πατήρ, ὅταν βούληται, λέγουσι,
δύναμιν αὐτοῦ προπηδᾶν ποιεῖ, καὶ ὅταν βούληται, πάλιν ἀνα-
στέλλει εἰς ἑαυτόν. [6]Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τοὺς ἀγγέλους C
ποιεῖν αὐτὸν διδάσκουσιν. Ἀλλ᾽ ὅτι μὲν οὖν εἰσὶν ἄγγελοι, καὶ
ἀεὶ μένοντες καὶ μὴ ἀναλυόμενοι εἰς ἐκεῖνο ἐξ οὗπερ γεγόνασιν,
[7]ἀποδέδεικται· καὶ ὅτι δύναμις αὕτη, ἣν καὶ θεὸν καλεῖ ὁ προ-
φητικὸς λόγος, [8]ὡς διὰ πολλῶν ὡσαύτως ἀποδέδεικται, καὶ ἄγγε-
λον, οὐχ ὡς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ὀνόματι μόνον ἀριθμεῖται, ἀλλὰ
καὶ ἀριθμῷ ἕτερόν τι ἐστί, καὶ [9]ἐν τοῖς προειρημένοις διὰ βρα-
χέων τὸν λόγον ἐξήτασα, εἰπὼν τὴν δύναμιν ταύτην γεγεννῆσθαι D
ἀπὸ τοῦ πατρός, δυνάμει καὶ βουλῇ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ οὐ κατὰ ἀποτο-
μήν, ὡς ἀπομεριζομένης τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ὁποῖα τὰ ἄλλα
πάντα μεριζόμενα καὶ τεμνόμενα οὐ τὰ αὐτά ἐστιν ἃ καὶ πρὶν τμη-
θῆναι· καὶ παραδείγματος χάριν παρειλήφειν [10]τὰ ὡς ἀπὸ πυρὸς

3. καλοῦσιν] Mallet Thirlb. καλεῖσθαι.

4. Ἄτμητον etc.] Suppl. ex praecedentibus γινώσκω τινὰς φάσκειν.

5. συναποφέρεται] Exspectaveris συναποφέρεσθαι. Non muto.

6. Κατὰ τοῦτον τ. τρόπον] Thirlb. καὶ τοῦτον τ. τρόπον conjectat.

7. ἀποδέδεικται] Cf. c. 85. p. 311. D.

jam pluribus demonstratum est. Referebam autem iterum omnia, quae prius ex Exodo descripsi, tum de visione in rubo oblata tum de imposita nominis Jesu appellatione, et insuper addidi: Ne existimetis, heus vos, me verbis superfluentem haec saepius iterare, sed quia nonnullos etiam esse scio, qui haec occupare velint ac dicere virtutem illam, quae a patre universorum Mosi aut Abrahamo aut Jacobo apparuit, angelum vocari quum ad homines progreditur, quia per eam mandata patris hominibus nuntiantur, gloriam vero, quia per visa, quae sustineri non possunt, apparet interdum, virum autem aliquando et hominem, quia in ejusmodi formis pro voluntate patris conspicitur; Logon denique appellant, quia patris sermones ad homines perferat. Hanc autem virtutem a patre abscindi aut separari non posse, quemadmodum lux solis in terra abscindi et separari nequit a sole qui est in coelo, et quum sol occidit, lux simul occidit: sic pater, quum vult, inquiunt, facit ut virtus ejus prosiliat, rursus quum vult, illam ad seipsum reflectit. Eodem modo etiam angelos ab eo fieri docent. Sed angelos quidem esse et semper manere neque in id ex quo exstitere dissolvi demonstratum est; atque illam virtutem, quam et Deum vocat propheticum effatum, ut multis similiter demonstratum est, et angelum, non solo nomine ut lucem solis numerari, sed et numero aliud quid esse, etiam supra breviter disserui, quum virtutem illam ex patre genitam dicerem, virtute et voluntate ipsius, non vero per abscissionem, quasi patris substantia divideretur, quemadmodum cetera omnia, quae dividuntur et scinduntur, non eadem sunt ac antequam scinderentur: et exempli causa sumsi ignes, quos ex alio igne ac-

8. ὡς διὰ πολλῶν etc.] Praemisi ὡς, quod textus vulgatus non habet. Vocula, ut Maranus scite animadvertit, videtur excidisse ob similem sonum syllabae praecedentis. Vid. c. 112. not. 4.. Sylburgius interpolata voce ὡσαύτως etiam admittit ὡς διὰ πολλῶν σαφῶς ἀποδέδεικται.

9. ἐν τ. προειρημένοις] Cf. c. 61. p. 284. A—C; vid. ibid. not. 6. et 8..

10. τὰ ὡς] Illud τὰ ferri potest, si demonstrative pro ταῦτα capias et sequentibus disjunges; sed legi etiam potest ὡς τὰ — facta vi-

ἀναπτόμενα πυρὰ ἕτερα ὁρῶμεν, οὐδὲν ἐλαττουμένου ἐκείνου, ἐξ οὗ ἀναφθῆναι πολλὰ δύνανται, ἀλλὰ ταὐτοῦ μένοντος.

129. Καὶ νῦν δὲ ἔτι καὶ οὓς εἶπον λόγους εἰς ἀπόδειξιν τού- E
του ἐρῶ. Ὅταν λέγῃ· [1]Ἔβρεξε κύριος πῦρ παρὰ κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, δύο ὄντας ἀριθμῷ μηνύει ὁ λόγος ὁ προφητικός, τὸν μὲν ἐπὶ γῆς ὄντα, ὅς φησι καταβεβηκέναι ἰδεῖν τὴν κραυγὴν Σοδόμων, τὸν δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπάρχοντα, ὃς καὶ τοῦ ἐπὶ γῆς κυρίου κύριός ἐστιν, ὡς πατὴρ καὶ θεός, αἴτιός τε αὐτῷ τοῦ εἶναι καὶ δυνατῷ καὶ κυρίῳ καὶ θεῷ. Καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ ὁ λό-
γος εἰρηκέναι τὸν θεὸν ἐν ἀρχῇ· [2]Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ 359
ἡμῶν, [3]τόδε· ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, καὶ αὐτὸ ἀριθμοῦ δηλωτικόν ἐστιν, [4]ἀλλ' οὐ τροπολογίαν χωροῦσιν οἱ λόγοι, ὡς ἐξηγεῖσθαι ἐπιχειροῦσιν οἱ σοφισταὶ καὶ μηδὲ λέγειν τὴν ἀλήθειαν μηδὲ νοεῖν δυνάμενοι. Καὶ [5]ἐν τῇ Σοφίᾳ εἴρηται· [6]Ἐὰν ἀναγγείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι. Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν [7]ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος
ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι καὶ πρὸ τοῦ τὰς B
ἀβύσσους ποιῆσαι καὶ πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Καὶ εἰπὼν ταῦτα ἐπήγαγον· Νοεῖτε, ὦ ἀκροαταί, εἴ γε καὶ τὸν νοῦν [8]προσέχετε, καὶ ὅτι γεγεννῆσθαι ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦτο τὸ γέννημα πρὸ πάντων ἁπλῶς τῶν κτισμάτων ὁ λόγος ἐδήλου, [9]καὶ τὸ γεννώμενον τοῦ γεννῶντος ἀριθμῷ ἕτερόν ἐστι· πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσειε.

130. Καὶ συντιθεμένων πάντων εἶπον· Καὶ λόγους δέ τινας,
οὓς μὴ ἀπεμνημόνευσα πρότερον, εἴποιμ' ἂν ἄρτι. Εἰσὶ δὲ εἰρη- C

delicet transpositione. *Sylburgius.* Maranus mallet τὰ ὡς ... πυρά, ἃ ἕτερα etc..

1. Ἔβρεξε ... οὐρανοῦ] Genes. XIX. 24..

2. Ἰδοὺ ... ἡμῶν] Genes. III. 22..

3. τόδε] Vulg. τὸ δέ.

4. ἀλλ' οὐ τροπολογίαν etc.] Cf. c. 62. p. 285. C. D.

5. ἐν τῇ Σοφίᾳ] In Proverbiis Salomonis, quem librum isto nomine appellant Clemens uterque, auctor Constitutionum apostolicarum, et (quod testificatur Eusebius H. E. IV. 22.) omnis veterum chorus. *Thirlbius.*

6. Ἐὰν ... με] Prov. VIII. 21. — 25..

7. ὁδῶν αὐτοῦ] Cod. Reg. ad marginem ὁδὸν αὐτοῦ. Sic et Cla-

cendi videmus, non imminuto illo, ex quo multi accendi possunt, sed eodem manente.

129. Nunc autem etiam quae ad hujus rei demonstrationem attuli testimonia repetam. Quum dicit effatum propheticum: *Pluit dominus ignem a domino ex coelo*, duos numero esse declarat, alterum quidem in terra, quem descendisse dicit ut videret clamorem Sodomorum, alterum autem in coelis, qui et illius in terra apparentis domini dominus est, quatenus pater et Deus, qui ei praestat ut et potens sit et dominus et Deus. Rursus quum effatum refert Deum in principio dixisse: *Ecce Adamus factus est tamquam unus ex nobis*, hocce etiam: *tamquam unus ex nobis*, numerum indicat: neque haec verba tropologiam admittunt, ut interpretari conantur sophistae et qui veritatem nec dicere nec intelligere possunt. Dictum est etiam in Sapientia: *Si adnuntiavero vobis quae quotidie fiunt, quae a saeculo sunt memorans recensebo. Dominus condidit me initium viarum suarum ad opera sua. Ante saeculum fundavit me, in principio, antequam terram faceret et antequam abyssos constitueret et antequam prodirent fontes aquarum, antequam montes stabilirentur: ante omnes colles generat me.* Et quum haec dixissem, addidi: Intelligitis, auditores, si quidem animum advertitis, et effatum declarare hanc progeniem ex patre ante omnes omnino res creatas genitam esse, et genitum a gignente alium numero esse: id quilibet fatebitur.

130. Quum assentirentur omnes, dixi: Nonnulla testimonia, quae antea non memoravi, nunc proferam. Sunt autem

rom.. Vid. c. 61. not. 12..

8. προσέχετε] Lege, si sapis, certissima emendatione, mutatione pene nulla, προσείχετε, et librarios jube se suspendere. Quin tu potius, inepte criticaster, abi hinc quo dignus es cum ista odiosa et stolida ἀκριβείᾳ. Nihil opus ulla mutatione. *Thirlbius.*

9. καὶ] Supple ὅτι ex praecedentibus (καὶ ὅτι γεγεννῆσθαι). Maran. reponi mallet ... ἐδήλου· καὶ ὅτι τὸ γεννώμενον ... ἐστι, πᾶς ὁστ. ὁμολογήσειε, ut ὅτι non a νοεῖτε, sed a ὁμολογ. pendeat. Sic jam Langus. Ceteri desiderant ὡς ante πᾶς. Equidem majore distinguendi nota post ἐστι collocata (vulgo ... ἕτερον ἐστι, πᾶς etc.) locum sanare studui.

μένοι ὑπὸ [1] τοῦ πιστοῦ θεράποντος Μωσέως ἐπικεκαλυμμένως· [2] εἴρηται δὲ οὕτως· [3] Εὐφράνθητε οὐρανοὶ ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ· [4] καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ λόγου ἐπέφερον ταῦτα· [5] Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ, ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ [6] ἐκδικεῖται, καὶ ἐκδικήσει καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐ- D
χθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν ἀνταποδώσει, καὶ ἐκκαθαριεῖ κύριος τὴν γῆν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ εἰπὼν ταῦτα ἡμᾶς τὰ ἔθνη λέγει εὐφραίνεσθαι μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, [7] λέγω Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ τοὺς προφήτας ἁπλῶς καὶ τοὺς ἀπ' ἐκείνου τοῦ λαοῦ πάντας εὐαρεστοῦντας τῷ θεῷ κατὰ τὰ [8] προωμολογημένα ἡμῖν· ἀλλ' οὐ πάντας τοὺς ἀπὸ τοῦ γένους ὑμῶν ἀκουσόμεθα, ἐπειδὴ ἔγνωμεν καὶ διὰ Ἡσαΐου [9] τὰ κῶλα τῶν παραβεβηκότων ὑπὸ σκώληκος καὶ ἀπαύστου πυρὸς διαβιβρώσκεσθαι μέλλειν, ἀθάνατα E
μένοντα, ὥστε καὶ εἶναι εἰς ὅρασιν [10] πάσης σαρκός. Ἐπειπεῖν δὲ ὑμῖν βούλομαι καὶ πρὸς τούτοις, ὦ ἄνδρες, ἔφην, καὶ ἄλλους τινὰς λόγους ἀπ' αὐτῶν τῶν Μωσέως λόγων, ἐξ ὧν καὶ νοῆσαι δύνασθε, ὅτι ἄνωθεν μὲν πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὁ θεὸς διεσκόρπισε [11] καὶ τὰ γένη καὶ γλώσσας· ἐκ πάντων δὲ τῶν γενῶν γένος ἑαυτῷ λαβὼν τὸ ὑμέτερον, γένος ἄχρηστον καὶ ἀπειθὲς καὶ ἄπιστον, δείξας τοὺς ἀπὸ παντὸς γένους αἱρουμένους πεπεῖσθαι 360
αὐτοῦ τῇ βουλῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὃν καὶ Ἰακὼβ καλεῖ καὶ Ἰσραὴλ ὀνομάζει, τούτους καὶ Ἰακὼβ καὶ Ἰσραήλ, ὡς προέφην ἐν πολλοῖς,

1. τ. πιστ. θεράπ.] Coll. Numer. XII. 7..

2. εἴρηται] Singulari numero si scripsit auctor, subintellexit extrinsecus περικοπή vel tale quidpiam; alioqui εἴρηνται scribendum fuerit, si ad λόγους referre velimus. *Sylburgius.*

3. Εὐφράνθητε... θεοῦ] Deuteron. XXXII. 43..

4. καὶ τὰ ἑξ. etc.] Stephan. male moram ponit inter λόγου et ἐπέφερον. Sic etiam Langus: ... *et quae sequuntur verba. Deinde haec intuli* etc.. Quid? Sylburg. vult καὶ ἐπέφερον. Verum enim vero ista τὰ ἑξῆς sunt non alia, quam quae hic ἐπιφέρονται inde a Εὐφράνθητε ἔθνη etc., ut Thirlb. recte admonuit.

5. Εὐφράνθητε ... αὐτοῦ] Deuteron. XXXII. 43..

6. ἐκδικεῖται] Admittit Sylburg. ἐκδικεῖ τε. Ast illud firmatur permultis τῶν ο' Codd. mstis; vid. Holmes. ad h. loc..

arcane a fideli famulo Mose dicta in hunc modum: *Laetamini coeli cum ipso, et adorent eum omnes angeli Dei:* et quae sequuntur in effato adjeci: *Laetamini gentes cum populo ejus, et confortentur ei omnes angeli Dei, quia sanguinem filiorum suorum ulciscitur et ulciscetur, et vindictam retribuet inimicis, et his qui oderunt eum retribuet, et expurgabit dominus terram populi sui.* Atque his verbis declarat nos, qui gentes sumus, cum ipsius populo laetari, dico autem Abrahamum et Isaacum et Jacobum et omnes prorsus prophetas et quicumque ex illo populo placuerunt Deo, quemadmodum antea nobis concessum est: at nequaquam omnes, qui ex vestro genere sunt, intelligemus, siquidem ex Jesaia didicimus futurum ut membra praevaricatorum a verme et non exstinguendo igne vorentur, immortalia permanentia, ita ut spectaculo sint omni carni. Volo autem vobis praeter haec testimonia, o viri, ajebam, alia etiam ex iisdem Mosis effatis nonnulla proferre, ex quibus etiam intelligere potestis, Deum antiquitus dispersisse omnes homines secundum genera et linguas: quum autem ex omnibus generibus vestrum sibi genus assumserit, genus inutile et inobediens et infidele, quumque eos, qui ex omni genere electi sunt, ipsius voluntati per Christum, quem et Jacobum vocat et Israelem nominat, paruisse ostenderit, nos et Jacobum et Israelem, ut jam pluribus dixi, esse debere.

7. *λέγω Ἀβρ.* etc.] Sensus: ... *cum ipsius populo laetari,* **h o c e s t** *cum Abrahamo* etc.. Paulo ante pro *εἰπὼν* suspicatur Sylburg. *ἐπεῖπον* sine necessitate. Illud *ἁπλῶς* autem Thirlb. existimat meliori loco collocari legendo *καὶ τοὺς προφήτας καὶ ἁπλῶς τοὺς* etc..

8. *προσωμολογ.*] Cf. c. 80. p. 306. C.

9. *τὰ κῶλα ... σαρκός*] Jesai. LXVI. 24..

10. *πάσης σαρκός*] Legit Thirlbius *πάσῃ σαρκί*, ut in Bibliis et apud Justinum c. 44. et 140. Sed cum Justinus Scripturae verba non referat hoc loco, non video cur ei non licuerit aliquid leviter immutare et malos spectaculum omnis carnis futuros dicere. *Maranus.*

11. *καὶ τὰ γένη κ. γλ.*] Thirlb. et Maran. rescribendum conjiciunt *κατὰ γένη κ. γλ.*. Haec emendatio ut bene se habere videatur, tamen scriptura vulgaris retineri potest ideoque debet. Nempe notus est iste accusativi usus; *καὶ ... καὶ* autem denotat *et ... et.*

[12] εἶναι δεῖ. Εὐφράνθητε γὰρ ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ εἰπών,
τὴν μὲν ὁμοίαν αὐτοῖς ἀπονέμει κληρονομίαν, [13] καὶ τὴν ὁμοίαν
ὀνομασίαν δίδωσιν· ἔθνη δὲ αὐτοὺς καὶ εὐφραινομένους μετὰ τοῦ
λαοῦ αὐτοῦ λέγων, εἰς ὄνειδος τὸ ὑμέτερον λέγει ἔθνος. Ὃν γὰρ
καὶ ὑμεῖς τρόπον παρωργίσατε εἰδωλολατρήσαντες, οὕτω καὶ αὐ-
τοὺς εἰδωλολάτρας ὄντας κατηξίωσε γνῶναι τὴν βουλὴν αὐτοῦ καὶ B
κληρονομῆσαι τὴν κληρονομίαν τὴν παρ' αὐτῷ.

131. Ἐρῶ δὲ καὶ τοὺς λόγους, δι' ὧν δηλοῦται μερίσας πάν-
τα τὰ ἔθνη ὁ θεός. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· [1] Ἐπερώτησον τὸν πατέρα
σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσί [2] σοι.
Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστη-
σεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμοὺς υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ ἐγενήθη μερὶς
κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. C
Καὶ εἰπὼν ταῦτα ἐπήνεγκα λέγων ὅτι οἱ ἑβδομήκοντα ἐξηγήσαντο,
ὅτι Ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ· ἀλλ' ἐπεὶ
καὶ ἐκ τούτου [3] πάλιν οὐδέν μοι ἐλαττοῦται ὁ λόγος, τὴν ὑμετέραν
ἐξήγησιν εἶπον. Καὶ ὑμεῖς δ', [4] εἰ βούλεσθε τὴν ἀλήθειαν ὁμο-
λογῆσαι, ὅτι πιστότεροι πρὸς τὸν θεόν ἐσμεν, οἵτινες διὰ τοῦ ἐξ-
ουθενημένου καὶ ὀνείδους μεστοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ κληθέν-
τες ὑπὸ τοῦ θεοῦ (ὧν καὶ τῇ ὁμολογίᾳ καὶ τῇ ὑπακοῇ καὶ τῇ εὐ- D
σεβείᾳ κολάσεις μέχρι θανάτου ὑπὸ τῶν δαιμονίων καὶ τῆς στρα-
τιᾶς τοῦ διαβόλου διὰ τῆς ὑφ' ὑμῶν ἐκείνοις γεγενημένης ὑπηρε-
σίας προστετίμηνται) πάνθ' ὑπομένομεν ὑπὲρ τοῦ μηδὲ μέχρι φω-
νῆς ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστόν, δι' οὗ ἐκλήθημεν εἰς σωτηρίαν τὴν
προητοιμασμένην παρὰ τοῦ [5] πατρὸς ἡμῶν, τῶν ἐν βραχίονι ὑψη-

12. εἶναι δεῖ] Pendent ab ὅτι praecedente (νοῆσαι δύνασθε, ὅτι ... διεσκόρπισε· ἐκ πάντων δὲ τῶν γενῶν [h. e. καὶ ὅτι ἐκ π. τ. γ.] ... λαβὼν ... εἶναι δεῖ.] Thirlbius suspicatur legendum: ... πολλοῖς, εἶναι. Καὶ Εὐφράνθητε etc. Excepto Marano omnes ediderunt ὡς προέφην, ἐν πολλοῖς εἶναι δεῖ, istud ἐν πολλοῖς ad εἶναι δεῖ male referentes.

13. καὶ τὴν ὁμ. ὀνομασίαν δίδωσιν] Legendum οὐ δίδωσιν. Hinc enim tota pendet ratiocinatio Justini, quod populus et gentes nominatim distinguantur, et gentium nomen, quas Deus ad poenitentiam vocabat, in opprobrium Judaici populi, quem Deus rejiciebat, usurpetur. Frustra ergo pro λέγει ἔθνος obtrudit λέγει ὁ θεός eruditus Londinensis editor. *Maranus.*

Dum enim ait: *Laetamini gentes cum populo ejus*, similem illis quidem tribuit haereditatem, nomen autem non simile: sed dum gentes et cum populo suo laetantes dicit, in probrum vestrum gentes appellat. Quemadmodum enim et vos ad iracundiam illum concitastis, dum simulacra colitis, ita et illos, quum simulacrorum cultores essent, hac gratia dignatus est, ut cognoscerent ipsius voluntatem et acciperent haereditatem, quae apud illum est.

131. Proferam autem verba, ex quibus omnes gentes a Deo divisas fuisse ostenditur. Sunt autem ejusmodi: *Interroga patrem tuum, et adnuntiabit tibi, majores tuos, et dicent tibi. Quando dividebat Altissimus gentes, quando dispergebat filios Adami, constituit terminos gentium secundum numeros filiorum Israelis; et facta est pars domini populus ejus Jacob, funiculus haereditatis ejus Israel.* Et quum haec dixissem, addidi Septuaginta interpretes ita exposuisse: *Constituit terminos populorum secundum numerum angelorum Dei;* sed vestram interpretationem retuli, quia nihil ex ea re mihi imminuitur ratiocinatio. Vos autem, si verum fateri vultis, non negabitis nos — qui per abjectum et probri plenum crucis mysterium a Deo vocati (quorum et confessioni et obedientiae et pietati supplicia ad mortem usque a daemonibus et exercitu diaboli per vestrum, quod illis exhibuistis, ministerium infliguntur) omnia perferimus ne Christum voce tenus negemus, per quem ad praeparatam a patre salutem vocati sumus — fideliores Deo esse quam vos, qui in brachio

1. Ἐπερώτησον . . . Ἰσραήλ] Deuteron. XXXII. 7.—9..

2. σοι. Ὅτε etc.] Sic Thirlb. bene junxit. Ceteri: ... σοι, ὅτε ... Ἀδάμ. ἔστησεν etc..

3. πάλιν] Cf. c. 124. p. 353. C—E (ibid. not. 3.).

4. εἰ βούλεσθε etc.] Maranus, si recte video, subaudit δύνασθε ad ὁμολογῆσαι, ut εἰ βούλεσθε per se capiatur. Mihi vero istud ὁμολογῆσαι videtur a βούλεσθε pendere, ut ante ὅτι addendum sit aut saltem supplendum οἴδατε vel ἀρνεῖσθαι οὐ δύνασθε vel tale quid. Idem Thirlbius statuit.

5. πατρὸς ἡμῶν, τῶν etc.] Longius est ὑπερβατόν. Nam ad πιστότεροι πρὸς τὸν θεόν ἐσμεν post longam parenthesin infertur tandem genitivus τῶν βραχ. ὑψ. etc.. Vid. c. 78. not. 1. et 22..

λῷ καὶ ἐπισκοπῇ μεγάλης δόξης λυτρωθέντων ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, θαλάσσης ὑμῖν τμηθείσης καὶ γενομένης ὁδοῦ ξηρᾶς, ἐν ᾗ τοὺς E
διώκοντας ὑμᾶς μετὰ δυνάμεως πολλῆς πάνυ καὶ ἐνδόξων ἁρμάτων, ἐπικλύσας αὐτοῖς τὴν δι' ὑμᾶς ὁδοποιηθεῖσαν θάλασσαν, ἀπέκτεινεν· οἷς καὶ στύλος φωτὸς ἔλαμπεν, ἵνα καὶ παρὰ τὸν πάντα ἄλλον λαὸν τὸν ἐν τῷ κόσμῳ ἰδίῳ καὶ [6] ἀνελλιπεῖ καὶ μὴ δύνοντι φωτὶ χρῆσθαι ἔχητε· οἷς ἄρτον εἰς τροφὴν [7] δι' ἀγγέλων οὐρανίων, τὸ 361
μάννα, ἔβρεξεν, ἵνα μηδὲ σιτοποιΐας δεόμενοι [8] ζητήσητε· καὶ τὸ ἐν Μεῤῥᾷ ὕδωρ ἐγλυκάνθη· καὶ σημεῖον τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος καὶ ἐπὶ τῶν ὄφεων τῶν [9] δακόντων ὑμᾶς, ὡς προεῖπον, [10] γεγένηται (πάντα προλαμβάνοντος πρὸ τῶν ἰδίων καιρῶν τὰ μυστήρια χαρίζεσθαι ὑμῖν τοῦ θεοῦ, πρὸς ὃν ἀχάριστοι ἐλέγχεσθε ἀεὶ γεγενημένοι) [11] καὶ διὰ τοῦ τύπου τῆς ἐκτάσεως τῶν χειρῶν Μωσέως [12] καὶ ὡς τοῦ ἐπονομασθέντος Ἰησοῦ πολεμούντων τὸν Ἀμα- B
λήκ, [13] περὶ οὗ εἶπεν ὁ θεὸς ἀναγραφῆναι τὸ γεγενημένον, [14] φήσας καὶ εἰς τὰς ὑμῶν ἀκοὰς Ἰησοῦ παραθέσθαι τὸ ὄνομα, εἰπὼν [15] ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ μέλλων ἐξαλείφειν ἀπὸ τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ μνημόσυνον τοῦ Ἀμαλήκ. Καὶ ὅτι τὸ μνημόσυνον τοῦ Ἀμαλὴκ καὶ μετὰ τὸν τοῦ Ναυῆ υἱὸν μένει, φαίνεται· διὰ δὲ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος, οὗ καὶ τὰ σύμβολα ἐκεῖνα προκηρύγματα ἦν [16] τῶν κατ' αὐτοῦ ἁπάντων, ὅτι μέλλει ἐξολοθρευθήσεσθαι τὰ C

Melius autem, ut admonuit Thirlbius, legitur: ... πατρός, ὑμῶν τῶν etc..

6. ἀνελλιπεῖ] Langus vertit *profecto*. Satis inepte. Est autem ἀνελλιπὴς non tantum *cui nihil deest* seu *deficit*, sed etiam *qui non deficit*. Aelianus Var. hist. I. c. 33.. Aliter legendum esset ἀνεκλιπεῖ, quod etiam nunc, nisi fallor, multis argutius et verius videbitur. *Thirlbius*.

7. δι' ἀγγέλων οὐρανίων] Perpaucos fore arbitror, quibus haec arrideat sententia, panem per angelos Israelitis suppeditatum fuisse. Multo magis quadrat, ut panem angelorum illis Deus pluisse dicatur. Quare legendum ἄρτον εἰς τροφὴν ἴδιον ἀγγέλων. *Maranus*. Egregia emendatio; sed nondum mutamus. Vid. c. 6. not. 4.. Thirlbius conjectat οἷς ἄρτον, τροφὴν ἀγγέλων οὐρανίων, τὸ μάννα ἔβρεξε. — Vid. c. 57. p. 279. D.

8. ζητήσητε] Hoc non valde placet Thirlbio, qui legeret fortasse γογγύσητε, nisi eum magnitudo mutationis deterreret.

9. δακόντων] Hoc reposui pro vulg. διδασκόντων. Sylburg. mallet δακνόντων, Thirlb. δεδηχότων.

excelso et visitatione magnae gloriae redemti estis ex Aegypto, quum vobis mare divisum est ac siccum iter effectum, in quo eos, qui vos cum magna prorsus potestate et splendidis curribus persequebantur, occidit Deus effuso in eos mari, quod propter vos calcabile factum erat: quam vos, inquam, quibus columna luminis affulsit, ut etiam praeter alium quemlibet in mundo populum propria ac defectum et occasum nescienti luce uti possetis: quibus panem alimoniae causa proprium angelorum coelestium, manna scilicet, pluit, ut ne panificio quidem vobis opus esset: quibus aquae in Mara dulces factae sunt: quibus denique signum illius qui crucifigendus erat, ut jam dixi, exhibitum est, et quum vos morderent serpentes (omnia in antecessum mysteria vobis ante propria tempora gratificante Deo, in quem semper ingrato fuisse animo arguimini) et quum per figuram extensionis manuum Mosis et eum, qui cognominatus est Jesus, debellaretur Amalecus, qua de re praecepit Deus, ut in literas referretur, et auribus vestris nomen Jesu mandaretur, hunc esse dicens qui deleturus erat de terra memoriam Amaleci. Porro Amaleci memoriam etiam post filium Navae manere liquet: at futurum ut per Jesum crucifixum, cujus etiam res omnes his symbolis praesignificabantur, daemones

10. *γεγένηται*] Vulgatur *γεγενῆσθαι*, quod ortum ducit ab antecedenti *προεῖπον*, quocum a scriba non satis attento copulabatur. Lectio a nobis recepta debetur Perionio.

11. *καὶ διὰ* etc.] Coll. Exod. XVII. 10. — 16..

12. *καὶ ὡς τοῦ ἐπ. Ἰ.*] Pro *ὡς* aptius legemus *ἐπὶ* vel *διά*, ut sensus sit: *et per typum extensarum Mosis manuum et per transnominatum Jesum, qui Amalecum debellabant.* Si quis tamen *αὖ* malit pro particula *ὡς*, subaudita e praecedenti membro praepositione *διά*, non multum refragabor. *Sylburgius.* Praeferendum *διὰ* (c. 115. p. 343. B), nisi forte praestat *ὡς* delere. Aliam proponit Thirlbius emendationem ex Marani judicio valde probabilem, nempe *Αὔσῆ* pro *ὡς*.

13. *περὶ ... σημαίνουσι*] Omnia haec verba Thirlbius parenthesi inclusit.

14. *φήσας*] Thirlb. conjicit *φθάσας*, quum supra dicatur: *πάντα προλαμβάνοντος* etc..

15. *ὅτι οὗτος*] Cod. Reg. *ὁ τοιοῦτος* ad marginem. — Laudat Thirlbius Barnab. ep. c. 12..

16. *τῶν κατ᾽ αὐτοῦ*] Thirlb. et Maran. legi *τῶν κατ᾽ αὐτὸν* jubent.

δαιμόνια καὶ δεδιέναι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς καὶ
τὰς βασιλείας ὁμοίως [17] ὑφορᾶσθαι αὐτόν, καὶ ἐκ παντὸς γένους
ἀνθρώπων θεοσεβεῖς καὶ εἰρηνικοὺς δείκνυσθαι εἶναι τοὺς εἰς αὐ-
τὸν πιστεύοντας, [18] φανερὸν ποιεῖ, καὶ τὰ προανιστορημένα ὑπ'
ἐμοῦ, Τρύφων, σημαίνουσι. Καὶ τοσαύτη δὲ ὀρτυγομήτρα ἐδόθη
ὑμῖν ἐπιθυμήσασι κρεωφαγίας, ὅση ἀνάριθμος εἰπεῖν· οἷς καὶ ἐκ
πέτρας ὕδωρ ἀνέβλυσε, καὶ νεφέλη εἰς σκιὰν ἀπὸ καύματος [19] καὶ D
φυλακὴν ἀπὸ κρύους εἵπετο, ἄλλου οὐρανοῦ καινοῦ [20] τρόπον καὶ
προαγγελίαν ἀπαγγέλλουσα· ὧν καὶ οἱ ἱμάντες τῶν ὑποδημάτων
οὐκ ἐῤῥάγησαν, οὐδὲ αὐτὰ τὰ ὑποδήματα ἐπαλαιώθη, οὐδὲ τὰ ἐν-
δύματα κατετρίβη, [21] ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν νεωτέρων συνηύξανε.

132. Καὶ πρὸς τούτοις ἐμοσχοποιήσατε καὶ πρὸς τὰς θυγα-
τέρας τῶν ἀλλογενῶν πορνεῦσαι καὶ εἰδωλολατρῆσαι ἐσπουδάσατε,
καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν τῆς γῆς ὑμῖν παραδοθείσης μετὰ δυνάμεως E
τοσαύτης, ὡς καὶ τὸν ἥλιον θεάσασθαι ὑμᾶς προστάξει τοῦ ἀν-
δρὸς ἐκείνου [1] τοῦ ἐπονομασθέντος τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι σταθέντα ἐν
τῷ οὐρανῷ καὶ μὴ [2] δύναντα μέχρι ὡρῶν τριακονταέξ, καὶ τὰς
ἄλλας πάσας δυνάμεις τὰς κατὰ καιρὸν γεγενημένας ὑμῖν, ὧν καὶ
ἄλλην μίαν καταριθμῆσαι [3] τανῦν εἶναί μοι δοκεῖ· συναίρεται γὰρ 362
πρὸς τὸ καὶ ἐξ αὐτῆς συνιέναι ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν καὶ ἡμεῖς
ἐπέγνωμεν Χριστὸν υἱὸν θεοῦ σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα καὶ
ἀνεληλυθότα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ πάλιν παραγενησόμενον κρι-
τὴν πάντων ἁπλῶς ἀνθρώπων μέχρις αὐτοῦ Ἀδάμ. Ἐπίστασθε
οὖν, ἔλεγον, ὅτι τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ὑπὸ τῶν περὶ Ἀζω-
τίους πολεμίων ἁρπαγείσης καὶ πληγῆς αὐτοῖς γεγενημένης φοβε-

17. ὑφορᾶσθαι] Subaudias *μέλλειν*.

18. φαν. ποιεῖ] Scil. ὁ θεός. Paulo ante enim: περὶ οὗ εἶπεν ὁ θεὸς ... φήσας ... εἰπών. Langus reddit: *res ea declarat;* Maran.: *Scriptura declarat.*

19. καὶ φυλ. ἀπὸ κρύους] Sunt quae suadere videantur legendum potius καὶ στύλος πυρὸς εἰς φυλακὴν ἀπὸ κρύους. Constitut. apost. VIII. c. 12. p. 401.: στύλον πυρὸς τὴν νύκτα πρὸς φωτισμὸν καὶ στύλον νεφέλης ἡμέραν πρὸς σκιασμὸν θάλπους. Sed nihil muto, praesertim cum de columna ignis jam antea mentio facta sit. *Thirlbius.*

20. τρόπον] Fortasse τύπον, idque etiam Thirlbio arridet. Sed vulgatam lectionem facile ferimus.

21. ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν νεωτέρων συνηύξανε] Commentum Judaicum, natum ex vulgari interpre-

exterminarentur ejusque nomen formidarent, et eum pariter omnes principatus ac regna metuerent, et ex omni hominum genere pii et pacifici ostenderentur, qui in illum credunt, declarat, idque etiam demonstrant quae a me, Trypho, jam commemorata sunt. Vobis etiam carnes concupiscentibus tanta data est coturnicum copia, quanta numerari non potest: quibus etiam ex rupe aqua scaturivit: quos nubes et ab aestu obumbrans et a frigore custodiens consequebatur, alius, novi coeli speciem et praesignificationem habens: quorum nec lora calceamentorum rupta sunt, nec ipsa calceamenta veterarunt, nec vestimenta contrita sunt, sed etiam in junioribus simul crescebant.

132. Et post haec vitulum conflastis et cum filiabus alienigenarum fornicari ac simulacra colere studuistis, etiam postquam tradita vobis terra est tanta cum virtute, ut solem jussu illius viri, qui Jesu appellatione cognominatus est, in coelo stantem nec usque ad horas triginta sex occidentem videretis, et alias omnes virtutes, quae vobis exhibitae diversis temporibus fuerunt: quarum etiam una videtur mihi hoc loco commemoranda; ad hoc enim conducit, ut vel ex ea cognoscatis Jesum, quem nos Christum filium Dei agnovimus, qui crucifixus est et resurrexit et ascendit in coelos et iterum omnium omnino hominum usque ad ipsum Adamum judex venturus est. Scitis igitur, ajebam, hostes Azotios, quum tabernaculum testimonii cepissent ac horribili et insanabili plaga percussi fuissent, hoc

tatione verborum Mosis Deuteron. VIII. 4. et XXIX. 5.. Vid. Cosm. Aegypt. lib. V. p. 204. sq.. *Thirlbius.*

1. τ. ἐπον. τ. Ἰησ. ὀνόμ.] Vid. c. 75. not. 7. et c. 131. not. 15..

2. δύναντα] Hanc formam usu receptam esse negat Sylburgius; inde conjicit δύνοντα, δύσαντα vel δύντα. Probat Maranus. Sed occurrit ἡλίου δύναντος apud Aelian. Var. hist. IV. c. 1., Pausan. II. c. 11. §. 1., alios inferioris aetatis scriptores. Nil igitur mutandum.

3. ταννῦν εἶναί μοι δοκεῖ] Aut supervacaneum est εἶναι, ut non raro apud Atticos, aut deest εὔκαιρον, οὐκ ἄτοπον, vel aliquod istiusmodi. *Thirlbius.* Maranus addendum censet δίκαιον, ut infra c. 137.. Tu fortasse τὰ νῦν (vern. *für jetzt*) cum εἶναι junxeris: *praesenti loco convenire videtur.*

ρᾶς καὶ ἀνιάτου ἐβουλεύσαντο ἐφ' ἁμάξης, ὑφ' ᾗ δαμάλεις νεοτόκους ἔζευξαν, ἐπιθεῖναι εἰς πεῖραν τοῦ γνῶναι, εἰ δυνάμει θεοῦ B διὰ τὴν σκηνὴν πεπληγμένοι εἰσὶ καὶ βούλεται ὁ θεὸς ἀπενεχθῆναι αὐτὴν ὅθεν ἐλήφθη. Καὶ πραξάντων τοῦτο αἱ δαμάλεις, ὑπὸ μηδενὸς ὁδηγούμεναι ἀνθρώπων, οὐκ ἦλθον μὲν εἰς τὸν τόπον ὁπόθεν εἴληπτο ἡ σκηνή, ἀλλ' εἰς χωρίον τινὸς ἀνδρὸς καλουμένου Αὐσῆ, ὁμωνύμου ἐκείνου τοῦ μετονομασθέντος τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι, ὡς προελέλεκτο, ὃς καὶ εἰσήγαγε τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν καὶ κατε- C κληροδότησεν αὐτοῖς αὐτήν· [4] εἰς ὃ χωρίον ἐλθοῦσαι μεμενήκασι, δεικνυμένου ὑμῖν καὶ διὰ τούτων, ὅτι [5] τῷ τῆς δυνάμεως ὀνόματι ὡδηγήθησαν, ὡς πρότερον ὁ περιλειφθεὶς λαὸς ἀπὸ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου ἐξελθόντων διὰ τοῦ λαβόντος τὸ Ἰησοῦ ὄνομα, Αὐσῆ πρότερον καλουμένου, εἰς τὴν γῆν ὡδηγήθη.

133. Καὶ τούτων καὶ πάντων τῶν τοιούτων παραδόξων καὶ θαυμαστῶν ὑμῖν γενομένων τε καὶ ὁρωμένων [1] κατὰ καιροὺς ἐλέγχεσθε [2] καὶ διὰ τῶν προφητῶν μέχρι τοῦ καὶ τὰ ἑαυτῶν τέκνα τε- D θυκέναι τοῖς δαιμονίοις καὶ ἐπὶ τούτοις πᾶσι τοιαῦτα τετολμηκέναι εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἔτι τολμᾶν, ἐφ' οἷς πᾶσι γένοιτο ὑμῖν, ἔλεος παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ λαβοῦσι, σωθῆναι. Διὰ γὰρ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου προεπιστάμενος ὁ θεὸς ταῦτα μέλλειν ὑμᾶς ποιεῖν κατηράσατο οὕτως· [3] Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν· βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστί. Τοίνυν τὰ γεννήματα τῶν ἔρ- E γων αὐτῶν φάγονται. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. Λαός μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλαμῶνται ὑμᾶς καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύσουσιν ὑμῶν. Λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς καὶ τὴν τρίβον τῶν ὁδῶν ὑμῶν ταράσσουσιν. Ἀλλὰ νῦν [4] καταστήσεται

4. εἰς ... μεμενήκασι] Coll. 1. Samuel. VI. 14..

5. τῷ τῆς δυνάμ. ὀνόματι] Justinus, ut Thirlbius inquit, aut scripsit aut scribere voluit τῇ τοῦ ὀνόματος δυνάμει. At vero etiam in ep. ad Hebr. I. 3.: φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως.

1. κατὰ καιροὺς] Haec verba ab editoribus (exceptis Thirlbio et Marano) ad ἐλέγχεσθε referuntur. Supra c. 132. p. 361. E: δυνάμεις τὰς κατὰ καιρὸν γεγενημένας.

2. καὶ διὰ τῶν προφ.] Illud καὶ hanc videtur habere sententiam:

consilium cepisse, ut illud currui, cui vaccas a partu recentes junxerant, imponerent periculi faciendi causa, an virtute Dei propter tabernaculum percussi fuissent illudque Deus eo reduci vellet unde eductum fuerat. Quod quum fecissent, vaccae, a nullo hominum ductae, non in eum locum venerunt unde eductum tabernaculum fuerat, sed in agrum cujusdam hominis qui Auses vocabatur, eodem nomine atque ille, qui Jesus, ut jam dictum est, cognominatus populum introduxit in terram eamque ipsis distribuit; quem in agrum vaccae quum venissent, constiterunt, ex quo etiam vobis monstratur eas potentissimo nomine deductas fuisse, quemadmodum antea populus, ex his qui ex Aegypto profecti fuerant residuus, per eum qui nomen Jesu accepit, quum Auses antea vocaretur, in terram inductus est.

133. Et quum haec et alia ejusmodi miracula habueritis et diversis temporibus videritis, arguunt vos etiam prophetae, quod vel vestros filios daemoniis immolaveritis et his sceleribus adjeceritis quae in Christum ausi estis et etiamnunc audetis, de quibus omnibus utinam, misericordia vobis a Deo et Christo ejus concessa, salvemini. Nam per prophetam Jesaiam Deus, quum praesciret vos haec facturos, ita vos exsecratus est: *Vae animae ipsorum: consilium pravum ceperunt contra seipsos, dicentes: Alligemus justum, quia incommodus nobis est. Itaque fructus operum suorum comedunt. Vae iniquo: mala secundum opera manuum ejus accident ei. Popule meus, exactores vestri spoliant vos et exigentes dominabuntur vobis. Popule meus, qui beatos vos dicunt decipiunt vos et semitam viarum vestrarum turbant. Sed nunc sistet in judicio po-*

Israelitas etiam a prophetis reprehensos fuisse, cum idem illis persaepe a Mose accidisset. *Maranus.* V. D. male omisit articulum τῶν ante προφητῶν.

3. *Οὐαὶ* ... κατῃσχύνατε] Jesai. III. 9. — 15.

4. καταστ. εἰς κρίσιν τ. λ. αὐτοῦ] Biblia καταστ. εἰς κρίσιν κύριος καὶ στήσει εἰς κρίσιν τ. λ. αὐτοῦ. Repetitum κρίσιν procul dubio in causa erat, cur verba κύρ. κ. στ. εἰς κρ. omitterentur: non vero scimus num librariorum (Thirlb.) an ipsius Justini culpa.

εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κύριος εἰς κρίσιν ἥξει μετὰ
τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ· Ὑμεῖς δὲ 363
τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου καὶ [5] ἡ ἁρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν
τοῖς οἴκοις ὑμῶν; Ὑμεῖς τί ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου καὶ τὸ πρόσω-
πον τῶν ταπεινῶν κατῃσχύνατε; Καὶ ἐν ἑτέροις πάλιν λόγοις ὁ
αὐτὸς προφήτης εἰς τὸ αὐτὸ εἶπεν· [6] Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς
ἁμαρτίας αὐτῶν ὡς ἐν σχοινίῳ μακρῷ καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμά-
λεως τὰς ἀνομίας, οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος αὐτοῦ ἐγγισάτω, καὶ ἐλ-
θέτω ἡ βουλὴ τοῦ ἁγίου Ἰσραήλ, ἵνα γνῶμεν. Οὐαὶ οἱ λέγοντες B
τὸ πονηρὸν καλὸν καὶ τὸ καλὸν πονηρόν, οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκό-
τος καὶ τὸ σκότος φῶς, οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ καὶ τὸ γλυκὺ
πικρόν. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστή-
μονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ τὸν οἶνον πίνοντες, καὶ οἱ
δυνάσται, καὶ οἱ κιρνῶντες τὸ σίκερα, οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ
ἕνεκεν δώρων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες. Διὰ τοῦτο,
ὃν τρόπον καυθήσεται καλάμη ὑπὸ ἄνθρακος πυρὸς καὶ συγκαυ- C
θήσεται ὑπὸ φλογὸς [7] καιομένης, ἡ ῥίζα ὡς χνοῦς ἔσται καὶ τὸ
ἄνθος αὐτῶν ὡς κονιορτὸς ἀναβήσεται· οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νό-
μον κυρίου σαβαώθ, ἀλλὰ τὸ λόγιον κυρίου τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρ-
ώξυναν. Καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ κύριος σαβαώθ, καὶ ἐπέβαλε τὰς
χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς καὶ παρωξύνθη ἐπὶ τὰ ὄρη,
καὶ ἐγενήθη τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν [8] ἐν μέσῳ ὡς κοπρία ὁδοῦ· καὶ
ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφησαν, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ αὐτῶν ὑψηλή. D
Ἔτι γὰρ ἀληθῶς ἡ χεὶρ ὑμῶν πρὸς κακοποιΐαν ὑψηλή, ὅτι καὶ τὸν
Χριστὸν ἀποκτείναντες οὐδ' οὕτως μετανοεῖτε, [9] ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς
τοὺς [10] πιστεύσαντας δι' αὐτοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τῶν ὅλων μισεῖτε
καὶ φονεύετε, ὁσάκις ἂν λάβητε ἐξουσίαν, ἀδιαλείπτως δὲ καταρᾶ-
σθε αὐτῷ τε ἐκείνῳ καὶ τοῖς ἀπ' αὐτοῦ, πάντων ἡμῶν εὐχομένων
ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὑπὲρ πάντων ἁπλῶς ἀνθρώπων, ὡς ὑπὸ τοῦ Χρι-
στοῦ ἡμῶν καὶ κυρίου ποιεῖν ἐδιδάχθημεν, παραγγείλαντος ἡμῖν E
[11] εὔχεσθαι καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀγαπᾶν τοὺς μισοῦντας καὶ
εὐλογεῖν τοὺς καταρωμένους.

5. ἡ] Stephan. οἱ vitiose.

6. Οὐαὶ ... ὑψηλή] Jesai. V. 18.—25.

7. καιομένης] Biblia ἀνειμένης. Fortasse (Thirlb.) cum Bibliis le-

Et ita Martyrem scripsisse putat Thirlbius.

8. ἐν μέσῳ ὡς κοπρία ὁδοῦ]

pulum suum, et ipse dominus ad judicium veniet cum senioribus populi et cum principibus ejus: Vos autem cur incendistis vineam meam et rapina pauperis in domibus vestris? Cur vos injuriis afficitis populum meum et faciem humilium confudistis? Et alio rursus loco idem propheta in eamdem sententiam dixit: *Vae qui trahunt peccata sua quasi funiculo longo et quasi loro jugi vitulae iniquitates, qui dicunt: Celeritas ejus appropinquet, et veniat consilium sancti Israelis, ut cognoscamus. Vae qui dicunt malum bonum et bonum malum, qui ponunt lucem tenebras et tenebras lucem, qui ponunt amarum dulce et dulce amarum. Vae qui sunt sapientes in semetipsis et coram semetipsis scientes. Vae valentes inter vos, vini potores, et potentes, et miscentes siceram, justificantes impium propter munera, et jus justi tollentes. Propter hoc, sicut uretur stipula a carbone ignis et simul comburetur a flamma ardente, radix quasi lanugo erit et flos eorum quasi pulvis ascendet; non enim voluerunt legem domini Sabaoth, sed eloquium domini sancti Israelis irritaverunt. Et indignatus est ira dominus Sabaoth, et immisit manus super eos et percussit eos et concitatus est in montes, et facta sunt morticina eorum in medio quasi stercus viae: et in omnibus his non sunt aversi, sed adhuc manus eorum excelsa.* Vere enim adhuc manus vestra ad male agendum extenta est, quippe qui, quum Christum quoque occideritis, ne sic quidem poenitentiam agitis, sed etiam nos, qui per eum Deo et patri universorum credimus, odistis, et quoties facultas datur, occiditis, illumque indesinenter et eos qui ab illo orti sunt exsecramini, quum nos omnes pro vobis precemur ac pro omnibus omnino hominibus, quemadmodum a Christo nostro et domino facere edocti sumus, qui praecepit etiam *pro inimicis precari et eos diligere qui nos oderunt et benedicere maledicentibus.*

gendum ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ.

9. ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς . . . ἀπ' αὐτοῦ] Vid. c. 16. not. 10. sq.

10. πιστεύσαντας] Exspectaveris πιστεύοντας (c. 16. p. 234. C); sed sunt tamen quae et pro lectione recepta dici possint. Cf. c. 116. not. 9.

11. εὔχεσθαι ... καταρωμένους] Ev. Matth. V. 44. et Luc. VI. 27. sq.

134. Εἰ οὖν καὶ ὑμᾶς δυσωπεῖ τά τε τῶν προφητῶν διδάγματα καὶ τὰ ἐκείνου αὐτοῦ, βέλτιόν ἐστιν ὑμᾶς τῷ θεῷ ἕπεσθαι ἢ τοῖς ἀσυνέτοις καὶ τυφλοῖς διδασκάλοις ὑμῶν, [1] οἵτινες καὶ μέχρι νῦν καὶ τέσσαρας καὶ πέντε ἔχειν ὑμᾶς γυναῖκας ἕκαστον συγχωροῦσι, [2] καὶ ἐὰν εὔμορφόν τις ἰδὼν ἐπιθυμήσῃ αὐτῆς, τὰς Ἰακὼβ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν πράξεις ἀνιστοροῦν- 364
τες καὶ μηδὲν ἀδικεῖν λέγοντες τοὺς τὰ ὅμοια πράττοντας, τάλανες καὶ ἀνόητοι καὶ κατὰ τοῦτο ὄντες. Ὡς προέφην γάρ, οἰκονομίαι τινὲς μεγάλων μυστηρίων ἐν ἑκάστῃ τινὶ τοιαύτῃ πράξει ἀπετελοῦντο. Ἐν γὰρ τοῖς γάμοις τοῦ Ἰακὼβ τίς οἰκονομία καὶ προκήρυξις ἀπετελεῖτο, ἐρῶ, ὅπως καὶ ἐν τούτοις ἐπιγνῶτε ὅτι οὐδὲν πρὸς τὸ θειωδέστερον, δι᾽ ὃ ἑκάστη πρᾶξις γέγονεν, ἀπεῖδον ὑμῶν ἀεὶ οἱ διδάσκαλοι, ἀλλὰ πρὸς τὰ χαμαιπετῆ καὶ τὰ δια- B
φθορᾶς μᾶλλον πάθη· προσέχετε τοιγαροῦν οἷς λέγω. [3] Τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ μελλούσης ἀπαρτίζεσθαι πράξεως τύποι ἦσαν οἱ γάμοι τοῦ Ἰακώβ. Δύο γὰρ ἀδελφὰς κατὰ τὸ αὐτὸ οὐ θεμιτὸν γαμῆσαι τὸν Ἰακώβ· καὶ δουλεύει δὲ τῷ Λάβαν [4] ὑπὲρ τῶν θυγατέρων, καὶ ψευσθεὶς ἐπὶ τῇ νεωτέρᾳ πάλιν ἐδούλευσεν ἑπτὰ ἔτη. Ἀλλὰ Λεία μὲν ὁ λαὸς ὑμῶν καὶ ἡ συναγωγή, Ῥαχὴλ δὲ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν. Καὶ ὑπὲρ τούτων δουλεύει μέχρι νῦν ὁ Χριστὸς καὶ τῶν ἐν ἀμφοτέραις δούλων. Ἐπεὶ γὰρ τοῖς δυσὶν υἱοῖς [5] τὸ τρίτου C
σπέρμα εἰς δουλείαν ὁ Νῶε ἔδωκε, νῦν πάλιν εἰς ἀποκατάστασιν ἀμφοτέρων τε τῶν ἐλευθέρων τέκνων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δούλων Χριστὸς ἐλήλυθε, τῶν αὐτῶν πάντας καταξιῶν τοὺς φυλάσσοντας τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὃν τρόπον καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων καὶ οἱ ἀπὸ τῶν δούλων γενόμενοι τῷ Ἰακὼβ πάντες υἱοὶ καὶ ὁμότιμοι γεγόνασι· κατὰ δὲ τὴν τάξιν καὶ κατὰ τὴν πρόγνωσιν, ὁποῖος ἕκα- D

1. οἵτινες . . . συγχωροῦσι] Monuerunt certe Judaeorum magistri, *ut nemo duceret plures quam quatuor uxores;* tametsi homini licere quotcunque vellet in matrimonium ducere, si opulentus esset, constanter asseverarunt. Sic Moses Maimonides (Halach Ishoth c. 14.): „Fas est, inquit, quotcunque uxores, etiam centum, sive simul omnes sive alteram post alteram ducere, neque potestas uxori antea ductae virum hic impediendi, modo illi facultas fuerit praestare alimenta" etc. *Jebb.*

2. καὶ . . . αὐτῆς] Id est: quatuor aut quinque uxoribus aliam addi posse docent, si quis in speciosa muliere aliqua commotus fuerit. Infra enim Justinus c. 141.

134. Quodsi etiam vos et prophetarum et ipsius illius praecepta commovent, satius est, ut Deum sequamini quam imprudentes et caecos magistros vestros, qui etiamnunc quatuor aut quinque uxores habere unicuique permittunt, et si quis venustam inspiciens concupiverit, Jacobi, qui Israel dictus est, et aliorum patriarcharum facta commemorantes ac negantes peccare si quis similia faciat: miseri hac etiam in re et insipientes. Nam, ut jam dixi, dispensationes magnorum mysteriorum in unaquaque ejusmodi actionum peragebantur. Dicam autem, quaenam dispensatio et praesignificatio in nuptiis Jacobi peracta fuerit, ut in his quoque agnoscatis vestros semper magistros non ad diviniorem cujusque facti causam, sed potius ad humi repentes et corruptionis plenas actiones respexisse; animum igitur his quae dico advertite. Nuptiae Jacobi id quod Christus erat facturus praenuntiabant. Duas enim sorores simul uxores ducere Jacobo fas non erat; is autem servit Labano pro filiabus, ac deceptus in juniore iterum servit annis septem. Lia quidem populus vester et synagoga, Rachel vero ecclesia nostra. Et pro his servit hucusque Christus et pro servis, qui in utraque sunt. Nam quum Noachus duobus filiis semen tertii in servitutem tradiderit, nunc contra et ad amborum, qui liberi erant, filiorum et ad servorum, qui inter eos sunt, restitutionem advenit Christus, eamdem omnibus dignitatem attribuens, qui ejus mandata servant: quemadmodum et quos ex liberis uxoribus et quos ex ancillis Jacobus filios susceperat, filii omnes fuere eademque dignitate; qualis autem quisque futurus esset, secundum ordinem ac secundum praescientiam

hanc licentiam latissime vagari, et quocumque terrarum veniant aut mittantur Judaei, ibi mulieres matrimonii nomine ab eis duci testatur. *Maranus.*

3. Τῆς ὑπὸ τ. Χρ. ... φύσει ἀδελφῶν] Eadem habemus apud Irenaeum adv. haer. IV. c. 21. §. 3. p. 258. ed. Mass..

4. ὑπὲρ τῶν θυγατέρων, καὶ ψ. ἐπὶ τῇ νεωτέρᾳ πάλιν etc.] Suspicatur Thirlbius scribendum ὑπὲρ τῆς νεωτέρας τῶν θυγατέρων, καὶ ψ. πάλιν etc.. Sed, inquit Maranus, non vidit verba sequentia, καὶ ψευσθεὶς etc., explicationem esse servitutis, quam Jacobus pro filiabus Labani servivit.

5. τὸ τρίτον] Fortasse τὸ τοῦ τρίτου. Non muto.

στος ἔσται, προλέλεκται. Ἐδούλευσεν Ἰακὼβ τῷ Λάβαν ὑπὲρ τῶν ῥαντῶν καὶ πολυμόρφων θρεμμάτων· ἐδούλευσε καὶ τὴν [6] μέχρι σταυροῦ δουλείαν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους ποικίλων καὶ πολυειδῶν ἀνθρώπων, δι' αἵματος καὶ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ κτησάμενος αὐτούς. Λείας ἀσθενεῖς ἦσαν οἱ ὀφθαλμοί· καὶ γὰρ ὑμῶν σφόδρα οἱ τῆς ψυχῆς [7] ὀφθαλμοί. Ἔκλεψε Ῥαχὴλ τοὺς θεοὺς Λάβαν καὶ κατέκρυψεν αὐτοὺς ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας· E
καὶ ἡμῖν ἀπολώλασιν οἱ πατρικοὶ καὶ ὑλικοὶ θεοί. Τὸν χρόνον πάντα ἐμισεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ ὁ Ἰακώβ· καὶ ἡμεῖς νῦν καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν μισεῖται ὑφ' ὑμῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἁπλῶς ἀνθρώπων, ὄντων πάντων τῇ φύσει ἀδελφῶν. Ἰσραὴλ ἐπεκλήθη Ἰακώβ· καὶ Ἰσραὴλ καὶ ὁ Χριστὸς [8] ἀποδέδεικται, ὁ ὢν καὶ καλούμενος Ἰησοῦς.

135. [1] *Καὶ ὅταν ἡ γραφὴ λέγῃ· [2] Ἐγὼ κύριος ὁ θεός, ὁ ἅγιος* 365
Ἰσραήλ, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν, οὐχὶ ἀληθῶς τὸν Χριστὸν τὸν αἰώνιον βασιλέα ἀκούσεσθε; Καὶ Ἰακὼβ γάρ, ὁ τοῦ Ἰσαὰκ υἱός, ὅτι οὐδέποτε βασιλεὺς γέγονεν, ἐπίστασθε· καὶ διὰ τοῦτο ἡ γραφή, πάλιν ἐξηγουμένη ἡμῖν τίνα λέγει βασιλέα Ἰακὼβ καὶ Ἰσραήλ, οὕτως ἔφη· [3] Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· καὶ Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσδέξεται αὐτὸν ἡ ψυχή μου. Δέδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. B
Οὐ κεκράξεται, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἡ φωνὴ αὐτοῦ· κάλαμον τεθραυσμένον οὐ συντρίψει καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, [4] ἕως οὗ νῖκος ἐξοίσει, κρίσιν ἀναλήψει, καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν· καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐλπιοῦσιν ἔθνη. Μήτι οὖν ἐπὶ τὸν Ἰακὼβ τὸν πατριάρχην οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐλπίζουσιν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τὸν Χριστόν, καὶ ὑμεῖς δὲ αὐτοί; Ὡς οὖν Ἰσραὴλ τὸν Χριστὸν [5] καὶ Ἰακὼβ οὕτως λέγει, καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς C

6. *μέχρι σταυροῦ δουλείαν*] Crux servile erat supplicium; ad id fortasse alludit Justinus. *Thirlbius.*

7. *ὀφθαλμοί*] Scil. *ἀσθενεῖς ἦσαν.*

8. *ἀποδ., ὁ ὢν κ. καλ. Ἰησοῦς*] Thirlb. conjectat *ἀποδ. καὶ ὢν κ. καλ.* (deleto *Ἰησοῦς*). Sed neque haec lectio illi satisfacit; vulgata ferri potest.

1. *Καὶ ὅταν*] Vult *καὶ γὰρ ὅταν* Thirlbius.

2. *Ἐγὼ ... ὑμῶν*] Jesai. XLIII. 15.

praedictum est. Servivit Jacobus Labano pro maculosis et variis pecoribus: servitutem Christus etiam usque ad crucem pro variis ex omni genere et multiformibus hominibus servivit, sanguine suo et mysterio crucis eos acquirens. Liae infirmi erant oculi: valde enim infirmi vestrae mentis oculi. Furata est Rachel deos Labani et abscondit eos usque ad hodiernum diem: nobis quoque perierunt patrii et materiales dii. Omni tempore Jacobus odio habebatur a fratre: nos quoque nunc et ipse dominus noster odio habemur a vobis et ab omnibus prorsus hominibus, licet omnes natura fratres simus. Israel cognominatus est Jacobus: Israelem quoque Christum esse demonstratum est, qui est et vocatur Jesus.

135. Et quum ait Scriptura: *Ego dominus, Deus sanctus Israelis, qui ostendit Israelem regem vestrum,* nonne vere Christum sempiternum regem intelligetis? Nam Jacobum, filium Isaaci, numquam regem fuisse scitis: quocirca Scriptura, rursus explicans nobis quemnam regem Jacobum et Israelem designet, sic ait: *Jacobus servus meus, suscipiam eum; et Israel electus meus, suscipiet eum anima mea. Dedi spiritum meum super eum, et judicium gentibus proferet. Non clamabit; neque audietur foris vox ejus; calamum fractum non conteret et linum fumigans non exstinguet, donec victoriam proferat, judicium recipiet, et non frangetur, donec ponat in terra judicium: et in nomine ejus gentes sperabunt.* Num igitur qui ex gentibus sunt ac vosmetipsi in Jacobum patriarcham speratis et non in Christum? Quemadmodum igitur Israelem Christum et Jacobum appellat, ita et nos ex Christi utero

3. *Ἰακὼβ ... ἔθνη*] Jes. XLII. 1. — 4..

4. *ἕως οὗ νῖκος ἐξοίσει, κρίσιν ἀναλήψει*] Lego *ἕως οὗ εἰς νῖκος ἐξοίσει κρίσιν, ἀναλάμψει.* Matth. XII. 20.: *ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν.* LXX: *ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν, ἀναλάμψει.* *Thirlbius.* Vid. c. 123. not. 26.

5. *κ. Ἰακὼβ οὕτως λέγει, καὶ*] Convenientius sic cum Thirlbio legeretur: *κ. Ἰακὼβ λέγει, οὕτως καί.* Male Jebb.: *Sicut ergo Christum*

κοιλίας τοῦ Χριστοῦ λατομηθέντες Ἰσραηλιτικὸν τὸ ἀληθινόν ἐσμεν
γένος. Αὐτῷ δὲ μᾶλλον τῷ ῥητῷ προσέχωμεν. [6] Καὶ [7] ἐξαγάγω,
φησί, τὸ ἐξ Ἰακὼβ σπέρμα καὶ ἐξ Ἰούδα· καὶ κληρονομήσει τὸ
ὄρος τὸ ἅγιόν μου, καὶ κληρονομήσουσιν οἱ ἐκλεκτοί μου καὶ οἱ
δοῦλοί μου, καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ· καὶ ἔσονται ἐν τῷ δρυμῷ
ἐπαύλεις ποιμνίων, καὶ φάραγξ Ἀχὼρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων D
τῷ λαῷ, οἵ ἐζήτησάν με. Ὑμεῖς δέ, οἱ ἐγκαταλείποντές με καὶ
ἐπιλανθανόμενοι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου καὶ ἑτοιμάζοντες τοῖς δαι-
μονίοις τράπεζαν καὶ πληροῦντες τῷ δαίμονι κέρασμα, ἐγὼ παρα-
δώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν· πάντες σφαγῇ πεσεῖσθε, ὅτι ἐκάλεσα
ὑμᾶς καὶ οὐχ ὑπηκούσατε, [8] ἐλάλησα καὶ παρηκούσατε, καὶ ἐποιή-
σατε τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν μου, καὶ ἃ οὐκ ἐβουλόμην ἐξελέξασθε.
Καὶ τὰ μὲν τῆς γραφῆς ταῦτα· συννοεῖτε δὲ καὶ αὐτοὶ ὅτι ἄλλο τί
ἐστι τὸ ἐξ Ἰακὼβ σπέρμα νῦν λεγόμενον, οὐχ ὡς οἰηθείη τις ἂν E
περὶ τοῦ λαοῦ λέγεσθαι. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται τοῖς ἐξ Ἰακὼβ γεγεν-
νημένοις ἀπολιπεῖν ἐπείσαξιν τοὺς ἐξ Ἰακὼβ σπαρέντας, οὐδὲ [9] ὀ-
νειδίζοντα τῷ λαῷ, ὡς μὴ ἀξίῳ τῆς κληρονομίας, πάλιν [10] ὡς
ὑπολαβόμενος τοῖς αὐτοῖς ὑπισχνεῖσθαι. Ἀλλ' ὅνπερ τρόπον ἐκεῖ
φησὶν ὁ προφήτης· [11] Καὶ νῦν σὺ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦρο καὶ
πορευθῶμεν ἐν φωτὶ κυρίου· ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον
Ἰακώβ, ὅτι ἐπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν, ὡς τὸ ἀπαρχῆς, μαντειῶν
καὶ κληδονισμῶν, οὕτω καὶ ἐνθάδε δεῖ νοεῖν ἡμᾶς δύο σπέρματα 366
Ἰούδα καὶ δύο γένη, ὡς δύο οἴκους Ἰακώβ, [12] τὸν μὲν ἐξ αἵματος
καὶ σαρκός, τὸν δὲ ἐκ πίστεως καὶ πνεύματος γεγεννημένον.

136. Ὁρᾶτε γάρ, ὡς πρὸς τὸν λαὸν νῦν λέγει, ἀνωτέρω εἰ-
πών· [1] Ὃν τρόπον εὑρεθήσεται ῥὰξ ἐν βότρυϊ, καὶ ἐροῦσι· Μὴ
λυμανῇ αὐτόν, ὅτι εὐλογία ἐν αὐτῷ ἐστίν, οὕτω ποιήσω ἕνεκεν

Israelem, ita et Jacobum dicit. Et nos etc.

6. *Καὶ ... ἐξελέξασθε*] Jesai. LXV. 9.—12.

7. *ἐξαγάγω*] LXX et Justinus infra c. 136. *ἐξάξω.* Et sic hîc quoque legendum videtur.

8. *ἐλάλησα καὶ παρηκούσατε*] Haec in vulgato textu male praetermittuntur. Sunt autem omissa a librariis (in causa est repetitum -ηκούσατε), non a Justino, id quod ipse plane testificatur paulo infra c. 136. p. 366. B. hisce verbis: *ὑμεῖς γὰρ οὔτε καλοῦντος αὐτοῦ ἀνέχεσθε* οὔτε λαλοῦντος ἀκούετε, *ἀλλὰ καὶ τὸ πονηρὸν ἐποιήσατε ἐνώπιον κυρίου.* Itaque

recisi verum sumus Israeliticum genus. Sed ad ipsum potius dictum advertamus animum. *Et educam*, inquit, *illud ex Jacobo semen et ex Juda: et haereditabit montem sanctum meum, et haereditabunt electi mei et servi mei, et habitabunt ibi; et erunt in saltu ovilia gregum, et vallis Achor in requiem armentorum populo, qui quaesiverunt me. Vos autem, qui derelinquitis me et obliviscimini montis sancti mei et paratis daemoniis mensam et impletis daemoni temperationem: ego tradam vos in gladium; omnes in mactatione cadetis, quoniam vocavi vos et non obedistis, locutus sum et non audivistis, et fecistis malum in conspectu meo, et quae nolebam elegistis.* Verba quidem Scripturae sic habent; intelligitis vero et ipsi aliud quoddam esse Jacobi semen, de quo nunc illa loquitur, nec de populo vestro, ut forte aliquis existimaverit, hoc dici. Repugnat enim ut eis, qui ex Jacobo geniti sunt, subintroeundi locum relinquant qui ex Jacobo sati sunt, et ut is, qui populo exprobrat quod haereditate indignus sit, rursus, quasi eumdem probet, haereditatem ei polliceatur. Sed quo modo propheta illic ait: *Et nunc tu domus Jacobi, venite et ambulemus in luce domini; dimisit enim populum suum, domum Jacobi, quia repleta est, ut ab initio, terra eorum divinationibus et vaticiniis:* ita et hoc loco intelligenda sunt nobis duo Judae semina et duo genera, quemadmodum duae domus Jacobi, alterum ex sanguine et carne, alterum ex fide et spiritu natum.

136. Videte enim, quomodo nunc populum alloquatur. Postquam superius dixit: *Quomodo invenietur acinus uvae in botro, et dicent: Ne laeseris illum, quia benedictio est in eo* —

reposui. Mecum sentiunt Thirlbius et Maranus.

9. *ὀνειδίζοντα*] Thirlb. *ὀνειδίσαντα* malit.

10. *ὡς ὑπολαβόμενος*] *Ὑπολαβ.* retineri potest, si pro *ὑποδεξάμενος* capiamus; alioqui legi posset etiam *ἐπιλαθόμενος*. *Sylburgius.* Verterit Thirlb. scripturam vulgarem: *tamquam se revocans.*

11. *Καὶ . . . κληδονισμῶν*] Jes. II. 5. sq..

12. *τὸν μὲν . . . τὸν δὲ*] Thirlb. *τὸ μὲν . . . τὸ δὲ* conjectat legendum esse. Non muto.

1. *Ὃν . . . πάντας*] Jes. LXV. 8..

τοῦ δουλεύοντός μοι· τούτου ἕνεκεν οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας. Καὶ
μετὰ τοῦτο ἐπιφέρει· [2] Καὶ ἐξάξω [3] τὸ ἐξ Ἰακὼβ καὶ ἐξ Ἰούδα.
[4] Δῆλον οὖν, εἰ ἐκείνοις οὕτως ὀργίζεται καὶ ὀλιγοστοὺς καταλεί-
ψειν ἀπειλεῖ, ἄλλους τινὰς ἐξάξειν ἐπαγγέλλεται, οἳ κατοικήσουσιν B
ἐν τῷ ὄρει αὐτοῦ. [5] Οὗτοι δέ εἰσιν, οὓς εἶπε σπερεῖν καὶ γεννή-
σειν· [6] ὑμεῖς γὰρ οὔτε καλοῦντος αὐτοῦ ἀνέχεσθε οὔτε λαλοῦντος
ἀκούετε, ἀλλὰ καὶ τὸ πονηρὸν ἐποιήσατε ἐνώπιον κυρίου. Τὸ
δὲ ὑπερβάλλον ὑμῶν τῆς κακίας τὸ καὶ [7] μισεῖν, ὃν ἐφονεύσατε,
δίκαιον καὶ τοὺς ἀπ᾽ αὐτοῦ λαβόντας εἶναι ὅπερ εἰσίν, εὐσεβεῖς
καὶ δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι. Τοιγαροῦν· [8] Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν,
λέγει κύριος, διὸ βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ᾽ ἑαυτῶν, εἰ- C
πόντες· Ἄρωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Οὐ γὰρ
καὶ ὑμεῖς [9] τῇ Βάαλ ἐθύετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, οὐδὲ ἐν συσκί-
οις ἢ μετεώροις τόποις πέμματα ἐποιεῖτε τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ,
ἀλλ᾽ ὅτι οὐκ ἐδέξασθε τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ὁ γὰρ τοῦτον ἀγνοῶν
ἀγνοεῖ καὶ τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ τοῦτον ὑβρίζων καὶ μι-
σῶν καὶ τὸν πέμψαντα δηλονότι καὶ μισεῖ καὶ ὑβρίζει· καὶ εἰ οὐ D
πιστεύει τις εἰς αὐτόν, οὐ πιστεύει τοῖς τῶν προφητῶν κηρύγμασι
τοῖς αὐτὸν εὐαγγελισαμένοις καὶ κηρύξασιν εἰς πάντας.

137. Μὴ δή, ὦ ἀδελφοί, κακόν τι εἴπητε εἰς ἐκεῖνον τὸν
ἐσταυρωμένον μηδὲ χλευάσητε αὐτοῦ τοὺς μώλωπας, οἷς ἰαθῆναι
πᾶσι δυνατόν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἰάθημεν. Καλὸν γάρ, ἢν [1] πεισθέν-
τες τοῖς λόγοις περιτμηθῆτε τὴν σκληροκαρδίαν, [2] ἣν οὐχὶ δι᾽
ὑμῶν ἐγγινομένην γνώμην ἔχετε, ἐπειδὴ εἰς σημεῖον ἦν δεδομένη, E
ἀλλ᾽ οὐκ εἰς δικαιοπραξίας ἔργον, [3] ὡς οἱ λόγοι ἀναγκάζουσι. Συμ-
φάμενοι οὖν μὴ λοιδορῆτε ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, μηδὲ [4] Φαρι-

2. Καὶ ... Ἰούδα] Jes. LXV. 9..
3. τὸ ἐξ Ἰακ.] Scil. σπέρμα (c. 135. p. 365. C).
4. Δῆλον οὖν, εἰ etc.] Pro his legendum videtur Δῆλον ὅτι, εἰ etc..
5. Οὗτοι ... γεννήσειν] Jerem. XXXI. 27. et Ezech. XXXVI. 12..
6. ὑμεῖς ... κυρίου] Coll. Jes. LXV. 12..
7. μισεῖν, ὃν ἐφ., δίκ.] Vulgatur μισεῖν, ἐφ. δίκ. — quod ferri nequit. Quare ὃν inserui, quae emendatio levissima Thirlbio debetur. Hanc autem lectionem veram esse etiam inde patescit, quod articulus τὸν ante δίκαιον (sequitur enim καὶ τοὺς ἀπ᾽ αὐτοῦ etc. et paulo infra ἄρωμεν τὸν δίκ.) praetermissus sit tamquam non necessarius propter ὃν praecedens. Commendat idem Londinensis editor μισεῖν καὶ φονεῦσαι τὸν δίκαιον,

sic faciam propter servientem mihi; propter hunc non disperdam omnes: deinde infert hoc: *Et educam illud ex Jacobo semen et ex Juda.* Manifesta ergo res est: si istis ita irascitur et paucissimos relicturum minatur, alios quosdam adducturum se pollicetur, qui habitaturi sint in monte ejus. Hi autem non alii sunt, quam quos *saturum se et generaturum* dixit; vos enim nec vocantem eum perfertis nec loquentem auditis, sed et malum fecistis coram domino. In hoc autem maxime exuberat nequitia vestra, quod etiam oderitis justum, quem occidistis, et eos qui ab eo accepere ut sint id quod sunt, pii et justi et humani. Itaque: *Vae animae ipsorum,* dicit dominus, *quod consilium pravum ceperunt adversus seipsos, dicentes: Tollamus justum, quia inutilis nobis est.* Non enim etiam vos Baali sacrificastis, ut patres vestri, nec in lucis et in excelsis locis bellaria obtulistis militiae coeli, sed non suscepistis Christum Dei. Nam qui hunc ignorat, etiam consilium Dei ignorat, et qui hunc injuria afficit huncque odit, etiam eum, a quo missus est, et odit et injuria afficit; et si quis non credit in eum, non credit prophetarum vaticiniis illum praenuntiantibus et apud omnes praedicantibus.

137. Ne quid mali, fratres, in hunc crucifixum dicatis nec vibices ejus rideatis, quibus licet omnibus sanari, quemadmodum et nos sanati sumus. Praeclarum enim fuerit, si assentientes effatis circumcisionem duri cordis accipiatis, non illam, quam ob insitas vobis opiniones habetis, quoniam haec in signum instituta fuit, non ad opus justitiae, ut effata necessario demonstrant. Assentientes igitur ne convicium faciatis filio Dei, id quod minime placet.

8. *Οὐαὶ ... ἐστίν*] Jes. III.9. sq..

9. *τῇ Βάαλ ... οὐρανοῦ*] Coll. Jerem. VII. 18..

1. *πεισθ. τ. λόγοις*] Langus: *oratione nostra persuasi.* Maranus: *Scripturis assentientes.* Vid. c. 19. not. 14..

2. *ἦν οὐχὶ*] Rectius sane legeretur *οὐχὶ ἦν*, quod Maranus voluit. Ad *ἦν* nomen supplendum ex *περιτμηθῆτε*. Lang. et Jebb.: *quam circumcisionem non, ut arbitramini, obtinetis.*

3. *ὡς*] Reposui hanc voculam hîc valde necessariam (vid. c. 128. not. 8.) ideoque editoribus probatam.

4. *Φαρισαίοις*] Vulgo *Φαρισσαίοις*. Vid. c. 102. not. 12..

σαίοις πειθόμενοι διδασκάλοις τὸν βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ [5] ἐπισκώψητέ ποτε, ὁποῖα διδάσκουσιν οἱ ἀρχισυνάγωγοι ὑμῶν, μετὰ τὴν προσ-
ευχήν. Εἰ γὰρ ὁ ἁπτόμενος [6] τῶν μὴ εὐαρέστων τῷ θεῷ ὡς ὁ 367
ἁπτόμενος κόρης τοῦ θεοῦ, πολὺ μᾶλλον ὁ τοῦ ἠγαπημένου καθαπτόμενος. Ὅτι δὲ οὗτος αὐτός ἐστι, καὶ ἱκανῶς ἀποδέδεικται.

Καὶ σιγώντων αὐτῶν εἶπον· Ἐγώ, ὦ φίλοι, καὶ τὰς γραφὰς λέγω νῦν, ὡς ἐξηγήσαντο οἱ ἑβδομήκοντα· εἰπὼν γὰρ αὐτὰς [7] πρότερον, ὡς ὑμεῖς αὐτὰς ἔχετε, πεῖραν ὑμῶν ἐποιούμην, πῶς διάκεισθε ἤδη τὴν γνώμην. Λέγων γὰρ τὴν γραφήν, ἣ λέγει·
[8] Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ᾽ ἑαυτῶν, B
εἰπόντες, ὡς ἐξηγήσαντο οἱ ἑβδομήκοντα, ἐπήνεγκα· [9] Ἄρωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν, ἐμοῦ [10] ἐν ἀρχῇ τῆς ὁμιλίας καὶ εἰπόντος ὅπερ ὑμεῖς εἰρῆσθαι βούλεσθε· εἰπόντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Ἄλλα δέ τινα ἐπράξατε, [11] καὶ οὐ δοκεῖτέ μοι ἀνηκόως τῶν λόγων ἐπακηκοέναι. Ἀλλ᾽ [12] ἐπεὶ καὶ νῦν ἤδη ἡ ἡμέρα πέρας ποιεῖσθαι μέλλει (πρὸς δυσμὰς γὰρ ἤδη ὁ ἥλιός ἐστι), καὶ ἕν τι προσθεὶς τοῖς εἰρημένοις παύσο-

5. ἐπισκώψητέ ... προσευχήν] Vid. c. 16. not. 10.

6. τῶν μὴ εὐαρέστων τ. θεῷ] Negationem recidendam existimavit Sylburgius nec eam in interpretando Langus servavit. At eis non assentitur Thirlbius: et merito quidem. Nam apud Zachariam (II. 8.) Judaeis, quos Justinus Deo semper displicuisse contendit, haec dicuntur: ὁ ἁπτόμενος ὑμῶν ὡς ὁ ἁπτόμενος τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ (sc. τ. κυρίου). Cum ergo haec dicta sint ad ejusmodi homines, quos non videtur Justinus Deo gratos et acceptos existimasse, inde colligit vir eruditus non delendam esse in Justini testimonio negationem. *Maranus.*

7. πρότερον] Cf. c. 17. p. 235. A. et c. 133. p. 362. E.

8. Οὐαὶ ... εἰπόντες — Ἄρωμεν ... ἐστίν] Jesai. III. 9. sq.. Vid. supra c. 136. p. 366. C.

9. Ἄρωμεν] Hanc lectionem, quam Justinus Septuaginta interpretibus attribuit, etiam praebent, ut Thirlbius observat, Hegesippus ap. Euseb. hist. eccl. II. c. 23. (ed. Heinichen. T. I.) p. 170., Clemens Alex. Strom. V. c. 14. §. 109. (Opp. ed. Klotz. T. III.) p. 77. et Tertullianus adv. Marc. III. c. 22. (Opp. ed. Leopold. T. III.) p. 139.. Sed hodie in omnibus τῶν ο′ Codd. mstis δήσωμεν invenitur, quod etiam Barnabas ep. c. 6. (Patr. app. Opp. ed. Hefele) p. 9. usurpat. Itaque difficile dictu, quaenam lectio sit genuina. Istud ἄρωμεν Thirlbius opinatur

nec Pharisaeis magistris morem gerentes regem Israelis cachinnis exagitetis, quales a synagogae vestrae principibus docentur, post preces. Nam si is, qui homines Deo non placentes tangit, pupillam Dei tangit quodammodo, multo magis qui dilectum tangit. Hunc autem ipsum esse, satis multis demonstratum est.

Tacentibus illis dixi: Equidem, amici, Scripturas nunc refero, ut interpretati sunt Septuaginta; nam quum eas antea retulissem, ut apud vos habentur, animi vestri sententiam periclitari volui. Recitans enim Scripturam, quae dicit: *Vae ipsis, quia consilium malum ceperunt adversus seipsos, dicentes*, addidi, ut interpretati sunt Septuaginta: *Tollamus justum, quia inutilis nobis est*, quum initio colloquii retulissem id quod vos dici vultis: *dicentes: Vinciamus justum, quia inutilis nobis est.* Sed vos alias res egistis, mihique videmini quid dicerem audiendo non animadvertisse. Sed quum jam dies decedat (ad occasum enim sol est), post, quam supradictis unum aliquid addidero, desinam; id quidem inter ea

desumtum esse ex Jesai. LVII. 1. sq.. Scaliger autem (Animadvv. in Chronol. Euseb. p. 194.) putat in locum Jesaianum, qui aliter in textu hebraico atque apud Septuaginta legitur, translata fuisse haec libri Sap. Sal. II. 12.: Ἐνεδρεύσαμεν τὸν δίκαιον, ἐπεὶ δύσχρηστος ἡμῖν ἐστί.

10. ἐν ἀρχῇ τ. ὁμιλ.] Cf. c. 17. p. 235. A.

11. καὶ οὐ δοκ. μ. ἀν. τ. λόγ. ἐπ.] In verbis, quae proxime antecedunt (Ἄλλα δέ τινα ἐπρ.), visi sunt sibi Langus et uterque Anglicanus editor (item von Brunn) reprehensionem facinorum a Judaeis admissorum animadvertere, in istis autem: καὶ οὐ δοκεῖτέ μοι etc., laudem et gratiarum actionem, quod Justino patientes aures accommodassent. Sed liquet his verbis: ἄλλα δέ τινα ἐπράξατε, id significari, Judaeos alias res egisse, cum Justinus scripturam, ut apud Septuaginta, proferret, eosque ita se gessisse quasi hanc Scripturae citandae rationem non animadvertissent, et idcirco minime reclamasse. Quare omnino legendum καὶ δοκεῖτέ μοι ἀνηκόως etc.. *Maranus.* Alius fortasse ex levissima emendatione legerit καὶ οὐ δοκεῖτέ μοι ἐνηκόως (pro ἀν.) etc..

12. ἐπεὶ καὶ νῦν ἤδη ἡ ἡμέρα] Non male Thirlb. conjectat ἐπεὶ νῦν καὶ ἤδε ἡ ἡμέρα. Attamen nihil mutandum.

μαι· τοῦτο δ' αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς εἰρημένοις μοι [13] ἐῤῥήθη, ἀλλὰ πά- C
λιν [14] αὐτῷ ἐπεξεργάσασθαι ἂν δίκαιον εἶναί μοι δοκεῖ.

138. Γινώσκετε οὖν, ὦ ἄνδρες, ἔφην, ὅτι ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ
λέλεκται ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὅτι [1] Ἐπὶ τοῦ κατα-
κλυσμοῦ Νῶε ἔσωσά σε. Τοῦτο δέ ἐστιν ὃ ἔλεγεν ὁ θεὸς, ὅτι τὸ
μυστήριον τῶν σωζομένων ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ γέγο-
νεν. Ὁ δίκαιος γὰρ Νῶε μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦ
κατακλυσμοῦ, τουτέστι τῆς τε γυναικὸς τῆς αὐτοῦ καὶ τῶν τριῶν D
[2] τέκνων αὐτῶν καὶ τῶν γυναικῶν τῶν υἱῶν αὐτοῦ, [3] οἵτινες ἀρι-
θμῷ ὄντες ὀκτὼ, σύμβολον εἶχον [4] τῆς ἀριθμῷ μὲν ὀγδόης ἡμέ-
ρας, ἐν ᾗ ἐφάνη ὁ Χριστὸς ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἀναστὰς, δυνάμει
δ' ἀεὶ πρώτης ὑπαρχούσης. Ὁ γὰρ Χριστὸς, [5] πρωτότοκος πάσης
κτίσεως ὢν, καὶ ἀρχὴ πάλιν ἄλλου γένους γέγονεν τοῦ ἀναγεννη-
θέντος ὑπ' αὐτοῦ δι' ὕδατος καὶ πίστεως καὶ ξύλου, τοῦ τὸ μυ-
στήριον τοῦ σταυροῦ ἔχοντος, ὃν τρόπον καὶ ὁ Νῶε ἐν ξύλῳ διε- E
σώθη ἐποχούμενος τοῖς ὕδασι μετὰ τῶν ἰδίων. Ὅταν οὖν εἴπῃ
ὁ προφήτης· Ἐπὶ Νῶε ἔσωσά σε, [6] ὡς προέφην, τῷ ὁμοίως πι-
στῷ λαῷ πρὸς θεὸν ὄντι καὶ τὰ σύμβολα ταῦτα [7] ἔχοντι λέγει. Καὶ
γὰρ ῥάβδον ἔχων ὁ Μωσῆς [8] μετὰ χεῖρα διὰ τῆς θαλάσσης διήγα-
γεν ὑμῶν τὸν λαόν. Ὑμεῖς δὲ ὑπολαμβάνετε ὅτι τῷ γένει ὑμῶν
[9] μόνων ἔλεγεν ἢ τῇ γῇ. [10] Ὅτι γὰρ πᾶσα ἡ γῆ, ὡς [11] ἡ γραφὴ 368
λέγει, κατεκλύσθη, καὶ ὑψώθη τὸ ὕδωρ ἐπάνω πάντων ὀρέων πή-
χεις δεκαπέντε· ὥστε οὐ τῇ γῇ φαίνεται εἰρηκὼς, ἀλλὰ τῷ λαῷ τῷ
πειθομένῳ αὐτῷ, ᾧ καὶ [12] ἀνάπαυσιν προητοίμασεν ἐν Ἱερουσα-

13. ἐῤῥήθη] Sylburg. ἐῤῥέθη penultima brevi mavult, formam apud scriptores posterioris aevi (cf. c. 120. p. 348. D. al.) obviam.

14. αὐτῷ ἐπεξεργάσασθαι] Idem Marano videtur esse ac ἐπ' αὐτῷ· ἐξεργάσασθαι, ut non necesse sit cum Sylburgio legere αὐτὸ ἐπεξεργάσασθαι.

1. Ἐπὶ ... σε] Hoc neque in Jesaia neque in toto sacro codice usquam dicitur, ut adnotat Thirlbius. Jesaias LIV. 8. sq. habet: καὶ ἐν ἐλέει αἰωνίῳ ἐλεήσω σε, εἶπεν ὁ ῥυσάμενός σε κύριος· ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτό μοί ἐστι. Hinc fortasse Justinus haec in legendo conjunxit: ὁ ῥυσάμενός σε κύριος ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε, et verbis, ut fit, neglectis sententiam tantum profert. Infra: Ἐπὶ Νῶε ἔσωσά σε.

2. τέκνων αὐτῶν] Concinnius legeretur τέκνων αὐτοῦ. Mox enim: υἱῶν αὐτοῦ.

3. οἵτινες] Thirlb. πάντες con-

quae dicta sunt jam protuli, sed iterum aliquid operae in illud impendere aequum mihi videtur.

138. Nostis igitur, o viri, inquam, in Jesaia dictum esse a Deo ad Hierosolyma: *In diluvio Noachi servavi te.* Quod autem dixit Deus illud est, mysterium hominum servandorum in diluvio fuisse. Justus enim Noachus cum aliis hominibus diluvii tempore, id est cum uxore et tribus filiis et filiorum uxoribus, qui numero octo erant, signum habuerunt diei numero quidem octavi, in quo Christus ex mortuis redivivus apparuit, potestate autem semper primi. Christus enim, quum primogenitus esset omnis creaturae, rursus etiam factus est principium alterius generis ab ipso regenerati per aquam et fidem et lignum, quo mysterium crucis continetur, quemadmodum et Noachus in ligno servatus est aquis invectus una cum suis. Quum ergo dicit propheta: *Tempore Noachi servavi te*, ut antea dixi, haec ad populum Deo pariter fidelem eademque signa habentem dicit. Etenim Moses virgam manu gerens populum vestrum per mare traduxit. Vos autem vestro tantum generi aut terrae haec eum dixisse opinamini. Sed quum universa terra, ut Scriptura ait, inundata sit, et aqua altior fuerit, quam montes omnes, quindecim cubitis: liquet Deum haec non terrae dixisse, sed populo qui ei obsequitur, cui etiam requiem

jectat sine causa.

4. τῆς ... ὑπαρχ.] Vid. c. 41. not. 5..

5. πρωτ. π. κτ.] Coll. ep. ad Coloss. I. 15..

6. ὡς] Vulgo deest haec vocula.

7. ἔχοντι] Sic reposui pro vulg. ἔχοντα, quod unde ortum sit facile vides.

8. μετὰ χεῖρα] Melius (Thirlb) legeretur μετὰ χεῖρας, ut c. 86. p. 313. A.

9. μόνων] Legendum μόνον aut μόνῳ, ut Thirlb. aute me observavit.

10. Ὅτι γὰρ ... ὥστε] Sylburg. ὅτι pro διότι seu ἐπειδὴ capit et ὥστε redditive (*idcirco*) accipit; quod si displicuerit, pro ὅτι γὰρ legi jubet καὶ γάρ. Tu nihil muta. Nempe non librarius, sed Justinus ipse in culpa videtur esse.

11. ἡ γραφὴ] Cf. Genes. VII. 19. sq..

12. ἀνάπαυσιν προητοίμασεν ἐν Ἱερουσ] Libenter crederem haec de coelesti Jerusalem intelligenda esse, sed retinet me S. Irenaeus, qui de terrena eodem modo loquitur lib. V. c. 30. §. 4.. *Maranus.*

λήμ, ὡς προαποδέδεικται διὰ πάντων τῶν ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ
συμβόλων· εἶπον δέ, δι' ὕδατος καὶ πίστεως καὶ ξύλου οἱ προπα-
ρασκευαζόμενοι καὶ μετανοοῦντες ἐφ' οἷς ἥμαρτον ἐκφεύξονται τὴν
μέλλουσαν ἐπέρχεσθαι τοῦ θεοῦ κρίσιν.

139. Καὶ γὰρ ἄλλο μυστήριον ἐπὶ τοῦ Νῶε προεφητεύθη τε- B
λούμενον, ὃ οὐκ ἐπίστασθε. Ἔστι δὲ τοῦτο. Ἐν ταῖς εὐλογίαις,
αἷς εὐλόγει ὁ Νῶε τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ καταρᾶται· τὸν γὰρ υἱόν, [1] συνευλογηθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ,
τὸ προφητικὸν πνεῦμα καταρᾶσθαι οὐκ ἔμελλεν, ἀλλ' ἐπεὶ δι' ὅλου
τοῦ γένους τοῦ ἐπιγελάσαντος [2] τῇ γυμνώσει υἱοῦ αὐτοῦ ἡ προστί-
μησις τοῦ ἁμαρτήματος [3] εἶναι ἔμελλεν, ἀπὸ [4] τοῦ υἱοῦ τὴν κα-
τάραν πεποίηται. Ἐν δὲ οἷς εἶπε προέλεγεν ὅτι καὶ οἱ ἀπὸ [5] Σὴμ C
γενησόμενοι διακαθέξουσι τὰς κτήσεις καὶ οἰκήσεις τοῦ Χαναάν,
καὶ πάλιν οἱ ἀπὸ τοῦ Ἰάφεθ αὐτάς, ἃς διακατέσχον παρὰ τῶν
τοῦ Χαναὰν οἱ ἀπὸ Σήμ, παραλαβόντες [6] καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰάφεθ δια-
καθέξουσιν, ἀφελόμενοι τοὺς ἀπὸ Σὴμ γενομένους, ὃν τρόπον ἀ-
φαιρεθέντων [7] αὐτὰ τῶν υἱῶν Χαναὰν αὐτοὶ διακατέσχον. Καὶ
ὅτι οὕτω γέγονεν, ἀκούσατε. Ὑμεῖς γάρ, οἱ ἀπὸ τοῦ Σὴμ κατά-
γοντες τὸ γένος, ἐπήλθετε κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ βουλὴν τῇ γῇ τῶν D
υἱῶν Χαναὰν καὶ διακατέσχετε αὐτήν. Καὶ ὅτι οἱ υἱοὶ Ἰάφεθ,
κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ κρίσιν ἐπελθόντες καὶ αὐτοὶ ὑμῖν, ἀφείλοντο
ὑμῶν τὴν γῆν καὶ διακατέσχον αὐτήν, φαίνεται. Εἴρηται δὲ ταῦ-
τα οὕτως· [8] Ἐξένηψε δὲ Νῶε ἀπὸ τοῦ οἴνου, καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίη-
σεν αὐτῷ ὁ υἱὸς [9] αὐτοῦ ὁ νεώτερος· καὶ εἶπεν· Ἐπικατάρατος
Χαναὰν παῖς, οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν·
Εὐλογητὸς κύριος, ὁ θεὸς Σήμ, καὶ ἔσται Χαναὰν παῖς αὐτοῦ.
Πλατύναι κύριος τῷ Ἰάφεθ, καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις Σήμ, E

1. *συνευλογ.*] Cf. Genes. IX. 1. sqq.

2. *τῇ γυμνώσει*] Scil. *τοῦ πατρός*. Alii, inquit Thirlb., fortasse legent *τοῦ πατρὸς αὐτοῦ* pro *υἱοῦ αὐτοῦ* vel *τ. γ. αὐτοῦ υἱοῦ*.

3. *εἶναι*] Sylburg. *εἶναι* pro *ἰέναι* positum judicat.

4. *τ. υἱοῦ*] Scil. *αὐτοῦ*, ut Chanaan designetur, filius Hami, Noachi nepos. Facile conjicere poteris, Martyrem fortasse *τ. υἱωνοῦ* scripsisse.

5. *Σὴμ*] Manifesto errore *Σὴθ* in vulgato textu exstat.

6. *καὶ ἀπὸ τ. Ἰάφεθ*] Inutilis repetitio. Thirlbius scribendum putat *οἱ ἀπὸ τ. Ἰάφεθ*.

Hierosolymis praeparavit, ut per signa omnia in diluvio edita praemonstratum est: hoc est, per aquam et fidem et lignum qui praeparati sunt ac peccatorum poenitentiam agunt venturum Dei judicium effugient.

139. Nam et aliud mysterium tempore Noachi praedictum est, quod vos nescitis. Sic autem se habet. In benedictionibus, quibus Noachus filios suos impertit, nepoti suo maledicit; nam filio, qui simul cum fratribus a Deo benedictus fuerat, propheticus Spiritus non erat maledicturus, sed, quia futurum erat ut ad universum genus illius, qui nudum patrem irriserat, poena peccati pertineret, ab ejus filio initium fecit maledicendi. In his autem quae dixit praedicebat futurum, ut Semi posteri possessiones et domicilia Chanaani detinerent, et rursus ut Japhethi posteri ea detinerent, quae posteri Semi ademta posteris Chanaani detinebant, et Semi posteros spoliarent, quemadmodum isti posteros Chanaani spoliaverunt. Atque hoc ita factum esse audite. Vos enim, qui ex Semo genus ducitis, in terram filiorum Chanaani secundum Dei voluntatem invasistis eamque tenuistis. Non minus constat filios Japhethi secundum Dei judicium in vos invasisse et terram, quam vobis abstulerunt, tenuisse. Haec autem dicta sunt in hunc modum: *Sobrius vero factus est Noachus a vino, et cognovit quae fecit ipsi filius ejus junior; et dixit: Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus suis. Et dixit: Benedictus dominus, Deus Semi, et erit Chanaan servus ejus. Dilatet dominus Japhethum, et habitet in domibus Semi, et fiat Chanaan servus*

7. *αὐτὰ*] Fieri potest ut librariorum incuria interciderit ως, sed magis credo veram esse lectionem vulgatam. Plato in Theaet. p. 206.: *Ἀλλὰ δὴ τοῦτο μὲν ἔτι κἂν ἄλλαι φανεῖεν ἀποδείξεις, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ· τὸ δὲ προκείμενον μὴ ἐπιλαθώμεθα δι᾽ αὐτά.* Id. in Conviv. p. 196.: ... *ἡ εὐσχημοσύνη, ὃ* etc.. Cicero de nat. deor. II. c. 5.: „quarum *rerum* aspectus ipse satis indicaret non esse ea *fortuita.*“ Id. ib. c. 34.: „... mundi partes ... ea fortuitane sint“ etc.. *Thirlbius.*

8. *Ἐξένηψε ... αὐτοῦ*] Genes. IX. 24. — 27..

9. *αὐτοῦ*] Stephan. et Thirlb. male *αὐτῷ* praebent.

καὶ γενηθήτω Χαναὰν παῖς αὐτοῦ. Δύο οὖν λαῶν εὐλογηθέντων, τῶν ἀπὸ τοῦ Σὴμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ, καὶ πρώτων κατασχεῖν τοὺς οἴκους τοῦ Χαναὰν ἐγνωσμένων τῶν ἀπὸ Σήμ, καὶ πάλιν διαδέξασθαι παρ᾽ αὐτῶν τὰς αὐτὰς κτήσεις τῶν ἀπὸ Ἰάφεθ προειρημένων,
καὶ τοῖς δυσὶ λαοῖς τοῦ ἑνὸς λαοῦ τοῦ ἀπὸ Χαναὰν εἰς δουλείαν 369
παραδοθέντος, ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τοῦ παντοκράτορος πατρὸς δύναμιν δοθεῖσαν αὐτῷ παρεγένετο, [10] εἰς φιλίαν καὶ [11] εὐλογίαν καὶ μετάνοιαν καὶ συνοικίαν καλῶν, τὴν ἐν τῇ αὐτῇ γῇ τῶν ἁγίων πάντων μέλλουσαν γίνεσθαι, ὡς προαποδέδεικται, διακατάσχεσιν ἐπήγγελται. Ὅθεν οἱ πάντοθεν ἄνθρωποι, εἴτε δοῦλοι εἴτε ἐλεύθεροι, πιστεύοντες ἐπὶ τὸν Χριστὸν καὶ ἐγνωκότες τὴν ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἀλήθειαν, ἐπίστανται ἅμα
αὐτῷ ἐν τῇ γῇ ἐκείνῃ γενησόμενοι καὶ τὰ αἰώνια καὶ ἄφθαρτα κλη- B
ρονομήσειν.

140. Ὅθεν καὶ Ἰακώβ, [1] ὡς προεῖπον, τύπος ὢν καὶ αὐτὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰς δύο δούλας τῶν δύο ἐλευθέρων αὐτοῦ γυναικῶν ἐγεγαμήκει, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐτέκνωσεν υἱούς, εἰς τὸ προμηνυθῆναι ὅτι ὁ Χριστὸς προσλήψεται [2] καὶ τοὺς ἐν γένει τοῦ Ἰάφεθ ὄντας ἀπὸ τοῦ Χαναὰν πάντας ὁμοίως τοῖς ἐλευθέροις καὶ τέκνα συγκλη-
ρονόμα ἕξει· ἅπερ [3] ἡμεῖς ὄντες, συνιέναι ὑμεῖς οὐ δύνασθε [4] διὰ C
τὸ μὴ δύνασθαι ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ ζώσης πηγῆς πιεῖν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν συντετριμμένων λάκκων καὶ ὕδωρ μὴ δυναμένων συνέχειν, ὡς ἡ γραφὴ λέγει. Εἰσὶ δὲ λάκκοι συντετριμμένοι καὶ ὕδωρ μὴ συνέχοντες, οὓς ὤρυξαν ὑμῖν οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν αὐτῶν, ὡς καὶ ἡ γραφὴ διαῤῥήδην λέγει, [5] διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Καὶ πρὸς τούτοις ἑαυτοὺς καὶ ὑμᾶς βουκολοῦσιν, [6] ὑπο-
λαμβάνοντες ὅτι πάντως τοῖς ἀπὸ τῆς σπορᾶς τῆς κατὰ σάρκα τοῦ D

10. εἰς φιλίαν ... ἐπήγγελται] Desideratur καὶ particula, quam ad ἐπήγγελται referas.

11. εὐλογίαν] Coll. ep. I. Petr. III. 9..

1. ὡς προεῖπον] Cf. c. 134. p. 364..

2. καὶ ... πάντας] Maran. perperam copulat verba ὄντας ... πάντας: *omnes ex Chanaan orti*. Vern. vertas: *dass Christus auch die Nachkommen Canaans unter dem Geschlechte Japheths alle gleich den Freien aufnehmen werde*. Cf. Semisch. *Justin d. Märtyr*. P. II. p. 222. sq. not. 3..

3. ἡμεῖς ὄντες] Congruentius ἡμᾶς ὄντας vel ἡμᾶς εἶναι. No-

ejus. Itaque quum duo populi benedicti essent, qui ex Semo et qui ex Japhetho, quumque, ut posteri Semi domos Chanaani primi tenerent, decretum esset, ac praedictum rursus ab eis easdem possessiones posteros Japhethi accepturos, quumque duobus populis unus populus ex Chanaano ortus in servitutem traditus fuisset: Christus secundum omnipotentis patris virtutem ipsi traditam advenit, atque, in amicitiam et benedictionem et poenitentiam et convictum vocans, futuram in eadem terra sanctorum omnium possessionem, ut jam demonstratum est, promisit. Unde quacumque ex regione homines, sive servi sive liberi, credentes in Christum et veritatem, quae tum ab ipso tum a prophetis tradita est, agnoscentes, sciunt se una cum eo in illa terra futuros atque aeterna et incorrupta bona haereditate accepturos esse.

140. Hinc etiam Jacobus, ut jam dixi, quum ipse etiam esset Christi figura, duas ancillas duarum liberarum conjugum suarum duxerat, et ex illis filios suscepit, ut praenuntiaretur Christum etiam omnes, qui, ex Chanaano orti, in Japhethi genere versantur, pariter ac liberos suscepturum esse et in filiorum cohaeredum loco habiturum: qui quidem nos sumus, sed intelligere non potestis, quia ex vivo Dei fonte non potestis bibere, sed *ex confractis cisternis nec aquam continere valentibus*, ut ait Scriptura. Confractae autem cisternae nec aquam continentes eae sunt, quas vobis foderunt magistri vestri, ut etiam Scriptura nominatim declarat, *docentes doctrinas, mandata hominum.* Praeterea et vos et seipsos ludificantur, dum existimant omnibus ex semine Abrahami secundum carnem

minativus enim hic valde insolens est. *Sylburgius.* Vid. c. 18. not. 4.

4. διὰ . . . συνέχειν] Coll. Jer. II. 13.

5. διδάσκοντες . . . ἀνθρώπων] Jesai. XXIX. 13. (ev. Matth. XV. 9.).

6. ὑπολαμβάνοντες . . . δοθή-σεται] Notabile hac de re effatum desumsit Munsterus ex Judaeorum Thalmud in Marc. III. 9.: „Abraham sedet juxta portas inferni, et non permittit ullum iniquum Israelitam descendere ad infernum.“ Cf. et Misn. tract. Sanhedr. c. 10. et quae scribit Maimonides tract. de poenitentia c. 3. *Jebb.*

Ἀβραὰμ οὖσι, κἂν ἁμαρτωλοὶ ὦσι καὶ ἄπιστοι καὶ ἀπειθεῖς πρὸς τὸν θεόν, ἡ βασιλεία ἡ αἰώνιος δοθήσεται, ἅπερ ἀπέδειξαν αἱ γραφαὶ οὐκ ὄντα. Ἢ γὰρ τοῦτο οὐκ ἂν εἶπεν Ἠσαΐας· [7] Καὶ εἰ μὴ κύριος σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν καὶ Γόμοῤῥα ἐγενήθημεν· καὶ Ἰεζεκιήλ· ὅτι [8] Κἂν Νῶε καὶ [9] Ἰακὼβ καὶ Δανιὴλ ἐξαιτήσωνται υἱοὺς ἢ θυγατέρας, οὐ μὴ δοθῇ αὐτοῖς· ἀλλ' οὔτε πατὴρ ὑπὲρ υἱοῦ οὔτε υἱὸς ὑπὲρ πατρός, ἀλλ' ἕκαστος τῇ E
ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀπολεῖται καὶ ἕκαστος τῇ ἑαυτοῦ δικαιοπραξίᾳ σωθήσεται· καὶ πάλιν Ἠσαΐας· [10] Ὄψονται τὰ κῶλα τῶν παραβεβηκότων· ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ παύσεται, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί. Καὶ ὁ κύριος ἡμῶν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν πατρὸς καὶ δεσπότου τῶν 370
ὅλων οὐκ ἂν εἶπεν· [11] Ἥξουσιν ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐκ [12] αἰτίᾳ τοῦ θεοῦ οἱ προγινωσκόμενοι καὶ γενησόμενοι ἄδικοι, εἴτε ἄγγελοι εἴτε ἄνθρωποι, γίνονται φαῦλοι, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν ἕκαστος αἰτίᾳ τοιοῦτοί εἰσιν, ὁποῖος ἕκαστος φανήσεται, [13] ἀπέδειξα καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

141. Ἵνα δὲ μὴ πρόφασιν ἔχητε λέγειν ὅτι ἔδει τὸν Χριστὸν B
σταυρωθῆναι, ἢ καὶ ἐν τῷ γένει ὑμῶν εἶναι τοὺς παραβαίνοντας, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἐδύνατο γενέσθαι, φθάσας διὰ βραχέων εἶπον, ὅτι βουλόμενος τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἕπεσθαι τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὁ θεὸς ἐβουλήθη ποιῆσαι τούτους αὐτεξουσίους πρὸς δικαιοπραξίαν, μετὰ λόγου τοῦ ἐπίστασθαι αὐτούς, ὑφ' οὗ γεγόνασι καὶ δι' ὃν εἰσι πρότερον οὐκ ὄντες, καὶ μετὰ νόμου τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κρίνεσθαι, ἐὰν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττωσι· καὶ δι' C
ἑαυτοὺς ἡμεῖς, οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἄγγελοι, ἐλεγχθησόμεθα πονηρευσάμενοι, ἐὰν μὴ φθάσαντες μεταθώμεθα. Εἰ δὲ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ προμηνύει πάντως τινὰς καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους κολασθήσεσθαι μέλλοντας, διότι προεγίνωσκεν αὐτοὺς [1] ἀμεταβλήτους

7. *Καὶ... ἐγεν.*] Jesai. I. 9..

8. *Κἂν... σωθήσεται*] Ezech. XIV. 20. 14. 16. 18. XVIII. 4. 20. Deuter. XXIV. 16..

9. *Ἰακὼβ*] Sylburg. et Morell. *Ἰὼβ* dederunt. Sed vid. c. 44. not. 6..

10. *Ὄψονται ... σαρκί*] Jesai. LXVI. 24..

editis, etiamsi peccatores et increduli et in Deum contumaces fuerint, regnum aeternum datum iri: quod quidem aliter se habere demonstrant Scripturae. Alioqui enim numquam dixisset Jesaias: *Et nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma et Gomorrha facti essemus* — et Ezechiel: *Etiamsi Noachus et Jacobus et Daniel depoposcerint filios aut filias, non dabuntur eis; sed nec pater pro filio nec filius pro patre, sed unusquisque peccato suo interibit et unusquisque sua ipsius justitiae operatione salvabitur* — et rursus Jesaias: *Videbunt membra praevaricatorum; vermis eorum non quiescet, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in spectaculum omni carni.* Neque etiam noster secundum voluntatem patris, a quo missus est, et dominatoris omnium dominus dixisset: *Venient ab occidente et oriente, et recumbent cum Abrahamo et Isaaco et Jacobo in regno coelorum; filii vero regni ejicientur in tenebras exteriores.* Quod autem qui futuri iniqui praenoscebantur, sive angeli sive homines, non Dei culpa improbi fiunt, sed suo quisque vitio tales sunt, qualis quisque apparebit, id etiam supra demonstravi.

141. Sed ne vobis dicendi ansa relinquatur oportuisse ut Christus crucifigeretur, et in vestro genere essent qui praevaricarentur, neque aliter evenire potuisse: paucis antevertens dixi Deum, quum angelos et homines suae voluntati parere vellet, liberos ad justitiae observationem eos creare voluisse, indita eis ratione, qua cognoscerent, a quo creati sint et per quem exsistant, quum antea non essent, imposita etiam hac lege, ut ab eo judicarentur, si praeter rectam rationem facerent; quamobrem per nos ipsi, homines et angeli, improbitatis arguemur, nisi poenitentiam occupemus. Quodsi effatum Dei praedicit omnino quosdam angelos et homines punitum iri, idcirco haec praedicit, quod eos citra ullam immutatio-

11. Ἥξουσιν . . . ἐξώτερον] Ev. Matth. VIII. 11. sq..

12. αἰτίᾳ] Excepto Marano omnes mendose αἰτία (nom. casu) scripserunt.

13. ἀπέδειξα] Cf. c. 88. p. 316. A. et c. 102. p. 329. A.

1. ἀμεταβλήτους] Aptius Wol-

γενησομένους πονηρούς, προεῖπε ταῦτα, ἀλλ᾽ οὐχ, ὅτι αὐτοὺς ὁ
θεὸς τοιούτους ἐποίησεν. Ὥστε ἐὰν μετανοήσωσι, πάντες βουλό-
μενοι τυχεῖν τοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐλέους δύνανται, καὶ μακαρίους D
αὐτοὺς ὁ λόγος προλέγει εἰπών· [2] Μακάριος, ᾧ οὐ μὴ λογίσηται
κύριος ἁμαρτίαν. Τοῦτο δέ ἐστιν, [3] ὡς μετανοήσας ἐπὶ τοῖς ἁμαρ-
τήμασι τῶν ἁμαρτημάτων παρὰ τοῦ θεοῦ λάβῃ ἄφεσιν, ἀλλ᾽ οὐχ,
ὡς ὑμεῖς ἀπατᾶτε ἑαυτοὺς καὶ [4] ἄλλοι τινὲς ὑμῖν ὅμοιοι κατὰ τοῦ-
το, οἳ λέγουσιν ὅτι, κἂν ἁμαρτωλοὶ [5] ὦσι, θεὸν δὲ γινώσκουσιν,
οὐ μὴ λογίσηται αὐτοῖς κύριος ἁμαρτίαν. Μαρτύριον δὲ τούτου E
τὴν μίαν τοῦ Δαβὶδ διὰ τὴν καύχησιν αὐτοῦ γενομένην παράπτω-
σιν ἔχομεν, ἥτις τότε ἀφείθη, ὅτε οὕτως ἔκλαυσε καὶ ἐθρήνησεν
[6] ὡς γέγραπται. Εἰ δὲ τῷ τοιούτῳ ἄφεσις πρὶν μετανοῆσαι οὐκ
ἐδόθη, ἀλλ᾽ [7] ὅτε τοιαῦτα ἔκλαυσε καὶ ἔπραξεν ὁ μέγας οὗτος βα-
σιλεὺς καὶ χριστὸς καὶ προφήτης, πῶς οἱ ἀκάθαρτοι καὶ πάντα
ἀπονενοημένοι, ἐὰν μὴ θρηνήσωσι καὶ κόψωνται καὶ μετανοήσω- 371
σιν, ἐλπίδα ἔχειν δύνανται, ὅτι οὐ μὴ λογίσηται αὐτοῖς κύριος
ἁμαρτίαν; Καὶ ἡ μία δὲ αὕτη τῆς παραπτώσεως τοῦ Δαβὶδ πρὸς
τὴν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα πρᾶξις, ὦ ἄνδρες, ἔφην, δείκνυσιν ὅτι
οὐχ ὡς πορνεύοντες πολλὰς ἔσχον γυναῖκας οἱ πατριάρχαι, ἀλλ᾽
οἰκονομία τις καὶ μυστήρια πάντα δι᾽ αὐτῶν ἀπετελεῖτο· ἐπεὶ εἰ
συνεχωρεῖτο, ἣν βούλεταί τις καὶ ὡς βούλεται καὶ ὅσας βούλεται,
λαμβάνειν γυναῖκας, [8] ὁποῖον πράττουσιν οἱ ἀπὸ τοῦ γένους ὑμῶν
ἄνθρωποι, κατὰ πᾶσαν γῆν, ἔνθα ἂν ἐπιδημήσωσιν ἢ προσπεμ- B
φθῶσιν, ἀγόμενοι ὀνόματι γάμου γυναῖκας, πολὺ μᾶλλον [9] ἂν τῷ
Δαβὶδ τοῦτο συνεχωρεῖτο [10] πράξειν.

Ταῦτα εἰπών, ὦ φίλτατε [11] Μάρκε Πομπήϊε, ἐπαυσάμην.

fius et Arcerius legunt ἀμεταβλήτως, adverbialiter. Adstipulantur editores. Nondum tamen muto.

2. *Μακάριος . . . ἁμαρτίαν*] Psalm. XXXII. 2..

3. ὡς] „Pro ὡς legi etiam potest ὅς, *qui*,“ inquit Sylburgius. Sed ejus timiditatem sic castigat Thirlbius: „Quasi legi etiam posset ὡς. Apage intempestivam verecundiam. Certa res est.“ Sed quod erudito viro tam certum et exploratum videtur, id vereor ut nullam in aliis dubitationem inveniat, cum vulgata scriptura non careat praeclaro sensu. *Maranus.*

4. *ἄλλοι τινὲς*] Dubio procul gnosticae factionis sectatores perstringit, quos errorem istum turpissimum errasse docet nos Irenaeus passim. Vid. adv. haer. I. c. 1. et 20. et Feuardentii notas in

nem improbos futuros praenosceret, nequaquam autem, quod eos Deus tales fecerit. Quapropter si poenitentiam agant, licet omnibus, quicumque voluerint, misericordiam a Deo consequi, eosque beatos effatum praedicat his verbis: *Beatus, cui non imputaverit dominus peccatum.* Id autem hanc vim habet, ut peccatorum poenitentiam agendo peccatorum a Deo remissionem accipiat, nequaquam autem, ut vosmetipsos decipitis et alii quidam vobis hac in re similes, qui dicunt, etiamsi peccatores sint, Deum tamen, modo eum cognoscant, non imputaturum esse ipsis peccatum. Hujus rei testimonium habemus unum Davidis lapsum propter ipsius gloriationem, quod peccatum ei tum demum remissum est, quum sic flevit et lamentatus est, ut est scriptum. Quodsi tali viro remissio non ante concessa est quam poenitentiam ageret, sed tum demum quum ita flevit seque gessit magnus ille rex et unctus et propheta: quomodo impuri ac prorsus perditi, nisi lamententur et plangant et poenitentiam agant, spem habere possint non imputaturum ipsis dominum peccatum? Atque unum illud Davidis in Uriae conjugem peccatum argumento est, o viri, ajebam, patriachas non ut moecharentur plures uxores habuisse, sed dispensationem quamdam et mysteria omnia per eos fuisse peracta; nam si liceret, quam quisque voluerit et quo voluerit modo et quot voluerit, uxores assumere (quale est quod faciunt vestri generis homines, qui in toto orbe terrarum, quocumque venerint aut mittantur, mulieres ducunt nomine matrimonii), multo magis id Davidi facere liceret.

Quae quum dixissem, amicissime Marce Pompei, finem feci.

utrumque locum. *Bullus* Harm. apost. p. 108..

5. ὦσι] Rursum (vid. c. 115. not. 10.) modi variatio est in κἂν ὦσι et γινώσκουσι δέ. *Sylburgius.*

6. ὡς γέγραπται] Coll. 2. Sam. XII. 13..

7. ὅτε ... ἔπραξεν] Ad marginem Cod. Reg. ὅτε τοιαῦτα ἔπραξε καὶ οὕτως ἔκλαυσεν.

8. ὁποῖον ... γυναῖκας] Vid. c. 134. not. 1. sq..

9. ἂν] Hoc ex Cod. Clarom. Maranus pro ἐν, quod in editis erat, reposuit.

10. πράξειν] Mallem πρᾶξαι. Sed non muto.

11. *Μάρκε Πομπήϊε*] Vid. c. 8. nót. 6..

142. Ἐπὶ ποσὸν δὲ ὁ Τρύφων ἐπισχών· Ὁρᾷς, ἔφη, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἐπιτηδεύσεως γέγονεν ἐν τούτοις ἡμᾶς συμβαλεῖν. Καὶ ὅτι ἐξαιρέτως ἥσθην τῇ συνουσίᾳ, ὁμολογῶ, καὶ τούτους δὲ οἶμαι ὁμοίως ἐμοὶ διατεθεῖσθαι· πλέον γὰρ εὕρομεν, ἢ προσεδοκῶμεν C
[1] καὶ προσδοκηθῆναί ποτε δυνατὸν ἦν. Εἰ δὲ συνεχέστερον ἦν τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς, μᾶλλον ἂν ὠφεληθεῖμεν, ἐξετάζοντες αὐτοὺς [2] τοὺς λόγους· ἀλλ' ἐπειδή, [3] φησί, πρὸς τῇ ἀναγωγῇ εἶ καὶ καθ' ἡμέραν [4] τι λογιεῖσθαι προσδοκᾷς, μὴ ὄκνει ὡς φίλων ἡμῶν μεμνῆσθαι, ἐὰν ἀπαλλαγῇς.

Ἐμοῦ δὲ χάριν, ἔφην, εἰ ἐπέμενον, καθ' ἡμέραν ἐβουλόμην ταὐτὸ γίνεσθαι· ἀναχθήσεσθαι δὲ ἤδη προσδοκῶν, ἐπιτρέποντος τοῦ θεοῦ καὶ συνεργοῦντος, ὑμᾶς προτρέπομαι, ἐνστησαμένους D
ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας μέγιστον τοῦτον ἀγῶνα, τῶν διδασκάλων ὑμῶν σπουδάσαι προτιμῆσαι μᾶλλον τὸν τοῦ παντοκράτορος θεοῦ Χριστόν.

Μεθ' ἃ ἀπήεσαν λοιπὸν εὐχόμενοί τέ μοι σωτηρίαν καὶ ἀπὸ τοῦ πλοῦ καὶ ἀπὸ πάσης κακίας.

Ἐγώ τε ὑπὲρ αὐτῶν εὐχόμενος ἔφην· Οὐδὲν ἄλλο μεῖζον ὑμῖν εὔχεσθαι δύναμαι, ὦ ἄνδρες, ἢ ἵνα, ἐπιγνόντες διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ δίδοσθαι [5] παντὶ ἀνθρώπινον νοῦν, πάντως καὶ αὐτοὶ ἡμῖν E
[6] ὅμοια ποιήσητε, [7] τὸ ἡμῶν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ.

1. καὶ προσδ.] Thirlbii conjectura ἢ vel ἢ καὶ legentis facile supersedemus.

2. τ. λόγους] Id de Scriptura sacra intelligit. Cf. c. 19. not. 14..

3. φησί] Sic emendavi vulg. φημί, quod ferri prorsus nequit. Ejusdem erroris exemplum vid. c. 4. not. 4..

4. τι λογιεῖσθαι] Male Langus: *fama quidquam annuntiatum iri.* Thirlbius minus belle proponit ναυτιλεῖσθαι, optime Maranus πλοῦν γενέσθαι. Alius conjecerit πλοῦν ποιεῖσθαι = πλεῖν. Herod. hist. VI. c. 95.: ... καὶ διὰ νήσων τ. πλόον ἐποιεῦντο.

142. Trypho autem quum aliquamdiu sese tenuisset: Vides, inquit, non data opera contigisse ut his de rebus colloqueremur. Atque me congressu apprime delectatum esse fateor, et hos eodem ac me animo affectos esse arbitror; plus enim invenimus, quam exspectabamus aut quam exspectari umquam poterat. Quodsi id nobis saepius facere liceret, majorem sane utilitatem perciperemus, dum ipsa effata expendimus; sed quia, inquit, in procinctu es et quotidie navigationem futuram exspectas, ne pigreris nostri ut amicorum meminisse, si discesseris.

Quod ad me spectat, inquam, si remanerem, quotidie idem fieri vellem; sed quum me soluturum exspectem concedente et adjuvante Deo, adhortor vos ut, pro salute vestra in hoc maximum certamen incumbentes, magistris vestris Christum omnipotentis Dei anteponere studeatis.

Post haec ita discessere, ut mihi a navigatione et ab omni malo salutem precarentur.

Ego autem pro eis orans ajebam: Nihil majus vobis precari possum, o viri, quam ut, agnoscentes hac via cuivis humanam dari mentem, ipsi quoque idem omnino ac nos sentiatis, Jesum esse Christum Dei.

5. *π. ἀνθρώπινον νοῦν*] Maranus non male auguratus est *π. ἀνθρώπῳ τὸν νοῦν.*

6. *ὅμοια ποιήσητε*] Admonet Maranus legendum *πιστεύσητε* vel *ὅμοιον ποιήσετε* supplendo *νοῦν.* Dicit Justinus initio dialogi c. 8. p. 225. C: *Βουλοίμην δ' ἂν καὶ πάντας ἴσον ἐμοὶ θυμὸν ποιησαμένους μὴ ἀφίστασθαι τῶν τοῦ σωτῆρος λόγων.*

7. *τὸ ἡμῶν*] Langus: ...*omnino nobiscum consentientes persuasum habeatis, nostrum hunc esse Christum Dei.* Thirlbius *τῷ* pro *τὸ* mallet. Egregie vero Maranus suspicatur *τὸν Ἰησοῦν* pro *τὸ ἡμῶν* scribendum esse.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΙΟΓΝΗΤΟΝ.

---

1. Ἐπειδὴ ὁρῶ, κράτιστε Διόγνητε, [1] ὑπερεσπουδακότα σε 49
τὴν θεοσέβειαν τῶν Χριστιανῶν μαθεῖν, καὶ πάνυ σαφῶς καὶ ἐπι- B
μελῶς πυνθανόμενον περὶ αὐτῶν, τίνι τε θεῷ πεποιθότες καὶ πῶς θρησκεύοντες [2] αὐτόν τε κόσμον ὑπερορῶσι πάντες καὶ θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ οὔτε τοὺς νομιζομένους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θεοὺς λογίζονται οὔτε τὴν Ἰουδαίων δεισιδαιμονίαν φυλάσσουσι, καὶ τίνα [3] τὴν φιλοστοργίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τί δή ποτε καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον
νῦν καὶ οὐ πρότερον, ἀποδέχομαί γε τῆς προθυμίας σε [4] ταύτης, C
[5] καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ, τοῦ καὶ τὸ λέγειν καὶ τὸ ἀκούειν ἡμῖν χορηγοῦντος, αἰτοῦμαι δοθῆναι ἐμοὶ μέν, εἰπεῖν οὕτως ὡς μάλιστα ἂν [6] ἀκοῦσαί σε βελτίω γενέσθαι, [7] σοί τε, οὕτως ἀκοῦσαι ὡς μὴ λυπηθῆναι [8] τὸν εἰπόντα.

2. Ἄγε [1] δή, [2] καθάρας σεαυτὸν ἀπὸ πάντων τῶν προκατεχόντων σου τὴν διάνοιαν λογισμῶν, καὶ τὴν ἀπατῶσάν σε συνήθειαν ἀποσκευασάμενος, καὶ γενόμενος ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς καινὸς
ἄνθρωπος, ὡς ἂν καὶ λόγου καινοῦ, καθάπερ καὶ αὐτὸς ὡμολό- D
γησας, ἀκροατὴς ἐσόμενος, [3] ἴδε μὴ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ τῇ φρονήσει, [4] τίνος ὑποστάσεως ἢ τίνος εἴδους τυγχάνουσιν

1. ὑπερεσπουδακότα] Beureri apographon ante hoc participium inserit ὡς, quod, ut prorsus inutile, H. Stephanus neglexit; nec in Cod. Argentor. reperitur.

2. αὐτόν τε κόσμον] Suspicatur Stephan. αὐτόν τε τὸν κόσμον. Non mutamus.

3. τὴν] Cod. Argentor. τὶν mendose.

4. ταύτης] Boehlius et Hefelius supplent ἕνεκα.

5. καὶ παρὰ τ. θεοῦ etc.] Simili precatione Justinus utitur initio Cohortationis ad Graecos, ubi exordium Demosthenicae orationis de corona imitatur.

6. ἀκοῦσαί σε] Mallent Stephan. et Boehl. ἀκούσαντά σε: *ut tu, qui audieris, utique* (aut *quam maxime*) *melior evadas.* Sic sane εἰπόντα haberet cui belle responderet. Sed ferri potest lectio vulgata.

7. σοί τε] Stephani parentes auctoritati existimant editores le-

EJUSDEM JUSTINI

EPISTOLA AD DIOGNETUM.

---

1. Quandoquidem te, praestantissime Diognete, admodum studiosum video divinum Christianorum cultum cognoscendi, et diligentissime accuratissimeque percontantem de illis, in quo Deo fiduciam collocantes et quam religionem colentes et mundum ipsum aspernentur omnes et mortem contemnant, et neque eos, qui a Graecis dii existimantur, pro diis habeant neque Judaeorum superstitionem observent, et quanam mutua caritate inter se affecti sint, et cur novum hoc genus aut institutum in consuetudinem venerit nunc ac non prius: acceptum habeo tuum hoc desiderium, et peto a Deo, qui et loquendi et audiendi nobis facultatem suppeditat, ut ab eo detur mihi quidem, ita verba facere ut inprimis audiam te meliorem esse factum, et tibi, ita audire ut tristitia non afficiatur is qui verba fecerit.

2. Age igitur, postquam teipsum ab omnibus cogitationibus mentem tuam praeoccupantibus purgaveris, et consuetudinem te decipientem abjeceris, et factus fueris velut ab initio novus homo, utpote sermonis novi, sicut et ipse confessus es, auditor futurus: vide non solum oculis, sed etiam prudentia, cujus sint substantiae aut cujus formae ii quos vocatis et exi-

gendum esse σοὶ δέ, quum praecedat ἐμοὶ μέν. Etsi non mala, tamen minime necessaria emendatio; saepenumero enim etiam apud classicos scriptores μὲν particulam excipit conjunctiva τε (Euripid. Orest. 24. et 1303. ed. Matth., Pind. Olymp. IV. 23. et Pyth. IV. 445., Thucydid. de bell. Pelop. II. 84. III. 46. al. — coll. Hom. Il. I. 267.: μὲν ... καί), ut hodie omnes eruditi sciunt. Est scilicet legitima dictionis anacoluthia.

8. τὸν] Boehl. τῶν mendose.

1. δή] Boehlio placuit edere δὲ contra codices mstos et editos.

2. καθάρας ... ἐσόμενος] Coll. ep. ad Ephes. IV. 21. — 24..

3. ἴδε] Ita Codd. msti. Boehl. vero et Hefel. ἰδὲ minus recte scripserunt.

4. τίνος ὑποστάσεως] Stephan.

οὓς [5] ἐρεῖτε καὶ νομίζετε θεούς. [6] Οὐχ ὁ μέν τις λίθος ἐστίν, ὅ-
μοιος τῷ πατουμένῳ, ὁ δ' ἐστὶ χαλκός, οὐ κρείσσων τῶν εἰς τὴν
χρῆσιν ἡμῖν κεχαλκευμένων σκευῶν, ὁ δὲ ξύλον, ἤδη καὶ σεση-
πός, ὁ δὲ ἄργυρος, [7] χρήζων ἀνθρώπου τοῦ [8] φυλάξαντος, ἵνα
μὴ κλαπῇ, ὁ δὲ σίδηρος, ὑπὸ ἰοῦ διεφθαρμένος, ὁ δὲ ὄστρακον,
οὐδὲν τοῦ κατεσκευασμένου πρὸς τὴν ἀτιμοτάτην ὑπηρεσίαν εὐπρε- 495
πέστερον; Οὐ φθαρτῆς ὕλης ταῦτα πάντα; Οὐχ [9] ὑπὸ σιδήρου
καὶ πυρὸς κεχαλκευμένα; Οὐχ ὃ μὲν αὐτῶν λιθοξόος, ὃ δὲ χαλ-
κεύς, ὃ δὲ ἀργυροκόπος, ὃ δὲ κεραμεὺς ἔπλασεν; Οὐ πρὶν ἢ ταῖς
τέχναις τούτων εἰς τὴν μορφὴν τούτων ἐκτυπωθῆναι ἦν [10] ἕκα-
στον αὐτῶν ἑκάστῳ, ἔτι καὶ νῦν, μεταμεμορφωμένον; Οὐ τὰ
νῦν ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ὄντα σκεύη γένοιτ' ἄν, εἰ τύχοι τῶν αὐ-
τῶν τεχνιτῶν, ὅμοια [11] τοιούτοις; Οὐ ταῦτα πάλιν, τὰ νῦν ὑφ' B
[12] ὑμῶν προσκυνούμενα, δύναιτ' ἂν ὑπὸ ἀνθρώπων σκεύη ὅμοια

reddit: *cujus sint subsistentiae.* „Nec fortasse, inquit, minus apte *essentiae* dixissem.“ Melius Beurer.: *e qua materia* etc.. De sententia cf. Apol. I. c. 9. p. 57. C, ubi Justinus dicit: *Ἀλλ' οὐδὲ θυσίαις καὶ πλοκαῖς ἀνθῶν τιμῶμεν, οὓς ἄνθρωποι μορφώσαντες καὶ ἐν ναοῖς ἱδρύσαντες θεοὺς προσωνόμασαν, ἐπεὶ ἄψυχα καὶ νεκρὰ* (comp. Dial. c. 11. p. 228. D: *εἴδωλα* — c. 69. p. 295. C. al.) *ταῦτα γινώσκομεν καὶ θεοῦ μορφὴν μὴ ἔχοντα — ἀλλ' ἐκείνων τῶν φανέντων κακῶν δαιμόνων καὶ ὀνόματα καὶ σχήματα ἔχειν.*

5. *ἐρεῖτε*] Miretur quis *ἐρεῖτε* in praesentis significatione et suspectum habeat: ut autem ipse non valde mirer, faciunt quae in Thesauro de themate *ἐρέω* dixi. *Stephanus.* Itaque praeter necessitatem Sylburg. conjectat *αἱρεῖτε.*

6. *Οὐχ ὁ μέν* etc.] Insignis est Justini eadem de re locus Apol. I. l. c.: *Τί γὰρ δεῖ εἰδόσιν ὑμῖν λέγειν, ἃ τὴν ὕλην οἱ τεχνῖται διατιθέασι ξέοντες καὶ τέμνοντες καὶ χωνεύοντες καὶ τύπτοντες;* Quibus addit, ethnicos saepenumero vilia etiam nulliusque pretii vasa in deos refingere. Vid. infra not. 11..

7. *χρήζων ἀνθρ. τ. φυλ.*] Apol. I. l. c. p. 58. A: ... *ἀθέμιτον καὶ τὸ νοεῖν ἢ λέγειν ἀνθρώπους θεῶν εἶναι φύλακας.*

8. *φυλάξαντος*] Hoc Codd. msti, Boehl. et Hefel. exhibent. Ceteri vero Stephanum secuti male substituerunt *φυλάξοντος.* Infra p. 495. C: *φύλακας παρακαθίσαντες, ἵνα μὴ κλαπῶσιν.*

9. *ὑπὸ σιδήρου*] Hic non *ἐκ σιδήρου* (quum jam *σίδηρον* i. e. *ferrum* inter illa, quae artifices pro materia habent, enumeraverit), sed *ὑπὸ σιδήρου* dicit: ferrum vocans instrumenta ferrea, quae ignis operam requirunt; ideoque addit *καὶ πυρός.* *Stephanus.*

10. *ἕκαστον*] Hoc Boehl. et Hefel. ante me textui inseruerunt.

stimatis deos. Nonne eorum alius quidem est lapis, ei qui calcatur similis, alius autem est aes, nihilo melius quam quae in usum nostrum fabricata sunt vasa, alius lignum, et quidem etiam putridum, alius argentum, cui opus est homine custodiente, ne furto auferatur, alius ferrum, rubigine corruptum, alius testa, nihilo speciosior ea quae ad abjectissimum ministerium facta est? Nonne ex materia corruptioni obnoxia sunt haec omnia? Nonne ferri et ignis ope fabricata? Nonne eorum aliud sculptor lapidum, aliud faber aerarius, aliud argentarius faber, aliud figulus finxit? Nonne prius, quam horum artibus in formam istorum efficta sunt, unumquodque eorum ab unoquoque, idque etiam nunc, transformabatur? Nonne, quae nunc ex eadem materia sunt vasa, similia talibus reddi queant, si eosdem artifices nanciscantur? Nonne haec, quae nunc a vobis adorantur, ab hominibus vasa reliquis similia fieri rursus pos-

Codd. msti praebent ἕκαστος. Stephanus sic interpolandum censet locum: *Καὶ οὐ, πρὶν ἢ ταῖς τέχναις τούτων εἰς τὴν μορφὴν τούτων ἐκτυπωθῆναι, ἦν ἕκαστον αὐτῶν ἑκάστῳ εἴδει, ὡς καὶ νῦν, μεμορφωμένον*; h. e. *Ac minime illorum* (metallorum) *unicuique unaquaeque forma, sicut et nunc, erat?* Sed, ut Maranus probe monet, prorsus inutile videtur tot voces addere et immutare, ubi unius literae emendatio (legendo *ἕκαστον*) commodam affert sententiam. Boehlius autem sine ulla ratione *ἢ* voculam (cf. Hom. Il. XXII. 266. al.) omisit in textu et pro *μορφὴν τούτων* dedit *μορφὴν ταύτην*. Sensus: Priusquam illa (lapis, aes, lignum etc.; antea enim: *Οὐχ ὁ μέν τις λιθός ἐστιν* etc.), quibus deorum simulacra constant, artificum artibus (*τέχν. τούτων* scil. *τῶν τεχνιτῶν*) in formas d e o r u m (*μορφ. τούτων* scil. *τῶν θεῶν*) efficta sunt, singula a singulis a r t i f i c i b u s, id quod adhuc fit, t r a n s f o r m a b a n t u r (Hefel., Maranum secutus, non recte addit *variis modis*) h. e. in formam ipsis destinatam redigebantur (vel si mavis: redigenda erant), quo fit, ut ea beneficium sit artificum.

11. *τοιούτοις*] H. e. *τοῖς εἰς τὴν μορφὴν τούτων* (deorum) *ἐκτυπωθεῖσιν*. Stephan. censet *τούτοις* legendum esse; sed vulgatam lectionem retinere nihil vetat. Ceterum hîc non omittendus est locus ille (supra not. 6. memoratus) ex Apol. I. l. c. de istis deorum, h. e. simulacrorum deorum, artificibus, quippe qui saepenumero ex nullius pretii vasis, postquam arte sua formam tantum mutaverunt et effigiem induxerunt, deos nominent: *καὶ ἐξ ἀτίμων πολλάκις σκευῶν διὰ τέχνης τὸ σχῆμα μόνον ἀλλάξαντες καὶ μορφοποιήσαντες θεοὺς ἐπονομάζουσιν.*

12. *ὑμῶν*] Cod. Argentor. *ἡμῶν* vitiose.

*γενέσθαι τοῖς λοιποῖς; Οὐ κωφὰ πάντα; Οὐ τυφλά; Οὐκ ἄψυχα;
Οὐκ ἀναίσθητα; Οὐκ ἀκίνητα; Οὐ πάντα σηπόμενα; Οὐ πάντα
φθειρόμενα; Ταῦτα θεοὺς καλεῖτε, τούτοις δουλεύετε, τούτοις
προσκυνεῖτε· [13] τέλεον δ' αὐτοῖς ἐξομοιοῦσθε. Διὰ τοῦτο μισεῖτε
Χριστιανούς, ὅτι τούτους οὐχ ἡγοῦνται θεούς. Ὑμεῖς γάρ, [14] οἱ
νῦν νομίζοντες καὶ οἰόμενοι, οὐ πολὺ πλέον [15] αὐτῶν καταφρονεῖ-
τε; [16] Οὐ πολὺ μᾶλλον αὐτοὺς χλευάζετε καὶ ὑβρίζετε, τοὺς μὲν
λιθίνους καὶ ὀστρακίνους σέβοντες [17] ἀφυλάκτως, τοὺς δὲ ἀργυ-* C
*ρέους καὶ χρυσοῦς ἐγκλείοντες ταῖς νυξί, καὶ ταῖς ἡμέραις φύλα-
κας παρακαθίσαντες, ἵνα μὴ κλαπῶσιν; Αἷς δὲ δοκεῖτε τιμαῖς
προσφέρειν, εἰ μὲν αἰσθάνονται, κολάζετε μᾶλλον αὐτούς, εἰ δὲ
ἀναισθητοῦσιν, [18] ἐλέγχοντες αἵματι καὶ κνίσαις αὐτοὺς θρησκεύ-
ετε. [19] Ταῦθ' ὑμῶν τις ὑπομεινάτω! Ταῦτα ἀνασχέσθω τις ἑαυ-*

13. *τέλεον δ' αὐτοῖς ἐξομοιοῦσθε*] Mstus Stephani et editi *τέλεόν τε * ἐξομοιοῦσθε* praebent. Putat ille pronomen *αὐτοῖς* hanc lacunulam apte completurum esse. Assentitur Beureri apographon, quod etiam *δὲ* (pro *τε*) habet, sed ab alia manu. In Cod. Argentor. *τέλεον δ' αὐτοῖς* legitur, ita quidem, ut verba *δ' αὐτοῖς* licet ab alia manu renovata sint, tamen genuinam videantur lectionem continere. Itaque in textum reposui. Est autem hac in clausula evidens allusio ad imprecationem Psalmi CXV. 8., in idolorum cultores factam: "*Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.*" Sensus: Qui res inanimatas et caducas colitis, perinde ac res istae sensu privati et corruptioni obnoxii estis h. e. vera vita aeternaque caretis. Justinus in Dial. c. 64. p. 295. C: *καὶ τοῖς ἐρήμοις γνώσεως θεοῦ, λέγω δὲ τοῖς ἔθνεσιν, οἳ καὶ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐχ ἑώρων οὐδὲ καρδίαν ἔχοντες συνίεσαν* (Ps. l. c. 5. sq.), *τὰ ἐξ ὕλης κατασκευάσματα προσκυνοῦντες* etc.. Sylburg. mallet *τούτοις* pro *αὐτοῖς*, ut idem in omnibus membris sit pronomen. Sed nihil necesse est immutare. Denique Boehlius, *ἐξομοιοῦσθαι* activa significatione accipiens, lacunam aut verbis *τῷ τῶν ὅλων θεῷ* explendam esse opinatur: *omninoque* (illa) *Deo aequatis* h. e. quocumque modo divinum ipsis cultum exhibetis — aut reponendum *τέλεόν τε τούτοις τὸ θεῖον ἐξομοιοῦσθε*: *omninoque divinum numen his simile redditis* h. e. his rebus repraesentatis seu potius repraesentari putatis, ut respiciantur hîc Pauli apostoli verba Actt. XVII. 29.: *νομίζειν, χρυσῷ ... τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον.* Haec vero omnia a V. D. frustra sunt prolata.

14. *οἱ νῦν νομίζ. κ. οἰόμ.*] Scil. *τούτους θεούς*. Pro *νῦν* Stephan. scribendum putat *εἶναι*. Sed recte V. D. istam deserit conjecturam, quum scriptor ità loquatur tamquám de iis, quos aliquando sententiam mutaturos et ad veri

sint? Nonne surda sunt omnia? Nonne caeca? Nonne inanima? Nonne sensus omnis expertia? Nonne immobilia? Nonne omnia putrescunt? Nonne omnia corrumpuntur? Haec deos vocatis, his servitis, haec adoratis; omnino autem similes istis reddimini. Idcirco sunt vobis odio Christiani, quia hos esse deos non arbitrantur. Atqui vos, qui hos esse deos nunc putatis et existimatis, nonne multo magis quam illi contemtui eos habetis? Nonne multo magis eos irridetis et injuria afficitis, dum lapideos quidem et testaceos veneramini sine custodibus, argenteos autem et aureos includitis noctu, atque interdiu custodes apponitis, ne furto auferantur? Et vero illis honoribus, quibus vos prosequi eos existimatis, potius supplicio afficitis, siquidem sensu praediti sunt: sin expertes sunt sensus, [hujus rei] convincentes sanguine et nidoribus eos colitis. Haec vestrum aliquis sufferto! Haec patitor aliquis sibi fieri! Sed nullus quidem

Dei cognitionem venturos (coll. Dial. c. 69. p. 295. C. al. saepius) spes nulla non sit. Ceterum particula γάρ non aptius reddi potest quam vocula *atqui*.

15. αὐτῶν] Scil. τῶν Χριστιανῶν: *quam Christiani*. Ad καταφρονεῖτε autem τούτων s. αὐτῶν (h. e. θεῶν) supplendum.

16. Οὐ πολὺ μᾶλλον etc.] Ceterum et Dionysii factum ab eo commemorari potuisset, tanquam exemplum non modo contemptus deorum, sed etiam irrisionis atque adeo injuriae illis factae (nam tria ista ab eo hîc ponuntur, non tantum dicente καταφρονεῖτε, sed addente χλευάζετε καὶ ὑβρίζετε): quum invitis custodibus (si qui tamen custodes adhibiti erant) Jovi Olympio amiculum aureum detraxit, et laneum pállium hujus loco ei injecit, et Aesculapio Epidaurio barbam auream ademit. *Stephanus*.

17. ἀφυλάκτως] Stephan. dedit ἀφυλάκτους eamque lectionem omnes editores retinuerunt. Sed vereor ne ille V. D. in culpa sit, non Cod. mstus quo usus est. Certe scripturam a nobis receptam (eamque non contemnendam) praebet Beureri apographon eamdemque Cod. Argentor. indicat.

18. ἐλέγχοντες] Videlicet τοῦ ἀναισθητεῖν. Beurer. vertit: *sin expertes sunt sensus, ridiculo elencho, sanguine et nidore eosdem veneramini*. Auctor vero, ut Boehl. recte observavit, accuratius scripsisset ἐλέγχετε αἵμ. κ. κν. αὐτ. θρησκεύοντες: [*hujus rei*] *eos convincitis, sanguine et nidoribus eos colentes*.

19. T. ὑ. τις ὑπομ.! etc.] Male in editis interrogative: T. ὑ. τίς (Morell. et Maran. hîc τὶς praebent indefinite) ὑπομ.; ταῦτα ἀν. τίς ἑ. γεν.; Soli Stephan. et Sylburg. τὶς ... τὶς praebent commate ante ταῦτα et puncto post γενέσθαι col-

τῷ γενέσθαι! Ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν οὐδὲ εἷς ταύτης τῆς κολάσεως ἑκὼν ἀνέξεται, αἴσθησιν γὰρ ἔχει καὶ λογισμόν· ὁ δὲ λίθος ἀνέχεται, ἀναισθητεῖ γάρ. [20] Οὐκ οὖν τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ ἐλέγχετε. D Περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ δεδουλῶσθαι Χριστιανοὺς τοιούτοις θεοῖς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα εἰπεῖν ἔχοιμι· εἰ δέ τινι μὴ δοκοίη [21] κἂν ταῦτα ἱκανά, [22] περισσὸν ἡγοῦμαι καὶ [23] τὸ πλείω λέγειν.

3. Ἑξῆς δὲ περὶ τοῦ μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ Ἰουδαίοις θεοσεβεῖν αὐτοὺς οἶμαί σε μάλιστα ποθεῖν ἀκοῦσαι. Ἰουδαῖοι τοίνυν, εἰ μὲν ἀπέχονται ταύτης τῆς προειρημένης λατρείας [1] καὶ εἰς θεὸν

locato. Illi vero magis placet τίς ὑπομείναι et ἀνέχοιτο τίς, ut haec ἐρωτηματικῶς dicantur, ideoque reddit: *Quis vestrum haec sufferat? Quis haec sibi fieri patiatur?* Similiter interpretatur Beurerus. Sylburgius autem mutato modo legi mallet: Ταῦθ' ὑμῶν τις ὑπομείνειε; Ταῦτ' ἀνάσχοιτό τις ἑαυτῷ γενέσθαι; = *Haec vestrum aliquis tulerit? Haec aliquis sibi fieri patiatur?* Prorsus nihil mutandum.

20. Οὐκ οὖν τ. αἴσθ. αὐτοῦ ἐλ.] Stephanus ex suo Cod. msto edidit Οὐκοῦν τ. αἴσθησιν * ἐλέγχετε, eumque omnes editores sunt secuti. Reponendum autem ille censet Οὐκοῦν τ. αἴσθησιν οὐκ ἔχειν ἐλέγχετε: *Quamobrem illos sensus expertes esse convincitis.* Insuper Boehl. et Hefel. verbo ἔχειν addunt αὐτοὺς sine necessitate; vid. not. 14. sq.. Nec illud ἔχειν bene se habet; quare Sylburg. τ. αἴσθ. οὐκ ἔχοντας ἐλ. malit. Ast conjecturis istis recte supersedemus. Nam Beureri aprographon et Cod. Argentor., in quibus illa lacuna non comparet, praebent: Οὐκοῦν τ. αἴσθ. αὐτοῦ ἐλ.. Unde conjicere possis scribendum esse Οὐκοῦν τ. ἀναισθησίαν αὐτοῦ (sc. τοῦ λίθου) ἐλ. (= *evincitis*, vern. *thut dar*). Sed et hac emendatione non est opus. Quum enim auctor epistolae scripserit haud dubie ΟΥΚΟΥΝ, optimo jure sine ulla mutatione refingendum mihi erat Οὐκ οὖν sive οὔκουν = *non igitur*, vern. *also nicht;* vel sine conclusione (ut vis sit in negatione) = *non sane*, *fürwahr nicht*, *in der That nicht.* Sensus videlicet est: Vos (ethnici) neutiquam evincere potestis, sensum simulacris, diis vestris, inesse.

21. κἂν] Hoc pro vulg. καὶ reposui ex Beureri apographo et Cod. Argentor., praesertim quum sententiam fortius exprimat. Erat fortasse etiam in Stephani Cod. msto.

22. περισσὸν] Boehl. περιττὸν fecit contra codices.

23. τὸ πλείω λέγειν] In Stephani Cod. msto erat τὸ πλ... λέγειν, unde V. D. cum Beurero supplet τὸ πλείω λέγειν. Et hanc lectionem, quam textui primus inseruit Maranus, recte Cod. Argentor. praebet.

1. καὶ εἰς θεὸν ἕνα etc.] Hic locus editores valde vexavit. Opponuntur vero sibi voces εἰ μὲν ...

hominum hoc supplicium nisi invitus patietur: sensu enim et ratione est praeditus; at lapis patitur: sensu enim caret. Non igitur sensum ejus evincitis. Ac de eo, quod Christiani diis hujusmodi in servitutem addicti non sunt, multa quidem et alia haberem quae dicerem; si cui tamen vel haec ipsa sufficere non videantur, supervacaneum arbitror et plura dicere.

3. Deinceps autem de eo, quod non est illis idem cultus divinus qui Judaeis, te maxime cupidum esse audiendi puto. Judaei igitur, si quidem abstinent eo, de quo antea dictum est,

εἰ δέ. Quum vero *διαμαρτανοῦσιν* non habeat cui respondeat in praecedentibus, ad *φρονεῖν* redditio supplenda est: *ὀρθῶς (δὴ) φρονοῦσι* vel simile quidpiam. Hujusmodi *ἀνανταπόδοτα* apud graecos scriptores saepe occurrunt. Ut unum saltem locum afferam, Xenoph. Anab. VII. c. 7. §. 15. scribit: *Εἰ μέν τι σὺ ἔχεις — πρὸς ἡμᾶς λέγειν* (scil. *λέγε δή*), *εἰ δὲ μή, ἡμεῖς πρὸς σὲ ἔχομεν.* Illud *εἰ* autem haud raro ita usurpatur, ut ex vulgari loquendi more *ἐπεὶ* possit dici. Cf. Xenoph. Memor. Socr. I. c. 5. §. 1., IV. c. 3. §. 12. al.. Nec admodum est formula *εἰς θεὸν* offensioni; significat enim: *quoad* sive *quod attinet ad Deum.* Vern. licet reddere: *und als Gott lediglich Einen verehren und Herrn glauben.* *Τῶν πάντων* scil. *θεῶν.* Sententia explicatur in Dial. c. Tr. c. 55. p. 274. C: *Προφῆται πολλάκις λέγουσιν ὅτι ὁ θεός σου θεὸς τῶν θεῶν ἐστι καὶ κύριος τῶν κυρίων* (Deuter. X. 17. coll. Ps. L. 1. al. — Dial. c. 22. p. 239. E. al.) ... *Οὐ γὰρ ὡς ὄντων θεῶν ταῦτα λέγεται, ἀλλ' ὡς τοῦ λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς, ὅτι τῶν νομιζομένων θεῶν καὶ κυρίων ὁ τῷ ὄντι θεός, ὁ τὰ πάντα ποιήσας, κύριος μόνος ἐστίν.* Itaque nulla est emendandi necessitas. Nihilosecius vult Stephanus legi *καὶ εἰ θεὸν ἕνα τῶν πάντων κτίστην σέβειν καὶ δεσπότην.* Vertit autem: *et deum unum venerari dominumque omnium existimare volunt.* Sylburgio *εἰς* vel tollendum videtur vel in *εἰ* mutandum. Sed quum conjunctionis *εἰ* repetitio inconcinna sit, retenta *εἰς* praepositione addit aliqua ad explendam sententiam: *καὶ εἰς θεὸν ἕνα τῶν πάντων δημιουργὸν πιστεύειν, τοῦτόν τε μόνον σέβειν καὶ δεσπότην ἀξιοῦσι φρονεῖν.* Nimia sane mutatio ideoque calculo critico indigna. Nihil quidem corrigendum censet Maranus, male vero istud *εἰ μὲν* eodem modo accipit atque *εἰ καί: quamvis abstineant ... dominumque omnium existimare velint.* Denique Boehlius, cui *εἰς* ejiciendum videtur aut *εἰ* legendum, verba hoc modo solvit: *εἰ ταύτης μὲν τῆς πρ. λατρ. ἀπέχονται — τοῖς δὲ προειρ.* etc., sic interpretans: *Judaei cum ab hac quidem, quam supra memoravi, deorum veneratione abstineant, sic tamen, ut eundem cum iis, quos supra dixi, cultum Deo exhibeant, in errore versantur.*

ἕνα τῶν πάντων σέβειν καὶ δεσπότην ἀξιοῦσι φρονεῖν, εἰ δὲ τοῖς προειρημένοις ὁμοιοτρόπως τὴν θρησκείαν προσάγουσιν αὐτῷ ταύτην, διαμαρτανοῦσιν. Ἃ γὰρ τοῖς ἀναισθήτοις καὶ κωφοῖς προσ- 496
φέροντες οἱ Ἕλληνες ἀφροσύνης δεῖγμα παρέχουσι, ταῦθ᾽ οὗτοι καθάπερ προσδεομένῳ τῷ θεῷ λογιζόμενοι παρέχειν μωρίαν [2] εἰκὸς μᾶλλον ἡγοῖντ᾽ ἄν, [3] οὐ θεοσέβειαν. [4] Ὁ γὰρ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ πᾶσιν ἡμῖν χορηγῶν ὧν προσδεόμεθα, οὐδενὸς ἂν αὐτὸς προσδέοιτο τούτων ὧν τοῖς οἰομένοις διδόναι παρέχει αὐτός· οἱ δέ γε θυσίας αὐτῷ δι᾽ αἵματος καὶ [5] κνίσης καὶ ὁλοκαυτωμάτων ἐπιτελεῖν οἰόμενοι καὶ ταύταις ταῖς τιμαῖς αὐτὸν γεραίρειν, οὐδέν μοι δοκοῦσι διαφέρειν [6] τῶν B
εἰς τὰ κωφὰ τὴν αὐτὴν ἐνδεικνυμένων φιλοτιμίαν, τὰ μὴ δυνάμενα τῆς τιμῆς μεταλαμβάνειν, [7] τὸ δὲ δοκεῖν τινα παρέχειν τῷ μηδενὸς προσδεομένῳ.

4. Ἀλλὰ μὴν τόγε περὶ τὰς βρώσεις αὐτῶν ψοφοδεὲς καὶ τὴν περὶ τὰ σάββατα δεισιδαιμονίαν καὶ [1] τὴν τῆς περιτομῆς ἀλαζονείαν καὶ τὴν τῆς νηστείας καὶ νουμηνίας εἰρωνείαν, καταγέλαστα καὶ

2. εἰκὸς] H. e. ὡς εἰκός ἐστι. Stephan. ὡς εἰκὸς vel εἰκότως scriptum fuisse arbitratur.

3. οὐ] Mallet Stephan. ἤ, sed ferri posse lectionem vulgatam ipse concedit. Simile huic dicto est illud c. 4. p. 496. D: *Τίς ἂν θεοσεβείας καὶ οὐκ εὐφροσύνης πολὺ πλέον ἡγήσεται τὸ δεῖγμα;* — Cod. Argentor. ad marginem praebet glossam a muribus ex parte corrosam: ὅτι ὁ θς..δεὴς ἐστ..οὐδενο... προσφ...αὐτῶ...ὡς....εἰρηκ... γὰρ ἐκῶν...ρῶν ὑμ...ἐζήτησε.. Nonnulla, ut vides, bene expleri possunt.

4. Ὁ ... παρέχ. αὐτός] Coll. Actt. apost. XVII. 24. sq.. — Idem a Justino docetur in Apol. I. c. 10. p. 58. A: *Ἀλλ᾽ οὐ δέεσθαι τῆς παρὰ ἀνθρώπων ὑλικῆς προσφορᾶς προσειλήφαμεν τὸν θεόν, αὐτὸν παρέχοντα πάντα ὁρῶντες.* Ibid. c. 13. p. 60. C. eum dicit esse *ἀνενδεῆ αἱμάτων καὶ σπονδῶν καὶ θυμιαμάτων.* In Dial. c. 22. p. 238. D. dicit, cur Deus per Mosen legislatorem Judaeis praescripserit ut dona offerrent, nempe *διὰ τὰς ἁμαρτίας καὶ διὰ τὰς εἰδωλολατρίας, ἀλλ᾽ οὐ διὰ τὸ ἐνδεῆς εἶναι τῶν τοιούτων προσφορῶν.* Sed, id quod multis locis docet Justinus, lex ritualis, dumtaxat ad tempus praescripta, Christi, novi legislatoris, adventu abrogata est; nihilosecius etiam post, quam is advenit, istam illi male retinuerunt. Cf. l. c. c. 14. 23. 117. al..

5. κνίσης] In Cod. Argentor. comparet κνίσεις, quod ibidem in κνίσης vel κνίσσης recte mutatum est. *EI* et *H* saepe confunduntur a librariis.

cultu et Deum unum omnium venerari dominumque existimare volunt [recte sentiunt], si eodem tamen modo, quo ii de quibus antea dictum est, cultu eum prosequuntur, in errore versantur. Nam quae Graeci, sensus expertibus et surdis offerentes, dementiae dant argumentum, ea hi, Deo tamquam indigenti praebere putantes, stultitiam merito potius existiment, non cultum divinum. Qui enim coelum et terram atque omnia quae in iis sunt condidit, et nobis omnibus ea suppeditat quibus indigemus, nullo eorum indiget quae ipse iis praebet qui ei haec dare existimant; ii vero qui per sanguinem et nidorem et holocausta facere se illi sacrificia putant atque his eum honoribus ornare, mihi videntur, dum scilicet putant se aliqua praebere ei qui nullius rei indigus est, nihil differre ab iis qui sensu carentia eodem honore studiose prosequuntur, quae percipere hunc honorem non possunt.

4. Atqui eorum circa cibos meticulosam cautionem et circa sabbata superstitionem et circa circumcisionem jactantiam et circa jejunium ac novilunium simulationem, quae ridicula

6. *τῶν εἰς τὰ ... ἐνδεικνυμένων ... τὰ μὴ δυνάμενα* etc.] Stephan. et Sylburg. ediderunt *τῶν * τὰ ... ἐνδεικνυμένοις* (Cod. Argentor. *ἐνδεικνύμενοι* et paulo antea *εἰς* recte praebet) *φιλοτιμίαν, τῶν μὴ δυναμένων* etc.. Lectionem autem, quam Boehlium et Hefelium secutus textui inserui, jam Stephanus conjecit esse genuinam (itidem Beurer., praeterquam quod *τῶν μὴ δυναμένων* retinet), eamque Sylburg. quoque et Maran. probaverunt.

7. *τὸ δὲ* etc.] Notus est iste accusativi usus (= *κατὰ τό*, *anlangend die Meinung* etc.); etiam vocula *δὲ* hîc quodammodo defendi poterit, ut concedent eruditi. Sensum Maranus probe indicavit: Aeque stultum esse, rebus sensu carentibus sacrificia offerre, et Deo, qui nulla re indiget, putare se aliquid praebere. Sed Stephan. et Sylburg. censent aut aliquid deesse (ediderunt enim: *μεταλαμβάνειν. τὸ δὲ δ. τ. π. τ. μ. προσδεομένῳ, *** ἀλλὰ μὴν* etc.. — Stephan. vertit: *Quale autem hoc est, putare se aliqua praebere ei qui nullius rei est indigus.* Sylburg. supplet *πάμπαν ἐστὶν ἠλίθιον* vel simile quid —), aut verba *τὸ ... προσδ.* esse supposita et ex superioribus (*ταῦθ' οὗτοι καθάπερ προσδ. τ. θεῷ λογ. παρέχειν*) repetita, aut, si cum praecedentibus jungere velis, scribendum *τῷ γε δοκεῖν* etc.. Hefel. *τῷ δὲ* in textu posuit.

1. *τὴν*] Stephan. addendum esse *περὶ* opinatur sine omni ratione. Etiam in sequentibus (*τὴν τῆς νηστείας* etc.) praepositio ista est omissa, id quod minime offensionem habet.

[2] οὐδενὸς ἄξια λόγου, [3] νομίζω σε χρῄζειν παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Τό τε γὰρ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κτισθέντων εἰς χρῆσιν ἀνθρώπων ἃ μὲν ὡς καλῶς κτισθέντα παραδέχεσθαι, ἃ δ' ὡς ἄχρηστα καὶ περισσὰ παραιτεῖσθαι, [4] πῶς θέμις ἐστί; Τὸ δὲ καταψεύδεσθαι θεοῦ, ὡς κωλύοντος ἐν τῇ τῶν σαββάτων ἡμέρᾳ καλόν τι ποιεῖν, πῶς οὐκ ἀσεβές; Τὸ δὲ καὶ τὴν μείωσιν τῆς σαρκὸς [5] μαρτύριον ἐκλογῆς ἀλαζονεύεσθαι, ὡς διὰ τοῦτο ἐξαιρέτως ἠγαπημένους ὑπὸ θεοῦ, πῶς οὐ χλεύης ἄξιον; [6] Τὸ δὲ παρεδρεύοντας αὐτοὺς [7] ἄστροις καὶ [8] σελήνῃ [9] τὴν παρατήρησιν τῶν [10] μηνῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ποιεῖσθαι, καὶ [11] τὰς οἰκονομίας θεοῦ καὶ τὰς τῶν καιρῶν ἀλλαγὰς [12] καταδιαιρεῖν πρὸς τὰς αὐτῶν ὁρμάς, ἃς μὲν εἰς

2. οὐδενὸς] Hoc ex Cod. Argentor. reposui pro οὐδέν, quod in editis invenitur. Etiam in Beureri apographo fuisse videtur; is enim vertit: *omnis expertia rationis*. Jam Stephanus pro οὐδὲν (quod Sylburg. et Boehl. dictum putant pro κατ' οὐδέν = *nulla ex parte, nullo modo, minime*) legendum conjecerat οὐδὲ vel οὐδενός.

3. νομίζω] Editores Stephanum secuti οὐ negationem existimant praefigendam esse. Sine causa. Nam in sequentibus persequitur scriptor rem modo indicatam, ita quidem, ut 1º. Τό τε γὰρ ... θέμις ἐστί referatur ad τὸ περὶ τὰς *βρώσεις* ψοφοδεές — 2º. Τὸ δὲ καταψ. ... ἀσεβές ad τὴν περὶ τὰ *σάββατα* δεισιδαιμονίαν — 3º. Τὸ δὲ καὶ ... χλ. ἄξιον ad τὴν τῆς *περιτομῆς* ἀλαζονείαν — 4º. Τὸ δὲ παρεδρεύοντας ... τὸ δεῖγμα ad τὴν τῆς *νηστείας* κ. *νουμηνίας* εἰρωνείαν. Pariter c. 3. init. ait: Ἑξῆς δὲ ... οἶμαί σε μάλιστα ποθεῖν ἀκοῦσαι.

4. πῶς θέμις ἐστί] Codd. msti et editi πῶς οὐ θέμις ἐστί. Omnes editores οὐ delendum censent (Hefel. dedit: πῶς [οὐ] θ. ἐστι;) vel legendum: πῶς οὐκ ἀθέμιτόν ἐστι; Posteriorem emendandi rationem praetulit Boehlius propter ea quae sequuntur: πῶς οὐκ ἀσεβές; et: πῶς οὐ χλεύης ἄξιον; Nimia vero mutatio foret. Videtur potius istud οὐ analogiae gratia a librario importatum esse in textum, ideoque ejeci.

5. μαρτύριον . . . χλεύης] In Stephani Cod. msto tantum μαρτυρ apparebat et duae tantum priores literae vocis χλεύης exstabant (nempe χλ). Μαρτύριον tamen quam μαρτυρίαν maluit ille criticus propter affinitatem generis, et χλεύης potius quam χλευασμοῦ scripsit, quia spatium breviori tantum vocabulo relictum erat. Haec autem Stephani correctio firmatur Beureri apographo et Cod. Argentor.; certe in hoc perspicue scripta sunt duo ista vocabula.

6. Τὸ δὲ παρεδρ.] Cod. Argentor. margini haec nota adscripta est: ὅτι παρήδρευον ἑβραῖοι ἄστροις κ. σελήνῃ κ. τὰς παρατηρήσεις αὐτῶν ἐφύλα[σσον].

7. ἄστροις] Hoc eo refertur,

sunt et commemoratione indigna, arbitror te necesse habere a me discere. Nam eorum, quae a Deo in usum hominum creata sunt, alia quidem tamquam recte creata admittere, alia vero ut inutilia et supervacanea recusare, quomodo fas sit? De Deo autem mentiri, eum vetare honesti aliquid die sabbati facere, quomodo impium non sit? Jam vero etiam de carnis imminutione tamquam electionis testimonio gloriari, quasi eam ob rem Deus eximio illos amore prosequatur, quomodo derisione non sit dignum? Denique eos, assidentes astris et lunae, observationi mensium et dierum deditos esse, et Dei oeconomias ac temporum vicissitudines pro suo arbitratu distribuere, alias

quod Judaei, a nocturno tempore diem latiore sensu sic dictum (*νυχθήμερον*) inchoantes, initium diei adeoque etiam sabbati et dierum festorum in ortu stellarum statuunt, hoc modo, ut, cum tres stellae mediocris magnitudinis comparuerint, noctem esse dicant: cum duae, tempus esse quod vocant i n t e r s o l e s: cum una, diem proprie sic dictum nondum exiisse contendant. Quapropter haec lex apud Judaeos obtinuit: quicunque die Veneris exeunte, circa initium sabbati, stellis tribus mediocribus conspectis operatus fuerit, eum peccasse adeoque teneri sacrificio piaculari offerendo: qui visis duabus, cum dubitetur utrum dies sit an nox, teneri eum victimae pro delicto dubio immolandae: qui conspicata una, hunc liberum esse a sacrificio. *Boehlius.*

8. *σελήνῃ*] Noviluniorum celebrandorum causa.

9. *τὴν παρατήρησιν . . . ποιεῖσθαι*] Coll. ep. ad Galat. IV. 10.. Articulum *τὴν* ex Cod. Argentor. reposui.

10. *μηνῶν*] Stephan. et Sylburg. solam literam *μ* ediderunt, sed cum Beurero censent legendum *μηνῶν*, id quod Cod. Argentor. bene firmatur. Plenam vocem Maranus in textu collocavit, eumque secuti sunt ceteri editores.

11. *τ. οἰκονομίας*] Ordinationes in rerum universitate a Deo factas: et hoc quidem loco tempestatum vicissitudines a Deo sic dispositae hac voce significantur, quas statim dicit *καιρῶν ἀλλαγάς*. *Boehlius.*

12. *καταδιαιρεῖν*] In Stephani Cod. msto et in editis legitur *κατα* ***, ex quo ille criticus putat *καταῤῥυθμίζειν* faciendum esse; reddit: *ac tempestatum mutationes ad ea a c c o m m o d a r e ad quae mentes suae propensae sint.* Sylburg. admittit *κατανέμειν* aut *κατατάττειν*, Boehl. *κατασκοπεῖν*. His vero omnibus conjecturis non indigemus. Nam Beureri apographon *καταδιαιρεῖν* praebet duplici manu; primum enim *κατα* scriptum erat, post alia manu additum *διαιρεῖν*. Itaque vertit V. D.: *Dei dispensationem et temporum immutationem pro suo arbitratu vel potius impetu d i s-*

[13] ἑορτάς, ἃς δὲ εἰς [14] πένθη, τίς ἂν θεοσεβείας καὶ οὐκ ἀφροσύνης πολὺ πλέον [15] ἡγήσεται τὸ δεῖγμα; Τῆς μὲν οὖν κοινῆς εἰκαιότητος καὶ ἀπάτης καὶ τῆς Ἰουδαίων [16] πολυπραγμοσύνης καὶ ἀλαζονείας [17] ὅτι ὀρθῶς ἀπέχονται Χριστιανοί, ἀρκούντως [18] σε νομίζω μεμαθηκέναι· [19] τὸ δὲ τῆς ἰδίας αὐτῶν θεοσεβείας μυστήριον μὴ προσδοκήσῃς δύνασθαι παρὰ ἀνθρώπου μαθεῖν.

5. Χριστιανοὶ γὰρ οὔτε γῇ οὔτε φωνῇ οὔτε [1] ἔθεσι διακεκρι-
μένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. [2] Οὔτε γάρ που πόλεις ἰδίας 497
κατοικοῦσιν, οὔτε διαλέκτῳ τινὶ παρηλλαγμένῃ χρῶνται, οὔτε
βίον παράσημον ἀσκοῦσιν. Οὐ μὴν ἐπινοίᾳ τινὶ καὶ φροντίδι
πολυπραγμόνων ἀνθρώπων [3] μάθημα τοῦτ' αὐτοῖς ἐστιν εἰρημένον,

tribuere etc.. Eamdemque lectionem Cod. Argentor. indicavit, quippe in quo (a prima manu) sit aperte scriptum *κεταδ—ειν*; ceterae literae aliquantum evanuerunt. Itaque veram scripturam recepi in textum. — Pro *αὐτῶν*, quod paulo post legitur, exspectaveris *αὑτῶν* s. *ἑαυτῶν*. Sed nulla mutandi necessitas; est enim illud *αὐτῶν* positum more prisco, ut persaepe apud Martyrem; vid. Dial. c. Tr. c. 93. not. 8..

13. *ἑορτάς*] Huc referenda sunt Judaeorum festa majora, Paschatis, Pentecostes et Tabernaculorum, quae in ipsas tempestatum mutationes incidebant; quibus addi potest dies festus ineuntis anni. *Boehlius.*

14. *πένθη*] Dies expiationis (Levit. XXIII. 27.—32.) luctu, maxime jejunio agendo celebratur; unde factum est, ut diceretur *νηστεία*, jejunium magnum. *Boehlius.*

15. *ἡγήσεται*] Mavult Stephanus *ἡγήσηται*, subjunctivo modo.

16. *πολυπρ. κ. ἀλαζ.*] Judaeos quum *πολυπραγμοσύνης* accusat scriptor, respicit, ut Stephanus probe adnotavit, ad curiosum illorum studium varia ad Dei cultum, qualem sibi fingebant, pertinentia coacervandi. *Ἀλαζονείας* autem Judaeos ita accusat, ut generalem constituere eam videatur; supra vero *ἀλαζονείαν* illis in certa quadam re, videlicet in circumcisione, versantem objiciebat.

17. *ὅτι*] Hanc voculam, quae non est in Codd. mstis, Stephano et Beurero debemus, eamque omnes post Sylburgium editores textui inseruere. Alius fortasse scripserit: ... *κ. ἀλαζονείας ὀρθῶς ... Χριστιανοί, ὡς ἀρκ.* etc.; ea tamen emendandi ratio nequaquam placet.

18. *σε*] In Cod. Argentor. *τὲ* scriptum erat, sed ab alia manu in *σὲ* est mutatum.

19. *τὸ δὲ τῆς ἰδίας* etc.] Ad marginem Cod. Argentor. est haecce nota, a muribus paulisper corrosa: *ἔνθεν περ[ὶ] χριστιαν[ῶν] ἄρχεται[ι]*.

1. *ἔθεσι*] Cod. Argentor. *ἔσθεσι*: *vestibus*, *vestitu*. Sed malo vulgatam retinere lectionem, praesertim quum verba *βίον παράσημον* respondeant. Scriptor autem de consuetudinibus agit, quae sunt

quidem ad festos dies, alias vero ad luctus, quis divini cultus et non dementiae multo magis argumentum existimabit? Communi igitur vanitate et impostura atque Judaeorum curiositate et jactantia jure Christianos abstinere, te abunde didicisse existimo; sed divini cultus eis proprii mysterium ne te ab homine ullo doceri posse speres.

5. Christiani enim neque regione neque sermone neque institutis a ceteris hominibus sunt distincti. Nam neque proprias civitates incolunt, neque sermone insolito utuntur, neque vitam insignitam degunt. Non sane commentatione quadam et sollicitudine hominum curiosorum haec disciplina eis est nuntiata,

circa victum et vestitum et reliqua quae vita humana requirit (sic paulo post dicit: *ἐν τοῖς ἐγχωρίοις ἔθεσιν ἀκολουθοῦντες, ἔν τε ἐσθῆτι καὶ διαίτῃ καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ*), quorum, ut satis constat, multa ex iis erant quae *αδιάφορα* vocantur. Non igitur ad mores illos respicit, qui *ritus* a Latinis (Orat. ad Gr. c. 1. p. 37. C) potius solent vocari. Inde reddit Stephan.: *neque politicis vitae institutis.*

2. *Οὔτε γάρ . . . ἀσκοῦσιν*] Quum dixisset Christianos nec *γῇ* nec *φωνῇ* neque *ἔθεσιν* a caeteris hominibus distinctos esse, rationem primi reddit, quod civitates sibi proprias non incolunt: secundi, quod sermone non utuntur qui ab aliorum sermone sit discrepans: tertii, quod *βίον παράσημον οὐκ ἀσκοῦσι* i. e. quia *vitae genus non habent quod re aliqua sibi peculiari sit notabile.* Ita enim pluribus verbis illa graeca sum interpretatus, ut apertius loquerer. Alioqui potuissem etiam dicere: *neque vitam re aliqua notabilem exercent*, vel: *vitam aliqua nota insignem.* Perinde est autem ac si dixisset: *βίον ἔθεσι διακεκριμένον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων*, sicut modo dixit eos non esse *ἔθεσι διακεκριμένους τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Stephanus.*

3. *μάθημα τοῦτ' α. ἐ. εἰρημένον*] In Codd. mstis et editis est *μαθήματι*, quod ferri nequit; videlicet ortum duxit ex simili casu vocum praecedentium: inde *μάθημα* in textum recepi. Nihil praeterea censeo mutandum esse. Stephan. vero et Beurer. legi volunt *μάθημά τι τοῦτ' α. ἐ. εὑρημένον* (sic reddit ille: *neque aliquid a curiosis hominibus excogitatum proponunt sibi discendum*), Sylburg. *μάθημά τι τοῦτ' α. ἐ. ᾑρημένον* (*captum, electum*), Maran. et Boehl. *μάθημα τοῦτ' α. ἐ. εὑρημένον* idque Hefelius textui inseruit. Maranus (in Addend.) vertit: *neque ab eis est inventa.* Favet autem interpretationi nostrae locus infra c. 7. p. 498. B. obvius, ubi revertitur scriptor ad sententiam hîc pronuntiatam: *Οὐ γὰρ ἐπίγειον, ὡς ἔφην* (nostro scilicet loco), *εὕρημα τοῦτ' αὐτοῖς παρεδόθη, οὐδὲ θνητὴν ἐπίνοιαν φυλάσσειν οὕτως ἀξιοῦσιν* etc. Vid. ibid. not. 1.

[4] οὐδὲ δόγματος ἀνθρωπίνου προεστᾶσιν, ὥσπερ ἔνιοι. Κατοικοῦντες δὲ πόλεις ἑλληνίδας τε καὶ βαρβάρους, ὡς ἕκαστος ἐκληρώθη, καὶ [5] ἐν τοῖς ἐγχωρίοις ἔθεσιν ἀκολουθοῦντες, ἔν τε ἐσθῆτι καὶ διαίτῃ καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ, θαυμαστὴν καὶ ὁμολογουμένως παράδοξον ἐνδείκνυνται τὴν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. B
Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται, καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι· πᾶσα [6] ξένη πατρίς ἐστιν αὐτῶν, καὶ πᾶσα πατρὶς ξένη. Γαμοῦσιν ὡς πάντες· τεκνογονοῦσιν, ἀλλ' οὐ [7] ῥίπτουσι τὰ γεννώμενα· τράπεζαν κοινὴν παρατίθενται, [8] ἀλλ' οὐ κοινήν. [9] Ἐν σαρκὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ

et 25.. Ceterum πολυπράγμονας hic (vid. c. 4. not. 16.) eos significat, qui quodam novitatis studio ducuntur in iis quae ad religionem pertinent. Horum igitur sollertiae et sollicitudini suam Christiani disciplinam (quae mox pluribus depingitur idque vividissimis coloribus) non debent, sed omni humano dogmate rejecto fidem habent dumtaxat Logo divino, quem Deus inter homines collocavit.

4. οὐδὲ δόγματος ἀνθρ. πρ.] Cod. Argentor. ad marginem hanc praebet glossam: ὅτι δόγματος ἀ[νθρώπου] οἱ χριστιανοὶ οὐκ ἀντιλαννάνονται (leg. ἀντιλαμβάνονται), ἀ[λλὰ χριστοῦ]. οὐδὲ γάρ φησιν ὁ ἀπόστολος παῦλος· παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό — ep. ad Galat. I. 12..

5. ἐν] Hanc praepositionem Stephan., Boehl. et Hefel. volunt deleri, Sylburg. vero eam ante διαίτῃ ponendam arbitratur; idem V. D. voculam καὶ ante ἐν τ. ἐγχ. omisit manifesto errore.

6. ξένη] Scil. χώρα s. γῆ. Quum autem scriptor addat: καὶ πᾶσα πατρὶς (*est tamquam*) ξένη, videtur respicere ad id quod praecedit: πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι.

7. ῥίπτουσι] Verbum usurpat magis odiosum pro usitatiori ἐκτιθέναι (Apol. I. c. 27. p. 70. C, c. 29. p. 71. C).

8. ἀλλ' οὐ κοινήν] In editis est ἀλλ' * κοινήν. Lacunulam Stephan. et Beurer. vocula οὐ censent explendam. Et recte quidem, ut Cod. Argentor. docet, in quo (literis λλ' οὐ paululum renovatis, sed ab antiqua manu) aperte exstat lectio a me recepta. Scriptor voci κοινὴν duplicem dedit usum, ut jam Stephanus observavit: priori quidem loco eum quem passim habet, posteriori autem eum qui Novi Testamenti scriptis potissimum comprobatur (scilicet pro *impuro* et *polluto*). Eodem modo voce ista utitur Justinus quum alibi tum in Dial. c. Tr. c. 20. p. 237. D, ubi ait: κοινὰ ἢ ἀκάθαρτα οὐκ ἐσθίομεν (Actt. apost. X. 14.: οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον — coll. v. 28.). Particula ἢ autem per epexegesin posita est. Comp. Apol. I. c. 66. p. 98. A: Οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον οὐδὲ ὡς κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν. Est igitur nostro loco interpretandum: *Mensam communem ap-*

neque alicui dogmati humano patrocinantur, sicut nonnulli. Incolentes autem partim graecas partim barbaras civitates, prout cujusque sors tulit, et indigenarum instituta sequentes, in vestitu victuque et ceteris quae ad vitam pertinent, mirabilem et haud dubie incredibilem proponunt suae politiae statum. Patrias habitant proprias, sed tamquam inquilini; omnia cum aliis communia habent tamquam cives, et omnia patiuntur tamquam peregrini; omnis peregrina regio patria est eorum, et omnis patria peregrina. Uxores ducunt ut omnes; liberos procreant, sed non abjiciunt foetus; mensam communem apponunt, sed non pollutam. In carne sunt, sed non secundum carnem

ponunt, sed eam quidem minime impuram vel *p o l l u t a m*. Quid autem intelligemus sub his verbis ἀλλ' οὐ κοινήν? Stephanus ad idolothyta potissimum respici existimat, circa quae quam servare cautionem oporteret, docuit Paulus apostolus: tamquam videlicet mensa alioqui esset κοινὴ futura. Quid? Designantur haud dubie agapae, in quibus Θυέστεια illa δεῖπνα, Christianis ab ethnicis afficta, nequaquam celebrentur. Itaque iniquos de Christianis rumores scriptor repellit. Vid. Apol. I. c. 26. not. 29. et Dial. c. Tr. c. 10. not. 1. Tu fortasse, id quod per me licet, sic explicaveris: *Mensam communem apponunt, non vero vulgarem* — vern.: *Sie haben einen gemeinsamen Tisch, aber nicht einen gemeinen (s. gewöhnlichen)* — h. e. non profanam instruunt coenam, sed talem, quae gratiarum actione et precibus ad Deum missis consecretur. Cf. Apol. I. c. 13. p. 60. C: λόγῳ εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας ἐφ' οἷς προσφερόμεθα (= *vescimur*) πᾶσιν, ὅση δύναμις, αἰνοῦντες etc., C. 67. p. 98. D: ἐπὶ πᾶσί τε οἷς προσφερόμεθα εὐλογοῦμεν τὸν ποιητὴν τῶν πάντων διὰ τοῦ υἱοῦ etc.. Comp. c. 65. p. 97. C. D. et c. 67. p. 98. E. al. Hoc modo scriptor, quantum a gentilium moribus discreparent Christiani, demonstraret. — Mallet Sylburgius ἀλλ' οὐ πάντῃ κοινήν vel ἀλλ' ὁσίως κοινήν, ut sancta et licita intelligatur mensae communio. Qua emendatione libenter caremus. Maranus opinatur frigidam esse vocis κοινήν repetitionem ideoque argutius quam verius legendum suspicatur: ἀλλ' οὐ κοιτήν (scil. κοινήν): *mensam communem apponimus, at cubile nequaquam.* Affert Tertullian. Apolog. c. 39. (Opp. ed. Leopold. P. I.) p. 111.: „Omnia indiscreta sunt apud nos praeter uxores.“ Gentiles enim prostituebant haud raro uxores aliorum libidini; Apol. I. c. 27. p. 70. E: Οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν τέκνα καὶ τὰς *ὁ μ ο ζ ύ γ ο υ ς* προαγωγεύονται. Boehlius conjectat quidem: ἀλλ' οὐ τροφὴν κοινήν, sed mavult in Marani emendatione acquiescere. Hefelius reponendum existimat ἀλλ' οὐ κοιτὴν κοινήν.

9. Ἐν . . . ζῶσιν] Coll. II. Co-

κατὰ σάρκα ζῶσιν· [10] ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πο-
λιτεύονται· πείθονται τοῖς ὡρισμένοις νόμοις, [11] καὶ τοῖς ἰδίοις
βίοις νικῶσι τοὺς νόμους. Ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων C
διώκονται. [12] Ἀγνοοῦνται, καὶ κατακρίνονται· θανατοῦνται, καὶ
ζωοποιοῦνται. [13] Πτωχεύουσι, καὶ πλουτίζουσι πολλούς· πάν-
των ὑστεροῦνται, καὶ ἐν πᾶσι περισσεύουσιν. Ἀτιμοῦνται, καὶ ἐν
ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται· βλασφημοῦνται, καὶ [14] δικαιοῦνται.
[15] Λοιδοροῦνται, καὶ εὐλογοῦσιν· ὑβρίζονται, καὶ τιμῶσιν. Ἀγα-
θοποιοῦντες ὡς κακοὶ κολάζονται· [16] κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς
ζωοποιούμενοι. [17] Ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται, καὶ
ὑπὸ [18] Ἑλλήνων διώκονται· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας εἰπεῖν οἱ D
μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν.

6. Ἁπλῶς δ' εἰπεῖν, ὅπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ' εἰ-
σὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί. Ἔσπαρται κατὰ πάντων τῶν τοῦ σώ-
ματος μελῶν ἡ ψυχή· καὶ [1] Χριστιανοὶ κατὰ τὰς τοῦ κόσμου πό-
λεις. Οἰκεῖ μὲν ἐν τῷ σώματι ψυχή, οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σώμα-
τος· καὶ [2] Χριστιανοὶ ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ κό-
σμου. Ἀόρατος ἡ ψυχὴ ἐν ὁρατῷ φρουρεῖται τῷ σώματι· καὶ Χρι-
στιανοὶ γινώσκονται [3] μὲν ὄντες ἐν τῷ κόσμῳ, ἀόρατος δὲ αὐτῶν

rinth. X. 3. (ep. ad Roman. VIII. 12. sq.).

10. *ἐπὶ . . . πολιτεύονται*] Coll. ep. ad Philipp. III. 18. — 20..

11. *καὶ . . . νόμους*] An vitae Christianorum, qui tum temporis erant, ideo dicuntur ipsas etiam leges superasse, quod non solum ea quae jubebant leges, sed majora etiam praestarent? Nam si quis velit hoc ideo dici, quod tanta esset illis vitae integritas ut legum fraenis opus non haberent, hoc certe non videtur esse leges vincere. Ut omittam, dictum jam esse: *Obsequuntur legibus. Stephanus.* Justinus in Apol. I. c. 10. p. 58. D: *ἅπερ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησαν οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι πρᾶξαι, ταῦτα ὁ λόγος θεῖος ὢν εἰργάσατο, εἰ μὴ οἱ φαῦλοι δαίμονες κατέσχ.* etc.. Ibid. c. 12. p. 59. C: *Οὐ γὰρ διὰ τοὺς ὑφ' ὑμῶν κειμένους νόμους καὶ κολάσεις πειρῶνται λανθάνειν ἀδικοῦντες.*

12. *Ἀγνοοῦνται . . . ζωοποιοῦνται*] Coll. II. Corinth. VI. 9.. — *Ἀγν. κ. κατακρ.* intelligere puto, ignorari qualis sit illorum religio, et tamen condemnari quod eam profiteantur. Atque hoc conveniet cum eo quo de apud ipsos etiam imperatores conqueritur (Justinus), illos condemnari *ἀνεξετάστως* atque, ut alicubi loquitur, *ἀκρίτως*: et pro justa condemnationis causa haberi, quod Christiani vocentur. *Stephanus.*

13. *Πτωχεύουσι . . . περισσεύουσιν*] Coll. II. Corinth. VI. 10..

vivunt; in terra degunt, sed in coelo politiam suam habent; obsequuntur legibus sancitis, et suo vitae genere superant leges. Amant omnes, et omnes eos persequuntur. Ignorantur, et condemnantur; morte afficiuntur, et vivificantur. Pauperes sunt, et ditant multos; rebus omnibus indigent, et omnia eis redundant. Dedecorantur, et inter dedecora gloria afficiuntur; eorum fama laceratur, et justitia eorum agnoscitur. Maledictis incessuntur, et bonis verbis prosequuntur; injuria afficiuntur, et honore prosequuntur. Quum probe agant, tamquam improbi puniuntur; dum puniuntur, gaudent tamquam vivificentur. Judaei adversus eos tamquam alienigenas bellum gerunt, et Graeci eos persequuntur: causam autem inimicitiarum osores dicere nequeunt.

6. Atque ut omnia complectar, quod est in corpore anima, hoc sunt in mundo Christiani. Dispersa est per omnia corporis membra anima: et Christiani per mundi civitates [dispersi sunt]. Habitat quidem in corpore anima, sed non est e corpore: et Christiani in mundo habitant, sed e mundo non sunt. Invisibilis anima in visibili custoditur corpore: et Christiani animadvertuntur quidem in mundo commorantes, sed in-

14. δικαιοῦνται] Aut supplendum ἐνώπιον τοῦ θεοῦ aut ὑπὸ θεοῦ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων: *a Deo comprobantur coram hominibus ut justi atque Deo accepti*, aut denique sic vertendum: *laudantur* s. *agnoscuntur* (ab hominibus multis) *ut justi et pii*, quo sensu δικαιοῦσθαι legitur apud Matth. XI. 19.. *Boehlius.*

15 Λοιδοροῦνται κ. εὐλογοῦσιν] Coll. I. Corinth. IV. 12..

16. κολαζόμενοι χαίρουσιν] Coll. II. Corinth. VI. 10..

17. Ὑπὸ ... διώκονται] Apol. I. c. 31. p. 72. E: *(Judaei)* ἐχθροὺς ἡμᾶς (Christianos) καὶ πολεμίους ἡγοῦνται, ὁμοίως ὑμῖν *(ethnicis)* ἀναιροῦντες καὶ κολάζοντες ἡμᾶς. Vid. Dial. c. Tr. c. 16. not. 11.. Atque in synagogis illi solebant exsecrari Christianos ac diris devovere; cf. l. c. not. 10..

18. Ἑλλήνων] Ea voce, latiori sensu usurpata, ut saepe apud Patres, in universum ethnici designantur, nostro praesertim loco, quo opponuntur Judaeis.

1. Χριστιανοὶ ... πόλεις] Scil. ἐσπαρμένοι εἰσί Ceterum vid. Dial. c. Tr. c. 117. not. 13..

2. Χριστιανοὶ ... κόσμου] Coll. ev. Joann. XVII. 11. 14. 16..

3. μὲν ὄντες] Sic pro vulg.

ἡ θεοσέβεια μένει. Μισεῖ τὴν ψυχὴν ἡ σάρξ καὶ πολεμεῖ μηδὲν 498
ἀδικουμένη, διότι ταῖς ἡδοναῖς κωλύεται χρῆσθαι· μισεῖ καὶ Χρι-
στιανοὺς ὁ κόσμος μηδὲν ἀδικούμενος, ὅτι ταῖς ἡδοναῖς ἀντιτάσ-
σονται. Ἡ ψυχὴ τὴν μισοῦσαν ἀγαπᾷ σάρκα καὶ τὰ μέλη· καὶ
Χριστιανοὶ [4] τοὺς μισοῦντας ἀγαπῶσιν. Ἐγκέκλεισται μὲν ἡ ψυχὴ
τῷ σώματι, [5] συνέχει δὲ αὐτὴ τὸ σῶμα· καὶ Χριστιανοὶ κατέχον-
ται μὲν [6] ὡς ἐν φρουρᾷ τῷ κόσμῳ, αὐτοὶ δὲ [7] συνέχουσι τὸν κό-
σμον. Ἀθάνατος ἡ ψυχὴ ἐν θνητῷ σκηνώματι κατοικεῖ· καὶ Χρι-
στιανοὶ παροικοῦσιν ἐν φθαρτοῖς, τὴν ἐν οὐρανοῖς [8] ἀφθαρσίαν B
προσδεχόμενοι. [9] Κακουργουμένη σιτίοις καὶ ποτοῖς ἡ ψυχὴ βελ-
τιοῦται· καὶ Χριστιανοὶ κολαζόμενοι καθ' ἡμέραν [10] πλεονάζουσι
μᾶλλον. Εἰς τοσαύτην αὐτοὺς τάξιν ἔθετο ὁ θεός, ἣν οὐ θεμι-
τὸν αὐτοῖς παραιτήσασθαι.

7. [1] Οὐ γὰρ ἐπίγειον, ὡς ἔφην, εὕρημα τοῦτ' αὐτοῖς παρε-

μένοντες ex Stephani conjectura edidi, quum sequatur particula *δὲ* illi *μὲν* respondens.

4. *τ. μισοῦντ. ἀγαπ.*] Coll. ev. Matth. V. 44. et Luc. VI. 27. — Similiter Justinus in Apol. I. c. 15. p. 62. C: *ἀγαπᾶτε τ. μ ι σ ο ῦ ν τ α ς ὑμᾶς*. Adde Dial. c. Tr. c. 133. p. 363. D: *ἀγαπᾶν τ. μισοῦντας*. Aliter Biblia.

5. *συνέχει*] H. e. *(in potestate sua) totum tenet.* Stephan. *conservat.*

6. *ὡς ἐν φρουρᾷ τ. κ.*] Videtur ad illud Platonis (Phaed. p. 62. B. ed. Stephan.) alludere: *ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμεν οἱ ἄνθρωποι* etc..

7. *συνέχουσι τ. κόσμον*] H. e. *totum tenent.* Stephan. *conservant.* Apol. II. c. 7. p. 45. B: *Ὅθεν καὶ ἐπιμένει ὁ θεὸς τὴν σύγχυσιν καὶ κατάλυσιν τοῦ παντὸς κόσμου μὴ ποιῆσαι . . . διὰ τὸ σπέρμα τῶν Χ ρ ι σ τ ι α ν ῶ ν, ὃ γινώσκει ἐν τῇ φύσει ὅτι αἴτιόν ἐστιν.* Clem. Al. de div. serv. §. 36. (Opp. ed. Klotz. Vol. III.) p. 349..

8. *ἀφθαρσίαν*] Scil. *γενησομένην.*

9. *Κακουργουμένη . . . βελτιοῦται*] De anima dicitur quod de corpore dici consuevit. Sic etiam ev. Luc. XII. 19.: *Καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ* (= נֶפֶשׁ h. e. sedes appetituum) *μου· Ψ υ χ ή, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κειμένα εἰς ἔτη πολλά· ἀναπαύου, φ ά γ ε, π ί ε, εὐφραίνου.* Cf. Xenoph. Memor. Socr. I. c. 2. §. 4.: *Τὸ μὲν οὖν ὑπερεσθίοντα ὑπερπονεῖν ἀπεδοκίμαζε* (sc. Socrates), *τὸ δὲ ὅσα γ' ἡδέως ἡ ψυχὴ (a p p e t i t u s edendi et bibendi) δέχεται, ταῦτα ἱκανῶς ἐκπονεῖν ἐδοκίμαζε.* Ejusd. Cyrop. VIII. c. 7. §. 4.: *Οἱ δὲ . . . δεῖπνον παρετίθεσαν· τῷ δὲ ἡ ψυχὴ σῖτον μὲν οὐ προσίετο, διψῆν δ' ἐδόκει, καὶ ἔπινεν ἡδέως.* Coll. ibid. VI. c. 2. §. 28.. Plat. de republ. IV. p. 439. ed. Steph.: *Τοῦ διψῶντος ἄρα ἡ ψυχή, καθόσον διψῇ, οὐκ ἄλλο τι βούλε-*

visibilis est eorum cultus divinus. Odio et bello prosequitur animam caro nulla affecta injuria, quoniam voluptatibus frui prohibetur: odio prosequitur et Christianos mundus nulla affectus injuria, quoniam voluptatibus repugnant. Anima carnem amat, quae ipsam odit, et membra: et Christiani osores amant. Inclusa quidem est anima corpore, sed ipsa continet corpus: et Christiani detinentur quidem in mundo tamquam in custodia, sed ipsi mundum continent. Immortalis anima in mortali tabernaculo habitat: et Christiani ea quae corruptioni sunt obnoxia tamquam inquilini incolunt, incorruptibilitatem coelestem exspectantes. Anima, dum cibis et potionibus male tractatur, fit melior: et Christiani, dum suppliciis afficiuntur quotidie, numero crescunt. Deus in tam insigni eos statione posuit, quam nefas est eis defugere.

7. Non enim terrenum, ut dixi, inventum hoc eis traditum

ται ἢ πιεῖν, καὶ τούτου ὀρέγεται καὶ ἐπὶ τοῦτο ὁρμᾷ. Illud loquendi genus Stephanus (Schediasmatum variorum [Paris. 1578.] Lib I. p. 4.) ex Socratica apud Platonem philosophia in Phileb. p. 34. sq. explicat. Ibi enim *τὸ διψῆν* (idem *περὶ τοῦ πεινῆν* valet) statuitur esse *τὸ κενοῦσθαι*: ideoque *δίψος* esse *ἐπιθυμίαν* et quidem non alius rei quam *πληρώσεως πόματος*. Unde vero haec *ἐπιθυμία* proficiscitur? *Ἐκ τῆς ψυχῆς*, quae dicitur *τῆς πληρώσεως ἐφάπτεσθαι τῇ μνήμῃ*. Colligit tandem Socrates, corpus nequaquam sitire aut esurire aut aliquid tale pati. — Ceterum convenit cum eo quod hîc de anima dicitur illud Heracliti dictum: *Ἔνθα γῆ ξηρή, ψυχὴ σοφωτάτη.* Huic autem dicto respondet ille senarius: *Παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ τίκτει νόον.*

10. *πλεονάζουσι*] Si *πλεονάζουσι* non de iis intelligere velimus quos Christianorum mala invitant ad christianismum, nedum ab eo deterrent, sed de iis ipsis Christianis qui malis illis afficiuntur (quamvis utatur verbo, quod proprie dicitur de iis qui afficiuntur supplicio), necesse fuerit verbo *πλεονάζουσι* significationem dare, quae aliquid novitatis habere haud immerito dicetur. Significabit enim (meo quidem judicio) *proficiunt* aut tale quid. *Stephanus.* Infra c. 7. p. 499. A: *Οὐχ ὁρᾷς, ὅσῳ πλείονες κολάζονται, τοσούτῳ πλεονάζοντας ἄλλους;* Cf. Dial. c. Tr. c. 110. p. 337. B: *Κεφαλοτομούμενοι γὰρ καὶ σταυρούμενοι καὶ θηρίοις παραβαλλόμενοι . . . ὅτι οὐκ ἀφιστάμεθα τῆς ὁμολογίας, δῆλόν ἐστιν, ἀλλ' ὅσῳπερ ἂν τοιαῦτά τινα γίνηται, τοσούτῳ μᾶλλον ἄλλοι πλείονες πιστοὶ καὶ θεοσεβεῖς ... γίγνονται.*

1. *Οὐ γὰρ ἐπίγειον* etc.] Tan-

δόθη, [2] οὐδὲ θνητὴν ἐπίνοιαν φυλάσσειν οὕτως ἀξιοῦσιν ἐπιμελῶς,
[3] οὐδὲ ἀνθρωπίνων οἰκονομίαν μυστηρίων πεπίστευνται· ἀλλ᾽ αὐτὸς
[4] ἀληθῶς ὁ παντοκράτωρ καὶ παντοκτίστης καὶ ἀόρατος θεός, [5] αὐ-
τὸς ἀπ᾽ οὐρανῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν λόγον τὸν [6] ἅγιον καὶ ἀπε- C
ρινόητον ἀνθρώποις [7] ἐνίδρυσε καὶ [8] ἐγκατεστήριξε ταῖς καρδίαις αὐ-
τῶν, οὐ, καθάπερ ἄν τις εἰκάσειεν, ἀνθρώποις ὑπηρέτην τινὰ πέμ-
ψας ἢ ἄγγελον ἢ ἄρχοντα ἤ τινα τῶν διεπόντων τὰ ἐπίγεια ἤ τινα
τῶν πεπιστευμένων τὰς ἐν οὐρανοῖς διοικήσεις, ἀλλ᾽ αὐτὸν τὸν τεχ-
νίτην καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων, ᾧ τοὺς οὐρανοὺς ἔκτισεν, ᾧ τὴν
θάλασσαν ἰδίοις ὅροις ἐνέκλεισεν, οὗ [9] τὰ μυστήρια πιστῶς πάντα
φυλάσσει [10] τὰ στοιχεῖα, παρ᾽ οὗ τὰ μέτρα τῶν τῆς ἡμέρας δρό-
μων [11] εἴληφε φυλάσσειν, ᾧ πειθαρχεῖ σελήνη νυκτὶ φαίνειν κε-
λεύοντι, ᾧ πειθαρχεῖ τὰ ἄστρα τῷ τῆς σελήνης ἀκολουθοῦντα D
δρόμῳ, [12] ᾧ πάντα διατέτακται καὶ διώρισται [13] καὶ ὑποτέτακται,

dem eodem redit oratio, unde degressa est (ideoque illud ὡς ἔφην) — c. 5. p. 497. A: *Οὐ μὴν ἐπινοίᾳ τινὶ καὶ φροντίδι πολυπραγμόνων ἀνθρώπων μάθημα τοῦτ᾽ αὐτοῖς ἐστιν εἰρημένον, οὐδὲ δόγματος ἀνθρωπίνου προεστᾶσιν.* Vid. ibid. not. 3..

2. *οὐδὲ . . . ἐπιμελῶς*] Beurer. sic interpretatur: *neque mortalis alicujus commentum tam accurate servare illi satagunt.*

3. *οὐδὲ . . . πεπίστευνται*] Haec perinde accipias ac si dictum esset: *οὐδὲ τὰ μυστήρια, ἃ πεπίστευνται, ἀνθρώπινά ἐστι* = *neque humana sunt ea mysteria, quorum oeconomia (dispensatio s. administratio) eis commissa est.*

4. *ἀληθῶς*] Hanc vocem, in vulgato textu omissam, ope Cod. Argentor. reposui. Eamdem autem agnoscit Beurer. reddens: *sed ipse re vera omnipotens* etc.. Quid? Etiam Stephan.: *sed ipse vere Deus, qui est omnipotens* etc.. Excidit igitur errore.

5. *αὐτὸς*] Pronomen cum vi quadam repetitum est, nisi velis interpretari *sua sponte.*

6. *ἅγιον*] In Stephani Cod. msto vix aliud quam prima hujus vocis litera apparuit. Lectio ab editoribus recepta comprobatur Cod. Argentor..

7. *ἐνίδρυσε*] Hanc formam jam Sylburg. maluit pro vulg. *ἐνίδρυται.* Restitui eam, praesertim quum in Beureri apographo pariter atque in Cod. Argentor. exstet. Ceterum vertit Beurer.: . . . *deus caelitus veritatem et aeternum suum verbum nulla intelligentia comprehensibile hominibus inseruit et in corde ipsum fixit et dedicavit.*

8. *ἐγκατεστήριξε*] Stephan. interpretatur *firmam habere sedem voluit.* — Similiter Justinus in Apol. I. c. 32. p. 74. B: *οἱ πιστεύοντες* (etiam nostro loco ad Christianos tantum respicit) *αὐτῷ . . . ἄνθρωποι, ἐν οἷς οἰκεῖ τὸ παρὰ τοῦ*

est, neque mortalis est commentatio quam adeo accurate custodiendam sibi censent, neque humanorum mysteriorum oeconomia eis commissa est; sed ipse vere omnipotens et omnium conditor et invisibilis Deus e coelis Veritatem et Logon sanctum et incomprehensibilem inter homines locavit eique in cordibus eorum sedem paravit, non, quemadmodum aliquis conjicere possit, hominibus ministrum aliquem mittens aut angelum aut principem aut aliquem eorum qui terrena gubernant aut aliquem eorum quibus commissa est rerum in coelis administrandarum cura, sed ipsum opificem et creatorem omnium: quo coelos condidit, quo mare suis terminis conclusit: cujus mysteria fideliter ab omnibus sideribus observantur: a quo mensuras diurnorum cursuum [sol] accepit observandas: cui paret luna, jubenti eam lucere nocte: cui astra obtemperant, lunae cursum sequentia: a quo omnia disposita sunt suisque

θεοῦ σπέρμα, ὁ λόγος. Is enim, quum antea ἀπερινόητος esset (designatur πᾶς ὁ λόγος — cf. Cohort. ad Gr. c. 38. not. 2.) h. e. comprehendi non posset ab hominibus, quia tantummodo particulam ejus habebant (h. e. λόγον σπερματικόν: Apol. II. c. 8. p. 46. C. D. al.), tandem est a Deo missus, ut totus cognosceretur (l. c. c. 10. p. 48. B. C. al.).

9. τὰ μυστήρια] Μυστήρια h. l. sunt leges et consilia, quibus creator rerum naturam moderatur; quae quidem dicuntur μυστήρια propterea, quod hominum intellectum latent nec nisi per effectus suos deprehenduntur. *Boehlius.*

10. τὰ στοιχεῖα] Stephan. interpretatus est *elementa*. Hic vero *sidera* designantur, ita quidem, ut aut ea intelligantur quae postea enumerantur, nimirum sol et luna et stellae (Maran.: vid. Apol. II. c. 5. not. 2.), aut duodecim Zodiaci signa; certe ad horum limbum saepe ista vox refertur, potissimum ab Alexandrinis.

11. εἴληφε φυλάσσειν] Non dubito quin ἥλιος vel ὁ ἥλιος omissum a librario fuerit ante εἴληφε vel post φυλάσσειν. Ac certe lunae mentio, quae statim fit, omnem de sole dubitationem tollere videtur. *Stephanus.* Recte adstipulantur editores. Quum vero nec de articulo (mox enim σελήνη — τὰ ἄστρα) nec de collocatione vocis (videlicet etiam post εἴληφε poni posset) quidquam certi queat constitui, textum vulgatum non licet mutare.

12. ᾧ . . . γῇ] Coll. ep. ad Coloss. I. 16..

13. καὶ ὑποτέτακται] Alibi quoque (Justinus) et hujus διατάξεως et ὑποτάξεως mentionem facit, et quidem alicubi simul, ut hic, alicubi separatim, ut in Dial. c. Tr. (c. 11. p. 228. A): πλὴν τοῦ

οὐρανοὶ καὶ τὰ [14] ἐν οὐρανοῖς, γῆ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, θάλασσα καὶ τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ, πῦρ, ἀήρ, ἄβυσσος, τὰ ἐν ὕψεσι, τὰ ἐν βάθεσι, τὰ ἐν τῷ μεταξύ. Τοῦτον πρὸς αὐτοὺς ἀπέστειλεν. [15] Ἆρά γε, ὡς ἀνθρώπων ἄν τις λογίσαιτο, ἐπὶ τυραννίδι καὶ φόβῳ καὶ καταπλήξει; [16] Οὐ μενοῦν· ἀλλ' ἐν ἐπιεικείᾳ, [17] πραΰτητι. Ὡς
βασιλεὺς πέμπων υἱὸν βασιλέα [18] ἔπεμψεν, ὡς θεὸν ἔπεμψεν, ὡς 499
πρὸς ἀνθρώπους ἔπεμψεν, [19] ὡς σώζων ἔπεμψεν, ὡς πείθων, οὐ βιαζόμενος· βία γὰρ οὐ πρόσεστι τῷ θεῷ. Ἔπεμψεν [20] ὡς καλῶν, οὐ διώκων· ἔπεμψεν ὡς ἀγαπῶν, οὐ κρίνων. Πέμψει [21] γὰρ αὐτὸν [22] κρίνοντα· καὶ τίς αὐτοῦ τὴν παρουσίαν [23] ὑπο-

ποιήσαντος καὶ διατάξαντος τόδε τὸ πᾶν, et Apol. II. (c. 5. p. 44. A): ὁ θεὸς τὸν πάντα κόσμον ποιήσας καὶ τὰ ἐπίγεια ἀνθρώποις ὑποτάξας. (Vid. c. 8. p. 499. C [not. 15.]) Videndum igitur in eo de quo agitur loco, annon, sicut ᾧ accipitur pro δι' οὗ (vern. *vermittelst dessen*: Cohort. ad Gr. c. 15. p. 16. B: δι' οὗ [sc. λόγου] οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ ἡ πᾶσα ἐγένετο κτίσις — cf. Dial. c. 19. not. 14. et c. 114. not. 9.), ubi dicitur: ᾧ πάντα διατέτακται καὶ διώρισται, ita et cum tertio illo verbo ὑποτέτακται accipiatur, intelligendo: δι' οὗ πάντα ὑποτέτακται ἀνθρώποις. Durum enim fuerit, quum eandem voculam tria verba sine ullo intervallo sequantur, eam cum duobus illis alium quam cum tertio usum habere. *Stephanus*. In versione autem habet: *et cui sunt supposita* etc..

14. ἐν οὐρανοῖς] Exspectaveris ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Mox enim ἐν τῇ γῇ et ἐν τῇ θαλάσσῃ. Sed et paulo ante legebatur σελήνη (omisso articulo) et τὰ ἄστρα.

15. Ἆρά γε] Vulgo minus belle comma post ἀπέστειλεν collocatur.

16. Οὐ μενοῦν] Sic Hefel. recte. Maran. vero et Boehl. perverse οὔ μενουν. Ceteri οὔμενουν.

17. πραΰτητι] Suppl. ex praecedentibus τοῦτον ἀπέστειλεν. Tu fortasse junxeris: ... πραΰτητι, ὡς βασ. π. υἱὸν βασ., ἔπεμψεν etc.. Nolui recedere a positura codicum. Ceterum Stephanus monet concinnius legi ἐν ἐπ. καὶ πραΰτητι (inserta copula) — vel ἐν ἐπ., ἐν πραΰτητι (iterata praepositione).

18. ἔπεμψεν] Scil. τοῦτον h. e. τὸν λόγον.

19. ὡς σώζων ... οὐ κρίνων] Coll. ev. Joann. III. 17..

20. ὡς καλῶν, οὐ διώκων· ἔπεμψεν] Haec verba in editione Maranea praetermissa sunt errore.

21. γὰρ] Spectat γὰρ ad sententiam omissam, sed animo facile supplendam, veluti: οὐ μόνον δὲ τοῦτο.

22. κρίνοντα] Stephan. malit κρινοῦντα. Non mutamus.

23. ὑποστήσεται; [Οὐχ ὁρᾷς] παραβαλλομένους] Codd. msti et editi ὑποστήσεται; * * * παραβαλλομένους etc.: Perantiqua est haec lacuna, id quod apparet ex hac cujusdam librarii notatione, in Cod.

limitibus circumscripta et cui sunt subdita, coeli et quae in coelis sunt, terra et quae in terra, mare et quae in mari: ignis, aër, abyssus: quae in summo, quae in imo, quae in medio [locata] sunt. Hunc ad eos misit. An, ut hominum aliquis cogitare possit, tyrannidis exercendae et terroris incutiendi causa? Minime vero: sed in clementia, in lenitate. Ut rex mittens filium regem misit, ut Deum misit, ut ad homines misit, ut servans misit, ut persuadens, non violentiam adhibens; violentia enim non inest Deo. Misit ut vocans, non persequens; misit ut amans, non judicans. Mittet autem eum ju-

msto Stephani et in Argentor. (hîc vero a muribus paulisper corrosa est) reperta: *Οὕτως καὶ* (hanc voculam Stephan. omisit) *ἐν τῷ ἀντιγράφῳ εὗρον ἐγκοπήν, παλαιοτάτου ὄντος* (leg. *παλαιοτάτῳ ὄντι*, nisi forte dixit: *καίπερ* [*αὐτοῦ* — vid. Dial. c. Tr. c. 3. not. 9., c. 123. p. 352. E: *συντιθεμένου* sc. *αὐτοῦ*] *παλαιοτάτου ὄντος*). Non pauca autem hîc desiderari putat Stephanus, quibus primum quidem finiebatur sermo praecedens, deinde vero incipiebatur alius de robore, quo Christus eo ipso tempore illos, qui de ipsius nomine Christiani vocabantur, muniebat. Legendum igitur censet: ... *ὑποστήσεται*; *** *Οὐχ ὁρᾷς παραβαλλομένους* etc.. Sylburgius autem lacunam scite his verbis explet: *Καὶ ταύτην δὲ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἀνενδοιάστως παραδοκῶντας τοὺς κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἐπ' αὐτὸν πεπιστευκότας οὐδὲν τοπαράπαν ἐστὶ τὸ ἐκφοβεῖν ἢ δουλαγωγεῖν δυνάμενον. Οὐχ ὁρᾷς γὰρ πολλαχοῦ κεφαλοτομουμένους τε καὶ σταυρουμένους καὶ παραβαλλομένους θηρίοις* — h. e. *Atque adeo hunc ejus adventum tum indubitato exspectant qui per totum terrarum orbem in eum credunt, ut nihil plane sit quod exterrere eos ac mancipare sibi possit. Annon vides enim, quam multis in locis decapitentur et crucifigantur et bestiis objiciantur?* In eam enim sententiam Justinus de invicta Christianorum constantia praedicat Dial. c. Tr. c. 110. p. 337. B: *Καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἐκφοβῶν καὶ δουλαγωγῶν ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν πεπιστευκότας κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν, φανερόν ἐστι. Κεφαλοτομούμενοι γὰρ καὶ σταυρούμενοι καὶ θηρίοις παραβαλλόμενοι* etc. (et ea, quae ibi adduntur, non abhorrent a nostro loco; vid. supra c. 6. not. 10.). Eademque fere sententia locum Boehlius explendum putat: „Sustinebunt ejus adventum quicunque ad eum excipiendum se paraverint (aut quicunque in libera evangelii professione per omnes hujus saeculi tentationes permanserint). Quem adventum cum certa spe exspectent quicunque nomina Christo dederunt, nec terroribus neque cruciatibus ullis, ut Christo renuntient, permoveri possunt.“ Denique Maranus loci sensum expleri vult decer-

στήσεται; [Οὐχ ὁρᾷς] παραβαλλομένους θηρίοις, ἵνα ἀρνήσωνται τὸν κύριον, καὶ μὴ νικωμένους; Οὐχ ὁρᾷς, ὅσῳ πλείονες [24] κολάζονται, τοσούτῳ πλεονάζοντας ἄλλους; [25] Ταῦτα ἀνθρώπου οὐ δοκεῖ τὰ ἔργα, ταῦτα δύναμίς ἐστι θεοῦ· ταῦτα τῆς παρουσίας B αὐτοῦ [26] δείγματα.

8. Τίς γὰρ ὅλως ἀνθρώπων ἠπίστατο, τί ποτ' ἐστὶ θεός, πρὶν [1] αὐτὸν ἐλθεῖν; [2] Ἢ τοὺς κενοὺς καὶ ληρώδεις ἐκείνων λόγους ἀποδέχῃ τῶν [3] ἀξιοπίστων φιλοσόφων, ὧν οἱ [4] μέν τινες πῦρ ἔφασαν εἶναι τὸν θεόν ([5] οὗ μέλλουσι χωρήσειν αὐτοί, τοῦτο καλοῦσι θεόν), οἱ δὲ ὕδωρ, οἱ δ' ἄλλο τι τῶν στοιχείων τῶν ἐκτισμένων ὑπὸ θεοῦ; Καίτοι γε εἴ τις τούτων τῶν λόγων [6] ἀποδεκτός ἐστι, [7] δύναιτ' ἂν καὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων ἓν ἕκαστον ὁμοί- C

pta ex eodem Dialogo c. 121. p. 320. A. B. sententia, ubi S. Martyr ex eo, *quod in inglorio et informi et despecto Christi* p r i m o *adventu tantus fuerit illius splendor et tanta potentia, ut nulla in gente ignoretur et ex omni genere homines poenitentiam agant*, concludit, *quanta sit futura* s e c u n d i *adventus majestas*. Hac vero explendi ratione quum dumtaxat sermo antecedens finiatur, a V. D. adjicienda erat sententia ista a Sylburgio prolata: *Atque adeo hunc ejus adventum* (sc. *secundum*) etc.. — Nihil textui inserendum censui praeter illud Οὐχ ὁρᾷς uncis inclusum. Et post νικωμένους interrogandi signum posui.

24. κολάζονται] Hoc ope Cod. Argentor. restitui pro vulg. lectione κολάζοντες, quae, ut jam Sylburg. probe animadvertit, vix ferri potest. C. 6. p. 498. B: κ ο λ α ζ ό μ ε ν ο ι καθ' ἡμέραν πλεονάζουσι μᾶλλον (ibid. not. 10.).

25. Ταῦτα etc.] Stephano convenientior videtur haec scriptura: Ταῦτα ἀνθρώπου (vel ἀνθρώπων) δοκεῖ τὰ ἔργα; Ταῦτα δύναμίς ἐστι θεοῦ. — Locus gemellus est in Apol. II. c. 10. p. 49. A: Χ ρ ι σ τ ῷ δέ, τῷ καὶ ὑπὸ Σωκράτους ἀ π ὸ μ έ ρ ο υ ς γνωσθέντι (λ ό γ ο ς γὰρ ἦν etc.) οὐ φιλόσοφοι ... μόνον ἐπείσθησαν, ἀλλὰ καὶ ... ἰδιῶται καὶ δόξης καὶ φόβου καὶ θανάτου καταφρονήσαντες· ἐ π ε ι δ ὴ δ ύ ν α μ ί ς ἐ σ τ ι τ ο ῦ ἀ ῤ ῥ ή τ ο υ π α τ ρ ὸ ς κ α ὶ ο ὐ χ ὶ ἀ ν θ ρ ω π ε ί ο υ λ ό γ ο υ κ α τ α σ κ ε υ ή.

26. δείγματα] Cod. Argentor. δόγματα.

1. αὐτὸν] Stephan.: *priusquam ipse* D e i f i l i u s v e n i s s e t?

2. Ἢ] Sylburg. et Boehl. ἡ dederunt. Illud ἢ (Codd. mstis probatum) praefero ob praegressam interrogationem.

3. ἀξιοπίστων] Non dubium est, quin ἀξιοπίστων cum ironia dicat (*fide* s c i l i c e t *dignorum*). In Cohort. ad Gr. Martyr ne Platonem quidem et Aristotelem, quibus primae partes tribuebantur, tamquam ἀξιοπίστους nobis proponit.

dicaturum: et quis ejus adventum sustinebit? [Nonne vides] objectos feris, ut abnegent dominum, et non victos? Nonne vides, quo plures suppliciis afficiuntur, tanto majorem fieri numerum reliquorum? Haec non videntur ab homine fieri, haec sunt Dei potentia: haec adventus ejus sunt indicia.

8. Quis enim hominum norat, quid tandem esset Deus, priusquam ipse venerat? An vana et nugacia dicta istorum fide dignorum philosophorum approbas, quorum aliqui ignem esse Deum dixerunt (id, ad quod profecturi sunt ipsi, Deum vocantes), alii aquam, alii aliud ex elementis a Deo creatis? Atqui si horum dictorum aliquod approbatione dignum est, possit et ceterarum rerum creatarum una quaeque similiter se ostendere

4. *μέν τινες πῦρ*] Stephan. et Sylburg. ediderunt *μὲν * πῦρ*. Ceteri et Beureri apographon *μὲν πῦρ*, spatiolo non relicto. Censet ille aliud hîc non deesse quam *τινές*. Etiam in Cod. Argentor hujus vocis literae deprehenduntur licet *ἐξίτηλοι* et oculos paululum fugientes. Reposui igitur hanc vocem, quae *πλεονάζει* quidem, ita tamen, ut pleonasmum orationi videatur afferre haud inelegantem. — Eadem philosophorum discrepantia de Deo et primis rerum primordiis taxata est in Cohort. ad Gr. c. 3. p. 4. C — E. Ibid. c. 4. p. 5. B. C. Justinus ita concludit: *Ὁρᾶτε τοίνυν τὴν ἀταξίαν τῶν παρ' ὑμῖν νομισθέντων γεγενῆσθαι σοφῶν — τῶν μὲν ὕδωρ ἀποφηναμένων ἀρχὴν ἁπάντων εἶναι, τῶν δὲ ἀέρα, τῶν δὲ πῦρ, τῶν δὲ ἄλλο τι τῶν προειρημένων, καὶ πάντων τούτων πιθανοῖς τισι λόγοις χρωμένων* etc..

5. *οὗ . . . θεόν*] Haec verba solus Hefel. non includit parenthesi. Stephan. inseri malit particulam *γὰρ* post *οὗ*. Quid vero istud est, ad quod eos profecturos esse ait? Illud ipsum quod *πῦρ* appellavit, hîc scilicet *πῦρ τὸ αἰώνιον*. Cf. c. 10. p. 501. C. Praeter Justinum vero nullus scriptor est vel graecus vel latinus, qui saepius ignis supplicium improbis denuntiet. Unum tantummodo locum afferam ex Apol. I. c. 12. p. 59. B: *οὐκ ἄν τις τὴν κακίαν . . . ᾑρεῖτο, γινώσκων πορεύεσθαι ἐπ' αἰωνίαν διὰ πυρὸς καταδίκην*.

6. *ἀποδεκτός*] H. e. *dignum quod admittatur* s. *recipiatur*. Paulo ante: *τοὺς . . . ἐκείνων λόγους ἀποδέχῃ*. Est vero minus usitatum istud verbale. Eodem Justinus utitur in Apol. I. c. 43. p. 80. E, ei opponens *μεμπτέος*.

7. *δύναιτ' ἂν*] Stephan. pluraliter vult legi *δύναιντ' ἄν*, nempe *οἱ φιλόσοφοι*; itaque reddit: *possint et ceterarum rerum, quae sunt creatae, unamquamque similiter pronuntiare Deum esse.*

ως ἀποφαίνεσθαι θεόν. Ἀλλὰ [8] ταῦτα μὲν [9] τερατεία καὶ πλάνη τῶν γοήτων ἐστίν. Ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς οὔτε [10] εἶδεν οὔτε [11] ἐγνώρισεν· αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἐπέδειξεν. [12] Ἐπέδειξε δὲ διὰ πίστεως, ᾗ [13] μόνῃ θεὸν ἰδεῖν συγκεχώρηται. [14] Ὁ γὰρ δεσπότης καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων θεός, [15] ὁ ποιήσας τὰ πάντα καὶ κατὰ τάξιν διακρίνας, οὐ μόνον φιλάνθρωπος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ μακρόθυμος. Ἀλλ' οὗτος ἦν μὲν ἀεὶ τοιοῦτος καὶ ἔστι καὶ ἔσται, χρηστὸς [16] καὶ ἀγαθὸς καὶ ἀόργητος καὶ ἀληθής· [17] καὶ μόνος ἀγαθός ἐστιν· ἐννοήσας δὲ μεγάλην καὶ ἄφραστον ἔννοιαν, ἣν ἐκοινώσατο D μόνῳ τῷ [18] παιδί. [19] Ἐν ὅσῳ μὲν οὖν κατεῖχεν ἐν μυστηρίῳ καὶ διετήρει τὴν σοφὴν [20] αὐτοῦ βουλήν, ἀμελεῖν ἡμῶν καὶ ἀφροντιστεῖν ἐδόκει· [21] ἐπεὶ δὲ ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ παιδὸς καὶ ἐφανέρωσε τὰ ἐξ ἀρχῆς ἡτοιμασμένα, [22] πάνθ' ἅμα παρέσχεν ἡμῖν, καὶ μετασχεῖν [23] τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ [24] καὶ ἰδεῖν καὶ ποιῆσαι.

8. *ταῦτα*] Stephan. *hi sermones.*

9. *τερατεία κ. πλάνη τ. γοήτων*] H. e. *imposturae, quales a praestigiatoribus fiunt.* In Cohort. ad Gr. c. 5. p. 6. B. reprehendit Justinus ipsum Platonem, quod de Deo docuerit *ὡς ἄνωθεν κατεληλυθὼς καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἅπαντα ἀκριβῶς ἑωρακώς.* Ibid. c. 11. p. 12. A. opiniones philosophorum contendit esse ignorationis omnis et fraudis plenas (*ἀγνοίας κ. ἀπάτης πλήρη*).

10. *εἶδεν*] Cod. Argentor. *εἶπεν* librarii errore.

11. *ἐγνώρισεν*] Suppl. *θεὸν* ex praecedentibus. Stephan. minus recte interpretatus est: *neque aliquam ipsius notitiam habuit.*

12. *Ἐπέδ. δὲ*] Scil. *ἑαυτόν.*

13. *μόνῃ*] Cod. Argentor. *μόνον.*

14. *Ὁ γὰρ δεσπ.* etc.] His verbis transit ad quaestionem eam tractandam, cur Deus proximo demum tempore gratiam et benignitatem suam hominibus patefecerit. *Boehlius.*

15. *ὁ ποιήσας τὰ πάντα κ. κατὰ τάξιν διακρ.*] Sic quoque in Dial. c. Tr. c. 11. p. 228. A. legitur: *τ. ποιήσαντος καὶ διατάξαντος τόδε τὸ πᾶν.* Vid. supra c. 7. not. 13.. Illud *τ. ὅλων*, quod praecedit, non solum ad *δημιουργὸς* pertinet, sed etiam ad *δεσπότης*, id quod patescit ex Dial. c. 140. p. 370. A: *δεσπότου τ. ὅλων.*

16. *καὶ ἀγαθὸς*] Haec verba Stephanus supposititia esse existimat, quia mox sequitur *καὶ μόνος ἀγαθός ἐστιν.* Potest tamen, ut Sylburg. admonet, retineri vulgata lectio, quippe quae significet Deum non modo bonum esse, sed etiam solum esse bonum, unicum omnis boni fontem.

17. *καὶ ... ἐστιν*] Coll. evang. Matth. XIX. 17..

18. *παιδί*] Post hanc vocem veretur Stephanus ne aliqua desint,

Deum. Verum haec sunt prodigiosa mendacia et imposturae praestigiatorum. Hominum vero quisquam neque vidit eum neque notum fecit: sed ipse seipsum ostendit. Ostendit autem per fidem, cui soli Deum videre concessum est. Nam dominus et opifex omnium Deus, qui omnia fecit et suo quaeque ordine disposuit, non solum amator hominum, sed etiam patiens fuit. Sed hic fuit quidem semper talis et est et erit, benignus et bonus et irae expers et verax: et solus bonus est: concipiens utique mente aliquid magnum et ineffabile, de quo cum solo filio communicavit. Quamdiu igitur suum prudens consilium in mysterio retinebat et custodiebat, nos negligere nullamque nostri curam gerere videbatur; at postquam revelavit per dilectum filium et patefecit quae jam inde ab initio praeparata erant, omnia simul praebuit nobis: et frui suis be-

Si vera lectio est, particula δὲ posita esse videtur ad sententiam amplificandam. Vern. diceremus *nämlich*. Cf. Hom. Od. I. 433. al.. Maranus vitiose sic distinxit: *παιδί, ἐν ὅσῳ* etc.. Ceterum illud *ἔννοιαν*, quod praecedit, explicatur voce *βουλήν*, quae sequitur.

19. *'Εν . . . οἰκονομικῶς*] De sententia cf. locos Paulinos in ep. ad Rom. XIV. 24. sq., I. Corinth. II. 7. — 10., ad Ephes. III. 4. sqq., ad Coloss. I. 26. sq., II. Thess. II. 13.. His consona habet Justinus in Dial. c. Tr. passim.

20. *αὐτοῦ*] Sylburg. *αὑτοῦ* fecit. Sed vid. c. 4. not. 12. fin..

21. *ἐπεὶ δὲ ἀπεκάλυψε* etc.] E regione horum verborum ad marginem Cod. msti Stephani et Argentor. haec adnotatio adscripta est: *ὅτι ἐκρύπτετο τοσούτους χρόνους τὸ μυστήριον τῆς ἁ[γίας] τριάδος μέχρι τοῦ βαπτίσματος τοῦ ἐν 'Ιορδάνῃ*, perinde videlicet ac si hoc ex verbis illis possit colligi.

22. *πάνθ' . . . ἡμῖν*] H. e. *omnia una cum salute, per filium parta, nobis praebuit.* Coll. ep. ad Roman. VIII. 32..

23. *τῶν*] Articulum vulgo omissum ex Cod. Argentor. reposui.

24. *καὶ ἰδεῖν καὶ ποιῆσαι. Τίς* etc.] H. e. *videre* oculis animi *et efficaciam exhibere* qualis est illuminatorum. *Ποιεῖν* (vern. *wirken, wirksam sein*) fortius hic dictum est quam *πράττειν*. Illam lectionem Beureri apographon et Cod. Argentor. praebuere. Stephanus vero ceterique editores dederunt *καὶ ἰδεῖν ** ῆσαι ** τίς* etc.. Conjectat Stephan. *κ. ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι. Ἅ τίς* etc.. Sylburg. hoc modo locum interpolat; *κ. ἰδεῖν καὶ εἰσαθρῆσαι πόσα τε καὶ πηλίκα ἐστί. Ἅ τίς* — vel: *κ. ἰδεῖν καὶ κατανοῆσαι τὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα. Ἅ τίς* etc.: *et videre atque perspicere quot et quanta ea sint* — seu: *et videre atque cognoscere ipsius majestatem.* Hunc secutus Ma-

Τίς ἂν πώποτε [25] *προσεδόκησεν ἡμῶν; Πάντ᾽ οὖν ᾔδει παρ᾽ ἑαυτῷ σὺν τῷ παιδὶ* [26] *οἰκονομικῶς.*

9. [1] *Μέχρι μὲν οὖν τοῦ πρόσθεν* [2] *χρόνου εἴασεν ἡμᾶς ὡς ἐβουλόμεθα ἀτάκτοις φοραῖς φέρεσθαι, ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις* [3] *ἀπαγομένους, οὐ πάντως ἐφηδόμενος τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡμῶν, ἀλλ᾽ ἀνεχόμενος, οὐδὲ τῷ τότε τῆς ἀδικίας καιρῷ συνευδοκῶν,* 500 *ἀλλὰ* [4] *τὸν νοῦν τῆς δικαιοσύνης δημιουργῶν, ἵνα ἐν τῷ τότε χρόνῳ ἐλεγχθέντες ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων ἀνάξιοι ζωῆς νῦν ὑπὸ τῆς τοῦ θεοῦ χρηστότητος ἀξιωθῶμεν, καὶ τὸ καθ᾽ ἑαυτοὺς φανερώσαντες* [5] *ἀδύνατον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ δυνατοὶ γενηθῶμεν. Ἐπεὶ δὲ πεπλήρωτο μὲν ἡ ἡμετέρα ἀδικία, καὶ τελείως πεφανέρωτο ὅτι ὁ* [6] *μισθὸς αὐτῆς κόλασις καὶ θάνατος προσεδοκᾶτο, ἦλθε δὲ ὁ καιρός, ὃν θεὸς προέθετο λοιπὸν φανερῶσαι τὴν* [7] *ἑαυτοῦ χρηστότητα καὶ δύναμιν,* B [8] *ὡς τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας μία ἀγάπη τοῦ θεοῦ, οὐκ*

ran. malit *κ. ἰδεῖν καὶ κατανοῆσαι. Τίς* etc.. Denique Boehlius, quocum Hefel. facit, suspicatur scribendum esse: *κ. ἰδεῖν καὶ ψηλαφῆσαι αὐτόν* (ev. Luc. XXIV. 39.: *ψηλαφήσατέ με κ. ἴδετε*: item Actt. apost. XVII. 27. et ep. I. Joann. I. 1.). *Ταῦτα τίς* etc.. Quid? Alius conjecerit *κ. ἰδεῖν καὶ ποιῆσαι, ἃ οὔτις ἂν π. πρ. ἡμῶν*, ut ea referantur ad insignem Christianorum in tuenda fide constantiam, de qua supra c. 7. p. 499. A. sermo erat.

25. *προσεδόκησεν*] Scil. *ταῦτα*. Pronomen saepe (vid. c. 2. not. 20. al.) omissum est. Beureri apographon *προσεδόκα* habet.

26. *οἰκονομικῶς*] Stephan. *oeconomicâ suâ scientiâ.*

1. *Μέχρι . . . τὸν ἴδιον υἱὸν ἀπέδοτο*] De duobus his temporibus ratione prorsus simili Paulus apostolus docuit in ep. ad Roman. III. 21.—26. V. 20. et ad Galat. IV. 4..

2. *χρόνου*] Scil. *quo Deus filium misit.* Infra: *ἐν τῷ πρόσθ. χρόνῳ.*

3. *ἀπαγομένους*] Hoc Cod. Argentor. praebuit. Beureri apographon *ἀταλλομένους*. In editis est *ἀγομένους*.

4. *τ. νοῦν τ. δικ. δημ.*] *Mentem justitiae creans* h. e. conscientiam sanctitatis (quam Deus postulat) in hominum animis excitans s. hominum animis informans. *Boehlius.* Conjectat V. D. sine causa *τ. νόμον τ. δικ. δημ.* (ep. ad Rom. IX. 31.).

5. *ἀδύνατον . . . γενηθ.*] Coll. ev. Joann. III. 5..

6. *μισθὸς αὐτῆς κόλασις*] Stephan. ex suo Cod. msto edidit *μισθὸς * κόλασις*, et sic in editis. Illud vero *αὐτῆς*, quod ad vocem *ἀδικία* referendum est, Beureri

neficiis et videre et facere. Quis nostrûm haec exspectavisset? Omnia igitur apud se sciebat una cum filio juxta oeconomiam.

9. Ceterum usque ad superius tempus sivit nos pro libito incertis motibus agitari, voluptatibus et cupiditatibus a recta via abductos: non quidem quod ullo modo peccatis nostris gauderet, sed ea tolerans, neque illud quo injustitia exercebatur tempus approbans, sed mentem justitiae creans, ut, quum eo tempore e propriis operibus convicti essemus vita esse indigni, nunc Dei benignitas nos ea dignaretur, et quum manifestum fecissemus non posse ex eo quod in nobis situm est in regnum Dei ingredi, per potentiam Dei nobis id posse daretur. Quum autem completa esset malitia nostra, et plene manifestum factum esset mercedem ejus supplicium et mortem exspectari, advenissetque tempus, quod Deus praestituerat ad suam deinceps benignitatem ac potentiam declarandam, quum ob immensam in homines benevolentiam unicus sit amor Dei, nos odio

apographon et Cod. Argentor. suppeditarunt. Ad lacunam istam explendam Stephan. et Sylburg. conjecerant *ἁμαρτίας* sive *τῆς ἁμαρτίας* (ep. ad Roman. VI. 23.: *τὰ ὀψώνια τ. ἁμαρτίας θάνατος*). Male opinatur Boehl. *τῶν ἡμετέρων ἔργων* reponendum.

7. *ἑαυτοῦ*] In editione Maranea mendose additur *τοῦ*.

8. *ὡς τῆς ὑ. φ. μ. ἀ. τοῦ θεοῦ, οὐκ* etc.] Stephanus et post eum omnes dederunt *ὡς * ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας μία ἀγάπη ** οὐκ* etc.. Voces *τῆς* et *τοῦ θεοῦ*, quibus explevi istas lacunas, habent Beureri apographon et Cod. Argentor.; in hoc Cod. voculae *ως της* renovatae quidem sunt, sed apparet eas jam a prima manu fuisse exaratas. Commate autem post *θεοῦ* collocato sic explicuerim, ut *ἐστὶ* subaudiendum sit ad *μία*: *amor Dei* **unus** s. **unicus** *est* h. e. *semper* **sibi constat** scil. quod attinet ad ejus abundantiam: quovis enim tempore singularis (summus) est. Porro *τῆς ὑπερβ. φιλανθρωπίας ἀγάπη* aut *amor* est **circa** *(in Betreff) immensam illam humanitatem* (= *περὶ τὴν ὑπ. φιλανθρωπίαν ἀγάπη* — vid. c. 4. not. 1.), aut, id quod praefero, *amor, qui* **ab** *immensa humanitate proficiscitur* (= *ἐκ τῆς ὑπ. φιλανθρωπίας ἀγάπη*). Denique *ὡς* particula, ut alias explicandi rationes omittam, duplicem admittit interpretationem. Etenim aut inservit exclamationi: **quam** (vern. *wie sehr doch*) *unicus est amor Dei!* — Hom. Il. XXI. 441. Od. III. 196. Plat. Gorg. p. 491. E. ed. Steph. — aut causam (= *ὅτι* s. *ἐπεί* — interdum = *γάρ*) affert: **quoniam** s. **quandoquidem** (vern. *da,*

ἐμίσησεν [9] ἡμᾶς οὐδὲ ἀπώσατο οὐδὲ ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ ἐμακροθύμησεν, [10] ἠνέσχετο, αὐτὸς τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας ἀνεδέξατο, αὐτὸς [11] τὸν ἴδιον υἱὸν ἀπέδοτο λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν ἅγιον [12] ὑπὲρ ἀνόμων, τὸν ἄκακον ὑπὲρ τῶν κακῶν, [13] τὸν δίκαιον ὑπὲρ τῶν ἀδίκων, τὸν ἄφθαρτον ὑπὲρ τῶν φθαρτῶν, [14] τὸν ἀθάνατον ὑπὲρ τῶν θνητῶν. Τί γὰρ ἄλλο [15] τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἠδυνήθη καλύψαι ἢ ἐκείνου δικαιοσύνη; [16] Ἐν τίνι δικαιωθῆναι δυνατὸν τοὺς ἀνόμους ἡ- C
μᾶς καὶ ἀσεβεῖς ἢ ἐν μόνῳ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ; Ὢ τῆς γλυκείας ἀνταλλαγῆς, ὢ τῆς ἀνεξιχνιάστου δημιουργίας, ὢ τῶν ἀπροσδοκήτων εὐεργεσιῶν· [17] ἵνα ἀνομία μὲν πολλῶν ἐν δικαίῳ ἑνὶ κρυβῇ, δικαιοσύνη δὲ ἑνὸς πολλοὺς ἀνόμους δικαιώσῃ! Ἐλέγξας οὖν ἐν μὲν τῷ πρόσθεν χρόνῳ [18] τὸ ἀδύνατον τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ τυχεῖν ζωῆς, νῦν δὲ τὸν σωτῆρα δείξας, δυνατὸν σώζειν καὶ τὰ [19] ἀδύ-

sintemal) *unicus est amor Dei* — Plat. l. c. p. 512. C. 455. C. al. — praeparantur enim verba quae sequuntur: οὐκ ἐμίσησεν ἡμᾶς etc.. Ad haec autem θεὸς subjectum est. Sed possint verba etiam ita strui, ut (commate post θεοῦ deleto) ἀγάπη ad ἐμίσησεν referatur (*unicus Dei amor non odio nos prosecutus sit*) incipiatque apodosis aut inde a voce οὐδὲ aut inde ab αὐτὸς etc.. Haec de illa Codd. mstorum lectione dicta sunto. Jam memoremus VV. DD. conjectationes. Stephanus putavit scriptum fuisse ὡς ὑπὸ τῆς ὑπερβ. φιλανθρ. καὶ ἀγάπης οὐκ ἐμίσησεν etc. eamdemque scripturam conjecturalem in interpretatione secutus est: *et quomodo prae immenso, quo homines prosequitur, amore nos odio non habuerit neque rejecerit* ...: *proprium ipse filium pretium redemptionis pro nobis dedit.* Locum Sylburgius existimat melius interpolandum esse hoc modo: ὡς ἡ ἐξ ὑπερβ. φιλανθρ. μία ἀγάπη τοῦ παντοκτίστου θεοῦ οὐκ ἐμίσησεν etc. h. e. *quomodo ex immensa humanitate unica Dei creatoris dilectio non odio nos prosecuta sit.* Maranus et Boehlius libenter legerent: ... (ὦ [rectius ὢ scripsissent] ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας, οἵα [male οἷα scribunt] ἀγάπη!) οὐκ etc.. Praefert tamen Boehlius aliam emendandi rationem, nempe hancce: ἦλθε δὲ ... φανερῶσαι τ. ἑ. χρηστότητα κ. δύναμιν (ὦ [scribendum ὢ] τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας!) μία (i. e. μόνη) ἀγάπη ἔσωσεν ἡμᾶς. Ast haec mutatio nimis magna foret. Si emendare velis, conjicias potius: ... (ὢ τῆς ὑπερβ. φιλανθρ.!) μία ἀγάπη τοῦ θεοῦ οὐκ ἐμίσησεν ἡμᾶς etc..

9. ἡμᾶς] Exceptis Boehlio et Hefelio omnes ὑμᾶς male dederunt.

10. ἠνέσχετο, αὐτὸς τ. ἡ. ἁ. ἀνεδ.] In Codd. mstis et editis legitur: ἠνέσχετο, λέγων αὐτός, τὰς ἡμ. ἁμ. ἀνεδ.. Videtur autem, id

non habuit neque rejecit neque improbitatis nostrae memorem se ostendit, sed patienter eam tulit, sustinuit, ipse peccata nostra suscepit, proprium ipse filium pretium redemptionis pro nobis dedit, sanctum pro iniquis, innocentem pro malis, justum pro injustis, incorruptibilem pro corruptibilibus, immortalem pro mortalibus. Quid enim aliud peccata nostra potuit tegere quam ejus justitia? In quo alio nos iniqui et impii justificari possumus quam in solo filio Dei? O dulcem permutationem, o impervestigabile artificium, o beneficia inexspectata: ut iniquitas quidem multorum in justo uno abscondatur, justitia autem unius multos iniquos justificet! Quum igitur superiori tempore nos convicisset, non posse nostram naturam vitam consequi, nunc autem servatorem ostendisset, qui ser-

quod Sylburgius quoque statuit, glossema in contextum irrepsisse, ut videlicet *ἀνέσχετο* expositio sit praecedentis verbi *ἐμακροθύμησεν* et sequentia: *λέγων Αὐτὸς τ. ἡμ. ἁμ. ἀνεδέξατο* probatio sint ex Jesai. LIII. 4. 11.. Sin verba sana sunt, saltem istud *λέγων* (jam Stephano suspectum) ejiciendum est, quum adscriptum fuerit ab aliquo existimante Jesaiana verba citari. Non autem de filio hîc agitur, sed de patre, quippe qui, licet minus accurate, eo tamen sensu dicatur peccata nostra ipse suscepisse, quod — ut Marani verbis utar — filium suum pro nobis tradendo ipse nobis victimam suppeditavit, qua peccata nostra expiarentur.

11. *τὸν ... ἀπέδοτο*] Coll. ep. ad Roman. VIII. 32..

12. *ὑπὲρ ἀνόμων*] Fortasse cum articulo *ὑπὲρ τῶν ἀνόμων*, ut in sequentibus. Non vero mutamus.

13. *τὸν ... ἀδίκων*] Coll ep. I. Petr. III. 18..

14. *τ. ἀθάνατον*] Supervacaneum aliquis putet *τ. ἀθάνατον* post *τὸν ἄφθαρτον*. Sed eodem modo Justinus Dial. c. Tr. c. 117. p. 345. B: *ἀφθάρτους καὶ ἀθανάτους*. Cf. c. 69. p. 296. B. al.; c. 45. p. 264. A. al. post *ἀφθαρσίαν* addit *ἀθανασίαν*.

15. *τὰς ... καλύψαι*] Coll. ep. Jacob. V. 20..

16. *Ἐν ... δικαιώσῃ*] Consimiliter Paulus apostolus docuerat. Stephan. interpretatur *δικαιωθῆναι*: *pro justis haberi*, et *δικαιώσῃ*: *faciat ut pro justis habeantur.* — Mox Maran. contra Codd. *υἱῷ τῷ θεοῦ*.

17. *ἵνα ἀνομία* etc.] H. e. *beneficia, quae contigerunt, ut* (*ἵνα*). Etiam Paulus (ep. ad Roman. V. 12. sqq.) uni justo multos impios opponit per illum justificatos.

18. *τὸ ... ζωῆς*] Coll. ev. Matth. XIX. 26. et loc. parall..

19. *ἀδύνατα*] Scil. *σώζεσθαι* s. *σωθῆναι* h. e. *παρ' ἀνθρώποις* (cf. ev. Matth. l. c.).

νατα, [20] ἐξ ἀμφοτέρων ἐβουλήθη πιστεύειν ἡμᾶς τῇ χρηστότητι αὐτοῦ, αὐτὸν ἡγεῖσθαι τροφέα, πατέρα, διδάσκαλον, σύμβουλον, ἰατρόν, νοῦν, φῶς, τιμήν, δόξαν, ἰσχύν, ζωήν, [21] περὶ ἐνδύ- D
σεως καὶ τροφῆς μὴ μεριμνᾶν.

10. *Ταύτην καὶ σὺ τὴν πίστιν ἐὰν [1] ποθήσῃς, καὶ λάβῃς πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν πατρός. [2] Ὁ γὰρ θεὸς τοὺς ἀνθρώπους ἠγάπησε, δι' οὓς ἐποίησε τὸν κόσμον, οἷς ὑπέταξε πάντα [3] τὰ ἐν τῇ γῇ, οἷς [4] λόγον ἔδωκεν, οἷς νοῦν, οἷς [5] μόνοις ἄνω πρὸς αὐτὸν ὁρᾶν ἐπέτρεψεν, οὓς ἐκ τῆς ἰδίας εἰκόνος ἔπλασε, πρὸς οὓς ἀπέστειλε τὸν υἱὸν [6] αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, [7] οἷς τὴν ἐν οὐρανῷ βασι-*

20. *ἐξ ἀμφοτέρων*] Scil. *ἐκ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἡμετέρας φύσεως* etc. atque *ἐκ τοῦ σωτῆρος δειχθέντος, δυνάτου* etc.. Stephan. vertit: *utrimque.* Pronomina *αὐτοῦ* et *αὐτὸν* quae sequuntur ad idem subjectum, Deum, esse referenda per se patet.

21. *περὶ ... μεριμνᾶν*] Coll. ev. Matth. VI. 25—31..

1. *ποθήσῃς, καὶ λάβῃς πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν πατρός. Ὁ γὰρ* etc.] In editis exstat: *ποθῇς καὶ λάβῃς, πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν π * ὁ γὰρ* etc.. Stephanus notat dubium esse, utrum *ποθῇς* an *ποθήσῃς* in Cod. suo msto legatur. Sed *ποθήσῃς* reposui, quum non tantum in Beureri apographo, sed etiam in Cod. Argentor. evidenter scriptum sit. Exprimit autem hic conjunctivus aoristi, qui ab *ἐὰν* pendet, Latinorum futurum exactum. In apodosi, quae a verbo *καὶ* (hoc nempe *ἐπιτατικῶς* capias = *etiam*) incipit, exspectaveris quidem tempus futurum *λήψῃ* (*accipies*), sed noluit scriptor sententiam fortius exprimere ideoque, licet de eventu non dubitaret, subjunctivum modum *λάβῃς* usurpavit (vern. *so dürftest du auch erlangen*). Nullum vero spatium vacuum est in Beur. apogr. et in Cod. Argentor., in quibus genuina lectio comparet (*ἐπίγνωσιν πατρός. ὁ γὰρ* etc.) a me refingenda. Itaque rejiciendae sunt omnes emendationes conjecturales, quibus VV. DD. (redditionis initium facientes a verbis *πρῶτον μὲν*) locum sanare studuerunt. Nimirum Stephanus suspicatus est scribendum esse: *πρῶτον μὲν ἐπίγνωσον πατέρα* vel *τὸν πατέρα* (vertit: *primum quidem cognosces patrem*), Sylburgius: *πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν πατρός σοι παρέξει* (*cognitionem patris tibi suggeret* scil. *ἡ πίστις*), Boehlius, quocum Hefel. facere videtur: *πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν προσλήψῃ* (s. *παραλήψῃ*) *τῆς τοῦ θεοῦ χρηστότητος* (s. *φιλανθρωπίας*) aut *πρ. μ. ἐπίγνωσιν πληρωθήσῃ τῆς* etc. (ep. ad Coloss. I. 9.). Ceterum illi *μὲν* infra *δὲ* (*Ἐπιγνοὺς δὲ* etc.) respondet.

2. *Ὁ ... ἠγάπησε — πρὸς ... ἀγαπ. αὐτόν*] Coll. ev. Joann. III. 16. et ep. I. Joann. IV. 9..

3. *τὰ ἐν τῇ γῇ, οἷς*] In Codd.

vare posset ea etiam quae servari non poterant, utraque re voluit nos benignitati suae fidem habere, ipsum existimare altorem, patrem, magistrum, consiliarium, medicum, mentem, lucem, honorem, gloriam, robur, vitam, de vestitu et victu sollicitos non esse.

10. Hanc si tu quoque expetiveris fidem, etiam adipisceris primum quidem agnitionem patris. Deus enim homines dilexit, propter quos creavit mundum, quibus subjecit omnia quae in terra sunt, quibus rationem, quibus mentem dedit, quibus solis sursum ad ipsum oculos attollere permisit, quos ad imaginem suam formavit, ad quos filium suum unigenitum misit,

mstis et editis τὰ ἐν * οἷς etc.. Deesse putant Beurer. αὐτῷ (sc. τῷ κόσμῳ), Stephan. γῇ vel κόσμῳ, Sylburg. τῷ κόσμῳ vel τῇ ὑπ' οὐρανόν, Boehl. αὐτῷ vel τῇ γῇ. In Cod. Argentor. autem, in quo prorsus evanuit lectio primitiva, spatii angustia duas tantum literas requirit, ut haud dubie legendum sit τῇ γῇ; scilicet hoc in codice ut in aliis litera η supra lineam (hic igitur supra literas τ et γ) poni solet. Notabilis est simillimus locus Justini in Apol. II. c. 5. p. 44. A: Ὁ θεὸς τὸν πάντα κόσμον ποιήσας καὶ τὰ ἐπίγεια ἀνθρώποις ὑποτάξας. Si cui magis placuerit γῇ (omisso articulo — sed vid. c. 7. p. 498. D) vel αὐτῷ, utatur suo jure.

4. λόγον] Morellus λόγιον, quod neque Stephan. et Sylburg. neque Codd. msti agnoscunt, dedit mendose; inde manifestum istum errorem Maranus recepit, quem ceteri editores male sunt secuti. Illud λόγον Stephan. interpretatur *rationem*; sed, quum satis fuisset νοῦν dicere, melius fortasse reddetur *orationem*.

5. μόνοις ἄνω] In exemplari post μόνοις apparet litera, quae sitne principium vocis ἄνω an vocis ἀτενές, dubito. Magis tamen in illam quam in hanc conjecturam propendeo. *Stephanus.* Cod. Argentor. praebet μόνοις ἀ —; ceterae enim hujus vocis literae, quum locum obtineant in fine lineae vetustate contritae, non comparent. Videtur tamen scriptum fuisse ἄνω; hoc etiam Beureri apographon agnoscit. Quapropter textui inserendum putavi.

6. αὐτοῦ] Vulgo αὐτοῦ. Sed vid. c. 8. not. 20..

7. οἷς ... ἐπηγγείλατο] H. e. *quibus regnum coeleste promisit*, vel: *regnum in coelo futurum* — si cum verbis τὴν ἐν οὐρ. subaudis γενησομένην. Mirum, inquit Stephanus, calumniae exemplum in memoriam mihi revocant haec verba. Solitos enim ethnicos calumniari Christianos, tamquam de suo quodam inter homines regno cogitantes, ex Justini Apol. I. c. 11. p. 58. E. 59. A. discimus: Καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες βασιλείαν προσδοκῶντας ἡμᾶς, ἀκρίτως ἀνθρώπινον λέ-

λείαν ἐπηγγείλατο, [8] καὶ δώσει τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτόν. [9] Ἐπι- 501
γνοὺς δὲ τίνος οἴει πληρωθήσεσθαι χαρᾶς; [10] Ἢ πῶς ἀγαπήσεις
τὸν οὕτως προαγαπήσαντά σε; [11] Ἀγαπήσας δὲ [12] μιμητὴς ἔσῃ
αὐτοῦ τῆς χρηστότητος. Καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ δύναται μιμητὴς
ἄνθρωπος γενέσθαι θεοῦ. Δύναται θέλοντος αὐτοῦ. Οὐ γὰρ τὸ
καταδυναστεύειν τῶν πλησίον, οὐδὲ τὸ πλέον ἔχειν βούλεσθαι τῶν
ἀσθενεστέρων, οὐδὲ τὸ πλουτεῖν καὶ βιάζεσθαι τοὺς ὑποδεεστέ-
ρους, εὐδαιμονεῖν ἐστιν· οὐδὲ ἐν τούτοις δύναταί τις μιμήσασθαι
θεόν· [13] ἀλλὰ ταῦτα ἐκτὸς τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. Ἀλλ' ὅστις B
τὸ τοῦ πλησίον ἀναδέχεται βάρος, ὅς, ἐν [14] ᾧ κρείσσων ἐστίν,
ἕτερον τὸν ἐλαττούμενον εὐεργετεῖν ἐθέλει, [15] ὅσα παρὰ τοῦ θεοῦ
λαβὼν ἔχει, [16] ταῦτα τοῖς ἐπιδεομένοις χορηγῶν, [17] θεὸς γίνεται
τῶν λαμβανόντων, οὗτος μιμητής ἐστι θεοῦ. Τότε θεάσῃ τυγ-
χάνων ἐπὶ γῆς ὅτι θεὸς ἐν [18] οὐρανοῖς πολιτεύεται, τότε μυστήρια
θεοῦ λαλεῖν ἄρξῃ, τότε τοὺς κολαζομένους ἐπὶ [19] τῷ μὴ θέλειν
ἀρνήσασθαι θεὸν καὶ ἀγαπήσεις καὶ θαυμάσεις, τότε τῆς ἀπάτης
τοῦ κόσμου καὶ τῆς πλάνης καταγνώσῃ, ὅταν τὸ ἀληθῶς ἐν οὐ-
ρανῷ ζῆν ἐπιγνώσῃ, ὅταν τοῦ δοκοῦντος ἐνθάδε θανάτου κατα-
φρονήσῃς, ὅταν τὸν ὄντως θάνατον φοβηθῇς, ὃς φυλάσσεται
τοῖς κατακριθησομένοις [20] εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὃ τοὺς παραδο- C

γειν ἡμᾶς ὑπειλήφατε, ἡμῶν τὴν *μετὰ θεοῦ* λεγόντων etc..

8. *καὶ δώσει τοῖς* etc.] Post *δώσει* interpunxerunt editores ante Boehlium, quum ita interpretarentur: *καὶ οἷς δώσει*, utpote *τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτόν* — h. e. *et dabit, quod ipsum dilexerint.*

9. *Ἐπιγνοὺς δὲ*] Scil. (*τὸν*) *πατέρα*. Supra enim *λάβῃς πρ. μὲν ἐπίγνωσιν πατρός*.

10. *Ἢ . . . σε*] Coll. ep. I. Joann. IV. 19..

11. *Ἀγαπήσας . . . θαυμάσεις*] De hac sententia Joannea cf. ep. I. Joann. IV. 11. sq. et 19. sq..

12. *μιμητὴς ἔσῃ* etc.] De imitatione ista, qua homines Deum imitari possunt, lege S. Martyrem in Apol. I. c. 10. p. 58. B. C. Ibi dicit: *Ἐκείνους δὲ προσδέχεσθαι αὐτὸν μόνον δεδιδάχμεθα . . . τοὺς τὰ προσόντα αὐτῷ ἀγαθὰ μιμουμένους, σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ ὅσα οἰκεῖα θεῷ ἐστι* etc..

13. *ἀλλὰ . . . μεγαλειότητος*] *Sed haec extra ejus majestatem sunt* i. e. contraria illius ditissimae beneficentiae quam imitari debemus. *Maranus* (in Addend.).

14. *ᾧ κρείσσων*] In Cod. Stephani msto erat perperam *τῷ κρείσσω*, ita quidem, ut litera *ν* in fine hujus nominis non deesset, sed esset ἐξίτηλος. Errorem correxit ille criticus.

15. *ὅσα*] Fortasse huic voci

quibus coeleste regnum promisit, et dabit eis qui ipsum dilexerunt. Postquam autem illum cognoveris, quanta te impletum iri laetitia existimas? Aut quantum diliges eum qui prior te ita dilexerit? Quum autem diligere coeperis, imitator eris ejus benignitatis. Ac ne mireris, posse hominem esse imitatorem Dei. Potest eo volente. Non enim imperium in proximos obtinere, neque velle potiore conditione esse quam infirmiores, neque divitem esse et vim inferre inferioribus, est beatum esse: neque in his Deum imitari quisquam potest; sed haec sunt extra illius majestatem. At qui proximi onus in se recipit, qui, qua in re superior est, alium inferiorem beneficio vult afficere, qui, quaecumque habet a Deo accepta, ea indigis suppeditans, Deus fit eorum qui accipiunt: is Dei est imitator. Tunc perspicies in terra degens Deum in coelis mundum veluti civitatem gubernare, tunc mysteria Dei loqui incipies, tunc eos qui puniuntur, quod abnegare Deum nolint, et diliges et miraberis, tunc imposturam mundi et errorem damnabis, quum vere in coelo vivere didiceris, quum eam quae hic mors esse censetur contemseris, quum veram mortem formidaveris, quae servatur iis qui ad ignem aeternum damnabun-

praefigendum est pronomen relativum, quod ad θεὸς γίνεται referatur. Facile enim ΟΣ occasione ejusdem syllabae sequentis excidere poterat. Quod si non vis, ὃς saltem subaudias. Nempe defectus relativi animo fervido et in disputando ardenti forsitan imputari possit.

16. ταῦτα ... χορηγῶν] Haec verba male desunt in editione Maraniana.

17. θεὸς γίν. τ. λαμβανόντων] In his verbis videri possit alludere ad proverbium: ἄνθρωπος ἀνθρώπου δαιμόνιον i. e. *homo homini Deus*. Quod ideo dicitur, quoniam, dum alicui opitulamur, hoc ipso facto Deum imitamur. Quod cum ab aliis quoque ethnicis, tum vero a Strabone dictum est. Ac inter poetas latinos Ovidius quiddam tale canit. *Stephanus*.

18. οὐρανοῖς] Sic Codd. msti et editi. Sed Sylburgius putat pro ista voce legendum esse ἀνθρώποις, quum ex οὐνοῖς in ᾽άν᾽οις proclivis sit in exscribendo lapsus. Cf. tamen quae leguntur c. 5. p. 497. B: ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ᾽ ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται.

19. τῷ] Hefel. τὸ fecit contra codices.

20. εἰς τὸ πῦρ] Vulgo male εἰς πῦρ. Articulum Cod. Argentor. praebuit.

θέντας αὐτῷ μέχρι τέλους κολάσει· τότε τοὺς ὑπομένοντας ὑπὲρ δικαιοσύνης θαυμάσεις [21] τὸ πῦρ τὸ πρόσκαιρον, καὶ μακαρίσεις, ὅταν [22] ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐπιγνῷς.

11. [1] Οὐ ξένα ὁμιλῶ οὐδὲ παραλόγως ζητῶ, ἀλλὰ [2] ἀποστόλων γενόμενος μαθητὴς γίνομαι διδάσκαλος ἐθνῶν· τὰ παραδοθέντα ἀξίοις ὑπηρετῶ γινομένοις ἀληθείας μαθηταῖς. Τίς γὰρ ὀρθῶς διδαχθεὶς καὶ [3] λόγῳ προσφιλεῖ γεννηθεὶς οὐκ ἐπιζητεῖ σαφῶς μαθεῖν τὰ διὰ λόγου δειχθέντα φανερῶς μαθηταῖς, οἷς ἐφανέρωσεν ὁ λόγος φανείς, [4] παῤῥησίᾳ λαλῶν, ὑπὸ ἀπίστων μὴ νοού-

21. *τὸ πῦρ τὸ πρόσκαιρον, καὶ μακαρ.* etc.] Stephanus omnesque post eum editores praebent *τὸ πῦρ το * μακαρ.* etc.. Etiam in Cod. Argentor. est lacunula, ita quidem, ut literae non desint, sed sint *ἐξίτηλοι*, quum in fine lineae locum habeant. Tamen superesse videntur aliqua vocis *προς* vestigia; unde confidenter rescripsi *πρόσκαιρον*, quod praecedenti *αἰώνιον* egregie respondet. Ante *μακαρίσεις* autem, quae vox insequentem versum incipit, idem Cod. mstus ad marginem bene praebet *καὶ* tamquam additamentum, quod tamen a prima manu videtur profectum esse. Quocirca reposui. Non vero ista verborum collocatio debet esse admodum offensioni; nimirum exspectaveris: *τ. τ. ὑ. ὑ. δ. τὸ πῦρ τὸ πρ. θαυμάσεις, καὶ* etc.. Pariter c. 3. fin. verba *τὸ δὲ δοκεῖν* etc. male postponuntur. Denique ad sententiam quod attinet, in memoriam revoco praeclarum Polycarpi exemplum; qui, quum convicia adversus Christum, cui sex et octoginta continuos annos ministrasset, nollet dicere, in rogum impositus est flammisque absumtus. Cf. Ecclesiae Smyrn. de martyrio Polyc. ep. encycl. apud Euseb. hist. eccl. IV. c. 15, comp. Actt. martyr. ed. Ruinart. (ed. 2.) p. 31. sqq.. Inter alia autem ille martyr ad proconsulem, qui quaestioni praeerat: *Π ῦ ρ*, inquit, *ἀπειλεῖς π ρ ὸ ς ὥ ρ α ν καιόμενον καὶ μετ ὀλίγον σβεννύμενον· ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ α ἰ ω ν ί ο υ κ ο λ ά σ ε ω ς τοῖς ἀσεβέσι τηρούμενον.* Haec Polycarpi verba plurimum conferre ad nostrum locum illustrandum, nemo non videt. — Jam editorum conjectationes memoremus. Suspicatur Stephanus ita scriptum esse: *τότε τοὺς ὑπομένοντας ὑπὲρ δικαιοσύνης τ ὸ π ῦ ρ θ α υ μ ά σ ε ι ς κ α ὶ μακαρίσεις ὅταν ἐ. τὸ πῦρ ἐπιγνῷς*, vel potius in illo priori loco non fuisse scriptum *τὸ πῦρ*. Melius Sylburgius absque verborum transpositione defectum sic explet: *τότε τοὺς ὑπομένοντας ὑπὲρ δικαιοσύνης θαυμάσεις τὸ πῦρ τὸ ἐ π ί γ ε ι ο ν* (vel *τὸ πῦρ τὸ π ρ ό σ κ α ι ρ ο ν*), *κ α ὶ τ ό τ ε α ὐ τ ο ὺ ς μακαρίσεις, ὅταν* etc.. Rectius Boehlius locum hoc modo interpolat: ... *τὸ πῦρ τὸ ἐ π ί γ ε ι ο ν* (s. *π ρ ό σ κ α ι ρ ο ν*), *κ α ὶ μακαρίσεις, ὅταν* etc.. Male autem Hefelius conjicit: ... *θαυ-*

tur, qui sibi traditos afficiet supplicio ad finem usque; tunc admirationi tibi erunt qui pro justitia ignem patiuntur temporarium, et beatos praedicabis, quum illum ignem cognoveris.

11. Non de rebus peregrinis loquor neque inepte quaero, sed apostolorum factus discipulus fio doctor gentium; quae [mihi] tradita sunt subministro eis qui discipuli fiunt digni veritate. Quis enim recte edoctus et Logo adamato genitus non studet aperte discere quae per Logon clare ostensa sunt discipulis, quibus [ea] declaravit Logos conspicuus factus, libere loquens, quum ab incredulis non intelligeretur, sed discipulis

μάσεις· τὸ πῦρ τὸ ἐπίγειον μακαρίσεις, ὅταν etc..

22. *ἐκεῖνο τὸ πῦρ*] H. e. *τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.*

1. *Οὐ ξένα ὁμιλῶ* etc.] In msto Stephani et in Cod. Argentor. e regione horum verborum adjecta est ad oram haecce adnotatio: *καὶ ὧδε ἐγκοπὴν εἶχε τὸ* (Cod. Argent. vitiose *εἶχεὶ ὁ*) *ἀντίγραφον.* Hic enim versus, qui initium a verbis *Οὐ ξένα* etc. sumit, in Cod. Argentor. interius (h. e. magno spatio a margine sinistra interjecto) incipit. Videlicet ista *ἐγκοπὴ* indicare videtur, verba inde ab *Οὐ ξένα ὁμιλῶ* usque ad *Ἀμήν* subdititia esse. Idem jam Stephanus admonuit. „Vereor — inquit — ne totus hic sermo ad finem usque sit suppositititius, et alio sermone clausa fuerit a Justino haec oratiuncula, praesertim quum res illi non esset cum Christiano, qui *εἰς τοιαῦτα τῶν λόγων βάθη* penetrare posset, sed contra cum Diogneto quodam omnis christianae doctrinae adhuc rudi. Adde quod, quum praecedentia omnia Justinum redoleant, si cum caeteris ejus scriptis conferantur, et multa etiam cum illis communia habeant, contra nullae tales contemplationes apud eum, quod sciam, inveniantur.“ Quae quum ita sint, retracto quae olim in libro de Justini M. scriptis et doctr. p. 58. dixi pro epistolae integritate.

2. *ἀποστόλων γεν. μαθ.*] Stephan. male: *quum apostolorum fuerim discipulus.*

3. *λόγῳ προσφιλεῖ γενν.*] Stephan. et Sylburg. dederunt *λόγῳ προσφιλ * εἶ γεννηθεὶς* etc.. In Cod. enim msto, quo ille usus est, interstitium erat inter *προσφιλ* et *εῖ.* Idem interstitium in Cod. Argentor. invenitur, ita tamen, ut, quum ibi radendo habeat ortum, prorsus nihil supplendum sit. In Beureri apographo non apparebat illud spatium; conjuncte enim habebat *προσφιλεῖ.* Itaque hanc vocem recte Maranus reposuit, quem secuti sunt ceteri editores. Praeter necessitatem Sylburgius mallet *προσφιλεῖ τε καὶ ἀληθεῖ* et Maranus (in Addend.) *προσφιλὴς γεννηθείς* (*et Verbo amicus factus*).

4. *παῤῥησίᾳ λαλῶν*] Coll. ev. Joann. VII. 26. XVI. 29. XVIII. 20.. Beurerus vertit: *libere loquens, quod*

μενος, μαθηταῖς δὲ [5] διηγούμενος, [6] οἵ, πιστοὶ λογισθέντες ὑπ' αὐτοῦ, ἔγνωσαν πατρὸς μυστήρια; [7] Οὗ χάριν ἀπέστειλε λόγον, ἵνα κόσμῳ φανῇ· ὅς, ὑπὸ λαοῦ ἀτιμασθείς, διὰ ἀποστόλων κηρυχθείς, ὑπὸ ἐθνῶν ἐπιστεύθη. [8] Οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς, [9] ὁ καινὸς φανείς, [10] καὶ παλαιὸς εὑρεθείς, καὶ πάντοτε νέος ἐν ἁγίων καρδίαις γεννώμενος. Οὗτος ὁ ἀεί, [11] σήμερον υἱὸς λογισθείς· δι' οὗ πλουτίζεται ἡ ἐκκλησία, καὶ χάρις ἁπλουμένη ἐν ἁγίοις πληθύ- 502
νεται, παρέχουσα νοῦν, φανεροῦσα μυστήρια, διαγγέλλουσα καιρούς, χαίρουσα ἐπὶ πιστοῖς, ἐπιζητοῦσι [12] δωρουμένη, οἷς ὅρια πίστεως οὐ θραύεται οὐδὲ [13] ὅρια πατέρων παρορίζεται. Εἶτα φόβος νόμου [14] ᾄδεται, καὶ προφητῶν χάρις γινώσκεται, καὶ εὐαγγελίων πίστις ἵδρυται, καὶ ἀποστόλων παράδοσις φυλάσσεται, καὶ ἐκκλησίας χάρις σκιρτᾷ. Ἣν χάριν [15] μὴ λυπῶν [16] ἐπιγνώσῃ ἃ λόγος ὁμιλεῖ, δι' ὧν βούλεται, ὅτε θέλει. Ὅσα γὰρ θελήματι τοῦ κελεύοντος λόγου ἐκινήθημεν ἐξειπεῖν [17] μετὰ πόνου, ἐξ ἀγάπης τῶν ἀποκαλυφθέντων ἡμῖν γινόμεθα ὑμῖν κοινωνοί.

12. Οἷς ἐντυχόντες καὶ ἀκούσαντες μετὰ σπουδῆς εἴσεσθε B
ὅσα παρέχει ὁ θεὸς τοῖς [1] ἀγαπῶσιν ὀρθῶς, [2] οἱ γενόμενοι παρά-

ab fidelibus non intelligebatur: discipulis autem omnia exponebat, qui etc..

5. διηγούμενος] Non διηγούμενος sed ἐκδιηγούμενος scriptum fuisse putat Stephanus et potius ἐκδιηγούμενος (licet minus usitatum) quam ἐξηγούμενος, quod facilior lapsus ex participio ἐκδιηγούμενος fuerit in διηγούμενος quam ex altero participio ἐξηγούμενος. Non mutamus lectionem Codd. mstorum. Ceterum margini Cod. Argentor. nota adscripta est, cujus tamen paucis tantum literis murium dentes pepercerunt: [ὅτι] οἱ ἄνδρες [ἔγνω]σαν μυ[στήρια] τοῦ πατρός.

6. οἵ...ἐπιστεύθη] Coll. Actt. apost. XIII. 46.—48.. Pro οἵ relativo Boehl. et Hefel. οἱ articulum dederunt contra codices. Notam interrogandi omnes editores omiserunt excepto Hefelio, qui post διηγούμενος collocavit.

7. Οὗ χάριν] Nimirum ut discamus quae per Logon clare ostensa sunt discipulis.

8. Οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς] Coll. ep. I. Joann. I. 1. et II. 13. sq..

9. ὁ καινὸς] Subaudias οὗτος. Maran. vero (in Addend.) articulum ὁ vult deleri: *Hic, qui ab initio erat, novus apparuit.*

10. καὶ παλαιὸς εὑρεθείς] In Cod. Stephani msto et in editis legitur καὶ * εὑρεθείς. Nullum vero spatium vacuum est in Beureri apographo et in Cod. Argentor., quorum ope παλαιὸς in locum suum restitui. Quemadmodum autem verba ὁ ἀπ' ἀρχῆς et ὁ καινός, sic

enarraret, qui, fideles ab eo existimati, cognoverunt patris mysteria? Cujus rei gratia misit Logon, ut a mundo conspiceretur: qui, a populo contemtus, per apostolos praedicatus, a gentibus creditus est. Hic ab initio erat, novus apparuit, et vetus inventus est, et semper recens in sanctorum cordibus nascitur. Hic semper fuit, hodie filius habitus est; per quem ditatur ecclesia, et gratia expansa in sanctis amplificatur, praebens mentem, patefaciens mysteria, adnuntians tempora, gaudens super fidelibus, quaerentibus donans, quibus limites fidei non perfringuntur neque limites patrum transiliuntur. Deinde metus legis decantatur, et prophetarum gratia cognoscitur, et evangeliorum fides stabilitur, et apostolorum traditio custoditur, et ecclesiae gratia exsultat. Quam gratiam si non contristaris, cognosces ea quae Logos loquitur, per quos vult, quum ei libet. Quaecumque enim voluntate jubentis Logi excitati sumus ad eloquendum cum labore, ex dilectione eorum, quae revelata sunt nobis, vobiscum communicamus.

12. Quae quum legeritis et audieritis studiose, scietis quaecumque praebet Deus diligentibus recte, facti paradisus

παλαιὸς et νεὸς sibi opponuntur; aut antithesis est haecce: ὁ καινὸς φανεὶς καὶ παλαιὸς εὑρεθείς. Recte igitur editorum conjecturis supersedemus, quorum alii (Stephan.) κ. ἀρχαῖος εὑρ., alii (Maran.) κ. ἐν χρόνῳ εὑρ., alii (Boehl. et Hefel.) κ. ἐν σαρκὶ εὑρ. ad explendam lacunulam commendarunt.

11. σήμ. υἱὸς λογ.] Coll. Ps. II. 7. et ev. Luc. III. 22. (vid. Dial. c. Tr. c. 88. not. 23.).

12. δωρουμένη] Hoc participium Stephano et passivam significationem (*donata*) videtur admittere.

13. ὅρια πατέρων] Sunt decreta, vel circa doctrinam fidei vel circa disciplinam ecclesiasticam facta unanimi consilio patrum ecclesiae (h. e. ecclesiarum antistitum) synodis congregatorum. *Boehlius.*

14. ᾄδεται] Maran. ἅδεται fecit contra codices.

15. μὴ] Morell. omisit hanc vocem manifesto errore. Maran., Boehl. et Hefel. pro ea οὐ substituerunt contra Codd. mstos.

16. ἐπιγνώσῃ etc.] Beurer. interpretatur: *quae Verbum nobiscum communicat, per ea quae vult cognosces.*

17. μετὰ πόνου] Haec verba ad ἐκινήθημεν refero. Mox (c. 12. init.) ἀκούσαντες μετὰ σπουδῆς. Vulgo commatibus includuntur, ut sit dubium quocumque pertineant.

1. ἀγαπῶσιν] Scil. *ipsum.*

2. οἱ γενόμενοι] Miror Stephanum reddidisse *qui fuistis et*

δεισος τρυφῆς, πάγκαρπον ξύλον, εὐθαλοῦν, ἀνατείλαντες ἐν ἑαυ-
τοῖς, ποικίλοις καρποῖς κεκοσμημένοι. Ἐν γὰρ τούτῳ τῷ [3] χωρίῳ
ξύλον γνώσεως καὶ ξύλον ζωῆς πεφύτευται· ἀλλ' οὐ τὸ τῆς γνώ-
σεως ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ παρακοὴ ἀναιρεῖ. [4] Οὐδὲ γὰρ ἄσημα τὰ γε-
γραμμένα, ὡς θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ξύλον ζωῆς ἐν μέσῳ παραδείσου
ἐφύτευσε, διὰ γνώσεως [5] ζωὴν ἐπιδεικνύς· [6] ᾗ μὴ καθαρῶς χρη-
σάμενοι οἱ ἀπ' ἀρχῆς πλάνῃ τοῦ ὄφεως [7] γεγύμνωνται. Οὐδὲ γὰρ
ζωὴ ἄνευ γνώσεως οὐδὲ γνῶσις ἀσφαλὴς ἄνευ ζωῆς ἀληθοῦς. Διὸ C
πλησίον ἑκάτερον πεφύτευται. [8] Ἣν δύναμιν ἐνιδὼν [9] ὁ ἀπόστο-
λος, τήν τε [10] ἄνευ ἀληθείας προστάγματος εἰς ζωὴν ἀσκουμένην
γνῶσιν μεμφόμενος, λέγει· [11] Ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰ-
κοδομεῖ. Ὁ γὰρ νομίζων εἰδέναι τι ἄνευ γνώσεως ἀληθοῦς καὶ
μαρτυρουμένης ὑπὸ τῆς ζωῆς οὐκ ἔγνω, [12] ὑπὸ τοῦ ὄφεως πλανᾶ-
ται, [13] μὴ ἀγαπήσας τὸ ζῆν· ὁ δὲ μετὰ φόβου ἐπιγνοὺς καὶ ζωὴν
ἐπιζητῶν [14] ἐπ' ἐλπίδι φυτεύει, καρπὸν προσδοκῶν. [15] Ἤτω σοι
καρδία [16] γνῶσις, ζωὴ δὲ [17] λόγος ἀληθής, χωρούμενος. Οὗ ξύ-
λον φέρων καὶ [18] καρπὸν εὑρὼν τρυγήσεις ἀεὶ τὰ [19] παρὰ θεῷ D

mox *qui produxistis*, cum nihil magis sententiae contrarium esse possit. Haec enim ad gentiles dicuntur. Non incommode deleretur articulus ante *γενόμενοι*. *Maranus.*

3. *χωρίῳ*] Scil. *ἐν τῷ παραδείσῳ.* Cf. Genes. II. 9..

4. *Οὐδὲ γὰρ* etc.] Beurer. interpretatus est: *Neque enim sine certa significatione haec scripta sunt, quod nempe Deus ab initio lignum vitae in medio paradisi plantarit: quum per cognitionem vitam innueret.*

5. *ζωὴν*] H. e. *ζωὴν ἀληθῆ*, ut ex sequentibus patescit.

6. *ᾗ*] Scil. *γνώσει.*

7. *γεγύμνωνται*] Cf. Genes. III. 7..

8. *Ἣν δύναμιν* etc.] I. e. cum perspexisset apostolus, quam vim habeat illa utriusque ligni, nempe cognitionis et vitae, conjunctio. *Maranus* (in Addend.).

9. *ὁ ἀπόστολος*] Nempe Paulus.

10. *ἄνευ ἀληθείας προστάγματος*] H. e. *doctrinae.* Infra *λόγος ἀληθής.* Beurer.: *sine veritatis praecepto.* Alius legerit forsitan *ἄνευ ἀγάπης προστάγματος.*

11. *Ἡ ... οἰκοδομεῖ*] Ep. I. ad Corinth. VIII. 1..

12. *ὑπὸ*] Beureri apographon *καὶ ὑπὸ τοῦ* etc.. Sylburgius malit *ὑπὸ δὲ τοῦ* etc..

13. *μὴ*] Stephan. et Sylburg. solam literam *μ* dederunt; posterior enim litera voculae *μὴ* legi non potuit in Cod. msto, quo ille V. D. usus est. Reddit: *ob amorem vitae.* Confirmatur autem negatio illa Cod. Argentor. et Beureri apographo.

14. *ἐπ' ... προσδοκῶν*] Coll. ep. I. ad Corinth. IX. 7. 10..

15. *Ἤτω σοι*] Beureri apogra-

deliciarum, fructuosum lignum, belle germinans, producentes in vobis ipsis, variis fructibus ornati. In hoc enim loco lignum cognitionis et lignum vitae plantatum fuit; verum non lignum cognitionis interimit, sed inobedientia interimit. Neque enim ea sunt obscura quae scripta sunt, Deum ab initio lignum vitae in medio paradisi plantasse, per cognitionem vitam ostendentem; qua quum pure usi non essent qui ab initio fuerunt, impostura serpentis nudati fuerunt. Neque enim vita sine cognitione, neque cognitio tuta sine vita vera. Ideo in propinquo utrumque plantatum fuit. Quam vim quum perspexisset apostolus, cognitionem quae sine veritate mandati in vitam exercetur reprehendens, dicit: *Cognitio inflat, dilectio autem aedificat.* Qui enim putat se scire aliquid sine cognitione vera et cui testimonium perhibetur a vita, non cognoscit, a serpente decipitur, quia vitam non dilexit; at qui cum timore cognitionem est adeptus et vitam quaerit, in spe plantat, fructum exspectans. Esto tibi cor cognitio, vita autem sermo verus, qui recipitur. Cujus lignum ferens et fructum adeptus

phon ἤτω οὖν σοι.

16. *γνῶσις*] Hoc positum videri potest pro *γνωστική*: *sit tibi cor* (i. e. animus) *rerum divinarum cognitione praeditum*, vel res divinas cognoscendi et facultate instructum et studio perfusum, hac scilicet ratione (cf. *χωρούμενος*); ut *λόγος ἀληθὴς* animo recipiatur. At vero (sensu non immutato) aptius videntur verba hoc modo accipi: *Cognitio rerum divinarum* s. res div. cognoscendi studium *cor tuum perfusum habeat*, vel sit intimo pectori insitum. Denique si quis legere malit *καρδίᾳ* (*γνῶσις sit tibi curae;* studeas ad *γνῶσιν* pervenire) non est [!] quod repugnemus; quamquam hoc minus convenit sequenti *ζωὴ δὲ λόγος ἀληθής*. *Boehlius.*

17. *λόγ. ἀληθ.*] Beurer. interpretatur: *doctrina veritatis.* Vid. not. 10..

18. *καρπὸν εὑρῶν*] Vulgo *καρπὸν * ρῶν.* Sic enim legerat Stephanus in Cod. suo msto. Beureri apographon habet *καρποῦ ἐρῶν* (*cupiens*). Idem Stephanus conjecit, nisi quis *καρπῶν ἐρῶν* mallet. Cod. Argentor. *καρπὸν ευρῶν* praebet, ita tamen, ut syllaba *ευ* a secunda manu sit praemissa. Putavi autem refingendum esse *κ. εὑρών.* Sylburgio et Marano aptum videtur *καρπὸν ἐκπληρῶν* (*fructum perficiens* h. e. ad justam maturitatem perducens), Boehlio et Hefelio *καρπὸν φανερῶν* vel *χωρῶν* (scil. *ἐν τῇ καρδίᾳ*) vel *συντηρῶν.*

19. *παρὰ θεῷ*] Alius legerit *παρὰ θεοῦ*: *a Deo.* Mox Beur. apogr. *πορούμενα* corrupte.

ποθούμενα, ὧν ὄφις οὐχ ἅπτεται οὐδὲ πλάνη συγχρωτίζεται· [20] οὐδὲ Εὖα φθείρεται, [21] ἀλλὰ παρθένος πιστεύεται· καὶ σωτήριον δείκνυται, καὶ ἀπόστολοι συνετίζονται, καὶ τὸ κυρίου πάσχα προέρχεται, καὶ [22] κηροὶ συνάγονται καὶ [23] μετὰ κόσμου ἁρμόζονται, καὶ διδάσκων ἁγίους ὁ λόγος εὐφραίνεται, δι' οὗ πατὴρ δοξάζεται, [24] ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

F R A G M E N T A
OPERUM DEPERDITORUM
S. JUSTINI.

Ex Joannis Dam. Sacris Parallelis.
Opp. ed. Lequien. T. II. p. 756. — 763.

Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος
ἐκ τοῦ περὶ ἀναστάσεως.

1. *Ὁ μὲν τῆς ἀληθείας λόγος ἐστὶν [1] ἐλεύθερος καὶ αὐτεξού-* 588 ed. Mar.
σιος, ὑπὸ μηδεμίαν βάσανον ἐλέγχου θέλων πίπτειν μηδὲ τὴν παρὰ τοῖς ἀκούουσι δι' ἀποδείξεως ἐξέτασιν ὑπομένειν. Τὸ γὰρ εὐγενὲς αὐτοῦ καὶ πεποιθὸς αὐτῷ τῷ [2] πέμψαντι πιστεύεσθαι θέλει. Λόγος δὲ ἀληθείας ἀπὸ θεοῦ πέμπεται· διὸ καὶ τὸ ἐλεύθερον τὸ [3] περὶ αὐτοῦ οὐ φορτικόν. Κατ' ἐξουσίαν γὰρ φερόμενος εἰκότως οὐδὲ τὰς ἀποδείξεις τῶν λεγομένων ἀπαιτεῖσθαι θέλει, ὅτι μηδέ εἰσιν ἄλλαι παρὲξ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ὅπερ ἐστὶν ὁ θεός. Πᾶσα B
γὰρ ἀπόδειξις [4] ἰσχυροτέρα καὶ πιστοτέρα τοῦ ἀποδεικνυμένου τυγ-

20. *οὐδὲ Εὖα φθ.*] De Evae corruptione ad oram Cod. Argentor. et apogr. Beur. additum hoc scholiolum: *ὅτι τὴν Εὖαν, μὴ φθειρομένην, παρθένον ἀποκαλεῖ· φθαρεῖσαν δὲ τῆς παρακοῆς πάντως εἰσεδέξατο τὸ ἐπιτίμιον, δηλονότι φθαρεῖσαν.*

21. *ἀλλὰ παρθ. πιστεύεται*] Mariam Boehlius hîc designari putat, ideoque coactus est *πιστεύεται* activo significatu capere.

22. *κηροὶ*] Sic Codd. msti et editi. Designantur voce ista *cerei*, vern. *Wachskerzen* (Heliodor. IX. 11.). Beurerus reddit: *favi.* Sed Stephano *κηροὶ* suspectum est. Sylburgius autem conjicit *καιροί*, ut intelligendae sint *αἱ κατὰ τρεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ καιροὺς τελούμεναι ἑορταὶ* seu *πανηγύρεις* (Exod. XXXIV. 23. sq. et Deuter. XVI. 16.). Ma-

metes semper quae apud Deum desiderantur, quae serpens non attingit et quibus impostura se non applicat; [tunc] neque Eva corrumpitur, sed virgo creditur: et salus ostenditur, et apostoli intelligentia instruuntur, et domini pascha progreditur, et cerei colliguntur et decenter ordinantur, ac Logos docens sanctos laetatur, per quem pater glorificatur, cui gloria in saecula. Amen.

FRAGMENTA
OPERUM DEPERDITORUM
S. JUSTINI.

Ex Joannis Dam. Sacris Parallelis.
Opp. ed. Lequien. T. II. p. 756.—763.

Sancti Justini philosophi et martyris ex tractatu de resurrectione.

1. Veritatis sermo est liber et sui juris, qui nec sub ullam vult argumenti probationem cadere neque apud audientes examen per probationem sustinere. Nobilitas enim ejus et fiducia ipsi illi, qui misit, fidem haberi vult. Sermo autem veritatis a Deo mittitur; quocirca libertas ejus minime arrogans. Nam quia pro potestate mittitur, merito nec demonstrationes eorum quae dicuntur exposci vult, quum neutiquam aliae sint extra ipsam veritatem, quae est Deus. Omnis enim demonstratio validior et fide dignior est eo quod demonstratur: siquidem id

lit scite Maranus χοροί: *chori congregantur.* Adstipulatur Hefelius.

23. *μετὰ κόσμον ἁρμόζονται*] Vulgo male *μ. κ. ἁρμόζεται.* Lectio a me recepta Sylburgio debetur placetque editoribus. Beurerus: *et cum mundo conjunguntur.*

24. *ᾧ*] Scil. *πατρί.*

1. *ἐλεύθερος*] Halloixius, Grabius et Tellerus *ἐλεύθερός τε* praebent. Expunxit vero particulam *τε* Lequienus, qui Cod. Claromontanum (Rupefucaldinum), unde hunc tractatum primus vulgavit Halloixius, denuo inspexit; adstipulati sunt Maranus et Augustius.

2. *πέμψαντι*] Scil. *αὐτόν* h. e. *τὸν τῆς ἀληθείας λόγον.*

3. *π. αὐτοῦ*] Halloix. et Grab. *π. αὐτόν.*

4. *ἰσχυροτέρα*] Halloix., Grab., Tellor. addunt *τε.*

χάνει, εἴγε τὸ πρότερον ἀπιστούμενον, [5]πρὶν ἢ τὴν ἀπόδειξιν ἐλθεῖν, ταύτης κομισθείσης ἔτυχε πίστεως, καὶ τοιοῦτον ἐφάνη ὁποῖον ἐλέγετο. Τῆς δὲ ἀληθείας ἰσχυρότερον οὐδὲν οὐδὲ πιστότερον, ὥστε ὁ περὶ ταύτης ἀπόδειξιν αἰτῶν ὅμοιός ἐστι τῷ τὰ φαινόμενα [6] ταῖς αἰσθήσεσι λόγοις θέλοντι ἀποδείκνυσθαι, διότι φαίνεται. [7] Τῶν γὰρ διὰ τοῦ λόγου λαμβανομένων κριτήριόν ἐστιν ἡ αἴσθησις· αὐτῆς δὲ κριτήριον οὐκ ἔστι πλὴν αὐτῆς. Ὥσπερ οὖν τὰ διὰ τοῦ λόγου θηρώμενα ἀπάγοντες ἐπὶ τὴν αἴσθησιν ταύτῃ κρίνομεν, C
ὁποῖά ποτε ὄντα [8] τυγχάνει, εἴτε καὶ ἀληθῆ εἴτε καὶ ψευδῆ, τὰ λεγόμενα, [9] οὐκέτι δὲ κρίνομεν πιστεύοντες αὐτῇ, [10] οὕτω καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους καὶ [11] κοσμικοὺς λόγους ἀναπέμπομεν ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ταύτῃ κρίνομεν, εἴτε φαῦλοι εἴτε καὶ μὴ τυγχάνουσιν ὄντες· τοὺς δὲ τῆς ἀληθείας οὐδενὶ κρίνομεν ἑτέρῳ, πιστεύοντες αὐτῇ. Ἔστι δὲ ἀλήθεια ὁ θεός, ὁ πατὴρ τῶν ὅλων, ὅς ἐστι [12] νοῦς τέλειος. Οὗ γενόμενος υἱὸς ὁ λόγος ἦλθεν εἰς ἡμᾶς, σάρκα φορέσας, ἑαυτόν τε καὶ τὸν πατέρα μηνύων, [13] διδοὺς ἡμῖν [14] ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ζωὴν αἰώνιον. Ἔστι δὲ οὗτος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ δε- D
σπότης· [15] οὗτος τοίνυν αὐτός ἐστιν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν [16] ὅλων πίστις τε καὶ ἀπόδειξις. Διόπερ οἱ τούτῳ κατακολουθοῦντες, [17] γνόντες αὐτόν, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ὡς ἀπόδειξιν ἔχοντες, ἀναπαύσονται ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὺς ὁ ἀντικείμενος πολε-

5. πρὶν ἤ] Vulgo πρινή. Cf. Herod. hist. VII. c. 8. (2.).

6. ταῖς αἰσθ.] Halloix., Grab., Teller. τοῖς αἰσθ. vitiose.

7. Τῶν γὰρ etc.] Loquitur de iis quae animus ratiocinando assequitur: Haec, inquit, etsi artificiose unum ex altero efficiatur, tamen saepius ita comparata sunt, ut testimonium sensuum accedere debeat, si in iis acquiescere velimus, hocque demum certissimam persuasionem pariat; contra, quae sensu percipiuntur, sensus etiam ipse, nullam etiam auctoritatem desiderans, approbat. *Tellerus.*

8. τυγχ. etc.] Struas τυγχ. τὰ λεγόμενα, εἴτε etc.. Maranus interpretatur: *qualia tandem illa sint, utrum vera an falsa sint ea quae dicuntur.* Pariter ceteri editores Tellero excepto post ψευδῆ comma non ponunt.

9. οὐκέτι] Maran. et Teller. divise οὐκ ἔτι.

10. οὕτω] Lequien. et Maran. οὕτως.

11. κοσμικοὺς] Teller.: *vulgares* — h. e. sermones, quos solent homines in vita communi de quacumque re instituere.

quod prius non credebatur, antequam subiret demonstratio, ea jam producta fidem assequitur, et tale apparet quale dicebatur. At veritate nihil validius, nihil fide dignius: ut si quis de ea demonstrationem exposcat, similis sit postulanti ut, quae apparent sensibus, ea rationibus demonstretur apparere. Nam eorum, quae ratione comprehenduntur, judicium penes sensum est; ipsius autem sensus praeter ipsum aliud non est. Quemadmodum igitur ea, quae ratione venati sumus, ad sensum adducentes ex ipso sensu judicamus, qualia tandem sint, utrum vera an falsa, quae dicuntur, neque amplius judicamus sensui fidem habentes: ita humanos et mundanos sermones remittimus ad veritatem, atque per hanc, maline sint an non, discernimus; at sermones veritatis nulla re alia judicamus, sed ei fidem habemus. Est autem veritas Deus, universorum pater, qui est mens perfecta. Cujus filius existens Logos venit ad nos, carnem gestans, seque ipsum et patrem ostendens, dans nobis in seipso resurrectionem ex mortuis et posthac vitam aeternam. Hic autem est Jesus Christus, servator noster et dominus: is proinde sui ipsius et cunctorum fides est et demonstratio. Quocirca qui hunc sequuntur, cognoscentes eum, fidem in eum tamquam demonstrationem habentes, acquiescent in eo. Quia vero adversarius multos oppugnare non desinit, ac

12. νοῦς τέλειος] Haec contra gnosticos prolata sunt, qui non tantum νοῦν distinguebant ab eo quem πατέρα dicebant, verum etiam πατέρα docebant τέλειον esse, non item νοῦν.

13. διδοὺς... ζωὴν αἰών.] Coll. ev. Joann. XI. 25..

14. ἐν ἑαυτῷ] H. e. in sui corporis resurrectione.

15. οὗτος . . . ἀπόδειξις] Ad superiora alludit; dixerat veritatem se ipsam demonstrare, sicque nunc Jesum Christum eum appellat, qui se ipsum demonstret eum esse, qualem se credi vult, a g e n d o nimirum, p a t i e n d o, r e s u r g e n d o, quae, cum in facto posita et testimoniorum fide firmata sint, nemo negare possit adeoque quisque credere cogatur. *Tellerus.*

16. ὅλων] Lequien. et Maran. ὅλων ἀ π ά ν τ ω ν ediderunt. Sed alterum est haud dubie correctio cujusdam lectoris, quae posthac in textum irrepsit. Quod si statuere nolis, saltem scribas necesse est ὅλων καὶ ἁπάντων.

17. γνόντες] Halloix., Grab., Teller., August. καὶ praemittunt. Iidem mox ἀναπαύονται.

μῶν οὐ παύεται, [18] πολλαῖς δὲ καὶ ποικίλαις μεθόδοις πρὸς ἐπιβουλὴν χρῆται, πρὸς μὲν τοὺς πεπιστευκότας, ἵνα τούτους τῆς πίστεως ἀπαγάγῃ, πρὸς δὲ τοὺς ἀπίστους ἔτι, ἵνα μὴ πιστεύσωσιν, ἀναγκαῖον εἶναί μοι δοκεῖ, καὶ ἡμᾶς, καθωπλισμένους τοῖς τῆς πίστεως λόγοις ἀτρώτοις οὖσιν, ἀντιπολεμεῖν αὐτῷ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς.

2. Φασὶν οἱ τὰ χείρονα λέγοντες [1] μὴ εἶναι τῆς σαρκὸς ἀνά- E
στασιν· ἀδύνατον γὰρ εἶναι τὴν φθειρομένην [2] καὶ διαλυομένην
ταύτην [3] συναχθῆναι [4] εἰς τὸ αὐτό. Πρὸς γὰρ [5] τὸ ἀδύνατον καὶ
ἀσύμφορόν φασιν ὑπάρχειν τὴν ταύτης σωτηρίαν, καὶ κακίζουσιν
αὐτὴν τὰ ἐλαττώματα προφέροντες, καὶ αὐτὴν μόνην τῶν ἁμαρτη-
μάτων αἰτίαν ἀποφαίνονται, ὥστε, εἰ μέλλει, φασί, [6] σὰρξ ἀνίστα-
σθαι, καὶ τὰ ἐλαττώματα συναναστήσεται. Καὶ [7] σοφισμάτων πλέκου- 589
σι τοιαῦτα· Εἰ ἡ σὰρξ ἀνίσταται, [8] ἤτοι ὁλόκληρος ἀναστήσεται καὶ
πάντα τὰ μόρια ἔχουσα ἢ ἀτελής. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐλλειπῆ μέλλειν
αὐτὴν ἀνίστασθαι ἀδυναμίαν ἐμφαίνει τοῦ θεοῦ, εἰ τὰ μὲν ἠδυνή-
θη σῶσαι, τὰ δὲ οὔ. [9] Εἰ δὲ πάντα τὰ μέρη καὶ τὰ μόρια ἕξει,
δηλονότι ταῦτα λέγειν ὑπάρχειν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν πῶς
οὐκ ἄτοπον, τοῦ σωτῆρος εἰρηκότος· [10] Οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γα-
μίσκονται, ἀλλ' ἔσονται ὡς ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ; Οἱ δὲ ἄγγε-
λοί, φασιν, οὔτε σάρκα ἔχουσιν οὔτε ἐσθίουσιν οὔτε [11] συνουσιά-

18. *πολλαῖς δὲ καὶ ποικίλαις μεθ.*] Sic reposuit Maranus ex Cod. Coisliniano eumque Augustius secutus est. Halloix. et Grab. legunt male *πολλαῖς δὲ πυκναῖς τε μεθόδοις*, Lequien. *πολλαῖς δὲ καὶ πυκναῖς μεθόδοις*, Teller. (particula *τε* inepte addita) *πολλαῖς δὲ καὶ ποικίλαις τε μεθόδοις*.

1. *μὴ*] Lequien. et Maran. *οὐκ*, id quod minime placet. Simile de gnosticis dictum est in Dial. c. Tr. c. 80. p. 307. A: *οἳ καὶ λέγουσιν μὴ εἶναι νεκρῶν ἀνάστασιν, ἀλλὰ ἅμα τῷ ἀποθνήσκειν τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀναλαμβάνεσθαι εἰς τὸν οὐρανόν.*

2. *καὶ διαλυομένην*] Halloix. et Grab. *καὶ διὰ λεπτῶν λυομένην* dederunt. Est illud verbum proprium hoc in argumento.

3. *συναχθῆναι*] Teller. *συναχθεῖναι* mendose.

4. *εἰς τὸ αὐτό*] Vertimus *in idem*. Nam etsi vulgata versio *in pristinum statum* latinitatem magis servat, tamen hîc ad verbum interpretandum, ubi graecum *τὸ αὐτὸ* singulare pondus habet. Qui enim vel maxime corporis resurrectionem qualemcunque concedebant, nondum c a r n i s admittebant, et qui carnis additamentum ferebant, amplius E j u s d e m s. H u j u s

multis variisque artibus ad insidias utitur, contra fideles quidem, ut eos a fide abducat, contra infideles autem, ut non credant: necessarium mihi videtur, ut etiam nos, invictis fidei sermonibus obarmati, vicissim illi bellum inferamus propter infirmos.

2. Ajunt deteriora profitentes non esse carnis resurrectionem; impossibile enim esse, ut corrupta et dissoluta in idem restituatur. Non autem impossibilem tantum sed et inutilem esse dicunt hujus salutem, et accusant eam ipsius vitia proferentes, et eam solam peccatorum esse causam pronuntiant, ita ut, si caro resurgat, inquiunt, ipsius quoque vitia resurrectura sint. Etiam sophismatum nectunt talia quaedam: Si caro resurgat, aut integra omnibusque instructa partibus resurget aut imperfecta. Sed si imperfecta sit resurrectura, id impotentiam Dei arguit, qui alias quidem partes servare potuerit, alias non. Sin autem omnes partes et membra recipiet, videlicet haec post resurrectionem futura dicere quomodo non absurdum, quum servator dixerit: *Neque uxores ducent neque nubent, sed erunt sicut angeli in coelo?* Angeli autem, inquiunt, nec carnem habent nec comedunt nec coitum exer-

Ipsius resurrectionem negabant. *Tellerus.* Hinc Justinus Apol. I. c. 8. p. 57. B: *τοῖς αὐτοῖς σώμασι . . . γινομένων.*

5. τὸ] Hoc Grab. et August. omiserunt contra codices. Particula *γάρ*, quae praecedit, rationem reddit sententiae intellectae (*et alia insuper contendunt; nam*) et nostro *ja* respondet.

6. σὰρξ] Teller. corrupte *σάρκει.*

7. *σοφισμάτων*] Sic Lequien. et Maran. edidere; ceteri *σοφίσματα.*

8. *ἤτοι*] Hoc Maran. ex Cod. Coislin. reposuit. Saepe etiam apud classicos scriptores *ἤτοι — ἤ* sibi respondent: Soph. Trach. 150., Eur. Ion. 431., Thucyd. de bell. Pelop. VI. 34. al.. Halloix., Grab., Teller. dederunt *ἦτε*, Lequien. *εἴτε.*

9. *Εἰ δὲ* etc.] Maran. perperam sic distinxit: *εἰ . . . μέρη· καὶ τ. μ. ἕξει δῆλον ὅτι. ταῦτα* etc.: *Si omnibus erit partibus instructa, erit et membris videlicet. Haec* etc.. Ante *πῶς* Halloix., Grab. et Lequien. *καὶ* legunt, id quod verborum ordinem admodum turbat. Conjectat Tellerus non male *εἰ . . . ἕξει, δῆλον ὅτι ταῦτα . . . ἀνάστασιν ἄπορον. Καὶ πῶς οὐκ* etc.. Non mutamus.

10. *Οὔτε ... οὐρανῷ*] Ev. Marc. XII. 25..

11. *συνουσιάζουσιν*] Hoc restitui ex Cod. Coislin. pro vulg. *συνουσιάζονται.*

ζουσιν· ὥστε οὐδὲ σαρκὸς ἀνάστασις γενήσεται. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ [12] τούτοις ὅμοια λέγοντες πειρῶνται διαστρέφειν τοὺς ἀπὸ τῆς πίστεως. Εἰσὶ [13] δέ τινες, οἳ λέγουσι καὶ αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν πνευματικὸν μόνον παρεῖναι, μηκέτι ἐν σαρκί, φαντασίαν δὲ σαρκὸς [14] παρεσχηκέναι, πειρώμενοι καὶ αὐτοὶ ἀποστερεῖν [15] τῆς ἐπαγγελίας τὴν σάρκα. Πρῶτον μὲν τὰ ὑπ' αὐτῶν δοκοῦντα ἄπορα φαίνεσθαι [16] λύσομεν· εἶθ' οὕτως ἑξῆς [17] ἐπάξομεν τὸν ἀποδεικνύντα λόγον περὶ τῆς σαρκὸς ὡς ἔχει σωτηρίαν. B

3. Φασὶ τοίνυν· Εἰ [1] ὁλόκληρον ἀναστήσεται τὸ σῶμα καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ πάντα [2] ἕξει, ἀνάγκη δὲ καὶ τὰ ἔργα τῶν μορίων ὑπάρξαι, μήτραν μὲν κυΐσκειν, σπερματίζειν δὲ μόριον ἀνδρός, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ὁμοίως. [3] Ἔστω δὲ ἐφ' ἑνὸς οὗτος ὁ λόγος ἱστάμενος. Τούτου γὰρ ἀποδεικνυμένου ψευδοῦς οἰχήσεται πᾶς ὁ λόγος αὐτῶν. Τὸ μὲν οὖν τὰ μόρια ἐνεργοῦντα ταῦτα ἐνεργεῖν, [4] ἅπερ ἐνταῦθα φαίνεται, δῆλον· τὸ δὲ κατ' ἀνάγκης αὐτὰ [5] κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐνεργεῖν οὐκ ἀναγκαῖον. Ἵνα δὲ σαφὲς ᾖ τὸ λεγόμενον, οὕτω [6] σκοπήσομεν. Μήτρας ἐστὶν [7] ἡ ἐνέργεια τὸ κυΐσκειν καὶ μορίου [8] ἀνδρικοῦ τὸ σπερμαίνειν. [9] Ὥσπερ δέ, εἰ ταῦτα μέλλει ἐνερ- C

12. τούτοις] Halloix. et Grab. τούτου.

13. δέ] Sic pro vulg. γὰρ ex Cod. Coislin. textui inseruit Maranus eumque Augustius secutus est. — Ad rem quod attinet, idem observavit Tertullianus de carne Chr. c. 1. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 60.. Adde de resurrect. carn. c. 2. p. 94.: „Ideoque et Christum aliter disponere coacti, ne creatoris haberetur, in ipsa prius carne ejus erraverunt, aut nullius veritatis contendentes eam secundum Marcionem et Basiliden, aut propriae qualitatis secundum haereses Valentini et Apellen. Atque ita sequitur, ut salutem ejus substantiae excludant, cujus Christum consortem negant, certi, illam summo praejudicio resurrectionis instructam, si jam in Christo resurrexerit caro.“

14. παρεσχηκέναι] Halloix. et Grab. παρέχειν.

15. τ. ἐπαγγ.] Scil. resurrectionis s. salutis.

16. λύσομεν] Maran., Teller., August. λύσωμεν, subjunctivo modo. Illud Justinianae dictioni magis accommodatum.

17. ἐπάξομεν] Teller. ἐπάξαμεν inepte.

1. ὁλόκληρον] Magni ponderis verbum in hoc argumento, quo tam ad qualitatem membrorum, quam ad numerum eorum in resurrectione indicandum utebantur. Idem Justinus usurpat adv. Tryph. c. 69.: ὁλόκληρον αὐτὸν (hominem labe corporis in hac vita affectum) ἐν τῇ ... παρουσίᾳ ... ἀναστήσει. *Tellerus.* Athenagoras de resurrect.

cent; quare neutiquam carnis futura est resurrectio. Haec igitur et similia dicentes conantur fideles pervertere. Sunt autem nonnulli, qui et ipsum Jesum dicunt spiritualem tantum advenisse, non item in carne, sed speciem carnis exhibuisse, conantes et ipsi carnem fraudare promissione. Primum igitur ea, quae ipsis videntur inexplicabilia, solvemus; tum ita deinceps eam de carne inferemus disputationem, quae ipsam a salute non excludi demonstret.

3. Dicunt igitur: Si integrum corpus resurget omniaque membra sua recipiet, necesse est etiam functiones esse membrorum, et uterum quidem concipere, membrum autem viri seminare, et cetera similiter. Sit autem in uno haec ratio suspensa. Hujus enim demonstrata falsitate omnis illorum ratio corruet. Ac membra quidem, quae operantur, ea operari quae hìc videmus, manifestum est; sed ut omnino haec ex prima dispositione operentur, minime necessarium. Quod ut planum fiat, rem ita considerabimus. Uteri munus est concipere et membri virilis seminare. Quemadmodum autem, etsi haec tales

c. 2. per *περίφρασιν* dicit *κατά τε μέρος ὅλον καὶ μόριον.* Tertullianus de resurr. carn. c. 63. init. gradatione utitur: „Resurgit igitur caro, et quidem omnis, et quidem ipsa, et quidem integra."

2. *ἕξει*] Post hoc verbum Halloix. et Lequien. perverse punctum posuerunt.

3. *Ἔστω δὲ ἐφ' ἑνὸς*] Ita Cod. Coislin. et Tellerus (etiam Maran. et August., sed *δὲ* omiserunt errore) pro vulg. *ἔστω δὲ ἀφ' ἑνός*, quod in Cod. Clarom. erat. Reddit ille: *Sit vero hoc unum totius disputationis fundamentum!*

4. *ἅπερ ... ἀρχ. ἐνεργεῖν*] Haec omnia Marano suppeditavit Cod. Coislin., unde etiam August. et Teller. rescripsere.

5. *κατὰ τ. ἀρχὴν*] Vulgo *ab initio* interpretantur. Sed ejusmodi sterilitatem significat, quae sexui sequiori adhaeret ex primo ortu (*originaliter*). Similiter mox *τὴν ἀρχήν.*

6. *σκοπήσομεν*] Hoc Cod. Coislin. ope reposui (vid. c. 2. not. 16.) pro vulg. *σκοπήσωμεν.*

7. *ἡ ἐνέργ.*] Deest articulus in Cod. Coislin..

8. *ἀνδρικοῦ*] Halloix., Grab., Teller. *ἀνδρός.*

9. *Ὥσπερ δέ, εἰ ταῦτα ... ἀναγκάζει*] Sic Maranus edidit Cod. Coislin. secutus. At Halloix., Grab., Lequien. pro *ὥσπερ δέ, εἰ τ.* legunt *ὥσπερ δὲ εἰς τ.* puncto post *ἐνεργεῖν* et ante *οὕτως οὐκ εὐθέως* collocato sublatisque semicirculis. Pro *γοῦν* autem Halloix. et Grab. *γὰρ* exhibent, quod Teller. sine

γεῖν τοιαύτας ἐνεργείας, οὕτως οὐκ ἀναγκαῖον αὐτοῖς ἐστι τὸ τὴν D
ἀρχὴν ἐνεργεῖν (ὁρῶμεν γοῦν πολλὰς γυναῖκας μὴ κυϊσκούσας, ὡς τὰς στείρας, καὶ μήτρας ἐχούσας), οὕτως οὐκ εὐθέως καὶ τὸ μήτραν ἔχειν καὶ κυΐσκειν ἀναγκάζει. [10]Ἀλλὰ καὶ μὴ στεῖραι μὲν ἐξ ἀρχῆς, παρθενεύουσαι δέ, κατήργησαν [11]καὶ τὴν συνουσίαν· ἕτεραι δὲ καὶ ἀπὸ χρόνου. [12]Καὶ τοὺς ἄῤῥενας δὲ τοὺς μὲν ἀπ' ἀρχῆς παρθενεύοντας ὁρῶμεν, τοὺς δὲ ἀπὸ χρόνου, [13]ὥστε δι' αὐτῶν καταλύεσθαι τὸν δι' ἐπιθυμίας ἄνομον γάμον. [14]Ἀλλὰ μὴν
καὶ ζῶά τινα εὑρίσκομεν ἄτοκα, καίτοι μήτρας [15]ἔχοντα, ὡς καὶ E
ἡμίονον, καὶ οἱ ἄῤῥενες δὲ οὐ γεννῶσιν ἡμίονοι· ὥστε καὶ δι' ἀνθρώπων καὶ δι' ἀλόγων καταργουμένην τὴν συνουσίαν [16]καὶ πρὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὁρᾶσθαι. Καὶ ὁ κύριος δὲ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐ δι' ἄλλο τι ἐκ παρθένου ἐτέχθη, [17]ἀλλ' ἢ ἵνα καταργήσῃ γέννησιν ἐπιθυμίας ἀνόμου, καὶ δείξῃ [18]τῷ ἄρχοντι καὶ δίχα

causa recepit. Porro omnes praeter Maranum editores non ὡς τὰς στείρας καὶ μήτρας ἐχούσας praebent, sed ὡς τὰς μήτρας ἐχούσας στείρας (*utpote steriles uteros nactas*), faciliorem nempe lectionem. Denique pro ἀναγκάζει Halloix., Grab., Teller. ἀναγκάζειν scribunt inepte. — Huc redit, ut Marani verbis utar, tota scriptoris ratiocinatio: Quemadmodum membra genitalia, quibus nulla hominum voluntas obstabat, quominus perfunctiones suas exercerent, interdum tamen his perfunctionibus ab initio carent, velut in s t e r i l i b u s: ita minime mirum, si iisdem perfunctionibus careant in iis, qui p e r p e t u a m v i r g i n i t a t e m aut saltem a c e r t o q u o d a m t e m p o r e continentiam sectantur.

10. Ἀλλὰ] Hoc Maran. ex Cod. Coislin. reposuit in textum. Dant Halloix., Grab., Lequien. ἄλλαι minus belle. Mox: Ἀλλὰ μὴν καὶ ζῶα. Quod sequitur ἐξ ἀρχῆς = *a prima j u v e n t u t e*. De sententia cf. Apol. I. c. 15. p. 62. B.

11. καὶ] Hanc voculam Lequien. et Maran. praebent.

12. Καὶ τοὺς ἄῤῥ. δὲ τοὺς etc.] Sic Lequien. et Maran. dederunt ex Codd. mstis; atque est ista phrasis utique ex more Justiniano. Reliqui Ἄῤῥηνας μὲν τοὺς etc. substituerunt.

13. ὥστε ... γάμον] Tellerus putat Justinum ad σωφροσύνην conjugalem respicere (vertit: *conjugium per nimiam cupiditatem illegitimum)*. Ceteri, ut ex ipsorum versione patet (Grab.: *ut ab ipsis dissolvantur per cupidinem initae citra legis necessitatem* [Maran. *praescriptum*] *nuptiae)*, intelligunt conjugium, quod solius libidinis explendae causa contractum est. Recte autem Muenscherus in Henkii *Neu. Magazin für Religionsphilosophie* etc. T. VII. fasc. 2. p. 368.: *Man kann diese Stelle nicht anders verstehen, als dass auch dem Ehe-*

perfunctiones habitura sunt, non idcirco necesse est ut eas ex prima dispositione operentur (videmus certe multas mulieres quae non concipiunt, ut steriles, quamvis uteros habeant): ita non statim necessarium est eam, quae uterum habeat, etiam concipere. Quin etiam minime quidem a primo ortu steriles, virginitatis tamen studiosae, abstinuerunt etiam a congressu; aliae vero a certo tempore. Viros item alios quidem a prima juventute castimoniam observantes intuemur, alios autem a certo tempore, ita ut ab ipsis dissolvatur conjugium propter cupidinem illegitimum. Quin imo etiam pecora quaedam invenimus quae non pariunt, etsi uteros habeant, ut mulam, neque mares muli generant: ita ut tam per homines quam per alias animantes mutuae consuetudini, etiam ante futurum saeculum, derogatum esse videamus. Atque dominus noster Jesus Christus non alia de causa ex virgine natus est, quam ut abo-

stande etwas S ü n d l i c h e s (ἄνομον) *anklebe, weil doch* s i n n l i c h e L u s t (ἐπιθυμία) *von demselben unzertrennlich sey.*

14. Ἀλλὰ μὴν κ. ζῶά τινα εὑρίσκομεν] Sic Augustius edidit Lequienum et Maranum secutus, quorum tamen ille εὑρισκόμεθα pro εὑρίσκομεν habet et hic μὲν pro μήν. Halloix., Grab., Teller. Ἀλλὰ μὴν (Teller. μὲν) καὶ κτηνῶν τινα εὑρίσκομεν.

15. ἔχοντα, ὡς etc.] Halloix. et Grab. ἔχοντα· ἡμίονον δὲ καὶ οἱ ἄῤῥενες οὐ γεννῶσιν ἡμίονοι. Scripturam a me et ab Augustio receptam Maranus ex Cod. Coislin. dedit; eamdem jam Lequienus, quem Tellerus hîc sequitur, ex Clarom. reposuerat, ita tamen, ut δὲ praetermitteret, id quod apud Martyrem saepe redundat; vid. not. 12.; similiter mox: Καὶ ὁ κύριος δέ.

16. καὶ πρὸ] Desunt haec in Cod. Coislin.. Editores praeter Halloixium et Grabium καὶ πρὶν fecerunt.

17. ἀλλ' ἢ] Halloix. et Grab. ἀλλ' (omisso ἢ) habent, ceteri ἢ (praetermisso ἀλλ'). Ut saepe alias, haud dubie etiam hîc Justinus scripsit ἀλλ' ἤ, quod textui inserui. Cf. c. 8. p. 593. D. Mox August. male γένησιν et Lequien. pro ἀνόμου corrupte νόμου. Ad sententiam quod attinet, vern. licet reddere: *damit er die mit sinnlicher Lust verbundene Zeugung aufhebe* etc.. Tellerus minus recte ita explicat, ut generatio i l l e g i t i m a e c u p i d i t a t i s sit *nobiscum nata per parentum vitium ac consuetudinem libido.* Cf. Dial. c. Tr. c. 23. p. 241. B. et ibid. not. 8.; vid. praeterea librum meum de Justini Mart. scriptis et doctr. p. 198. not. 13. et Semisch. *Justin d. Märtyr.* P. II. p. 406. not. 2..

18. τῷ ἄρχοντι καὶ δίχα] Vulgo ὅτι καὶ δίχα. Reposuit vero

συνουσίας ἀνθρωπίνης δυνατὴν εἶναι τῷ θεῷ τὴν ἀνθρώπου πλά- 590
σιν. Καὶ γεννηθεὶς [19] δὲ καὶ πολιτευσάμενος τὴν λοιπὴν τῆς σαρ-
κὸς πολιτείαν, λέγω δὴ ἐν τροφαῖς [20] καὶ ποτοῖς καὶ ἐνδύμασι,
ταύτην δὲ [21] τὴν διὰ συνουσίας μόνον οὐκ εἰργάσατο, ἀλλὰ τὰς
τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας, [22] ἃς μὲν ἀναγκαίας ὑπάρχειν κατεδέξατο,
ἃς δὲ μὴ ἀναγκαίας οὐ προσήκατο. Τροφῆς μὲν γὰρ καὶ ποτοῦ
καὶ [23] ἐνδύματος στερουμένη σὰρξ καὶ διαφθαρείη ἄν, συνουσίας
δὲ στερουμένη [24] ἀνόμου οὐδὲν ὅ τι πάσχει κακόν. Ἅμα δὲ καὶ
τὴν μέλλουσαν καταργεῖσθαι διὰ συνουσίας μίξιν ἐν τῷ μέλλοντι
αἰῶνι προεμήνυσεν, [25] ὅς φησιν· [26] Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου
γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται, οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος οὔτε B
γαμοῦσιν οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' ἔσονται ὡς ἄγγελοι ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ. Μὴ θαυμαζέτωσαν οὖν οἱ τῆς πίστεως ἐκτός, εἰ τὴν ἀπὸ
τοῦ νῦν καταργουμένην ἐν τοῖς ἔργοις τούτοις σάρκα καὶ ἐν τῷ
μέλλοντι αἰῶνι καταργήσει.

4. [1] *Ναί, φασιν· εἰ οὖν ἡ σὰρξ ἀνίσταται, καὶ τοιαύτη ἀνίστα-*
ται [2] ὁποία κλιθήσεται, ὥστε, εἰ μονόφθαλμος κλιθήσεται, μονό-
φθαλμος ἀνίσταται, εἰ χωλός, χωλός, εἰ ἄλλο τι τοῦ σώματος [3] ὑστε-
ροῦν εἴη, τοῦτο καὶ ἐλάττων ὁ ἄνθρωπος ἀναστήσεται. [4] Τετυφλω-
μένοι ὡς ἀληθῶς τὰ τῆς καρδίας ὄμματα! [5] Οὐ γὰρ εἶδον ἐπὶ τῆς γῆς C

Maranus illud *τῷ ἄρχοντι* pro *ὅτι* ex antiquissimo Cod. Coislin., cujus auctoritati obsequendum est. Designatur satanas (*ὁ τ. πονηρίας ἄ.*: c. 10. p. 595. C), qui non erat suspicatus posse hominem illa ratione nasci.

19. *δὲ*] Hanc voculam Lequien., Maran. et Teller. male omiserunt. Vid. not. 15..

20. *καὶ ποτοῖς*] Maranus haec verba praetermisit manifesto errore (paulo infra etiam: *καὶ ποτοῦ*), quem Tellerus non correxit.

21. *τὴν*] August. *τῆς* mendose.

22. *ἃς μὲν . . . ἃς δὲ*] Grab. et Teller. ex emendatione haud necessaria *τὰς μὲν ... τὰς δέ*. Halloix. *ἃς μὲν . . . τὰς δέ*. Cf. ep. ad Diogn. c. 2. p. 495. A. al..

23. *ἐνδύματος στερ.*] Halloix., Grab., August. minus convenienter (praecedit enim *τροφῆς κ. ποτοῦ*) ediderunt *ἐνδυμάτων*. Iidem et Lequien. pro *στερ.* (quod Maran. reposuit) hîc et paulo infra *ὑστερουμένη* exhibuerunt.

24. *ἀνόμου*] H. e. *ad quem nulla lege adstricti sumus*. *Ἄνομον* enim non solum = *quod contra legem fit* (ut supra bis), verum etiam = *quod sine lege fit*. Maranus perverse: *si privetur concesso a lege concubitu*. Mox pro *ὅ τι* Grab. et August. *ἔτι* conjectant.

leret illegitimae cupiditatis generationem, et ostenderet principi etiam sine consuetudine humana possibilem esse Deo hominis formationem. Genitus autem ac reliquam vitae corporeae rationem amplexus, id est in cibis et potionibus et indumentis, hanc solummodo, quae fit per concubitum, non exercuit, sed carnis cupiditates necessarias quidem suscepit, non necessarias autem non admisit. Nam caro quidem, si cibo et potione et indumento privetur, ipsa corrumpitur; sed si privetur concubitu lege non praescripto, nihil prorsus mali patitur. Insuper autem desituram esse in futuro saeculo eam, quae per concubitum fit, commixtionem praedixit, qui ait: *Filii hujus saeculi nubunt et traduntur ad nuptias, filii autem futuri saeculi neque uxores ducent neque nubent, sed erunt sicut angeli in coelo.* Ne mirentur igitur infideles, si carnem, amodo ab istis operibus cessantem, etiam in futuro saeculo ab iisdem sejunget.

4. Ita, inquiunt; quodsi caro resurgit, etiam talis resurgit qualis occubuerit, ita ut, si quis monoculus occuberit, monoculus resurgat, si claudus, claudus, itidem si quid aliud corporis mutilum fuerit, hac etiam parte mutilus homo resurgat. Excaecati profecto quoad cordis oculos! Numquid

25. ὅς] Sic omnino recte Halloix. et Grab. legere mihi videntur. Ceteri ὥς, id quod nequit ferri. Tu conjeceris fortasse οὕτως φησίν.

26. *Οἱ ... οὐρανῷ*] Ev. Luc. XX. 34..

1. *Ναί*, *φασιν* etc.] Pergit nunc ad alterum membrum examinandum, quod tale erat: si idem corpus resurgat, cogi, ut mutilatum in hac vita etiam resurgat, quod tamen divina potentia indignum foret. *Tellerus*. Pro *φασιν* Lequien. *φησιν* errore.

2. ὁποία] Halloix. et Grab. οἷα. Pro *κλιθήσεται* Augustius bis *κληθήσεται* inepte dedit.

3. ὑστεροῦν ... ἐλάττων] Halloix. et Grab. male ὕστερον ... ἔλαττον.

4. *Τετυφλωμένοι* etc.] Nota sarcasmum. Illi dixerant: „Igitur monusculus hac in vita etiam in altera resurget monusculus.“ Quibus nunc Justinus: „O vos caecos!“ Pro *καρδίας ὄμ.* Halloix. et Grab. *ἀληθείας ὄμ.* dederunt.

5. *Οὐ γὰρ ... λόγω*; *Ἅ πάντα* etc.] Grab., Halloix., Lequien., August. interrogandi notam post *περιπατοῦντας* posuerunt pergentes: *τῶ ... λόγῳ ἅπαντα* etc.. Maranus, licet verum vidit, edidit tamen: ... *περιπατοῦντες*, *τῷ* ...

τυφλοὺς ἀναβλέποντας, χωλοὺς περιπατοῦντας τῷ ἐκείνου λόγῳ; Ἃ πάντα ἐποίησεν ὁ σωτήρ, πρῶτον μέν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν περὶ αὐτοῦ, ὅτι [6] Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι καὶ κωφοὶ ἀκούουσιν καὶ τὰ ἄλλα· [7] ἔτι δὲ καὶ εἰς πίστιν, ὅτι ἐν τῇ ἀναστάσει ἡ σὰρξ ὁλόκληρος ἀναστήσεται. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς τὰς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς ἰάσατο καὶ ὁλόκληρον ἐποίησε τὸ σῶμα, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦτο ποιήσει, ὥστε καὶ ἀκέραιον καὶ ὁλόκληρον ἀναστῆναι τὴν σάρκα. Τὰ μὲν οὖν παρ' αὐτῶν νομιζόμενα ἄπορα τοῦτον τὸν τρόπον [8] ἰαθήσεται.

5. Ἔτι δὲ καὶ τῶν λεγόντων μὴ ἀνίστασθαι τὴν σάρκα οἱ μὲν D
ὡς ἀδύνατον ἀναστῆναι λέγουσιν, οἱ δὲ ὡς μὴ [1] προσῆκον τῷ θεῷ ἀνιστάνειν αὐτὴν διὰ τὸ εὐτελὲς καὶ εὐκαταφρόνητον αὐτῆς, οἱ δὲ [2] ὅτι τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ἐπαγγελίαν ἔχειν. Πρῶτον μὲν οὖν μοι δοκεῖ πρὸς τοὺς ἀδύνατον εἶναι λέγοντας τῷ θεῷ τὸ ταύτην [3] ἀναστῆσαι διεξελθεῖν, ὅτι ἀγνοοῦσιν αὐτοὶ τῷ λόγῳ λέγοντες [4] ἑαυτοὺς εἶναι πιστούς, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἀποδεικνύντες ἀπίστους ἑαυτοὺς καὶ τῶν ἀπίστων ἀπιστοτέρους. Τῶν γὰρ ἐθνῶν ἁπάντων ἐπὶ τὰ εἴδωλα πεπιστευκότων καὶ πεπεισμένων ὅτι [5] πάντα δυνατὰ αὐτοῖς ἐστιν, ὡς καὶ Ὅμηρος, ὁ ποιητὴς [6] αὐτῶν, φησιν·

λόγῳ, ἅπαντα etc., Solus Tellerus: ... περιπατοῦντες τῷ ... λόγῳ· ἃ πάντα etc.. Pro ἀναβλέποντας ante Lequienum βλέποντας legebatur et ἑαυτοῦ (hoc August. reposuit) pro ἐκείνου. Ceterum Justinus in Dial. c. Tr. c. 69. p. 296. A. B. idem proponit argumentum resurrectionis.

6. *Τυφλοὶ ... ἄλλα*] Jes. XXXV. 5.; coll. ev. Matth. XI. 5.. Pro ἀναβλέπουσι Halloix. et Grab. tantum βλέπουσι praebent. Iidem eosque secutus Augustius καὶ ante κωφοὶ praetermiserunt.

7. *ἔτι*] Lequien. τι corrupte. Halloix. autem et Grab. voci πίστιν adjecerunt τοῦ, mox vero (sic etiam August.) ὁλόκληρος omiserunt.

8. *ἰαθήσεται*] Halloix., Grab., August. minus bene ἰαθήσονται. — Sed, id quod Teller. et Roessler. (*Biblioth. d. KVV.* P. I. p. 177. not. 106.) recte admonuerunt, hîc Justinus ea, quae de essentia corporis sunt, magis debebat urgere. Demonstrandum enim erat non repugnare, idem corpus, quod hîc exstiterat, resurgere, et tamen integrum, si hac in vita mutilatum fuerit.

1. *προσῆκον*] Halloix. et Grab. προσῆκεν.

2. *ὅτι ... ἔχειν*] Ὅτι pendet a λέγουσιν, quod praecedit. De in-

enim non viderunt in terra caecos videntes, claudos ambulantes illius verbo? Quae omnia servator fecit, primum quidem, ut impleretur quod dictum est per prophetas de illo: *Caeci vident et surdi audiunt* et cetera; deinde ad fidem faciendam, carnem in resurrectione esse resurrecturam. Si enim in terra carnis infirmitates sanavit et corpus integrum reddidit, multo magis in resurrectione id faciet, ut et integra et perfecta resurgat caro. Hoc igitur modo sanabuntur quae ipsis insanabilia videntur.

5. Porro autem eorum, qui resurrectionem carnis negant, alii impossibilem eam esse dicunt, alii Deo indignum eam suscitare utpote vilem et despicabilem, alii denique omnino eam ne promissionem quidem habere. Primum quidem adversus eos, qui impossibilem Deo esse dicunt carnis resurrectionem, mihi videtur ostendendum, eos ignorare se verbo profiteri fideles se esse, sed factis demonstrare infideles se esse et infidelibus infideliores. Nam qum gentes omnes simulacris credant et persuasum habeant omnia eis esse possibilia, quemadmodum et Homerus, poeta eorum, dicit:

finitivo (ἔχειν) autem post particulam illam inducto vid. Dial. c. Tr. c. 62. not. 5.. Vulgo τὴν ἀρχὴν inepte vertunt *primitus*. Significat hîc *omnino*; vid. Apol. I. c. 10. not. 3.. Ad sententiam quod attinet, videtur Martyr hoc sibi voluisse, non expressam resurrectionis cum additamento c a r n i s in Scriptura mentionem esse factam.

3. ἀναστῆσαι] Grab. et August. ἀναστῆναι fecerunt.

4. ἑαυτοὺς] Hoc pronomen Lequien., Maran. et Teller. omiserunt manifesto errore.

5. πάντα δυνατὰ etc.] Ad omnipotentiam Dei provocat Martyr quoque in Apol. I. c. 18. p. 65. C: τὰ νεκρούμενα καὶ εἰς γῆν βαλλόμενα πάλιν ἀναλήψεσθαι ἑαυτῶν σώματα προσδοκῶμεν, ἀδύνατον μηδὲν εἶναι θεῷ λέγοντες. Irridet hoc argumentum Celsus ap. Orig. c. Cels. V. c. 14. (Opp. ed. de la Rue T. I.) p. 587.: οὐδὲν ἔχοντες ἀποκρίνασθαι καταφεύγουσιν εἰς ἀπωτάτην ἀναχώρησιν, ὅτι πᾶν δυνατὸν τῷ θεῷ etc..

6. αὐτῶν] Hoc pronomen Lequien. et Maran. ex Codd. mstis reposuere; idem praebet Tellerus. Jam Petavius (Theolog. dogm. T. I. p. 836.) hunc locum citans ex Cod. msto addiderat.

[7] Θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται

Καὶ ῥεῖα —

(ἀλλὰ καὶ τὸ ῥεῖα προσέθηκεν, ὅπερ ἐστὶν εὐχερῶς, ἵνα τὴν με- E
γαλειότητα τῆς [8] τῶν θεῶν δυνάμεως ἐμφάνῃ), [9] πολὺ οὖν τούτων ἀπιστότεροι φαίνονται. Εἰ γὰρ [10] τοῖς εἰδώλοις τὰ ἔθνη, τοῖς θεοῖς αὐτῶν, οἳ [11] ὦτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἀκούουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄπτονται, [12] τὸ πάντα δύνασθαι πεπιστεύκασι, δαιμονίοις οὖσι, καθὼς ἡ γραφὴ λέγει, ὅτι [13] Οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, [14] οἱ τὴν ἐξαίρετον καὶ ἀληθῆ πίστιν ἔχοντες, ὀφείλομεν τῷ θεῷ ἡμῶν πιστεύειν, ἔχοντες τεκμήρια· [15] καὶ πρῶτον μὲν τὴν τοῦ πρωτοπλάστου γένεσιν, ὅτι ἐκ γῆς ὑπὸ θεοῦ γέγονεν· ἱκανὸν γὰρ τοῦτο δεῖγμα τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως. Ἔπειτα δὲ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐξ ἀλλήλων γένεσιν κα-
τανοοῦσίν ἐστιν ἰδεῖν, καὶ θαυμάσαι [16] μειζόνως, ὅτι ἐξ ἐλαχίστης 591
ῥανίδος ὑγροῦ τηλικοῦτον πλάσσεται ζῶον. [17] Καίτοι γε εἰ ἐν ἐπαγγελίᾳ καὶ τοῦτο ἦν καὶ μὴ ἐφαίνετο γινόμενον, πολὺ τῶν ἄλλων ἦν ἀπιστότερον· ἀλλὰ γὰρ πιστότερον αὐτὸ ποιεῖ ἀποτέλεσμα. Ἀλλὰ μὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως ἡμῖν ἔδειξεν ὁ σωτὴρ ἀποτελέσματα, ἃ μετ' ὀλίγον ἐροῦμεν. Νῦν δὲ τὸ δυνατὴν εἶναι

7. *Θεοὶ . . . ῥεῖα*] Hom. Od. X. 306. sq.. Sed pro *καὶ ῥεῖα* poeta habet *Ἑρμείας*. Illud *τε* post *δὲ* editores exceptis Halloixio et Grabio male omiserunt.

8. *τῶν θεῶν*] Cod. Coislin. *τοῦ θεοῦ*. Mox Grabius ex *ἐμφάνῃ* fecit *ἐκφάνῃ*.

9. *πολὺ οὖν τούτων*] Illud *οὖν* (vern. *folglich*), redditionem inducens, nullam habet offensionem. Maranus mutavit in *πολλοὶ τούτων*. Sed sententia *πολὺ οὖν τούτων* requirit. Etiam infra: *π ο λ ὺ τῶν ἄλλων* etc.. Mox idem Maran. *τὸ ἔθνη* corrupte.

10. *τ. εἰδώλοις . . . θ. αὐτῶν*] Coll. I. Chron. XVI. 26.. Vid. Dial. c. Tr. c. 55. not. 5. et c. 73. not. 4..

11. *ὦτα . . . ὄπτονται*] Psalm. CXV. 6.. Pro *ὄπτονται* Lequien., Maran. et Teller. *ὄψονται* dederunt.

12. *τὸ π. δύν.*] Halloix., Grab. et August. *τ ὰ π. δύν.*.

13. *Οἱ . . . δαιμόνια*] Psalm. XCVI. 5..

14. *οἱ τὴν*] Halloix. et Grab. *ἑαυτήν* — Lequien., Maran., Teller. *ἑορτήν* — August. (Marani conjecturam amplexus) *οἱ ὀρθήν*. Sed *ὀρθήν* displicet maxime ob sequens *ἀ λ η θ ῆ*, in quo r e c t a e fidei mentio includitur; insuper exspectaveris *οἱ ὀρθὴν κ α ὶ ἐξαίρετον* etc.. Levissima mutatione *οἱ τὴν* scribendum est, id quod jam Tellerum video conjecisse.

15. *καὶ πρῶτον . . . πλάσσεται*

Dii autem omnia possunt
Et facile —

(addidit etiam *ῥεῖα*, quod est *facile*, ut magnitudinem potentiae deorum declararet): multo igitur his infideliores apparent. Si enim gentes idola, deos suos, qui *aures habent et non audiunt*, *oculos habent et non vident*, omnia posse credunt, quum ipsi sint daemonia, sicut Scriptura loquitur: *Dii gentium daemonia:* multo magis nos, eximiam ac veram fidem tenentes, Deo nostro debemus credere, quum etiam argumenta habeamus: ac primum quidem protoplasti generationem, quod e terra a Deo factus est; est enim hoc clarum Dei potentiae argumentum. Deinde vero generationem postea ex ipsis invicem factam considerantibus cernere licet, ac magis mirari, quomodo e minima humoris guttula tantum efformetur animal. Atqui vero si id quoque promissione contineretur nec factum cerneretur, multo ceteris incredibilius esset; sed credibilius id reddit effectus. Verumtamen de resurrectione nobis servator ostendit effectus, quos paulo post memorabimus. Nunc autem possibilem esse carnis resurrectionem demonstramus, ab ecclesiae

ζῶον] Consona docet Justinus in Apol. I. c. 10. p. 58. C: Ὃν τρόπον γὰρ τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄντας ἐποίησε etc. — et c. 19. p. 65. C. D: *Καὶ κατανοοῦντι τί ἀπιστότερον ἂν μᾶλλον δόξαι, ἢ εἰ ἐν σώματι μὴ ὑπάρχομεν καί τις ἔλεγεν, ἐκ μικρᾶς τινος ῥανίδος τῆς τοῦ ἀνθρωπείου σπέρματος δυνατὸν ὀστέα τε καὶ νεῦρα καὶ σάρκας εἰκονοποιηθέντα, οἷα ὁρῶμεν, γενέσθαι*; etc.. — Utraque hac ratione ad probandum illud argumentum fere omnes hujus saeculi scriptores consimiliter utebantur. Audiamus Theophilum ad Autol. I. c. 8. p. 75. A. ed. Colon.: Σὺ οὐ βούλει σεαυτὸν πιστεῦσαι τῷ θεῷ, τοσούτους ἀῤῥαβῶνας ἔχων παρ' αὐτοῦ· πρῶτον μὲν γάρ, ὅτι ἐποίησέ σε ἐξ οὐκ ὄντος εἰς τὸ εἶναι· εἰ γὰρ ὁ πατήρ σου οὐκ ἦν οὐδὲ ἡ μήτηρ, πολὺ μᾶλλον οὐδὲ σὺ ἦς ποτε. Καὶ ἔπλασέ σε ἐξ ὑγρᾶς οὐσίας μικρᾶς καὶ ἐλαχίστης ῥανίδος, ἥτις οὐδὲ αὐτὴ ἦν ποτε. Lege praeterea Athenag. de resurrect. c. 3. p. 43. A. ed. Colon. et Iren. adv. haer. V. c. 3. §. 2. p. 295. ed. Mass..

16. *μειζόνως*] Lequien. *μειζόνος* mendose.

17. *Καίτοι . . . ἀποτέλεσμα*] Totam hanc verborum complexionem, ad sententiarum nexum valde necessariam, Maranus ex Cod. Coislin. reposuit. In textu posuerunt Tellerus quoque et Augustius, hic tamen ita, ut hamis includeret.

τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν ἐπιδεικνύομεν, συγγνώμην αἰτούμενοι
παρὰ τῶν τῆς [18] ἐκκλησίας τέκνων, εἰ καὶ τῶν [19] ἔξωθεν εἶναι
δοκούντων καὶ κοσμικῶν [20] λόγων ἁπτόμεθα· πρῶτον μὲν οὖν
ὅτι οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ θεοῦ [21] οὐδὲ καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος· B
ποίημα γάρ ἐστιν αὐτοῦ· δεύτερον ὅτι πρὸς ἀπίστους τούτους ποι-
ούμεθα τοὺς λόγους. Εἰ γὰρ [22] πρὸς πιστούς, αὐταρκὲς ἦν εἰπεῖν
ὅτι πεπιστεύκαμεν· νυνὶ δὲ διὰ ἀποδείξεων χωρεῖν ἀναγκαῖον.
Ἱκανὰ μὲν οὖν καὶ τὰ προειρημένα τεκμήρια πρὸς τὸ δυνατὴν
εἶναι δεικνύειν τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν· ἀλλ' [23] ἐπεὶ λίαν εἰ-
σὶν ἄπιστοι, καὶ ἀναγκαστικώτερον [24] ἐπάξομεν τὸν λόγον, οὐκ
ἐκ τῆς πίστεως, ὅτι μὴ τυγχάνουσιν ὄντες αὐτῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς
ἀπιστίας, τῆς [25] μητρὸς αὐτῶν, λέγω δὴ τῶν κοσμικῶν λόγων.
Εἰ γὰρ ἐκ τούτων ἐπιδεικνύομεν [26] αὐτοῖς δυνατὴν εἶναι τὴν τῆς
σαρκὸς ἀνάστασιν, πολλῆς δήπουθεν αἰσχύνης εἰσὶν ἄξιοι, [27] εἰ C
μήτε τοῖς τῆς πίστεως μήτε τοῖς τοῦ κόσμου ἀκολουθεῖν δύνανται.

6. Φασὶ τοίνυν [1] οἱ τοῦ κόσμου φυσικοί, σοφοὶ λεγόμενοι,
τὸ πᾶν ὑπάρχειν οἱ μὲν ὕλην καὶ θεόν, ὡς Πλάτων, οἱ δὲ ἄτο-
μα καὶ κενόν, ὡς Ἐπίκουρος, οἱ δὲ τὰ τέσσαρα, πῦρ, ὕδωρ,
ἀέρα, γῆν, ὥσπερ οἱ Στωϊκοί. Ἀρκεῖ γὰρ ἐπιμνησθῆναι τῶν
ἐπικρατουσῶν μάλιστα δοξῶν. Καὶ ὁ μὲν Πλάτων φησὶν ὑπὸ
τοῦ θεοῦ τὰ πάντα ἐκ τῆς ὕλης [2] γεγονέναι καὶ κατὰ πρόνοιαν
αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἐπίκουρος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀτόμου καὶ ἐκ
τοῦ κενοῦ κατὰ ταὐτόματόν τινα φορὰν τῆς ἐκ τῶν σωμάτων φυ- D
σικῆς κινήσεως, οἱ δὲ Στωϊκοὶ ἐκ τῶν τεσσάρων [3] διήκοντος δι' αὐ-

18. ἐκκλησίας] Halloix., Grab., August. ἀληθείας.

19. ἔξωθ. ε. δοκ. κ. κοσμικ.] Λόγοι ἔξωθεν δοκοῦντες sunt rationes ab exteris philosophis (a Platone, Epicuro etc.) petitae, λόγοι κοσμικοὶ vero simul indicant rationes ex rebus vulgaribus (e figularia etc.) desumtas.

20. λόγων ἁπτόμεθα· πρῶτον μὲν οὖν ὅτι] Sic Maran. ope Cod. Coislin. emendavit. Halloix. enim et Grab. legunt λόγων. Ἐρώμεθα οὖν πρῶτον ὅτι — Lequien. et August. λόγων ἁπτόμεθα. Ἐρώμεθα οὖν πρῶτον ὅτι. Tellerus Maranum secutus est.

21. οὐδὲ ... ἐστιν αὐτοῦ] Sic Cod. Coislin., Maran. et Teller.; Augustius perperam hamis inclusit. Ceteri omittunt.

22. πρὸς πιστούς] Scil. ἐποιούμεθα τοὺς λόγους.

23. ἐπεὶ λίαν] Cod. Coislin. ἐπειδὴ ἄν.

24. ἐπάξομεν] Tempus futu-

filiis, si etiam rationibus utimur, quae extraneae videntur et mundanae, veniam petentes: primo quidem quia nihil Deo extraneum est ac ne ipse quidem mundus: est enim illius opus; deinde vero quia ad infideles has rationes dirigimus. Nam si cum fidelibus nobis res esset, satis foret dicere nos credere; nunc autem per demonstrationes procedere est necessarium. Essent igitur antehac producta argumenta satis idonea ad demonstrandum possibilem esse carnis resurrectionem; sed ob nimiam illorum infidelitatem etiam magis urgentem inferemus rationem, non a fide quidem ductam, a qua alieni sunt, sed ab infidelitate, matre eorum, hoc est a rationibus mundanis. Nam si ex his possibilem esse carnis resurrectionem illis demonstramus, multa sane confusione digni sunt, si neque ea quae sunt fidei, neque ea quae sunt mundi, sequi possunt.

6. Ajunt ergo mundi physici, quos sapientes vocant, alii hoc universum esse materiam et Deum, ut Plato, alii atomos et vacuum, ut Epicurus, alii haec quatuor, ignem, aquam, aerem, terram, ut Stoici. Sufficit enim opinionum maxime regnantium meminisse. Et Plato quidem dicit omnia ex materia a Deo facta esse et secundum providentiam ejus, Epicurus autem cum suis ex atomo et vacuo per fortuitam quamdam motus naturalis corpusculorum concursionem, Stoici vero e quatuor elementis pervadente per ipsa Deo. Sed licet talis

rum recte Maranus ex Cod. Coislin. reposuit. Ceteri *ἐπάξωμεν* excepto Tellero, qui mendose *ἐπάξαμεν* habet.

25. *μητρὸς*] Halloix., Grab., August. *μητέρος*.

26. *αὐτοῖς δυνατὴν*] Haec Grabius praetermisit manifesto errore; inde Augustius male [*αὐτοῖς δυνατὴν*].

27. *εἰ ... τοῖς τοῦ κ.*] Sic Lequien. ex Cod. Clarom. dedit eademque verba Maranus agnovit. Augustius vero: *εἰ μήτε τοῖς* [*τῆς π.*, *μ. τοῖς*] *τοῦ κ.*. Reliqui *οἱ μήτε τοῖς τοῦ κόσμου* etc..

1. *οἱ τ. κόσμου φυσικοί*] Teller.: *rerum naturalium periti*. Ceterum Platonis, Epicuri aliorumque sententias de principiis rerum fusius exponit Justinus in Cohort. ad Gr. c. 4.—7. p. 5.—8..

2. *γεγονέναι*] Grab. et August. errore *γεγονηκέναι*.

3. *διήκ. δ. α. τ. θεοῦ*] Teller.: *Deo ipsa permeante*.

τῶν τοῦ θεοῦ. Τοιαύτης δὲ διαφωνίας αὐτῶν οὔσης, ἔστι τινὰ
παρ' αὐτοῖς ὁμολογούμενα κοινὰ δόγματα πρὸς ἁπάντων· ἓν μέν,
τὸ [4] ὂν μήτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεσθαι, μήτε εἰς τὸ μὴ ὂν [5] ἀνα-
λύεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι, καὶ τὸ τὰ στοιχεῖα ἄφθαρτα ὑπάρχειν,
ἐξ ὧν ἡ ἑκάστου [6] πράγματος γένεσίς ἐστι. [7] Τούτων οὖν οὕτως
[8] ἐχόντων κατὰ πάντας αὐτούς, φανήσεται δυνατὴ ἡ τῆς σαρκὸς
ὑπάρχειν παλιγγενεσία. Εἴτε γὰρ κατὰ Πλάτωνά ἐστιν ἡ ὕλη καὶ
[9] ὁ θεός, ἀμφότερα ταῦτα ἄφθαρτα· καὶ ὁ μὲν θεὸς ἐπέχει τόπον E
τεχνίτου, οἷον πλάστου, ἡ δὲ ὕλη ἐπέχει τόπον πηλοῦ ἢ κηροῦ
ἤ τοιούτου τινός. Τὸ μὲν οὖν ἐκ τῆς ὕλης [10] γενόμενον φθαρτὸν
πλάσμα, ὁ ἀνδριὰς ἢ εἰκών, ἡ δὲ ὕλη αὐτὴ ἄφθαρτος, οἷον πη-
λὸς ἢ κηρὸς ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον εἶδος ὕλης. Οὕτως ὁ πλάστης ἐκ
τοῦ κηροῦ ἢ πηλοῦ πλάσσει καὶ ζωοποιεῖ ζώου μορφήν· πάλιν,
ἐὰν διαλυθῇ τὸ πλάσμα, οὐκ ἀδύνατον αὐτῷ ἐστι, τὴν αὐτὴν
ὕλην [11] ἀναφύροντι καὶ καινοποιήσαντι, τὸ αὐτὸ πλάσμα ποιῆσαι.
Οὕτως κατὰ Πλάτωνα οὐδὲ τῷ θεῷ ἀφθάρτῳ ὄντι, ἄφθαρτον
ἔχοντι [12] καὶ τὴν ὕλην, τοῦ ἐξ [13] αὐτῆς γενομένου πλάσματος δια- 592
λυθέντος, ἀδύνατόν ἐστιν ἀνακαινοποιῆσαι πάλιν αὐτήν, καὶ ποιῆ-
σαι τὸ αὐτὸ πλάσμα ὁποῖον ἦν καὶ τὸ πρότερον. Ἀλλὰ μὴν κατὰ
τοὺς Στωϊκούς, ἐκ τῆς τῶν τεσσάρων στοιχείων κράσεως γινο-
μένου τοῦ σώματος, καὶ διαλυομένου τούτου εἰς τὰ τέσσαρα, πα-
ραμενόντων τούτων ἀφθάρτων, δυνατόν ἐστι πάλιν τὰ τέσσαρα
στοιχεῖα, τὴν αὐτὴν μίξιν καὶ κρᾶσιν [14] λαβόντα ἀπὸ τοῦ διήκον-
τος [15] δι' αὐτῶν θεοῦ, ποιῆσαι ὃ πρότερον [16] πεποιήκει σῶμα·

4. ὂν] Hanc voculam Lequien. et Maran. omiserunt manifesto errore. Itaque August. perperam τὸ [ὂν] μήτε.

5. ἀναλύεσθαι καὶ] Haec desunt in Cod. Coislin.. Mox Tellerus vult comma post τὸ collocari. Male; nam articulus ille ad infinitivum ὑπάρχειν referendus. Ceterum nota illud μὲν — καί.

6. πράγματος] Deest in Cod. Coislin..

7. Τούτων οὖν] Cod. Coislin. τούτων τοίνυν.

8. ἐχόντων ... αὐτούς, φαν.] Lequien., Maran., Teller. minus recte sic distinguunt: ἐχόντων, κατὰ π. αὐτοὺς φαν..

9. ὁ θεός] Lequien., Maran., Teller. articulum ὁ non praemittunt. Mox autem: ὁ μὲν θεός. Sed illud εἴτε quid sibi velit, nescimus. Fortasse εἴγε. Verum neque hoc placet. Tu lubenter εἰ scripseris. Non repugno. Tellerus interpretatur: *Sive enim* (caro) *se-*

inter eos discrepantia sit, quaedam tamen communia sunt omnium decreta apud ipsos in confesso — unum quidem: id quod est neque ex eo quod non est fieri, neque in id quod non est dissolvi et interire — atque: elementa esse incorrupta, ex quibus cujusque rei fit generatio. Quae quum ita se habeant secundum eos omnes, possibilis apparebit carnis regeneratio. Si enim est ex Platonis sententia materia et Deus, utrumque hoc incorruptum est: ac Deus quidem artificis locum tenet, puta fictoris, materia vero tenet locum luti aut cerae aut talis cujuspiam. Quod igitur e materia figmentum factum est, seu statua seu imago, corruptioni obnoxium est, materia vero ipsa, ut lutum aut cera aliave talis species materiae, corruptionis expers. Ita fictor ex cera aut luto fingit et ad vivum exprimit formam animalis: rursus, si figmentum dissolutum fuerit, ei non impossibile erit, eamdem materiam miscenti ac renovanti, idem figmentum reficere. Quare secundum Platonem neque Deo, qui incorruptibilis est et incorruptibilem habet materiam, impossibile erit, postquam factum ex ea figmentum dissolutum fuerit, eam rursus renovare, et idem figmentum instaurare quale prius fuerat. Sed et secundum Stoicos, quum e quatuor elementorum mistione formatum fuerit corpus, si in eadem quatuor resolvatur, incorruptis eis remanentibus, possibile est rursus quatuor elementa, eamdem mistionem ac temperamentum a Deo ipsa pervadente accipientia, effi-

cundum Pl. sent. etc..

10. *γενόμενον*] Lequien., Maran., August. *γινόμενον*. Mox uterque ille *αὕτη* pro *αὐτή*.

11. *ἀναφύροντι*] Sic Halloix. et Grab.; ceteri *ἀναφύραντι* vitiose. Fortasse legendum *ἀναφυρήσαντι*. — Animadverte quomodo semper illud *τὸ αὐτὸ* urgeat scriptor.

12. *καὶ*] Deest in editionibus ante Lequienum, qui reposuit ex Cod. Clarom.. Augustius male semicirculis inclusit.

13. *αὐτῆς*] Halloix., Grab., Lequien. inepte *αὐτοῦ*. Jam Maranus errorem correxit.

14. *λαβόντα*] Halloix., Grab., Lequien. *λαμβάνοντα*. Illud Cod. Coislin. praebuit.

15. *δι᾽ αὐτῶν*] Haec verba Maranus ex Cod. Coislin. dedit eaque recepit Tellerus. Augustius [*δι᾽ αὐτῶν*].

16. *πεποιήκει*] Halloix., Grab., August. *ἐπεποιήκει*. Non mutanda est Codd. mstorum lectio. Vid.

ὥσπερ, εἴ τις ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου ποιήσει μίγμα, ἔπειτα θελήσει πάλιν διαλῦσαι, ὥστε κατ᾽ ἰδίαν ἕκαστον εἶναι, καὶ πάλιν μίξας, [17] εἰ θελήσει, τὰ αὐτὰ [18] ποιή- B
σει ὃ πρότερον [19] πεποιήκει ἐξ αὐτῶν μίγμα. Καὶ κατὰ τὸν Ἐπίκουρον δέ, τῶν ἀτόμων ἀφθάρτων [20] οὐσῶν καὶ τοῦ κενοῦ, παρὰ τὴν ποίαν τάξιν καὶ θέσιν τῶν ἀτόμων συντεθειμένων [21] γίνεται τά τε ἄλλα συγκρίματα καὶ τὸ σῶμα· [22] χρόνῳ δὲ διαλυόμενον διαλύεται πάλιν εἰς τὰς ἀτόμους, ἐξ ὧν καὶ ἐγένετο. Τούτων [23] μὲν οὐσῶν ἀφθάρτων, οὐδὲν ἀδύνατόν ἐστι, συνελθουσῶν πάλιν καὶ τὴν αὐτὴν [24] θέσιν καὶ τάξιν λαβουσῶν, ποιῆσαι ὃ πρότερον ἐγεγόνει ἐξ αὐτῶν σῶμα καὶ ὅμοιον· ὥσπερ, εἴ τις ψηφοθέτης ἐκ ψήφων ποιήσει ζῷον μορφήν, ἔπειτα τούτων ἀπὸ χρόνου διαλυ-
θέντων ἢ ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ποιήσαντος, τὰς αὐτὰς ἔχων ψήφους, C
ἐσκορπισμένας [25] συνάγων, οὐκ ἀδυνατήσει συλλέξας αὐτὰς καὶ διαθεὶς [26] ὁμοίως ποιῆσαι τὸ αὐτὸ εἶδος τοῦ ζῴου. Ὁ δὲ θεὸς ἀναλυθέντα τὰ μέλη τῆς σαρκὸς ἀπ᾽ ἀλλήλων οὐ δυνήσεται πάλιν [27] συνάγων ποιῆσαι τὸ αὐτὸ τῷ πρότερον γεγονότι ὑπ᾽ αὐτοῦ σώματι;

7. Ἀλλὰ γὰρ ὁ μὲν περὶ τοῦ δυνατὴν εἶναι τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν [1] ἱκανὸς ἀποδέδεικταί μοι λόγος κατὰ τοὺς ἐθνικούς. Εἰ δὲ

Dial. c. Tr. c. 75. p. 303. D (not. 10.), al..

17. εἰ θελήσει] Haec Maran. ex Cod. Coislin. desumsit eademque Teller. textui inseruit. August. [εἰ θελήσει] dedit.

18. ποιήσει] Sic bene Lequien., Maran. et Teller., Halloix. vero et Grab. ποιήσῃ, August. ποιῆσαι, id quod etiam Cod. Coislin. habet. Maran. conjectat ποιήσαι. Paulo antea male διαλύσαι (opt. aor.) vulgo legitur pro διαλῦσαι (inf. aor.).

19. πεποιήκει] Halloix., Grab., August. πεποίηκεν contra codices. Vid. not. 16..

20. οὐσῶν] Tellerus ἰσῶν mendose.

21. γίνεται τά τε] Lequien. vitiose γίνηται τάτε.

22. χρόνῳ δὲ] Ante Maranum χρόνῳ μὲν legebatur. Editores minus recte comma post σῶμα ponunt ideoque sine causa Grab. et Lequien. conqueruntur de constructione non satis accurata. Vertit v. c. hic inepte: ... *corpus aliquod, quod tempore quidem dissolvatur; iterum autem dissolvatur in atomos, ex quibus factum fuerat.*

23. μὲν οὐσῶν] Ex mutatione fere nulla divise scripsi lectionem vulgatam μενουσῶν. Etiam supra: ἀφθ. οὐσῶν. Exemplum ejusdem amanuensium erroris vide Epist. ad

cere id quod prius fecerant corpus: quemadmodum, si quis ex auro et argento et aere et stanno mixturam aliquam faciat, deinde velit eam dissolvere, ita ut unumquodque seorsum exsistat, et rursus eadem miscens, si velit, eamdem quam antea fecerat mixturam ex eis faciet. Deinde secundum Epicurum, quum atomi et vacuum incorruptibilia sint, ex atomis certo ordine ac situ compositis quum aliae concretiones fiunt tum corpus; tempore vero dissolutum resolvitur in easdem atomos, ex quibus ortum erat. Quae quidem quum sint incorruptibiles, nequaquam impossibile est ut, si rursus coeant et eumdem ordinem ac situm accipiant, corpus, quod prius ex eis factum erat, efficiant et simile: quemadmodum, si tessellarius aliquis ex tesserulis fingat animalis formam, deinde illis vel temporis injuria vel ab ipsomet dissolutis, easdem apud se tenens tesserulas, si dispersas colligat, poterit collectis illis ac similiter dispositis eamdem efficere formam animalis. At Deus dissoluta a se invicem carnis membra non poterit rursus, si colligat, corpus facere idem ei quod prius exstiterat?

7. Enimvero possibilem quidem esse carnis resurrectionem, satis a me demonstratum est secundum ethnicos. Quodsi se-

Diogn. c. 6. not. 3.; comp. Dial. c. Tr. c. 41. not. 6..

24. *θέσιν κ. τάξιν λαβουσῶν*] Cod. Coislin. *τάξιν καὶ θέσιν λαβόντες*. Illud praebent recte editi ex Clarom..

25. *συνάγων*] Hoc Cod. Coislin. suppeditavit. Vulgo *συναγάγῃ*, quod nescio quomodo velis explicare.

26. *ὁμοίως*] Scil. *ὡς πρότερον*. Referas ad *διαθείς*. Mox pro *ποιῆσαι* Grab. et August. *πονῆσαι* satis inepte.

27. *συνάγων*] Hoc Maran. ex Cod. Coislin. desumsit. Etiam Teller. exhibuit. August. [*συνάγων*]. — Tamquam compendium eorum quae Justinus latius exposuit sunt haecce Athenagorae verba: *Οὐ κατ' ἡμᾶς μόνον ἀναστήσεται τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλοὺς τῶν φιλοσόφων. ... Οὐ γὰρ κωλύει κατὰ τὸν Πυθαγόραν καὶ τὸν Πλάτωνα, γενομένης τῆς διαλύσεως τῶν σωμάτων, ἐξ ὧν τὴν ἀρχὴν συνέστη, ἀπὸ τῶν αὐτῶν αὐτὰ καὶ πάλιν συστῆναι.* Cf. Legat. p. Christ. c. 36..

1. *ἱκανὸς*] Halloix. et Grab. *ἱκανὸν* mendose. Verba *κατὰ τ. ἐθνικούς*, quae sequuntur, Maranus praeter necessitatem reddit *contra infideles*.

κατὰ τοὺς ἀπίστους οὐχ εὑρίσκεται ἀδύνατος ἡ ἀνάστασις τῆς σαρ-
κός, πόσῳ μᾶλλον κατὰ τοὺς πιστούς; Ἑξῆς δὲ λεκτέον πρὸς τοὺς D
ἀτιμάζοντας τὴν σάρκα καὶ φάσκοντας μὴ [2] ἀξίαν εἶναι τῆς ἀνα-
στάσεως μηδὲ [3] τῆς οὐρανίου πολιτείας· ὅτι πρῶτον αὐτῆς ἐστιν
ἡ οὐσία γῆ, [4] μετέπειτα καὶ μεστὴ γέγονε πάσης ἁμαρτίας, ὥστε
καὶ τὴν ψυχὴν ἀναγκάσαι συναμαρτάνειν. Ἐοίκασι δὲ οὗτοι τὴν
[5] ὅλην τοῦ θεοῦ πραγματείαν ἀγνοεῖν, καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν
τοῦ ἀνθρώπου καὶ πλάσιν, καὶ τὰ ἐν κόσμῳ [6] ὧν ἕνεκα γέγονεν.
Ἦ γὰρ οὔ φησιν [7] ὁ λόγος· [8] Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκονα
ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν; Ποῖον; Δηλονότι σαρκικὸν λέγει ἄν-
θρωπον. Φησὶ γὰρ ὁ λόγος· [9] Καὶ ἔλαβεν ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς
γῆς καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. Δῆλον οὖν, ὡς κατ' εἰκόνα θεοῦ E
πλασσόμενος ὁ ἄνθρωπος ἦν [10] σαρκικός. Εἶτα πῶς οὐκ ἄτοπον,
[11] τὴν ὑπὸ θεοῦ σάρκα πλασθεῖσαν κατ' εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ φά-
σκειν ἄτιμον εἶναι καὶ οὐδενὸς ἀξίαν; Ὅτι δὲ τίμιον κτῆμα ἡ σὰρξ
παρὰ θεῷ, δῆλον πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ πρὸς αὐτοῦ πεπλᾶσθαι, εἴγε
καὶ εἰκὼν τῷ πλάστῃ καὶ ζωγράφῳ τιμία γινομένη· καὶ ἐκ τῆς λοι-
πῆς δὲ κοσμοποιΐας μαθεῖν πάρεστιν· οὗ γὰρ ἕνεκεν γέγονε [12] τὰ
λοιπά, τοῦτο πάντων τῷ ποιήσαντι [13] τιμιώτατον.

8. [1] Ναί, φασιν· ἀλλ' ἁμαρτωλὸς ἡ σάρξ, ὥστε καὶ τὴν ψυ- 593
χὴν [2] ἀναγκάζειν συναμαρτάνειν, μάτην κατηγοροῦντες αὐτῆς καὶ
τὰ τῶν ἀμφοτέρων ἁμαρτήματα μόνῃ περιτιθέντες. [3] Ποῦ γὰρ

2. ἀξίαν] Halloix. et Grab. vitiose ἄξιον.

3. τ. οὐρ. πολιτ.] Ita Maranus ex Cod. Coislin. reposuit pro τ. ἐπουρανίου βασιλείας (Cod. Clarom.), quod in editis erat. Vid. c. 9. p. 594. E. — Coll. ep. ad Philipp. III. 20..

4. μετέπειτα] Halloix., Grab., August. voculam δὲ addunt.

5. ὅλην] Halloix. et Grab. ὕλην.

6. ὧν ἕνεκα γέγονεν] Hoc commation Cod. Coislin. suppeditavit Marano, unde Tellerus recepit. Augustius hamis inclusit sine causa. Pro Ἤ, quod sequitur, Lequienus εἰ legit manifesto errore.

7. ὁ λόγος] Tellerus hîc et paulo infra illam vocem *historiam* s. *narratiunculam* inepte interpretatur. Vid. Dial. c. Tr. c. 15. not. 5., c. 19. not. 14. al..

8. Ποιήσωμεν . . . ὁμοίωσιν] Genes. I. 26..

9. Καὶ . . . ἄνθρωπον] Genes. II. 7..

10. σαρκ.] Halloix. et Grab. ὁ praefigunt.

11. τὴν ὑπὸ θεοῦ] Teller. legere videtur ἦν, ὑπὸ θεοῦ — sine

cundum infideles non impossibilis deprehenditur resurrectio carnis, quanto magis secundum fideles? Deinde vero adversus eos dicendum est qui carnem infamant ac dignam non esse dicunt resurrectione nec coelesti civitate: primum quidem quoniam substantia ejus terra est, deinde etiam quovis peccato plena, adeo ut animam quoque simul peccare cogat. Videntur autem isti ignorare universam Dei operationem, et primam hominis creationem ac formationem, et ea quae in mundo sunt quorum causa sint facta. Annon enim dicit effatum: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem?* Quem? Carneum videlicet hominem dicit. Ait enim effatum: *Et accepit Deus pulverem de terra et formavit hominem.* Perspicuum igitur est hominem, ad imaginem Dei formatum, fuisse carneum. Praeterea quomodo non absurdum est, carnem a Deo ad imaginem ipsius formatam dicere vilem esse et nullius pretii? Atqui carnem rem esse apud Deum aestimatam liquet primum quidem inde quod ab eo formata sit, siquidem etiam imago fictori pictorique suo grata est; id quoque ex cetero mundi opificio discere licet: nam cujus causa reliqua facta sunt, id ei qui fecit omnium est carissimum.

8. Ita, inquiunt; at caro peccatrix est, adeo ut animam quoque simul peccare cogat: temere nimirum eam criminantur et amborum peccata illi soli affingunt. Quo enim pacto per

ratione. Halloix., Grab., August. τὴν ἀπὸ ϑεοῦ. Ceterum idem argumentum praeter Athenagoram prosequitur Tertullianus de resurrect. carn. c. 5.—7..

12. τὰ λοιπά] Cod. Coislin. τὰ πάντα.

13. τιμιώτατον] Superlativum Maranus ex Cod. Coislin. dedit pro comparativo τιμιώτερον, quod antea erat in editis.

1. Ναί, φασιν] Sic Halloixius. Sed Lequien., Maran., Teller. Ναί φησιν. Grabius verba illa errore omisit; inde Augustius [Ναὶ, φασὶν]. Vid. c. 4. p. 590. B.

2. ἀναγκάζειν συναμαρτάνειν] Praeter Lequienum et Maranum legunt ἀναγκάζει αὐτῇ συναμαρτάνειν contra Codd. mstos. C. 7. p. 502. D: ὥ. κ. τ. ψ. ἀναγκάσαι συναμ..

3. Ποῦ ... δύναται] Cf. Tertullian. de resurrect. carn. c. 15. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 107. sq. et c. 34. p. 130..

καθ' ἑαυτὴν ἡ σὰρξ ἁμαρτῆσαι δυνήσεται, ἐὰν μὴ τὴν ψυχὴν [4] ἔχῃ προηγουμένην καὶ προκαλουμένην αὐτήν; Ὥσπερ γὰρ ζεῦγος βοῶν λυθέντων ἀπ' ἀλλήλων τοῦ ζυγοῦ οὐδέτερος αὐτῶν κατ' ἰδίαν ἀροῦν δύναται, οὕτως οὐδὲ ψυχὴ καὶ σῶμα λυθέντα τῆς συζυγίας καθ' ἑαυτὰ ποιῆσαί τι [5] δύναται. Εἰ δὲ καὶ ἡ σὰρξ [6] μόνη ἁμαρτωλός, μόνης ταύτης ἕνεκεν ἦλθεν ὁ σωτήρ, καθώς φησιν· [7] Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς. Ἐπειδὴ οὖν τιμία B
[8] παρὰ θεῷ καὶ ἔνδοξος παρὰ πάντα τὰ ποιήματα δέδεικται ἡ σάρξ, δικαίως ἂν ὑπ' αὐτοῦ σωθήσεται. [9] Λεκτέον οὖν πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα θεοῦ ποίημα τυγχάνουσα καὶ τιμία αὐτῷ παρὰ πάντα, οὐκ εὐθέως καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς ἀναστάσεως ἔχει. Καίτοι πῶς οὐκ ἄτοπον τὸ [10] μετὰ τηλικαύτης σπουδῆς γενόμενον καὶ παρὰ πάντα τὰ λοιπὰ τίμιον περιορᾶν τὸν ποιήσαντα εἰς τὸ μηκέτι εἶναι; [11] Εἶτα ὁ μὲν πλάστης καὶ ζωγράφος, εἰ τὰς εἰκόνας, ἃς ἂν ποιήσωσι, διαμένειν ἐθέλουσιν, ἵνα δι' αὐ- C
τῶν δοξάζωνται, καὶ φθειρομένας αὐτὰς ἀνακαινοποιοῦσιν· [12] ὁ δὲ θεὸς τὸ αὐτοῦ κτῆμα καὶ πλάσμα περιεῖδεν ἂν εἰς τὸ μὴ ὄν, μηκέτι δὲ καὶ εἰς τὸ εἶναι; Ματαιοπόνον ἀποκαλοῦμεν, εἴ τις οἰκίαν οἰκοδομήσας ἔπειτα καταλύοι, ἢ καταλυομένην [13] περιορῶν, δυνάμενος ἀναστῆσαι· τὸν [14] δὲ θεὸν οὐκ αἰτιασόμεθα, ὅτι μάτην ποιεῖ; Ἀλλ' οὐχ ὁ ἄφθαρτος τοιοῦτος, οὐκ ἄφρων ὁ τῶν ὅλων πέφυκε νοῦς. [15] Φιμούσθωσαν οἱ ἄπιστοι, εἰ τὸ μὴ πι-

4. ἔχῃ] Halloix. et Grab. ἔχει.

5. δύναται] Halloix., Grab., August. δύνανται praeter necessitatem. — Tertullian. l. c. p. 107.: „Negent operarum societatem, ut merito possint etiam mercedem negare."

6. μόνη ἁμ., μόνης ταύτης] Sic scribendum videtur esse. Lequien., Maran., Teller. non agnoscunt μόνη; ceteri omittunt μόνης.

7. Οὐκ ... ἁμαρτωλούς] Ev. Marc. II. 17.

8. παρὰ ... Λεκτ. οὖν] Haec recte praebent Halloixius et editores omnes excepto Grabio, qui mirifico errore dedit Ἐπειδὴ οὖν τιμία, πρὸς τοὺς λέγοντας etc..

9. Λεκτέον οὖν etc.] Versatur S. Justinus hac in dubitatione repellenda sic, ut doceat non expressa mentione c a r n i s in promissione resurrectionis opus fuisse.

10. μετὰ] Halloix. et Grab. κατά.

11. Εἶτα] Halloix. *Deinde.* Maran. *Deinde vero.* Teller. *Itane.*

12. ὁ δὲ θεὸς etc.] Maranus mendose ὁ δὲ θεὸς τὸ καὶ πλάσμα αὐτοῦ κτῆμα περιεῖδεν etc.. Deinde idem cum ceteris : ... τὸ εἶναι, ματαιοπόνον ἀποκαλοῦμεν; ὥσπερ εἴ

seipsam caro peccare poterit, nisi animam sibi praeeuntem habeat ac provocantem? Velut enim in jugo boum, si alter ab altero sejungatur, neuter seorsum arare potest: ita neque anima neque corpus, soluto conjunctionis vinculo, singulatim facere quidquam possunt. Sin sola caro peccatrix est, ejus solius causa venit servator, sicut ait: *Non veni vocare justos, sed peccatores.* Quum ergo aestimatam apud Deum esse carnem et supra omnia opera pretiosam ostensum sit, merito sane ab eo servabitur. Disputandum igitur adversus eos qui dicunt carnem, si vel maxime Dei opus sit et cara ei supra omnia, tamen non idcirco etiam promissionem habere resurrectionis. Verum quomodo absurdum non est id, quod tanto studio factum est ac prae ceteris aestimatum, sic ab eo qui fecit negligi, ut in nihilum redigatur? Ita fictor quidem et pictor, si imagines a se factas permanere volunt, ut per eas celebrentur, etiam corruptas eas renovant: Deus autem rem suam et opus parum curet in nihilum redigi, nec jam amplius esse? Frustra laborantem appellamus, si quis domum aedificatam destruat, aut destructam negligat, quum instaurare possit: Deum autem non accusaremus, quod frustra laborasset? At ille incorruptibilis non est talis, non amens est illa omnium mens. Obmutescant infideles, siquidem credere non possint.

τις etc.. Halloix. vero et Grab. insuper verbis μὴ ὂν addunt ἀπολλύμενον cum nota interrogandi. Locus autem corruptus videtur esse. Maranus verba ματαιοπόνον ἀποκαλοῦμεν post ἀναστῆσαι collocari mallet; vertit: *Quemadmodum si quis ... frustra laborantem eum vocamus: sic etiam annon Deus* etc.. Tellerus vero legendum putat ὡς (pro εἰς) τὸ μὴ ὄν, μηκέτι ... εἶναι· ματ. ἀποκ., ὥσπερ ἢ τὴν οἰκίαν ... καταλύει (eamdem formam pro καταλύοι tenent omnes ante Maranum editores) etc.; reddit: *Deus vero ... parvi faciet, si non amplius sit, ac si nunquam exstitisset? In vanum laborasse dicimus* etc.. Quae quomodo extrudere ex istis verbis potuerit, equidem haud scio. Locum studui aliquantulum sanare interrogatione post εἶναι posita ac deleto ὥσπερ ante εἴ τις.

13. περιορῶν] Scil. εἴη. Mox Grabius ἀναστῆναι legit pro ἀναστῆσαι. Vid. c. 5. not. 3..

14. δὲ] Lequien., Maran., Teller. τε legunt minus belle. Etiam paulo ante: ὁ δὲ Θεὸς etc.. Mox Halloix., Grab., August. οὐκ ὁ.

15. Φιμούσθωσαν] Cod. Coislin. εὐφημείτωσαν.

στεύειν ἔχουσιν αὐτοί. Ἀλλὰ μὴν καὶ κέκληκεν [16] αὐτὴν ἐπὶ τὴν D
ἀνάστασιν καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν αἰωνίαν ζωήν. Ἔνθα γὰρ τὸν ἄνθρωπον εὐαγγελίζεται σῶσαι, καὶ τῇ σαρκὶ [17] εὐαγγελίζεται. [18] Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ἢ τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος [19] συνεστὸς ζῶον λογικόν; Μὴ οὖν [20] καθ᾽ ἑαυτὴν ψυχὴ ἄνθρωπος; Οὔκ· ἀλλ᾽ ἀνθρώπου ψυχή. Μὴ οὖν καλοῖτο σῶμα ἄνθρωπος; Οὔκ· ἀλλ᾽ ἀνθρώπου σῶμα καλεῖται. Εἴπερ οὖν κατ᾽ ἰδίαν μὲν τούτων οὐδέτερον ἄνθρωπός ἐστι, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀμφοτέρων συμπλοκῆς καλεῖται ἄνθρωπος, κέκληκε δὲ ὁ θεὸς εἰς ζωὴν καὶ ἀνάστασιν τὸν ἄνθρωπον, οὐ τὸ μέρος, ἀλλὰ τὸ ὅλον κέκληκεν, ὅπερ ἐστὶ
τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ πῶς οὐκ ἄτοπον, [21] ἀμφοτέρων E
ὄντων κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ, τὸ μὲν σώζειν, τὸ δὲ μή; Οὐκ ὄντος [22] δὲ ἀδυνάτου, καθάπερ δέδεικται, τὴν σάρκα ἔχειν τὴν παλιγγενεσίαν, τίς ἡ διάκρισις, ὥστε τὴν μὲν ψυχὴν σώζεσθαι, τὴν δὲ σάρκα μή; Ἢ φθονερὸν ποιοῦσι τὸν θεόν; Ἀλλὰ ἀγαθός ἐστι [23] καὶ σώζεσθαι πάντας θέλει· [24] καὶ δὴ αὐτοῦ καὶ τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ οὐχὶ μόνον ἤκουσεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν [25] καὶ σὺν αὐτῇ ἡ σάρξ, καὶ ἐπίστευσαν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, [26] ἀλλ᾽

16. αὐτὴν] H. e. τὴν σάρκα. Ad ἐπαγγέλλεται subaudias αὐτῇ.

17. εὐαγγελ.] Scil. σῶσαι.

18. Τί... καλ. ἄνθρωπος] Ut Grabius adnotat, Justinum hic imitatus est Irenaeus ita scribens adv. haeres. V. c. 6. §. 1. p. 299. ed. Mass.: „Neque enim plasmatio carnis ipsa secundum se homo perfectus est, sed corpus hominis et pars hominis. Neque enim et anima ipsa secundum se homo, sed anima hominis et pars hominis. Neque spiritus homo; spiritus enim et non homo vocatur. Commixtio autem et unitio horum omnium perfectum hominem efficit." — Ita alii quoque concludere solebant. Vise Athenagor. de resurrect. c. 15. p. 56. B — 57. C. ed. Colon. atque Tertullian. de resurrect. carn. c. 34. (P. IV.) p. 130. sq. et adv. Marc. IV. c. 37. (P. III.) p. 240..

19. συνεστὸς] Halloix. συνεστὼς mendose.

20. καθ᾽ ἑαυτὴν] Cod. Coislin. κατ᾽ αὐτήν.

21. ἀμφοτέρων... αὐτῷ] Tellerus: *duobus simul et conjunctim exsistentibus.*

22. δὲ] Halloix., Grab., Teller. γάρ.

23. καὶ... θέλει] Coll. ep. I. ad Timoth. II. 4..

24. καὶ δὴ etc.] Halloix., Grab., Lequien. male legunt: καὶ δι᾽ αὐτοῦ κ. τ. κηρ. αὐτοῦ. οὐχὶ etc., quae hoc modo reddunt: ... *salvos fieri et per se et per evangelii praeconium. Neque* etc.. Illud δὴ pro δι᾽ debemus Marani conjecturae, quam Tellerus probavit et

Verumtamen carnem quoque ad resurrectionem vocavit eique vitam sempiternam promittit. Dum enim homini salutem adnuntiat, etiam carni adnuntiat. Quid enim aliud est homo, nisi ex anima et corpore constans animal rationale? Num igitur anima singulatim est homo? Nequaquam; sed est hominis anima. Num ergo corpus homo dicitur? Nequaquam; sed hominis corpus dicitur. Si igitur neutrum horum seorsum est homo, sed quod ex amborum complexu constat nominatur homo, Deus autem ad vitam et resurrectionem hominem vocavit: non partem ejus, sed totum vocavit, hoc est animam et corpus. Nam quomodo non absurdum est, duobus secundum idem et in eodem exsistentibus, alterum servare, alterum non? Quum autem impossibile non sit, ut demonstratum est, carnem renasci, quaenam est illa discretio, ut anima salva sit, non vero corpus? An invidum faciunt Deum? At bonus est et omnes vult salvos fieri; atque certe eum et praedicationem ejus non solum audivit anima nostra cumque ea caro, et crediderunt in Christum Jesum, sed ambae ablutae sunt et ambae justitiam

Augustius in textu posuit pro vulgata lectione.

25. *καὶ*] Hanc voculam Maranus aperto errore praetermisit in textu. Suspicatur autem legendum esse *καὶ οὐ σὺν αὐτῇ ἡ σάρξ, καὶ ἐπίστευσεν*, sic vertens; ... *anima nostra, et sine carne, et credidit in Ch. J.*. Opinatur nimirum verba *ἀλλ' ἀμφότερα* argumento esse scriptorem de solius animae fide antea locutum esse. At vero *ἀλλὰ* hîc non vim obtinet adversativam, sed augmentativam (cf. Dial. c. Tr. c. 17. not. 4. Apol. I. c. 39. p. 78. B. al.); nempe praecedenti *οὐχὶ μόνον* respondet. S. Justinus igitur, ut Tellerus bene vidit, ponit tria, in quibus caro cum anima communicaverit: 1⁰. f i d e m in Jesum Christum, 2⁰. b a p t i s m a t i s usum, 3⁰. v i t a e h o n e s t a e studium. Vid. Dial. c. 8. not. 5. et libr. meum de Justini M. scriptt. et doctr. p. 173. sq. not. 45.. Similiter alii scriptores, addendo praeterea e u c h a r i s t i a m corporis et sanguinis Christi, *ex quibus augetur et consistit carnis nostrae substantia*, ut alicubi loquitur Irenaeus. Cf. locum Tertulliani not. 26. laudatum.

26. *ἀλλ' ... οὖ*] Idem argumentum, ut Grabius ante me observavit, urget Tertullianus de resurrect. carn. c. 8. (P. IV.) p. 101.: „Scilicet caro *abluitur*, ut anima emaculetur; caro ungitur, ut anima consecretur; caro signatur, ut et anima muniatur; caro manus impositione adumbratur, ut et anima spiritu illuminetur; caro *corpore et*

ἀμφότερα ἐλούσαντο καὶ ἀμφότερα τὴν δικαιοσύνην εἰργάσαντο. [27] Ἆρα οὖν ἀχάριστον ἢ ἄδικον ἀποφαίνουσι τὸν θεόν, εἰ τῶν ἀμφοτέρων πιστευόντων εἰς αὐτὸν τὴν μὲν σώζειν θέλει, τὴν δὲ 594
οὔ; Ναί, [28] φασιν. Ἀλλ' ἡ μὲν ψυχή ἐστιν [29] ἄφθαρτος, μέρος οὖσα τοῦ θεοῦ καὶ ἐμφύσημα, καὶ διὰ τοῦτο [30] τὸ ἴδιον καὶ συγγενες [31] ἠθέλησε σῶσαι· ἡ δὲ σὰρξ φθαρτὴ καὶ οὐκ ἀπ' [32] αὐτοῦ καθάπερ ἡ ψυχή. Εἶτα τίς αὐτῷ χάρις; Καὶ τίς ἐπίδειξις τῆς δυνάμεως καὶ χρηστότητος αὐτοῦ, εἰ τὸ μὲν φύσει σωζόμενον καὶ μέρος ὑπάρχον αὐτοῦ σώζειν ἔμελλεν; [33] Αὐτὸ γὰρ ἐξ ἑαυτοῦ εἶχε τὴν σωτηρίαν, ὥστε τὴν μὲν ψυχὴν σώζων οὐ μέγα ποιεῖ· τὸ γὰρ σώζεσθαι πάρεστιν αὐτῇ, ὅτι ἐστὶν αὐτοῦ μέρος, [34] ἐμφύσημα αὐτοῦ οὖσα. Ἀλλ' οὐδὲ χάρις αὐτῷ τὸ ἴδιον σώζοντι· τοῦτο γάρ ἐστιν ἑαυτὸν σώζειν. Ὁ γὰρ τὸ μέρος αὐτοῦ σώζων δι' ἑαυτοῦ B
ἑαυτὸν σώζει, μήποτε ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐνδεὲς γένηται. Οὐκ ἔστιν ἀγαθοῦ τὸ τοιοῦτον. Οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπον ἀγαθόν τις ἐρεῖ τὸν τοῖς τέκνοις αὐτοῦ καὶ ἐκγόνοις χαριζόμενόν τι. Τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἀγριώτατα τῶν θηρίων ποιοῦσι· κἂν ὑπεραποθανεῖν τῶν ἐκγόνων αὐτῶν [35] δέῃ, ἑκοντὶ τοῦτο ὑπομένουσιν. Εἰ δέ τις τὰ αὐτὰ τοῖς δούλοις παράσχοι, δικαίως ἂν οὗτος λέγοιτο ἀγαθός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ σωτὴρ ἐδίδαξεν ἡμᾶς [36] ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς, ἐπεὶ τίς ἡμῖν χάρις ἐστίν; φησιν. Ὥστε [37] δέδειχεν ἡμῖν ἀγαθὸν ἔργον εἶναι τὸ μὴ τοὺς ἐξ αὐτοῦ γεγονότας μόνον ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔξωθεν. Ἃ δὲ ἡμῖν παρήγγειλε, πολὺ πρότερον αὐτὸς [38] ἐποίει. C

sanguine Christi vescitur, ut et anima de Deo saginetur. Non possunt ergo separari in mercede, quas *opera* conjungit.“ Adde Irenaeum adv. haeres. II. c. 29. §. 1. sq. p. 159. sq.. — Halloix. et Grab. paulo ante legunt ἐπίστευσαν ὁ μ ῶ ς εἰς Χρ. et paulo post ἀμφότερα κ α ὶ ἐλούσ..

27. Ἆρα] Lequien. et Maran. perperam ἄρα (sine interrogatione).

28. φασιν] Ita Halloixius et Grabius. Ceteri φησιν. Vid. supra p. 593. A (not. 1.).

29. ἄφθαρτος] Cod. Coislin. ἄφθαρτον. — Eamdem sententiam Justinus alibi iisdem fere verbis protulit: adeas libr. meum de Just. M. scriptt. et doctr. p. 151. not. 30.. Vox ἐμφύσημα in vulgata versione *spiraculum ejus* redditur. Sic et paulo infra. Vid. not. 34..

30. τὸ] Hunc articulum Maran. et Teller. male omiserunt.

exercuerunt. An igitur ingratum et injustum faciunt Deum, si ambarum in ipsum credentium unam servare velit, alteram non? Certe, inquiunt. At anima est incorruptibilis, quum sit pars Dei et exspiratio, ac propterea id quod sibi proprium et cognatum est voluit servare; caro autem corruptibilis est neque ex ipso sicut anima. Quaenam igitur ipsi gratia deberetur? Et quaenam demonstratio potentiae et bonitatis ejus, si quod natura servatur et portio ejus est servaturus sit? Nam ipsum ex seipso salutem habebat, ita ut animam servans nihil magni faciat; inhaeret enim ei servari quia est pars ejus, quum exspiratio ejus sit. Sed nec ei gratia debetur qui proprium servat; hoc enim est servare seipsum. Qui enim partem sui servat, is seipsum per seipsum servat, nequando pars illa deficiat. Tale autem factum non est boni. Virum enim bonum nemo eum dicet, qui filiis suis ac nepotibus aliquid gratificatur. Hoc enim etiam ferae maxime agrestes faciunt: quae, etiamsi mori pro foetibus cogantur, ultro id perferunt. At si quis eadem servis praestiterit, is demum merito bonus dicatur. Hinc etiam servator *inimicos diligere* nos docuit: alioqui *quae nobis gratia erit?* inquit. In hoc ostendit bonum opus esse non tantum ex se genitos diligere, sed etiam extraneos. Quae autem nobis praecepit, ea multo prius ipse fecit.

31. ἠθέλησε] Sic cum Augustio censeo scribendum esse. Halloix. et Grab. ἠθέληκε. Lequien. θέλησε. Maran. et Teller. ἐθέλησε.

32. αὐτοῦ] Scil. ἐστί.

33. Αὐτὸ γὰρ etc.] Tellerus: *Nam quod de natura sua salvum est per se ipsum salutem habet.*

34. ἐμφύσ. αὐτοῦ οὖσα] Coll. Genes. II. 7.. Vid. Dial. c. Tr. c. 40. not. 4. et supra not. 29.. Vern.: *als Einhauch von ihm.*

35. δέῃ] Halloix., Grab., August. δέοι.

36. ἀγαπᾶν ... ἐστίν] Ev. Luc. VI. 27. 32.. Illud φησιν solus Maranus ex Cod. Coislin. exhibuit. Nolui expungere.

37. δέδειχεν] Sic Lequienus edidit. Maranus corrupte δέδεικεν. Ceteri ἔδειξεν.

38. ἐποίει] Ita emendandam judico lectionem vulgatam ποιεῖ, quae ferri non potest.

[1] *Καὶ μετ' ὀλίγα.*

9. *Εἰ εἰς μηδὲν ἔχρῃζε τῆς σαρκός, [2] τί καὶ ἐθεράπευσεν
αὐτήν; [3] Καί, τὸ πάντων ἰσχυρότερον, νεκροὺς ἀνέστησε. Τίνος
ἕνεκεν; Οὐχ [4] ἵνα δείξῃ τὴν ἀνάστασιν, οἵα μέλλει γίνεσθαι; Πῶς
οὖν [5] τοὺς νεκροὺς ἀνέστησε; Πότερον τὰς ψυχὰς ἢ τὰ σώματα;
Ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἀμφότερα. [6] Εἰ δὲ ἦν πνευματικὴ μόνη ἡ ἀνά-
στασις, ἐχρῆν ἀναστάντα αὐτὸν κατ' ἰδίαν μὲν δεῖξαι τὸ σῶμα
κείμενον, κατ' ἰδίαν δὲ τὴν ψυχὴν ὑπάρχουσαν. Νῦν δὲ τοῦτο
μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἀνέστησε δὲ τὸ σῶμα, τῆς ζωῆς [7] τὴν ἐπαγγε-
λίαν ἐν αὐτῷ πιστούμενος. Τίνος οὖν ἕνεκεν [8] ἐν τῇ σαρκὶ τῇ* D
*παθούσῃ ἀνέστη, εἰ μὴ ἵνα δείξῃ τὴν σαρκικὴν ἀνάστασιν; Καὶ
τοῦτο βουλόμενος [9] πιστοποιῆσαι, [10] τῶν μαθητῶν αὐτοῦ μὴ πι-
στευόντων εἰ ἀληθῶς σώματι ἀνέστη, [11] βλεπόντων αὐτῶν καὶ
δισταζόντων, εἶπεν αὐτοῖς· [12] Οὔπω ἔχετε πίστιν! φησίν. Ἴδετε*

1. *Καὶ μετ' ὀλίγα*] Quae inter hujus et antecedentis disputationis contextum desunt, forte ad veritatem carnis Jesu Christi demonstrandam pertinuerunt. *Tellerus.*

2. *τί κ. ἐθεράπ. αὐτήν*] Ita Grabio notante etiam Irenaeus adv. haeres. V. c. 12. §. 6. p. 307. ed. Mass.: „Quam enim causam habebat carnis membra curare et restituere in pristinum characterem, si non habebant salvari quae ab illo curata fuerant? Si enim temporalis erat ab eo utilitas, nihil grande praestitit his qui ab eo curati sunt" etc.. Lege ibid. c. 13., ubi et argumentum ex resuscitatione Lazari aliorumque mortuorum petitum tamquam fortius curationi aegrorum jungit, perinde ut hic Justinus fecit. — Tellerus vertit: *Si pro nihilo habuit carnem, cur et eam sanavit*, „ac si esset ἔχρησε" (!), quod adeo legendum esse existimat. Non vero mutamus.

3. *Καί, τὸ πάντων*] Cod. Coislin. ἓν τὸ πάντων. Sunt fortasse qui pro *ἰσχυρότερον* malint *ἰσχυρότατον* (vid. c. 7. not. 13). Sed facile fertur vulgaris scriptura. Pro *ἀνέστησε*, quod sequitur, Halloix. et Grab. *ἀναστῆσαι* legunt, August. *ἀναστῆσε* corrupte.

4. *ἵνα δείξῃ τὴν ἀνάστασιν*] Ita, ut jam Grabius bene observavit, etiam Tertullianus in libro de resurrect. carn., postquam ex dictis servatoris resurrectionem carnis probavit, ex facto ipso, resuscitatione scilicet mortuorum tamquam futurae resurrectionis praeambula, argumentum deducit c. 38. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 135. sq. scribens: „Post dicta domini facta etiam ejus quid sapere credamus, de capulis, de sepulcris mortuos resuscitantis? Cui rei istud? Si ad simplicem ostentationem potestatis aut ad praesentem gratiam redanimationis, non adeo magnum illi denuo morituros suscitari:

Et post pauca.

9. Si nullum ad usum indiguit carne, cur et eam sanavit? Et, id quod omnium fortissimum est, mortuos suscitavit. Qua de causa? Nonne ut demonstraret, qualis futura esset resurrectio? Quomodo igitur mortuos suscitavit? Utrum animas an corpora? At manifestum est utraque [eum suscitasse]. Si autem spiritualis tantum esset resurrectio, debuisset resurgens ipse ostendere seorsum corpus jacens, seorsum autem animam exsistentem. Nunc vero id non fecit, sed suscitavit corpus, in eo promissionem vitae confirmans. Qua igitur de causa in carne, quae passa erat, resurrexit, nisi ut carnis resurrectionem demonstraret? Atque id confirmare volens, quum discipuli ejus non crederent eum vere corpore resurrexisse, sed eum viderent ac dubitarent, dixit eis: *Nondum habetis fidem!* in-

Enimvero si ad fidem potius sequestrandam futurae resurrectionis, ergo et illa corporalis praescribitur de documenti sui forma. ... Atque adeo secundum nostram veri aestimationem exempla illa mortuorum a domino suscitatorum commendabant quidem et carnis et animae resurrectionem, ne cui substantiae negaretur hoc donum." Vid. etiam S. Justini Dial. c. Tr. c. 69. p. 296. A.

5. τοὺς] Maran. et Teller. omittunt hunc articulum.

6. Εἰ δὲ ἦν πνευματικὴ μόνη etc.] Patet eum in his occurrere velle adversariorum petitioni ipsis semper paratae. Cum enim ipsi animae immortalitatem, ut gnostici fere omnes, largirentur, quando nunc urgebantur, ut dicerent, quid tamen resurrecturum sit, resurrectionis verbum figurate intelligendum esse praecipiebant, de animae exitu e corpore in articulo mortis, aut etiam de ejusdem per hanc vitam a communi reliquorum vivendi ratione ad sublimiorem γνῶσιν translatione. Hanc utramque uno verbo spiritualem dicebant. *Tellerus.* Insignis est de hac spirituali resurrectione locus Tertulliani l. c. c. 19. p. 113.: „Hoc denique ingenio etiam in colloquiis saepe nostros decipere consuerunt, quasi et ipsi resurrectionem carnis admittant. Vae, inquiunt, ... qui non, dum in hac carne est, cognoverit arcana haeretica; hoc est enim apud illos resurrectio. Sed et plerique ab excessu animae resurrectionem vindicantes" etc..

7. τὴν] Deest apud Halloix., Grab., August..

8. ἐν] Fugit Lequienum.

9. πιστοποιῆσαι] Halloix. et Grab. πιστῶσαι.

10. τῶν ... ἀνέστη] Coll. ev. Marc. XVI. 14..

11. βλεπόντων ... διστάζόντων] Coll. ev. Matth. XXVIII. 17..

12. Οὔπω ... εἰμι] Ev. Luc.

ὅτι ἐγώ εἰμι. Καὶ [13] ψηλαφᾶν αὐτὸν ἐπέτρεπεν αὐτοῖς, καὶ [14] τοὺς τύπους τῶν ἥλων ἐν ταῖς χερσὶν ἐπεδείκνυε. Καὶ πανταχόθεν αὐτὸν κατανοήσαντες, ὅτι αὐτός ἐστι καὶ ἐν τῷ σώματι, παρεκάλεσαν αὐτὸν φαγεῖν μετ' αὐτῶν, ἵνα καὶ διὰ τούτου βεβαίως μάθωσιν ὅτι ἀληθῶς σωματικῶς ἀνέστη. Καὶ [15] ἔφαγε κηρίον καὶ ἰχθύν. Καὶ οὕτως ἐπιδείξας αὐτοῖς ὅτι ἀληθῶς [16] σαρκὸς ἀνά- E
στασίς ἐστι, βουλόμενος ἐπιδεῖξαι καὶ τοῦτο (καθὼς εἴρηκεν [17] ἐν οὐρανῷ τὴν κατοίκησιν ἡμῶν ὑπάρχειν) ὅτι οὐκ ἀδύνατον καὶ σαρκὶ εἰς οὐρανὸν ἀνελθεῖν, [18] ἀνελήφθη βλεπόντων αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς ἦν ἐν [19] τῇ σαρκί. [20] Οὐκοῦν εἴ τις ἀπαιτεῖ μετὰ πάντα τὰ εἰρημένα λόγους ἀποδεικτικοὺς περὶ ἀναστάσεως, οὐδὲν [21] τῶν Σαδδουκαίων διαφέρει· ἐπειδὴ ἡ ἀνάστασις τῆς σαρκὸς [22] δύναμις θεοῦ ἐστι καὶ ὑπεράνω λόγου παντός, βεβαιουμένη μὲν πίστει, θεωρουμένη δὲ ἔργοις.

Καὶ μετὰ βραχέα.

10. [1] Ἀνάστασίς ἐστι τοῦ πεπτωκοτος σαρκίου· πνεῦμα γὰρ 595
οὐ πίπτει. Ψυχὴ ἐν σώματί ἐστιν, οὐ ζῇ δὲ ἄψυχον· σῶμα, ψυ-

XXIV. 38. sq.. — Paulo ante pro εἶπεν αὐτοῖς Cod. Coislin. praebet εἴπων αὐτοῖς. Illud φησίν autem, quod sequitur, aperte redundat.

13. ψηλαφᾶν ... αὐτοῖς] Coll. ev. Luc. XXIV. 39.: ψηλαφήσατέ με etc..

14. τοὺς ... ἐπεδείκνυε] Coll. ev. Joann. XX. 25. 27.. — Pro τύπους Grabio et Tellero placuit obtrudere τόπους sine omni ratione.

15. ἔφαγε ... ἰχθύν] Coll. ev. Luc. XXIV. 42..

16. σαρκὸς ἀνάστασις] Cod. Coislin. σαρκικὸς ἀνάστασις. Supra legebatur τὴν σαρκικὴν ἀνάστασιν. Non muto lectionem vulgatam.

17. ἐν ... ὑπάρχειν] Coll. ev. Joann. XIV. 2. sq. — ep. ad Philipp. III. 20..

18. ἀνελήφθη ... οὐρανόν] Coll. ev. Marc. XVI. 19. et Actt. apost. I. 9.. — Addidit, ut Grabius adnotat, haec de adscensione carnis in coelum Justinus propter istos veritatis adversarios, de quibus Augustinus in Exposit. Ps. 88. ait: „Quum ventum fuerit ad resurrectionem carnis, non titubant, sed apertissime contradicunt; et contradictio eorum talis est, ut dicant fieri non posse ut caro ista terrena possit in coelum adscendere.“ Ex resurrectione Christi in carne omnes a Clemente Romano (epist. I. ad Corinth. c. 24. sq.) primarium pro nostra resurrectione argumentum ducebant; sed Athenagoram excipias ac Theophilum, qui uterque, ut Tellerus probe admonet, hoc exemplo, adversus philosophos nimirum disputans exter-

quit. *Videte; ego sum.* Atque palpandum se praebuit eis, et vestigia clavorum in manibus ostendit. Quum ergo undequaque cognovissent ipsum esse et in corpore, hortati sunt eum ad manducandum cum ipsis, ut etiam per hoc certissime cognoscerent eum vere corporaliter resurrexisse. Tum comedit favum mellis et piscem. Quumque ipsis sic ostendisset vere esse carnis resurrectionem, volens etiam hoc ostendere (quemadmodum dixit *in coelo nostram esse inhabitationem*) carni non impossibile esse in coelum adscendere, videntibus illis elevatus est in coelum, ut erat in carne. Ergo si quis post haec omnia, quae diximus, rationes exposcat resurrectionem demonstrantes, nihil a Sadducaeis differet: siquidem resurrectio carnis *potentia Dei* est ac supra omnem rationem, et stabilitur quidem fide, conspicitur autem operibus.

Et post pauca.

10. Resurrectio est carnis, quae cecidit; spiritus enim non cadit. Anima in corpore est, quod sine anima non vivit:

nos, non cum magno successu uti potuisset. Et tamen subindicat Theophilus (ad Autol. I. c. 13.) postulanti adversario exemplum unius hominis, qui resurrexerit, respondens: *ἴσως καὶ ἐπιδείξω σοι νεκρὸν ἐγερθέντα καὶ ζῶντα.*

19. *τῇ*] Non comparet ea vocula in Halloixii, Grabii, Augustii editionibus.

20. *Οὐκοῦν*] Lequien., Maran., Teller. *οὐκ οὖν* divise.

21. *τ. Σαδδουκαίων*] Satis Sadducaeorum in hoc capite *ἀπιστία* ex Scripturarum testimoniis constat, quibus adde Josephum de bell. jud. l. II. c. 7., Antiqq. l. XVIII. c. 9.. *Tellerus.*

22. *δύναμις θεοῦ*] Respicit Justinus verba Christi in ev. Matth. XXII. 29., ubi ad Sadducaeos ait: *Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς μηδὲ τὴν δ ύ ν α μ ι ν τ ο ῦ θ ε ο ῦ.* — Pro *βεβαιουμένη* Lequien., Maran., Teller. falso *βεβαιωμένη* scribunt. Ceterum illud *ὑπεράνω λ ό γ ο υ π α ν τ ὸ ς* ad f i d e m et f a c t a pertinet, quippe quae, ut scriptor c. 1. dixerat, humanas ratiunculas longe superent. Id Tellerus in interpretatione apertius exprimendum censuit; reddidit enim: *siq. resurr. carnis virtus Dei est et fide stabilita factisque ad spectandum proposita, quae omnem rationem artificiose conclusam superant.*

1. *Ἀνάστασίς . . . πίπτει*] Tellerus laudat Tertullianum idem urgentem de resurrect. carn. c. 18. (Opp. ed. Leopold. P. IV.) p. 111.: „Cum audio resurrectionem homini imminere, quaeram necesse est, quid ejus cadere sortitum sit, siquidem nihil resurgere exspectabit, nisi

χῆς ἀπολειπούσης, [2] οὐκ ἔστιν. [3] Οἶκος γὰρ τὸ σῶμα ψυχῆς, [4] πνεύματος δὲ ψυχὴ οἶκος. Τὰ τρία ταῦτα τοῖς ἐλπίδα εἰλικρινῆ καὶ πίστιν ἀδιάκριτον ἐν τῷ θεῷ ἔχουσι σωθήσεται. Θεωροῦντες γοῦν καὶ τοὺς κοσμικοὺς λόγους, καὶ κατ' αὐτοὺς οὐχ εὑρίσκοντες ἀδύνατον ὑπάρχειν τῇ σαρκὶ τὴν παλιγγενεσίαν, καὶ ἐπὶ τούτοις πᾶσι τὸν σωτῆρα διὰ παντὸς τοῦ εὐαγγελίου δεικνύντα τὴν τῆς B σαρκὸς ἡμῶν σωτηρίαν, τί λοιπὸν ἀνεχόμεθα τῶν ἀπίστων καὶ σκανδάλων λόγων, καὶ [5] λανθάνομεν ἑαυτοὺς ἐπιστρέφοντες εἰς τοὐπίσω, ὁπόταν ἀκούσωμεν ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, τὸ δὲ σῶμα φθαρτὸν καὶ [6] οὐκ ἔτι δυνάμενον ἀναζῆσαι; [7] Ταῦτα γὰρ καὶ πρὸ τοῦ μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν παρὰ Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος ἠκούομεν. Εἰ οὖν [8] ταῦτα ἔλεγεν ὁ σωτὴρ καὶ μόνης τῆς ψυχῆς τὴν σωτηρίαν [9] εὐηγγελίζετο, τί καινὸν ἡμῖν ἔφερε παρὰ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα καὶ τὸν τούτων χορόν; Νῦν δὲ τὴν C καινὴν καὶ ξένην εὐαγγελιζόμενος ἦλθεν ἀνθρώποις ἐλπίδα. Ξένον δὲ ἄρα ἦν καὶ καινὸν τὸ τὸν θεὸν ὑπισχνεῖσθαι [10] μὴ τῇ ἀφθαρσίᾳ τὴν ἀφθαρσίαν τηρεῖν, ἀλλὰ τὴν φθορὰν ἀφθαρσίαν ποιεῖν. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἄλλως δυνάμενος [11] τὸν λόγον λυμαίνεσθαι ὁ τῆς πονηρίας ἄρχων ἐξέπεμψε τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ, [12] κακὰς καὶ

quod ante succiderit.“ Adde locum consimillimum adv. Marc. IV. c. 9. (P. III.) p. 280.: „Porro si resurrectio mortui est, mortuum autem non aliud est quam corpus, corporis erit resurrectio. Sic et resurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quam quae cecidit. Surgere enim potest dici et quod omnino non cecidit, quod semper retro jacuit. Resurgere autem non est nisi ejus quod cecidit; iterum enim surgendo, quia cecidit, resurgere dicitur.“

2. *οὐκ ἔστιν*] H. e. *desinit exsistere*.

3. *Οἶκος ... οἶκος*] Tres hominis partes primus docuit Plato; distinxit enim inter *τὸν νοῦν* (s. *τὸ λογιστικὸν τ. ψυχῆς*) et *τὸ ἐπιθυμητικόν* (s. *τὸ ἀλογιστικὸν τ. ψ.*). Cf. de republ. IV. p. 349. et 435. ed. Steph.; coll. Tim. p. 30: *νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δὲ ἐν σώματι συνίστας*. Similiter Philo illum secutus enumerat *τὸ σῶμα, τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς, τὸ λογικὸν τ. ψ.* (s. *τὸ πνεῦμα*). Haec autem distinctio per Judaeos Alexandrinos est ad Palaestinenses translata. Cf. ep. ad Hebr. IV. 12. et ep. I. ad Thessal. V. 23..

4. *πνεύματος δὲ ψυχὴ οἶκος*] Ante Maranum falso editum est *πνεῦμα δὲ ψυχῆς οἶκος*. Pro *εἰλικρινῆ*, quod paulo post exstat, tu scripseris *εἱλικρινῆ* (c. spir. asp.); non muto scripturam vulgatam. Vid. Dial. c. Tr. c. 4. not. 3..

5. *λανθάνομεν*] Halloix., Grab.,

corpus, anima discedente, non est. Domus enim animae est corpus, spiritûs vero domus anima. Tria haec in eis, qui spem sinceram et fidem firmam in Deum habent, servabuntur. Considerantes igitur etiam mundanas rationes, atque secundum eas deprehendentes non esse impossibilem carnis regenerationem, ac praeter haec omnia servatorem per omne evangelium declarare carnis nostrae salutem: quid amplius sustinemus infideles et perniciosos sermones, nosque ipsi imprudenter retrorsum convertimus, dum audimus animam esse immortalem, corpus vero corruptioni obnoxium nec jam capax restitutionis? Haec enim etiam prius, quam novimus veritatem, a Pythagora et Platone audiebamus. Quodsi haec servator dixisset ac solius animae salutem adnuntiavisset, quid novi nobis attulisset praeter Phythagoram et Platonem eorumque chorum? Nunc autem novam et inauditam spem adnuntiatum hominibus venit. Inauditum vero et novum erat Deum polliceri non se incorruptioni incorruptionem servaturum esse, sed corruptioni incorruptionem daturum. At vero nequitiae princeps, quum aliter non posset hanc doctrinam corrumpere, emisit apostolos suos, qui malas

August. *διαλανθάνομεν*.

6. *οὐκ ἔτι*] Halloix., Grab., August. *οὐκέτι* (vid. c. 1. not. 9.). Sed hîc divise scribendum est.

7. *Ταῦτα*] H. e. *ὅτι ψυχὴ ἀθάνατος, τὸ δὲ σῶμα φθαρτόν*. At vero in Cohort. ad Gr. c. 27. p. 26. B. C. probare Justinus conatur vel c o r p o r i s resurrectionem haud absurdam Platoni visam fuisse.

8. *ταῦτα*] H. e. solam *animae immortalitatem*, ut Plato, non vero resurrectionem.

9. *εὐηγγελίζετο*] Maran. et Teller. *εὐαγγελίζετο* mendose.

10. *μὴ ... ποιεῖν*] Recte Teller.: *non se id incorruptum servaturum quod per se incorruptum erat*, s e d *c o r r u p t i o n e m i n c o r r u p t i o n e m e f f e c t u r u m*. Coll. ep. I. ad Corinth. XV. 53.. Vult nimirum scriptor dicere, Deum non a n i m a e per se i n c o r r u p t a e pollicitum fuisse perpetuitatem, sed c o r p o r i.

11. *τὸν λόγον*] Vulgo interpretantur *doctrinam*. Videtur autem hoc non absolute vertendum esse, sed referendum ad argumentum hactenus explicatum, id quod etiam articulus *τὸν* indicat. Cf. c. 1. p. 588. D.

12. *κακὰς κ. λοιμώδεις*] Sic edendum censeo. Male videlicet Halloix., Grab., Lequien., August.: ...*τ. ἀποστόλους αὐτοῦ κακούς, καὶ* etc.. Pejus Maran. et Teller.: *τ. ἀποστόλους αὐτοῦ, κακοὺς καὶ* etc. (nempe *κακοὺς* ad *διδασκαλίας* referentes, commate post *αὐτοῦ*

λοιμώδεις διδασκαλίας εἰσάγοντας, ἐκλεξάμενος αὐτοὺς ἐκ [13] τῶν
σταυρωσάντων τὸν σωτῆρα ἡμῶν, οἵτινες τὸ μὲν ὄνομα τοῦ σω- D
τῆρος ἔφερον, τὰ δὲ ἔργα τοῦ πέμψαντος αὐτοὺς ἐποίουν, δι' οὓς
καὶ [14] τῷ ὀνόματι ἠκολούθησεν ἡ βλασφημία. Εἰ δὲ μὴ ἀνίσταται
ἡ σάρξ, διὰ τί καὶ φυλάσσεται καὶ οὐ μᾶλλον αὐτῇ συγχωροῦμεν
χρήσασθαι ταῖς ἐπιθυμίαις, [15] καὶ οὐ μιμούμεθα τοὺς ἰατρούς;
[16] φασιν, οἵτινες, ἐπειδὰν ἀπεγνωσμένον ἔχωσιν ἄνθρωπον σώ-
ζεσθαι μὴ δυνάμενον, ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ ταῖς ἐπιθυμίαις ὑπηρε-
τεῖν; Ἴσασι γὰρ ὅτι ἀπόλλυται. Ὅπερ ἀμέλει ποιοῦσιν οἱ τὴν
σάρκα μισοῦντες, ἐκβάλλοντες αὐτὴν τῆς κληρονομίας, τὸ ὅσον
ἐπ' αὐτοῖς· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὡς νεκρὰν ἐσομένην ἀτιμάζουσιν E
αὐτήν. [17] Εἰ δὲ ὁ ἡμέτερος ἰατρὸς Χριστός, ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν
[18] ἡμῶν ἀποσπάσας, διαιτᾶται τῇ κατ' αὐτὸν σώφρονι καὶ ἐγκρα-
τεῖ διαίτῃ τὴν σάρκα ἡμῶν, δῆλον ὡς ἐλπίδα σωτηρίας ἔχουσαν
ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτὴν [19] φυλάσσει, καθάπερ τοὺς ἐλπίδα
σωτηρίας ἔχοντας ἀνθρώπους οἱ ἰατροὶ οὐκ ἐῶσιν ὑπηρετεῖν ταῖς
ἡδοναῖς.

Ex Irenaei contra haereses l. IV. c. 4. §. 2..

Ed. Massuet. p. 233. sq..

[1] Καὶ καλῶς Ἰουστῖνος ἐν τῷ [2] πρὸς Μαρκίωνα συντά-

posito). Veram autem lectionem, κακάς, ex Cod. Coislin. reposui. Pro λοιμώδεις Lequien., Maran., Teller. λιμώδεις inepte dederunt.

13. τῶν] Deest apud Halloixium, Grabium, Augustium.

14. τ. ὀνόματι] Scil. τοῦ σωτῆρος: *per quos ipsius servatoris nomini convitium paratum est.* Justinus in Dial. c. Tr. c. 35. p. 253. C. D: Εἰσὶν οὖν . . . πολλοί, οἳ ἄθεα καὶ βλάσφημα λέγειν καὶ πράττειν ἐδίδαξαν, ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ προσελθόντες (gnosticos indicat) . . . Ἄλλοι γὰρ κατ' ἄλλον τρόπον βλασφημεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον ἐλεύσεσθαι Χριστὸν etc.. Isti homines, inquit l. c. p. 253. A. B, licet se esse Christianos profiteantur, non tamen ejus praecepta docent, sed τὰ ἀπὸ τῶν τῆς πλάνης πνευμάτων. Ceterum ex nostro loco patescit plurimos ex illis hominibus Judaeos aut certe Samaritanos fuisse.

15. καὶ οὐ μιμούμεθα] Post καὶ supplendum ex praecedentibus διὰ τί. Uterque Cod. mstus et Lequien. καὶ εἰ μιμούμεθα (Coislin. μιμοίμεθα).

16. φασιν] Omisit Tellerus.

et pestilentes doctrinas inducerent, eligens eos ex his qui servatorem nostrum crucifixerant et nomen quidem servatoris ferebant, sed opera ejus qui eos miserat faciebant: per quos etiam nomen comitata est blasphemia. Quodsi non resurgit caro, cur etiam coercetur ac non potius ei concedimus suis indulgere desideriis, et cur non imitamur medicos, ut dici solet, quippe qui, quando desperatum hominem nacti sunt, qui servari non possit, permittant ei ut suis inserviat desideriis? Sciunt enim eum periturum esse. Quod quidem profecto faciunt osores carnis, eam, quantum in ipsis est, haereditate expellentes; idcirco enim illam etiam ut cadaver futuram despiciunt. Si vero medicus noster Christus, a desideriis nostris nos detrahens, suam carni nostrae sobriam et continentem vitae rationem praescribit, manifestum est hoc ab eo fieri, ut eam spe salutis praeditam a peccatis custodiat, quemadmodum medici hominibus, in quibus spes est salutis, non concedunt inservire voluptatibus.

Ex Irenaei contra haereses l. IV. c. 4. §. 2..

Ed. Massuet. p. 233. sq..

Et bene Justinus in eo libro qui est ad Marcionem ait:

Explices: *ut dicunt sive ut in proverbio est.*

17. *Εἰ δὲ ὁ ἡμέτ.*] Sic Maran. ex Cod. Coislin. reposuit. Sed Halloix., Grab., Lequien. ὁ δὲ ἡμέτ. praebent, August. εἰ δὲ ἡμέτ.. Post *Χριστὸς* vulgo additur ὁ θεός, id quod minime egregius ille Cod. agnoscit; ideoque expunxi. Nec accommodatum est Justinianae dictioni; cf. Dial. c. Tr. c. 56. not. 16..

18. *ἡμῶν ἀποσπάσας*] Teller. vice versa *ἀποσπάσας ἡμῶν* errore.

19. *φυλάσσει*] Vulgo *φυλάττει*. Sed quum alibi S. Martyr, tum paulo ante duplici σ (*φυλάσσεται*) utitur.

1. *Καὶ ... δημιουργὸν*] Haec (graeca) Justini verba Eusebius Hist. eccl. IV. c. 18. (ed. Heinichen. T. I.) p. 379. ex Irenaeo servavit; latina praebet vetus ejus interpretatio. Non longius autem videtur Justini locus protendi, quam usque ad illud „praebente," ut quae sequantur („Neque enim patrem" etc.) ipsissima Irenaei verba sint. — Ceterum de illo adversus Marcionem libro, qui Justiniani *συντάγματος κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἱρέσεων* pars fuisse videtur, adeas librum meum de Justini Mart. scriptt. et doctr. p. 72..

2. *πρὸς*] Vetus Irenaei inter-

γματί φησιν· ὅτι Αὐτῷ τῷ κυρίῳ οὐδ' ἂν ἐπείσθην, [3]ἄλλον θεὸν καταγγέλλοντι παρὰ τὸν δημιουργὸν et factorem et nutritorem nostrum. Sed quoniam ab uno Deo, qui et hunc mundum fecit et nos plasmavit et omnia continet et administrat, [4]unigenitus filius venit ad nos, suum plasma in semetipsum recapitulans, firma est mea ad eum fides et immobilis erga patrem dilectio, utraque Deo nobis praebente.

Ex Irenaei l. c. l. V. c. 2. §. 2. p. 324..

[1]Καὶ καλῶς ὁ Ἰουστῖνος ἔφη· [2]ὅτι [3]Πρὸ μὲν τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ σατανᾶς βλασφημῆσαι τὸν θεόν, ἅτε μηδέπω εἰδὼς [4]αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν, [5]quoniam et in parabolis et allegoriis a prophetis de eo sic dictum est. Post autem adventum domini ex sermonibus Christi et apostolorum ejus discens manifeste, quoniam ignis aeternus ei praeparatus est, ex sua voluntate [6]abscedenti a Deo, et omnibus qui sine poenitentia perseverant in apostasia: per hujusmodi [7]hominem blasphemat eum Deum, qui judicium importat, quasi jam condemnatus, et peccatum suae apostasiae conditori suo imputat et non suae voluntati et sententiae.

pres pro *ad* rectius *contra* reddidisset. Cf. de resurrect. c. 5. p. 590. D, c. 7. p. 592. D, c. 8. p. 593. B. al.. Illud ὅτι autem, quod sequitur, orationem Justini inducit; male igitur interpres *quoniam* vertit.

3. ἄλλον ... δημιουργὸν] Justinus Apol. I. c. 58. p. 92. A. de Marcione: **ἄλλον δέ τινα καταγγέλλει παρὰ τὸν δημιουργὸν τὸν πάντων θεόν.**

4. unigenitus ... nos] Coll. ev. Joann. III. 16., ep. I. Joann. IV. 9. al..

1. *Καὶ ... κατάκρισιν*] Etiam haec (graeca) Martyris verba (vid. paulo antea not. 1.) Eusebius l. c. servavit ex Irenaeo; latina sunt veteris ejus interpretis. Non nominat quidem Irenaeus librum Justini, ex quo illud testimonium depromserit, sed ex eodem contra Marcionem tractatu desumtum esse probant etiam verba: „per hujusmodi hominem (scil. *Marcionem*) blasphemat eum Deum" etc.. — Illud *Καί*, quod voci καλῶς ex Eusebio praemisi, excidit in Irenaei editionibus, quum vetus interpres non agnoscat.

2. ὅτι] Perperam vetus inter-

Quoniam ipsi quoque domino non credidissem, alterum Deum annuntianti praeter fabricatorem * * *

* * * * * * *
* * * * * *
* * * * * * *
* * * * * *
* * * * * * *

Ex Irenaei l. c. l. V. c. 26. §. 2. p. 324..

Bene Justinus dixit: Quoniam ante domini adventum numquam ausus est satanas blasphemare Deum, quippe nondum sciens suam damnationem * * *

* * * * * * *
* * * * * *
* * * * * * *
* * * * * *
* * * * * * *
* * * * * *
* * * * * * *
* * * * * *

pres *quoniam* reddidit. Vid. supra not. 2..

3. Πρὸ ... apostasia] Satanam ante Christi adventum de sempiterna damnatione sua non adeo certum fuisse, quin adhuc spes aliqua obtinendae per illum salutis affulgeret, atque idcirco nondum immanitati suae et in Deum proterviae frena laxasse, non Justinus modo atque Irenaeus opinati sunt, sed etiam Epiphanius Haeres. XXXIX. (quae est Sethianorum) §. 8., Auctor carminis c. Marcion. inter opera Tertull. l. I. c. 3., Isidorus Pelusiota lib. II. epist. 90.. *Massuetus* Cf. Semisch. *Justin d. Märtyr.* P. II. p. 381. not. 2..

4. αὐτοῦ] Sic Eusebius. Sed Irenaei et Justini editores dederunt αὑτοῦ. Cf. ep. ad. Diogn. c. 8. not. 20..

5. quoniam ... dictum est] Istos V. T. locos (Genes. III. 14. Jesai. XXVII. 1.), ex quibus diabolus damnationis suae sententiam non cognovit, Martyr indicavit in Dial. c. Tr. c. 91. p. 319. B. et c. 112. p. 339. B.

6. abscedenti] Grab. (Spicil. SS. Patrr. sec. II. p. 176.) et Jebb. (in edit. Dial. c. Tr. p. 408.) non recte *abscidenti.*

7. hominem] Massuet. *homines*:

Ex Joannis Antiocheni Patriarchae libro, cui titulus:
Ἐκλογὴ κεφαλαιῶν ἀθροιθέντων ἐκ διαφόρων βιβλίων.
Cod. Paris. Reg. 873..

[1] Τὴν αἰτίαν τῆς καθ' ἡμῶν ἀνενδότου ἐπιβουλῆς τοῦ διαβόλου παρατιθέμενός φησιν· ὅτι Πρὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας οὐκ ᾔδει τρανῶς οὕτως τῆς ἑαυτοῦ τιμωρίας τὴν δύναμιν ὁ διάβολος, τῶν θείων προφητῶν αἰνιγματωδῶς [2] αὐτὴν διαγορευσάντων, [3] ὡς Ἡσαΐας [4] τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀσσυρίου πᾶσαν τὴν κατὰ τὸν διάβολον δραματουργίαν ἐκτραγῳδῶν ἀπεκάλυψεν. [5] Ἐν οἷς δὲ τοῦ κυρίου παραγενομένου τῷ διαβόλῳ σαφῶς ἀποκεῖσθαι καὶ [6] ἑτοιμασθῆναι τὸ αἰώνιον πῦρ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ᾔσθετο τοῖς αὐτοῦ, οὐ παύεται τοῖς πιστοῖς ἐπιβουλεύειν, πολλοὺς ἔχειν βουλόμενος κοινωνοὺς τῆς ἑαυτοῦ ἀποστάσεως, ὡς ἂν μὴ μόνος αἰσχύνοιτο [7] ταύτῃ ἐνεχόμενος, ψυχρᾷ ταύτῃ καὶ βασκάνῳ [8] συγκροτούμενος παραμυθίᾳ.

Ex Andreae archiepiscopi Caesareensis
Commentario in Joannis Apocalypsin c. 60. serm. 21.
in Chrysost. Comm. in N. T. (ed. Frcf. 1697. T. II.) p. 689..

*) Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἰουστῖνός φησιν, ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ πρώτως γνῶναι τὸν διάβολον ὅτι καταδεδίκασται εἰς τὸν ἄβυσσον καὶ εἰς τὸν τοῦ πυρὸς γέενναν.

1. Τὴν . . . παραμυθίᾳ] Hoc fragmentum, quod Joannes Antiochenus tradidit, cum superiore conjunxi, quum et sententia (vid. supra not. 3.) et verbis proxime accedat ad illius (ex libro contra Marcionem petiti) similitudinem. Primus publicavit Maranus ex Codice Parisiensi Regio 873., qui patriarchae istius *Delectum capitum collectorum ex variis libris* continet. Sed idem suppeditat Oecumenius Triccensis in Comment. ad ep. I. Petr. V. 8. (Commentt. in N. T. P. II. Paris. 1631. Fol.) p. 524. sq., qui ita introducit: *Περὶ τῆς τοιαύτης δὲ ἀνενδότου ἐπιβουλῆς καὶ Ἰουστῖνος ὁ ἅγιος μάρτυς, καὶ τῆς ἐπιμελοῦς αὐτοῦ καθ' ἡμῶν πανουργίας τὴν αἰτίαν παρατιθέμενός, φησιν· ὡς Ὁ διάβολος πρὸ . . . τὴν δύναμιν, τῶν θείων* etc.. Paulo ante pro *οὕτως* praebet *οὕτω*.

2. *αὐτὴν*] Oecumen. *ταύτην*. Pro *διαγορευόντων* autem, quod Maranus ex Joanne Ant. dedit, reposui ex illo *διαγορευσάντων*.

3. *ὡς Ἡσαΐας*] Oecumen. *ὡς ὁ Ἡσαΐας*. Articulum hac in phrasi Justinus saepe omittit. — Coll. Jesai. XIV.

4. *τῷ προσώπῳ*] Oecumen. *ὑπὸ προσώπῳ*. Non mutamus. Ceterum Maran. vertit: *qui per Assyrii personam diaboli condemnationis totam*

Ex Joannis Antiocheni Patriarchae libro, cui titulus: *Ἐκλογὴ κεφαλαιῶν ἀθροισθέντων ἐκ διαφόρων βιβλίων.*

Cod. Paris. Reg. 873..

Causam acrium adversus nos insidiarum diaboli exponens ait: Ante domini adventum non tam aperte noverat diabolus condemnationis suae modum, quia de ea divini prophetae aenigmatice locuti fuerant, velut Jesaias, qui per personam Assyrii totam de diabolo repraesentationem tragice enarravit. Postquam autem dominus advenit et sibi manifeste repositum esse ac paratum aeternum ignem et angelis suis diabolus sensit, non cessat insidiari fidelibus, multos habere volens apostasiae suae socios, ne solus hac implicitus ignominiam sustineat, frigida hac et invida sibi demulcens consolatione.

Ex Andreae archiepiscopi Caesareensis

Commentario in Joannis Apocalypsin c. 60. serm. 21. in Chrysost. Comm. in N. T. (ed. Frcf. 1697. T. II.) p. 689..

Et magnus Justinus dicit, in primo Christi adventu cognovisse diabolum se condemnatum esse in abyssum ignisque gehennam.

molitionem tragico more depromsit.

5. *Ἐν οἷς δὲ* etc.] Oecumen. *Ἐν οἷς δὲ τ. κ. παρ. καὶ τῷ δ. σ. ἁ. καὶ ἡτοιμᾶσθαι τ. α. π. κ. τ. ἀγγ. αὐτοῦ ἤκουσεν, οὐ π.* etc.. Joannis Ant. scriptura praestantior. Sed pro *ἐν οἷς* fortasse legendum *ἐξ οἷς = ἐξ οὗ* (*postquam*, vern. *seitdem*), id quod apud classicos quoque scriptores haud infrequens est; nam *ἐν οἷς* (*ἐν ᾧ*) est Latinorum *dum*, nostrum *während*, *indem* (Soph. Trach. 925.), quod minus convenit nostro loco. Referenda sunt haec verba ad *ᾔσθετο* scil. *ὁ διάβολος*. Pro *τῷ διαβόλῳ*, quod praecedit, *ἑαυτῷ* exspectaveris.

6. *ἑτοιμασθῆναι . . . αὐτοῦ*] Coll. ev. Matth. XXV. 41.. Vid. Apol. I. c. 28. p. 71. B.

7. *ταύτῃ*] Hoc Oecumenius suppeditavit. Maranus *αἰσχ. ἐνεχόμ.*, quod ex Joanne Ant. dedit, interpretatur: *ignominia damnatus sustineat.*

8. *συγκρ. παραμ.*] Oecumen. *παραμυθίᾳ περικροτ[ο]ύμενος.*

*) *Καὶ . . . γέενναν* et *Λέλεκται . . . βλασφ.*] Utrumque hoc fragmentum, ab Andrea suppeditatum, quod magis sententiam quam ipsa S. Justini verba exprimit, addidi superioribus: quoniam ex eodem atque illa videtur fonte fluxisse, nempe ex tractatu contra Marcionem.

Ex Andreae l. c. c. 34. serm. 12. p. 640..

Λέλεκται δὲ τῷ μακαρίῳ Ἰουστίνῳ, τῷ φιλοσόφῳ καὶ μάρτυρι, μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν καὶ τὴν κατ᾽ αὐτοῦ ἐν γεέννῃ ἀπόφασιν βλάσφημον μάλιστα γεγονέναι τὸν διάβολον, καίπερ μὴ πρότερον οὕτως ἀναιδῶς τὸν θεὸν βλασφημήσαντα.

Ex Tatiani Oratione adv. Graecos c. 18.

Opp. Justini M. ed. Bened. p. 259..

[1] *Καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν ἐοικέναι* [2] *τοὺς προειρημένους λῃσταῖς.*

Ex Methodii libro de Resurrectione

apud Photium Biblioth. Cod. 234. p. 298. ed. Bekker..

[1] *Ἰουστῖνος δὲ ὁ Νεαπολίτης, ἀνὴρ οὔτε τῷ χρόνῳ πόῤῥω ὢν* [2] *τῶν ἀποστόλων οὔτε τῇ ἀρετῇ, κληρονομεῖσθαι μὲν τὸ ἀποθνῆσκον,* [3] *κληρονομεῖν δὲ τὸ ζῶν λέγει, καὶ ἀποθνήσκειν* [4] *μὲν σάρκα, ζῆν δὲ* [5] *τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.*

Ex Leontii adv. Eutychianos et Nestorianos l. II.

Cod. Bodlej. A. 33..

[1] *Πλάσας ὁ θεὸς κατ᾽ ἀρχὰς τὸν ἄνθρωπον τῆς γνώμης αὐ-*

1. *Καὶ ... λῃσταῖς*] Ex quo Justini libro haec Tatianus exscripserit, incertum. Quid? Is quum Martyris fuerit discipulus, forsitan ex praeceptoris ore illud dictum percepit. Etiam vox *ἐξεφώνησεν* dictum *ἄγραφον* videtur indicare. Haud ergo recte Grabius (l. c. p. 171.) eumque secutus Jebbius (l. c. p. 405.) hoc fragmentum ad Orationem Justini contra Graecos referunt. Quae vero sequuntur apud Tatianum ipsius, non Justini (ad quem retulit Halloixius: Illustrr. eccl. or. scriptt., qui — secundo Chr. saeculo floruerunt, vitt. et documm. p. 315.) verba esse censeo ideoque omitto. De sententia vid. Semisch. l. c. p. 385. not. 6..

2. *τ. προειρημένους*] Scil. *δαίμονας.*

1. *Ἰουστῖνος ... οὐρανῶν*] Ex quonam Justini tractatu haec eruta sint, nescimus. Si conjecturae locus dandus, ea et reliqua quae sequuntur fragmenta, ut semel dicam, ex deperdito Martyris libro contra omnes haereses desumta sunt, cujus pars illud *κατὰ Μαρκίωνος σύγγραμμα* videtur fuisse, ex quo tractatum de resurrectione (a Joanne Dam. servatum) sumtum esse verosimillimum est. Adeas librum meum de Just. M. scriptt. et doctr. p. 71. sqq..

2. *τῶν*] Praebuit hunc articulum Bekkerus. Grabius (l. c. p. 193.)

Ex Andreae l. c. c. 34. serm. 12. p. 640..

Dictum autem est a beato Justino, philosopho et martyre, diabolum post Christi adventum latamque adversus ipsum gehennae ignis sententiam maxime blasphemum evasisse, licet antea ea impudentia Deum non blasphemaverit.

Ex Tatiani Oratione adv. Graecos c. 18.
Opp. Justini M. ed. Bened. p. 259..

Et valde admirandus Justinus recte pronuntiavit similes esse praedictos latronibus.

Ex Methodii libro de Resurrectione
apud Photium Biblioth. Cod. 234. p. 298. ed. Bekker..

Justinus autem Neapolitanus, vir nec tempore ab apostolis remotus nec virtute, dicit haereditari id quod mortale est, haereditare autem id quod vivit, ac carnem quidem mori, vivere autem regnum coelorum.

Ex Leontii adv. Eutychianos et Nestorianos l. II.
Cod. Bodlej. A. 33..

Quum formasset Deus initio hominem, fecit ut quae na-

et Maranus eum omiserunt. Pariter infra ante οὐρανῶν.

3. κληρονομεῖν . . . ἀποθνήσκειν] Duo Codd. msti θνήσκειν.

4. μὲν] Cod. quidam mstus δέ. Mox idem ζωὴν pro ζῆν.

5. τ. βασ. τ. οὐρ.] Similis sententia apud Irenaeum, qui quidem mihi videtur accuratius dicere *carnem haereditate possideri in regno*, ea in Spiritum sanctum transferens quae Methodius de ipso regno coelorum dixit. *Maranus.*

1. Πλάσας . . . περιφέροντες] Totum hoc fragmentum Grabius (l. c. p. 172., unde recepit Jebb. l. c. p. 405.) ex illo Cod. msto bibliothecae Bodlejanae eruit, ubi sic citatur: Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος ἐκ τοῦ κατὰ Ἑλλήνων. Quocirca ille criticus eumque secutus Jebbius id ad deperditam Justini Orationem contra Graecos referunt. At forte sunt, quibus hoc fragmentum dubium videatur esse, quum Justini nec sententias nec disserendi modos satis redoleat. Latine habetur, versum a Francisco Turriano, in Gallandii Biblioth. vett. Patrr. T. XII. p. 683.. Partem ejus priorem (Πλάσας ... τ. ἐναντίας) Joannes Dam. in Sacr. Parall. (Opp. ed. Lequien. T. II.) p. 315. affert, non vero dicit, ex quonam S. Martyris tractatu depromserit. De sententia vid. Münscher. *Handb. d. christl. Dogmengesch.* P. II. p. 226..

τοῦ τὰ τῆς φύσεως [2] ἀπηωρησεν, [3] ἐντολῇ μιᾷ ποιησάμενος τὴν διάπειραν. Φυλάξαντα μὲν γὰρ ταύτην τῆς ἀθανάτου λήξεως πεποίηκεν ἔσεσθαι, παραβάντα δὲ τῆς ἐναντίας. Οὕτω γεγονὼς ὁ ἄνθρωπος καὶ πρὸς τὴν παράβασιν εὐθὺς [4] ἰδὼν τὴν φθορὰν φυσικῶς εἰσεδέξατο. Φύσει δὲ τῆς φθορᾶς προσγενομένης ἀναγκαῖον ἦν, ὅτι σῶσαι βουλόμενος [5] ᾖ τὴν φθοροποιὸν οὐσίαν ἀφανίσας. Τοῦτο δὲ οὐκ ἦν ἑτέρως γενέσθαι, εἰ μήπερ ἡ [6] κατὰ φύσιν ζωὴ προσεπλάκη τῷ τὴν φθορὰν δεξαμένῳ, ἀφανίζουσα μὲν τὴν φθοράν, [7] ἀθάνατον δὲ τοῦ λοιποῦ τὸ δεξάμενον διατηροῦσα. Διὰ τοῦτο τὸν λόγον ἐδέησεν ἐν σώματι γενέσθαι, ἵνα τοῦ θανάτου τῆς κατὰ φύσιν ἡμᾶς φθορᾶς ἐλευθερώσῃ. Εἰ γάρ, [8] ὥς φατε, νεύματι μόνον τὸν θάνατον ἡμῶν ἀπεκώλυσεν, οὐ προσῄει μὲν [9] διὰ τὴν βούλησιν ὁ θάνατος· οὐδὲν δὲ ἧττον φθαρτοὶ πάλιν ἦμεν, φυσικὴν ἐν ἑαυτοῖς τὴν φθορὰν περιφέροντες.

Ex Joannis Dam. Sacris Parallelis.

Opp. ed. Lequien. T. II. p. 339..

*) Οὐ τὸν θεὸν βλάψομεν ἀγνοοῦντες αὐτόν, ἀλλὰ ἑαυτοὺς ἀποστερήσομεν τῆς αὐτοῦ φιλίας.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 357..

[1] Οὔτε τὸ φῶς ἔσται σκότος ποτέ, ἕως ἂν ᾖ φῶς, οὔτε ἡ

2. ἀπηώρησεν] Sic recte Joannes Dam. et Maranus. Grab. et Jebb. ἀπεώρησεν.

3. ἐντολῇ μιᾷ π. τ. διάπειραν] Joannes Dam. ἐντολὴν μίαν π. τ. διὰ πεῖραν. Mox vitiose πεποίησεν.

4. ἰδὼν] Est, opinor, ἐλθὼν legendum.

5. ᾖ . . . ἀφανίσας] Maranus pro vocibus ᾖ (Grab. et Jebb. ἡ mendose) ἀφανίσας mallet ἀφανίσαι. Praeterea praecipuum hujus loci vitium in verbis τὴν φθοροποιὸν οὐσίαν monet inesse, quum nulla substantia corruptionis (s. peccati) effectrix in nobis a Christo destruatur. Conjectat igitur *αἰτίαν* pro *οὐσίαν*: *ut . . . corruptionis effectricem causam deleret.*

6. κατὰ φύσιν] Maran. κατ' φύσιν inepte.

7. ἀθάνατον . . . διατηροῦσα] Coll. ev. Joann. VI. 54. sqq.. Cf. Apol. I. c. 66. not. 1. fine.

8. ὥς φατε] Gentiles compellantur his verbis, qui quaerebant cur non potius voluntatis imperio quam corpore assumendo corruptionem Christus a nobis propulsaverit. Minus scite Grabius hîc refelli opinatus est „opinionem Platonis, incorruptionem mundi et immortalitatem animarum nudae vo-

turae erant ex voluntate ejus penderent, et uno mandato fecit experimentum. Fecit enim ut, si hoc servasset, vitam immortalem sortiretur: si non servasset, contrariam. Sic factus homo quum ad violationem mandati statim respiceret, corruptionem naturaliter recepit. Corruptione autem ad naturam accedente necesse erat, ut qui servare volebat corrumpentem substantiam deleret. Hoc autem aliter fieri non poterat, nisi quae erat secundum naturam vita copularetur cum eo, quod corruptionem ceperat, et corruptionem deleret, immortale vero in posterum servaret quod corruptum fuerat. Idcirco opus fuit, ut Logos in corpore esset, ut a morte naturalis corruptionis nos liberaret. Si enim, ut dicitis, solo nutu mortem nostram avertisset, non accessisset quidem propter voluntatem mors; nihilominus vero rursus corruptibiles essemus, naturalem in nobis ipsis corruptionem circumferentes.

Ex Joannis Dam. Sacris Parallelis.
Opp. ed. Lequien. T. II. p. 339..

Deum non laedemus eum ignorando, sed nos ipsos defraudabimus ejus amore.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 357..

Nec lux umquam caligo erit, quamdiu lux fuerit, nec re-

luntati Dei attribuentis." Emendata illius interpretatio: *Si ... mortem nostram avertit, non accessit quidem propter voluntatem mors. Maranus.*

9. *δ. τ. βούλ.*] Scil. servatoris, mortem a nobis procul esse jubentis.

*) *Οὐ ... φιλίας*] Hoc fragmentum latine tantum legitur apud Grabium (l. c. p. 196.). Reperitur etiam, ut Maranus refert, in antiquissimo Cod. Paris. Reg. 923. Constantinopoli allato, quo continentur Parallela, ex quibus non pauca S. Joannes Dam. transtulit in sua.

1. *Οὔτε ... οὐδέν*] Addunt Grab. (l. c. p. 175.), Jebb. (l. c. p. 407.), Maran., Galland. (Biblioth. vett. PP. T. I. p. 591.) verba: *Πᾶς ὁ δυνάμενος λέγειν τὴν ἀλήθειαν καὶ μὴ λέγων κριθήσεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ.* Haec enim continua serie adjecta sunt in Cod. Barocc. 143. fol. 253. pag. 2., ex quo primus fragmentum hoc Grabius publicavit graece; scilicet latine tantum deerat Billius, Damasceni interpres. Sed verba in illo Cod. msto addita apud Joannem Dam. aliud fragmentum incipiunt; apud eum enim

τῶν παρ' ἡμῖν πραγμάτων [2] ἀλήθεια διελεγχθήσεται. Ἀλήθεια γάρ ἐστι [3] καὶ ταύτης ἰσχυρότερον οὐδέν.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 362..

[1] Πρὸς σκληρὰν καὶ [2] ἀπειθῆ καρδίαν λόγος ὑγιὴς οὐκ εἰσέρχεται, ἀλλ' ὥσπερ ἀντιτυπούμενος [3] πρὸς ἑαυτὸν ἐπανέρχεται.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 398..

[1] Ὡς δὲ σώματος ἀγαθὸν ὑγεία, οὕτως ψυχῆς ἀγαθὸν γνῶσις [2] θεοῦ, ὑγεία τις οὖσα ψυχῆς, καθ' ἣν πρὸς θεὸν ὁμοίωσις γίνεται.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 569..

[1] Ὥσπερ πᾶσι τοῖς γενομένοις σώμασιν [2] ὑπὸ τοῦ θεοῦ συνυπάρχει καὶ τὸ σκιὰν ἔχειν, οὕτως [3] καὶ τῷ θεῷ, δικαίῳ ὄντι, τοῖς τὰ καλὰ ἑλομένοις καὶ τοῖς τὰ κακὰ προτιμήσασιν ἀκόλουθόν ἐστι τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ ἀπονεῖμαι.

ad superiora (*Οὔτε ... οὐδέν*) in margine scriptum est: *τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου*, ad haec vero (*Πᾶς ... θεοῦ*): *ἐκ τοῦ πρὸς Τρύφωνα β' λόγου* h. e. *ex secunda parte Dialogi.* Eadem verba similiter p. 754. sic inducit: *Τοῦ αὐτοῦ* (sc. *Ἰουστ. φ. κ. μ.*) *ἐκ τοῦ πρὸς Τρύφωνα β' λόγου· Πᾶς ... θεοῦ.* Atque revera leguntur addita ista verba in Dial. c. Tr. c. 82. p. 308. E. At superiora nusquam apud Justinum leguntur, nec, si sunt Justini, illi loco Dialogi videntur convenire. Quum igitur ultima haec periodus exstet in Dialogo cum Tryphone l. c., Grabius eumque secutus Gallandius opinantur priorem quoque a Damasceno ex D i a l o g o sumtam esse, ut sit referenda ad c. 74. p. 300. B; credunt nimirum ibi excidisse finem colloquii prioris initiumque posterioris. Sed vide Dial. l. c. not. 7..

2. *ἀλήθ. διελ.*] Sic Joannes Dam.. Grabius ceterique versa vice *διελ. ἀλήθ.* ediderunt.

3. *καί*] Hanc particulam ex Joanne Dam. reposui. Ceterum eamdem sententiam verbis fere iisdem video exstare in tract. de resurr. c. 1. p. 588. B: *τῆς δὲ ἀληθείας ἰσχυρότερον οὐδέν.*

1. *Πρὸς ... ἐπανέρχ.*] Deprompsit hoc fragmentum ex Cod. Parallelorum Claromont. (vid. Prolegg. ad nostram Opp. Just. editionem p. XXIII.) Grabius (l. c. p. 196.), a quo Jebbius (l. c. p. 410.) est mutuatus.

2. *ἀπειθῆ*] Maran. *ἀπεισθῆ* et mox *ἀντιτουπούμενος* vitiose.

rum nostrarum veritas usquam falsi convincetur. Veritas enim est eaque nihil fortius.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 362..

Ad durum et contumacem animum doctrina sana minime ingreditur, sed tamquam reverberata ad seipsam revertitur.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 398..

Ut corporis bonum est sanitas, sic animae bonum est cognitio Dei, quae velut quaedam animi sanitas est, per quam divina similitudo comparatur.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 569..

Ut omnibus a Deo procreatis corporibus hoc insitum est ut etiam umbram habeant, sic Deum quoque, qui justus est, tum iis qui bona elegerint, tum iis qui vitium amplexari maluerint, pro cujusque merito praemia tribuere consentaneum est.

3. πρὸς ἑαυτὸν] Ita ex Joanne Dam. scripsi. Jebb. et Maran., Grabium secuti, εἰς ἑαυτὸν praebent.

1. Ὡς . . . γίνεται] Grab. et Jebb. (ll. cc.) tantummodo Ὡς . . . γνῶσις praebent; scilicet in Cod. Parallelorum Clarom., quo ille est usus, cetera (a Billio vero latine reddita) non habentur.

2. θεοῦ] Maran. omisit aperto errore.

1. Ὥσπερ . . . ἀπονεῖμαι] Similes sententiae occurrunt saepe apud Justinum, ubi de libero arbitrio loquitur; at nullibi legitur totidem verbis hoc fragmentum. Initium Apologiae secundae, in quo Justinus magno animi ardore fertur, retardaretur et impediretur, si eo insererentur, ut placuit Grabio, hujus fragmenti verba. *Maranus.* Marano recte assentiuntur Gallandius (l. c. p. 607.) et Braunius (in edit. apolog. p. 74.). Grabius enim (l. c. p. 173. sq.) ista verba ex Cod. Parallelorum Clarom. dedit, ubi ita allegantur: *Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος ἐκ τῆς α' ἀπολογίας αὐτοῦ.* Putavit autem V. D. ea in Apol. II. c. 1. p. 41. D. post τὸ καλὸν ὁρμῆσαι esse inserenda. Sed vide ibid. not. 7.. Etiam Grabii pedissequus, Jebbius (l. c. p. 406. sq.), fragmentum hoc ad Apologiam II. inepte retulit.

2. ὑπὸ] Maran. ἀπὸ contra codices.

3. καὶ] Vulgo omissum est. Reposui ex Joanne Dam.. Mox Maranus ἑλομένους et ἀποιεῖμαι corrupte.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 600..

[1] *Δυσαναβίβαστος ἡ ψυχὴ πρὸς ταῦτα ἀφ' ὧν [2] ὠλίσθησε καλῶν, [3] δυσεκβίβαστός τε τούτων ὧν συνειθίσθη κακῶν. [Εἰ μὲν σαυτόν ποτε ἠθέλησας [4] μέμψασθαι, τῷ φαρμάκῳ τῆς μετανοίας τάχα ἂν χρηστάς [5] τινᾶς ἐλπίδας ἐθρεψάμην ἐπί σοι· ἐπειδὴ δὲ τελείως κατεφρόνησας [6] τοῦ φόβου καὶ αὐτῆς κατέπτυσας τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, βέλτιόν σοι ὑπῆρχεν ἵνα μὴ [7] ἐγενήθης ἀπὸ γαστρός.]*

Ex Joannis Dam. l. c. p. 753..

[1] *Λανθάνει μέν, ὡς εἰκός, αὐτοὺς ὡς ἐκ πλάνης τῇ ἀληθείᾳ διὰ τῆς ὄντως πίστεως ἐξεστηκὼς αὐτὸς [2] δὲ ἀληθῶς οἶδεν ἑαυτόν, οὐχ, ὅ φασιν ἐκεῖνοι, μαινόμενον, ἀλλὰ τῆς ἀστάτου καὶ ἀλλοιωτῆς περὶ τὴν παντοδαπῆ τῆς πλάνης ποικιλίαν φθορᾶς διὰ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἐχούσης ἀληθείας ἠλευθερωμένον.*

Ex Joannis Dam. l. c. p. 754..

*) *Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος ἐκ τοῦ ε' μέρους τῆς ἀπολογίας αὐτοῦ· Τὸ εὖ πράττειν ἡγοῦμαι, ὦ ἄνδρες, οὐκ ἄλλο τι εἶναι ἢ τὸ κατὰ ἀλήθειαν ζῆν· τὸ δὲ εὖ ζῆν ἢ κατὰ ἀλήθειαν οὐκ ἄνευ τοῦ κατανοῆσαι τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν.*

1. *Δυσαναβίβαστος . . . γαστρός*] Haec omnia Maranus ex antiquissimo Cod. Par. Reg. 923. dedit, quo Parallela continentur, ex quibus Joannes Dam. multa transtulit in sua. Ibi omnia illa sub S. Justini nomine exhibentur. At in Parallelis Damasceni (p. 600.) duo sunt fragmenta, quorum prius (*Δυσαναβ. ... κακῶν*) S. Justino, posterius autem (*Εἰ . . . γαστρός*) S. Nilo attribuitur. Prius est etiam servatum in Antonii Melissa l. I. serm. 19., unde graece dederunt Halloixius (l. c. p. 316.), Grabius (l. c. p. 173.), Jebbius (l. c. p. 406.), quibus adde Braunium (l. c.) et Gallandium (l. c.). Equidem alterum quoque adjeci, ita tamen, ut uncis includerem; nempe est mihi admodum suspectum. — Existimavit Grabius priori fragmento posse una cum illo, quod paulo ante ex Jo. D. p. 569. dedi (vid. ibid. not. 1.), egregie expleri quae initio A p o l o g i a e s e c u n d a e Justini post verba *τὸ καλὸν ὁρμῆσαι* opinabatur deesse. Ad hanc Apologiam retulit quoque Jebbius. Sed, inquit Maranus, quisquis locum Apologiae considerabit attentius, facile animadvertet hoc fragmento currentem sententiam impediri, non hiulcam expleri. Cum Marano faciunt Gallandius et Braunius.

2. *ὠλίσθησε*] Maran. *ὤλιθεν*. Rectius *ὤλισθεν* scripsisset. Pro *καλῶν* Lequien. vitiose *κακῶν*.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 600..

Difficile est animam ad bona, quibus excidit, revocare, et a malis, quibus assuevit, per vim retrahere. [Si te ipsum tandem aliquando voluisses accusare, forsitan poenitentiae remedio bonas aliquas spes de te fovissem; sed quia timorem prorsus aspernatus es et ipsam in Christum fidem despuisti, satius tibi esset si natus non fuisses ex utero.]

Ex Joannis Dam. l. c. p. 753..

Nesciunt, ut patet, eum, qui ex errore ad veritatem per veram fidem accessit, ipsum utique semet sincere novisse, non, quod illi ajunt, furore amentem, sed vere ab instabili ac variabili secundum omnigenam erroris varietatem corruptela liberatum per simplicem ejusdemque semper status tenacem veritatem.

Ex Joannis Dam. l. c. p. 754..

Sancti Justini philosophi et martyris ex quinta parte apologiae ipsius: Bene valere nihil aliud esse arbitror, o viri, nisi ex veritatis praecepto vivere; bene autem et secundum veritatem non vivitur nisi rerum naturam cognoverimus.

3. *δυσεκβ. τε τούτων*] Joannes Dam. δυσεκβ. τούτων τε. Mox Maran. pro *σὐνειθίσθη* mendose *συνεθίσθη*.

4. *μέμψασθαι*] Joannes Dam. *ἐπὶ ταῖς ἀνομίαις καὶ ἐξιάσασθαι τῷ φαρμ.* etc.: *Si teipsum tandem ob peccata accusare et poenitentiae remedio sanari voluisses, bonas fortasse* etc..

5. *τινας*] Joannes Dam. non addit hanc vocem. Mox *ἐθρέψαμεν* praebet pro *ἐθρεψάμην*.

6. *τοῦ φόβου*] Legitur apud Joannem Dam. *τοῦ θείου φόβου*.

7. *ἐγενήθης ἀπὸ γ.*] Joannes Dam. *ἐγεννήθης ἐκ γ.*.

1. *Λανθάνει . . . ἤλευθ.*] Haec apud. S. Joannem Damascenum junguntur testimonio petito ex primae Apologiae initio (c. 2. p. 53. C), ubi docet Justinus veri amatorem, etiamsi mors intentetur, aequa facere ac dicere debere. Cum his nullam prorsus necessitudinem habent quae sequuntur apud S. Joannem Dam., et, si Justini sunt, alio ex loco excerpta sunt. *Maranus*.

2. *δὲ*] Ea vox redundare videtur. Sed vid. epist. ad Diogn. c. 8. not. 18..

*) *Τοῦ . . . φύσιν*] Utrum haec vere Justini sint et quaenam hic apologia et quae illius quinta pars memoretur, fateor me statuere non posse. *Maranus*.

Ex Codice Parallelorum Regio 923..

*) Ἡ τοῦ διδασκάλου ἀπειρία ἀπολλύει τοὺς μαθητευομένους, καὶ ἡ τῶν μαθητευομένων ἀμελεία κίνδυνον φέρει τῷ διδασκάλῳ, καὶ μάλιστα ὅταν παρὰ τὴν αὐτοῦ ἀνεπιστημοσύνην ῥάθυμοι εἶεν ἐκεῖνοι.

Ex S. Antonii Melissa lib. I. serm. 19..

Τὸ ὑποπεσεῖν καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσιν ἐσχάτη δουλεία, ὥσπερ τὸ κρατεῖν τούτων ἐλευθερία μόνη.

Μεγίστου ὄντος ἀγαθοῦ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν, δεύτερον ἀγαθὸν τὸ δικαιωθῆναι· ὅστις δὲ πολὺν χρόνον ἀδικῶν ἀκόλαστος μένει, τοῦτον δεῖ νομίζειν τὸν ἀτυχέστατον.

Ex Antonii l. c. lib. II. serm. 6..

Ἀνάγκη ἀπειρίᾳ καὶ κακίᾳ ἡνιόχου τὰ ὑπεζευγμένα κατὰ κρημνῶν φέρεσθαι, ὥσπερ ἐμπειρίᾳ καὶ ἀρετῇ διασώζεσθαι.

Ex Antonii l. c. lib. II. serm. 43..

Τέλος τῷ φιλοσοφοῦντι ἡ πρὸς θεὸν ὁμοίωσις κατὰ τὸ δυνατόν.

Ex Codice Coisliniano 276. fol. 33..

*) Οὔτε στενοχωρία παρὰ θεῷ οὔτε ἀναρίθμητόν τι.

Ex Cod. Barocc. 223. ad Ps. II. 3..

[1] Οὐ περὶ ἐθνῶν ἀλλοφύλων φησίν, ἀλλὰ περὶ [2] τοῦ συμφωνοῦντος τοῖς ἔθνεσιν κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ Ἱερεμίου· [3] Πικρόν σοι τὸ καταλιπεῖν ἐμέ, λέγει κύριος [4] ὁ θεός σου, ὅτι ἀπ' αἰῶνος συνέτριψας ζυγόν σου καὶ διέῤῥηξας [5] τοὺς δεσμούς σου καὶ εἶπας· Οὐ δουλεύσω σοι, ἀλλὰ πορεύσομαι ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλὸν καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου, καὶ ἐκεῖ διαλυθήσομαι ἐν τῇ πορνείᾳ μου.

*) Ἡ . . . ἐκεῖνοι] Hoc fragmentum eruit Maranus ex Cod. Paris. Regio valde antiquo, Constantinopoli allato, ut supra jam memoravi, quo continentur Parallela, ex quibus permulta Damascenus in sua recepit. Sic autem ibi citatur: Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος πρὸς Ἕλληνας.

*) Οὔτε . . . τι] Hoc fragmentum Maranus suppeditavit ex vetustissimo Cod. Coisliniano 276., de quo legas Prolegg. ad nostram Opp. Just. edit. p. XXIII.. Similis ibi apponitur sententia, quae exstat in Irenaei adv. haeres. libro IV.: Ἅπαντα μέτρῳ καὶ τάξει ὁ θεὸς ποιεῖ, καὶ μηδὲν ἄμετρον παρ' αὐτῷ, ὅτι μηδὲν ἀναρίθμητον.

1. Οὐ . . . μου] Hoc fragmen-

Ex Codice Parallelorum Regio 923..

Magistri imperitia perniciem affert discipulis, ac discipulorum negligentia periculum infert magistro, praesertim si ejus inscientia negligentes fiant illi.

Ex S. Antonii Melissa lib. I. serm. 19..

Succumbere et locum dare affectibus extrema est servitus, quemadmodum iis dominari sola libertas.

Maximum bonum est non peccare, post hoc bonum est poena emendari; at qui multo tempore inique agens impunitus manet, hunc par est reputare infelicissimum.

Ex Antonii l. c. lib. II. serm. 6..

Necesse est imperitia et malitia aurigae subjugales per praecipitia ferri, quemadmodum peritia et virtute conservari.

Ex Antonii l. c. lib. II. serm. 43..

Finis philosophanti est Deo assimilari quoad fieri potest.

Ex Codice Coisliniano 276. fol. 33..

Neque angustia est apud Deum nec quidquam numeris suis non absolutum.

Ex Cod. Barocc. 223. ad Ps. II. 3..

Non de ethnicis alienigenis loquitur, sed de conspirante cum gentibus juxta dictum Jeremiae: *Amarum tibi quod dereliqueris me, dicit dominus Deus tuus, quia a saeculo confregisti jugum tuum et dirupisti vincula tua et dixisti: Non serviam tibi, sed ibo ad omnem montem excelsum et subter omne lignum, et ibi diffundar in fornicatione mea.*

tum, quod in illo Cod. Barocc., qui est Catena in Psalmos, ad Ps. II. verba *Dirumpamus vincula eorum* exstat, publicavit Grabius (l. c. p. 174. sq.), qui isti Dialogi cum Tryphone attribuit parti quae perierit. Idem Jebbius (l. c. p. 407.) et Gallandius (l. c. p. 591.) sentiunt. Utantur suo jure. Verum vide Dial. c. 74. not. 7..

2. τ. συμφων.] Fortasse τ. λαοῦ (τ.) συμφων.. Certe λαοῦ supplendum.

3. Πικρόν ... μου] Jerem. II. 19. sq..

4. ὁ θεός σου] Biblia addunt καὶ οὐκ εὐδόκησα ἐπὶ σοί, λέγει κύριος ὁ θεός σου. Fortasse repetitum ὁ θεός σου effecit, ut illa hîc exciderent.

5. τοὺς δεσμ.] Maran. vitiose τοῦ δεσμ..

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ [1]ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ
ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ, ΧΑΡΙΤΩΝΟΣ, ΧΑΡΙΤΟΥΣ, [2]ΠΑΙΟΝΟΣ ΚΑΙ ΛΙΒΕΡΙΑΝΟΥ,

μαρτυρησάντων ἐν Ῥώμῃ [3]πρὸ τῶν εἰδῶν Ἰουνίου.

[4]Μηνὶ Ἰουνίου πρώτῃ Μαρτύριον etc..

1. [1]Ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων ὑπερμάχων τῆς [2]εἰδωλολατρείας προστάγματα ἀσεβῆ κατὰ τῶν [3]εὐσεβούντων Χριστιανῶν

1. *Τ. ΑΓΙΩΝ*] Maranus addit *μαρτύρων*.

2. *ΠΑΙΟΝΟΣ*] Ante hunc martyrem a descriptore omissa male sunt nomina Εὐελπίστου et Ἱέρακος. Ceterum Maranus scripsit *Χαριτοὺς* et *Λιβεριάνου*, rectius Papebrochius *Χαριτοῦς* et *Λιβεριανοῦ*. Pro *Παίωνος* autem, quod vulgo perperam legitur, reposui *Παίονος* vocali brevi.

3. *πρὸ . . . Μαρτύριον* etc.] Omnia haec verba, quae praetermisit Maranus, Papebrochius (Actt. SS. Jun. T. I. p. 18. §. 8.; coll. Prolegg. ad nostram Opp. Just. edit. p. XXIV. sq.) suppeditat, ita tamen, ut pro *πρὸ τῶν εἰδῶν Ἰουνίου* scribat *πρὸ ιε' εἰδῶν Ἰουλίου*. Sed hac in temporis descriptione vitium quoddam insidere nemo non videt; idus enim numerum XV. ante se habere non possunt. Mazochio, qui mstum quemdam Cod. non contulit, placuit arbitratu suo facere *πρὸ ιε' ή ... δῶν Ἰουλίου*, unde conjectat *Καλανδῶν* rescribendum esse: *qui Romae martyrium fecerunt XV. Kal. Julias* (h. e. die XVII. m. Junii). Quid? Papebrochius haec Acta martyrii primus ex quodam Cryptae Ferratae Cod. msto edidit, at vero non satis accurate; multa videlicet sustulit vitia Maranus, qui eumdem codicem, posthac in Vaticana bibliotheca asservatum, diligenter secutus est. Etiam hoc in titulo neutiquam Cod. mstus in culpa est. Genuinam autem ejus lectionem indicavit Simeon Metaphrastes (vid. Prolegg. l. c.) indeque Lipomanus, qui (ex Sirleti interpretatione) fragmentum ad diem XII. m. Junii vulgavit: huic diei V. D. Acta invenit adscripta. Quae quum ita sint, omnino refingendum mihi erat ex levissima emendatione *πρὸ τῶν εἰδῶν Ἰουνίου* h. e. *pridie Idus Junias* sive die XII. m. Junii. — De phrasi cf. Apol. I. c. 67. p. 99. B: *πρὸ τῆς κρονικῆς* h. e. *pridie Saturni*. At vero tituli duplex hodie pars exstat: una usque ad illud *πρὸ τ. εἰδῶν Ἰουνίου*, quo die consummatum docet S. Justinum una cum commilitonibus, eaque aequalis est prologo collectoris (vid. c. 1. not. 7.); altera quae sequitur pars, inde a verbis *Μηνὶ Ἰουν.*, aetatis est posterioris (vid. not. 4.).

4. *Μηνὶ Ἰουνίου πρώτῃ Μαρτύριον* etc.] Sic hoc membrum ultimum abruptum per illud „*etc.*" exhibet Papebrochius (l. c.), sive (ut Mazochius suspicatur illum se-

MARTYRIUM SANCTORUM
JUSTINI, CHARITONIS, CHARITUS, PAEONIS ET LIBERIANI,

qui passi sunt Romae pridie Idus Junias.

Mense Junio die primo Martyrium etc..

1. Tempore impiorum idololatriae propugnatorum dira edicta contra pios Christianos oppidatim ac vicatim proponebantur,

cutus) quod sic fuerit in apographo, quod Schelstratius ei miserat, sive quod nomina martyrum hic iterata Papebrochius ipse resecuerit. Utut est: quantum ex Actorum titulo cognosci potest, Justinus pridie Idus Junias, h. e. die XII. Junii, videtur ad coronam pervenisse; certe ad hunc diem primitus ejus passio, ut ex titulo isto patescit, conferri consuevit. Postea vero Justini festum Kalendis Juniis, h. e. die I. Junii, a Graecis coepit celebrari: quam ob causam nescimus: sed forsitan ob Reliquiarum Inventionem aut Translationem. Et ea quidem festi transpositio antiquior esse debet nono saeculo, ut docet Mazochius (Disquis. X. apud Galland. p. 727.). Ubi autem inter Graecos passim omnes convenit ut Martyris nostri festum Kal. Jun. agitaretur, aut ab aliquo lectore aut ab ipso Simeone Metaphraste addita sunt verba illà: *Μηνὶ Ἰουνίου* (Mazoch. mallet *Ἰουνίῳ*) *πρώτῃ* (scil. *ἡμέρᾳ*) et quae sequuntur — h. e. *Mensis Junii primo die Passio SS.* etc.. Eodemque die etiam Rutheni memoriam Justini celebrant. Latini vero, imo et Romani ipsi, apud quos S. Martyr occubuit, perdiu de eo nihil egerunt, id quod etiam Mazochius (l. c. p. 728.) notat. Primus Ado et mox Usuardus Justinum in Martyrologia sua intulerunt; qui tamen diem XIII. m. Aprilis ei festo assignarunt: quid in eo secuti, incertum est, ut ipse Mazochius (l. c.) conqueritur.

1. *Ἐν τῷ καιρῷ* etc.] Principium istud usque ad *τοῦ βήματος* non est dubium quin ab eo Christiano praescriptum fuerit, qui S. Justini Acta de publico tabulario sumta in historiae formam concinnavit, praefixo tantum hoc prooemio et ad finem conclusione. Stilus ipse hujus prologi diversus est ab Actorum dictione. Ac si non aliud, prima ipsa verba, *Ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων* etc., satis indicant hoc exordium post pacatas a Constantino ecclesias fuisse conscriptum, quando nihildum timendum ab idololatris imperatoribus videbatur. *Mazochius.* Idem fere Goezius statuit. Maranus autem conjicit legendum *Ἐν ᾧ καιρῷ*, deceptus haud dubie interpretatione Sirleti: *Quo tempore* etc..

2. *εἰδωλολατρείας*] Maran. *εἰδωλοτρείας* vitiose.

3. *εὐσεβούντων*] Nescio cur Goezius scripserit *εὐσεβεστάτων*.

[4] κατὰ πόλιν καὶ χώραν ἐξετίθετο, ὥστε αὐτοὺς [5] ἀναγκάζεσθαι σπένδειν τοῖς ματαίοις εἰδώλοις. [6] Συλληφθέντες οὖν [7] οἱ ἅγιοι ἄνδρες εἰσήχθησαν πρὸς τὸν τῆς [8] Ῥώμης ἔπαρχον ὀνόματι Ῥουστικόν. Ὧν εἰσαχθέντων πρὸ τοῦ βήματος·

2. [1] Ῥουστικὸς ὁ ἔπαρχος εἶπε πρὸς Ἰουστῖνον· [2] Πρῶτον πείσθητι τοῖς θεοῖς, καὶ ὑπάκουσον τοῖς βασιλεῦσιν! Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἄμεμπτον καὶ ἀκατάγνωστον τὸ πείθεσθαι τοῖς προσταχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· [3] Ποίους λόγους μεταχειρίζεις; Ἰουστῖνος εἶπε· [4] Πάντας μὲν λόγους ἐπειράθην μαθεῖν· συνεθέμην δὲ τοῖς ἀληθέσι λόγοις [5] τοῖς τῶν Χριστιανῶν, [6] κἂν μὴ ἀρέσκωσι τοῖς ψευδοδόξοις. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπεν· Ἐκεῖνοί σε ἀρέσκουσιν οἱ λόγοι, [7] πανάθλιε; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ναί, ἐπειδὴ μετὰ δόγματος ὀρθοῦ

4. *κατὰ πόλιν κ. χώραν*] Exspectaveris *κατὰ πόλεις κ. χώρας* aut *καθ' ἑκάστην πόλιν κ. χώραν.* Nam, ut Mazochius recte adnotat, ubi illa praepositio distributive sumitur, tempus quidem singulariter usurpatur (ut *καθ' ἡμέραν*, *κατ' ἐνιαυτὸν* etc.), at loca pluraliter (ut *κατὰ πόλεις, κατὰ κώμας* etc.). Non mutamus. Thucyd. de bell. Pelop. I. c. 122.: *πρὸς ξύμπαντάς τε ἡμᾶς καὶ κατὰ πόλιν* (*singulis civitatibus*).

5. *ἀναγκάζεσθαι*] Papebroch. et Goez. *ἀναγκάσεσθαι* mendose.

6. *Συλληφθέντες οὖν* etc.] Hic Marano ipsa Acta videntur incepisse hoc modo: *Συλληφθέντες οἱ ἅγιοι* etc.. Et sic incepit Baronius. Sed id minus recte statuerunt; vid. not. 7..

7. *οἱ ἅγιοι ἄνδρες*] Hic nominatim singuli enumerandi fuerant, nisi in titulo (*Μαρτύριον ... εἰδῶν Ἰουνίου*: vid. ibid. not. 3. fin.) eorum nomina auctor praescripsisset. Hinc igitur ejus tituli antiquitas intelligitur, par certe huic prologo. *Mazochius.*

8. *Ῥώμης ἔπαρχον*] Versio Sirletiana: *Urbis praesidem.* Sed verum titulum Baron. (quem Jebb. sequitur), Papebroch. et Mazoch. posuerunt: *Urbis praefectum.* Ceterum, ut advertit Mazochius, apud Graecos *Ῥούστικος* (proparoxytonum) solet scribi; at his in Actis semper ut oxytonum exhibetur: idque praeter rationem, quum mere latinum sit nomen. Non mutamus. Similiter enim Epiphanius haeres. XLVI. (Opp. ed. Petav. P. I.) p. 391. *Ῥουστικοῦ* scribit et Themistius orat. XXXIV. p. 451. ed. Dindorf. *Ῥουστικόν.* Pariter *Λιβεριανὸς* (oxytonum) exstat in his Actis. Junius Rusticus autem Praefectus Urbi erat sub imperatoribus Marco Aurelio et Lucio Vero, id quod liquet ex Themistii l. c. et ex quodam illorum rescripto in Justin. Digest. lib. XLIX. tit. I. 1.. Idcirco mox (c. 2.): *ὑπάκουσον τοῖς βασιλεῦσιν.*

1. *Ῥουστικὸς ὁ ἔπαρχος* etc.]

ut cogerentur sacrificare vanis idolis. Comprehensi igitur sancti viri adducti sunt ad Romae praefectum nomine Rusticum. Quibus ante tribunal constitutis:

2. Rusticus praefectus dixit Justino: Primo crede Diis, et Imperatoribus obsequere! Justinus dixit: Accusari aut reprehendi nequit, quod praeceptis servatoris nostri Jesu Christi obtemperemus. Rusticus praefectus dixit: Quae placita profiteris? Justinus dixit: Omnia quidem placita conatus sum discere; at adhaesi veris Christianorum placitis, quamvis non probentur eis qui erroribus detinentur. Rusticus praefectus dixit: Illane tibi probantur placita, miserrime? Justinus dixit: Etiam, quandoquidem cum dogmate recto ea sequor. Rusti-

His verbis incipiunt Acta judicialia (vid. c. 1. not. 1. et 6.), de quorum sinceritate non dubitandum. Cf. Semisch. *Justin d. Märtyr.* P. I. p. 16. sqq..

2. *Πρῶτον* etc.] Aut haec judicialis interrogatio secunda fuit: quippe nec nomina hîc requiruntur singulorum, nec quae talia plura interrogari solebant: aut si prior fuit, plura collector christianus ex ea amputavit, quae minus necessaria ad Christianorum documenta judicavit. *Mazochius.* Idem V. D. edidit *Πρῶτον πείσθητι* [*σπεῖσαι*] *τοῖς θεοῖς*, ita reddens: *Primum omnium* [*sacrificare*] *diis animum inducito.* Conjecit etiam *πείσθητι σπεισάμενος* aut *σπένδων τ. θεοῖς*: *induc animum diis sacrificare, et* (in eo) *imperatoribus morem gere.* Sed bene istis caremus emendationibus. Mazochium autem in errorem duxit formula *πείθεσθαι τοῖς θεοῖς*, quam Sirletiana interpretatione (*Age, esto diis ipsis obediens!*) deceptus valere opinatur *parere diis.* Id si valeret, certe *ὑπάκουσον*, quod sequitur, Rustici breviloquentiae parum conveniret: cui dicendum potius *πείσθητι τοῖς θεοῖς καὶ τοῖς βασιλεῦσιν.* At hîc vero sonat formula illa *credere diis.*

3. *Ποίους λόγ. μεταχ.*] Versio Sirlet.: *In cujusnam eruditionis ac disciplinarum genere versaris?* Mazoch.: *Quae* (philosophiae) *scita profiteris?*

4. *Πάντας ... μαθεῖν* etc.] Id ipsum fusius exponit S. Martyr initio Dialogi c. Tryph. c. 2. p. 218. C — 219. E. et c. 8. p. 225. B. C.

5. *τοῖς*] Hunc articulum ex Cod. Vaticano reposuit Maranus. Ceteri omnes omiserunt.

6. *κἂν μὴ ἀρέσκωσι*] Ita bene Maranus ex Cod. Vatic. dedit. Idem Sirletus legit reddens: *quamvis illa* (Chr. disciplina) *non placeat his.* Papebroch. vero et Goez. inepte legunt *καὶ μὴ ἀρέσκουσι*, Mazoch. *καί*[*τοι*] *μὴ ἀρέσκουσι.*

7. *πανάθλιε*] Maran. *πανασθλίε* mendose.

ἕπομαι[8] αὐτοῖς. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· Ποῖόν ἐστι δόγμα; [9]Ἰουστῖνος εἶπεν· [10]Ὅπερ εὐσεβοῦμεν εἰς τὸν τῶν Χριστιανῶν θεόν, ὃν ἡγούμεθα [11]ἕνα τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τῆς πάσης κτίσεως, [12]ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, καὶ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν παῖδα θεοῦ, ὃς καὶ προκεκήρυκται ὑπὸ τῶν προφητῶν μέλλων παραγίνεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας κήρυξ καὶ διδάσκαλος καλῶν [13]μαθητῶν. Κἀγὼ ἄνθρωπος ὢν μικρὰ νομίζω λέγειν πρὸς τὴν αὐτοῦ ἄπειρον θεότητα, προφητικήν τινα δύναμιν [14]ὁμολογῶν· [15]ἐπεὶ προκεκήρυκται περὶ τούτου ὃν ἔφην νῦν θεοῦ υἱὸν ὄντα. Ἴσημι γὰρ ὅτι ἄνωθεν προεῖπον οἱ προφῆται περὶ τῆς τούτου παρουσίας γενομένης ἐν ἀνθρώποις.

3. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· [1]Ποῦ συνέρχεσθε; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἔνθα ἑκάστῳ [2]προαίρεσις καὶ δύναμίς ἐστι. Πάντως γὰρ νομίζεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ [3]συνέρχεσθαι ἡμᾶς πάντας; Οὐχ [4]οὕτως δέ· διότι ὁ θεὸς τῶν Χριστιανῶν τόπῳ οὐ περιγράφεται, ἀλλὰ ἀόρατος ὢν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροῖ καὶ πανταχοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπεν· Εἰπέ, ποῦ συνέρχεσθε ἢ εἰς ποῖον τόπον ἀθροίζεις τοὺς

8. αὐτοῖς] Scil. τοῖς λόγοις τῶν Χριστιανῶν. In versionibus Sirletiana, Mazochiana, Goeziana pronomen minus recte ad Christianos refertur. In Cod. Vatic. et in editis est αὐτούς. Verum vidit Maranus; sed solus Mazochius probe αὐτοῖς in textu scripsit ex emendatione conjecturali.

9. Ἰουστῖνος εἶπεν] Sic Maranus. Mazochius [Ἰουστῖνος εἶπεν]. Papebrochius et Goezius male omittunt.

10. Ὅπερ εὐσεβοῦμεν etc.] Hic confessio incipit Justinianae ὀρθοδοξίας, quam sequi se paulo ante dixerat. Sic autem fidem exponit, ut plerasque notet illius aetatis haereses, quae Christum creatoris filium esse et a prophetis praenuntiatum negabant. Id jam Maranus observavit. Sed hac in confessione S. Martyr nulla facta Spiritus mentione tantum Patrem et Filium nominat (pluries enim Spiritum addit: vid. librum meum de Justini M. scriptt. et doctr. p. 133.). Id minime offensioni debet esse. Similiter ille senex, qui Justinum ad rem christianam adduxit, eum nihil de spiritu memorans ad prophetarum amorem incitat, ἐπειδὴ καὶ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων θεὸν καὶ πατέρα ἐδόξαζον καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ Χριστὸν υἱὸν αὐτοῦ κατήγγελλον. Dial. c. Tr. c. 7. p. 225. A. Et Tryphoni praeter creatorem universi et Christum ullum adorandum et Deum esse neganti (l. c. c. 68. p. 293. B) quidquam opponere non adeo necessarium putat Martyr. Sic passim et alii pa-

cus praefectus dixit: Quale est illud dogma? Justinus dixit: Quo Deum Christianorum colimus, quem credimus unum ipsum esse ab initio creatorem et artificem omnium rerum, visibilium et invisibilium, et dominum Jesum Christum Dei filium, qui et praenuntiatus est a prophetis venturus humano generi salutis praeco et praeceptor egregiorum discipulorum. Atque equidem, homo qui sim, pauca puto me dicere prae ejus infinita deitate, prophetica quadam vi [ad id] opus esse agnoscens: quandoquidem praenuntiatus hic fuit quem modo Dei filium esse dixi. Scio enim olim vaticinatos esse prophetas ejus adventum ad homines.

3. Rusticus praefectus dixit: Quonam convenitis? Justinus dixit: Quo unicuique voluntas aut facultas [coeundi] est. An prorsus existimas in unum locum convenire nos omnes? Minime vero: quandoquidem Christianorum Deus loco non circumscribitur, sed, quum sit invisibilis, coelum atque terram implet et ubique a fidelibus adoratur ac glorificatur. Rusticus praefectus dixit: Dic, quo coitis aut quem in locum cogis di-

tres antiquissimi, secuti fortasse illud ev. Joann. XVII. 3.: *Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰών. ζωή ... Ἰησ. Χριστόν.*

11. *ἑνὰ τοῦτον*] Papebroch. et Goez. *ἕνα, τοῦτον* — nempe commate post *ἕνα* collocato. Versio Sirlet.: *Quod christiani homines cum pietate servamus hoc est, ut Deum unum existimemus factorem et creatorem omnium.*

12. *ὁρατῆς ... ἀοράτου*] Coll. ep. ad Coloss. I. 16..

13. *μαθητῶν*] Mazochius vult mutari in *μαθημάτων*. Reddit: *quem et prophetae praenuntiarunt humano generi in salutis praeconem et egregiarum disciplinarum doctorem esse venturum.* Non mutamus.

14. *ὁμολογῶν*] Subaud. *τοῦτο.*

15. *ἐπεὶ*] Cod. Vatic. et Papebroch. *ἐπί.* Jam. Maran. *ἐπεὶ* conjecit, quod Mazoch. et Goez. recte in textum receperunt.

1. *Ποῦ συνέρχεσθε*] Hîc mihi videor subodorari occultas machinationes Crescentis, quibus Christianos eorumque doctorem Justinum insimulaverit apud Praefectum, tamquam clandestinos coetus quietique urbis periculosos agere solitum. *Papebrochius.*

2. *προαίρεσις κ. δύναμις*] Mirum id videri non debet saeviente persecutione. *Maranus.*

3. *συνέρχεσθαι*] Papebroch. *συνέχεσθαι* vitiose.

4. *οὕτως*] Papebroch. et Goez. *ὄντως* errore.

μαθητάς σου; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἐγὼ ἐπάνω μένω τινὸς Μαρτίνου [5] *τοῦ Τιμιοτίνου βαλανείου, καὶ παρὰ πάντα τὸν χρόνον τοῦτον (ἐπεδήμησα δὲ τῇ Ῥωμαίων πόλει τοῦτο δεύτερον)* [6] *καὶ οὐ γινώσκω ἄλλην τινὰ συνέλευσιν εἰ μὴ τὴν ἐκείνου.* [7] *Καὶ εἴ τις ἐβούλετο ἀφικνεῖσθαι παρ' ἐμοί, ἐκοινώνουν αὐτῷ* [8] *τῶν τῆς ἀληθείας λόγων. Ῥουστικὸς εἶπεν·* [9] *Οὐκ οὖν λοιπὸν Χριστιανὸς εἶ; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ναί, Χριστιανός εἰμι.*

4. *Ῥουστικὸς ἔπαρχος τῷ* [1] *Χαρίτωνι εἶπεν·* [2] *Ἔτι εἰπέ, Χάριτον, καὶ σὺ Χριστιανὸς εἶ;* [3] *Χαρίτων εἶπε· Χριστιανός εἰμι θεοῦ κελεύσει. Ῥουστικὸς ἔπαρχος πρὸς τὴν Χαριτὼ εἶπε· Σὺ*

5. *τοῦ Τιμιοτίνου βαλανείου*] Ita Maranus ex Cod. msto reposuit. Sic etiam Sirletus legit vertens: *supra domum Martini cujusdam ad balneum cognomento Timiotinum.* Baronius, quem Jebbius sequitur, mutavit *Martini* in *Martii* et *Timiotinum* in *Timothinum.* Et sane mihi legendum videtur *τ. Τιμωτίνου βαλ.*; nam literae *ιο* et *ω* facile confunduntur. Idem balneum etiam Novatianum appellabatur, a Novato et Timotheo fratribus, ejus fabricatoribus; eratque in ecclesiam christianam conversum a S. Pio papa, id quod in Actis SS. Praxedis et Pudentianae legitur, quae exstant a Papebrochio illustrata ad d. 19. Maji. Illud *ἐπάνω* autem, quum *Μαρτίνου* sit viri nomen ac domum Martini indicet, denotat *in caenaculo* domus Martini. Aliter, si vera lectio est, verba vix poterunt explicari. Plato in Phaed. p. 109. D. ed. St.: *ἐπάνω αὐτῆς οἰκεῖν.* Cf. Lucian. ep. 19.. Aut cum Marano interpretandum: *Ego maneo prope domum Martini cujusdam ad balneum cognomento Timiotinum.* Potest *ἐπάνω*, ut Latinorum *supra* (Liv. hist. XXIII. 32.: „supra Suessulam" — cf. Plin. hist. nat. II. c. 73. s. 75.), idem esse quod *proxime post.* — Papebrochius vero eumque secuti Mazochius et Goezius manifesto errore ediderunt plurali numero *τοῦ Τιμωτίνων βαλανείου* (Papebr. et Goez. *βαλανίου*), quae Mazochius (disq. VI. p. 724. ap. Galland.) ita reddit: *supra quoddam Martinum Timotinorum balneum* — Goez. secutus Papebrochium: *oben in dem Hause eines gewissen Martinus neben dem Timotinischen Bade.* Pro *Μαρτίνου* autem conjicit Mazochius *Μαρτιανοῦ*, ut ab *aqua Martia* s. *Marcia* balneum illud sit appellatum. Illius aquae beneficio quum teste Frontone de aquaed. c. 91. plures balineae fruerentur, opinatur additum esse discriminandi causa *τινὸς* et *τοῦ Τιμωτίνων.* Sed quum restet de Timotinis integra difficultas digna Oedipode conjectore, istud *Τιμωτίνων* mutari jubet in *Τιμονίπτων* h. e. *mercede lavantium* (opponuntur *balnea gratuita* quae nuncupantur). Tum V. D. pergit: „Hujus generis hoc Martianum fuit, quamdiu ei aqua Martia erogabatur; at postea, intercluso Martiae usu, ejus

scipulos tuos? Justinus dixit: Ego habito supra domum cujusdam Martini ad Timiotinum balneum, et per omne hoc tempus (veni autem in Romanorum urbem nunc secundo) etiam haud novi alium conventum praeter [loci] illius. Ac si quis venire ad me voluisset, communicavi cum eo veritatis sermones. Rusticus dixit: Ceterum nonne Christianus es? Justinus dixit: Etiam, Christianus sum.

4. Rusticus praefectus Charitoni dixit: Jam dic, Chariton, tune etiam Christianus es? Chariton dixit: Christianus sum Dei monitu. Rusticus praefectus ad Charito dixit: Tu quid

balnei caenacula conduci peregrinis humilioris fortunae coeperunt: ibique, opinor, conductum suum Justinus habuit toto utriusque Romani incolatus tempore (quippe bis in urbem venerat), ubi et coetus cogebat.“ Reddit igitur: *Ego habito supra quoddam Martianum mercede lavantium balineum.* Ἐπάνω autem accipit de balnei illius superiore contignatione. Satis est hanc loci expositionem Mazochianam memorasse. Si cui placuerit, non invidemus; nimirum argutior est quam verior.

6. καὶ] Marano et Mazochio haec vocula videtur delenda. Satis quidem importune adjecta est, sed valde redolet Justinianam sermonis consuetudinem. Dial. c. Tr. c. 126. p. 355. E: *Καὶ ὅτι καὶ τὸν τόπον . . . καὶ ἐκάλεσεν Εἶδος θεοῦ, ἀνέγραψε.* Ibid. c. 130. p. 369. E: *Ἐπειπεῖν δὲ ὑμῖν βούλομαι καὶ πρὸς τούτοις . . . καὶ ἄλλους τινὰς λόγους.* Cf. c. 108. not. 1. al.. Licet nostro loco *etiam* reddere. Sic nos quoque: *Und während der ganzen Zeit . . . kenne ich auch keinen andern Zusammenkunftsort.* Συνέλευσις enim hic est **locus** *conventus.* Eadem vox in Apol. I. c. 67. p. 98. A. D (*ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται*) de **actu** *conveniendi* dicitur. — Ceterum Goez. male moram post *τοῦτον* ponit sic distinguens: . . . *τοῦτον. ἐπεδήμησα . . . δεύτερον, καὶ* etc., Papebroch. et Mazoch.: . . . *τοῦτον· ἐπεδήμησα . . . δεύτερον, καὶ* etc..

7. *Καὶ εἴ*] Mazoch. sine causa *Καὶ* [*γὰρ*] *εἴ.* Mox Maranus pro *ἀφικνεῖσθαι* habet *ἀφικεῖσθαι* mendose.

8. *τῶν τ. ἀ. λόγων*] Sic probe Maranus ex Cod. Vatic. dedit. Ceteri *τὸν τ. ἀ λόγον.*

9. *Οὐκ οὖν*] Mazoch. *Οὐκοῦν.* Melius *Οὔκουν* scripsisset.

1. *Χαρίτωνι*] Male Maran. hic *Χαριτῶνι* scripsit, licet in Actt. titulo exhibuerit *Χαρίτωνος.* Idem nomen saepius occurrit apud veteres; vid. Aelian. Var. Hist. II. c. 4., Suid. s. v., Boeckh. Corp. inscriptt. No. 744..

2. *Ἔτι εἰπέ, Χάριτον*] Praebet Maranus illud *ἔτι*, sed male scribit *εἶπε Χαριτών.* Etiam Papebroch. et Goez. inepte *Εἶπε Χαρίτων.*

3. *Χαρίτων*] Maran. *Χαριτών.* Vid. not. 1..

τί λέγεις, [4] Χαριτοῖ; Χαριτὼ εἶπε· Χριστιανός εἰμι τῇ τοῦ [5] θεοῦ δωρεᾷ. Ῥουστικὸς εἶπε τῷ Εὐελπίστῳ· Σὺ δὲ τίς εἶ; [6] Εὐέλπιστος, [7] δοῦλος Καίσαρος, ἀπεκρίνατο· Κἀγὼ Χριστιανός εἰμι, ἐλευθερωθεὶς ὑπὸ Χριστοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος μετέχω χάριτι Χριστοῦ. Ῥουστικὸς ἔπαρχος τῷ Ἱέρακι εἶπε· Καὶ σὺ Χριστιανὸς εἶ; [8] Ἱέραξ εἶπεν· Ναί, Χριστιανός εἰμι· τὸν γὰρ αὐτὸν θεὸν σέβομαι καὶ προσκυνῶ. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπεν· Ἰουστῖνος ὑμᾶς ἐποίησε Χριστιανούς; Ἱέραξ εἶπεν· [9] Ἤμην Χριστιανὸς καὶ ἔσομαι. [10] Παίων δὲ ἑστὼς εἶπε· Κἀγὼ Χριστιανός εἰμι. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· Τίς ὁ διδάξας σε; Παίων εἶπεν· Ἀπὸ τῶν γονέων παρειλήφαμεν τὴν καλὴν [11] ταύτην ὁμολογίαν. Εὐέλπιστος εἶπεν· Ἰουστίνου μὲν ἡδέως ἤκουον [12] τῶν λόγων, παρὰ τῶν γονέων δὲ κἀγὼ παρείληφα Χριστιανὸς εἶναι. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· Ποῦ εἰσιν οἱ γονεῖς σου; Εὐέλπιστος εἶπεν· [13] Ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ. Ῥουστικὸς τῷ Ἱέρακι λέγει· Οἱ σοὶ γονεῖς ποῦ [14] εἰσιν; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο λέγων· Ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν πατήρ ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ μήτηρ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις· οἱ δὲ ἐπίγειοί μου γονεῖς ἐτελεύτησαν· καὶ ἐγὼ [15] ἀπὸ Ἰκονίου τῆς Φρυγίας ἀποσπασθεὶς ἐνθάδε ἐλή-

4. *Χαριτοῖ*] Maranus perperam *Χαριτώ* ex Cod. Vatic. reposuit. Facile *οι* et *ω* confunduntur in codicibus. Est autem illud feminae nomen, quod etiam occurrit apud Philodem. in Anthol. Palat. V. 13.. Sirletus, expressius sexum notaturus, *Charitinam* vocavit. Mazoch.: *Rusticus praef. ad Charito (puellam) dixit* etc.. Ceterum pro *Χριστιανός*, quod sequitur, *Χριστιανή* (Apol. II. c. 2. p. 42. C) exspectaveris. Sed quod *Χριστιανός*, quasi commune nomen, de femina usurpetur, id satis tritum sermone *ἰδιωτικῷ* fuisse non dubitat Mazochius.

5. *θεοῦ*] Hanc vocem, quam etiam versio Sirletiana (*Deo dante*) agnoscit, ex Cod. Vatic. dedit Maranus. Ceteri substituerunt *Χριστοῦ*.

6. *Εὐέλπιστος*] Maran. falso hic et infra *Εὐελπίστος* fecit. Hoc nomen non infrequens olim fuit (vid. Boeckh. l. c. No. 272. al.) potissimum servis; vid. Gruter. Inscriptt. antiqq. p. 610. No. 3..

7. *δοῦλος Καίσαρος*] Haec verba Mazochius a collectore Actorum inserta opinatur commentarii instar, quum dicendum fuisset: *Εὐέλπιστος εἶπε*. At fortasse ita capienda sunt: *Εὐέλπιστός εἰμι, δοῦλ. Καίσ.*. Vern.: *Wer aber bist du? Euelpistos, ein Sclave des Kaisers, antwortete er.* Hac ratione etiam Sirletiana versio: *Servus quidem Caesaris sum, sed Christianus a Christo ipso libertate donatus.* Hanc interpretandi rationem si probes, scribes melius: . . . *ἀπεκρίνατο· κἀγὼ* etc.. Utut est, refertur illud *δοῦλος Καίσαρος* ad verba *ἐλευθε-*

dicis, Charito? Charito dixit: Christiana sum Dei dono. Rusticus dixit Evelpisto: Tu vero quis es? Evelpistus, servus Caesaris, respondit: Ego quoque Christianus sum, liberatus a Christo, et ejusdem spei particeps sum gratia Christi. Rusticus praefectus dixit Hieraci: Tune quoque Christianus es? Hierax dixit: Etiam, Christianus sum; nam eumdem Deum veneror et adoro. Rusticus praefectus dixit: Justinusne vos fecit Christianos? Hierax dixit: Eram Christianus atque ero. Paeon autem stans dixit: Ego quoque Christianus sum. Rusticus praefectus dixit: Quis est qui te docuit? Paeon dixit: A parentibus didicimus egregiam hanc confessionem. Evelpistus dixit: Justini quidem sermones cum voluptate audiebam, a parentibus vero et ego didiceram Christianus esse. Rusticus praefectus dixit: Ubinam sunt parentes tui? Evelpistus dixit: In Cappadocia. Rusticus Hieraci dicit: Parentes tui ubinam sunt? At ille respondit dicens: Verus pater noster est Christus, et mater fides in eum; terreni vero parentes mei mortui sunt: et ego ab Iconio Phrygiae abductus huc veni. Rusticus praefe-

ρωθεὶς ὑπὸ Χριστοῦ. Nomini autem *Εὐελπίστου* (h. e. *qui bene sperat*) verba respondent *καὶ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος μετέχω* scil. *ac ceteri sodales*, ut quisque videt.

8. *Ἱέραξ*] Et hoc nomen non inusitatum erat. Cf. Xenoph. Hellen. V. c. 1. §. 3., Demosth. Olynth. I. (Dem. oratt. ed. Dind. Vol. I.) p. 9., Plutarch. de music. c. 26., alios.

9. *Ἤμην . . . ἔσομαι*] H. e.: Eram jam Christianus ac porro ero.

10. *Παίων*] Hic ad confessionem voluntarius prosilit. Omnes praeter Mazochium hîc et paulo infra inepte ediderunt *Πέων*, id quod etiam Gallandius improbat. Recte autem in fronte horum Actorum *Παίονος* exstat; sic etiam legitur apud Pausan. Gr. descr. II. c. 18. §. 8. et V. c. 1. §. 4., alios.

11. *ταύτην*] Maran. *ταὐτήν*. Mox pro *Ἰουστίνου* Goez. *Ἰουστῖνος* errore.

12. *τῶν λόγων*] Sic Cod. Vatic.. Mazochius mutandum censuit in *τὸν λόγον*.

13. *Ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ*] Sed et reliquos fere fuisse extraneos eoque fidentius prae aliis comprehensos, suspicari faciunt nomina plerorumque graeca: quin etiam verosimile est, Romae existentem Justinum vix alios quam Graecos auditores habuisse. *Papebrochius.* Ceterum constat ex Cappadocia omnium praestantissima mancipia Romam asportata esse.

14. *εἰσιν*] Papebroch. et Mazoch. *ἐστιν*.

15. *ἀπὸ Ἰκονίου τ. Φρυγίας*] Quum Iconium urbs sit celebris Ly-

λυθα. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε Λιβεριανῷ· Τί καὶ σὺ λέγεις; [16] Χριστιανὸς εἶ; Οὐ δὲ σὺ εὐσεβεῖς; [17] Λιβεριανὸς εἶπε· Κἀγὼ Χριστιανός εἰμι· εὐσεβῶ γὰρ καὶ προσκυνῶ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν.

5. Ὁ ἔπαρχος λέγει πρὸς [1] τὸν Ἰουστῖνον· Ἄκουε, ὁ λεγόμενος [2] λόγιος καὶ νομίζων ἀληθινοὺς εἰδέναι λόγους· ἐὰν μαστιγωθεὶς [3] ἀποκεφαλισθῇς, πέπεισαι ὅτι μέλλεις ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανόν; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἐλπίζω ἕξειν [4] αὐτοῦ τὰ δόγματα, ἐὰν ὑπομείνω ταῦτα· οἶδα γὰρ πᾶσι τοῖς οὕτω βιώσασι παραμένειν τὸ θεῖον χάρισμα [5] μέχρι τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ παντὸς κόσμου. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· [6] Σὺ οὖν ὑπονοεῖς ὅτι ἀναβήσῃ εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀμοιβάς τινας ἀποληψόμενος; Ἰουστῖνος εἶπεν· [7] Οὐχ ὑπονοῶ, ἀλλ' ἐπίσταμαι καὶ πεπληροφόρημαι. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· Τὸ λοιπὸν ἔλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον καὶ κατεπεῖγον πρᾶγμα. Συνελθόντες οὖν ὁμοθυμαδὸν θύσατε τοῖς θεοῖς! Ἰουστῖνος εἶπεν· Οὐδεὶς [8] εὐφρονῶν ἀπὸ εὐσεβείας ἀσέβειαν εἰσπίπτει. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπεν· Εἰ μὴ πείθεσθε, [9] τιμωρηθήσεσθε ἀνηλεῶς. Ἰουστῖνος εἶπε· Δι' εὐχῆς [10] ἔχομεν διὰ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τιμωρηθέντες σωθῆναι, ὅτι τοῦτο

caoniae metropolitana nec in Phrygia exstet, Ruinartus pro Ἰκονίου legi vult Λυκαονίας, quae urbs sit Phrygiae minoris teste Hieronymo de locis hebraicis. Noli immutare, fretus Xenophonte, qui in Exped. Cyri I. c. 2. §. 19. dicit: εἰς Ἰκόνιον, τῆς Φρυγίας πόλιν ἐσχάτην. — Mox Papebroch. et Mazoch. ἀποσπαθεὶς corrupte.

16. Χριστιανὸς εἶ] Haec verba, quae etiam versio Sirletiana (*num et Christianus esset atque in deos impius*) exhibet, Maranus ex Cod. Vatic. reposuit. Ceteri editores omiserunt. Mox pro Οὐ δὲ (divise scriptum) Mazoch. et Galland. Οὐδὲ scribunt, quorum ille reddit: *Ne tu quidem* etc..

17. Λιβεριανὸς] Menaea nuncupant Βαλεριανόν, *Valerianum*.

1. τὸν] Omittit Maranus.

2. λόγιος] Versio Sirlet. male *eloquens*. Mazoch. *sapiens*.

3. ἀποκεφαλισθῇς, πέπεισαι] Tempus perfectum eamdem hic ac praesens significationem innuit (ep. ad Rom. II. 25. VII. 2.). Mazoch. et Goez., Papebrochium secuti, substituerunt ἀποκεφαλισθῇ, πείσῃ. Iidem mox τοὺς οὐρανοὺς pro τὸν οὐρανόν. Sed et Sirletus: *in coelum*.

4. αὐτοῦ] Scil. τοῦ Χριστοῦ. Illud τὰ δόγμ. Mazoch. male reddit *promissa*. Melius sane legere-

ctus dixit Liberiano: Quid et tu dicis? Num Christianus es? Nonne vero tu pietatem [in Deos] colis? Liberianus dixit: Ego quoque Christianus sum; colo enim et adoro solum verum Deum.

5. Praefectus dixit ad Justinum: Audi tu, qui doctus diceris quique putas vera dogmata nosse: si flagellis caesus capite plectaris, persuasumne habes te ascensurum esse in coelum? Justinus dixit: Spero me ejus dogmata habiturum, si haec sustinuero; sed et scio omnes qui sic vixerint manere divinum gratiae donum usque ad expletionem totius mundi. Rusticus praefectus dixit: Tu igitur futurum conjicis ut in coelos ascendas praemium [ibi] aliquod accepturus? Justinus dixit: Non id conjicio, sed satis scio ac prorsus certissimum habeo. Rusticus praefectus dixit: Ceterum ad illud veniamus quod [nunc] instat atque urget negotium. Simul ergo convenientes unanimiter Diis sacrificate! Justinus dixit: Nemo recte sentiens a pietate in impietatem delabitur. Rusticus praefectus dixit: Nisi imperata facitis, cruciabimini immisericorditer. Justinus dixit: Hoc in votis habemus propter dominum nostrum Jesum Christum cruciati servari, quoniam id nobis salutem ac fiduciam

tur *δόματα* h. e. *dona*, id quod ante me Maranus conjecit. Tum non necesse erit quidquam supplere et belle respondebit *τὸ θεῖον χάρισμα*.

5. *μέχρι ... κόσμου*] H. e. omnibus, qui pie vixerint, constanter conservari divinum donum, arrham videlicet regni a Christo in ultimo suo adventu condendi. Cf. librum meum de Justini M. scriptt. et doctr. p. 184. sqq.. Satis caute hîc, ut in libris apologeticis, non conceptis verbis sententiam Justinus exprimit, qua freti Christiani excidium imperii Romani proxime exspectabant.

6. *Σὺ οὖν ὑπονοεῖς*] Papebrochium secuti Mazochius et Goezius ediderunt *Τοῦτο οὖν ὑπονοοῖς* (Maz. *ὑπονοεῖς* recte).

7. *Οὐχ ὑπονοῶ*] Haec praetermisit Mazochius errore.

8. *εὐφρονῶν*] Similis est haec Justini responsio pluribus aliis martyrum Christo confidentium responsis. *Maranus.* Paulo post Papebroch., Mazoch., Goez. legunt *εἰς ἀσέβειαν μεταπίπτει.* Praepositio *εἰς* autem minime desideratur; vid. Eurip. Andr. 984. et Ion. 700..

9. *τιμωρηθήσεσθε*] Papebroch. *τιμωριθήσεσθε*, Goez. *τιμωριθήσησθε* male. Uterque etiam paulo infra *τιμωριθέντες*.

10. *ἔχομεν*] Papebroch. et Goez. *ἔχωμεν* inepte.

ἡμῖν σωτηρία καὶ παῤῥησία γενήσεται ἐπὶ [11] τοῦ φοβερωτέρου καὶ παγκοσμίου βήματος τοῦ δεσπότου ἡμῶν καὶ σωτῆρος. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ μάρτυρες εἶπον· [12] Ποίει ὃ θέλεις· ἡμεῖς γὰρ Χριστιανοί ἐσμεν καὶ εἰδώλοις οὐ θύομεν.

Ῥουστικὸς ἔπαρχος ἀπεφήνατο λέγων· Οἱ μὴ βουληθέντες θῦσαι τοῖς θεοῖς καὶ [13] εἶξαι τῷ τοῦ αὐτοκράτορος προστάγματι μαστιγωθέντες ἀπαχθήτωσαν, κεφαλικὴν ἀποτιννύντες δίκην [14] κατὰ τὴν τῶν νόμων ἀκολουθίαν.

6. *Οἱ ἅγιοι μάρτυρες δοξάζοντες τὸν θεόν, ἐξελθόντες ἐπὶ τὸν συνήθη τόπον, ἀπετμήθησαν τὰς κεφαλάς, καὶ ἐτελείωσαν* 2 *αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν ἐν τῇ τοῦ σωτῆρος ὁμολογίᾳ. Τινὲς δὲ τῶν πιστῶν* 3 *λαθραίως αὐτῶν τὰ σώματα λαβόντες κατέθεντο ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ συνεργασάσης αὐτοῖς τῆς χάριτος τοῦ κυρίου* 4 *ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

11. *τ. φοβερωτέρου*] H. e. *quam vestrum est.* Comparativum ex Cod. Vatic. reposuit Maranus; ceteri *φοβεροῦ* habent. — *Παγκόσμιον* vocatur tribunal Christi: *cui totus mundus sisti debet.*

12. *Ποίει ὃ θ.*] Maranus *Ποιεῖ ὃ θ.* vitiose et mox *θύσαι* pro *θῦσαι.*

13. *εἶξαι*] Papebroch. et Goez. *ἦξαι.*

14. *κατὰ τ. τ. νόμ. ἀκολ.*] Mazochius: *secundum legum continentiam ac tenorem.* Goez. *ἀκολουθείαν* perverse scribit et paulo antea *ἀποτεννύντες.*

praebebit ante terribilius et universale tribunal domini nostri et servatoris. Similiter et reliqui martyres dixerunt: Fac quod vis; nos enim Christiani sumus nec idolis sacrificamus.

Rusticus praefectus sententiam pronuntiavit his verbis: Qui Diis sacrificare et Imperatoris jussa facere noluerunt verberibus affecti abducantur, capitalem luituri poenam secundum legum normam.

6. Ita sancti martyres glorificantes Deum, egressi in consuetum locum, capite obtruncati fuerunt, et consummarunt suum martyrium in servatoris confessione. Quidam autem fidelium clam corpora eorum sublata opportuno in loco sepeliverunt cooperante gratia domini nostri Jesu Christi, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

1. *Οἱ . . . Ἀμήν*] Collectoris verba *in consuetum locum* satis dant intelligere hoc additamentum diutiuscule post rem gestam, quando locus peculiaris martyrii ignorabatur, conscriptum fuisse: quem quidem locum si collector scivisset, utique designasset. Eodem et illud refer, quod mox *in loco opportuno* sepulti dicuntur. *Mazochius.*

2. *αὐτῶν*] Papebroch. et Goez. *αὑτῶν*. Sed vid. ep. ad Diogn. c. 4. not. 12. fin. al..

3. *λαθραίως*] Papebroch., Mazoch., Goez. male *λατρέως*.

4. *ἡμῶν*] Mazochius manifesto errore omisit.

INDICES.

I. Index verborum.

Λ.

Ρ.

Σ.

II. Index rerum.

D.

Q.

III. Index locorum.

1. Ex scriptis sacris.

*) De locis, quibus Justinus epistolaeque ad Diognetum auctor evangelium Joanneum, Acta apostolorum, epistolas Paulinas, Catholicas, Apocalypsin respicere videntur, pluribus exposui in Illgeni *Zeitschrift für die histor. Theologie* (Lips.) 1841. fasc. 2. p. 77. — 81., 1842. fasc. 2. p. 41. — 57., 1843. fasc. 1. p. 34. — 45..

2. Ex scriptis profanis.

Addenda et emendanda.

In prolegomenis.

P. XVIII. Hutchinus et Jebbius textum Stephanianum dederunt, cujus ne aperta quidem vitia sustulerunt. — P. XIX. not. v. 2. pro Claramontanus lege Claromontanus. — P. XXII. Patrr. apostt. Opp. editionem II. Hefeleus in lucem emisit Tub. 1842., in qua ep. ad Diogn. p. 223. — 241. una cum versione latina exstat. — P. XXIV. v. 5. p. in tribus aut quatuor tantum retinens locis l. multis retinens locis. V. paenult. p. Schellstratii l. Schelstratii. — P. XXVII. Marani versionem repetiit: Collectio selecta SS. ecclesiae Patrum etc. accurantibus D. A. B. Caillau, missionum gallicarum presbytero, una cum D. M. N. S. Guillon, in facultate theologiae Parisiensi eloquentiae sacrae professore. Tom. I. (Lips. ap. Fred. Fleischer; Paris. et Bruxell. ap. Méquignon-Havard. 1829. 8.) p. 159. — 476. — P. XXIX. Adde: A translation of the epp. of Clement of Rome, Polycarp and Ignatius, and of the apologies of Justin Martyr and Tertullian, with an introduction and brief notes, illustrative of the ecclesiast. hist. of the first 2 centuries. By Temple Chevalier. Cambr. 1833. 8. Et: The epistles of Barnabas, Clement, Ignatius, Polycarp, and the epistle to Diognetus in Greek, from the text of Hefele. With an introduction and notes. By Alg. Greenfell. (Glasg. ?) 1844. 8. — P. XXX. N. von Brunn sequitur editionem Coloniensem versionemque Langianam. Adde: Sämmtliche Werke der Kirchenväter aus dem Urtexte in das Teutsche übersetzt. Kempten (Köselsche Buchh.) 1830. 8. Tom. I. et II. p. 1. — 138. Sequitur interpres anonymus exemplar Maranianum. — P. XL. v. 12. p. complectuntur l. comprehenduntur. Ib. v. 24. sq. p. exaratus l. exarata. — P. XLIV. Adde: Beureri apographon, orationem ad Graecos et epistolam ad Diognetum continens. Siquidem Beurerus, professor Friburgensis, eumdem descripsit codicem atque H. Stephanus (vid. Prolegg. p. XI. coll. XLIV. n. XI.), quemquam alium praeterea inspexit, scilicet aut eum qui hodie Argentorati asservatur aut huic certe consimillimum; nam lacunas, in Stephani exemplari obvias, persaepe in apographo iisdem explevit verbis, quae in Cod. Argentor. exstant a manu prima (vid. l. c. XLII.). Hoc autem apographon, cujus diversas lectiones Stephanus accuratiusque Sylburgius (vid. l. c. p. XI. sq.) exscripserunt, nescimus ubi hodie asservetur. Forsitan Glascovii (vid. l. c. XLV. n. XII.)? Certe etiam epistola ad Diognetum nomine Orationis appellabatur, id quod ex Stephani hujus epist. edit. p. 104. apparet.

In textu.

Tom. I. p. 4. v. 11. pro *Φασί* lege *Φασὶ* (c. acc. gr.). — P. 10. v. 16. p. οὐχ ὅτε l. οὔ ποτε (*nunquam*); levi hac sed certa medela verba illa vitiosa haud male emendantur. V. 17. p. ὀστρατηγὸς l. ὁ στρατηγὸς. — P. 12. v. 8. p. ἐριθεῖαι vulgo minus recte scribitur ἐρίθειαι; non enim ducitur ab ἔρις s. ἐρίζω, sed ab ἐριθεύω (ut παιδεία a παιδεύω etc.). V. ult. p. οὐδὲ l. οὐδέν. — P. 16. v. 11. p. τῆς l. τοῦ. — P. 24. v. 11. p. ἐναντίοι exspectaveris ἐναντίους. Sed nominativum infinitivo addere Justino haud insolens est; cf. c. 7. p. 8. C: δυνηθέντες, Apol. I. c. 11. p. 58. E: γινώσκοντες. — P. 30. v. 22. p. καὶ τοίγε l. καίτοι γε. — P. 32. v. 9. p. αὐτῶν (vulg.) l. αὑτῶν (Codd. msti). — P. 36. v. 2. p. λέξεσι l. λέξεσιν. V. 12. p. πρὸς τῶν l. πρὸς τὴν. — P. 40. v. 18. p. καιρῶ l. καιρῷ. — P. 44. v. 14. adde τῶν post τοῖς. V. 16. p. κατασκεύασας l. κατασκευάσας. V. 20. p. τῆν l. τὴν. — P. 46. v. 5. p. ἐρμην. l. ἑρμην. — P. 66. v. 4. p. Μοσῆς l. Μωσῆς. V. 7. p. ταὔτὸ l. ταὐτὸν. — P. 68. v. 13. p. οὐκ ἔστε l. οὔκ ἐστε. V. 22. p. ἀπαγγ. l. ἐπαγγ. — P. 82. v. 15. sq. dele comma post Θῶνος et Πολυθάμνας. — P. 92. v. 14. pone notam interrogationis post λεπτῆς. — P. 94. v. 1. p. ἄν l. ἂν. V. 16. p. Ὁρᾶτε l. Ὁρᾶτε. — P. 96. v. 5. p. ἐγίνετο l. ἐγένετο. — P. 98. v. 26. p. ἀιτ. l. αἰτ. — P. 102. v. 18. p. τὴς l. τῆς. V. 19. p. πυλυθ. l. πολυθ. — P. 110. v. 7. p. ἀνθροπίνης l. ἀνθρωπίνης. V. 14. p. αὐτὴν (vulg.) l. αὑτὴν. — P. 112. v. 18. p. αὐτὸν (vulg.) l. αὑτὸν. — P. 116. v. 3. p. ἑξῆκ. l. ἐξῆκ. — P. 118. v. 9. pone comma post γάρ. V. 12. p. Απαντα l. Ἄπαντα. — P. 124. v. 13. pone comma ante ὅπερ. — P. 126. v. 6. p. Ἄλλ' l. Ἀλλ'. V. 21. p. ὅς l. ὃς. — P. 134. v. 17. pro ἡγουμένους exspectabas ἡγούμενον ad ἑαυτὸν relatum. Non muto. — P. 166. v. 11. dele comma post σωφροσύνης. — P. 172. v. 4. p. πειρασθέντες (Grab., Thalem., Braun.) l. πειραθέντες (Codd.). — P. 196. v. 21. ὁ Χριστός: coll. ev. Matth. XXV. 41. — P. 206. v. 9. p. καὶ ἄλλος l. δὲ ἄλλος. — P. 208. v. 3. p. καὶ πρὸς l. δὲ πρὸς. — P. 220. v. 13. p. κατα l. κατὰ. — P. 230. v. 16. dele comma post βουλήν. — P. 232. v. 14. sq. pro τε fortasse δὲ scripseris. Non mutandum. — P. 238. v. 8. p. vulg. δῶται l. δῶτε (*dederitis* sc. eum), quod uterque Cod. mstus praebet; vid. Dial. c. 13. p. 230. E. n. 12. — P. 248. v. 1. p. o l. ὅ. — P. 260. v. paenult. p. Αἴγ. l. Αἴγ. — P. 276. v. 2. p. τὸν πρὸς l. πρὸς τὸν. — P. 282. v. 1. p. τῆ l. τῇ. Siquidem posterior haec apologia peculiaris est libellus seorsum oblatus nec additamentum a Justino ad finem prioris adjectum (id quod jam Grabius censuit in Praefat. ad editionem Apol. II. etc. Hutchianam; in utroque autem Cod. msto haec minor apologia [II.] ante prolixiorem [I.] collocata est, dialogum c. Tr. subsequens), rectius sane inciperetur: *Καὶ τὰ χθὲς ΤΕ* (pro vulg. δὲ) καὶ πρώην ... γενόμενα ... καὶ τὰ (geminum καὶ respondet Lat. *et ... et*, nostro *sowohl ... als auch*) ... πραττόμενα etc.. Videlicet librarius minus attentus hac in vocula pusilla facile poterat errare,

praesertim si alius alii in calamum dictaret. Hom. Il. II. 303.: χθιζά τε καὶ πρωΐζα. Aristoph. ran. 726.: χθές τε καὶ πρώην. Et ordine inverso Herod. hist. II. c. 53.: πρώην τε καὶ χθές. Significat formula *heri et nudius tertius* h. e. *non ita pridem*, vern. *jüngst* s. *neulich*. Interdum etiam (omisso δὲ) legitur χθὲς καὶ πρώην: cf. Plat. de legg. III. p. 677. ed. Steph., Demosth. de cor. (oratt. ed. Dind. Vol. I.) p. 197., Diodor. Sic. Bibl. hist. II. c. 5. p. 118. XIV. c. 67. p. 694. ed. Wess.. Quid? Particula δὲ in formula ista vix potest ferri etiam eapropter quod loco inepto posita est; nempe exspectaveris (etiam si continua orationis series esset): Καὶ τὰ δὲ χθὲς καὶ πρώην ... γενόμενα etc.. Sic Plat. Gorg. p. 470. D: τὰ γὰρ ἐχθὲς καὶ πρώην γεγονότα etc.; non dicit τὰ ἐχθὲς γὰρ καὶ πρ. etc.. Illud autem δέ, si vera lectio est et hic libellus reapse peculiaris, debet imputari animo Martyris valde concitato. Potissimum in vita vulgari frequentia sunt talia dicendi exordia, nata ex animi vel alacritate vel commotione. Cf. etiam Hom. Il. I. 541. XXI. 481. al.. Facile sententia non expressa suppletur mente; nostro loco: *Multa fiunt contra Christianos; quae vero non ita pridem* etc. — P. 286. v. 20. revocanda videtur scriptura vulgata διδασκάλιον.

Tom. II. p. 10. v. 3. p. γίγνοιτο (vulg.) l. γίνοιτο. — P. 54. v. 13. p. γή l. γῇ. — P. 70. v. 1. κοινὰ ... ἐσθίομεν coll. Actt. apost. X. 14. — P. 122. v. 20. p. Σιῶν l. Σιών. — P. 132. v. 13. et 15. p. διασπῶντες et φυλάσσοντες exspectaveris διασπώντων et φυλασσόντων. Eadem fere ratio est c. 101. p. 328. A, ubi, quum αὐτὸν ὁμολογεῖν praecedat, exspectabas καὶ αὐτὸν ... μηνύειν pro καὶ αὐτὸς ... μηνύων. Sed vid. c. 110. n. 11. et c. 113. n. 16. — P. 144. v. 4. Κἂν ... σωθήσεται coll. Ezech. XIV. 20. 14. 16. 18. — P. 160. v. 9. p. λαογησίαν l. λαοηγησίαν. — P. 164. v. 23. post παθεῖν fortasse omissum καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ὑπὸ (pro ἀπό); vid. c. 76. p. 302. B. et c. 100. p. 336. A. — P. 178. v. 13. pro puncto pone colon post Κἀκεῖνος. — P. 182. v. 3. p. ὅ τε (vulg.) l. ὅτὲ (*interdum*). — P. 208. v. 8. εἶπον, incommode positum, fortasse conjectura emendatoris est pro εἰπόντος (vid. n. 14.), quae posthac in textum irrepsit. — P. 222. v. 22. p. Περσεῦς l. Περσεὺς. — P. 224. v. 4. p. μήτε fortasse μηδὲ legendum. — P. 274. v. 4. p. Ὅτι ... ἐπίστασθε conjeceris Ὡς ... ἐπίστασθαι. Sed vid. c. 127. p. 356. E. n. 1. — P. 366. v. 17. p. γίγνονται (vulg.) l. γίνονται. — P. 410. v. 7. p. ταῦτα melius ταὐτὰ scribes. — P. 412. v. 13. rectius p. Καὶ τῷ ... συντιθεμένου l. Καὶ αὐτοῦ ... συντ. (sic c. 68. p. 293. D: ὑμῶν οὖν ταῦτα ἀλ. συντιθεμένων); sed. vid. Ind. s. v. αὐτός. — P. 458. v. 21. p. ὑμῶν omnes excepto Thirlbio male ἡμῶν legunt. — P. 512. v. 15. p. ἐνταῦθα Maran. et Teller. ἐνθαῦτα (formam ionicam) exhibent.

In versione.

Tom. I. p. 11. v. 18. p. divinis sermonibus l. divino Logo. — P. 81. v. 20. dele comma post „animam“ — P. 87. v. 12. p. *et* l. *ut*. — P. 91. v. 12. p. et antiqua l. ex antiqua. V. 18. p. Menelaus l. Mene-

laum. — P. 93. v. 12. pone signum interrogandi post *tenuis*. — P. 121. v. 8. p. *ipsos* l. *ipso*. — P. 123. v. 17. pone comma post *servulae*. — P. 217. v. 21. p. *sermonem* l. *scientiam*. — P. 247. v. 15. ante „morbos“ l. eum.

Tom. II. p. 63. v. 6. p. *Pharisei* l. *Pharisaei*. — P. 71. v. 1. p. aut l. vel (ἢ enim per epexegesin dictum). V. 11 p. dixit l. dixi. — P. 107. v. 16. p. cinm l. enim. — P. 145 v. 5. sq. p. sed ... fore l. *sed* ... *fore* (nempe literis obliquis). — P. 195. v. 1. p. *angelus* l. *homo*. — P. 437. v. 18. rectius p. diversis temporibus l. suo tempore.

In adnotatione.

Tom. I. p. 8. n. 8. v. 2 p. *efficit* l. *effecit*. — P. 17. n. 13. v. 2. post „II.“ adde I. — P. 24. n. 7. v. 4. p. *λμέν ους* l. *λομένους*. — P. 40. n. 5. v. 1. p. *αγνῶς* l. *ἁγνῶς*. — P. 50. n. 2. b. v. 11. p. qnae l. quae. — P. 51. n. 7. v. 1. p. *ὁράται* l. *ὁρᾶται*. — P. 62. sq. n. 4. v. 4. et 14. p. protoplastarum l. protoplastorum. V. 12. post „Hebr VIII. 7.“ adde Apol. I. c. 12. p. 59. E. n. 10., ubi complures loci notati sunt, in quibus superlativus est pro comparativo. — P. 68. n. 2. b. v. 1. p. Beckker. l. Bekker. — P. 81. n. 13. v. 11. adde: Editores praeter Maranum *ἀσμενέστατον*. — P. 96. n. 7. v. 2. adde: Vulgo *παρ' αὐτῶν*. — P. 120. n. 22. v. 4. p. conjuncta l. conjuncti. — P. 125. n. 2. v. 5. p. Philomonis l. Philemonis. — P. 134. n. 58. v. 6. p. *ἔπραττον* l. *ἔπραττεν*. — P. 136. n. 4. v. 3. p. *θεία* l. *θεῖα* (*numina divina*). — P. 137. n. 4. v. ult. p. secunde l. secunda. — P. 161. n. 11. v. ult. p. *οὐχ ἀρν.* l. *οὐκ ἀρν.* (*non negaverit*). — P. 173. n. 11. v. 2. post „Matth.“ adde XXIV. 5. — P. 177. n. 6. v. 9. p. solebant l. solerent. — P. 182. n. 2. v. 4. p. inaminas l. inanimas. — P. 204. n. 4. v. ult. adde c. 52. p. 87. A: *τὰ λείποντα ... ἀποβήσονται*. — P. 212. n. 3. v. 3. p. Thilb. l. Thirlb. — P. 247. n. 17. v. 4. p. „c. 69. p. 295. A“ l. „c. 64. p. 289. B.“ V. ult. adde: nostro loco et Dial. c. 69. p. 295. A. — P. 273. n. 1. v. 12. p. bibliothecarius l. professor. — P. 288. n. 18. v. 8. p. *τινος* l. *τίνος* (vid. Dial. c. 20. p. 237. C. n. 9.) — P. 294. n. 3. v. 4. post „Cf.“ adde „Dial.“

Tom. II. p. 17. n. 18. v. 1. sq. p. necessitatam l. necessitatem. — P. 26. n. 7. v. 2. p. Sec l. Sed. — P. 27. n. 10. v. 1. l. v o l u e r i t.“ N. 12. v. 3. p. *οὐν* l. *οὖν*. — P. 46. n. 9. v. 2. adde: Similiter *παιδίον* et *πεδίον* confunduntur Cohort. c. 28. p. 27. A. n. 13. — P. 64. n. 5. v. 1. p. *ἐπέπλεψεν* l. *ἐπέβλεψεν*. — P. 66. n. 12. b. v. 6. p. *μονέμους* l. *νομένους*. — P. 80. n. 15. v. 14. p. *εἴδολολ.* l. *εἴδωλολ.* — P. 116. n. 14. v. ult. adde: Cf. de res. c. 10. n. 14. — P. 139. n. 16. v. 3. p. red l. sed. — P. 199. n. 3. v. 1. p. *τῶν* l. *τῶν ὅλων*. — P. 212. n. 15. b. v. 1. p. *θελήματα* l. *θελήματι*. — P. 222. n. 6. b. v. ult. p. refinxi l. reposui. — P. 272. n. 3. v. 1. p. *Ὠμολ.* l. *Ὡμολ.* — P. 280. n. 17. v. 12. sq. p. Apocal. l. Hebr. — P. 282. n. 6. v. 4. ante 754. l. 357. et. — P. 348. n. 20. adde haecce: Sed fortasse scriptum erat *τὸ γὰρ σ α τ ὰ* (pro *σατὰν*) etc.. Sic video Morellum edidisse. *Σατὰ* enim et *νᾶς* composita efficiunt *σατανᾶς* h. e. ex Justini sententia i. q. *ἀποστάτης* et *ὄφις*; nempe videtur illud deduxisse a שָׂטָה h. e. *deflectere* s. *deficere*. *Σατὰν* vero (lect. vulg.) non significat *apostatam*, sed *adversarium*; non ergo quadrat ad illam interpretationem vocis *σατανᾶς*. Vid. c. 125. n. 9. — P. 356. n. 10. b. v. 17. adde c. 138. p. 367. D (n. 2.), ubi *αὐτῶν* et *αὐτοῦ* confundi videntur; cf. etiam c. 114. p. 341. E. n. 9. (*λόγων* et *λόγου*). — P. 432. n. 12. v. 5. pone parenth. signum post *δεῖ*. — P. 468. n. 13. v. 24. p. 64. l. 69.